

ZACHARIAS
TOPELIUS

PLANETERNAS
SKYDDSLINGAR

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER IX
Svenska litteratursällskapet i Finland

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER IX

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER IX

Zacharias Topelius

PLANETERNAS
SKYDDSLINGAR

EN TIDS- OCH KARAKTERSSTUDIE
FRÅN DROTTNING KRISTINAS DAGAR

*Utgiven av
Sebastian Köhler och Anna Movall*

REDAKTIONSRÅD

Henrik Meinander (ordförande)

Lars-Folke Landgrén

Päivi Lappalainen

Per Stam

Kerstin Thelander

Anna-Maria Åström

Carola Herberts (huvudredaktör)

Patricia Berg (föredragande)

Zacharias Topelius Skrifter stöds av

*Undervisnings- och kulturministeriet, Finska Kulturfonden,
Finska Vetenskaps-Societeten, Museiverket och Finlands nationalmuseum,
Nationalbiblioteket, Statens konstmuseum, Svenska folkskolans vänner
och Svenska kulturfonden*

Detta verk är nr 847 i serien

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

Förlag: Svenska litteratursällskapet i Finland

© Sebastian Köhler, Anna Movall och Svenska litteratursällskapet i Finland 2020
www.sls.fi topelius.sls.fi

Detta verk är licensierat under Creative Commons

Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell
(CC BY-NC-ND 4.0)

Omslag och grafisk form: Antti Pokela

Ombrytning: Sebastian Köhler

Typsnitt: Arno Pro och Caslon Pro

Omslagsbild: Topelius vid flygeln av J.A.G. Acke, 1897, beskuren
(Finlands nationalmuseum, Historiska samlingarna / Museiverket)

UDK 82, 839.79

ISBN 978-951-583-511-6 (tryckt utgåva)

ISBN 978-951-583-520-8 (pdf), <http://urn.fi/URN:NBN:fi-sls-978-951-583-520-8>

ISBN 978-951-583-521-5 (epub), <http://urn.fi/URN:NBN:fi-sls-978-951-583-521-5>

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt) ISSN 2490-1547 (digital)

Innehåll

Förord	IX
INLEDNING av Sebastian Köhler	XI
Topelius sista roman	XIII
Historia och samtid	XVII
Det kristna kärleksimperativet	XVIII
Kriget, judarna och tidernas ände	XXV
Kvinnans rätt till bildning	XXXI
Berättande och historiesyn	XXXVI
Topelius källor	XL
Utgivningshistorien	XLVII
<i>Planeternas skyddslingar</i> i följetongsformat 1886–1888	XLVII
Bokupplagan 1889	LV
Senare upplagor: <i>Stjärnornas kungabarn</i>	LXI
Översättningar	LXI
Reception	LXII
Samtida mottagande	LXII
Reception 1900–1950	LXV
Senare reception	LXVIII
Översiktsverk	LXXI
Noter	LXXII

PLANETERNAS SKYDDSLINGAR

FÖRSTA DELEN. NATTENS BARN

Vulgata	3
1. Vinternatt	7
2. Nattens barn	13
3. Ryttaren utan sadel	19
4. I Karis prestgård	25
5. Thurholm	31
6. Cannabis	38
7. Sammansvärjning och möte	42
8. I grefvens tid	48
9. Wittstocks minne	56
10. Flytande spån	65
11. Halmskrinet	74
12. Åbo akademi	81
13. Andra spånen	85
14. Den svenske Leonidas	94
15. Neunburgs sista dag	102
16. Förgyllda Ruben	109
17. Inför kejsaren	117
18. Äfventyr i Böhmen	125
19. Igenkänd	132
20. Före slaget	137
21. Andra slaget vid Breitenfeld	144
22. Stjernan	150

ANDRA DELEN. DE TRE

1. Vågornas lekboll	159
2. I Kolmordens skog	168
3. Spartanskor	178
4. I källaren	189
5. Bikten	193
6. Lärdom mot lärdom	200
7. Doxa	207
8. Segerbudska	212
9. De tre skyddslingarne	219
10. Den vandrande juden	228
11. Slottsbranden	233
12. Juden och statsmannen	240
13. Finska bibeln	246

14.	Julgåfvor	254
15.	Köpare och säljare	260
16.	Furstinnan Radzivil	266
17.	Ridhuset och kyrkogården	274
18.	Minor och kontraminor	279
19.	Höjderna och djupen	287
20.	Askungen	296
21.	Hvem är landsförrädaren?	302
22.	Riseberga	312
23.	Regensburg	320
24.	Spörsmål för lifvet	328

TREDJE DELEN. MAKALÖS

1.	Före striden	339
2.	Slaget vid Jankowitz	345
3.	Slagfältet	349
4.	En fältflamma och ett fältlasarett	358
5.	Hjerta och statskonst	366
6.	Freden i Brömsebro och Johannes Rudbeckius	372
7.	Andra och tredje skyddslingen	382
8.	Gyckel och sidenband	391
9.	Ett lejonmöte	400
10.	Ruben Zevis sändebud	407
11.	Budskap till österlandet	414
12.	Slafvens slafvinna	421
13.	Westfaliska freden	428
14.	Den triumferande Parnassus	435
15.	Gunstlingarne	445
16.	Mor och dotter	453
17.	Hotande förebud	458
18.	Karl Gustaf på Öland	464
19.	Stjornan och skyddslingarne	470
20.	Det stora budet	480
21.	Stambul Sarai	488
22.	På tredje trappsteget	497
23.	Messias	507
24.	Stjernornas stund	515
25.	Sultanens hat-i-sherif	518
26.	Makalös	525
27.	Ett nytt lif	533

KOMMENTARER	545
Textkritisk redogörelse av Sebastian Köhler	547
Grundtext och kollationeringsexemplar	547
Textetablering	548
Typografisk normalisering	551
Manuskript av Carola Herberts och Sebastian Köhler	552
Varians	557
Redovisningsprinciper för kommentarerna	563
Noter	564
Utgivarnas ändringar gentemot grundtexten	565
Förkortningar i redaktionella texter	569
Kommentarer till enskilda textställen	570
Första delen. Nattens barn	570
Andra delen. De tre	595
Tredje delen. Makalös	612
Källor och litteratur	647

Förord

Planeternas skyddslingar är Zacharias Topelius sista bidrag i den genre som han med framgång hade lanserat i Finland på 1850-talet: den historiska romanen. Det tredelade verket utkom som följetong i både Finland och Sverige 1886–1888 och i bokupplaga på Albert Bonniers förlag 1889. Romanen är Topelius mest ambitiösa och omsorgsfulla gestaltning av en historisk epok i skönlitterär form. Den kombinerar populariserad historisk kunskap med underhållning, mystik och essäistik på ett karakteristiskt, topelianskt sätt. Nytt i förhållande till Topelius tidigare historiska fiktionsprosa är en ökad realism, en alltmer pessimistisk syn på världen och historien samt en starkare anknytning till aktuella samtidsfrågor. Under 1900-talet utkom nya upplagor av romanen, då med titeln *Stjärnornas kungabarn* enligt författarens önskan. En förkortad upplaga publicerades 1954, men sedan dess har romanen inte utkommit i tryck förrän nu.

Den textkritiska utgåvan av romanen återger den första bokupplagan från 1889. Utgåvan utges både i tryck och digitalt (topelius.sls.fi samt e-bok). Inledningen, lästexten och den textkritiska redogörelsen i de olika formaten motsvarar varandra, men variansen, d.v.s. skillnaderna mellan förstaupplagan och följetongerna, kan studeras i detalj endast i webbutgåvan. En sammanfattning av variansen ges i den textkritiska redogörelsen.

Utgåvan är ett resultat av flera personers insatser. Anna Movall har etablerat texten. Kollationeringen har utförts av Ina Krokfors och Movall. Det omfattande arbetet att granska och korrigera den maskinellt utförda lokaliseringen och kategoriseringen av varianter i den digitala utgåvan har gjorts av Movall. Jag har författat inledningen och den textkritiska redogörelsen samt i samråd med Pia Forssell utformat kommentarerna. Carola Herberts har bidragit till den textkritiska redogörelsen med ett avsnitt om det ofullständiga manuskriptet till romanen. Mats Dahlberg står för kodningen av personer, orter och verk i den digitala utgåvan, och Maria Sandin tillsammans med mig för positioneringen av kommentarerna i den tryckta. Eliel Kilpelä och Jörgen Scholz har bistått med översättningar av inslag på främmande språk. Scholz har därtill jämte Katarina Pihlflyckt preparerat de maskinlästa texterna för vidare kodning. Jag, Forssell och Maren Jonasson har läst korrektur, och

grafikern Antti Pokela har formgivit utgåvan. Tack till samtliga för ovärderliga insatser och gott samarbete.

Ett varmt tack till professor Ingvar Dahlbacka för att beredvilligt ha förhandsgranskat delar av inledningen med särskild hänsyn till de teologiska och kyrkohistoriska frågorna, och för att ha bidragit med värdefulla kommentarer och goda råd. Tack också till Carola Herberts och Maren Jonasson som med erfarna redaktörsblickar har synat de redaktionella texterna i sömmarna. Ett särskilt, innerligt tack till Pia Forssell, som med stor omsorg och uppmärksamhet har läst och kommenterat hela manuskriptet till utgåvan, bistått med sin breda sak- och epokkunskap, samt på ett avgörande sätt bidragit till att förbättra framställningen både språkligt och innehållsligt.

Medlemmarna i redaktionsrådet för Zacharias Topelius Skrifter har läst och kommenterat manuskriptet till utgåvan. Tack, i synnerhet till Kerstin Thelander och Per Stam, för insiktsfulla synpunkter. Två utomstående sakkunniga utsedda av utgivningsnämnden vid Svenska litteratursällskapet i Finland har granskat manuskriptet till utgåvan. Deras välvilliga kommentarer och konstruktiva förslag har uppskattats och tagits i beaktande.

Esbo, den 26 augusti 2020

Sebastian Köhler

INLEDNING

INLEDNING av Sebastian Köhler

Topelius sista roman	XIII
Historia och samtid	XVII
Det kristna kärleksimperativet	XVIII
Kriget, judarna och tidernas ände	XXV
Kvinnans rätt till bildning	XXXI
Berättande och historiesyn	XXXVI
Topelius källor	XL
Utgivningshistorien	XLVII
<i>Planeternas skyddslingar</i> i följetongsformat 1886–1888	XLVII
Bokupplagan 1889	LV
Senare upplagor: <i>Stjärnornas kungabarn</i>	LXI
Översättningar	LXI
Reception	LXII
Samtida mottagande	LXII
Reception 1900–1950	LXV
Senare reception	LXVIII
Översiktsverk	LXXI
Noter	LXXXII

TOPELIUS SISTA ROMAN

Våren 1886, tjugo år efter att Topelius hade avslutat följetongen av sitt magnum opus *Fältskärens berättelser*, fick tidningsläsarna i Finland och Sverige ta del av annonser om en ny historisk novell av författaren.¹ Verket var efterlängtat – Topelius hade inte utkommit med en nyskriven historisk berättelse sedan 1879 då novellen »Ungdomsdrömmar», en »historisk teckning från Finland vid början av Gustaf II Adolfs regering», gick som följetong i Sverige.² Många hoppades på en fortsättning av *Fältskärens berättelser* med vilka Topelius fullföljde lanseringen av den historiska romanen som genre i Finland och präglade flera generationers uppfattning om Finlands och Sveriges gemensamma historia.³ Men i stället för att plocka upp berättelsens tråd efter att den magiska ringen hade stannat hos Gustav III vid statsvälvningen 1772, spann Topelius en ny och tog läsaren bakåt till 1600-talet, slutskedet av trettioåriga kriget och drottning Kristinas tid – en period som han inte hade behandlat i den stora romancykeln.

Planeternas skyddslingar kom att omfatta tre delar vilka gick som följetong parallellt i Helsingforstidningen *Finland* och Stockholmstidningen *Nya Dagligt Allehanda* 1886, 1887 och 1888. Topelius bearbetade därefter verket inför en bokupplaga som utkom på Albert Bonniers förlag i Stockholm 1889 och distribuerades i både Sverige och Finland. I senare, postuma tryck fick verket titeln *Stjärnornas kungabarn* enligt Topelius önskan.⁴

Handlingen sträcker sig från december 1626 till hösten 1655 och utspelar sig huvudsakligen i det nyländska kustområdet i Finland, i Stockholm, på de tyska slagfälten, i Konstantinopel och Jerusalem. Huvudpersoner är tvillingarna Hagar och Ben-Oni (Bennu), som föds i ett torp i Karis socken den 8 december 1626, samma natt och – enligt tidevarvets tro, poängterar Topelius – under samma himlakroppars inflytande som Sveriges blivande drottning Kristina, verkets tredje huvudperson. Tvillingarnas mor är en ensam, okänd och till synes utfattig kvinna som avlider efter förlösningen. I verkets första del, med titeln »Nattens barn» i bokupplagan, skildras tvillingarnas uppväxt från tio

till sexton års ålder (1636–1642). Bennu hamnar efter en kedja av incidenter i kriget i Tyskland och blir knekt, medan Hagar, som har fallenhet för studier och drivs av en stor kunskapsörst, slutar som fosterdotter i hovrättspresidenten Kurcks familj i Åbo. Delen avslutas med svenskarnas seger i andra slaget vid Breitenfeld i oktober 1642. I den andra delen »De tre», som omspannar drygt ett år från september 1642 till oktober 1643, skildrar Topelius slutet av Kristinas förmyndartid och hur Hagar blir hennes bibliotekarie och förtroigna. Nytt ljus kastas över tvillingarnas härkomst när deras morfar, den stenrike judiske bankiren Ruben Zevi från Regensburg, uppsöker dem i Stockholm. Handlingen i den tredje och sista delen »Makalös» utspelar sig under en tioårsperiod från 1645 till 1655 och omfattar ytterligare krigsskildringar, westfaliska freden, det turbulenta slutet av Kristinas regeringstid och hennes abdikation vid 28 års ålder. Bennu, nu Ben-Jamin, lärs upp till Zevis efterträdare och bistår morfadern i dennes försök att skapa en judisk nationalstat i Palestina.⁵ Hagars ärelystnad och rivalitet med Kristina för henne ända till den turkiska tronen som den minderåriga sultanens gemål, men hennes medverkan i Zevis sionistiska plan leder till att hon tvingas avstå från makten. Hon återvänder till sina födelsetrakter i Finland där hon upplever en plötslig religiös omvändelse och börjar ett nytt liv med Kristus som enda ledstjärna.

I bokupplagan från 1889 fick verket undertiteln *En tids- och karaktersstudie från drottning Kristinas dagar*. Den fyller flera funktioner. Dels sammanfattar den genom formuleringen »tids- och karaktersstudie» Topelius sätt att skriva historia. Han eftersträvade att verklighetstroget skildra tidsandan, livet och människorna i det förgångna. Detta kunde inte ske utan »frihet i detaljen» och utan att inom vissa ramar »komplettera den faktiska sanningen med den imaginära». Annars är historien död, ansåg han.⁶ Topelius utgångspunkt är här liksom i *Fältskärens berättelser* den aristoteliska maximen: diktaren behandlar det som hade kunnat hända och historikern det som har hänt.⁷ Dels informerar undertiteln om epoken och signalerar att det är fråga om en historisk roman – försäljningsargument som tillfredsställde förläggaren Bonnier. Att genrebeteckningen inte skrevs ut tilltalade antagligen författaren.⁸ Topelius var nämligen ambivalent inställd till romangenren och använde inte beteckningen om något av sina verk, bortsett från enstaka gånger i korrespondens rörande *Hertiginnan af Finland* (1850) och novellsviten om ätten Ljungar.⁹ Bonnier kallade *Planeternas skyddslingar* Topelius »stora roman» från januari 1888 när verkets tredje del var under arbete, och den samtida pressen mottog verket som en sådan.¹⁰ Inte minst omfånget och den narrativa sammanhållningen berättigar genrebeteckningen. Som Maija Lehtonen har

påpekat inrymmer romanen som form utan vidare den brokiga blandning av stoff och genrer som karakteriserar *Planeternas skyddslingar* – från historisk tids- och personskildring till apokalyptisk vision, från essästik till saga.¹¹

Ur ett genreperspektiv framstår *Planeternas skyddslingar* som något udda i den äldre Topelius skönlitterära författarskap. Från 1870-talet träder prosaisten Topelius synbart tillbaka räknat i antalet nya titlar, medan i synnerhet barnlitteraturförfattaren är ytterst produktiv. Frånsett *Planeternas skyddslingar* och den redan nämnda längre novellen »Ungdomsdrömmar» uppgår den nyskrivna fiktionsprosan från Topelius tre sista decennier till färre än tio kortare noveller och berättelser. Verken för barn – sagor, dikter, visor och pjäser – kan däremot räknas i hundratal, och fem av de åtta böckerna i samlingen *Läsning för barn* (1865–1896) utkom under denna period. Samtidigt var Topelius sysselsatt med produktionen av ett nytt historiskt-geografiskt bildverk, *En resa i Finland* (1872–1874), den andra läseboken för skolan, *Boken om Vårt Land* (1875), och arbetet på universitetet och bl.a. i psalmbokskommittén.¹² Dikterna i samlingen *Ljung* (1889) tillkom övervägande på 1870- och 1880-talet.¹³ På 1890-talet ägnade han sig framför allt åt religiöst skriftställereri – *Evangelium för barnen* (1893) och den postumt utgivna *Blad ur min tänkebok* (1898) – samt utgivningen av barnlitteraturen, men också det illustrerade praktverket *Finland i 19de seklet* (1893).

Orsaken till att fiktionsprosan avtog med åren kan man bara spekulera i, men utan tvekan inverkade flera faktorer. Kanske den blev utkonkurrerad. Det här antyder Topelius som ett av skälen till att *Fältskärens berättelser* inte fick en fortsättning efter den femte cykeln; jag blev »strängt upptagen av min profession», säger han i sina på 1880-talet upptecknade memoarer.¹⁴ Även korrespondensen med Bonnier i början av 1870-talet vittnar om tidsbrist.¹⁵ Genom hela decenniet nämner Topelius en sjätte cykel i breven till förläggaren, och han verkar ha varit inställd på den som sitt följande längre prosaarbete. Med åren växte dock avståndet till den författare Topelius hade varit när fältskärn förde ordet i vindsammaren, och tröskeln att återuppta romancykeln blev högre. I november 1878 hörde han av sig till Bonnier: »Fältskärn leker mig i hågen – jag fruktar visst anspråken efter de förra delarnas framgång och vill icke sända ut något sämre, [...]»¹⁶ Ett halvt år senare gjorde han ett försök med »Ungdomsdrömmar». För Bonnier beskrev han novellen som »ett slags prolog till Fältskärn», mindre sammanhängande men ungefär i samma stil. Kvaliteten var fortfarande ett orosmoment och prestationsångesten fanns tydligen kvar, för han bad förläggaren bedöma om »vingarne mattats».¹⁷ Samtidigt var Topelius upptagen av att bearbeta tidig-

are arbeten inför nya upplagor, t.ex. utkom *Fältskärens berättelser* redigerade såväl 1872–1873 som 1883–1884. Inför den länge planerade novellsamlingen *Vinterqvällar* (I–II 1880–1882, III 1896–1897), med tidigare tryckta prosaberättelser av i huvudsak äldre datum, gjorde han en grundlig omarbetning av materialet.¹⁸ Den mest slående bearbetningen rör *Hertiginnan af Finland* i novellsamlingen 1881. Topelius strök helt sonika den historiska delen om kriget 1741–1743 ur bokupplagan från 1850, lade till ett förord i form av två fiktiva brev, och utvidgade den fiktiva delen från åtta till nitton kapitel.

Det är också väsentligt att notera att Topelius fiktionsprosa hade varit starkt förknippad med redaktörskapet vid *Helsingfors Tidningar*. Prosaisten Topelius ymighetshorn flödade som friast på 1840- och 1850-talet när novellerna tillkom för att fylla tidningens följetongsspalter. Efter att han slutade som redaktör i början av 1860-talet och *Fältskärens berättelser* 1866 var förd till ett tematiskt läge som tillät punkt i stället för semikolon, upphörde de yttre kraven på att producera mer i genren. Därtill påverkades litteraturen av nya strömningar. Den historiska romanen och novellen förblev visserligen populära till seklets slut i både Sverige och Finland, men sedan 1830-talet hade realismen vunnit insteg och den romantiska idealism som Topelius företrädde hamnat alltmer i marginalen.¹⁹ På 1870-talet inleddes »det moderna genombrottet» i nordisk litteratur, och fram till sekelskiftet präglades den nya litteraturen av kritisk realism och naturalism. De nya litterära idealen krävde samhällsengagemang, skärskådning av sociala missförhållanden och traditionella värden, samt ett oförskönat gestaltande av människan, livet och vardagen.²⁰ Romantikern Topelius stod däremot för helt andra ideal, som hade börjat ifrågasättas. Han såg litteraturen som förebildlig, underströk författarens moraliska ansvar och stod för konservativa, familjecentrerade kristet-fosterländska värden.²¹

Topelius sista roman *Planeternas skyddslingar* är dels ett verk med tendentiösa drag knutna till samhällsutvecklingen i slutet av 1800-talet, dels den sista pusselbiten i författarens självpåtagna uppgift i mer än 40 år att skönlitterärt gestalta den svenska tiden i Finlands historia – från reformationstiden i Ljungar-novellerna över stormakts- och frihetstiden i »Ungdomsdrömmar», *Fältskärens berättelser*, *Planeternas skyddslingar* samt *Hertiginnan af Finland* till gustavianska tiden i bl.a. »Kungens handske» (1863). Förutom som historisk roman har *Planeternas skyddslingar* karakteriserats som idéroman och en syntes av den äldre Topelius tänkande, där en fördjupad religiositet förenas med en allt mer pessimistisk syn på världen och historien.²² I det mångbottnade verket behandlar Topelius både tidlösa och i samtiden aktuella frågor som

själviskhet, rotlöshet, utanförskap, kristen solidaritet och kärlek, krig och fred, kvinnors rätt till bildning, materialism och föreställningar om tidernas ände. Trots att romanen är starkare förankrad i samtidens aktualiteter än flera av Topelius andra historiska berättelser fick den inte samma genomslag som t.ex. *Fältskärens berättelser*, kanske till följd av den mörka världsbilden. Romanen visar hur som helst på Topelius förmåga att förnya sig som författare och prosaist.²³

HISTORIA OCH SAMTID

Harry E. Shaw framhåller i en granskning av den historiska romanens genombrott med Walter Scott och dennes efterföljare på 1800-talet att författarna generellt använder historien för tre olika syften. För det första kan historien utgöra en projektionsyta för fenomen och frågor som är aktuella i samtiden. För det andra kan den fungera som dramatisk katalysator för intrigen med syfte att underhålla eller åstadkomma katharsis. För det tredje kan själva historien vara ämnet och avsikten att förmedla kunskap eller uttrycka en viss historiesyn.²⁴

I *Planeternas skyddslingar*, liksom i de flesta av Topelius historiska noveller och romaner, begagnas historien på alla tre sätt.²⁵ Att kopplingen till samtiden är både medveten och av synnerlig vikt för romanen får läsaren en fingervisning om redan i inledningen till verkets första kapitel »Vinternatt». Berättaren konstaterar där att läsaren, på väg ut i det förgångnas mörka natt, inte kommer att färdas långt, utan skall ankra sin farkost »vid samtidens kända kust och låta den svaja endast så långt, som fånglinan räcker» (s. 8). Den mentala förflyttningen korresponderar alltså inte med den tidsmässiga: läsaren kan inte frigöra sig helt från samtidshorisonten när hen spejar ut över historiens böljor. Berättaren påpekar därefter att man har kallat »historien om det framfarna 'ein rückwärts gekehrter Profet'», d.v.s. en profet som vänt sig bakåt, med ryggen mot framtiden. Sentensen återgår på ett fragment av Friedrich Schlegel och kan tolkas som att vår förståelse av det förflutna är betingad av samtiden – av vår uppfattning av världen som den ter sig i vår tid, och av våra förhoppningar inför framtiden – eller som att historien är ett narrativ, formbart av dess uttolkare.²⁶ Således kan historien också göras till en spegel där samtiden reflekteras.

De följande avsnitten behandlar romanens centrala teman och fokuserar på hur samtidens frågor avspeglas i historieframställningen och berättelsen. Här tas även upp hur Topelius historiesyn förändrades över tid.

Det kristna kärleksimperativet

Planeternas skyddslingar är starkt präglad av en religiös tematik. Anna-Kaisa Inkala som har studerat romanen ur teologiskt perspektiv konstaterar att bibelsynen har ett solitt lutherskt fundament och bygger på de lutherska bekännelseskriterierna, framför allt stora och lilla katekesen samt Augsburgska bekännelsen och dess apologi.²⁷ I centrum står frågan om kärleken till Gud och människor.²⁸ Topelius har själv framhållit temats betydelse: i ett brev till systemen Johanna Sofia Schalin under slutfasen av arbetet med romanen i augusti 1888 uppger han att verkets »grundtanke» är »ingen annan, än Pauli sköna ord om kärleken i 1 Cor. 13».²⁹ Kapitlet i Första Korinthierbrevet är Paulus berömda beskrivning av kärleken som bl.a. tålig och mild, inte avundsam, inte självvisk, inte uppblåst, och den största i trefalden tro, hopp och kärlek (anspelningar på bibelstället finns i romanens tredje del, s. 401, 534). Både intrigen och skildringen av karaktärerna i romanen får sin drivkraft ur kärlekstemat. Som tidigare i författarskapet arbetar Topelius med motsatspar, och här uppställer han självskheten och kriget som motpoler till kärleken (se t.ex. s. 534).³⁰

Utgångspunkten för skildringen av romanens tre huvudpersoner är tidevarvets tro att stjärnornas och planeternas ställning i förhållande till varandra vid en människas födelse inverkar på hennes anlag. Natten när Hagar, Bennu och Kristina kommer till världen inträffar en konjunktion som stjärntydaren och prästen Sigfrid Forsius tolkar: »Herre, haf vakt om de barn, som födas i denna natten! De varda stora i gåfvor och skina som ljus, men råka i mycken frestelse och kunna slockna i mörker» (s. 9 f.). Den största av de gåvor Hagar och Kristina har tilldelats är hög intelligens, medan Bennu är handlingskraftig och orädd. Men de har också stora brister: de känner varken kärleken, sig själva eller Gud.

Trions innersta väsen förkroppsligas av en stjärna som i tur och ordning uppenbarar sig för dem i mystiska, andliga upplevelser. Stjärnan förklarar sig vara »ett utflöde af den Allsmåktiges kraft» utsänd att beskydda de tre. Den betonar att den är »gifven hans kraft, men icke hans kärlek» och uppmanar skyddslingarna att söka sig själva och kärleken i Gud. Utan kärlek är människan nämligen halv (s. 472). Den varnar Bennu för att hämnd är en dödssynd mot kärleken, Hagar för att makt är missbruk och Kristina för att kraft utan kärlek endast kan förstöra (s. 151, 168, 335). Genom stjärnans uppenbarelser sammanvävs sökandet efter identitet med sökandet efter kärleken och Gud.

Gemensamt för de tre huvudpersonerna är att de är religiöst indifferent, åtminstone i något skede av livet. Både Bennu och Hagar förlorar barndomens

lutherska tro i tonåren: Benu i kriget i Tyskland och genom upplevelser av övergivenhet (t.ex. s. 73, 262), Hagar genom de intellektuella studierna (s. 68, 248 f., jfr s. 315). För Benu spelar konfessioner ingen roll. Han låter sig döpas på nytt – till katolik med namnet Urban efter påven – av nunnor som vårdar honom efter slaget om Neunburg, och han bedyrar lättvindigt sin beredskap att bli lutheran igen för att kunna återta sin plats i den svenska härens led (s. 133 ff., 225). Efter att ha förälskat sig i Rachel, Ruben Zevis ögonsten och brorsons dotter, uppträder han som jude (s. 326). Hagar uppvisar en liknande nonchalans mot trosbekännelser och förkunnar i romanens tredje del att hon är cartesian, »upphöjd öfver alla religioner» (s. 397, 413). Hon tror på sig själv och i Descartes efterföljd på förnuftet som det enda medlet till säker kunskap. Därför kan hon utan vidare uppträda som jude eller muslim när det främjar hennes strävan att bli jämlik med Kristina (jfr s. 477). Kristinas inställning till tro är snarlik Hagars. Som omyndig 15-åring är hon fortfarande övertygad lutheran med en stark avsky för katolicism, men också generellt för människors byte av trosbekännelse (s. 195, 225 f.). Senare antyder Hagar att drottningen liksom hon är cartesian, och Kristina själv förklarar att »alla religioner äro lika goda, blott man följer sin öfvertygelse» (s. 397, 475, se även s. 527 f.).

Den tro som romanen förfäktar är den lutherska, och kärlekssynen den kristna med utgångspunkt i evangeliernas tudelade kärleksimperativ: »Du skall älska din Herra Gud, af allt ditt hjerta, och af all din själ, och af alla dina krafter, och af all din håg, och din nästa som dig sjelf» (Luk. 10:27, även Matt. 22:37–39).³¹ De tre huvudpersonerna avspeglar olika aspekter av detta kärleksbud, och deras förmåga att efterkomma budet avtecknar sig i deras öden.

Benu älskar inte sig själv, än mindre någon annan människa eller Gud, och söker därför döden i strid – t.ex. åtar han sig frivilligt ett självmordsuppdrag vid försvaret av Neunburg (s. 103). Han finner visserligen den romantiska kärleken genom Rachel, men han är präglad av kriget och oförmögen till medmänsklig kärlek i vidare mening. Han kan inte heller förlåta, och trots stjärnans varning hämnas han sin och Hagars mor med ett våldsdåd. Benus mänskliga låghet understryks av att han därpå dödas av en dvärg, »spenslig och svag som ett barn» (s. 516 f.).

Alla tre drivs av själviska motiv, men draget går djupast hos Kristina. I framställningen är hon en person som älskar sig själv, men inte sin nästa som sig själv, för att inte tala om Gud över allt. Den kristna kärleken i evangeliernas mening är hon inte kapabel till eftersom hon är oförmögen till underkastelse. Berättaren säger att det är ett misstag att tro att Kristina inte kunde älska någon eller något annat än sig själv: »Hon kunde högakta, värdera, beundra,

älska, ja, ända till blindhet älska den ene eller andre, som hon ansåg värdig sin aktning eller sin kärlek, [...] endast med det vilkor, att detta något eller någon var henne underlägset» (s. 183). Hennes försök till vänskap med gunstlingarna misslyckades på grund av att »vänskapen, likasom kärleken, fordrar ömsesidig försakelse», konstaterar berättaren. »Kristina begärde en försakelse, som hon ej ville gifva» (s. 452). En villkorlös, ömsesidig kärlek har hon upplevt endast i barndomen (s. 473). Nyckeln till hennes »gåtfulla personlighet» sägs å ena sidan vara att hon inte tålde någon rival (s. 183, se även s. 370), å den andra en strävan efter självtillräcklighet förenad med högfärd: »att vilja vara allt, känna allt, förmå allt» (s. 446).

Självskikten och oviljan att underkasta sig någon, varken människa eller Gud, framställs i romanen som de yttersta skälen till Kristinas konversion till katolicismen. Stjärnan frågar henne varför hon söker sig i sig själv, varför hon söker sin egen ära i »vishetens ord och fromhetens lärdomar, vapnets seger och rikets välmakt», och varför hon inte prisar Gud genom att göra många lyckliga (s. 335). Med en anspelning på Jesus ord i Matteusevangeliet 10:39 – »Hvilken som finner sitt lif, han skall borttappa det; och hvilken som borttappar sitt lif, för min skull, han skall finna det» – uppmanar stjärnan Kristina att ödmjukt tjäna mänskligheten i Kristus efterföljd. Samma tankegångar upprepas senare i samtalet med hennes tidigare informator, biskopen Johannes Matthiæ. Han uppmanar henne att ödmjukt tjäna i »Jesu Kristi kärlek». Han påminner henne om kärleksbudet, »summan af lagen», och påpekar att Jesus tvådde sina lärjungars fötter. Sådana »pigsysslor» är dock under Kristinas värdighet och hon fördömer den lutherska kyrkan som en »tyrann för tanken». Berättaren klargör att Kristina inte förstod »det stora budet om kärleken; hon betraktade det som en tankefråga, ej som en lifsmakt» (s. 484 f.). Den katolska kyrkans ombud, jesuiten Guemes, accepterar däremot drottningens uppfattning av kärleksbudet: att »utöfva kärlekens verk i stort» genom att t.ex. gynna vetenskap och konst, och att »älska det stora, det upphöjda, det dygdiga, det nyttiga» utan att behöva »befatta sig med goda gerningar i smått». Som katolik är hon fri att tillämpa både kärleksbudet och andra moralbud efter sin egen »upplysta och sant kristliga öfvertygelse», så länge hon till det yttre iaktar kyrkans föreskrifter (s. 486 f.).

Romanens negativa bild av Kristina och den katolska kyrkan, i synnerhet av jesuitorden, framgår av drottningens och paterns köpsläende om villkoren för Kristinas konversion till katolicismen. Den katolska läran om frälsning genom gärningar ställs här mot den lutherska som säger att människan kan bli frälst endast genom tron på Kristus. För biskop Matthiæ är goda gärningar

en naturlig följd av den troendes kärlek till Gud, medan Guemes och Kristina ser gärningarna som ett medel till personlig vinning.³²

Liksom Kristina är Hagar självisk och förlitar sig bara på sig själv. Hon följer ändå stjärnans uppmaning och reflekterar över såväl sitt eget som Kristinas och Bennus förhållande till kärleken (s. 317 ff.). Som den minderåriga sultanens gemål i Turkiet finner hon den osjälviska kärleken till nästan: hon älskar honom mer än sig själv och uppoffrar sig för honom när hon avstår från makten och flyr Konstantinopel för att inte vålla hans undergång (s. 524). Tillbaka i Finland hör hon sin tidigare lärare, sedermera fältprästen Petrus Luth predika om kärlekens bud, och ber honom visa vägen till »den kärlek, som är förmer än all kunskap och som aldrig förgås». Han underkänner kärleken till barnet-sultanen, som hon har offrat allt för, men utan att få frid. Med en parafras på Matteusevangeliet 10:37 där Jesus yttrar en variant av det kristna kärleksimperativet – »Hvilken som älskar fader och moder mer än mig, han är mig icke värd; och hvilken som älskar son eller dotter mer än mig, han är mig icke värd» – försöker Luth överbevisa Hagar om att hennes jordiska, själviska kärlek inte är en kristens kärlek eftersom hon inte älskar Gud över allt annat. Han förklarar att hon måste avstå från kärleken till sultanen för att kunna säga: »*Kristus är mitt lif!*» Först då kan Gud ta emot henne (s. 534–537). Med Luths övertygelse artikuleras romanens uppfattning att det är genom Kristus människan finner kärleken till Gud.³³

Hagar vägrar acceptera Luths lära och vänder sig om för att gå. Då visar stjärnan sig för henne i en ordlös sekvens som läsaren tar del av genom Petrus Luths ögon. Hon kämpar emot en övermäktig kraft och skiner samtidigt i en »oförklarlig glans». Genom att dels dölja innehållet i stjärnans budskap för läsaren, dels låta Hagar genomstrålas av ljus gestaltar Topelius omvändelsen som en mystisk, övernaturlig upplevelse. Stjärnan bryter hennes själviskhet och stolthet, och får henne att underkasta sig Kristus och viga sitt fortsatta liv åt honom (s. 537 ff.).³⁴

Den religiösa tematiken i *Planeternas skyddslingar* kan ställas i samband med dels den äldre Topelius religiositet, dels det samtida religiösa samhällsklimatet.³⁵ Sekulariseringen och ifrågasättandet av religionen var inga nya företeelser i Finland på 1880-talet. Kritik av den traditionella kristendomen hade förekommit i de bildade klasserna sedan 1840-talet, och under årtiondena blev den såväl skarpare som mer utbredd. Deltagandet i kyrkliga sammankomster började sjunka i städerna på 1860- och 1870-talet och mot slutet av seklet också på landsbygden där majoriteten av folket fortfarande var

bosatt.³⁶ I bakgrunden ligger det paradigmskifte från idealism till empirism som ägde rum inom filosofi, litteratur, konst och naturvetenskap i Europa under senare delen av 1800-talet. Inom litteraturen och konsten framträdde nyorienteringen som realism och naturalism, inom naturvetenskaperna som darwinism och positivism. Utvecklingsläran och tron på naturvetenskaperna som grundval för den moderna världsuppfattningen gav upphov till en ny livsåskådning som framhävde det inomvärldsliga och stod i konflikt med kyrkans och religionens traditionella läroutppfattningar.³⁷

I Finland fick den nya livsåskådningen fäste i de unga, bildade kretsarna på 1870- och 1880-talet. Till allmänhetens kännedom kom uppfattningarna framför allt genom den serie av bejublade föredrag som den svenska publicisten Carl von Bergen höll om »framtidens kristendom» för fullsatta auditorier i Helsingfors i april och maj 1884. von Bergen framhöll att kristendomen måste reformeras för att bli förenlig med den moderna naturvetenskapliga världsbilden. Det innebar bl.a. ett förnekande av sådana kyrkans grundsanningar som stred mot vetenskapen och förnuftet, t.ex. treenigheten. Hans angrepp mot kyrkans dogmtro fick stor uppmärksamhet och gav anledning till livlig polemik i pressen. Topelius åhörde inte föredragen men tog del av innehållet genom tidningarnas referat och medverkade med en »Protest» undertecknad av »Medlemmar af den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland» i *Morgonbladet* den 3 maj 1884. Som idealist var han av uppfattningen att naturvetenskaperna har syftet att lära människan känna Gud: »Vi förklara påståendet, att kyrkans kristendom skulle vara oförenlig med vetenskap, bildning och tänkande uppfattning, fullkomligt ogrundadt.» Den lutherska kyrkan skulle fortsättningsvis »mottaga vetenskapens hjälpmedel, under förbehåll dock, att denna icke uppreser sig emot bibelns Kristus». Topelius ansåg att »utan Kristus, Guds Son, finns ingen kyrka mer, endast systemer».³⁸ von Bergens föredrag var en bidragande orsak till att den kristna, konservativa tidningen *Finland* grundades. Det var i den *Planeternas skyddslingar* gick som följetong 1886–1888.³⁹

Anna-Kaisa Inkala anser att de religiösa uppfattningar som romanen förfäktar ansluter sig främst till den traditionella kristendomen och den samtida kyrkliga teologin i Finland. Verkets kristna åskådning kan tolkas som ett tendentiöst försvar av kristendomen mot andra världsåskådningar. Samtidigt finns det en klivenhet i romanen: å ena sidan ställer den sig bakom de kyrkligt konservativas uppfattningar och stöder kampen mot sekulariseringen, å andra sidan omfattar den delar av kyrkokritiken i samhället.⁴⁰

Under 1880-talet kritiserades kyrkan också för att många präster var skeptiska eller avoga till decenniets ideella reformrörelser – kvinnorörelsen,

nykterhetsrörelsen och den wrightska arbetarrörelsen.⁴¹ Till exempel motsatte sig biskop Gustaf Johansson, som var förgrundsgestalt för den kyrkliga oppositionen mot kvinnorörelsen, förslaget vid lantdagen 1885 om att ge kvinnor rätt att studera vid universitetet. Hans negativa inställning till kvinnö-emancipationen bottnade i den beckianska teologin (efter tysken Johann Tobias Beck, 1804–1878) som från och med 1860-talet hade fått stort inflytande på den finländska teologin och särskilt under seklets sista årtionden fick en central ställning inom kyrkan. Som biblicistiskt orienterad teologi betraktade den Bibeln som enda rättesnöre för tros livet och det mänskliga samlivet, och förbigick traditionen och bekännelsen.⁴² Fastän de teologiska uppfattningarna i *Planeternas skyddslingar* har gemensamma drag med beckianismen (bl.a. eskatologin) skiljer sig romanen starkt från den i synen på kvinnofrågan (se avsnittet »Kvinnans rätt till bildning» nedan, s. XXXII f.).⁴³

Religionsfriheten var ett centralt stridsämne på 1880-talet. Kyrkolagen från 1869, som endast gällde den evangelisk-lutherska kyrkans medlemmar, gav visserligen medlemmarna rätt att träda ut ur kyrkan, men religionsfriheten innebar endast frihet att välja trossamfund, inte att helt och hållet stanna utanför eller grunda nya religiösa samfund, vilket de frisinnade kretsarna krävde. I praktiken var det inte heller möjligt att byta trossamfund eftersom det saknades borgerlig lagstiftning för proceduren.

Försöken att utvidga religionsfriheten genom en dissenterlag misslyckades på 1870-talet och ledde till en långvarig spänning mellan prästerskapet och de liberala. Tvisten skärptes på 1880-talet när ytterligare ett försök till dissenterlag misslyckades vid lantdagen 1882 och de liberala kretsarnas förslag att avskaffa nattvarden som villkor för lysning till äktenskap avsågs 1885. Samtidigt fick de liberalas krav på förnyad religionslagstiftning och fullständig religionsfrihet uppbackning från de tre självständiga dissenterörelserna som hade etablerat sig i landet: baptismen, metodismen och den s.k. frikyrkligheten (i Finland ursprungligen benämning endast på den verksamhet som 1889 organiserades till »Fria Missionen», från 1921 uppdelad i det svenskspråkiga Fria Missionsförbundet och den finskspråkiga Suomen Vapaakirkko, Frikyrkan i Finland).⁴⁴ Rörelserna slöt upp bakom kyrkan i vissa frågor, såsom i kampen mot sekulariseringen, men kritiserade den t.ex. i flera kyrkopolitiska och moraliska frågor. Den frikyrkliga rörelsen ifrågasatte bl.a. kyrkans statsbundenhet och prästerskapets privilegierade ställning (jfr s. 232). En starkt begränsad dissenterlag som gällde endast protestantiska dissenter godkändes vid lantdagen (våren) 1888 och stadfästes i november 1889. Lagen gav inte rätt till konfessionslöshet, men det var möjligt att med vissa begränsningar

träda ut ur den evangelisk-lutherska kyrkan och ansluta sig till något annat protestantiskt trossamfund, samt att grunda egna kyrkosamfund.⁴⁵

I *Planeternas skyddslingar* kan man tolka dels karakteristiken av trettioåriga kriget, dels Hagens trosbekännelse i romanens slut som kommentarer till frågan om religionsfrihet. Trettioåriga kriget var i synnerhet i början ett religionskrig mellan protestanter och katoliker, men både i *Planeternas skyddslingar* och i *Fältskärns berättelser* betonar Topelius att svenskarna och finnarna inte stred för protestantismen i sig, utan, som överste Gordon förklarar för Niemand (Bennu), för att »hvarje folk må vandra i sin Guds namn och icke vara domare öfver andras samveten», samt för »människors samvetsfrid» (s. 102).⁴⁶ Detta kan avse var och ens rätt att bekänna sig till antingen valfri religion eller mer inskränkt, och i sammanhanget mer troligt, valfritt kristet trossamfund. Anna-Kaisa Inkala har noterat att det finns ett inslag av ekumenik i den religiösa hållningen i romanens avslutning, samtidigt som romanen förfäktar den lutherska kristendomen. Den tro som Hagar omfattar är reformationstidens lutherdom som Petrus Luth företräder. Den framhäver betydelsen av kärleken till Gud och tron på Kristus.⁴⁷ När predikanten beskriver Kristinas omvändelse som ett steg från ljus till mörker och Hagens som ett från mörker till ljus, uppmanar Hagar honom att inte döma, utan hellre be för alla som »famla med ovissa steg mot evigt ljus»:

Edra kyrkor strida om bokstafven och glömma, att anden är en. Jag tillhör hvarken eder lutherska eller någon annan synlig kyrka; jag tillhör den osynliga, allmänneliga kyrkan, hvars herre och hufvud är Kristus allena. (s. 539)

Det centrala är med andra ord inte tillhörigheten till ett enskilt trossamfund, utan den kristna gemenskapen och tron på Kristus. I sammanhanget är det väsentligt att notera dels Hagens sista replik i romanen, att hon hädanefter skall gå varthelst »Guds kärlek kallar mig att tjena hans rike», dels den avslutande upplysningen om att hon senare i livet känts igen bland de »barmhertiga systarna» vid den katolska prästen Vincent de Pauls mentalsjukhus La Salpêtrière i Paris (s. 543 f., se kommentaren till textstället s. 646). Ur det här perspektivet får romanens kärlekstema en ny innebörd: det kan tolkas som att kärleken till Gud är den förenande kraft som kan förmå kristna att överbrygga sina meningsskiljaktigheter och finna samförstånd över trossamfundens gränser.⁴⁸

Den överraskande försonliga religiösa hållningen mot slutet av romanen kan vara ett resultat av ekumeniska influenser som Topelius fick på världskonferensen ordnad av Kristliga föreningen av unga män (KFUM) i Stockholm i

augusti 1888, d.v.s. samtidigt som han slutförde romanens sista del. I Topelius religiösa tänkande hade ekumeniken av allt att döma en viktig roll – året därpå var han med om att grunda KFUM-föreningen i Helsingfors.⁴⁹

Kriget, judarna och tidernas ände

Den religiösa tematiken i *Planeternas skyddslingar* har ytterligare en dimension: ett kristet-eskatologiskt tema som kretsar kring föreställningen om Kristi återkomst (parusi) och den yttersta domen som historiens slutmål. Temat introduceras i romanens prolog »Vulgata», där berättaren lyfter fram föreställningen om tidernas ände genom att hänvisa till de apokalyptiska motiven i Hesekiels bok och framför allt Uppenbarelseboken.

I prologen, ett slags ramberättelse som inte återupptas senare i romanen, erinrar sig berättaren hur han som ung skolgosse fascinerades av illustrationerna i en gammal latinsk bibel, i synnerhet illustrationerna av de sex första inseglen som bryts och de fyra apokalyptiska ryttarna som träder fram i Uppenbarelsebokens sjätte kapitel. Han säger sig då ha insett att ryttaren på den röda hästen är en symbol för kriget, men inte att kriget »kunde vara en straffdom», och förebrår sitt unga naiva jag för att förhärliga det (s. 5). Prologen får därefter karaktären av intensiv stridsskrift mot kriget – som företeelse, »den menckliga lidelsen, ordnad i massor» – som fostrare av »hjeltar och segervinnare» – som folkets väckare ur deras »dåsiga dvala» – och mot all glorifiering av det. Den kritiska hållningen framgår också av de realistiska inslagen i romanens beskrivningar av trettioåriga krigets strider, i vars utkanter Topelius låter ryttaren på den röda hästen uppträda och belåtet beskåda sitt förödande verk (t.ex. s. 145, 428–432).

Topelius gestaltning av kriget i romanen och de resonemang han för om det har å ena sidan tolkats som ett samtidsaktuellt pacifistiskt ställningstagande. Fredsrörelsen växte nämligen fram under senare delen av 1800-talet, delvis till följd av de många väpnade konflikterna, inte minst på Balkan och i Sudan på 1870- och 1880-talet. Dessutom bidrog krigskorrespondenterna till att omforma uppfattningarna om krigets verklighet.⁵⁰ Å andra sidan framhåller romanen kriget som ett outplånligt »faktum i världshistorien», ett mänsklighetens gissel så länge det finns två människor på jorden.⁵¹ Berättaren slår fast att »folkrätten och fredsligorna» möjligen kan minska men »aldrig upphäva krigets elände». Ryttaren på den röda hästen kommer att fortsätta rida till tidernas ände, och först då skall kriget upphöra och den eviga freden inträda. Paradoxalt nog påminner berättaren om att ett vapen, varje gång det dras för att »försvara en evighetstanke eller en hög idé, som för oss närmare

slutändamålet», dras »som en protest mot kriget, ej som ett intyg för dess berättigande». Därför har kriget »intet annat förnuftigt mål än att förneka sig sjelf» (s. 6 f.).

Under berättelsens gång avslutas trettioåriga kriget genom westfaliska freden 1648, och Kristinas fredssträvande statskonst lyfts fram (s. 383, 528 f.). I slutet av romanen återknyter Topelius ändå till prologens tanke om det ständiga kriget och befäster därmed verkets eskatologiska stämning. Berättaren konstaterar att det »korta fredslugnet» var åter förbi 1655 efter att Kristinas efterträdare, Karl X Gustav, hade dragit i fält mot Polen. Fältprästen Petrus Luth predikar ur Uppenbarelseboken om ärkeängeln Mikael's strid med draken och ur Jesajas bok om profetens vision om en framtida lyckotid när kriget skall vara utplånat. Och romanens sista meningar upprepar sinnebilderna av ryttaren på den röda hästen som fortfar att rida mot tidernas ände (s. 533 f., 544).

Nils Erik Forsgård som har studerat Topelius historiefilosofiska tänkande från och med 1860-talet anser att *Planeternas skyddslingar* uttrycker den äldre Topelius kristet-eskatologiska historiesyn där millenarism (kiliasm) förenas med en »providentiell antisemitism».⁵² Föreställningen om ett framtida fridsrike, ett tusenårsrike, i anslutning till Jesu återkomst visar sig i Topelius skriftställeriet redan på 1870-talet. Tanken förekommer i bl.a. bibelkonkordansen »Anteckningar ur och om Den Heliga Skrift» och föreläsningarna, där Topelius i september 1870 gör gällande att »civilisationen» måste genom-syras av den kristna världsåskådningen, »som i hela sin grundtanke förnekar kriget», för att kriget skall bli avskaffat. Det kommer inte att ske förrän i det tusenåriga riket, förmodar han. Också i den postumt utgivna *Blad ur min tänkebok* (1898) och i det ur tänkeboken uteslutna kapitlet »Kriget» framför Topelius tanken om att kriget upphör först i tusenårsriket.⁵³

Även om Topelius uppenbart omfattade millenaristiska tankegångar när *Planeternas skyddslingar* kom till bör man observera att föreställningen om ett tusenårigt fridsrike på jorden mellan Jesu återkomst och den yttersta domen inte explicit ingår i verkets eskatologi.⁵⁴ På sin höjd kan anspelningar på tusenårsriket skönjas i berättarens parafras på Jesaja 11:6–9 i prologen, »den tid, när en gång hjorden skall beta vid lejonets sida och barnet sticka sin hand i en huggorms hål» (s. 6), och i Petrus Luths ovan nämnda predikan. I *Planeternas skyddslingar* formulerar Topelius ingen klar syn på händelserna vid och efter tidernas ände, förutom att den markerar krigets definitiva slut. Däremot tematiserar han förutsättningar för den.

Som Forsgård har noterat förbinder Topelius i romanen det judiska folket till eskatologin. I Topelius tänkande hade judarna en central roll i världshist-

orien: Jesu återkomst och tidernas ände skall föregås av judarnas kollektiva omvändelse till kristendomen och deras återvändande till det heliga landet.⁵⁵ Judarnas världshistoriska uppgift var enligt Topelius kristet-hegelianska uppfattning providentiell, d.v.s. bestämd av försynen, och således en fråga om tid snarare än möjlighet. Denna uppfattning skymtar redan i romanens prolog när berättaren först framhåller att den eviga freden förutsätter att »Herrens kunskap uppfyller allt land, såsom vatten betäcker hafvet» (jfr Jes. 11:9), alltså en värld där kristendomen är allenarådande, och sedan fortsätter med att vädja: »För oss dit, Ande, som styr världen» (s. 6, jfr s. 68). Uppfattningen tar dock sitt främsta uttryck i gestaltningen av juden Ruben Zevi och intrigen som kretsar kring hans plan att återupprätta Israels välde i Palestina.⁵⁶ Han använder den makt penningverksamheten har gett honom till att främja drömmen om att återföra det judiska folket till det heliga landet och ge det herravälde över världen: »de yttersta tiderna nalkas med stora steg, när Israel skall återvända från sin försakingring bland hedningarne och lägga alla jordens folk under Davids spira», klargör Zevi för Benjamin (s. 411). Också Hagar yttrar tanken om en förbindelse mellan judarna och tidernas ände när hon på den unge sultanens fråga om varför hon vill att han skall ge det heliga landet åt judarna, svarar: »när judarne återfått sitt land, stundar världens ände, när de trogne få ingå i Guds paradis» (s. 493).

Mot slutet av romanen ser Zevis dröm ut att gå i uppfyllelse. Han har köpt besittningen av det heliga landet av det Osmanska riket och tagit kontroll över Jerusalem. Han oroar sig dock över att så få av världens försakingrade judar har hörsammat hans kallelse att återvända. Zevi ber till Gud att ge honom ett tecken på att Herren vill uppfylla sitt löfte om upprättelse för det judiska folket. Då träder en kristen eremit fram och förklarar:

Ännu är Mose förbannelse icke borttagen. Ännu är hedningarnes fullhet icke inkommen i Guds kyrka. Ännu hänger täckelset för dina ögon, så att du icke ser Getsemane vid dina fötter och förnimmer återljudet af ditt folks rop: »Hans blod komme öfver oss och våra barn!» ... Gå, förblindade! Intet grönt skott spirar ännu ur ditt folks törnen. Budbärarnes fotsteg genljuda i berget. Si, Antikrist står för portarne och skall varda dig öfvermäktig, tilldess att hans tid är ute och allt varder underlagdt Herrens Krist. (s. 511)

Samtidigt anländer bud om att Messias står vid en av stadens portar och fordrar inträde – det är fråga om Sabbatai Zevi (1626–1676), en historisk person som uppträdde som judarnas Messias från 1648 och samlade många

anhängare.⁵⁷ I romanen är han Ruben Zevis brorson. Budet får penningfursten att inse att han har haft fel utgångspunkt för förverkligandet av sin dröm, han har »glömt upprättaren, glömt den ende utkorade, som kunde utföra Herr-ens verk» (s. 511 f.). Han rider iväg och möter Sabbatai, men övertygas inte om att brorsonen är sänd av Gud och förklarar honom som en bedragare, en falsk Messias. Detta provocerar Sabbatais anhängare och en strid bryter ut. Ruben Zevi tillfångatas och bekänner sin dårskap, att ha velat »gå Guds rådslut i förväg och upprätta Israels folk utan Messias», innan han dödas av sina trosfränder (s. 517 f.). Sabbatais styre över Jerusalem blir inte längre än Zevis – han förjagas snart från den heliga staden av osmanerna och berättas i en fotnot ha omvänt sig till islam senare i livet (s. 518).

Ruben Zevis öde är, liksom Benjamins öde, symboliskt. Zevis död förorsakas av en falsk Messias, en Antikrist, som förkroppsligar judarnas förnekande av Kristus, för att han inte tror på denna Messias. Tolkar man Zevi som en personifikation av det judiska folket sammanfattar eremitens budskap Topelius syn på judarnas tillstånd: deras diaspora kommer att fortfa- ra och de kommer inte att få en egen Messias förrän de erkänner Kristus som Messias.⁵⁸

Eskatologiska tankegångar låg i tiden under senare delen av 1800-talet och förekom också hos prästerskapet i Finland på 1880-talet. Orsaken låg delvis i den allmän-europeiska ideologiska utvecklingen som satte tron på kyrkans sanningar på prov.⁵⁹ Också den s.k. judefrågan, d.v.s. frågan om judarnas ställning i samhället, var aktuell runtom i Europa, inklusive Finland, under Topelius samtid. Föreställningen om judarnas allmänna omvändelse före tidernas ände var i sig gammal: den fanns hos millennaristiska rörelser i Eng- land på 1600-talet och har sitt ursprung i tolkningar av ett flertal bibelställen, bl.a. Romarbrevet 11:25–26.⁶⁰

Topelius uppfattningar om tidernas ände influerades av den omfattande kristet-eskatologiska litteraturen som utkom i hans samtid. Han var bekant med åtminstone *Den biblisk-kristliga läran om de yttersta tingen* (1879) av den finländska professorn i dogmatik Axel Fredrik Granfelt, *Den sista tidens tecken och Kristi återkomst* (1869) av den tyska teologen Heinrich Wilhelm Rinck och *Bibliska studier* (I–II, 1878–1879) av den schweiziska teologen Frédéric Godet. Dessa verk ingick i Topelius boksamling, och han hänvisar t.ex. till Rinck i bibelkonkordansen »Anteckningar ur och om Den Heliga Skrift» (1870) och till Godet i *Blad ur min tänkebok* (1898).⁶¹

Med stöd i Topelius korrespondens med vännen och teologen Carl Gustaf von Essen, som var beckian, och systemen Johanna Sofia Schalin har Nils Erik

Forsgård visat hur Topelius omkring 1885–1886 omfattade en tanke om att han levde nära de yttersta tiderna. Topelius menade dock att det inte var hans utan hans barns generation som skulle få se tecknen gå i uppfyllelse, framför allt uppleva judarnas omvändelse till kristendomen. Han väntade att Antikrist skulle uppenbara sig och att denne skulle – som Godet gör gällande – vara jude.⁶² Anna-Kaisa Inkala påpekar att romanens avslutning, där det sägs att det »enda man vet» är att ryttaren på den röda hästen fortsätter att rida (s. 544), tyder på att Topelius några år senare inte längre ansåg det möjligt att förutspå tidpunkten för tidernas ände. Ett knappt årtionde senare uppmanar han i *Blad ur min tänkebok* till tålmodig andlig väntan och vaka, fastän Kristi återkomst skulle dröja »tiotusende år».⁶³

Forsgård framhåller att *Planeternas skyddslingar* bör läsas som Topelius skönlitterära inlägg i den samtida jude- och missionsfrågan och att romanen introducerar en »kristet-teleologisk slutlösning på judefrågan».⁶⁴ De i Finland bosatta judarnas rättigheter och ställning debatterades i offentligheten sedan 1870-talet, och från slutet av årtiondet pågick ett kristet missionsarbete bland judarna i Finland. Vid lantdagen föreslog Leo Mechelin 1872 att i landet permanent bosatta judar skulle få rätt att idka borgerlig verksamhet, vilket i praktiken hade inneburit att bevilja dem medborgerliga rättigheter. Förslaget väckte motstånd och avlogs. Man hänvisade bl.a. till att kristna dissenter även saknade medborgerliga rättigheter och befarade att en sådan lag kunde leda till en stor invandring av »dåliga» judar från Ryssland, vilket uppfattades som ett hot mot den finska kulturen och ekonomin. Detta var ett vanligt argument också på 1880-talet, när både förslag om att utvisa judarna från Finland och förslag om att bevilja dem medborgarskap framlades vid lantdagen. En av de mest enträgna pådrivarna av en judekritisk linje var Agathon Meurman, som hörde till initiativtagarna till tidningen *Finland* och var dess huvudredaktör 1886–1888 när *Planeternas skyddslingar* gick som följetong i tidningen.⁶⁵ Forsgård konstaterar att *Finland* förespråkade en »otvetydig antisemitisk politik» och anser att också Topelius inställning till judarna som kollektiv var antisemitisk.⁶⁶ Hans antisemitism är inte explicit rasistisk, utan en förening av en traditionell religiös antisemitism och en modernt präglad politisk antisemitism, där det judiska folket framför allt ses som ett främmande element i en nationsbyggande process.⁶⁷

Topelius historiefilosofiskt motiverade antisemitism är framträdande i *Planeternas skyddslingar*, men synen på judarna i romanen är, liksom överlag hos Topelius, mer ambivalent än ensidigt negativ, bedömer Forsgård.⁶⁸ Å ena sidan framställer Topelius genom gestaltningen av Hagar, Bennu och i

synnerhet Ruben Zevi judarna som ett rastlöst, stolt, kosmopolitiskt (icke-fosterländskt) och materialistiskt (girigt) folk, inställt på att skaffa herravälde över världen. Å andra sidan uttrycker romanen Topelius uppfattning om att judarna hade en speciell roll i den kristna frälsningshistorien.⁶⁹ Den åtskillnad Topelius gjorde mellan de västeuropeiska (välbärgade) judarna och de östeuropeiska (fattiga, obildade) judarna återfinns också i romanen (s. 112).⁷⁰

Forsgårds betecknande av Topelius som antisemit och *Planeternas skyddslingar* som präglad av antisemitisk retorik har fått mothugg av flera forskare. Maija Lehtonen anser att i romanens kontext, d.v.s. i en närläsning av romanen, framstår porträttet av Ruben Zevi inte som negativt, utan han är en tragisk karaktär som väcker sympati och till och med respekt. Varken Zevi eller de andra centrala gestalterna skildras svartvitt. Han är en av få personer i romanen som kan känna kärlek, åtminstone till sin familj och sitt folk. Som litterär gestalt återgår han ytterst på den judiske procentaren Shylock i Shakespeares *The Merchant of Venice* (1600) – en urtyp för juden och hans misslyckade emancipation i den europeiska litteraturen, med många borgerliga varianter i 1800-talslitteraturen. Därtill noterar Lehtonen att berättaren i *Planeternas skyddslingar* lyfter fram fördomarna mot judarna och de ogrundade, sekel-långa förföljelserna som de har utsatts för, och att judarnas bankirverksamhet framställs som ett slags självförsvar mot deras fiender (jfr s. 109 ff.). Hagars och Bennus kringflackande liv, som Forsgård tolkar som kritik av judarnas rotlösa natur, beror inte på deras eget val, och varken deras fostermor Dordej eller den lärde Sigfrid Forsius ringaktar tvillingarna för deras judiska härkomst.⁷¹

Anna-Kaisa Inkala betonar att synen på judarna och judendomen i romanen är mångbottnad och grundar sig i första hand på Bibeln och den lutherska läran. Liksom Lehtonen poängterar hon att Zevi har flera positiva drag: han överger varken sin dotter Ruth eller barnbarnen Hagar och Bennu för att de blivit döpta, och i romanens slut förödmjucar han sig i stället för att hålla fast vid stoltheten.⁷² Att beteckna Topelius som antisemit gör inte rättvisa åt hans tänkande anser Teuvo Laitila i ett övergripande verk om den offentliga judefientligheten i Finland fram till 1940-talet. För Topelius var sekulariseringen ett större hot än det judiska folket och han gjorde heller ingen entydig koppling mellan de två. I *Planeternas skyddslingar* finns visserligen en negativ inställning till judar, men den manifesterar sig i en form som vanligen inte utgör tecken på judefientlighet, utan snarare taktlöshet eller övertro.⁷³ Som Gösta Attorps påpekar är romangestalten Zevi präglad av Topelius fascination för det mystiska – och mytiska kunde man tillägga, med tanke på sammanställningen av Zevi och »den vandrande juden» Ahasverus (se del II, kap. 10),

en litterär gestalt som har sitt ursprung i medeltida legender och förekommer som motiv hos många europeiska författare på 1800-talet.⁷⁴

Kvinnans rätt till bildning

Planeternas skyddslingar anknyter till en av 1800-talets livligaste och mest infekterade debatter, nämligen frågan om kvinnans ställning i samhället, äktenskapet och familjen. Könnsrollerna, flickors uppfostran och kvinnors bildning samt utbildning diskuterades åtminstone från och med 1840-talet. Som ung redaktör engagerade sig Topelius i debatten redan då.⁷⁵ På 1860- och 1870-talet förbättrades visserligen kvinnors rättsliga ställning i Finland i vissa avseenden, men de flesta av samhällets portar förblev alltjämt stängda för dem. Hemmet, kyrkan och sällskapslivet var fortfarande de tre domäner som ansågs nog för kvinnan. Under det moderna genombrottet på 1880-talet aktualiserades debatten om kvinnans frihet och jämställdhet mellan könen också i Finland efter att Henrik Ibsens familjedrama *Et Dukkehjem* (1879) sattes upp i Helsingfors 1880. Till de centrala frågorna hörde kvinnans roll i äktenskapet och dubbelmoralen kring föräktenskapliga sexuella förbindelser. I den finländska litteraturen behandlades äktenskaps- och sedlighetsproblematiken bl.a. av Minna Canth, som framhöll den kvinnliga bildningens betydelse för kvinnors emancipation.⁷⁶ I *Planeternas skyddslingar* aktualiseras de samtida könsrollsfrågorna framför allt genom Hagar bildningsgång och Kristinas diskussioner om äktenskapet och kärleken.

Hagar växer upp i enkla, fattiga förhållanden men är intellektuellt begåvad och törstar efter lärdom. Hon lär sig självmant läsa vid fem års ålder, och vid tio kan hon såväl Bibeln, psalmboken som katekesen utantill. När fostermodern Dordej tar henne till prästgården i Karis för att låna »sådana kristliga böcker, som lära ett rätt förstånd af skriften», ter sig tanken befängd för kyrkoherden Petrus Tavia eftersom Hagar är flicka. Han anser att det är lärdom nog för henne att »sköta korna, baka bröd och skura golf» och att kvinnors begär efter ett »godt förstånd» är »djefvulens påfund». Sin syn på kvinnans roll och ställning i förhållande till mannen motiverar han med att hänvisa till Bibeln: »En qvinna skall tjena, vara sin man underdånig och uppfoða sina barn i tukt och förmaning. En qvinna skall vara Sara och icke Eva» (s. 26 f.; se även kommentaren till textstället, s. 575 f.). Denna uppfattning överför Topelius från berättelsens 1600-tal till sitt samtida 1800-tal genom att låta berättaren konstatera: »Långt efter Hagar och Dordejs tid hade fäderneslandet intet annat svar på vetandets törst i ett qvinnohjerter än det urgamla, jernhårda, obevekliga: hvad behöfver hon veta?» (s. 29).

Tulltjänstemannen Lydik Larsson, som var närvarande vid Hagars och Bennis dop, hjälper Hagar på lärdomens väg. Han tar med henne till egendomen Turholm och ger henne nya kläder och böcker att läsa. Han anlitar den unge studenten Petrus Luth för att lära henne aritmetik. Hon vill också lära sig latin, men där vägrar Luth att undervisa henne eftersom han anser att det är med latinet som med prästkragen: »lag säger, att honom kommer icke en qvinna vid» (s. 36 f.). Romanen låter förstå att det på 1600-talet endast var kvinnor av högre stånd som hade möjlighet att erhålla det slags bildning som inkluderade kunskaper i de klassiska språken. Detta illustreras av att riksrådsdottern Wendela Skytte och den unga, ännu omyndiga drottning Kristina nämns som Sveriges enda latinkunniga kvinnor.⁷⁷ Vidden av stånd- och könsfördomarna accentueras av omständigheterna när Hagar äntligen får lära sig latin: dels sker det i smyg, dels undervisas hon av en avsiktkommen och psykiskt sjuk lärare med öknamnet Cannabis (s. 37, 40 ff.).

Senare följer Hagar som 15–16-åring med faddern, den fördomsfria hovrättspresidenten Jöns Kurck, och dennes familj till Stockholm. Där läser hon grekiska med Wendela Skyttes dotter Hillevi Kyle hos den senares morfar riksrådet Johan Skytte. Kristina, som kommer för att rådgöra med riksrådet, imponeras av flickornas kunskaper, och samtalet med Skytte glider in på frågan om nyttan med kvinnors lärdom och specifikt vilken framtid morfadern tänkt sig för Hillevi. I Skyttes ögon ändrar Hillevis bildning inte på någonting: det gäller fortfarande att gifta bort henne med en bra man. Lärdomen ser han som en prydnad och, med hänvisning till Paulus ord i Första Korinthierbrevet 11:7, kvinnan som »mannens ära». Detta ger Kristina tillfälle att påpeka att Luthers översättning av bibelstället är felaktig. Det heter egentligen »'qvinnan är mannens *doxa*', hans anseende hos andra, godt eller ondt. Men det kan också öfversättas: hans omdöme, hans inbillning, hans förväntan» (s. 205 f.). I kvinnors lärdom ser Kristina potential – en möjlighet att gagna riket – och när hon blir myndig vill hon därför med Skyttes hjälp inrätta flickskolor i landet.

Topelius utgår från bibelstället i Första Korinthierbrevet och det grekiska ordet *doxa* när han behandlar romanens tema om kvinnans bildning. I det följande kapitlet, som har rubriken »Doxa», låter han Kristina och Hagar diskutera ordet. Kristina framhåller att översättningen 'ära' i den latinska bibeln (vulgata) och i Luthers bibelöversättning »har blifvit ditkastad såsom en gyllene mantel att skylla en slafvinnas kedjor. Paulus har ej kunnat mena någonting annat, än att en hustrus rykte återfaller på mannen, ehvad det är godt eller ondt» (s. 208 f.). Matti Klinge har påpekat att Topelius använder

bibelstället för att visa att Bibeln inte tog ställning mot kvinnan. De som motsatte sig kvinnans emancipation använde ofta Bibelns ord som argument.⁷⁸ Till exempel hävdade biskopen Gustaf Johansson, influerad av den biblicistiska beckianismen, 1885 att kvinnorörelsen strävade efter att rubba den av Gud utstakade skillnaden mellan man och kvinna och de positioner Gud placerat dem i. Han såg den rådande patriarkaliska familje- och samhällsordningen som skapad av Gud, och därför utgjorde kvinnoemancipationen enligt Johansson ett uppror mot Guds ordning. Merparten av prästerskapet delade Johanssons uppfattning.⁷⁹ I *Planeternas skyddslingar* är det möjligt att i prästen Petrus Tavius biblicistiskt motiverade avvisande inställning till kvinnlig bildning se en pendang till prästerskapets negativa hållning gentemot kvinnorörelsen på 1880-talet.

Topelius kämpade för kvinnors rätt till bildning redan på 1870-talet. På universitetet förhöll man sig i allmänhet positivt till kvinnors studier. Som rektor tog Topelius 1878 initiativet till ett förslag om att bevilja kvinnor samma studierättigheter som män. Konsistoriet och vicekanslern lämnade förslaget till kejsaren, men denne dröjde med ett beslut i fyra år och gav slutligen avslag. Det enda sättet för kvinnor att vinna inträde vid universitetet var att fortsättningsvis ansöka om kejsarlig dispens, vilket hade varit möjligt sedan 1870. Få kvinnor gjorde dock det och på 1870-talet var det ingen självklarhet att dispenserna beviljades. När Emma Irene Åström, som hade beviljats dispens 1871, promoverades till Finlands första kvinnliga filosofie magister 1882 harangerade Topelius henne med en dikt där han hyllar henne för att ha trotsat könsfördomarna, som klavbinder kvinnan vid hemmet, och uppmunttrar andra vetgiriga kvinnor – »kätterskor mot gammal häfd i staten» – att följa i hennes spår.⁸⁰ Från 1885 var kvinnliga studenter kontinuerligt inskrivna vid universitetet, och från 1890 underlättades dispensförfarandet i och med att universitetets vicekansler fick tillstånd att bevilja studierätt. Trots det ökade antalet kvinnliga studenter markant först efter 1901 när kvinnors rätt till universitetsstudier blev lagstadgad.⁸¹

Frågan om kvinnors rätt till bildning var alltså inte avgjord – åtminstone inte definitivt – när *Planeternas skyddslingar* ursprungligen utkom mellan 1886 och 1889, och därför utgör romanen utan tvekan ett ställningstagande för en höjning av den kvinnliga bildningsnivån i åttiotalets debatt om kvinnans emancipation. Nils Erik Forsgård och Johan Wrede har dock noterat att Topelius gynnsamma inställning och uppriktiga engagemang i frågan inte var utan förbehåll. Bägge betonar att Topelius i romanen också varnar för att kunskap och lärdom kan föra en bort från Gud och tron.⁸² Romanens

främsta varnande exempel är Hagar och, framför allt, Kristina som företräder en rationell och självsk människotyp.

Topelius gestaltar Hagar inte bara som boklärd och intelligent, utan också som upprorisk, okuvlig, självmedveten och målinriktad. Som tidigare konstaterats förlorar hon barndomens lutherska tro genom kritiska bokstudier och söker sin identitet. Hon är självständig och avfärdar den romantiska kärleken och äktenskapet eftersom hon inte vill bli trålbunden. Den påtvingade alliansen med den minderåriga sultanen gör hon till ett redskap för att uppnå en maktställning som är jämbördig med Kristinas. Maija Lehtonen har uppmärksammat Hagar som en modern kvinnotyp och ställt frågan om något i Hagars person förebådar »den nya kvinnan» i sekelskiftets litteratur.⁸³ Det finns utan tvekan stora likheter.⁸⁴ Hagar faller dock inte långt från en kvinnotyp som är karakteristisk för Topelius berättelser: den starka, vanligen intelligenta, förnuftiga och initiativrika flickan eller kvinnan som anpassar sig till det patriarkala samhället utan att låta sig förtryckas av sin man. Senast med äktenskapet går hon in i en traditionell roll som moder eller vårdarinna.⁸⁵ Den roll som Topelius slutligen tilldelar Hagar är inte mindre traditionell – hon finner en fast grund för livet i tron och viger sitt liv åt att tjäna Gud.

Wrede har framhållit att Topelius ansluter sig till ett tidstypiskt tänkesätt som med kampen för kvinnors rätt till bildning inte syftade att göra kvinnan jämbördig med mannen, utan främja hennes förutsättningar att komplettera och förädla mannens verk.⁸⁶ Topelius är, om man vill använda den något anakronistiska beteckningen, en utpräglad särartsfeminist, konstaterar Pia Forssell.⁸⁷ Att Topelius inte omfattade tanken om fullständig kvinnlig emancipation och jämställdhet mellan könen skymtar fram i *Planeternas skyddslingar* i Kristinas samtal om könsroller, kärleken mellan man och kvinna och de förväntningar som ställs på henne om att ingå äktenskap och ge riket en tronarvinge. Kristina framställs i romanen som en stark kritiker av kraven på den traditionella kvinnorollen och förespråkare för kvinnlig frihet, medan både hennes samtalspartner och berättaren företräder konservativare åsikter.

När Kristina biktat sig för sin tidigare informator, biskopen Johannes Matthiæ, och berättar om sin tvekan att gifta sig, frågar hon sig varför en kvinna skall ge sig helt i en mans våld. Hon önskar att hon »vore född i en annan tid, när den ena hälften af människoslägtet aldrig mer förtrycker den andra». Hon är speciellt bekymrad över hur hon som regerande drottning skall kunna vara sin man – en undersåte – underdånig. Matthiæ hänvisar först till Bibeln, där hustrur uppmanas att underordna sig sina män på samma sätt som Sara, »en drottningens vederlike och stammoder för ett folk», var

underdånig sin man, patriarken Abraham (1 Pet. 3:6). Men när Kristina påvisar det vanskliga i att åberopa Bibeln i frågan – Abraham hade trots allt flera hustrur och den kristna traditionen känner ingen sådan »lag» – svarar Matthiæ att äktenskapet är instiftat av Gud »för inbördes hjälp, icke för den starkes förtryck mot den svaga. Och den lydnad, som frivilligt framgår af kärleken, är intet förtryck». Matthiæ, som i romanen framställs som ett slags moralisk kompass i motsats till Kristina, omfattar tydligt en kvinnosyn där kvinnan utgör mannens komplement: »Hon är skapad till sin faders dotter, sin broders syster, sin mans hustru och sina barns moder», förklarar han. Rollfördelningen i äktenskapet och familjen försvarar han med att den lydnad som utgår från kärlek inte är förnedrande, utan upphöjande (s. 197 f.). Tanken har ett uppenbart samband med det kristna kärleksbudet i romanen (jfr avsnittet »Det kristna kärleksimperativet» ovan).

Kristinas tankar om kärleken mellan man och kvinna och könsrollerna framträder ännu klarare i två senare samtal med kusinen, pfalzgrevinnan Maria Eufrosyne. Medan denna har en traditionell syn på kärleken och enligt Kristina begär »namnam» av den, begär Kristina något mer: »jag begär att vara mig själf i en annan» (s. 331 f.). Maria Eufrosyne anser att kärlek är att »kunna gifva sig åt en annan med hela sitt hjerta». Kristina invänder att man aldrig skall ge bort sig helt, utan behålla sig själf:

Äro vi födda till trældom, vi? Skall en man råda öfver oss till kropp och själ, så att intet annat af oss återstår, än pigan, som sköter hans hushåll, smekungen, som gör honom nöje på lediga stunder, barnsköterskan, som föder, ammar och kläder hans afkomma, såframt hon ej dör för den?

Kärleken så som Maria Eufrosyne förstår den är »ett oting och en förnedring», menar Kristina. Drottningen ser kärleken som »ett kontrakt mellan två, hvilka ömsom gifva och få, med vilkor att behålla sig själfva». Hon föredrar »ett fritt förbund eller intet» och ringaktar de kvinnor som likt kusinen söker lyckan i man, äktenskap och barn: »Famla efter en drömbild, bortskänka sig för ett smekord, träla i herretjenst, dö för att gifva lifvet åt nya trälinnor, detta är hvad I kallen kärlek» (s. 369 f.). Ändå är det Maria Eufrosyne som får sista ordet i meningsutbytet. Med historiens facit i hand dömer berättaren nämligen i hennes favör när han konstaterar att det äktenskap som Maria Eufrosyne med drottningens goda minne ingick med greve Magnus Gabriel De la Gardie resulterade i en förbindelse som blev »så lycklig, som lyckans ostadighet tillät»:

Furstinnan Marie Eufrosyne, den svaga, den eftergivande, den så föga begåfvade, hon visste likväl något, som den snillrika drottningen, hennes syskonbarn, icke visste. Hennes definition på kärleken öfverlefde Kristinas och Kristina sjelf. (s. 371 f.)⁸⁸

Berättande och historiesyn

Topelius har i huvudsak förlitat sig på beprövade litterära grepp och tekniker när han konstruerade *Planeternas skyddslingar* som historisk roman. Han bygger den historiska berättelsen på arvet efter Walter Scott och på den gedigna erfarenhet i genren som han hade samlat på sig i 40 års tid.⁸⁹ Därför skiljer sig romanens form på det stora hela inte från *Fältskärens berättelser* eller Topelius senare historiska noveller. En egentlig ramberättelse saknas visserligen, men det finns en prolog som inrättar ett slags ramfiktio. Berättaren ger sig själv till känna både där och längre fram, och då och då apostroferar han läsaren (t.ex. s. 7, 176). Topelius varvar en fantasifull intrig – med inslag av romantik och äventyr – med tidsmålningar, faktafyllda historiska upplysningar och historiefilosofiska resonemang, ibland framförda i docerande stil.⁹⁰ Med hjälp av notapparaten och i synnerhet dess källhänvisningar underbygger han romanens historiska trovärdighet.

Liksom i *Fältskärens berättelser* strävar Topelius efter att ge en helhetsbild av samhället under den historiska period som romanen omspanner. Han ägnar militärhistorien och den politiska historien en betydande del av berättelsen, men också socialhistorien och särskilt kulturhistorien får sin beskärda del. Till exempel beskriver han genom Hagars och Bensus första fosterföräldrar Thomas och Dordej hur fattiga torparens tillvaro såg ut i Finland på 1600-talet och hur det avlägsna kriget i Tyskland påverkade även dem (s. 20 f.). Grundandet och invigningen av akademien i Åbo samt utgivningen av den första finska bibelöversättningen är höjdpunkter i den finska 1600-talshistorien som Topelius naturligtvis utnyttjar i handlingen. Bland de många kulturhistoriska inslagen ingår även ett panorama över pfalzgreven Karl Gustavs Öland, en skildring av det adliga bröllopet mellan Kristinas hovjungfru Görvel Sparre och Krister Horn, och en redogörelse för ceremoniet vid riksmötet där Kristina förkunnade sin tronavsägelse (s. 464 f., 497–502). En del av inslagen är delvis anakronistiska och återspeglar seder och bruk på 1800-talet snarare än berättelsens 1600-tal. Till dem hör inslaget av svamp i festmåltiden på Åke Totts gård Lavila och beskrivningen av julfirandet i familjen Kurcks hem (s. 54 f., 254; se kommentarerna till textställena, s. 581 och 605).

Topelius har ofta kritiserats för att hans gestalter är typer. Sådana förekommer också i *Planeternas skyddslingar*, även om flera av romanfigurerna, i synnerhet Ruben Zevi, Kristina och Hagar, är psykologiskt flerdimensionella och därför sällsynta i Topelius persongalleri. Korpralen Taavi, som hemma i Finland munvigt berättar om sina krigserfarenheter för potentiella rekryter och i Tyskland räddar Bennus arm från kallbrand då fältskären föreskriver amputering (s. 59–62, 152 ff.), är ett karakteristiskt exempel på en typ i romanen. I honom förenas bilden av å ena sidan den hårda finska krigaren, å den andra den finska, folkliga botaren (en återkommande figur hos Topelius, uppfattas ofta som trollkunnig till följd av sina färdigheter i läkekonsten).⁹¹ Taavits folkliga sätt att prata, med en sådan förvrängning av namn att berättaren nödgas förse texten med noter för att den inte skall vara obegriplig, är ett komiskt stilgrepp besläktat med dragonen Burchards rotväliska och kapten Larssons latinska floskler i *Fältskärens berättelser*. Greppet med särpräglade karaktärer och bifigurer som präglas av humor har inspirerats av Scott.⁹²

Topelius återanvände gärna teman och motiv, och *Planeternas skyddslingar* är inget undantag. De i *Fältskärens berättelser* centrala temana ståndsmotsättning och fosterländskhet är perifera men inte helt frånvarande i romanen. Den åldrige biskopen Johannes Rudbeckius varnar Kristina för den allt starkare adeln och ett aristokratiskt styrelseskick som i Polen. Rudbeckius är, liksom den samtida (fiktiva) »bondekungen» Aron Bertila i *Fältskärens berättelser*, en anhängare av enväldet och tanken att regenten skall förlita sig på folket, inte de maktthungriga »herrarne» (s. 379).⁹³ Motsättningen mellan adeln och de lägre stånden tar konkreta former i berättelsen när Topelius lyfter fram »de lägre folkklassernas» missnöjesyttringar mot aristokratin i slutskedet av Kristinas regering 1653 (s. 460).

Ett särskilt motiv hos Topelius som är förknippat med motsättningen mellan stånden och som återkommer i *Planeternas skyddslingar* är konflikten mellan börd och egna förtjänster som mått på en människas anseende och duglighet. Både Bennu och Hagar lider av att anses ha en tvivelaktig härkomst – inte nog med att deras biologiska föräldrar länge är okända, som barn miss-tänks de vara romer, »tattareungar», och ringaktas för det till och med av fosterföräldrarna (t.ex. s. 21, 44).⁹⁴ Också senare är det ett problem i synnerhet för Hagar att inte kunna redogöra för sina familjeband (s. 219 f.). Ännu på 1800-talet, »när den egna förtjensten mer och mer träder fram som den ende rätte mätaren af personligt värde, fortfar ett aktadt namn att vara det rikaste arf en man eller qvinna efterlemnar åt sina barn», konstaterar berättaren. Om 1600-talets förhållanden förklarar han att seklet var så »genomträngdt

af bördstraditionen, att äfven den högsta adeln, som numera bar släktnamn, fortfor att tillägga fadrens dopnamn till sonens eller dotterns». Namnlösa var ärelösa, och lägst av alla var sådana oäkta barn som till dopnamnet inte ens kunde foga moderns namn (s. 72 f.). I *Fältskärens berättelser* är det Aron Bertila som uttrycker Topelius åsikt att en människas förtjänst skall vara hennes enda »sköldemärke»,⁹⁵ i *Planeternas skyddslingar* är det juden Zevi. När Jöns Kurck uppmanar Zevi att ge tvillingarna ett aktat namn för att det dels löser deras invecklade arvsfråga, dels uppväger »många egodelar», frågar juden: »Hvad är ett namn, som gifves och fås, mot ett namn, som göres?» (s. 245). Zevis syn på frågan, som han nämner som sitt folks syn, går stick i stäv med »bördstraditionens». Detta är ytterligare ett exempel på att Topelius hade positiva uppfattningar om det judiska folket.

I romanen återkommer Topelius till sin käpphäst att systematiskt lyfta fram Finland och finnarnas insats i Sveriges historia. På samma sätt som i den stora romansviten gör han det genom att uppmärksamma den finska samhällsutvecklingens milstolpar, såsom grundandet av Åbo akademi, och betydande finska personligheter som lämnat avtryck på historien, i första hand som kuggar i det svenska militär- eller ämbetsmannamaskineriet. Här kan nämnas bl.a. de finskbördiga riksråderna Åke Tott och Jöns Kurck, den ena fältmarskalk, den andra ståthållare och hovrättspresident, samt generalmajoren Erik Slang, Neunburgs tappre försvarare. En märkbar skillnad från *Fältskärens berättelser* är att Topelius här inte överbetonar de finska soldaternas insatser i den svenska krigshären under trettioåriga kriget.

Planeternas skyddslingar rör sig dock inte bara längs upptrampade stigar, Topelius förnyar sig också i flera avseenden som författare. Framför allt framlägger han nya perspektiv på kriget och uppvisar en förändrad historiesyn jämfört med *Fältskärens berättelser*.

De realistiska inslagen i skildringen av krig hör till de mest slående i romanen. Topelius visar här om och om igen på krigets råhet och förödande verkan. Dels beskriver han med en okarakteristisk skärpa och detaljrikedom de omänskliga gärningar som utfördes under trettioåriga kriget och den förödelse som kriget orsakade. Dels har han i handlingen infört exempel på krigets fruktansvärda realiteter, såsom både avsiktligt och oavsiktligt dödande av civilbefolkningen och plundring av egendom och lik (s. 96, 99 f., 108, 137 f., 350). Samtidigt ger Topelius en mångfacetterad bild av fältlivet och krigets materiella villkor. Han omnämner de prostituerade som följde härarna och lyfter fram de tyska soldaternas bruk att ha hustru och barn med sig i fält. Soldathustrurna hushållade för sina män och deltog i plundring. Av de finska

och svenska soldaterna var det endast officerarna som vanligen åtföljdes av hustru, men inte barn, uppger han (s. 138, 340). Ett återkommande motiv i anslutning till krigföringen är pengar. Topelius betonar krigslyckans avhängighet av finansiering och visar hur många krigare, i synnerhet legoknektarna som i huvudsak var tyskar, men aldrig svenskar eller finnar, stred för »sold och byte» snarare än högre ideal (s. 120, 355, 359). Den ökade realismen i romanens gestaltning av krig har ett samband med det sena 1800-talets litterära strömningar. Johan Wrede har i annat sammanhang gjort gällande att Topelius måste ha »insett slagkraften i naturalismens direkta och avslöjande stil» och därför inte tvekade att själv tillämpa dess teknik, trots att han av moraliska skäl motsatte sig den.⁹⁶ Många av de krigsscener Topelius målar upp i oförskönande bilder i *Planeternas skyddslingar* förefaller påverkade av denna stil – idealiseringen av kriget, krigaren och krigsskildringarna som är påtaglig i hans tidigare historiska berättelser är här så gott som frånvarande. Romanen är ändå fast förankrad i romantikens litterära tradition, vilket framgår inte minst av handlingens sällsamma sammanträffanden, fantastiska händelser och inslag av mystik.⁹⁷

Romanen har uppfattats som präglad av en mörk världsbild och en pessimistisk historiesyn till följd av den eskatologiska stämningen, karakteristiken av kriget och huvudpersonernas utveckling. Maija Lehtonen noterar att tiden inte spelar samma helande och förnyande roll som i *Fältskärens berättelser*: romanen omspannar endast en generation och huvudpersonerna Kristina, Hagar och Bennu är barnlösa. Tiden får närmast en cyklisk karaktär genom beskrivningen av kriget som ständigt återkommande. Den kyliga världsbilden avtecknar sig även i huvudpersonerna, vars problem är att inte kunna älska.⁹⁸

Kontrasten är påtaglig till *Fältskärens berättelser* som kännetecknas av den yngre Topelius framtidsoptimism och där han ger uttryck för en dialektisk historiesyn.⁹⁹ Ändå är historiesynen i *Planeternas skyddslingar* inte ensidigt pessimistisk eller regressiv. Liksom i den stora romansviten framhåller Topelius här att den historiska utvecklingen styrs av försynen. Generellt sett är denna utveckling progressiv – Topelius påminner om att »bottenbjelkarne i historiens mausolé öfver förgångna tider» är »verldsstyrelsen, folken och utvecklingens lagar»: »Utan verldsplan finnes intet förnuft i tillvarons virrvarr; utan folk inga regenter; utan utveckling kaos» (s. 201). Världshistorien går mot ett slut som i Topelius kristet-eskatologiska tänkande har positiva förtecken: det inbegriper kristendomens seger och judarnas konversion till kristendomen. Som Anna-Kaisa Inkala påpekar förknippas ingen ångest eller rädsla med föreställningen om tidernas ände eftersom tanken utgår från tron

på en älskvärd och nådig Gud som leder människan dit.¹⁰⁰ Uppfattningen om historien som en i grunden progressiv rörelse framgår även av textställen där berättelsens 1600-tal ställs mot Topelius eget sekel. Den idylliska landskapsmålningen av platsen där slagen vid Breitenfeld utkämpades 1631 och 1642 är karakteristisk: »i våra dagar» går en järnväg där och »[1]andtgårdar, boskapshjordar, grönskande trädgårdar och åkertegar» utbreder sig över fältet, uppger berättaren (s. 144 f.). En liknande dubbelexponering av platsen för ett historiskt slagfält finns i *Fältskärens berättelser*.¹⁰¹ I en direkt jämförelse mellan tidevarven i ett annat kapitel bedömer berättaren att 1600-talet, oavsett dess »glimmande ljuspunkter» och »gladare mellanstunder», framstår som »ogenomträngligt mörkt», »dystert allvarligt» och »groft tillyxadt» för en 1800-talsmänniska. Han tillstår dock att 1800-talet inte heller är alltför tilltalande – en 1600-talsmänniska skulle antagligen inte vilja flytta dit om hon fick chansen (s. 81 f.).

Den delvis pessimistiska, delvis optimistiska synen på historien i *Planeterernas skyddslingar* återspeglar den äldre Topelius cykliska historieuppfattning där, med Matti Klinges ord, »allt återvänder, men i en högre, mer utvecklad form». ¹⁰² Topelius formulerade den här historiesynen explicit i essän »Det providentiella i världshistorien» året efter att *Planeterernas skyddslingar* hade utkommit i bokform, 1890. I essän gör han gällande att världshistorien följer en förnuftig världsplan och att den rör sig framåt i en spiral, inte i en cirkel.¹⁰³

TOPELIUS KÄLLOR

På 1850- och 1860-talet förberedde sig Topelius för författandet av de historiska romanerna *Hertiginnan af Finland* och *Fältskärens berättelser* genom omfattande studier av historiska framställningar och urkunder.¹⁰⁴ Två-tre årtionden senare förkovrade han åter sina epokkunskaper för *Planeterernas skyddslingar*.¹⁰⁵ Till Albert Bonnier skrev han våren 1889, när revideringen av verket inför bokupplagan var klar, att »intet af mina skönlitterära arbeten varit så genomtänkt eller grundadt på så omsorgsfulla studier, som denna 'tids- och karakters-(icke själs-)studie'». ¹⁰⁶ De historiska källor som Topelius anlitate för framställningen i *Planeterernas skyddslingar* har tidigare kortfattat behandlats av Bernhard Estlander (1918), medan Paul Nyberg (1949) och i synnerhet Nils Erik Forsgård (1998) har undersökt frågan mer ingående.¹⁰⁷

Digitaliseringen och publiceringen av äldre litteratur och källmaterial i sökbar och fritt tillgänglig form sedan millennieskiftet har gjort det möjligt att mer detaljerat utvärdera Topelius källor.¹⁰⁸ Under arbetet med utgåvan har de

flesta citat kunnat lokaliseras och därtill har en mängd textställen som återgår på specifika källor identifierats med stor tillförlitlighet. Viktiga källor som stöder identifieringen är Topelius diarium över lånade böcker 1886–1888,¹⁰⁹ Museiverkets förteckning över böcker som Topelius ägde, och framför allt Topelius efterlämnade anteckningar med rubriken »Planeternas Skyddslingar, Studier».¹¹⁰ På ett sextiotal bevarade sidor har Topelius noterat personalia för historiska personer som förekommer i romanen, gjort anteckningar om händelser och miljöer på 1600-talet, samt tecknat en planritning över Stockholms slott (daterad 14/8 1888) och skissat en karta över Stockholm år 1640. En del av anteckningarna härstammar uppenbarligen från hans studieresa till Stockholm och Mariefred i augusti 1888 (se »Utgivningshistorien», s. LIII), men de flesta är ur skriftliga källor, som Topelius hänvisar till. Bland bladen finns även ett tidningsurklipp: »Stadslif i Åbo vid midten af 1600-talet» ur *Dagbladet* den 12 januari 1888.

Nedan presenteras en sammanfattning av de identifierade källorna med några exempel på hur Topelius använder dem; exakta hänvisningar finns i punktkommentarerna (se s. 570 och framåt).

Bernhard Estlander hävdar att beskrivningarna av bataljer i *Planeternas skyddslingar*, till skillnad från dem i *Fältskärens berättelser*, inte återfinns i Anders Fryxells *Berättelser ur Svenska Historien*, utan att de bygger på Topelius egen forskning.¹¹¹ En närmare granskning av romanens stridsskildringar tyder dock på att Fryxell i själva verket har utgjort den grund som Topelius till rätt stor del byggt krigshistorien på. Det gäller beskrivningen av såväl slaget vid Breitenfeld i första delen som striderna vid Jankowitz och Femern i den tredje. Men inte nog med det. Delarna 7–11 (1838–1843) av Fryxells kolossala arbete, vilka omfattar tiden från Gustav II Adolfs död till början av Karl X Gustavs regering, förefaller Topelius generellt ha utnyttjat i stor utsträckning för framställningen av de historiska händelserna, miljöerna, personerna och tidsandan i romanen. Detta framstår som föga överraskande. För det första är Fryxells historieverk rikt på det anekdotiska material som Topelius var ute efter för att i skönlitterär form blåsa liv i det förflutna. För det andra är *Berättelser ur Svenska Historien* ett välstrukturerat, utförligt och lättillgängligt verk jämfört med många andra historiska framställningar från samma tid och inte minst tidigare. För det tredje hade Topelius utgått från Fryxell redan vid författandet av *Fältskärens berättelser*.¹¹²

Men Topelius har också anlitat en stor mängd andra källor utöver Fryxell. Upplysningar om den svenska armén inklusive de finska trupperna under trettioåriga kriget har han av allt att döma hämtat ur Julius Mankells *Uppgifter*

rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet jemte öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser under samma tid (1865) och första delen av *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria* (1870) – bägge ingick i hans boksamling. För bataljskildringarna har han dessutom studerat fjärde och femte delen av den samtida tyska krönikan *Theatrum Europaeum* (första upplagorna 1643 respektive 1647), där bl.a. illustrationer av slagordningen och terrängen vid belägringen av Neunburg, andra slaget vid Breitenfeld och slaget vid Jankowitz ingår.¹¹³ Enstaka citat ur *Svenska folkets historia* III (1836) och *Om vår tids inre samhällsförhållanden* (1845) visar att han också har använt Erik Gustaf Geijers verk, men det direkta inflytandet verkar inskränka sig till främst enskilda detaljer.¹¹⁴

En diarieanteckning från 1886 tyder på att Topelius lånade en bok om Sigfrid Forsius som stöd för gestaltningen av denne i romanens första del. Möjligen rör det sig om Samuel Loenboms levnadsteckning från 1772, *Lefvernes Beskrifning, Öfver Professoren och Kyrko-Herden Sigfridus Aronus Forsius*. Det kungabrev av den 20 maj 1614 som Topelius hänvisar till i femte kapitlet beträffande besittningen av Turholm ingår i riksregistraturet.¹¹⁵ I kapitlet 12–13 om invigningen av Åbo akademi stöder sig Topelius på Jakov Grots »Minnen af Alexanders-Universitetet» i *Calender till minne af Kejsrerliga Alexanders-Universitetets andra secularfest* (1842), och avsnittet om Åke Totts död och begravning (s. 85) baserar sig på »Kort berättelse om herr Achatii Totts Lefverne och Begrafning, ur en trovärdig Handskrift» i *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* den 31 januari 1771. För beskrivningen av Gripsholm i andra delen (s. 330) måste Topelius ha samlat intryck under sitt besök vid slottet 1888, men därtill förefaller han ha läst Christoffer Eichhorns artikel »Gripsholms slotts konsthistoria under renässansen» i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* (1882) (se kommentaren till textstället, s. 611 f.).

I regel avslöjar Topelius inte sina källor i framställningen, t.ex. nämner han Fryxell och Geijer endast en gång vid namn (s. 394 respektive 531). Tredje delen innehåller dock flera källhänvisningar antingen direkt i brödtexten eller i fotnoterna. Brevet från Kristina till Axel Oxenstierna i sjätte kapitlet (s. 374 f.) återger han efter *Drottning Christinas Arbeten och Märkwärdigheter* (1760), utgiven av Johan Arckenholtz. Denna utgåva i två band är en av Carl Christoffer Gjørwell översatt, delvis förkortad och delvis kompletterad version av Arckenholtz franska original, *Memoires concernant Christine reine de Suede*, som utkom i fyra band 1751–1760.¹¹⁶ Ett samtal mellan Kristina och Karl Gustav i det nionde kapitlet (s. 402–406) är också återgivet – i bearbetad

form – efter Arckenholtz svenska utgåva, där pfalzgrevens egenhändiga redogörelse för samtalet ingår. Topelius har sannolikt förlitat sig på såväl Arckenholtz svenska som franska utgåva i betydligt större utsträckning än de här två exemplen antyder. Till exempel refererar Topelius i kapitel 18 (s. 468) innehållet i två brev som båda är återgivna i *Drottning Christinas Arbeten och Märkwärdigheter*, och i de bevarade anteckningarna finns hänvisningar till Arckenholtz franska originalverk. Utöver Arckenholtz hänvisar Topelius uttryckligen till den brittiska diplomaten Bulstrode Whitelocke och den av Samuel Loenbom utgivna urkundssamlingen *Historiska Märkwärdigheter*, i vars första del (1767) en samtida redogörelse för abdikationsakten ingår (se s. 498–506). Whitelocke var ambassadör i Stockholm 1653–1654 och förde dagbok över sina upplevelser vid Kristinas hov. Ett manuskript som han förmodligen sammanställde senare i livet och där han i dagboksform skildrar tiden i Sverige utkom första gången i tryck 1772 med titeln *A Journal of the Swedish Embassy, in the Years M.DC.LIII. and M.DC.LIV*. Topelius har av anteckningarna att döma haft tillgång till och noggrant studerat Uno von Troils översättning från 1777, *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654*.

En källa som Topelius bara refererar till som »en samtida» (s. 437, 480) har visat sig vara hovjunkaren och senare kammarherren Johan Ekeblad (1629–1697) som i brev till sin far har relaterat händelser vid hovet. Utdrag ur breven 1649–1655 trycktes i *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* 20 (1835) och 22 (1837) samt i *DelaGardiska Archivet* 8 (1837). Voltaires dikt om Kristina mot slutet av romanen (s. 532) har Topelius hämtat ur Erik Ekholms översättning *Drottning Christinas Historia* (1765) av Jacques Lacombes original *Histoire de Christine, reine de Suede* (1762).

Litteraturen om Kristina var omfattande redan i slutet av 1800-talet, och det är omöjligt att identifiera alla de skrifter om henne som Topelius läste för arbetet med romanen. Hans anteckningar påvisar dock flera verk som han förefaller ha bekantat sig med utöver de ovan nämnda: Johann Matthias Schroeckhs *Lefvernes-Beskrifning om Drottning Christina i Sverige I–IV* (1789–1790) i översättning av Pehr Luth, Paul de Saint-Victors *Anciens et modernes* (1886), där Kristina tillägnas ett kapitel, och memoarerna 1645–1655 av den franska ambassadören i Stockholm Pierre Chanut och dennes sekreterare och efterträdare Picques, *Memoires de ce qui s'est passé en Suede, et aux provinces voisines I–III* (1675), utgivna av Pierre Linage de Vauciennes. Det sistnämnda verket kan Topelius ha känt till i andra hand – Bonnier skaffade nämligen Topelius material om Kristina, däribland två häften av *Historisk tidskrift* från

1887 med de två första delarna av Martin Weibulls källkritiska granskning av Chanuts och Picques memoarer.¹¹⁷ Därtill har Topelius noterat *Anecdoter Om Namnkunniga Och Märkvärdiga Svenska Män* (1770–1775) som utgavs av Samuel Loenbom, Johannes Schefferus *Swenska folkets äro-minne* (1733) i översättning av Nils Hufwedsson Dal, och flera delar av *DelaGardiska Archivet* (bl.a. del 11, 1839), en del av *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* (9, 1821) samt en av *Historiska samlingar* (1, 1793). I de senare återges handlingar rörande Kristinas regeringstid.

Topelius anteckningar visar även var han har hämtat uppgifter för romanens turkiska episoder och skildringen av det judiska folket. För de förra har han studerat två verk om det Osmanska rikets historia: åtminstone femte och sjätte delen (1829–1830) av Joseph von Purgstall-Hammers standardverk *Geschichte des Osmanischen Reiches*, som utkom i sammanlagt tio delar 1827–1835, och andra delen av Charles-Marie d'Irumberry de Salaberrys *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis sa fondation jusqu'a la paix d'yassi, en 1792*, som utkom i fyra delar 1813. Ur von Purgstall-Hammer har Topelius gjort utförliga anteckningar om rikets härskare, t.ex. »Kösem: beskyldes att ha velat förgifta M. IV [...], stryptes med ett gardinsnöre» (jfr s. 420). Anteckningarna ur de Salaberry är färre och mer kortfattade, t.ex. »Kuprili regerade med jernspira – ville utrota janitscharerna». För den judiska historien har Topelius åtminstone fördjupat sig i åttonde delen (1828) av Isaak Markus Josts *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Maccabäer bis auf unsere Tage*, som utkom i nio delar 1820–1829. Ur detta verk har han noterat bl.a. »Räntor: 5–24 %», »Jud. försvarade Prag 1648 – Förföljda i Polen af kosackerne» och framför allt uppgifter om den falske Messias Sabbatai Zevis levnadshistoria, inklusive att denne till slut blev muslim och omvände 300 judar till islam (jfr fotnot på s. 518).¹¹⁸

Topelius använder källorna i *Planeternas skyddslingar* på ett liknande sätt som i de två sista cyklerna av *Fältskärens berättelser*. Det historiska stoffet är i allmänhet väl integrerat med det fiktiva, och han förmedlar oftast historiska fakta med egen röst i stället för att återge källorna mer eller mindre ordagrant – citaten undantagna. Som framgår av de ovan nämnda källorna gjorde Topelius dessutom efterforskningar om ett ämne i flera framställningar i stället för att förlita sig på enskilda verk. Till följd av detta är underlaget inte särskilt synligt där Topelius varken citerar eller på annat sätt signalerar en specifik källa. Ett antal textställen som uppenbart återgår på Fryxell utan att Topelius hänvisar till honom har ändå gått att identifiera. Exempelvis berättar Fryxell om följande händelse under andra slaget vid Breitenfeld 1642:

En af de första kejserliga kulorna gjorde ovanligt stor förödelse och hotade med än större. Hon träffade först Torstenssons häst, dödade den och afslet fältherrens rockskört, sårade sedan pfalzgreffen Karl Gustafs häst, dödade ryttmästare Rabenaus häst, afslet statssekreteraren Grubb midt på, och stannade slutligen i låret på en fältskrifvare.¹¹⁹

Fryxells framställning av händelsen är dokumentarisk; han meddelar i katalogiserande stil vad kulan, subjektet, i tur och ordning förorsakar. Topelius återger det inträffade med ett mer litterärt språk och ett grepp som är mer dramatiskt, t.o.m. filmiskt i en nutida läsares ögon. I stället för att fokusera på kulan, som man i Topelius framställning verklighetstroget endast hör vina och känner effekten av, målar han upp en scen med de berörda personerna som handlande subjekt:

I samma sekund förnams det egendomliga hvinandet af en kedjekula. Hästar och ryttare kastades till marken i det stoftmoln, som kulan uppref ur åkermyllan. Närmaste ledet bakom gjorde halt. Man framdrog döde och sårade, öfverstänkta af blod och liggande under dödade hästar. Torstenson reste sig oskadad under sin fallna häst och besteg genast en annan. Hans pelsfodrade lifrock hade mist en flik af skörtet och dermed betalat hans tribut åt härjaren. Pfaltzgreffen, framtidens Karl X Gustaf, reste sig likaledes utan en skråma och var snart åter i sadeln. Rabenow linkade; han hade ledvrickat en fot i fallet, Grubbe befanns söndersliten i två stycken, och Luast fördes hopplös till fältskären vid reserven. (s. 146)

Att det var fråga om en kedjekula, vilket Fryxell inte nämner, kan Topelius ha inhämtat i Carl Gustav Wrangels summariska redovisning, återgiven av Geijer.¹²⁰

Ett textparti i kapitlet om slaget vid Jankowitz demonstrerar hur Topelius också i *Planeternas skyddslingar* stundom följer sina källor – i synnerhet Fryxell – lika nära som han ofta gör i de första cyklerna av *Fältskärens berättelser*. Om slagets inledande händelser säger Fryxell:

Men tidigt om morgonen den 24 Febr. skickade Torstensson sin högra flygel att intaga en åt söder belägen höjd. [...] Götz, som blifvit ålaggd, men försummat bevaka ifrågavarande höjd, såg nu och ville förekomma Svenskarnas afsigt. Hans väg var kortare, men obanad, trång, skogig. Svenskarna hunno

före honom upp och började med sina kanoner spela på hans i den trånga dalen hoppackade rytteri. Götz gick då något tillbaka och ville fatta stånd i en skogsdunge, men Svenskarna angrepo honom genast. I början af denna strid blef Götz skjuten, hvarefter hans folk råkade i oordning och började fly.¹²¹

Förutom ett litet perspektivskifte och diverse omformuleringar är Topelius framställning i stort sett likalydande:

Redan före daggryningen den 24 februari skickade han [Torstenson] en afdelning af Wittenbergs flygel att besätta höjden med artilleri. [...] Götz uppbjöd allt för att godtgöra sin ödesdigra försummelse. Der blef en kapplöpning mellan hans folk och svenska afdelningen, som hade längre, men banad väg till höjden, medan Götz måste genomtränga en tät småskog. Svenskarne hunno förut; deras kulor begynte vid Götz' anryckande bortsopa hästar och karlar på bergsslutningen. Svärjande drog sig Götz tillbaka och sökte skydd i skogsdungen. Men äfven hit nådde de svenska kulorna; hans folk råkade i förvirring, togs i sidan af svenskt rytteri och upplöste sig flyende öfver dalgången. (s. 345 f.)

Andra gånger förefaller Topelius ha inspirerats av detaljer som han hade påträffat i den litteratur han läste, med påföljden att de historiska upplysningarna vuxit till längre händelseförlopp i den skönlitterära framställningen. Så är fallet med skildringen av den sierska som i kapitlet »Hotande förebud» förkunnar undergång för Kristina och kommenderar den mot adeln rasande pöbeln att rikta stegen mot slottet (s. 461 ff.). Fryxell omnämner kvinnan bara flyktigt:

En halft vansinnig qvinna gick våren 1653 omkring på Stockholms gator och predikade högt och häftigt mot hofvets oordentliga och ogudaktiga lefverne samt mot den riksförderfliga styrelsen; och hon framdrog dervid en mängd enskildheter, om hvilka ingen förstod, huru hon kunnat erhålla kännedom. Snart blef hon insatt på dårhuset; [...].¹²²

UTGIVNINGSHISTORIEN

*Planeternas skyddslingar i följetongsformat 1886–1888***Första delen 1886**

Det finns inga anteckningar i Topelius skriftliga kvarlåtenskap om hur han fick idén till *Planeternas skyddslingar*, men beslutet att påbörja en ny historisk berättelse tycks han ha fattat 1885. Syftet var, som han skriver till Albert Bonnier den 1 oktober, att gynna spridningen av tidningen *Finland*, vars grundande han hade engagerat sig i. Topelius tanke var att novellen skulle börja i januari 1886 och gå som följetong i både *Finland* och en Stockholmstidning, helst den likaledes konservativa *Nya Dagligt Allehanda*.¹²³ I svarsbrevet rådde Bonnier Topelius till parallellutgivning i tidningarna för att undvika »olofligt aftryckande på annat håll».¹²⁴

Topelius hustru Emilie dog den 14 november 1885 och det ledde till att följetongerna sköts upp. Topelius meddelade redaktionen för *Nya Dagligt Allehanda* i mitten av december att förlusten »icke lemnat tid och tankar öfriga för några arbeten». Han hoppades kunna påbörja arbetet efter jul och leverera större delen av manuskriptet i början eller mitten av mars 1886. I samma brev uppgav han att handlingen utspelar sig i Tyskland, Sverige och Finland under Kristinas regeringstid, och att han inte på förhand kunde avgöra omfånget – skulle det bli »längre än 8 à 10 ark, är sannolikt, att jag fördelar det i en cykel af tre berättelser, som hvardera bilda ett i någon mån afslutadt helt för sig».¹²⁵ Om *Nya Dagligt Allehanda* ville trycka novellen lovade Topelius att sända manuskript för sex nummer åt gången varje vecka med början i mars. Beträffande honorar föreslog han en »medelväg» mellan 100 kronor per ark, som han hade fått för novellerna »Toma hjertan» (1862) och »Kungens handske» (1863), och 200 kronor per ark, som han fått för »Ungdomsdrömmar» (1879).¹²⁶ Topelius fann ett lägre arvode rimligt eftersom novellen skulle publiceras i två tidningar samtidigt.¹²⁷ *Nya Dagligt Allehanda* arvoderade 150 kronor arket för första delen.¹²⁸

Vid denna tid hade Topelius av allt att döma kontakt också med redaktionen för *Finland* – i diariet för december 1885 har han antecknat: »Novell lofvad åt Finland och N.Dagl.Alleh., mars 85 [pro 86].»¹²⁹

Det förefaller som om Topelius fortfarande inte hade kommit i gång med novellen i januari 1886. Han uppgav för Bonnier att manuskript inte kan avgå förrän i mars »emedan, förutom stilleståndet i alla arbeten, äfven förstudierna fordra tid».¹³⁰ Men den sista februari kunde han underrätta

Finlands huvudredaktör Agathon Meurman att han fått till stånd 50 sidor i kvartsformat. Arbetet hade varit påfrestande och »kostat förnyadt stökande i halfglömda historiska källor». »En småsak, ett datum, ett förnamn m.m. kan, som du vet stundom upptaga en half eller en hel dag. Vänta likväl ej något af prima kvalitet, tvärtom», fortsatte Topelius, som kände sig tyngd av »förhastade löften». Han siktade ändå på att leverera manuskript i mars, så att följetongen skulle kunna börja den 30 mars eller den 2 april och pågå upp till två månader. »Titeln fås till qvartalsannons.» Om honoraret konstaterade Topelius att han nöjer sig med vad som »förut betalats åt pennor af andra rangen, möjligen resulterande till ett års belopp af mina aktier». *Nya Dagligt Allehanda* skulle däremot få »blodigare räkning och ingår derpå». ¹³¹ Tack vare det större svenska honoraret fick Topelius en skälig ersättning för arbetet och kunde dessutom stöda *Finland* ekonomiskt; kostnadsfördelningen var motiverad också med tanke på att *Nya Dagligt Allehanda* var en betydligt större tidning. ¹³²

Följande dag, den 1 mars, har Topelius i dagskrönikan antecknat: »Novellen sitter hårdt.» ¹³³

Från den 17 mars annonserades följetongen upprepade gånger i *Finland* med titeln »Planeternas skyddslingar» och karakteristiken »Berättelse från Gustaf II Adolfs och Drottning Kristinas tid». ¹³⁴ Starten meddelades först till den 1 april, men preciserades småningom till den 2. Annonser om följetongen i *Finland* ingick även i många andra finländska tidningar i slutet av mars, inklusive finskspråkiga. ¹³⁵ I Sverige annonserades *Nya Dagligt Allehandas* följetong, med utlovad start i april, i flera tidningar under sista veckan i mars. ¹³⁶

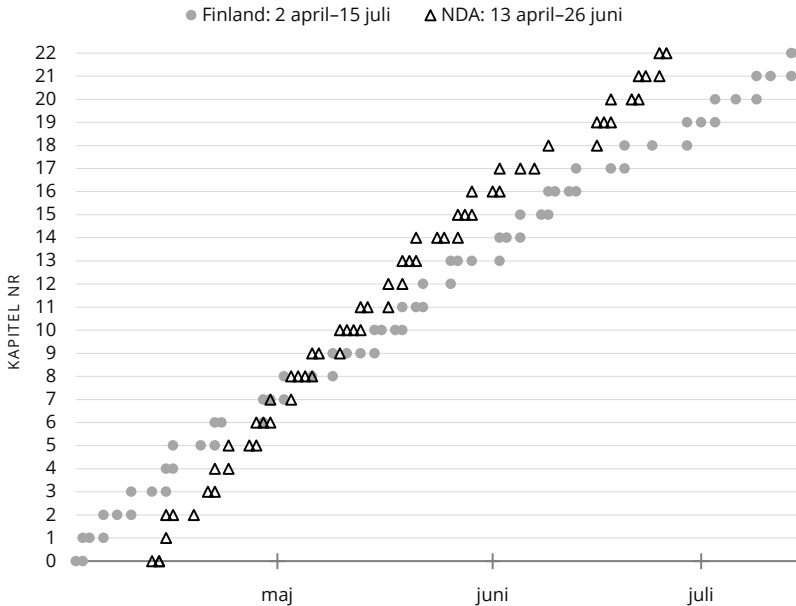
Agathon Meurman skickade det första avdraget till Topelius för korrekturläsning den 19 mars, ¹³⁷ och den 2 april började följetongen med undertiteln »Novell» i *Finland*. Där gick den i 47 avsnitt till den 15 juli, och alternerade hela tiden med en annan följetong. ¹³⁸ Det förklarade redaktionen med tidningens betydligt större följetongsformat än det i *Nya Dagligt Allehanda*. ¹³⁹ Den svenska tidningen utkom vid denna tid i två upplagor: huvudupplagan (»stora upplagan»), som var en aftontidning, och »lilla upplagan», som ursprungligen hade riktats enbart till landsorten, men var tillgänglig även i Stockholm som morgontidning på 1880-talet. ¹⁴⁰ »Planeternas skyddslingar» gick som följetong i båda upplagorna av *Nya Dagligt Allehanda*; den kom dock i gång först närmare mitten av april på grund av att tidningens föregående följetong drog ut på tiden. ¹⁴¹ I lilla upplagan inleddes novellen den 12 april och gick i 51 avsnitt till den 26 juni. ¹⁴² I huvudtidningen ingick den mellan den 13 april och den 26 juni i 44 avsnitt. Den hann ifatt *Finland* i början av

maj och låg därefter före i publiceringen (se diagram 1 nedan). Utgivningsfrekvensen tyder på att tidningarna erhöll egna kopior av manuskriptet, precis som Topelius hade föreslagit för *Nya Dagligt Allehandas* redaktion i december 1885, för att inte riskera sättning i Stockholm av ett »möjligen svikande korrekturafdrag i 'Finlands' tryckeri».¹⁴³

I *Finland* sattes följetongen i bokformat så att varje avsnitt omfattade fyra boksidor placerade mot varandra två och två i nedre hörnet på recto-respektive versosidan av ett av tidningens blad. På så sätt kunde läsarna klippa ut avsnitten ur tidningen i enskilda vik (konjunkta blad). I lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda* sattes följetongen på motsvarande sätt, förutom att en del avsnitt omfattade sex eller åtta boksidor. I huvudtidningen sattes den under strecket, vanligen i sex spalter om 38 rader. Avsnitten i huvudupplagan och lilla upplagan utkom inte parallellt och var inte identiska till omfånget.

Andra och tredje delen av romanen sattes senare i samma format i respektive tidning.

Diagram 1. Följetongsutgivningen av första delen 1886 i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (huvudupplagan); kapitel 0 avser prologen »Vulgata»

Andra delen 1887

Topelius hade blivit klar med första delen den 15 juni 1886.¹⁴⁴ Några dagar senare skrev han till *Nya Dagligt Allehanda* att slutet av första delen hade avgått i korsband till Stockholm med ångbåt, och ursäktade att slutförandet hade försinkats av promotionsfesterna i Helsingfors den 31 maj. Samtidigt passade han på att tacka den svenska tidningens korrekturläsare för väl utfört arbete och uttryckte en förhoppning om att den andra delen, med Kristina som huvudperson, skulle intressera läsarna i Sverige. »Kristina är ännu en olöst psykologisk gåta», säger han i brevet till redaktionen. I en bevarad förlaga till brevet har han tillagt: »Jag söker hennes nyckel, så samvetsgrant jag förmår, och sparar inga detaljstudier.»¹⁴⁵ Titeln för andra delen, »Tredje skyddslingen» (ändrad till »De tre» i Bonniers bokupplaga 1889), hade han redan bestämt, däremot var han betänksam över en möjlig fortsättning:

[...] tidehvarvet är så rikt på situationer och karaktersutvecklingen så i behof af en utförligare behandling, att möjligen ännu en tredje del kan visa sig behöflig för afslutandet. Det beror då på, om läsarna tröttnar. Den historiska romanen saknar det brännande intresset af dagens spörsmål, men dess lugn är svalkande.¹⁴⁶

I juni 1886 räknade Topelius med att andra delen skulle börja i oktober och avslutas före årsskiftet,¹⁴⁷ och så sent som i början av juli bad han Agathon Meurman underrätta *Finlands* läsare om att »fortsättning följer i höst».¹⁴⁸ Tidtabellen var alltför optimistisk och höll inte.

Topelius hade redan våren 1886 ordinerats en vistelse på någon tysk kurort på grund av en långvarig magkatarr. Det dröjde till slutet av juli innan han och dottern Eva via Köpenhamn reste till Schwarzwald och Schweiz, där de vistades till senare delen av september.¹⁴⁹ Topelius hade förbjudits att ägna sig åt litterärt arbete av något slag under resan.¹⁵⁰ I slutet av september, på återresan genom Köpenhamn, informerade han redaktionen för *Nya Dagligt Allehanda* att han inte kunde leverera »Tredje skyddslingen» till den 1 oktober som överenskommet, eftersom han inte anat att hans läkare skulle »torrlägga» honom under augusti–september, så framgångsrikt till på köpet, att han nu var tvungen att förklara sig »tillsvidare insolvent för litterära fordringsegare». Däremot hade han samlat på sig ett »kapital» som han hoppades att inte skulle »ligga ofruktbart» länge.¹⁵¹

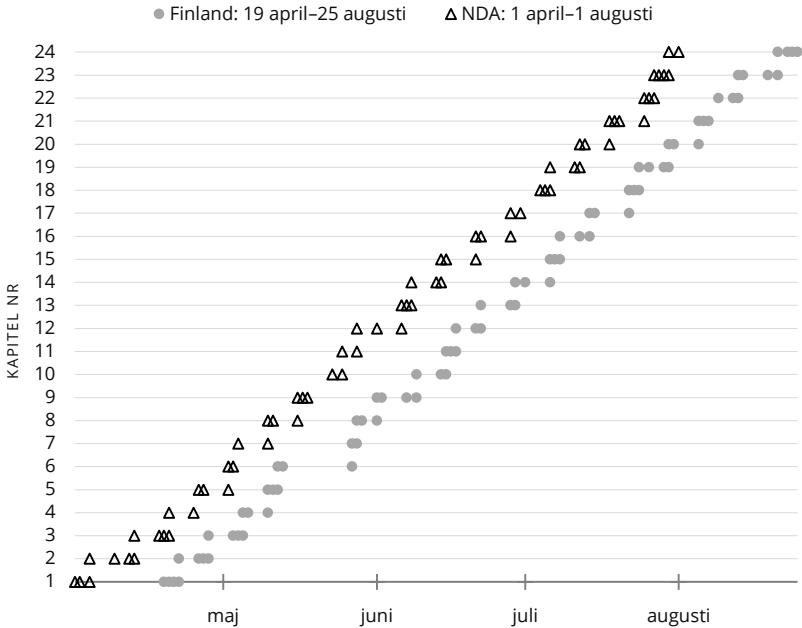
Från hösten 1886 finns endast några uppgifter om arbetets framskridande: i oktober har Topelius antecknat att han lovat andra delen till januari 1887, och den 5 november har han noterat att han sätter i gång med arbetet på den.¹⁵²

På initiativ av *Nya Dagligt Allehanda* i december sköts följetongsstarten upp till april 1887, trots att Topelius hade manuskript i beredskap för publicering från årets början. Orsaken var att tidningen ämnade publicera Gregor Samarows roman *En konungs lefnadssaga*, om Ludvig II av Bayern, under årets första kvartal, innan någon annan hann göra det.¹⁵³ *Finland* gick med på att hålla takt med Stockholmstidningen.¹⁵⁴ För Topelius stod det nu klart att »novellen» skulle omfatta tre delar och att *Planeternas skyddslingar* var verkets övergripande titel. Den redan publicerade första delen, som inte hade haft annan titel än »Planeternas skyddslingar», tänkte han ge titeln »Nattens barn», uppenbarligen med tanke på en bokupplaga. Den tredje och sista delen planerade han att ge titeln »Makalös».¹⁵⁵

Dateringarna i det partiella manuskript som bevarats till andra och tredje delen (se den textkritiska redogörelsen, s. 552 f.) visar att Topelius arbetade med andra delens femte kapitel »Bikten» i slutet av januari 1887, och att han den 24 mars, när manuskript avgick till *Nya Dagligt Allehanda*, hade påbörjat det trettonde kapitlet »Finska bibeln».¹⁵⁶ Dagen innan hade han skrivit till *Finlands* huvudredaktör Agathon Meurman och bett om korrektur för flera nummer samt vädjat om att novellen inte skulle alternera med en annan i tidningens följetongsavdelning, så som första delen hade gjort. »Om mången ej läser tidn. följetonger redan därför att de utminuteras i bitar, är det klart, att en längre följetong blir nära nog oläsbar, om två alternera», påpekade han.¹⁵⁷

Andra delen, med titeln »Tredje skyddslingen», ingick i huvudupplagan av *Nya Dagligt Allehanda* från den 1 april till den 1 augusti 1887 i 50 avsnitt, och i lilla upplagan mellan den 1 april och 29 juli i 52 avsnitt. I *Finland* ingick delen från den 19 april till den 25 augusti i 56 avsnitt (se diagram 2, s. LII). Följetongen i *Finland* började knappt tre veckor senare än den i *Nya Dagligt Allehanda*, tydligtvis eftersom Samarows roman, som publicerades också i *Finland*, pågick längre än beräknat.¹⁵⁸ Trots Topelius vädjan till Meurman i mars alternerade Topelius och Samarows följetonger så länge »Tredje skyddslingen» fortsatte. Det sista avsnittet i *Finland* (en sida) utdelades som separat bilaga till tidningen.

Det överenskomna honoraret för andra delen i *Nya Dagligt Allehanda* var samma som för första delen, 150 kronor arket. På grund av en försummelse från tidningens sida och uppenbarligen Topelius genans att föra saken på tal, samt förkomna brev, honorerades han först i juni 1888 när huvudredaktören Wilhelm Bergstrand sände honom en växel på 2 400 kronor. Beloppet baserade sig då på spaltantalet enligt ett förslag av Topelius.¹⁵⁹

Diagram 2. Följetongsutgivningen av andra delen 1887 i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (huvudupplagan)

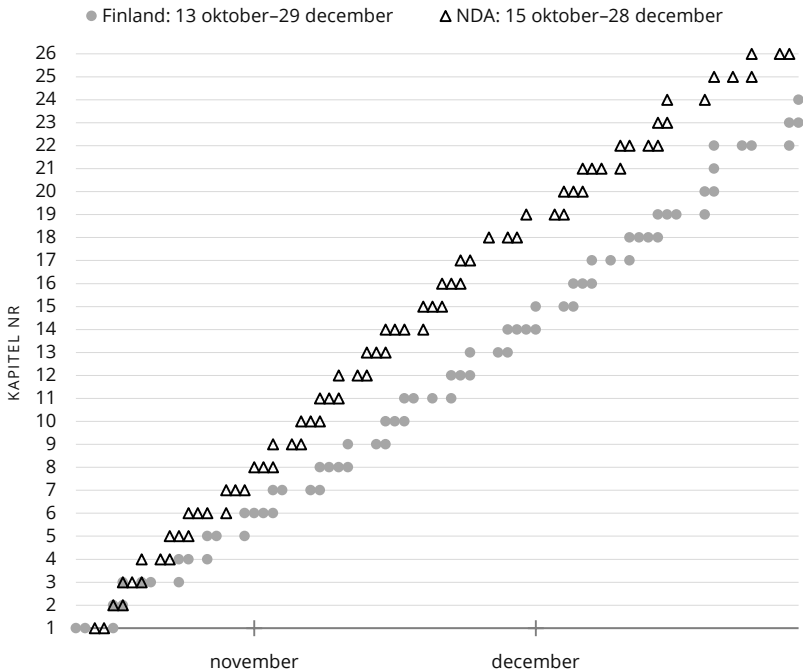
Tredje delen 1888

Topelius hade slutfört arbetet med andra delen den 17–18 juni 1887.¹⁶⁰ Uppgifterna om fortsättningen är sparsamma. Det bevarade manuskriptet avslöjar att han i slutet av november 1887 hade hunnit till det femte kapitlet i tredje delen, »Hjerta och statskonst», och i slutet av februari 1888, när han berättade för Bonnier att delen borde bli färdig i mars och kunde börja som följetong i april, hade han precis avslutat det nionde kapitlet »Ett lejonmöte». ¹⁶¹ I mars författade han de fyra följande kapitlen, och den 30 mars, när han inte hade hört något från *Nya Dagligt Allehanda* på mycket länge, frågade han om och när redaktionen önskade fortsättningen på »novell-cykeln». Topelius uppgav att han inte skulle känna sig besviken av en refusering; avbrottet sedan andra delen hade trots allt varit långt. Tredje delens omfång beräknade han till »16 à 17 tryckark». ¹⁶² Postgången var opålitlig vid denna tid och Topelius brev verkar inte ha nått fram. Ett annat nu förkommet brev daterat den 2 maj gjorde däremot det, och i svaret från den 12 juni försäkrade Wilhelm Bergstrand sin glädje att än en gång få bereda läsarna nöjet att bekanta sig med »Topelii mästerverk». Helst skulle följetongen införas från början av oktober 1888. ¹⁶³

Av dateringarna i manuskriptet att döma framskred arbetet med tredje delen regelbundet åtminstone till den 9 juli, då Topelius höll på med kapitel 23, »Messias». De följande tre kapitlen, omfattande 26 manuskriptsidor enligt pagineringen, saknas i handskriften, och nästa datering är från den 20 oktober när Topelius påbörjade det sista kapitlet »Ett nytt lif». ¹⁶⁴ I augusti vistades Topelius i Stockholm i två veckor, eller som han förklarade för systemen Johanna Sofia Schalin före avfärden: »rättare Gripsholm och Skokloster, för att studera porträtter och lokaler från drottning Kristinas tid». Redan i januari hade han underrättat Bonnier om att han tänkte komma över på sommaren »för att justera Kristina på ort och ställe, innan hon kommer i bokpermar». ¹⁶⁵ Topelius samlade inte bara material för att slutföra arbetet med tredje delen, utan också för att redigera de två tidigare delarna inför utgivningen i bokform. ¹⁶⁶

Den 21 september sände Topelius början på »Makalös» till *Nya Dagligt Allehanda*. ¹⁶⁷ En brevväxling mellan Topelius och Agathon Meurman i början av oktober tyder på att Stockholmstidningen hade fått den enda renskrivna kopian, och att *Finland* antingen skulle använda samma renskrift eller trycket i *Nya Dagligt Allehanda* som sättningsförlaga. Men *Nya Dagligt Allehanda* dröjde med starten; en annan roman pågick i följetongsavdelningen långt in i oktober. *Finland* hade aviserat att tredje delen skulle ingå från det fjärde kvartalets början, och Meurman oroade sig för att ingendera tidningen skulle hinna slutföra följetongen före årets slut. För *Finland* var situationen prekär: tidningens ekonomi var svag, den hade varit förlustbringande sedan grundandet och hotades av nedläggning vid årsskiftet. ¹⁶⁸ Topelius hade emellertid »konceptet hemma» och tillgång till en »renskrifverska». Han skickade början av delen direkt till tryckeriet (Weilin & Göös) den 11 oktober. Två dagar senare ingick den i *Finlands* lördagsnummer. ¹⁶⁹

Så inleddes tredje delen, »Makalös», i *Finland* den 13 oktober 1888 och pågick till den 29 december i 51 avsnitt. I lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda* pågick följetongen mellan den 14 oktober och 28 december i 60 avsnitt. I huvudupplagan kom den i gång den 15 oktober och avslutades likaså den 28 december, efter totalt 57 avsnitt (se diagram 3, s. LIV). Topelius var klar med tredje delen senast den 10 november när han skickade slutet till Stockholm. ¹⁷⁰ Båda tidningarna har ett avsnitt i så gott som varje nummer mellan oktober och december. Trots det kunde *Finland* inte slutföra följetongen före nyår, utan måste utdela slutet som ett separat bihang till prenumeranterna. ¹⁷¹ Bihangets omfattar de sista 29 trycksidorna i följetongen (s. 221–249, knappt tre kapitel) och distribuerades i mitten av januari 1889. ¹⁷²

Diagram 3. Följetongsutgivningen av tredje delen 1888 i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (huvudupplagan)

Särtryck i bokformat

Följetongerna i *Finland* och lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda* hade satts i bokformat, och båda har av bevarade exemplar att döma varit tillgängliga som särtryck genom Weilin & Göös tryckeri i Helsingfors respektive Nya Dagligt Allehandas tryckeri i Stockholm. Särtrycken förefaller inte ha distribuerats genom bokhandeln eller fått någon märkbar spridning.¹⁷³ De nämns inte i Topelius korrespondens med redaktörerna och förläggarna, bortsett från Agathon Meurmans fråga till Topelius i ett brev från mars 1886 om det vore skäl att ta »öfvertryck till bok» av första delen samtidigt som den sattes för *Finland*. »Jag tar för alldeles gifvet, att våra förläggare skulle betala dig ganska bra. Jag tycker också att formatet sådant du ser det uti härjemte medföljande korrektur blir ganska bra», framhöll Meurman.¹⁷⁴ Hur Topelius svarade är inte känt, men med tanke på att han vid samma tid avslög andra liknande förslag (se nedan) torde han ha varit avvisande.

Bokupplagan 1889

Valet av förläggare

När Topelius i oktober 1885 upplyste Albert Bonnier om att han planerade en ny längre historisk följetong försäkrade denne omedelbart att han ville ge ut den i bokform.¹⁷⁵ Bonnier tänkte sig ursprungligen att novellen skulle ingå i en framtida tredje cykel av *Vinterqvällar*, dock utan att ana den slutliga omfattningen av verket.¹⁷⁶ Från januari 1888, då tredje delen hade utlovats i *Nya Dagligt Allehanda*, talade Bonnier inte längre om *Planeternas skyddslingar* som novell, utan som Topelius »stora roman». Senast då torde planerna på att inlemma verket i *Vinterqvällar* ha slopats.¹⁷⁷ Topelius verkar inte uttryckligen ha lovat bokupplagan åt Bonnier så länge följetongen fortfarande pågick.

Även de finländska förläggarna G. W. Edlund och Werner Söderström hade – så tidigt som i mars 1886 – visat intresse att förlägga »Planeternas skyddslingar». Edlund ville genast ge ut en bokupplaga. Topelius ansåg ändå bokformen för tidig: »Om något år torde den få en lämpligare plats i *Vinterqvällar* III, hvilket ock torde vara Bonniers mening.»¹⁷⁸ Söderström erbjöd sig att förlägga en bokupplaga för spridning inte bara i Finland och Sverige, utan i hela Norden.¹⁷⁹ Topelius svarsbrev är inte bevarat, men kontentan torde ha varit den samma som till Edlund.¹⁸⁰ I mars 1888 återkom Söderström med sin tidigare propå, nu kompletterad med förslag om en samtidig finskspråkig upplaga för att stimulera spridningen av verket i Finland.¹⁸¹ Bonnier meddelade i sin tur upprepade gånger 1888 att han var redo att ge ut verket i bokform, utan att Topelius gav besked om annat än hur författandet framskred och följetongutgivningen.¹⁸²

Det är möjligt att Topelius en tid övervägde att låta förlägga bokupplagan av *Planeternas skyddslingar* hos någon annan än Bonnier. Som framgått ovan hade han alternativ, och relationen till Bonnier hade fått en törn några år tidigare när August Strindberg, som representerade helt andra litterära ideal än Topelius, knöts till förlaget. År 1884 hade Bonniers förlag gett ut första upplagan av Strindbergs novellsamling *Giftas*, som ansågs osedlig och ledde till åtal för hädelse, och 1886 utkom på förlaget de två första delarna av den självbiografiska romanen *Tjenstevinnans son*, som Topelius, på basis av vad han hört om den, inte ville »smutsa [s]ina händer med».¹⁸³ Redan 1884 och 1885 hade Topelius antytt att Bonnier kunde bli tvungen att välja mellan honom och Strindberg.¹⁸⁴ Några år senare formulerade han sitt ultimatum avsevärt skarpare.¹⁸⁵ I februari 1888 gällde det nya upplagor av *Ljungblommor* och *Läsning för barn* 5, som Bonnier fick tillstånd att förlägga på villkor att

denne som samvetsgrann förläggare i fortsättningen skulle iaktta »bestämde grundsatser för valet af förlagsartiklar». ¹⁸⁶ I januari 1889 gällde det *Planeternas skyddslingar* och *Ljung*:

Jag förutsätter för dessa och andra öfverenskommelser, att du icke bortskämmer mig och andra med något nytt »Giftas» eller »Fosterson». Tryck gärna hyggliga böcker af Strindberg, men haf det moraliska modet att afvisa sådana slinkor som »Fröken Julie» & Komp. ¹⁸⁷

Utgivning på Bonniers

Förmodligen diskuterade Topelius och Albert Bonnier utgivningen under Topelius Stockholmsbesök i augusti 1888; de träffades åtminstone två gånger då. ¹⁸⁸ I oktober uppmanades Topelius att inte uppskjuta den revision han sagt sig vilja ägna de två första delarna, så att bokupplagan skulle kunna utges i början av 1889. »Behöfver boken öfverhufvud någon revision?», undrade Bonnier. ¹⁸⁹ I ett brev daterat den 2 januari 1889 återkom denne till frågan om en bokupplaga, och i svarsbrevet daterat den 17 januari – det ovan citerade med ultimatum – erbjöd Topelius slutligen förläggandet av *Planeternas skyddslingar* i både Sverige och Finland till Bonnier. Här kommenterade Topelius också den revision han ämnade utföra – »ett kapitel tillägges för Maria Eleonora, som saknas, och några longörer förkortas» – och yrkade på ett högt honorar – »200 Kronor per ark, maximum 10,000, äfvenom arkalet skulle öfverskjuta 50». ¹⁹⁰

Under de följande fyra månaderna diskuterade Topelius och Bonnier praktiska detaljer som tidtabell, bandindelning och kontraktsvillkor, men också undertiteln. Bonnier räknade med att utgivningen i häften, av samma omfång som *Vinterqvällar*, skulle kunna inledas i april–maj om Topelius kunde leverera början på det reviderade manuskriptet redan i februari. Bonnier kastade fram förslaget att dela in verket i två delar, i stället för tre, av oro för att det troligen var för digert för att bindas i ett band, och tre skulle bli dyrt för köparen. Topelius höll fast vid den tredelade strukturen och befattade sig inte vidare med bandindelningen. ¹⁹¹

Topelius godkände Bonniers alla »liberala» kontraktsvillkor, förutom uttrycket »uteslutande förlagsrätt» som han tolkade som full äganderätt till verket. Dessutom yrkade han på att kontraktet skulle innehålla ett maximum för upplagens storlek. ¹⁹² Kontraktet undertecknades av Bonnier den 14 mars och av Topelius den 23. Enligt det skulle verket tryckas i samma format och stil

som *Vinterqvällar* och upplagan uppgå till högst 8 000 exemplar. Honoraret fastställdes till 200 kronor per 16-sidigt ark, men högst 10 000 kronor för hela arbetet. Tryckfärdigt manuskript skulle levereras efterhand och senast före midsommaren 1889. Topelius skulle få reviderark (ombrutet korrektur) före tryckningen och erhålla 25 friexemplar. Bonnier hade rätt att sälja boken i Finland, men Topelius behöll översättningsrätten.¹⁹³ Boken omfattar 42 ark och därmed blev det sammanlagda honoraret 8 400 kronor.

Beträffande undertiteln var Topelius första förslag »en tids- och själsstudie», som han snart ändrade till »tids- och karaktersstudie».¹⁹⁴ Bonnier ansåg det emellertid önskvärt att genren, historisk roman, skulle antydast och att tidsperioden skulle framgå – således: »En karaktersstudie från Dr K tid».¹⁹⁵ Topelius kontrade med att slå ihop förslagen till det som skulle bli den slutliga undertiteln, *En tids- och karaktersstudie från Drottning Kristinas dagar*, och förklarade att han inte gärna kunde lämna bort »tidsstudie, emedan den utgör det väsentliga underlaget». Han motiverade:

Det är mitt sätt att skriva historia. Jag lemnar ordnandet af fullständiga fakta åt häfdatecknare och detaljforskare af högre rang och uppställer som mitt mål att framvisa menniskor, uppvisa det lefvande lifvet i de förgångna tider. Detta kan icke ske utan frihet i detaljen och utan att, inom en viss begränsning, komplettera den faktiska sanningen med den imaginära. Jag medgifver, att detta åter, ur vetenskaplig synpunkt, är vådligt, ja oberättigadt, och skall helt visst framkalla kritik. Men det finns knappt en annan utväg att göra historien *levande*, ty utan menniskor är hon död. Om en studie som P. S. duger eller icke duger, beror således derpå, om 1) tiden och 2) dernäst menniskorna äro tecknade sanna.¹⁹⁶

Vid revideringen av verket utgick Topelius från följetongen i lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda*, som var ombruten i bokformat. Han införde ändringar direkt i trycket, men eftersom han saknade »ej få nummer» på grund av att censuren hade dragit in dem i Finland, var han tvungen att komplettera trycket med handskrift, antingen efter manuskriptet eller följetongen i *Finland*. Topelius slutförde revideringen i mars. Samma dag som han undertecknade kontraktet, den 23 mars, skickade han de två första delarna i rekommenderat korsband till Stockholm. Den tredje delen var också klar, men verkar inte ha sänts förrän efter mitten av april.¹⁹⁷ Topelius fick reviderark, som han korrekturläste under våren, sommaren och hösten 1889.¹⁹⁸ Den nya stil som Bonnier hade beställt från Tyskland enkom för *Planeternas skyddslingar* ansåg Topelius »skarp och klar».¹⁹⁹

Bonniers bokupplaga av *Planeternas skyddslingar* utkom först i sju häften som kostade 1 krona styck i Sverige och 1 mark 40 eller 50 penni i Finland.²⁰⁰ Det första häftet fanns i bokhandeln från början av juni och det sista från slutet av november 1889.²⁰¹ Häftenas omslag illustrerades av Jenny Nyström (1854–1946) och visar episoden i romanens andra del där Bennu berättar om segern vid Breitenfeld för Kristina och Hagar. Bilden omges av en stjärnhimmel och en banderoll med titeln upptill. Till höger visas en medalj med en profilbild av drottningen i lagerkransad hjälm, en musköt, ett par stövlar, en hatt, en värja, ett par handskar, några böcker och ett dokument (se s. LIX). Motivet »har riktigt angifvit situationen af 'de tre'», ansåg Topelius, och han tillade: »Utförandet är ju hvad man kan begära af en titelvignett.»²⁰²

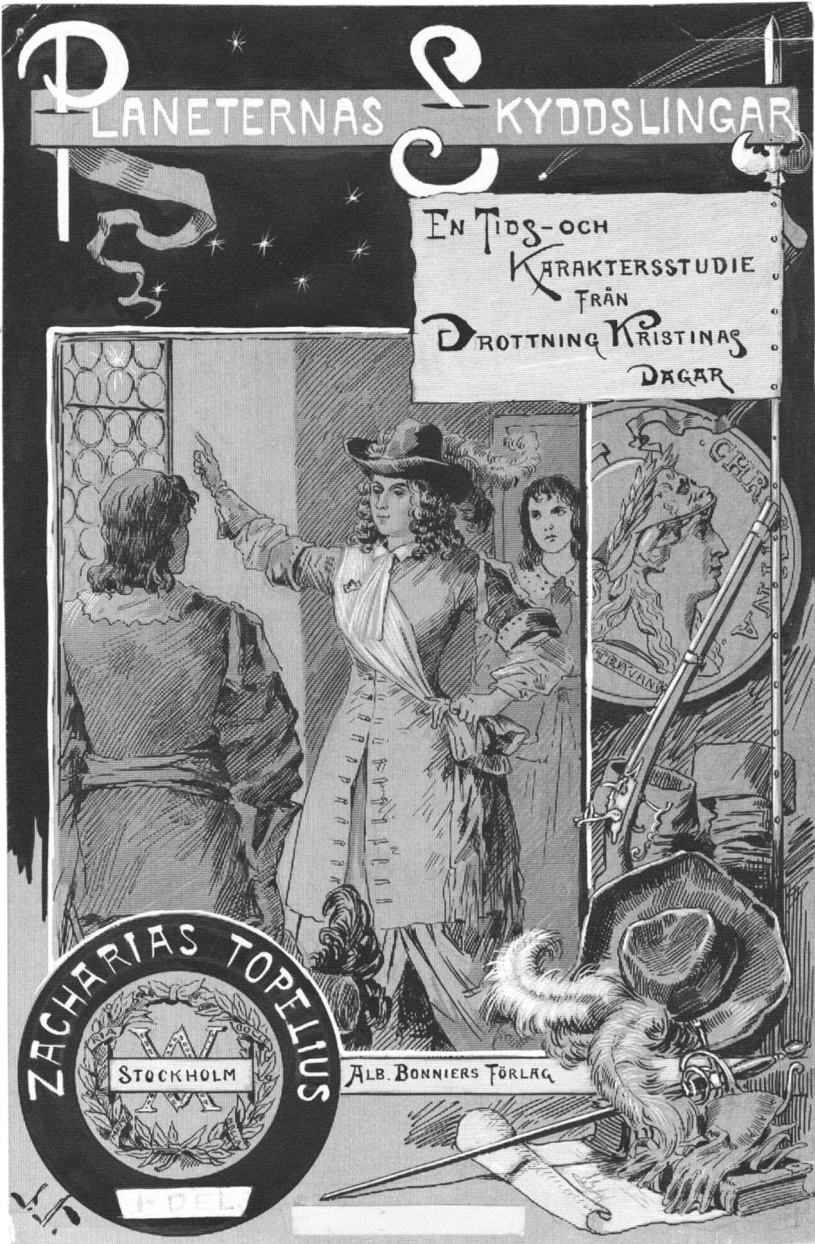
Inbundna exemplar av bokupplagan i förlagets rikt dekorerade klotband var tillgängliga i bokhandlar i såväl Sverige som Finland från december 1889 (se den textkritiska redogörelsen, s. 547 ff.). Bonnier hade låtit binda exemplar i både ett och – »för dem, som kanske tycka att alla tre delar i ett band blir något ohandterlig» – två band (tredje delen separat). Priset för ett exemplar i två förlagsklotband var 9 kronor i Sverige; i ett band troligen 8 kronor 50 öre. I Finland varierade priset: uppgifter om 11 mark 90 penni, 12 mark 75 penni och 8 kronor 50 öre har påträffats i bokhandelsannonser utan att antalet band entydigt framgår.²⁰³

Intrycket av den kompletta, »aktningsvärdt korpulenta» bokupplagan så som den gestaltade sig i bokhandeln inför julmarknaden förmedlade Topelius till Bonnier i slutet av november: »Får ej läsaren annat, får han dock sidor.»²⁰⁴ På Topelius fråga i mars 1890 om bokupplagans försäljning svarade Bonnier att den »var till julen mycket tillfredsställande. Nu är det ju den tysta tiden.»²⁰⁵ Inga nya upplagor trycktes under Topelius livstid.

En »litterär tullfråga»

I mars 1889 befarade Bonnier att en ny, i februari utfärdad förordning om tull på böcker utgivna i Finland och eftertryckta i utlandet skulle tillämpas på bokupplagan av *Planeternas skyddslingar* vid importen till Finland. Han ville gardera sig genom att på omslaget och titelbladet »utsätta någonting som bestyrkar att det är en 'af författaren bemyndigad upplaga' eller något dylikt». Topelius föreslog »auktoriserad upplaga» på titelbladet och försäkrade att »[n]ågot annat tulltrassel, än för eftertryck, kan ej komma i fråga.»²⁰⁶

Av en eller annan anledning uteblev frasen, och i slutet av juli besannades Bonniers farhågor när tullkammaren i Vasa belade *Planeternas skyddslingar* med tull eftersom verket tidigare gått som följetong i *Finland*. *Nya Pressen*

Omslaget till de häftade exemplaren av *Planeternas skyddslingar* (1889) illustrerades av Jenny Nyström (1854–1946).

tog upp fallet i en insändare den 25 juli. Dels kritiserade skribenten tullförordningens tvetydiga begrepp »eftertryck», som gav tulltjänstemännen tolkningsutrymme. Dels argumenterade han för att bokupplagan av *Planeternas skyddslingar* inte var ett eftertryck, vare sig man med ordet avsåg en tryckt reproduktion eller – som i en förordning från 1880 om författares rätt till sina verk – ett intrång i någon annans utgivningsrätt. Skribenten krävde att samtliga tullkamrar i Finland skulle underrättas om att romanen inte fick beläggas med tull, och att de skulle instrueras inför motsvarande fall i framtiden.²⁰⁷

Flera tidningar i Sverige återgav huvudinnehållet i insändaren under de följande dagarna.²⁰⁸ Den 2 augusti skrev Topelius till Bonnier att »Vasa tullkammars roliga tolkning af tulltaxan har ej lyckats få vederbörandes sanktion», men av Bonniers svarsbrev framgår att tullkammaren alltjämt stod fast vid tullavgiften. Den 10 augusti konstaterade Topelius att »Vasa Tullkammare är dum» och bifogade ett intyg om Bonniers förlagsrätt till bokupplagan, inklusive distribution i Finland. Inom kort löste sig problemet av sig själv. Måhända till följd av uppmärksamheten i pressen lät tullkammaren senare sändningar av romanen passera utan avgift.²⁰⁹

Tabell 1. *Planeternas skyddslingar*, översikt av publiceringen i följetongsform i Finland och *Nya Dagligt Allehanda* 1886–1888, Bonniers bokupplaga 1889

	DEL I	DEL II	DEL III
Ingick i Finland	2/4–15/7 1886	19/4–25/8 1887	13/10–29/12 1888*
— i NDA (huvuduppl.)	13/4–26/6 1886	1/4–1/8 1887	15/10–28/12 1888
— i NDA (lilla uppl.)	12/4–26/6 1886	1/4–29/7 1887	14/10–28/12 1888
Avsnitt i Finland	47	56	51*
— i NDA (huvuduppl.)	44	50	57
— i NDA (lilla uppl.)	51**	52**	60**
Sidor i Finland	186	216	247
— i NDA (lilla uppl.)	223	255	290
— i bokuppl. 1889	185	217	251
— i ZTS IX	153	177	206

* Avsnitten omfattar inte hela delen. Slutet med material för 7–8 avsnitt distribuerades som bihang till tidningen i januari 1889.

** Antalen baserar sig på arkantalen, se not 142 på s. LXXX.

Senare upplagor: Stjärnornas kungabarn

Efter Topelius död utkom *Planeternas skyddslingar* med titeln *Stjärnornas kungabarn*, först 1899–1900 både som en del av Samlade skrifter på Bonniers och Edlunds förlag och som en separat upplaga på Bonniers. Nya upplagor av Samlade skrifter utkom på Bonniers och Schildts 1920, och på Schildts 1935. En kraftigt förkortad upplaga med efterskrift av Paul Nyberg utkom i serien »De goda böckerna» på Lindqvists och Söderströms 1954. Den blev talbok 1984 (Talboks- och punktskriftsbiblioteket i Sverige, utgiven digitalt 2009).

Verkets titel i senare upplagor är *Stjärnornas kungabarn* enligt Topelius uttryckliga önskan: i ett tillägg till dokumentet »Dispositioner och råd för efterlevande» om en postum utgåva av hans samlade skrifter har Topelius antecknat: »Planeternas Skyddslingar (borde heta: Stjernornas Kungabarn)». ²¹⁰ Tillägget har datumöverskriften den 10 november 1894. Den nya titeln dyker dock första gången upp i ett brev från Topelius till Frederik Winkel Horn i augusti 1889 – på danska. Topelius motsatte sig den danska översättarens titelförslag »Fra Dronning Kristinas Ungdom» med motiveringen att den »svävar ut i det obestämda». ²¹¹ Han efterlyste en titel som i stil med den svenska skulle begränsa och ange bokens säregna innehåll. Han gav tre nya titelförslag, varav »Stjernerens Kongebörn» är ett, och påpekade att »bokens hela utgångspunkt ligger i 1600-talets tro på stjernornas inflytande». ²¹²

Översättningar

Planeternas skyddslingar har översatts en gång till danska och två gånger till finska. Den danska översättningen, *Fra Dronning Kristinas Ungdomstid. Et Tids- og Karakterbillede* av Frederik Winkel Horn, utkom på Philipsens förlag i Köpenhamn 1889. Den första finska översättningen, *Tähtien turvatit. Aika- ja luonnekuvaus kuningatar Kristiinan ajoilta* av Theodolinda Hahnsson, utkom häftesvis på Edlunds förlag 1890–1892; den andra, *Tähtien turvatit. Ajan- ja luonteenuvaus kuningatar Kristiinan ajoilta* av Aune Brotherus, ingick i den finska översättningen av Samlade skrifter (Kootut teokset) på WSOY 1930. Nya tryckningar av Brotherus översättning har utkommit fram till 1995 (8 uppl.). ²¹³

RECEPTION

Samtida mottagande

Recensioner och anmälningar

Följetonger recenserades vanligen inte i pressen och *Planeternas skyddslingar* utgör inget undantag; de första omdömena är från 1889 när Bonniers bokupp-laga hade börjat utkomma häftesvis. Samtliga recensioner och anmälningar som har påträffats har ursprungligen tryckts i tidningar i Sverige.²¹⁴ I finländska tidningar förefaller endast utdrag ur svenska recensioner ha ingått.

Recensionerna och anmälningarna har tillkommit under pågående häftes-utgivning och behandlar inte hela verket. De är inte ingående och omfattar sällan mer än några stycken. Mottagandet är positivt, nästan översvallande, och så gott som alla recensenter drar paralleller till *Fältskärens berättelser*. I synnerhet Topelius förmåga att förena fakta och fiktion uppmärksammas, liksom hans historiska kunskaper. Recensionerna vittnar också om att den 71-årige författaren var mycket beundrad i Sverige och hade en stor läsekrets där. I många fall verkar de positiva omdömena grunda sig närmast på en förväntning om att även *Planeternas skyddslingar* skall – för att citera *Ny Illustrerad Tidning* – »'slukas' af läsare af alla klasser och åldrar», och inte på en kritisk granskning av själva verket.²¹⁵

Planeternas skyddslingar anmäldes första gången i *Göteborgs-Posten* av signaturen A. K. (troligen Axel Krook²¹⁶) den 8 juni 1889 efter att första häftet hade utkommit. Han anser att de två huvudpersonerna Hagar och Bennu i romanens första del är mästerligt och tidsenligt tecknade, och han noterar att det här liksom i *Fältskärens berättelser* finns ett mystiskt element som inverkar på romangestaltarnas öden. Avslutningsvis konstaterar han att det första häftet visar på en »lifligt fångslande skildring, som gör längtan efter fortsättning brännande».

I *Aftonbladet* ingick en osignerad recension av romanen den 28 juni 1889.²¹⁷ Recensenten framhåller att berättelsens början inte bara innehåller äventyr, utan också tidsbilder och sedeskildringar av det slag som Topelius är en »erkänd mästare» i. Stilen är karakteristisk för honom, ädel och hjärtevarm, och framställningen »kraftig, målade och personlig». Berättelsen bedöms som jämbördig med Topelius tidigare historiska skildringar och anses överträffa flertalet i novellsamlingen *Vinterqvällar*.²¹⁸ Speciellt ungdomen förväntas vara tacksam för den nya romanen eftersom Topelius »så länge» varit dess älsklingsförfattare.

En osignerad anmälan ingick i *Ny Illustrerad Tidning* den 29 juni 1889.²¹⁹ Romanens stil är »fångslande» och bekant från såväl *Fältskärens berättelser* som *Vinterqvällar*. Topelius popularitet härleds till hans ovanliga berättargåva och det fosterländska ämnet i skildringarna. Eftersom *Planeternas skyddslingar* har samma förtjänster och besitter samma »gedigenhet i innehållet» som de tidigare novellerna och romanerna torde även den bli en stor framgång, menar recensenten. När häftesutgivningen hade fullbordats mot slutet av året föllde J. A. Runström följande slutomdöme i tidningen den 7 december: »En egendomlig [karaktäristisk] friskhet utmärker denna nya skildring af den åldrige skalden, och i ett poetiskt värde torde denna roman stå fullt vid sidan af, om ej rent af öfverträffa hans 'Fältskärens berättelser'.»

Planeternas skyddslingar ges det högsta vitsordet – två stjärnor, »utmärkt arbete» – i en kort osignerad anmälan i *Jämtlandsposten* den 10 juli 1889. Recensenten ställer verket jämsides med *Fältskärens berättelser* och konstaterar att det är ett »helgjutet arbete» där lärdom förenar sig med konstnärlighet. Omdömet upprepades den 4 oktober efter att det femte häftet hade utkommit, denna gång med ett uppskattande utlåtande om Topelius lärdom och »konstnärliga förmåga att gruppera och ordna det rika materialet».

En osignerad anmälan i *Nya Wexiö-Bladet* den 23 juli 1889 jämför också verket med *Fältskärens berättelser*: här återfinns »samma briljanta stil, samma historiska beläsenhet, samma upphöjda anda». Liksom romancykeln förväntas den nya romanen »bana sig väg till hög och låg».

En något mindre positiv recension ingick i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* den 27 juli 1889.²²⁰ Den anonyma recensenten finner stilen »en smula omständligare och mattare» än den i *Fältskärens berättelser*, »ur hvilka nog smärre reminiscenser förekomma». Den för Topelius kännetecknande föreningen av historisk berättarkonst, rik fantasi och inte minst mystik lär ändå leda till att verket vinner en »vidsträckt och välberättigad popularitet». Framför allt förmodas den läsande ungdomen glädjas över romanen.

Planeternas skyddslingar recenserades i *Kalmar* den 31 juli 1889 efter att det andra häftet hade utkommit. Topelius blygsamma karakterisering av arbetet som en studie tillbakavisas: »mästarehanden röjer sig på hvarje sida». Här finns »samma ädla och upphöjda tankar, samma lif och färg i skildringen, samma fulländade språkbehandling» som har gjort *Fältskärens berättelser* till klassiker och kär folkläsning. Topelius har en säker blick för »de olika tidernas skaplynnen och för den mänskliga naturens innersta maskineri», och genom sin tro på mänskligheten och »det ädla och goda slutliga seger» står hans skildringar i kontrast till de »moderna skildringarne af sedlig ruttenhet».

Som ett prov på författarens »glänsande framställningsförmåga» avslutas den osignerade recensionen med ett långt utdrag ur det inledande kapitlets »storslagna diatrib öfver kriget» («Vulgata», s. 5 ff.). Den 11 december upplyste *Kalmar* sina läsare om att detta »icke mindre spännande än storslagna romanverk» fanns fullständigt i bokhandeln.

I *Göteborgs-Posten* ingick en osignerad anmälan den 10 augusti 1889 i samband med en notis om att bokupplagans tredje och fjärde häfte hade utkommit. Recensenten anser att *Planeternas skyddslingar* värdigt sluter sig till Topelius' »såsom dyrbar svensk-finsk nationalegendom ansedda» *Fältskärens berättelser*. Berättelsen är klädd i »trogen historisk kostym» och huvudpersonerna Hagar och Bennu tecknade med »glänsande talang» samt på ett sätt som måste ha inverkan i synnerhet på ungdomen. Karakteristikerna av Kristina och andra historiska personer lyfts också fram: de är av »synnerligt intresse» och ger verket ett ökat värde »som bibehåller sig vida utöfver den annars ofta snäfvä gränsen för blotta romanens lifslängd». I en kort notis den 21 september om att det femte häftet utkommit beskrivs verket som »den med historikerns tidskunskap och diktarens fantasi i förening snillrikt komponerade och fångslande skildringen».

Söderhamns Tidning meddelade den 28 september 1889 att utgivningen av *Planeternas skyddslingar* framskridit till det femte häftet. I den osignerade anmälan som följer berömmar recensenten den »snillrike» författarens historiska kunskap och förmåga att »gifva lif och färg åt bilderna». Skildringen är genomförd »med mästerskap» och handlingen intressant och spännande.

I *Barometern* uppmärksammades de fem första häftena med en osignerad anmälan den 30 oktober 1889. Recensenten framhåller att Topelius penna med skäl har ansetts vara den »yppersta vårt språk eger» och att hans författarskap har »trängt in såväl till kojan som palatset». *Planeternas skyddslingar* är »grundad på djupa och omfattande studier» och »rik på omväxlingar och spännande situationer». Liksom många andra recensenter förmodar denne att verket skall vinna »talrika intresserade läsare».

Annonser, notiser och minnesskrifter

Annonser och notiser om följetongerna i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* dök upp i den finländska och svenska pressen i mars 1886, några veckor innan följetongerna började.²²¹ Följetongen i *Finland* uppmärksammades också på finskspråkigt håll med en notis i *Hämeen Sanomat* den 19 mars. En ny berättelse av Topelius var efterlängtat, och många trodde att han hade bönhört läsarna och författat en fortsättning på *Fältskärens berättelser*.²²² Fastän så inte

var fallet fick även den nya historiska romanen av allt att döma trogna följare: under uppehållen mellan de tre delarna fick *Nya Dagligt Allehanda* våren och hösten 1887 upprepade förfrågningar av otåliga läsare om tidpunkten för fortsättningen på berättelsen.²²³

När häftesutgivningen av bokupplagan började i juni 1889 annonserade Bonnier verket i flera tidningar i både Sverige och Finland. I annonsen i de svenska tidningarna utgör Topelius namn, som upprepas tre gånger, och omnämmandet av *Fältskärens berättelser* samt *Vinterqvällar* försäljningsargument.²²⁴ Annonsen i de finländska tidningarna förlitar sig i stället på en kort synopsis.²²⁵ I december samma år, när alla häften hade utkommit, ingick en annan annons i *Aftonbladet* och *Svenska Dagbladet*.²²⁶ Genom tre citat ur pressomdömen (*Nya Wexjö-Bladet*, *Smålandsposten* och *Göteborgs-Posten*) marknadsför romanen som historisk tidsmålning i samma stil och anda som *Fältskärens berättelser*, och som lämplig läsning för hela familjen och särskilt för ungdomen.

Planeternas skyddslingar hade fått ytterligare synlighet i pressen i slutet av juli 1889 till följd av att tullkammaren i Vasa hade belagt Bonniers bokupplaga med tull enligt en ny förordning som gällde böcker utgivna i Finland och eftertryckta i utlandet. *Nya Pressen* behandlade denna »litterära tullfråga» den 25 juli 1889, och flera tidningar i Finland och speciellt i Sverige rapporterade därefter om fallet (se »Utgivningshistorien» ovan, s. LVIII, LX).²²⁷

Översättningen av romanen till danska uppmärksammades med en notis i *Finland* den 17 september 1889. Notisen går troligen tillbaka på en annons av förläggaren P. G. Philipsen i den danska tidningen *Politiken*. Romanen kallas här en folkbok, helt i nivå med *Fältskärens berättelser*.²²⁸

Georg Nordensvan berör *Planeternas skyddslingar* i förbigående i en recension av Rafaël Hertzbergs *Knekt och bonde* (1890) i *Aftonbladet* den 16 oktober 1890. Han konstaterar att Hertzbergs historiska roman om klubbekriget inte lider av det »öfverflöd på äfventyr» som man finner t.ex. i *Planeternas skyddslingar*, men så finns där inte heller »den poesi och den fantasiens styrka, som genomgår den gamle Topelii romantiska skildringar».²²⁹

De många levnadsteckningarna som publicerades i pressen på Topelius 80-årsdag i januari 1898 och nekrologerna i mars 1898 nämner sällan *Planeternas skyddslingar*, och då närmast som en av författarens större historiska berättelser.²³⁰

Reception 1900–1950

Liksom recensenterna på 1880-talet har Topelius första levnadstecknare Eliel Vest ett komparativt grepp i behandlingen av *Planeternas skyddslingar* i bio-

grafin från 1905. Romanen kompletterar på sätt och vis *Fältskärens berättelser*, som glider över Kristinas epok, men innehåller många gemensamma motiv och teman. Historien intar en minst lika central plats, och Vest lyfter särskilt fram krigshistorien, dock med påpekandet att Topelius inte förhålls kriget. Topelius ser kriget som ett oundvikligt ont som inte har något annat förnuftigt mål än att förneka sig självt. Också det mystiska, övernaturliga elementet är bekant från romancykeln, och liksom där har det endast en symbolisk uppgift. I *Planeternas skyddslingar* återfinns dessutom »samma idériedom, samma sanningsträngtan, samma hängifvenhet för livvets ideellare makter, samma stora medkänsla för de djupa ledens barn». På två områden har Topelius utvecklats, anser Vest: karaktärerna är psykologiskt mer trovärdiga, och de »romantiska öfverdrifterna» har trätt tillbaka, utan att »idealiteten» i skildringen förloras på det.²³¹

Bernhard Estlander avslutar en artikel om Topelius som historiker i festskriften *Zacharias Topelius hundraårsminne* 1918 med ett koncentrerat omdöme om *Planeternas skyddslingar*. Han är uppenbart imponerad av Topelius historiska studier och det historiska i romanen. Karakteristiken av Kristina som människa och regent är »snillrik». Stridsscenerna följer inte längre – som på många håll i *Fältskärens berättelser* – Anders Fryxells framställningar i *Berättelser ur Svenska Historien*, utan bygger på egna studier, uppger Estlander missvisande. Den sionistiska rörelsen »återges med starkt historiskt underlag». Han konstaterar ändå att romanen aldrig kommer att vinna samma popularitet som *Fältskärens berättelser*, eftersom något har havererat i romanens komposition (obalans mellan fakta och fiktion), i dess tema (svag fosterländskhet) eller i berättandet (oklart mål). En rent historisk skildring utan fiktiva inslag kunde kanske ha varit värdefullare, bedömer han.²³²

Med avstamp i korrespondensen mellan Topelius och Bonnier redogör levnadstecknaren Valfrid Vasenius för romanens tillkomst- och utgivningshistoria i sjätte delen av Topeliusbiografin från 1930. Vasenius analyserar därtill romanens teman och motiv. Han anser att Topelius lät bli att behandla Kristinas regeringstid i *Fältskärens berättelser* eftersom perioden lämpar sig dåligt för romansvitens två huvudteman, det »ideelt-fosterländska» och motsättningen mellan samhällsklasser. Orsaken till att Topelius senare författade en roman om Kristina ligger dels i att Topelius inte längre på 1880-talet aktivt deltog i »striden för nationens lufsintressen» och därmed inte behövde betona det fosterländska temat, dels i hans ökade intresse för »analys av enskilda personligheter». Stora delar av *Planeternas skyddslingar* är enligt Vasenius i högre grad historia än novellistik, och han noterar att de historiska tavlorna

är betydligt mer fristående från den fiktiva handlingen än i *Fältskärens berättelser*. Det centrala i *Planeternas skyddslingar* är det religiösa problemet, men i en helt annan form än i romansviten. Här tar Topelius ställning mot den religiösa indifferentism som framträdde på 1880-talet.²³³

Ruth Hedvall argumenterar i en essä från 1942 för att skildringen av Hagars barndom och kunskapsörst går tillbaka på Finlands första kvinnliga filosofie magister Emma Irene Åström, som promoverades 1882. Hagars kunskapslängtan har även ett samband med Topelius egen, och romanens lyriska partier, t.ex. skildringen av stjärnans inflytande, med Topelius mest personliga diktning. *Planeternas skyddslingar* lyfter Hedvall fram som »det förnämsta uttrycket för hans [Topelius] intresse och sinne för kvinnlig intellektualitet».²³⁴

I en artikel om magi och religion i *Fältskärens berättelser* noterar Yrjö J. E. Alanen 1944 att Topelius i *Planeternas skyddslingar* ställer en magisk, astrologisk tro mot den kristna tron, liksom i romansviten. Hagars utveckling – hon som endast har trott på sin ödesstjärna och sig själv, men blivit sviken och till slut ödmjukar sig inför Gud – visar att tron på det magiska inte kan förlösa människan från självskhetens onda cirkel.²³⁵

Gösta Attorps ägnar ett kapitel åt romanen i *Ungdomsskeppen* (1944) och framhäver speciellt den förändrade tonen i skildringen av krig jämfört med *Fältskärens berättelser*. I den äldre Topelius roman finns ett ökat allvar, påpekar Attorps; cykelberättelsernas lätta sinne och unga, lyckliga humör är borta. Den egentliga huvudpersonen är ryttaren på den röda hästen. På samma sätt som Topelius söker sanningen om kriget söker han sanningen om Kristina och hennes tidevarv, men han är »varken en historiker eller en psykolog att räkna med». Attorps noterar att Topelius framställer Kristina som den första kvinnosakskvinnan i Sverige. Han uppfattar romanen som en förtjänstfull ungdomsbok för den livliga och stämningväckande berättartonens skull, och för att den till skillnad från *Fältskärens berättelser* saknar »det omedvetet parodiska element» som roar endast den vuxna läsaren. Attorps enda, »allvarliga» invändning mot *Planeternas skyddslingar* som ungdomslitteratur gäller skildringen av juden Ruben Zevi. Det övervåld som judarna i romanen utsätts för medan förövarna går obesträffade finner han träffande och aktuellt, men han ogillar parallellen mellan Topelius bild av Zevi som »världspolitikens herre» och liknande uppfattningar i 1940-talets samtid. Attorps menar dock att det säkert inte finns någon antisemitism i Topelius framställning av Zevi, utan att romanfiguren är påverkad av Topelius egen smak för det mystiska och troligen av förebilder i äldre »sensationslitteratur».²³⁶

Topelius dotterson, historikern Paul Nyberg, redogör kort för tillkomsten och utgivningen av romanen i biografien från 1949, men inte utan oriktigheter i kronologin och skillnaderna mellan följetongerna och bokupplagan. Han söker rötterna till Topelius idé till *Planeternas skyddslingar* i författarens intresse för Kristinas personlighet och, liksom Ruth Hedvall, förebilder för Hagar person hos både Emma Irene Åström och Topelius själv. Nyberg anser att Topelius har skildrat »sitt eget splittrade väsen» i de två syskonen Hagar och Bennu.²³⁷

Senare reception

Sedan mitten av 1900-talet har ett halvdussin forskare undersökt *Planeternas skyddslingar* mer ingående. Av dessa studier är tre avhandlingar som delvis eller helt fokuserar på romanen.

I avhandlingen *Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa* (1968) studerar Mauri Noro Topelius historiefilosofi och uppfattning om försynen samt hegelska influenser utgående från *Fältskärens berättelser* och författarens senare produktion. *Planeternas skyddslingar* hör inte till Noros huvudsakliga studieobjekt, men han noterar att kärlekens och krigets tema är centralt för verket, att ryttaren på den röda hästen framträder som ett slags *Weltgeist*, världsande, som verkar bakom historiens skeenden, och att romanen förmedlar en annan uppfattning om krigets roll i världshistoriens utveckling än *Fältskärens berättelser*.²³⁸

Maija Lehtonen har i ett flertal artiklar från 1980- och 1990-talet mångsidigt analyserat Topelius skönlitterära verk, framför allt ur litteraturvetenskapliga perspektiv. Hon tar i förbigående upp biblisk och runebergsk intertextualitet samt skräckromantiska inslag i *Planeternas skyddslingar* i artiklar från 1990 respektive 1995,²³⁹ och granskar romanens pessimistiska världsbild och syn på historien mer ingående i en artikel från 1987. Lehtonen anser att världsbilden präglas av en kosmisk kyla och att det inte längre som i *Fältskärens berättelser* enbart är fråga om Finlands historia, utan om världshistorien. Hagar religiösa omvändelse i slutet av romanen utdömer hon som »odogmatisk och ganska krystad».²⁴⁰ I en senare artikel från 1997 fördjupar Lehtonen analysen av romanen. Förutom historiesynen uppmärksammar hon penningens makt som ett tema, Topelius gestaltning av Kristina, romanens religiösa budskap, och Hagar som en »feministisk hjältinga».²⁴¹ I antologin *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* (2002), där Lehtonens Topeliusartiklar finns samlade och bearbetade, konstaterar hon att *Planeternas skyddslingar* inte passade in i den realistiska litterära strömningen som var rådande då romanen utkom på 1880-talet. Den visar dock på Topelius förmåga att förnya sig som författare.²⁴²

I ett kapitel om *Planeterernas skyddslingar* i monografen *Idyll och hot. Zacharias Topelius – hans politik och idéer* (2000; fi. orig. 1998) lyfter Matti Klinge fram fredsrörelsen och kvinnorörelsen som de två ideologiska strömningar som utöver reflektioner om världshistoriens väsen utgör temat i romanen. Klinge betonar speciellt betydelsen av Hagars och Kristinas diskussion om ordet *doxa* i romanens andra del (kap. 7, s. 208 f.).²⁴³

Nils Erik Forsgård disputerade 1998 inom ämnet historia på avhandlingen *I det femte inseglets tecken. En studie i den åldrande Zacharias Topelius livs- och historiefilosofi* och framhåller där idéromanen *Planeterernas skyddslingar* som Topelius »stora tankesyntes». I romanen förenas två bärande element i den äldre Topelius tänkande: en föreställning om tusenårsriket (millennarism eller kiliasm) och en antisemitisk providentialism. Genom en bred kontextualisering, som omfattar det samtida religiösa och samhällseliga klimatet samt tankegångar i Topelius senare litterära verksamhet, drar Forsgård slutsatsen att Topelius från 1870-talet framåt trodde att mänskligheten levde nära den yttersta tiden. Judarna som kollektiv innehade en central roll i hans kristet-eskatologiska tankekomplex: å ena sidan utgjorde de ett tecken på de »antinationalistiska, kosmopolitiska, kristusförnekande och materialistiska krafterna» som vittnade om Antikrists närvaro i samtiden, å andra sidan var det endast judarnas kollektiva omvändelse till kristendomen och återvändande till Palestina som skulle möjliggöra Kristus andra återkomst. I *Planeterernas skyddslingar* förkroppsligar gestalten Ruben Zevi Topelius klivna syn på det judiska folket. Handlingen i romanen är förlagd till 1600-talet, men den religiösa tematiken speglar förhållanden i Topelius samtid och romanen bör läsas som ett inlägg i den samtida debatten om judefrågan, anser Forsgård.²⁴⁴

I artikeln »Topelius, Orienten och islam» (1998) konstaterar Forsgård att Topelius syn på islam och de arabiska folken var negativ och pessimistisk (möjligen i Hegels efterföljd), samtidigt som hans bild av Orienten var starkt romantiserad. Den orientaliska motivkretsen i *Planeterernas skyddslingar* är ett exempel på hans tidstypiska fascination för det österländska, annorlunda och mystiska. Skildringen av Konstantinopel, bortsett från hovlivet, är »onyanserad och oskarp» – Topelius har sökt »drömmen snarare än vardagslivet».²⁴⁵

Teologen Anna-Kaisa Inkala disputerade 2012 på den tvärvetenskapliga avhandlingen *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus. Zacharias Topeliuksen romaani Tähtien turvatit ja sen kontekstit*. Avhandlingen, som betraktar *Planeterernas skyddslingar* ur ett såväl teologiskt, litteraturvetenskapligt som filosofiskt perspektiv, är den hittills mest omfattande studien av romanen och undersöker Topelius uppfattning om religioner, ideologier och den kristna

kärleken så som de framträder i den. I fokus står verkets lutherska teologi och förhållande till andra religioner, kvinnosaken samt kärleksbudskapet. Dessutom analyserar Inkala huvudpersonerna med hjälp av skamteori och Kierkegaards stadieteori. Inkala ansluter sig till tidigare forskning (Klinge, Forsgård) som sett romanen som en syntes av den äldre Topelius tänkande där pacifism och feminism förbinds med hans kristna världsåskådning. Romanen stärker bilden av Topelius som positivt inställd till kvinnosaken, och Inkala påpekar att hans uppfattningar i frågan inte motsvarade de kyrkligt konservativas, vars parti han annars tog. Inkala tolkar romanen framför allt som ett ställningstagande i den samhälleliga och kyrkliga krisen mellan konservativa och liberala i 1880-talets Finland, och ifrågasätter Forsgårds tolkning av romanen som ett antisemitiskt och kristet-teologiskt inlägg i den samtida debatten om judefrågan. Romanens centrala budskap är kärleken till Gud, som människan kan finna genom Kristus.²⁴⁶

En handfull forskare har därtill tangerat *Planeternas skyddslingar* i studier över mer övergripande teman och motiv i Topelius produktion eller i andra sammanhang: Gunnar E. Rancken i den narratologiska studien *Zachris Topeliuksen kuvakielestä ja faabeleista* (1968) om bildspråk och fabler hos Topelius; Bo Lönnqvist i ett kapitel i *De andra och det annorlunda* (1996) om Topelius gestaltning av julen;²⁴⁷ Hannu Syväoja dels i avhandlingen »*Suomen tulevaisuuden näen*» (1998) om nationalismen i finländska historiska romaner och noveller under 1800-talet och tidigt 1900-tal, dels i en artikel från 1999 om finskheten i Topelius historiska berättelser;²⁴⁸ och Teuvo Laitila i ett kapitel i *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi* (2014) om inställningen till judar i *Planeternas skyddslingar*.²⁴⁹

Armo Nokkala nämner i avhandlingen *Tolstoilaisuus Suomessa* (1958) om det tolstojska tänkandets idéhistoria i Finland att krigstemat i *Planeternas skyddslingar* möjligen kan vara influerat av Tolstojs *Krig och fred* (ry. orig. 1868–1869). En svensk översättning från 1886 ingick i Topelius boksamling. Nokkala påpekar dock att Tolstoj inte delade romanens uppfattning om att människans strävanden att utplåna kriget ur världshistorien är fåfång.²⁵⁰ I avhandlingen *Strindbergs Kristina* (1988) om Strindbergs historiska källor till dramat *Kristina* (1904) noterar Ola Kindstedt att drottningens despotism är starkare framhävd i *Planeternas skyddslingar* än i något annat historiskt eller skönlitterärt verk fram till sekelskiftet 1900.²⁵¹

Översiktsverk

Planeternas skyddslingar behandlas i fem finländska litteraturhistoriska översiktsverk och ett kulturhistoriskt. Dessa presenteras nedan. Korta omnämnan finns i två översikter (Kai Laitinen, *Finlands litteratur* 1988 och Allan Tiitta, *Kansallissgalleria* 1996).²⁵² I svenska litteraturhistoriska översiktsverk tas verket i allmänhet inte upp – på sin höjd noteras det som ett exempel på Topelius historiska berättelser (E. N. Tigerstedt, *Svensk litteraturhistoria* 1948–1960; Gunnar Tideström, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1956–1967; Bernt Olsson & Ingemar Algulin, *Litteraturens historia i Sverige* 1987–2013).²⁵³

I *Finlands svenska litteratur* (1917), det första översiktsverket av den svenska litteraturen i landet, anser Ruth Hedvall att *Planeternas skyddslingar* i konstnärligt avseende inte når lika högt som *Fältskärens berättelser*. Hon bedömer skildringen av det orientaliska i romanen som svag, men uppskattar karaktärsstudien av Hagar, som är en »estetisk-intellektuell typ», ovanlig i äldre romaner.²⁵⁴

Erik Ekelund summerar romanens handling, religiösa tematik och kärleksbudskap i avsnitten om Topelius i två finländska litteraturöversikter från 1960-talet: *Suomen kirjallisuus* (1964) och *Finlands svenska litteratur* (1969). Han räknar *Planeternas skyddslingar* till Topelius mest betydande verk eftersom författaren i det nedlagt »all sin tankes visdom och sitt långa livs erfarenheter». I likhet med Vasenius (se s. LXVI f.) noterar Ekelund att romanens kritik av religiös indifferentism riktar sig mot samtida antireligiösa tongångar.²⁵⁵

Topelius »halvt ockulta» försynstro kulminerar i den mäktiga och skickligt skildrade historiska romanen, som kröner författarskapet, anser Johan Wrede i den finska litteraturhistoriska översikten *Suomen kirjallisuushistoria* (1999).²⁵⁶

I *Finlands svenska litteraturhistoria* från samma år lyfter Wrede fram vägen in i lärdomens värld som ett viktigt tema i Topelius produktion; »mest virtuos» framträder det i *Planeternas skyddslingar*. Hos Topelius har kunskapen dock en demonisk eller faustisk dimension: den leder »bort från Gud och in i egoism och självförhåvelse». Nils Erik Forsgård ger en mer utförlig presentation av romanen och den äldre Topelius tankevärld i samma verk, och betonar i stort sett samma aspekter som i avhandlingen (se s. LXIX). Han framhåller att romanen, som kännetecknas av en »pessimistisk och statisk livsfilosofi», är ett »historiefilosofiskt testamente» och »höjdpunkten på Topelius livslånga verksamhet för kristendom och nationella ideal». ²⁵⁸

Forsgård har också uppmärksammat romanen i det finska kulturhistoriska översiktsverket *Suomen kulttuurihistoria* (2002). Där bedömer han den som betydligt mer förtjänstfull i litterär mening än *Fältskärens berättelser*. Han

påpekar dessutom att verket utöver idéroman är en klassisk äventyrsroman i stil med Charles Dickens, Victor Hugo och Alexandre Dumas.²⁵⁹

För en internationell publik har *Planeternas skyddslingar* presenterats på engelska av Jaakko Ahokas (*A History of Finnish Literature* 1973) och George C. Schoolfield (*A History of Finland's Literature* 1998). Ahokas konstaterar att många av Topelius historiska romaner publicerades som följetonger och därför är osammanhängande. Hans berättelser var populära och efter engelskt mönster fyllda av »romantic extravaganza» – konspirationer, troldom, alkemi m.m. Med *Planeternas skyddslingar* gick Topelius till angrepp mot den samtida religionsfientligheten och hade för avsikt att påvisa hur stolthet över det egna intellektet, makthunger och egoism leder till förtappelse. Budskapet går dock mer eller mindre förlorat i vimlet av fantasifyllda händelser.²⁶⁰ Schoolfield ger ett utförligt referat av handlingen och anser att romanen är rik på intressanta ämnen, men också mindre trovärdiga händelseförlopp. Intrigen kring Benjamin och Ruben Zevi tyder på att Topelius var bekant med den sionistiska rörelsen och åskådliggör hans ambivalenta inställning till judendomen. Schoolfield kritiserar Topelius för en tvetydig gestaltning av Kristina och menar att den kan bero på hans indirekta sätt att behandla hennes »maskulina» drag och konversion till katolicismen.²⁶¹

NOTER

- 1 Till exempel *Finland* och *Aftonbladet* 24/3 1886.
- 2 Topelius–Albert Bonnier 4/11 1879 (Topelius, *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, ZTS XX:1; i fortsättningen hänvisas till brev i brevtågvan enbart med avsändare–mottagare och datum). »Ungdomsdrömmar» trycktes i *Nya Dagligt Allehanda*.
- 3 Om publikens förväntningar se *Finsk Tidskrift* 1889:6, s. 468 f. Topelius kan anses ha introducerat den historiska romanen i Finland med den historiska novellen *Hertiginnan af Finland* (1850) vars omarbetade version (1881) länge har betraktats som en historisk roman av den nationella litteraturhistorieskrivningen (jfr Bo Petterson, »Den drivne banbrytaren. Topelius tre *Hertiginnor* och den historiska romanens tradition» 2015). I följetongen och bokupplagan från 1850 förmådde han inte integrera det historiska och det fiktiva stoffet, men i *Fältskärens berättelser* (följetong 1851–1866, bokupplaga 1853–1867) gjorde han det övertygande.
- 4 Se utgivningshistorien, avsnittet »Senare upplagor: *Stjärnornas kungabarn*», s. LXI.
- 5 Med Palestina avses det historiska området som är liktydigt med det heliga landet, inte någon statsbildning.
- 6 Topelius–Bonnier 17/4 1889.
- 7 Se Maija Lehtonen, »Brasaftnar i vindsammaren» 1997, s. 111 f. och Sebastian Köhlers avsnitt »Fakta och fiktion» i inledningen till *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. XLIV f.

- 8 Om Topelius och Bonniers diskussion om undertiteln, se avsnittet »Utgivningshistorien», s. LVII.
- 9 Se Köhlers avsnitt »Topelius och romanen» i inledningen till ZTS VII, s. XXVI–XXXI, med tillägg om Ljungar-sviten som roman i den digitala utgåvan. Novellerna »Källan i Ljungars skog» och »Ljungars vapen» gick som följetong i *Helsingfors Tidningar* 1862, en planerad tredje del förblev oskriven. Följetongerna ingick senare bearbetade i *Vinterqvällar* III (1896) med den gemensamma titeln »Ljungars saga».
- 10 Bonnier–Topelius 10/1 1888. Bokupplagan av verket kallas »roman», »historisk roman» och »romancykel» i ett stort antal recensioner och anmälningar i den samtida pressen 1889, se t.ex. *Göteborgs-Posten* 8/6, *Finland* 11/6, *Aftonbladet* 28/6 och *Nya Pressen* 31/7 1889.
- 11 Maija Lehtonen, »Synkkenevä menneisyys» 1997, s. 401.
- 12 Professorn Topelius producerade inte bara föreläsningar, utan också en stor mängd akademiska skrifter av varierande slag, se utgåvorna *Föreläsningar i geografi och historia*, ZTS XV, och *Academica*, ZTS XVI.
- 13 Carola Herberts inledning till Topelius, *Nya blad och Ljung*, ZTS II, s. XXI.
- 14 Topelius, *Självbiografiska anteckningar* 1922, s. 137. Den nya kurs i Finlands historia som Topelius höll mellan våren 1867 och våren 1871 var i huvudsak repetition, men den följande kursen från hösten 1871 till våren 1872 var nyskriven. Topelius var universitetets prorektor från 1872 och rektor 1876–1878 (Jens Grandells inledning till Topelius, *Föreläsningar i geografi och historia*, ZTS XV).
- 15 Till exempel Topelius–Bonnier 27/9 1869, 11/6 1870, 14/12 1871 och 24/3 1872.
- 16 Topelius–Bonnier 8/11 1878, jfr motsvarande i Topelius–Bonnier 1/10 1885. I brevet från 1878 säger Topelius dessutom att arbetstiden om kvällarna har blivit kortare eftersom han ser sämre.
- 17 Topelius–Bonnier 3/4 1879. »Ungdomsdrömmar» har också ett samband med *Planeternas skyddslingar* genom prästen och stjärntydaren Sigfrid Forsius, som i novellen säger sig vänta på Antikrist och de yttersta tiderna (*Vinterqvällar* II:1 1881, s. 310 f.).
- 18 Topelius och Bonnier diskuterade en utgåva av Topelius samlade noveller redan på 1860-talet (Bonnier–Topelius 10/6 1865). Den första konkreta utgivningsplanen gick i stöpet 1873 (se Carola Herberts inledning till *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, ZTS XX:1, avsnittet »Utgivning med förhinder»).
- 19 Den historiska fiktionens historia i Sverige och Finland under senare hälften av 1800-talet har inte utforskats i detalj, men genren var otvivelaktigt populär en lång tid. Arne Melberg konstaterar att den historiska berättelsen, melodramberättelsen och familjeromanen utgör de dominerande fiktionsformerna för 1800-talets svenska prosa (»Tidiga romanformer» 1999, s. 55). Ett tydligt exempel på den historiska romanens popularitet i Sverige mot slutet av århundradet är den s.k. illustrerade upplagan av *Fältskärens berättelser* som 1883–1884 trycktes i då enastående 30 000 exemplar på Bonniers förlag (ZTS VII, s. LVIII). Under seklets sista decennier utkom även andra historiska romaner som hör till 1800-talets mest välkända i Sverige: C. G. Starbäcks *Engelbrekt Engelbrektsson* (1868) och trilogin om Nils Bosson Sture (1870–1871) samt pseudonymen Carl Blinks (Louise Stjernström) romaner om släkten Sture (1888–1890) och Vasaätten (1891–1897) (H. K. Riikonen, »Fältskärens berättelser i förhållande till 1800-talets historiska roman» 2019, s. 47). I Finland har genren ansetts ha upplevt en tillfällig nedgång under 1880-talet till följd av realismens inträde (Juhani Niemi, *Kirjallisuus instituutiona* 1991, s. 29; se även Hannu Syväoja,

- »Suomen tulevaisuuden näen» 1998, s. 19, 55). Nyare forskning framhåller den finländska historiska romanens varaktighet också under 1800-talets sista decennier (Linda Kaljundi et al., »Introduction. Historical Fiction, Cultural Memory and Nation Building in Finland and Estonia» 2015, s. 26 f., 31; Päivi Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tahraava lika* 2000, s. 121 f.).
- 20 Yvonne Lefflers förord till *Det moderna genombrottets prosa* 2005, s. 5; Riikka Rossi, *Särkyvä arki* 2009, s. 21–24.
  - 21 Herberts inledning till ZTS XX:1, avsnittet »Tidens nya litterära ideal». Topelius var bekymrad i synnerhet för den nya litteraturens inverkan på ungdomen. För Bonnier framhöll han t.ex. 26/2 1888 att litteraturen skall ha en »sedlig [moralisk] botten. Nutidsrealismen har ingen botten alls».
  - 22 Nils Erik Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 9; Forsgård, »Utopisten Topelius» 1999, s. 331 f.; Anna-Kaisa Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 267, 270.
  - 23 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 22 f.; Maija Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 217; se även avsnittet »Berättande och historiesyn», s. XXXVIII ff.
  - 24 Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction* 1983, s. 52.
  - 25 Jfr Lehtonen, »Synkkenevä menneisyys» 1997, s. 395.
  - 26 För Schlegels ursprungliga formulering se kommentaren till textstället, s. 571.
  - 27 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 71, 123; Inkalas exempel är legio.
  - 28 *Ibid.*, s. 275.
  - 29 Topelius–Johanna Sofia Schalin 3/8 1888 (NB Coll. 309.6).
  - 30 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 223.
  - 31 *Ibid.*, s. 214; bibelcitrat här och i fortsättningen ur *Bibeln eller den Heliga Skrift, innehållande Gamla och Nya Testamentets canoniska böcker* 1847.
  - 32 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 219 f., 222 f.
  - 33 *Ibid.*, s. 224 f.
  - 34 *Ibid.*, s. 225 f.
  - 35 Nils Erik Forsgård anser att Topelius religiösa livshållning blev djupare och mer nyanslös och hans läsning av Bibeln mer dogmatisk från slutet av 1860-talet (*I det femte inseglets tecken* 1998, s. 58).
  - 36 Mikko Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. [9]; Simo Heininen & Markku Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria* 1996, s. 209.
  - 37 Eino Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 215 ff.; se även Mikko Juva, *Rajuilman alla* 1956, s. 11–25.
  - 38 [Topelius], »Protest», *Morgonbladet* 3/5 1884.
  - 39 Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 217 f.; Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 12 ff., 25 ff.; E. N. Tigerstedt, *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur* 1939, s. 64–68; Paul Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. [504]–507; Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 41 ff.
  - 40 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 42, 44.
  - 41 Den wrightska arbetarrörelsen, efter grundaren, fabrikören Viktor Julius von Wright (1856–1934), verkade på icke-socialistisk grund (Max Engman, »arbetarrörelsen», *Uppslagsverket Finland*).
  - 42 Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 238 f., 247 f. Se även *ibid.*, s. 249 ff.; Heininen & Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria* 1996, s. 196–203 och Geert Sentzkes studie om Becks inflytande i Finland, *Die Theologie Johann Tobias Becks und ihr Einfluss in Finnland* II 1957.

- 43 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 40.
- 44 P. W. Lindahl, *Källflöden* 1939, s. 9, 149, 221, 225 f.; Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 224.
- 45 Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 222–225, 251 ff.; Heininen & Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria* 1996, s. 184 f., 204–207; se även Immo Nokkalas avhandling om nattvardstvängnet i Finland, *Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910* 1986.
- 46 Jfr *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 77 f.
- 47 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 226 f., 231 f.
- 48 Ibid., s. 231 f. Bland andra har Maija Lehtonen uppmärksammat att också i »Pastorsvalet i Aulango» (följetong i *Åbo Underrättelser* 1867) uppställer Topelius den »osynliga, allmänneliga kyrkan» som motsats till statskyrkan, som han låter novellens unga präst kritisera (*Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 216).
- 49 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 45, 275 f.; Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 228 f.
- 50 Matti Klinge, *Idyll och hot* 2000, s. 344 ff.; Juhani Niemi, *Kullervosta rauhan erakkoon* 1980, s. 74, 77.
- 51 Jfr *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 77.
- 52 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 208.
- 53 Mauri Noro, *Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa* 1968, s. 107; Topelius, *Föreläsningar i geografi och historia*, ZTS XV, 29/9 1870; Topelius, »Anteckningar ur och om Den Heliga Skrift» (NB Coll. 244.145, s. 22) och Topelius, *Blad ur min tänkebok* 1898, s. 45–52. Manuskriptet till »Kriget», daterat 23/4 1895, ingår i ett manuskript till *Blad ur min tänkebok* (NB Coll. 244.106, s. 563–[566]).
- 54 Denna variant av föreställningen om tusenårsriket, som Forsgård anser att Topelius närmast ansluter sig till, kallas premillennarism (*I det femte inseglets tecken* 1998, s. 58; se även Göran Gunner, *När tiden tar slut* 1996, s. 22 ff.). Med tanke på Anna-Kaisa Inkalas konstaterande att bibelsynen i *Planeternas skyddslingar* grundar sig på de lutherska bekännelseskriterierna (se ovan s. XVIII) är det anmärkningsvärt att den Augsburgska trosbekännelsen tar avstånd från millennarism (se trosartikel XVII, *Svenska kyrkans bekännelseskriter* 1985, s. 62; Gunner 1996, s. 40 f.).
- 55 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 9, 58, 60, 65 ff., 209, 236.
- 56 Med Israel avses det samlade judiska folket, inte någon statsbildning.
- 57 Se Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 221 f.
- 58 Ibid., s. 232 ff.; se även Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 121.
- 59 Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 288 f.; Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 63; se även ovan s. XXI f.
- 60 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 58; se även Göran Gunner, *När tiden tar slut* 1996, s. 44 f.
- 61 Museiverkets förteckning över böcker som Topelius ägde; Topelius, »Anteckningar ur och om Den Heliga Skrift» (NB Coll. 244.145, s. 22) och *Blad ur min tänkebok* 1898, s. 51. För en mer utförlig redogörelse över samtida verk som kan ha format Topelius syn på tidernas ände, se Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 65–72.
- 62 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 208 f., 234; Topelius–Carl Gustaf von Essen 28/2 1885 (NB Coll. 244.77); Topelius–Johanna Sofia Schalin 15/4 1886 (NB Coll. 309.6).
- 63 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 111; Topelius, *Blad ur min tänkebok* 1898, s. 46 ff. Kapitlet om det tusenåriga riket i *Blad ur min tänkebok* är daterat 13/2 1895.

- 64 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 208 f.
- 65 Teuvo Laitila, *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi* 2014, s. 43 f., 48–67, 81 ff., 86 f. Om Agathon Meurmans religiöst och nationalistiskt motiverade negativa inställning till judar, se Esko Jossas avhandling *Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliittikko 1863–1899* 1990, s. 135–146.
- 66 I begreppet antisemitism inlägger Forsgård »alla former av fiendskap, sekulariserad såväl som religiöst motiverad, riktad mot det judiska folket som kollektiv och individer» (*I det femte inseglets tecken* 1998, s. 43).
- 67 *Ibid.*, s. 9–12, 42 f., 190, 207. Liksom en del av motståndarna till Mechelins förslag i judefrågan vid lantdagen 1872 ansåg Topelius att de östeuropeiska judarna skulle utgöra ett hot mot det finska folket om de fick medborgerliga rättigheter i landet (*ibid.*, s. 131 f.; Topelius, *Finlands krönika* 2004, s. 262).
- 68 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 15, 56.
- 69 *Ibid.*, s. 230–233. Uppfattningen om att judarna konspirerade för att uppnå världsherravälde var utbredd bland den västerländska intelligention på 1800-talet och förekommer t.ex. hos Snellman redan 1841 (*ibid.*, s. 69; Laitila, *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi* 2014, s. 76).
- 70 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 56.
- 71 Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 205–208; Lehtonen hänvisar till Hans Mayers *Aussenseiter* (1975) beträffande Shylock-gestalter i den europeiska litteraturen.
- 72 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 99 f., 131–134, 269.
- 73 Laitila, *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi* 2014, s. 75 ff. Laitila anser det missvisande att tala om all negativ inställning till judar som antisemitism och använder en tredelad skala: judefientlighet (*juutalaisvastaisuus*), judehat (*juutalaisviha*) och antisemitism, där antisemitism betecknar en omfattande och grov form av judefientlighet och judehat. Det finska judehatet under 1800-talet och början av 1900-talet kom framför allt till uttryck på individnivå, och antisemitism kan man tala om bara i enstaka fall, framhåller han (*ibid.*, s. 8 f., s. 229). Också Jari Koponen har behandlat frågan om Topelius och antisemitismen; på basis av den negativa bilden av judar i novellen »Simeon Levis resa till Finland» (följetong i *Helsingfors Tidningar* 1860; ZTS IV) anser Koponen att Topelius inte kan kallas för antisemit (*Topelius ja tulevaisuus* 1998, s. 36 f.).
- 74 Gösta Attorps, *Ungdomsskeppen* 1944, s. 105; om »den vandrande juden», se Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 181–195.
- 75 Se Pia Forssells kommentar till novellen »Kringelflickan» i *Noveller*, ZTS IV, s. 284 f.; se även Matti Klinge, *Krig, kvinnor, konst* 1997, s. 108 f., 114, 116 f. I Sverige utlöstes könsrollsdebatten på 1840-talet av C.J.L. Almqvists äktenskapskritiska roman *Det går an* (1839).
- 76 Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 113–116; Päivi Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tahraava lika* 2000, s. 159 f., 180–186. Om den vetenskapliga människobilden, naturalismen och gestaltningen av könsroller i Minna Canths verk, se Minna Majjalas avhandling *Passion vallassa* (2008).
- 77 Jfr Marianne Alenius, »Kvinnor är inte människor» 1993, s. 211 f. och »Om alla slags berömvärda kvinnopersoner» 1993, s. 221, 230 ff.
- 78 Klinge, *Idyll och hot* 2000, s. 347; se även Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 114 f.
- 79 Murtorinne, *Finlands kyrkohistoria* 3 2000, s. 247 f.; Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* 1960, s. 118 ff.

- 80 Topelius, *Nya blad och Ljung*, ZTS II, s. 242 f.; se även Herberts kommentar till dikten på s. 522 f.
- 81 Klinge, »Landets hjärta – fosterlandets hopp» 1989, s. 591 ff. och »Traditionalism och radikalism» 1989, s. 648. Antalet immatrikulerade kvinnliga studenter växte från 268 under perioden 1897–1899 till 800 under perioden 1906–1908. Till det ökade antalet kvinnliga studenter bidrog förutom avskaffandet av dispenstvånget de »talrika samskolor och ’fortbildningsläroverk vid fruntimmersskolor’» som inrättades vid sekelskiftet (John Strömberg, »Studentantalet i tillväxt 1870–1917» 1989, s. 774 f.).
- 82 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 229; Johan Wrede, »Zachris Topelius – barnatro och fosterland» 1999, s. 329 f.
- 83 Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 209.
- 84 Jfr Karin Johannisson om begreppet »den nya kvinnan»: »Hon förhåller sig fri till traditioner och patriarkala maktordningar, försvarar sig hellre åt yrke eller sin konst än åt hustru- och modersrollen. Hon söker en egen identitet, ett eget värde och ett självständigt liv» (*Den särade divan* 2015, s. 33). Begreppet började redan på 1890-talet att användas om den nya kvinnotyp som trädde fram i den europeiska litteraturen mot slutet av seklet. I början av 1900-talet blev »den nya kvinnan» en ofta förekommande gestalt framför allt i böcker skrivna av kvinnor (Ebba Witt-Brattström, »Det stora könskriget» 1996, s. 56).
- 85 Karakteristiken efter Maija Lehtonen, »Cirkusprinsessans förvandlingar» 2003, s. 67 och Pia Forssell, avsnittet »Konflikter och harmonisering» i inledningen till *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. XXIII f.; se även Forssells inledning till *Noveller*, ZTS IV, s. XXXIV.
- 86 Wrede, »Zachris Topelius – barnatro och fosterland» 1999, s. 330. Det bör påpekas att Wrede åtminstone delvis stöder sig på ett resonemang om kvinnlig bildning som en ung Topelius för i en recension i *Helsingfors Tidningar* 7/10 1848. Se även Maija Lehtonen, »Cirkusprinsessans förvandlingar» 2003, s. 67 f.
- 87 Forssells avsnitt »Konflikter och harmonisering» i inledningen till *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. XXIV.
- 88 Maria Eufrosyne och Magnus Gabriel De la Gardie fick elva barn, varav tre ännu levde 1689 när Kristina dog ogift och barnlös.
- 89 Om Scott som förebild för Topelius historiska fiktionsprosa, se Köhlers avsnitt »Topelius och romanen» och »*Fältskärens berättelser* som historisk roman» i inledningen till *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. XXX–XLVIII.
- 90 Det historiska stoffet är väl integrerat med det fiktiva speciellt i romanens två första delar. I den tredje delen är tidsmålningen ställvis mer självständig.
- 91 Jfr Tobias, Brita Smeds och »Mora från Östanlid» (Ester Larsson) i *Fältskärens berättelser* (nionde, tolfte respektive femtonde berättelsen, ZTS VII, s. 682, 1133 f., 1357, 1363 f.) och Penttula Lisu i den omarbetade versionen av »*Lindanserskan*» i *Vinterqvällar* II:2 1882, s. 144, 159. Se även Maija Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 204 f. och »Cirkusprinsessans förvandlingar» 2003, s. 57.
- 92 Köhlers avsnitt »Kulturhistoriska inslag» i inledningen till ZTS VII, s. XLI f. För övrigt om typer i Topelius fiktionsprosa, se Pia Forssells inledning till *Noveller*, ZTS IV, avsnittet »Typer och miljöer», s. XXXIII ff.
- 93 Jfr Topelius, *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 84.
- 94 Genom att Hagar och Bennu beskrivs som »tattarebarn» i början av romanen accentueras deras utanförskap, samtidigt som bipersonernas nedvärderande inställning

- till dem åskådliggör fördomarna mot folkgruppen. Om gestaltningen av romer hos Topelius utgående från *Boken om Vårt Land* (1875; se *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, ZTS XVII, s. 303) och två av hans verk för barn, sagan »Skyddsengeln» och pjäsen »Rinaldo Rinaldini eller Röfvarbandet» (*Läsning för barn* 1 1865), se Viola Parente-Čapková, »A Domestic Other. The Role of the Roma Literary Characters in the Process of Constructing Finnishness» 2011, s. 8 f., 13 ff. Se även Topelius föreläsningar 5/12 1871 och 12/2 1872 (ZTS XV) samt Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 131 om Topelius syn på romerna i förhållande till det finska folket.
- 95 *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 203.
- 96 Wrede, »Zachris Topelius – barnatro och fosterland» 1999, s. 329. Som exempel anför Wrede diktsviten »Motiv» (1884) ur *Ljung* (1889; se Topelius, *Nya blad och Ljung*, ZTS II, s. 284–289; se även Herberts inledning till utgåvan, s. XXXVII ff.).
- 97 Till exempel skulle en protagonist i ett naturalistiskt verk inte mot alla odds undgå att stupa i fält så som Benuu gör (jfr Riikka Rossi, *Särkyvä arki* 2009, s. 164 f.).
- 98 Maija Lehtonen, »'Tidens rätta väsende är evig ungdom.' Om tiden i Topelius' berättelser» 1987, s. 372 ff.
- 99 Se Köhlers avsnitt »En dialektisk historiesyn» i inledningen till ZTS VII, s. XXXIV f.
- 100 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 104.
- 101 *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. 615.
- 102 Klinge, *Idyll och hot* 2000, s. [256].
- 103 Topelius, »Det providentiella i världshistorien», *Academica*, ZTS XVI.
- 104 Se Forssells avsnitt »Hertiginnan af Finland, utgivningshistorien I» i inledningen till Topelius, *Hertiginnan af Finland och andra historiska noveller*, ZTS V, s. XXXIII–XXXVII, och Köhlers avsnitt »Topelius källor» i inledningen till ZTS VII, s. XLVIII–LII.
- 105 Topelius hade visserligen föreläst om trettioåriga kriget och Kristinas regeringstid, men tjugo år tidigare, höstterminen 1864 och våren 1865.
- 106 Topelius–Bonnier 23/3 1889.
- 107 Bernhard Estlander, »Topelius som historiker» 1918, s. 146; Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 641 f.; Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 216–219. Forsgård diskuterar även skönlitterära verk som kan ha inspirerat Topelius.
- 108 Utgivaren har använt bl.a. Litteraturbanken (litteraturbanken.se), Project Runeberg (runeberg.org), Internet Archive (archive.org) och Google Books (books.google.fi); se »Elektroniska resurser», s. 648.
- 109 »Diariet», NB Coll. 244.139.
- 110 NB Coll. 244.108.
- 111 Estlander, »Topelius som historiker» 1918, s. 146.
- 112 Se inledningen till *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. XLVIII–LI.
- 113 *Theatrum Europaeum* IV 1643, s. 636–639, 941 ff. och V 1651, s. 684 ff. Fjärde delen omspannar åren 1638–1643 och den femte 1643–1647. Bland Topelius efterlämnade papper finns därtill en sida med anteckningar ur tredje delen av *Theatrum Europaeum* (1639), som omspannar 1633–1638 (NB Coll. 244.108).
- 114 Orsaken till att Topelius anlitar Fryxells verk mycket mer än Geijers för den historiska framställningen kan bero på just Fryxells rika material av anekdoter. Geijer däremot företrädde en modernare historisk forskningsinriktning som lade mindre vikt vid återgivandet av anekdotiska uppgifter. Dessutom saknas vanligen ingående beskrivningar av fältslag hos Geijer. – Vid sidan om Snorre Sturlassons kungasagor i *Heimskringla* kan både Fryxells *Berättelser ur Svenska Historien* och Geijers

- Svenska folkets historia* betraktas som grundvalar för Topelius historieuppfattning (Jens Grandells inledning till *Föreläsningar i geografi och historia*, ZTS XV, avsnittet »Topelius historieintresse och de egna studierna«).
- 115 Det är inte känt om Topelius läste kungabrevet i riksregistraturet vid Riksarkivet i Stockholm eller i en sekundär källa. Den avskrift av riksregistraturet som utgivaren har granskat brevet i vid Riksarkivet i Helsingfors inleddes först 1889 och kan därför inte ha använts av Topelius för *Planeternas skyddslingar* (om avskriften i Helsingfors: Eljas Orrman, *De archivis* 2019, s. 101 f., 337 f.).
- 116 Arckenholtz dokumentära biografi om Kristina offentliggjorde ett stort arkivmaterial som tidigare hade varit okänt och otillgängligt, bl.a. drygt 200 brev. Utgåvan är alljämt aktuell för Kristinaforskningen, konstaterar Ingemar Carlsson (»Arckenholtz, Johan«, *Biografiskt lexikon för Finland* 2008). Peter Englund påpekar att den klassiska källeditionen är opålitlig, dels eftersom vissa dokument har en osäker proveniens, dels p.g.a. utgivarens redaktionella ingrepp (*Silvermasken* 2006, s. 175).
- 117 Bonnier–Topelius 28/8 1888. Weibulls uppsats »Om 'Mémoires de Chanut'» utkom i fyra delar i *Historisk tidskrift* 1887–1888. I oktober 1888 frågade Bonnier om Topelius hade möjlighet att i Helsingfors få tag i Arvède Barines artikel om Kristina i *Revue des deux Mondes* från 1888 och erbjöd sig att i annat fall skaffa den från Paris (Bonnier–Topelius 20/10 1888). Topelius svarsbrev är förkommet. Bonnier hade hållit uttkik efter skrifter om Kristina för Topelius räkning åtminstone sedan hösten 1886 (Bonnier–Topelius 21/10 1886).
- 118 Såväl Estlander, Nyberg som Forsgård har bekantat sig med Topelius källangivelser i de efterlämnade anteckningarna. Nyberg ger den mest heltäckande redovisningen, som till stor del överensstämmer med den som presenteras här (*Zachris Topelius* 1949, s. 641 f.). Han anger dock *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevling* I:1–2 och II:1–2 (1888–1889) som en källa, förmodligen för de brev av Oxenstierna som Topelius har antecknat, men del I:1 omfattar skrifter i huvudsak från tiden före Kristinas regering, I:2 utgavs först 1896, II:1 innehåller Gustav II Adolfs brev och instruktioner 1612–1632 och II:2 brev från Hugo Grotius 1633–1639. Med andra ord ingenting som Topelius torde ha haft någon större nytta av för *Planeternas skyddslingar*.
- 119 Anders Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 212.
- 120 Erik Gustaf Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 371.
- 121 Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 4.
- 122 Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 173.
- 123 Topelius–Bonnier 1/10 1885.
- 124 Bonnier–Topelius 8/10 1885.
- 125 Jfr *Fältskärens berättelser* (ZTS VII) som likaledes är indelad i cykler om tre berättelser.
- 126 Novellerna hade gått som följetonger i *Nya Dagligt Allehanda* och ingår i utgåvan *Noveller och kortprosa* (ZTS VI), under utgivning.
- 127 Topelius–*Nya Dagligt Allehanda* (NDA) 18/12 1885 (KB Autografsamlingen, Finland).
- 128 Topelius diarieanteckning i oktober 1886 (NB Coll. 244.139). I december 1885 hade Bonnier uppmanat Topelius att kräva en ordentlig ersättning av *Nya Dagligt Allehanda* eftersom följetongen skulle inverka på spridningen av en framtida bokupplaga. Han föreslog att honoraret skulle räknas per följetongsspalt i stället för tryckark, och att Topelius borde få 10 kronor, eller minst 8, för en typisk spalt om 40 rader (Bonnier–Topelius 15/12 1885).

- 129 NB Coll. 244.139.
- 130 Topelius–Bonnier 22/1 1886.
- 131 Topelius–Agathon Meurman 28/2 1886 (NB Coll. 244.85). Med »kvartalsannons» avser Topelius annonsering av följetongen i tidningen ett antal dagar före nästa kvartal. Prenumerationer på *Finland* kunde köpas månads- och kvartalsvis. Beträffande honoraret menar Topelius förmodligen att det till sin storlek kunde motsvara det garantibelopp som han hade tecknat. *Finland* var förlustbringande från starten och varje år beroende av bidrag från garanterna, som Topelius hörde till. Då tidningen grundades i oktober 1884 tecknade han en garanti på 500 mk (Lars Landgren, »Finland» 1988, s. 76; Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 507).
- 132 *Nya Dagligt Allehanda* hade ca 3 500 postprenumerationer i januari 1885 och enligt interna uppgifter en totalupplaga på ca 23 000 exemplar. I slutet av 1880-talet var upplagan uppskattningsvis 8 000 exemplar (Jarl Torbacke, *Allehanda skepnader* 2005, s. 137 f.). *Finland* hade en upplaga på ca 1 850 exemplar mellan 1886 och 1890 (Landgren, »Finland» 1988, s. 77).
- 133 NB Coll. 244.139.
- 134 *Finland* 17/3–1/4 1886. I annonsen 17/3 lyder karakteristiken enbart »Berättelse från Gustaf II Adolfs tid».
- 135 Se t.ex. *Hämeen Sanomat* 19/3, *Åbo Underrättelser* 20/3 och *Wasabladet* 27/3 1886.
- 136 Se t.ex. *Nya Dagligt Allehanda* 22/3–1/4, *Aftonbladet* 24/3 och *Göteborgs-Posten* 26/3 1886.
- 137 Agathon Meurman–Topelius 19/3 1886 (NB Coll. 244.39).
- 138 Olga Cantacuzène-Altieris (troligen 1843–1929) *Snöblomman*; originalet *Fleur de neige* hade utkommit i bokform 1885.
- 139 Notis i *Finland* 7/4 1886.
- 140 Bernhard Lundstedt, *Sveriges periodiska litteratur* II 1896, s. 114 [post 340].
- 141 Notiser i *Nya Dagligt Allehanda* 1/4 och 12/4 1886.
- 142 Eftersom alla nummer av lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda* inte har varit tillgängliga för utgivaren baserar sig antalet avsnitt i upplagan (här och på s. LI, LIII samt LX) på arkantalet enligt arksignaturerna i följetongen.
- 143 Topelius–NDA 18/12 1885 (KB Autografsamlingen, Finland). Bonnier hade tidigare föreslagit att *Finland* skulle låta sätta följetongen för flera nummer i förväg, så att Topelius skulle hinna korrekturläsa avdraget och ett nytt, korrigerat avdrag skulle kunna avgå till *Nya Dagligt Allehanda* (Bonnier–Topelius 8/10 1885). Det skulle dock ha krävt en okarakteristisk framförhållning av Topelius, som under alla år som redaktör för *Helsingfors Tidningar* verkar ha skrivit för omedelbar utgivning (se inledningarna till *Noveller*, ZTS IV, s. XXVII f. och *Fältskärens berättelser*, ZTS VII, s. LV f.).
- 144 Anteckning i dagskrönikan (NB Coll. 244.139).
- 145 Topelius–NDA 18/6 1886 (avsänt brev: KB Autografsamlingen, Finland; förlaga: NB Coll. 244.97).
- 146 Topelius–NDA 18/6 1886 (KB Autografsamlingen, Finland).
- 147 NDA–Topelius 4/6 1886 (NB Coll. 244.41) och Topelius–NDA 18/6 1886 (KB Autografsamlingen, Finland och NB Coll. 244.97).
- 148 Topelius–Agathon Meurman 7/7 1886 (NB Coll. 244.85). I en notis i *Finland* 15/7 1886, i samma nummer där första delen avslutas, står att andra delen »skall påbörjas i september».
- 149 Paul Nyberg har redogjort för resan, se *Zachris Topelius* 1949, s. 517–524.

- 150 Topelius–Toini Topelius 12/8 1886 (SLSA 814.1).
- 151 Topelius–NDA 26/9 1886 (NB Coll. 244.85). *Nya Dagligt Allehanda* underrättade att följetongen skulle uppskjutas p.g.a. författarens »sjuklighet» i en notis 1/10 1886.
- 152 Diarium respektive dagskrönika för 1886 (NB Coll. 244.139).
- 153 Gregor Samarow är pseudonym för den tyska diplomaten och romanförfattaren Oskar Meding (1829–1903); originalet *Gipfel und Abgrund* utkom i bokform 1888, för den svenska översättningen står O. H. Dumrath.
- 154 NDA–Topelius 7/12 1886 (NB Coll. 244.41), Topelius–Agathon Meurman 11/12 1886 (NB Coll. 244.85) och Meurman–Topelius 13/12 [1886] (NB Coll. 244.39). Topelius svarsbrev till huvudredaktören Wilhelm Bergstrand på *Nya Dagligt Allehanda* den 16 december är inte bevarat (Topelius diarium över avgående brev, NB Coll. 244.139). *Finland* underrättade om senareläggandet av delen i en notis 1/1 1887.
- 155 Topelius–Agathon Meurman 11/12 1886 (NB Coll. 244.85).
- 156 Dateringar i manuskriptet NB Coll. 244.101 och anteckning i dagskrönikan (NB Coll. 244.139).
- 157 Topelius–Agathon Meurman (NB Coll. 244.85).
- 158 Notis i *Finland* 19/4 1887.
- 159 Topelius–Bonnier 26/2 1888, Topelius–Wilhelm Bergstrand 30/3 1888 (NB Coll. 244.70) och NDA–Topelius 12/6 1888 (NB Coll. 244.41).
- 160 Anteckning i dagskrönikan (NB Coll. 244.139) och datering i manuskriptet NB Coll. 244.101.
- 161 NB Coll. 244.101 och Topelius–Bonnier 26/2 1888.
- 162 Topelius–Wilhelm Bergstrand 30/3 1888 (NB Coll. 244.70).
- 163 NDA–Topelius 12/6 1888 (NB Coll. 244.41).
- 164 NB Coll. 244.101.
- 165 Topelius–Johanna Sofia Schalin 3/8 1888 (NB Coll. 309.6) och Topelius–Bonnier 20/1 1888.
- 166 Till exempel förefaller besöket på Gripsholm ha resulterat i beskrivningen av slottet i bokupplagans andra del, s. 329 f. (Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 526).
- 167 Topelius dagskrönika och diarium över avgående brev 1888 (NB Coll. 244.139).
- 168 »'Finland' har intet nyår» skrev Meurman till Topelius, troligen i början av oktober 1888 (NB Coll. 244.39). Tidningen räddades temporärt när den på Topelius förslag omvandlades till kvällstidning från 1889. Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 513 f.; Lars Landgren, »Kieli ja aate – politisoituvu sanomalehdistö 1860–1889» 1988, s. 324; Landgren, »Finland» 1988, s. 76.
- 169 Meurman–Topelius [odaterat, troligen början av oktober 1888] (NB Coll. 244.39) och Topelius–Meurman 11/10 1888 (NB Coll. 244.85).
- 170 Topelius diarium över avgående brev respektive dagskrönika (NB Coll. 244.139).
- 171 Notis i *Finland* 30/12 1888.
- 172 Notis i *Finland* 14/1 1889.
- 173 Inga annonser eller notiser om trycken har påträffats i den samtida pressen.
- 174 Agathon Meurman–Topelius 19/3 1886 (NB Coll. 244.39).
- 175 Topelius–Bonnier 1/10 1885 och Bonnier–Topelius 8/10 1885.
- 176 Bonnier–Topelius 8/10 och 15/12 1885.
- 177 Bonnier–Topelius 10/1 1888.
- 178 G. W. Edlund–Topelius 20/3 och Topelius–Edlund 21/3 1886.
- 179 Werner Söderström–Topelius 7/4 1886.
- 180 Enligt Topelius brevidarium svarade han Söderström 26/5 1886 (NB Coll. 244.139).

- 181 Söderström–Topelius 23/3 1888; Topelius svarsbrev från 9/4 1888 är förkommet.
- 182 Bonnier–Topelius 10/1, 16/4 och 20/10 1888 samt Topelius–Bonnier 20/1, 26/2 och 20/9 1888.
- 183 Topelius–Bonnier 16/9 1886. Se även Herberts inledning till *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, ZTS XX:1, avsnittet »Tidens nya litterära ideal».
- 184 Topelius–Bonnier 12/12 1884 och 11/6 1885.
- 185 Herberts inledning till ZTS XX:1, fotnot till avsnittet »Tidens nya litterära ideal».
- 186 Topelius–Bonnier 26/2 1888.
- 187 Topelius–Bonnier 17/1 1889. Med »Fosterson» avser Topelius sviten *Tjensteqvin- nans son* (I–III 1886–1887). Albert och Karl Otto Bonnier hade refuserat Strindbergs naturalistiska drama *Fröken Julie* i augusti 1888 (Karl Otto Bonnier, *Bonniers* IV 1931, s. 187 f.).
- 188 Topelius dagskrönika för 1888 (NB Coll. 244.139).
- 189 Bonnier–Topelius 20/10 1888.
- 190 Bonnier–Topelius 2/1 1889 och Topelius–Bonnier 17/1 1889. Som jämförelse fick Topelius 80 kr per ark för första cykeln av *Vinterqvällar* 1880, 150 kr för andra cykeln 1881–1882, 100 kr för *Läsning för barn* 6 1884 och 180 kr för *Ljung* 1889 (Herberts, avsnittet »Förteckning över honorar» i inledningen till ZTS XX:1).
- 191 Bonnier–Topelius 22/1 1889 och Topelius–Bonnier 7/3 1889.
- 192 Topelius–Bonnier 7/3 och 23/3 1889 samt Bonnier–Topelius 14/3 1889. Av Topelius brev 7/3 1889 framgår att G. W. Edlund fortfarande försökte förvärva rätten att förlägga bokupplagan i Finland, men att Topelius hade bestämt sig för Bonnier. Topelius ångrade att han hade varit »oerfaren» och av »obetänksamhet» hade gett den svenska förläggaren full äganderätt till *Fältskärens berättelser* och *Läsning för barn* 1–3 några årtionden tidigare. Bonnier återgav Topelius rätten till dem för en samlad upplaga av författarens verk i ett brev daterat 2/4 1889.
- 193 »1889 Kontrakt till Planeternas skyddslingar», Topelius, *Brev. Korrespondens med förlag och översättare*, ZTS XX:1. Originalen finns i två likalydande exemplar på Nationalbiblioteket i Helsingfors (NB Coll. 244.113) respektive Bonniers arkiv i Stockholm.
- 194 Topelius–Bonnier 17/1 och 23/3 1889.
- 195 Bonnier–Topelius 22/1 och 2/4 1889.
- 196 Topelius–Bonnier 17/4 1889. Se även Bonniers svarsbrev 24/4 1889.
- 197 Topelius–Bonnier 23/3 och 17/4 1889. I det senare brevet meddelade Topelius att censuren hade reagerat på »någon notis om attentater mot kejsaren och dylikt» i de indragna numren. Se den textkritiska redogörelsen för närmare beskrivning av det reviderade manuskriptet och de ändringar Topelius gjorde inför bokupplagan, s. 548, 550, 555 ff. och 561 ff.
- 198 Bonnier–Topelius 24/4 1889; Topelius–Bonnier 9/5, 4/9 och 8/9 1889 samt Topelius–Karl Otto Bonnier 14/5 1889.
- 199 Bonnier–Topelius 2/4 1889 och Topelius–Karl Otto Bonnier 14/5 1889.
- 200 Efter annonser i ett flertal tidningar, se t.ex. *Nya Dagligt Allehanda* 5/6, *Finland* 11/6 och *Tammerfors Aftonblad* 6/8 1889.
- 201 Efter annonser och notiser i *Svenska Dagbladet* 1/6, *Wasa Tidning* 9/6, *Wiborgsbladet* 28/11 och *Aftonbladet* 30/11 1889.
- 202 Topelius–Bonnier 2/8 1889. Se även Bonnier–Topelius 2/4 1889.
- 203 Bonnier–Topelius 26/11 1889. Prisuppgifterna i Sverige efter annonser i bl.a. *Aftonbladet* 5/12, *Härnösandsposten* 7/12 och *Svenska Dagbladet* 9/12 1889 samt *Svea. Folk-*

- kalender för 1890 (1889). Prisuppgifterna i Finland efter annonser i *Hufvudstadsbladet* 15/12, *Wasabladet* 4/12 respektive *Fredrikshamns Tidning* 4/12 1889.
- 204 Topelius–Bonnier 22/11 1889.
- 205 Topelius–Bonnier 14/3 1890 och Bonnier–Topelius 18/3 1890.
- 206 Bonnier–Topelius 14/3 1889 och Topelius–Bonnier 23/3 1889.
- 207 »En ’literär’ tullfråga», *Nya Pressen* 25/7 1889; insändaren är signerad G. G–g.
- 208 Se not 227 nedan.
- 209 Topelius–Bonnier 2/8 och 10/8 1889 samt Bonnier–Topelius 6/8 och 21/8 1889.
- 210 SLSA 801.4.
- 211 Frederik Winkel Horn–Topelius 27/7 1889 och Topelius–Winkel Horn 6/8 1889.
- 212 Topelius–Frederik Winkel Horn 6/8 1889. Den danska titeln blev ändå *Fra Dronning Kristinas Ungdomstid*; möjligen hann Topelius brev inte fram i tid före tryckningen, se Winkel Horn–Topelius 10/8 1889. Beträffande namnbytet, jfr Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. 531 och Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 215.
- 213 De finska titlarna är raka översättningar av bokupplagans titel 1889. För redogörelsen av översättningar har Birgit Lunelund–Grönroos bibliografi över Topelius tryckta skrifter (1954) och uppgifter i Finlands nationalbibliografi Fennica samt det svenska nationella bibliotekssystemet LIBRIS använts.
- 214 Den samtida receptionshistorien som här presenteras grundar sig i huvudsak på det digitaliserade materialet i Nationalbibliotekets digitala samlingar (digi.kansalliskirjasto.fi) och Kungl. bibliotekets tidningstjänst Svenska dagstidningar (tidningar.kb.se), hämtat i december 2018.
- 215 *Ny Illustrerad Tidning* 29/6 1889.
- 216 Axel Krook var fast anställd vid *Göteborgs-Posten* 1860–1893 (Bernhard Lundstedt, *Sveriges periodiska litteratur* III 1902, s. 85 [post 261]).
- 217 Recensionen återgavs i *Finland* 1/7 1889.
- 218 Första och andra cykeln av *Vinterqvällar* hade utkommit 1880–1882.
- 219 Recensionen återgavs i *Finland* 3/7 1889.
- 220 Recensionen återgavs i flera finländska tidningar, dels förkortad (*Nya Pressen* 31/7 och *Wasabladet* samt *Westra Finland* 3/8 1889), dels i sin helhet (*Finland* 31/7 1889).
- 221 Se t.ex. *Åbo Underrättelser* och *Östra Finland* 20 samt 22–23/3; *Wasabladet* 27–31/3; *Finland* 24/3–1/4; *Helsingfors Dagblad* 31/3; *Aftonbladet* och *Nerikes Allehanda* 24/3; *Göteborgs-Posten*, *Norrköpings Tidningar* och *Nya Dagligt Allehanda* 26/3 1886.
- 222 Se »Julliteratur», *Finsk Tidskrift* 1889:6, s. 468 f.
- 223 Se »Breflåda», *Nya Dagligt Allehanda* 23/3 och 13/10 1887.
- 224 *Dagens Nyheter* 31/5, 3/6 och 5/6 1889; *Aftonbladet* och *Nya Dagligt Allehanda* 5/6 1889; *Stockholms Dagblad* 5/6 och 7/6 1889 samt *Svenska Dagbladet* 7/6 1889.
- 225 *Finland* 11–12/6 1889; *Hufvudstadsbladet*, *Åbo Tidning*, *Åbo Underrättelser* och *Östra Finland* 12/6 1889 samt *Nya Pressen* och *Tammerfors Aftonblad* 14/6 1889.
- 226 *Aftonbladet* 5/12 och 18/12; *Svenska Dagbladet* 9–10/12 1889.
- 227 »En ’literär’ tullfråga», *Nya Pressen* 25/7 1889 och bl.a. *Wiborgsbladet* 26/7, *Stockholms Dagblad* 29/7, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 30/7 samt *Dagens Nyheter* 31/7 1889.
- 228 *Finland* 17/9 1889.
- 229 Ett utdrag ur recensionen ingick i *Nya Pressen* 20/10 1890.
- 230 Se t.ex. *Wasa Tidning* 14/1, *Stockholms-Tidningen* (Alfred Lindkvist) och *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 14/3 (morgonnummer, Hans Emil Larsson) samt *Dalpilen* och *Vasabladet* 15/3 1898. I *Aftonbladet* 14/3 1898 beskrivs romanen som »mycket omfattande och på växlande innehåll rik».

- 231 Eliel Vest, *Zachris Topelius* 1905, s. 392–395.
- 232 Estlander, »Topelius som historiker» 1918, s. 146 f. Jfr avsnittet »Topelius källor» ovan, s. XLI.
- 233 Valfrid Vasenius, *Zachris Topelius* VI 1930, om utgivningshistorien s. 350–356, om teman s. 376–381.
- 234 Ruth Hedvall, »'Emma Irene' i diktens ljus», *Hufvudstadsbladet* 27/7 1942; se även avsnittet »Kvinnans rätt till bildning» ovan, s. XXXIII.
- 235 Yrjö J. E. Alanen, *Kansamme tien viitoittajia* 1944, s. 297 ff.
- 236 Attopps, *Ungdomskeppen* 1944, s. 98, 101, 104 ff.
- 237 Nyberg, *Zachris Topelius* 1949, s. [516]–537; den egentliga behandlingen av romanen från s. 525, om impulserna till den s. 529–534.
- 238 Noro observerar att den i romancykeln förekommande föreställningen om kriget som en förnyande kraft (se t.ex. ramfiktionen före andra berättelsen, ZTS VII, s. 77 f.) endast skimtar förbi i *Planeternas skyddslingar* (»Vulgata», s. 7), för övrigt är den förhållande synen att kriget är en plåga för mänskligheten. En annan skillnad i förhållande till romancykeln är att den naiva och möjliga av Hegel influerade tron på att framtida krig kommer att föras allt mer humant saknas (jfr ZTS VII, s. 77) (Noro, *Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa* 1968, s. 44, 103–110; se även s. 45 f.).
- 239 Lehtonen, »Intertextualitet i Topelius' berättelser» 1990, s. 56, 70 och »Den topeilianska världsbildens mörka sida» 1995, s. 19, 21; om biblisk intertextualitet, se även *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 239–242.
- 240 Lehtonen, »'Tidens rätta väsende är evig ungdom.' Om tiden i Topelius' berättelser» 1987, s. 372 ff.; artikeln publicerades ursprungligen på finska i *Parnasso* 1984. Se även avsnittet »Berättande och historiesyn» ovan, s. XXXIX.
- 241 Lehtonen, »Synkkenevä menneisyys. Välskärin kertomuksista Tähtien turvatteihin» 1997, s. 401–405; se även den bearbetade versionen av artikeln i *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 201–217; Lehtonen återkommer till penningens makt som ett tidstypiskt tema hos Topelius i artikeln »Mammons makt» från 1999, se s. 260 ff.
- 242 Lehtonen, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita* 2002, s. 217.
- 243 Klinge, *Idyll och hot* 2000, s. 343–[349]; kapitlet har ursprungligen publicerats i artikelform på finska i festskriften *Album amicorum* 1986 (»Naisia kirjastossa. Mitä merkitsee doxa?»). Se även avsnittet »Kvinnans rätt till bildning» ovan, s. XXXII.
- 244 Forsgård, *I det femte inseglets tecken* 1998, s. 208 f., 214, 232, 235 f. Forsgård redogör också kort för romanens tillkomst, möjliga influenser från andra skönlitterära verk och en del av Topelius källor för den historiska framställningen, samt behandlar de tre huvudpersonernas karaktärer och utveckling. Han noterar att romanen handlar om sökandet efter identitet, och att den kristna kärleken ställs mot egoismen. Att Hagar i slutkapitlet bekänner sin kärlek till Kristus och därmed börjar ett nytt liv ligger »helt i linje med Topelius allmänna livsfilosofi» (ibid., s. 214–220, 225–230). Se även avsnittet »Kriget, judarna och tidernas ände» ovan, s. XXV–XXXI.
- 245 Forsgård, »Topelius, Orienten och islam» 1998, s. [143] ff.
- 246 Inkala, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* 2012, s. 224, 266 ff., 270, 275 f.; se även avsnittet »Det kristna kärleksimperativet» och »Kriget, judarna och tidernas ände» ovan, s. XVIII–XXXI. Inkala har presenterat sin avhandlingsforskning med tonvikt på romanens kristna filosofi och dess gestaltning av judendomen i artikeln »Juutalaisia kasvoja» 2015. Därtill har hon undersökt Topelius tankar om uppfostran

- och bildning i romanen i en senare artikel, »Itsekasvatuksen teema Topeliuksen Tähtien turvateissa» 2019; se även Timo Jantunens artikel, »Tähtien turvatit – satu sodasta ja rakkaudesta», i samma antologi.
- 247 Bo Lönnqvist, *De andra och det annorlunda* 1996, se s. 60 f., 64 i kapitlet »Topelius och julen».
- 248 Hannu Syväoja, »Suomalaisuus Sakari Topeliuksen historiallisissa romaaneissa» 1999, se s. 59, 61.
- 249 Laitila, *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi* 2014, s. 75–79; se även avsnittet »Kriget, judarna och tidernas ände» ovan, s. XXX.
- 250 Nokkala, *Tolstoilaisuus Suomessa* 1958, s. 198 f., 366; Museiverkets förteckning över böcker som Topelius ägde. Mauri Noro anmärker att det är omöjligt att avgöra när Topelius skaffade *Krig och fred* och anser att något direkt inflytande inte är påtagligt i *Planeternas skyddslingar* (*Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa* 1968, s. 108 f.).
- 251 Ola Kindstedt, *Strindbergs Kristina* 1988, s. 80. Kindstedt har undersökt Kristinabilden i ett fyrtiotal verk från senare delen av 1600-talet till slutet av 1800-talet där Strindberg kan ha hämtat stoff till dramat, se *ibid.*, s. 60–68. Flera av verken anlätades även av Topelius som källa, bl.a. Fryxells *Berättelser ur Svenska Historien* 6–12 (1833–1843), Geijers *Svenska folkets historia* III (1836) och Whitelockes dagbok (1777).
- 252 Kai Laitinen, *Finlands litteratur* 1988, s. 90; Allan Tiitta, »Zacharias Topelius» 1996, s. 67.
- 253 E. N. Tigerstedt, *Svensk litteraturhistoria* 1948, s. 353 [1960, s. 360]; Gunnar Tideström, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* III 1956, s. 487 [1967, s. 494]; Bernt Olsson & Ingemar Algulin, *Litteraturens historia i Sverige* 1987, s. 271 [2013, s. 244].
- 254 Ruth Hedvall, *Finlands svenska litteratur* 1917, s. 208 f. I en artikel i Schildts *Julkatalog* 1918 berömmar Hedvall Topeliuss skildring av det starkt intellektuellt betonade själslivet hos både Hagar och Kristina (»Idealgestalten i Topeliuss diktning», s. 23).
- 255 Erik Ekelund, »Sakari Topelius» 1964, s. 317 f. och *Finlands svenska litteratur* 2 1969, s. 208 f.; innehållet i avsnitten är mer eller mindre identiskt.
- 256 Johan Wrede, »Zacharias Topelius – Kansallishistorioitsija» 1999, s. 263.
- 257 Wrede, »Zachris Topelius – barnatro och fosterland» 1999, s. 330.
- 258 Forsgård, »Utopisten Topelius» 1999, s. 331 ff., 335 f.
- 259 Forsgård, »Zacharias Topelius» 2002, s. 468.
- 260 Jaakko Ahokas, *A History of Finnish Literature* 1973, s. 50 f.
- 261 George C. Schoolfield, »National Romanticism – A Golden Age?» 1998, s. 342 f.

PLANETERNAS SKYDDSLINGAR

*En tids- och karaktersstudie
från drottning Kristinas dagar*

FÖRSTA DELEN
NATTENS BARN

FÖRSTA DELEN. NATTENS BARN

Vulgata	3
1. Vinternatt	7
2. Nattens barn	13
3. Ryttaren utan sadel	19
4. I Karis prestgård	25
5. Thurholm	31
6. Cannabis	38
7. Sammansvärjning och möte	42
8. I grefvens tid	48
9. Wittstocks minne	56
10. Flytande spån	65
11. Halmskrinet	74
12. Åbo akademi	81
13. Andra spånen	85
14. Den svenske Leonidas	94
15. Neunburgs sista dag	102
16. Förgylda Ruben	109
17. Inför kejsaren	117
18. Äfventyr i Böhmen	125
19. Igenkänd	132
20. Före slaget	137
21. Andra slaget vid Breitenfeld	144
22. Stjernen	150

Vulgata.

För knappt mer än fyrtio år tillbaka var den lärda skolan i Finland närmast inrättad för blifvande prester. Latinet flöt öfverst med en bottensats af grekiska och hebreiska. De högre klasserna skulle öfversätta Nya testamentets grundtext från grekiskan till svenskan och, när det skulle vara rätt lärdt, till latin. Hvad eleverne derpå vunno, icke var det vördnad eller tillgifvenhet för böckernas bok, bibeln, som blef för dem en besvärlig lexa. Man deklinerar och konjugerar icke lifvets högsta sanningar med risk att få plaggor. Det var med grekiska Nya testamentet som med skolornas tvungna kyrkogång: – ve den, som efter gudstjensten ej kunde redogöra i skolsalen för predikans innehåll! När den lyckliga tiden kom, att en gosse afskuddat skolans dam, tänkte han med en suck af lättnad: Gud ske lof, att jag icke mer behöfver gå i kyrkan!

Att på rak arm öfversätta grekiska till latin, det var ett lärdomsprof i förfädrens smak! Men som denna uppgift stundom var benig nog, fann jag mig, vid den förhoppningsfulla åldern af 13 år, synnerligen angenämt öfverraskad, när jag en dag bland skräpet på någon bortglömd hylla upptäckte en gammal latinsk bibel. Hvilken skatt! Ingen nöd numera! Här var öfversättningen.

Jag företog mig att studera denna pretiösa bok. Hon var icke tilldragande i sitt yttre: gulgrå, nött af ålder och slitning. Med sina massiva träpermar, sin tjocka skinnrygg, sina messingsbeslag och dito knäppen, vägde hon minst ett halft lispund. Underliga sirat voro inskurna i permarna: Moses med de tio budorden, David med harpan, Jungfru Maria, trampande på hufvudet af en orm, som slingrade sig kring jordklotet.*) Bandet hade för sin tid varit ett praktband, och den tiden var icke i går, ty på det väl bibehållna titelbladet lästes med tydligt tryck: *Lugduni Batavorum* (Leyden) anno Domini MDLXX (1570).

Det var alltså den rättroga romersk-katolska bibeln i sin enda erkända latinska utstyrel, *versio vulgata* eller, som den vanligen kallades, *vulgata*,

---

*) Katolska kyrkan har förfalskat 1 Mos. 3: 15 sålunda, att det är *qvinnan*, icke *qvimans säd*, som säges trampa på ormens hufvud.

den allmänneliga, ehuru bibeln fick läsas endast af kardinaler, prester och munkar. Äfven en skolgosse kunde begripa, att denna latin från år 400 efter Kristus icke var Ciceros, långt derifrån, men detta betydde föga, det lärda språket skulle flyta som vatten vid öfversättningen i skolan; man skulle
5 blott hurtigt ramla på.

Snart upptäckte jag, att icke blott bandet, utan äfven trycket måste för sin tid hafva varit en praktupplaga. Titelrubriker och kapitlens begynnelsebokstäfver voro grant utsirade. I texten funnos icke mindre än bortåt 200 större och mindre träsnitt inpassade. Här sågos i temligen grofva teckningar,
10 utan skuggor och perspektiv, de förnämsta bibliska personer och tilldragelser afbildade, från skapelsen, der den stackars konsten alltid kommer till korta, ända till det nya Jerusalem i Johannes Uppenbarelse, hvilket ämne lika ihärdigt trotsar all konstfärdighet. Bäst hade tecknaren redt sig med Gamla testamentet, hvilket fått brorslotten af bilder, medan Nya testamentet
15 äfven i våra dagar är, till större delen af sitt innehåll, ett otacksamt fält för tecknarens ritstift. Dess hufvudfigur är för hög, anden bortdunstar ur den sinliga framställningen. Icke ens Gustave Doré har lyckats göra något af Pauli epistlar. Dessutom kan en konstnär icke lefvande åskådliggöra mer, än hvad han sjelf genomlevvat, och det heliga måste vidröras med rena
20 händer. Bibelns afbildningar äro som orgelns musik: de protestera, när de misshandlas till profana ändamål.

Denna bok måste hafva gått genom många händer. Insidan af permarne och det till hälften afrifna gulnade bladet framför titeln voro nästan fullskrifna med egarnes eller läsarnes namn, de flesta slutande på *us*, men äfven
25 några med mindre klassisk ändelse. Midtpå titelbladet lästes i stora, styfva ziffror årtalet 1642, och deröfver sågs en kunglig namnstämpel, ett krönt, sammanflätadt C. R. Hvad kunde detta betyda? Jag kände ingen lust att derpå slösa onödiga gissningar. Äfven på sidornas smala marginaler fanns här och der en latinsk anmärkning, skrifven med bläck och urblekt af ålder.
30 De flesta gälde förklaringar öfver texten eller olika läsarter.

Mera anslogo mig de talrika bilderna. I dessa kantiga, sträfva gestalter var något förtjusande för en fantasi, hvilken ännu icke blifvit nogräknad med artistiska anspråk. Goliath och David, hexan vid Endor, Makkabéernes strider, – hvilka segrar och hvilka syner! Slagfältet med de kringströdda
35 benen, som vid Herrens ord till Hezekiel fingro kroppar och lif, – Uppenbarelsesbokens glashaf med eldpelaren, solen der öfverst och kring henne regnbågen, – de sju inseglan och de sju basunerna, – hvilka ämnen för vakna drömmar!

Vid Uppenbarelsebokens 6:te kapitel såg man i bilder de sex första inseg-
len brytas. Efter ryttaren på den hvita hästen sågos de tre efterföljande
ryttarne, han på den röda, han på den grå och han på den blacka hästen,
bryta löst öfver jorden. Han på den röda hästen syntes mig vara den mest
förskräckande. Jag uppslog texten och läste:

5

*Och der utgick en annan häst, som var röd, och åt honom, som satt derpå,
vardt gifvet att borttaga friden på jorden, så att de skulle slagta hvarandra,
och honom vardt gifvet ett stort svärd.*

Den trettonårige gossen stirrade på orden och förstod dem blott endels.
Han förstod, att den röda hästen betecknar *kriget*, men han förstod icke,
att detta kunde vara en straffdom. Huru? Kriget, som fostrar hjeltar och
segervinnare; kriget, som uppskakar folken ur deras dåsiga dvala; kriget,
som är den frie mannens ädlaste yrke och tappreste bragd; kriget, som upp-
fyller historiens skönaste blad och hastigare än något annat för ett namn till
odödligt rykte, skulle *det* vara en straffdom? Skulle *det* vara jemförligt med en
ärelös stråddöd af hunger och pest? ... »Borttaga friden?» Mesarnes frid? ...
»Slagta hvarandra?» Skulle *det* vara hjeltars födkrok? ... Och medveten
om sitt högre mannamod, öfvertygad om sin bättre insigt i verldshistorien,
tillslöt skolans unge latinare den tunga bokens massiva träpermar med ett
öfverlägset förakt.

10

15

20

Gå, skägglöse domare öfver människors handlingar och gudomliga
rådslut; lifvet skall lära dig sofra domen. Vet du hvad kriget är? Kriget är
den mensklige lidelsen, ordnad i massor. Kriget är hat och mord. Kriget är
nöd och död. Kriget är lögn och svek. Kriget är den starkes öfvermod och
den svages förödmjukelse. Kriget hånar Guds lag och förtrampar menn-
iskors. Dess fana är våld, och dess fältlösen, lika osann som orättfärdig,
är Napoleons sats, att Gud är alltid med de flesta kanonerna, de starkaste
bataljonerna. Kriget är människan förvandlad till vilddjur. Kriget är den
brutala självviskheten, som trampar på tallösa offer. Kriget förnekar alla
kulturformer och missbrukar alla vetenskaper. Kriget är Kain med klubban
och genomgår alla tidehvarf som ett vittne om människans fall.

25

30

Du, som förherrligar kriget, har du sett ett slagfält under och efter
striden? Känner du fältlasarettet? Ja, de döda ha ro, men har du räknat
krymplingarne och rågat ett mått med de öfvergifnas tårar? Vet du den
kraft, som förspilts, och det slösade bröd, som ryckts från de hungrandes
läppar? Förhärjade fält kunna åter besås, nedbrända städer och byar kunna

35

åter bebyggas, men långt genom det då lefvande slägtets glesnade leder inbränner kriget ett bredt brandmärke af förvildning och sedeförderf.

Förherrliga icke kriget, antag det, som Herren antog äktenskapsskildnaden, för människornas hårdhets skull! Kriget måste ju finnas, så länge den
5 ena människans sjelfviskhet uppreser sig mot den andras. Utrota jordens befolkning på två individer när, – ställ den ena på Cordillerernas sluttning, den andra i Himalayas dalar, och kriget skall ännu vara ett faktum i världshistorien.

Afväpning? Neutralitet? Avväpna passionerna, utplåna ärelystnaden, maktlystnaden, vinningslystnaden, afunden, ofördragsamheten, öfvermodet, begärelserna; uppfyll de tio budorden enligt kärlekens lag, och tala sedan om neutralitet! Intill dess kunna folkrätten och fredsligorna möjligen minska, aldrig upphäfva krigets elände. Sköna drömmar om den eviga freden, långtande suck, som genomgått tidehvarven alltifrån slägtets första
15 barndomssaga, hvarför gäckas de ständigt ånyo, hvarför dränkas de ständigt åter i strömmar af blod? Derför att profetens hänförande syn af den tid, när en gång hjorden skall beta vid lejonets sida och barnet sticka sin hand i en huggorms hål, förutsätter, att »Herrens kunskap uppfyller allt land, såsom vatten betäcker hafvet». För oss dit, Ande, som styr världen, och den eviga freden skall icke vara en saga mer!
20

Intill dess, gå, barthuggande svärd, som första gången drogs vid paradiset's stängda portar; uppfyll ditt värf som gissel och tuktomästare! Och när du drages för att försvara en evighetstanke eller en hög idé, som för oss närmare slutändamålet, mins, att du drages som en protest mot kriget, ej
25 som ett intyg för dess berättigande! Mins, att äfven du bär rostfläckar af oskyldigt gjutet blod, och sänk ödmjuk din udd inför den »frid på jorden», hvilken äfven du mot din vilja i striden förnärmat!

Ryttaren på den röda hästen fortfar att rida. Hästens hofvar förtrampa den gröna jorden, hans näsborrar frusta eld öfver det blå hafvet. Ständigt
30 är han sadlad och ständigt rustad. Stundom saktar han sin gång, tyglarna hänga slappa, ryttaren tyckes sofva som Hunnen på hästryggen. Men han sofver icke, han begagnar en liten tids rast till att slipa sitt svärd och spänna fastare sina sadelremmar. I den stund, som är, sitter han dag och natt fullrustad mer än någonsin förr och bidar signalen från någon aflägsen punkt
35 i östern. Hvarför skulle han sitta till häst, om ej för att strida? En dag, när man minst väntar det, ljuder trumpeten, sporrarne borras i hästens sidor, härjaren nalkas, i ett nu är han öfver oss. Bort, fagra tal om mensklighetens framsteg, om civilisationens århundrade, om frihet, jemlikhet, broderskap!

Bort, lätta lek med dagens små nöjen, beqväma njutningar och partiernas halmlågor! Den vällustiga valsen förstummas, vinet rinner i sanden, valurnan kullstörtas, tribunerna vackla, tryckpressen kedjas, kanonen åtager sig skipa lag. Ryttaren på den röda hästen är den ende domaren, och hans lag lyder: *væ victis!*

5

Allt detta till en tid. Kriget, som förtär och förnekar allt, utom styrkan, kan icke umbära bränsle. Det måste åter organisera, åter så för att åter inberga nya krafter. Folken äro spänstiga, de bota refvorna, bygga ånyo och börja ånyo att andas, ifall de ej redan hunnit förblöda. Ryttaren på den röda hästen rider med slappa tyglar, men fortfar att rusta till nästa kappridt. Han begagnar den tid, som kallas fred, men som blott är en vapenhvila, för att utsuga folken med de stående härarna. Han begär folkens blomma, han nöjer sig icke med förbrukade redskap. Så och så många unge män i livvets bästa kraft. Så och så många droppar af arbetarens svett, af mödrars och makars tårar. Så och så många procent af folkens sparpennning. Så och så många existenser, bestämda för ändamålet att tillintetgöra andra existenser. Ryttaren på den röda hästen låtsar förgäta, att om medborgaren är solidarisk i staten, är staten solidarisk i menskligheten.

10

15

Så rider han framåt och framåt i tiden, väl vetande, att hans framsteg för hvarje språng är ett steg mot hans egen tillintetgörelse. Efter språnget de slappa tyglarna, efter de slappa tyglarna åter språnget. Mycket nytt och bättre uppspirar måhända under hofvarna af hans häst: äfven stormen har sin mission att rensa luften. Men stormen tillhör endast de vexlingen underkastade lägre regionerna af tillvaron. I de högre är lugn.

20

Kriget har intet annat förnuftigt mål än att förneka sig sjelf. Ryttaren på den röda hästen rider mot tidernas ände, när stridens båge sönderbrytes, allt krig med storm och blodig klädnad uppbrännes i eld och intet folk mer skall lyfta svärd mot det andra.

25

1. Vinternatt.

Advigila, Domine!

30

Läsare, du som står med handen på dörrvredet, beredd att gå ut i den mörka natten, hvarför stadnar du ej i ditt varma, ljusa bo? Ännu är tid. Ännu brinner lampan, ännu sprakar brasan, ännu utbreder hemmet mot dig sin trygga, kära, förtrogna famn. Gå icke ut i den okända natten! Du vet icke hvad eller hvem som möter dig der. Här är din rot och den korta minut, i hvilken du

35

andas. Natten der ute är mörker bakom och mörker framför, forntid och framtid, emellan hvilka den flygtiga gnistan af ett menniskolif glänser och slocknar ...

5 Du går? Du vill icke gå långt, du vill stadna vid trappan, du vill ankra din farkost vid samtidens kända kust och låta den svaja endast så långt, som fånglinan räcker. Välan, gå, jag vill följa dig genom *det ena* mörkret till det förgångna, som ligger bakom oss; – genom *det andra* mörkret, som ligger framför oss, lede dig Gud med blida stjernor. Märk, att man kallat historien om det framfarna »ein rückwärts gekehrter Profet».

10 Det första mörkret är öfverväldigande och uppslukar verlden. Vinternatten betäcker allt som en sköld af stål. Men äfven stålet kan glänsa, och du upptäcker efterhand, när pupillerna vidgas, en rad af konturer mellan himmel och jord.

15 Framför dig ligga öfverskådliga isfält, omgifna af skuggor. Skuggorna antaga bestämdare linier: stränder och skogar omgärda på två sidor det nyss ändlösa isfältet. Snart kan du upptäcka deras behagfulla bugter, slingrande sig i mjuka, markerade ramar kring den hvita taflan.

20 Hvar är mörkret? Det finns icke mer, det är genomskjutet af tallösa, darrande pilar, ljusglimtar, från snön, från luften, från det praktfulla hvalf, som omsluter jorden. O, dessa tysta, lugna, tindrande stjernor, som vittna om skapelsens storhet och Skaparens allmakt, de troddes ju länge vara till allenast för att upplysa jordens natt! Ännu i dag tycker sig hvarje betraktare af oändliga världar stå i skapelsens medelpunkt. »Men när jag ser dina himlar, Herre, dina händers verk, månen och stjernorna, som du har beredt, hvad
25 är menniskan, att du tänker på henne, och en människas son, att du låter dig vårda om honom?»

Öfver det hvita isfältet bugtar sig en fin, knappt märkbar strimma af körvägen. På denna urskiljes vid reflexen af snön en mörk punkt, som vid närmare granskning befinnes vara en bred åksläde, dragen af två hästar.
30 Förutom körsvennen, inrymmer släden två män, insvepte i fårskinnspelsar. Kölden är skarp och skulle sannolikt närma sig qvicksilfrets fryspunkt, om termometern vid denna tid varit uppfunnen. De uppdragna pelskragarne äro, likasom hästarnes manar, betäckta med tät rimfrost. Snön knarrar under medarne med en hvass klang af stål. Isfältet tyckes, likasom himmelen, vara
35 besålladt med stjernor.

Så! Nu stå vi på det förgångnas mark och igenkänna dess grundlinier. Vi befinna oss i Nyland, Karis socken, och se framför oss en frusen sjö, benämnd Högbensjön. Tidehvarfvet är Gustaf II Adolfs. De två männen i släden äro Finlands förste vetenskapsman, den berömda pastorn i Ekenäs Sigfrid Forsius, och tullnären i Helsingfors Lydik Larsson, hvars namn af en slump råkat kvarstå i tideböckerna. Båda äro stadde på resa från sistnämnda stad till Ekenäs. 5

Tullnären, en välförfaren, väl ombonad och språksam man om fyrtio år med en ansenlig vårta på hakan, tilldrog fastare sitt långa resbälte och sade till sin länge, magre sjuttioårige följeslagare, som i sin tarfliga pels tycktes darra af köld: 10

– Kryp under fällen, mäster Sigfrid, ni fryser ihjel! Vi ha ännu en half mil till Nyby gård och aldrig kan jag taga på mitt samvete att skjutsa en så lärd man som ni stelfrusen till Ekenäs.

– Gör ingenting, var den andres svar. – Fattiga lifsgnistan håller nog ut, så länge Gud blåser på den slocknande glöden. Jag har bättre sällskap, som det nu är, än under er varma fall. 15

– Detta är en stor heder för mig, mäster Sigfrid, genmålde tullnären; – men heder nog, att ni velat dela min släde, efter jag ändå skulle den vägen fram. Ni är en stor man, ni, och jag är en olärd kronans tjensteman, som förtjenar mitt dagliga bröd på salt och sill, när jag ej råkar få göra ett godt beslag på holländarens lärtspackor. Lita på, att mig lurar han icke så lätt, och kommer det an på att rusta häst och karl, efter jag har kunglig majestäts bref på Thurholm, så har min Anders Hackspet visat moskoviten och polacken hvar David köpte öl. Men lyd nu mitt råd, kryp under fällen, ty själen fryser till mos i detta hundväder ... Se, der föll en stjerna! Folk säger, att detta betyder töväder, men det vet ni bättre. 20 25

Den lärde mannen aktade icke nödigt att svara härpå. Han fortfor att oafvändt och med tänderna skallrande af köld betrakta stjernhvalfvet, som i den torra, genomskinliga vinterluften tycktes gnistra och spraka. Utsigten öfver isfältet var så vidsträckt han kunde önska, men vägen gick i bugter och tvang honom att stundom vända sig för att behålla i sigte de konstellationer, som närmast ådragit sig hans spända uppmärksamhet. Slutligen bröt han tystnaden och utropade nästan med häpnad: 30

– *Advigila, Domine, hac nocte nascentibus!* 35

– Hvad är det ni säger? frågade Lydik Larsson nyfiket. – Skam få mitt olärda tullförstånd; jag förstår ej mera latin än en Rospiggs hund.

– Jag säger, svarade mäster Sigfrid: – Herre, haf vakt om de barn, som

födas i denna natten! De vardas stora i gåfvor och skina som ljus, men råka i mycken frestelse och kunna slockna i mörker.

– Och det kan ni läsa i stjernorna? frågade tullnären med oförstådd undran.

– Menniskan spår, och Gud rår. Här se vi endels såsom i ett mörkt tal,
 5 men när det kommer, som fullkomligt är, vänder det åter, som endels är. I samma stund en menniska födes till denna världen, är hon världens ordning underlagd, och intet finnes så stort eller så litet, att det icke är i den samma infogadt. Hvad då världens ordning är i den samma stunden, det är den samma människans rot eller *ingenium*, som då födes. Men den roten
 10 växer olika under olika jordens väder, som styras af Herren, och så vardas af enahanda rot olika träd, dock alle af samma art. Stjernorna äro att betrakta som solvisare för världens gång, änskönt solen icke rättar sig efter visaren, utan visaren efter solen.

– Hvad kan det då vara för märkligt, som nu regerar på himmelen?

– Denna natt förer Jupiter regementet med så undransvärd makt, som
 15 sällan tillförener, och detta betyder gemenligen stora gåfvor. Men bakom honom skönjes Saturnus, som intet är till att tro, och menar jag, att han drager till undergång det, som annars till ära stämndt vore. Det likt är blifver i hans sken olik, och många farligheter förestå, dock mest i sinnets omskiftelse. Är nu ock kristmånaden inne, och solen går ur Skyttens tecken in i Stenbockens. Skyttens barn äro godartade, men Stenbockens barn hafva en sött talande tunga, lofva mycket och hålla der litet af, berömma sig öfver måttan och söka människors pris mera än Guds. Summa: det som nu födes är stort födt, men intet varaktigt, der som det intet mera hör Skytten än
 20 Stenbocken till. Lägg märke dertill, Lydik, efter ni torde lefva längre än jag.

Tullnären, som delade hela sin samtids tro på stjernornas inflytande, hade på sina läppar en ny fråga om nattens hemligheter, när vid en krökning af vägen två andra slädar kommo i vild fart åkande mot dem. I den första, tungt lastade släden sågs en ensam, kortvuxen karl i polsk skinnmössa af
 30 alla krafter piska de löddriga hästarna. I andra släden hade en qvinna och en skjutskarl all möda att följa den första.

– Halfva vägen för kronans tjensteman! ropade tullnären myndigt, i det hans körsven med knapp nöd hann vika åt sidan i drifvorna.

– Hol' dich der Teufel! svarade karlen, ursinnigt svängande piskan, och
 35 var inom få ögonblick försvunnen med sina följeslagare.

– Hästtjufvar! mumlade tullnären förargad. – Jag vill aldrig salta en strömming, om icke äppeltysken der hade något otaldt med krona och länsman.

Han skulle snart få bevittna ett tydligare bevis på vägarnes osäkerhet.

Släden åkte nu från isen upp till en smal vinterväg, som snart mynnade i allmänna kustvägen genom Karis till Pojo och Ekenäs.

På denna senare, af drivvorna hopträngda väg hade uppstått ett väldigt tumult. Tolf ryttare, kommande från vester, hade mött ungefär dubbelt så många slädar, kommande i en rad från öster, och ingen ville gifva väg för den andra. Ett otåligt, barskt kommando förnams från ryttarnes led: – vräk de svinen i drifvan, och stjelp kull deras slädar!

I blinken red en af de främste ryttarne kull den främsta slädens hästar, och hans föredöme följdes snabbt af de öfrige. En vild oreda uppstod. Slädarnes öfverraskade folk var tre gånger så manstarkt som ryttarne, men fann sig snart öfverändakastadt i snön, hästar, åkdon och menniskor öfver hvarandra. Skogen genljöd af rop och hotelser. Månen, som nyss uppstått och hängde silfverglänsande i granarnas toppar, kastade sitt ovissa sken öfver den hjälplösa villervallan.

De sista slädarna i raden hade emellertid fått rådrum att vändas tvärt öfver vägen och bilda en barrikad, som hindrade ryttarne att bryta igenom. Flyktingar, som sökte rädda sig ur tumultet, mötte tullnärens släde, hvilken nödtvungen höll stilla ett stycke bakom de stridande.

– Vänd om, Lydik, vänd om, det är röfvare! utropade den fredälskande mästern Sigfrid.

Tullnären, som rustade häst och karl åt kronan, kände sig mera manhaftig.

– Hade jag Anders Hackspet här, skulle jag lära alla nattskojarer *mores*, mumlade han åter, inom sig stolt att dock hafva uppsnappat ett ord latin mer än en Rospiggs hund. – Vore icke herr Åke på Gerknäs i färd med polackarne, skulle jag hålla tio mot ett, att det är han och ingen annan, som för ett sådant regemente på landsvägen. Den herren ger icke väg, han, om det ock vore för kungens farmor.

Knappt var detta sagdt, innan en smärt ung man i galonerad hatt och pelsrock med bäfverskinnskrage kastade sig handlöst i tullnärens släde och sade:

– Kör, bonde, kör!

– Hut, karl! röt den manhaftige tullnären. – Hvad är ni för en kruka, som tager till harpasset, när ni hellre skulle försvara er mot stigmän på landsvägen? Ären I icke tre mot en?

– Det är moskoviter, som anfalla oss, två eller trehundra man! jemrade flyktingen. – Hans nåd ståthållaren är på resa till Åbo, och fienden har infallit i landet för att taga honom och allt hans följe till fånga.

– Moskoviter? Är han galen? Sedan nio år ha vi fred från den sidan, och komma de, så icke komma de vesterifrån, det borde ett nöt begripa. Är det

hans nåd ståthållaren, så akta er hals, karl, om ni förlöper tjensten. Jag känner herr Jöns; han är rik nog att kläda alla sina dagdrifvare i bäfverskinn, och i lärdom har han allenast en öfverman här i landet. Tag hatten af er, här sitter hans öfverman! Men herr Jöns har varit ryttmästare, karl! Han låter hänga
 5 en rymmare vid sin portstolpe, det är krigsmans sed ... Det blir tystare nu på vägen; må tro de förlikas i godo?

En oväntad stillhet hade inträdt i det nyss så skriande larmet. Orsaken var, att ryttarnes anförare plötsligt befunnit sig ansigte mot ansigte med en välkänd man och ståndsvederlike, hvilken det icke var rådligt att stöta för
 10 hufvudet – konungens troman, för detta ryttmästaren vid finska adelsfanan, nyligen utnämnde ståthållaren i Åbo, herr Jöns Knutson Kurk.

– Är det ni, frände? utropade ryttarnes förman i en ton mellan vrede och öfverraskning. Han var en dotterson till kung Erik, det kostade honom möda att dämpa sitt heta Vasablod.

– Jag var säker derpå, att det ej kunde vara någon annan än Åke Tott, som på detta sätt öfverfaller fredlige resande, genmålde ståthållaren i samma retade ton. Han misstog sig icke. Det var verkligen Gustaf II Adolfs berömda »snöplog», som här for fram mellan vinterdrifvorna. Hans härvaro förklarades deraf, att han hemskickats från vinterqvarteren i Polen för att värfva
 20 till hären ett nytt kompani af sina berömde finske ryttare.

– Hade det varit någon annan än ni, sade herr Åke, – skulle han nu stå på hufvudet i snön för att lära sig skilnaden mellan bönder och kavaljerer.

– Och hade det varit någon annan än ni, svarade herr Jöns, – skulle han i morgon fått lära sig i Åbo torn att hålla fred på landsvägen.

Herr Åke strök rimfrosten från sina morska mustascher, svor öfver mörkret och lät slutligen förstå, att trätan kunde förlikas vid ett godt bord på Gerknäs, dit man hade knappt mer än en mil och der hans stallmästare Lars Palikka kunde servera spanskt vin som preservativ mot vinterkylan.

Herr Jöns hade ock sina skäl att icke räkna så noga ett snedsprång af
 30 konungens gunstling och lät förstå, att det vore nu för sent på qvällen att resa till Gerknäs. Han hade beställt nattläger i Nyby gård ej långt härifrån, och om herr Åke ville hedra honom med sitt sällskap der öfver natten, kunde han försäkra, att hans hofmästare Antonius Pape skulle servera ett ungerskt vin, som ej gaf det spanska efter i värmande egenskaper.

Fred afslöts, och stryk var behållna gåfvor. Hästar och slädar vältrades till rätta med förenad armstyrka; på knuffar och skällsord var ingen brist. Flyktingarne återvände; hofmästaren Antonius Pape kröp skamflat ur tullnäreus släde och fick befallning att tillreda ett gästabud efter tidens lägenhet.

Snart befann sig det talrika sällskapet inlogeradt i Nyby gård, herrarne med sin adliga svit vid vinbägaren i stugan, ryttare och tjenare vid sina ölkruis i den rymliga, för tillfället eldade rian. Allt var på fältfot; fruar eller kvinlig betjening sågos icke i karavanerna.

För tullnären och hans följeslagare återstod intet annat val än att söka sig nattqvarter i ett närbeläget torp, benämndt Kaskas. Äfven detta hade redan som nattgäst mottagit en kringvandrande tiggerska. Halmen på golfvet erbjöd åt alla ett gästfritt läger, medan enda sängen afstods åt den öfverallt kände och vördade pastorn från Ekenäs. Men icke ens trötthet och köld kunde för den gamle mästaren fördunkla hans kära stjernor. Ännu länge satt han vid det fladdrande skenet af ett pertbloss, fördjupad i studium af den urblekta stjernkarta, som han alltid bar hos sig och der han nu med ett cirkelmått utmärkte de planeters underbara lägen, hvilka han denna natt iakttagit på himmelen. I ljudet af de sofvandes andedrägt blandade sig ännu hans hviskande bön: *Advigila, Domine!* Och nederst vid kartans rand hade han, sig till minne, antecknad datum: *Den 7-8 december 1626.*

2. Nattens barn.

Så som du gått, hafva dina barn kommit.

Mäster Sigfrids hvila störcdes af ett nytt pertbloss, som upptändes i stugan. I hans drömmar förbytte sig detta till Jupiters glans, och han somnade åter vid den hänförande tanken på planeternas konung. När han vaknade före daggroningen, såg han till sin förvåning torparehustrun upptagen af vården om två nyfödda barn, hvilka hon badat, lindat och omsorgsfullt inbäddat i en gammal korg, uppfylld med ull.

Han betraktade henne en stund under tystnad. Den unga hustrun hade varit ett af hans skriftskolebarn och ett af de bästa. Hon kunde sin katekes som ingen annan, och vete himlen, hvar hon lärt sig den då bland hennes gelikar så ytterst sällsynta konsten att skriva. Hon stod så hurtig och rådig der i sin hemväfda grå tröja och sin randiga yllekjol; han såg henne, sedan hon skött om barnen, uppgöra eld i spiseln och ställa på elden en gryta med rofvor åt mannen, som redan var ute i skogen att köra hem ved.

Mäster Sigfrid läste sin morgonbön, uppstod och betraktade barnen i korgen, såsom en gubbe vid gränsen af lifvet betraktar lifvets början. Det var ett par vackra, välbildade barn, men så eländigt små, att de nästan kun- nat få plats i torparens träskor, som stodo vid sängkanten.

– Hvar har Dordej fått de rara gudsgåfvorna? frågade pastorn. – Aldrig kunna de vara egna?

– Har intet råd, lydde svaret. – Jag har två förut. Tommu är nu på tredje året och Sigfrida sju veckor. Hon har ju fått namn efter eder, mästare, och får dela sin mat med dessa uslingarna. Hvad skulle jag göra med flera, och dertill två på en gång?

– Är det tvillingar i korgen? Och huru har Dordej fått dem? Jag såg icke till dem i går.

– Ja, stackare hon der borta, hvad skulle hon hit att dö i den kalla vinternatten? Men det var Guds vägar, kan jag förstå, och så får jag väl taga vård om ungarna, till dess att någon förbarmar sig öfver dem. Vördig mästaren kom nu som efterskickad att kristna barnen.

– Hvad säger Dordej? Är deras mor död?

– Gud tröste, ja. Här ligger hon.

Och dervid pekade Dordej, lysande med blosset, på ett undanskymdt hörn bakom väfstolen. Mäster Sigfrid trädde närmare och såg vid eldskenet gestalten af en qvinna, utsträckt på halmen. Det var tiggerskan, som fått herberge i torpet.

Den gamle pastorn var en lika anlitad läkare som själaherde och spåman. Han fattade qvinnans hand, undersökte pulsarne, lyfte något litet de slutna ögonlocken och öfvertygade sig, att detta lif hade flytt från jordens elände för att icke mer vända dit tillbaka. Så tyst, så ensligt hade det flytt, att af sju, som sofvo i stugan, hade värdinnan ensam förnummit dess sista suck.

Det måste hafva skett för knappt en timme sedan, ty den döda var ännu varm.

– Men hvarför blef jag ej väckt, medan det ännu var tid? frågade nu den gamle läkaren, upprörd öfver en sådan likgiltighet.

Tårarna begynte tillra på Dordejs kinder.

– Vördig mästaren förstår, att detta är qvinfolks göra. Så fort gick det; jag måste ju taga vård om barnen, och när jag åter såg till henne, hade Gud fått sitt.

– Hvem var hon? Hvarifrån kom hon?

– Fråga den vind, som blåser om natten på sveden, hvadan han kommer och hvart han går! Utsockne var hon, så mycket vet jag, och bröt på utrikes tungomål. Tiggare ha vi sett, Gudi nog; nödigt går här en dag förbi utan en eller flera. Hon, stackare, var ej som de andra, utom att hon var eländigare än någon af dem. Hon klappade på vår dörr en stund förrän mästaren kom. Det var en rädd klappning; jag trodde det var ett barns. Så kom hon in som i

drömmen, tog några stapplande steg på halmen och sjönk ned vid väfstolen. Icke åt hon, och icke var det vån om att fråga henne. Det enda jag förstod var, att hon i mörkret blifvit kullriden af ryttare på landsvägen.

Tullnären Lydik Larsson, hvilken omsider vaknat, hörde de sista orden och anmärkte sömnigt, att detta var herr Åkes ryttare likt. 5

Torparen inträdde, stampande snön af sina tunga sälskinnsstöflar. Som nästan alla vuxne män i Finland vid denna tid, hade Thomas Kask tjenat i fält och dertill mist en arm under Evert Horns befäl emot moskoviten. Lyckligtvis var det den venstra. Han kom med underrättelsen, att herrarne i Nyby gård rustade sig till aftåg. 10

Rådplägning hölls, och mäster Sigfrid förklarade sig villig att döpa de nyfödda.

– Detta – menade han, – är min kristliga pligt, men något kommer ock herrarne vid. De hafva vållat den fattiga moderns ofärd, och hvad de ej mer kunna återgälda åt henne, det skola de återgälda åt hennes barn. Jag går till 15 Nyby att bjuda dem hit till faddrar.

Sagdt. Och, upprörd af våldsbragden, begaf sig den gamle genast på väg.

Dagen grydde, men stugan var ännu mörk, af det enkla skäl, att dess enda lilla fönsterruta befanns söndrig och tillstoppad med blå.

Dordej hade med nöd hunnit undanstöka det mesta af halmen och putsa sin lille Tommus sotiga näsa, när herrarne inträdde med ett par af sina tjenare, som mottogo deras kappor och handskar. Tullnären och mäster Sigfrid kunde nu vid skenet från spiseln närmare betrakta desse myndige män, hvilka på sin tid räknades bland landets ypperste, den ene i fred, den andre i krig. 20 25

Båda voro i sin kraftigaste ålder, herr Jöns Kurk trettiosex, herr Åke Tott endast tjuuguått år gammal. Båda voro resklädde, hvarför man af tidehvarfvets bekanta gustavianska drägt nu knappt urskilde mer, än de korta kragstöflarne och den bredbrättade hatten. Men äfven i resdrägt skilde sig hofmannen märkbart från krigaren. Kurk var snarare kort än högvuxen, en herre med fina, intelligent drag och så förnäm, att när han sedan som ståthållare uppvaktades i Åbo slott, kallades detta att »gå till hofvet». Hans långa hår var omsorgsfullt benadt; hans lifrock af sämsk sågs vintertid fodrad med hermeliner och sammanhölls med knäppen af guld; i hans bälte glänste en venetiansk dolk med en stor safir i knoppen af fästet. Tott var nästan ett 30 35 hufvud högre, kraftigt bygd, med ovanligt långa armar och ben, så enkom skapad för hästryggen, att han stående uppbar illa sin längd och syntes sjunka ihop. Han bar för tillfället kortklippt hår, som var beqvämare för en

stålhufva, men finnes senare afbildad med en lång, brun, vårdslöst hängande lugg. På resor och i fält hade han lika litet vårdat sina långa mustascher och sitt raggiga pipskägge som sina fläckade stöflar och dito handskar. Den höga pannan och ansigtets regelbundna oval, hvilken hans moder ärft af
 5 sina vackra föräldrar, hade hos sonen antagit någonting kantigt bistert, som ökades af den smala hakan, de hopknipna läpparna, magerheten och vanan att göra grimaser i både skämt och vrede. Han var så litet kammarherre, hvilket en tid varit hans syssla, och så alltigenom en af desse barske finske ryttare, hvilka först konungen, sedan tyskarne kallade »hackapeliter», att
 10 sjelfva hans bredbenta gång förrådde mera bekantskap med sadeln än med hofvens gemak.

Herr Åke stöflade i sin otålighet in före ståthållaren, utan afseende på dennes högre rang, hvilken missaktning under andra förhållanden kunnat föranleda ett fredsbrott mellan två stormakter. Han sparkade undan Tommu,
 15 som trillat i vägen, och lät oförtydligt förstå, att han hade brådt; presten kunde läsa sitt fader vår öfver bytingarna och dermed *punctum*.

– När den högvördige mästare Sigfrid visat oss den hedern att inbjuda oss, vilja vi höra formuläret till slut, i hopp att han har undseende med vår brådskan, tillfogade ståthållaren höfligt.

– Förvisso – svarade mästare Sigfrid – hafva de ädle herrar icke visat oss nåden tillstädesvara för min ringa persons skull, utan af kristelig barmhertighet för de elända på jorden. Intet visnadt löf i en vinterdrifva är mera hjälplöst än dessa fattiga barn, hvilkas okända moder i går afton blef kullriden af ryttare på landsvägen och till följd deraf miste sitt lif, när hon
 20 gaf barnen deras.

– Hvad är detta för käringprat? snäste herr Åke med rynkade ögonbryn.

– De läppar, som sagt det, äro stumma för alltid – genmälde den gamle pastorn lugnt, – men man visar dock aktning för en döendes ord. Behaga nu de ädle herrar närvara som vittnen, skall jag döpa barnen och vara så
 30 kort, som min pligt tillåter. Det är tvillingar, en gosse och en flicka. Dordej, bär först fram gossen!

Mästare Sigfrid behöfde ingen handbok, han kände sin dopritual. Herrarne intogo sin plats bredvid torparefolket och tullnären. Barnen vattenöstes med få, men kraftiga ord.

– Jag döper dig, *Ben-Oni*, smärtans son, under bön till Gud, att din fader en gång må kalla dig *Ben-Jamin*, lyckosonen.*) Jag döper dig, *Hagar*,

*) 1 Mosebok, 35: 18.

ty du äst en främling på jorden. I Guds, i Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn. Amen.

Herrarne hade visat sig tålmodige. Anblicken af dessa vackra, späda barn, så skyddslöst utkastade i den oblida världen, hade ej lemnat verldsmannens, ej ens krigarens hjertan känslolösa. Aldrig hade herr Åke, ogift och barnlös, som han då var, egnat den aflägsnaste tanke åt något så värdelöst som ungar i linda. Men hvarför skulle just hans hästar och ryttare, kanhända hans egen bruna klippare, beröfva dessa värnlösa deras enda stöd? Ja, hvem bad en landstrykerska springa i mörkret för hästfötterna? Men att det dock skulle vara just dessa barnens fattiga mor ...

Herr Åke lät förnimma något under mustascherna:

– Jag tager pojken till min och skall göra en bra soldat af honom. Sköt om honom, tills han får ben att klifva i sadeln, och skicka honom sedan till mig! Här har ni kostpenningar!

Med dessa ord tryckte han en smutsig läderpung med silfverdalar i den förvånade Dordejs händer.

– Och jag – sade herr Jöns, som icke ville vara mindre frikostig, – jag skall sörja för flickan. Tag detta förskott för första åren, och sedan, om jag lefver, skall jag se till hvad jag kan göra för henne. – Herr Jöns' gåfva var ingen läderpung, det var en silkesbörs, som han lade i Dordejs hand.

»Om jag lefver!» ... Fredens man, som med ytterlig omsorg vårdade sin dyrbara helsa, tänkte på vanskligheten af ett menniskolif, men krigaren, hvilken hvarje dag var beredd att bortkasta sitt som en trasa, *han* tänkte icke derpå. Kurk blef sextiotvå och Tott fyrtiotvå år gammal.

Mäster Sigfrid tackade å barnens vägnar med en djup vördnadsbetygelse.

– Gud löne de ädle herrar för deras barmhertighet och gifve dem hugnad af dessa barnen! Jag skall, dem till erinran, anteckna de ädle herrars nådiga löften på dopattesten.

Resan skyndade på. Herrarne återvände till sina slädar utan ens den kopp kaffe, som i våra dagar det fattigaste torp skulle bjudit till undfågnad vid ett sådant tillfälle. Vid utgåendet sade stallmästaren Lars Palikka till sin herre, riddaren:

– Såg eders nåd den döda?

– Nej, svarade herr Åke likgiltigt.

– Jag såg henne, och jag har en gång sett henne lefvande i förnämligare skepnad, men jag kan icke minnas hvar.

– Du drack för mycket öl i går afton, Palikka.

– Tror icke, ers nåd.

När herrarne voro gångne, försporde tullnären Lydik Larsson i sin ordning en ansats af ädelmod.

– Höge herrar – sade han – tänka på det, som närmast för ögonen är. Hvad skulle de bry sig om huru den döda kommer i jorden! Se här, godt folk, två daler till en kristlig begrafning. Menniskan må nu hafva varit tatterska, det angår mig icke, hon skall få kristlig begrafning.

Tullnärens trumfge, hittills stumme körsven Simon Berg uppfattade ett ord, som skulle få långt eko, och lät förnimma, att en tatterska borde begrafvas i hästhagen.

– Håll din trut! svarade husbonden. – Hvad angår det oss, om hon varit svart eller rosenröd? Törhända har hon något hos sig, som kan vara af nytta för barnen?

Tullnären böjde sig ned öfver den unga qvinnan och utdrog ur hennes hår en fint arbetad nål af silfver i form af en lilja. Den bar ett främmande märke. Han fattade hennes venstra hand och anmärkte, att hon bar på underarmen ett inbrändt blått märke, liknande en staf, omlindad med en orm. Derpå afdrog han från det afmagrade fingret med lätthet en ring.

– Mäster Sigfrid, utropade han öfverraskad. – Det är en juvelring! Sade jag icke, att hon var en tatterska? Hon har stulit ringen.

Mäster Sigfrid gick till den söndriga rutan, lät dagsljuset falla in och betraktade ringen.

– Ja, sade han, – det är en ring af besynnerlig form. Tre stora diamanter i infattningen. Jag skulle förlikna dem vid de tre stjernor, som kallas Orions bälte.

– De äro då mycket dyrbara?

– Jag tror ej, att ni eller jag skulle kunna utlösa dem. Denna ring är en bikt. Jag skall försegla nålen och ringen för barnens räkning.

Än en gång stod den gamle siaren, försjunken i tankar, vid tiggerskans bleknade stofthydda. Han såg henne bättre nu, när en strimma af dagsljuset föll på hennes älskliga drag, der hon låg utsträckt på halmen. Hon måste ha varit mycket ung, nästan ett barn sjelf; hon såg icke ut att hafva fyllt sina tjugu år. Knappt ett spår af lidande kunde förmärkas, om ej i läpparna, som stelnat i ett halft bittert, halft vemodigt smålöje, liksom öfver ett sviket hopp, ett lif, bedraget på dess renaste känslor. Hvem var hon? Hvarifrån kom hon? Onyttiga frågor! Döden hade bortkysst svaret från dessa slutna läppar.

Mäster Sigfrid lutade sig öfver den döda och strök det rika svarta håret från hennes hvita panna. Han märkte nu, att en fin spetslinning stack fram under kanten af hennes grofva ylletröja. Hon var icke den hon syntes vara.

– Okända, olyckliga och måhända inför Gud oskyldiga, hvem du ock är, du har blifvit bedragen på lif och lycka! I ljus och fröjd är du kommen till verlden, i mörker och sorg har du bortgått ur verlden. Herren dömer. Gåtan af ditt lif skall en gång varda uppenbar. Såsom du gått, hafva dina barn kommit; såsom du kommit, må de en dag gå bort!

5

Hästarne voro förspända. De resande sade farväl åt torpets gästfria inbyggare.

– Se om de små, tills laglig förmyndare utses! förmanade mästaren. – Jag bevarar till dess deras dopattest och tillhörigheter. Låt tacka för den döda i kyrkan och brådska ej med begrafningen, om tilläfventyrs någon efterfrågan hörs af. Jag skrifer till kyrkoherden; hon skall få vigd jord, hon är ingen tatterska.

10

– Nå, mästare, yttrade Lydik Larsson, när de åter sutto i släden, – ni sade i går, att detta var en märkelig natt. Hvad säger ni nu om nattens barn?

– Jag säger, att Han, som styr de villa vågor i hafvet, styr lika förunderligt människors vägar. Stjernorna anvisa början och stundom loppet, men änden är Herrens. Förvisso är vågsam den nattens rot, men Herren är den, som växten gifver. Bed för dessa barnen, Lydik, ty de behöfva det! Min tid är räknad; jag skall icke upplefva nästa vinters snö.

15

Vid vägkrökningen, der Kaskas torp försvann ur de resandes åsyn, vände sig mästare Sigfrid ännu en gång tillbaka och bad: *Advigila, Domine!* Derefter tillade han med en blick på herrarnes medspår i snön: *Advigilate, domini!*

20

3. Ryttaren utan sadel.

Och en sådan krabbsaltare
skickar man ut!

25

Tullnären Lydik Larsson hade tillvitat de höge herrar, som i december 1626 besökte Kaskas torp, att icke se mer än det, som för ögonen var. Äfven en tullnär kan misstaga sig, enär han ju för mången tyckes enkom skapad att luras, men denna gång hade han gissat rätt. Herr Jöns Knutson Kurk och herr Åke Henrikson Tott hade annat att tänka på än fattiga barn från landsvägen. Herr Jöns hade från Åbo slott flyttat som höfding till Viborgs slott och derifrån åter till Åbo som president för hofrätten. Dertill stod han, som riksråd, med ena foten i Stockholm och bar på sina skuldror ett europeiskt krig. Herr Åke hade blifvit general, riksråd och slutligen fältmarskalk. Han hade tröttnat att ploga väg för svenska hären genom Polen och Tyskland,

30

35

lefde nu mest i furstlig prakt på Ekolsund nära Enköping i Sverige, men jagade deremellan björnar i Finland på Gerknäs och Lavila.

Nattens barn uppväxte obemärkta i torpet, delande sina fosterföräldrars tarfliga bröd. Dordej hade regelbundet hvartannat år skänkt sin man en
 5 blifvande dräng eller piga; hon hade ju icke råd att förse honom med två i gången. Oaktadt denna sparsamhet, var torpet icke illa försedt, ty när vi nu återse dess låga torftak tio år efter föregående händelse, funnos der sju egna barn och med fosterbarnen summa nio. Detta talrika sällskap var begåfvadt med en förträfflig matlust och en lika beundransvärd flit att fort slita hål
 10 på sina små outhärliga klädesplagg, hvilka sommartid inskränkte sig till det grofva, hemväfda linnet, men vintertid behöfde åtskilliga tillägg, för att gossarne skulle kunna utlägga harsnaror i skogen och flickorna biträda sin mor vid brunnen och ladugården.

Allt hade gått skäligen väl i lås, så länge herrarnes underhållspenningar
 15 ännu hördes skramla i läderpungen och silkesbörsen. Der hade till och med kunnat öfverst afläggas priset för Gustaf II Adolfs nya vackra bibel, som flitigt lästes morgon och qväll. Men nu skramlade sedan länge intet silfver mer i lädret, silket var tom grannlåt, herrarne voro långt borta och hade ej låtit höra af sig. Hvar var då mästare Sigfrid, barnens förste vän och
 20 gynnare? Han hade redan 1627 gått bort från denna mörka jord till sina lysande stjernor, såsom han sjelf förutsagt. Ingen annan ville belasta sig med vården af två tattarebarn, om hvilkas härkomst eller anförvandter man icke lyckats få ringaste upplysning, och så hade torparen Thomas Kask blifvit vederbörligt förordnad till de främmande barnens förmyndare.

Torpet var bördigt, och Thomas Kask arbetade så flinkt med sin ena
 25 arm, att han de första åren betslade två hästar i sitt stall, medan hustrun mjölkade fyra kor i ladugården. Men så kom kriget, det stora kriget! De små krigen efter 1617 hade nöjt sig med halfva skörden, halfva manstyrkan. Det stora kriget begärde mer, det artade sig att begära allt, fastän det icke
 30 fick allt; det hängde sig som en blodigel vid arbetarens fot, det utsög hans märg och blef aldrig mätt. Ryttaren på den röda hästen red öfver världen i blodig härskrud och tömde torparens sädeslår, sedan han tömt bondens lada, frälsemannens stall, borgarens fickor och prestens tionde. Kaskas torp lydte under Nyby, och Nyby råkade vara ett af de få skattehemmanen i
 35 dessa trakter, der det mesta var frälse. Skattebonden var fri jordegare, men denna frihet fick han betala dyrt, ty på honom hvilade tyngsta bördan. Så hände sig en dag på sensommaren år 1636, när allt tillgreps för att godtgöra de lidna förlusterna i Tyskland, att kronans fogde med två rättare infann sig

på Nyby gård för att utkräfvat spannmål för de nya truppersnas utrustning och hästar för trossen, hästar för kavalleriet.

Thomas Kask hade en ung hemfödd hingst på fjerde året, Pilen benämnd, ett ståtligt djur, som redan ansågs för ortens snabbaste trafvare och väckte grannarnes afund. Bonden på Nyby förplägade fogden, stack ett par dalrar i hans hand och visade honom till Kaskas torp. Der gjordes kort beslag. Pilen anammades mot ett qvitto, som i dessa tider betydde ingenting, och fördes till Nyby för att derifrån sändas med andra hästar till mönstringsplatsen i Lojo.

Men nu var Pilen, alltifrån sin första lyckliga barndom som föl, en förklarad gunstling till den tioårige Benu, som mästare Sigfrid kallat Ben-Oni, smärtans son. Desse två voro oskiljaktige. Benu hade fått förtroendet att ensam vattna och fodra Pilen; Benu hade varit den förste ryttaren på Pilens rygg, så snart denne förmådde bära hans lilla lätta person, och Pilen lydde i blinken Bennus hvissling. Gossen råkade i förtviflan, när han vid återkomsten från sina snaror i skogen fann Pilen bortröfvad.

Fosterföräldrarna höllo råd om hästen och barnen. Dordej sade: – Jag vånne vi blefve af med Benu, den olyckspojken. Thomas, du håller honom för mer än dina egna barn, du låter honom göra allt hvad honom lyster. Si så förträffligt arger han åter kan vara! Sanna mina ord, Benu är ett tattarebarn, han skall bringa ofärd i torpet!

Thomas svarade:

– Är han ett tattarebarn, så är Hagar det ock, men henne vill du intet mista för tjugu ungnöt.

– Tala intet om Hagar! Hon är ett lyckobarn, maken får du söka i tre kyrksocknar. Läser hon intet redan i bok bättre än jag? Är hon intet den flinkaste i sömnad och alla husliga sysslor? Får hon intet makt med Sigfrida och alla de andra, bättre än du och jag? Hvert skulle jag taga vägen med de många barnen, om jag ej hade Hagar? Ha vi ej råd att föda dem alla, så låt oss skicka Benu till Gerknäs, efter herr Åke lofvat oss det, men si, Hagar behålla vi. Jag tänker, herr Jöns mins icke mer af flickan, än hans jagthund mins det lingon han trampat i fjor på räffjagt i skogen.

– Jaså, sade Thomas saktmodigt, – är nu tiden kommen, att också vi skola kifvas? Behåll Hagar, jag håller Benu! Får gå, han är oregerlig, får gå, han gör dumheter, men krut är i pojken, lita du på en krigsmans ord! Pilen? Ja, »ota hännestä kiini», tag fast honom i svansen, bruka finnarne säga. Sörjer icke Benu kräket, som hade det varit hans egen hundvalp? Det der förstår jag. Märk, huru pojkbysingen piskar i argheten brunshinken med

sitt hasselspö, som hade han för sig fogdens breda rygg! Sådant fångkrut! Jag ville icke vara i fogdens ställe, om *han* vore brunnhinken.

Föremålen för denna rådplägning, de båda fosterbarnen, stodo vid brunnen, omgifna af torpets legitima afkomlingar. Pilens bortröfvande var
 5 dagens stora tilldragelse, och Bennu, som låtit sin första vrede rasa mot den toma spiltan i stallet, stod nu på gården, ursinnigt piskande hvad han först kom öfver, som råkade vara brunnen. Han såg käck ut, det lilla spensliga brushufvudet, smärt som en rönntelning, vig som en ekorre, blixtrande bruna ögon, svart hår, glödande kinder och hela pysen mest lik en raket,
 10 som icke fått makt att stiga i höjden, men uttömmar sina sprakande gnistor i gröna gräset.

Tommu, tre år äldre och mer än hufvudet högre, understod sig att skratta. I blinken sprang Bennu mot honom och lät sitt hasselspö utan hejd hagla ned öfver fosterbroderns hufvud och rygg.

15 Sigfrida började gråta. Hagar kastade sig emellan och mottog de rapp, som ämnades Tommu.

– Är du karl du, som slår oskyldiga? Slå fogden!

Och systemen såg på honom med sina stora ögon, lika mörkbruna och lika blixtrande som hans egna. De voro, med sina ännu ej fyllda tio år, så lika
 20 hvarandra, att ingenting annat än könet och drägten skilde dem åt, – två vackra bär, sprungna ur samma qvist, två fattiga, förgätna ranunkler, vuxna ur samma rot på heden. Måhända var systemen en tvärhand längre, och hennes bestämda hållning röjde tidigare utvecklade själsåfvor.

– Fogden? upprepade Bennu.

25 – Ja, svarade Hagar. – Han är med sina hästar i Nyby.

Bennu betänkte sig några ögonblick, flög Tommu om halsen, snyftade ett: förlåt! och tog derpå till flygten, allt hvad hans lätta ben förmådde, – barfota, barhufvad, med det enda nödvändiga plagg, utom skjortan, hvilket en ung man om tio år icke skickligt kan umbära ens i skogen, derifrån
 30 Bennu kommit.

Barnen sågo förundrade efter honom.

– Jag går med! ropade Tommu, medan hans kind ännu bar ett rödt märke af hasselspöet. – Bennu springer till Nyby att gifva fogden stryk.

Hagar följde honom.

35 Det var endast några stenkast till Nyby gård. När Bennu nalkades gården, såg han hästarne beta i hagen, medan fogden rastade. Bennu förändrade plan. Han satte två fingrar till läpparna och hvisslade två gånger. Vid första hvisslingen upplyfte Pilen sitt stolta hufvud och lyssnade. Vid den andra

sträckte han i galopp öfver hagen, flöjde öfver gärdet och stod inom mindre än tre minuter muntert fnysande vid gossens sida. Bennu förstod, att Pilen endast kunde räddas genom en snabb flykt, lika godt hvart, klef på en sten och satt snart, med ögonen strålände af förtjusning, på favoritens rygg. Han red till landsvägen, en ridt så god som en annan, utan mössa och skor, utan betsel, tyglar, sadel och sporrar. Det var mer än ett nöje, det var seger, det var triumf!

Hagar och Tommu sågo den lille ryttaren spränga på landsvägen vesterut. Icke många minuter derefter sågo de fogdens två rättare skyndsamt rida samma väg, och desse två voro bättre munderade, utom att de dertill voro beväpnade.

– De taga honom, de slå ihjel honom! ropade Tommu och sprang till föräldrarna med budskap om faran.

– Ingen hinner upp Pilen! tröstade honom Hagar, nästan lika förtjust som brodern, och knep hop sina läppar till en hvissling, som liknade Bennus.

Huru nu denna jagt skulle hafva aflupit, är, oakadt Pilens snabbhet, ej lätt att gissa, då häst och ryttare gjorde utan mål sin första utflykt i världen. Men Bennu hade icke hunnit långt, innan han på landsvägen mötte en vesterifrån kommande talrik skara af vagnar och ryttare i långsam tågordning. Bennu klappade sin Pil på halsen – enda medlet att styra honom – och sprängde i pinkarrier inåt sveden på sidan om vägen. En sats, och Pilen snafvade med frambenen öfver en stubbe; hans manhaftige ryttare gled öfver hästens hals ned på sveden.

Skaran på landsvägen förnam ett kommando och gjorde halt.

– Hvad är det för en byting, som rider en sådan häst lytt öfver stubbarna?

Åter var det ingen ringare person än numera fältmarskalken herr Åke Tott, stadd på en af sina vanliga resor att jaga vid Gerknäs. År och blesyrer hade omsider tvungit den väldige herren att på längre resor åka i vagn. Men näst en tapper ryttare och ett godt svärdshugg kände herr Åke i denna världen ingenting beundransvärdare än en stolt trafvare, sådan som Bennus' Pil.

Gossen framfördes, röd af ridten, men oförfärad och trotsig. Han trodde sig fångad af fogdens folk. Herr Åke lät framleda hästen, som till all lycka befanns oskadad.

– Mina herrar, behagade fältmarskalken yttra till sina adeliga svenner, – har någon sett en stoltare bog eller vackrare knäveck? Talen icke om de polska springarnes smäckrare ben; hagel i mitt kyller, de hålla icke ut hvad de der labbarna hålla! Hvad tron I det var för en, som jag red vid Grebin?

Finsk race, mina herrar, ackurat som den der. Stålhandske red icke en bättre vid Breitenfeld. Det kan göras något af den der bondkampen, han måste bli min.

– Han är min, svarade lille Bennu.

5 Herr Åke mätte pojken från hufvud till fot, och den distansen var icke lång.

– Din? Och en sådan krabbsaltare skickar man ut att förderfva en sådan häst! Hvad nu, pyssling? Rider du utan sadel och betsel? – Och fältmarskalken skrattade, såsom han icke skrattat, sedan han sist var i färd med

10 Isolanis kroater.

Bennu stod svarslös vid detta jättelöje. Han stirrade med nyfiken beundran på de präktiga sadelmunderingarna.

– Af dig kan Lars Palikka göra en bra ryttare, när du fått ben till sadeln, återtog fältmarskalken i blidare ton och ruskade om den lille på ett sätt, som kom Bennus små skuldror att knaka. – Du kan följa till Gerknäs och blifva stallmästare åt min lille Klas. Hästen anammar jag, som fan tog Wallenstein.

– Pilen är fars och min häst, skrek Bennu, åter utom sig vid denna hotelse. – Fogden röfvade Pilen ifrån oss!

10 Vid dessa ord hade fogdens förföljande rättare uppnått de resande och kallades fram till fältmarskalken. De berättade händelsen: hästen hade tillhört Kaskas torp.

– Godt, sade herr Åke. – Så är han kronans, och jag tager honom. – Man gjorde icke många omständigheter den tiden med en torparens häst.

25 Tåget fortsattes, och Bennu fick rida Pilen, som leddes i grimma af en bland ryttarne.

När man passerade Kaskas torp, sade Lars Palikka till sin herre:

– Det var här ers nåd för tio år sedan stod fadder åt tatarungarne.

30 Herr Åke hade längesedan glömt denna obetydliga tilldragelse. Han skulle ej heller nu hafva fäst sig dervid, om han ej ihågkommit herr Jöns Kurk, med hvilken han mången gång varit i delo.

– Tatarungarne? upprepade han. – Fråga pojken der, huru gammal han är!

– Nio år, rapporterade stallmästaren.

35 – Det slår in. På tionde året. Kunde se det på korppluggarna. Men der är ryttarefart i den slyngeln, han må vara min gudson.

– Det var der jag såg den döda, hans mor, som jag sett en gång förr, dristade stallmästaren tillägga med en gunstlings obesvärade sätt. – Nu mins jag hvar jag sett henne. Det var vintern förut i Marienburg, kort efter

dusten vid Wallhof, der ers nåd med ett hugg klöf polacken från stormhatten till sadelbommen. Salig kungen skulle till Stockholm, der var gästabud före afresan. Så kommo förnäma fruar och jungfrur från Riga. En var helt ung och fager under ögonen, hon blänkte som ett solsken af ädelstenar från håret till skärpet. Ers nåd, det var den döda i torpet ... det var tiggerskan! 5

Herr Åke skrattade.

– Det der kan du berätta en regnig höstnatt vid bivuaken och fältflaskan. Huru många remmare tömde du med dina stallbröder vid konungens gästabud?

– Två, svarade Lars Palikka lugnt. Och resan fortsattes till Gerknäs. 10

4. I Karis prestgård.

Hvad behöfver hon veta?

Tullnären Lydik Larsson hade ej mindre än de höge herrarne haft mycket annat att tänka på än fattiga barn i ett aflägsset torp. Han hade haft trassel af alla slag, sedan det stora kriget i Tyskland begynt uppsluka alla slags varor och lägga embargo på skeppen för nödig transport. Holländarne hade blifvit oregerlige, sedan konungen vunnit nya stora kuststräckor vid Östersjön och gjort intrång i deras indrägtiga handel på Danzig. Kom så dertill, att Lydik Larsson åtagit sig betydande leveranser till kronan, hvilka, på samma gång de fylde hans penningpung och ökade hans anseende som affärsman, inqvarterade en hel myrstack af nya bekymmer i hans förslagna hufvud. 15

Nu hade han varit på resa till Ekenäs i ändamål att uppköpa humle för kronans räkning. Soldaten, som slogs så tappert, förtjenade ock att stundom få muntra sig med en remmare öl. Men förrådet af humle var medtaget i Ekenäs, och tullnären begaf sig, på återresan, till prestgårdarne för att der ifylla hvad han behöfde för leveransen. 20

Så hände sig, att Lydik Larsson sommaren efter den tilldragelse, som förändrade lille Bennis öde, inträdde i den stora stugan på Karis prestgård och fann kyrkoherden Petrus Mathiæ Tavia i tal med en bondqvinna, som åtföljdes af en liten flicka. 30

– Hvad är det ni säger, mor Dordej? frågade med rynkad panna själsörjaren, som just den dagen råkade vara öfverlupen af ostar och sommarsmör från alla sina rökar. – Hvad är det ni säger? Böcker? Hvad skall ni göra med böcker?

– Det är för flickan, vördige far, svarade torparhustrun. – Hon ligger 35

öfver mig dag och natt, att jag skall låna henne böcker från prestgården, för vördige far kan väl förstå, att fattigt folk ej har råd att bestå sig så dyr lärdom.

– Gif henne katekesen!

– Den kan hon utantill från perm till perm. Vördig far mins nog läs-
5 förhöret.

– Så gif henne psalmboken!

– Den kan hon också utantill. När jag sjunger i kyrkan och hon sitter bredvid mig i bänken, mins hon hvar vers och på hvilken sida den står.

– Så gif henne bibeln, om ni har någon bibel! Jag tänker, att den har hon
10 och vi alla nog att begrunda för alla våra lifsdagar.

– Vördig far har rätt, det har jag många gånger sagt henne. Men si, Hagar är en sådan en, att hon aldrig får nog. Hon har läst igenom hela den heliga skrift, efter vi ju lade oss till den välsignade boken, som vördig far mins, med barnens underhållspenningar. Hvert präntadt ord mins hon der, Mose och
15 alla profeterna, för hon började läsa af sig sjelf, när hon var fem år gammal. När jag sade till henne: det der är A, visste hon redan alla stafvarna. Tröste mig, om vintern läser hon vid brasan och pertstickorna; sommartid, när jag vaknar, sitter hon återigen vid sin bok. Hvad i verlden skall jag göra med barnet? När hon har läst något, vill hon också ha uttolkning på det, efter der
20 ju är mycket, som går öfver mitt och hennes förstånd. Och så har jag tänkt, att det skulle vara nyttigt för henne, om hon får låna af vördige far sådana kristliga böcker, som lära ett rätt förstånd af skriften.

– Hör nu hvad jag säger, mor Dordej; ni ser ju, att folk väntar på mig, jag har ingen tid med dårskaper nu. En sådan lystnad att veta rätta förståndet af
25 allting är af ondo. Vore barnet en pojke, skulle jag råda er att skicka honom till skolan i Helsingfors, om ni har råd, och har ni ej råd, så skulle ni göra honom till en ärlig gårdsdräng, det kan vara godt nog och för godt, efter jag hör, att de der barnen sägas vara tattareungar. Men eftersom barnet är en flicka, så är hennes lystnad efter rätta förståndet ingenting annat än
30 ormens svek i paradiset vid kunskapens träd. Ni mins, att jag predikade i våras om syndafallet. Skäms icke en sådan fattig stackare, och dertill en flicka, att vilja lära skriftens förstånd? Gif henne ris och icke böcker! Hvad behöfver hon veta? Lär henne sköta korna, baka bröd och skura golf, det är för henne lärdom nog.

– Men vördig far, det kan hon allt, bättre än någon vid hennes ålder! invände Dordej halfgråtande. – Hon är så skicklig nu redan och trägen i
35 sysslorna, att det hon läser, det listar hon sig i löndom till på mellanstunderna och på söndagarna. Vördig far skulle nu vara så beskedlig och låna

henne någon kristlig postilla, som värdig får icke själv eftertraktar till att predika ur; det kan, Gud hjälpe mig, intet vara af ondo.

Petrus Tavia betraktade den lilla läshungriga flickan, som stod der röd af blygsel med nedslagna ögon, uppfångande hvarje omildt ord från hans läppar.

5

– Jaså, sade han, – är det du, som läst genom hela bibeln? Nå, säg mig, hvad var det, som Israels folk kallade ett *klangår*?

– I tredje Mose bok, 25:te kapitlet, 11:te versen står: »Ty det femtionde året är edert klangår.»

Kyrkoherden uppslog sin bibel, ty han mindes icke versen, och fann svaret riktigt. Den värdige mannen blinkade och fortsatte:

10

– Nå, efter du minnes så bra, kan du berätta för mig, hvilka judar hemkommo med Serubbabel från babyloniska fångenskapen?

– Det står i Nehemia bok 7:de kapitlet, 7:de och ända till 64:de versen: Jesua, Nehemia, Asaria, Raamja, Nahamani, Mordechai, Bilsan, Misperet, Bigvaj, Nehum, Baana ...

15

– Håll, det är nog! Jag märker, att du reder dig skäligen bra. Det der, kära barn, är godt minne, det är ännu långt ifrån godt förstånd.

– Värdig får har alldeles rätt, inföll Dordej, – det är det jag har sagt henne. Men då svarar hon, att just därför vill hon lära ett godt förstånd.

20

Nu förlorade kyrkoherden tålmodet.

– Och jag har sagt eder, att sådan lystnad hos qvinfolk är djefvulens påfund. En qvinna skall tjena, vara sin man underdånig och uppföda sina barn i tukt och förmaning. En qvinna skall vara Sara och icke Eva. Mins det, farväl!

25

Dordej gick bedröfvad med oförrättadt ärende. Vid dörren stod tullnären och hviskade till henne:

– Vänta mig vid grinden, jag vill tala med er!

Lydik Larsson frambar det ärende, som fört honom till prestgården. Han fick höra åtskilligt tal om de dåliga tiderna, krig och missväxt. Men Karis råkade vara välsignadt med goda humlegårdar, och tjugu säckar fylles för tullnärens räkning. Hela denna nejd exporterade humle, för hvilken Ekenäs var den förnämsta marknaden.

30

Vid grinden väntade Dordej och flickan. Tullnären hade igenkänt henne, hört samtalet och förnummit en obestämd känsla af försummad pligt, när han erinrade sig, att han, jemte de höge herrarna, stått fadder åt nattens barn. Man hade då ännu icke lärt sig att taga denna väntjenst mot värnlösa så lätt, som i våra dagar.

35

Han erfor nu barnens korta lefnadshistoria. Pilens borttröfvande och Bennus försvinnande hade varit en märkedag i torpets enformiga lif. Sedan fogdens rättare på Nyby redogjort för sin jagt efter rymmaren, hade Thomas Kask med sin äldste son begifvit sig till Gerknäs att återbörda pojke och
 5 häst. Han hade lika så gerna kunnat bedja en stenmur om rättvisa. Hemma som borta lefde herr Åke i fält, och i fält anammas ett byte utan appell. Torparen hade hardt när bekommit sitt svar af stallmästarens ridspö, förrän det uppdagades, att han tjent som ryttare under Evert Horn, hvilken var
 10 alla, äfven Torsten Stålhandskes, äfven Åke Totts herre och mästare. Att afstå Pilen kom icke i fråga; kungen sjelf, om han lefvat (och här saluterade herr Åke af gammal vana), skulle ej dristat röra en häst i Gerknäs stall; men efter Thomas Kask varit Evert Horns ryttare, skulle han, i utbyte mot Pilen, få välja åt sig den bästa arbetshästen i stallet.

– Huru många trosshästar ha vi, Lars Palikka?

15 – Angår mig icke, ers nåd; fogden sköter om jordbruksskräpet. Det vet jag, att här på Gerknäs ha vi trettiosex hästar, munderade för squadronen, tjugufyra på Lavila, tjugufyra på Ekolsund.

– Godt, Palikka. Låt karlen här få en trosshäst, med eller utan spatten. Pojken behåller jag; han får rida in Pilen, jag har låtit spanna korta stigbyglar
 20 åt hans spinkiga ben. Är han icke min gudson? Och har han icke redan lärt min Klas att klifva på hans axlar i sadeln?

Dordej suckade, när hon för tullnären beskref denna viktiga tilldragelse, då hennes Thomas fick en kasserad, gammal slöhofvad ridhäst i utbyte mot Pilen.

25 – Gossen stackare är nu herr Åkes. Vildsinter var han förr, skengalen blir han på Gerknäs med de ogudaktige ryttarne. Thomas hade ondt af att mista Pilen, men si, han skulle dertill ha gifvit Blacken med, om herr Åke låtit honom behålla Bennu.

Tullnären åhörde tålmodigt den långa berättelsen och frågade hvad
 30 Dordej nu ämnade företaga med Hagar.

– Hvad fattigt folk företager med ännu fattigare. Arbeta för lifvet och mager kost. Frysa behöfver hon icke, och om någon skall svälta, blir det jag.

– Flickan vill läsa?

Dordej strök sin högra flata hand mot den venstra med en åtbörd af
 35 förakt.

– Ni hörde, hvad vördig far sade. Hvad skall en flickunge göra med skriftens rätta förstånd? Hvad behöfver hon veta?

– Det kan allt vara skäl i sådant, Dordej, eftersom lärda böcker äro skrifna

för manfolk. Men Hagar är ej som andra barn. Hörde jag icke sjelf, huru hon svarade vördige far, så att håren reste sig? Han skulle ju hålla god min för värdigheten, men jag såg, att det klack i honom.

– Nå, hvad sedan? Mycket regn faller i sjön, mycket solsken värmer upp hälleberget. Det skall vara penningar till lärdom, och sedan, kan jag hjälpa, att Hagar är flickebarn? Hon får tjena som piga på Nyby. Kanske blir hon, som jag, en torparens hustru. Värm upp hälleberget!

– Vet ni, Dordej, hvad mäster Sigfrid sade den natten, då barnen kommo till verlden? Han sade, att barn af den natten få stora gåfvor. Det likar sig rätt för Hagar, Dordej. Der är intet hälleberg, som ni säger, der är den bördigaste åkerjord, som någonsin väntat plogen och sädeskorntet. Skicka flickan i skola!

Åter gjorde Dordej sin åtbörd med flata handen.

– Skola? En tattareunge i skola! Ni har kanske hört, att barnen ha sådant rykte om sig. Vet jag det? Gud vet det. Underligt var det. Kanske har modern varit fattigt folks barn, som andra, men råkat ut för en bof ... Skola! Och *hvar* vet ni en skola för flickebarn, om intet för katekesen och läsförhöret?

Anmärkingen var ovedersäglig. I hela Finland funnos, utom klockarskolorna för innanläsning och katekes, endast fyra eller fem lärda skolor, och alla dessa för gossar. Långt efter Hagars och Dordejs tid hade fäderneslandet intet annat svar på vetandets törst i ett qvinnohjerta än det urgamla, jernhårda, obevekliga: hvad behöfver *hon* veta?

Lika svarslös stod tullnären Lydik Larsson. Han betraktade den elfva-åriga flickan, som satt sig på dikeskanten vid vägen och plockade sönder en ängsnejlika, vuxen vid gårdet. Hon undersökte roten, stjelken, bladen och blomkalken så uppmärksam, som ville hon utgrunda plantans byggnad. Hon skulle kallats ett vackert barn – så kloka, bruna ögon, så fint bildade drag, så svart hår i två långa flåtor – om icke den tunna kjolen varit så snäf, de bara armarna så tattarlikt bruna. Tullnären försporde åter en ovan känsla i sitt affärsmannahjerta. Han var enkling, barnlös och rik. Om han skulle upptaga denna fattiga, värnlösa, så ovanligt begåfvade flicka som sin? Var icke äfven han en gudfar för nattens barn?

Men Lydik Larsson var en försiktig man; han ville icke köpa grisen i säcken.

– Dordej, sade han, – säg mig uppriktigt hvad ni tycker om flickan! Jag menar ej hennes förståndsgåfvor, jag menar hjertelaget. Hurudan är hon?

Dordej gjorde en af dessa okonstlade gester, som brukas i hennes stånd; hon snöt sig med fingrarna, plirade småslugt på den frågande och svarade:

– Som folket är mest.

– Hvad vill det säga? Visar hon odygder? Är hon styfsint, olydig, uppstudsigt? Ljuger hon, Dordej? Är hon falsk? Är hon lat i arbetet? Aldrig kan jag tro, att hon snattar?

5 Dordej skrattade.

– Ser hon ut att snatta? Om hon hade lof att bortgifva sin slitna sko eller sin lappade kjol, skulle hon kläda dem af sig, när hon ser en annan gå oklädd. Ljuga ... latas? Hvar skulle hon lärt det? Intet i vår stuga. Lyda har hon lärt från att hon kunde krypa, men besvär har det kostat mig. Ena stunden är
10 hon styfvere än en träsko, andra stunden mjukare än en lintott. Riset, ja, det är för Hagar och Bennu värre än glödhett jern. Det skulle ni se! När qvasten får släppa till sina qvistar för de andra barnen, ulfvar Hagar, som sved det på hennes egen rygg. Si, jag vet hennes konster. Jag säger: »Nu skall du göra det eller det så bra, som ingen annan kan göra't.» Gör hon det intet? Jo, si
15 det gör hon! Kantänka, ungen tycker om ros och berömmelse. Sinnelaget, det skiftar ofta om, men stormodigt skall det vara, det är intet lappdockor, som duga åt Hagar, det skall vara det högsta berg och den finaste grannlåt, om det ock vore lysmaskar från ängen eller kattguld från kiselstenarna.

– Efter allt hvad ni säger, Dordej, är flickan oreglerlig och gör eder omak.

20 Jag tänker ni vore glad, om någon toge stackarn ifrån eder?

– Taga henne ifrån mig? *En* kunde göra det, och det är far hennes, om han lefver, men kommer han, må han akta sin rygg för qvastkäppen. Taga Hagar ifrån mig? Hvem skulle då göra mina sysslor och få makt med de ostyriga barnen? I somras hade Bennu fått dem med sig till mossen att
25 plocka hjortron. Först sjönk han ned till öronen, så skulle Sigfrida hjälpa honom och sjönk till armarna. Tommu visste intet bättre råd än att springa en fjerdingväg hem efter hjälp. Hvem drog upp dem? Hagar. Hon släpade fram en kullfallen björk. Hvad, skulle *de två* drunkna! På dem biter hvarken eld eller vatten ... Taga *henne* ifrån mig!

– Hvad säger ni om ett förslag, Dordej? Jag är ju flickans gudfar, jag tager Hagar på några veckor med mig till Thurholm, kläder upp henne i nytt linne, kjol, tröja och skor, förskaffar henne de böcker ni förgäfvades begärt låna af
30 vördige far och hemtar henne tillbaka till allhelgona, när jag åter måste fram denna vägen förbi edert torp.

35 Dordej betraktade honom misstänksamt med ett par stora svartsjuka ögon.

– Jaså, ni vill taga henne, ni? Vet ni, att Thomas är barnets laglige förmyndare?

– Men ni får ju flickan tillbaka. Har ni henne så kär, som ni säger, Dordej, så måste ni unna barnet att se sig litet omkring. Betänk: kläder och böcker!

Ja, kläder och böcker, dessa två argument blefvo slutligen afgörande. Motvilligt gaf Dordej sitt samtycke under två förbehåll: fattigmans kläder och kristliga böcker! Dordej hade en dunkel aning om, att icke allt pränt var af godo. Och Hagar följde med nyfikna barnögon sin nye beskyddare på besök till Thurholm.

5. Thurholm.

Får jag ej räkna himmelens trappor?

Det nuvarande Helsingfors, som vid början af denna berättelse var en öde bergsudde, omgifves på tre sidor af en stormig hafskust, öfversållad med öar. Den grå graniten, dess underlag, liknar en fattig mor, hvars enda rikedom består af kraftiga, glada, vackra barn. De äro hennes stolthet och förtjena att vara det. Ingenstädes framträder civilisationen behagligare för ögat, än der hon steg för steg eröfrat ödemarken. Lägg två och ett halft sekels kultur till trettio åra krigets tidevarf, och naturens skaplynne är det samma ännu i dag.

Den största och bäst odlade ön är Degerö. På dess nordvestra kust är Thurholm, hvilket omtalas redan i Erik XIV:s dagar och anslogs efter Karl XI:s reduktion till kaptensboställe vid Nylands infanteri. I Johan III:s tid tillhörde Tulholm eller Tullholm, som det då kallades, borgmästaren i Helsingfors Lars Mickelson och öfvergick efter honom med ett kungabref af den 20 maj 1614 till hans son, tullnären i Helsingfors och Borgå Lydik Larsson, mot rusttjänst till kronan. Men naturen har här icke tänkt på krig, hon har tänkt på att brodera ett vackert mönster. Samla inom ett litet område den älskvärdaste omvexling af berg, parker, fjärdar, vikar och uddar, som i vår tid omkransa Finlands nya hufvudstad, ställ vid sidan af Thurholm dess grannar Jollas och Stansvik, och begär icke mer af en finsk skärgårdsidyll!

På Lydik Larssons tid var denna del af Degerö för det mesta en vildmark. Hafvet gick två och en half aln högre än nu, en lummig ekskog betäckte stränderna, medan barrskogen i sitt nordiska allvar rotade sig i bergsskrefvorna och här eller der en äng, ett åkerfält rödjat mark i de bördiga dalgångarna. En smal körväg ledde till Degerö gård; en stor, väl underhållen båtbygga betjenade samfärdseln till sjös och tjenstgjorde som tullstation för Helsingfors, emedan segelleden till gamla staden gick här förbi. Åbyggnaderna voro af enklaste byggnadsstil, men vittnade om vård och välstånd.

Boningshuset af furu, beläget på den kulle i öster, som nu intages af drifhus och ladugård, inrymde stuga och två kamrar samt en folkstuga, som tillika var kök. Huset bestod sig icke allenast sex prydliga glasfönster, två rutor i höjden och två i bredden, utan äfven den sällsynta lyxen af ett tak, belagdt
 5 med röda holländska tegel, som lyste långt ut på fjärden. En rödmålad förstuguqvist, en grön gårdsplan, prydd af en väldig hundraårig ek, fruktträd och en liten kryddgård för odling af kål, timjam, persilja och lök, gäfvostället ett inbjudande utseende.

Lydik Larsson bodde i gamla Helsingfors, men tillbragte den vackra
 10 årstiden på sitt landställe Thurholm. Tullstationen vid hans egen brygga tillät honom sköta sin tjänst på samma gång som sitt sommarnöje.

Det var en stormig eftermiddag i början af augusti, kort före mörkningen, då tullnären, uttråkad af sina kunder vid bryggan, återvände till gården. Han kände sig ensam, den rike enklingen. Dag efter dag trillade silfverdalarerna
 15 ned i hans kassakista för att en annan dag åter vandra ut på förtjenst och återvända i fördubbladt sällskap. Deras klang hade länge varit hans enda musik, men det gafs stunder, då de förlorat sin tjusning och droppade ned i kistan med ett skrällande ljud, som tycktes begabba deras lycklige egare. Han behöfde välljudet af en mensklig stämma, som icke mäklade med ziffror och
 20 tullinlagor, en stämma, som kunde värma hans hjerta, hvilket började att förtorka. Hvar finna en sådan hjertelisa? Icke var det hushållerskan, beskedliga Lisbet Wolle, hvars hela varelse uppgick i mat-os och strumpstickor. Icke var det f. d. kusken, numera gårdsfogden Simon Berg, eller den snedögde tullskrifvaren Sjöholm eller Thurholms f. d. ryttare, Anders Hackspet, som
 25 numera botade gårdens hästar för qvarka i stället att bota moskoviten för snufva? Eller var det kanhända den fattige djeknen Petrus Luth, som gick på rote i bygderna och hedrades för sin lärdom med en plats vid husbondens sida öfverallt hvar han satt vid ett gästfritt bord? Nej, den rike Lydik Larsson behöfde någonting annat, han behöfde en värdinna i gården.

30 Det var kulet i stugan, vinden blåste in genom de otäta fönsterposterna. Tullnären frös. Han lät tända en brasa och satte sig i en grof, tung karmstol vid elden.

Skulle han gifta om sig? Han var ju en kry enkling om 50 år och kunde försörja en hustru. Lisbet styrde huset, och Lisbet var ärlig som rågmjöls-
 35 gröt, men bakom Lisbet stod gårdsfogdens hustru, Priska, och tullnären misstänkte, att det var i Priskas hand, som den husliga styrelsens hemliga trådar sammanlöpte. Således ... hvar finna en passande hustru?

Rike Kedinghs dotter Agneta förde penningar med sig i boet. Hm ...

penningar kunde aldrig regna för tätt, men det var icke dem han behöfde. Fattiga jungfrur funnos många ... Maria Bruse? ... Betty Luth, syster till djeknen? ... Han skulle icke få korgen. Men om de gifte sig med hans kassakista? Om de toge sig för att snegla på arvet? Nej, hellre frysa ensam, ensam längleds och ensam dö.

5

Det började skymma. Dagen från fönstren stred allt mattare med eldskenet från den stora, halfrunda, öppna spishällen. Snart hade björkvedens fladdrande låga eröfrat salen och belyste med flämtande sken de massiva ekbänkarna, skänkskåpet, matbordet, tenntallrikarna på hyllan och det stora, af en holländare inköpta vägguret, som var så konstfärdigt inrättadt, att göken framträdde vid hvarje tims slag och galade tiden. När göken galade åtta, inträdde jungfru Lisbet att duka aftonmåltiden.

10

– Hvar är Hagar? frågade tullnären.

Hagar hade nu bott två veckor på Thurholm, ätit och sofvit med tjänstefolket, blifvit husvarm och uppklädd af Lisbet Wolle. Flickan hade varit så föga välkommen i huset, som ett fattigt påhänge vanligen är, men hon hade öfverträffat förväntan. Hon befanns flitig, lydig, läraktig och begåfvad med en förunderlig talent att göra sig omtyckt. Icke många dagar hade förgått, innan Lisbet Wolle skickade henne att plocka äpplen i trädgården; huspigan fann henne skicklig att mjölka korna; Anders Hackspet tog henne med sig att rykta hästarne. Endast fogdens hustru Priska misstänkte med afundens skarpa blick en blifvande gunstling och dermed en farlig medtäflarinna.

15

20

När sysslorna voro undangjorda, flög Hagar ut kring berg och backar, ingen visste hvart. Hon hade ingen jemnårig lekkamrat, och ensamma barn få underliga infall.

25

– Hvar är Hagar? upprepade tullnären med högre röst, ty jungfru Lisbet var lomhörd.

Svaret lydde:

– Ute i backarna. Jag har ej sett henne, sedan hon var med Ulla i ladugården.

30

Lydik Larsson hade hittills haft föga tid att tänka på guddottern. Nu stod han upp, tog sin käpp och gick ut att uppsöka henne.

Det var redan halfmörkt. Han letade vid det stora djupa kalkbrottet, der ett barn kan falla och slå ihjel sig i mörkret. Ingen Hagar. Han gick utåt körvägen och ropade flickan. Förgäfves. Slutligen, när han befann sig vid gränsen af sina utmarker, hörde han hennes röst och fann henne sjungande på det höga berg, som i sydvest reser sig på Thurholmens mark mot Hällviken. Han igenkände en välbekant psalm:

35

I himmelen, i himmelen,
 Der är klarhet fin,
 Så att den klara solen
 Hon ej så klara skin,
 5 Som den klarhet i himmelen är,
 Som den klarhet i himmelen är,
 När Herran Zebaoth!

Utaf den klarhet i himmelen
 Menniskan skina skall,
 10 Allt som den klara solen
 Vidt öfver stjernor all,
 Englomen fast mycket lik,
 Englomen fast mycket lik,
 För Herran Zebaoth.

15 Af Thurholmens nu med stor kostnad anlagda promenadvägar sågs vid denna tid och länge derefter intet spår. Tullnären klef pustande uppför en oländig gångstig till toppen af berget och fann Hagar på dess högsta klint, betraktande stjernhimmelen, som skådade i det första höstmörkret ned öfver det oroliga hafvet. Qvällen var klar, men stormig. By efter by från den
 20 mörka Finska viken i söder kastade sig öfver de grå klippor, som sedan skulle bära det stolta namnet Sveaborg, fann dem vara oböjliga, öfverstänkte dem med skum, hvirflade öfver Kronbergs fjärd och trasslade in sig vid stränderna i furornas tofviga hår. Flickans gestalt aftecknade sig tydligt mot himmelen. Hennes kjol fladdrade för vinden; hennes långa svarta flätor hade befriat
 25 sig från sina band och blifvit en lek för stormen; sitt högra pekfinger hade hon utsträckt mot en stor okänd stjerna, som tycktes betrakta henne och qvarlemnna i hennes ögon en sällsam återglans. Barngestalten på berget hade i mörkret, stjernljuset, vindens hvinande och vågornas brus något så ensligt sorgset och så underligt trolskt, att tullnären tänkte på mästern
 30 Sigfrids planeter och nattens barn.

– Hvad gör du så sent i mörkret på bergen?
 – Jag räknar stjernorna.
 – Räknar stjernorna? Hvad är detta för dårskaper?
 – Esaias säger, att Gud för höjdens här fram efter tal och kallar dem alla
 35 vid namn.
 – Stackare, vill du göra hvad Gud gör?

– Åh, nej då. Men Amos säger, att Gud bygger sina trappor i himmelen. Får jag ej räkna himmelens trappor?

– Kom ned! Här blåser själen ut som ett ljus. – Och tullnären tänkte vid sig sjelf, att flickan var bara barnet. Endast ett okunnigt barn eller en stor kännare af himlakartan företager sig att räkna stjernorna. 5

De åtföljdes på ojemna stigar till boningshuset. Den vanlige gästen, djeknen Petrus Luth, hade anländt, – en af desse trådslitne, halfsvultne, alltid hungrige ynglingar, som för ett bröststycke kringvankade i bygderna, stundom så talrike och efterhängsne, att de blefvo en landsplåga. Man måste för hvarje skola anvisa hela socknar, der djeknarne hade rättighet att kringvandra; för Helsingfors sträckte sig distriktet ända till Hauho i höga Tavastland. Stormodige djeknar betraktade detta område som sitt hertigdöme, dem gifvet till plundring; andre inträdde med psalm genom bondens olästa dörr och hade ett ben i beredskap att muta herrgårdens hund. Folket gaf hvad det förmådde. Hvarifrån skulle det annars få en prest på sin predikstol? 10 15

Ett vackert drag i folklynnet var, att ingen djekne anmälde sig eller motogs som tiggare. Unge Petrus Luth, en af de frimodige, men icke stormodige, satte sig obesvärad att dela aftonmåltiden.

Något rann Lydik Larsson plötsligt i hågen. 20

– Petrus, sade han, – är du redobogen att göra mig en tjenst?

– Allt hvad i min makt står, svarade djeknen.

– Här är en fattig flicka i elfte året. Hon har godt minne och en besynnerlig lust att lära. Vill du läsa med flickan? Jag tänker, att du kunde behöfva en ny jacka. 25

Petrus kastade en blick på sin nötta vadmalsjacka, der högra armbågen snart skulle skåda dagens ljus, och svarade, att han ville pröfva på.

Hagar inkallades.

– Barn, sade hennes beskyddare, – vill du lära dig räkna himmelens trappor? 30

Svaret blef en stum, glänsande blick, som ännu hade någonting kvar af stjernan.

– Hvad vill du lära?

– Först himmelen, sedan jorden, svarade flickan med hela tvärsäkerheten hos den ålder, då man tror sig i stånd till allt, äfven att räkna stjernorna. 35

Tullnären skrattade.

– Så, så, ingenting mer? Läsa och skrifva kan du, men hvad säger Petrus om räknekonsten?

Djeknen förmenade, att räknekonsten vore en stor lärdom för mången man, än mer för en flicka. Hagar skulle få börja med två gånger två.

– Får jag gå i skolan med gossarne? frågade flickan.

Tullnären upprepade Dordejs åtbörd med flata högra handen emot den venstra. Djeknen svarade, att detta icke lät sig göra. I skolan lästes latin.

– Låt mig läsa latin!

– Du? – Och äfven ynglingens bleka, allvarsamma drag upplystes af ett godt smålöje, när han svarade: – Det fanns verkligen en flicka, som läste latin, och icke allenast latin, utan äfven grekiska och mycket annat dertill.

Hon var den enda i Sveriges rike, men hon var ock ett riksråds dotter. Hon hette Wendela Skytte.

– Blef hon mycket berömd?

– Öfver hela riket. Hon dog ung för åtta år sedan.

– Åh så! Men hon blef ändå mycket berömd?

– Jag har hört sägas, anmärkte tullnären, – att vår nådiga unga drottning äfven läser latin.

– *Hon* är drottning! svarade djeknen.

– Du hör det, Hagar! Hvarför är icke du en drottning eller till det minsta ett riksråds dotter? Men eftersom ingen vet hvad din far var, kan man ju tänka om honom hvad som helst. Antag, Petrus, att denna fattiga flickans far varit en kejsare, och lär henne läsa latin!

– Det kan jag icke, svarade djeknen rodnande.

– Hvarför kan du icke? Är du för högmodig öfver din lärdom för att nedlåta dig till en så ringa lärjunge?

– Nej, fader Lydik. Hvem är ringa, om icke jag? Hvem är fattig, och jag skulle anse mig vara för mer? Jag skall lära flickan räkna och hvad jag annat vet, men begär ej att jag skall lära henne latin!

– Hvarför icke latin?

– För att, ynglingen tvekade på ordet, han nästan blygdes att utsäga det, – för att hon är flicka.

– Det var en annan sak; se, det hade jag åter glömt! Nej, barn, slå bort sådana griller; icke kläcker man örnar ur hönsägg! Det är platt oresonligt, att du vill läsa latin.

Djeknen var icke fullt ense med sig sjelf; han kände behof att gifva skäl för sitt afslag.

– Det är så, fader Lydik, utlät han sig, – att änskönt en qvinna icke anses skapad för lärdom, kan ju hända, att Gud understundom gifver henne Wendela Skyttes förstånd, vare sig att hon födes i gemaket eller torpstugan.

Om sådan stor hug till gagn leder, lemnar jag fuller osagdt. Der Gud gifver god jord, må säningsmannen icke säga: der är ett stenröse! Men latinska språket är kommet till sådant högt äreställe som lärdomens modersmål och konungakrona, att det näppeligen får kastas på landsvägen för himmelens fåglar. Det är med det som med prestkragen: lag säger, att honom kommer icke en qvinna vid. Och der någon af oss djeknar skulle få rykte om sig, att han lärt en flicka latin, der skulle all hans egen latin intet kunna förhindra, att han aktas, såsom den der oskärat visdomens privilegium, ovärdig sjelf att beklåda ett lärdt embete. En vet jag, som törs och kan, men han har sina hakar.

– Väl icke *Cannabis*?

– Nå, ja. Han bor på Hertonäs, några stenkast från Thurholm. Han kan slå ihjel en biskop med Ciceros långhandskar.

– En tokig skolmästare! Skäms du icke?

– Undskyll! Man måste ju vara galen för att lära en flicka latin. Låt mig veta, när jag skall börja räkna med Hagar. Och tack för i dag! Jag önskar eder en rolig god natt, fader Lydik!

Djeknen begaf sig till en afplankad skrubbe på vinden, der han var van att finna en dyna med rötofs och en kruka med vatten, som tillfredsstälde hans måttliga anspråk på ett sofrum för natten. Hagar bortskickades, andra gången afvisad från lärdomens förgårdar. Hon skulle få räkna två gånger två. Det var för en flicka mycket nog. Hvad behöfde *hon* veta?

Tullnären måste le åt sig sjelf. En sådan lismerska! Hade ej denna trasunge från landsvägen redan två gånger förledt en praktisk man att inlåta sig på dåraktiga lärdomsgriller? En flicka gå i skola! Och kanske blifva prest!

Han tände sin lykta och företog den vanliga nattronden. Gården var tyst, all eld släckt, allt sof, allt var så, som det skulle vara. Endast det sömnlösa hafvet fortfor att i vanmäktig vrede nagga strändernas klippor. Endast den okända, stora stjernan, som lemnat någonting qvar i flickans ögon, fortfor att skåda ned på de ensliga bergen. Lydik Larsson undrade, om detta himmelens tindrande ljus var Hagars stjerne, som mäster Sigfrid förutsagt. Ja, hvad allt utgrunda icke de lärde? Men hvad uträtta de dermed? Berga de ens sitt dagliga bröd? Svälta, som djeknen, det är deras lott, när de ej dertill frysa, som mäster Sigfrid. Hvertill tjenar böckernas visdom? Det kan ingen så noga säga; något vördnadsvärdt är det. Och likväl! Hellre en brygga med grundliga tullintrader, än all verldens lärdom med skrikande mage.

6. *Cannabis*.

Animus har äfven en feminin form, som heter *anima*.

Hagar hade börjat räkna för Petrus Luth och borrat sig genom *quatuor species*, förrän en annan ännu lärt tabulan. Läraren hade ämnat göra halt vid divisionen af hela tal såsom det högsta tänkbara mått för qvinlig räknekonst, men om få dagar var gränsen öfversprungen och marschen fortsatt inpå bråkens område. Här gick det framåt med samma hejdlösa fart. Oförväntadt befann man sig midt inne i *regula de tribus*, och så fortgick det vidare, vidare, tilldess att den andfådde läraren slutligen måste bekänna sig hafva uppnått gränsen för sina aritmetiska kunskaper. Men hade Petrus Luth gifvit ett finger, så tog hans lärjunge hela handen. Steg för steg såg han sig inledd på nya kunskapsfält. Han uppritade kartor i sanden och invigde sin åhörarinna i elementerna af geografien. Nästa steg ledde till det lilla, man då visste om naturens riken. Ett steg vidare, och man var inne i bibliska historien. Derifrån kom man till kejsar Augustus och Rom, derifrån till ytterkanterna af metafysiken. Det gick som ett trolleri. Gåtans enkla lösning var den, att en djekne i högsta klassen af 1600-talets skola ej skulle fylla måttet för andra klassen i 19:de seklet, med undantag dock af latin och grekiska, der han kunde prata kull en nutidens professor. När den brydde unge läraren såg sitt eget kunskapsförråd taga ett hastigt slut och kände sig stå allt mera svarslös gent emot närgångna frågor, förklarade han sina lektioner afslutade.

Mellan ett begåfvadt barn och dess intresserade lärare uppstår snart en förtrolig vänskap. Djeknen och hans elev sutto under den gamla eken på Thurholms gårdsplan. Hagar bröt qvistar från eken, ifylde gåsört och lejon-tand, som växte på gården, band hop en krans, lade kransen kring djeknens bruna hatt, såg honom smilande i ögonen och sade honom med sin mest bevekande röst, som icke var alldeles fri från koketteri:

– Lär mig latin!

Petrus Luth tog till flykten med hastiga steg. Han litade ej på sin ståndaktighet. Denna efterhängsna snärta, ännu i den ålder, när barn få ris, var oemotståndlig. Hvar hade hon lärt sig detta? Icke i Kaskas torp, än mindre i Thurholms ladugård.

Tidigt på morgonen, dagen efter, hade Hagar fått lof att gå med Anders Hackspet att vittja fågelsnaror i skogen. Fångsten var lycklig, den gamle knekten råkade vara vid bästa lynne. Han bar, utom hjerparne, äfven en ståtlig tjäder, fallen med ära för hans säkra lod.

De satte sig att hvila på en kullfallen fura vid stranden och framtog sitt medhafda matförråd, torrt bröd, jemte en träflaska, fylld med mjölk. Den första septembersolen glittrade i det våta gräset och försilfrade ett sakta strömdrag i Hertonäs sund. Tusen brokiga svampar, årstidens barn, betäckte i yppig färgprakt skogsfruns mossgröna klädningsfällar. 5

– Anders, sade Hagar, – hur har du fått ett så besynnerligt namn? Hackspett!

– Det skall vara *spett*, icke *spet*, svarade knekten med det lustiga grin, som stundom upplyste hans barkade fysionomi.

– Hvarför skall det vara *spett*? 10

– Det var nu der vid Moskva under herr Jakob. Nej, vid Troitska var det. Vi stodo fyra man till häst på utpost vid floden. Två skulle vakta, två rasta. Det var kallt, vi gjorde upp eld. Hade metat laxöringar. Ville steka dem. Brukade svärden som stekspett. Hack, sade korporal Bjugg, när har du sist tvättat din skjorta? I julas, sad' jag. Och nu är det snart Marie, sad' Bjugg. Vi tvätta våra skjortor, Hack, sad' han, så länge vi rasta. Godt, sad' jag, de torka vid elden ... Vi stodo, som Gud skapat oss, när två af Sapiehas kosacker kommo rännande emot oss. Bjugg till att varsko posten, jag fick de etterormarne öfver mig. Ryckte spettet ur elden, så hett det var, der satt en bränd fisk qvar på det. Ryggen fri mot en lind. Parerade spjuten med rödheta spettet. Svedde kosackernas skägg, så det fräste i dem ... Si, till den dagen hette jag Hack, men sedan kallade sqvadronen mig Hackspett. 20

Hagar skrattade. Hon hade velat se kosackernas svedda skägg!

– Men, sade hon, – det finns andra underliga namn än Hackspett. *Cannabis* ... hvad är han för en? 25

– Cambis? Han är en tassig karl på Hertonäs. Bor här vid sundet.

– Anders, här är en ekstock, låt oss ro öfver! Jag vill se *Cannabis*. Det sägs, att han slår ihjel biskopar med latin.

– Nej, är han så grym? Det har någon ljugit på honom. De säga, att ibland är han klok, men så kommer det öfver honom, att han slår stenarna. 30

Det gick Anders Hackspett liksom alla, hvilka råkade inom Hagars trollkrets. Han stod ej emot. Han erinrade sig, att på Hertonäs bodde en utmärkt sadelmakare, och fuchsen behöfde ny grimma. De rodde öfver det smala sundet och dess lilla klippö.

Hertonäs, en variant af det gamla namnet Hertugnäs, var ett af de många gods, som under Gustaf Vasa öfvergått från kyrkan till kronan. Vid tiden för denna berättelse egdes gården af två bröder, Henrik och Thomas Lydiksöner Jägerhorn, som allodialsäteri om 1 ½ mantal. 35

På stranden vid sundet låg ett fiskartorp, der man byggt en ny sjöbod för fiskredskapen. Den gamla förfallna boden stod ledig och uppläts till sommarbostad åt en utfattig, afsigkommen och sinnessjuk skolmästare, hvilken socknen inackorderat i kost och underhåll hos fiskarefolket. Hvad
 5 namn denne usling i tiden burit, visste knapt någon mer, om icke presten och kyrkoboken, men det spenamn, som skolpiltarne fordom gifvit honom, trotsade tiden. *Cannabis*, eller förkortadt Cambis, hette han numera i folkets mun; – *Cannabis*, hampa, detta var inseglet på ett lif, som hemfallit åt glömskans stora incognito. Hvaraf han fått namnet, var likaså obekant, ty
 10 af hampans sega trådar fanns intet qvar i denna trådslitna, söndersmulade tillvaro, om icke möjligen en seg lifstråd. Troligen hade skolmästaren en gång trakasserat en pojke med deklinerandet af detta alldeles icke svårlösta latinska ord, och så hade det klibbat vid hans person för hela hans återstående lif.

Dörren till gamla sjöboden stod öppen och tillät en blick i eländets
 15 bostad. Ingen eldstad, intet husgeråd, intet fönster, endast en öppen glugg. Väggarna likasom öfverlimmade med fiskfjäll, golfvet betäckt med torkadt sjögräs. Gräset var ej från i går och tienstgjorde som sänghalm. Här och der sågs en afrifven bokperm eller ett fläckadt enstaka blad af en bok fläktad för luftdraget, som strömmade in genom gluggen.

Vid stranden satt skolmästaren på en sten, – ruinen af en lärd man, ned-sjunken under nivån af den okunnigaste. Hans magra gestalt skyldes knapp-händigt af trasor, hans långa, tofviga grå hår var en lekboll för vinden, hans bara
 20 fötter buro märken af hvassa stenar och törnbuskar. Likväl fanns någonting menskligt qvar i denna aplika hamn. Han var en af desse stilla grubblare, hvilkas ande tär på sig sjelf, i brist på bränsle från verlden derute. Nu begrundade han något, som tycktes uppfylla honom med glädje och segervisshet:

– Ja, sade han vid sig sjelf, – jag har funnit det. *Eureka!* Samma *paradigma!* Samma *syntaxis!* Samma *prosodia!* Det finnes icke mer än en deklination och en konjugation, men två *numeri*, förstår du, det komma vi icke
 30 ifrån. Du för dig och jag för mig, men båda tillsammans äro vi flera. Latin som grekiska, det är intet annat än munarter. Latinet från grekiskan, grekiskan från koptiskan, koptiskan från hebreiskan och så vidare, du förstår? Det finnes icke mer än ett språk, – urspråket, det som var före Babels torn, och det har *jag* funnit!

Han lade tonvigt på detta *jag*, uppreste sig från stenen och stod der stridsfärdig mot alla vedersakare, i sin egen tanke ett föremål för världens beundran. Hemligheten af hans fall låg förborgad i detta *jag*, som brutit så
 35 många starka andar i förgudningen af sig sjelfva. Ingen är så lärd, så stor,

så upphöjd öfver människors vanliga mått, att icke en afgrund öppnar sig under hans fot i detta samma försåtliga, allt förtrampande, allt förnekande, gudadrotsande jag.

– Men – tillade *Cannabis*, i det han uppmärksammat betraktade en nätstolpe som troligen skulle föreställa en solvisare, – det är tid, att vi börja skolan. Klassen intager sina platser. Ostiarie, huru många *absentes*? Och han beväpnade sig hotande med en färla af rötofs, kastande en sträng blick på stenarna, alarna, enrisbuskarna, nätstolparna, hvilka stodo der talrika nog att föreställa en manstark klass.

I det samma fick han sigte på Hagar, som förvånad betraktade honom, medan hennes följeslagare gått att uppsöka sadelmakaren. Fantomen försvunno, anblicken af en lefvande varelse, ett barn i skolåldern, återförde honom till besinning. Han for med handen öfver pannan, antog uppsynen af en välvillig lärare och frågade, om Kajsa ville gå i skola hos honom.

Hagar var rädd, hon vågade icke svara.

– Så, så, sade *Cannabis* uppmuntrande, – äst du ett flickebarn? *Taceat mulier ...* Vi måste räkna två genera: *masculinum*, *femininum* och dertill *neutrum*. Men det hindrar oss ej att ha ett *commune*. *Scholaris* och *studens* äro *communis generis*. *Animus*, själen, har äfven en feminin form, som heter *anima*, lifvet. *Morte carent animæ*, lifsgnistorna kunna icke dö. Och om någon säger dig, Kajsa, att du ej får gå i skola, för att du är en flicka, så svara dem, att icke allenast alla dygder, utan äfven så lärda ting som *scientia*, *eruditio*, *doctrina*, *facultas*, *humanitas*, *litteræ* och många andra äro *feminini generis*. Skola vi börja nu genast?

Den ur sin rot uppryckta anden, som förtärde sig sjelf, hade nu fått ett stycke bränsle utifrån. Detta nya skolbarn skrattade icke åt honom, som alla de öfriga, åt hvilka han erbjudit sin föraktade skola. Hon ingick på hans fixa idé, hon tog den för allvar, och detta gjorde honom lycklig.

Hagar betänkte sig. Läsa för honom? Om han icke vore så afskyvärdt trasig! Om han icke inbillade sig, att hon var en sten! Skolan var allt annat än inbjudande. Men det var dock en skola, och en latinskola! Om hon skulle försöka? Tullnären var borta på resor ... Ensam tordes hon icke ... Men om Anders Hackspet ...

– Jag skall komma i morgon, svarade Hagar.

– Klockan sex! Det är bäst på morgonen. Jag är stundom så tung i hufvudet, de många pojkar göra mig så mycken förtret. Har du böcker? Har du grammatika? *Eutropius*? *Cornelius Nepos*?

– Nej.

– Vänta litet! Du skall få låna af mig. Men tala ej om det! Förstår du?
Tala ej om det!

Cannabis såg sig försigtigt omkring, gick till sin sjöbod, afröjde i ett hörn sjögräset, lyfte en lös stock i det otäta golfvet, framdrog derunder
5 en halfmurken kista och valde derur två böcker, som han lemnade Hagar med ny förmaning om tystlåtenhet. Det var grammatikan och *Eutropius*. Den fattigaste bland fattige hade också en dold skatt, som han omsorgsfullt gömde för allas blickar. Det var hans kära gamla skolböcker.

Och nu hade han fått det, som han i långa år efterlängtat, det, som han
10 så länge förgäfvades sökt, en verklig elev, som kunde hvad dessa stenar och buskar icke kunde: höra, tala, förstå, lära. Den trasige stackarens magra ansigte lyste af glädje. Han skulle uppbjuda all sin skolmästarekonst för att göra något af denna elev.

Frågan var blott, om icke stenar och buskar åter skulle tränga sig fram
15 mellan mästaren och den lefvande, talbegäfvade lärjungen. Lyckligtvis hade han själf insett, att hans hufvud var klarast i tidiga morgonstunden.

Hagar lyckades öfvertyga sin Hackspet, att snarorna borde hvarje morgon efterses. Antingen de gäfvo fångst eller icke, låg alltid ekstocken tillreds vid sundet, och kort derefter hade skolmästaren sin elev vid sjöboden. Den
20 eländigaste, den mest förtorkade, den af alla stoftets maskar förhärjade, af alla vandrares fot förtrampade grenen från kunskapens träd hade ännu bevarat ett grobart frö, som slog rot i ett annat, nästan lika skyddslöst, åt alla vindar prisgifvet människoväsen.

7. Sammansvärjning och möte.

25 Hufvud hade hon, det visste han mer än väl, men hade hon hjerta?

Det var långt lidet på sena hösten, när tullnären Lydik Larsson åter satt ensam vid den stora öppna spiseln i Thurholms sal. Mörkret stirrade så nattsvart in genom rutorna, att det kunde skäras med knif; granveden i
30 brasan sprakade som muskötskott; en skalbagge, som lefvat inkrupen under barken, drefs ut af lågorna och sökte sig, oroligt springande upp och ned längs vedträdet, en utväg till flykt. Tullnären kände åter en enklings enslighet; än en gång öfvervägde han det brydsamma valet mellan en hustru eller en fosterdotter. Tiden var kommen att fatta beslut: han skulle i morgon
35 inflytta till staden och derefter företaga en längre resa.

Betty Luth eller Hagar? En af de två.

Han räknade på fingrarna, den gamle räknemästaren. Betty såg icke oskaplig ut, var beskedlig och ärbar. Tjugufyra år var hon, han femtioett. Tjugusju år mellan sommar och höst, deri låg intet otänkbart. Men antag, att han, Lydik, lefde ännu i tolf år och Betty skulle blifva enka vid trettio-
sex år, så skulle hon gifta om sig, och någon ung odåga skulle anamma det
mödosamt hopsparade innehålllet i tullnärens kassakista. Vidare – ty det
fanns ett vidare, kanske flera, – behöfde brodern, Petrus Luth, penningar
för sina studier. Så funnos tre oförsörjda systrar, som skulle underhållas ...

Hagar var snart elfva år, hon skulle tolf år härefter vara tjugutre. Foster-
fadern skulle utse åt henne en bra man, en burgen man, som ej skulle tära på
hennes hemgift. Och hon var qvick, hon var läraktig ... maken till hufvud
fick man söka. Nu, sedan hon lärt sig räkna, hade hon användts att sum-
mera tullspecialerna och på en timme hunnit med mera, än tullskrifvaren
på tre. Voro de icke slarfvar, alla dessa snedögde, skrymtaktige lurifaxar till
skrifvare? På Hagars ziffror kunde man lita. Nå, ja, barn var hon, späd som
en ärtvinda, men lofvade hon ej att blifva vacker? Hennes bruna ögon och
smekande röst kunde ingen emotstå. Låt henne blifva femton år, och hon
skall styra huset som en prinsessa ... Vågskålen tyngde så djupt för Hagar,
att valet var nästan afgjordt.

Lisbet Wolle hade inträdt med sin vanliga syssla att duka aftonmåltiden.
Hon såg ovanligt bekymmersam ut i dag. Hon bar någonting på sitt hjerta,
men tullnären brydde sig ej om att fråga. Förmodligen var det åter en ko,
som sinat.

– Käre far, sade hushållerskan.

– Nå, hvad är det?

– Just ingenting. Jag ville fråga, om Hagar ...

– Jaså. Är det åter ett loftal? Bra, Lisbet, jag tycker om flickan och ser
gerna, att alla göra det.

– Det är intet allt guld, som glimmar.

– Så? Nå, hvad är det, som glimmar i dag?

– Hon läser.

– Mycket bra. Det har hon förstånd till; därför har jag låtit henne läsa
för Petrus Luth.

– Men hon läser mest hela dagen och stundom på nätterna. Hon läser
underliga böcker, som ingen förstår, och försummar sysslorna.

– Måtta skall det vara med allt, Lisbet. Lagg för henne vissa timmar,
hälften åt böckerna, hälften åt hushållet!

– Det är intet allt, käre far. Hon är ute alla morgnar med Anders i skogen. Skräddarens Margit har sett henne på Hertonäs hos den tokige skolmästaren.

Tullnären rörde skrattande om brasan, så att gnistorna flögo från granveden.

5 – Hos *Cannabis*! Se på ett sådant illmarigt stycke! Det är henne likt, det hade jag bort gissa, så snart hon en gång fick lukt på latinet. Och Anders, den åsnan, följer henne rätt som en stallgumse. Det är ock likt henne, hon lindar eder alla om fingret.

10 – Inte mig, vill jag tro, invände Lisbet Wolle förnärnad. – Det är ännu intet allt käre far.

– Jaså. Det är ännu icke allt? Kanske företager hon sig att förhexa gröten? Lisbet började gråta.

15 – Att käre far kan tokas med så bedröfliga saker! Det måste ju gå en barmhertig människa till sinnes att se ett barn uppväxa i stygga hedniska konster och mista sin fattiga själ. Är intet Cambis, eller hvad han må heta, besatt af djefvulen? Håller han intet skola med albuskarna? Läser han ej katekesen med stenarna? Lita på, han får dem att svara, och det får Hagar med. Priska berättar, att när Hagar kommer i ladugården, se korna så underligt på henne. Hon tänker läsa katekesen med dem också, bakfram, det
20 förstås.

– Hör nu, Lisbet, det der är enfaldigt prat. Jag skall tala med flickan om *Cannabis*. Han är tokig, som hvar man vet, och icke vill jag, att han skall förvrída hufvudet på vår flicka. Säg henne det!

25 – Men det är ännu intet allt, käre far. Ni har kanske hört, att hon är en tattarunge? Det sitter i blodet, det går intet ur henne, lita på det. Ingen vet hvems hon är och hvarifrån hon kommit. Simon Berg har berättat, att hon är hittad i snödrifvan, hon har fallit från mån. Hon kan bibeln och psalmboken utantill, men hvar vers bakvänd. Är något borta, så hittar hon det, och väntas främmande, säger hon: nu komma de! Si, om detta intet är tattarekonster,
30 vill jag aldrig koka en ärtsoppa mer. Och därför – hon hade svårt att få ordet fram – och därför kan käre far behålla Hagar, men jag vill tjena i ett kristeligt hus ... jag och Priska och hennes man och Lena och Ulla och Lisa ... och är det så, att flickan blir kvar, så måste vi alla uppsäga tjensten.

35 – Uppsäga tjensten? Hvad är detta för tokprat? Är flickan bortskämd, hvem har skämt bort henne, om icke ni? Hvem har klemat med henne och låtit henne få sin vilja i ditt och datt, som holländarne säga, om icke just ni, Lisbet, ni och alla de andra? Sickingen, edra squallertaskor, ha ni icke beprisat henne som ett mönster för kloka ungar? Och när ni kammat

henne om morgnarna, Lisbet, har ni icke inbillat henne, att hon är något slags Askunge, som en dag skall gå klädd i gyllenduk?

– Ja, snyftade Lisbet, – det ha vi alla gjort, men si, Priska säger, det är just den rätta tattarekonsten, som öfvergår alla andra, att vända folks ögon så, att det svart är blir hvitt och det fördömeligt är blir öfver all måtta älskansvärdt! Det är rätt åt oss, käre far, för ni har varit en god husbonde, men si, vi stå intet längre ut. Snart är allhelgona; vi lemna städseln tillbaka.

– Gå er väg, Lisbet, och sof på den dårskapen! Kalla hit Hagar! befalde tullnären strängt.

Det fanns likväl något i hushållerskans enfaldiga anklagelseakt, som bragte husbondens redan nästan afgjorda beslut att vackla. Han anade, att sammansvärjningens trådar utgått från fogdens hustru och gingo ut på att jaga från huset en rival om makten. Men han kunde icke dölja för sig, att ju de två barnens härkomst var ganska tvifvelaktig. Och dertill mästare Sigfrids spådomar! Skulle han, Lydik Larsson, upptaga i sitt ansedda, välordnade hus ett fosterbarn af så tvetydigt rykte och för hvars framtid siaren förutsagt så oberäkneliga, ja så hotande tilldragelser?

Hagar inträdde. Hon var blek, måhända af för mycken läsning vid så unga år. Hennes blick var skygg och frågande; man kunde nästan misstänka ett ondt samvete. Det förekom tullnären, som hade flickan sedan tre månader vuxit, magrat och mognat.

– Du har läst latin för *Cannabis*?

– Ja, Petrus ville icke mera läsa med mig.

– Jag har lofvat dig läsa för Petrus, men icke för *Cannabis*.

– Käre far har icke förbjudit det.

Tullnären betänkte sig. Hon hade rätt.

– Mycket, som ej är förbjudet, är ej därför tillåtet. Hvarför har du ej frågat mig?

– Käre far var bortrest.

– Hm ... jag kom ju tillbaka. Nå, det var väl bara hick och behej med den tokige karlen? Han lärde dig, som han lärde stenar och albuskar?

– Han gaf mig böcker och lexor. Han frågade och förklarade alla ord. Han var alltid klok från sex till nio på morgonen.

– Såå? Lärde du något?

– Grammatikan, *Eutropius* och *Cornelius*. Derefter gaf han mig *Virgilius*, som jag nu stafvar på. Käre far må tro, att *Virgilius* vet mer än en prest! Jag tycker om *Æneas*, han var en hjälte från det trojanska kriget.

Hon lyckades locka ett löje på den stränge domarens läppar. Lydik Lars-

son hyste, såsom de fleste olärde män, en till vidskepelse gränsande vördnad för lärdomen.

– Jaså, du har kommit in i trojanska kriget. Det var väl icke i går det? Sköto de ihjel hvarandra med muskedundrar och stora kanoner?

5 – Nej, de kastade spjut.

– Aha, det var lansknektar. Nå, hvad togo de i tull för en tunna sill i Troja?

– Det står ej i boken.

Åter smålog den stränge domaren. Det är smickrande för en olärd att förbluffa den lärde med en snärjande fråga, som icke får svar.

10 – Nåväl, jag förlåter dig, barn, att du gifvit dig i krig utan min vetskap, men gör icke om det! *Cannabis* går i trasor, jag skall skicka till honom ett par stöflar och en vinterpels. Vi flytta till staden i morgon, och om en vecka följer du mig tillbaka till Kaskas torp. Din fostermor väntar dig.

De stora bruna ögonen betraktade honom förvånade, men alldeles icke gladt öfverraskade. Hagar hade i öfverflödet på Thurholm nästan förgätit det fattiga torpet.

– Får jag ej läsa mer för *Cannabis*? frågade hon.

– Vi få se nästa sommar. Skicka hans böcker tillbaka, jag skall förskaffa dig egna i staden.

20 Tullnären hade ändrat beslut. Han beundrade detta barn, han höll henne mera kär, sedan man velat jaga henne från huset. Men upptaga henne till sin, det vågade han icke ännu. Han ville betänka sig än ett år, och vågskålen började sjunka för Betty Luth.

Följande dag flyttade Thurholms sommargäster med båt till det nära 25 belägna gamla Helsingfors. Sammansvärjningen hade lyckats och misslyckats. Hagar skulle resa, men samtidigt finga fogden Berg och hans hustru Priska sitt afsked ur tjensten.

För egen person gjorde tullnären en omväg och medtog Hagar. Han egde ett tegelslageri på Estnäs-udden, der nu det nya Helsingfors är beläget.

30 Halföns hårda berg, i vår tid så rikt öfverbygda, voro en fullständig vildmark år 1637. Öde klipphällar, bevuxna med tät barrskog, som gick intill stränderna; en smal, djup hafsvik i öster och norr; öppna fjärdar, lika skogbevuxna klippöar i söder och vester; en smal landtunga, sammanbindande halfön med fastlandet, utan spår af väg eller broar, sådan var nejden. 35 När isen ej bygde broarna, skedde all samfärdsel med båt. Vid södra och norra hamnarna voro notvarp, som besöktes af kringboende fiskare. Sillen, då ännu allmän i Östersjön, innan dess portar förknappades vid Bälten och Öresund, höll sig ute i öppna hafvet och lemnade vikarna till disposition

åt sin förkrympta afkomma, strömming och hvassbuk. Här och der sågs en nothängare eller ett båthus vid stranden. Hafvet gick upp till nuvarande Kaserntorget och strömmade genom nutidens esplanader till Thölö vik, hvarigenom allt område söder om detta sund var en kringfluten ö.

Lydik Larssons tegelslageri låg ungefär der finska senaten i våra dagar rest sitt palats. En tegelugn, en torklada, ett par låga boningshus, täckta med torf, se der palatsets föregångare! Lera hemtades från det kärr strax invid, der nu fyra eller fem våningars stenhuss balansera på pålverk. En plats var afröjd ungefär till halfva Senatstorgets bredd, men der universitetet nu rest sina murar, hoppade ekorren muntert i granarnas grenar.

Tullnären hade ledsnat vid tegelbruket och stod i underhandling med en köpare. Han hade ej tid att vänta ett par hundra år på en bättre affär. Hagar medfördes för att beundra en jettegryta i bergsslutningen, der nu biblioteket anlagt *sin* jettegryta för seklernas lärdom. Tullnären tilltrorde Hagar numera allt, äfven lösningen af naturens gåtor. En sådan var jettegrytan: hon ansågs svarfvad af forntidens resar.

När båten landade vid bryggan, låg der en galeas, som lastade tegel. En bondqvinna satt på bryggan och stickade strumpa. Hon uppgaf ett rop af öfverraskning, och nästa ögonblick kramades Hagar så stadigt af Dordejs armar, att en hög rodnad uppsteg på barnets kinder.

– Si, jag har dig ändå, jag har dig, min svalhöna, mitt smöröga, och du är intet bergtagen, du är intet såld åt den lede fienden! Så de kunnat ljuga på dig, det illgärdsfolket! När jag fick höra det af smeden, som var till Helsingestaden att köpa jern och träffade Simon Berg vid tullbryggan, sad' jag till Thomas: tvi mig, Thomas, sad' jag, det står jag aldrig ut med att höra sådant träffeligt tal om min flicka. Jag tager Tommu med mig och far till Helsingeland, här går en skuta i morgon dit med torsk och skall taga tegel från Lydikens bruk till barlast på hemresan. Si, så hittade jag dig som ett aspfjun för vinden! Är du intet min egenhändig lintott, som jag skall spinna det finaste garn af? Är du intet min nattmara, otäcking du, som intet gifvit mig någon fred nu i femton veckor, sedan jag lät lista dig från mig? Och dig skulle jag lemna i Helsingland, landrymmerska, som flaxar från mor din med ... jaså, der är gudfar! Goder dag, Lydiken, jag såg eder intet strax. Bry han sig intet om mitt enfaldiga tal, nog vet jag han varit gifmilder, som nyjäst öl. Barnet är ju klädt som en majstång. Sådan väf i den kjolen! Trolle mig, den är inte af Kaskas får, det är tysk-ull, det der. Och tröja med knappar! Riktiga kängor med remmar och herrfolks strumpor, halsduk och hufva! Fattiga knyte, hvar skall du få sådant på Kaskas? För si, nu tar

jag henne, Lydiken, som katten tog trastungen, det blir intet kraklamente om den saken.

Dordej fortfor under en ström af ord och känslor att nypa den bestörta flickan i alla fällar och veck. Hon ville äfven se linnet, det gick ej af för
 5 mindre, det måste framdragas under halsduken. Derefter följde granskning af föremålets person, hvilket skedde handgripligt dermed, att flickan togs i båda axlarna och uppställdes till mönstring. – Så! Jaså! Litet vuxit och litet magrat. Inbilla mig intet, barn, att du svultit hos gudfar! Har du haft frossan, stackare? Har du läst? Du har läst, jag ser det på dig. Är det gudliga böcker,
 10 Lydiken? Ni lofvade barnet kläder som fattigt folk, och så kläder ni henne i tysk-ull. Äro edra böcker också af främmande får?

Samvetsfrågan blef obesvarad. Lydik Larsson hade tagit den ena liksom den andra temligen lätt. Han omtalade sin afsigt att nästa vecka föra flickan tillbaka. Dordej kunde ju gästa några dagar i staden och följa dem åt.

– Tackar för husrum, i morgon seglar Hans Mickelson, jag tager flickan
 15 med mig ombord. Det är intet att sinka i denna årstiden. Far och ungarna vänta, Sigfrida räcker intet till allt, och Silfverblomma skall kalfva ... Tommu, har du ej tagit Hagar i granna handen?

Tommu stöflade fram med uppsyn af en martyr och räckte Hagar den
 20 grofva handen. Hon mottog den utan ett ord. Modern, som märkte allt, märkte ej flickans förlägna tystnad under detta oväntade och hjertliga möte, men tullnären frågade sig sjelf, om ej Dordej och hennes barn för mindre än fyra månader sedan varit för Hagar allt. Hufvud hade hon, det visste han mer än väl, men hade hon hjerta? Hon hans fosterdotter? Kanske var det
 25 klokast att icke förhasta sig.

Dagen derpå följde Hagar sin fostermor till Kaskas torp.

8. I grefvens tid.

Tiden var krigisk ända in i bakverken.

Läsare, ser du det fattiga torpet? Ja, det är lågt, mycket lågt och obemärkt. Låt
 30 en stormil eller en eldslåga plåna det ut från jordens yta, och i nästa by skall man ej mera veta, att det ens funnits till. Folket derinne är lika obemärkt. Barnen? Hvem tänker på de tusen ljusgröna plantor, dem vandrarens fot förtrampar i vildmarken? Och de skola dock en dag blifva furor, om de få lefva, de skola blifva en högvuxen skog. Detta låga tak aftecknar sig mot en
 35 hög horisont, uppfylld af åskmoln. Dessa fattiga barn känna i sig ett stort

tidehvarfs hjerta klappa. Gå dem icke liknöjd förbi; de ha en gång andats och lefvat, såsom du sjelf!

Ären på 1630-talet gingo som en vält öfver mellersta Europa, krossande hvad der ännu återstod af välstånd och menniskolycka. Här i norden herskade ett lugn, som kunde förliknas vid dalens stillhet bakom bergen. Stormens 5
dån förnams som en fjerran hörsägen, men han kräfdes sin skatt af blod och trångmål. År efter år utsändes några tusen unge män i krigstjenst till Tyskland, och af tio, som drogo dit, återvände omsider en eller två, några som krymplingar, andre betäckte med stolta ärr. Landets must förrann i okända djup, man visste ej hvart. Man såg ingen fiende, men man sporde i 10
luften hans hotande närvaro. Tyskland kände ju alla till namnet; alla hade hört talas om Weichseln, Elbe och Rhen; man begynte höra talas äfven om Donau. Invaliderna hemförde fältkartor i grofva träsnitt, der man fick läsa ortsnamnen för de berömdaste fältslagen, och höllo i byarna fria föredrag om sina segrar. Ännu låg allt detta någonstädes bortom himlaranden i morgontöcknen. Men en liten skymt af verlden begynte småningom klarna bortåt 15
södra sidan om Östersjön. Der fanns verkligen något annat än kejsaren och påfven i Rom, mot hvilkas illistiga anslag böner lästes i kyrkorna. Der funnos kristna menniskor, som ledo förtryck och hvilka man måste hjälpa, för att ej påfven och kejsaren skulle komma till oss och blifva oss öfvermäktiga. 20
Vi måste hjälpa dem; hvem skulle annars göra det?

Riksdagsmännen återvände från Stockholm med mer eller mindre dunkla föreställningar om kardinalen i Frankrike och Europas jemnvigt. *Vi* måste upprätthålla den. Så kommo rykten om segrar: *vi* hade segrat; rykten om nederlag: *vi* hade blödt. Öfverallt *vi*. Och dock sutto *vi* här i så 25
ostörd ro, som skatter och utskrifningar tilläto. Ingen brist var på frågor och tårar; till båda funnos dagliga anledningar. Men rågen fortfor att växa på sveden, grytan fortfor att koka på elden, yxan fortfor att hugga i skogen, väfspolen hade icke saktat sin pilsnabba flygt mellan ränningens trådar. I det yttre syntes föga förändring, om ej här en förvildad åkerteg eller der 30
en folktom, förfallen stuga, som förr sett kraftige män och fyllda brödspett under det sotiga taket. Förändringen var en inåtgående. Folket begynte, utan att veta huru, växa in i Europa.

Kriget var ingenting nytt, det hade nu utkräft sin blodskatt nästan utan afbrott i mer än 70 år. Men detta nya krig var ej som de förra mot moskoviten, polacken, dansken; mot dem hade man försvarat egna hemknutar; nu ville man försvara tro och frihet i hela verlden. Detta lyfte ett litet folk. Häfdatecknarna må tvista, om trettioåra-kriget var i sin rätta grund en kamp 35

för herravälde eller en kamp för tro: det finska folket visste blott ett, att det stred för tron. Hvad angick herraväldet ett folk, som aldrig gått ut på eröfringståg, aldrig ofredat sina grannar, sedan det sjelf fick kristen tro, alltid rest sig, kämpat och blödt för annat än eget försvar?

5 Ett land, som fört krig mot fiender i 70 år och krig mot frosten så långt det mindes tillbaka, var icke bortskämdt af goda dagar. Det såg icke allestädes så ut som i det bördiga och jemförelsevis folkrika Nyland. Död var bondens barske beskyddare, nionde Karl; död var den store Gustaf II Adolf, som ordnat riket, förrän han drog ut att ordna Europa. I de stora, folktoma
10 ödemarkerna herskade rofdjuren, i de aflägsna utkanterna adeln och fogdarna. Herrarna togo bondens arbete efter behag, redo öfver hans växande sved, körde ihjel hans hästar och kastade honom i fångelse, när han vågade knota. Fogden tömde hans sädeslada, utmätte hans ladugård och fordrade om igen hvad han redan fått. Mönsterherren tog hans söner till ledet och
15 utsände dragoner att fånga dem, som lupit till skogs. Landshöfdingen hade vant sig att årligen få en silfverkanna af fogden; domaren betraktade partens utsträckta fingrar, och hvarje finger betydde en silfverdaler. Presten, som ock skulle lefva, tog sedan hvad öfrigt fanns och svarade den höge herre, som tillsatte pastor, amen. Detta i utkanterna, icke allestädes. Men prester
20 funnos från yttersta dagens högra och venstra sida: sådana, som svulto med folket i försakande nit, och sådana, som uppträdde illa beskänkte i predikstolen eller hårluggades sig emellan och stämde hvarandra till rätta för grofva oqväden.

Finland var fattigt på allt, utom på tappre krigare, lefvande kraft och
25 brinnande tro. En öfverherde importerades från Sverige att ordna den halft förvildade kyrkan och grep in med sitt tidevarfs hårdhändta kraft. I nio år hade Isak Rothovius rensopat vestra Finlands altaren såsom med en skurtvage, när en statsman af första ordningen, Axel Oxenstjernas berömde medtäflare och motståndare, riksdrotset grefve Pehr Brahe, landsteg vid Åbo
30 den 21 november 1637 såsom Finlands generalguvernör och i verkligheten såsom dess vicekonung. Hans tid har fått ärenamnet »grefvens tid», såsom motsats till en annan, illa beryktad grefvetid under Gustaf Vasas regering.

Fältmarskalken herr Åke Tott befann sig sommaren år 1638 på sin egendom Lavila i Eura Åminne socken, när han förnam, att grefve Brahe, som
35 under vintern gjort sin första ryktbara resa genom landet till Kexholm, ville företaga en ny, kortare utfärd från Åbo till Björneborg. Lavila gård låg strax till venster om vägen, ej långt från Totts öfriga förläningsgods, Irjanti och Wuojoki. En så mäktig herre och gammal krigskamrat kunde ej obemärkt

resa Lavila förbi, äfven om herr Åke ej haft en enskild och vigtig anledning att bevisa grefven all den ärebetygelse, som stod i hans makt.

Alltså befann sig herr Åke vid midsommar i Åbo för att inbjuda grefven med hans husfru till Lavila och på samma gång vidtaga nödiga förberedelser. Lavila var det minst försedda af herr Åkes omvexlande tre residens. Ekolsund var det nyaste och ståtligaste, Gerknäs det förnämligaste som arfvegods och båda dertill egande alla förmåner af en förtjusande natur. Lavila, med oansenliga byggnader och utsigten öfver enformiga åkerfält, kunde endast för sina goda jagtmarker förtjena uppmärksamhet. Ett jagtparti skulle således ingå i festens program.

Hvilken skada, att tiden ej medgaf öfverförandet från Ekolsund af de rådjur och dofhjortar, som der underhöllos för jägarnas kulor! Lavilas skogar kunde vintertid erbjuda en ringad björn samt lodjur och räfvar alla årstider, men sommartid fanns intet annat värdigt vildbråd än dess elgar. Årstiden var så olämplig som möjligt för elgjagt. Hvad ville man göra? Af fruktan att elghjordarna glesnat under föregående årens skoningslösa jagter, utsändes i god tid stallmästaren Lars Palikka med sitt folk att förvissa sig om de ståtliga djurens närvaro och, så vidt möjligt, bevaka de pass, genom hvilka de kunde förmodas flöja bort till aflägsnare, mera fredade skogsbygder.

Palikka med sina trettio man till häst fick ett mödosamt arbete. Elgarna hade på sommaren skingrat sig åt alla håll, åt Kumo, åt Säkylä, åt Yläne. Han skulle ej lyckats drifva tio af dessa skygga djur till den bestämda jagtmarken, om han ej medfört en pojke, som lärt sig att härma låtet af alla skogens invånare. Den lille spenslige pilten om tolf år var den oförvägnaste ryttaren af de trettio. Han banade sig väg genom kärr och snår, der ingen annan kom fram; han efterapade elghonans lockljud till hanen, moderns till ungarna och ungarnas till modern så förvillande likt, så genomträngande långt, att skogens stolta högdjur läto bedraga sig och återvände åt Lavilas nejder, der de förnummo den falska signalen. På tredje dagen kunde stallmästaren rapportera, att han trodde sig säker om trettio elgar.

– Godt, sade fältmarskalken, – i morgon gäller det. Jag antager, att sex äro stadiga i vår skog. En dukat för hvar elg, som vi fälla öfver sex, men fälla vi mindre än sex, må du akta din hals.

– Jag afstår guldet och repet åt Bennu, svarade stallmästaren torrt. – Utan honom hade ers nåd fått sigta på kråkor.

Lavilas festdag grydde med mulen himmel, som så ofta i högsommar-en bådard en solklar middag. Klockan tio, när tåget från Åbo närmade sig, skingrades molnen. Det var ett långt tåg af vagnar och ryttare. Pehr Brahe

var ingen slösare, hans sparsamhet gick ofta i mångens tanke för långt, men när han uppträdde som magnat, förstod han att göra det. På vinterresan genom ödemarkerna till Kexholm följdes han icke af flera, än som beqvämt kunde få nattherberge i ett rymligt pörte. På sommarresan till Björneborg eskorterades han af sextio ryttare, uppvaktades af tolf adlige pager, medförde en furstlig betjening samt dertill sin grefvinna, Kristina Katarina Stenbock, ledsagad af Åbotraktens talrika adel och flera andra inbjudna högställda gäster, hvaribland presidenten i hofrätten, herr Jöns Knutsson Kurk. Var Kurk förnäm, så var den nye generalguvernören ett hufvud högre, och underhöll Kurk ett hof i Åbo, så inristade Pehr Brahe i sina förfäders minnesvårdar på Visingsö: »*rexit*», *han regerade*.

Detta lysande tåg af mer än 200 gäster mottogs vid Lavilas gränsegrind af fältmarskalken med en krigares enkelhet. Sjuklig och grånad i förtid vid sina 40 år, satt han till häst, ehuru plågad af gikt; han behandlade gikten, som han behandlat polackerna: vräk dem i diket, framåt! Till fots gick herr Åke numera med krokig rygg och släpande ben, men en gång i sadeln, satt han ännu som gjuten i brons; här var han ännu den forna snöplogen. Unge herr Klas, hans son, nu åtta år gammal, red Pilen, sin favorithäst, och Pilen, dresserad i tidens bästa ryttareskola, kråmade sig under den lätta bördan, som hade han platt förgätit sin ringa härkomst från Kaskas torp. Lars Palikka med sex ryttare i gårdens bästa munderingar ledsagade fältmarskalken.

Brahe åkte med sin grefvinna i den tunga, med fyra hästar förspända och med gyllene grefvekronor öfversällade täckvagnen. Han var då i blomman af sin kraft, 35 år, högre, kraftfull och blid, med det intagande uttryck af ädelhet, klokhet och mildhet, som målarens pensel och skulptörens mejsel bevarat åt efterverlden. Det långa, benade håret föll i rika böljor ned öfver spetskragen, och resmanteln sammanhölls vid halsen af ett enkelt guldspänne. Grefvinnan var fyra år yngre, med Stenbockska släktens energiska, men behagliga drag. Hon följde modigt sin make på hans vida ödemarkresor i Finland.

Tåget höll stilla. Enligt hofsed skulle grefven ha nedstigit af hästen för att kyssa grefvinnans hand, men herr Åke satt kvar. Aldrig hade ett pikstyng af gikten kommit mera olägligt. Den ceremoniösa välkomsthelsningen blef kort. Färden fortsattes under äreportar och fladdrande standar, begapad af halfva Euras befolkning som åskådare.

Alldeles utan äfventyr uppnåddes icke Lavila gård. Lille herr Klas befanns utomordentligt road att för detta lysande sällskap visa sin ryttarekonst och borrhade sina små sporrar så tappert i Pilens sidor, att den unga

hästen, yster och ovan vid ett så talrikt följe, förlorade tålmodet. Hans ryttare lät honom dansa vid den grefliga vagnens sida, då olyckligtvis Pilen råkade i en obehaglig beröring med vagnshjulen och företog sig att skena framåt landsvägen på fältmarskalkens eget välkända sätt, utan förskoning för allt, som hade armar och ben att förlora. Oreda uppstod, skrik hördes 5 bland åskådarna. En af betjeningen blef kullriden och upptogs med ledbruten arm. Det var presidentens grannt utstyrde hofmästare, Antonius Pape.

Lars Palikka fick en vink att eftersätta den skenande hästen. Då hördes en hvissling: Pilen stavnade fnysande, skrapande sanden med högra framhofven. Åter en hvissling, och det skrämde djuret, ännu darrande i alla leder, 10 lät taga sig utan motstånd. Bennu klappade favoriten på halsen och ledde honom fredligt vid tygeln. Men lille Klas gjorde invändningar:

– Släpp tygeln! Jag håller mig nog i sadeln, jag reder mig sjelf!

Bennu lydde icke befallningen och fick ett rapp af den lilles ridspö. Det gälde båda piltarnes ära inför en stor publik. Bennu fattade ridspöet, 15 slungade det långt bort öfver gärdet och fortfor att leda Pilen vid tygeln. Utom sig af vrede och blygsel, hoppade lille Klas ur sadeln och anföll sin unge stallmästare med näfvar och naglar, till icke ringa förlustelse för de talrike åskådarna.

Gossen från Kaskas, fyra år äldre, hade förstånd nog att värja sig endast med armbågen som en sköld, men icke slughet nog att hålla god min. Lille 20 Klas såg honom skratta med alla de kringstående och skrek med de åtta årens djupt sårade ärelystnad:

– Gå bort! Gå bort! Jag afskedar dig, du får icke mera vara min stallmästare! 25

Lars Palikka fattade utan vidare Pilens tygel och ledde honom till gården. Kanondunder och smattrande trumpeter begynte helsa Finlands generalguvernör välkommen till Lavila gård. Ingen tänkte på två trätande pojkar.

Lavila hade sina skäl att stå klädt i bröllopskrud, med praktfulla tält uppslagna på den rymliga gården. En hedersvakt af 12 dragoner och 24 man 30 Åbo läns infanteri mottog gästerne. Herr Åke klef med möda ur sadeln och räckte sin hand åt grefvinnan vid vagnssteget. Pager af Finlands äldsta adel höllo stigbyglarna. När gästerne infördes till boningsrummen för att ordna sin resdrägt, framburo andra pager silfverhandfaten.

Der fattades likväl något vid mottagandet; der fattades en värdinna på 35 Lavila. Herr Åkes första husfru, Sigrid Bjelke, hade gått ur tiden för fyra år sedan, efter att hafva gifvit sin make tre söner, af hvilka endast en, lille Klas, lefde kvar. En i historien okänd gammal faster, fru Elin, tjenstgjorde

för tillfället som husmoder i herr Åkes gård, men drog sig blygsamt tillbaka vid gästernes ankomst. Hon var en af de gammaldags fruar på landet, som aldrig lärt hofseder, talade dålig svenska och kunde uttrycka sitt hjertas mening endast på sitt modersmål finskan.

5 Herr Åke hade nogsammt insett denna betänkliga brist i ett välordnad hus och, trots sina krämpor, redan ett par år gått i trägna friaretankar. Ryktet visste berätta, att unga finska fröknar, hvilka på närmare håll sett den bistre enklingen krokna för sina krämpor, funnit honom mera passande för sadeln, än för brudstolen, och, utan respekt för hans hjelterykte, tilldelat honom en
10 blekladg korg. Men herr Åke var icke den, som lät sig förskräcka. Han lyfte oförfärad sin blick till ett af de förnämsta partier i Sverige, till ingen mindre än den högättade, då 28-åriga Kristina Brahe, syster till grefve Pehr och för närvarande vårdarinna för dennes i Sverige qvarlemnade barn. Fröken Kristina var en äkta Brahe-dotter. I denna mäktiga släkt underordnades
15 alltid hjertat under statskloketens beräkningar, och alltså öfverlemnade hon åt sin broder att svara friaren. Grefve Pehr öfvervägde och fann fältmarskalken, herr Åke Henriksson Tott, med allt hans kungliga blod, något för lätt. En Brahe-dotter borde skrifva *rexit* äfven på sin mans förfäders grafvar. En Tott kunde väl åberopa Erik XIV och drottning Karin, men
20 just om drottning Karins krona och legitima arfvingar hyste den svenska högadeln vissa betänkligheter.

Herr Åkes frieri till Kristina Brahe hade hängt på grefveläppar mer än ett år, när det nu på Lavila gälde att ställa magnat mot magnat. I rikedom stod Lavilas herre långt under herrn till Visingsborg och kunde ej ens mäta
25 sig med herr Jöns Kurk till Laukko. Men något för något. Sparsamhet hörde ej till en krigares dygder.

Klockan var elfva, den vanliga middagstimmen. Tyngda af rätter, inväntade långa bord på gårdens gräsplan bordsbörens och psalmens slut. Mat och dryckesvaror beräknades icke för falska smuttare. Allt var stadigt, såsom
30 det skulle vara för ett tidehvarf, som grep Europa i kragen. Af herr Åke Totts middag finnes ej en sådan lång viktualielista qvar, som vi läsa från månet annat sextonhundredatalets gästabud, men köksmästaren från Stockholm hade ej sparat på tidens smak, som fordrade bastanta, starkt kryddade rätter. Drottningssoppa på gäddor serverades med hårdkokta äggulor, mandelbollar, lök och neglikor. Oxsteken hade legat ett dygn i hvitt vin, försatt med
35 citron, innan han fräste på spettet och frambars pepprad, starkt späckad, med champignoner och kapris. Äfven den kokta laxen var späckad med fläsk; tjädrarna, dufvorna, kapunerna, kokta i tolf timmar, inburos med

öfverflödande garnityrer af timjam, Johannislök, persilja, pomeranser, oliver och körsbär. Hemvuxna musseroner och på tråd torkade murklor garnerade fisk och stek. Vildpastejen af renkött och raphöns fick icke saknas, ehuru man inväntade jagtens rikare byten. Deserter framburos af många slag, äfven syltade törnrosblad med smultronvin; andra viner runno i strömmar. Tiden var krigisk ända in i bakverken, som, med en smickrande anspelning, förestälde Würtzburgs belägring år 1631, der samma kanonkula öfverhöljde konungen och grefve Brahe med grus. 5

Musik hade hemtats från Åbo. Tre hvitklädda morianer från Ekolsund betjenade grefven, grefvinnan och presidenten, en bakom hvarderas högkarmade stol. Två dvergar från Tavastland iskänkte sekt i silfverpokaler. Grefvinnan fann vid sitt kuvert en bukett af de dyraste holländska tulpaner, sammanhållen af en fin guldkedja, tagen vid någon plundring i Polen och fäst vid tulpanerna med en fint arbetad silfvernål, föreställande en lilja, och likaledes ett krigsbyte. Värden föreslog under kanondunder i tre korta, styfva tal välgångsskålar för hennes majestät drottningen och hennes tappra armé, för grefven, grefvinnan, presidenten och de öfrige gästerna. 15

Den talrika sviten undfågnades på en äng invid gården. Hästarne betade i ett af dessa hafrefält, som Lars Palikka kallade jordbruksskräpet.

Efter en timmes rast smattrade åter trumpeterna, jagten skulle begynna. Gästerna, äfven damerna, stego till häst. Men den, som ej lyckades klifva i sadeln, det var den berömdaste ryttaren bland dem alla, herr Åke sjelf. Han hade slösat med sina jettekrafter, som hans kunglige morfar med herr Eskils gemak, skattkammaren. Det vissaste bytet från hans fälttåg, gikten, hade icke kommit väl sams med det spanska vinet och krökte den väldiges knäveck i nästan lika spetsig vinkel som Euras snöplog. Kämpen från Grebin brottades med sin fiende så, som blott Åke Tott kunde det; han röt som i spetsen för sin brigad, men i sadeln lyckades han icke komma. – En hängbår! – Och kort före den tid, då Johan Banér i sin hängbår gick alla kejsarens härar, bars en annan af den store konungens lärjungar, lika bruten, men lika obese grad, till jagten vid Lavila. 20 25 30

Jaga stod på dagens program, och jaga skulle man. För mycket statsman för att älska krigarens vilda lek, var grefve Brahe dock ädling nog att icke förakta sporten. Hundarne löskopplades, elgarne drefvos till de pass, der jägarne väntade dem. Hjorden nalkades, skotten fylde luften med ljusblå bollar af rök, ekot återvände mångfaldigadt från bergen. I ett nu voro de skygga djuren försvunna i småskogen, der deras månggreniga horn sönder-sleto qvistar och snår. Blodspår utvisade, att flera kulor träffat. Jagtens ära 35

var räddad, men icke bytet. Endast en ståtlig elgtjur blef på platsen, fallen för grefvens kula.

Herr Åkes stämman, der han låg på hängbåren, oförmögen att lyfta geväret, öfverröstade trumpeternas skall: – *Chargez! Poursuivez! Par force! Ici, Diana, ici!* och fältmarskalken pekade åt det håll, der hjorden försvunnit. Än en gång igenkändes den stämman, som kommenderat vid Grebin: »Hakkaa päälle», »hugg in!»

Jagten flög fram i sporrstreck åt det anvisade hållet. Men Lavilas skog var oländig och elgarne mera hemvane der än ryttarnes hästar. Efter två timmars ansträngande kamp mot kullfallna stammar, snår och bergsklyffor, återvände jägarne, uttröttade, med endast två skjutna elgar, den ena af dem en halfvuxen kalf.

Herr Åke lade intet band på sitt vresiga lynne.

– Jag skall hänga den skurken Palikka i den högsta gran, som burit ett bastrep. Trettio långbenta räklar lofvade han mig i ärligt skotthåll. Jag skall spika hans öron öfver mitt hundstall.

– Vår jagt har utfallit excellent för denna årstid, anmärkte greve Pehr, beredvillig att förklara nederlaget som seger. – Min bästa fältmarskalk, jag vill hålla Visingsborg mot ert Lavila, att vi i mars eller oktober skulle hafva nedlagt trettio högdjur på denna superba jagtmark.

En rörelse uppstod omkring grefvinnan. Hon hade burit middagens bukett vid sin barm och under ridten tappat detta dyrbara minne, jemte dess guldkedja och silfvernål.

Man sökte utan framgång. Jagten hade långt ifrån utfallit så lysande, som dess tillställare hoppats, men en krigare måste vara beredd på lyckans omskiften. Det borde dock räknas såsom en seger, att den förnämste gästen återvände som pristagare.

9. Wittstocks minne.

Segern aftorkar många tårar.

Efter hemkomsten från jagten var herr Åke nödsakad aflägsna sig en stund för att taga ett bad på porsris. Hans förnäma gäster hade spridt sig i grupper, de äldre i samtal, de yngre i lekar. Utom de redan nämnda och flere onämnda sågos här presidentens döttrar Kristina och Beata Kurk; friherrinnan Brita De la Gardie från Lemsjöholm; fru Beata Uggla, född Wachtmeister, från Brödtorp med sin son Klas; fru Katarina Bjelke, född Fleming, från Svedja;

fröknarna Karin och Sigrid Horn från Åminne; fröknarna Sara Skytte och Elsa Duvall; den nu nittonårige Herman Klasson Fleming till Villnäs, sedan amiral och riksråd; Arvid Göransson Horn från Kankas och unge kornetten Henrik Hansson Lindelöf till Kärkis, hvilken dessa dagar skulle afsegla till Tyskland. Grefve Pehr och presidenten Kurk sutto i ett af tälten, fördjupade i ett samtal om Finlands styrelse. 5

– Välan, sade grefven, – ni känner er assessor i hofrätten Henrik Teit. Jag designerar honom till den förste bergmästare här i landet. Se der unge Lorentz Creutz. Ett ord, Lorentz! Man säger, att du en dag ämnar stiga högt i verlden. 10

Ynglingen bugade sig och svarade småleende:

– Med ers nåds tillåtelse vill jag göra mitt bästa. En gammal hexa från Tyrvis har spått mig, att jag en dag skall flyga i luften med ett lineskepp.*) 15

– Godt. Jag vill förekomma detta genom att skicka dig ned i de djupaste grufvor du kan påträffa. Gör dig redo att i nästa vecka resa ut för att leta bergmalmer. Nå? Hvarför tror du, att Gud bäddat detta landet så hårdt på berg, om ej för att lägga något uti dem? 15

Ynglingen förklarade sig genast färdig. Han dugde till allt, kanske minst till riksamiral.

– Detta land, fortfor grefven till herr Jöns, – gifver mera varor ifrån sig, än det sjelf någonsin behöfver emottaga. Der annat sker, kan slik hushållning aldrig försvaras. Det ligger nu för fåfot, men ställ det i skick, och det skall förliknas vid ett af de icke mindre konungarikerna i Europa. 20

– Eders nåd har gjort der en god början till, genmälde presidenten aktningfullt. – Den förste landtmätaren uppgår sin rå, den förste jägmästaren tager vara på skogar och villebråd. – Och – behagar ers nåd kasta en blick ditåt? – den första postens kurirklocka klingar på landsvägen! 25

Det var verkligen den första posten, införd i Sverige 1636 och i Finland 1638, som skramlade förbi i sin rankiga kärra från Åbo till Björneborg. Samtidigt infördes de första gästgifverierna. Denna oansenliga, skramlande postkärra år 1638 var ett bevingadt steg framåt för två sekler. 30

– Salig kungen, Gud löne honom, har lagt fundamentet med hofrätten, skolorna och fyra städer, svarade Brahe med sin lugna, blida och kloka blick. – Der jag kan foga en hörnsten till, vill jag med Guds hjälp försöka't. I kunnen sjelfve jugera hvad här för aspecter stå att förvänta. Detta landets 35

---

*) Lorentz Creutz, sedermera landshöfding i Åbo, riksråd och amiral, flög i luften med amiralsskeppet Kronan och 800 man i sjöslaget vid Öland den 1 juni 1676.

folk är dågse i krig, och der någon kommer utomlands, utträtt han mer än tre andra, men här hemma snarka de bakom ugnen, så det knakar i stockväggen. Min mening är, att först skola de få hela bibeln på finska, och sedan skall här statueras en *academia*, annars blir aldrig folk af dem.

5 – Der nådelig Gud unnar oss fred och bättre tidsens lägenhet, anmärkte presidenten betänksamt.

– Ja, smålog grefven, – så sägen I, gode herrar, så många I ären. Menen I, att vår värd, fältmarskalken, der han låg giktbruten i hängbåren, införväntade tidsens lägenhet, innan han gick i badet? Eller inväntar ni tidsens
10 lägenhet för att låta i vett och adelig idrott uppfostra er son Knut, som nu, vill jag minnas, är sexton år. Nej, undskyll, min bästa president, jag tror för visso, att ni skickar honom hellre i dag än i morgon under skolmästarens tukt. Detta folket må väl ock kallas sexton år, efter det sådan armkraft visat i rikets tienst. Och det är nu, fast mer än eder Knut, en *rudis indigestaque*
15 *moles*, ett obarkadt timmer, der det dock kan blifva en furubjelke i rikets grundval. Så skicka det, som er son, att barkas, utan att fråga, om tidens anlete visar regn eller solsken!

– Presterskapet här i landet tål allt vid hyfvel och skurbalja, medgaf herr Jöns. – Hade vi nyss icke ett mål före i hofrätten, der kapellanen Andreas
20 slagit sin klockare blodvite och kastat sin hustru i brunnen för att hon skälde honom en fylletratt?

– Prester och domare, fogdar och bönder, tag den ene för hufvudet, den andre är dessolik! Ser ni der borta på ängen! Stå de icke fulle i en skock och skjuta till måls på hvarandra med pilar? Och röken der öfver ryttarnes
25 stormhattar? Är det en stockeld, de tändt för att värma sig midt i sommaren? Tobakspipor är det, som de marodörerne fört med sig från Tyskland. Och nu lära de bondpojkarne dricka tobak*) som skorstenar. Sådant går i dem flinkare än tio Guds bud. Statuera en *academia*; för bestier hjälper här intet mindre.

30 – De skråla icke mer, de lyssna på en karl, som uppklifvit på stenen. Han förtäljer något för dem ...

– Låt oss höra hvad han förtäljer! återtog grefven. – Att döma af kyllern, är karlen en af Åbo läns ryttare.

Den halfrusiga skaran på ängen – afsutne ryttare, betjening och landt-
35 folk – hade förlustat sig med ett nöje i tidens smak. Ännu brukades bågar ofta vid jagt för att inbespara krut och bly. Nu sköt man till måls på hvarandra

*) Första uttrycket för *röka* tobak.

med trubbiga träpilar, och för att göra nöjet fullständigt, omlindades pilen med blå, som antändes vid afskjutandet. Än en, än en annan uppstälde sig frivilligt till måлтаfla och värjde ansigtet med den bästa sköld, som låg närmast till hands: ett byttlock, en granruska, en hösäck. Ju flera skrubbsår, brända jackor och svedda skägg, desto muntrare. En pilt var lekens hjelte. Spenslig och vig, försmådde han annat värn än en kråkskrampa som sköld; hans öga var så säkert, att han förutsåg pilens riktning, böjde sig undan och träffades endast två gånger. Ena gången sveddes hans haka, andra gången hans högra hand. Det var svidande sår, men gossen låtsade, som hade ingenting hänt. När pilen hven oskadlig förbi hans fladdrande svarta hår, skramlade han triumferande med sin improviserade sköld, och åskådarne instämde med höga jubelrop. 5

Snart uppträdde en manligare kämpe, en skäggig, knubbig, axelbred korporal af Åbo läns kavalleri, Taavi benämd, hemma från Eura, der han nu omgafs af gamla bekanta. Hemsänd på värfning, ståtade han i sin svarta läderkyllor och full mundering för att imponera på pojkarne. Sedan denna svarta krigskråka skrattande mottagit några brinnande pilar utan annat värn än armbågen och kyllern, uppmanades han att berätta något från kriget, klef på en sten och församlade kring sig en lyssnande skara. Han var en af stormfåglarna i tidens luft, en stänk af hagelskuren der borta, ett eko af dessa fjerran trumpetstötter, som kommo Europas luft att skälftva, men som här förlorade sig i en sorglustig folksaga. 10 20

De höge herrarne hade, obemärkte af talaren, banat sig väg till hans granskap och hörde honom fortsätta på munvig finska, med en förvrängning af namn, som vore alldeles obegriplig utan noter till texten. 25

– Ja, gossar. Der stodo vi i en stad, som het Parkki eller Pirukas¹⁾, jag mins ej så noga, i Mäkelä²⁾ var det. Hatzen³⁾ och sachsarne stodo vid Piri-len⁴⁾ i byttan med lock på och en pinne för. Nosa hit litet, sad' Panéren⁵⁾ till Hatzen, så får jag se, om du har surmjölk i byttan. Hvad skulle han! Jag mår bäst här i smöret, sad' Hatzen. Nå så, vi svulto, vi. Bonden bökade i jorden efter en rutten rofstjelm, soldaten fick ett möjligt halft rågbröd, sura äpplen och regnvatten så mycket han orkade dricka. Vare då; äpplen har man ej alla dagar. Tyskarne, som voro med oss, kände lukten af korf från byttan och började rymma. Det bär åt Helsingland, sad' Panéren; han tyckte mera om vin än regnvatten, han. Gossarne, sad' han, behöfva något att äta. 30 35

1) Parchim. – 2) Mecklenburg. – 3) General Hatzfeld. – 4) Perleberg. – 5) Johan Banér.

Så togo vi Vaaveli¹⁾ och skrapade mössmat från golfvet af spanmåslårarne, men somlige åto agnar.

– Si, fortfor Taavi, – då tyckte Hatzen och vursten²⁾, att vi hade det alldeles för godt, och gingo oss i vägen på Kräkken³⁾. Nu skall töffelen⁴⁾ taga dem, sad' Panéren, vi marsera till Kräkken. Var intet hull⁵⁾ sad' Pekka och Paavali⁶⁾. Lessle och Lennarten⁷⁾ mente: gå på gossar! Ja, vi frestade på ... Vänta litet, jag skall klara det för er. Här är senten i olle patall⁸⁾, här står Lessle med skottar, tyskar, svenskar och Viborgs fotfolk. Der vid hafrelandet är högra flygeln, der rida Panéren och Lennarten och jag med Åbo läns valleri⁹⁾. Pelten och Wittenpers¹⁰⁾ het' våra öfverstar, Gud bevara herr öfversten, intet voro de blyga! Här vid gården är venstra flygeln under Tålhanse och King¹¹⁾ med nyländingarne. Si nu, vid Kräkken var ingen öltunna, som här, der var enris och våta mossar, för Tålhansen skulle svänga rundtom Kräkken och bita dem i ryggen, som visade oss tänderna. Serven¹²⁾ står der bakom landsvägen ... Räck hit kruset, Antero; jag har fått krutrök i halsen.

– Nå ja, fortsatte talaren, sedan han nedsköljt krutröken, – Hatzen stod der vid berget, han och vursten med tjugutre tusen man, och vi hade sextontusen. Der är Kräkken, förstå ni: kanoner, oj, oj, som veden sprakar i bakugnen och lågan slår öfver muren ut! Vi svängde åt rian, fotfolket klef på Kräkken. Ena handen geväret, andra handen buskarna, rötterna, hala såpan var det, än kuperikeikka på magen, än upp med karlen på fötter igen. Huj så föll hela kråkboet öfver oss, tre mot en; der kom en bra karl fortare ned, än han kommit upp. Hugg in! sad' Panéren; vi höggo in. Hugg än en gång! sad' han; ja, general! Tredje gången; Panéren red med oss. Fjerde gången; Lennarten red med oss. Femte gången; Panéren och Lennarten redo med oss, hitåt, ditåt, yxan på sveden, lian gick öfver hårdvalls äng. Eld kom i skogen rätt bakom oss ... der bakom hafrelandet! I och hi, pikar framför, kulor bakom. Lessle red in med senten till hjelp. Puh, ja, nu fingo vi andas jemnt så länge en häst dricker ur brunnen. Sjette gången hugg in! Ja, general. Sjunde gången ... tuhat tulimmaista; hästarne löddrade hvita skummet! Åttonde gången ... ryttarne kipade luft som smedens blåsbälg. Alla blödde, jag blödde, pik genom axeln, hästarne blödde ... Brita, der föll han, Heikki, pojken din, raska gossen, bra karl, ärlig dragon, föll som en

1) Hafvelsberg. – 2) Kurfursten af Sachsen. – 3) Schreckenbergh, vester om Wittstock. –

35 4) Der Teuffel. – 5) Hullu, galen. – 6) Per och Pål. – 7) Skotten Lesslie och Lennart Torstenson. – 8) Centern i ordre de bataille. – 9) Kavalleri. – 10) Thure Bjelke och Johan Wittenberg. – 11) Stålhandske och skotten King. – 12) Reserven.

brudgum i dansen för bruden ... Hör hit, sad' Panéren: hvem vill dö med mig för drottning Kristina och gamla Sveriget? Ja, general, elåköön Sveriget och gamla Finland! Nionde gången ... hästarna snafvade öfver döda och döda och döda ... ryttarne segnade ned ur sadeln ... Tionde gången ... icke voro vi hundra af tusen qvar ... Slut med Taavi, svart för ögonen, föll som hjerpen från granens topp. Antero, har du legat under en död häst? 5

... De redo öfver oss, der vi lågo fallna i blod. De ropade: Toria! toria!¹⁾ Och det började skymma på qvällen, blodet rann, regnet föll, natten kom: toria! toria! ... Men på Kräkken blef anskri. Ha' ni sett vargarne rusa in i en fårskock på trädesåkern? Sveden kommen! Sveden kommen! Sveden kommen!²⁾ Tålhansen var der med Kingen ... allt öfver ända, allt fötter, fötter, fötter, slut med torian! Serven kom ... så vi upp i sadeln igen, söndertrampade, ledbrutna, blodiga ... Ja, gossar, vi voro ännu några, som kunde lyfta ett ben i stigbygeln! Så ut i mörkret efter Hatzen och fårskocken ... Gud med oss! Sveden kommen! Piken i ryggen ... der en, der två, der fyra ... När det var så mörkt, att vi höggo i träden, vände vi om. Men när dagen grydde, redo vi alla, som hade en häst, med Tålhansen och togo fångar, fanor, byte. Vursten red undan, purr, purr, så det skrek i hans runda mage! Aldrig den vursten ridit så qvickt, sedan han rymde från Reitele.³⁾ Vi togo silfverkannorna, nammade allt hans skummande öl ... si det var öl, gossar! ... Alla deras kanoner, trossen, maten, penningarna, hundra fanor ... tjugugula dukater fick Taavi för en ... och så kommo goda dagar, fläsk, öl, vin, och Panéren drack, och Tålhansen drack, och Taavi drack, men regnvattnet läto vi rinna. Si, det var toria, gossar! Det var lustigt. Vi skrattade påfven, skrattade Hatzen, skrattade vursten ... Lefve drottningen! Nå, hvem vill blifva en käck karl och förtjena tjuguguldpenningar för en sliten silkestrasa? 10 15 20 25

Ja, lefve drottningen! Talaren nedsteg, under åhörarnes jubel, som en segerherre från stenen, halft lustig, halft gråtögd, något mjuknad af öl, men mera af slagfältets blodiga minnen, viss om att vara förstörd och kanske äfven att fylla en eller annan lucka i de glesnade leden af sin squadron, som nu stod i Pommern. Åhörarne, liksom han, under inflytande af dagens välfägnad, hade förlorat sitt trumpna finska lugn; man såg dem ömsom skrattande, ömsom gråtande öfverhopa ryttaren med vänskapsbetygelser och nya 30

1) Victoria! – 2) Die Schweden kommen, svenskarne komma! – 3) Breitenfeld. Taaviss berättelse gälde Johan Banérs blodiga och glänsande seger vid Wittstock den 24 september (4 okt.) 1636, der svenska hären förlorade i döde och sårade inemot 5 000 man, medan de kejsarlige och sachsarne förlorade 11 000. 35

ölkrus. Han var dock en af deras egna; alla hade sett honom gå för plojen, förrän han ikläddes kronans mundering och fick upplefva så märkvärdiga ting. Ja väl, af de tjugu, som utgått med honom från Eura Åminne, var han den ende, som återvände; några hade han sett falla vid sin sida i striden, 5 andra hade han förlorat ur sigte i fältlasarettet eller i fångenskapen. Men han var dock en qvar, och hvilken ära, hvilka rikedomar hade ej *han* vunnit! Hvarför kunde icke en annan blifva hvad han blifvit? Skada blott, att så få unga män funnos qvar att klifva i kronans sadel! Piltarne under aderton år beslöto ofördröjligen göra det.

10 De två herrarne återvände till gården med blandade känslor. Båda för detta krigare, förstodo de uppskatta intrycket af en seger, men båda numera riksråd och statsmän, visste de äfven hvad krigen kosta.

– Det är annan touche i trumpeten nu, än här var efter Nördlingen, anmärkte Brahe betänksamt. – Krigslyckan är en snöfästning i mars; garant- 15 erar ni frost eller tö? Såg ni modern, för hvilken karlen omtalade hennes sons fall? Var det ej så ni tolkade det för mig? Hon såg ut som ett fattighjon, men jag kunde ej upptäcka en tår på hennes vissnade kind. Var qvinnan förslöad af sorg och elände? Kanske, kanske icke. Segern aftorkar många tårar. Räknade ni de unga karlarne der, som återstodo för plojen? Jag räknade dem: 20 de voro bland de två hundra människorna tolf eller femton. Det är landets ruin, Kurk. Skaffa oss fred!

– Rikskanslern sköter utrikesärendena i Tyskland efter sitt *bon plaisir*, svarade presidenten med en axelryckning. Kurk var, likasom Åke Tott, en af Axel Oxenstjernas motståndare i rådet.

25 Brahe teg. Han skickades ju till Finland för att ej blifva det Oxenstjerska partiet i Stockholm för öfvermäktig.

Herr Åke hade piskat bort gikten med porsris. Han visade sig åter bland sina gäster som den uppmärksammaste värd. En friare måste uppträda ung och galant.

30 Aftonmåltiden serverades klockan sju med konstfärdigt anrättad elgstek af dagens byte. Större delen af gästerne skingrade sig för att genom den ljusa sommarnatten återvända till fränder och vänner. Hvar skiljes ungdom utan varmare känslor? Henrik Lindelöf sade till Sara Skytte: ett minne af eder till kriget, och jag skall vara osårbar! Lorentz Creutz sade till Elsa Duvall: 35 en slagruta af eder, och jag skall finna guld i alla Finlands berg! Skickelsen, hvilken så sällan trycker sitt imprimatur på ungdomens drömmar, lät båda desse unge män med en missräkning köpa livvets lycka. Henrik Lindelöf stupade sju år derefter i kriget som ryttmästare, men icke förr, än Sara Skytte

blifvit hans maka. Lorentz Creutz fann intet guld i Finlands berg, men han hemförde redan år 1639 Elsa Duvall som sin lyckliga maka.

Grefve Brahe och presidenten Kurk med sina familjer qvarstodnade öfver natten på Lavila. De sutto efter aftonmåltiden i tältet med herr Åke och lille Klas, som, sjuk af förgelse och konfekt, hade blygts att visa sig förr än nu. Stallmästaren Lars Palikka inträdde och framräckte åt grefvinnan med militärisk honnör hennes förlorade bukett med vidhängande guldkedja och silfvernål.

Grefvinnan, angenämt öfverraskad, frågade, hvem som funnit buketten.

– En gosse i unge herr Klas' tjenst fann blommorna vid bäcken, der ers nåd red öfver till jagten.

– Kalla hit honom!

Bennu framfördes. Han bar ännu märken af de brinnande pilarne på handen och hakan.

– Du är i tjenst hos unge herr Klas?

– Jag har fått afsked.

– Redan? Det var bittida. Hvarför har du afskedat honom, Klas?

– För att han är dum. För att han icke lyder, när jag befäller, svarade det hoppfulla ämnet till en blifvande kavaljer af första rangen.

– Hvad säger du? inföll fadren, fältmarskalken.

– Jag har afskedat honom, för att han är dum, upprepade sonen trotsigt.

– Hvad nu, Klas? Ni ha ju varit de bästa vänner. Han har lärt dig rida, karl, och dessutom är han min gudson. Hur var det, Palikka? Var det icke någonstädes i Tavastland? Och stod icke hans nåd presidenten fadder vid samma tillfälle?

Stallmästaren bekräftade detta någonstädes hvar som helst. Presidenten kunde icke påminna sig någon gudson i Tavastland.

– Jag skulle också ha glömt det, smålog herr Åke med en af sina bistra grimaser, – om jag ej haft det missödet att rida omkull min ärade frände i snödrifvan och sedan druckit förlikning med honom i ett pörte i Satakunda.

– Nu mins jag det, återtog presidenten, samlande sina tankar. – Det var i Nyland, i Sjundeå, tror jag, eller i Lojo. Medgif, min älskvärde frände, att ni red som en kroat. Jag var icke litet förvånad att hafva armar och ben i behåll, och min hofmästare kan intyga i dag, att er son Klas brås på sin tappre far ... Ja, så var det. Den berömda mästare Sigfrid inbjöd oss till ett torp. Han kristnade ett par tvillingar, tror jag. Skulle gossen vara en af dem?

– Ja, sade herr Åke. – Klas, förlik dig med pojken, han är en bra ryttare!

Lille Klas besinnade sig. Fadern var svag för honom, såsom en sjuklig

ädling är för ende ättlingen af ett lysande namn, det visste gossen mycket väl, men fadren var icke heller att leka med, när han vardt vred. Klas skulle låtit blidka sig, om här ej funnits åskådare, för hvilka en ung adelsman om åtta år ej kunde förödmjuka sig. Alltså lät han förstå, att om Bennu ville kyssa

5 hans hand och bedja om förlåtelse, ville han låta nåd gå för rätt.

– Kyss hans stöfvel! Icke blir du sämre för det, skrattade fältmarskalken.

Den, som icke kysste hvarken hand eller stöfvel, det var Bennu. Han förklarade, att han intet ondt gjort, och berättade tilldragelsen.

– Är det så, Palikka?

10 Stallmästaren svarade försigtigt, att Pilen skenat och blifvit hejdad af Bennu. Herr Klas hade hållits i sadeln som en hel dragon, men han skulle ej längre förmått styra den skrämde hästen.

– Marsch till din sofkkammare! befalde herr Åke sin unge ättling. Gossen lydde vresigt, efter en sirlig, i Stockholm inlörd bugning för gästerne i tältet.

15 – Hvad heter du? frågade grefvinnan den orädde tolfåringen, som behagade henne.

– Bennu.

– Hvad är din far?

– Torpare. – Bennu hade ofta hört, att hans far varit tattare, men alltid svarat på detta tillmäle med knytnäfvarne.

– Du har bränt dig på hakan? Och på handen? utropade grefvinnan.

– Vi lekte på ängen med brinnande pilar.

– Och detta kalla de barnlek! Ers nåd, – och grefvinnan såg bönfällande på herr Åke, – gossen får ju stadna kvar i er tienst?

25 – Efter ni önskar det, ja. En vildbasare är han, och mina ryttare ha icke gjort honom tamare. Jag skall skicka honom till Gerknäs. Pojkarne äro styfve, det är bäst, att de skiljas. Såg ers nåd Klas till häst? Han rider ej illa för sina år. Hvad tycker ers nåd?

– Åh ja, han lyckades verkligen få hästen att skena.

30 – Men han hölls i sadeln! Pilen hade kunnat afkasta en gammal ryttare. Sådan *verve*, sådan eld! Fäste ers nåd sig vid Pilens bogar?

Grefvinnan, som icke fäst sig vid Pilens bogar, tillkallade än en gång Bennu, hvilken pligtskyldigt inväntade vidare ordres utanför tältet.

35 – Du har hittat en guldkedja. Hvarför behöll du ej henne? En guldkedja är dyr.

– Jag visste, att ers nåd tappat kedjan, svarade gossen okonstladt.

– Och du begär ingen hittarelön?

Bennu rodnade. Det hade han icke tänkt på.

– Med fältmarskalkens tillåtelse kan du behålla denna silfvernål som hittarelön och som minne af mig. Råkar du en gång i nöd och jag kan hjälpa dig, så framvisa denna nål; han är ensam i sitt slag, jag skall igenkänna honom.

Bennu mottog nålen med högröda kinder. Sedan han skildes från torpet, var detta första gången en qvinna – och en så vacker, så förnäm dame – hade sagt honom ett vänligt ord. Han böjde sig ned, som han sett andra göra, och kysste grefvinnans klädningsfäll.

– Förblif redlig och trofast! sade den högborna damen och strök med sin fina hand den tårögde gossens långa svarta hår.

Lavilas förnämste gäster sade följande morgon farväl, grefven och grefvinnan för att fortsätta resan till Björneborg, presidenten Kurk med döttrar på återresa till Åbo. Det är icke sannolikt, att det gästfria mottagandet på Lavila inverkat synnerligen på grefvens svar i friarefrågan; troligare är, att gamle Jacob de la Gardies förord afgjort svaret och att förbindelsen med fältmarskalken Tott dock slutligen befunnits nyttig för Braheslägtens politiska ändamål. Ty redan söndagen den sjunde derpå följande oktober 1638 firades Åke Henriksson Totts bröllop med högborna och dygdesamma fröken Kjerstin Abrahamsdotter Brahe, grefvinna till Visingsborg, friherrinna till Rydboholm och Lindholm, med stor ståt på Riddarholmen i Stockholm. Äktenskapet blef kort och barnlöst. Bruden fick en morgongåfva motsvarande hennes höga rang; brudgumen sökte en värdinna för lysande fester och fick en sjukvakterska, som höll stigbygeln i hans hjeltemodiga ryttarekamp mot den sista fienden, döden. Kjerstin Brahe, sjelf glömd, men högt aktad för husliga dygder, öfverlefde i många år sin berömda make.

10. Flytande spån.

Så mycket hjerta hade de.

Det var ensligt der borta vid bergets sluttning. Björkar, aspar, sälgar, rönnar, här och der en ung gran eller en gammal lind, lågo fällda på sveden för att torka i solen. O, de vackra, hvita, högstammiga björkarna, i hvilka vårens första gök så ofta galat, de skulle snart med sin aska göda den steniga marken. Deras löfrika qvistar hade blifvit inbergade till vinterföda åt fåren. Mellan

deras stympade grenar reste sig ännu stundom ett strå epilobium eller ett knippe blåbärsris. Spindeln spann sina trådar mellan dessa bekväma fästen från gren till gren; myran fann här byggnadsämnen för stacken; guldflygan, nyss krupen ur puppan, pröfvade sina första florslika vingar; ollonborren
 5 kröp öfver stammen och gjorde misslyckade försök att flyga. Allt lefde och gladdes åt lifvet, allt utom denna härjade unga skog, som stupat för yxan och skulle gifva sin märg åt sädeskornet.

Det var tidigt på morgonen i början af juni, – så tidigt, att skyn i nordost ännu var fällad med guld, – två år efter herr Åke Totts gästbud för
 10 grefve Brahe på Lavila. Sveden tillhörde Kaskas torp. Två magra kor och en qviga afbetade här och der på höjdslutningen några tarfliga grässtrån. Fyra får, begåfvade med ett bättre födgeni, företogo vågsamma språng på skogens slagfält och funno mellan stammarne orörda grästufvor. En flicka om tretton eller fjorton år satt på berget ofvanför sveden, vallande hjorden.
 15 Hennes morgontoilett var så enkel och fattig, som den ju kunde vara: ett groft linne, en snäf kjol. Inga skor, ingen duk. Ovårdadt långt svart hår, solbrynta kinder, bara armar och fötter, så bruna som de mattor, hvilka Dordej i sina välmaktsdagar färgat med stenmossa. Det var Hagar, som *icke* blifvit den rike Lydik Larssons fosterdotter.

Hvad skulle Dordej, fostermodern, hafva råd att kläda Hagar i tysk-ull!
 20 Hon hade nu åtta egna slitvargar, och tiderna blefvo allt sämre. Missväxt och foderbrist kommo att öka krigets utpressningar. Tredje och fjerde kon hade gått i mät åt fogden. Blacken stampade, gammal och utsliten, ensam i stallet. Trosshästen, som ficks i utbyte mot Pilen, befanns redan följande
 25 året värdig en klubba. Liksom herr Åke, begynte Thomas känna fältlifvets efterdyningar. Lyckligt, att de två äldsta barnen, Tommu och Sigfrida, nu voro föräldrarnas högra och venstra arm, ty på Hagar var ej mycket att räkna mer; hon hade sin verld för sig.

Hon satt på berget och läste. Hvad läste hon? Torpet egde tre böcker:
 30 bibeln, psalmboken och katekesen. Det var ingen af dessa, det var biskop Erik Erikssons finska postilla, tryckt i Stockholm 1621; hon hade med lock och trug fått låna denna digra bok i två volymer af en ny ung adjunkt i prestgården. Hagar förstod endast svenska, som största delen af folket i Karis, men finsk befolkning var kringströdd i socknen; hon hade hört språket
 35 talas. Hvad mer? Hagar lärde sig finska ur postillan, ty ingen grammatika, ingen ordbok, endast några få tryckta andliga böcker hade ännu vidrört de outvecklade vingarne af den finska nordens jungfruliga språk. År efter år sade mon till sin fura: förstår du mig? Ja, sade furan, du talar ju ur mitt

hjerter. Dag efter dag sade insjöns vågor till strandklippan: förstår du oss? Huru skulle jag ej förstå eder? svarade klippan; jag förstår ingen annan. Tungan, som gaf en själ åt naturljuden, frågade örat: förstår du mig? Ja, sade örat, men hvad säger ögat? Ögat svarade: tälj mig stafvar, att jag må se de ovana ljuden! Detta var bristen. Stafvarna voro ännu mycket sällsynta och 5
 ovant tillskurna; i hela Finland fanns ju icke ett boktryckeri. Äfven svenska språket var ännu ett outveckladt, stapplande barn i skolåldern. Krig fanns ej då mellan hjertats och tankens två uttryck i detta land; förstodo de icke mer, så förstodo de att älska hvarandra.

Hagar hade vuxit, men icke så, som trädet växer i skogen, stam, grenar 10
 och märg i harmonisk utveckling. Medan hennes kropp tilltagit tre tum i längd, hade hennes själ vuxit tio eller tolf tum. Hon var den omogna, gröna karten, som utvecklar sig till en frukt, men hvars smak är bitter. Hon var den gängliga, hållningslösa flickan på fjortonde året, hvilken hvarken kan uppbära sin längd eller styra de fladdrande fjärlstankar, som rysta sina 15
 växande vingar för att utflyga i verlden. Tålmodig väntan tillhör endast de fromma, de godsinta, de saktmodiga i denna kartens tjusande vår; de lifliga och energiska uppresa sig mot äfven de ömmaste, äfven de mest berättigade band, hvilka kännas som fjettrar. Hagar var upprorisk mot sig sjelf och mot hela den trånga verld, som omgaf henne. Denna törstande, 20
 stormande, brinnande själ, som slöts i ett äggskal, hur skulle ej hon flaxa som fågeln mot fönsterrutan! Hvad betydde det okända, omätliga djup af gåfvor och frågor, som böljade inom hennes unga hufvud? Och denna starka, bevingade ande, som sträckte sin famn mot oändliga höjder, medan tillvarons former hängde som bly vid dess fattiga barfot, hvar fann han en 25
 qvist att sätta sig på?

Intet svar!

Borta var *Cannabis*, som hon ej fått återse, borta voro dessa frestande böcker på lärdomens språk, åt hvilka hon en kort tid så hungrande hängifvit sig. Icke för något pris skulle Dordej ha tillåtit sig en så papistisk villfarelse 30
 i sitt hus, äfven om det otroliga händt, att Hagar fått låna latin från prestgården. Men sträng skyddstull uppfostrar alltid smugglare. Hagar hade öfverkommit på Nyby några af dessa litteraturens vindfällen, som sluta sin bana på väggspringorna, – rifna tryckta blad af Olof Bures *arithmetica instrumentalis*, tryckt 1609, och Marcus Helsingii *compendium astronomicum*, 35
 tryckt 1597. Det var fynd utan början och slut, men det var räknekonst, det var stjernkunskap, det var latin! Tyska böcker hade här och der kvarlemnats af hemkomne krigare. Hagar förstod icke ett ord tyska, men hvartill funnos

böcker, om ej för att läsas? Hon stafvade sig fram, hon fann ett ord, som liknade svenskan, gissade, jemförde, gissade åter meningen af enstaka ord och enstaka ord af meningen, till dess att hon här, som i finskan, lärt sig hjälpligt förstå sina böckers innehåll. Det var icke barnsagor hon sålunda
 5 öfverkom, det var lärda kommentarier af skriften och vidlyftiga utläggningar af augsburgiska bekännelsen, troligen tagna vid någon plundring i Tyskland och sedan bortkastade af plundrarne som onyttigt skrymmande gods.

Hagar hade af dessa lärda verk på sitt sätt inhemtat »skriftens rätta förstånd», som hon för två år sedan så ifrigt efterlängtat. Det var påtagligen
 10 redan för mycket för hennes år och erfarenhet, men det hon inhemtade var endast bokstafvens lärdom, som dödar, det var icke andens lärdom, som gifver lif. I hennes lilla hufvud samlade sig en oordnad massa af bokstafslärdom, utan samband, utan öfversigt, utan metod. Den barnatro, med hvilken hon förr läst sin bibel från perm till perm, söndersmulades till stoft
 15 af theologernes utläggningar. Hvad visste detta med all sin beläsenhet så okunniga barn om trosläroras kamp, om otrons drakslingringar alltifrån apostlarnes tidevarf eller om dess mäktiga bundsförvandter i ett förrådiskt människohjerter? Hon stafvade med förvånade barnögon de invecklade stridsfrågorna om Kristi personliga eller symboliska närvaro i nattvarden,
 20 om den helige Andes utgång af Fadren allena eller af Fadren och Sonen. Hon hade icke något begrepp om Andens gång genom världshistorien eller om dess allt pånyttfödande kraft i en troendes själ. Hon gick som i drömmen fram mot hopplösa tvifvel, men äfven för tviflet var hon ännu alldeles för mycket barn; hon kunde endast känna sig fridlös, olycklig, dödande tom ...

Nu satt hon vid biskop Erikssons postilla och vände blad efter blad, utan
 25 att rätt veta hvad hon läste. I denna bok återljöd ännu reformationstidens lifsvarma tro, som så snart skulle förblöda i det kropp- och själsmördande kriget för att efterträdas af den dödfrusna ortodoxien. Erikssons postilla var icke fritagen från sin tids pedantiska utläggningslusta, men der fanns så
 30 mycken sann fromhet, en så hjertevarm kärlek till Gud och människor, att Hagar kände sig besviken i sitt hopp om utredning af de svårfattliga stridsfrågorna. Hvad betydde kärleken till Gud och människor mot lösningen af ett theologiskt problem? Hagar tröttnade.

Solen steg högre, uppsög daggen och vidrörde med brännande kyssar
 35 berget, sveden, ljungen, det svartlockiga hufvudet, de bruna armarna, de bara fötterna. Morgonsvulkan gick öfver i sommar dag. Bromsarne surrade, sommargyllingen galade i skogen, Silfverblommas koskälla och fårens bjellror klingade enformigt i dalen. Biskopens postilla gled omärkligt ned

i mossan, Jungfru Marias nyckelpiga kröp öfver dess blad, och Hagar, som tillbragt en halfvaken natt vid fallan med korna, nedsjönk i sömn mot den hårda hällen.

Hon hade sofvit en quart eller två, när ett prassel i lingsonriset väckte henne ur hennes lätta slummer. Hagar sprang upp och såg en främmande pojke, svartlockig som hon, solbrynt som hon, barfota som hon, men vild, smutsig, med blodiga fötter och sönderrifna kläder, stirra på henne. Innan hon ännu hann hemta sig från sin första öfverraskning, hörde hon från gossens läppar en tvekande fråga:

– Hagar?

– Bennu! svarade hon. Hon hade igenkänt rösten.

De båda syskonen hade icke sett hvarandra sedan fyra år, när Bennu flydde med Pilen från Nyby gård. De fortforo att vara hvarandra så lika som två blåbär på samma qvist, men Hagar hade nu skjutit upp nära ett halft hufvud högre än brodern.

Och nu föllo de gråtande i hvarandras armar. Så mycket hjerta hade de dock, och hade de icke haft det, skulle de icke ha varit nattens barn, de skulle ha varit dess missfoster.

De satte sig bredvid hvarandra på berget. Systemen tog först till ordet.

– Hvad är det, Bennu? frågade hon, i det hon med oförstald häpnad betraktade hans blodiga fötter och förvildade utseende. – Hvarifrån kommer du?

– Från Gerknäs.

– Så du ser ut! Hvarför kommer du hit?

– Jag har skjutit ihjel Greger Andersson.

– Åh så! Tokprat!

– Jag har skjutit ihjel honom. Icke visste jag, att musköten var laddad.

– Hvad du säger! Greger Andersson?

– Han var en stygg karl! Lars Palikka var alltid beskedlig mot mig. Så fick jag afsked af lille herr Klas. Så kom jag till Gerknäs. Greger Andersson var stallmästare der. Han var förr en af rättarne, som redo efter mig, när jag rymde med Pilen.

– Det är så länge sedan vi hört af dig. Så? Greger var stygg mot dig?

– Han tog Grebben, som herr Åke gaf mig att rida, när Klas fick Pilen. I stället fick jag ett halt sto. Det blef i mossen. Greger sad': nu skall du köra oxarna. Svarta tjuren var ilsken, ja, han stångades så, så! Jag hade yxan, jag slog benet af honom. De satte mig i hundstallet ... Fyra dagar satt jag i hundstallet och fick intet annat än hundarnes mat. Så bröt jag mig ut och

låg gömd på hövinden. De skulle skicka sex ryttare till Lavila. Matts Lång sad' till mig: kom ut, Bennu, gör musköterna rena! Ja, jag kom ut, jag satt på bakgården med musköterna, när Greger kom med piskan emot mig. Är du der, din tattarehund? sad' han; jag skall lära dig rymma! ... Kom icke hit! sad' jag och höll muskötén emot honom. Han kom ... jag sköt ... han föll ... jag sprang. Göm mig, Hagar, göm mig! De äro efter mig; jag sprang hela natten.

– Du skulle ha klagat för herr Åke ... skrivvit!

– Skrivvit?

10 – Jaså, du kan icke skriva. Kan du läsa?

– Mor lärde mig stafvarne förr, men dem har jag glömt.

– Hvad kan du, Bennu?

– Rida, fäkta, skjuta, jaga, dressera hundar, kasta kronvägg, tärningar ...

– Ah, sådant der! Hvert tänker du rymma?

15 – Vet intet. Kanske till Åbo. Jag har fått en nål af grefvinnan ...

Hagar eftersinnade. Hennes lärdom dunstade bort som en dimma för den öfverhängande faran. Hon var beslutsam och djerf som brodern, men mycket mera utvecklade till sitt förstånd.

20 – Ja, de skola förfölja dig, de skola söka dig här. Du kan ej rymma till Åbo, det är lång väg, de skola hinna fatt dig på vägen. Men till herr Åke ...

– Herr Åke ligger svårt sjuk på Lavila. Klas är der.

– Då finns det ej annan råd, än att rymma till Tyskland. Vid Skuru i Pojo ligger Henderssons transportskepp, som endera dagen skall segla till Tyskland. Dit måste du för brinnkära lifvet. Har du penningar?

25 – Jag har sex daler insydda i min jacka. Herr Åke gaf mig dem, när jag skickades bort från Lavila.

– Det är bra, mycket bra; jag har icke en kopparslant.

– Men om de komma nu ... nu? – Och gossen betraktade skogen med skrämde blickar.

30 – Gå, tvätta dig först vid bäcken, dina fötter blöda af språnget. Lemna der din jacka och dina byxor. Jag kläder mig i dem och lemna åt dig min kjol. Komma de, skola de taga mig.

– Men de slå dig, Hagar, de binda dig, de bortföra dig.

35 – Sicken, hvad skola de göra med mig? Sinka ej nu, fort! Sigfrida kommer att hemta mjölken. Jag har legat med korna vid fällan i natt.

Gossen följde rådet. Om en stund voro båda barnen förvandlade, han till flicka, hon till gosse. Flickans kjol släpade långt ned till fötterna; gossens spinkiga benkläder räckte ej långt nedom knäet. För att fullborda toaletten,

kammade och benade Hagar sin brors hår med en tallqvist. Man kan hjälpa sig utan kam.

Medan hon var upptagen dermed, erinrade sig Benu något i hans tanke högst betänkligt.

– Icke kan jag rymma i flickkläder till Tyskland! Icke taga de emot en flicka på skeppet! 5

– Åh, så! Jag springer hem efter min helgdagskjol ... Nej, jag går hem i linnnet. Du skall få dina gosskläder i ett knyte.

I det samma hördes bakom dem en klingande röst:

Och kejsarens döttrar, de kommo från Rom, 10
De hade en påse med läkedom,
De hade lavendel och rosmarin,
Guldkäraste min!

Sigfrida stod der med stäfvan och betraktade förvånad de främmande barnen. Det var Hagar och icke Hagar, Benu och icke Benu. 15

De voro upptäckta; det stod ej att hjälpa. Hagar fattade raskt sitt beslut.

– Känner du icke igen oss? Tyst, tala icke om för någon kristen själ, att du sett oss här! Jag har lånat min kjol åt Benu för att elaka menniskor söka honom, och nu måste han bort, långt bort! Spring fort hem, tag min helgdagskjol eller låna mig den sämsta du har; Benu måste få sina kläder tillbaka. Vänta ... han är hungrig. Gif honom brödet, som är för min morgonvard! Jag möter dig på skogsvägen. Fort, säg åt ingen; jag skall sedan tala om det för mor! 20

Sigfrida var fjorton år, äfven hon, men hur olik dessa två! Ljushårig, from, god, blomstrande frisk, oskyldig, vek, hjerteglad, utan lärdom, utan sorger, vuxen i skog och mark som en bofink i fredadt bo. Hon visste ej huru kär hon haft Benu, förrän hon saknade honom. Nu såg hon honom så underlig åter. Men hon frågade icke, hon räckte honom ej sin hand, hon fälde stäfvan, der brödet låg instucket, hon föll honom om halsen, kysste honom, rodnade med det samma starkt och sprang utan ett ord sin väg för att uträtta Hagars ärende. 25 30

Gossen i flickkläder såg förundrad efter henne. Han förstod icke kyssen, han förstod blott, att de förr varit goda vänner. Sedan han flydde från Kaskas torp, hade han glömt hvad qvinlig ömhet var, till dess att han på Lavila kände någonting varmt kring sitt hjerta, och värmen kom den gången nästan så högt som från solen. 35

– Ät och drick mjölk! sade Hagar. – Vi ha två mil till Skuru.

Bennu intog sin systers plats som vallflicka, medan hon gick att möta Sigfrida. Han åt, men det smakade icke. Det rasslade i skogen; han vände sig darrande ditåt. Tramp hördes af hofvar ... nej, det var en fåle, som i sin glada ungdomsyra tog sig för att galoppa i beteshagen. Intet ljud af förföljarne. Den annars så oförfärad gossen var rädd för ett fallande löf. Han hade för första gången gjort bekantskap med den fruktansvärda makt, som beherskar äfven den modigaste, äfven den mest förhärdade, – samvetets makt.

Hagar återvände, ånyo förvandlad till flicka, med broderns kläder i ett knypte, och nu var det två systrar, som vågade sig öfver genvägar ut på den farliga landsvägen till Pojo. Vandringen lyckades utan äfventyr. Man erfor sedan, att förföljarne från Gerknäs tagit vägen åt Lavila.

Hagar hade öfverlemnat åt Sigfrida omsorgen om korna och följde flykten ända till Skuru. Der återtog Bennu sin manliga drägt. Syskonen uppsökte fartyget, som låg segelfärdigt till Stralsund. Hagar förde underhandlingen med skepparen Hendersson. Gossen skulle öfver till Tyskland.

– Hvarför icke? svarade Hendersson. – Sex daler för frakt och kost.

– Sex daler för en så flink skeppsgosse, som gör nytta för en matros? Ni skulle fråga hvad han begär i månadspenning!

Skepparen skrattade: – Pysen går ju så bredbent, som ville han rida på bogsprötet. Men får gå för fem daler. Vill han icke? Nå, fyra daler, det är mitt sista pris.

Underhandlingen slöts med tre daler i passagerareafgift. Bennu hade således tre daler kvar att söka sin lycka i den okända världen. Ingen huld eller skyld, icke ens en bekant, skulle räcka den fader- och moderlöse sin stödande hand. Han var hafvets flytande spån, utan strand eller fäste, prisgifven åt alla vindar och böljor i den stormiga tiden, när svallvågen bortsköljde länder och riken, klippfasta borgar och de tryggast rotade existenser i den menckliga tillvaron.

– Gå till Stålhandske eller Wittenberg! förmanade systemen. – Jag har hört sägas, att de äro hemma från våra trakter; de skola mottaga dig.

– Men om de fråga mitt namn ... min faders namn? Om de kalla mig tattare? invände Bennu, och hela hans kropp skälfdes af blygsel vid hågkomsten af det misstänkta dunkel, som låg öfver hans namnlösa härkomst.

Hagar bleknade. Der var den stora frågan vid fjorton år, denna fråga, som redan länge kastat sin mörka skugga öfver de båda syskonens unga lif, fastän ingen af dem ännu vågat vidröra henne. Nu kom hon och fordrade svar.

Ännu i nittonde seklet, när den egna förtjensten mer och mer träder fram

som den ende rätte mätaren af personligt värde, fortfar ett aktadt namn att vara det rikaste arf en man eller qvinna efterlemnar åt sina barn. Sextonhundredratalet var så genomträngdt af bördstraditionen, att äfven den högsta adeln, som numera bar slägtnamn, fortfar att tillägga fadrens dopnamn till sonens eller dotterns. Namnlös var mer än vanbörding, hvarmed adeln ville beteckna en ofrälse; namnlös var ärelös. De oäkta barnen, hvilka hela sitt lif igenom buro sin moders namn som en skymf, hade dock något att stödja sitt dopnamn vid. Men hvad voro de, som icke ens buro sin moders namn, som, likt hundar och kattor, ej buro något tillnamn alls?

Man mognar brådt, när man bär något sådant på hjertat. Hagar var icke ett barn mer, när hon hårdt tryckte sin broders hand och sade till honom:

– Du skall göra dig ett namn! Tag dig ett! Välj dig ett namn, hvar du finner ett, från dagen eller natten, från stjernorna eller från kriget! Lydiken har berättat mig, att vi äro stjernornas barn. Har du sett stjernorna falla? Vi ha fallit ned med någon af dem.

– Jag vill heta *Ingen*, svarade gossen sorgset, under det förkrossande intrycket af sin öfvergifna belägenhet.

– Nej, välj något annat! Du skall ej vara ingen, du skall vara allt. Men hvad namn du än tager dig, Bennu, så mins, att du gör det stort och berömdt! Det finns intet förmer, än att vara stor och berömd. Du skall icke vara Ben-Oni, du skall vara mer än Ben-Jamin, du skall vara Josef, för hvilken solen, månen och elfva stjernor bugade sig. Si, då skall ingen fråga din faders namn. *Ditt* namn, som du sjelf gjort, skall vara mer än faders och moders; det skall gå genom verlden såsom ett stjernfall. Och då, Bennu, skall du minnas en, som aldrig kan blifva stor och berömd för annat, än att hon är *din* syster ... Farväl!

Hon räckte brodern sin hand till afsked.

En underlig, främmande man, en lång, skäggig krigare, stod lutad mot balustraden på landningsbryggan. Han sade till Bennu:

– Hvad heter du?

– Ingen.

– Jag menar, hvems barn ären I?

– Ingens.

Mannen vände sig till Hagar:

– Hvad säger gossen? Äro edra föräldrar döda?

– Vet icke. Vi ha inga föräldrar.

– Skall gossen till Tyskland?

– Ja.

– Till hvem?

– Det veta vi icke.

Den främmande betraktade Hagar med forskande blickar.

– Kan du läsa?

5 – Ja.

– Har du läst om Tobias' ledsagare?

– Ja. En engel.

– Jag skall blifva för gossen hvad engeln var för Tobias.

10 Nu var det Hagar, som forskande och förvånad betraktade den främmande mannen. Aftonsolen sken i hans underligt djupa ögon. Han ingaf förtroende. Hagar fick mod att fråga, om han var skickad från stjernorna.

– Kanske, sade främlingen. – Jag skall ledsaga gossen. Kom, Ingen!

Och han ledde den halft motsträfvige unge flyktingen öfver landgången om bord på skeppet.

15 Nu fick Hagar ej dröja längre. Sorgsen vände hon åter på väg till torpet. Hafvets våg, som ryckt med sig den ena flytande spånen, kastade den andra tillbaka mot stranden. Skulle de någonsin mötas mer i tidernas strömdrag?

11. *Halmskrinet.*

Den dromedaren ryms intet i mitt bo.

20 Hagars stjerna hade gått ned öfver Thurholm. När vintern kom, sedan Lydik Larsson bortskickat flickan, i afsigt att ännu ett år betänka sig, innan han tog en fosterdotter, kände tullnären sig åter ensam under de långa qvällarna. Han bodde nu i staden. Det föreföll honom, som blefve mörkret med hvarje år svartare, huset tomare, han sjelf knarrigare och de vackra silfverdalarne
25 i hans kassakista allt mera spöklikt pockande. Han ledsnade att beständigt höra dem skramla: mera! mera! Att de ej blygdes! De voro ju redan många nog för en ensam man. Inträdde han i stugan, hade Lisbet Wolle glömt att tända brasan. Gick han i mörka förstugan, misstänkte han en tjuf bakom dörren. Sökte han tjenarne, funnos de icke der de skulle finnas, och deras
30 arbete befanns försummadt eller slarfvtigt utträttadt. Spinnrocken stod med nedhasadt snörband, lintotten frågade: hvar är värdinnan? Väfstolens ränning skrek efter inslag, spolen hittades under skåpet som leksak för katten. Lisbets gröt var vidbränd, fisken halfkokt och mjölken surnad. Husbondens toilett befann sig i ett allt annat än värdadt skick; knapparne bortfallna,
35 strumporna söndriga, tullnärens skjortor i skrifvarens kista, skrifvarens

skjortor i tullnärens draglåda. Sjelfva tullens dyrbara långa kolumner lågo ej der de skulle ligga; det hemgjorda bläcket, kokt på galläpplen, blef allt brunare och obeskrifligare; gåspennan tycktes doppad i talg. Det gick icke. Hela huset förenade sig med den föregående talaren, lintotten. Alla dammiga vrår, alla odiskade fat, alla sopor och sysslor instämde i samma förtviflade fråga: Hvar är värdinnan? 5

Tullnären stod icke längre ut. En solskensdag på vårsidan 1638 klädde sig Lydik Larsson i sin bästa blå rock med de gula messingsknapparne och anmälde sig som friare hos Betty Luth. Fick han korgen? Visst icke. Ingen holländare hade snabbare klarerats vid Thurholms tullbrygga. Samma dag visste hela staden, att fattiga Betty, som väfde hemspunnet lärft för 6 öre alnen, numera kunde kläda sig i finaste kammarduk. Lika hastigt följde brölloppet tre veckor derefter. Petrus Luth utpinade af alla de nio Muserna ett latinskt fröjdeväde, och Sara kallade sin man Abraham herre. Allt aflopp lyckligt; fattig blef rik, och rik blef rikare. Lärfsväfverskan fick en knarrig, men godsint enkling; enklingen fick en husesam hustru. 15

Två år derefter, i början af sommaren 1640, förnams på Thurholm den spåda rösten af en nykomling, en dotter. Lydik Larsson fröjdade sig åt en arftagerska och tänkte vid sig sjelf: Hvilken bondtur, att jag icke drog tattareflickan till huset! 20

Snart skulle han dock påminnas om tillvaron af ett barn, lika rotlöst som snöflingan, der hon sväfvar mellan himmel och jord. Han stod på sin tullbrygga, mönstrande in- och utseglande fartyg, när en fiskare från Snappertuna räckte honom ett bref. Det var skrifvet på ett groft, skrynkligt papper, som luktade starkt ingefära och lät förmoda, att det i sig förvarat denna omtyckta krydda, hvilken användes som ofelbart helsomedel mot många slags krämpor. Utanskriften lydde: 25

Til Wälachtade Lydikhen i Helsingeland thetta.

Handstilen var prentadt prydrig och brefvets korta innehåll, när man korrigerat några snedsprång i stafningen, följande: 30

Lydikhen skulle nu taga flickan; intet får jag händer med henne.

Dordej.

Taga flickan? Det var så dags! Tullnären stoppade vresigt brefvet i rockfickan och beslöt att icke göra sig dermed vidare omak. Han hade en gång

begärt barnet, och Dordej hade svarat: »Taga *henne* ifrån mig! Vet ni, att Thomas är hennes laglige förmyndare?»

Några dagar förgingo, men Lydik Larsson lyckades ej slå ur hågen Dordejs prent. Var han ej flickans gudfar? Hade han ej beundrat hennes säll-
5 synta naturgåfvor? Skulle hon ej göra honom heder, om han gáfve henne uppfostran? Nej. Hvad skulle Betty säga derom? Och hans eget barn? Platt ingen reson att numera upptaga en fosterdotter.

Händelsevis kom en trasslig rättegång att öka tullnärens bekymmer. Till adelns privilegier hörde nemligen rättigheten att tullfritt utskeppa sina
10 landbruksalster och införa vissa varor för eget behof. Denna rättighet gaf anledning till grofva underslef. Helsingfors borgare klagade hos generalguvernören, att kringboende adelsmän i sitt namn utskeppade och införde andras varor, hvarmed de gjorde lika förfång åt stadens handel, som åt kronans tull. Generalguvernören grefve Pehr Brahe var icke den man, som ville
15 göra intrång i adelns rättigheter, men han höll strängt på ordning i landet. Han upptog klagomålet, lät anställa räfst och befalde rättegång inför Åbo hofrätt, efter ju adelsmän ej kunde dömas af lägre domstol.

I denna trassliga sak invecklades Lydik Larsson som tulltjensteman och var tvungen se till huru han sjelf kunde två sina händer rena. En vecka sedan
20 han mottagit Dordejs bref, såg han sig nödsakad att resa till Åbo landvägen för att ej fördröjas af motvind på sjön.

När han närmade sig Karis, fick han anledning att ihågkomma sin gud-dotter.

Jag vill se till, hvad jag kan göra för henne, tänkte han vid sig sjelf. Hon
25 blir fjorton år, hon kan få tjänst som barnflicka, men icke hos mig!

Torpet fanns på sin plats. Det såg bofälligare ut, tiderna hade blifvit sämre. Barnen voro ute i arbete. Dordej spann, Thomas murade bakugnen, som hotade instörta.

– Guds fred!

– Goder dag, Lydiken! Det var hederligt; jag visste han skulle komma. Sitt ned! – Och Dordej afrojde tegelstensgruset från bänken, medan Tho-
30 mas, utan att afbryta arbetet, bortlade stillatigande mössan från sitt hufvud, som började gråna.

– Nå, hur är det? Dåliga tider, prack och bekymmer, hvart man vänder
35 sig! Hagar gör eder omak, Dordej?

– Gör hon? Jo men. Intet kunde jag tro det, Lydiken, den tiden ni var beskedlig mot barnet. Men si, man skall intet mena sig vara visare än Gud. Han vet hvar det fåfängliga hjertat sitter; dit sigtar han, och der träffar han

bättre, än skyttens pil. Fröjdebarn kan bli sorgebarn. Var hon intet mitt perlegull och mitt silkesbarn, förmer än de egna matvargarna? Gud signe dem, de folka sig hvad de hinna. Var intet Hagar den trägnaste förr i alla sysslor, så träffeligt kloker och händig i allting? Det var förr, det, ser Lydiken. Från den dagen hon kom från Helsingeland, var hon, Gud tröste, ett bortbytt barn. 5
Hvad ha ni för bergstroll på Thurholmen eder? Af hela flickan fanns stort intet annat, än stafvarna qvar, de latinska stafvarna, Lydiken! Intet har hon håg mera för karda och spinna, härfva och refva, baka och byka, det går allt som i drömmen. Jag säger: gå efter vatten till brunnen, Hagar! Ja, så står hon der och ser huru solen skiner på istapparna ... Fälla 10
din kjol, barn, ... den der tysk-ulls kjolen, ni vet! Ja, så sitter hon och låtsar sömma, men har glömt att träda tråden på nålen ... Hagar, läs aftonbönen med barnen! Läser hon intet? Visst läser hon, men det är bordsbönen. Så har det nu varit i tre vintrar och två somrar. Det enda hon hugfålles är att lära fågelspråk och valla kräken, som hon nu mest har för händer, för der 15
får hon stafva i mossan på bergen.

– Har hon fått böcker att läsa?

– Hvad för böcker? Hon har de tre, som äro lärdom nog för en fattig stackare. Från prestgården har jag lånat en finsk postilla, och kan ni tro, Lydiken, barnet predikar nu finska rätt som en prest från Tavastland! När 20
hon hittat andra böcker i byn, har jag eldat ugnen med dem. Vet jag hvad prent hon smusslat i sänghalmen? Intet med min vilja skall hon läsa mer, än godt gör för människans salighet. Det finns lika många fåfängliga böcker, som löst tal här i verlden.

– Och hvad ämnar ni nu företaga med Hagar? Icke kan hon komma till mig; jag är nu gift och har egna barn. Det var annat för tre år sedan. 25

– Så, ja, lycka till! Jag trodde ni var gudfar hennes.

– Kan jag annars göra något för flickan? Hon är snart i den ålder, när fattigt ungt folk söker tjenst. Jag vill bekosta åt henne en omgång nya kläder och lägga till några hårda daler för underhållet, tills hon blir femton år eller 30
sexton.

– Tackar för gunstig god vilja. Med oss och de många barnen är det så, att vi råkat i skuld och ha intet bröd för dem, som intet arbeta. Jag tänkte ni skulle taga henne, intet för vår, men för barnets skull. Intet vånnar jag om att jag sjelfver åter agnar till middagen och tegelstenar till qvällen, om 35
den stackaren ej får svälta, för hon ligger mig som ett kyrktorn på hjertat, ser Lydiken. Men si, den dromedaren ryms intet i mitt bo, sad' sädesärlan, när hon kläckte ut gökungen. Hagar ryms ej i vårt bo, ser Lydiken; det likar

sig intet för henne att tjena heller. Antingen är hon ett tattarebarn, eller är hon af herrefolk, korp eller örn, Gud vet, det ligger i blodet; det visar sig nu, när hon snart blir fullvuxen.

– Dordej, sade Lydik Larsson eftersinnande, – mästern Sigfrid var full af den mening, att modern, som dog här i torpet, ej var en tatterska. Hon bar hos sig två kostbara smycken, som ju höra barnen till och kunna försäljas för deras utkomst. Finnas de kvar?

– Hvad skulle ej de finnas? När mästern Sigfrid var döder och Thomas blef förmyndare, fick Thomas skrinet med barnens egendom att förvara. Det är förseglat med mästarsens eget signet. Hvad skulle vi töras bryta det, vi?

– Deri ha ni gjort rätt, men blott för en tid. Förstår ni ej, Dordej, att barnens egendom ligger der utan ränta, nu när de bäst tarfva ett underhåll. Hvar är gossen?

– Han, tuppkyckling? Ja, det veta svalorna bättre än jag. Såsom utsädet är, blir skörden. Bennu har vuxit upp bland herr Åkes gudlöse ryttare; nu har han skjutit en karl på Gerknäs och måst rymma till Tyskland. De voro här på jagt efter gossen, men folk trodde, att det var bara för syns skull. Alla tyckte om Bennu, ingen själ ömkade Greger Andersson. Greger fick en opasslig kula genom kindbenet, och snedmundt blir han, så länge han lefver, men det tros, att han repar sig.

– Nåväl, är det ej bäst, att Thomas som förmyndare upplåter skrinet och jag betygar som vittne hvad deri finnes?

– Hvad säger du, Thomas?

Thomas nedlade murslefven, strök sig med afviga handen om näsan och lät förnimma, att han ej skulle öppna skrinet förr än i barnens egen närvaro, när gossen blef myndig.

– Det vill säga om sju år, genmålde tullnären misslynt. – Vi två äro ej gula om näbben mer, och gossen är ute på farliga stigar. Ung eller gammal, ingen af oss bär signet på lefnadens tid i sju år. Nu lida barnen nöd, och vi lefva. Hvarför töfva med det, som hör en förmyndare till?

Thomas förblef obeveklig. Skulle han taga skäl och vanslägtas från sitt folks kardinaldygd?

– Nåväl, sade Lydik Larsson, – då står ett förslag åter. Jag reser till Åbo och skall i aller ödmjukhet uppvakta presidenten i hofrätten, herr Jöns Kurk. Vill ni, mot vederbörligt qvitto, öfverantvarda skrinet till mig, så skall jag låta öppna det i presidentens och vittnens närvaro. Sedan jag förvisso vet värdet af barnens egendom och, der presidenten det tillråder, tagit en part ut för barnen, skall jag åter låta försegla skrinet med hofrättens signet,

och det beror då af förmyndaren, om han vill förvara skrinet hos sig eller lemna det mot qvitto i hofrättens förvar. Detta senare vore säkrast. Ert torp kan brinna eller plundras af tjufvar.

Ny rådpläging. Hvad allt de lagfarne hitta på! Den okunnige torparen hade en vidskeplig vördnad för alla signeter, men det han höll i sin hand tycktes honom vara säkrare än det han lemnade från sig. Thomas svarade nej. 5

Hans klokare hälft var af annan mening.

– I fars tid, sade Dordej, – sköflade krigsmännen allt hvad de öfverkommo. I vår tid göra fogdens tjenare mångenstädes detsamma. Mins du i vintras, när Mannu var ensam i stugan och drog en eldbrand ur spiseln i halmen på golfvet? Du var med barnen vid läsförhöret, jag klappade byke vid vaken på isen. Hade Gud ej skickat mig in efter dina skjortor, hvad hade det blifvit af stugan, af Mannu, af Hagars och Bennus arf? Skicka skrinet till hofrätten! Det är ett sextipunds-lass att ansvara för andras egendom. 10

Lydik Larsson anmärkte, att presidenten Kurk stått fadder för barnen. 15

– Ja, ser du? instämde Dordej. – Passar intet Gud den saken som hake till merla? Slå fast haken, Thomas, så är barnens egendom bakom lås. Han, som är hofrättens öfverman, måste vara den lagfarnaste här i landet.

Sara kallade sin man Abraham herre, men Abraham fann sig oftast väl af att lyssna till Saras råd. Thomas framtog ur den lästa ekkistan under sängen ett litet skrin, knappt större än en vår tids cigarrlåda. Det var konstrikt inlagdt med färgad halm, utan lås, men väl ombundet med starkt garn och försegladt med mästern Sigfrids sigill, Helsingfors, hans födelsestads, vapen, båten med en stjärna deröfver. 20

Skrinet öfverlemnades åt Lydik Larsson mot qvitto med sigill öfver mottagandet. Medan qvittot skrefs, upprann i tullnärens förslagna hufvud en plan att göra guddottern en tjenst, som på samma gång befriade honom sjelf och fosterföräldrarna från bekymret om flickans framtid. 25

– Hvad sägen I, föreslog han, – om jag tager Hagar med mig till Åbo? Presidenten är hennes gudfar; han torde låta sig henne föreställas och kanske göra något för henne. 30

Detta förslag mötte intet motstånd. Hvar var Hagar? Hon var med de yngre barnen i rian. De hade åter för sig något slags fågelspråk.

Dordej gick till rian, men mötte barnskaran på vägen. De voro utom sig af jublande fröjd, de skreko om hvarandra: han kan tala! 35

– Hvem kan tala?

– Trastungen.

Barnen förde med sig en bur af videqvistar, i hvilken satt en ung, nära

fullvuxen koltrast, Hagars skötebarn. Hon hade upptagit honom som spä-
 unge ur ett öfvergifvet bo, hvars föräldrar blifvit snarornas offer, vårdat och
 matat honom, gjort honom så tam, att han åt ur hennes hand och satte sig på
 hennes högra skuldra, när hon ropade: Tätti! Hagar hade läst i sina böcker,
 5 att vissa fåglar kunna lära sig eftersäga människors ord. Alltså företog hon
 sig att studera språk med Tätti, såsom hon sjelf studerat latin för *Cannabis*.
 Mer än ett halft år hade hon nu hvar dag, när de voro ostörda, upprepat två
 korta språklexor för Tätti och sett honom göra misslyckade försök att forma
 sin näbb efter de ovana ljuden. I dag hade han, till barnens obeskrifliga
 10 förvåning, för första gången uttalat orden: *Tätti dum*.

Skaran instormade i stugan med denna viktiga nyhet. Tätti skulle tala,
 men, lik mången annan talare, kom Tätti af sig vid åsynen af de talrika
 åhörarne. Buren ställes åt sidan; här var ett annat tal, än fåglalåt.

Lydik Larsson mönstrade Hagar med en rest af den forna vänskapen.
 15 Hon var förändrad, men ej till sin fördel. Ärtstängeln hade skjutit upp, men
 slokade gänglig i brist på stöd.

– Räkna du ännu himmelens trappor? frågade tullnären.

Hon teg med nedslagna ögon. Denne beskyddare hade svikit henne.
 Han hade lofvat henne lärdom, lycka och fadersömhet. Huru hade han
 20 hållit sitt löfte?

– Vill du följa mig till Åbo och se en stor stad, en stor, ny gudfar?

– Skynda dig, barn! inföll den alltid praktiska fostermodern. – Lägg hop
 dina kläder, dina två linnen, dina strumpor och tysk-ullskjolen, som du kan
 fälla i Åbo. Lydiken har brådt och vill taga dig med sig. Hvarför suras du,
 25 dumma flicka? Pussa gudfar på granna handen!

– Får jag ej stadna hos er, mor? frågade Hagar skyggt. Huru hade hon
 icke brunnit af längtan att flyga ut i den vida, okända verlden! Men denne
 man hade en gång svikit henne; han kunde andra gången göra det om igen.
 Hennes tårar begynte tillra på kinden.

30 Dordej visste knappt sjelf huru lätt hon veknade som ett vax för älsk-
 lingsbarnet.

– Visst får du komma tillbaka och blifva hos oss, om du ej får något
 bättre. Se så, lipa nu intet, barnet mitt; lägg hop dina kläder!

– Låt mig gå, låt mig gå i den villa skogen! snyftade Hagar. Det bittra,
 35 förödmjukande intrycket af att kastas ur hand i hand öfvervåldigade allt
 hennes mod.

Då hördes från buren vid väfstolen ett snattrande ljud, liksom ur en
 barntrumpet: *Inte ledsen nu!* Det var den andra språklexan, som Hagar, till

tröst i sina ensliga sorger, stafvat för koltrasten och som nu för första gången lyckades trilla ur trastnäbben.

Situationen förändrades; alla smålogo. Hagar flög till buren, lockade ut favoriten, lät honom sitta på högra skuldran och uppmanade honom att säga om de beundrade, muntrande orden. Men den nye talaren hade redan glömt dem, flaxade kring i sin lyckliga frihet och lät nu förnimma: *Tätti dum*. 5

Hastigt vidtogos de få nödiga förberedelserna för Hagars resa. Fosterföräldrarna och hela barnskaran sågo tullnären instufva sin nya barfota bytesvara i höet på den fyrehjuliga bondvagn, som borgerligt folk brukade vid sommarresor före schäsarnes och åbokärrornas tid. Hästarne legdes för fyra mil eller för hela resan. Mellan Åbo och Helsingfors fanns i grefvens tid en början till gästgifvare och skjutslega, en lättnad för bonden, af hvilken adeln härintills trugat sig fri skjuts. 10

Torparefolk är sällan sentimentalt vid afsked, men här låg i luften en förkänsla af att skilsmessan skulle blifva lång. Tommu snöt sig gång efter gång; det var något, som tagit en orätt väg från ögonen. Sigfrida hemtade buren med Tätti, Hagar skulle än en gång klappa sin gunstling på de mjuka, svarta fjädrarna. 15

Dordej sade:

– Du mitt hjertebarn och mitt sorgebarn! Räfvarne hafva sina kulor och fåglarna sina nästen, men en vet jag, som före dig icke hade en sten att luta sitt hufvud mot. Res, om Gud vill; kom igen, om Gud vill! Befall honom dina vägar, och han skall finna också åt dig en qvist att sitta på! 20

– *Inte ledsen nu!* bjebbade trastungen. Åkdonet rullade bort, och den andra spånen flöt ut på det strandlösa hafvet. 25

12. Åbo akademi.

Der bo bestier!

Om tidehvarfven kunde förflyttas som tablåerna i ett skådespel, om nittonde seklet sutte som åskådare i salongen, förhänget rullades upp och sjuttonde seklet blottades der bakom i sin väldiga storhet, hur ogenomträngligt mörkt, hur dystert allvarligt, hur groft tillyxadt i sina massor skulle det icke te sig för åskådaren från ett annat tidskifte! Men äfven detta mörker hade sina glimmande ljuspunkter, äfven detta allvar sina gladare mellanstunder och denna grofva tidskoloss sina fint utmejslade spetsar. Det vi kalla natt ansågo de då lefvande som en dag, och skymdes dagen af moln med härjande 30 35

hagelskurar, såg man dock stundom solen. Invånarne på planeten Mars med dess svagare dagsljus skulle troligen ej vilja byta med jordens invånare, och jutttonde seklets hårdt betungade folk skulle sannolikt betänkt sig mer än en gång, om någon erbjudit dem att flytta till nittonde seklet.

5 Axel Oxenstjerna hade sagt om sitt besök i sydvestra Finland: der bo bestier! Pehr Brahe upptog ordet såsom en varsel, såg botemedlet i att statuera en *academia* och ryckte denna som ett halfslukadt ben ur krigets hungriga gap. När hans *academia* ändtligen kom och funderades genom Kristinas kungliga bref af Nyköping den 26 mars 1640, utlade biskop Rothovius i
10 sitt cirkulär till presterskapet, att detta vore den största välgerning, som vederfarits Finland sedan verldens begynnelse.

Enär Finland troligen icke stod att igenfinna på kartan vid verldens
15 begynnelse, var den första och största välgerningen rimligast den, att landet nu fanns till. En biskop borde icke heller ringare uppskatta införandet af kristen tro eller dess reformation. Men med dessa lofliga reservationer hafva två och ett halft sekel framåt icke mycket att afpruta på den kraftige, nitiske och välmenande biskopens hjertefröjd öfver denna märkliga tilldragelse. Akademin har aldrig varit *allt*, icke ens vid sin stiftelse, lika litet som kunskapen är allt; men akademien har varit och är oberäkneligt *mycket* för ett
20 land, som i sin politiska svaghet söker ett fäste i arbetet för sin kultur. Förgäfves har akademien från sin första början draperat sig i sin rektors purpurmantel för att inför de olärda upphöja lärdomen på samtidens kungliga thron. Hon stod med sina rötter för djupt in i folket för att någonsin lyckas afkläda sig vadmalsjackan, och detta blef hemligheten af hennes stora civilisationsarbete. Ju folkligare hon blef, desto mäktigare samlade hon i sig
25 folkets vaknande intelligenta kraft och klarnande medvetande. Kyrkan har varit äggeblomman, ur hvilken det nya lifvet begynt pulsera, men akademien har varit den unga, mot samtidens höjder stigande folkandens första vingar.

Och akademien år 1640 var kyrkans lydiga dotter. Icke allenast biskopen,
30 äfven Pehr Brahe räknade, jemte bokliga konster, utbredandet af ett gudeligt lefverne och skickliga seder bland det nya läroverkets förnämsta ändamål. Folket ansåg akademien för en prestskola. Ännu hundra år derefter, 1740, stod theologen främst och dugde till allt, likasom i vår tid generalen. 1840 hotade tre andra fakulteter att öfverflygla den högvördiga, som med gammal
35 häfd intog första rangen, och 40 eller 50 år vidare framåt i tiden, när gudeligt lefverne icke mer anses nödvändigt för skickliga seder, står akademins prestskola i mångens ögon qvar som en skuggornas gengångare från 1600-talet.

Om få förstodo akademins betydelse vid den tid, när hon stiftades, ville

dock styrelsen göra allt för att rätt tydligt inpregla dess vigt. Redan en månad förut påbjöds i alla landets kyrkor en allmän böne- och tacksägelsefest på invigningsdagen, onsdagen den 15 juli 1640. Alla förnämliga personer, adel och ofrälse, inbjödos till Åbo, och många infunno sig. Det blef stort jubel och stor ståt i Finlands dåvarande hufvudstad.

En af Åbo akademis förste professorer, den berömde Michael Wexionius, adlad Gyldenstolpe, har omständligt skildrat invigningsfesten. Dess ceremoniela program var på förhand noggrant bestämdt i alla detaljer. Stor uppvaktning klockan 7 på morgonen hos hans greflige nåde i Åbo slott. Därefter processionen till landningsstället vid Aura å i lika många afdelningar som sånggudinnorna. Derifrån på grant utsirade, vimpelpydda båtar en färd till bron. Der åter landstigning och procession till akademihuset. I spetsen gingo trumpetare och härpukor, »de der sin tienst lustiga med all flit gjorde». Men att fredens verk invigdes under ett stort brinnande krig, derom erinrades man icke blott af slottskanonernas och pukornas dån, utan ock genom den imponerande eskorten af 1 000 ryttare i full rustning, hvaribland mången veteran från Breitenfeld och från Lützen.

Det oansenliga akademihuset, gymnasiets förra lokal i skuggan af domkyrkan – fem kalla och låga rum – var praktfullt smyckadt med purpurfärgade tapeter och mattor. Här skedde musik, tal af grefve Brahe, fundationsbrevfets uppläsande, prokanslers och rektors beklädande med deras insignier, sång, tal af två professorer och slutligen en students, unge Johan Stålhandskes, »*gratulatio oratoria* med synnerlig lyckönskan».

Därefter gudstjenst i domkyrkan och predikan af biskopen. Kanonder på kyrkogården närmast utanför, muskötsalvor af kavalleri och infanteri samt höga fröjderop af den till tusental församlade folkmassan inom och utom kyrkan. »Gud och hela naturen», – säger Wexionius, – »syntes hafva förenat sig att öka och höja dagens fest; ty icke allenast luften förblef klar och mild, utan en ljufvelig fläkt, som framdref de smyckade farkosterna, gaf anledning till ett skönt skådespel. Pukor och trumpeteter ljödo från vatten och land, hvaraf skallet återkastades, likasom under bifallsyttringar af omgifvande berg och boningar.»

Dagen afslutades med en bankett på slottet, en middag, der alla på hennes kungliga majestäts bekostnad »blefvo härligen trackteradhe och plägsadhe» vid den ovanliga timmen klockan fyra. Ehuru berättelsen derom tiger, torde få antagas, att gästerne efter nio timmars oafbrutna mödosamma vandringar, båtfärder, tal, predikningar, musik och krigsdunder från klockan sju på morgonen till fyra på eftermiddagen icke saknade aptit att göra heder

åt kronans anrättningar. Två dagar derefter uppförde akademins förste unge medborgare i det större auditoriets sal ett sedelärande skådespel, kalladt »Studenterne», deri framställes »huruledes somlige föräldrar visa sig mycket knappe att bestå penningar åt sina söner, hvilka då gemenligen blifva
 5 flitige; men andra bestå dem allt hvad de åstunda, hvarigenom sönerne blifva försumliga, ohörsamma, förlorade» o. s. v.

Den ståtliga invigningen kunde förliskas vid ett rikt bröllop i fattigmans hus. I dag öfverflöd på alla lyckans håfvor, i morgon en hård brödkant, en skopa vatten. Akademien var så fattig, att när arrendet icke inflöt från de till
 10 dess underhåll donerade, ofta sjelfva utblottade krono- och skattehemmanen, fingo lärare och lärjungar hjälpa sig bäst de kunde. Allt kronans mynt rann ut i kriget som i en tratt. Det, som ännu, fastän allt knappare, fanns att tillgå i penningens ställe, var kronans räntor och jordagods. Dermed aflönades mången gång officerare och tjenstemän, dermed betalades skulder,
 15 dermed underhölls de tre akademierna i Upsala, Dorpat och Åbo. En ny akademi var ett nytt gapande hål i en tom rikskassa. Hvarför kunde ej akademien, ett sekularverk, invänta freden? frågade rikshushållarne. Ja, hvarför kunde ej det fattiga, mörka torpet invänta julmorgonen utan ett ljus i fönstret? Pehr Brahe hade redan besvarat frågan till Jöns Kurk. Folken
 20 lefva i årtusenden och hafva likväl stundom brådt att utträtta i dag det, som kunde utträttas i morgon. Äfven historien kan stundom fjeska, men endast när åkertegen ännu ej är beredd för utsädet. Morgondagen står lika litet i folkens hand som i individens. Krig följde på krig, så långt man mindes tillbaka. Hvarför skulle framtidens hyddor skuggas af fredens palmer? Och
 25 Finland beboddes af »bestier». Det blödande, mörka, förgätna landet stirrade på sin första bleka ljushärd i Åbo, såsom dess yttersta nordbo stirrar i januari på den efterlängtade solens första röda strimma i morgonmörkret borta i öster.

Den första ljusningen var ännu långt ifrån dager. Hvilka drifvor att
 30 smälta! Hvilka sophögar att bortrensa! Hvilken issörja af tröghet och hvilken natt af okunnighet! Det var ett långsamt, mödosamt, ihärdigt arbete att bryta igenom seklernas gruslager, och det varade äfven i hundra år, innan man trängt genom skalet, men när man hunnit så långt, fann man derunder icke den hårda, ofruktbara sandmon, utan en bördig lergrund,
 35 som lönade odlarens möda.

Samma dag, när fredens stora verk invigdes i Åbo, afsomnade krigets väldige kämpe, den oförfärade Åke Henriksson Tott, snöplogen, på sin egendom Lavila i Eura Åminne socken, 42 år och 2 månader gammal. Bruten af krämporna redan i flera år, hade han förra sommaren insjuknat på Ekolsund, men kände sig följande vår nog återställd att kunna öfverresa till Finland. Ridten gick icke snabbt då mera; färden varade med hvilotider från den 26 maj till den 4 juli, då han nästan döende ankom till Lavila. Den hårdhändte slagskämpen dog som en kristen. 5

Den 29 september 1640 blef han med tidehvarfvets krigiska ståt begravven i Åbo domkyrka. Fyra kompanier, tillhopa 480 man, af de frejdade finske ryttarne redo i spetsen för processionen från slottet till kyrkan. Efter dem följde djeknarne, studenterne, presterne, professorerne och biskopen. Derefter marskalken Melchior von Falkenberg. Efter honom en i svart taft klädd stridshäst. Derefter hufvudbaneret, buret af Jöran Boije. Derefter likkistan, buret af 16 adelsmän, och på hvardera sidan den dödes fäderne- och modernevapen, burna af adelsmän. Derefter åter studenter och professorer, köpmän, tjenstemän, hofrättens assessorer. Derefter sorgefanan och sorgehästen, inhöljd i svart kläde med hvitt atlaskors. Derefter de förnämste af adeln och tjenstemännen, borgmästare och råd, borgerskapet och fyra kompanier infanteri. Efter dem grefve Brahe med fyra lakejer och två kuskar. Efter honom fruntimmer i 8 vagnar och sist borgerskapets hustrur. Sorgetåget torde, utom åskådarne, räknat mer än 1 400 personer. Utfärdspredikan hölls i Åbo slott af hofpredikanten Nils Martini öfver Rom. 10: 9–12 och likpredikan i domkyrkan af biskop Rothovius öfver Rom. 14: 7–10. År 1678 lät Åke Totts enka, Kristina Brahe, för hans hviloställe inreda det ännu i domkyrkan bevarade, nyligen restaurerade Tottska grafkoret. 10 15 20 25

13. Andra spånen.

Du skall få läsa.

Hagar reste med Lydik Larsson till Åbo. Våra dagars jernväg är Mefistofeles med hans mantel: dit, och man är der! Man sofver sig fram, landskapet ilar tomt, intryckslöst, spårlöst förbi, människorna uppdyka som stumma dvergar, kupén är världen, vägen är intet, målet allt. En fotvandring eller en långsam resa med häst i juli månad är geografi, etnografi, naturkunnighet, estetik. Ett vaket barn lär der på en dag mer, än på ett år ur böcker. 30

Hagar vaknade, när hon befann sig på vägen till Åbo. När hon begynte 35

räkna kyrkorna, sjönk Kaskas torp bakom horisonten. Nya intryck undanträngde de kända gamla. Det förekom henne, som vore dessa berg högre, dessa dalar djupare, byarna folkrikare, hjordarna mera välfödda, människorna klokare. Sommarluft och omvexling förskönade allt. Hagar var åter
 5 förvandlad. Hon drack luften som ur en helsobägare. Här vågade hon andas, här var hon icke sämre än andra; ingen visste här, att hon var ett tattarebarn.

De voro icke en mil från torpet, innan Hagar öfverraskade sin beskyddare med sin frimodighet. Hon var lika språksam och glad, som hon nyss förut
 10 varit tyst och nedslagen. Hon skrattade, sjöng, berättade, frågade. Hvarför var sjön så blå? Hvarför sprang räfven öfver vägen? Hvarför hade den ena kyrkan en tupp på tornspetsen och den andra ett kors? Hvarför gick den gamle soldaten på krycka? Hvad skulle Lydik Larsson göra i Åbo, och hvad skulle hon sjelf göra der?

15 Hofrätten låg öfver tullnären med hela tyngden af författningens sjunde bud. Han behöfde förströelse, han nedlät sig att höra och besvara de efterhängsna frågorna. Bakom dem låg ju stundom mer än ett barns nyfikenhet. Denna blandning af naivitet och klokhets kunde vara förtjusande. Hvilket lif på Thurholm, om Hagar blifvit tullnärens fosterdotter!

20 – I Åbo, sade tullnären, – är en stor helgdag. Man skall inrätta en *academia*.

– En *academia*? Hvad är det?

– En stor lärdomsskola.

– Får jag gå i academian?

25 – Du får beskåda henne utanpå, det är icke förbjudet.

– Åh så! Får jag böcker i Åbo?

– Du skall få hela trojanska kriget och trojanska freden med, om du vill.

– Lefver *Cannabis*?

30 – Han lefver och har fått sina böcker tillbaka. Han har nu börjat läsa latin med en tam kråka.

Hagars ögon blixtrade.

– Jag ville hellre vara tokig som *Cannabis*, än skratta åt honom!

Tullnären betraktade henne förvånad. Hon hade verkligen blifvit tre
 år äldre.

35 Resan hade fortgått på tredje dagen, när de nalkades Åbo. Lydik Larsson erinrade sig, att hans guddotter borde förberedas på besöket hos presidenten.

– Har Dordej förtäljt dig något om din mor?

Svaret dröjde. Den brännande frågan, namnstämpeln, ärefrågan, var åter der.

– Vi ha fallit från stjernorna, svarade Hagar afvärjande.

– Hm ... ja, en föll, men det var din mor, och hon dog af fallet. Om nu hans nåd presidenten vill se dig, lofvar du att vara lydlig och ej misshaga honom med sådana konster, som sist i torpet?

– Kan han ej lida, att fåglar tala?

– Ställ dig ej enfaldig! Han kan ej lida, att fattiga barn visa sura miner.

– Håller han hvad han lofvar? frågade Hagar med en ny blyxt ur de mörka ögonen.

– Hvad vill det säga?

– Jag menade, att han är så förnäm och jag så fattig.

Nej, tänkte tullnären misslynt, det var fuller bäst, att jag icke tog flickan. Hon blir mig för slug.

De anlände till Åbo på tisdagen, när trumpetaren på torget utblåste onsdagens fest. Petrus Luth hade anskaffat ett herberge i utkanterna af den folkfyllda staden. Hörnet af en trång stuga var nog för den rike svågern; Hagar fick en sofplats på vinden. Petrus Luth var nu vorden student och en af den stora dagens hjeltar, ty de förste studenternes antal steg ej högre än till 44.

Det var icke lätt att i detta festvimmel få audiens hos en så betydande person, som presidenten Jöns Kurk. Men hvad förmådde icke en klingande handtryckning hos hofmästaren Antonius Pape? Lydik Larsson fick en quart timmes företräde redan på tisdagsaftonen. Mottagandet var icke det mest uppmuntrande. Der förnams en sträng skrapa för efterlåtenhet vid tulluppbörden och gälde intet mindre, än tjenstens förlust. Generalguvernören var uppbragt öfver de begångna undersleffen. Tullnären skulle dock få nytt företräde torsdagsmorgonen kl. 7 för att erhålla vidare anvisning om processen i hofrätten.

Dåliga nyheter! Lydik Larsson bugade sig i djupaste ödmjukhet för att försvinna, när presidenten, som var känd för sitt utmärkta minne, sade till honom:

– Hvar har jag sett eder förr?

– Allt för stor ära för en så ringa tjenare, som jag, genmälde tullnären.

– Det var för 13 eller 14 år sedan i Karis. Ers nåd täcktes med sin höga närvaro behedra två fattiga barns döpelse.

– I Karis? Var det mästern Sigfrid, som döpte barnen?

– Ja, ers nåd. Jag hade lyckan vara tillstädes då.

– Var fältmarskalken Tott också tillstädes vid samma läglighet?

– Ja, ers nåd.

– Han rappellerade något derom för två år sedan. Det var en gosse?

– Ja. Och en flicka.

– Fältmarskalken tog vård om gossen. Vet ni något om flickan?

5   – Ers nåd täcktes bekosta hennes underhåll i ett fattigt torp. Hon är begåfvad med sällspordt förstånd och har följt mig till Åbo ... för att beskåda högtiden i morgon.

– Tag henne med er om torsdag. Farväl. Glöm ej att medföra tullspeci-
alerna!

10   Lydik Larsson bugade allerödmjukast och gick. Han skulle ej vågat ett ord om guddottern, derest ej den högmäktige herrn sjelf fattat i tråden.

Festdagen randades vid kanondunder, och Åbo liknade ett böljande haf vid en regatta med tusen brokiga vimplar. Hvilken ny verld för en tretton-
åring, född och uppvuxen i ett aflägsset skogstorp! Hagar var ute klockan 5
15   på morgonen, förvillade sig bland gator och folkmassor, hörde allt med två spetsade öron och såg allt med två flygande ögon. Hon stod, halft ihjelklämd, på bron, när processionen anlände i båtar från slottet. Intet ljud i det stora sorlet undgick henne. De kringstående beledsagade hvarje landstigande med sina anmärkningar: »Der är grefven i röda jackan! ... Hvad? Grefven? Det
20   är ju hofmästaren ... Der är Karl Lindelöf, som stack ihjel Hans Jönsson i Borgå! ... Der är Gustaf Stensson Tavast, som lät piska ihjel sin landbonde på Kurjala! ... Der är gubernatorn i Viborg Karl Mörner, som lät fastläsa sin länsman vid väggen så högt, att tårna med nöd nådde till golfvet ... Nu komma studenterna! Der är en, som bär på brickan en röd kjortel ... »

25   – Petrus! Petrus! ropade Hagar. Han hörde henne icke. Petrus Luth var fullt upptagen af det ärofulla förtroendet att bära i processionen magnifici rektors röda sammetskåpa, som betecknade rangen af en romersk kardinal. Efter kåpan gingo en adjunkt med akademins sigill, en notarie med dess matrikel och räntmästaren med två silfverspiror. Åskådarne fortforo att
30   än beundra, än kritisera. Grefve Brahe, som ensam i sitt led följde efter silfverspirorna med en livvakt af tolf bardisanbärare, sex på hvardera sidan, var populär bland folket.

– Skapar han sig intet så milder som kung David i psalmboken! utropade en bondhustru från Masku. – Si, när fogden i våras tog vår andra ko, sedan
35   han tagit den första för samma gäld, gick farsgubben till hans nåde, och Gud signe honom, kon kom tillbaka, hon, men fogden fick sitta i Åbo torn.

– Nå, så taga vi honom till kung. Hvad göra vi med qvinfolk? föreslog en munter sjöman, som redan hunnit tömma ett krus för mycket till dagens

ära. – Tycken I, att den här skulle duga att styra riket? – Och för att illustrera sitt rebelliska tal, fattade han den bredvid stående Hagar om lifvet, ställande henne under åhörarnes skratt på brons ledstänger.

Icke förr blef detta bemärkt, innan en invalid på träben neddrog med venstra armen den förskräckta flickan från hennes upphöjda plats, medan han med högra handen och kryckan gaf talaren ett kraftigt rapp öfver skuldran.

– Hvem dristar att bruka lasteligt tal om kung Gustafs dotter? röt den uppbragte gamle krigaren.

Det artade sig, midt under festens ståt, till tumult på bron. Lyckligtvis tilldrog sig processionen allas blickar, och så många näfvar höjdes mot den fitalige sjömannen, att han fann rådligast maka sig undan. Drottningen, fröken Kjerstin, var ock folkkär för hennes store faders skull, hvilken lefde i folkets minne. Ingen konung har varit så älskad i Finland, som den store Gustaf II Adolf.

Trampad, knuffad, med rifna fällar, blossande kinder och fladdrande hår, drogs torpflickan från Karis i den ohjelpiga trängseln ned till akademi-huset, dit folkmassorna strömmade efter processionen. Hon hade kunnat undkomma vid ett gathörn mot torget, men hon lät vidare knuffa sig framåt. Skulle hon icke se, skulle hon icke höra allt hvad ses och höras kunde?

Under de lärda talen der inne roade sig åskådarne att begapa krigsfolket och i synnerhet de täta lederna af rytteriet, som uppfylde alla angränsande gator och öppna platser, så långt ögat nådde. Det var icke en af nutidens lysande parader med hvarje knapp knäppt och hvarje bandtler på pricken så buret, som det skulle bäras. Uniformernas tid var icke kommen ännu. Man igenkände truppafdelningarna på deras lika beväpning. Rytterne buro dels gult, dels svart kyller, dels half rustning: stormhufva, bröst- och ryggharnesk, läderhandskar, svärd och den af Gustaf Adolf införda piken om 11 fots längd, som han förkortat från 15 eller 18 fot. De, som ej buro pik, buro öfver axeln en kort karbin med det då nyss uppfunna flintlåset. Musketörerne till fots buro längre gevär. En brigad eller ett regemente fick väl stundom namn efter färgen, men denna berodde mest af fanor och fälttecken. De berömda gula och blå regementen i svenska hären kallades så efter färgen på sina lifrockar. De finska trupperna, så kavalleri som infanteri, buro mest den välbekanta inhemska, föga paradmessiga grå färgen. Det var till största delen ungt folk, som snart skulle sändas att fylla luckorna i Johan Banérs snabbt glesnande leder. Veteranerne stredo i Tyskland, men en kader af dem var i hemlandet för att inöfva reserven. Det beridna borgerskapet deltog i festen och presenterade en brokig anblick af olika färger.

Här kan tilläggas, att detta år 1640, när man hade råd att inviga en akademi, uppstälde Finland 17 380 fältrustade krigare, eller ungefär hvar åttonde vapenför man af dåvarande befolkning, nemligen 13 780 man infanteri och 3 600 man kavalleri. Af denna styrka stodo 8 048 man utom landet och 9 332
5 inväntade i hemlandet ordres att rycka ut.

Efter talet på akademihuset följde gudstjensten i domkyrkan. Vakt stod vid portarna; icke många af den stora skaran af nyfikne lyckades tränga sig in, men in kom Hagar. Trasor och skråmor, hvad mer?

Från kyrkan strömmade folkskaran nedåt Slottsgatan för att se de
10 inbjudne gästerna aftåga till drottningens middag. Klockan var åtta på aftonen, när Hagar efter många villovägar letat sig fram till sitt herberge. Men i hvilket skick! Grå af dam, öfverstänkt af gatornas dy från hästhofvarne, brunsvart af språnget och julisolen, skorna nedkippade, – hon hade fått skor i Åbo – håret som granens hängande mossor. Af helgdagsdrägten, den förr
15 så beundrade tysk-ullskjolen, återstod en oigenkänlig ruin.

– Och *du* skall till hofvet i morgon bittida klockan sju! utbrast tullnären.
– Marsch i badstugan!

Ingen badstuga hade i dag eldats i Åbo.

– Så marsch till brunnen!

Värdinnan, en skraddarehustru, förbarmade sig öfver trasungen. Hagar
20 fördes i tvättstugan, afkläddes, öfversköljdes med ett par ämbar kallt vatten ur brunnen och ikläddes sitt andra rena linne; hon hade ju medfört två i knytet. Natten och skraddaren anlidades för att göra flickan presentabel vid hofvet, d. v. s. hos presidenten.

Denne mäktige herre bebodde öfra våningen af ett ansenligt stenhus vid
25 torget, der hofrätten var inlogerad i nedra våningen. Han hade icke samma beqvämlighet här, som på sitt rymliga Laukko; han nödgades med sin andra maka, Sofia De la Gardie, och 11 barn, hvaraf blott de 5 yngsta hemma, nöja sig med 11 eller 12 rum.

Torsdagsmorgonen på slaget sju stod tullnären med sin skyddsling i
30 presidentens förrum, anmäldes och fick inträde, medan Hagar qvarlemnades med de galonerade kammartjenarne utanför och använde tiden att betrakta det ännu böljande folkvimlet på torget.

Audiensrummet var stort och praktfullt, rikt beklädt med väfda franska
35 tapeter, gardiner och mattor. Dess förnämsta möbel var ett af tidehvarfvets med dyrbara sniderier utsirade skåp för böcker och dokument, en make till Georg Härtels mästerverk, hvilket staden Nürnberg förärade Gustaf Adolf och som kostade 9 750 gyllen. Det likaledes konstrikts utsirade skrifbordet

var inlagdt med mosaik. Bland dess prydnader sågs ett obeqvämt, kolossal skrifttyg af röda koraller, föreställande en trana*) och på tranans stjert ett bläckhorn af slipadt glas, föreställande en sköldpadda. En fin doft af rosenolja parfymerade rummet. Presidentens morgondryck, mandelmjölk, försatt med ingefära, stod halfdrucken i en silfverpokal. Han sjelf, i morgonrock af rödt siden, satt vid bordet i en finsvarfvad karmstol utan dynor och stoppning, men med sitsen i rutor af olika kostbara träslag. Notarien Hans Ekholt och skrifvaren Krister Thomson disponerade hvardera ett mindre bord i samma rum.

Lydik Larsson erhöll, stående, besked om sitt ärende i hofrätten och aflemnade sina papper till skrifvaren. När detta var bestäldt, frågade presidenten efter flickan från Karis.

Svaret blef, att hon i förrummet väntade hans nåds befallningar.

– Godt ... Pape! och presidenten ringde. Ringklockan var af guld med handtag af bernsten.

– Lemna flickan derute i hushållerskans vård. Hon skall skickas till Laukko i nästa vecka ... Hon är ju fattig, Lydik?

Tullnären förklarade, att flickan visserligen var utfattig, men man hade hos hennes döda mor funnit ett par smycken, som kunde användas för barnens behof. Förmyndaren anhöll ödmjukeligen att få öfverlemnade detta barnens arf i hofrättens förvar, om ej hans nåd funne skäl att genast föryttra egendomen för barnens räkning.

Halmskrinet framvisades och öfverlemnades åt notarien Ekholt. Thomson tillsades att med honom bevittna inventeringen.

Notarien afklippte segelgarnen, öppnade skrinet och återlemnade det åt presidenten, som kastade på detsamma en likgiltig blick, i förmodan att det innehöll någon bondgrannlåt.

– En hårnål af silfver! – Och han granskade med kännaremin det fint arbetade smycket. – Hvarifrån har qvinnan fått denna nål?

Omöjligt att besvara.

– Nålen, fortfor han, – är ett konstverk af *Claude Ballin*, hans märke står graveradt på liljans blad. Fältmarskalken Tott hade en nål af alldeles samma arbete och förärade den åt grefvinnan Brahe. Det troddes, att denna nål var den enda i sitt slag ... Är här något annat? Låt se!

En liten näfverdosa visade sig, öppnades och befanns innehålla en guld-ring, inlagd i ull. Presidenten syntes öfverraskad, påtog ett par glasögon med

*) Släkten Kurks gamla finska familjenamn var *Kurki*, som betyder trana.

guldbågar, gick till fönstret och höll ringen uppmärksamt mot dagern. Han vände sig till tullnären.

– Ni sade, att flickan är fattig?

– Ja, ers nåd. Ingen vet annat. Moderns qvarlätenskap blef förseglad.

5 – Nå, utfattig är man icke med tre sådana ädelstenar. De två mindre torde värderas till ett par tusen daler stycket, men den stora i midten lärer näppeligen säljas för mindre än tolf tusen. Barockt! Att infatta en sådan sten i en ring, som kan tappas bort med en handske, i stället att dermed pryda ett diadem eller en *collier*! Infattningen är mediocre och arbetet en gesälls.
10 Förste egaren har varit antingen groft rik eller plumpt dum, kanske *tous les deux* ... Har ni anställt efterspaningar om moderns härkomst?

Tullnären omtalade tilldragelsen i torpet.

– Singuliert! En qvinna i december på landsvägen? Icke kan hon ha fallit från månen.

15 Lydik Larsson understod sig tillägga, att hon troddes ha varit en tatterska. Barnen inbillade sig, att hon fallit från stjernorna.

– Kalla hit flickan.

Hagar infördes och undergick mönstring. Hon såg tåpig ut i den nya, slamsiga klädningen, som man icke haft tid att profva. Dittills hade hon
20 burit kjol med lifestycke eller tröja och kände sig nu olycklig i en helklädning, som gick upp till axlarna.

Den höge herrn tog henne, icke ovänligt, under hakan, såg henne i de stora bruna ögonen och frågade, hvad hon hette.

– Hagar.

25 – Det är ett hebreiskt namn. Tatterska är du icke. Antingen har din far eller mor varit af judisk härkomst.

Tullnären anmärkte, att flickan liknade sin moder. Namnet hade hon fått af mästern Sigfrid.

30 – Nå, hvad skall jag göra med dig? Vill du blifva kammarpiga i staden eller hjälpa dejen på Laukko?

Hagar rodnade starkt.

Åter dristade tullnären ödmjukeligen anmärka, huruledes barnet hade en besynnerlig håg att läsa.

– Så? Du kan läsa? Hela katekesen?

35 Hagar teg.

– Om ers nåd tillåter mig svara för flickan, återtog Lydik, modigare blifven af den höge herrns nedlåtenhet, – kan hon den heliga skrift utantill samt dertill räknekonsten och hvad en djekne kan lära.

Presidenten betraktade småleende det rodnande barnet och behagade skämtsamt fråga, om hon också kunde djeknens latin.

– Till det minsta kan hon trojanska kriget. Hvad hette den karlen, Hagar, som skrifvit en bok om det der? *Gilibus*, tror jag.

– *Virgilius*.

5

– Så, du har läst *Virgilius*? – Och presidentens hand hvilade på skrinet, som låg öppet framför honom. I handen föll ett sammanviket papper, som han upptog och tyst genomläste.

Nådens år 1626 den 8 Decembris undfingo i Kaskas torp af Nyby skattehemman i Karis socken gossen *Ben-Oni* och flickan *Hagar*, tvillingsbarn af okända föräldrar, the heliga dopets sakrament genom underskrifven pastor i Ekenäs stad. Tillstädhes voro som vittnen konungens troman, ståthållaren i Åbo, wählbohrne herr Jöns Knutsson Kurk, öfverstelieutenanten wälbohrne herr Åke Henricsson Tott, tullnären i Helsingfors, wälachtade Lydikh Larsson, torparen ärlige och wälfrejdade Thomas Kask samt dygdesamma hustru Dorothea Johansdotter. Som intygas. Ekenäs then 10 Decembris samma år. Gud förhjelpe barnen till ett christeligt lefverne och en salig ändalycht. Amen.

10

15

Sigfridus Aronus,

Pastor.

20

Nedanför var antecknadt:

Viljandes jag härmedh till ähro och åminnelse för the förnämlige herrar och kronones högtbetrodde män, som thessa barnens döpelse af christelig barmhertighet bevittnat, sanfärdelighen intyga, att herr Åke Henricsson hafver gunstigt uthlofvat gossebarnet *Ben-Oni* till sikh tagha och honom christeligen uppfödha till hans myndighe år, sampt at herr Jöns Knutsson likaledhes samma gunstiga benägenhet sig påtagit widkommande flickebarnet *Hagar*. Som skede förbemählte 8:de Decembris thesammastädhes. Gud Allsmächtig wedergälle the ädle herrar för fadherlig omvårdnad, at thesse barnen måga växa til hans nampns lofh, som them under märkelige himmelens tecken födhas låtit. *Datum ut supra*.

25

30

Sigfridus Aronus.

(Sigill.)

– Ekholt, sade presidenten eftersinnande, – försegla åter detta skrin med dess innehåll, som ni och Thomson kunna attestera. Det skall förvaras

35

i hofrättens *archivum* till gossens myndiga år. Skrif ett qvitto dertill åt förmyndarens ombud, Lydik Larsson. Jag håller för rådligast, fortfor han till tullnären, – att dessa *pretiosa* nu intet försälja, medan det här och i Sverige är så ondt om reda penningar, utan låta vi dermed anstå till lägligare tid.

5 Der förmyndaren gifver sitt samtycke till, vill jag taga flickan om händer. Hvad säger du dertill, barn?

Hagar hade förstånd nog att kyssa sin nye beskyddare på handen. Det ljusnade för hafvets drifvande spån, som funnit en strand. Och det klarnade än mer, när beskyddaren tillade:

10 – Vet du väl, att du är född samma natt som drottningen? Du skall få läsa.

14. Den svenske Leonidas.

Kom och tag dem!

– Tre timmars rast. Kavalleriet sitter af, hästarne fodras med hvad i staden kan öfverkommas. Vid daggryningen kallas alla invånarne till torget. Ingen får lemna staden. Alla skola arbeta på murarnas iståndsättande. Hugg ned
15 den som tredskar! Allt brukbart användes, sten, tegel, fasciner, stock, sand, mull. De närmaste husen rifvas, så många som medhinnas, till material. Ni, ryttmästare Sigfridsson, anskaffar foder, och ni, kapten Stamer, låter genomleta källrar och visthus för proviant. Hittas vinfat, bevakas de. Ranson
20 åt manskapet, men för ert lif, ingen droppe till sköfling! Öfverste Gordon, ni tager befälet vid murarna. Jag litar på er som min närmaste man. Ni vet, här är ingen tid att förlora. Vi hafva förtruppen öfver oss två timmar efter soluppgången.

– Ännu kunde vi upphinna hufvudstyrkan, anmärkte John Gordon,
25 en af Gustaf Adolfs berömda skottar, för närvarande chef för en spillra af Viborgs och Nylands infanteri.

– Kavalleriet? Åh ja. Men med fienden på hasorna göra vi bättre att stänga porten i härens rygg.

Och uttröttad, som allt hans folk, efter en brådstörtad ridt genom natten,
30 kastade sig öfverbefälhafvaren på en halmkärfve i det hus, hvars invånare han nyss uppskrämt och förjagat ur deras nattro. På sömn var icke att tänka, i bästa fall några ögonblicks hvila, ständigt störd af rapporter och begäran om ordres. Barnen i huset, bergade på en vind, greto öfverljudd. Hundarne tjöto. Hästtramp och sorl hördes utanför på gatan. Vaktposten vid dörren slog,
35 skälfvande af köld, sina armar tillsamman och kastade långtande blickar på

en brasa i spiseln, upptänd på sönderbrutna bänkar, stolar, bord och allt brännbart man i hast öfverkom. Det var en kall, mörk natt i början af mars 1641. Mellan hotande snömoln glimmade Karlavagnen långt i norr öfver det snöiga Sverige, det aflägsna Finland.

Johan Banér stod vid slutet af sin glänsande segerbana. Han hade strax 5 efter nyåret, utan att akta den då stränga vinterkölden, företagit sitt djerfva tåg från Thüringen mot Donau. Kejsaren och hans riksdag voro församlade i Regensburg utan aning om faran. Hvilket praktfullt byte att slå ned som en örn bland det romerska rikets furstar och öfverhufvud, bortföra dem i klor af stål och nedsätta dem varligt vid stranden af Östersjön eller i Stockholms 10 slott! Det var redan andra gången det svenska och finska kavalleriets hästar drucko ur Donau. Nu kunde deras ryttare ropa till kejsaren öfver floden ett hörbart godmorgon; nu var den starka floden fastsmidd vid sina stränder af isen och bar på sin tama rygg Königsmark med en plundrande ströfkår af 600 man. Men plötsligt kom töväder. Rörd af katolikernes böner, gret 15 Jungfru Maria bort isen; från alla sidor tillströmmade kejsarens härar som vårfloder, och Banér med sin underlägsna styrka måste rädda sig genom ett skyndsamt återtåg, som blifvit berömdt i krigshistorien. Hans arriergarde, under öfversten för lifregementet Erik Slange, försvarade återtåget med sådan tapperhet, att det nu på natten, med fienden tätt i sina hälar, nödgades kasta 20 sig in i den lilla, svagt befästa bajerska staden Neunburg på återtågslinien till böhmiska gränsen. Banérs ordres lydde: samla de spridda trupperna, och stöt till mig i Cham! Men innan Banér hann dit, skulle han vara genskjuten af fienden. Man kan lyda ordres som en korporal eller som en fältherre.

Gordon gick till sitt kvarter att på sitt sätt förfriska sig. Han lät öfverskölja 25 sig med iskallt vatten. Det var hans läkemedel mot sjukdom och trötthet. Men han bar hos sig äfven ett annat, än verksammare, sin lilla fickbibel. Han satte sig att läsa vid skenet af en fackla.

Någonting rörde sig i en mörk vrå af rummet. Gordon lyste med facklan och såg en gosse liggande på bara stengolfvet, försjunken i sömn. Gossen 30 frös. Gordon, nyss klädd efter det kalla badet, tog af sig sin fältkappa och bredde henne omsorgsfullt öfver den sofvande gossen.

Dagen begynte gry. Neunburgs skrämda invånare församlades redan på torget. En sådan natt hade de aldrig upplefvat. Var mörkret uppfyllt af fador, kom gryningen åter med nya faror. Män, qvinnor och halfvuxna barn, så 35 många som kunde bära en sten eller draga en sandkärra, drefvos till murarna. Ju mera det dagades, desto eländigare visade sig dessa i sitt ramlande skick. Än här, än der redo ryttare in öfver dem: det var enstaka förskingrade eller

förvillade efterblifne af flera retirerande svenska afdelningar. Man började rifva de närmaste husen och med deras timmer eller stenar fylla murarnas luckor. Ingen tid var öfrig för murslefvén. Här en bjelke, der en stenhög, sand mellan dem, och den nya, improviserade muren måste tienstgöra så
5 godt han förmådde.

Solen hade ännu icke höjt sig öfver de aflägsna topparna af Böhmer Wald, när redan en förtrupp fientligt kavalleri visade sig i vester på vägen från Schwandorf. Erik Slange stod på muren med kikaren i sin enda återstående hand, den högra, ty venstra armen hade han förlorat några månader förut
10 i svältlägret vid Saalfeld.

– Det är bajrare! sade han till de närmast stående. – Bryn eder icke om dem, gossar; det är första myggsvärmen! Hade vi nu en enda kanon att helsa dem en frisk godmorgon!

Neunburg hade några gamla förrostade fältslangor, men ingen enda
15 brukbar kanon, och Slanges flygande kår medförde intet artilleri. De fientlige ryttarne, vid pass 200 till antalet, kunde obehindradt närma sig staden och rekognoscera dess befästningar på föga mer än ett musköthålls afstånd. Man såg dem utsända mindre ströfpartier, medan två man redo tillbaka den väg de kommit, sannolikt med rapport till hufvudstyrkan.

– Det är Mercys bajrare, fortfor öfverbefälhafvaren. – von Gerdten, der klättrar en qvinna öfver muren!

Kapten von Gerdten ryckte geväret från sin närmast stående man, lade an och sköt. Qvinnan föll, sökte resa sig, föll åter och blef liggande. Det var af yttersta vigt, att ingen desertör från staden fick underrätta fienden om
25 den svenska kårens verkliga styrka.

De fientlige ryttarne besvarade muskötskottet med en salva ur sina karbiner, men afståndet var för långt, kulorna nådde icke bröstvärnen. Ett lätt rökmoln dref med vestvinden öfver fältet. Från murarna hördes intet gensvar.

Landsmännens närhet frestade stadens invånare att utsända en ny rapportör. Icke fem minuter efter qvinnans fall upptäckte öfverbefälhafvarens
30 skarpa öga en pojke om 14 eller 15 år, som hasade ned öfver murens ytterkant och försvann i den torra vallgrafven. Skott föllo, men utan att träffa.

– Niemand, sade öfverste Gordon till en liten spenslig volontär, hvilken ständigt var vid hans sida, hälften uppassare, hälften ordonnans, – tag fatt
35 pojken der, han kan göra oss skada!

I ett nu var Niemand öfver muren och ned i vallgrafven. En jagt begynte, som tilldrog sig alla åskådares blickar. Rymmaren drefs ur sin gömma ut på öppna fältet. Han sprang som en jagad lo mot den rekognoscerande rytt-

aretruppen, snafvade, men kom åter på fötterna, hukade sig ned, slank in i ett åkerdike, blef osynlig och drefs åter i dagen. Var han snabbfotad, så var hans förföljare icke mindre. Slutligen upphanns han. Man såg båda pojkarne brottande tumla öfver hvarandra. Bajraren var större och starkare, hans förföljare vigare. Fyra bajerske ryttare närmade sig att bistå sin landsman. 5
Slange utsände lika många från staden. Skott vexlades, pojkarne försvunno i krutröken. När man återsåg dem, förde Niemand sin fånge, bunden med ett remtyg, till staden.

– Hvem är den kække pojken? frågade Slange.

– Han kallar sig Niemand, Ingen, svarade Gordon. – Jag fann honom 10
på en hamnbrygga i Finland, när jag förra sommaren fick ordres att hitföra mina viborgare. Af denna kattunge kan blifva ett lejon, om kulorna unna tid.

– Godt. Låt inskrifva honom i rullorna som korporal ... Kinnemund, låt bortjaga qvinnor och barn från murarna! Taube, låt framföra bjelkar; vestra 15
tornet behöfver förstärkas. Om en timme kunna vi vänta Mercy.

Klockan var omkring 9 på morgonen, när general Mercys förtraf visade sig på landsvägen och snart efterföljdes af starka afdelningar kavalleri. Erik Slange följde med kikaren hvarje fiendens rörelse och dolde icke sin fruktan. Skulle dessa ryttareskaror lemna honom oantastad och fortsätta sin marsch i Banérs spår? Det var *detta* han fruktade. Eller skulle de invänta sin hufvudstyrka för att kasta sig öfver det nästan obefästa Neunburg med en förkrossande öfvermakt? Det var *detta* han hoppades. 20

Och hans hopp blef icke bedraget. Mercys kavalleri inväntade infantieriet, som anlände vid middagstiden, och icke allenast Mercy, utan efter honom erkehertig Leopold Wilhelm och Piccolomini med den kejsarliga härens hufvudstyrka, omkring 20 000 man, alla på jagt efter Banér, som, med den till 10 000 man sammansmultna svenska hären och mindre än en dagsmarsch i försprång, kastat sig in i vestra Böhmen. Nu visade sig vigten af att de kejsarliga förblefvo i okunnighet om svenska styrkan i Neunburg. De trodde sig här kunna fånga halfva svenska hären. Jagten afbröts, Neunburg kringrändes på alla sidor. 25 30

Det var den 8 mars 1641. Mot aftonen, när staden var kringränd, anlände en officer som parlamentär från erkehertigen och erbjöd Erik Slange att dagtinga. Den svenske befälhafvaren borde inse omöjligheten af hvarje försvar och gifva sig fången med hela sin afdelning. 35

Erik Slange hade låtit uppställa sitt folk så, att han kunde antagas hafva minst en dubbel styrka mot hans verkliga, och mottog budskapet vid porten. Han framräckte högra armen och svarade med sitt trygga finska lugn, att

så länge han ännu hade denna ena arm, skulle han och hans folk försvara Neunburg.

Parlamentären invände:

– Hans höghet erkehertigen erbjuder nu hedrande villkor, men tvingas
5 han till en stormning, kan han ej garantera pardon. Han fordrar, att Neunburgs besättning genast nedlägger vapnen.

– Kom och tag dem! svarade Slange med Leonidas berömda ord vid Thermopyle.

– Herr general! utropade parlamentären, som trodde sig stå, om ej inför
10 Johan Banér, så dock inför hans närmaste man. – Ni skall ångra detta svar.

– Tror ni det? genmålde Slange, som ändtligen brusade upp med finnens
sena vrede. – Jag skall så litet ångra mitt svar, att derest hans höghet skickar
mig ännu en sådan budbärare, skall han besvaras med en kula.

Parlamentären gick. I Neunburg hölls intet krigsråd; der frågades ingen,
15 om han var sinnad att dö eller lefva. Hvad angick det desse 2 000, om de fölle, endast den segervana svenska hären, endast Banér och de 10 000 finge rådrum till räddning? Murarne iståndsattes med fördubblade ansträngningar; alla armar släpade sand och tegel, kavalleriets hästar användes som dragare. Här fanns föga proviant och än mindre furage, men detta betydde
20 heller intet; hästarne kunde slagtas till föda åt människorna, och sålunda voro alla betryggade.

Redan samma dag begynte lätt fältartilleri spela mot murarna. Det var
i soldaternes ögon ärter och hafregryn, gjorde ej heller synnerlig skada.
Först på natten skulle det tunga artilleriet anlända, och på dess hårdhändta
25 helsning måste man vara bättre beredd.

Slange befarade en nattlig öfverrumpling. Halfva hans styrka sändes att
sofva tre timmar i full rustning och derefter aflösa den andra hälften, som
stod i gevär vid murarna. Alla arbetare underkastades samma ordres. Ve
den, hvars arm dignade af trötthet eller hvars ögonlock föllo tillhoppa för
30 tyngande sömn. Fredens lycklige dagkarl, som efter dagens mödor kastar sig ostörd ned på sin torftiga bädd, förstår ej krigets rastlösa, skoningslösa kraf på jern i människomuskler.

Natten förgick dock stilla nog; äfven de kejsrerlige funno en hvila behöf-
lig efter den ansträngande marschen. Men vid daggryningen, klockan 5 på
35 morgonen, slogs alarm. Fyra regimenten bajerskt infanteri, understödt af en stark reserv, försökte en stormning, i hopp om medhåll af sina landsmän i staden. Der funnos icke få af Tillys veteraner bland de anfallande, och desse fruktade krigare visade sig värdige sitt gamla rykte. Landsmän

skulle befrias, inkräkterne förjagas från Bajerns gränser, kättarnes öfvermod nedslås i stoftet inför den heliga jungfruns fötter. Och bajrarne slogos, som man slåss för sitt land. De klättrade oemotståndligt öfver vallgrafven och öfver de svaga, låga, förfallna murarna, hoppade ned på gatorna, förenade sig med de modigaste bland stadens invånare, som gripit till gömda vapen, och läto redan höra sitt skallande victoria, när de anföllos af Slange i spetsen för rytteriet. Der stod icke mer den tappraste mot. De inträngande redos ned, stupade för pikar och svärdshugg eller jagades tillbaka öfver murarna; en ringa återstod räddade sig i husen, hvarifrån de sköto på svenskarne. Gordon med afsutne ryttare och en liten infanteritrupp af 200 man försvarade med framgång östra sidan af staden. Den fientliga reserven hade kunnat förändra utgången, men rörde sig icke, sannolikt för att låta bajrarne ensamme återtaga sin stad. Klockan 7 på morgonen var första stormningen afslagen, och fienden drog sig på alla punkter tillbaka.

Hvilken förödelse! Döde och sårade, blodiga gator, kringströdda vapen, vild oreda, klagan och jammerskri. Der låg ett barn, ihjeltrampadt af hästarne; der en munk med svärd i handen, men klufvet hufvud; der en qvinna, genomborrad af pikar. En skara af de förskrämda invånarne bultade förtvifladt på kyrkodörren, som tillreglats af andra flyktingar, hvilka före dem uppnått den helgade fristaden. Vid några gator rasade hejdlös plundring, hvilken befålet ej kunde förekomma, emedan der skjutits från husen på svenskarne och några af de stormande der sökt gömställen. Desse olycklige framdrogos ur källrar och vindar, gjorde med böjda knän korstecknet, bådo om lifvet och blefvo dock på stället nedhuggne. En ståndrätt dömde dem bland invånarne, som förenat sig med de stormande, och domen blef kort: delinqventen mot väggen, fyra gevärsmynningar, allt var färdigt.

Sådan var krigets och sådan Banérs skola. Trettioårakriget hade mycket förvildats, sedan den store Gustaf Adolf ej mer höll tillbaka dess bloddrypande gissel. Vid Johan Banérs med rätta så frejdade namn låda mörka fläckar af omenskliga gerningar, särskildt i Bajern. Här, der det katolska bigotteriet ansåg sig frikalladt från hvarje förskoning mot kättarne, ansågo sig äfven desse fritagne från alla menckliga känslor. Öga för öga, tand för tand. Neunburg behandlades bättre, än mången annan stad, som vid en afslagen stormning visat fienden medhåll. Här var ingen massaker i massa, ingen allmän plundring; ingen qvinna förolämpades, intet barn spetsades. Olycksfall bland de värnlösa under striden kunde ingen förhindra. Van vid rof, tog soldaten hvad han öfverkom. För honom, som lefde i dag och föll i morgon, hade lifvet knappt något värde mer. Han tog andras lif, såsom

han gaf sitt eget, liknöjd, känslolös. Hvad angingo honom trasor af menniskolycka? Det enda, för hvilket det lönade mödan att lefva, var segern.

Ännu fortforo plundringen, ståndrätten, klappandet på den stängda kyrkodörren; ännu hade segrarne ej funnit luft att andas eller en bänk att
 5 hvilat på; de sårade hade ej förbundits, de spridda skarorna ej hunnit ordnas i led, när redan det grofva kejserliga artilleriet begynte från två under natten uppförda batterier spela helt nära mot murarna. Det var inga ärter mer, det var tunga jernklot, som träffade allt och krossade allt. Torn och bröstvärn hasade ned i vallgrafven; murarne remnade och föllo i stycken;
 10 deras försvarare måste skyndsamt söka ett säkrare skydd. Öfverbefälhafvaren var beredd derpå. Han lät rensa gatorna och bortsända invånarne till husen och källarne. Krigarnes leder ordnades och fördelades; deras nya arbete blef att innanför hvarje brèche i muren timra en ny förskansning. När denna var nedskjuten, uppfördes i dess ställe åter en ny. Så fortgick det hela
 15 dagen. Men när solen började sänka sig mot sin aftonhvila, hade icke allenast murar och förskansningar fallit på långa sträckor; äfven de hus, som stodo i skottlinien för muröppningarna, hade blifvit nedskjutna. Man förutsåg en ny stormning, och den uteblef icke. Äfven derpå var Slange beredd.

Mot aftonen tystnade artilleriet plötsligt, och starka bataljoner infanteri
 20 ryckte fram öfver fältet. De hade ej lång marsch, de hade, likasom batterierna, kunnat uppställas på föga mer än ett musköthåll från staden, der de hade inga kanoner att frukta. Stormkolonnen anryckte mot den bredaste fallna mursträckan, medan ströfkärer företogo diversioner i de belägrades flanker och rygg.

Försvaret af sistnämnda hotade punkter öfverlemnades åt Gordon och hans infanteri med vid pass hälften af kavalleristerne, som här stredo till fot. Slange sjelf och hans fullrustade ryttare, vid pass 600 man, afbidade anfallat vid sidan af stora brèchen. De stormande funno brèchen öppen och inryckte med dånande härskri under de kejserliges välkända fältrop:
 30 Jesus Maria! Detta afgörande ögonblick, när de anfallandes leder upplöste sig under klättrandet öfver murens kvarlevor, hade Slange beräknat. Nu kastade han sig med hela tyngden af sitt kavalleri så våldsamt från sidan in på de stormande, att allt stupade i hans väg och trampades ned under hästarnes hofvar. Hela anfallskolonnen sprängdes i spillror, såsom af en inskjuten kil,
 35 och remnade i två delar, en inåt, en utåt. Den del, som skingrades inåt staden, upphanns af ryttarne och nedhöggs på gatorna. Den åter, som trängdes tillbaka utåt brèchen, stötte här på sina efterföljande kamrater, som ännu ej hunnit upp, och spred oordning i deras leder. Slange begagnade förvirringen,

red öfver brèchen med den del af sitt kavalleri, som stod honom närmast, och högg in på de kejslerlige utom murarna. Allt skingrades eller flydde. Det kejslerliga rytteriet, som hoppats förblifva lugne åskådare af stadens intagande, anryckte ändtligen till de sinas bistånd, och Slange vek undan för öfvermakten till den med döda och sårade fyllda muröppningen. Men nu inbröt mörkret, och de kejslerlige funno det rådligast att afbryta striden. 5

Sidoanfallen mot staden hade icke varit af någon betydighet. Den andra stormen var sålunda lyckligt afslagen. Den hade kostat föga blod på försvararnes sida, men desto mer på de anfallandes. Kanondundret hade upphört, de uttröttade krigarne fingo några ögonblicks hvila. De, som ej sofvo eller stodo på vakt, begagnade rasten att spolia sista återstoden af proviant, öl och furage: hvilken ryttare tänker ej på sin häst? Och hvartill tjenade mer att spara? »Låtom oss äta och dricka, i morgon skola vi dö!» 10

Hvilken natt af blod, mörker och suckar, förgården till den graf, som så snart skulle öppnas för dagens segrare! Ingen af desse krigare, som sutto vid bivuaken kring en eld, upptänd på timret af nedskjutna hus, ville gifva en bajersk kopparslant för en kamrats eller sitt eget lif 24 timmar derefter. Och likväl kunde de skämta ännu på sitt sätt, desse råde, förvildade kämpar. En hade funnit hos de fallne, plundrade bajrarna en bild af madonnan; en annan hade funnit en messbok, den tredje ett silfvergehång, den fjerde en guldring, den femte och lyckligaste en börs med guld. Allt vanns och förlorades på ett tärningskast. Vinet, ja, det var drucket till sista droppen, och nästa bågare skulle Slanges krigare söka i Wien eller i paradiset. 20

Vid en af bakportarne syntes facklor och rörelse. Öfverbefälhafvaren hade gifvit ordres att bortsända stadens invånare, hvilka ej mer kunde förråda hvad fienden redan personligt fått erfara. Det var brådska, förvirring, frågor och misstag. Några hade velat medföra sin dyrbaraste egendom och upptäckte vid porten, att de medfört ett handklåde, en afbruten slef eller en sprucken kruka. Andra hade qvarglömt ett barn, en sjuk, en blind eller en halt af sina närmaste anhöriga. De bådo med knäfall och tårar om anstånd att återvända, men dertill var icke tid. Stora skaror strömmade ut i den mörka natten för att uppsöka landsmän och tillflyktsort. De hade förlorat allt, utom ett uselt lif utan fäste och bergning, men detta lif skulle de dock få behålla, när deras stad var dömd till en viss undergång. 30

Öfverste Gordon satt vid sin engelska bibel i kvarteret, genom hvars nedskjutna tak man kunde se stjernorna. Han öfversatte stycken ur skriften för sin unge liftjenare, Niemand, den nye korporalen, som i dag laddat karbinerna vid hans sida. Det var profeten Micha, 4:de kapitlet: 35

»Kommen, låtom oss gå upp till Herrens berg, till Jakobs Guds hus, att han må lära oss sina vägar och vi må vandra på hans stigar, ty ifrån Zion skall lag utgå och Herrens ord från Jerusalem. Och han skall döma mellan många folk och skipa rätt åt talrika hednafolk i fjerran land, och de skola smida sina svärd till plogbillar och sina spjut till vingårdsknifvar. Folk skall icke lyfta svärd mot folk och icke mer lära att örliga. Och de skola sitta enhvar under sitt vinträd och under sitt fikonträd, utan att någon stör dem; ty Herren Zebaoths mun har talat. Ty alla folk må vandra hvar och ett uti sin Guds namn; men vi, vi skole vandra i Herrens vår Guds namn evinnerligen.»

– Förstår du detta? frågade Gordon.

– Nej.

Gossen hade hört bibeln läsas i Kaskas torp och längesedan glömt orden, likasom han glömt bokstäfverna. Han hade åtföljt ryttarne, som eskorterade herr Åke till kyrkan, men stadnat med dem på kyrkbacken utanför porten. Guds ord bodde icke i Gerknäs stall. Härute i kriget flydde det krutröken. Soldaten, som hvar dag umgicks med döden, behöfde äfven dagligen umgå med Gud, såsom han gjorde i Gustaf Adolfs tid, såsom han gjorde i Oliver Cromwells tid, ur hvars rot Gordon uppvuxit. Men i Banérs härskaror var det närmare till svärdet, än till altaret, närmare till en svordom vid bågaren, än till Guds namn i skriften.

– Du skall snart bära ett svärd, fortfor öfverste Gordon till gossen Niemand. – Mins då, att vi lefva i eländets tid och strida för att hvarje folk må vandra i *sin* Guds namn och icke vara domare öfver andras samveten. För denna sak döda vi utan förskoning och dö utan fruktan. Det är hårdare att döda, än att sjelf dö, men ogräset måste uppbrännas i eld: den goda säden växer bäst ur askan. Mins, hvarje gång du drager detta ditt nya svärd ur slidan, att du drager det för Guds ära och människors samvetsfrid! Inskrif dessa orden med ditt blod på svärdet, och vet, att om du drager det utan dessa ord, är du en mördare! ... Gå, du har tre timmars hvila. Vi behöfva i morgon all vår kraft.

15. Neunburgs sista dag.

Än en dag, gossar! En enda dag än!

Icke i hvila föringo nattens mörka timmar. Arbetet inom de grusade murarna fortgick rastlöst. Innanför den bredaste muröppningen timrades åter en ny förskansning men nu blott för syns skull af löst hopfogadt, lätt

virke, hvilket på afstand skulle se ut som ett fast bollverk. Under denna förskansning anlades en mina, till hvilken åtgick största delen af det lilla återstående krutförrådet. För musköter och karbiner sparades endast 10 skott per man, och äfven dessa måste laddas med småsten; kulorna voro bortskjutna. Försvaret skulle föras med blanka vapen. Norra delen af staden hade lidit minst, dess torn var det starkaste, öfverbyggnaden af lerskiffer, grundvalen af granit. Här spärrades gatorna med i hast uppförda bollverk, invid närmaste mur inreddes betäckta gångar med skottgluggar, och för dem skulle de sista skotten sparas. Hästarne började störta af foderbrist. De sämsta nedslagtades, som en reserv mot hungersnöd.

Slange öfvervakade minans nedläggning. Det var i mörkret ett vådligt och mödosamt arbete. Spioner fruktades; man var icke förvissad, att alla invånarne lemnat staden. Minan skulle tändas med en krutlunta under marken, tjuugu alnar i längd; en längre kunde upprifvas af kulor eller rubbas af hästhofvarne. Det gälde påtagligen tändarens lif.

Slange vände sig till befälet, som stod honom närmast.

– Kinnemund, skicka mig en pålitlig karl, som icke aktar sitt lif mer än en afbruten hästsko! Jag ansvarar ej för att han kommer lefvande härifrån, men lefver han och har tändt luntan i rätta ögonblicket, icke en sekund för tidigt eller för sent, har han en grads befordran och hundra ungerska gyllen i handpenning.

– Jag vet en, svarade Kinnemund.

– Jag känner en annan, inföll Koschels.

– Ännu ett! Han skall ha ögon att se genom väggen. Han skall se min signal i krutröken. Min ordre skall vara utförd, innan en katt hinner blinka.

Officerarne tvekade. De hade pålitlige karlar, som kunde sälja sitt lif för ett messingsspänne, men hvar finna sådana ögon? Och *någon* besinning behöfde alltid en nordbo.

Öfverste Gordon såg deras tvekan.

– Jag har en sådan ni önskar, öfverste, sade han. – Niemand, kom hit! Niemand kom.

– Du har icke far eller mor, som sörja dig, om du dör. Vill du våga ditt lif och döda andra för samvetsfriden på jorden? Det är därför *vi* strida.

– Befall! svarade gossen.

– Godt. Hör då öfverste Slanges befallningar, och utför dem så, som jag vet, att *du* kan! Lefver du, skall jag minnas dig. Dör du, skall jag bedja för dig.

Gossen afhörde stum sina ordres och gick derpå att välja en passande grushög, der han inredde åt sig ett tryggadt gömställe.

Slange betraktade honom med ett deltagande, ganska ovanligt hos denne vid blod och död härdade krigare.

– Gör luntan tio alnar längre! befalde han. – Det vore skada på pojken!

En timme före dagningen slogs reveljen. Alla, hvilka ej tjenstgjorde
 5 på vakt vid murarna, kallades till torget och uppställdes i ordnade leder. En bivuakeld var upptänd på torgets midt och belyste de mörka, trotsiga lederna rundtomkring. Öfverste Gordon höll morgonbönen; här fanns ingen fältpredikant. Det var en kort bön, konung Davids 130 psalm: »Ur djupen ropar jag till dig, Herre!» Derefter fadervår och välsignelsen. Sist
 10 Gustaf Adolfs krigspsalm, så välbekant från Lützens morgondimnor:

Förfäras ej, du ringa hop,
 När fiendernas larm och rop
 Från alla sidor skalla!
 De fröjdas åt din undergång,
 15 Men deras fröjd ej blifver lång:
 Thy låt ej modet falla!

När psalmens sista toner dött bort i den svala nattluften, vardt det tyst på torget. Bivuakens lågor hade sjunkit i glöd, nattsvarta skuggor föllo på de tigande lederna. Chefen, öfverste Slange, var en ordkarg finne, som bättre förstod ett raskt hugg, än talarens konst, men ögonblicket var för afgörande för
 20 att gå stumt förbi. Han lät kasta mera bränsle på elden, red mönstrande förbi lederna af desse oförfärade, åt döden invigde krigare, höll slutligen stilla på sin stolta svarta häst Breit, en erinran om Breitenfeld, och talade några ord till dem. Han hade ej frågat dem, sade han, om de hellre ville kapitulera än slåss,
 25 ty han kände dem godt från mången ärlig dust; han visste, att de kunde segra och falla som tappre män. De skulle nu minnas, att hvarje timme de här höllo ut var en timmes försprång för deras kamrater i hufvudstyrkan och dermed en frisedel för kommande segrar. För dem sjelfve var det en odödlig ära, att de redan i två dagar uppehållit en så stark och stormodig fiende; de skulle nu
 30 visa honom tänderna en dag till, så vore hären i säkerhet, och då ville chefen sörja för sina tappre. Dem skulle intet vederfaras, som de ej mången gång pröfvat förr, men på deras svärdsspetsar hängde nu fäderneslandets välfärd och krigets utgång. Lösen är: Gud med oss! Än en dag, gossar, en enda dag än, och Neunburgs namn skall gå med edert till efterverlden!

– Gud med oss! ljöd ett sorl genom lederna, vittnande mer än höga hurrarop om krigarnes beslut att följa sin chef i döden. Den gamla seger-

vana lösen hade en förunderligt lifvande kraft. Tidigare på natten hade vid bivuaken hörts halfhöga ord om fiendens stora öfvermakt och omöjligheten att försvara sig inom så usla murar. Hur mången gång hade ej myteri uppstått i ett belägradt fäste under mindre hotande faror! Här slogs man icke för segern, icke ens för lifvet. För hvad slogs man? Det visste chefen, och på honom kunde man lita. Till Erik Slange hyste soldaten ett obegränsadt förtroende. Tyste, allvarlige, gingo hans krigare att intaga sin post i den oundvikliga sista kampen om Neunburg. 5

I de kejsrerliges läger hölls sent på qvällen ett krigsråd. Otålig att upphinna Banér och förutseende allt hvad här förlorades genom ett dröjsmål, hade den krigserfarne Piccolomini från början yrkat på fortsatt marsch med kvarlemnande af en obetydlig afdelning att observera och uthungra Neunburg. Erkehertigen var af motsatt mening och fick på sin sida grefve de Suys. Han ansåg Slanges styrka betydligare, än den i verkligheten var, och ville för intet pris lemna en så farlig fiende i sin rygg. Denna mening segrade i krigsrådet. Vredgad lemnade Piccolomini det kejsrerliga lägret den 10 mars för att med sitt kavalleri upphinna och slå Banér. Det är bekant, att endast få timmars försprång räddade i Böhmen den svenska hufvudstyrkan från de rasande huggen af Wallensteins bästa lärjunge. 10 15

Det kejsrerliga artilleriet hade på natten framförts knappt 500 steg från Neunburgs murar och började vid dagningen en eld, som tycktes vilja bort-sopa staden från jordens yta. Af den nya forskansningen fanns om en half timme intet spår. Nya sträckor af muren föllo och med dem långa rader af hus, så att man fram på morgonen kunde utifrån se in i staden ända till torget. Nu ansåg erkehertigen tiden vara kommen att för sista gången fordra kapitulation. 20 25

Elden upphörde. En trumslagare afsändes med budskapet, åtföljd af en officer. De närmade sig försigtigt den brèche, som i går kostat så många offer, trumslagaren förut under ihållande hvirflar, parlamentären efter. När de kommit på hörhåll, svängde officeren sitt hvita fälttecken och ropade allt hvad han förmådde: 30

– Kapitulation! Kapitulation!

– Hvad nu? genmålde Slange, som stod i brèchen. – Skjut den hunden, som gläfsar der nere!

En karbin blixtrade, och den olycklige trumslagaren föll, midt i en hvirfvel, med genomskjuten panna. Parlamentären, hvilken kulan rätteligen gälde, kastade sig till marken och kröp på alla fyra tillbaka till lägret. 35

– Alle man på sin post! kommenderade chefen. Han visste hvad derpå följa skulle.

Åter begynte kanondundret med en våldsamt, som vittnade om fiendens raseri. Han kastade nu äfven fyrbollar, som antände de återstående husen och som försvararne förgäfves sökte släcka. På vestra sidan hade de intet annat skydd än qvarliggande grushögar; de läto, utsträckta på marken, jernhaglet hvina öfver sina hufvuden, men äfven denna ställning räddade dem ej från ricochetterande kulor och kringflygande stenskärfvor. När de kejserlige sålunda uttömt sin första vrede öfver trumslagarens fall, upphörde ånyo elden, och fram ryckte en stark kolonn infanteri med kavalleri i spetsen till tredje stormningen. Denna gång spred sig framför kolonnen en jägarekedja, hvilken sigtade på hvarje lefvande föremål, som rörde sig inom de nedskjutna murarna.

Stridens utgång berodde närmast på anfallspunkten. Skulle fienden taga sin väg öfver minan, eller skulle han välja en annan punkt? Valet stod honom fritt. Hvad hindrade honom? Icke ens ett gevärsskott mötte honom mer. Han skulle endast marschera in, och Neunburg var hans.

Den underminerade vestra sidan, der allt redan var nedskjutet, erbjöd honom fördelen att vara fri från rök och brand, medan den öfriga staden stod i lågor. Han valde således denna väg. Jägarekedjan inträngde först för att rensa terrängen. Dess skyttar hade i friskt minne gårdagens nederlag och närmade sig försigtigt spejande, beredde att gifva eld på hvarje misstänkt föremål. De funno platsen utrymd, fattade mod och spredo sig längre framåt. De hade icke upptäckt en gosse, som låg dold i en af de stora grushögarna, till hvilken ledde under marken en lunta.

Vid deras signal, att ingången var fri, inryckte först det kejserliga kavalleriet under öfverstarne Gayling, Gonzaga, Briganza och Kolbe, tungrustade ryttare i svarta jernhufvor och blänkande harnessk. De delade sig åt två sidor och höllo stilla innanför brèchen för att lemna väg och skydda infanteriet mot ett angrepp af samma art, som i går hade blifvit så olycksbringande. Infanteriet följde i täta leder, nödsakadt att tränga sig samman i mellanrummen mellan grushögarna och forskansningens öfverallt qvarliggande spillror.

Då skakades marken af en fruktansvärd knall, ett moln af grus, stenar och trästycken förmörkade luften, blandadt med eldslågor, och de kejserlige skarpskyttarne, som hunnit ett stycke längre fram, sågo med förfäran kavalleri och infanteri försvinna i grusmolnet.

Knappt hade den tunga svartgrå skyn af rök och stoft skingrats, innan Slange på sin svarta Breit var öfver de stormande, likasom uppstigen ur jorden. Mer härjande än någonsin rasade svärdet bland de förvirrade och bestörta skaror, som undgått minan och flyende skingrade sig öfver fältet.

Äfven der förföljdes och nedhöggos de, intill dess två af deras yttersta fotregementen under behjertade anförare formerade fyrkant och, med bistånd af kavalleriet, tvungo Slanges folk att återvända till staden. Kinsky, som vågat sig längst, måste gifva sig fången.

Tredje stormen var afslagen med större manspillan än de förra. Det återstod blott att rensa staden från de inträngande skyttarne. Men hvad båtade denna nya framgång de segrande? Lågorna hade förtärt deras bollverk och drifvit dem till ett hörn af staden. De voro kringrände, utan ammunition, proviant och furage, utmattade efter tre dagars och tre nätters strid. Slange betraktade solen; hon hade snart uppnått sin middagshöjd. När hon sänkt sig så lågt i vester, att den fientliga hären ej mer hade en timmes dagsljus öfrigt att förfölja Banér, – då ville han kapitulera.

Han mönstrade och tackade sina trupper vid norra muren. Ännu stodo 1 200 man i ledet; det var många nog, det var mer än hälften. Af de saknade 1 000 hade några fallit eller sårats, andre sjuknat, de öfrige hade under natten och stormningarna deserterat till fienden. Den stränge öfverbefälhafvaren räknade lederna. Hans blick ljusnade, när han förnam, att ingen af hans svenskar, finnar och skottar svikit sin fana. Det var tyskarne, som tröttnat vid denna hopplösa strid, tyskarne, som ledsnat att vara sitt lands bödlar. Krigslagen skulle ha dömt dem att arkebuseras; en jury skulle ha svarat: icke skyldige.

En afdelning af de kejsrliche bevakade norra stranden af Schwartzach, men hade, till de belägrades lycka, hindrats af lågorna att deltaga i sista stormningen. Klockan tre på eftermiddagen sände Slange en parlamentär att erbjuda kapitulation. Det var hög tid; en ny stormning från alla sidor förestod.

Han blef icke skjuten, den unge löjtnanten, som man kunde befara, till försoningsoffer åt trumslagarens skugga. Erkehertigen fordrade kapitulation på nåd och onåd. Underhandlingen varade, som Slange beräknat, flera timmar. Slutligen blef man ense om krigsfångenskap och hedrande behandling. Officerarne fingo behålla sina hästar och Slange sin stolte Breit, ett aktningsbevis för en tapper motståndare.

Svenska hären hade härmed förlorat 1 200 af sina bäste krigare och tjugussex ryttarefanor, men de kejsrliche hade förlorat mer: en afgörande seger genom förstörandet af Banérs hufvudstyrka. Likväl hördes i deras läger ett stort jubel: nu var ormen fångad i klykan!*)

*) Die Schlange, ormen.

Solen närmade sig horisonten, när de afväpnade krigsfångarne under stark eskort lemnade bakom sig den brinnande och förödda staden. En samtida berättelse tillägger, att tre karosser med fruntimmer, sannolikt de tyske officerarnes hustrur, medföljde tåget.

5 Af det lilla, en gång så blomstrande Neunburg funnos endast svärtade, sönderskjutna, rykande ruiner och dess olycklige, hemlöse, förskingrade invånare kvar. Dessa hade vid första rykte om kapitulationen skyndat till staden för att, om möjligt, rädda en ringa återstod af sin egendom, men funno sig förekomne. Roflystne marodörer, krigens hyenor, som alltid följa
10 härarnes spår, hade varit snabbare än de, trängt in i de ännu brinnande husen och tillagnat sig allt, som kunde ega ett penningvärde. Äfven Slanges folk hade i sista minuterna plundrat allt hvad de medhunno till en sparpenn-
ing i fångenskapen. Det var krigaresed, byte som byte! De återvändande invånarne lyckades blott med bistånd af medlidsamma bajerske vaktposter
15 rycka, än en halfsmålt kittel, än en halfbränd hufvudkudde ur plundrarnes händer. De hade i nöden, natten och brådskan äfven kvarlemnade bräckliga gamla föräldrar och sjuka barn. Hvar funnos dessa? Den sjunkande blodröda solen visste intet om den föregående nattens skräck och hade intet svar på den sedan i tårar tillbragta dagens tröstlösa frågor. Lågorna visste måhända
20 mest af alla, men äfven de hade nu slocknat, och glöden stirrade svarslös på de sökandes darrande händer, som rörde i askan.

Medan fångarne, mera lifvade än nedslagna af vissheten att hafva undgått en nästan säker undergång, tågade af till lägret, frågade Slange, som red vid Gordons sida:

25 – Hvar blef pojken?
– Under gruset af minan, svarade Gordon lugnt.

Neunburgs hjelte glömde för ett flygtigt ögonblick segern och fångenskapen.

– Trettio alnar! ... Hvarför ej fyrtio? sade han vid sig sjelf.

30 Och solen gick ned öfver Neunburgs sista dag, öfver Johan Banérs räddning, öfver så mycket blod och så många tårar, men ej öfver Erik Klasson Slanges till Karuna rykte för efterverlden. Sverige har fostrat för många tappra män, för att det skulle missunna Finland dess bördsrätt till »den svenske Leonidas».

16. Förgyllda Ruben.

Du skall dia hedningarnes mjölk.

Den fria riksstaden Regensburg vid Donaus krökning från sydvest till sydost räknade gamla anor från ett romerskt fältläger och hade vuxit till välstånd såsom en hamnplats för det rika Nürnberg. Sin största betydelse fick Regensburg dock af det heliga romerska rikets herredag, som här plägade samlas ända till så sena tider som 1806. Herredagen, eller rättare furste- och biskopsmötet, var stadens stolthet och inkomstkälla, stundom äfven dess fara, såsom när Johan Banér i januari 1641 var nog förmäten att sända öfver floden 500 kulor till en föga angenäm öfverraskning för kejsar Ferdinand III och hans församlade riksfurstar.

Banérs förmätenhet hade kunnat blifva farlig, om icke Donau gjort myteri och fransmannen Guebriant icke klenmodigt vägrat med sina trupper understödja den djerfve nordbon. Nu blef dennes förmätenhet straffad med ett återtåg, som nära nog liknade flykt och af de kejserlige förkunnades som en sådan, men icke destomindre, tack vare Neunburgs tappra försvar, förde den svenska hären med ringa förlust i säkerhet och dess fältherre till grafvens ro. Banér slöt sin hjeltebana i Halberstadt den 10 maj samma år 1641. Åttatiotusen stupade fiender, sexhundra eröfrade fanor, strömmar af tårar och en bred rykande väg af ruiner betecknade hans spår genom Tyskland och krigets trofé på hans frejdade graf.

Regensburg hade upplefvat mycken bestörtning och derefter mycket jubel i denna stormiga tid. Riksmötet fortfor ännu i maj under ändlösa rangtvister, intriger och protokoller. Fienden var förjagad, svallvågen återkastad från Donaus stränder, men lugnet återvände icke så snart bland de afundsamme riksfurstarne och i det godmodiga, men lätt upprörda, lätt fanatiserade schwabiska folklynnnet. Krigsfångarne, som fördes i triumf genom staden för att interneras i fästningarna, fingo förnimma mycket hån. Oviljan mot desse Bajerns förhärjare mildrades ingalunda deraf, att de derjemte voro kättare, som förde krig mot den allena saliggörande kyrkan och mången gång behandlat mariebilderna med ett förakt, hvilket djupt upprört alla fromma katoliker. Det kom någon gång till stenkastning på desse afväpnade fångar, som skyddades af en stark eskort, men vanligare var, att de följdes i hälarne af smädande folkhopar. Och när en sådan hop icke längre kunde uttömma sin vrede mot kättarne, sökte den andra föremål för sina upprörda känslor.

I Regensburg, likasom i flera det romerska rikets större städer, var ett litet antal judar bosatt; ständiga föremål för misstro, förakt och förföljelser, men

alltid med sin klokhet, sin sparsamhet och sina förslagna hufvuden trängande in i remnorna af ett samhälle, som var föga utveckladt och lossnat i sina fogningar. De idkade intet jordbruk och fingo ej inträde i de strängt begränsade, om sina privilegier afundsjuka handels- och handtverksskräen. Judarne brukades som nyttige agenter, mäklare och mellanhandlande, sysslade med alla handa förbisedda, icke alltid väl renomerade yrken och voro mångenstädes i tysthet de bankirer, hvilka mäktige herrar, kejsaren sjelf icke undantagen, i behovets stund anlidade mot räntor, som höllo långifvaren skadeslös för lidna förluster. När behöfvast ej penningar, särskildt i krigstid? Hemligheten af det beskydd judarne åtnjöto mot de ständigt fientliga folkmassorna var ingen annan, än just denna bankirrörelse i de maktgandes tienst.

I Regensburg, såsom i Rom, i Frankfurt och många andra städer, bebodde judarne ett Ghetto, ett strängt afspärradt judequarter, till det yttre trångt, smutsigt, oansenligt, misstänkt och af stadens öfrige invånare betraktadt med afsky. Regensburgs Judengasse räknade blott en enda byggnad af någon betydenhet, ett grått, dystert stenhus om två våningar med gafveln mot gatan och en trång gård, befäst med höga murar, kantade med jernspetsar. Hela denna afstängda borg var en fästning för sig, den massiva ekporten starkt jernbeslagen och lemnande blott en liten, ständigt bevakad och omsorgsfullt tillreglad sidogång öppen för dagens trafik. Sjelfva de små fönstren försvarades icke blott af tjocka luckor, som stängdes om nätterna, utan ock i nedra våningen af jerngaller, som gånge huset utseende af ett fängelse. Här bodde judeförsamlingens anseddaste patriark, en på sin tid nästan lika mäktig penningfurste, som huset Rothschild i våra dagar.

Hans namn var Ruben Zevi Ben-Isak, men i det kristna Tyskland var han känd under benämningen »*Der vergoldete Ruben*», hvilken benämning var känd äfven i svenska hären såsom *Förgyllda Ruben*. Denne man ansågs nemligen vara omätligt rik, och när Banérs här från andra stranden af Donau bekikade Regensburg, spejade sannolikt mångt lystet öga efter den förgylde judens hus, hvilket tycktes så enkom inbjuda en fattig krigares toma hand till sköfling. Ruben Zevi bedref sina affärer mycket tyst och mycket försigtigt. Sällan såg man honom, föga kände man hvar eller huru han förde bakom härarnes kanoner sitt gyllene krut i fält, men man visste, att han öfverallt hade sina agenter på krigsfot, att han underhöll hemliga kontor i Wien, München, Nürnberg, Frankfurt, Warschau, Amsterdam, Paris, Madrid, Konstantinopel, ja, man påstod äfven i Stockholm. Ty den förgylde juden, sade man, var, oakadt Mose lag, en verldsborgare, som värderade alla nationer och alla trosbekännelser lika efter måttstocken af ett godt »geschäft».

Man trodde sig veta, att han tid efter annan varit bosatt på olika orter: i Hamburg, i Danzig, i Warschau, i Wien, innan han på gamla dagar slagit sig ned i det anspråkslösa Regensburg. Man sade, att han mer än en gång blifvit plundrad och brandskattad, än af Wallenstein, än af svenskarne, och likväl alltid med oåtkomliga reservkassar kunnat börja rörelsen om igen. 5 Det förunderliga var, att denne förgylde jude, som tjänade alla krigförande makter och på lägliga tider plundrades af dem alla, fann beskyddare hos katoliker, protestanter och muhamedaner, alldeles som ett gångbart mynt. Ruben Zevi var kosmopolit, alldeles som det guld han beherskade. Hvem frågar hvarifrån det kommer eller hvem det tillförene tjänat? Det är nog, 10 att man eger det: »*non olet*», det luktar icke.

Påskan, som nu inträffade, var i alla katolska länder en vådlig tid för judarne, och i Regensburg mer än annorstädes, till följd af den fortfarande upprörda sinnesstämningen. Lördagen före påsk hade judarne samtidigt firat sin passah-fest inom stängda dörrar. Fredagsaftonen hade en liten kristen 15 flicka, en handskmakares dotter, spårlöst försvunnit. Man hade sett barnet leka vid flodstranden. Hvad tycktes enklare, än att flickan fallit i Donau? Men på fredagsaftonen hade man sett en judisk tjänare bära ett lefvande föremål i en säck till kvarteret, och detta föremål i säcken hade låtit höra ett klagande ljud. Åter låg den enkla förklaringen närmast, att tjänaren burit ett 20 lefvande lamm, bestämdt till påskoffer, hvilket lamm låtit höra ett klagoljud i sitt fångelse. Men sedan handskmakarens hustru hela lördagen förgäfves sökt sitt barn och någon granne ledt hennes misstankar på den judiske tjänaren, begynte hon öfverljuddt ropa, att judarne röfvat hennes barn och slagat det till sitt påskalamm. 25

Det var påskmorgonen. Folkmassorna strömmade med vigda ljus i händerna ut från Regensburgs gamla mäktiga katedral från 13:de seklet, när ropet om judarnes illgerning utbredde sig öfver gatorna. Sådane katolikerne kommo från kyrkan, ännu med sakramentet på sina läppar, rosenkransen vid sin sida och vigvattnets stänk på kläder och hår, beväpnade sig dessa 30 fanatiska folkhopar med hvad de i hast öfverkommo och störtade sig mot judekvarteret. Alla judar, som anträffades ute, blefvo utan åtskilnad på ålder och kön misshandlade, slagne och nedtrampade, några till döds. Derpå begynte en stormning och plundring af boningshusen, – uppträden, hvilka, oftast af lika ogrundade anledningar, fortfarit från sekel till sekel allt intill 35 våra dagar. »Hans blod komme öfver oss och våra barn!»

Två timmar hade våldsamheterna fortfarit utan hejd, medan kejsaren och riksfurstarne ännu voro i staden med en betydande krigsmakt, när ändt-

ligen en trupp ryttare visade sig och skingrade folkmassorna. Häktingar företogs, man skulle förmoda bland orostiftarne. Nej, bland judarne. Här behöfdes ett nytt påskalamm, ett skuldoffer för att tillfredsställa massornas fanatism. Man trodde sig hafva igenkänt den judiske tjenaren, som bar s 5 säcken, och det hus, till hvilket han burit den. De gripne missdådarne fördes bundne till fängelset, der de hade att vänta tortyren för att tvingas till bekännelse och derefter ett af dessa förfärliga bål, som då räknades bland de mest omtyckta folknöjen.

Ett hus i kvarteret hade förblifvit fullkomligt oskadadt och lyckats bereda 10 en tillflykt åt många flyende. Det var förgyllda Rubens väl befästade borg. Till detta hus begaf sig ryttaretruppens anförare med eskort af halfva sin styrka och fordrade inträde. Han fick vänta några minuter. Slutligen öppnades den lilla gångporten för honom och två drabanter.

Dessa minuter hade synts ryttmästaren von Straubinger alltför opass- 15 ande för hans värdighet. Han inträdde med en förnärnad chefs otåliga missnöje och fann den trånga gården uppfylld af ännu darrande flyktingar. En hastig blick öfvertygade honom, att borgen ej saknat försvarare, om folkmassan gjort ett försök att storma. Han fördes genom lederna af tolf välbeväpnade män till ett förgallradt rum på nedra bottnen, hvilket tienstgjorde 20 som mottagningsrum. Här helsades han af värden, som gaf två skrifvare en vink att aflägsna sig, medan drabanterne posterades på vakt i förstugan.

Den rike Ruben Zevi var en hvithårig sjuttioårig gubbe af mer än medel- 25 längd, med sitt folks skarpt utpreglade drag, hvilka röjde en afkomling af den spanska judetypen, de s. k. *sefardim*, som ansågos vara af en ädlare, mera oblandad race, än de polske och tyske judarne. Hans dräkt var den i 30 judereglementet föreskrifna långa bruna rocken, öfver hvars prydliga krås nedhängde ett spetsigt hvitt skägg. Hans lugna, kalla, nästan förnäma hållning vittnade om en man, som väl visste hvem han var och med hvem han hade att göra.

– Jag trodde, började ryttmästaren häftigt, – att en kejsarens officer, som 30 nyss räddat ert hus från plundring, ej behöft vänta en quart timme utanför eder stängda port.

– Jag beklagar, svarade juden höfligt med en fin spets i orden, – att min 35 port i dag behöft ett så stadigt lås. Mitt folk torde ha misstagit sig om tiden, sedan det i två timmar väntat ers välborenhets ankomst. Är det något, hvarmed jag kan vara till tjenst?

– Det är helgdag; jag förmodar, att ni ihågkommer mina fattige knektar, som för er välfärd gjort sig mycket besvär.

– Edra knektar? Alldeles riktigt. Jag hoppas, att de straffat våldsverkarna och återställt mina trosförvandters plundrade egendom. Vi skola föranstalta en insamling för desse tappra knektar. Jag skall bidra med min skärf, fastän jag, som ni ser, ej haft något att frukta för mitt hus.

Ryttmästaren var icke van att göra omständigheter med en jude. Han förklarade utan omsvep, att han fordrade tusen gyllen. 5

– Hvad? Icke mer? genmälde gamle Ruben. – Öfverste Di Caretto är ers välborenhets chef? Ja, jag vet, och ers välborenhets chef har att fordra sex månaders inestående sold? Vill ers välborenhets chef vänta på solden i sex månader till, eller vill ers välborenhets chef utbetomma sin fordran kontant i morgon? 10

Straubinger visste rätt väl, att chefens punktlighet berodde af krigskassan och krigskassan af förgylde Ruben. Efter något besinnande förklarade han, betydligt spakare, att han föredrog solden i morgon. Han hoppades likväl, att knektarna finge något för sitt besvär.

– Riktigt! De äro 150. Hade ers välborenhets chef besvärat dem hit vid plundringens början, skulle de billigt gjort skäl för en gyllen per man, summa 150. Olyckligtvis ha de kommit två timmar för sent. Jag afdrager en gyllen för hvar minut, summa 120. Återstå 30, som jag härmed har äran ställa till ers välborenhets disposition. 15

Ryttmästaren von Straubinger strök penningarna med en grimas i sin ficka, hvarifrån de sannolikt snart skulle trilla ut tillbaka hvar som helst, men icke till knektarna. 20

Vänta, gamle gnidare, tänkte den besvikne soldnären vid sig sjelf, när han gick, detta skall du betala mig med ränta vid nästa plundring i Judengasse!

Ruben Zevi tillkallade sin brorson Joas, hvilken med sin familj bebodde nedra våningen af huset, och gaf ordres om skyndsamt undsättning åt de olyckliga flyktingar, hvilka dels sökt en fristad här, dels förskrämda gömde sig i sina sköflade boningar. Det var icke första gången förgylde Ruben varit för sina förföljda trosförvandter en Jehovas utskickade. Om de kristne ansågo honom för en svamp, hvilken omätligt insög hvarje guldkorn han 25
öfverkom, ansågo honom judarna som en profet, hvilken lät manna regna för dem i den torra öknen. Bland dem fanns icke en nödstäld, en lidande, en husvill, frysande, hungrande eller i lifvets vedermödor bruten usling, som ej hade gamle Ruben Zevi att tacka för tröst eller välgärningar. Bland de rike judarna, hans konkurrenter på marknaden, åtnjöt denne kloke, alltid 30
rådige, alltid klarsynte gubbe ett högt anseende som sitt folks patriark, men de fattige nästan afdugade honom och ville gifva sitt lif för honom. 35

Judeborgens öfra våning var strängt afspärrad till egarens disposition,

förutom ett större rum, som, med sitt förhänge, sitt altare och Gamla testamentets heliga skrifter på grundspråket, var upplåtet till synagoga. Utom några dyrbart utsirade, väl tillästa skåp, vittnade nästan intet i denna tarfliga våning om en rik mans bostad. Den enkla sängen med dess hårda tagel-
 5 madrass var af oliveträd från det heliga landet, och ofvanför sågs porträttet af en ung flicka, nästan ett barn, måladt af van Dyck. De blixtrande mörka ögonen tycktes genomskåda betraktaren; den fint formade munnen, med ett oskyldigt, lyckligt leende öfver de halföppnade läpparne, tycktes säga till honom: Är lifvet ej skönt! Är Gud ej god! Är icke allt, allt solsken, vår
 10 och tjusande hopp!

Här var bostaden för en enkling, som mist sina barn. Ensam var han icke, han hade en broder i Smyrna, men hade tagit till sig en annan broders fattige, snedvuxne son Joas, en man om 40 år, nästan en krympling, bosatt i nedra våningen med hustru och sex barn. Joas var förste kontoristen, begåfvad
 15 med ett slugt hufvud och samlande hand, hvarför han ansågs och ansåg sig sjelf som den blifvande arftagaren af omätliga rikedomar. Men de sista åren hade slagit en knut på denna gyllene tråd. Joas äldsta dotter, Rachel, nu 14 år, hade så eröfrat sin gamle grand-onkels hjerta, att han ej kunde vara henne förutan, och låtit åt henne inreda ett litet praktfullt rum i närheten
 20 af hans eget. Här slösade han med fulla händer, den annars så sparsamme och tarflige millionären. Här var golfvet inlagdt med mosaik och väggarna behängda med rika flandriska väfnader. Hvarje möbel var ett konstverk, hvarje liten prydnad en dyrbarhet. De vänner till unga Rachel, som någon gång tillätos besöka hennes rum och sågo juvelringarne blänka på hennes
 25 fingrar, hviskade till hvarandra: hon blir arftagerskan!

När Ruben Zevi på aftonen af de kristnes påskdag återvände till sina rum, trött af sina plundrade trosförvandters klagan, inkallade han Rachel. Hon hade lärt det heliga språket, hebreiskan; hon uppläste hvarje afton ett stycke af Moses, profeterne eller psalmerna, hvilka annars lästes endast
 30 i synagogan, sedan rabbinernes Talmud nästan utträngt bibelordet. Läsningen afslutades med böner på tyska språket.

Ruben Zevis blickar hvilade på detta barn, som han älskade, riktades stundom mot porträttet ofvanför bädden och återvände ånyo till den läsande flickan. Denna jemförelse anslog och rörde honom. Deri låg den
 35 fördolda källan till hans kärlek för barnet Rachel, som hade ett slägttycke med bilden på väggen.

När hon slutat, sade den gamle till henne:

– Vet du hvem hon var, som nu är i Guds paradiset?

– Ja, svarade flickan, – det är Ruth.

– Vet du också, *hvad* hon var för mig, gamle man, som nu endast har dig att älska i världen? Vet du, att hon var mina ögons ljus och mitt hjertas tröst, alltsedan jag miste hennes mor i Spanien och hennes bror blef dödad af de kristne i Gent? Du är ett välskapadt barn, Rachel. Huru skulle du annars
5
likna henne, och huru skulle du annars bära ditt namn utan blygsel? Men Ruth var det skönaste och fullkomligaste verk, som utgått af Skaparens hand, alltsedan han gjorde vår moder Eva af Adams refben. Ruth var mer än våra fäders Ruth; hon var den, om hvilken det sjunges i Höga visan: Jag är en blomma från Saron, en lilja från dalarna. Vintern är förliden, och blomstren
10
uppgå på marken ... Förstår du det, barn?

När Rachel teg, fortfor han:

– Blomstren uppgå af marken och hafva sin tid och vissna. Men ve den människas fot, som förtrampar Guds skönaste verk! Herre, huru länge fördöljer du ditt ansigte för den rättfärdiges klagan? Du har sänkt mig i den
15
djupaste graf, i de mörka rum i hafvens afgrunder. Jag var mätt af lidande, mina ögons källor förtorkades af elände, alla dina böljor hafva gått öfver mig. Du har tagit från mig dem min själ älskat; mina förtrogna äro ensamheten, mörkret och döden. Men till dig ropar jag dagligen: tig icke stilla, min Gud, när de orättfärdige förgöra ditt folk! Hvarje afton komma de tillbaka,
20
tjutande efter rof. Gör med dem, såsom du gjorde med Midjan, med Sisera, med Oreb, Zeeb och alla deras furstar! Gör dem såsom en stofthvirvel, gör dem såsom ett strå för vinden! Såsom elden förbränner en skog och lågan afsveder de höga berg, så förfölj dem, Herre, med din storm, förskräck dem med ditt starka väder, fyll deras ansigten med vanära, utrota dem, och fräls
25
ditt folk ur dess fienders hand!

Det nyss så rörande uttrycket af kärlek och sorg i Ruben Zevis drag hade vid dessa ord efterträds af ett strängt, hårdt, oblidkeligt uttryck af hat. Med oförrätterna mot hans folk förenade sig minnet af egna lidanden. Han var den mest barmhertige, mest välgörande och menniskoälskande man gent
30
emot alla olyckliga af hans eget förföljda folk, men sina och dess fiender kunde denne fromme jude icke förlåta. Han hade bland Davids psalmer, som han citerat, glömt den 67:de: att din salighet må blifva känd bland alla hedningar och alla folk tacka dig!

– Men, tillade han eftersinnande med Esaias ord: – Statt upp, var ljus! ...
35
Främmande skola uppbygga dina murar, deras konungar skola tjena dig. Dina förtryckares barn skola komma till dig och ödmjukt buga; alla, som hånat dig, skola nedfalla för dina fötter. I stället för att du varit öfvergifven

och hatad och besökt af ingen, skall du försättas i evig höghet. Du skall dia hedningarnes mjölk ... Jag vill låta guld komma i stället för koppar och silfver för jern och jern för sten ...

Hvilka glänsande ljusblixtar ur seklernas natt, – årtusendens tröstlösa
 5 elände, suckar och vanmakt, förbyta i segerjubel! Ruben Zevis mörka anlete
 ljusnade. Hans blodigt förföljda, förtrampade, öfver alla jordens länder
 förskingrade folk skulle dock en gång beherska verlden! Är icke detta folk
 verdens förstfödda adel? Hvar finnes en stamtafla, sådan som dess? Är det
 10 ej konungasöner och konungadöttrar, sålda till trälar? Och *de* skulle förneka
 sin förstfödsörätt? *De* skulle sucka i evig träl-dom?

Den troende israeliten uppreste sig och utsträckte sin arm mot fönstret,
 likasom ville han tala till verlden derute. I den segervisshet han delade
 med hela sitt folk blandade sig bankirens uppfattning af *sin* mission bland
 förtryckarne.

– Ja, sade han med ett triumferande smålöje, – förstån I det, I der borta,
 att profetiorna med hvarje dag nalkas närmare sin uppfyllelse? Redan dia
 vi eder mjölk, och sekel efter sekel skola vi utdricka den, intill dess att för
 eder återstår intet, men allt för oss. Uppenbart slån I oss, men i hemlighet
 15 bugen I redan för oss. I, som i dag förakten oss, trampen oss, plundren oss,
 20 veten I icke, att i morgon skola vi vara edra herrar? Hvad I röfven af oss i
 dag, det rinner i morgon tillbaka till oss, såsom bergens floder rinna utföre
 till den förhärjade dalen. Yfvens ännu i edert öfvermod, tills eder tid och
 vår tid är kommen; se, han är när! Och då I icke mera egen edra boningars
 25 tomt, edra åkrars jord, edra barns lindor, yxan i eder hand eller pennan på
 edert bord, – när allt detta är vårt, förpantadt åt oss, och I köpen af oss på
 skuld eder usla graf för att der gömma eder fattigdom och eder blygsel, – då
 är vår tid kommen och profetian fullbordad. Som rådjur hafven I jagat oss
 kring verlden och sönderslitit oss utan förbarmande; välan, sliten nu sönder
 30 hvarandra i krig och tvedrägt! Det är för oss I striden. Jag är en fredens man,
 vapen har jag aldrig burit, men jag prisar kriget, som utarmar eder, därför
 att I ej kunnen draga ett svärd utan att slipa det med vårt guld, därför att
 hvarje rustad krigare bär vårt märke och därför att hvarje fältslag, hvem der
 än segrar, är en seger för oss!

Han hade glömt flickan, barnet, den enda, som, skrämnd och förvånad,
 35 hört hans hotande ord. Sådan hade Rachel ännu icke sett sin grand-onkel.
 Han tycktes henne växa till en Jehu, en Josua; hon förstod honom endast till
 hälften, men hon ihågkom dagens uppträden och anade, att det var hennes
 förtryckta folk, som talade med profetens stämma till Gog och Magog.

Ruben Zevis spanska judeblod kunde svalla öfver, men hans praktiska förstånd förde honom snart till besinning. Han vände sig åter till flickan; hans röst återtog en kärleksfull faders mildhet.

– Glöm det der! sade han. – Vid dina år har man rätt att tro på lifvet. Hon på taflan var en gång vårens glada fjärl, utan fruktan och utan sorg. Jag vill, att du skall vara som hon, Rachel, så länge du kan. Gå till hvila, mitt barn! Dröm om rosorna, som nu börja knoppas! Önskar du något, lilla toka, så dröm, att du får det! En ny ridhäst? Eller en tam antilop? Är du icke en trollpacka, du, som får allt hvad du vill?

Flickan böjde sig ned och kysste flicken af hans rock för att säga godnatt. Juvelringen på hennes finger tycktes erinra den gamle om något.

– Rachel, nickade han halft skämtsamt, halft sorgset, när hon uppreste sig för att gå: – gif aldrig ditt hjerta åt en ovärdig man!

17. Inför kejsaren.

Svamp, hvarför har jag dig? 15

Följande morgon uppstod Ruben Zevi med solen. Galilei hade ej kunnat hindra dagens stjärna att gå kring jorden; påfven i Rom kunde ej hindra en jude att omspinna jorden med sitt gyllene nät.

I tidiga morgonstunden, mellan klockan fyra och sex, plägade Ruben Zevi uppgöra sina fälttågsplaner. Ensamheten var hans förtrogne. Klockan sju började kontorstimmarne, men före sju gjorde han vanligen sin morgonrund kring borgen.

I dag, när han tidigare än vanligt inträdde i nedra våningen, öfverraskade han sin brorson, Joas, vid en förbjuden affär. På ett långt bord lågo diverse persedlar kringströdda under sortering och granskning. Det var fältkappor, svärd, pistoler, harnesk, gehäng, madonnabilder, ur, smycken af koppar, silfver och guld, kläder och husgeråd, ända till begagnade stöflar och skjortor, påtagligen krigsbyte och en del ännu fläckadt med blod.

Den rike bankiren tyckte icke om denna handel, hvarmed hans brorson, af vana och vinningslystnad, i smyg befattade sig.

– Hvad nu, Joas, sade han med rynkad panna, – är det så du visar dig mån om husets anseende? Blygs du icke att inlåta dig i handel med marodörer och liktjufvar?

Joas grep till en nödlögn. En af gårdagens utplundrade trosförvandter hade trugat på honom sina varor för en skärf till bröd.

– Paraplymakare du! – Och den gamle mätte honom med en föraktlig blick. – Du har köpt krigsbyte af svarte Kunz.

Svarte Kunz var en af desse krigets roflystne gamar, som slå ned på valplatserna för att plundra de döde och nedsticka de sårade. Han underlät icke att
5 efter ett lönande byte offra ett vaxljus åt jägarnes patron, sankt Hubert, men sina affärer uppgjorde denne fromme helgontillbedjare helst med judarne.

Ruben Zevi kastade en likgiltig blick på rofvet och upptäckte ett föremål, som ådrog sig hans uppmärksamhet. Det var en fint arbetad hårnål af silfver i form af en lilja. Han tog nålen, granskade den och fann ett märke på liljans
10 blad.

– Ja, sade han eftersinnande, – det är *den ena*. Hvar har Kunz funnit nålen? Joas visste det icke.

– Kalla hit honom i afton efter mörkningen! En likröfvere får ej ingå genom min port vid dagsljus. Joas, nästa gång du drifver handel med sådant
15 folk och sådana varor, snör då din ränsel och vandra åter den väg, från hvilken jag upptagit dig! Nålen behåller jag, han har förr varit min.

Brefposten i Tyskland var denna tid långsam, osäker och ofta tvärt afbruten. Alla viktigare affärer uppgjordes genom ombud eller kurirer. Ruben Zevi mottog dagligen sådana. Några fingo besked i kontoret; andra, som
20 medförde hemliga uppdrag, mottogos af penningfursten i enrum. En efter annan anmäldes och fick företräde i ett litet skåpiskt rum innanför den större kontorslokalen.

I dag anmäldes en skäggig protestantisk senator från staden Augsburg. Ärendet gälde ett lån, som staden upptagit år 1631 mot pant af sina tullar och
25 som nu var förfallet. Augsburg hade sedan denna tid intagits af svenskarne och brandskattats af de kejserlige; staden kunde icke betala och fick med nöd anstånd mot tjuo procent i ränta.

Derefter inträdde en kanik från Trier. Domkapitlet låg i fejd med sin furstbiskop och behöfde ett förskott. Visserligen hade Ruben för samma
30 ändamål lemnat förskott äfven åt den furstlige biskopen, men desse prelater voro penningstarke, de hade sin rika inkomst af pilgrimerne, som vallfärdade dit att tillbedja Tysklands heligaste relik, Frälsarens osömmade lifrock.

Den näste var en kurir från agenten i Madrid, som underrättade, att han blifvit häktad af inquisitionen, lagd på sträcbänken och tvungen att köpa
35 sig fri för en betydlig penningssumma. Svaret blef, att han skulle gifva sig tålmod tills nästa silfverflotta ankom från Peru: principalen hade utväg att hålla honom och sig skadeslösa.

Nästa sändebud var från konung Kristian IV i Danmark. Han behöfde

penningar att utrusta sin flotta och fick dem mot pant af tullen i sundet och tjugufem procent.

Konung Karl I i England skickade en hemlig agent med förskrifning på skeppsumgålderna mot ett lån af 100 000 pund sterling och tjuhu procent. Agenten affärdades med det snäfvä besked, att konungen skulle först betala sina förfallna räntor på förra lånet; parlamentet hade förklarad skeppsumgålderna olagliga; på dem kunde hans majestät icke vänta något nytt lån ens till femtio procent. Ville agenten erbjuda Ostindiska kompaniets borgen, skulle han få huru mycket som helst.

Judarne i Smyrna klagade öfver intrång af sina trosförvandter i Aleppo och anhöllo, att Ruben Zevi ville undandraga dessa sin kredit. Bankiren svarade, att judarne i Aleppo erbjödo god säkerhet; han kunde ingenting göra. Smyrna vore rikt nog att sjelf underhålla konkurrensen. Han hade gifvit enahanda svar åt judarne i Alexandria, i Kapstaden och i Lima.

Sultanen Ibrahim i Konstantinopel skickade en jude med ny anhållan om lån. Han behöfde tre månaders sold för janitscharerne, som hotade afsätta honom, likasom de tillsatt honom. Ruben Zevi gjorde sig noga underrättad om ställningen, fann Ibrahim sitta lös på thronen, men gaf ett förskott mot fyrtio procent för att betrygga föregående lån.

Den siste anmälde för i dag var en af Ruben Zevis egne agenter i Frankrike, der han understödde det missnöjda partiet mot kardinal Richelieu. Agenten medförde dåliga underrättelser. Det gick illa för hertigen af Orléans; kardinalen var mäktigare än någonsin. Ruben Zevi hade förspilt en million på en misslyckad politisk intrig. – Tålmod, sade han, – kardinalen lefver icke i evighet. – Och kardinalen dog året derpå.

Mottagningen var afslutad klockan elfva, och bankiren gaf ordres i kontoret om afgående expeditioner, när en kejsrerlig adjutant inträdde och öfverbragte en kallelse till Ruben Zevi att infinna sig klockan fyra eftermiddagen hos öfverhofmarskalken grefve Trautmannsdorff. Kontorspersonalen betraktade hvarandra med frågande blickar. Skulle deras principal ställas till ansvar för den ur luften gripna historien om påskalammets?

Ruben Zevi svarade:

– Framför min underdåniga helsning till hans herrlighet hofmarskalken, att jag skall infinna mig på utsatt tid.

På slaget fyra lät han anmäla sig i öfverhofmarskalkens palats. Han fördes genom rader af undrande kammartjenare och hofmän till grefvens kabinett. Aldrig förr hade en sådan gunst beviljats en jude. Hofmännen hviskade till hvarandra, att denna ära torde kosta en Mose lärjunge vackra penningar.

I kabinettet befann sig kejsar Ferdinand III:s gunstling och främste statsman, grefve Trautmannsdorff, en lång, groflemmad herre med ett utseende, som skulle varit afskräckande, om det ej mildrats af en klok, välvillig blick, hvilken ingaf förtroende. Bakom honom satt geheimesekreteraren von Mil-
5 titz och i ett hörn af rummet en i kappa insvept obekant man. Juden förblef under samtalet stående och inbjöds ej heller, oakadt sin ålder, att taga plats.

Grefven började med ett beklagande af gårdagens våldsamheter, hvarom han för sent blifvit underrättad, och erbjöd sig att bemedla en rättvis undersökning af klagomålen mot judarne. Derefter begynte han tala om det beklag-
10 ansvärda kriget, om kejsarens uppriktiga önskan att sluta fred på antagliga villkor och grefvens egna förhoppningar, att freden vore snart förestående, endast man lyckades krossa den redan tillbakakastade svenska makten med ett afgörande slag. Utsigterna vore nu de bästa, men skattkammarens behof af penningar stort för ögonblicket. Han kunde erbjuda de bästa säkerheter,
15 om Ruben Zevi – och här nedlät han sig till ett förbindligt småleende – ville med sin kända kredit och sitt stora anseende på penningmarknaden bemedla ett statslån på fyrtio millioner gyllen, hvaraf hälften skulle inom maj månad inflyta kontant och resten i mindre poster om fyra millioner i månaden intill slutet af oktober.

20 Ruben Zevi afhörde stillatigande detta förslag och tillät sig derpå en ödmjuk fråga om säkerheterna.

Grefven uppräknade kejsaredömet's omätliga hjälpkällor, utom subsidier från Spanien och Neapel, samt erbjöd en pantförskrifning af riksdömänerna och Donautullarna. Sannolikt kände Ruben Zevi dessa tillgångar bättre än
25 grefven sjelf och visste, att största delen redan var pantförskrifven öfver sitt värde. Han förklarade i samma ödmjuka ton, att han ingalunda betvivlade grefvens försäkran, men att han icke kunde disponera en så betydlig kredit i nuvarande osäkra tider. Ville hans nåd förnya säkerheten för några föregående små förskott till krigskassan och riksskattkammaren samt ställa
30 personlig borgen af några namngifna, högt stående personer, hvaribland kurfurstarne af Bajern, Mainz, Trier och Köln, skulle Ruben göra hvad han förmådde för att sammanbringa ett belopp af tjugu millioner mot löpande ränta af femton procent.

Vid dessa ord uppreste sig mannen i kappan häftigt och utropade:

35 – Hvad? Personlig borgen? Och femton procent? Detta är oförsämtd!

Bankiren bugade sig djupt. Han hade genast anat under kappans inkognito en hög person, som införts genom en löntrappa, emedan han icke velat blifva bemärkt. Alla mynt buro denne mans bild, och Ruben Zevi hade känt

kejsar Ferdinand III redan som konung af Ungern. Denne monark var af medellängd och hade i ungdomen varit sjuklig, hvarom hans gulbleka hy ännu vid 35 år bar vittne. Han bar långt svart hår, benadt åt höger, långa uppåtvikna mustascher och pipskägg. Öfver de stora, glanslösa bruna ögonen hvälfde sig ett par starkt markerade ögonbryn snedt uppåt; en kejsarlig örnäsä förliktes icke rätt väl med ett par tjocka läppar och en uttryckslös haka. Drägten var en ovanligt stor spetskrage, vida ärmar och benkläder samt en åtsittande broderad lifrock af svart sammet, öfver hvilken, vid högtidligare tillfällen än detta, hängde på bröstet Gyllene skinnets orden. Gestalten, likasom förståndsgåfvorna, voro en kejsares, hvilken rätteligen varit född till en liten markgrefve, ehuru hans äldre broders död och den mera energiske fadrens inflytande banat honom en väg till det heliga romerska rikets gamla kejsarthron. Obetydlig i öfrigt, var likväl Ferdinand III känd för två lyckliga statsgrundsatser: han undandrog sig jesuiternas öfvermakt och uppträdde i skattkammarens ruinerade ställning som en sparsam rikshushållare. Det var sist nämnda egenskap, som nu framkallade hans vrede öfver judens förslag.

Öfverhofmarskalken bugade med en bejakande, meningsfull nick och fortsatte underhandlingen.

– Låt oss förstå hvarandra, sade han. – När jag sade fyrtio millioner, inser ni, att jag vet uppskatta eder stora kredit. För de första behofven komma vi tillrätta med tjugu millioner inom augusti, fullhaltigt klingande mynt. Hans majestät kan ej nedlåta sig att begära personlig borgen af sina vasaller, men föreslå de säkerheter ni anser tillfredsställande!

– Ers herrlighet vet, återtog Ruben Zevi i sin lugna, ödmjuka ton, – att krediten begär säkerhet för i dag och säkerhet för i morgon. Om jag uppmanar mina trosförvandter att sammanskjuta dessa betydliga summor, hvilka ej stå till mitt förfogande, skola de fråga: Hvar är *vår* säkerhet för i morgon? Vi plundrades i går, vi kunna plundras i morgon. Ers herrlighet, gif oss skydd under romerska rikets lag, under kejsarens rättvisa spira, och vi skola bevisa oss vara tacksamme undersåtar!

Grefve Trautmannsdorff vexplade en blick med mannen i kappan och läste der ordet: lofva! Så mycket hade Ferdinand III lärt af jesuiterne: åt kättare och otrogne lofvar man allt. En annan fråga blir hvad man håller.

– Jag är öfvertygad, att hans majestät af medfödd mildhet samtycker att låta nedlägga anklagelsen mot edra trosförvandter, lofvade hofmarskalken.

– Enligt romerska rikets lag fordrar hvarje anklagelse bevis, fortfor juden oförskräckt, – och detta åtal är obevisligt. Det, som kan bevisas, är, att mina trosförvandter lidit personligt öfvervåld och blifvit beröfvade sin egendom.

Straffa våldsverkarna, återställ det röfvade godset, och vi skola göra allt hvad vi förmå för att tjena skattkammaren på antagliga villkor.

– Ni uppställer nya villkor! utbrast hofmarskalken, som såg vredens rodnad uppstiga på hans herskares gulbleka kinder.

5 – Ingenting annat, än säkerheten för i morgon, svarade Ruben Zevi lika bestämdt och lika ödmjukt.

– Och om jag lofvar utverka hans majestäts och riksdagens samtycke, att judarna ställas under skydd af ett nytt reglemente, som tryggar deras säkerhet?

10 – Förblåt, ers herrlighet, jag fördristar mig i djupaste underdånighet anhålla om en rikslag med kejsarens signet och underskrift samt straff och ersättning för gårdagens öfvervåld.

Mannen i kappan kunde icke längre styra sin vrede. Han reste sig åter och trädde hotande fram till den oförvägne, som vågade föreskrifva en
15 kejsare lagar.

– Vet du, hvem jag är? frågade han.

– För sexton år sedan hade jag, ringe tjenare, den nåden att förskjuta omkostnaderna för eders kejsarliga majestäts val till konung af Ungern, och samma nåd vederfors mig för fem år sedan, när eders majestät, till alla
20 trogna undersåtars fägnad, täcktes uppstiga på sina ärorika fäders tron.

– Och därför tror du dig, gamle schackrare, kunna diktera lagar för din kejsare, fortfor monarken, mera retad än blickad af denna erinran om riksvärdens hemliga driffjedrar. – Hvad hindrar mig att för en sådan oförskämndhet låta hänga dig i den högsta galge i Regensburg och utpiska edert fördömda
25 slägte som råttor öfver mitt rikets gränser?

– Ingenting annat, än eders majestäts egen höga rättvisa, svarade juden, bugande nästan till golfvet. – Vi stå för närvarande under ingen lag.

– I lyden under ett reglemente, det är nog för skadedjur. Allt för länge har jag tålt edert öfvermod. Min fader har gisslat eder med ris. Vill ni, att
30 jag skall gissla eder med skorpioner? Trautmannsdorff, sätt upp skattkammarens förbindelse på tjugu millioner mot sex procent! Han ockrar för godt köp med kattarne, den otrogne hunden, och begär femton procent af rättrogne katoliker ... Förstår du mig, jude? Du har två veckors anstånd för första inbetalningen, sedan en million i veckan, intill dess du aflemnat
35 tjugu. Svamp, hvarför har jag dig?

Och kejsaren lemnade vredgad rummet genom samma löntrappa, der han inträdt. Ferdinand III var ingen grym despot, men efter alla de förödmjukelser han sjelf nödgats smälta af sina motspänstige riksfurstar, var det

en lisa för hans stolthet att en gång kunna förödmjuka en penningfurste, helst när det gälde en besparing i de millioner, som uppslukades af krigets glödande Moloch.

Var denne monark nog oerfaren att tro sig kunna utskrifva millioner i tvångslån lika lätt, som hans fältherrar utskrefvo dem i brandskatt, hyste dock icke hans erfarne öfverstehofmarskalk samma lyckliga illusion. 5

– Tag plats, sade grefven förbindligt, när dörren tillslöts efter hans herre.

– Jag kunde icke visa eder ålder denna uppmärksamhet i kejsarens närvaro. Bankiren satte sig.

– Min bäste herre, sade grefven, – jag ville säga min bäste herr kejsarlige hofbankir, om ni önskar en sådan småsak ... jag hoppas, att ni icke missförstår hans majestät. Ni vet, att det habsburgska blodet lätt svallar öfver, men när vår nådige herre får tid att lugna sig, har ni intet att frukta. Tvärtom, han är mild och rättvis, ni har mycket att hoppas, endast ni fogar er efter hans befallningar. Låt oss återkomma till saken. Begär ej för mycket; begär ej en ny lag, der ni vet, att kejsaren intet förmår mot de andlige kurfurstarne, som hålla strängt på trosformerna. Hvad åter angår öfvervåldet i går, skall anklagelsen mot judarne nedläggas och skattkammaren utbetala ett skäligt belopp i skadeersättning. Här är förteckning på säkerheterna, till en början för tjugu millioner. Välj ut dem ni anser bäst! Jag vågar icke bevilja er femton procent, då hans majestät är så bestämdt deremot, men låt oss uttänka en medelväg. Hvad säger ni om tio procent? Äro vi ense derom? 10 15 20

– Jag skulle vara det, om säkerheten vore derefter. Men ers herrlighet tillåter mig tvifla derpå. Se här, denna pant ... och denna ... och denna ... de äro förut in-tecknade till mer än halfva sitt värde. 25

– Nå väl, hvad gör man icke, när man behöfver penningar? Afdrag från kapitalet dessa fem procent, som ni håller så strängt på. Vi ställa lånet på nittiofem för hundra. Det gör för tjugu millioner en millions kapitalrabatt.

– Ers herrlighet behagar skämta. Antag, att vi förlora endast fyra millioner på säkerheterna, och ers herrlighet bjuder en millions kapitalrabatt! Bevilja trettio procents rabatt, sjuttio för hundra, och lånet kan fås till sex procent, som hans majestät behagade föreslå. 30

Hofmarskalken bet sig i läppen. Det var hårda vilkor, men intet ovanligt i dessa tider, när låntagaren stundom ej fick mer än hälften af det nominela beloppet. 35

– Vet ni också, min bäste herr hofbankir, hvad ni och edra trosförvandter riskera på ett afslag? frågade han, knackande med en pennknif i bordet.

– Jag vet det, svarade Ruben Zevi lika lugnt. – Det är ej första gången

vi utdrifvas ur ett rike för att nedsätta oss i ett annat. Men tillåt mig göra 5
ers herrlighet uppmärksam derpå, att en stor del af rikets fastigheter och
riksfurstarnes enskilda förmögenhet äro pantförskrifna för vår räkning.

– Man annullerar förbindelserna.

5 – Möjligt. Men då annullerar man också krediten.

– Hvad är ert sista pris?

– Trettio procents kapitalrabatt, sex procents ränta, in- och återbetalning
på bestämda terminer i fullhaltigt mynt. Vi godkänna icke kejsar Ferdi-
nand II:s undervigtiga mynt. Jag skall lemna bestämdt svar nästa onsdag,
10 sedan jag granskat säkerheterna.

– Och jag skall vänta er här om onsdag, von Miltitz, ledsaga hofbankiren!

Härmed var underhandlingen afslutad. Öfverhofmarskalken greve
Trautmannsdorff lemnade fritt lopp åt sin munterhet, när juden gått.

– Så slug och ändock lurad! utbrast han med ett diplomatiskt löje. – På
15 dessa säkerheter får han icke femtio procent tillbaka. Men han har dikterat
lag för en kejsare, och har han icke fått allt, har han likväl fått löften. Det
är så detta folk tränger sig genom. I dag ett steg tillbaka, i morgon två steg
framåt. Hvad är kejsarens makt mot penningens? Denne bugande, alltid
förtrampade, alltid ödmjuka, alltid förslagne mammonstjenare är för ögon-
20 blicket mäktigare, än Ferdinand III och hans romerska rike.

Ruben Zevi sade vid sig sjelf, när han gick:

– Vore detta lån min enda affär, blefve jag ruinerad på panterna. Men
detta lån är min pant för hundrade föregående. Det lönar sig att vara ousmät-
lig för makten. Jag och kejsaren behöfva hvarandra. Må han kalla oss rättor
25 och skadedjur; vi dia hans rikets mjölk, intill dess att vår tid är kommen.

Klockan 9 på aftonen infann sig i borgen en liten svartmusig karl, som
med sina ständigt rörliga armar och ben påminte om ett krypande skaldjur.
Det var svarte Kunz.

– Hvar har du funnit denna nål? frågade honom Ruben Zevi, visande
30 silfverliljan.

– Jag har hittat honom vid floden, svarade Kunz.

– Du ljuger, karl. Du har funnit honom på ett slagfält, der du funnit
ditt öfriga byte.

– Möjligt. Jag mins ej så noga. Jag hittar så mycket.

– Vill du säga mig hela sanningen för dessa blanka tre gyllen, eller vill
35 du hellre piskas ut af mina drängar?

– En fattig karl tycker mera om penningar, än om stryk. Hvad skulle jag
veta? Jag förtjenar mitt bröd hvar jag kan.

– Nå?

- Det var i Neunburg.
- Kunde tro det. En bajrare eller en svensk?
- Död som död. Der var en fot i sanden. Drog fram foten, två ben och en pojke.
- Lefde han? 5
- Hvad skulle han lefva under fyra fot grus! Han bar nålen och en svensk daler insydd i rockfodret.
- En svensk således. Och du stack icke ned honom för att beqvämare plundra?
- För sådana paltor? Stöflarna voro icke värda en gyllen. Litet sparkade han med benet, det är så vanligt, att dödt folk sparkar. 10
- Således lefde han?
- Vet jag det? Hugg hufvudet af en tupp, och han skall ännu kunna flyga!
- Tror du, att jag kan göra dig gagn eller skada?
- Penningen kan alltid göra gagn eller skada, svarade likplundraren med ett försmädligt grin. 15
- Nåväl, gå till Neunburg, förskaffa dig de möjligast noggranna under rättelser om pojken, hos hvilken du funnit nålen. Men försök ej att ljuga; du ser, att det lönar sig icke hos mig. Tjugu gyllen, om du med säkerhet vet, att pojken lefver. Fyrtio, om du kan säga mig hvar han finnes. Hundra, om du för honom lefvande till mig, och galgen, om du bedrager mig eller försummar ditt uppdrag. Har du förstått? 20
- Jag har förstått hundra gyllen.
- Och svarte Kunz lofvade sankt Hubert ett försilfradt vaxljus, om helgonet bistod honom att förtjena en så vacker hittarelön. 25
- Ruben Zevi granskade ånyo silfverliljan.
- Hon kan vara den ena, men hon kan också vara *den andra*, sade han eftersinnande. – Hvarför märkte jag ej båda nålarna olika? Hvarför kan du ej tala, du vandrande lilja af Claude Ballin? Hvarför kan du ej berätta, genom hvilka händer du gått? 30

18. Äfventyr i Böhmen.

Rid, om du vill hafva mer än en half timme att lefva.

Efter en månad kom svarte Kunz tillbaka med en pojke, hvilken han heligt försäkrade vara den samme, hos hvilken han funnit silfvernålen. Berättelsen 35

var icke illa hopsatt. Gossen sade sig vara från Sverige och hade följt en svensk officer som uppappare; officeren hade blifvit sårad och gifvit nålen som belöning för trogen vård.

Ruben Zevi afbröt denna berättelse tvärt med några svenska ord, dem han för länge sedan lärt af krigsfångar i Polen.

– Huru gammal är du?

Gossen såg förvirrad på honom och svarade stammande:

– Aus Schweden.

– Ut med eder! skrek juden förbittrad, och till ersättning för sina hundra gyllen blef svarte Kunz denna gång verkligen utpiskad med sin förmente svensk genom borgens port.

Emellertid hade förgylde Ruben bekymmer och omak för den handpenning han lofvat kejsaren till det rikslofliga ändamålet att slå svenskarne. Trosförvandternes kassor voro rika på skuldförbindelser, men toma på klingande mynt. Sjelfve de mosaiske holländske bankirerne, som åtnjöto den afundsvärda förmånen att stå under borgerlig lag, hade tömt sina penningsskrin för kriget mot Spanien, med dess för dem så vådliga inquisition. Judiska penningar voro med i alla krig och i alla länder. Den ena millionen drog i fält mot den andra, den ena skuldsedelns ref sönder den andra. Samme långifvare kunde väpna två fientliga härar till strid. Blef den ene låntagaren insolvent, fick den andre betala för båda. Segrarens byte flöt dock alltid i omärkliga rännilar tillbaka till långifvaren. Jemförd med våra dagars bankirrärelse, var affären på 1600-talet sådan, att statslånen, under penningens högre värde, ännu icke gälde milliarder, högst femtio eller hundra millioner, och vidare bedrefs spelet mycket tystare. Det fanns mäklare, kontor och agenter, det fanns hypotek och pantförskrifningar, till och med börsbyggnader i de stora städerna, men der funnos inga noterade eller telegraferade kurser, inga tidningar, inga hastigt vunna rikedomar i dag med ruiner i morgon, ingen hetsjagt i papper, som stiga och falla. Mammon dyrkades nu som i alla tider, men utan offentliga öfversteprester och altaren; den stora allmänheten lefde i en lycklig okunnighet om mäklarnes hemliga spel.

Ruben Zevi nödgades företaga många resor och befann sig våren 1642 på väg till Prag, då han råkade ut för ett äfventyr.

Det var en mödosam färd, denna korta resa till Prag. Landet var härjadt intill bara mulen, städer och byar nedbrända, åkerfälten förvildade, mångenstädes be vuxna med ungskog, befolkningen nästan utdöd af krig, flykt, hunger och pest. Det olyckliga landet var för ögonblicket befriadt från

svenskarne, men kejsarens trupper, som inmarscherat i deras ställe, voro icke en hårsman bättre, snarare grymmare. Invånarne vågade sig ej fram ur sina gömställen. Vågade någon visa sig, föll han i händerna på röfvarebanden, som utplundrade hvad der fanns öfrigt ända in under fästningarnas murar. Näst Italien, fanns på denna tid intet land, så illa beryktadt för sina röfvare, 5 som de böhmiska bergen och skogarna. Desertörer från alla de krigshärar, som våldgästade landet, rotade sig tillsamman, drifne af hunger och roflystnad, till skaror af tjugu, femtio, stundom hundra man, och skydde icke våldsgerningar. De små städerna voro icke trygga för dem, än mindre byar och gårdar, der sådana undantagsvis funnos ännu. Invånarne bundos och 10 tvungos genom all upptänklig tortyr att uppgifva de ställen, der de gömt sin egendom. Det var Tillys och Wallensteins, slutligen äfven Banérs soldater, som infört dessa sinnrika pinomedel. Några inhäle gödselvatten i de olyckliges mun; det var »den svenska drycken». Andra skrufvade flintorna från sina pistoler, inträngde offrets tumme i öppningen och skrufvade till. 15 Andra strödde salt under uslingens sårade fotsulor, drogo ett tagelstrå genom hans tunga eller vredo kring hans panna ett snöre med många knutar. Fanns en bakugn, var denna ett brukbart redskap, ty dit instoppades offren, och en långsam eld uppgjordes framför ugnen för att genom röken och hettan tvinga de halfstekta offren till bekännelse. Historien – och särskildt trettio- 20 åriga krigets historia – är rik på sådana uppenbarelser af den onde anden i människohamn, men djefvulen lyder icke lagen om orsak och verkan: hans gerningar finnas, han sjelf säges ej finnas till.

Under sådana kända tidsförhållanden kunde ingen resa utan en stark eskort, och Ruben Zevi medförde tjugu välbeväpnade ryttare, alla hans eget 25 folk och israeliter, ty på främmande legoknektar vågade ingen lita. Sjelf red han, med sina sjuttio år, en stark häst, i hvars sadelhölster voro instuckna två långa ryttarepistoler. Guld medförde han endast för resans behof.

Detta tilldrog sig i maj 1642, något mer än ett år efter Neunburgs fall. Karavanen hade på morgonen lemnat den lilla staden Dobrschan i vestra 30 Böhmen, red långs den slingrande stranden af floden Radbusa och hoppades före aftonen uppnå fästningen Pilsen. Två ryttare redo förut som kunskapare, två andra bakom som arriergarde.

Vägen var usel, resan fördröjdes öfver beräkning. I våra dagar löper en jernväg till Pilsen ungefär i samma riktning och öfvergår Radbusa en 35 svensk mil nordost om Dobrschan. Öfvergångsstället var år 1642 närmare fästningen, hvarför solen redan stod lågt i vester, när de resande hunno till denna punkt. Der befanns bron upprifven, troligen för krigsändamål, och

då vårfloden ännu var strid, syntes ingen möjlighet att komma öfver, helst människoboningar och vägvisare ej stodo att upptäcka i den förhärjade nejden.

Karavanen höll stilla. Himlen mulnade, om en timme skulle mörkret
5 inbryta, och här kunde man icke tillbringa natten. Man beslöt bana sig väg genom småskogen på samma sida om floden, i hopp att finna ett färjställe, ett vad eller något tak öfver hufvudet för det hotande ovädret.

Skogen blef tätare, nejden oländigare. Man kom till en hålväg, ett bergspass, utför hvars sidobrant floden, sammanpressad i en trång klyfta,
10 skummade bort i okända djup. De resande vågade icke fortsätta längre och skattade sig lyckliga att vid bergsslutningen upptäcka ett af dessa fårstall, i hvilka nejdens herdar brukat indrifva sina hjordar till nätterna, den tiden, när der ännu funnos hjordar i Böhmen. Det var ett stort, täckt skjul, utan fönster, dörrar, eldstad och golf, med glesa väggar till halfva sin höjd,
15 så rymligt, att karavanen godt fick rum med hästar och tross. Vakter utställes, såsom i fält; hästarne förblefvo sadlade. Eld upptändes, aftonmåltiden framtogs ur medförda förråd, sofställena tillredes af löf och risqvistar.

Aftonbönen fick icke försummas; de voro ju alle rättrogne israeliter. Assar Kaba, Ruben Zevis stallmästare och anföraren för hans livvakt, en
20 ståtlig, kraftfull spansk jude om föga mer än trettio år, läste bönen och derefter ett kapitel ur första Mosebok, tjuguoåttonde kapitlet:

»Jakob drog ut från Beer Seba och for till Haran. Och han påträffade ett ställe, der han dröjde öfver natten, ty solen hade gått ned. Och han tog en af stenarne på det stället och lade den till hufvudgård åt sig och lade sig på
25 det stället att sofva. Och han drömde, och si, en stege stod på marken, och dess spets räckte upp till himmelen, och si, Guds englar stego derpå upp och ned. Och si, Herren stod öfverst derpå och sade: Jag är Herren, Abrahams, din faders, och Isaks Gud. Den jord, hvarpå du ligger, skall jag gifva åt dig och din säd ... Och si, jag är med dig och skall bevara dig hvar du går.»

Det var nu fullständigt mörkt; regnet begynte falla i stora droppar. En del af karavanen hade inslumrat, när utanför stallet hördes knäppningen af en musköthane, som icke gaf eld, troligen emedan fångkrutet blifvit vått. Strax derpå rapporterade en af vaktposterne, att en skugga smugit sig tätt förbi honom och försvunnit i mörkret.

Fyra män utsändes att rekognoscera. De hade ännu icke återvändt, när i det öppna rummet ofvanför den halfva väggen visade sig konturerna af ett hufvud och en dämpad röst sade:

– Gefahr! Gefahr! Todt gebrannt werden!*)

Nu väcktes alla de sovande, två man utsändes och återvände om några minuter med en halfvuxen pojke, så trasig, så smutsig och af ett så afskräckande vildt utseende, att några af de uppskrämde israeliterne gjorde korstecknet, såsom de sett katolikerne göra, ty mot gastar och onda andar ansågs ingenting annat hjälpa. 5

Fången hade låtit taga sig utan försök att fly. Han förhördes och svarade med samma dämpade röst, såsom hade han fruktat lyssnare:

– Gleich fort!***) Todt gebrannt werden!

Föga belåten med detta korta svar, lät Assar Kaba rikta två muskötter mot fången och frågade hvem som utskickat honom. 10

Den trasige pojken skrattade föraktligt och svarade på samma böhmiskt tyska munart:

– Rid! Rid, om du vill hafva mer än en half timme att lefva! Petrowitz väntar på sömnen och midnatten. 15

Bland alla Böhmens vid denna tid ryktbare röfvarchefer var Petrowitz den slugaste, blodtörstigaste och mest fruktade. Man höll ett kort krigsråd. Pojken kunde vara en förrädare, en lockfågel, utsänd till att locka ett rof i bakhåll. Det syntes säkrare att tillbringa natten under gevär i stallet, som dock erbjöd något skydd, än att våga sig ut på okända vägar i mörkret. 20

Under denna rådplägning återvände de fyra först utsände spejarne. De hade smugit sig in i hålvägen och på afstånd upptäckt en lägereld bakom bergväggen. Man hade att befara angreppet af en öfverlägsen styrka, och spejarne tillrådde ett skyndsamt återtag samma väg, som man kommit. 25

Rådet antogs. Hästarnes hofvar omlindades med halm för att icke förråda de flyende. Men i detta mörker, på denna eländiga väg och utan vägvisare!

Fången sade:

– Jag känner vägen. Binden mig framför den främste ryttaren, men lemn mig tygeln och händerna fria! Skjuten ned mig, om jag förråder eder!

Det fanns intet annat val. Innan kort var den lilla truppen, så tyst som möjligt, åter på väg i mörka natten. Regnet, som smattrade mot berghällarna, bidrog att förtaga ljudet af hästarnes varsamma steg mellan stenar och vindfällan. 30

På detta sätt hade man hunnit nästan ut från bergstrakten, när plötsligt ett skott blixtrade fram ur en klyfta. Det upplyste för ett ögonblick den 35

---

*) Fara, fara! Innebrännas!

**) Genast bort!

ödsliga vildmarken, slocknade hastigt, men efterföljdes af två eller tre andra. Bergens ekon återkastade ljudet, så att man tyckte sig höra en uthållande musköteld från alla sidor.

– Det är ingenting, sade gossen skrattande. – De sigta illa i mörkret, och 5 deras musköter klicka i regnet. De skjuta ej för att träffa, de skjuta signal.

Han hade rätt; ingen träffades. Men nu hade truppen kommit till småskogen och stötte vid hvarje steg mot snår eller trädstammar. Rytterne måste sitta af och leda hästarne. Fången lemnades ensam i sadeln, hans ryttare ledde Ruben Zevis häst. De sjuttio åren protesterade mot en fotvandring 10 under dessa omständigheter.

Vägvisaren lyckades finna en fotstig, på hvilken man slutligen uppnådde öppna fältet. Men småskogen hade medtagit en dyrbar tid. När man kunde urskilja en friare utsigt, höll vägvisaren stilla och uppmanade rytterne att låta sina hästar dricka ur regnpölarne. – De torde snart behöfva ungerska 15 ben, anmärkte han. Ungerska hästar voro af alla de snabbaste.

Gossen hade afstigit och lyssnat åt det håll, hvarifrån vinden blåste. Derpå kastade han sig ned på en flat berghäll, lade örat mot hällen och lyssnade åter, utan att draga andan.

– Jag trodde det, sade han slutligen lifligt. – De äro fyrtio eller femtio 20 man till häst. De hafva tagit en omväg för att undvika småskogen. Vi hafva tio minuters försprång.

– Hvem har tagit en omväg?

– Petrowitz.

Det behöfdes ej mer. Detta enda ord bevingade flykten. Ruben Zevi med 25 sin eskort jagade fram öfver det öppna fältet, öfver osådda åkrar, förvildade betesmarker, ruiner af byar och igenvuxna gångstigar. De passerade ett vadställe öfver floden Radbusa, nästan utan att veta det. Ve den ryttare, hvars häst snafvade i mörkret öfver en stubbe eller bröt sin fot mot en slipprig sten. Ingen hade tid att vänta eller att hjälpa. Två man blefvo efter. Regnet 30 hade småningom upphört, och den mörka natthimmelen klarnade något, så att man stundom såg den gula randen af halfmånen glittra öfver bergen och kunde urskilja Böhmerwalds toppar.

– Hafva vi långt till Dobrschan? frågade under ridten Assar Kaba, som nu fattat ett obegränsadt förtroende till sin vägvisare.

– Till Dobrschan? Vi komma till Niirschan, det är jemnare väg, och dess 35 garnison kan blifva oss nyttig. Ännu hafva vi öfver en mil att rida.

– Den milen blir seg. Våra hästar tröttna.

– Den milen kunde kosta vår hals, genmälde gossen, – om ej Petrowitz'

hästar vore lika trötta som våra. Han företog i går ett misslyckadt ströftåg mot Tuschkan.

Om en stund begynte den tidiga majmorgonen ljusna. De flyende hade ingen tid att se sig tillbaka, men de trodde sig höra trampet af hästhofvar, som kommo beständigt närmare.

Ruben Zevis häst segnade ned på hasorna. Den gamle mannen kunde af trötthet knappt hålla sig kvar i sadeln. Assar Kaba red den starkaste hästen, lyfte sin herre framför sig i sadeln och fortsatte ridten. Ständigt närmare kom Petrowitz och med honom undergången. Vid en krökning af vägen kunde de flyende räkna sina förföljare, knappt mer än tvåtusen alnar bakom. Det var en trupp beridne röfvere om vid pass fyrtio man, och de kommo från vindsidan. Man kunde tydligt höra hästarnes flåsande.

Bland de flyende hyste knappt någon mer ett hopp om räddning, när gossen, som fortfor att rida främst, pekade på ett föremål vid sidan om vägen framför dem och ropade: – Se! Om två minuter skola vi vinna ett försprång!

Föremålet vid vägen befanns vara en af dessa groft uthuggna stenbilder af jungfru Maria med barnet, hvilka mångenstädes stå uppställda vid vägarna, särskildt vid korsvägar, dels som böneställen för de förbifarande, dels med sparbössor för välgörande ändamål. Om en stund sågos förföljarne göra halt, innan de uppnått Mariebilden, och råka i tvist med hvarandra. Der blef en häftig ordvexling; röfvareskaran delade sig åt båda sidorna öfver de närmast liggande åkerfälten för att på detta sätt kringgå bilden. De mest förhårdade ville rida vägen fram, men flertalet kunde ej förmås att utan ett korstecken och ett *ave* rida förbi denna heliga plats. Slutligen valde alla en omväg.

Man hörde Petrowitz svärjande uppmana sitt uppstudsiga folk att skynda, ty på en höjd nära Niirschan visade sig fjerran en afdelning kejsrerligt kavalleri. Men åkermyllan, uppblött af regnet, klubbade vid hans trötta hästars hofvar och gaf, jemte omvägen, de flyende försprång. Ruben Zevi och hans än mera uttröttade följeslagare uppnådde i sista minuten foten af den höjd, på hvars topp kavalleripatrullen bevakade den kringliggande nejden. Petrowitz fruktade band såg med oförställdt raseri sitt säkra byte undkomma; gjorde trotsigt halt, likasom för att invänta ett anfall, och aflossade utmanande sina karbiner i luften. Detta förblef icke obemärkt. Förbittradt öfver en så stor fräckhet, gaf det kejsrerliga kavalleriet sina hästar sporrarne för att antaga utmaningen. Men Petrowitz fann icke för godt att denna gång våga en ojemn strid. Han drog sig, visande tänderna, stormodigt tillbaka till sina otillgängliga bergshålor. Emellertid lyckades denna hans förmäthenhet, jemte försöket mot Tuschkan och otaliga andra, förgäfves öfverklagade våldsbragder, slutligen

sätta lif i den slappa kejsrerliga styrelsen öfver Böhmen. Garnisonen i Pilsen, förstärkt med truppen i Niirschan, fick ordres att göra slut på plundrarnes olidliga ofog. Några veckor efter sin misslyckade jagt på den förgylde juden blef Petrowitz omringad, utdrefs ur sina bergshålor och jagades som en varg
 5 från klyfta till klyfta. Priset på hans hufvud frestade en af hans eget folk, som sköt honom bakifrån, medan han tvättade sitt blodiga ansigte i en källa.

19. Igenkänd.

Blod af mitt blod och själ af min själ.

Ruben Zevi hade förlorat två tjenare och tre hästar, som aldrig återfunnos. Under hans nödtvungna hvila i Niirschan badades och uppkläddes
 10 den förvildade pojke, hvilken han hade att tacka för räddningen från en säker död. Den trasige uslingen förändrade skepnad och framträdde som en vacker, spenslig yngling om femton eller sexton år. Der låg allt ännu något trotsigt och vildt i hans bruna ögon; der var ett österländskt slägttycke i
 15 hans örnäsa, svarta hår och smidiga hållning; der var något af Petrowitz i hans utmanande förakt för faran eller lifvet; men der var äfven något, som oemotståndligt tillvann honom den gamle israelitens bevågenhet. Ruben Zevi frågade förgäfves sig sjelf hvarför han, hvars erfarenhet lärt honom misstro alla okände som bedragare eller fiender, alltifrån den farliga natten
 20 i fårstallet kände ett så ovanligt förtroende till denne unge röfvar – ty hvad kunde han annat vara? – som förrådt sina kamrater och desto förr kunde förråda hvilken annan som helst.

Gossen var frispråkig och öppen i allt, som rörde Petrowitz' band. Han beskref huru desse röfvarer legat än vid den ena, än vid den andra landsvägen
 25 på lur för att uppfånga resande och afpressa dem penningar; huru de för sin roflystnad användt alla medel och derefter nedhuggit sina fångar eller störtat dem utför branterna; huru de plundrat byarna och nattetid öfverfallit de små städerna; huru de sig emellan slagits om rofvet, när anföraren ej var tillstädes, men i hans fruktade närvaro hycklat en blind lydnad för denne man,
 30 hvilken de hatade lika uppriktigt, som de fruktade honom. Deras spejare i Dobrschan hade rapporterat den rike judens afresa, och de hade upprifvit bron för att tvinga honom in bland bergen. Uttröttade efter det misslyckade försöket mot Tuschkan, hade de sparat detta byte till midnatt, när de hoppades bättre öfvermannas den väl beväpnade eskorten genom att i alla fyra
 35 hörnen antända fårstallet. De hade samtalat derom vid lägerelden, der han,

berättaren, låtsade sofva. Han afskydde dessa ogeringar, han hade länge varit betänkt på flykt och nu i nattens mörker utfört sin föresats ... – Det var ingenting att tacka mig för, slöt han med sitt vilda röfvelöje. – Hade hästarne varit tjudrade utanför stallet, skulle jag tagit en och ridit min väg. Men jag fick ej plats i en sadel, utan att varsko eder om faran. Hvart skulle jag undkommit till fots? De hade spejare i hvar buske. 5

– Hade du goda dagar i bergen? frågade Ruben Zevi.

– Goda dagar? Jag har en gång förr sutit fyra dagar i ett hundstall och ätit hundmat. Petrowitz hade stundom så mycket vin, att när de druckit, glömde de sticka tappen tillbaka i vinfatet. Svälta i dag, frossa i morgon. Icke slogo de mig; jag bar ju en dolk. Ena dagen sköto de efter mig, andra dagen fick jag ett guldmünt. Jag rensade musköterna och fodrade hästarne. Der skulle lefvats ett friskt lif i bergen, om der ej varit så eländiga bakhåll. Jag har sett blod förr, men jag tål inga tjufnep. De spelte med falska tärningar! 10

– Berätta mig huru du kom till Petrowitz' band! 15

Gossen teg.

– Du har varit en röfvere. Vet du en röfveres dom?

– Skjut mig! För hvad skall jag lefva?

– Du skall lefva, om du vill eller icke. Men berätta mig något om dig sjelf, för att jag må bättre utverka din benådning i ståndrädden! Ditt namn? 20

– Urban.

– Ingenting mer?

– Niemand.

– Katolik?

– Så säga de. 25

– Hemma från? ...

– Stjernorna.

Den gamle betraktade honom forskande. – Haf förtroende till mig. Säg mig huru du kom till Petrowitz' band!

– De togo mig med en resande köpman från Genua. Honom stekte de på glöd och kastade honom att svalkas i floden Moldau. 30

– Huru kom du till honom?

– Jag rymde från ett band italienska komedianter.

– Och huru kom du till dem?

– Jag rymde från de barmhertiga systrarna i Innsbruck. 35

– Hvarför? Voro de ej goda emot dig?

– De döpte mig till katolik och gåfvo mig namn efter påfven. Jag ledsnade vid deras eviga messor.

– Huru kom du till dem?

– De fingo mig af en bajersk nunna. Jag var sårad och sjuk. Hon hade hittat mig nästan död i en grushög.

– Hvar?

5 Gossen teg.

– Urban Niemand, du har räddat mitt lif; jag kan ju ej annat än vara din vän och önska din lycka. Hvar fann hon dig?

– I Neunburg.

Ruben Zevi såg en aning besannad och uppknäppte sin långa kaftan.

10 Hans undertröja sammanhölls vid bröstet af nålen med silfverliljan, det enda smycke han bar, emedan det var honom kärt.

– Känner du denna nål?

Gossen rodnade upp till örsnibbarne.

– Det är min nål, sade han öfverraskad.

15 Ruben Zevi kysste honom på den rodnande pannan. – Det är nog, att du burit denna nål, sade han med faderlig ömhet. – Jag hade en enda kär son och en enda kär dotter. Åt hvardera af dem lät jag Frankrikes berömdaste silfversmed förfärdiga en sådan nål, så konstigt smidd, att ingen kunde göra den efter. Herren har tagit min son och min dotter ifrån mig. Med
20 dem försvunno äfven de silfvernålar, hvaraf de skulle igenkänna hvarandras budbärare, om de någonsin råkade i nöd eller trångmål. Vill du nu säga mig hvarifrån du fått denna nål?

– Jag fick honom af grefvinnan Brahe på Lavila för att jag hittat hennes guldkedja. Nålen skulle vara ett märke, om jag behöfde hennes bistånd i
25 nöden. Åh ja! Det är så långt till Finland.

– Vet du af hvem grefvinnan fått nålen?

– Af herr Åke Tott.

– Tott? Åke Tott? Var det icke han, som brandskattade Hamburg? Har han röfvat sitt byte der eller i vestra Tyskland, är detta min sons nål. Men
30 han har äfven plundrat i Polen, i Liffland, i Ostpreussen; han kan ha funnit min dotters nål. Den ena eller den andra; hvilken ovisshet! Hvar är du född?

– I Finland.

– Du menar Liffland?

– Nej, Finland.

35 – Och dina föräldrar?

Gossens blick mörknade. Den stora, brännande frågan om skymf eller heder var åter der. – Jag har sagt, att jag är från stjernorna, svarade han.

– Godt. Behåll din hemlighet, tilldess att du frivilligt anförtrot den åt

en, som önskar din välfärd. Vill du följa mig som min tjenare och blifva hos mig? Med vilkor, att du icke rymmer, som tyckes ha blifvit din vana.

Urban Niemand betänkte sig. – Gif mig frihet att uppsöka svenska hären! Jag är korporal under öfverste Gordon.

– Du korporal? Och katolik? 5

– Åh så! Jag blir lutheran igen.

Ruben Zevi fann detta vara ett nog lätt sätt att ombyta trosbekännelse. Han hoppades vinna gossen för egen räkning och lofvade bereda sin skyddsling något lägligt tillfälle att fly till svenskarne. Vägarna voro nu för en tid rensade från röfvere, och resan kunde utan hinder fortsättas till Prag. Derifrån återvände bankiren öfver Passau och uppför Donau till Regensburg. 10

Urban Niemand inträdde der i tjenst under Assar Kaba, som var honom bevågen, och fick till en början rykta hästarne, hvilket han bäst förstod. Han var den ende kristne i judeborgen och som sådan illa anskrifven hos borgens öfrige invånare. Joas sade till sin farbroder: – Hör, herre, din trogne tjenares varning! Denne hedning skall vid nästa upplopp öppna porten för plundrarne. 15

– Och jag säger dig, genmälde Ruben Zevi strängt, – att eho som rör ett hår på piltens hufvud eller smädar honom med ett gäckande ord, den jagar jag ut som en hund ur borgen. 20

På qvällen efter sin hemkomst hade den gamle, efter sin vana, läst aftonbönen med Rachel, när hans blick föll på bilden öfver hans säng. En plötslig blekhet öfverfor hans kind; han fattade flickans hand och utropade: – Hon rör sig! 25

– Hvem? frågade Rachel häpen.

– Hon i taflan! Hon ser på mig, såsom hon såg i lifvet; hennes läppar röra sig, som ville hon tala!

Flickan började gråta.

– Nej, gråt icke, fortfor juden, återkommande till besinning. – Kalla hit Urban; du vet, den främmande gossen! 30

Rachel vågade invända, att det var sent och att ännu ingen otrogen fått med sin närvaro besmitta borgens innersta helgedom.

– Gå! Jag vill se honom! Eller ... du är en jungfru af Israel ... väck Assar, låt honom skicka hit pilten! 35

Rachel gick. Den gamle betraktade ofrånvänt bilden. Hon rörde sig icke mer, men en förunderlig likhet, som upprört honom vid första anblicken, syntes honom mer och mer öfverraskande.

Urban Niemand inträdde, åtföljd af Assar och Rachel. Lampan flyttades, så att hon klart belyste gossen och bilden på väggen. Ruben Zevis blickar irrade från den ena till den andra och blefvo alltmera fuktiga, tilldess att han, ur stånd att återhålla sina tårar, drog gossen till sig och öfverhöljde
5 honom med sina kysisar.

– Sen I det icke? Förstån I det icke? utbrast han till Rachel och Assar, hvilka förvånade följde riktningen af hans pekande finger.

– Han liknar Ruth! anmärkte Rachel okonstladt.

– Det är hon sjelf! intygade Assar Kaba.

10 Ruben Zevi upplyfte sina händer och sade: – Jag tackar dig, mina fäders Gud, att du gifvit mig detta vittnesbördet! Mina ögon äro förtorkade af gråt och min själ förvissnad af suckande. Ett vittnesbörd gäller intet, men i tu eller tre vittnens mun skola alla saker bestå ... Nu gå, Herrens vittnen, gå, Rachel, mitt kära barn; gå, min trogne Assar! I skolen sedan få veta Jakobs
15 Guds rådslag. Jag vill vara allena med denne pilten.

De två aflägsnade sig, ovissa huru de skulle förstå denna oväntade tilldragelse. Den gamle fattade Urban Niemand's händer och yttrade med af rörelse darrande stämma:

– Vill du nu frivilligt säga mig hvilka dina föräldrar voro?

20 – Jag vet icke, svarade gossen sanningsenligt.

– Men om jag nu säger dig, att hon der på taflan, hon, den oskyldiga, den rena, som Gud utkorat till offer för hela min slägts synder, att hon var din moder ... vill du då säga mig hvad du vet om din börd?

– Jag har aldrig sett min moder. De sade mig, att hon dött okänd och
25 fattig i kalla vinternatten samma stund, då vi kommo till verlden.

– O, min Ruth! Mitt välsignade barn, Herrens offer för mina synder! snyftade den olycklige fadren och betäckte ansigtet med sina händer. – Så ung och så bruten, så högt älskad och så tröstlöst öfvergifven! Si, Herren har gifvit din fader denna verldens egodelar till rof, hans hand utsträckes öfver
30 den vida jordens krets, han befäller dess skatter, och de lyda honom, men han har ej förmått räcka sin enda kära dotter ett bröd, när hon hungrade, eller en dryck vatten, när hon törstade, eller en trasa af sin purpur, när hon skälfde af köld! Okänd och fattig! ... Du hör det, Israels Gud, som gifvit mig allt, hon har dött fattig, fattig, fattig ... Den ringaste af mina tjenare
35 skall icke dö så fattig som hon!

Och den gamle slet sitt grå hår i sorgens öfvermått, intill dess att en ny tanke undanträngde den första. Han fattade åter gossens hand och tryckte den hårdt. – Du säger: samma stund *vi* kommo till verlden. *Vi*?

- Ja, vi äro två. Min syster Hagar och jag.
 – Och hon lefver?
 – Ja. Vi skildes för två år sedan.
 – Hvar?
 – I Finland. 5
 – Jag skall uppsöka henne, om hon än gömde sig i den djupaste snö.
 Men du, min Ruths son, blod af mitt blod och själ af min själ, du skall från denna dagen vara *min* son!

20. Före slaget.

Torstenson ensam behöll 10
 sitt ogenomträngliga lugn.

Två svenske fältherrar hafva segrat fotlöse i hängbår; en tredje, den tappraste, förlorade i hängbår slaget vid Pultava.

Fruktansvärdare i fält, större som menniska, följde efter Johan Banér Gustaf Adolfs bäste lärjunge Lennart Torstenson, blixten benämnd. Huru 15
 man väntade honom i långa månader från våren 1641, när frukterna af Banérs fälttåg tycktes gifna till sköfling och den hufvudlösa svenska hären falla i spillror! Allt var förberedt: penningar, trupper, krigsplaner. Riket tycktes hafva uttömt sin sista sparpennning, sin sista arm, som kunde umbäras vid plogen, och Torstenson kom icke. En af dessa förgängelsens råttor, som 20
 gnaga hjeltars lifstråd, hade krupit ut ur Ingolstadts fuktiga fängelsehvalf och bitit sig der för listiden fast i fältherrens fot. Det stora kriget kommenderade marsch; gikten kommenderade halt. Han, som skulle segra, var sjelf besegrad, innan han fattat fältmarskalksstafven. Afundsjuke generaler tvistade om företrädet i rang och befäl; tygellöse legoknektar tillstälde myteri; 25
 uppviglare smögo sig in i fältlägren; diplomaterne begagnade tillfället att öfverlista hvarandra. Alla tänkte på sig, ingen på folkens välfärd och stridens verldshistoriska mål. Trettioåriga kriget upplöste sig i en fejd om byte; man slogs om besittningen af förödda länder.

Ett stort drag hade qvarstadnat i tidens förvridna anlete, ett heroiskt, 30
 men upprörande drag af förvildning: – likgiltigheten för menniskolif och menniskolycka. Huru hade man icke i början upprört himmel och jord, när Magdeburg förstördes, när Pasewalks invånare nedhöggos! Hvilka verop hade ej då uppstigit från en härjad by! Hvem var så afskydd, som menniskoslagtaren Götz, som mordbrännaren Holk och deras gelikar! Men vid detta 35

var man nu van, och vanan förslöar. Svärdet, brandfacklan, utpressningen hade nu gått från land till land; hvem hör en klagan i ödemarker? Vid Lützen, säger Schiller, hade lifvet förlorat sitt värde, när den bäste och ädlaste icke mera fanns till. Tio år senare stod lifvet så i vanpris, att man tog och man
 5 miste det, såsom man i våra dagar tager och bortkastar en cigarett. Den onyttiga varan slösades bort, såsom sällan förr och sällan sedan. Icke så, att svärdets och kulans arbete skulle ha kostat mera blod, än i nyare tider. Tvärtom, en nyare tid har tiodubblat förstörelseredskapen och härarnes massor. I 1600-talets krig smalt lifvet bort, än genom utsväfningar, än genom
 10 små dråpslag, små olycksfall, än genom otaliga lidanden, om hvilka vår tid knappt har en aning. Farsoterna togo sin part, umbäranden togo mera. Wallenstein förde till lägret vid Alte Veste 60 000 man och begrof hälften som döda. Gallas lyckades gång efter gång, inom få månader och nästan utan strid, förstöra manstarka härar. Marschen genom ödelagda länder kostade
 15 Banér halfva hans styrka. En belägrad fästning var utom och inom murarna en öppen graf. Detta allt utan att räkna manfallet bland de obeväpnade.

Till slöseriet med människolif bidrog ett egendomligt bruk, som nutidens krigsföring längesedan bortlagt, men som förklaras deraf, att trettioåra krigets soldat mest fick sörja för sig sjelf så godt han förmådde. Den tyske
 20 soldaten medförde i fält sin hustru och sina barn, som hade sin plats vid trossen till ett så stort antal, att de stundom voro tre eller fyra gånger så många, som de stridande sjelfve. Dessa soldathustrur medförde kläder och husgeråd; de tvättade, kokade och hushållade för sina män, kunde ock deltaga i deras rövverier och svärma som korpar öfver slagfältet efter en strid för
 25 att plundra de döde. Lösa kvinnor, slödder af alla slag, förökade trängseln. När då hären led brist på det nödvändiga eller blef slagen och skingrad åt alla håll, skingrades äfven svärmen af kvinnor och barn; en del undkom i elände, andra blefvo segrarens byte, mesta delen förgicks. – Den svenske och finske soldaten nödgades kvarlemna familjen hemma, men hans officer
 30 medförde ofta sin hustru, mera sällan ett barn.

Ändtligen kom Torstenson i november 1641 och med honom ny enhet, ny kraft, nya förstärkningar. Han var den ende, som uppfattat sin store mästares tanke, den ende, som kände sig mäktig att föra det stora kriget. Hans mål, som han aldrig lemnade ur sigte, var att marschera så rakt som möjligt
 35 på Wien och der tvinga kejsaren till fred.

Men Torstenson hade emot sig en lika tapper och dertill slugare motståndare. Elfva månader förgingo under marscher, belägringar, svält och mödor, innan han lyckades tvinga Piccolomini till ett allvarsamt fältslag.

Kom så en mörk oktober natt 1642. Svenska hären belägrade det välbefästa Leipzig. Fältmarskalken hade sent på qvällen sammankallat ett krigsråd till högkvarteret i byn Straussenhäuser för att öfverlägga om belägringen och möjligheten af en stormning. Närvarande voro svenska härens främste och mest frejdade fältherrar: – Torstensons närmaste man, den barske riksfälttygmästaren Johan Liljehöök med sin fårade panna och sina stora skarpa grå ögon; – mästaren i det lilla kriget, den tappre och roflystne brandenburgaren Hans Kristofer von Königsmark; – den blåögde blifvande fältmarskalken Karl Gustaf Wrangel; – den blifvande konungen, pfaltzgreffen Karl Gustaf, nu vid sina blomstrande tjugu år i sin första krigsskola; – den i strider grånade Axel Lillie, väl bepröfvad i Gustaf Adolfs leder; – den eldige, oförfärad fransmannen Mortaigne och slutligen tre i alla faror härdade finnar: den lille korpulente Arvid Wittenberg, som förliknats vid både lejonet och blixten; Breitenfelds och Lützens frejdade ryttarechef Torsten Stålhandske samt Neunburgs försvarare Erik Slange, utvexlad ur fångenskapen.

Fältmarskalken Lennart Torstenson beherskade med sin lugna klara blick desse krigare, hvilka redan så ofta anført härar på eget ansvar. Efter Gustaf Adolf fanns ingen så älskad och fruktad man som Torstenson, ingen som så kunde vinna och kufva ett trotsigt krigarehjerter. Han frågade sitt befäl om detaljen, men behöll för sig krigsplanen och det beslut, som blef afgörande.

Helst, sade han, ville han undvika en stormning. Leipzig var rikt och väl försedt med alla förråder, som kunde för hären blifva af största nytta. Dessa borde icke vid en stormning sköflas eller förstöras, fastmera borde staden tvingas att kapitulera. Dock trängde tiden hårdt på och tålde intet uppskof, emedan den kejsrerliga hären redan var i marsch att undsätta Leipzig. Krigsrådet skulle utlåta sig om bästa medlen att skyndsamt betvinga staden.

Mortaigne, den hetsigaste, hade dagen förut blifvit med förlust slagen tillbaka vid ett försök att storma Paulinerkollegiet och yrkade på en ny, allmän stormning dagen derpå. Med honom förenade sig Wrangel, Königsmark, pfaltzgreffen och Stålhandske.

Liljehöök, biträdd af Axel Lillie och Wittenberg, ansåg försvarsverken för starka och brechernä ännu ej praktikabla för stormlöpning. Man borde invänta artilleriets verkan två eller tre dagar framåt och derefter erbjuda kapitulation.

Slange anmälde, att han utsändt en kunskapare, som hvarje ögonblick kunde väntas åter med rapport om general Piccolominis marsch. Hade man ännu tre dagars tid, ville han förena sig med Liljehöök om att vänta.

Fältmarskalken anmärkte, att öfverste Stenbock med tre framskjutna

brigader vid Connewitz bevakade fiendens rörelser. General Piccolomini, tillade han, står fyra dagsmarscher härifrån i Lausigk.

– Min kunskapare, sade Slange, – inväntar icke fienden; han uppsöker honom.

5 Meningarna förblefvo delade. Fältmarskalken, med en redan uppgjord plan, som han ej fann för godt att meddela, var i begrepp att upplösa krigsrådet, när en ordonnans utkallade Slange. Kort derpå återkom denne med rapport, att Piccolomini stod icke i Lausigk, utan i Gaschwitz, en dagsmarsch från Leipzig.

10 Intrycket af denna rapport kunde läsas i fältherrarnes min och åtbörder. Liljehööks panna lade sig i än djupare veck. Lillie tummade sina mustacher, Wittenberg lade föraktligt benet öfver armstödet af den stol, der han slagit sig ned. Pfaltzgreffen förde handen till värjfastet, Stålhandske stampade i golfvet, så att sporrarne klingade. Wrangel bet sig harmsen i läppen, Königs-
15 mark hviskade leende några ord åt Mortaigne, och denne såg triumferande på fältmarskalken, likasom ville han säga: vi få likväl slåss! Torstenson ensam behöll sitt ogenomträngliga lugn, utan att ändra en min.

– Kalla in budbäraren!

En spenslig yngling, klädd som böhmisk trumpetare med de kejsrerliga
20 färgerna, infördes. Han tilläts muntligen afgifva sin rapport inför fältmarskalken.

– Den kejsrerliga hären, sade ynglingen, ännu andfådd efter en häftig ridt, – stod i går på morgonen i Lausigk, 19 000 man stark, 13 000 till häst och 6 000 till fots, under erkehertigens och general Piccolominis befäl.

25 Klockan sex satte sig förtruppen i marsch, och i går afton kom fotfolket till Kitschen, men kavalleriet till Eula. Efter fyra timmars rast blef åter uppbrott och ilmarsch genom natten. I dag klockan nio på förmiddagen rastades mellan Rötha och Magdeborn. Vid mörkningen för tre timmar sedan var förtruppen i Gaschwitz. Jag hörde dem säga, att erkehertigens stjerntydare
30 lofvat dem seger och att de i morgon före mörkrets inbrott skulle klappa på Leipzigs portar.

– Du har varit i deras läger?

– Jag har följt dem från Lausigk och bivuerat två nätter med dem.

– Invänta vidare ordres!

35 Ynglingen gick. Torstenson vände sig till Slange: – Stenbock har ännu ej rapporterat fiendens marsch. Kan generalmajoren lita på denne pojke?

Slange, numera generalmajor, svarade: – Han har bestått profvet i Neun-
burg.

– Mina herrar, återtog fältmarskalken, – det torde blifva nödvändigt att ändra *dessein*. Bekräftas denna rapport före midnatt af Stenbock, upphäfves belägringen. Det är icke lägligt för oss att stå instängda mellan de kejserlige och staden. Förbereden allt till aftåg; vaktposterna rundtomkring staden kvarblifva tillsvidare. Vi gå öfver Parthe vid Schönefeld och marschera till Breitenfeld. Ingen onödig brådska. Det är nog, att vi sätta oss i marsch, när Stenbock replierat på hufvudstyrkan och fiendens förtrupp kan bevittna vårt aftåg. Jag önskar, att aftåget må se ut som en oordnad flykt. Förstån I mig?

De i alla krigets konster invigde gamle fältherrarne förstodo sin chef, men den unge pfaltzgreffen förstod honom icke. Hvilken skymf! En så segervan här skulle anses fly för en fiende!

Vid midnatt anlände ilbudet från Connewitz. Stenbocks adjutant förhördes jemte Slanges kunskapare. Bådas berättelser öfverensstämde i öfrigt, men den senare kände fiendens styrka så noggrant, att han räknat hvarje regemente, hvarje sqvadron, hvarje kanon.

– Ditt namn? frågade fältmarskalken.

– Urban Niemand, korporal.

Torstenson log. I bredd med hans skäggige korporaler liknade denne pilt utan ett fjun på hakan en förklädd flicka.

Belägringen upphäfdes. Följande dag företog fältmarskalken en rekognoscering med kavalleriet. Dagen derpå, den 22 oktober, när fienden ryckte närmare, marscherade hela svenska hären mot qvällen till Breitenfeld. Detta skedde med skenbar brådska, i låtsad oordning, så att fotfolket tycktes vid bryggan öfver Parthe tränga på artilleriet, och kavalleriet åter tycktes trampa ned fotfolket. Stenbock, hvilken på en omväg kring staden drog sig tillbaka till hufvudstyrkan, råkade i handgemäng med fiendens förtrupper och gaf, efter en kort strid, sina hästar sporrarne. Allt liknade hardt när en skyndsam flykt, och de kejserlige styrktes i denna förmodan, när de funno spadar och hackor kringkastade i approacherna, vapen och munderingspersedlar likasom i stor brådska kringströdda, till och med några förnaglade kanoner kvarlemnade i de svenska batterierna.

Denna oordnade flykt måste begagnas att i grund slå den retirerande svenska hären. Piccolomini ryckte efter och stod samma natt, äfven han, på den vida slätten vid Breitenfeld. Mörkret tillät ingen vidare marsch i en fiendes närhet. Man måste invänta följande morgon för att krossa den flyende fältherren, som troligen hindrades af sin hjälplösa gikt att här hålla stånd.

Medan den annars så sluge och försigtige Piccolomini invaggade sig i dessa segerdrömmar, intog svenska hären ännu samma qväll sina platser i god slagordning och tillbragte natten, fullt stridfärdig, dels vid bivuakeldarne, dels utan skydd på den af regnet uppblötta marken. Äfven eldarne
 5 voro med afsigt tända så oregelmessigt, att de ej kunde förråda härens uppställning, snarare läto förmoda en nödtvungen rast hvarhelst flyende truppafdelningar funno det lägligast.

Öfverbefälhafvarne redo mönstrande förbi sina lägrade leder för att öfvertyga sig om att ordres blifvit noggrant utförda. Generalmajor Slange
 10 hade slutat sin mönstring och kastat sig ned vid en bivuak. Han var tankfull och nedstämd, något låg på hans hjerta. Eldskenet gaf hans uttrycksfulla blick en drömmande glans.

– Niemand, sade han till den bredvid stående ynglingen, hvilken afvaktade hans befallningar, likasom förut Gordons, – sätt dig, jag har något att
 15 säga dig. Hvarifrån kom du till mig i Olmütz?

– Jag rymde från en jude i Regensburg.

– Såsom du rymde från Finland, från nunnorna, från komedianterne, från Petrowitz' röfware. Det der har du berättat mig. Du blef illa behandlad i Regensburg?

20 – Nej, general. Den gamle juden var god mot mig, han gaf mig allt hvad jag önskade, utom friheten, och kallade mig sin son.

– Likväl rymde du?

– Köpmän! svarade ynglingen med en föraktlig axelryckning, som han lärt af herr Åke i tiden.

25 – Du tjenade mig lika oförskräckt, som du tjenade Gordon. Du gick för andra gången till en nästan säker död, när du erbjöd dig att utspeja fienden i hans eget läger. Huru undgick du hans misstankar vid Lausigk och på marschen till Gaschwitz?

30 – Vi hade dagen förut tagit en liten böhmisk trumpetare. Jag tog hans dräkt, hans soldatbref, hans namn, kunde tala hans språk, blåsa hans trumpet och kände hans hembygd.

– Jag förstår. Men det var icke derom jag ville tala. Är du verkligen född i Finland?

– Så säga de.

35 – Och du kände aldrig dina föräldrar?

– Nej.

– Sällsamt! Du liknar någon, som jag i min ungdom såg i Marienburg och aldrig kan glömma. Det var en ung qvinna ... en judinna.

– Den gamle juden i Regensburg påstod, att jag liknade hans dotter. Han trodde mig vara hennes son.

– En gammal jude? Väl icke Ruben Zevi, som de kalla förgyllda Ruben?

– Så hette han.

Slange betraktade gossen vid en uppflammande låga i bivuaken. – Likheter kunna bedraga, yttrade han i djupa tankar, värjande sig mot sina egna känslor. – Och likväl ... detta liknar icke en tillfällighet. Den person jag nämnde var Ruben Zevis dotter. Vet du alldeles ingenting om din far?

– Ingenting. Vet generalen något om min fader?

– Törhända. Var Ruben Zevis dotter din moder, så har jag sett henne sista natten i drömmen. Det betyder, att den kula, som är bestämd för mig, har funnit sin mynning och väntar i morgon sitt mål.

– Vet generalen min fars namn? återtog Urban Niemand, darrande af rörelse. Det var åter densamma brännande frågan, som icke lemnat honom någon ro, så långt han mindes tillbaka.

– Det finns namn, som man önskar aldrig ha känt och, om man känt dem, aldrig vill uttala. Fråga mig icke! Hvertill behöfver en krigare andra namn, än sitt ryktes och sitt regementes? Skapa dig sjelf ett ärofullt namn, och var nöjd dermed! Din far var det höstmoln, som gick öfver Tyskland den tid du föddes. Tacka Gud, att det gått förbi, och bed, att det aldrig återvänder, ty det bär ofärd, hagel och vintersnö. Kalla svärdet din fader; begär ej en annan! Och din mor ... kalla henne den blidaste stjerna på aftonhimmelens hvalf! Jag var tjugu år och hon sexton, när jag såg henne sist, och jag ser henne ännu bortom så mycket blod och så många tårar, som sedan strömmat ... Hon var det skönaste och det renaste af Guds skapade verk, mycket för god för denna usla jord och dess oheliga lustar ...

På Urban Niemand's läppar sökte en fråga sig väg: – lefver min fader? – Frågan förgicks i tystnad; Neunburgs hjelte, den tappreste bland de tappre, hade betäckt sina ögon med den enda hand han hade kvar och gret.

Ynglingen kastade en hand full torrt ris på lägerelden; den flammade upp och belyste rader af trötta, sofvande krigare, utsträckta i sina fältkappor på marken. Generalen uppreste sig för att gå till sitt tält. Han var åter lugn, men der var något sorgset vekt i hans röst, när han frågade:

– Urban Niemand, kan jag lita på dig?

– Begär mitt lif; jag skall lyda!

– Jag begär ej ditt lif, det betyder för dig så litet. Du kastar det bort som ett barns leksak. Spara det hellre, der det kan sparas med ära. Du har rymt från land till land, från herre till herre; hvem kan lita på en fladdrande vind?

Var lika trofast, som du är modig; var din moders son, icke din faders! Gör dig förtjent att af fältmarskalken nämnas *varaktig*, såsom en rättskaffens krigare! Jag begär mer än ditt lif, jag begär trohet. Kan jag lita på dig?

– Ja, general! – Den fladdrande vinden ansåg sig sjelf för en klippa.

5 – Jag vill tro dig. Vi få i morgon en het dag; jag skall ej upplefva dess afton. Lofva mig, när jag ej mera finns till, att framföra min sista helsning till två för mig kära qvarlevande, som begråta mitt fall. På Karuna gård i Finland lefver min gamla moder, fru Elin Boos. Rid till Karuna, när du kommer till Finland. Säg min moder, att jag välsignar henne för all hennes
10 kärlek och återsänder till henne den medaljong med hennes hår, som hon gaf mig vid bortresan och som du skall finna på mitt bröst, när jag stupat. Denna ring, som jag bär på mitt finger, skall du afdraga efter min död och föra till min trolofvade, fröken Agneta von Waldeck. Jag vet ej hvar hon nu vistas, måhända i Danzig; du får veta det af general Stålhandske. Säg
15 henne, att jag testamenterat henne all min qvarlåtenskap; dispositionen finnes i Åbo hofrätt. Och säg henne, att jag fallit med hennes namn i ett troget hjerta. Har du förstått?

– Ja, general.

– Följ vid min sida i morgon; krigslyckan är vanskelig, de kunna plundra
20 mig, der jag är död på fältet. Se här din fullmakt att framföra medaljongen och ringen! Godnatt; vi behöfva ett par timmars hvila.

Generalen lemnade sin tjenare ett sammanviket pappersblad.

Ingen stjärna lyste. Natluften kändes svalare. Eldarne slocknade. Tystnaden, afbruten endast af vaktposternas anrop, utbredde sig öfver det mörka
25 fältet, som redan sett så mången krigares fall och snart skulle åter se tusende falla. Blodiga skuggor jagade hvarandra med dämpadt härskri. Ryttaren på den röda hästen höll stilla under popplarne vid Linkelwald, beredd att vid första daggryningen spränga i frustande traf öfver slätten vid Breitenfeld.

21. Andra slaget vid Breitenfeld.

30 Ryttaren på den röda hästen fick sitt lystmäte.

Öfver den vida slätten norr om Leipzig, mellan köpingarne Schönefeld, Möckern och Breitenfeld, rasslar i våra dagar en jernväg, som vid Bitterfeld delar sig åt höger till Berlin, åt venster till Hamburg. Landt gårdar, boskaps-
35 samma af kulorna uppristade fält, som år 1631 såg Gustaf Adolf kämpa mot

Tilly och den 23 oktober (2 november) 1642 såg mästarens lärjungar pröfva samma blodiga lek i kamp mot hvarandra.

Nattvinden bar till svenska lägret ett dämpadt sorl af de kejsrerliges marsch mellan kullarne vid Möckern. De hade brådt att i tid hinna anfalla och slå den flyende svenska hären. Erkehertigen förde öfverbefälet, men Piccolomini var icke blott armen, utan ock den ledande tanken. Den underlägsne och öfverraskade Torstenson skulle tillintetgöras, innan Guebriant med de väntade weimarska trupperna hunnit honom till hjälp. 5

Den förenade kejsrerliga och sachsiska hären, 13 000 man kavalleri och 6 000 man infanteri, uppställes före dagbräckningen framför den sedan 1631 välbekanta skogsdungen Linkelwald, nästan rätt i söder från Breitenfeld, – samma i ryggen skyddade plats, som Gustaf Adolf valt åt sin här för 11 år sedan. Svenska hären utsträckte sig längre i norr öfver Tillys forna lägerplats, sydvest om Breitenfeld, men drog sig före slaget mera åt öster för att uppställa front mot front. De kejsrerliges 46 grofva kanoner placerades under De Suys på samma höjd som svenskarnes 1631, och desses 70 kanoner, mest lätt artilleri, intogo nu den höjd, der Tillys artilleri då stod och blef taget. Ställningen var således fullständigt ombytt, och växte segern som lejonänder ur marken, borde han växa upp der han vuxit förr. 10 15

I svenska lägret var allt tyst och orörligt, intilldess att man i den första dagstrimman kunde urskilja Breitenfelds kyrktorn. Reveillen slogs. Fältpredikanten stod redan, med trumman som altare, framför hvarje regementes front, anropande härarnes Gud om bistånd och seger. Fältropet utdelades. Det var en reflex af morgonbönen: Hjelp, Herre Jesu! Hilf, Jesus, der Herr! Dödsfaran är en god lärmästare i böen. Äfven de, som ofta glömt Frälsarens heliga namn för en svordom, nämnde det nu med vördnad såsom en sköld, en talisman och ett segerns förebud. Äfven de kejsrerlige sökte samma tillflykt: Jesus Maria! Och väntande på signalen till strid, log ryttaren på den röda hästen sitt hånande löje, när han hörde två härar anropa den eviga kärlekens namn i det ögonblick de drogo svärden för att hugga hvarandra i stycken. 20 25 30

Båda härarna hade uppställt kavalleriet på flyglarna, infanteriet och artilleriet i centern. Svenska hären räknade 9 000 ryttare och 6 000 man fotfolk. Det var svenskar, finnar, tyskar och två squadroner polackar. På högra flygelns första linie red Wittenberg i spetsen för Åbo läns ryttare och i andra linien Stålhandske med Nylands ryttare. Mot dem stodo generalfältygmästaren Borneval och generalvaktmästaren Buchheim. – I centern stodo Liljehöök, Wrangel och Mortaigne; österbottningarne längst till höger i första linien 35

och björneborgarne längst till höger i andra linien. Bakom dem generalmajor Lillie med reserven. Deras motståndare voro generalvaktmästarne Camillo Gonzaga, Webel, Fernamond och Enckeforth. – Svenska venstra flygeln anfördes i första linien af Slange, i andra linien af Königsmark mot
 5 Hannibal Gonzaga och De Bruay på de kejsrlices högra flygel. Vid dessas utkanter svärmade krigets gräshoppor, de tappre, roflystne kroaterne.

Knappt tillät det första dagsljuset de båda härarna att urskilja hvarandras ställning, innan de kejsrliche möttes af en oväntad syn. Det var jagtens årstid; de hade tänkt sig en munter hetsjagt, piken i flyktingens rygg, svärdshugget
 10 öfver hans böjda nacke, rika byten prisgifna till sköfving. Men han kom dem till möte, den dumdristige nordbon, hvilken de trodde vara stadd på en brådstört reträtt. Han kom i den skönaste slagordning, som ännu fägnat en krigares öga. Han vågade verkligen; – nåväl, det skulle kosta honom dyrt, när striden ej mer kunde undvikas. Piccolomini var öfverlistad och
 15 svor att hämnas.

Torstensons älsklingsvapen var artilleriet. Han lät sina lätta kanoner, »halfva kartauer», som de då kallades, börja striden. Det gick hastigt, men obeqvämt under ständiga svängningar i spetsen för den framryckande hären. Elden besvarades och insvepte snart fältet i rökmoln. Fältmarskalken red
 20 framför fronten i centern, omgifven af sin stab. Vid hans sida red pfaltzgrefven Karl Gustaf, närmast bakom honom generalkommissarien Grubbe, ryttmästaren Rabenow och sekreteraren Luast. – De sigta icke illa, sade Torstenson. – De Suys förstår välja artillerister, som urskilja en råtta på tusen stegs afstånd.

I samma sekund förnams det egendomliga hvinandet af en kedjekula. Hästar och ryttare kastades till marken i det stoftmoln, som kulan uppref ur åkermyllan. Närmaste ledet bakom gjorde halt. Man framdrog döde och sårade, öfverstänkta af blod och liggande under dödade hästar. Torstenson reste sig oskadad under sin fallna häst och besteg genast en annan.
 30 Hans pelsfodrade lifrock hade mist en flik af skörtet och dermed betalat hans tribut åt härjaren. Pfaltzgrefven, framtidens Karl X Gustaf, reste sig likaledes utan en skråma och var snart åter i sadeln. Rabenow linkade; han hade ledvrickat en fot i fallet, Grubbe befanns söndersliten i två stycken, och Luast fördes hopplös till fältskären vid reserven.

Kulan hade utgått från samma låga kulle, som utsände den första svenska kulan 1631, hvilken tog hufvudet af en kejsrlic öfverste vid Tillys sida.

Inom mindre än en halftimme voro härarnas båda flyglar i skarpt handgemäng. Ingen väntade, båda anföllo. Det var en syn, som kunnat komma

ett modigt hjerta att klappa. Tjugutvå tusen ryttare genomkorsade fältet i alla riktningar, än i ordnade, än i spridda leder, än försvunna i röken, än åter framdykande med sina stormhufvor och pikar ur dammolnen. Det var omöjligt för en åskådare att följa stridens vexlingar. I nästan alla tretioåra krigets fältslag afgjordes segern af kavalleriet, som ofta var dubbelt, stundom tredubbelt starkare, än infanteriet. Ryttaren på den röda hästen fick sitt lystmäte. Man såg sqvadronerna rida in på hvarandra, nedhugga och nedtrampa hvarandra, men öfverallt, der ej motståndaren genast flydde, upplöste sig lederna i denna enskilda tvekamp på pistol och huggvärja, hvilken så pittoreskt afbildas på detta tidehvarfs målningar af den nederländska skolan. Det kraftiga, modiga, gratiösa i hästarnes anlopp, stegring och fall, ryttarnes böjningar, huggens parerande, förlänar ännu efter sekler åt dessa taflor ett lif, som ej åldras. Kriget hade ännu icke lärt att segra med massor. Allt ännu byggde fältherrarne sina bäst kombinerade planer på forntidens och medeltidens personliga tapperhet, som till sist fälde utslaget.

Generalmajoren Erik Klasson Slange till Karuna ryckte fram på sin stolte Breit i spetsen för venstra svenska flygeln. Här skulle Breit visa sig värdig sitt namn. Närmast följde öfverste Kinnemund, två adjutanter och liftjenaren Urban Niemand. Hannibal Gonzaga, den tappraste italienare i kejsarens här, mötte Slange på halfva fältet. Urban Niemand såg icke mer; han befann sig inklämd mellan två rörliga, frustande, framträngande murar af hästar, som, delande sina ryttares raseri, stegrade sig mot hvarandra och träffade med bakhofvarne lika ofta vänner, som fiender. Alltför liten och svag att mäta sig med de jernklädda kämparne rundtomkring, hvilkas långa huggvärjor fälde till marken häst och karl, hukade sig ynglingen ned långs hästens hals för att undvika huggen, undvika pikarne, och styrde så skickligt sin häst, att han lyckades i denna hjälplösa, blodiga trängsel hålla sig tätt vid sin herres sida. Han bar ju ett svärd, och han bar det icke förgäfvets. Han visste sin andel i striden, han var der för att skydda ett dyrbarare lif, än sitt eget. Än riktades en pistol mot Slanges hufvud, slogs åt sidan och sände sin kula förbi. Än höjdes en jernklädd arm mot Neunburgs hjelte; hugget föll, men slant oskadligt mot sadelbomen, ty den anfallandes häst dignade ned för en svärdstöt i halsen. Breit blödde ur ett djupt sår i bringan, men Breit visste hvem han bar i sin sadel; fram skulle Breit, och fram bröt Slange genom fiendens tätaste led.

Då mötte honom en jettelik ryttare i svart rustning, ridande, äfven han, en svart häst, som tycktes under sina hofvar nedtrampa allt. I ett nu hade jetten ridit omkull den sårade Breit. Slange föll till marken, och i samma

ögonblick genomborrades hans bröst af en kula. Den svarte ryttaren red öfver honom och var försvunnen.

Urban Niemand såg detta, lät sin häst löpa och kastade sig öfver sin sårade herre. Förgäfves sökte han med örat vid den döendes läppar uppfånga
 5 dennes sista ord. De öfverröstades af det förfärliga larmet. Han trodde sig urskilja orden: *det var din fader!* – men törhända voro de blott ett återsvar från hans egna tankar.

En obeskriflig känsla af skräck förlamade ynglingens arm. Han kunde ej tänka, ej fly, ej resa sig upp. Han låg som död öfver sin döde herre. Stridens
 10 vilda tummel gick öfver honom som ett dånande vattenfall. Han hörde icke slamret af svärden mot harnesken, kanondundret, muskötelden, stridsropan. Han kände icke de tunga hästhofvar, som galopperade fram öfver hans hufvud, så att det gnistrade för hans ögon. Bredvid honom låg Breit, som vältrade sig döende öfver sin fallne herre, liksom för att tjena honom ännu
 15 i döden. Urban Niemand sökte sig ett skydd under det ädla djuret, förutan hvilket han skulle trampats ned till en formlös massa af blodiga trasor.

Snabbt, såsom alltid vid sådana tillfällen, spridde sig underrättelsen om Erik Slanges fall. Svenskarnes venstra flygel råkade i oordning, led af karteschelden, svigtade och sprängdes af de kejsrerliges samtidigt förstärkta
 20 högra flygel. Några svenska kanoner togos och återtogos. Det liknade hardt när begynnelsen af ett nederlag. Kroaterne svärmade som flugor kring den splittrade flygeln och gjorde försök att plundra trossen.

Königsmark i andra linien såg faran och ryckte fram. Han lyckades förmå de flyende att stadna, de skingrade att åter sluta sig samman. Aldrig hade
 25 han blifvit besegrad, denne öfverträfflige mästare i det lilla kriget, och nu, i det stora slaget, förstod han, om icke att segra, så dock att behålla fältet. Pfaltzgrafven Karl Gustaf stred vid hans sida. Åter stod svenska venstra flygeln som en mur mot Hannibal Gonzagas rasande angrepp. Sex gånger kastade sig Piccolomini förgäfves mot denna punkt med sina fyrkanter från
 30 centern. Många föllo, men ingen vek.

Högra svenska flygeln grep in med ett karlatag. Den, som endast sett Arvid Wittenberg i hans beqvämliga hvila, – en Sandels vid Pardala, – kände icke denne fältherre i aktionen. Torstenson kallades blixten för den otroliga
 snabbhet, hvarmed han genomtågade vida landsträckor, när det gälde att
 35 öfverraska en fiende. Wittenberg täflade om samma äretitel genom den utomordentliga, örnlika hastighet, hvarmed han slog ned i det afgörande ögonblicket. Innan de kejsrerlige ännu hunnit ordna sin venstra flygel under framryckandet, var Wittenberg öfver dem. Ungrarne och kroaterne togo

genast till flykten. Kejsrerlige öfversten Nicola försvarade sig hjertmodigt med sex sqvadroneer och gaf Buckheim tid att ordna sitt folk. Då framryckte andra svenska linien med Stålhandske. Denne djerfve hakkapelit kunde stå som en klippa mot anfall på anfall, men hans rätta lust var att sjelf gå
 bröstganges, och ingenting kunde förliskas vid den »furia», med hvilken
 han då föll öfver sin motståndare. Nicola stupade; några få af hans tappra
 höllo stånd, men om mindre än en timme var den slagna kejsrerliga venstra
 flygeln med stora förluster drifven tillbaka till Linkelwald. 5

Nu gälde det infanteriet i centern. Här var i början en hård och förbittrad strid med eldvapen på knappt mer än hundra steg. Mortaigne förlorade
 tålamodet, ryckte fram med sin linie och följdes af Wrangel. Nu korsades
 pik mot pik. När man afskjutit muskötten på fyra steg midt i ansigtet på sin
 motståndare, slogs man med kolfven. Här stodo Tillys veteraner; här stredo
 erkehertigen och Piccolomini sjelf som simple soldater. Ingen vann, ingen
 flydde. Liljehök såg de kejsrerliges venstra flygel vika och blottställa sin
 center. Han tog centern i sidan, dref de yttersta fyrkanterna framför sig och
 angrep dem i en skogsdunge. Men här höllo de stånd. Här föll Liljehök,
 hvars anseende var så stort, att han ansågs designerad till Torstensons efter-
 trädare. Gerna, sade han, ville han dö, när han visat de sina vägen till seger. 15

Slagen på venstra flygeln, anfallen i sidan af Wittenberg, tagen i ryggen
 af Stålhandske, nedsopad af Torstensons kanoner, skingrade sig slutligen
 de kejsrerliges center i vild flykt öfver fältet. Öfver deras tappra högra flygel
 kastade sig nu hela den förenade svenska styrkan och sprängde allt i spillror. 20

Ett efterspel erinrade om 1631. Vid Linkelwald visade Tillys veteraner än
 en gång tänderna. Stålhandske var sårad, han nödgades lemna åt Mortaigne
 och Wrangel äran att rensa fältet. Steg för steg veko Tillys stolta fyrkanter
 i god ordning genom skogen. När de kommit ut på dess andra sida, väntade
 dem sju svenska sqvadroneer från sidan och svenskt infanteri i ryggen.
 De värjde sig än, de föllo i långa leder. Omringade på alla sidor, måste de
 kvarlevande slutligen gifva sig fångne, och förbittrade att ha lemnats utan
 undsättning, gingo de fleste af dem i svensk tjenst. 25 30

Slaget hade börjat klockan åtta på morgonen och slutades klockan elfva
 på förmiddagen med de kejsrerliges fullständiga nederlag. De hade förlorat
 inemot 5 000 döde, 4 500 fångar, alltså halfva hären, utom de sårade, hela sitt
 artilleri, sin tross och etthundra nittio fanor. Aldrig hade deras öfverlägsna
 kavalleri blifvit så i grund förstördt. Bland fångarne sågos De Suys och
 Fernamond. Erkehertigen undgick med knapp nöd samma öde. Piccolo-
 mini räddade sig till Böhmen med 1 500 man. Icke en tredjedel af hans här 35

återvände till fanorna. I Böhmen lät kejsar Ferdinand tillsätta en ståndrätt att döma dem, som vållat nederlaget. Regementet Madlot, som tagit till flykten vid Wittenbergs första anfall, ansågs ha varit det mest brottsliga. Det upplöstes totalt, dess fana sönderslets, dess ryttmästare och löjtnanter 5 dömdes till döden. Af manskapet uttogs genom lottning hvar tionde man och blef arkebuserad.

Svenska hären hade förlorat Liljehöök, Slange och 5 000 man döde. De sårade plägade sällan räknas. Månget fältslag har varit blodigare och månget utkämpats med vida manstarkare härar, än det andra slaget vid Breitenfeld, 10 men i få har segern vunnits med en mera glänsande tapperhet och nederlaget med lika rätt varit segern värdigt.

22. *Stjernan.*

Mig är gifven hans kraft,
men icke hans kärlek.

15 Innan svenska hären hunnit betrygga sin seger, förfölja den flyende fienden och sjelf unna sig nödig hvila, var den korta höstdagen redan till ända. Endast de närmast lägret liggande sårade hunno föras till fältskärerne. Några uppsöktes på qvällen och natten vid skenet af facklor; många blefvo kvarliggande till följande dag bland högarne af de döde.

20 Urban Niemand uppvaknade på natten ur sin dödliska dvala. Tiden stod stilla, verlden fanns icke mer, livvets svaga låga fladdrade upp, likasom på försök, i några knappt märkbara hjertslag. Han var död och icke död. Han hade en aning om, att han möjligen lefde, men icke den minsta föreställning om hvem han var eller hvar han låg. En obeskriflig känsla af tröstlös 25 öfvergifvenhet var det enda han oklart fattade. Något låg tungt öfver honom, han visste ej hvad. Han bar det, utan att veta hvarför. Han hade ej ens vilja nog att befria sig derifrån. Hans dvala var icke tillintetgörrelse, icke dröm, men någonting mellan båda.

Han låg så en tid orörlig; men om det var en minut eller ett århundrade, 30 visste han icke. Då hände sig, att först hans ena, snart äfven hans andra, af blod fastklibbade öga öppnade sig. Han såg ingenting, det var mörk natt omkring honom, men han erfor ett obestämdt intryck af ljussken. Hvarifrån det kom, inom eller utom honom, visste han icke, kände icke heller någon önskan att veta det. Han stirrade likgiltig på skenet, emedan han ej kunde 35 undvika det.

Småningom tycktes det sammanflyta, liksom ur luften, och samla sig i en ljus punkt. Det var ett mildt sken, det bländade icke, det gjorde ej ondt i de stackars trötta ögonen, som ej förmådde fasthålla något föremål. Det förekom honom, som flöte skenet in i hans själ och väckte till lif en dunkel hågkomst. Han förestälde sig otydligt, att ljuspunkten var en stjärna, men icke ens denna föreställning kunde han fasthålla. Skenet blef åter ett ljushaf, men det var dock tröstande att hafva ett intryck af lifvet kvar. 5

Åter gick en obestämd tid, och ljusströmmen hade så småningom åter flutit tillsamman till ett fixt föremål, en verklig stjärna, som icke mera flöt åtskils. Han förstod nu, att hon var något för sig och han något annat, men att der var ett samband emellan dem. Han såg på henne såsom en drunknad, om det vore möjligt, skulle se upp från botten af ett mildsjuft haf till den gröna strand, från hvilken han sjunkit. 10

Der rörde sig i honom en lycklig känsla af vaknande medvetande. Han kunde nu drömma med öppna ögon. Stjernan steg ned till honom, kysste honom och sade: dig har jag sökt genom hela skapelsen, och nu har jag funnit dig! Förstår du icke, att jag är ett utflöde af den Allsmåktiges kraft och utsänd till att beskydda dig? Utan mig hade du drunknat i kärren, förgåtts i elden och tusende faror, begravts i Neunburg, stupat för röfvarer, dött i elände, hängts i Lausigk, nedtrampats vid Breitenfeld. Men du lefver, och du skall lefva af Hans kraft, som utflödar i mig. Märk, att mig är gifven hans kraft, men icke hans kärlek. En skulle ha älskat dig, och hon såg dig icke. Jag skyddar de dödlige, men jag älskar ingen och skall icke slockna, när du dör i din tids fullbordan. Trängtar du efter kärlek, sök sjelf att vinna den! Jag går nu ifrån dig i morgongryningen; jag har två andra att beskydda, likasom dig. Vakna, lef, strid, och ingen skall öfvervinna dig, om du ej hämnas, ty hämd är en dödssynd mot kärleken, och då kan jag ej skydda dig mer! 20 25

Vid dessa drömmar sjönko den sårades ögon af matthet åter tillhoppa, och han föll i en sömn, som icke mer var den förlamande dvala, hvori han nyss låg försänkt. Han vaknade af en känsla, som vore hans kropp söndermalad mellan två qvarnstenar. Med besinningen återkom smärtan. Den obekanta tyngd, som låg öfver honom, hindrade honom att andas. Men nu kunde han utsträcka sin venstra arm och kände den runda, släthåriga sidan af en död häst. Han grep åt ett annat håll och kände någonting, som skulle liknat ett menniskoansigte, om det ej varit så förunderligt kallt och så slipprigt vått. Hvar var han? Det började dagas, men han kunde ej vända sitt hufvud, ej röra en lem, utom armen. En olidlig värk plågade honom, förenad med törst. Han föll åter i slummer. 30 35

Icke långt derefter väcktes han af en röst, som sade: här är generalmajor Slange! En annan röst sade: här är hans liftjenare under den döda hästen!

Det var soldater af Österbottens regemente, som utskickats med bårar att uppsöka qvarblifne döde och sårade. Slange fördes till lägret för att begravas
5 med militärisk honnör. Med de öfrige döde gjordes kort process. En lång bred graf tillreddes i sanden, och dit lades vänner och fiender broderligt om hvarandra, utan vårdtecken, utan annat eftermäle, än ett fadervår för dem alla. Deras morgondag myllade öfver dem glömskans sand; deras efterverld visste knappt, att de lefvat.

10 Nu blef det klart för Urban Niemand, att han befann sig på Breitenfelds slagfält, att det kalla ansigtet tillhörde hans fallne herre och att den döda häst, under hvilken han legat, var Breit. Och nu fattade man honom i axlar och ben för att nedlägga honom i den långa grafven, till seklernas glömska, som tusende andra. Lyckligtvis kunde han röra sin venstra arm. Famlande
15 med handen, grep han sin bärare i det yfviga skägget.

– Se pojken! Hvem har gifvit dig permission att lefva? utropade soldaten skrattande och släppte sitt tag.

Urban Niemand fördes till ett af dessa bristfälligt inredda tält, hvilka tjänstgjorde som förbindningsanstalter och der 15 eller 20 sårade lågo med
20 de minsta möjliga bekvämligheter utsträckta på halmen. Någon vård om hans sår kom icke i fråga förrän på fjerde dagen. Mången fick vänta längre. Hvad skulle man göra? Fältskärerne voro få och arbetet mycket. Det var icke förbjudet att dö, om man ej hade tid att vänta. Ett lif mer eller mindre betydde så litet.

25 När fältskären äntligen visade sig på fjerde dagen derefter, räckte den sårade honom ett papper, som han burit vid barmen. Det var Slanges fullmakt att mottaga och till vederbörande framföra medaljongen och ringen.

– Jag skall lemna papperet åt fältmarskalken, sade kirurgen, välvilligt stämd, när han läste Slanges namn.

30 – Gör mig frisk, så att jag kan lyda generalens ordres! bad den sårade enträget.

– Frisk? Kanske. Efter åtta veckor, om lyckan är dig bevågen. Det vill säga, så frisk du kan blifva, stackars gosse. Icke en knota är hel i dig. Du är så mörbultad, som hade artilleriet och trossen kört i kapp öfver dig. Nå ja,
35 kan jag ej göra en hel karl af dig, skall jag försöka göra en half. I morgon kommer jag tillbaka för att afsåga din högra arm.

– Min högra arm?

– Ja visst. Der är en rätt vacker början till kallbrand, och värre blir det.

Åh, hvad skall du göra grimaser för sådana småsaker? Ha tjent Slange och vara rädd att mista en arm! Hästskomärket der på din venstra tinning kan jag ej lika lätt såga bort. Tacka mig för att du får behålla det så länge du lefver; alla flickor skola tycka om dig för det.

Med dessa tröstande försäkringar gick den välmente benafsågaren vidare till nästa patient, som ingneds med Rigabalsam, ett universalmedel för alla vedermödor, hvilka ej påkallade knifven och sågen. – Den sårade gossen brast i tårar. Han hade ingenting mot att dö, men att framsträcka för sågen sin högra arm, detta var värre än döden.

– Hvad skall du råta? sade en hes röst på halmen bredvid honom. – Rita hit rycken, jag känna armen. Pukken och Nikka tog penen mina, lut ten marsen för kamla Taavi. Mutta kutti, te inte vick händerna med.*)

Urban Niemand kastade en tröstlös blick på sin granne och igenkände Taavi, som en gång på Lavilas äng hade undfågnat åhörarne med berättelsen om Wittstock och »Kräcken».

Gossen följde uppmaningen så godt han förmådde. Taavi, sjelf sårad i båda benen, öfverfor med sin hårda tumme den krossade armens muskler och ben. Det kändes som glödande jern hvar tummen for fram, men sedan han slutat sin undersökning, sade den gamle ryttaren: – Mitä hulluutta! Såga ten armen! Vå veckor han taga välskärn i ragen.**)

Taavi var en af de många, dem kriget, nöden och bristen på läkare lärt att sköta egna och andras sår. Han tillkallade tjenstgörande soldaten, fick vatten och fältbindlar, tvättade armen omsorgsfullt och pålade nya förband med vattenomslag. Sömmen och ungdomen blefvo hans bundsförvandter. När dagen derpå en bloddrypande såg sträcktes ut mot en ung arm, var inflammationen nästan häfd och kallbranden försvunnen.

– Han kommer igen, tröstade fältskärn. – Räck fram tassan, gör pinan kort!

– Några dagars anstånd! ... Patienten bad så bevekligt.

– Får gå, några dagar. Ungt folk förstår ej sitt eget bästa. Kallbranden kommer igen.

Men han kom ej igen. Taavi fortfor med sin kur; intet ben var knäckt, endast muskler och brosk grundligt massakrerade. Efter omslagen följde

*) Hvad skall du gråta? Rid hit på ryggen, så att jag får känna på armen! Buchheim och Nicola togo mina ben, den marschen är slut för gamle Taavi. Men det var lagom åt dem, de fingo ej händerna med.

***) Hvilken dårskap! Såga den armen! Om två veckor tager han fältskärn i kragen.

ingnidning af björnister; det var Taavis universalmedicin. Armen helnade allt raskare; efter mindre än två veckor var han ännu svag, men helad och smärtfri. Fältskärn, en sörmländing, stärktes i sin tro, att finnarne kunna trollo. Endast hästskons märke på tinningen blef kvar att besanna hans spådomar. Dess sår läktes, ärret förblef outplånligt.

Den blodgiriga sågen blef härmed öfverflödig för en patient, men gjorde sin skyldighet med en annan. Taavis venstra ben befanns krossadt af samma karteschkula, som dödat hans häst i Wittenbergs första anfall, och benet måste aftagas nedanom knäet. Kirurgen har aldrig råd att visa mycken fin- känslighet, men i trettioåra kriget sågade han ben som man sågade ved. Ingen var bortklemad med kloroform; »hvit kalf och rö, vill han ej lefva, får han dö». Taavi bet hop tänderna, svor vid ena manövern och välsignade sig vid den andra. Ändtligen var allting väl bestäldt. Han blef icke värre medfaren, än hundra hans gelikar.

– Och hvad skall det nu blifva af Taavi? frågade gossen Niemand, som med skäl tyckte det vara hårdt, att den trogne sidokamraten, som räddat hans arm, skulle sjelf göra så nära bekantskap med sågens hvassa tänder.

– Hvad nu pli Taavi? upprepade den gamle ryttaren, sedan han styrkt sig med en klunk öl efter den senaste krångliga spärridten mot sågen. – Marsa Eura gen. Rätta tem Lennarten, Langen, Hyökin. Purra tem palten riget. Hurra Ristina. Tacka Gud en pen. Komenderatan pois sista vintervarteren. Vålta hästrykken, tö halmen. Eläköön isänmaamme!*)

Leipzig fortfor att tappert försvara sig med bistånd af 2 000 man, som räddat sig dit efter slaget. Torstenson nödgades företaga en regelbunden belägring med löpgrafvar, minor och stark artillerield. Man sköt äfven stenar. Förgäfves sökte det berömda universitetet utverka neutralitet. När ändt- ligen den stora slottsbastionen nedsköts, dess bröstvärn fyllde vallgrafven och en ny fruktansvärd mina stod färdig att antändas, kapitulerade Leipzig den 25 november. Staden fick betala 130 000 riksdaler i två gånger nedsatt brandskatt och underhålla svensk garnison, men behandlades i öfrigt mildt. Erik Slange begrofs med stora ärebetygelser i en af stadens förnämsta kyrkor, sannolikt Nikolaikyrkan.

När lugnet för tillfället återstälts, kallades Urban Niemand, rapporterad

*) Hvad det nu skall blifva af Taavi? Marschera till Eura igen. Berätta för dem om Torstenson, Slange, Liljehöök. Purra palt i dem om kriget. Hurra för Kristina. Tacka Gud på ett ben. Kommenderas bort till sista vinterquarteret. Svultit på hästryggen, dör på halmen. Lefve fäderneslandet!

frisk, till högkvarteret. Fältmarskalken behagade fråga honom som ögonvittne om generalmajor Slanges fall. – Antingen var det Götz eller Hannibal Gonzaga, anmärkte han tankfull vid berättelsen om den jettelike ryttaren, som nedtrampade allt och kastade Slange till marken.

– Du har följt din tappre herre i döden, tillade Torstenson med den blida välvilja, som gjorde honom så älskad af hög och låg. – Du är införd i rullorna som sergeant vid Nylands kavalleriregemente. Anmäl dig för din öfverste! Tillsvidare är du kommenderad till staben för min disposition. Tjena mig lika troget, som du tjenat generalmajor Slange!

Allt blod, som undgått sågen och ännu fanns kvar i Urban Niemandts ådror, rusade upp till hans kinder. Han gjorde stum militärisk honnör.

– Är du så återställd, att du kan företaga en vinterresa till Sverige och Finland? Kan du följa den kurir, som jag afsänder i morgon öfver Hamburg med utförlig rapport om slaget?

Den nye sergeanten försäkrade, att han skulle lyda ordres, hvart än han skickades.

– Godt. Du har ett halft års permission för att återhemta dina krafter. Res och fullgör generalmajor Slanges uppdrag! Fröken Waldeck är i Stralsund, fru Elin Boos på Karuna i Finland. Se här medaljongen och ringen. Detta till respenningar.

Ynglingen kände en börs i sin hand och böjde ett knä.

– Stå upp, sergeant Niemand! En bra soldat böjer knä för sin Gud och sin konung, men ej för befälet. Det är nog, att han lyder ordres och gör sin pligt. Med dessa vilkor har hvarje soldat i den svenska hären rätt att anse sig som en officers vederlike. Farväl!

ANDRA DELEN

DE TRE

ANDRA DELEN. DE TRE

1. Vågornas lekball	159
2. I Kolmordens skog	168
3. Spartanskor	178
4. I källaren	189
5. Bikten	193
6. Lärdom mot lärdom	200
7. Doxa	207
8. Segerbudskap	212
9. De tre skyddslingarne	219
10. Den vandrande juden	228
11. Slottsbranden	233
12. Juden och statsmannen	240
13. Finska bibeln	246
14. Julgåfvor	254
15. Köpare och säljare	260
16. Furstinnan Radzivil	266
17. Ridhuset och kyrkogården	274
18. Minor och kontraminor	279
19. Höjderna och djupen	287
20. Askungen	296
21. Hvem är landsförrädaren?	302
22. Riseberga	312
23. Regensburg	320
24. Spörsmål för lifvet	328

1. Vågornas lekboll.

Spegla dig i din motbild!

Den 16 september 1642 gick hennes majestäts örlogsbrigg Andromeda till segel från Åbo med destination till Norrköping för att der utbyta sina sexton malmkanoner mot lika många jernkanoner af billigare metall och den förbättrade konstruktion, hvilken kronans kommissarie herr Louis de Geer nyligen begynt tillverka efter modeller från holländska flottan. Andromeda hade rykte om sig att vara en af kronans styfvaste sjöbåtar och fick nu tillfälle att visa sin öfverlägsenhet. Hon befann sig på höjden af Gotska Sandön, midt i Östersjön, när hon öfverraskades af dagjemningsstormarna och nödgades ligga hårdt upp i vinden för att hålla kurs på det gent emot liggande Norrköping. Östersjön är, som bekant, ett lättsinnigt haf: det uppröres lätt och kan lika hastigt åter lugna, men efter ett utbrott af vresigt lynne äro dess kuster betäckta med spillror.

Det var middagstid, regnbyar, och sydvestvinden, som hade fritt spelrum öfver den vida flackan af öppet haf i söder, tillväxte i raseri, när han pressats tillsammans i Kalmar sund, slickat Ölands kalkdamm och tagit ett bocksprång öfver nordvestra kusten af Gotland. Det gick hög sjö, Andromeda låg för styrbordshalsar och sökte förgäfvets komma under skydd af svenska vallen. Hon krängde starkt, doppande sina rår i den hvita vågen. Däcket låg snedt; der behöfdes balanserkonst att röra sig och att lyda en ordre. Allt hvad löst låg om bord rullade öfver åt läsidan; den ena sjön efter den andra slog fräsande öfver babords bog. Men fram skulle Andromeda; hon var af finskt virke, bygd på Räfsö varf utanför Björneborg. Och likasom detta icke hade varit nog att intyga hennes nationela halsstarrighet, fördes hon af unge Herman Fleming, hvars hela släkt var känd som den envisaste af alla envisa finnar.

Herman Fleming var son till den berömde riksamiralen Klas Fleming och från barndomen uppfostrad till sjömansyrket. Stadd på utrikes resor för att utbilda sig till sin faders efterträdare, hade han, tjugutre år gammal, denna höst tillfälligtvis besökt Villnäs gård i hemlandet, när Andromeda kommenderades till sjös, och utbedt sig att få föra briggen öfver till Norrköping. Det var hans första lärospån som befälhafvare; fram skulle båten, och fram ville han, om det ock blåste stickor.

Den unge sjömannen liknade icke sin älskvärde fader; han var tvär och frånstötande, sådan han sedan gjorde sig hatad af sitt stånd som reduktionsman och en af de mest inflytelserike stormän under Karl Gustafs regering. Men han var klok, förslagen och djerf, han kunde trotsa ett tidevarf, såsom
 5 han nu brottades mot Östersjöns vågor. Han hade nyss öfvertygat sig, att kanonportarna i lä voro tätt tillslutna. Nu satt han med ett tåg om lifvet på akterdäck, med den stadiga, trumpna blicken riktad, än på rorkarlen, än på den i en masurbytta likaledes fastsurrade kompassen.

– Hvad nu, Parainen? utfor han häftigt mot rorgångaren. – Fäller du
 10 af? ... Fäll i Helsingland icke, karl! Lova!

– Focken lefver, var det lakoniska svaret. Parainen var en gammal väderbiten för detta strömmingsfiskare från Pargas och hade smakat salt vatten alltsedan han förmådde lyfta en åra.

– Skot'än der borta! ... Och du, becktröja, håll strecket! Vestsydvest
 15 till vesten! Han friskar i.

– Han går mera på syd, när vi preja vallen, djerfdes rorgångaren anmärka, i det han med ett fnurrigt grepp lydde kommandot och lovade upp. Briggen reste sig stampande med en våldsamt ryck mot vågsvallet och krängde strax derpå för en ny vindstöt. Seglen backade, en störtstj, högre än sina föregångare, slog öfver bogen och öfverstänkte en kvinlig varelse, hvilken satt längst fram vid bogsprötet och skyddades af den sammanrullade ankartrossen.

I det samma hördes ett brak. Däckskanonen i lovert ytterst mot fören hade lossnat i sina surringar och rullade med lavetten tungt mot läsidans reling. Ett ögonblick ännu, och han skulle med sin ofantliga tyngd hafva
 25 krossat bordläggningen, lösryckt en spant ur briggens sida, tagit öfverhalning och störtat i hafvet. Men i rätta sekunden kastades i hans väg ett eckblock, som legat i närheten, och detta lyckades hejda kolossens lopp.

– Fäll! ljud kommandot. Briggen föll af två streck för vinden och reste, likasom dragande andan, sina rår ur vågsvallet.

Befälhafvaren skyndade med några matrosar till fören och lyckades häkta
 30 förrädaren, som så när hade vållat briggens undergång. Det var ett snabbt, men tungt arbete. För hvarje ny krängning gjorde den upproriska kanonen försök att slita sig lös. Han stegrade sig, han stångades som en sårad buffel, han krossade båtsmannens lår och klämde blod ur styckjunkarens naglar.
 35 Ändtligen var han fången. Man såg till, att de öfrige bufflarne ej fingo göra leken om, och Andromeda var räddad.

Herman Fleming betraktade eckblocket och den kvinliga skepnaden, som stod darrande bredvid honom, höljd i en våt läderkappa.

– Det var ett raskt tag, det der med ekblocket! anmärkte han med en blidare ton, än han vanligen brukade. – Hvad gör du här?

– Jag läser, svarade skepnaden, kastade tillbaka en flik af kappan och lät se ett ungt, vackert flickansigte, som skrattade för att dölja ett par förstulna tårar af skrämsel.

5

– Läser? Midt i störtsjöarna? frågade den unge befälhafvaren med oförstäld förvåning.

– Det var för mörkt der nere, och tiden blef lång, sade flickan.

– Det kallar jag att vara läshungrig. Hvad är det du läser? Förmodligen sankt Britas underverk? – Och Fleming tog småleende en genomblött bok, som flickan ej hann nog hastigt dölja under sin kappa.

10

– Latin! *Tacitus!* utropade han vid en blick på titelbladet. – Läser *du* latin? Men hvem är du då? Är du – och han antog en aktningsfullare ton – är ni en af jungfruarna Kurk?

Hon svarade icke. Hon slank, lätt som en ekorre, in i den trånga kajuttrappan akterut och var försvunnen. Andromedas förvånade unge befälhafvare hade ingen tid att följa henne; briggen tog i anspråk hela hans uppmärksamhet. Han beslöt att vid första tillfälle göra sig närmare under rättad om de passagerare han tagit om bord i Åbo.

15

Andromedas befälhafvare kände den förnämste bland dem, presidenten i Åbo hofrätt, riksrådet Jöns Knutsson Kurk, hvilken nyligen blifvit utnämnd till lagman i Vester götland och Dal samt begagnat tillfället att öfverresa till Sverige med kronans fartyg, som erbjöd mera bekvämlighet. Fleming hade betygat sin vördnad för presidentskan, den förnäma och fint bildade Sofi De la Gardie, och för äldsta dottern jungfru Barbro, som sades vara förlofvad med herr Gustaf Evertson Horn. Men Herman Fleming var ingen damernas riddare och vårdade sig föga om en bekantskap med presidentens öfriga talrika följe. Han hade åt familjen Kurk och dess tjenare afstått sin egen kajuta och allt disponibelt rum akterdäck, medan han sjelf nöjde sig med en styrmanshytt midskepps, tyckande sig dermed hafva bevisat passagerarne all den höflighet, som tillkom deras höga samhällsställning. Fartygets akterdel var, enligt dåtidens bruk, upphöjd, såsom i våra dagar en holländsk koff, och lemnade utrymme för två kajutor öfver hvarandra. I den öfre, som var försedd med ljusa, men nu mot vågsvallet tillbommade fönster, bodde familjen Kurk i fyra sidoafdelningar, mellan hvilka låg en liten salong, den så kallade kajutkampagnen. I den undre kajutan, som upptog några trånga och mörka sofplatser mellan förrådsrummen, logerade tjenarne. Andromedas passagerare hade nu lefvat instängda under hårdt väder på sjetten dagen i

20

25

30

35

denna sjömansbostad, försedde från Åbo med alla förnödenheter, som den rike presidenten ej ville umbära ens under en sjöresa.

All förtänksamhet å passagerarnes sida för deras välbefinnande kunde likväl ej hindra, att ju deras nödtvungna arrest var allt annat än angenäm.

5 »Fängelse med möjlighet att drunkna» – lydte den korta beskrifning, som C. G. Ehrensvärd ett århundrade senare gaf om en sjöresa. Familjen Kurk fick erfaras alla obehagligheterna af en sådan tillvaro. Det är icke nöjsamt att se golfvet i sin bostad uppressa sig nästan vinkelrätt, medan väggen antager skepnaden af golf och öfverplaggen på motsatta väggens knaggar resa sig

10 spöklikt ut i vinkel mot väggen. Det är lika litet behagligt, att vid en måltid få fat och tallrikar med deras innehåll i sin famn eller att väckas ur en orolig sömn af motsatta sidans bord, stolar och tvättkommoder, hvilka företaga sig utflygter på egen hand mot den sofvandes bädd. Der kunde ju icke allt fastläsas, spikas eller surras med rep. Presidenten Kurk hade nöjet att se

15 sina mårdfodrade kragstöflar, dem han medtagit för höstkylan, företaga en promenad, utan innehåll af fötter, från hans säng till den motstående vägglisten och derefter, genom ödets underbara skickelser, lika fotlösa vandra tillbaka till hans säng igen. Utan tvifvel var det rådligast att vid en så ostadig tillvaro blifva liggande, der man en gång låg, hvilken försigtighet

20 familjens medlemmar också tålmodigt underkastade sig, med de få variationerna af en dryck vatten eller en bit sill i stället för de medförda läckra anrättningarna, utan att dock lyckas förekomma allt inre uppror. Men de olyckliga tjenarne och kammarpigorna, hvilka, sjelfva redlösa, måste våga sig ut på dessa golf för att betjena sitt redlösa herrskap, sågos ofta stupa

25 under bördan af sitt nit och krumbugta sig utan all skyldig respekt i de mest vidunderliga ställningar.

Under all denna bedröfliga vederböda på Östersjön hade endast en bland passagerarne fötter, händer och hufvud nog i sin makt för att icke blott reda sig sjelf, utan ock vara en försyn för sina illa medfarne reskamrater.

30 Det var samma unga flicka, som nyss visat så mycken rådhighet vid Andromedas bog och som stundom fick den vederqvickelsen att smyga sig upp på däck för att der, midt under störtsjöarne, fördjupa sig i en kär bok. Hennes smärta, behagfulla gestalt var som bygd på stålfjedar. Ingen krängning, intet sluttande plan bragte henne ur jernvigten: hon tycktes

35 skapad att gå i taket, såsom en fluga. Och hon var öfverallt, der hon behöfdes bäst, – än hos herre, fru och barn, än hos de fotfallne tjenarne, än med en bågare vin eller vatten, än med en styrkande matbit, än med en handräckning, der ingen annan förmådde det, än åter med ett muntrande ord, en

förhoppning om snart slut på vedermödorna. Tjenade hon sina nödställda likar af ömhet, af deltagande, af ett tjenstvilligt hjertelag? Kanske, kanske icke. Menniskohjertat innesluter många fördolda djup. Var det deltagande, så var det måhända blandadt med andra känslor. Det smickrar ungdomens stolthet att ensam stå rak, der alla andra stapla och falla. Det är också en öfverlägsenhet att ensam förmå tänka och handla med hufvud, hand och fot till sitt fria bruk, när alla öfriga ligga ofria, bundna i vanmakt. Utred denna psykologiska gåta, den som förmår! Fullkomlig sjelfförsakelse är den högsta, men också den sällsyntaste af alla dygder. Det finnes blott *En*, som kunnat det helt. »Jag såg lifvets träd, och dess löf voro alla förvisnade, blott *ett* var grönt.»

Skymningen inbröt. Flickan trädde in i den öfra kajutan, hvilken belystes endast af en dinglande taklampa, och förnam genast en häftig ringning, som påkallade hennes bistånd. Det var presidentskans ringklocka. Den nådiga frun låg der hjälplös och gråtande, nervöst otålig i den öfvergifna belägenhet, som för henne var så ovanlig.

– Finnes här ingen lefvande varelse? Jag har ringt en half timme, och ingen hör mig. O, jag dör, vi förgås, och de stackars barnen, lefva de än? Gå, Hagar, se åt, om de äro vid lif, och hjälp dem, du, som ensam kan röra dig! Min Gud, hvarför skulle vi gifva oss ut på detta förskräckliga haf? Fartyget går i stycken, det kan ej uthärda, vi skola aldrig se Sverige mer, det är ute med oss!

Hagar – ty det var hon, det var hafvets vilsna spån, lekbollen för lifvets vågor, den fader- och moderlösa från Kaskas torp, – Hagar sprang till barnens hytt, fann dem sofvande, fann guvernanten i det bedröfligaste läge på golfvet, men utan fara för lifvet, och återvände till presidentskan med denna lugnande underrättelse.

– Unga jungfrurna sofva, mademoiselle de Meran är sjösjuk, det är ingen fara alls, nådig fru. Vi närma oss svenska kusten; före dagningen ha vi lugn sjö, och i morgon äro vi lyckligt i Norrköping. Hvad befaller ers nåd? Några droppar *essentia dulcis*? Eller kanske en bit stekt sill? Ers nåd har ej spisat något sedan i förgår.

– Hagar, sade den hjälplösa frun, midt under gråt och suckar bemödande sig att lägga band på sin otålighet, – jag har ej alltid varit god mot dig, och du har fel, barn, stygga fel ... Men jag har låtit dig känna din ställning mer, än jag bort. Ser du, det är för att presidenten varit för svag för dig, och det har ej varit nyttigt för dig ... Du är ett underligt barn, Hagar ... Jag inbillar mig ibland, att du har ett hjerta ... som nu ... Jag är stundom nära att hålla

af dig ... som nu, när du ensam tjenar och uppmuntrar oss alla. Kom hit, jag vill kyssa dig ... så! Hör åt, om presidenten behöfver något ... och gå sedan till barnen, lemna dem icke! Jag fruktar, att om vi än en gång upplefva en så fruktansvärd stöt, som för en stund sedan, skola de små kastas
5 ur bäddarna och slå ihjel sig.

Hagar gick med en undrande, ovan känsla. Hon hade för två år sedan upptagits som ett värnlöst barn i presidentens hus. Den nådiga frun hade icke varit elak emot henne, men alltid lika kall, lika fordrande, lika tillrättavisande, som presidenten varit eftergifven och nästan faderligt öm mot sin
10 guddotter. Presidenten Kurk var lika lärd, som han var mäktig och rik; han kunde ej dölja sin svaghet för detta begåfvade barn; han gjorde allt för att bereda henne den undervisning hon så högt efterlängtrade och som stod att få hos den nya akademins professorer i Åbo. Men under allt detta hade Hagar i det förnäma huset varit ett mellanting mellan fosterdotter och tjensteflicka,
15 i studerkammaren en prinsessa, i familjen mindre än guvernanten, mindre än kammarjungfrun, afundad, klandrad, misstänkt af tjenarinnorna, som rättade sig efter den nådiga frun, smickrad af tjenarne, som följde sin herres föredöme. Barnen stodo på Hagars sida; de äldre sönerne för, döttrarna mot. Hennes öde var att misshaga sitt eget kön och behaga det andra.

Hon följde familjen Kurk till Sverige i samma ovissa mellanställning af
20 hälften fosterdotter, hälften domestik, klädd som döttrarna och delande familjens måltider, men i öfrigt skickad i alla sysslor med tjenarne. Nu glömde hon allt för glädjen för att få se något nytt och storartadt, att få se detta Sverige och dess hufvudstad, hvilka icke blott för det aflägsna, underordnade Finland, utan ock för månget mäktigare europeiskt land
25 vid denna tid hägrade på afstånd som en vagga för hjeltar, en strömmande källa af kraft och snille.

När Hagar trädde från hytten ut i kajutkampagnen, mötte henne en löjlig syn af menskligt elände. Pressad af vinden, hade briggen fortfarit att kränga
30 betydligt, sopande hafvet med sina rånockar i lä. På kajutans lutande golf kraflade en menskelig varelse, badande i en rödaktig vätska, som luktade starkt krusmynta, ett då vanligt preservativ mot sjösjuka. Hagar igenkände hofmästaren Antonius Pape, nu som alltid väl friserad, i krås, livré, knäbyxor, silkesstrumpor och skor med silfverspännen, såsom etiketten fordrade vid
35 presidenten Kurks hof, men i en allt annat än hofmessig belägenhet. Bredvid honom låg en sönderslagen karaff, hvars skärfvor sårat hans högra hand och som troligen innehållit rosenvatten, preparerad med mynta. Den olycklige hade, i ett öfvermått af nit, fördrist sig ut på det hala för att bereda sin

husbonde en vederqvickelse och låg nu der som en halshuggen tupp, hvilken fläktar med vingarna, ur stånd att resa sig.

– Hvad är det? hördes presidentens röst från hytten.

– Ack, nådig herre, förlåt, jag är dödens man; jag blöder ihjel!

– Det är icke farligt, det är en rispa i handen, försäkrade Hagar, under 5
fåfånga försök att uppressa den fallne.

– Ack, du söta lilla engel, hjälp mig nu i min sista stund; du ser ju mitt blod rinna i bäckar på golfvet! qved den olycklige hofmästaren, i det han grep flickans hand och för hvarje rullning af fartyget åter tumlade kull med hufvudet ned i läsidans grop. – Hjälp mig på fötter, kära kattunge, eller låt 10
mig åtminstone dö med hufvudet uppåt, jag har redan fått slag! Du är ju så godt som mitt eget gudbarn; jag har varit med på din kristning, du lilla välsignade tatterska! – I detsamma erinrade han sig, att hans herre med mera skäl kunde göra anspråk på titeln af gudfar, och tillade: – Ja, jag menar hans nåds guddotter, och si, därför måste du hjälpa mig, när jag låter mitt 15
lif för min husbonde ...

– Pape skulle krypa längs väggen till trappan, så skall jag hjälpa honom till hans säng; icke dör han af den rispan, tröstade Hagar med illa dold munterhet. Hofmästaren följde rådet och lyckades slutligen uppnå den säkra hamn, som han aldrig bort öfvergifva. 20

Hagar knackade på presidentens dörr.

– Stig in! – Den mäktige magnaten låg der lika hjälplös som sin ringaste tjenare, men han behöll sitt klara hufvud och var klok nog att i stillhet invänta bättre tider.

– Befaller ers nåd något? Hennes nåd är orolig för ers nåds helsa. 25

– Säg henne, att jag mår väl och beder henne gifva sig tålmod. Huru befinna sig barnen?

– De hafva ätit en smörgås och sofva redan.

– Godt, vi böra snart få sigte på svenska vallen. Fartyget tog en törn för en timme sedan? 30

– Briggen lovade för tvärt, seglen backade, en kanon tog öfverhalning. Det är öfver och ingen fara.

– Huru gammal är du? frågade presidenten, som nu hade god tid att tänka på allt.

– Jag var tretton år och ett halft, när ers nåd sade till mig: Du får läsa! 35

– Således snart sexton år. Hagar, det är tid, att du får ett tillnamn. Hvad vill du heta?

Hagar teg. Det var samma fråga hon en gång ställt till sin bror; det var

lifvets adresskort, namnstämpeln, som en gång skulle tryckas på framtidens hvita blad. Och hon hade velat svara, som brodern svarade: kalla mig *Ingen!* Men hon svarade efter en stunds tvekan:

– Ers nåd vet det bättre. Jag är hemma från stjernorna.

5 – Du har ett mödernearf, återtog presidenten. – Låt se ... om du skulle kalla dig Ring ... Hagar Ring? Jag vill tänka derpå. Godnatt.

Sedan Hagar framfört budskapet, att hans nåd befann sig väl, tog hon sitt nattläger på golfvet utanför barnens dörr med den våta läderkappan under sitt hufvud. Briggen fortfor att kränga, och taklampan, som följde
10 dess rörelser, spred ett flämtande, oroligt sken i den mörka kajutan. Den trötta flickans tankar domnade bort, och snart låg hon försänkt i ungdomens lyckliga sömn, Lethes glömska, der alla sorger försvinna.

Fram mot morgonen begynte gycklande drömmar sin vanliga lek. Hagar var åter en spån, som flöt i det vida hafvet. Våg jagade våg i ändlösa rader
15 och öfversköljde henne med skum. Än steg hon högt mot himlen, än låg hon åter begrafven i djupa dalar, värnlös, viljelös, maktlös, vågornas byte. Om hon dock kunde gripa fatt i en klippa, när hafsfloden gick förbi, en klippa, en köl, ett flytande vrak! Hon behöfde ett fäste. O, hvar fick hon ett fäste i vida verlden?

20 Hagar var ett barn, sjön hennes vagga; hvarför upphörde vaggan att gunga? Hon hörde i sömnen ett rasslande dån från briggens förstäf och vaknade strax derpå af en förunderlig stillhet. Hon vidrörde med handen kajutans golf; det låg nu i vågrät plan; det lutade icke mer. Hon satte sig upp och öfvertygade sig vid lampans matta sken, att hennes hand icke bedragit
25 henne. Allt var tyst, allt sof. Icke ett ljud af gnisslande tåg, icke ett brus af böljor och storm.

Nyfiken stod hon upp och gick ut till kajutans trappa för att erfara hvad detta betydde. Det var ännu mörkt, men himlen var stjernklar. Hon kunde på något afstånd urskilja en dunkel rand, som höjde sig öfver hafvet. Dess
30 betydelse kunde ej missförstås; det var svenska vallen, det var kusten af Östergötland. Briggen Andromeda hade ankrat, sannolikt för att invänta dager vid inloppet till Norrköping, och red nu för sitt ankare i en lätt bris, som knappt krusade vattenytan. Parainens förutsägelse hade gått i fullbordan: sydvesten hade i kustens närhet gått öfver på syd och tillåtit briggen
35 att hastigt närma sig målet för sida-vind.

Nattluften var sval. Hagar gick in för att kasta sin kapp öfver sig och återvände till trappan. Briggens däck syntes öde; endast benet af en halfsofvande utkik stack fram öfver märskorgen. Masterna reste sig med sin

spöklika tackling i okända höjder och skuggade däckat. Kanonerna sofvo som lydiga barn: de behöfde ej mer sina starka surrningar. Utsigten öfver den stjernklara himlen och det mörka hafvet var praktfull. Hvarje tindrande stjerna tycktes droppa ned i vågsvallet, försilfra dyningens glittrande rygg och derpå åter försvinna i skuggan.

Hagar hade älskat stjernorna så långt hon mindes tillbaka. Stod hon icke i en hemlighetsfull släktskap till dessa nattens strålande lyktor? Hade de ej varit hennes förtrogna allt från Thurholmens ensliga berg, när hon ville lära sig känna himmelens trappor? Ja, hon förstod dem, och de förstodo henne bättre än menniskor, bättre än hon sjelf. De ransakade hennes outgrundliga inre, de kände den oroliga, törstande, sökande, längtande, forskande, fridlösa ande, som bodde i henne, och de visste dess mål, som hon sjelf icke visste. Hon hade vuxit bort från sin första fostermoders fromma barnatro; hon sökte icke, eller trodde sig icke mera söka den Gud, som utstrött på fästet dessa skinande verldsklot. Hon sökte med vetandets hela törst det oändliga utom henne och inom henne, men det antog icke mera för henne en personlig gestalt; det förlorade sig i tillvarons dunkla djup, i företeelsernas oöfverskådliga mångfald. Hvarifrån kom hon? Hvart gick hon? Var hon hemma från stjernorna, hvarför var hon då här? Och gick hon till dem tillbaka, hvem gaf henne vingar? Intet svar, intet fäste. Hvem var hon? Hvarför fanns hon i verlden? Hon sökte i det förgångna och i det närvarande. Öfverallt fann hon endast den flytande spånen, vågornas lekboll, stjernornas hittebarn.

Så underligt det kan tyckas, tänker man sådana tankar mera vid femton år, än vid femtio. Men Hagar hade icke varit ett barn på ungdomens gräns, om hon länge förmått irra i dessa öde tankerymder. Hon stirrade på den stora, klara stjernan, hennes lifs stjerna, med hvilken hon varit förtrogen allt sedan augustiqvällen på berget vid Hållviken. – Svara mig, du, ty du måste veta det! ... Stjernan såg tillbaka på henne och liksom flöt in i henne. Hon tyckte sig simma i ljus; hennes tankar förlorade sig åter i halfvakna drömmar ...

Stjernan – icke hon på himmelen, utan hon, som flutit in i den drömmande flickans själ – fick ord och sade till henne:

– Jag är din och din broders stjerna och ännu en tredjes. Utan mig skulle du hafva förgåtts i vinternatten, förrän du skådat dagens ljus. Utan mig skulle du hafva bundits i vanmakt och mörker vid den torfva, som såg dig födas. Utan mig skulle du hela ditt lif igenom vara hafvets flytande spån och aldrig finna en hamn för din längtan eller ett mål för din tillvaro. Vet du icke, att jag är ett utflöde af den Allsmäktiges kraft, som beskyddar dig, hvar du i verlden

går, – en stråle af Hans ljus, som skall vägleda dig i tankarnes skuggspel? Sök! Sök! Sök, och du skall finna till sist, men sök i Hans ljus och icke i ditt, ty ditt eget är mörker! Se, jag har gifvit dig din första bok, och jag skall ännu gifva dig många. Men mitt väsen är kraft och icke kärlek; begär ej, att jag
5 skall gifva dig hvad jag icke är utsänd att gifva. Sjelf må du göra dig deraf förtjent; jag lemnar dig nu. Se, den tredje, som jag beskyddar, är nära, och jag har gifvit denna ande i stoffet samma gåfvor som dig, med större makt att bruka dem i den Allsmäktiges tjenst. Spegla dig i din motbild, men tag dig till vara; makt är missbruk! Farväl!

10 Morgongryningen ljusnade i fjerran vid Lifflands kuster, stjernorna bleknade bort, och ännu sof Hagar, hafvets irrande spån, i trappgången till Andromedas kajuta.

2. I Kolmordens skog.

15 De stodo hotande, öga mot öga, som två örnungar, hvilka stött vingarne mot hvarandra i flykten.

– Hitåt! *En avant!* ... Der ... i enrisbuskarna! ... Axelson, genskjut honom! Hvar är Martens? Ah, de odågorna, alla blifva de efter! ... Ser du honom? Han måste vara der. Han hade varit såld, om ej de fördömda buskarna skymt honom ... Locka hit Bella, drif honom ut! ... Jag skall låta hänga det infama
20 kopplet, som drifver harar, när jag har mickel på tjugu steg ... Hvad? Du ser ingenting? ... Der ... der! Fyr! ... Bom? Skjuta på spindelväfvar! ... Han försvann mellan stenarne ... *Adieu, mon plaisir!*

Den lätta röken af två skott höjde sig i luften, medan en smärt, gul skepnad, som knappt kunde urskiljas mellan höstens gulnande löf, slank qvickt
25 uppför den nära skogsbacken.

Orden voro en flickas, som till häst banade sig väg öfver vindfällerna och snår i Kolmordens skogar. Hennes kinder blossade, hennes svarta baret hade bortsopats af en hängande gren; hennes upplösta hår fladdrade fritt under den häftiga ridten. Hon märkte icke, att hennes löddriga häst, som
30 stegrade sig för sporen, hade vrickat sin ena framfot.

– Hvad nu, Caballero? fortfor hon, under fåfånga försök att sporra sin vackra, haltande andalusier uppför backen, der villebrådet försvunnit. – Du vill intet, du? Men jag vill! – Och hon lade en otålig, förnärad herskarinnas hela tonvigt på detta *jag*.

35 Åter stegrade sig andalusiern och denna gång så häftigt, att en mindre van

ryttarinna blifvit ohjelpigt kastad ur sadeln. Den unga flickan gaf honom slag på slag med ridspöet, lika som hade sporren icke trängt nog djupt in i hans blödande sida. Men förgäfves. Det ädla djuret skälfd i alla leder och kunde icke förmås att taga ett steg framåt.

Hon steg af och höjde ånyo sitt smidiga spö, när ridknekten, som åtföljt henne trettio steg på sidan, närmade sig. 5

– Caballero haltar, han har vrickat sin venstra framfot, anmärkte knekten vördnadsfullt.

Det höjda spöet sänktes utan att slå, och ryttarinnan genmälde, skrattande för att dölja en känsla af blygsel: 10

– Haltar han? Mickel har tur i dag. Hela naturen har anlagt hans gula livré, och se, nu har han bitit min häst i foten! Hvar är kopplet? Och hvar äro jägarne?

– De följde hundarna, som drefvo upp haren, när nådig fröken såg räfven och vek tvärt åt sidan. Nådig fröken rider så, att ingen der lätteligen följa kan. Jag råkade vara närmast. 15

– Godt, Axelson. Hvad skola vi nu göra med Caballero? återtog flickan, i det hon räckte tyglarna åt knekten och kastade sig vårdslöst ned på en mossklädd sten, medan hennes barm ännu höjde och sänkte sig efter ridtens ansträngning. 20

– Herr Klas och jägarne torde hört skotten, genmälde knekten, – men det töfvar allt, förr än de hinna hit. Vill nådig fröken vara så nedrig och rida min häst? Morsker lyder nog tygeln och bär så lätt som en vippgunga. Jag skall ombyta sadel och leda Caballero till staden. Han lärer fuller få stå en eller två veckor i stallet. 25

Den unga flickan sträckte ut handen efter en rönnbärsklase, som hängde i närheten, smakade på bären, men fann dem sura och kastade bort dem. Hennes lifliga drag antogo ett gäckande uttryck.

– Så? Du tror, att herr Klas skall finna mig, när han hört skotten? Men om han *intet* finner mig? ... Jag tager din häst, Axelson, ... nej, du behöfver ej byta om sadel ... och rider ensam till staden. Led Caballero hvar du behagar. Och när du möter våra jägare, så säg dem, att du funnit mig kastad ur sadeln och död någonstades i en bergsklyfta. Hvad händer ej på en räffjagt? De finnas nog, som sjunga *te deum* för denna nyheten. Håll god min, se ömklig ut, och pressa fram några krokodiltårar ... Åh, det blir gudomligt; du skall sedan berätta mig huru de grimasera! En skön lifvakt! Kungen i Frankrike har ej en bättre. Ja, gör så, Axelson, du skall få en guldkedja, om du skrämmer dem från förståndet. 35

– Intet kan nådig fröken rida ensam till staden i den stiglösa skogen, och mig kan detta putset kosta min hals, understod sig den bekymrade knekten att invända.

– Din hals? Nå, än sen? Det finns skrikhalsar nog i Sverige dig förutan.

5 – Och flickan skrattade så uppsluppet gladt, som man endast skrattar vid femton år.

– Skulle jag lemna nådig fröken allena! ... Det är si och så med Kolmorden, som hvar man vet. Folk säger, att när här är mörkt, hör en sitt namn ropas i alla buskar, och i solsken rumstera här stigmän ... Den, som här
10 går in, går ut intet så lätt ut igen ... Han kan hittas nedgräfd i mossen.

Flickan reste sig och höjde, halft hotande, halft skrattande, ridspöet.

– Lyder du, eller lyder du intet? Hvertåt är staden?

– Vi hafva marmorbruket i öster, Bråviken i söder och Björnsnäs i vester, rätt till höger om solen. Derifrån går vägen till staden rätt söder ut. Men dit
15 är en god mil och intet annat än villsamma gångstigar ...

I stället att svara, omladdade jägarinnan sitt gevär, kastade det öfver skuldran, steg med ett lätt hopp i knektens sadel och var i begrepp att rida sin väg, när hon erinrade sig, att ett intåg i Norrköping på detta sätt, i en manssadel, dock ej vore rätt förenligt med hennes rang och qvinliga
20 värdighet.

– Byt om sadlarna! befalde hon och steg åter ned.

Knekten nödgades lyda. Innan kort såg han sin unga herskarinna aflägsna sig i munter skridt på hans Morsker, följande en knappt märkbar gångstig
åt vester, i det att hon skrattande förnyade sin förra befallning:

25 – Vid ditt lif, Axelson, kom ihåg, att jag är död i en bergsklyfta! Gif akt på grimaserna! Tänk på guldkedjan!

– Hon död i en bergsklyfta! upprepade knekten förargad. – Är hon kollrig? Hvad är detta för ledingens konst! Jäkeln, det har skogsrådet satt i henne! De skulle slå mig på fläcken i jern; jag skulle kantänka hafva tagit
30 mutor af påfven och skuffat henne i klyftan. Och innan de blifvit underkunnige om *causan*, som herr Klas brukar säga, skulle de i blanka rappet hafva slagit mig brun och blå och hängt mig som en galen hund i närmaste ek. »Nä, inte för ölt smör i Smauland», sa' göingen. Jag binder Caballeron vid rönnen, efter han intet kan gå, och gifver mig af, allt hvad skacklarna
35 bära, till följet. Vi måste få fatt henne, innan något otyg händer för hennes upptåg i denna förbannade skogen. Fy, fulingen, här är ramt!

Medan Sven Axelson skyndade, illa till mods, att uppsöka jägarne, blir det tid att följa den unga ryttarinnan på hennes äfventyrliga ridt i den illa

beryktade skogen. Kolmorden var då och långt in i nyare tider det mell-
 ersta Sveriges vidsträcktaste, oländigaste skogstrakt, sträckande sig öfver
 sydvestra delen af Södermanland och nordöstra delen af Östergötland
 ned emot Bråviken. Denna vildsköna, men ofruktbara och glest befolkade
 nejd ansågs vimla af vettar och erbjöd i verkligheten en fristad åt många
 skogsridhare, som hade sina skäl att icke nalkas städerna Nyköping och
 Norrköping allt för närgånget. 5

Det var en halfklar septemberdag, ungefär middagstiden; luften som-
 marlikt varm och strålande lugn efter regnbyar, som rasat de förra dagarna
 vid Östersjöns kuster. Rytтарinnan fortsatte sorglös sin ridt i den anvisade
 riktningen, gnolande på en tysk ballad, mera för tidsfördrif än för nöje, ty
 hennes osäkra röst förrådde inga musikaliska anlag. Hon andades med väl-
 behag skogarnas barrdoft; hon kände sig lätt om hjertat och glad till mods.
 Jagtens spännande otålighet var förgäten; här var frihet från alla band, ingen
 odräglig vakt, ingen snärjande konvensans. Hvem anmärkte här, om hon
 blottade i värmen sin skuldra eller gaf fritt lopp åt sina sjelfsvåldiga nycker?
 Band efter band löste sig i hennes enkla, nästan tarfliga riddrägt, och hon
 såg sig icke tillbaka, när hon tappade under ridten sin ena sko, likasom hon
 förut tappat baretten. 10 15

Om hon varit en älskarinna af naturen, hade hon troligen stadnat vid
 någon af dessa fångslande utsigter, hvilka nejden erbjöd, der den täta skogen
 stundom afbröts af en dalgång, genom hvilken en bäck sorlade och ett för-
 trollande perspektiv af höjder och dällder öppnade sig. Men hon red förbi,
 utan att bevärdiga sitt lands skönhet med en blick. Hon framtog en bok i
 duodesformat, med permar af pergament. Hon försökte att läsa, der marken
 var jemnare, men det lyckades henne icke. Hon försjönk i tankar, som ofta
 stördes af nödvändigheten att böja undan en hängande gren af slokbjörken,
 att återfinna gångstigen, som förlorade sig i småret, eller att spränga öfver en
 mötande sumptrakt, en stängande skogsbäck. Hvad tänkte hon? Tankarne
 funno inga ord, men ett desto lifligare minspel, som beständigt förändrade
 hennes rörliga anletsdrag. Än skrattade hon högt, än slog hon vredgad träd-
 stammarna med sitt ridspö, likasom ville hon bestraffa en förolämpning, än
 åter stadnade hon för att lyssna, om någon förföljde henne. Man kunde ej
 misstaga sig om denna flickas häftiga lynne och rika inbillningskraft, men
 hon tycktes vexla gestalt med hvarje rörelse. Nästa ögonblick kunde man
 åter se henne kall och lugn beräkna den väg, som snarast borde föra henne
 genom den villsamma skogen. 20 25 30 35

Hon behöfde en säker blick. Gångstigen, i början tydlig, förlorade sig

snart mellan mosstufvor och dungar af ormbunkar eller enris, för att åter blifva märkbar på andra sidan om ett snår eller en bergklack. Hon borde icke vara långt från Björnsnäs, och ännu visade sig intet spår af menniskoboningar, icke ett gärde, icke en lada, icke en koskälla. Några hvitnade ben
 5 lågo vid sidan af gångstigen. Var det djurs eller mördade människors ben? Ryttarinnan skrattade åter, – hon skrattade ofta. Axelson hade lyssnat på löjligen folksägner. Hon kände sig icke det minsta rädd, men hon öfvertygade sig, att der var krut i fångpannan på hennes gevär.

Då hördes på afstånd ett hundskall. Det var Bella, som åter uppdrifvit
 10 en hare. Axelson måste ha uppnått jagtsällskapet. Man jagade icke mer, man sökte henne, död eller lefvande. Om den dumme knekten dock förstått att uppskrämma jägarne, såsom hans ordres lydde! I alla händelser skulle de ej finna henne utan hatt och sko, de skulle darra för hennes lif och för sina egna. Hon påskyndade ridten.

Skogen blef åter tätare, snåren ogenomträngligare, gångstigen var för-
 15 lorad. Hon nödgades stiga af och leda sin häst mellan trädstammarna med solen till vägvisare.

Nu kom hon till en å, som var för bred för ett hästsprång. Ingen bro; stranden var sumpig. På åns andra strand stod en trasig pojke, metande
 20 foreller. Hon tillropade honom att anskaffa en båt. Han förstod henne icke; han betraktade henne förvånad och stum. Hästramp och röster hördes ej långt bakom henne i skogen.

Hon framsökte en liten börs ur sin kjolsäck och kastade öfver ån en silfverdaler, som nedföll vid gossens fötter. Nu förstod han henne, sprang
 25 ett stycke långs stranden och tecknade, att hon borde följa honom. Hon red efter anvisningen, kom till ett vadställe och var snart öfver på andra sidan. Här öppnade sig en smal körväg; hon följde vägen och nalkades en kolmila. Kolaren stod vid milan och betraktade henne, lika förvånad som gossen. Hon hann icke fråga honom, förföljarne voro redan vid ån. Hon gaf hästen
 30 sporrarne och fortsatte sin brådslande ridt.

Skogen glesnade, en hägnad, en åkertäppa, en bondgård visade sig. Hon tänkte ett ögonblick på att fly till gården, men ändrade plan och jagade framåt, utan att dröja. Nej, de skulle ej fånga henne; hon skulle före dem uppnå staden, om hon ock skulle rida ihjel Sven Axelsons Morsker.

Då öppnade sig en vid utsigt öfver Bråvikens vattenspegel, som skimrade
 35 i solskenet. Icke en krusning störde dess blanka lugn. En örlogsbrigg låg ankrad tätt invid en lastbrygga för kolpråmar och torkade sina våta segel. Denna syn ingaf ryttarinnan nytt mod. Uppnådde hon icke staden, ville

hon låta hästen löpa och sjelf söka ett gömställe. De skulle ej fånga henne; denna triumf ville hon icke unna dem.

Hon fortfor att jaga hejdlöst framåt, när, vid en tvär krökning förbi en klippa, hästen skyggade åt sidan för ett föremål, som låg utsträckt i gräset vid klippans fot. Oförberedd på denna hastiga vändning, vacklade ryttarinnan i sadeln och föll handlöst i armarna på det liggande föremålet, en flicka, såsom hon sjelf.

Fallet var lika häftigt, som oväntadt. De båda flickorna stötte sina hufvuden mot hvarandra, och den främmande uppgaf ett rop af förskräckelse. Ryttarinnan släpades ett stycke med foten intrasslad i stigbygeln, men lyckades göra sig lös och reste sig genast derefter med af vrede purprade kinder.

– Du der, du, hvarför skrämmer du min häst? – Och det vredgade ordet åtföljdes ögonblickligen af ett slag med ridspöet, som lemnade en röd strimma på den slagnas blottade hals.

Den främmande flickan hade icke förr hemtat sig från sin bestörtning, innan hennes vrede upplågade lika hastigt som ryttarinnans. – Och du der, – slår du mig för att du rider som en galning och icke ser framför dig? utropade hon, lika blossande röd, i det hon ryckte till sig ridspöet och försökte att bryta sönder det. Men spöet var af flätad rotting med silfverskaft och brast icke, när det böjdes.

– Våga att slå mig en gång till! fortfor den förörättade i samma upp-retade ton.

De stodo några ögonblick hotande, öga mot öga, som två örnungar, hvilka stött vingarna mot hvarandra i flykten. Båda befunno sig på samma gräns mellan barnet och ungmön, 15 eller 16 år; båda häftiga, stolta, djerfva, båda mätande hvarandra med samma mörka, blixtrande ögon. Det var yttre likhet och inre själsfrändskap mellan dem; jägarinnans riddrägt var knappt dyrbarare, än den obekanta flickans svarta kamelottsklädning, och båda röjde nästan samma likgiltighet för den vårdade toilett, som vid deras ålder vanligen är af så mycken vigt. Lika utbildad för sin ålder, var den obekanta flickan längre till växten och hennes drag mera regelbundet vackra, hvilket företräde ersattes af ryttarinnans säkrare hållning och den öfverlägsna bestämdhet, som röjer vanan att befalla och blifva åtlydd.

Axelsons skrämnda häst hade galopperat bort med den toma sadeln. Det var så lugnt, så tyst, att icke ett löf prasslade, icke ett vågsvall sorlade mot strandens kiselstenar. I detta tysta lugn hördes nu trampet af hästhofvar på vägen.

– Göm mig! Göm mig! utropade ryttarinnan plötsligt, i det hennes

vrede ögonblickligt gaf vika för en barnslig otålighet att ej blifva upptäckt af detta jagtsällskap, som hon föresatt sig att trotsa. Och när den andra stirrade på henne, utan att förstå en så obegriplig begäran, sprang hon hastigt bakom en hasselhäck, som betäckte slutningen och dolde henne för
 5 de förbifarande. Nyfiken, men med lika förändrade känslor, afbadade den andra hvad nu skulle följa.

En ryttareskara närmade sig på körvägen. Det var sex eller åtta grant utstyrde herrar, åtföljde af sina ridknektar. Efter dem redo två kammartärnor i bedröfligt skick, krampaktigt hållande sig fast vid hästarnes mahn.
 10 Efter dem följde åter två andlösa, förskrämda, adeliga jungfrur med sina kavaljerer och sin betjening. Hela denna skara af mer än 40 jägare och jägarinnor följde den flyendes spår, som förrådts af kolaren. Lyckligt nog för den flyddas inkognito, hade hundarne kopplats i skogen och blifvit långt efter förföljarne.

15 – Har du sett drottningen? frågade den främste ryttaren flickan vid hasselhäcken.

– Nej, svarade flickan, i det att hon stälde sig framför häcken, der denna var glesast. Och hon kände en lätt darning ila genom sina leder. – Drottningen? Hvarför skulle en drottning dölja sig? Är det förräderi? ...

20 – Hon måste ha ridit här förbi, återtog den förnämde herrn, i det att han tvekande höll ett ögonblick stilla.

– Jag ser hofspåren af Morsker. Han har skyggat åt sidan här, anmärkte Sven Axelson, som öfverlemnad Caballero åt en kamrat och ledde på dennes häst efterspaningarna.

25 – Sicken en, var det hon? utropade flickan med en mer än låtsad förundran. – Ja, hon red nyss här förbi och tog vägen åt Åby.

– Framåt! lydde kommandot.

– Men Morsker har skyggat här! upprepade Axelson envist. Ingen hörde honom. Jägare, knektar, jungfrur och tärnor galopperade vidare.

30 De hade alla en icke så liten anledning att genomleta land och rike för att återfinna den de sökte, ty flyktingen var ingen ringare person, än Sveriges unga drottning Kristina, då redan väl bekant för sin energi, sitt goda hufvud och sina nycker. Hvarför hon tillställt allt detta alarm med sin omotiverade flykt från jagtsällskapet, visste hon troligen icke sjelf. Hon var förtretad öfver
 35 en misslyckad råfjagt, och det roade henne att förtreta andra. Man har sagt om Kristina, att hon aldrig varit ett barn. Det är ett af de misstag, hvartill man så lätt förledes af en brådmogen utveckling. Hennes förstånd, hennes fattningsgåfva flög med fjärlvingar snabbt öfver barndomens rämärken, men

i lynnets grund och i förmågan att beräkna handlingens följder hade hon följt barndomens utvecklingslagar. Och nu skulle hon snart fylla 16 år; nu kände hon, vid ungdomens portar och med dess frihetslystnad, hela kontrasten mellan det tvång, hvarunder hon ännu måste böja sig, och den nästan enväldiga konungamakt, hvartill hon ansåg sig född. Denna omgifning, som på samma gång smickrade och omsnärjde henne, skulle erfaras, lika godt huru, att hon hade en vilja för sig och kunde handla derefter. Misstrogen var hon dertill. Hon hade fått den föreställningen, att visse makttagande ej ogera skulle se, om något olycksfall drabbade henne, hvarefter de kunde styra Sverige henne förutan. Och det roade henne att gäckas sådana förhoppningar. 5 10

Nu framträdde hon från hasselhäcken med ett harmset utrop öfver det bakvända, nötaktiga sätt, på hvilket Axelson hade utfört hennes befallningar. Hon var icke så sparsam på grofva uttryck, som man kunnat förvänta af hennes rang och uppfostran, den unga Kristina. Hon hade lärt något också af ridknektarne, efter hon ju red som en pojke i sadeln och visade en så utmärkt skicklighet i alla kroppsöfningar. 15

– Jag lurade dem! sade den andra flickan, som, i första förtjusningen öfver sin lyckade list, glömde hvem hon hade framför sig.

– Åh, du skulle ej spela illa i en fransk komedi, du! svarade drottningen, i hvars lifliga, ombytliga håg den senare väntjensten hastigt utplånade den förra vreden. – Värker ditt hufvud? tillade hon, när hon såg, att flickan tryckte en våt näsduk mot tinningen. 20

– Intet mycket, men nog var det hårdt mot hårdt, när vi två stötte samman. – Och hon hade så när tillfogat: Värker icke *ditt* hufvud? Men nu ihågkom hon det otroliga, att hon hade en drottning framför sig, och nedstämde den förtroliga tonen till en ödmjuk fråga, om den nådiga fröken skadat sig. Drottningen var den enda, som då hade rätt att kallas fröken, hvilket var det vanligaste tilltalsordet vid icke officiella tillfällen. Ännu kallades adelns döttrar jungfrur. 25

– Tror du, att *mitt* hufvud är af kork? genmälde den unga drottningen muntert. – Men herrarne der skola finna min lösa häst och vända tillbaka. Visa mig en utväg att komma till staden före dem! 30

– Nädig fröken skulle låta ro sig dit.

– Ro? Det är bra. Hvar får jag en båt?

– Andromeda ligger vid lastbryggan. Jag skall begära en båt af herr Herman. 35

– Godt. Säg, att jag befäller nu genast en båt med sex roddare och två marinsoldater till min eskort! Hvarför har ej Andromeda gått upp till staden?

– Vi fingo på morgonen stiltje och motström. Det var omöjligt att komma längre.

– Alltså en båt. Skynda dig! Tror man dig intet, så tag här min ring! Men intet ord, att jag fallit! Den eländige Morsker, jag skall låta skjuta honom!
 5 Intet ord derom, förstår du? ... Vänta! Din hatt och din högra sko! Jag har tappat mina i skogen.

Läsaren har redan anat, att det var nattens barn Hagar, som begagnat Andromedas ofrivilliga rast för att andas landluft i bryggans närhet och derunder råkat ut för detta sällsamma möte. Och Hagar var genast färdig. Bar-
 10 fota och utan hatt, sprang hon till örlogsbriggen att utföra drottningens ordre.

Denna begagnade tiden att ordna sin dräkt i det möjligast presentabla skick. Kristina var lika mån om sin kungliga värdighet, som hon var likgiltig för toalettfrågorna, när en sträng konvensans icke fordrade det.

Ajusteringen var så fumlig och brådslande, som man kunde förvänta
 15 af en prinsessa, hvilken hvarken vants att betjena sig sjelf eller bryr sig om huru det lyckas. Klädningen tillknäpptes och utslätades med några hastiga handstrykningar, men behöll än här, än der ett strå eller ett löf från skogen. Håret uppknöts så godt det i hast lät sig göra. Hagars hatt och sko passade förträffligt, men skon hade klackar enligt dåtidens bruk, och Kristina tålde
 20 ej klackar. Utan betänkande uppdrog hon sin jagtknif ur kjolsäcken och var upptagen af det mödosamma arbetet att bortskära klacken, när Hagar återvände, följd af herr Herman Fleming.

– Slupen afbidar eders majestäts vidare ordres, anmälde herr Herman med styf sjömanshonnör.

– Godt, jag är strax färdig, svarade drottningen med en vårdslös hels-
 25 ning. – Hjelp mig du ... Hvad heter du?

– Hagar.

– Hjelp mig med klacken, du! Sådant dumt påhitt att göra människor halta! – Och Hagar förenade sina bemödanden med drottningens att bort-
 30 skära klacken. Men klacken var fäst med jernpliggar och motstod deras anfall. De måste anlita den förvånade sjömannen, som ändtligen lyckades afskära det motspänstiga föremålet med den framgång, att en bit af skon delade klackens öde.

– Nu kan jag gå, sade drottningen tillfredsstäld, profvande skon. – Se
 35 här, barfot! – Och hon räckte Hagar ett guldmynt.

Hagar kände sig förödmjukad.

– Med nådig frökens tillåtelse vill jag gifva den granna penningen åt Norrköpings fattiga, svarade hon.

– Är du högfärdig? – Och Kristina genomborrade sin medtäflerska i stolthet med en blick af förakt.

– Min sko vore ej värdig en så hög ära, om den såldes, svarade Hagar, i det att hon återlemnade den kungliga ringen.

Drottningen vände henne ryggen och tog Herman Flemings arm för att gå. I detsamma trampade hon på en bok. – Jag har tappat min *Tacitus*, sade hon. 5

Fleming böjde sig ned, upptog boken och räckte henne åt drottningen. – Det är *Tacitus*, anmärkte han, grimaserande med sitt trumpna löje och en blick på Hagar, ty han igenkände det våta föremålet från Andromedas förstäf. 10

– Men detta är icke *min* bok! utropade Kristina. Denne romare var vackrare inbunden, än hennes egen.

– Förlåt, sade Hagar, – han är min.

Om hon vid dessa ord röjt det aflägsnaste spår af triumf eller högmod, hade de åter stött kant mot kant, och den lärda unga drottningen skulle lika litet förlåtit en täflan i lärdom, som en täflan i stolthet. Men hvad än Hagar kände, förstod hon att dölja det. Hennes ord voro en skolflickas, ingenting mer. 15

– Och *du* läser *Tacitus*? frågade drottningen; – samma fråga, som Fleming gjort. 20

– Det är mycket der, som jag ännu ej rätt förstår, lydde det kloka svaret. *Tacitus* har alltid, för tankens djup och uttryckets koncentrerade korthet, ansetts såsom en af de mest svärläste romerske häfdatecknare. Kristina visste detta af egen erfarenhet. 25

– Du kan följa med mig till staden, sade hon, åter ögonblickligt omstämd. – Jag vill se huru du reder dig med den benige herren.

Anblicken af några ryttare på afstånd påskyndade drottningens steg. Innan kort satt hon i slupen, som med snabba årtag förde henne till Norrköping. Fleming och två marinsoldater hade äran eskortera hennes majestät till staden. Hagar bevärdigades med en plats på slupens förtoft och besvarade några flyktiga frågor om sin person. Svaren glömdes lika hastigt som frågorna; hafvets spån dref åter ut i okända böljor. 30

Presidenten Kurk med familj hade nyss vid en lukullisk middagsmåltid sökt återhemta sina krafter efter sjöresans besvärligheter, när de öfverraskades af betjeningens rop, att drottningen var på lastbryggan. Hon skulle måhända hedra briggen med ett besök. Hvad ville de göra i sin *deshabillé*? De riskerade en titt på däckets och hunno i rätt tid uppfånga en skymt af en 35

viftande näsduk i slupens förstäf, när den kungliga gästen redan var långt ute på Bråviken.

– Det är Hagar! utropade lilla Katarina Kurk, som tio år derefter blef drottningens hofjungfru.

5 – Hagar? Omöjligt, försäkrade presidenten. – Hon är i skogsbacken. Jag har skickat Pape att kalla henne till måltiden.

– Du öfverser alltid med hennes försummelse, anmärkte presidentskan.

– Här kommer Pape ... Nå?

10 – Hagar bad mig anmäla för hans nåd, att hon fått befallning följa hennes majestät till staden. Jag hann med möda kasta åt henne ett par skor, rapporterade hofmästaren, som nu hade återvunnit hela sin officiösa värdighet.

Presidenten kunde icke undertrycka ett smålöje. – Sofi, sade han till sin maka, – det skulle icke förundra mig, om skickelsen en gång fört dessa två snärtor tillsamman. De äro som stöpta i samma degel och dessutom
15 födda samma natt. Men känner jag dem rätt, skola de icke länge förlikas. En drottning och en tattarunge! Ödet kan skämta rätt sällsamt ibland ... Pape, anskaffa en säker båt! Vi skola låta ro oss till Norrköping.

3. Spartanskor.

20 Afundas icke en drottning! Jag vet det nu ... jag har debuterat i dag.

Förutom de sex första barndomsåren, är måhända året 1642, Kristinas sextonde, det som är minst känt och minst omtaladt af denna drottning brokiga lif. Hon var icke mera det underbarn, som väckt så mycken uppmärksamhet, men ännu icke den ungmö, som snart skulle förvåna världen.
25 Hennes studier voro afslutade, hennes karakter i görningen. Hon var arftagarinna till en krona, som med hvarje seger tilltog i glans, men hon bar den icke ännu, dess makt tillhörde riksförmyndarne; hon sjelf stod väntande i dess skugga. Hennes personlighet syntes nästan glömd för hennes värdighet, som ej kunde glömmas. Allas blickar voro riktade på kriget i Tyskland, på
30 Torstensons strider, faror och segrar, på det franska förbundet och Danmarks misstänkta hållning. Men just under detta Kristinas sextonde år föregick inom henne sjelf denna obemärkta, men betydelsefulla förändring, som med makten af en naturlag flyttade drottningen-barnet, alldeles som andra vid hennes ålder, från morgonrodnaden in i det fulla dagsljuset, från barn-
35 domens drömmar och hugskott in i ungdomens brus af svällande lifskraft.

Norrköping, vid Motala elfs utlopp i Bråviken, var före Gustaf II Adolfs tid endast en marknadsplats för den rika östgötabygden, men växte genom Louis de Geer, kungliga privilegier och sitt gynsamma läge snabbt till Sveriges förnämsta fabriksstad. Dess 4 000 invånare voro mot slutet af septem-
 5
 ber 1642 såsom fallne ur hakarne i anledning af ett då timadt kungligt besök. Den ännu omyndiga drottning Kristina var vid den ålder, att hon borde förvärfva sig någon kännedom om sitt rike och källorna för dess väl-
 stand. Hon anträdde en resa till Norrköping, åtföljd af rikskanslern och flera af rådet, sin öfverhofmästarinna fru Beata Oxenstjerna, gift med Karl Bonde,
 10
 sin kusin pfaltzgreffinnan Marie Eufrosyne, sin jemnåriga, jungfru Ebba Sparre, samt en talrik svit. Det var dagar för nytta och nöje. Drottningen besökte jernverken, harnesksmedjan, fabrikerna och andra märkvärdigheter. Hon var lärgirig, hon frågade oupphörligt, hon ville veta tillgången vid dessa underbara förädlingsprocesser, som det svenska jernet undergick. Slutligen tröttnade hon, alldeles som andra vid hennes ålder, och då tillställes för
 15
 hennes nöje jagten i Kolmorden.

Utgången är bekant. Kammarherren Klas Wrangel, som anförde jagten, ville uppdrifva elgar, men skogen var dertill för vidsträckt och tiden för kort. Man nöjde sig med harar. Drottningen sköt från sadeln i fullt språng en jösse. Detta var icke nog, hon upptäckte räfven, räfven bedrog henne,
 20
 hon bedrog jagtsällskapet, och änden blef kullerbytta.

När Kristina återvände till staden, syntes hon blek och utmattad. Det var dock ingen barnlek, detta fall från hästen och släpande vid stigbygel. Hon låtsade icke derom under första ifvern att gäcka förföljarne, men när spänningen var förbi, återtog naturen sin rätt. Hon kände en olidlig värk i
 25
 hufvudet, bröstet och ryggen; hon inbillade sig, med sin lifliga fantasi, att hon afbrutit ett refben. Med möda tillryggalade hon vid Flemings arm den korta vägen från hamnbryggan till De Geers hus, der hon bodde vid torget.

Här omhändertogs hon af fru Beata Oxenstjerna och väckte ej ringa bestörtning. Kristina älskade ej denna sin tuktomästarinna, som med alla
 30
 en husmoders dygder förenade ett sträft sätt och icke dolde, att hon ogera underkastade sig detta ömtåliga uppdrag af riksförmyndarne. Hela hofstaten kom i rörelse och skrämdes ytterligare af de återvändande jägarne, som ej kände drottningens fall eller orsaken till hennes försvinnande, men desto bättre kände Kolmordens dåliga rykte. Sven Axelson hade låtit undfalla
 35
 sig halfqvädna ord om någonting, som skulle ha timat i bergsklyftan. Det skulle ha skett, men ändock icke skett: derpå blef ingen klok. Hofläkaren efterskickades och föreskref åderlåtning. Intet refben befanns brutet, men

åtskilliga skråmor upptäcktes på rygg och axlar samt en blånad på högra tinningen. Kristina vägrade att angifva deras orsak. Man skulle icke få den triumfen att se henne straffad för en nyck.

Furstinnan Marie Eufrosyne var likaledes af oro och skrämsel illamående. De två kammartärnorna, hvilka medföljt för drottningens närmaste uppvaktning, befunnos halfdöda af ridten och fruktan för straff. Morsker hade återfunnits betande i en skogsbacke. Vidunderliga rykten gingo från mun till mun. Fröken Kjerstin hade blifvit bergtagen, eller hade hon med nöd undkommit stigmän. Hon hade blifvit förhexad, – »krossad», som termen lydde i folkspråket. Jägarne erinrade sig den okända flickan, som ledt dem på villovägar åt Åby, och funno henne skäligen misstänkt. Hon måste förhöras. Men hvar finna henne?

Hon fanns icke långt borta. Ingen hade haft tid att tänka på Hagar. Okänd i ett främmande land, vågade hon icke tränga sig in i drottningens bostad och satt, väntande vidare befallningar, på trappan till huset. Här igenkändes hon af Sven Axelson. Han hade ej glömt, att Morsker skyggt vid det ställe, der flickan stått invid hasselhäcken.

Hagar öfverraskades oförberedd, frågades, men behagade icke svara. Hon ihågkom drottningens lifliga önskan att dölja sitt äfventyr och förteg ståndaktigt allt, utom den befallning hon fått att medfölja till staden.

Hon fördes till fru Beata, som tog henne för en finsk kammarpiga. – Så ja, sade den stränga frun, sedan hon fått veta hvad hon trodde sig behöfva om Hagars person. – Du är finska, du? Vet du hvad man säger om dig? Man säger, att du är en trollpacka, som understått dig att bruka onda anslag. Och vet du huru man straffar trollpackor? Man piskar dem med ris och bränner dem på bål. Betänk detta, du illmariga stycke; ljug icke, svara på mina frågor! Hvad har händt fröken Kjerstin i skogen? Hvarför återfanns hennes häst med tom sadel? Hvarför är hon sårad? Hvarför ljög du för herr Klas, att hon ridit till Åby?

– Jag trodde, att jägarne hade ondt i sinnet, svarade flickan på sista frågan, utan att inlåta sig på de öfriga.

– Nä, vidare! Jag vill veta hvarför fröken är sårad och hvem som sårat henne.

– Hon har törhända stött sig mot träden. Der är svårt att rida i Kolmordens skog.

– Undflykter! Du vet mer än du vill bekänna. Får jag svar eller får jag icke? Hagar teg.

– Axelson, hemta ris!

Axelsson var ej sen att hemta ett hasselspö, som i den gamla goda tiden alltid fanns till hands för loflig husaga. – Nå, sade fru Beata betydelsefullt, – får jag nu svar?

Hagar fortfor att tiga. Den, som mins Hagar och Benu i Kaskas torp, vet, att Dordej aldrig vågade hota dem med ris, emedan de deraf blefvo blott sjufaldt värre. 5

– Apollonia, fortfor fru Beata till en handfast kökspiga, som stod nyfiken i dörren, halft skrämmd, halft jubilerande öfver den unga trollpackans rättvisa näpst, – lös upp flickans klädning och blotta hennes skuldror!

Apollonia närmade sig. Hagar sprang tillbaka, grep en väfsked, som stod vid väggen, och utropade: – Våga att röra mig! Jag är här på drottningens befällning, och ingen annan än hon har rättighet att förhöra mig! 10

Drottningen var visserligen omyndig ännu och stod under sin öfverhofmästarinnas tukt, men hon var dock en drottning. Fru Beata besinnade sig. – För hexungen till källaren, och tillboma dörren! Hon begär ransakning; hon skall få den, så det hviner om öronen. Du der, tillade hon till flickan, – tänk på profossen! Och tänk på bålet! När du betänkt dig, så bulta i taket! Man skall höra dig i köket, och jag vill då se, om jag kan göra något för dig. 15

Hagar fördes trotsig, men utan motstånd, till husets källare, under hvars fuktiga hvalf hon knappt kunde stå rak, och instängdes på förbättring. Fru Beata hoppades, att hon snart skulle falla till föga. Adelns privilegier gáfvo den stränga, men rättvisa frun en domsrätt, som icke ens konungamakten vågade vidröra. Man omtalar, just från 1642, att rikskanslern låtit straffa en tjenare, oaktadt drottningens förbön. 20

Kristina låg i feber, förorsakad mera af nervskakningen, än af yttre eller inre kroppsskador. Ebba Sparre satt vid sin kungliga väninnas sida. – Lider du mycket? frågade hon, i det att hon tvättade med blyvatten en skråma på den sårades högra skuldra, som höjde sig märkbart öfver den venstra. Den vackra Ebba kallade i enrum drottningen du. 25

– Det är ingenting, sade Kristina. – Jag kom likväl till staden förr än ni. – Men så du förskräckt oss! Dora ligger till sängs, Sidonia hostar blod. De stackars tärnorna redo ihjel sig af skrämnel. Hvarför red du ifrån oss? 30

– Hvarför kunde ej Wrangel uppdrifva en elg? Man ledsnar vid dessa eländiga harar. Jag fick sigte på räfven, och sedan ... det var min lust att sjelf leka villebråd. Det är godt att öfva sig. Många hundar gläfsa på kronan. 35

– Tillåt mig badda din tinning! Hvarifrån fick du blånaden der?

– Jag kindpustade skogsrået, och han torde ha klöst mig.

Ebbas bestörta uppsyn röjde, att hon icke ansåg detta alltför otroligt, när

i detsamma deras samtal afbröts af fru Beata. Hon fann rådligast förbjuda den febersjuka att tala. – Läkaren, hviskade hon till Ebba, – vill veta hvar och huru drottningen skadat sig. Har hon yppat något för dig?

– Hon säger, att skogsrådet klöst henne, svarade Ebba Sparre oskyldigt.

5 – Tokprat! Men i våra dagar hör man ju mycket talas om hexekonster. Jag har tagit en misstänkt person i förvar; säg intet derom! Den sjuka bör lemnas i ro.

Likasom för att gäcka denna föreskrift, anmälde kort derpå rikskanslaren, och honom kunde tillträde icke förmenas.

10 Den berömda Axel Oxenstjerna, konungen utan namnet, var vid denna tid 59 år gammal. Högest och kraftfull, med grått hår, hög panna och blå ögon, bar han ännu på kinderna ungdomens skära rodnad. Man förstod, att denne man kunde befalla: han var ju »den axel, kring hvilken världen (läs: samtiden) rörde sig»; men han kunde äfven vara personligt älskvärd,
15 och inför sitt konungahus var han det alltid. Han hade redan haft mer än en bäsk sanning att säga sin unga drottning, och han skulle senare nödgas säga henne långt flera; men han glömde aldrig, att han talade till »den store Gustafs dotter».

Rikskanslaren dolde icke sitt missnöje med Kristinas obetänksamma
20 jagtäfventyr och kom för att säga henne det.

– Jag förnimmer, sade han, – med fast mycken bedröfvelse eders majestätets ohelsa af så skadeliga nöjen och vet der intet annat råd till än att taga en lärdom af det, som nu en gång intet kan göras ogjordt. Är ock eders majestät nu lyckligen kommen till den ålder, när förståndet bör råda och I sjelfve
25 veten huru kostbar eder höga person är att akta för hela rikets välfärd. Det är sannerligen intet så ädelt villebråd i Sveriges skogar, att ju det kunde gå upp emot en enda skråma, som eder rör, ty der som I icke akten edert eget hull i ungdomens hastiga mod, mån I betänka, att I hören med kropp och själ Gud och Sveriges allmoga till. Och jag vill nu intet hafva sagt detta till
30 att bedröfva eder, nådigaste fröken, efter I ju liden sjelfver af skadan, det jag nu hoppas och beder till Gud, att snart skall hafva en hugnelig öfvergång. Utan mån I till framtida bättre eftersyn taga det gunstigt upp, såsom det käriligen och med all skyldig vördnad eder sagdt är af eder och eder store faders trogne tjenare, den intet bättre i världen vet, än att hans nådiga drottning må komma till ett lyckosamt regemente här i tiden och till de utvaldes
35 ro efter detta.

Hvarpå han med ett blidt småleende kysste drottningens hand, likasom för att afbedja hvad der kunde vara förnärmande i hans tillrättavising.

Axel Oxenstjerna var så van att väga sina ord, hvilka ju på denna tid lågo tungt i Europas vågskål, att en stenograf eller en tryckpress från våra dagar icke behöft lägga en bokstaf till. Om det fanns någon dödlig, för hvilken den faderlösa Kristina kunde och borde hysa en dotters känslor, var det visserligen denne man, den främste bland hennes förmyndare, hvilken icke blott bar hennes kronas bördor, utan allt från hennes späda år varit för sin drottning en faderlig rådgifvare. Och hon kunde icke undgå att vörda honom; han var verkligen den ende, för hvilken Kristinas sjelffrådiga lynne böjde sig, den ende, som hon – ännu åtminstone – icke vågade motsäga. Men att älska honom som en fader, att böja sig med en dotters frivilliga lydnad under hans råd, det kunde hon icke. Dertill var han henne för öfverlägsen, och nyckeln till Kristinas gåtfulla personlighet, sådan denna begynte antaga bestämd gestalt i hennes sextonde år, var ingen annan än den, att hon icke tålde någon bredvid sig, långt mindre öfver sig. Hon kunde högakta, värdera, beundra, älska, ja, ända till blindhet älska den ene eller andre, som hon ansåg värdig sin aktning eller sin kärlek, ty de hafva farit mycket vilse, som sagt, att hon aldrig kunde älska någon eller något annat än sig sjelf. Men hon kunde det endast med det vilkor, att detta något eller någon var henne underlägset. Att stiga i hennes ynnest, det var icke blott att visa de egenskaper, som hon uppskattade högst, det var än mer att stå under hennes egen nivå; att falla i hennes gunst, det var att vilja vara hvad hon var eller deröfver. Hon begärde icke underdånighet, ehuru det i lynnets häftighet stundom tycktes så, ty förödmjuka sig kunde också en slaf, och hon föraktade slafvar. Hon behöfde och hon fordrade att vara denna »makalösa», som hon sedan blef, ett uttryck, i hvilket man läser devisen på hennes ensliga storhet.

Hon satte sig upp och svarade i en lätt ton, som motsades af hennes feberglänsande ögon:

– Jag red för häftigt, det är trötthet och går snart öfver.

Rikskansleren betraktade henne forskande. Han befarade ett nytt utbrott af dessa hastiga sjukdomsfall, för hvilka Kristina varit utsatt under sina växande år.

– Det är rådligast att nu hvilas, förmanade han. – Kommissarien De Geer väntar der ute att förnimma huru det förhåller sig med helsan. Hans underdåniga önskan är att i morgon hedras med sin nådiga drottningens besök på Finspång. Jag skall svara honom, att det må uppskjutas. Resan gör omak.

Kristina reste sig upp i bädden.

– Eders kärlighet tackes svara kommissarien, att jag med nöje skall mot-

taga hans inbjudning i morgon, yttrade hon. – Är fältmarskalken Horn anländ till Norrköping? Jag vill minnas, att han väntas i dag.

– Han anlände på förmiddagen, svarade rikskansleren, förvånad att se den sjuka så hastigt vid krafter.

5 – Jag önskar se honom, jemte eder och De Geer, vid taffeln i qväll klockan 7.

– Nej, det kan eders majestäts nu varande svaghet omöjligt tillåta, vågade fru Beata invända.

10 – Min svärson Horn kan få den nåden att följa till Finspång i morgon, om helsan medgifver, anmärkte Oxenstjerna.

– Hvad? Eders kärlighet vill, att en så berömd hjelte, som nyss blifvit mottagen med stora ärebetygelser i Schweiz, Holland och Frankrike, på sin återresa skall vänta på företräde hos mig! Han har ej varit i Sverige sedan tretton år, och jag kan ej minnas honom; jag var ett barn, när han drog ut i kriget. Invitera honom till aftonvarden; jag är fullkomligt frisk. Och assessor Stjernhjelms, anlände han intet i går från Dorpat? Jag önskar se honom med de öfrige. Han blir nu vår antiqvarie för rikets fornlemningar; jag vill fråga honom om han kan restaurera Stäket. Det är märkeliga ruiner; jag var nära att bryta halsen af mig der vid besöket i somras.

20 Hon talade fort och otåligt; det var feber i orden. Rikskansleren vexlade en betänkelig blick med sin syster, men ansåg icke rådligt att *nu* motsäga henne. Febern kunde förvärras. Resultatet blef, att de tre nämnde herrarne skulle inbjudas till hoftaffeln samma qväll, och om drottningen, som man kunde förmoda, vore hindrad att infinna sig, skulle rikskansleren och hans syster göra *les honneurs*.

25 Men hon infann sig. Hon *vilde* ej vara sjuk, hon *vilde* ej vara kastad ur sadeln, *vilde* ej anses straffad för sin obetänksamma ridt. Ingen skulle ana de fross-skakningar, som genomlade hennes leder, eller den matthetens svindel, som gång på gång hotade att beröfva henne medvetandet. Hon hade till och med låtit kläda sig omsorgsfullare än vanligt. Hon talade mycket, kanske för mycket, men hon talade klokt och, der ämnet tillät det, qvickt. Det var första gången man såg den Kristina, som skulle förvåna världen. Rikskansleren hörde henne med undran, de öfrige med beundran. Hon hade sedan några timmar likasom vuxit. Drottningen-barnet tycktes genom någon underbar, plötslig kris hafva blifvit förvandlad till drottningen-jungfrun.

35 Presidenten Kurk, som icke dröjde att vid sin ankomst uppvakta de höge resande, blef likaledes inbjuden till hoftaffeln. Denna serverades för 14 personer. Norrköping hade den sällsynta lyckan att se kring sin drott-

ning församlade fem män, hvilka redan voro och än vidare skulle blifva de främste representanterne för fem olika samhällsriktningar: riksstyrelsen, kriget, lagskipningen, industrin och litteraturen.

Det var en femtonårig prinsessas debut, och i hvilket tillstånd! Till höger om henne satt rikskansleren, till venster fältmarskalken Horn. Vid sidan af dessa grannar ville hon för intet pris förråda en svaghet, men hade iakttagit försigtigheten att behålla Ebba Sparre närmast bakom sig som uppvaktande hofjungfru. Tid efter annan lutade hon sig mot sin väns skuldra, likasom för att hviska till henne en befallning, medan hon i verkligheten behöfde ett stöd för att icke förråda sig.

Man talade om kriget, om Torstensons tåg mot Olmütz och möjligheten af ett förestående stort fältslag; det var en månad före andra slaget vid Breitenfeld. Horn hade nyss afslagit republiken Venedigs ärofulla anbud att som generalissimus anföra dess härar mot turkarne. Kristina yttrade skämtande, att så kärt det vore att se honom i Sverige, ville hon hellre se honom i Konstantinopel.

– Dock ej som fånge, anmärkte Horn.

– Eder kan man instänga, men aldrig kufva, genmälde drottningen. – Edert lif är en saga. Trollen stänga eder sju år i berget, och ni återvänder föryngrad till nya bragder.

– Vanan gör underverk, svarade Horn leende. – Finska pörten och tyska bivuaker ha den fördelen att icke skämma bort oss med mjuka bäddar.

– Säg intet det, fältmarskalk! Ni och edra landsmän värmen eder gerna vid elden. Ni hade hett nog vid Breitenfeld, men så var ni också konungens »högra hand».

– Jag håller för, att en krigare hellre mister sin högra hand, än ser den i kedjor, genmälde fältherren. – Det värsta i Ingolstadt var att icke få slåss för min unga drottning. En gång, tillade han, – var jag nog lycklig att få göra eders majestät en tjänst. Det var, när jag hedrades med förtroendet att begära prinsessans af Brandenburg hand för salig konungen, eder store fader.

– När jag blir sextio år, svarade Kristina i samma ton, – skall jag tacka eder för min tillvaro, om den då visat sig värd att tacka för.

Gustaf Horn var nu femtio år gammal, icke högvuxen, men kraftigt bygd, med hängande långt, lockigt brunt hår, bruna, milda ögon, smal panna, blekgul hy, korta mustacher och ett uttryck af nästan sorgset allvar, der smålöjet, som nu upplyste hans kärfva anletsdrag, var en lika behaglig, som sällsynt gäst. Dessa finska pörten, som tillhörde hans barndomsminnen, hade påtryckt honom den outplånliga stämpeln af ett folk,

hvars mod är tyst, hvars lugn är hårdt,
hvars trohet trotsar döden.

Holländaren Louis De Geer, nu 53 år och sedan ett år svensk adelsman, var i lynnets allvar och oskrymtad gudsfruktan Horns själsfrände, men i
5 öfrigt så olik honom, som freden är olik kriget. Han bar en rik borgares
långa, svarta, tätt tillknäppta sammetsrock och en bred, slät halskrage med
två hängande silkestofsar. Några tunna grå lockar vid öronen, ett omsorgs-
fullt klippt helskägg och en svart kalott på den kala hjessan omgäfvade en hög
panna, finhyllta kinder och ett par kloka, välvilliga, lugna ögon. Det var något
10 tillbakadraget i hans person; man hade framför sig en tystlåten köpman,
som ständigt afbadade konjunkturer och förstod att begagna dem, men på
samma gång ingaf förtroende genom ett uttryck af redbarhet och soliditet.
Han stod just nu i underhandling med kronan om att inköpa Finspång, som
han arrenderat sedan 1618, och dertill de rika jernverken kring Dannemora.
15 En sådan storman i jernindustrin hade Sverige dittills aldrig sett. Om han
kände sin betydelse, undgick denna ej heller de styrande.

– Ni vill lägga eder till de bästa egendommar i Sverige, sade drottningen
skämtande till De Geer.

– När jag arrenderade dem, voro de de sämsta, svarade köpmannen lugnt.

20 – Herr De Geer är icke nöjd med Sverige, inföll Oxenstjerna i samma
ton. – Han gör affärer på Guinea-kusten och erbjuder oss att lägga Afrika
under Sveriges rike.

Kristina kände sig anslagen af allt storartadt.

– Godt, herr De Geer, sade hon. – Håll ord, och ni skall intet finna oss
25 lika svarta, som våra nya undersåtar. Eder hertigliga vapensköld skall prydas
med en morian i guld.

– Der Gud gifver nåden till, genmälde köpmannen, – kan något uträttas
med förstånd och penningar. Jag vet endast en man i Europa, som vore nog
klok och nog rik att underlägga sig Afrika, och den mannen är jude.

30 – Hvad? En ny Salomo?

– Ruben Zevi i Regensburg.

– Honom känna vi alltför väl, skrattade rikskansleren. – Han har nöjt sig
med 30 procent för våra små ficklån; kan vid en annan lägenhet ock begära
50. Nej, eders välborehet, vi äro tills vidare förnöjde med vårt Europa,
35 allenast vi kunde det skickligen anamma och sköta, men när vi behöfva
mer, är det eder vi vilja skicka till Afrika.

Assessor Stjernhjelm, som år 1631 erhållit sitt klingande adliga namn i

utbyte mot det tarfliga Göran Olofsson, hördes förmena, att om Sveriges rike underlade sig morianer och hedningar, vore icke heller judarne med deras penningepungar att förakta. Stjernhjem var nu 54 år, välbekant som en lärd, skarpsinnig och skarptungad domare, äfvensom författare i antiqviteteter, men hittills nästan okänd som skald. Han bar domarens vida långrock och, likasom De Geer, kalott på hjessan. Håret hängde yfvigt på sidorna; mustacherna och halfskägget gäfvon honom ett bistert utseende. 5

Presidenten Kurk förenade sig i en gensaga mot judarne. De voro rättslöse i romerska riket och annorstädes trängt omgärdade i sina borgerliga rättigheter. De Geer anmärkte, att judarne i Holland gjorde god tjenst som bankirer. Samtalet bleflifligt. Ingen märkte, att drottningen ofta skiftade färg och stundom afbröt sig själf, likasom för att draga andan. 10

Hon hade inlåtit sig i tal med Stjernhjem om Stäket och dess historia, när hon plötsligt grep Ebba Sparre hårdt i armen och stannade midt i en mening. Fru Beata, hvars skarpa ögon ständigt voro på vakt, märkte rörelsen, stod upp från bordet och närmade sig drottningens plats. Allas blickar vände sig ditåt, taffelns gäster sågo frågande på hvarandra. 15

Hvad var detta? Mådde drottningen icke väl? ... Det varade endast några sekunder. Sjelfve rikskansleren, som satt närmast, hann icke yttra en bekymrad fråga, förrän Kristina, lika blek som hon nyss varit röd, återtog samtalet i sin förra skämtande ton. 20

– Assessorn skall intet neka, att det spökar på Stäket. Är det Gustaf Trolle, som går igen? Det må assessorn veta, som själf håller en *spiritus familiaris* och är, så till sägande, hemmastadd i alla lönliga ting. Neka intet, att assessorn har tändt eld på en bondes skägg med sitt trollglas och när som helst kan göra en loppa till en elefant! 25

– När jag har den lyckan att rättfärdiga mig för en så lärd drottning, behöfver jag nödigt försvara mitt fattiga förstoringsglas, genmålde Stjernhjem, som icke längesedan nödgats i ett offentligt tal rentvå sig gentemot liffländska presterskapets beskyllning för hexeri och atheism. 30

– Inbilla mig det! fortfor Kristina muntert. – Har assessorn ett förstoringsglas, så låna det, käre, åt riksskattmästaren, att han en gång må få en glad stund i vår skattkammare! Torde ock herr Lennart derute blifva storligen nöjder att se bataljonerna ökas mångdubbelt. Den nöjdaste blir herr De Geer: han gör jernstänger af en nålsudd. 35

Klockan närmade sig 9, som då var en mycket sen timme. Måltiden slutades med en lång aftonbön, och gästerne betygade sin skyldiga vördnad med att kyssa drottningens hand. Man åtskildes.

– För mig till mina rum! hviskade drottningen till sin väninna. Hon hade endast med yttersta ansträngning förmått säga några förbindliga ord vid afskedsceremonin.

Ebba Sparre ledde henne till sofrummen. Der återstod ännu en pröfning och icke den, som kräfde det minsta modet. Fru Beata följde pligt-skyldigast med. Hon misstänkte förställning: hon ville veta allt hvad hon icke skulle få veta. Dertill så många omständliga föreskrifter för natten, bäddens tillredning, vaktgöringen, läkemedlen, nattlampan! Dessa 20 minuter voro de mest olidliga. Hvarje ögonblick nära att falla i vanmakt, 10 nödgades Kristina åhöra förmaningarna och besvara dem på ett sätt, som lugnade farhågorna. Hade ej detta lyckats, skulle fru Beata kvarstadnat öfver natten i sofrummet.

Men det lyckades. Den nitiska vårdarinnan gick, öfvertygad att blott någon matthet återstod och skulle förgå med nattens hvila. Knappt hade 15 dörren stängts efter henne, innan drottningen svimmade så oföväntadt, att hon skulle fallit handlöst till golfvet, om ej kammartärnan, som afklädde henne, stått derinvid.

Skulle läkaren tillkallas? Nej ... drottningen hade förbjudit det. Starka luktvatten återkallade slutligen medvetandet.

– Ebba, hviskade Kristina med svag röst, när hon samlat sina tankar, – afundas icke en drottning! Jag vet det nu ... Jag har debuterat i dag!

Natten blef orolig och stundom afbruten af yrsel. Kristina tyckte sig åter jaga i Kolmordens skog ... Hon red andalusiern, han sprängde med henne öfver trädens toppar och in i molnen. Hon var omgifven af purpurroda 25 skyar, som blixtnabbt rusade henne förbi ... högre, högre ... till solen och bortom solen! ... Högre! Högre! Då låg hon åter hjälplös på jorden; en ung hexa med svart hår ryckte från henne ridspöet och sade ... ja, hvad hon sade, det kunde ingen uppfatta.

När fru Beata inträdde klockan 3 på morgonen, hade drottningen nyss 30 inslumrat. Febern minskades, andedrägten blef lugnare. Ungdomens lifskraft återtog småningom sin förnärmade rätt.

Utfärden till Finspång måste dock uppskjutas och företogs tre dagar senare, när drottningen var fullkomligt återställd.

4. I källaren.

Nej ... ingen feghet!

Omsorgen om ett hof i en landsortsstad och dertill en ung, allt annat än lättstyrd drottning, som behagade vara sjuk, hade så upptagit fru Beatas tankar, att hon följande dag först klockan 10 på förmiddagen, när hon besökte köket för att befalla om middagsmåltiden, erinrade sig det uppträde, som der tilldragit sig dagen förut.

– Nå, sade hon till kökspigan Apollonia, – när bultade slynan der nere i taket?

– Hon har icke bultat, ers nåd.

– Hvad? Sitter hon kvar i källaren?

– Jag väntade på ers nåds befallning.

– Och har hon ej fått någon mat?

– Nej, si, hvad skulle hon få?

Fången hade blifvit inspärrad klockan 5 på eftermiddagen, 17 timmar hade förgått, och fru Beata var ingen hjertlös tyrann. Hon begaf sig, åtföljd af Apollonia, att sjelf öppna fängelsedörren, medtagande paltbröd och svagdricka.

Den mörka, fuktiga källaren upplystes under sitt låga, hvälfda tak af en enda liten glugg, genom hvilken den kyliga höstluften strömmade in. Silltunnor och rotfrukter, inlagda i lårar, spredo en föga angenäm lukt omkring sig. Kalk låg högtals i ett hörn, våt lera uti ett annat. Krukor stodo på långa, halfmurkna hyllor; tegelgrus och skärfvor af sönderslagna lerkärl betäckte jordgolvet. Här och der sågs en tvättbalja, en så, en half nystfot, en ogarfvad kohud och obekanta, otrefliga föremål, som blifvit i hast undanskaffade vid städningen för hofvet och hvilkas beskaffenhet man ej kunde urskilja i halfdunklet.

Det var unket, fuktigt och kallt. Hagars första tanke, när hon instängdes, var tanken på flykt. Det var första gången hon beröfvats sin frihet. Hon undersökte dörren, murarna, golfvet, taket, gluggen: ingenstädes en utväg. Hon stjelpte en sillferding på sidan och fick så en sittplats. Hon var till mods, som ville hon kullstörta huset öfver sig, om hon förmått, men hon förmådde det icke. Tårlös och förbittrad, tillbragte hon några timmar, tilldess att hon somnade af trötthet.

När hon vaknade, hade det svaga dagsljuset genom gluggen försvunnit, och det var nu stickmörkt omkring henne. Hon frös, hon var hungrig. Om hon dock egt ett elddon, en torrvedssticka, en lampa eller ett talgljus! Hvad

är en menskelig tillvaro utan ljus? Mörkret är det skrämmande obekanta, mörkret är mer än döden, det är det tomta intet. Den levande ande, som bodde i Hagar's bröst, utsträckte sina armar efter en stråle dager och fick ingen. Hon kände ett rastlöst behof att tillväxa, lära, strida och handla.

5 Sysslolösheten plågade och förlamade henne.

Hon stod upp och begynte trefva i mörkret bland källarens förråd. Krukorna innehöllo inlagd lök, sallader och gurkor. Hon fann morötter, rofvor, kålrötter. Hon bet i dem, de smakade fadda, men hon åt några; de stillade hungern. Bröd stod icke att finna, ej ens mjöl eller spanmål. Om hon skulle
10 försöka att uppbyta en sillfjering? Hvarför icke? Det lyckades henne med mycket besvär, men sillen var salt ... Hade hon något att dricka? Hon hörde vatten droppa från hvalfvat i ett af hörnen med långa mellantider. På golfvet fanns en vattengöl, men den var uppblandad med kalk. Hon vågade icke smaka på sillen och satte sig åter på fjeringen.

15 Timmar förgingo, medan hon lyssnade på aflägsna, otydliga ljud af menniskor. När dessa upphört, gissade hon, att natten inbrutit. En hel lång höstnatt i ensamhet, tystnad, hunger, mörker och köld! Hon behöfde endast fatta en såstång, som låg bredvid henne, och bulta i taket, så skulle man höra henne ... så skulle man komma och befria henne ur detta grymma,
20 brödlösa fångelse ...

Tanken derpå kom så naturlig och sjelffallen, som han ju måste komma i en sådan belägenhet. Åter kom han och ständigt åter tillbaka. Han var oundviklig, men han fann motstånd.

Hagar skrattade högt. – Jag behöfver blott berätta, att drottningen fallit af
25 hästen, att hon slagit mig och att jag nära nog slagit henne tillbaka ... Men då borde jag också tillägga, att hon förbjudit mig att säga något. Hvilken triumf för den elaka frun! Hvilken lexa för drottningen, som skickat mig hit och sedan icke det minsta bekymrar sig om att jag pinas ihjel! En sådan dockdrottning! Är hon bättre än jag för att hennes far varit en konung?
30 Hvem säger, att icke jag är af högre börd än hon? Det är något förunderligt med stjernan deruppe. Jag känner henne inom mig. Jag ser henne lysa tvärt igenom stenmurarna. Hvad är hon? Och hvem är jag?

När Hagar inkommit på denna tankegång, fick hennes fantasi fria tyglar. Hon kände ingen tomhet, ingen ensamhet mer. Hon var hemma i dessa
35 gåtfulla rymder af sökande utan mål och frågor utan svar. Om de gjorde henne lycklig eller olycklig, visste hon icke. Måhända stundom det ena, stundom det andra. Hennes själ var en kameleont, som beständigt ombytte färg. Hon var lika litet poetiskt, som musikaliskt anlagd, och likväl antogo

hennes tankar en form af dessa beslägtade själsstämningar. Hon företog sig att sjunga. Om ej för annat, så för att fördrifva tiden.

Jag vet ej hvem jag är
 Och vet ej hvart jag går,
 Vet ej hvad jag begär, 5
 Långt mindre hvad jag får.
 Min stjärna, du det vet,
 I himlens herrlighet,
 Du outsägliga,
 Oupphinneliga, tysta stjärna du! 10

Och i den djup'sta natt
 Och i den tyngsta nöd
 Så har jag dock en skatt,
 Så mins jag dock ett stöd,
 Men du det ensam vet 15
 I himlens herrlighet,
 Du outsägliga,
 Oupphinneliga, tysta stjärna du!

Hon tystnade, förvånad öfver den ovana, nya form, som hennes tankar antagit. De efterlemnade en stämning, som hon ej förr erfarit: icke tankar 20
 mer, icke ens drömmar, icke ens toner, blott ett halft medvetslöst försjunkande i en oändlig harmoni, som uppfylde henne, emedan den uppfylde skapelsen. Hon hade kommit till den källa, ur hvilken dikt Konst och tonkonst, vare sig skapande eller emottagande, utflöda i människohjertan, – detta obeskrifliga något, förutan hvilket ingen konst finnes till. 25

Åter hade Hagar tillbragt en timme under makten af dessa intryck, när hon vaknade till besinning af en brännande törst. Törsten var värre än hungern. Hennes hufvud värkte, hon skälfdes af köld. Skulle man här låta henne törsta och frysa till döds? Såstängen låg så nära ... Nej, ingen feighet!

Hon trefvade efter kohuden, som hon varseblifvit någonstädes i hörnet, och bredde ut den på golfvet för att bereda ett nattläger. Huden var torr och styf, hon lyckades svepa en flik omkring sig och somnade. 30

Men i detta fångelse fanns ingen nattro. Om en stund sprang hon upp, ty någonting hade med qvicka, mjuka fjät krupit öfver hennes ansigte och tycktes vilja inkrypa i barmen. Det var en råtta, och Hagar afskydde råttor. 35

Yrvaken trampade hon på såstängen, grep den, höjde den mot taket, men kom till besinning, bortkastade åter stängen och satte sig, hopkrupen och skålfvande, på sillfjerdningen för att afbida dagsljuset.

– Ingen feighet! upprepade hon.

5 Ändtligen började en strimma af dagen gry genom den trånga källar-
gluggen. Klockan borde nu närma sig sex på morgonen, och husfolket var
i rörelse. Hon hörde röster, källarens dörr öppnades, en dräng och en piga
inträdde. Drängen stälde sig att bevaka utgången, medan pigan försåg sig
med dagens behof af förråden i källaren.

10 – Släpp mig ut! ropade Hagar, i det att hon försökte tränga sig fram
genom dörren.

Svaret blef en hård knuff tillbaka.

– Så, då, sade drängen med ett grin, mera af dumhet, än elakhet. – Är det
du, som förhexat vår nådiga fröken? Flyg ut genom stenvuren, om du är af
15 den rätta sorten! – I det samma ångrade han sin obetänksamma uppmaning,
som ju en hexa så lätt kunnat efterkomma, och ropade till tjänstflickan, att
hon skulle skynda sig: här vore hin lös.

Ingången stängdes ånyo, och fyra nya långa timmar förflöto, tilldess att
fru Beata slutligen visade sig i dörren. Hon fann sin fånge orörligt inkrupen
20 i ett hörn af källaren och insvept i kohuden, hennes enda otillräckliga skydd
mot det kalla luftdraget.

– Sofver du? sade den stränga frun med en hemlig fruktan, att hennes
fånge kanhända frusit och hungrat ihjel.

Hagar uppreste med möda sina styfnade leder och stod dödsblek, men
25 trotsig framför sin domarinna.

– Släpp mig ut! sade hon.

– Nå, det fågnar mig, att du ändtligen har kommit till förnuft, genmälde
fru Beata, låtsande taga flickans trotsiga begäran såsom ett samtycke att
bekänna. – Svara mig blott på hvad sätt drottningen skadat sig, och du får
30 genast din frihet!

– Släpp mig ut! Jag har ingenting att svara, återtog Hagar häftigt. Den
oförrätt hon lidit bragte henne utom sig.

– Du är hungrig. Se här, ät! Apollonia, gif den stackaren fatet och skeden;
hon har ej ätit något sedan i går! – Fru Beata anslog en mildare ton, dels af
35 medlidande, dels i hopp om en bättre verkan.

Hagar var i sitt vilda lynne. Hon stötte bort fatet, som föll till golvet
och krossades med sitt innehåll af rykande palt.

– Behåll er usla matbit! Hvad vill ni mig? Jag har intet ondt gjort, och ni

har instängt mig på andra dagen att frysa och svälta i detta eländiga råtthål! Ni är en förnäm fru, ni, men ni är icke förnämare än drottningen, som kallat mig hit. Jag skall klaga för henne, jag. Släpp mig ut, ut, ut! – Och Hagar grep i sitt raseri såstången.

Det var öfverflödigt. Den stolta och manhaftiga fru Beata, som tuktat så mången uppstudsigt tjenarinna, der det behöfdes, med egen hand, stod slagen af förvåning öfver denna vilda kattunge, som syntes i stånd att klösa ut hennes ögon. Törhända blandade sig i hennes känslor en viss förlägenhet öfver den möjliga redovisningen inför hennes lätt retade kungliga skyddsling. Hon lemnade utan motstånd utgången fri och såg fången försvinna öfver torget mot hamnen. 5 10

Hagar flydde, hon visste ej hvart. Landet, staden, människorna, allt var obekant. En mötande pojke begapade henne med oförställd undran. En vestgöte med rensel på ryggen glömde att utbjuda sina knappar och band. En skällande hund förföljde henne, en kodrift syntes hugad att pröfva mot henne styrkan af sina horn. Hon ville till presidenten Kurk och visste ej, om han fanns i staden eller hvar han bodde. 15

Då igenkände hon örlogsbriggen Andromeda, som ändtligen uppnått sin destinationsort och låg förtöjd vid hamnbryggan. Hagar flydde till briggen. Hon var räddad. 20

5. Bikten.

Jag har gifvit ett löfte ...

Drottning Kristinas korta sjukdom i Norrköping efterlemnade lyckligtvis inga andra spår, än de intryck hon behöll i det mjuka vaxet af ett ungt hjerta. Efter besöket på Finspång hade drottningen rest till Nyköping för att begrava sin hofmästarinna, fru Kirstin Nilsson, och derifrån återvänt till Stockholm. Vid pass en månad derefter, i oktober 1642, lät Kristina kalla till slottet sin skriftefader och lärare, hofpredikanten, theologie professorn vid *collegium illustre* i Stockholm Johannes Mathiæ, som hon fortfor att rådfråga om sina studier, ehuru hans regelbundna undervisning redan för ett år sedan var afslutad. 25 30

Det var ett förtroligt samtal vid skymningsstunden på eftermiddagen i drottningens bibliotek. Dörrarna stängda, ingen lyssnare. En spansk pudel, Fido, present af Ludvig XIII, sträckte sig makligt på mattan under skrifbordet och småskälde i sömnen. En uppvaktande hofjungfru satt ensam i rummet utanför, stickande strumpa. 35

Johannes Mathiæ var en blek, mager, af studier böjd man, hvilken såg ut att vara 60 år, ehuru han ännu ej fyllt 50. Hans långa, svarta, öfver pannan benade hår hade redan, likasom haksågget och de tunna mustacherna, begynt märkbart gråna. Hans lugna, milda blick hvilade forskande på Kristina, der han satt orörlig i länstolen, medan hans unga elev än placerade sig tätt bredvid honom, än otåligt gick fram och åter på golvet.

– Jag håller för, sade han, – att, der som nådiga fröken med all gewalt vill studera kyrkofäderne, är Gregorius Nazianzenus för ungdomen lägligast till att börja med för hans blomster i språket.

– Står jag efter hans blomster! utropade den kungliga lärjungen föraktligt. – Visa mig en, som kan vederlägga de reformertes villfarelser!

– Derom veta kyrkofäderne intet; det skall man söka hos Philippus Melanchton, genmålde lärmästaren.

Kristina blef stående framför honom och sade med eftertryck:

– Calvin och hans anhang fara dock vilse.

– Visserligen, mycket vilse, dock icke i trons fundament. Jag hoppas till Gud, att hvad der skiljer dem från oss och oroar kyrkan i hennes nuvarande kamp för lifvet skall kunna i godo biläggas.

– Gud bevara för det, eders vördighet! Vi för oss och de för sig. Aldrig kan en luthersk jungfru äkta en reformert prins.

Johannes Mathiæ smålog. Det var då dit hans elev ville komma med kyrkofäderne.

– Jag finner det föga troligt, med mindre än att den reformerte prinsen öfvergår till brudens lutherska tro.

– Öfvergå, säger ers vördighet? – Och Kristina stannade åter med en föraktlig åtbörd. – Huru kan någon sätta lit till en menniska, som förnekar sin tro?

– Den menniskan kan varda bättre upplyst och gå till en bättre tro.

– Och ers vördighet tänker så ringa om ståndaktighet i tron! Hvad aktar Gud det, som vi kalla bättre eller sämre, allenast vi stå faste i ett uppriktigt hjertelag?

– Men då kan ju ock en calvinist blifva salig i sin villfarande tro.

– Törhända, efter ers vördighet säger det. Men kurprinsen af Brandenburg tager jag icke i lefvande lifvet.

Det var en offentlig statshemlighet och ett föremål för sqvallret vid alla Europas hof, att kurfursten af Brandenburg vid denna tid formligen anhållit om Kristinas hand för sin äldste son och thronarfvinge Fredrik Wilhelm, den sedan så ryktbare »store kurfursten». Denna förbindelse var planlagd redan i drottningens späda barndom, medan hennes fader lefde, och ansågs så väl af

honom som af förmyndarestyrelsen vara af en ofantlig politisk vigt, emedan Sverige dermed skulle underlägga sig nästan hela Östersjöns kuster. Frågan hade uppskjutits, men stod nu för portarne, fordrande med hela sin tyngd ett afgörande svar. Ögonblicket var kritiskt; förmyndarne tvekade; på Kristinas eget ja eller nej berodde en förändrad maktställning i nordn. Det var därför hon tillkallat den ende rådgifvare, för hvilken hon hyste ett fullt förtroende, icke för att lyssna till hans råd, ty beslutet var fattadt, men för att bevärna sig med de skäl, som hans lärdom, klokhet och tillgifvenhet kunde utfinna. 5

Johannes Mathiæ kände sin elev och misstänkte, att bakom svaret på kurprinsens af Brandenburg frieri dolde sig andra hjertefrågor af mera ömtålig art. Han teg en stund stilla och frågade derpå försigtigt, om nådiga fröken tillkallat honom för någon samvetsbetänklighet. 10

– Intet just det, svarade drottningen med en förlägenhet, som klädde väl hennes unga år, men hos henne var ytterst sällsynt. – Ers värdighet förstår, att jag intet kan mottaga kurprinsens anbud, så fördelaktigt det möjligen kan synas för riket. Skulle jag taga en calvinist? Aldrig! Hvad skulle presterskapet säga derom? 15

– Presterskapet skulle säga till prinsen: blif lutheran!

– Jag har sagt min mening derom. För alla riket i verlden vill jag ej förläda någon att ombyta tro. Men tror ej ers värdighet, att Brandenburgarne hafva ett besynnerligt och själfrådigt sinnelag? Min stackars mor har många goda egenskaper och älskar mig ömt, men ers värdighet känner hennes olyckliga svårmod ... 20

– Icke har det gått i arf till hennes höga afkomma. Prins Fredrik säges vara en förståndig ung man. 25

– Dessutom, fortfor Kristina envist, – är det ingen vån till, att en regerande kurfurste kan vara gemål åt Sveriges drottning. Hans hand skulle stå efter hennes krona och intet sluta förr än han den anammat. Konung Sigismunds tider voro då snarligen att förvänta.

– Att det förebygga, är regerande drottningens och rikens råds sak. Jag fattige tjenare tillåter mig intet att i detta ärendet spå, men väl vet jag en annan betänklighet, som der står emellan min nådiga fröken och kurprinsen af Brandenburg. 30

– Hvad är det? Jag beder eders värdighet, förtig det intet, mycket hänger derpå! 35

– Nådig fröken och kurprinsen äro syskonebarn.

Kristina skiftade färg. *Detta* skäl ingick icke i motiven för hennes tillämnade afslag.

– Jag vet, jag vet, sade hon och gick åter häftigt fram och tillbaka. – I dag säga presterne så, i morgon säga de ett annat. Aldrig hade jag trott, att ers värdighet skulle åberopa sådana skäl.

– Det är mångas mening, genmålde theologen lugnt.

5 – Äro vi katoliker? Är detta förbjuden led, huru kan då kyrkan gång efter gång gifva dispens derifrån? Och är det intet förbjuden led, hvarför skola menniskor förbjuda hvad Gud har tillåtit?

– Täckes min nådiga drottning förunna en gammal Herrans tjenare att tala så, som han skulle tala till ett af sina skriftebarn?

10 – Käre fader, jag begär ju ingenting annat, genmålde Kristina och satte sig vid hans sida, under ett berömvärdt försök att visa sig lugn.

– Nåväl, jag håller för, änskönt många äro af annan mening, att vår lutherska kyrka icke bör, såsom katoliker och greker, förhindra ett kristeligt äktenskap genom tvifvelaktiga stadgar, som fresta de svage till synd. Efter
15 mitt ringa förstånd, är Sveriges drottning oförhindrad att räcka handen åt ett sitt syskonbarn, men eftersom två finnas, de der till en sådan hög ära i fråga komma, är jag af den mening, att det vore för hennes majestet hugneligare och för riket nyttigare att utvälja den af de två, som icke allenast genom
20 förnämliga egenskaper, utom ock genom inländsk börd och trosbekännelse dertill är värdigast.

Kristina reste sig, men satte sig åter. Hon försökte att skratta, men det lyckades illa. Rodnaden på hennes kinder förtröt henne. Hon flyttade sin stol med ryggen mot sin lärares länstol, satte sig i denna ställning och sade:

25 – Hvad tror ers värdighet om katolikernes lära, att man skall säga allt för sin bikt-fader?

– Vår lutherska kyrka erkänner ej öronbikten som ett sakrament; hon uppmanar de troende att bekänna sina synder för Gud. Det är dock kristeligt att ock för sin skriftefader bekänna hvad der på samvetet är.

30 – Om ers värdighet intet ser hit, vill jag bekänna en synd, som jag har på mitt samvete.

Johannes Mathiæ tvekade. Han såg icke den talande, men hennes röst förekom honom halft skrattande, halft gråtande.

– Hvad än ett skriftebarn vill anförtro sin själasörjare, sade han slutligen allvarsamt, – skall det förvaras i obrottslig tystnad under biktens insegel.

35 – Jag har gifvit ett löfte, fortfor Kristina med låg röst, likasom hon fruktat, att pudeln på mattan kunde förråda henne. – Det var på Rönö i Östergötland. Jag var 10 år, han 14. Vi lekte med skepp i bäcken vid slottsvägen. Jag föll i bäcken, han drog mig derur och bar mig, så våt jag var, uppför den höga

trappan till slottet. Han blef lika våt som jag sjelf. »Lofva mig nu att blifva min fästemö», sade han, medan han bar mig deruppe. Jag lofvade ... Hvad visste jag bättre? Vi hade ju ofta lekt brud och brudgum ... »Men det skall vara för alla tider», lade han till. – »Ja», sade jag, »för alla tider» ... – »Och du skall aldrig i verlden hålla någon annan kär?» – »Nej», sade jag ... 5

Hon tystnade; det var mot hennes natur att bikta. När skriftefadren ej svarade, fortfor hon:

– Sedan har han flera gånger stält till mig samma fråga. Jag har svarat ibland ja, ibland nej. Jag är så obeständig och han än mer. Och ni vet, fader, huru styfsint jag stundom är. Jag har varit honom så vred ibland, att jag kunnat slå honom. Kammarpigorna ha förtäljt mig saker om honom, som jag blygs att omtala. Sådana äro de, fader Johannes! O, det är en ond tid vi lefva i; prinsar äro intet ett hår bättre, än andre junkrar. Är det ej skamligt? Och nu i kriget dertill! Liksom vi intet visste huru der lefves i krig! 10

– Ja, en ond tid är det visst; men på pigsqvaller är icke mycket att tro, suckade skriftefadren. – Man skall icke döma en ung man ohördan. 15

– Jag var tio år då, fortfor skriftebarnet, höjande rösten, – och jag har sedan fått bättre förstånd. Jag har tänkt ibland, att det vore så godt, om jag rådde mig sjelf. Hvarför skall en qvinna gifva sig helt i en mans våld? Det är människors lag, icke Guds, ty för Gud är hon en lika friboren, odödlig ande som han. Far och mor skall man lyda, råd skall man höra och intet tjuras i högfärd, men hvar står det skrifvet, att jag skall lyda en man? Dertill, när Gud har låtit mig födas till ett så högt embete, huru skall en regerande drottning lyda sin undersäte? Är det intet bättre, att hon förblifver i jungfrustånd hela sitt lif igenom? 20 25

Johannes Mathiæ vände om länstolen, utan att tänka derpå, såg sitt skriftebarn rätt in i de glänsande ögonen och svarade:

– Var icke Sara en drottninges vederlike och stammoder för ett folk som sanden i hafvet? Dock är det skrifvet om henne, att hon kallade sin man Abraham herre ... 30

– Det är ock skrifvet, att Abraham hade flera hustrur. Är det nu lag, att qvinnan skall vara sin man underdånig för att Sara kallade Abraham herre, så bör det ock vara lag, att en man skall få hafva flera hustrur.

– Äktenskapet är af Gud instiftadt för inbördes hjälp, icke för den starkes förtryck mot den svaga. Och den lydnad, som frivilligt framgår af kärleken, är intet förtryck. 35

– Men om nu qvinnan är lika stark eller starkare än mannen, hvem skall befalla, hvem skall lyda?

– Enligt skapelsens ordning är qvinnan svagare till sin kropp, ändock i den skröpliga hyddan kan bo en stark själ. Hon är skapad till sin faders dotter, sin broders syster, sin mans hustru och sina barns moder. Det är allt en kärlekens lydnad, som icke förnedrar, fastmera upphöjer.

5 Kristina uppreste sig med af vrede darrande stämma.

– Är jag svag, jag? O, att jag vore – hon ville säga: O, att jag vore en man! Men hon hejdade sig och fortsatte: – O, att jag vore född i en annan tid, när den ena hälften af menniskoslägtet aldrig mer förtrycker den andra! Jag har ingen far, ingen bror, och jag vill intet heller klafbinda mig under en man.
10 Sina barns moder! Jag förstår; mitt rike behöfver en thronarfvinge. Om jag gifter mig, hvem säger, att jag föder en Augustus till verlden? Hvem ansvarar för att jag intet lika lätt kan föda en Nero?

Johannes Mathiæ fattade hennes hand, der hon stod uppretad framför honom med blossande kinder, och förde handen ödmjukt till sina läppar.

15 – Käraste fröken, sade han med tårar i de milda ögonen, – när jag hör eder tala så hårda ord, tänker jag på eder salig herr fader, som var stor i kraft, men än större i mildhet, och på eder fru moder, som var honom med så mycken kärlek undergifven. Denna hennes kärlek har nu Sverige, enligt Guds skickelse, att tacka för en hugstor drottning, som endast behöfver
20 blifva sin fader lik i mildhet för att efterlemna hans frejdade namn. Jag vill intet mera falla besvärlig med en gammal tjenares råd i detta vanskliga ärendet, eftersom min käraste fröken satt sig i hågen att aldrig gifva sig i äkta stånd, ändock det vore för rikets välfärd och ingen värdigare lärar stå till att finna, än hans furstliga nåde unge herr Karl Gustaf. Ty derutinnan
25 skall min nådigaste fröken hafva sin fria konungsliga vilja oförkränkt, och lärar det vara bäst att intet mera derom orda.

Kristina lugnade sig och pekade skrattande på pudeln, som hotande rest sig på mattan och syntes beredd att försvara sin herskarinna mot hvarje förolämpning.

30 – Couche, Fido! ... Ni ser, vördige fader, att sjelfva de osjäliga djuren försvara min frihet. Mistyck intet, om jag i hastighet sagt eder emot! Det finnes ingen lefvande själ, för hvilken jag yppat hvad jag för eder yppat, ej heller någon, till hvilken jag hyser en sådan tillit. Sätt eder än en gång och hör mig med tålmod! Jag har ju ännu intet sagt eder allt. Ni skall ännu råda
35 mig i det, som viktigast är.

Vid dessa ord omflyttade hon åter stolarna med deras ryggkarmar mot hvarandra, och båda satte sig.

– Ni vet, sade hon, – att jag föddes så mörkhyad som en pojke och att

de, som först sågo mig, togo mig för en prins. Min blide fader förlät mig, att jag svikit hans förhoppningar, men min moder kunde aldrig rätt förlåta mig detta ... Intet heller jag sjelf. Jag har alltid förekommit mig som en bortbyting. Vore jag vidskeplig, skulle jag tro, att en trollpacka stått vid min första vagga och kastat derin en flicka i stället för prinsen, som skulle ärfva sin faders bragder. Vare dermed huru det vill: jag har alltid aktat förstånd högre än sagor. Men ännu i denna stund är jag intet riktigt mig sjelf; jag är intet den jag synes, utan en annan, som skulle vara en prins och blifvit förklädd till qvinna. Ni kan tro mig, det är intet godt att vara klufven i två: en som är och en som skulle vara. Det föder af sig ett ojemnt sinnelag och mången otillbörlig hjertats åstundan. Hvad ni mig sagt om qvinnorna, att de äro så svaga, det vill jag intet förneka; jag kan aldrig lida dem så, som jag lider starke män, och det kommer sig deraf, att jag känner inom mig den bortbytte prinsen. Säg mig, är detta synd? Är det uppror emot Guds skickelse?

– Är det knot och otålighet, så är det visserligen synd, och då skall min käraste fröken bedja Gud om ödmjukhet att dämpa sådana sinnets affekter. Men är det allenast ett frimodigt hjeltelhjerta, såsom Deborahs, då skall det fastmera anses såsom en besynnerlig Guds gåfva, gifven en drottning för stora värf.

– Det kommer mig ofta så för, men en annan gång är det högmod och afund. Tänker jag dock, att der jag en gång kommer till regementet och regerar mer som en man, än som qvinna, skall detta blifva riket till båtnad. Men si, nu kommer jag tillbaka till löftet. Skall jag det stadigt hålla, eller skall jag det bryta af bättre förstånd? Om jag det håller, står vid min sida en konung, som är starkare än en drottning. Om jag det bryter, gäller det samvetet. Märk, att jag var tio år, när det aftalades oss emellan. Är det syndigt af en fullvuxen att bryta ett barns ord?

– Gäller det samvetet, finnes ingen undskyllan, genmälde hofpredikanten eftersinnande, ty frågan var icke lätt att besvara. – Gäller det kungsord, ställer sig svaret lika klart. Men frågan är, om ett barns känslor äro en samvetssak och ett barns ord ett kungsord. I förevarande ärende ville jag detta långt hellre bejaka än neka, men mitt samvete bjuder att svara nej.

– Alltså bryta? Godt.

– För Guds och för rikets skull, käraste fröken, haf ingen hast att besluta derom! Ni är så ung ännu, låt tiden råda! Fråga först Gud och dernäst edert eget hjertelag! Törhända är der något, som svarar *ja*.

Kristina teg länge. Der gick våg på våg i de dolda djupen af hennes inner-

sta och undanträngde den ena den andra. Det var nästan mörkt i rummet, när hon knappt hörbart hviskade:

– Men om jag har honom kär?

– Så i Guds namn *ja*! Då har den vuxna qvinnan beseglat barnets ord.

5 Hon teg åter. Om Johannes Mathiæ varit en slipad hofman, skulle han svarat *nej*, och då hade hans drottning sannolikt svarat *ja*. Men när han sade *ja*, reste sig motsägelsens ande i henne, och hon svarade:

– *Nej*, det går intet, det kan intet ske.

Hofpredikanten kände, att äfven en engels tålmod kunde brista.

10 – Hvarför fråga en fattig tjenare? återtog han. – Min nådiga fröken handlar dock i sin konungsliga frihet, som henne för godt synes.

Kristina ringde.

– Tänd lampan! sade hon till den inträdande hoftärnan.

15 Bikten var afslutad. Skriftebarnet var åter drottning, skriftefadren en undersåte. Hon hade blottat för honom en flik af sitt hjerta, som för alla andra var dold. Ångrade hon, att hon varit så sällsynt öppenhjertig? Om hon ångrade det, ville hon godtgöra sitt fel.

– Jag tackar ers vördighet, yttrade hon i lätt ton, när kammartärnan åter försvunnit, – och jag skall följa edert råd. Kurprinsen skall i morgon få sitt 20 höfliga afsked. Torstenson skall måhända få en fiende i sin rygg, men Sverige skall undgå en annan Sigismund. Farväl.

Johannes Mathiæ lemnade med en djup vördnadsbetygelse, men förnärmade känslor, sin kungliga lärjunge. Hon skulle afskeda kurprinsen? Dertill behöfde hon icke hans råd, på sin höjd hans skäl; hon hade beslutit 25 detta honom förutan. Hade hon en afsigt med bikten, så gälde den Karl Gustaf, den unge fursten af Pfaltz-Zweibrücken, hennes barndoms trolofvade, och i denna hjertefråga hade rådgifvaren kommit till korta. Lägg betsel på den svallande vägen! tänkte han, bekymrad och misslynt. Hon vet icke sjelf hvad hon vill och begär, att andra skola veta det bättre. Gud styre! 30 Flickan har ännu icke fyllt sitt sextonde år.

6. Lärdom mot lärdom.

Hvarför skall hon, som eger hela
verlden, gifva sig i en tiggares våld?

Man var nu i början af november. Brandenburgs sändebud hade afrest från 35 Stockholm med sin höfliga korg, som gillades af riksförmyndarne, – en stor,

tom korg, som innehöll tillintetgörelsen af vidsträckta politiska framtidsplaner, uppgångna i rök. De, som nu begrunda begynnelsen af det matfriska preussiska riket, kunna efter behag tänka sig de skickesediga möjligheterna af en förbindelse mellan Fredrik Wilhelm, »den store kurfursten», och Sveriges Kristina, en ny dynasti, ett nytt stort protestantiskt Östersjörike, tryckande med hela sin tyngd på Tyskland och det öfriga Europa samt sålunda förverkligande Gustaf II Adolfs segerdrömmar vid den tid, när han stod på maktens höjder. Eller kunna de tänka sig två rivaliserande kronor på samma hufvud, nya thronstrider mellan Sverige och norra Tyskland, ett stort radergummi öfver tre väldiga Karlars tidevarf och allt annorlunda, ända till våra dagars politiska råmärken och nuvarande maktförhållanden. Det är allt gagnlösa kombinationer, der man glömt att intaga i beräkningen bottenbjelkarne i historiens mausolé öfver förgångna tider: verldsstyrelsen, folken och utvecklingens lagar. Utan verldsplan finnes intet förnuft i tillvarons virrvarr; utan folk inga regenter; utan utveckling kaos.

Den unga drottning Kristinas hand var vid denna tid det mest lysande och mest eftersökta parti i världen. Den stora korgen gjorde på ryktets vingar sin rund kring Europas hof och emottogs öfverallt med tillfredsställelse, utom der, hvarest man kände sig förnärad och sviken, – i Berlin. Danmark, som fått två korgar, missunnade ej sina grannar den tredje. Kejsaren likaledes: han hade ock fått två korgar, utan att räkna andra, som tillfallit tyske prinsar. Polen likaledes: det hade fått tre. Spanien, Portugal, England, Ungern, alla spekulerade på den nu lediga jungfruhand, som tycktes dem så passande att upphjelpa klena affärer och tillförsäkra deras prinsar hemgiften af en stormakt. Det vardt ett tassell i världen, såsom af hvad man i våra dagar skulle kalla en europeisk kaffekongress, och kurprinsen Fredrik Wilhelm var icke sen att strax derpå förmåla sig med en prinsessa af Oranien, såsom bevis att han ej var så illa anskrifven hos det täcka könet, som hans belackare påstodo.

I Stockholm var man vid denna tid orolig för hären i Tyskland, hvarom man endast visste, att Torstenson belägrade Leipzig och att ett fältslag väntades. Den unga drottningen och det likaså muntra hof, hvilket redan begynt samla sig kring hennes omyndiga person, lät dock icke hindra sig af krigsryktena att taga lifvet gladt. Man hade, en frostig novembermorgon, pröfvat sina skridskor på den första nattgamla Mälareisen, och drottningen hade varit en af de djerfvaste. Det hade gått illa; en kammarjunkare hade fallit i, sällskapet måste besluta sig för att invänta nästa nattfrost. Man var på återväg från denna misslyckade färd, när någon anmärkte, att gamla

riksrådet Skytte, som för några dagar sedan ankommit från Jönköping, låtit anmäla sig till audiens i slottet.

Kristina befallde sin kusk att köra till Skyttes hus. Hon sökte ett stöd hos denne lärde, kloke och djerfve statsman, som varit hennes faders lärare och nu var Axel Oxenstjernas farligaste motståndare.

Huset var nästan tomt och obodt, sedan dess egare bortflyttat. Ingen tjenare mottog de ankommande. Drottningen steg oanmäld uppför en obeqväm trappa till andra våningen, åtföljd af sin yngre kusin, furstinnan Eleonora Katarina. De funno en stor, tom sal, hörde muntra flickröster i rummet bredvid och stannade vid en halföppen dörr.

– Här är lärdom i luften, anmärkte furstinnan. – De tala latin derinne.

– Bättre upp. De tala grekiska, skrattade drottningen och inträdde i rummet.

Två unga flickor, en svarthårig och en blond, båda vid samma ålder som drottningen, sutto framför en foliant vid ett långt omåladt ekbord, pratande och skrattande med munnen full, under det att hvardera bet på en ost. Om de studerade, var det åtminstone icke med lärdt allvar, ty de munhöggos med allehanda lustiga oqväden, den ena på latin, den andra på grekiska.

– *Claudite jam rivos!**) utropade Kristina i samma muntra ton. – Är riksrådet hemma?

Det glada skämtet förstummades, flickorna sågo tigande på hvarandra. De behöfde tid för att klargöra sin språklåda till ett redigt svar.

– *Είπε ἀλήθειαν!* Säg sanningen! skrattade Kristina, framletande ur sitt knappa grekiska ordförråd det tarfliga uttryck hon i hast kunde påfinna.

– Är riksrådet Skytte hemma?

– Det är drottningen! hviskade den svarthåriga den blonda i örat.

– Ja ... nej, blef det brydda svaret, som ännu bar spår af sista ostbiten. – Morfar har gått till slottet.

– Så kunna vi vänta en stund. – Och Kristina såg sig om efter en stol, men der fanns endast en ledig bänk. Läserskorna erbjödo sina platser, som antogos. Drottningen kände sig klassisk till mods, det vill säga vid godt lynne.

– Är du riksrådet Skyttes dotterdotter? frågade hon den blonda.

Den blonda neg och framstammade namnet Hillevi Kyle.

– Ja, jag påminner mig ... Wendela Skytte, gift med landshöfdingen Kyle ... Du är af hög börd, du! Det finns ingen i Sverige, som haft en så

*) Stängen nu bäckarne!

oförliknelig moder. Hvilken förlust att mista henne så ung! Men hågen för studier ligger i blodet. Hvad är det I läsen?

– Det är Xenofon. Hagar är snäll och vill lära mig grekiska. Men det går förskräckligt illa ännu ...

Hagar? Detta namn stod i någon förbindelse med Kolmordens skog. Kristina betraktade närmare den svarthåriga flickan, hvilken hon glömt så lätt, som man glömmen en sten, öfver hvilken man snafvat i går. 5

– Det var du, som skrämde min häst, sade drottningen, med en törntagge kvar af sin första förbittring vid detta tillfälle.

– Nädig fröken befalde mig följa i slupen till Norrköping, inföll Hagar, som ej heller kunde förgäta den oförrätt hon lidit genom drottningens glömska. 10

– Du läste *Tacitus*. Hvarför kom du ej till mig i Norrköping?

– Nädig fröken var sjuk. Ingen fick veta hvarför. De stängde mig i en källare för att jag ej ville bekänna. 15

– Jag hade ett par dagar ondt i hufvudet, var det lätta svaret. Hvad andra lidit var ju en småsak. – Och hvad blef det sedan af dig?

– Jag följde presidenten Kurk till Stockholm och har fått läsa naturvetenskap för riksantiquarien Bureus. Riksrådet Skytte bad mig läsa grekiska med Hillevi. 20

– Så? Öfversätt för mig det der stycket ur Xenofon!

Hagar öfversatte stycket till flytande latin. Kristinas panna klarnade, ett smålöje krusade hennes öfverläpp, som bar en fin, knappt märkbar början till en mustache. – Kom till mig i morgon bittida klockan fem, nickade hon. 25

Hagar rodnade starkt. Det var andra gången henne vederfors en så smickrande kunglig ynnest. Skulle denna kallelse sluta i slottskällaren?

Icke långt derefter inträdde riksrådet Skytte, andlös af brådska. Han hade i slottet förnummit den ära, som skedde hans toma hus.

Framför drottningen stod en lång, vacker gubbe om 65 år, hennes faders och farfaders trotjenare, adlad sedan 1603, när han utbytte fädernens namn Skräddare och sitt antagna namn Schroderus mot ett annat från moderne-slägten. Han hade blifvit friherre 1624 och förste president i Götha hofrätt 1634, men sedermera bortskickad från hufvudstaden af Axel Oxenstjerna. Lika förgäten, som han nu syntes i Stockholm, lika hågkommen var han i Upsala, der han som kansler upprättat akademien ur ett långvarigt förfall. För öfrigt var Skytte icke den man, som så lätt kunde skjutas åt sidan. Han låg fortfarande djupt invecklad i tidens politiska frågor, kallades tid efter annan att återtaga sin plats i riksrådet och förde en hemlig brefvexling med 35

den unga drottningen, hos hvilken han understödde pfaltziska huset mot riksförmyndarne.

Skytte ansågs tala den bästa latin i Sverige. Hans ursäkter framfördes nu på detta språk och besvarades på samma språk af drottningen, med den anmärkning, att försummelsen var hennes, då det ju först varit han, som sökt henne.

Derefter presenterades dotterdottern Hillevi Kyle. Man såg, att hon var det käraste den gamle morfadren ännu hade kvar på jorden. Tretton års mödor och strider hade ej förmått läka det sår, som modrens, hans dotters, tidiga bortgång efterlemnade.

– Det är Wendelas ögon och mun, sade han, kyssande flickan på kinden. – Näsan är fadrens, *sanguine mixto*.*) Se på barnet, nådig fröken! Just sådan var min Wendela den tid jag läste med henne *Livius*. Och när jag förundrade mig öfver en oklassisk konstruktion hos denne illustre häfdatecknare, sade hon skrattande: det är hans *patavinitas*, hans dialekt från Padua! Kan nådig fröken tänka: hon hade, mig ovetande, läst *Qvintilianus*, som omtalar detta, och jag hade ej honom i mitt bibliotek; hon hade lånat honom från Upsala!

– Wendela Skytte har öfverträffat Alexander, svarade Kristina med en vacker blick. – Hon var endast 21 år, när hon kallades bort, och hade, som han, eröfrat verlden. Men detta bådade godt för Sveriges lärdom, hvars fader ni är. Ni har bevisat, att anlagen gå från far till dotter och från dotter till dotterdotter. Går det så framåt, skola vi om hundra år vara ett mångkunnigt folk, herr riksråd! – Och Kristina tog en guldnål från sitt bröst, räckte nålen åt den förlägna Hillevi och sade med samma vackra ögonkast: – Bär detta minne af en, som anser nyttiga kunskaper vara en grundval för rikens lycka!

Blif hvad din mor var, men lef längre än hon!

Hillevi kysste i tårar drottningens hand. Bakom henne stod Hagar med blandade känslor. O, att vara en drottning! Att kunna fritt ransaka all verdens visdom, att icke känna en annan gräns för forskningen, än sitt lif!

– Det gläder mig, att Hillevi funnit en vän med samma sinnelag, tillade drottningen, liksom hade hon anat Hagars känslor.

– Ja, ja, inföll presidenten, skyndande att godtgöra den förlåtliga glömskan att endast hafva tänkt på sitt eget blod. – Detta är Hagar ... Hagar ...

– Hagar Ring, inföll den omtalade skyggt.

– Ja, Hagar Ring, så var det; en frände och fosterdotter till presidenten Kurk. Jag sökte en studiekamrat åt min Hillevi och hörde händelsevis Kurk omtala denna begåfvade unga person. Nå, barn, hur går eder Xenofon?

*) Blandadt blod.

Benig, kan jag tro med sina *ho, hä, to*; det är värre, än *der, die, das*! Här gäller att sätta accenten på rätta pricken.

– Xenofon är klar som källvatten för Hagar, understod sig Hillevi att svara, – men för mig är han tjära.

– Det tar sig, min pulla, det tar sig, smålog morfadren. – Men gå nu till biblioteket, barn! Vi skola ej uppehålla hennes majestät med våra obetydliga lexor. Åh, att mitt hus skulle vara så fast jemmerligt tillredt, när mig vederfares en så hög ära!

Han hade förblifvit stående, medan furstinnan Eleonora, som önskade all lärdom till Hexefjell, tyst gäspande nöjt sig med en plats på bänken vid fönstret och sett utåt gatan.

– Komme det mig vid, sade Kristina, sedan den gamle tagit plats vid hennes sida, – skulle edert hus i Stockholm icke stå obebodt. Men den tid torde komma, när jag får se vid min sida kronans stöd.

– Stöttor finnas här öfvernog, och det gamla virket murknar. Jag tackar hvar dag min Gud, att Sveriges krona är der hon skall vara och icke på herrehufvuden. Hvad säger Homerus:

Ej mångvälde är godt, blott en skall råda i riket.

Och dertill fördristar jag mig tillägga den uttydning, att salig konungen sörjt för rikets välfärd genom att efterlemna sin hug i afkomman. Men der som min nådigaste fröken finner kronan tung, äro nog de att finna, som utsträcka händerna till att hjälpa.

– Och sveda naglarna? Ja, de finnas.

– Jag fröjdar mig underdånigst, att en har i dessa dagar fått krokota fingrar. Men om jag törs säga, är ock den till finnandes, som icke frågar efter kronan, utan efter den henne bär ...

– Ställ palt för pojkar, och säg till dem: rör icke! ... Men hvad tänker riksrådet göra med Hillevi, när hon en gång blir lika lärd som ni sjelf? – Kristina tyckte ej om den evärdeliga friarefrågan i sin kusins närvaro.

– Hvad jag tänker göra med Hillevi? Söka åt henne en bra man.

– Är det därför hon skall blifva så bottenlärd? Kan hon ej steka rapphöns, knypla sin mans spetskrage och tukta barnen med mindre?

– Lärdom är en prydnad i hvarje hus, och qvinnan är mannens ära, säger Paulus.

– Nej, undskyll, det är orätt öfversatt. Det heter hos Paulus 1 Cor. 11: 7: »qvinnan är mannens *doxa*», hans anseende hos andra, godt eller ondt.

Men det kan också öfversättas: hans omdöme, hans inbillning, hans förväntan. Det står då att uttyda, om en lärd hustru svarar mot hans eller andras förväntan.

– Aldrig hade jag det kunnat tro, att min nådigaste fröken kommit längre
5 i grekiskan, än sjelfver Lutherus, genmålde Skytte med oförståld förvåning, men der låg en omedveten spets, som förtretade hans åhörarinna.

– Åh, jag har längre till hans och eder lärdom, än från Stockholm till
Wittenberg, invände Kristina lifligt. – Besynnerligen med grekiskan reder
jag mig ännu slätt, förutom Nya Testamentet, som jag dessa tider genomletat
10 för att få skriftens språk mot de reformertes villfarelser. Summa: hvarför skall
en lärd jungfru kastas i armarna på en olärd man? Är icke det att förmåla
en hög och en näktergal? Stackars Hillevi! Fast hellre må hon gå makalös.
Hvarför skall hon, som eger hela världen, gifva sig i en tiggares våld?

– Jag understår mig intet att derom strida med min nådiga fröken, återtog
15 Skytte undfallande. – Det är nu en gång fattiga jungfrurs lott och deras qvist
att sitta uppå. För de höga och rika står det att välja, eftersom deras hug är.
Dock pläga ock de gemenligen gifva sig uti äkta stånd.

– Drottning Elisabet gifte sig aldrig. Hvad skulle riksrådet säga, om jag
gjorde som hon?

20 – Jag skulle bedja Gud upplysa min nådiga fröken om hvad bäst är efter
hans vilja.

– Låt Hillevi blifva ogift! Gif henne icke i tråldom under en man! Hon
har fått dertill för godt förstånd. Och si, nu äro vi tre, om ej flera, af landsens
döttrar, som kunna latin. Är det ej skam för ett så mäktigt rike som Sverige,
25 att hafva så många lärde män och så okunniga qvinnor? När jag kommer till
regementet, skolen I hjälpa mig att inrätta flickskolor i riket. Det skall blifva
edert sista mästerstycke, såsom salig konungens uppfostran och Upsala
akademi varit storverk tillförene.

– Gud bevara! Om Sverige finge så många lärda jungfrur, som akta sig
30 för goda att gifvas åt olärde män, skulle riket snart blifva öde.

– Åh, sörj intet för det! Nog hitta vi lingon i skogen skäppan full, men
åkerbären plocka vi ett och ett ... Nej, se på henne der borta vid fönstret!
Sådana äro de ... Hon skall ej akta lärdomen högre än prinsar ... Nore!

Den unga furstinnan hade, trött af morgonens mödor, inslumrat med
35 handen under sin blomstrande kind och reste sig nu med en förvirrad ursäkt.

– God morgon, mitt allrarödaste lingon! Det är tid att vi unna riksrådet
hans middagsro. Farväl, käre Skytte! Tag det ej illa upp, om jag pratat tok.
Men lofva mig en sak ... Lofva mig, att Hillevi blifver ogift!

– Tack för den stora heder min nådiga fröken bevisat ett obebodt hus och en utsliten trotjenare! Tack, tack, men begär ej af en gammal stubbe, att han skall säga till körsbärsplantan vid sin rot: grönska, mitt barn, men blomma aldrig! Och blommor du någonsin, bär aldrig frukt! Nej, det kan jag intet ... Faren väl, nådigaste drottning ... Det kan jag intet!

5

Och han ledsagade sina höga gäster barhufvad ut genom den toma salen, den kalla förstugan, den ishala trappan, ända till deras väntande släde.

7. Doxa.

De, som Gud adlat, få ej förnedra sig.

Klockan 5 på morgonen var ingen tidig timme under Kristinas tidevarf, när arbetsdagen vanligen började klockan 4 och för de flitiga klockan 3. Det var stickmörkt, när Hagar, åtföljd med lykta af presidenten Kurks kammarpiga och beväpnade tjenare, trefvade sig fram genom Stockholms trånga och smutsiga gator. Den korta väg hon hade att passera från Kurks bostad på Rid-darholmen, öfver nuvarande Rid-darhustorget och Storkyrkobrinken till slottet, var vid denna tid på dygnet och året allt annat än angenäm. Nordvesten stormade från Mälarens öppna fjärdar hvinande in genom båda strömmarna, betäckte taken med snöslask, gnislade i vindflöjlarna, klappade i fönsterluckorna och beredde sig med en ringdans kring den kungliga borgen att fortsätta sin färd utåt Saltsjön. Rännstenarne forsade, vattpu-sar glittrade i lyktskenet öfverallt på de gropiga gatorna. Än här, än der hade vandrarne att undvika opåräknade hinder, som ogeneradt stängde vägen för dem: en kärra med långa skalmar, en kullslagen vattså, en hög afskräden, en död katt och, värst af allt, en mängd stock och tegel efter de hus, som Klas Fleming låtit nedrifva för att uträtta Storkyrkobrinken. Ett nyare Stockholm var i görningen under denne energiske öfverståhållare, som nyss låtit reglera Norrmalm och gifvit den nuvarande Drottninggatan dess sträckning. Nybyggnaderna reste sig långsamt ur gruset eller reste sig icke alls, ty kriget uppslukade alla tillgångar.

10

15

20

25

Det var osäkert nattetid på Stockholms obelysta gator; man hörde omtalas rån och mord. Ingen vågade sig obeväpnad ut i dessa mörka labyrinter. Kurks tjenare gick med dragen värja, beredd att när som helst möta ett anfall. Nattens våldigaste timmar voro dock redan öfverståndna. Man såg ljus i fönstren. Ingen störde vandrarnes väg mellan grushögarna.

30

Hagar anmäldes hos slottsvakten och fick genast tillträde. Hon fann

35

drottningen fördjupad vid lampans sken i läsningen af en foliant med gamla träpermar, utstyrda med snideri. Andra böcker i de mest olika format, ända ned till 1500-talets kända små pergamentsband, lågo värdslost kringströdda på ett stort bord af sandelträd.

5 – Sade jag klockan 5? nickade drottningen åt den inträdande med en flygtig blick.

– Ja, ers majestät.

– Jag hade bort säga klockan 4. *Aurora musis amica.**) Vi få ej lång tid nu; jag väntar rikskansleren klockan 6. Men det gör ingenting; du kan stadna i
10 slottet för att vara till hands, när jag får tid.

Och åter försjönk hon stum i sin läsning, utan att tyckas gifva akt på den nykomna, som fick god tid att betrakta studerkammaren, det så kallade lilla biblioteket. Fyra öppna bokhyllor af ek, med lutande, temligen oordnad och synbarligen ofta begagnadt innehåll; – det redan nämnda bordet med fyra
15 draglådor, rundsvarfvade fötter med ringformiga ornament och massiva, i vriden form svarfvade tvärsår nedtill; ett mindre bord med marmorskifva och ciselerade silfverinfattningar; fyra med röd sammet och silkesfransar beklädda länstolar utan sidokarmar; åtta mindre karmstolar med slät sits och rika ornament, medan drottningens egen skrifstol var slät, af svart ebholtz;
20 dernäst två pretiosa: ett litet brefskåp i två afdelningar af träd, silfver och elfenben, hvilande på karyatider af bronz, samt en lång, låg kopparkista, öfverlastad med utsökta sirater och sannolikt ämnad att mottaga viktiga dokument; slutligen en temligen opraktisk triton med snäcklampa, några vaxljus, en öfverspunnen vattenkaraff med glas, en papperskorg och ett litet
25 skrifttyg af guld. Sådana voro rummets delvis enkla, delvis kostbara mobilier. Anblicken af bokhyllorna var för en bokvurm hvad anblicken af guldrullar är för den girige: en frestelse till afund. O, att vara en drottning, att endast behöfva utsträcka sin hand för att råda öfver all världens visdom!

Plötsligt vände sig Kristina till den fattiga flickan, som afundades henne
30 och utropade:

– Kan du grekiska, du, så säg mig alla uttydningar hos kommentatorerne öfver ordet *doxa*!

Hagar kände detta ord ej mer och ej mindre än många andra ord. Hon svarade, att det förekom hos Homerus såsom *förväntan*; hon hade sett Plato
35 använda det i betydelsen af en *lärosats*. Andra brukade ordet i betydelsen af en persons *anseende* och i vissa fall *ära*; men derom hade man med rätta

*) Morgonrodnaden är sånggudinnornas vän.

anmärkt, att der vidlådde ordet någonting ovisst och tvetungadt, så att likasom lärosatsen kunde vara en fabel, kunde också anseendet vara ett dåligt anseende.

Kristina betraktade henne forskande. Denna andra examen hade utfallit lika lyckligt, som den första i går. 5

– Se här, sade hon och vinkade Hagar till bordet. – Vår latinska *vulgata* öfversätter ordet, liksom Luther, med *gloria*. *Mulier autem viri gloria est*. Den äldsta tyska öfversättningen af 1483 säger, som Luther: »Das Weib aber ist die Ehr des Mannes». Det är *vulgata*, ingenting annat. – Och hon pekade på en vers i den gamla folianten med bilder och utskurna träpermar, hvori hon nyss så flitigt studerat. 10

– Jag håller så för, fortfor hon eftersinnande, – att denna öfversättning: »qvinnan är mannens ära» har blifvit ditkastad såsom en gyllene mantel att skylla en slafvinnas kedjor. Paulus har ej kunnat mena någonting annat, än att en hustrus rykte återfaller på mannen, ehvad det är godt eller ondt. Hon kan vara hans ära, men också hans vanära. Men antingen hon är det ena eller andra, är hon till för hans skull. Hvad säger du derom, Sara? ... Hvad heter du? 15

– Hagar.

– Nå, hvad säger Hagar derom? 20

– Nådig fröken vet det bättre. Jag har ej tänkt derpå förr.

– Så? Du har ej haft någon friare, du?

– Nej. – Hagar rodnade. Hon var mycket oerfarnare i allt sådant, än hennes kungliga jemnåriga. Hvem skulle fria till hafvets drivvande spån?

– Godt. Osökt och fri. Det är något förskräckligt att gifva sig med kropp och själ i en mans våld. Äro vi intet lika friborna som han? Och om vår arm är svagare, hafva vi intet en lika stark vilja, som han? Hvarför skola vi vara honom underdåniga? 25

– Presterne säga det, svarade Hagar, i hvars hjerta dessa Kristinas återupprepade rebelliska känslor funno ett anslående gensvar. 30

– Presterne! ... Är du en prestdotter, du? Gå din väg, du, med presternes Sara; hvad var hon annat, än en österländsk trälinna? Ser du, alla dessa bibelöfversättningar – och hon pekade på folianterna – har jag genombläddrat från perm till perm för att utgrunda rätta ordaförståndet med detta, som de kalla gudomlig lag! Att börja med, Adams refben. Här är det afbildadt; hvilken afskyvärd bild! Och det går igen öfverallt, ända till detta dubbeltungade *doxa*. Hvad skall jag tro? Vet *du* ingenting? Du har läst Plato, säger du? 35

– Jag läste hans *Symposion* för professor Terserus i Åbo.

– Förtälj mig hvad Plato säger om man och qvinna!

– Jag vet så litet. Han talar mest om mäns vänskap och sällan om qvinnor. Han säger, att den rena kärleken frigör, emedan den förenar allt och utplånar skilnaderna.

5 – Och du tror, att det finnes en *ren* kärlek?

Hagar teg. Den lyckliga, hon förstod icke frågan.

– Huru gammal är du?

– Jag fyller om tre veckor sexton år.

10 – Och vet ännu intet om kärleken? Det likar mig godt. Jag önskar jag visste lika litet som du. Pelikan! Läsa Plato och intet veta så mycket som en strumpsticka om kärleken! Jag slår vad, att du aldrig har läst en strof af *Ovidius* eller *Tibullus*?

– Nej, nådig fröken.

15 – Ser du, jag var säker derpå. Du skall få läsa *Ovidius* och *Tibullus* med mig. Det är nöjsamt. Du skall flytta till slottet. Hvad vill du blifva? Min kammarpiga?

20 – Får jag städa nådig frökens bibliotek? Torka dammet af böckerna? Tända studerlampan? Uppgöra en bokförteckning? ... Och Hagars mörka ögon tindrade af förtjusning. Hon ville kyssa drottningens klädningsfäll, men Kristina afböjde det.

25 – Det är blott de okunniga, som ha rätt att förödmjuka sig. De, som Gud adlat, få icke förnedra sig, minst inför ofrälse, genmälde hon med en vacker höghetsblick. – Och för ofrigt behöfver jag en sådan som du ... en lärd i bokvett, ett barn i verldsförfarenhet. Jag har för många statskloka, jag har fränder, vänner, tjenarinnor ... spanska höns, som skilja sig från andra med fjädrarna. Lycka, Hagtorn, eller hvad du heter, att du ej är en karl! Jag skulle törhända få dig så kär, att jag slutligen blefve nödsakad piska ut dig med ridspöet. Men nu är du, som jag, en af de välborna trälinnorna, som skaka på handklofvarna.

30 – Ers majestät är drottning.

35 – Ja, påminn mig derom, ifall jag skulle råka att glömma det! Jag skrattar så ofta. Jag skrattar åt hela världen; anse icke dig för ett undantag! Du är för löjlig med din *Plato* utan kärlek och din *Tacitus*, som kommer hästar att skena. När jag blir myndig, skall jag adla dig med namnet *von Doxa* och gifva dig Minervas ugglä i skölden. Men du är en frände till Kurk; är du af adel? Hvem var din fader?

Åter teg Hagar. Der var åter lifsfrågan, der var stolthetens tysta, förtviflade kamp mot ett förödmjukande svar.

– Nådig fröken har sjelf sagt, genmälde hon slutligen med låg, men fast stämma, – att de, som Gud adlat, ej få förnedra sig. Jag har aldrig känt fader och moder. Jag har fallit från stjernorna.

Om Kristina burit ett qvinnohjerta i sin barm, skulle hon märkt den sönderpressade tåren i sin nya skyddslings ögonvrå, men hon märkte den icke. Hon höjde endast på axlarna och svarade lätt: – Det är också ett adelsbref. Jupiter och Mars ha stått fadder vid min vagga. Förunderligt! Jag drömde i natt, att en stor, klar stjerna sänkte sig ned till min bädd. Hon hade ingen gestalt, hon var idel ljus, hon flöt in i mig, så att vi tycktes vara som ett. Jag lefde i henne och hon i mig, och jag förnam ord, som endast voro reflexer af skenet. Du är min måne, sade hon, och jag är din sol. I ären tre, som tillhöra mig, och innan solen går upp, skola dessa tre för första gången stå ansigte mot ansigte med hvarandra.

Hagar blef uppmärksam. Hon glömde sin förödmjukelse, hon ihågkom sin stjerna från Thurholm och Andromedas akterdäck. – Nådig fröken! utropade hon. – Jag känner stjernan. Hon har talat också till mig!

– Drömmar! återtog Kristina i samma lätta ton. – Dimmor uppstiga af jorden och förtäta sig till kometer. Dimmor uppstiga i hjernan och förtäta sig till drömmar. Många säga, att stjernorna styra människors lefnadslopp; det lemna jag osagdt. Det är nogsamnt känt huru Tycho Brahe spådde före salig konungens tid, att en stor härförare skulle födas i Finland och underlägga sig hela nordens. Jag vet intet, om detta har rätteligen uttydts på salige herren, min fader, den der fuller stor var, men måst lemna en part af de nordiska riket åt mig och andra sina efterträdare att anamma. Kanske var det mig, som spådomen gälde, efter ju mina föräldrar voro i Finland nio månader före min födelse; men jag tänker vi lemna detta åt kommande tid att neka eller bejaka. Min stjerna förtäljde, att der skulle någonting ske, förrän solen går upp i dag. Det är intet långt dit numera, och lär det nog blifva oskedt ... Men nu har jag råkat i diket för detta eländiga *doxa*. Jag hade i sinnet att leta i Skriften efter de reformertes villfarelser ...

Det kom Hagar till pass, att hon bland de theologiska stridsskrifter, som hemkomne soldater för länge sedan efterlemnade i nejden af Kaskas torp, äfven funnit vederläggningar af den reformerta läran. Hennes förträffliga minne hade ännu bevarat tillräckligt af denna hårdsmälta läsning i barnaåren för att komma drottningen till hjälp i hennes efterspaningar. Hagar erinrade sig flera skriftställares namn, titlarne på deras böcker och citationer af bibelställen. Ingenting kunde vara önskvärdare för Kristina i den theologiska stridsfråga, som för tillfället upptog hennes omätlige forskningsbegär. De

två läzerskorna voro fördjupade i ett lifligt samtal härom och den kungliga ynnesten befanns vara i starkt stigande, när rikskanslerns väntade besök anmäldes för drottningen.

– Ah, utropade Kristina, i det hon otåligt slog tillsamman folianten med träpermarne, – den gamle riksbekymraren harcelerar mig åter med sina frälseköp och sin brist i statskassan ...

8. Segerbudskap.

Det var en barnsaga, men
hon gälde en hjeltebragd.

10 Axel Oxenstjerna inträdde denna gång till sin drottning icke som riksbekymrare, utan som segerbudskap. Han tycktes föryngrad, hans gestalt var rakare, hans hållning spänstigare, hans annars så lugna och betänksamma blick återspeglade ungdomens glans. Han hade burit så tunga bördor på sina åldrande skuldror, han hade så ofta nödgats utfinna en
15 väg, der ingen annan såg stig eller räddning, han hade stängt så mången frestelse till förtviflan inom sin slutna barm och nödgats ljuga ett hopp, der intet hopp mera fanns, att han ju en gång var berättigad till ett uttryck af stolta segerkänslor. Han glömde icke sin alltid stereotypa, underdåniga vördnadsbetygelse, när han stod inför suveränen, men han afbidade icke
20 hennes frågor, han reste sig efter den ceremoniösa bugningen i hela sin längd och utropade lifligt:

– Gudi vare äran! Jag lyckönskar eders majestät och riket till en stor *victoria*.

Äfven Kristina glömde i detta ögonblick *doxa* och allt hvad theologi
25 hette, hon glömde den likaså ceremoniösa helsning, hvarmed hon vanligen mottog rikets främste tjenare, sprang upp, fattade kanslerens arm och utropade med sin ålders hänförelse:

– Torstenson? Gud vare lofvad!

– Fältmarskalken Torstenson och den svenska hären, fortfor rikskanslern, – ha värdigt firat salig konungens minne genom den andra segern vid
30 Leipzig och Breitenfeld. Ilbudet kom för en timme sedan. Erkehertigens hela armé är slagen och skingrad, 5 000 döda, 4 500 fångar ... Vi ha tagit 190 fanor, 46 kanoner, hela trossen ... Leipzig skall oförtöfvadt vara i våra händer. Den 23 oktober har Gud gifvit Sveriges vapen denna victorian.
35 Kuriren vardt i Hamburg försinkad. Våra förluster ...

– Intet nu om våra förluster! Intet nu! Intet sorgflor öfver triumfen!
Lefver fältmarskalken?

– Han lefver och är osårad.

– Det är nog. Torstenson uppväger en här. Täckes eders herrlighet taga
plats? Rapporten? Låt mig se denna bit papper, som lyfter ett rike ur faran
till segerjublet!

Och hon nästan drog rikskanslern till sin sida i en af fåtöljerna. De före-
gående dagarnes oroliga spänning hade varit så stark, till följd af otillförlitliga
och motsägande rykten om härens ställning i Tyskland, att den första säkra
rapporten, och dertill ett segerbudskap, trängde allt annat åt sidan såsom
en exploderande mina. Drottningen ensam hade haft mod att skratta och
studera theologi: nu var äfven hon besegrad af segern.

Vid denna statsnyhet var Hagar så platt förgäten, som en tufva ljung
i en skogsbrand. Rikskanslerns inträde förflyttade henne ögonblickligen
tillbaka till hennes förra ställning i denna verld, der hon var mindre än
intet. Hon hade förstånd nog att känna sig öfverflödig och drog sig tillbaka
så långt hon förmådde. Men den kungliga bostaden var henne obekant;
hon såg tre dörrar, igenkände en, genom hvilken hon kommit in, och gled
ljudlöst ut.

Det var ett halfmörkt förrum, svagt belyst af en vedbrasa i den oformligt
stora, öppna spiseln. Vid brasan satt kammarpigan Fiken Lång, fästade
bandrosor på ett par skor, medan hon afbidade signalen af drottningens
ringklocka. Vid utgången stod kammartjenaren Johan Holm, som nyss mot-
tagit rikskanslern och nu syntes beredd att affärda den främmande flickan.
Han bedrog sig; hon gick icke, hon hade icke fått sina ordres ännu. Tiden
blef Holm för lång: han fejade i smyg en trumpet, som han dolde under
rocken, när någon visade sig.

Hagar satte sig vid brasan midt emot kammarpigan. Hon behöfde värma
sig, hon frös. Hon hade icke förut märkt, att luften bland drottningens foli-
anter var ganska sval. Hon erinrade sig, att hon frusit äfven efter sitt första
kungliga möte, medan hon satt i slupens förstäf på väg till Norrköping.
Denna unga, bländande drottning, så lärd, så nyckfull och så förtjusande
högsint, när hon ville, – hvaraf kom det sig, att man frös – icke i hennes
närhet, icke när hon så oemotståndligt kunde tala och skratta, ty då glömde
man allt, – men efteråt?

Hagar vexlade några ord med kammarpigan. Enstafviga svar. Flickan
var sömnig och trött; hon hade vakat på sin post långt in på qvällen, och
klockan 3 på morgonen skulle hon åter passa på drottningens ringklocka. En

ofrivillig blund gälde tjensten. Öfverhofmästarinnan fru Beata Oxenstjerna skulle infinna sig på sin morgonuppvaktning klockan 7, och ve den tjenare, som icke då fanns flink på sin post, när göken i det stora vägguret galade!

Fiken Långs tvära, sömniga svar var en kall dusch för drottningens nyss
5 så lyckliga nya favorit. Fru Beata! Skampålen! Riset! Källaren! ... Och tjena, kanske hatad från början, under denna frus dagliga öfverinseende! Hagar behöfde icke fråga mer om sin blifvande tienst. Kammarpigans trötta utseende lät henne frukta, att hon skulle tjena sju dagar och sju nätter i veckan.

10 Vid dessa tankar vaknade vildfågeln trotsiga lynne ...

Jag står icke så ensam nu, som i källaren, tänkte hon vid sig sjelf. Är fru Beata mäktig, så är drottningen mäktigare. Hon har sagt mig, att de, som Gud adlat, ej få förnedra sig ... Jag skall heta för henne von Doxa. Och när Hagar erinrade sig detta befängda påhitt, måste hon skratta; hon kunde
15 ju skratta nästan lika uppsluppet som drottningen sjelf, fastän långt mera sällan. Lifvet hade snärjt mycket olika band kring skalken på läpparna hos dessa två jemnåriga.

Fiken Lång såg upp från sina röda bandrosor och betraktade henne förvånad. Var menniskan tokig? Komma från ett företräde hos drottningen,
20 sätta sig ned vid brasan, i stället att gå sin väg; och sätta sig der och skratta!

– Väck intet honom der borta! Hans nåd rikskanslern har befalt, att han skall få sofva, fnurrade kammarpigana.

– Är der någon?

– En kurir, kan tro.

25 Hagar varseblef i den anvisade riktningen en menslig gestalt, utsträckt på en hård hvilobänk i den nästan mörka del af rummet, som skuggades af den stora kakelugnen. I sjelfva det kungliga slottet kunde man tätt invid praktrummen se den tarfligaste möblering, alldeles som tidens sed stälde hemlifvets enkelhet tätt vid sidan af det offentliga prakt.

30 – Hvarifrån har han kommit?

– Vet intet. Från Tyskland, kan tro.

Hagar hade hört rikskanslerns första budskap om segern. Hon aktade sig att yppa något derom. Hon betraktade den sofvande, som var höljd i en kapp. Han kom från Tyskland. Kände han något om hennes tvillingsbror
35 Bennu, den ende lefvande varelse, som hafvets flytande spån kunde kalla sin? Sedan två år visste ej system, om han var lefvande eller död.

En stund förgick. Ännu förmärktes ingen strimma af höstmorgonens sena dager. Göken i vägguret galade sju gånger, och på slaget sju inträdde

fru Beata Oxenstjerna. Kammartjenaren gömde sin trumpet, Fiken Lång rätade ut sig, styf som en sticka. Hagar hade makat sin stol från eldskenet till skuggan och vände sig bort.

– Hur har fröken sofvit i natt?

– Som vanligt. Lade sig klockan 11, stod upp efter 3. Jungfru Ebba gick klockan 10. Fröken har läst på morgonen med en främmande jungfru. 5

Fru Beata borrade sina skarpa ögon in i skuggan, der Hagar satt; främmande jungfrur voro icke i hennes smak. Lyckligtvis upptäckte hon i det samma två utsträckta ben på hvilobänken.

– Hvad nu, Fiken? Hvem understår sig ... 10

– Hans nåd rikskanslern förde hit en knekt och befalde honom lägga sig att sofva på bänken.

– En kurir! Är hans nåd inne hos fröken? fortfor den stränga frun nyfiket och lade handen på dörrvredet till studerkammaren, när hon hejdades af svaret. 15

– Hans nåd är derinne och befalde, att ingen skulle få tillträde, förr än han eller fröken ringde.

Den utsträckta handen sjönk, fru Beata tvekade. Nyfikenheten var stor, hennes öfverhofmästerliga och systerliga rättigheter voro icke heller små, men i statsangelägenheter måste man lyda. 20

– Jag kommer tillbaka klockan 8, sade hon motvilligt, glömmande för statsangelägenheterna den främmande jungfrun, som härmed undgick ett vådligt förhör. Rummets luft kändes lättare, när sista fliken af statsfruns kjol var försvunnen. Kammarpigan blinkade förstulet åt Holm, likasom ville hon säga: jag klippte kråkans vingar! 25

Icke fem minuter derefter ringde klockan. Det var rikskanslern; tjenarne kände handen. Holm gick in och återvände med befallning att väcka knekten samt införa honom till drottningen.

Oxenstjerna hade sagt till Kristina, sedan hon, outtröttlig i frågor, stafvat noggrant igenom hvarje ord af rapporten, utom dess uppgift på döde och sårade: 30

– På detta allt skulle min nådiga fröken kunnat få en lefvande bekräftelse genom fältmarskalkens kurir, kapten Duvall, som hade sin hurtiga anpart af slaget och anlände hit klockan fem på morgonen. Men Duvall är af resans strapatser mera död än lefvande: han har ridit dag och natt, der han i menföret icke kom fram på hjul eller släde, har två gånger störtat med hästen och andra gången bräckt ett refben. Det stod intet för lifvet till att sjelfver uppvakta, såsom han det nogsamt åstundat. Han bad mig hitföra 35

i hans ställe hans ordonnans, en ung sergeant vid namn Niemand, som blifvit i slaget blesserad. Niemand väntar här ute; jag har låtit honom sofva i förrummet, tills han blir kallad, efter ju den stackars gossen af trötthet knappt tillhopahänger. Och lär han vara nog konfunderad, men jag tänker
5 min nådiga drottning vill höra honom nu strax, tills Duvall får målet igen.

Derpå hade Oxenstjerna med drottningens samtycke ringt, och framför dem stod snart en pojke i trasig, af alla möjliga och omöjliga vägar nedfläckt riddrägt, alldeles omedveten om hvar han befann sig.

– Niemand, du är hos drottningen! tillropade honom rikskanslern, ruskande honom i axlarna.
10

Fåfång möda. Ynglingen sof. Han gick, dit han fördes, stod der han ställdes, men sof.

– Holm! ropade drottningen.

Tjenaren kom.

– Du har varit trumpetare, såsom du varit skräddare. Blås till anfall!
15

Holm var icke sen att framdraga trumpeteten ur bakfickan och blåste en ljudlig signal för kavalleriet att hugga in.

Verkan var ögonblicklig. Den sofvande lutade sig framåt, beredd till skarpt traf, gjorde en rörelse med hälarne för att borra sporren i hästens sida och öppnade ögonen. Det var ett par mörka, vackra ögon, hvilka, ännu omtöcknade af sömnen, stirrade på de kringstående, likasom visste de icke, om de sågo en dröm eller en verklighet.
20

Drottningen skrattade.

– Nej, Niemand, sök intet tygeln och sporren! Hugg intet in på oss; vi äro vänner. Ser du intet de svenska färgerna? Så vill jag se en ärlig knekt, rakt från elden och slagfältet. Säg oss, hvar du fått det stora fula ärret öfver din venstra tinning?
25

– Hennes majestät tackes fråga hvar du fått ärret på tinningen, upprepade Oxenstjerna för att gifva ynglingen tid till besinning.

Niemand behöfde en knapp minut, der en annan vid hans år behöft fem. Han rätade sig, gjorde militärisk honnör och svarade:
30

– På fältet vid Breitenfeld under generalmajor Slanges häst.

– En hästsko? Och Slange red öfver dig?

– Generalmajoren föll, och fienden red öfver oss.

– Hvad? Vår svenske Leonidas fallen?
35

– Hären och riket ha att beklaga en större förlust, inföll rikskansleren, syftande på Lilliehöök.

Den unga drottningens blick mulnade. Hon förstod en nationalförlust,

och hon kunde, när det behöfdes, gifva en sådan passande uttryck, men nu var en segerdag; nu ville hon njuta en ogrumlad fröjd.

– Nej, upprepade hon, – förlusterna sedan! Torstenson lefver. Niemand, hvem har gjort dig till sergeant? Bure du intet märke af hästskon, skulle du se mig ut att ännu kunna rida på käpphäst. 5

– Fältmarskalken har efter slaget befordrat mig till sergeant vid Nylands dragoner och befalt mig tjenstgöra vid staben, svarade Niemand med ny honnör, ej utan en sporre i svaret. Det syntes, att han, som alla pojkar, var ömtålig om sin manliga värdighet.

– Liten, men morsk! skrattade åter Kristina, i det att hon med synbart välbehag mönstrade den käcke ynglingen i hans allt annat än hofmessiga skick. – Har fältmarskalken gifvit dig ett befäl vid så unga år, torde han dertill haft goda skäl. Du red oskadd i halkan hit, när Duvalls häst störtade två gånger? Duvall är känd som en skicklig ryttare. 10

– Kapten Duvalls häst var slöskodd; jag hade broddat min. 15

– Godt. I morgon, när du riktigt vaknat, skall du rida ut i mitt följe. Men förtälj mig nu om slaget!

Niemand berättade hvad han visste, mer af kamraters sägner, än hvad han sjelf upplefvat, der han låg bedöfvad på fältet. Han berättade så som en pojke omtalar ett lifvadt slagsmål. Tilldragelsens vigt och de svenska vapnens framgång fylde berättelsens luckor. Det var en barnsaga, men hon gälde en hjeltebragd. Åhörarne uppfångade hvarje ord med andlös spänning, ofta med rörelse. Nyheten om segern hade hastigt spridt sig i slottet, man visste ej huru. Snart trängdes i förrummet en ständigt vexande, lyssnande skara, begärlig att uppsnappa någonting af den stora nyheten. På en vink af drottningen öppnades dörrarna, och den fridlysta studerkammaren fylles af konungaborgens nyfikne invånare. 20

Hagar följde de andra. Hon betraktade med klappande hjerta den unge ryttaren i hans illa medfarna och ändock så hurtiga skepnad. Niemand? Det var en öfversättning af Ingen, och Bennu hade förklarar sig vilja heta Ingen. Var det han eller var det icke han? Nej, det var icke den förskrämde, af alla samvetets furier jagade gosse, åt hvilken systemen för två år sedan sagt farväl på bryggan vid Skuru. Och likväl ... Det kunde ej vara någon annan än Bennu! Och hon fick icke flyga honom om halsen, hon fick icke säga till honom så, som blott en syster kan säga: Det är du! Det är jag! Känner du mig? 25

Niemand hade talat om allt och alla, utom sig sjelf, när drottningen slutligen ville veta mera om Slanges fall. Och berättaren förtäljde om den jättelike fientlige ryttaren, som krossade allt, – om sina fruktlösa försök att 35

återkalla Slange till lifvet ... Huru han, Niemand, blef kullriden och låg sanslös under Breits tunga kropp ... Huru han såg en stjärna sänka sig ned öfver honom och tala obegripliga ord ...

Klockan var mellan 7 och 8 på morgonen; genom slottsfönstren syntes
 5 en svag strimma af det första gryende dagsljuset i den mörka november-
 skyn. En plötslig ingifvelse fick makt öfver Hagar. Stjärnan? Hans stjärna,
 hennes stjärna, drottningens stjärna? Fru Beata samtalade med rikskansl-
 eren, förmodligen om det opassande att låta så många intränga i de kungliga
 rummen. Vore det ej möjligt att obemärkt närma sig drottningen och hviska
 10 till henne: »Nådig fröken, ännu har solen icke gått upp, och det är skedt,
 som stjärnan förutsagt!»

Hagar trängde sig närmare, orden brände på hennes läppar: »Det är min
 bror, som kallar sig Niemand. Han har sett stjärnan, han är den tredje!» Då
 vände sig Kristina flygtigt om med detta majestät, som hon kunde antaga
 15 redan i unga år. Der stod drottningen, der fanns ingen plats mer för en
 undersåtes förtroende. Hagar drog sig tillbaka.

Niemand hade slutat, och fru Beata skyndade sig att låta utrymma stud-
 erkammaren. Befallning gafs att låta sjunga *Tedeum* i kyrkorna och uppläsa
 en kunglig kungörelse om segern. Kammarherren Klas Wrangel skickades
 20 att efterfråga huru kaptan Duvall befann sig.

– Holm, sade drottningen till sin kammartjenare, – för sergeant Nie-
 mand till slottsvakten, låt anrätta åt honom en god frukost och en beqväm
 säng! Niemand, du bor i slottet under din vistelse i Stockholm. Låt se, att
 jag i morgon finner dig fullsöfd och säker i sadeln. Här, tag detta till ny
 25 ekipering! – Och hon räckte honom en rulle guldmynt.

Niemand trodde sig ännu drömma, när två armar i förrummet knöto sig
 kring hans hals och en röst bakom honom sade i hans öra: – hvem är jag?

Han vände sig om. Han hade sett idel obekanta omkring sig, men denna
 smärta, vackra flicka, halfva hufvudet högre än han sjelf, såg på honom med
 30 så kända, förtroliga, mörka ögon, att han genast utropade: – Hagar! – De
 greto icke, de glömde sig icke i ömma utrop, men de hade likväl ett hjerta,
 dessa två, åtminstone nu, åtminstone för hvarandra.

Mötet blef denna gång kort; de öfverenskommo att snart återse hvar-
 andra, när Hagars blifvande anställning i slottet var afgjord. Hon satte sig
 35 ånyo att vänta. Tålmod tillhörde ej hennes dygder. När hon väntat en ny,
 lång timme och redan förestälde sig, att drottningen glömt henne, nu som
 i Norrköping, inkallades hon af ringklockan.

– Jag har i dag ingen tid öfrig för dig, sade drottningen. – De svenska

vapnens seger kallar mig till Tedeum i Storkyrkan. Kom tillbaka i morgon bittida klockan 7, och gör dig beredd att börja din tjänstgöring.

9. De tre skyddslingarne.

Det finns tre kronor i Sveriges vapen,
men det svenska lejonet är blott ett.

5

Stockholm var i glad rörelse; andra segern vid Breitenfeld firades med gudstjänst, uppvaktningar hos drottningen och förlustelser för menige man. Torstensons namn var på allas läppar; man tyckte sig åter upplefva den store Gustaf Adolfs dagar.

Nästföljande morgon, medan det ännu var mörkt, anträdde Hagar sin andra vandring till slottet, sedan hon erhållit sin beskyddares, riksrådets Kurks, samtycke att träda i tjänst hos drottningen.

10

Hon kom, vid sitt inträde i mottagningsrummet, icke oväntad för den hon minst önskade möta. Två skarpa ögon hade i går igenkännt henne bland skaran af Niemands åhörare och mottogo henne nu med en blick, som ungefär kunde öfversättas: Hvad gör du här, trollpacka?

15

Drottning Kristina öfversatte många främmande språk, äfven ögonspråk; hon uttydde snart fru Beatas.

– Jungfru Hagar Ring, lät hon förnimma, – har åtagit sig att förteckna en katalog öfver mitt bibliotek. Jag beder eders kärlighet logera henne i blå kammaren närmast biblioteket för att hon må vara nära sin syssla.

20

– Känner ers majestät denna unga person? frågade fru Beata snävt.

– Mycket väl. En frände till riksrådet Kurk.

– Jag känner inga fränder till denna familj med namnet Ring. Törs jag fråga om släkten?

25

– Fadren, höfvidsman på Himmelsborg i Tyskland, torde vara bekant. Modren född Stjerneld. God familj, eders kärlighet.

Gycklet i detta slägtregister undgick ej fru Beatas skarpsynthet. Hon anmärkte, att hennes majestäts betjening alltid borde inlemna prestbevis för att inskrifvas i borgen och åtnjuta dess privilegier.

30

– Må vara, genmålde Kristina. – Jag gifver jungfru Hagar prestbevis. Jag är den svenska kyrkans öfverhufvud.

– Ännu icke, ers majestät. Der skall ock vara betyg öfver god frejd och kristelig lefnadsvandel. Jag såg denna lättfärdiga tösen falla en dragon om halsen ute i förrummet.

35

– Hvad? sade Kristina med en drottningablick på den anklagade.

– Men det var ju min bror Bennu, som de kalla Urban Niemand, genmålde Hagar häpen.

– Ers kärlighet hör det, återtog Kristina med en högdragenhet, som
5 bevisade, att örningen fått vingar och ej ämnade låta klippa dem. – När jag intyggar min betjenings goda frejd och kristeliga lefnadsvandel, förmodar jag detta vara betyg nog.

– Jag fördristar mig att tills vidare det annorledes jugera, och der som eders majestät består i sitt uppsåt att taga denna misstänkeliga unga person
10 i sin tjenst, är *min* tjenst öfverflödig. Jag skall underdånigst anhålla om mitt afsked hos dem, som vederbör.

Kristina tvekade. Så långt hade hon icke velat drifva sitt uppror. Men förödmjuka sig inför dessa hersklystna Oxenstjornor, – aldrig!

– Eders kärlighet, sade hon, – torde icke undandraga mig och riket sin
15 tjenst för misstankar utan rimmelig grund. Jungfru Hagar Ring inskrifves bland min betjening och inflyttar i blå rummet, som sagdt är. Det tillkommer eders kärlighet, som väckt *souçonnen*, att den bevisa, och der det skulle finnas vara något otillbörligt, som eders kärlighet tror, vill jag underställa det riksförmyndarnes pröfning.

Fru Beata betygade med stel ceremoni sin underdåniga vördnad och
20 aflägsnade sig, utan att bevärdiga föremålet för sin vrede med en blick. Tjensten som öfverhofmästarinna blef henne mer och mer olidlig. Men bevisen för hennes misstankar mot den nya favoriten voro ej lätta att framlägga. Dermed sammanhängde en viss källare och en trolldomshistoria,
25 grundad på pigsqvaller. Snarare kunde en misshagelig person skaffas ur vägen på grund af en tve tydlig börd. I denna tid och bland denna stolta adel fanns ingen så sårbar punkt, som börd och familj.

Det oskyldiga föremålet för en så skarp träta på maktens höjder kände sig
30 olyckligt och besviket. Hagar förstod ganska väl, att öfver henne och i husliga frågor öfver drottningen stod numera en mäktig, en oförsonlig fiende, en Oxenstjerna, och att mellan dessa två stormakter skulle hon krossas lättare än ett rö. Borde hon icke förödmjuka sig för den mäktiga frun och tigga om hennes gunst? Nej, de, som Gud adlat, få ej förnedra sig. Hellre fly bort till sin förre beskyddare eller till Finlands skogar och valla korna i Kaskas torp!
35 Fly, svälta, försaka, dö i mörker, men icke förnedra sig!

Den unga drottningen anade dessa tankar, som voro ett återljud af hennes egna.

– Var vid godt mod, sade hon, – jag skall beskydda dig. Förstår du intet,

du lilla skalmask från ett finskt svedjeland, att denna tråtan går högt öfver ditt hufvud? Du kan komma och gå, utan att ett löf röres i Sveriges rike. Det är mig de behandla som ett barn och glömma, att jag vuxit dem öfver axlarna. Ännu två år, och de skola böja sina stolta nackar; du skall få se, du skall få se! De känna mig ännu intet, men de känna mig nog för att redan frukta mig. För hvarje sol, som går ned, droppar en dag bort af den korta tiden för deras makt och min vanmakt. För hvem skulle du frukta? Du skall redan i dag börja din syssla.

– Låt mig gå! Nådigaste fröken, låt mig gå! Jag är ej rädd; jag kan gå i elden, om ni befaller det, men jag kan ej hvar dag hyckla ödmjukhet för den elaka frun, som har inseendet öfver borgens hoffolk. Om nådig fröken visste, hur hon behandlat mig i Norrköping för att jag ej ville yppa frökens hemlighet! När jag var ett litet barn, vågade ingen gifva mig ris, och *hon* hotade mig med riset, ja, med skampålen. Ännu aldrig har jag varit en fånge, och *hon* stängde mig sjutton timmar utan mat i en kall och mörk källare. Nu vill hon göra mig vanfrejdad, kanske som trollpacka ...

– Nej, sade Kristina eftersinnande, – ej som trollpacka, det kan hon intet bevisa, men som en person af oäkta eller neslig börd. Hagar ... det är af nöden, att du säger mig allt hvad du vet om din börd.

Hagar berättade allt hvad hon visste om denna sin tillvaros dunkla gåta. Hvarje ord genomborrade hennes slutna inre såsom ett pikstyng, men hon måste tala, det gälde lifvet.

Kristina visste något om verlden; hon kombinerade fakta lugnt och beräknande.

– Du är alltså endast guddotter till Kurk? Din mor var af utländsk börd, en utblottad flykting, men af rik härkomst. Din far ... Låt se, 1626? Datum?

– Natten mot den 8 december.

– Hvad? Det var samma natt jag föddes i Stockholms slott.

– Man har sagt mig det.

– Under samma stjernor?

– Samma stjerna, som talade till nådig fröken i drömmen, har äfven talat till mig och min bror ... han, som kallar sig Niemand ... han, som var här i går. Han var här före solens uppgång, som stjernan förutsagt. Si, det skedde ändå, som skulle ske! Vi voro här alla tre!

– Tre, säger du? Vet du väl, Hagar Ring, att om jag vore konung Herodes, skulle jag låta döda dig och din bror, så lärd du är och så morsker han! Det är farligt att leka med stjernor: det får intet finnas mer än en Jupiters skyddsling i Sveriges rike. Åh, var trygg: jag är intet Herodes, intet heller Herodias; du

och din bror skola få lefva, med vilkor att ej konspirera. Drömmar, det der om stjernor, som droppa ned och befrukta menniskolif! Men konspirationer mot throner och dynastier, det är ingen dröm, det är verldshistoria. Om du kommer att stå mig nära – det är möjligt, jag vet det intet ännu – så finnas
 5 de, som skola begagna dig till ett redskap. Var då uppriktig och säg mig allt, *allt*, du förstår! Förhäf dig intet, om du vill lefva! Tänk ej, att vi äro tre! Jag säger dig, myra, att det finns tre kronor i Sveriges vapen, men det svenska lejonet är blott ett ... Ett sådant litet krypdjur, som du, och inbilla sig stå under Jupiters beskydd! ... Godt, du vet nu hvem *jag* är och hvem *du* är,
 10 likasom fru Beata skall veta det. Rätta dig derefter, så står jag dig bi. Du är den enda qvinna, som jag kan lida, förutom Ebba Sparre ... Men vi skulle utgrunda din härkomst ... 1626? Det var under salig konungens polska krig i Liffland. Din moder måste ha varit derifrån, men din fader svensk eller finne, eftersom denna liffländskan kommit öfver till Finland. Vidare: din
 15 fader måste ha varit en krigare, ty det är endast i krig man lär sig en sådan grymhet mot qvinnor. Och sedan: din fader måste ha varit en man af hög börd, ty det finns intet skäl för en person af låg härkomst att hålla sig dold efter en så alarmerande tilldragelse, som den med din mor. Han måste ju fått kunskap derom, så framt han lefde.

20 – Jag är viss, att han var död, inföll Hagar, som upprörd, men tårlös följde gången af dessa gissningar. Drottningens första, häftigt yttrade anspråk att vara Jupiters enda rättmätiga skyddsling väckte i Hagars bröst en hemlig protest. Hvad fråga stjernorna efter kojor eller konungaborgar?

– Det är intet troligt, att din fader var död, fortfor Kristina i sin kalla
 25 beräkning af möjligheterna. – Han skulle då varit nyligen död; din mor skulle ha burit sorgdrägt och intet begifvit sig vintertid ensam ut i ett främmande land. Det är troligare, att hon varit förskjuten, nesligt förrådd af den, som bort vara hennes beskyddare, men som haft sina skäl att öfvergifva henne. Det faller mig för, som skulle allt tyda på, att din fader varit en officer, som
 30 bedragit sin hustru ... eller sin älskarinna. Derpå hänger till sistone allt.

– Nådiga fröken ... Jag beder ... Ej mer!

– Jo, här är fråga om heder och namn. Du säger, att inga efterforskningar blifvit anställda, förutom tacksägelsen i kyrkan efter den döda. Slik uraktlåtenhet kommer mig mäktat underlig för. Der måste dock finnas i granskapet
 35 de, som sett din mor vandra på landsvägen och som herbergerat henne nästföregående natt. Hvarför hafva dessa så platt förteगत hvarifrån hon kommit och hvad hon tilläfventyrs sagt? Hafva de varit medskyldige i ett brott och mutade att det förtiga? Eller ha de allenast gapat i vädret, såsom

dessas finska tjurskallar pläga, innan något i dem finner väg från ögonen till tungan? Jag skall låta skriva till landshöfdingen öfver Nyland Knut Lilliehöök, att han granneligen efterspanar allt hvad denna saken rör i Karlshamn, eller hvad heter socknen?

– Karis.

5

– Nåväl, i Karis och längs hela kusten af Finska viken. Fru Beata skall dig intet anamma. Är du af adel och äkta börd, skall dig ske den heder dig tillkommer. Är du en fiskmå, den intet näste hafver, måste du i två år bida och, der som du är mig trogen, skall jag dig intet glömma hvarken med namn eller heder. Gå nu till din anvisade bostad, och kom sams med pigorna; de begära intet bättre, än att göra fru Beata förtret. Jag rider ut med furstinnorna; jag vill ock se Niemand rida, efter han kommit helskinnad, der Duvall ridit omkull.

10

Klockan 9 red drottningen ut på sin Caballero med talrik svit och helsades, hvar hon visade sig, af jublande folkskaror, som ännu gingo i segerrus. Niemand red bland eskorten i ny mundering och kallades tidtals fram till drottningens sida. Han såg mindre och klenare ut, än i går; han var blek och sjuk: denna vinterresa hade kunnat knäcka en osårad man. Hans lilla figur väckte i början de långe lifgardisternes löje, hans gunst afund. Men knektarne hade förnummit, att pilten lärt rida hos Åke Tott. Detta var ett namn, som behöll sin klang hos alla Sveriges och Finlands ryttare. Att ha varit herr Åkes lärjunge, det var som ett silfverremtyg, det kastade glans öfver häst och karl. Niemand hade fått välja en häst i hofstallet; han hade förstätt att välja den bästa, och han förstod att rida honom. Ingen onödig bravur, allt lugnt, säkert, sadelfast och behagfullt. Huru denna häst lydde tygeln! Lifgardisternes första löje förbyttes i undran; drottningen, sjelf så säker i sadeln, betraktade gossen med oförstäldt välbehag. Han kunde rida, han.

15

20

25

Ridturen gick ut öfver bron till Norrmalm, Artillerigården och de då öde och obebygda nejderna af Ladugårdslandet. Voro Stockholms bebygda gator allt annat än lätt farbara, så mötte i dessa obanade, än sumpiga, än bergiga utkanter mera brydsamma hinder. Det roade Kristina att afvika från landsvägen, spränga uppför en bergklack eller sätta öfver en göl för att bry sitt kvinliga följe, hvilket ej aflöpte utan missöden. Furstinnan Kristina Magdalena, som snart skulle stå brud, sjönk ned i en sumpmark och bergades af fästmannen, markgrefven Fredrik af Baden Durlach. Furstinnan Eleonora Katarina vrickade sin fot; hofjungfrurna togo omvägar kring oländiga ställen, blefvo efter och utskrattades. Vid Nybroviken stodo lemningar efter en gammal befästning. Kristina stannade vid en mur, som

30

35

syntes omöjlig att öfverrida, och frågade sina kavaljerer, om någon vågade satsen. Unge Gustaf Bonde försökte; hans häst vägrade. Kapten Lorentz von der Linde, hemrest från kriget, företog en halsbrytande sats. Det gälde endast en tum lägre, men denna tum hade så när för alltid afbrutit den
 5 tappra kaptenens krigarebana och blifvande friherreskap. När han lyckligen framdrogs med en skråma i pannan under sin störtade häst, tvekade äfven de modigaste att förnya vågstycket. Lille Niemand red fram, sporrade sin häst i skarpt traf vid ruinens ytterkant, hoppade stående upp i sadeln och derifrån med ett saltomortale öfver muren. Ingen akrobat skulle ha gjort
 10 det bättre.

– Detta är danskonst, icke ridkonst, knotade kavaljererne.

– Gören det efter, gode herrar! skrattade drottningen.

Vid stranden af viken låg tunn is, och Kristina var i sitt öfverdådiga lynne. Hon red till iskanten, afdrog en ring från sitt finger och kastade honom utåt
 15 isen, så långt hon förmådde. Ringen rullade framåt, fördes af blåsten och blef liggande vid pass tjugu famnar från stranden.

– Hvem återhemtar min ring? frågade drottningen.

Några bland herrarne stego af och profvade isen med störar. Den befanns kunna möjligen bära ett sex års barn.

20 – Niemand är den lättaste; Niemand ut!

Men Niemand behagade icke; han satt orörlig i sadeln. Ifrig att vinna drottningens ynnest, framdrog en lättfotad fransk lutspelare vid namn Beschon bräder från stranden och begynte utlägga en gångbro. Han hade kommit så nära ringen, att han nästan kunde räcka den med sin utsträckta
 25 arm, lutade sig framåt, sträckte sig, tøjde ut sig ... Slutligen fattades blott en handsbredd. Då hade Beschon öfverskridit jemvigtslagarne och låg sprattlande insjunken mellan den krossade isen.

Två motsatta rop hördes bland åskådarne; det ena högljudt: till hjälp! Det andra anständigtvis dämpadt: till botten med musikanten! Beschon var
 30 icke väl tåld för sin inställsamhet och för sin gunst hos furstinnan Eleonora Katarina, som sedan fick ångra denna bevågenhet.

Några af sviten sprungo ut på bräderna och lyckades, ej utan fara, rädda fransmannen. Våt och frysande befann sig Beschon ej förr på det torra, innan han i denna sorgliga skepnad gjorde sin underdåniga reverens för
 35 drottningen.

– *De votre majesté le très humble serviteur!*

– Ja, jag ser nog, att Beschon är *våter*, svarade Kristina med ohejdad munterhet, – men hvar är min ring?

Den olycklige, han hade glömt ringen, såsom man i farans stund glömmmer allt utom räddningen. Han var förekommen: den lille sergeanten hade slingrat sig mellan hans räddare, uppfångat den kungliga underpanten från ett flytande isstycke och framräckte den nu på sin värjspets med en honnör för drottningen. 5

– Ja, hvad vill ni jag skall göra, min käre Beschon? sade drottningen, allt i sitt muntra lynne. – Åran är den tappres, men vinsten den klokes. Ni tackes mottaga min beundran och sergeant Niemand min ring.

Efter detta lilla äfventyr återvände ridsällskapet i sporrsträck till slottet, der middag för alla serverades vid den kungliga taffeln. Det säges, att aptiten vid denna måltid varit en sådan, som man endast erfår efter en forcerad ridd i novemberkyla och sträng blåst, med en ung drottning och ett förlofvadt par i spetsen för kavalkaden. 10

Efter måltiden lät drottningen inkalla sergeant Niemand och Hagar Ring. Sergeanten öfverraskades af frågan: ditt namn? 15

– Urban Niemand, sergeant ...

– Ja, jag vet. Jag vet också din ålder och din födelseort. Men hvarifrån fick du namnet Urban? Det är icke brukligt hos oss.

– De sade, att det var efter påfven.

– De? Hvilka de? 20

– Nunnorna, som döpte om mig i Ingolstadt.

– Hvad? Är du omdöpt till katolik?

– De sade så. Jag vet ingenting.

Kristina brusade upp.

– Du eländige affälling! Vara sexton år, ha fått en kristelig uppfostran, tjena med utmärkelse i *min* tappra här och låta omdöpa sig till katolik! Vet du då intet, att den, som sviker sin tro, han sviker sitt samvete, sin ära, sitt fädernesland och är icke värdig att tros af en hederlig man! Min Gud, vara lutheran och bli katolik! Det är ju att gå från dagsljus till blinda natten. Huru kom du till en så ömkansvärd villfarelse? 25 30

– Jag var sårad och sjuk. Jag lät dem göra med mig, som de ville.

– Hans uppfostran bland herr Åke Totts ryttare var allt annat än kristelig, vågade Hagar tillägga.

– Nå, fortfor Kristina lugnare, – har du intet känt någon längtan att återvända till den sanna evangeliska läran? Vet du intet, att vi strida för vår lutherska tro mot påfven och djefvulen? Blygs du intet att öfvergifva den tro, för hvilken salig konungen gick att i marken dö? 35

– Jag skall gerna vara lutheran, om ers majestät befäller.

– Befaller? Kan man befalla tron? Jag kan befalla dig att gå i döden som ärlig knekt, men jag kan intet befalla dig att tro en prick i katekesen, om intet Gud och din själs frälsning befalla dig det ... Han anser mig för en påfve, den der! Jag vakar om nätterna för att vederlägga de reformertes villfarelser, och så låta mina egna knektar döpa om sig till papister! ... Hur var det stället, Hagar, som du citerade från *Petri Ravenneliū Bibliotheca sacra*?

Hagar uppläste ur minnet ett latinskt citat mot katolikerne ur denne då berömde theologs stridsskrifter.

– Ja, är det intet så? *Cæcos cæci curant, insanos insani ...**) . Men han förstår intet latin, den stackaren, din broder ... Niemand, jag skall tala vid hans vördighet Johannes Mathiæ, att han upplyser ditt mörka förstånd ... Hvem var din fader?

Ynglingen teg.

– Vet du det intet? Jag skall säga dig det. Din fader var en officer, som öfvergifvit sin hustru. Öfvergif aldrig en qvinna, Niemand, åt hvilken du gifvit ord och löfte! Det är en dödssynd; det hämnar sig på dig och dina barn. Vet du ingenting om dina föräldrar?

– Han sade, att jag var hans dotterson.

– Hvilken han? – Kristina blef otålig. Hon hade nu fått en gåta att utreda, hvilken lifligt upptog hennes tankar, till dess att denna skulle undanträngas af en annan.

– Han, som de kalla Ruben Zevi i Regensburg. En jude.

– De Geer känner honom. Den rikaste ockrare i Europa. Judarne ha två meriter: klokhet och pengar. Och du skulle vara Ruben Zevis dotterson? Hvaraf visste han detta?

– Af ett porträtt och en bröstnål. Det var den, som grefvinnan Brahe gaf mig på Lavila. De hade stulit nålen från mig, när jag låg död i Neunburg, och juden gaf mig honom tillbaka.

– I Neunburg? Visa mig nålen!

Niemand nödgades anlita Hagar, ty nålen var insydd i liftröjan under hans kyller. Under denna toilettfråga, som utagerades bakom en skärm, begynte det mörkna. Kammartärnan Fiken inträdde för att tända lampan, men anvisades att vänta i förrummet. Kristina betraktade i skymningen den fint arbetade silfverliljan.

– Hvilket utsökt arbete! Hvar har grefvinnan Brahe fått denna nål?

– Vet icke. Tror af herr Åke ... Generalmajor Slange har känt min far ...

*) De blinde bota de blinde och de fåvitske de fåvitske.

Det var min far, som red öfver honom, skyndade Niemand att tillägga, vid hågkomsten af de sista ord han trodde sig hafva hört från Slanges läppar.

– Din far lefver. Hagar, sätt upp en promemoria på allt hvad din bror vet om nålen och juden! Vi ha fått korn på vargspår och räfspår. Hade jag nu denne jude i Stockholm! ... Sergeant Niemand! Du har blifvit sårad i Neunburg och sårad vid Breitenfeld. Fältmarskalken har hedrat dig med ett befäl vid mycket unga år. Du har framburit en segertidning ... du rider ej illa. Begär en nåd af mig ... under vilkor, att du återgår till lutherska läran!

Sergeant Niemand teg under styf militärisk honnör. Hvad skulle han begära? Han hade ju i rikt mått allt hvad han önskat. Efter en stunds förlägen tystnad trodde han sig ha funnit ett lyckligt påhitt.

– Eders majestät, sade han, – var så nådig och gif Hagar en bok! Hon är kär i böcker.

Åter skrattade Kristina, såsom man skrattar vid sexton år.

– Är du icke den gossen, du, som satt under gökträdet och begärde få lefva, tills han dör? En bok åt Hagar? Semlor åt bagarebarn? Har hon intet hyllorna fulla? Men Hagar skall få en bok. Välj, bokmal! Hagar, hvem hedrar du med ditt snillrika val: Cicero eller Plato?

– Jag tackar underdånigst. Om nådig fröken kan umbära *vulgata* ... Det är underliga bilder ... Jag har aldrig egt en bilderbok.

– Jag berömmar intet din smak, men tag *vulgata* med Adams reffen och alla de sju vredesskålarne ... allenast du intet gifver dig till papist, som din bror ... Begär du ingenting för dig sjelf, Niemand?

– Jag begär att få dö för ers majestät, svarade gossen okonstladt, utan aning om den ridderliga courtoisien i dessa enkla ord.

Sveriges unga drottning kände sig ett ögonblick röd. Måhända tänkte hon på de många tusenden, som nu för hennes ära, hennes makt och hennes rike föllo på slagfälten eller tynade bort i fältlasaretten. Hon räckte sergeanten sin hand att kyssa. Derpå yttrade hon i skämtande ton:

– Lycklig du, som får strida under en sydligare sol! Se, vår korta novemberdag lemnar oss redan i mörker. Och der ... der är stjernan, som lyser öfver oss tre! Jupiters stjerna! Tre kronor, men ett lejon!

Och den stora klara stjernan lyste in genom det mörka slottsönstret på hafvets flytande spån, på fältens blödande fåle, på Sveriges rikets krona öfver en otamd flickas glänsande panna. Några korta minuter såg hon dem alla tre, – hon, som icke var kärleken, endast makten, – och derefter skulle de åter droppa bort i det okända fjerran, vexlande, såsom hon, sitt läge vid horisonten.

10. *Den vandrande juden.*

Jag skall skicka dig rosor
från det heliga landet.

På senhösten 1642 kom ett rykte i omlopp på flera orter i södra Finland, att man sett den vandrande juden. Sagan om Ahasverus, Jerusalems skomakare, som vägrade Frälsaren att hvila vid sin port på vägen till Golgatha och därför dömdes att vandra utan ro till tidernas ände, hade uppkommit i sextonde seklet och finnes omständligt berättad af en okänd författare, I. H. R., som derom utgifvit en skrift, daterad Reval den 11 april 1604. Enligt denna berättelse har den vandrande juden blifvit sedd och vidtalad af många vittnen i Hamburg om vintern år 1547, i Madrid år 1555 och, tid efter annan, i flera länder, såsom i Ryssland och Polen, samt nämnda år 1604 äfven i Reval. Under trettioåriga kriget sades han hafva uppträdt på många orter i Tyskland. Alla soldater, som på denna tid återvände från kriget till hemorterna, visste berätta om Jerusalems skomakare, och några påstodo sig sjelfve ha sett honom.

När därför i november 1642 en lång, hvithårig gammal man af främmande utseende, drägt och tungomål oförmodadt visade sig i staden Ekenäs, var det ganska naturligt, att folket trodde sig igenkänna den vandrande juden. Han kom såsom uppstigen ur hafvet, man visste ej huru och hvarifrån, ty sjöfarten var redan slutad för detta år, och is låg vid stränderna. Vål trodde sig någon ha sett en Danziger-skuta i den månljusa natten lägga till vid en utkant af hamnen och snart åter afsegla. Men hvartill behöfde den vandrande juden ett fartyg? Var det icke en småsak för honom att gå öfver hafvet?

Den främmande gamle mannen, som åtföljdes af två tjenare, lika underligt klädde och lika tystlåtna som han, tog in i ett herberge, åt en tarflig måltid som andra dödliga och begaf sig derefter på besök till presten. Der begärde han att få genomse förre kyrkoherdens, mästare Sigfrids, efterlemnade papper, och då dessa mest innehöllo stjerntyderi, som ingen annan förstod, var det tydligt, att Jerusalems skomakare sökte läsa i stjernorna slutet på sina vandringar. Följande morgon var han åter försvunnen efter att hafva frikostigt betalat sitt nattläger, hvilket visserligen var mera oföväntadt af en skomakare och en jude.

Nästan vid samma tid – alldeles på samma tid, påstod folket, ty hvarför kunde ej den vandrande juden uppträda samtidigt på flera orter? – visade sig den obekante i Karis. Aftonbrasan sprakade i den stora spiseln på Kas-kas torp, der Dordej tillredde qvällsvarden, flitigt rörande i en gryta med

kokande välling. Från grytan uppsteg likväl icke nu den behagliga ånga, som är hungriga barns förtjusning i en fattig torpstuga; det var någonting obehörigt deri, det var den tydliga tillsatsen af hälften bark i mjölet. Åkern hade gifvit missväxt, fogden hade utpantat resterande spanmålskappar; kriget, kriget utkräfdde sin tribut utan förskoning. Dordej var samma hurtiga, aldrig rådlösa moder för en talrik barnskara, som alltid förr. Hvarför beskärma sig öfver hälften bark? Det fanns andra, som åto rena barken, och brodden lofvade nästa år bättre skörd. Thomas slöjdade med sin ena arm en slädmede; det gick illa och långsamt, yxan var slö, knifven tog ej så jemna spånor som förr. Äldste sonen Tommu spjolkade ett stycke furu till torrvedsstickor. Äldsta dottern Sigfrida spann. En yngre syster kardade ull. Mannu täljde pilar. De mindre barnen gjorde sig hårlockar af hyfvelspån. Mörker och fattigdom sågo in genom stugans enda fönster, men de sågo ett folk, vant att försaka.

Det begynte snöa derute. Dörren öppnades; en underlig, gammal man inträdde, hvit af snö, och efter honom två tjenare. Tiderna voro osäkra. Thomas såg upp från sitt arbete och stälde yxan bredvid sig. Dordej upphörde att röra i grytan. Främlingarne förstodo, att de ej voro välkomna efter mörkrets inbrott.

Den ene af tjenarne, hvilken tienstgjorde som tolk, anhöll i sin husbondes namn om herberge för natten.

– Vi komma långväga för viktiga ärender, äro nöjda med litet och betala väl.

Dordej fortfor att röra i grytan.

– Gå till Nyby här nära intill! Vi ha fattigt och trångt. Ungar finnas i alla kråkbon.

Tolken vexlade några ord med sin herre. Han lade på stugans enda bord ett pass på främmande språk och bredvid detta ett guldmynt.

– Vi äro hederligt folk och betala ett nattläger af halm så, som andra betala en herresäng.

Dordej såg på främlingarne, såg på Thomas; ett guldmynt är mycket för den, som blandar bark i sin mjölvälling. Thomas slöjdade på slädmeden och lyfte ej sina ögon från golfvet. Yngsta barnet började gråta.

– Det är bäst, att ni gå till Nyby, återtog Dordej.

Tolken fortfor att vexla ord med den gamle mannen, som objuden satt sig ned på en bänk. – Min husbonde säger, att han har en helsning till eder från Urban Niemand.

Dordej förblef likgiltig. Hon kände ingen med detta främmande namn.

– Han, som är född i eder stuga. Han, som från eder kom till herr Åke Tott. Han, som sköt ihjel en karl och rymde till Tyskland. Han, som hade en tvillingssyster. Han, hvars mor dog här i torpet.

– Far, far! utropade Dordej och lyfte af förvåning slevven, hvars innehåll
5 dröp i elden. – De bringa budskap från Bennu och Hagar! – Barnen trängde sig nyfiket fram. Hvem mindes ej Hagar!

– Min husbonde säger, att han är en släkting till den olyckliga unga kvinnan, som dog här i torpet, och att han vill uppväga hvarje underrättelse om henne med guld.

– Sitten ned! – Och Dordej aflyfte grytan, rödjande plats för främling-
arne. Allt i den sorgliga natten för sexton år sedan stod så lifligt för hennes
minne, som hade det varit i går. Desse resande måste få herberge, om hon
också sjelf skulle sofva på kalla vinden. Kunde man ej tillreda sofplatser
på golfvet? Tommu anskaffar halm. Sigfrida springer till Nyby efter en
15 rökt fårboge, rent rågbröd, smör och mjölk: detta hade man råd att betala
i morgon. Till mannen, som lät henne råda, hviskade Dordej: jag lägger i
natt ej ögonen till.

Efter en mycket olika aftonmåltid för gäster och värdsfolk, uppstod med
tolkens tillhjälp ett samtal, som ofta afbröts af den gamle främlingens frågor
20 och klagan. Dordej hade godt minne och godt munrede. Hon omtalade allt
hvad hon upplefvat under den natten, när mäster Sigfrid, Lydik Larsson
och tatterskan gästade Kaskas torp. Så såg tiggerskan ut, så talade hon, så
stapplade hon fram de få stegen från dörren. Och här, här bakom väfstolen
sjönk hon ned på halmen för att aldrig mera stå upp.

– Red mig ett läger der! afbröt henne den gamle. – O, min Ruth, mitt
25 hjertebarn och mitt sorgebarn, du den fagrade af Sarons blomster, du den
renaste af allt, som på denna syndiga jord skådat upp mot himmelen ...
här skulle du dö, så ensam, så fattig, så öfvergifven! – Och han kastade sig,
öfvervåldigad af sin sorg, på det hårda golfvet, kyssande gång efter gång den
30 grofva plankan, på hvilken hans älskade barn hade utandats sin sista suck ...

Följande morgon besökte han med Thomas och Dordej Karis kyrko-
gård. Ingen vård, intet kors angaf den graf, der den okända i tiden blifvit
gömd och glömd i ett hörn af de dödas nattläger, der de vänta på morgo-
nen. Några vissnade löf och en tunn drifva, såsom af frusna tårar, betäckte
35 den okändas hviloplatz i en främmande jord. Alla förnämligare döde lågo
begrafna under kyrkans golf. Den trånga kyrkogården öppnade sina kamrar
blott för de fattiga, de ringa, de, hvilka, sittande lägst vid jordens gästabud,
vänta upphöjelsen ...

Främlingen kastade sig ned och kysste drifvan, såsom han kysst golfplankan. Det var som om drifvans frusna tårar hade smultit för denna brännande kyss. Derefter uppstod han, tryckte i Dordejs hand en tung börs och sade: – Hon var en Israels dotter. Jag vill icke förnärma dig, goda qvinna, som varit barmhertig mot den öfvergifna, men du förstår, att en af oss icke gerna hvilat ibland de oomskurne. Lofva mig att omhägna denna platsen med en mur af huggen sten och plantera derinom rosenbuskar, hvartill jag i vår skall skicka dig telningar från det heliga landet. Israels Gud föröke i välfärd dig och ditt hus, såsom David säger i 37:de psalmen: »den barmhertiges säd skall varda välsignad!»

Främlingarne fortsatte resan vesterut. I deras pass hade Dordej läst det underliga namnet Ruben Zevi. Judar! Dordej korsade sig; man brukade ännu korsa sig här i landet. Hvem kunde en så gammal jude vara, om icke Jerusalems skomakare? Och han hade gästtat i Kaskas torp, – han, som lefvat i sextonhundrade år, – han, som sett Frälsaren, – han, som förvägrat Guds Helige att hvila under bördan af korset, – han, som gick fridlös kring jorden från slägte till slägte! Och denne fridlöse gengångares dotter låg här begrafven; hon kunde ej ha varit mycket yngre, än sin fader, fastän hon sett ut att knappt vara tjuvu år gammal! Benu och Hagar voro barn af en så förunderlig slägt! Och hon, Dordej, hade fått penningar för att plantera rosor från det heliga landet på en gengångerskas graf! ... Hvad skulle hon göra? Hon lät den tunga börsen falla i snön och såg, rådvill, emot sin vana, på Thomas.

Thomas upptog börsen och undersökte betänksamt dess innehåll, om det kanhända luktade kristet blod eller tilläfventyrs var de dödas ben. Det var blanka guldmynnt till en mängd och ett värde, som vida öfversteg de höge herrarnes en gång så välkomna gåfvor för barnens uppfostran. Aldrig hade den fattige torparen ens i drömmen sett en så oerhörd skatt. Nu kunde de kläda barnen, skicka dem i skola, äta rent rågbröd. Nu kunde de köpa Kaskas torp ... Nu kunde de köpa Nyby gård! ... Endast myntet var äkta?

Frestelsen var stark. De stodo kvar på den snötäckta kyrkogården, vinden hven i de löflösa trädens grenar, bonden från Nyby körde förbi dem på landsvägen med råg till qvarnen. Slutligen sade Dordej: – vi gå till presten!

Och de gingo den väg, som så mången i detta land gått före och efter dem under samvetets bekymmer och rådvilla frågor i timliga och eviga ting, – de gingo till presten för att begära råd. Under vägen uppstod en ny betänklighet. Om vi yppa för presten, att vi nu ega så mycket penningar, skall fogden pålägga oss tredubbla gårdar, länsmannen skall anställa råfst

hos oss, ingen skall tro, att vi åtkommit ärligt en sådan skatt. – Låt mig råda! afgjorde Dordej beslutsamt, i det hon upptog ett guldmynt ur pungen och gömde det öfriga försigtigt i kjolsäcken.

När det gälde vidskepelser, stodo blott få af Finlands prester vid denna
5 tid upphöjda öfver sitt folk. Den gamle kyrkoherden Petrus Mathiæ Tafvia, som Dordej förut med så liten framgång rådfrågat, var nu lika öfvertygad, som hon, att den vandrande juden uppenbarat sig i Karis. Detta betydde något, det var ett järtecken. Nästa söndag måste der läsas i kyrkan en förbön för den olycklige vandrarens själ. Hvad angick det guldmynt, som Dordej
10 framvisade, fann kyrkoherden rådligast att hellre förära det åt socknens fattiga, än att besmitta sina händer med något så misstänkeligt.

– Här är icke mången i socknen fattigare, än vi sjelfva, vågade Dordej invända.

– Så gif guldpenningen åt kyrkan, och Herren skall från åkern gifva eder
15 dubbelt igen, svarade presten, ej utan en qvarlefva af den katolska tidens föreställningar om fromma gåfvors nytta för saligheten.

De två makarna gingo lika rådvilla, som de kommit. Gifva åt kyrkan? Kyrkan var rik, medan de åto bark. Der vardt en hård strid mellan Mammon och Dordejs samvete. – Vördig far begär nageln af lillfingret; visste han af
20 de stora pengarna, skulle han begärt hela armen. Men Skriften säger, att Herren gifver födan åt korpens ungar. Har han nu gifvit oss ungarna och lägger födan bredvid dem, hvarför skulle vi låta dem svälta? Jag skall säga dig något, Thomas. Vi göra med denna penningen ackurat som presten sagt, så får Gud sitt. Dernäst taga vi en annan penning ur pungen, köpa oss råg
25 och låta barnen äta sig mätta. Skam få min tunga, om detta är synd. Resten låta vi ligga orörd i kistan, tilldess vi få bättre besked.

Icke långt efter besöket i Karis uppenbarade sig den vandrande juden i Åbo, öfverallt sökande spåren efter två barn, dem få eller ingen kände. En qvarblifven tjenarinna hos den bortflyttade presidenten Kurk ledde
30 honom till spåren af en besynnerlig flicka, som bott hos presidenten, läst hos professorerne och på hösten följt sin beskyddare till Sverige. Juden var outröttlig. Han gick till de lärde, till Martin Stodius, mystikern, som undervisat Hagar i hebreiska och naturkunskap, till Johan Terserus, den sedan så vidtberömde och vidtklandrade biskopen, som undervisat henne i latin och
35 grekiska, till Simon Kexlerus, som invigt henne i den högre matematiken. Desse lärde herrar berättade honom förunderliga ting. Stodius antog en *spiritus familiaris*, som lärde flickan förstå en bok, så snart hon öppnade honom. Kexlerus förklarade sig hafva stått svarslös för hennes matematiska

bevis. Terserus, den skarpsyntaste, anmärkte skrattande, att flickan var ett *fenomenon*, som dock till slut intet annat betydde, än ett *ingenium velox*, en ungdom med sällsynt snabbfyndighet.

Årstiden var den ogynnsammaste, och likväl unnade sig den vandrande juden ingen rast. En dag var han försvunnen från Åbo, såsom han försvunnit från andra orter, och icke långt derefter uppenbarade han sig i Stockholm. Huru han kommit öfver det mörka, stormiga, isiga hafvet, visste ingen. En möjlighet var, att han lyckats bana sig väg öfver Åland med en af dessa oförvägna isbåtar, hvilka seglade öfver de öppna fjärdarna och drogos öfver de frusna. Men vid denna årstid behöfde posten stundom månader för att komma till Stockholm. Och hvartill behöfde Jerusalems skomakare båt? Han drog sina sjumilastöflar på och gick öfver hafvet.

11. Slottsbranden.

Komma från Breitenfeld och
stupa i Stockholms slott!

Äfven den mest kunskapsälskande unga drottning kan icke alltid begrafva sig i folianternas lärdom. Den nya bokvårderskan fick erfarva hvem hon tjenade. Mer än en vecka förgick, utan att Hagar såg en flik af sin herskarinnas klädningsfäll i lärdomens rustkammare, der hon förtecknade böckerna och så ofta glömde allt för det oemotståndliga behaget att fördjupa sig i en förr okänd författares nya tankegång. Ingen fisk känner sig så hemmastadd i en kristallklar sjö, som Hagar Ring i drottning Kristinas bibliotek. Hon glömde mat, dryck och sömn, sällskap och hofsqvaller för att frossa i det öfverflöd af kunskap, som på dessa hyllor endast begärde att anlitas. Hon glömde drottningen, fru Beata, sin bror, det förgångna, närvarande och tillkommande. Hon lefde i böckerna; hon lärde så mycket mer, emedan hon fick vara fullkomligt ostörd. Ingen tycktes bekymra sig om hennes tillvaro i denna ensliga fristad. Kammartärnorna och hofpigorna hade omhuldat henne med sin gunst af det naturliga skäl, att hon stod i ogunst hos allas buse, fru Beata. Alla täflade att omgärda henne med en beskyddande mur af pigkammarens vakt. Och pigkammaren i ett hof är också en stormakt. Det var den lyckligaste tid, som Hagar genomlefvat.

Drottning Kristina hade glömt *doxa* och alla theologiska stridsfrågor för det furstliga biläger, som skulle firas i slottet den 27 november. Hennes kusin, furstinnan Kristina Magdalena, skulle förmälas med markgrefven

Fredrik VI af Baden Durlach, – en förbindelse, från hvilken, i långt senare tider, två svenska konungahus härstammat: det Holstein-Gottorpska och Oskar I:s gemål Josefina. Man har ännu kvar förteckningen på de inbjudne till detta bröllop: det var allt hvad Sverige då hade förnämt och lysande
 5 hemma hos sig. Hela hofpersonalen och den unga drottningen sjelf voro lifligt upptagna af tillredelserna till denna kungliga familjefest, som skulle blifva en illustration till andra segern vid Breitenfeld och borde firas så lysande som möjligt. En ung pommersk arkitekt, Nikodemus Tessin, upp-
 gjorde ritningar till nya smakfulla dekorationer efter mönster från franska
 10 hofvet. Statsfruarna togos till råds för kostymerna, kammarjunkarne utsändes på beskickningar, furstinnorna Marie Eufrosyne och Eleonora Katarina kallades gång efter gång till drottningen för att med henne och Ebba Sparre öfverlägga om toalettfrågorna. Hofskräddare, sömmerskor och alla slags handverkare genomvakade sömnlösa nätter. Allt var i rörlig brådska, allt
 15 utom det tysta, fridlysta biblioteket.

Den 25 november om aftonen, två dagar före brölloppet, var ett »värdskap» i slottet för brudparet, motsvarande ungefär tyskarnes s. k. polterabend. Hagar satt ensam vid sin lampa och en praktfoliant, när hennes dörr sakta öppnades och framför henne stod hennes förra beskyddarinna,
 20 presidentens gemål, fru Sofi De la Gardie.

– De äro upptagna af dansen dernere, sade beskyddarinnan med nedlåtande välvilja; – jag begagnar tillfället att se huru min bokmal befinner sig i sin nya ställning. Jag förstår: som en fluga i sirapskrukan. Hvad är det du läser? Aristoteles!

– Hvad ers nåd är god! utropade Hagar, kyssande presidentskans fina, behandskade hand. – Och hvad jag varit otacksam ... att icke uppvakta, icke
 25 tacka ers nåd, sedan jag fick tillstånd att tjena drottningen ...

– Du vet, Hagar, att jag önskar ditt bästa. Törhända var jag en tid nog sträng mot dig, men du tog mitt hjerta den förskräckliga natten på sjön. Är
 30 du lycklig, mitt barn?

– Så lycklig, ers nåd, så lycklig! Drottningen är så nådig, alla äro så goda mot mig.

– Det gläder mig, och jag önskar, att det må fortfara. Men jag vill ej dölja för dig, att drottningen är af ett ombytligt sinnelag ... som du sjelf ... och
 35 desto mera lättretlig, emedan hon är ung och ej lärt att böja sig, såsom du lärt. När man är bestämd för en krona, är det förlåtligt, om man stundom känner sig otålig att bära henne.

– Hon skall blifva stor, ers nåd! Hon *är* redan stor!

– Derom är intet tvifvel. Men äfven de största bland dödliga ha sina svagheter. Vet du också, att drottningen icke tål någon jemlike?

– Jag vet det, ers nåd.

– Icke ens i lärdom ...

Hagar studsade. Derpå hade hon icke tänkt.

5

– Godt. Du vet det nu. Det tör hända, att fröken Kjerstin icke läst Aristoteles. Rätta dig derefter!

– Ja, ers nåd.

– Din ställning är farlig. Vid ett hof afundas man alltid nykomlingar, besynnerligen en fattig och okänd, utan namn, utan börd. Du har en mäktig ovän.

10

– Ack, ja, ers nåd. Men fröken har lofvat beskydda mig mot fru Beata.

– Lita ej för mycket derpå! I hvilken ställning står du till jungfru Ebba Sparre? Du vet, att hon har drottningens hjerta och öra.

– Jungfru Ebba har icke varit oblid mot mig. Jag har två gånger tienstgjort i hennes ställe.

15

– Ett rykte är utspridt, att du skulle vara beslägtad med vår familj. Det kan icke vara från dig det utgått?

– Så otacksam är jag icke, ers nåd. Det är ett missförstånd af riksrådet Skytte, som hört, att hans nåd presidenten stått fadder åt mig.

20

– Emellertid har fru Beata frågat presidenten derom. Han ansåg ej nödigt att säga henne allt, men han kunde ej undgå att förneka frändskapen. Du vet således, kära barn, att du bör vara dubbelt försigtig, emedan din börd med all flit efterspanas. Farväl. Min dotter Ingeborg väntar mig. Gud skydde dig. Och skulle något hända, har du en tillflykt hos dina gamla vänner.

25

Hagar blef allena. Aristoteles nödgades vika för tanken på stjernan, två namnlösa enda fäste i himmelen och på jorden. Hon syntes ej denna qväll; hon var skymd af tunga snömoln. Det blåste hårdt. En hvinande storm gnisslade i slottets åldriga tornluckor och öfverröstade musiken i danssalen, hvarifrån svaga ljud stundom förnummos till Hagars bostad i vestra slottsflygeln midtemot den s. k. balettsalen. En känsla af öfvergifvenhet smög sig ut från den matt flämtande lampan, hvars olja tog slut och spred en lukt af någonting brändt öfver det halfmörka rummet. Det var lampan, som osade. Hagar ville gå ut för att hemta ny olja. Hon kunde lida ensamheten, men icke mörkret; mörkret är ensammare än tanken, mörkret är okända faror; äfven det minsta ljus är ett tröstande sällskap.

30

35

Med oljekannan i handen kastade Hagar en blick genom fönstret, som vette mot lilla borggården. Der rörde sig otydligt betjening och lyktor. Men

5 hvad var detta i södra tornet? Det liknade icke skenet af ett ljus, och det kunde icke vara en reflex af månen; man hade ju nedan. En så klar ljuspunkt ... nästan som eld? Hagar stannade, fångslad af denna bländande ljuspunkt, som upplammade i mörkret, allt klarare, men så tyst, så obemärkt ... så hemlighetsfull ...

Nu kom der en skugga, som skymde ljuset, försvann och kom mörkare åter. Var det rök? Det liknade rök ... Ja, det var brand, det var eldsken ... i denna storm!

10 Ingen tycktes gifva akt på skenet, upptagna, som alla voro, af banketten och dansen. Hagar störtade ut; trappor och rum i närheten voro tomma; alla trängdes i festvåningen. Nederst i trappan mötte hon en kammartjenare med en bricka.

– Det brinner i södra tornet! ropade hon.

15 Karlen skrattade. Han hade tömt halfdruckna bägare och var otillräcklig ... det största af alla felsteg i drottningens tjenst.

Hagar sprang vidare, utan att veta hvart, och kom till ett kök i nedra våningen. Här var brådska: supén skulle serveras efter dansen.

– Det brinner i södra tornet!

– Dumheter!

20 Man jagade bort henne med oqvädinsord.

Skulle hon icke möta en klok människa? Hon sprang vidare, trefvade sig fram genom obekanta mörka gångar i den vidsträckta gamla byggnaden, fann en dörr, öppnade den och stod i ett mörkt rum invid högvaktens corps de garde på nedre bottnen, under ståthållarens bostad.

25 – Det brinner i södra tornet!

– Hvar? Här ofvanför? frågade en röst, och Hagar igenkände sin bror, sergeanten.

– Skynda dig, alarmera vakten. Jag vet ej, hvar jag är, men i södra tornet är eld.

30 I blinken alarmerades vakten. Hagar tänkte på drottningens dyrbara bibliotek och sprang åter upp. En tydlig brandlukst var redan märkbar i trapporna.

Larmklockan gjorde ett obehagligt afbrott i dansen. Man ville i början ej tro på någon fara: elementen måste ju blygas att angripa en konungaborg. Men elementen hade icke blygts att år 1616 nedbränna Åbo slott öfver Gustaf II Adolfs hufvud, medan han gästade slottet. Rökluften och den hvinande stormen öfvertygade snart de danslystne, att nöjet måste vika för en allvarsam kamp om konungaborgens tillvaro.

Medan de fleste bland gästerna i förvirring skyndade ut att uppsöka ekipager och öfverplagg, stadnade några qvar för att biträda vid släckningen. Den unga drottningen visade sig modig och rådig. Hon anförtrorde åt ståt-hållaren Klas Fleming bergningen af räknekammaren med rikets förnämsta klenoder, som der förvarades, men förbjöd att rubba hennes egna rum. Fru Beata vågade göra invändningar. 5

– Till mig kommer icke elden, svarade Kristina trotsigt.

Faran var dock öfverhängande stor. Det första lilla eldskenet, uppkomet, man visste ej huru, i ett af betjeningens rum i det smala södra tornet, takvåningen, växte hastigt i glans och skyndes derpå af tjock rök. Lågorna bräckte ett fönster, slingrade sig ut, slickade taklisterna, smögo sig uppför tornspiran och dröpo derifrån ned på koppartaket. Samtidigt buros de af stormen till det stora, massiva, sydöstra tornet, som gränsade till drottningens flygel med dess praktvåningar, hvarigenom hela slottet skulle varit förloradt. Allt uppbjöds således för att rädda detta torn. Klas Fleming var 15 öfverallt. Han anordnade kedjor af vattenlangare allt ned till strömmen, soldater, hofbetjening och tillströmmande folkskaror. Vattenämbar gingo ur hand i hand, sprutorna öste hela strömmar öfver det brinnande taket. De modigaste bland knektarne skickades från de inre trapporna upp i tornet, men drefvos tillbaka af röken och lågorna. Stormen låg hårdt på och tycktes 20 gäcka alla ansträngningar. Endast det höga, massiva tornet Tre kronor stod der i sin väldiga storhet, klart belyst af branden och trotsande lågorna.

Nu stod fru Beata ej mera att hejda. Hon rusade upp i drottningens rum, åtföljd af så många pigor och kammartjenare, som hon i hast kunde öfverkomma. Der begynte ett af dessa förstörelseverk, som man endast bevittnar vid bergning under en eldsvåda. De dyrbara skåpen, kistorna, borden, fätöljerna, klenoderna, hofdrägterna, toilettakerna, ända till linnet och tvålarna, skulle utbäras och sammankastades i högar, fläckades, sönderslogos, kastades hit och dit under förvirringen. Minsta delen hamnade på en säker plats; armar saknades eller förhindrade hvarandra. Skåpen blefvo 30 liggande kullstjelpta i trappan och stängde utgången; öfverallt snafvade man öfver nedtryckta sängomhängen, fönstergardiner och hundrade obeskrifliga ting, som vid sådana tillfällen ligga i vägen just der de ej skola ligga.

I denna fart att berga kom fru Beata till biblioteket och studsade vid anblicken af Hagar Ring, som med biträde af Fiken Lång var sysselsatt att inpacka de dyrbaraste böckerna i stadiga klädkorgar. Det var ett omsorgsfullare och lugnare bergningsarbete, än den mäktiga husfruns eget. Fru Beata var klok och rådig, men i vreden och förskräckelsen glömde hon all besinning. 35

– Ut! skrek hon i dörren. – Ut, du landslöperska, du trollpacka, du matsnylterska! Hvad har du här att beställa? – Och när Hagar icke genast lydde befallningen, öfvertygades hon om dess oemotsäglichhet af en skallande örfil, som kom hennes kind att svida.

5 Hade hon varit karl, skulle hon, efter sitt lynnes art, hafva svarat med samma mynt. Nu återstod henne endast listen. Hon sprang tillbaka, hon flydde till rummet utanför, der bergningen pågick. Fru Beata följde för att jaga den oförskämda på dörren, men var knappt utom bibliotekets tröskel, förrän Hagar åter var der och inifrån reglade dörren. Ingen tid var att förlora,
10 dörren förblef reglad och böckerna oåtkomliga för nya bergningsförsök.

Stockholms slott var på Kristinas tid en vidlyftig, ganska oregelbunden gammal byggnad om två våningar med en jordvåning derunder, ett stort och fyra mindre torn samt tre kringbygda gårdar: smidjegården i söder, lilla borggården i midten och stora borggården i norr. Drottningens bostad
15 och studerkammare voro i södra flygeln, öfra våningen, men hon disponerade derutöfver 11 rum i vestra flygeln, utom andra för kök, husgeråd och betjening. I samma öfra våning, mellan drottningens båda afdelningar, låg stora rikssalen mot vester. I nedra våningen derunder logerade, utom en del hof och betjening, hofrätten, riks- och amiralitetskollegium, lilla rustkam-
20 maren, klädkammaren, konstkammaren, slottskyrkan, rikskansliet. I jordvåningen inrymdes räknekammaren, riksarkivet, arkliet, vinkällaren m. m. I detta slott var således oersättligt mycket att rädda eller förlora.

Drottningen stod på en trappa vid lilla borggården, betraktande släckningen och utdelande sina befallningar. Röken var qväfvande, hettan af
25 branden knappt möjlig att uthärda, men qvar stod hon, obeveklig för de kringståendes böner. Södra tornet och de närmaste rummen derunder hade blifvit förstörda, men man hade lyckats hejda elden på denna sida. Allt berodde på, om man lyckades släcka sydöstra tornet, som brann invändigt, ty om det störtade, eller nedbrann, skulle det utbreda elden öfver drottningens flygel.
30

Drottningens närvaro eldade allas mod.

– Ser du henne ... der midt i röken? Fröken Kjerstin är icke bang. Se, huru hennes ögon glimma i eldskenet! – Och hofkavaljererne, nyss komne från dansen, skonade ej sin dyrbara baldrägt; officerare och knektar
35 aktade inga skyar af gnistor eller ramlande bjelkar. Matrosar från flottan äntrade som kattor uppför de bågnande takrännorna. Kristina gladdes åt detta djerfva mod. Hennes uppmärksamhet hade en stund varit fäst vid en spenslig yngling, som satt på takkammen af den hotade flygeln och släckte

ur en vattenpyts de nedregnande gnistorna. Vind och rök lågo ditåt: det var en plats för salamandrar, icke för människolungor.

– Herr öfverståhållare, sade hon till Klas Fleming, som aflemnade rapport om den första framgången; – befall pojken på taket att stiga ned! Hellre må slottet brinna, än räddas med förlust af ett människolif. 5

– Och huru många lif gå nu till spillo på slagfälten för Sveriges konungahus? frågade Fleming lugnt. – Pojken har begärt en sprutslang dit upp för att föra en stråle in i tornet, och han skall få den. Det är icke mycken utsigt, att han kommer lefvande derifrån, men det är sista medlet, och i krig vågar man allt. 10

Kort derefter var slangen uppförd och våghalsen på taket försvunnen i rökmolnet. Allas blickar voro riktade på denna afgörande punkt. Lågorna tycktes ohejdade rasa i det inre af tornet. Men röken förändrade färg på ett sätt, som ej undgick Flemings vana öga. De framhvirflande molnen begynte att svartna, såsom af bränder, hvilka ej mera brinna i låga. Man fortfor att pumpa upp floder af vatten och hade slutligen tillfredsställelsen att se en tunnare ljusgrå rök antyda sitt innehåll mera af vattenångor än af sot och kolgas. 15

– Jag har nåden anmäla, att tornet och slottet äro räddade, rapporterade Fleming. 20

– Ingen skadad?

– Obekant. Tolf man af vakten uppsöka pojken i tornet och fullborda släckningen.

Faran var öfverstånden. Två knektar visade sig, bärande en nästan oigenkänlig mensklig gestalt, nedsvärtad af sot, håret afsvedt, kläderna halft förkolnade. De hade funnit våghalsen sanslös i tornet, medan sprutstrålen i hans maktlösa hand ännu flödade vatten. 25

– De der brända trasorna ha varit en dragonuniform, anmärkte Fleming.

– Jag trodde honom vara en af Stockholms gatpojkar.

– Det är sergeant Niemand ... Komma från Breitenfeld och stupa i Stockholms slott! ... Kalla min läkare! 30

Läkaren uppref de brända kläderna öfver ynglingens bröst.

– Asfyxian är i periferin, icke i centra. Han kan möjligen komma till lif.

– Niemand bortfördes till en nyligen inrättad sjukstuga för sårade krigare.

Först nu kunde drottningen förmås att söka förfriskning och hvila. Hon nödgades taga sin bostad i den orubbade våning, som beboddes af öfverhofmästarinnan. Intet ord vexlades om den förhastade bergningen af de kungliga rummen. Vid en seger förgätas de små nederlagen. 35

Det var det då så kallade nya slottet, en senare tillbyggnad, hvars öfversta våning och torn instörtat, medan andra närbelägna delar af borgen lättare skadats. Slottets återställande öfvertogs af Klas Fleming med sådan drift och skyndsamhet, att det snart reste sig skönare och stoltare än förr öfver 5 fartygens masttoppar vid Skeppsbron. Det furstliga biläget kunde firas få veckor derefter. Fleming var en byggmästare som ingen annan i den tidens Sverige. Utom Stockholm, hade han reglerat Upsala och flera städer, som före hans tid liknade bondbyar.

12. *Juden och statsmannen.*

10

Hvad ville han?

Kort derefter, i början af december, uppenbarade sig den vandrande juden i Stockholm. Han undandrog sig här, som öfverallt, de nyfiknes uppmärksamhet; han visade sig aldrig vid dagsljus. Stundom trodde sig en vandrare upptäcka fliken af judens bruna mantel i en täckt karret eller släde, som 15 ilade hastigt förbi. Årstiden gaf honom mörker nog, i hvilket han kunde röra sig fritt. Vid någon af de rykande oljelyktor, som tändes i mörkningen utanför slottets portar eller de förnämas palats, tyckte man sig igenkänna hans långa, magra gestalt, åtföljd af en tjenare och framskridande med dessa afmätta steg, hvarmed han kringvandrat jorden. Der han stadnade, tjöto 20 hundarne; der han framgick, flydde gatpojkarne. Hufvud vid hufvud visade sig i fönstren och i köpmännens borgareluckor, der man trodde sig se hans skugga afteckna sig mot en upplyst vägg, och hviskande röster sade till hvarandra: det är han! Gengångarens rykte hade föregått honom och uppskrämt befolkningen. Han stod som ett järtecken i tidens luft: någonting 25 skulle komma, förmodligen pesten.

En eftermiddag i skymningen visade sig denne misstänkte främling i riksrådet, presidenten Kurks förmak och framlemnade, i stället för de då okända visitkortet, ett rekommendationsbref från borgmästaren i Danzig. Kurk fortfor att hålla hof äfven i Stockholm; audiensen beviljades med 30 behörig ceremoni. Samtalet fördes på tyska och utan tolk.

– Mitt namn torde vara bekant, började främlingen i den undfallande, försigtiga ton, hvarmed han tilltalat så mången magnat före Kurk.

– Ruben Zevis namn är bekant i hela Europa, och vi räkna oss till denna 35 verldsdel, svarade presidenten höfligt, men utan att bedja den nykomne taga plats. Han väntade sig som riksråd någon insinuation om ett statslån

till Sveriges krona, och alltför höflig fick man ej vara mot en penningefurste, när man ej nödvändigt behöfde honom.

– För sexton år sedan täcktes ers nåd visa godhet mot två okända, värnlösa barn och har sedan upptagit i sitt hus det ena af dem, en flicka vid namn Hagar.

– Hvad? utbrast presidenten öfverraskad. – Skulle ni känna Hagar Ring?

– Hagar Ring är mig obekant, men jag vore ers nåd mycket förbunden för några gunstiga upplysningar om en flicka vid namn Hagar, som ers nåd behagat föra med sig från Åbo till Stockholm. Ers nåd har rätt att fordra en förklaring. Jag önskar för en arfsfråga få visshet om hennes härkomst.

– Arf? genmälde presidenten med en ny öfverraskning. – Denna flicka skulle hafva en härkomst och en arfsfråga? Ni vet då icke ...

– Jag vet allt, utom innehållet af det skrin, som förvarar hennes mors efterlemnade klenoder. På dem beror mycket. Det är endast de, som kunna bevittna Hagars härkomst, och man har sagt mig, att ers nåd haft godheten taga skrinet i förvar. Är det tillåtet att se det?

– Jag beklagar, att skrinet förvaras under sigill i Åbo hofrätt såsom omyndigas arf.

– Och detta sade mig ingen i Åbo! Jag ville gifva hälften af mina få återstående dagar för att se dessa klenoder, men en ny resa öfver hafvet i denna årstid ... Finnes ingen utväg att sända skrinet från Åbo till Stockholm? Inga kostnader skola hindra.

Presidenten eftersinnade.

– Omyndigas arf ... hofrättens sigill. Är ni beredd att deponera en kaut-ion af 12 000 daler för den händelse, att klenoderna ginge förlorade under hitvägen?

– Åh, herr president, smålog penningefursten. – Hvarför icke 100 000, om ni anser det nödigt? Den tid jag måste vänta kan ej ersättas med detta belopp.

– Nåväl, ni deponerar 12 000 daler mot qvitto i räknekammaren och bekostar en kurir, som i morgon bittida söker komma öfver till Åbo med min fullmakt att utbekomma skrinet från hofrätten. Tyvärr kan ni icke köpa hafvet och isarne. Det kan dröja mindre än två veckor, men det kan också dröja åtta eller tolf.

Juden höjde på axlarna.

– Tid är kostbar, ers nåd, men man är stundom tvungen att slösa. Vågar jag ännu utbedja mig en gunst? Får jag se flickan?

– Hagar är för närvarande i tjänst hos drottningen och bor i slottet.

– Ah, den stormäktiga drottning Kristina! Så högt når icke en ringa främling. Är det möjligt att kalla flickan hit, att få se henne hos ers nåd?

Presidentens hållning blef högdragen.

– Min bäste herre, jag tjenar en främling, der det står i min makt, men mitt hus är ingen mötesplats. Är det något vidare, hvarmed jag kan stå till tjänst?
5 Juden bugade sig med ett nästan omärkligt smälöje.

– Jag är ers nåd oändligt tacksam för det bistånd ers nåd redan behagat förunna mig. Tillåt mig erinra om en obetydlig tilldragelse. Jag tror det var år 1610, i maj. Ers nåd var då ung och studerade i Prag. Vexlar förkomma ofta
10 på långa vägar. Ers nåd var okänd i Prag och tillfälligtvis i förlägenhet. Det sista en ung adelsman pantsätter är sin värja, men jag fruktar, att värjan var på väg till en af mina trosförvandter, när ers nåd erbjöds ett lån utan pant ...

– Tusen floriner, ja. Och utan pant. Skulle det varit ni?

– Ett lappri. Ers nåd betalade lånet en månad derefter med tre procents
15 ränta.

– Edra trosförvandter begärde sex procent i månaden ... Jag beder, tag plats, herr Zevi, jag skall med nöje bevisa er den återtjänst jag förmår.

– Ers nåd har redan mer än tillfyllest återgäldat min ringa tjänst. Jag vädjar nu till den stora välvilja ers nåd täckts bevisa barnet Hagar. Det gäller
20 hennes välfärd. Kan jag få se henne?

– Hon skall, med drottningens tillåtelse, vara här i morgon bittida klockan 8. Konvenerar det er? ... Nej, icke i morgon, det är drottningens födelsedag. Men i qväll ... Nu genast. Jag skickar min vagn ... Presidenten ringde. – Pape, låt spänna för vagnen. Kör till slottet, anmäl min vördsamma
25 helsning till vakthafvande statsfrun, att jag önskar se Hagar Ring för en timme hos mig. För Hagar hit!

– Som ers nåd befäller, bugade den alltid pomaderade, alltid ceremoniöse hofmästaren med en lång, uppskrämd blick på främlingen. – Gud sig förbarme, utbrast han, väl utom dörren, – hvem har släpat hit Jerusalems
30 skomakare?

– Hva-hva-hvad säger hofmästaren? Är det Je-Je-Jerusalem? stammade kammartjenaren Jöns Qvast, som varit den skyldige och hade så när af förskräckelse fält till golfvet de tända silfverarmstakar, med hvilka han var på väg till mottagningsrummet. Kammarpigan Sabina Girs sprang att berätta
35 nyheten för guvernanten mademoiselle De Meran och denna åter för nådiga frun. Nyheten spred sig i gården och kring hela kvarteret. Hvem hade kunnat tro något sådant? Skomakaren satt hos hans nåd presidenten. Pesten var kommen in i huset.

Bland rikets magnater funnos få så lärde och få så bereste, som Jöns Kurk. Men om han kände Europa, så kände Ruben Zevi denna och andra verldsdelar bättre än han. Ett lifligt samtal uppstod under väntan på Hagar. Presidenten förstod, att denne alltid bugande, alltid ytterst försigtige gamle jude dock var en statsman, invigd i alla tidens brännande frågor och politiska krokvägar. Af det lilla Ruben Zevi kunde förmås att yppa framgick tillräckligt, att han visste allt och varit med om allt. Hans hand låg osynlig inne i alla tidens gordiska knutar och sammanband eller intrasslade alla deras trådar. Han kände monarkerne, Richelieu, Trautmansdorff, prelaterne, fältherrarne, bankirerne, mätresserna, hofintrigerna, tidssqvallret bättre än någon. De Geer hade haft rätt: denne man kunde skapa åt Sverige ett nytt välde i Afrika eller i någon annan världstrakt. Denne man blefve, med sina enorma hjälpkällor, en oskattbar bundsförvandt åt hvarje stat, som lyckades vinna honom för sina intressen. Hvarför hade icke rikskansleren med sin skarpa statsmannablick upptäckt denne jude i Regensburg? Ruben Zevi måste vinnas för Sverige, men huru? Att bjuda honom guld? Deraf hade han nog för att köpa alla Nordens riken ... Rang, titlar, äreställen? Om han önskat sådana, hvad hade hindrat honom att förskaffa sig dem? Makt? Beherskade han icke furstar och riken med penningens allmakt? Man måste bjuda honom något annat, men hvad?

I Kurks förslagna hufvud upprann en tanke. Oxenstjerna och de fleste statsmän skulle sannolikt skratta deråt, men erfarenheten lärde, att krafter, som trotsa alla andra band, kunna bindas med blomsterkedjor. Huru ofta hade icke kärleken blifvit ett medel i tienst hos statsklokheten? Man kunde påfinna andra lidelser af mindre farlig, mindre våldsamt natur. Hvarför hade Ruben Zevi slitit sig lös från sina öfver hela världen utsträckta affärer och begifvit sig i denna oblida årstid den långa, besvärliga vägen till Finland och Sverige? För en arfsfråga, sade han. Hvilken arfsfråga kunde för denne Croesus uppväga de millioner han satte på spel genom sin frånvaro? Snarare kunde man misstänka derunder ett hemligt politiskt syfte af vigt. Men han uppsökte icke de styrande, han kom för att efterfråga en obetydlig, namnlös flicka, som ej kunde stå i förbindelse med politiska ändamål. Och för hennes skull tvekade han, den öfverallt anlitade, icke att uppoffra den dyrbaraste tid i en obegränsad utsträckning. Så ofattligt det kunde synas, hade han dock något mäktigt intresse, som band honom vid denna unga person. Man måste utforska detta; man måste med Hagar binda kosmopoliten vid Sverige.

– Hagar dröjer, anmärkte presidenten i lätt ton. – Hon torde blifva ganska förvånad, att någon utom min familj gör sig den mödan efterfråga hennes

person. Ni nämnde en arfsfråga. Skulle ni känna något om hennes anförvandter eller hennes härkomst?

– Törhända. Det är derom klenoderna skola lemna visshet.

– Hennes mor dog okänd; af hennes far har man ej upptäckt minsta
5 spår. Naturligtvis skulle det intressera oss, hennes vänner att erfara, hvad ni har er bekant om flickans föräldrar.

Juden suckade.

– Ers nåd har rättmätiga anspråk på ett uppriktigt svar. Men tillåt mig
10 nu endast svara: om hon är den jag tror henne vara, är hon en anförvandt till mig och har anspråk på min omvårdnad.

– Det skulle glädja mig, om en så begåfvad flicka funne en anförvandt. Vet ni väl, herr Zevi, att Hagar är ett under af lärdom och fördenskull funnit en anställning vid vår lärda unga drottningens bibliotek? Hon skall för eder kunna uttolka Mose böcker från hebreiskan.

15 – Man har sagt mig något sådant i Åbo. Är det ers nåd bekant, om hennes bror, som kallar sig Niemand, finnes i Sverige?

– Niemand? Urban Niemand? Jag vill påminna mig, att det var han, som blef skadad vid slottsbranden och ligger sårad i sjukstugan vid Norrrtullsgatan ... Ändtligen! Här är Hagar.

20 Dörrarna öppnades. Pape kastade en förstulen blick in i rummet och såg gengångaren sitta qvar. Hofmästaren skulle ha felat mot alla en gammal väns och beskyddares pligter, om han ej under vägen meddelat sin skyddsling, att Jerusalems skomakare satt hos hans nåd presidenten och förmodligen ville taga mått af henne till ett par sjumilsskor. Hon skulle ej skratta; hon
25 skulle se till, att ej skomakaren tog henne, på samma gång han tog måttet.

Hagar kom lycklig, såsom hon fortfor att känna sig, oaktadt alla missöden med fru Beata, kom i ungdomens fågring med sin lätta, dansande gång, sin elastiska stålfjeder i hvarje rörelse, sina rosor på kinderna efter färden i vinterluften och den egendomliga djupa blicken i de vackra, glänsande,
30 mörka ögonen. Var det för hennes sexton år, för den mera vårdade toiletten vid ett hof, eller hade hon, som var så mottaglig för alla intryck, lärt sig der en hållning, som hon förut föraktat; aldrig hade hennes beskyddare märkt, såsom nu, att det förr så sjelfsvåldiga barnet vuxit upp till en blomstrand jungfru. Hon sprang till hans fätölj, böjde, halft skämtande, halft vördnadsfullt ett knä, såsom man vid högtidliga tillfällen brukade inför drottningen,
35 och kysste hans hand.

Den gamle juden betraktade henne tyst och orörlig. En tår smög sig ut från hans ögonvrå och tillrade obemärkt utför den vissnade kinden.

– Hagar, svarade presidenten, sedan han besvarat helsningen med en kyss på pannan, – här är en långväga gäst, som önskat se dig. Herr Ruben Zevi, bankir från Regensburg.

Hagar uppstod, gjorde en stel bugning och förblef stående. Hon trodde icke på Jerusalems skomakare, men den underlige gamle främlingen, som så ofrånvändt betraktade henne, ingaf henne en obestämd fruktan. 5

– Räck mig din hand, barn, sade han, och hans röst darrade. – Jag har känt din mor. – Han fattade den motvilligt räckta handen och behöll den i sin. – Det är hennes hand, din bror har en annans. Hennes ögon och hennes panna hafven I båda. Din bror liknar henne mer än du; det är någonting främmande kring dina läppar, och ditt hår är icke så glänsande svart. Men du är likväl hennes afbild, hela din gestalt, din växt och, mer än allt, din gång äro så, som såge jag henne framför mig ännu i dag. Du kan icke känna mig, såsom jag känner dig, men om du visste ... 10

Han beherskade sig, släppte handen och förde till sina ögon en rutig sidenduk. 15

– Ers nåd, fortfor han, – haf undseende med en gammal man! Jag är eder mera tacksam, än jag kan uttrycka med ord. När jag sett detta barnet, vore jag frestad att säga: kuriren är öfverflödig, jag behöfver inga flera bevis. Men det är nödvändigt för andras öfvertygelse, om icke för min. Det är en invecklad arfsfråga. Dessa barn måste kunna bestå såsom de rätta och äkta inför många afundsmän, inför mäktige motståndare. Derför ... värdigas uppsätta eder fullmakt; vi afsända kuriren. Och än vidare måste jag besvära hofrätten med att på min bekostnad höra på ed alla kvarlevande vittnen vid barnens födelse. Det gäller stora egodelar, och de få icke försittas. 20

– Det gäller också namn, herr Zevi. Gif dessa barnen ett aktadt namn, och det skall uppväga många egodelar. Jag hoppas de skola kunna bestyrka det med ett lagligt äktenskap. 25

– Namn? upprepade juden. – Hvad är ett namn, som gifves och fås, mot ett namn, som göres? Bed, att de må sjelfva göra sitt namn. Men undskyll, det är vårt sätt att betrakta verlden. Jag vill ej förringa ett så ädelboret namn, som ers nåds. 30

– Jag skall låta inkalla de vittnen ni önskar och lagligen uppsätta deras vittnesmål. Är det annars något, hvarmed jag kan vara till tjänst? Önskar ni kanhända uppvakta hans herrlighet rikskansleren? 35

– Jag skall hörsamma en kallelse, om hans herrlighet behagar hedra mig med en sådan. Får jag återse flickan?

– När ni behagar och här, om drottningen tillåter. Ni har en gång gjort

5 mig en tjänst, herr bankir, och om jag ej misstager mig, har ni stått i affärsförbindelser äfven med svenska kronan. Ni kan vara förvissad om allt möjligt tillmötesgående här i Stockholm. Det skulle fågna mig, om ni blefve nöjd med er vistelse här och vunne ändamålet med eder resa. Hvad angår
 5 barnen, – och här sänktes rösten till en hviskning, – så bör jag erinra, att allt beror på deras äkta börd. Sveriges lag medgifver ingen arfsrätt åt oäkta.

Om presidenten Kurk med dessa ord velat framtvunga närmare upplysningar om barnens börd, fann han sig sviken. Ruben Zevi uppstod tigande, bugade djupt för att säga farväl och räckte till afsked Hagar handen. Då
 10 hördes en späd röst från den halföppna dörren till rummet bredvid:

– Mor, nu tar skomakaren Hagar!

Allas blickar vändes ditåt. Det var näst yngsta dottern, lilla Karin, som höll sin mor i klädningen och med skrämmd förundran betraktade främlingen.

Dörren stängdes ögonblickligen. Juden aflägsnade sig, utan att låtsas
 15 märka utropet; mor och döttrar inträdde för att förvissa sig om det vådliga besökets lyckliga utgång. Familjefadren fanns oskadad på sin plats och likaså Hagar.

– Hvad ville han? frågade presidentskan.

– Ja, hvad ville han, ers nåd? upprepade Hagar. Pape stod i dörren och
 20 spetsade öronen.

– Han föreslog mig en liten spatsertur kring jorden och lofvade hemta mig tillbaka om tvåhundra år, men jag fruktade att ni skulle förlora tålamodet och gifta er under min frånvaro, skämtade presidenten.

13. *Finska bibeln.*

25 Hörnstenen, på hvilken allt skall uppbyggas.

Drottning Kristinas 16:de födelsedag förändrade intet i hennes väntande krona, men mycket i hennes personliga ställning. Hon hade fått årens kungabref på rättigheten att vara en vuxen ungmö, att hafva sin egen mening, att
 30 styra sig sjelf, innan hon kallades att styra riket. Det var intet tvärt framsteg: hon hade gjort anspråk på denna rättighet redan förut, och de styrande hade motvilligt gifvit efter. Men det 16:de året afklippte tyglarna. Om detta nyckfulla och bångstyriga kungabarn med sina lysande snillegåfvor dittills kunnat böjas endast med mycken varsamhet, lydde det nu mera endast sin
 35 egen klokhet, när det föredrog att vänta. Kristina kunde vara så foglig, som

någon myndling, hon kunde lyssna till råd och, der det behöfdes, tillrätta-
visningar af sina förmyndare; hon kunde öfverlemna allt åt deras bepröfvade
erfarenhet och tiggande bevista rådets öfverläggningar, men detta allt med en
dold reservation, med ett brinnande begär att göra sin uppfattning gällande,
när hennes tid var kommen. Hon uppfattade kronans och snillets förenade
5 makt som obegränsad. Ännu framträdde själfrådigheten blott i frågor, som
rörde hennes egen person, hennes toilett, hennes studier, hennes nöjen
och lefnadsvanor, hennes omgifning och favoriter. Den första, som erfor
detta och nödtvungen gaf vika, var fru Beata Oxenstjerna. För hvarje gång
hon förhetsade sig och tog ett djerft steg framåt, nödgades hon taga två
10 steg tillbaka. Detta gick icke. Den mäktiga fruns stolthet uppreste sig, men
statskloketen bjöd henne tiga, och hennes bror, rikskansleren, tillät henne
icke att afgå från hoftjensten.

Födelsedagen firades med ett värdskap i slottet, oaktadt pågående repar-
ation. Det unga hofvet församlade sig i tätande led kring sin medelpunkt.
Der dansades mycket. Den unga drottningen var road ända till själfsväld,
15 gycklande glad, behagsjuk, sade de gamla nåderna, men de missstogo sig.
Hon dansade gerna, emedan hon visste, att hon dansade väl, men tilläto
sig hofvets unge kavaljerer en frihet, fingo de erfara, att de dansade med en
drottning. Hvad händer icke, när man är ung och så lätt kan glömma sig?
20 Det berättades, att unge herr Svante Larsson Sparre, nitton år, vågat trycka
drottningens hand under en af dessa afmätta *chaconner*, som då voro på
modet. Strax derpå såg man honom bleknande böja ett knä och bedja om
tillgift. Nästa ögonblick var Kristina åter i dansen.

– Hvad skall det om två år blifva af Sverige? frågade gamle riksmar-
skalken Jakob De la Gardie sin vän rikskansleren, i det han betraktade dans-
25 en, skyddande sina svaga ögon med handen för ljusskenet.

– Icke värre, står till att hoppas, än 1611, när en sexton års kung afknäppte
brynjan, svarade Oxenstjerna.

Hagar Ring stod obemärkt bland nyfikne tjenare i dörren till danssalen.
30 Hon såg sin unga drottning, den gladaste bland de glada, sväfva i dansen.
Hon såg rikskansleren samtala med fru Sofi De la Gardie, presidentens
gemål, och fru Beata snäsa en kammartjenare, som kringbar syltade frukter.
Hon såg jungfru Ebba, jungfru Anna Fleming, jungfru Ingeborg Kurk och
andra bland hofvets tärnor, strålande af behag, mottaga sina beundrars hyll-
35 ning. Hon igenkände några bland kavaljererne: unge Bonde, unge Sparre,
bröderne Knut och Gustaf Kurk, presidentens söner; hon såg denna stolta
svenska adel, som icke gaf vika för Tysklands furstehus, känna sig så hemma

i kungaborgen, som gnistorna i härden. Men henne såg ingen; hon fortfor att vara hafvets namnlösa, drifvande spån. Icke för första gången kände hon afundens törne såra sitt unga bröst; hon hade dittills afundats de rika, de lärda, som hade fri tillgång till alla visdomens skatter. Nu afundades hon
 5 högheten, äran, behaget och glansen; nu röjde sig inom henne en brinnande lystnad att också en gång vara en af dessa fjärlar i världens solsken, att också en gång vara så afundsvärdt lycklig, så tjusande, så beundrad som de. Hvarför skulle hon stå i skuggan, när de stodo i ljuset? Var hon icke lika ung, lika vacker, lika begåfvad som de, ja, mer än de flesta? Kände hon icke
 10 inom sig en brännande törst efter något stort, någonting lysande, mäktigt och ärorikt, som skulle göra hennes namn jemnbördigt med drottningens? Och hon bar intet namn, hon var mindre än intet, hon var fattigare än den fattigaste, öfvergifnare än den mest öfvergifna, ty ingen var dömd, såsom hon, att bära en verld i sin barm och stängas in i ett mussleskal.

15 Utan att hon visste det, fylles hennes ögon af tårar. Hon gret icke lätt, men när hon gret, så gret hon öfver sig sjelf. Då hon såg upp, varseblef hon genom den fuktiga dimman två ögon, som ofrånvändt betraktade henne från salen. Det var Gustaf Kurk, den yngre af bröderne, han, som varit för henne nästan en fosterbror och alltid försvarat henne i presidentens hus,
 20 men också alltid gäckat och retat henne. Sedan några veckor hade han förändrat sin ton, när hon besökte familjen. Han hade blifvit uppmärksamare, artigare, hjertligare; han hade låtit undfalla sig ord, som ingen annan fick höra. Och nu denna blick ... Hagar flydde upp på sitt rum, kastade sig på sin säng och brast ut i gråt.

25 Veckor förgingo i ensamhet. Drottningen hade rest till de lärda öfningarna i Upsala och återvände kort före jul. Hennes *famula*, bokstäderska – Hagar gjorde ej anspråk på högre rang – genomletade nya folianter och hade fördjudat sig i stjerntyderiet, astrologien, som ännu långt efter Copernikus och Galilei fortfor att vara det verldsägg, ur hvilket den verkliga stjern-
 30 kunskapen började framträda med sina underbara naturlagar. Hagar sökte sin stjärna. Ziffroarna hänvisade henne till planeternas konung Jupiter, icke den väldiga himlakropp, som en nyare tid så omsorgsfullt mätt och vägt, men till en lysande despot, som beskyddade och beherskade sina utvalde på jorden, gaf dem kungliga gåfvor, men tvang på samma gång deras lif in på
 35 redan vid födelsen utstakade banor. Hvilka tjusande och dock förskräckande drömmar! Det var de gamle grekernes *öde*. Förgäfves hade stjerntydarne uppställt som motvigt den läran, att stjernorna icke tvinga menniskolifvet, endast gifva det en riktning i medfödda anlag. Hagar räknade och räknade;

hon fann nya förvånande matematiska formler, men hon fann ingen plats för Gud, ingen plats för människans fria vilja. Gud hade redan blifvit för henne en vacker myth, men den fria viljan kunde hon, ville hon icke uppoffra.

I dessa tvifvel och drömmar hade hon tillbragt en orolig natt, när hon mellan klockan 3 och 4 på morgonen väcktes af Fiken Lång med bud, att drottningen väntade henne. Kristina hade varit lärd i Upsala, men dansat vid hemkomsten. När hon öfverdrifvet dansat, ridit eller jagat den ena dagen, var hennes vana att andra dagen kasta sig med fördubblad flit in i studierna, begrafva sig i biblioteket, fortsätta, till dess att hon tröttnat, och derpå åter kasta sig in i nöjen eller kroppsöfningar, likasom hade aldrig en bokstaf tryckts för vett eller nöje i denna världen. 5 10

Hagar fann sin herskarinna bläddrande i ett tjockt praktband med permar af saffian, guldsnitt och silfverknäppen, som hon mottagit på sin födelsedag. Det var en af de dyrbaraste födelsedagsgåfvor, som en monark kan mottaga, ett af de ärofullaste minnen, som en dag skulle fästas vid drottning Kristinas namn för efterverlden, – en långt genom tiderna synlig milstolpe i ett folks kulturhistoria. Drottningen hade mottagit den första fullständiga bibeln på finska språket och var nu lifligt upptagen af att studera dess obekanta, sällsamt klingande innehåll. Hennes store fader hade förstått finska, hennes farfars broder, då för tiden hertig Johan af Finland, hade i sina korta sjelfständighetsplaner utfärdat officiela skrivelser på detta språk. Kristina hade aldrig varit i Finland och skulle aldrig beträda dess jord, men hon kände sina finske krigare, sina finske statsmän. Pehr Brahe hade för henne skildrat grannlandet i öster som andra parten af Sveriges rike. Hon hade anledning att icke förbise detta lands språk i ett så epokgörande verk, och hon smickrades af tanken att vara den enda af Europas regenter, den enda af dess lärda utom Sverige, som förvärfvat någon kännedom om ett så nytt, så främmande tungomål. 15 20 25

Klas Fleming, Gustaf Horn, Jöns Kurk och andra magnater talade finska. Kristina begärde af dem en ordbok: det fanns ingen; en grammatik: det fanns ingen. Hon vände sig till Hagar: 30

– Du är från Finland; lär mig finska!

Hagar hade uppvuxit i en svenska talande bygd af Nylands län och kände grekiskan bättre, än finskan.

– Hvad? Icke känna sitt lands språk? Vara så lärd och så hjälplöst okunnig!

– Jag har läst biskop Erikssons finska postilla. 35

– Nåväl, uttyd för mig dessa underliga stafvarna! – Och Kristina uppslog vid sidan af den finska bibeln *vulgata*, Gustaf II Adolfs svenska bibel och en tysk öfversättning, för att genom jmförelsen komma till ordaförståndet.

Drottning Kristinas finska bibel af år 1642, hvaraf numera blott få exemplar undgått tidernas härjningar, var för sin tid omsorgsfullt, nästan praktfullt utstyrd i stor quart. Titelbladet föregicks af ett vignettblad i träsnitt, föreställande de finska landskapens vapen. Derefter lästes i stor stil med ornament en titel, som redan i stafningen bar tydliga spår af ett nytt skriftspråk i dess linda:

Biblia. Se on coco pyhä Ramattu Suomexi. Stockholmis, präntätty Henrich Kejsarilda anno 1642.

Drottningen smålog.

– Jag förstår redan hälften: Biblia, Stockholmis, Henrich Kejsarilda och årtalet. Aldrig hade jag trott, att finska språket vore så lätt.

– Här är en dedikation till hennes majestät, anmärkte Hagar, vändande bladet: – »Suuriwaldialle Förstinnalle ja Frökenille Fröken Christinalle, Suuri Förstinnalle Suomes» et cetera. Och vidare: »Jumalan armo ja rauha meiden Herran Jesuxen Christuxen kautta.» Sedan följa öfversättarnes underskrifter: Æschillus Petræus, Martinus Stodius, Henricus Johannis Hoffman (Masku), Gregorius Mathiæ (Piikkis).

– Åh, jag känner botten under fötterna. Jag kan öfversätta Förstinnalle och Frökenille. Det skall gå i mig som skirdt smör, Hagarille. Se, nu vet jag redan ditt namn på finska!

– Der äro flere knutar på tråden, än nådig fröken tror.

– Säg intet det! Man talar svenska och lägger så dertill *alle, ille* eller *uxen*. Det är alldeles som gubbens latin: spänn du hästibus för kärribus och kör till Skaribus! Jag är tacksam för de högvördige prelaternes dedikation, men aldrig har jag anat, att jag utfört ett sådant storverk. Det var annat med Åbo akademi: då läste jag redan latin. Ett äreminne är det dock för min tid, att Finland har fått Guds ord på sitt tungomål. Hörnstenen, Hagar, hörnstenen, på hvilken allt skall uppbyggas. Min Gud, desse katolske prelater och påfvar, som förmäna lekmän att läsa bibeln, huru ömkansvärdt dumt! Och de skämmas intet att kalla sig kristne!

De två läserskorna stafvade sig ihärdigt fram blad efter blad i den nya boken, med tillhjälp af den lika lydande svenska, tyska och latinska texten. Det var ett mödosamt, men lockande arbete. Till sin stora förvåning märkte Kristina, att all hennes kännedom af de klassiska och moderna språkens grammatik här kom till korta. Hon befann sig i en okänd sagoverld, olik alla andra och vid hvarje steg erbjudande nya under. Detta språk, så förvånande

rikt på böjningar, kunde endast jemföras med grekiskan och öfverträffade denna i den smidighet, hvarmed det smög sig som ett genomskinligt flor kring alla tankens och känslans fina nyanser. Endast tonfallet förekom den unga drottningen barbariskt.

– Kix, kax, kux, nej, då föredrager jag min svenska malmklang. 5

– Vi ha ingen drottning och intet hof i Finland, anmärkte Hagar.

En höjning på axlarna.

– Förrän jag inspärras i Åbo hus, lären I intet detta få ... Såframt ej en rysk storfurste tager sig det oråd för att hoppa jemfota öfver Systerbäck. Låt oss se huru de lärde bibelherrarne öfversätta *doxa* på finska. 10

– *Kunnia*, ära, svarade Hagar.

– Riktigt. Den finska Sara måste förgyllas som andra Saror ... Vet du väl, fortfor Kristina, som härvid kom att tänka på Saras efterkommande, – vet du väl, att den vandrande juden är i Stockholm?

– Jag såg honom hos hans nåd presidenten Kurk. 15

– Kurk har berättat mig förunderliga ting. Denne vandrande skomakare är ingen ringare person, än den förgylde juden, om hvilken hela Europa talar och som styr denna verlden med penningens makt. Kurk vill öfvertyga mig om nödvändigheten att fästa honom vid Sverige med *din* person, ty Zevi har kommit för att uppsöka dig och din bror. 20

– För Guds skull, nådig fröken! En jude!

– Nå, hvarför intet en jude? Han står åtminstone fast vid sin tro; han är tusen gånger förmer än en affälling. Det är något underligt med din härkomst, Hagar. Jag har satt mig i sinnet att utreda denna härfvän, om ej för annat, så för att förtreta en viss fru af mina bekanta. Juden vet något om dig, och sedan i går vet jag ock något. Se här hvad landshöfdingen i Nylands län Knut Lilliehöök skrifver till mig: 25

Han har, enligt min befallning, låtit utforska vid finska kusten allt hvad der ännu kunde vara bekant om en vandrande qvinna, som dog i Karls- hamn ... 30

– Karis.

– I Karis, natten mot den 8 december 1626. En gammal fiskare i Snapper- tuna kapell berättar, att i november det året ett fartyg från Danzig landsatt i närheten en förnäm ung fru med hennes två tjenare, en liten mörklett karl i knektjacka och en fin, vacker kammartärna, som hade ett klumpfinger på högra handen. Dessa tre hade bott någon tid hos fiskaren, i förväntan på bättre väglag, emedan då var menföre och den unga frun icke tålde skakning på hjuldon. De hade talat ett främmande språk, men kunnat göra sig begripliga 35

på estniska. Den unga frun var rik och dyrbart klädd, men sjuk och lidande under vissa omständigheter, som gjorde en resa betänkelig. Hon hade velat kvarstadna, men tjenarne hade försäkrat, att hon skulle vara andra dagen i Viborg. När då tövädret öfvergick till snö och sträng frost, ha de begifvit sig af
 5 i två slädar, en med frun, tärnan och tjenaren, den andra med två tunga koffertar. Fiskarens hustru bekräftade mannens utsaga med tillägg, att tjenarne tycktes stå i hemligt förstånd med hvarandra. Spå mig, hvad detta betyder!

Hagar teg.

– Ytterligare, slutar rapporten, må jag det icke förhålla, att en rättare på
 10 Esbo gård säger sig vid samma tid hafva skjutsat två slädar till Helsingfors. Främst åkte en karl med två tunga koffertar i släden och efter honom en qvinna, märk: icke två qvinnor. Rättaren kommer detta så visst ihåg för att karlen haft mäktat brådt, kört hästen förderfvad och för skadan betalat rättaren sex daler silfvermynt ... Detta har Lilliehöök uppdagat. Det är för
 15 litet ljus för att trefva sig fram i nattens mörker, men för mycket att kunna sorgglöst somna. Mig kommer det för, som om tråden spinner sig ut till ett svart förräderi.

– Hans nåd presidenten vet törhända ett råd, genmålde Hagar skyggt.

– Jag har tänkt derpå. Hvarför ha vi intet studerat lagfarenhet? Hvad
 20 hjälpa oss alla våra auktorer, om vi ej med dem kunna fånga en enda röfvare? O, det är skändligt ... En sjuk qvinna i denna belägenhet, utkastad en vinternatt på en öde landsväg ... Men det finns en, som vet mer än din gudfader, presidenten Kurk. Jag vill låta hitkalla den vandrande juden. Vill han intet bekänna, skall han tvingas dertill, om han ock sju resor vandrat
 25 kring jorden och bjuder som lösepenning Sveriges rike i guld.

– Tillåter nådig fröken, att jag genast uppsöker hans nåd presidenten?

– I morgon törhända. I dag är ett värdskap hos gamle marsken; hans son har återvänt från Upsala. Jag vill studera finska, till dess man kommer att kläda mig. Således, Hagarille ... uttyd för mig andra kapitlet af Genesis!

30 Och de fortforo att trampa en smal gångstig genom de gätlika, slingrande labyrintherna af ett nyssfödt, för verlden okänt språk. Kristina hade en underbar förmåga att kasta sig in med hela sin tankekraft på det ämne hon förelagt sig, derpå göra ett sidosprång åt motsatt håll och så åter ögonblickligen vara der, hvarifrån hon gått ut. Ett halft intresse, en delad uppmärksamhet voro mot hennes natur. Med om allt eller med om intet, detta var
 35 grunddraget. Det var ej stadgadt ännu, men det skulle hårdna.

Hon sade till Hagar i en af dessa förtroliga stunder, när båda lifvats af en ny stor upptäckt i folianternas visdom:

– Tror du på böcker?

– Jag tror, att vetandet är ett haf och hvarje bok en droppe i hafvet, svarade Hagar.

– Du far vilse. Tillvaron är ett haf, vetandet är intet mer än en dunst på dess yta. Hvad är en bok? Grekerne säga: *Skia kapnu*, rökens skugga. 5

– Hesiodus begagnar detta uttryck om människolifvet.

– Åt skogen med din Hesiodus! När jag utsugit böckernas visdom, vill jag kasta dem alla på elden och börja lefva. Du rätta, som gnager perm efter perm i ditt mörka hål, vet du hvad det är att lefva? Vet du hvad det är att vara ung, att andas i djupa drag lifvets luft, att befalla öfver alla dess njutningar, 10 men välja de bästa; att gå genom verlden från bragd till bragd, från ära till ära och, när man vunnit allt, kasta det åter skrattande bort som en trasa? Står det i böcker, säg?

Hagar teg. Åter kom der ett eko af hennes egna tankar, i de stunder när hon befann sig i uppror mot allt. Klyftan mellan en drottning och en 15 namnlös var icke djupare, än att bådas tankar flöto omärkligt in i hvarandra.

– Nej, det står intet i böcker, fortfor Kristina häftigt, – och jag vill lefva. Gör som jag, du ... Trälbind dig aldrig. Jag vill göra dig rik, om du ej är det förut. Jag vill göra dig så hög, att du erkänner ingen annan än mig öfver dig. 20 Mig måste du erkänna; utan mig är du intet. Vill du vara mitt verk, eller vill du vara den kiselsten, som en drottning tog upp för att han blänkte i sanden och kastade bort, när der endast var kattguld?

– Jag vill lyda nådig frökens befallningar ... vara trogen och icke trälbinda mig.

– Vänd intet mina ord! Det är något hos dig, som ej finns hos de andra och som likar mig godt. Kom ej med något, som jag intet kan lida! Bryr jag mig om din lärdom? Det är allt munväder; du vet ingenting, din merit är, att du intet förstår. Hvarför tog jag dig annars? Om två år skall jag gifva dig namn och lära dig lefva. Sedan, när jag tröttnat vid dig, skall jag gifva bort dig med någon af familjerna får- eller oxehufvud. 30

– Då skall jag tacka underdånigst och svara, att jag ej varit olärdaktig i nådig frökens skola.

– Jag skall gifva bort dig. Du skall se, huru jag gifter bort furstinnor och hofjungfrur. Hvad angå dem *mina* vägar? Jag är för mig, jag. Du med dina löjlige stjernor, uttyd för mig hvarför kometen är olik alla andra! Vet du 35 intet, att jag är ett järtecken? ...

Drottning Kristina kom icke längre i finskan, än att hon kunde läsa den nya bibeln med tillhjälp af andra biblar. Men hon hade ökat sin språkkun-

skap med ett tungomål, som skulle blifva det tionde, och derur behållit i minnet ett tillräckligt ordförråd för att kunna förvåna finska riksråd eller finske riksdagsmän med ett nådigt tilltal på deras språk. Detta var dock något för äran och något för statsklokheten. Der funnos verkliga män, som behöfdes, män, som hon ville vinna och för hvilka detta språk ljöd som hemlandsmusik, män, som, bland mycket stort och älskvärdt hos Sveriges unga drottning, funno det mest beundransvärdt, att hon kunde tilltala dem på Finlands språk.

14. Julgåfvor.

10 Kan han icke nöja sig med en själ mindre?

Hagar Ring var, med drottningens tillåtelse, bjuden till julgäst hos presidenten Kurk. Hennes hofstjenst och sexton år hade märkbart förändrat hennes ställning i detta förnäma hus, utan att utplåna den stränga ståndsskilnaden. Domestikerna betraktade henne icke mer som sin jemlike, hofmästaren Pape vågade kalla henne jungfru; hon stod ungefär i nivå med guvernanten, made-
15 moiselle de Meran. Hennes plats vid de ceremoniösa måltiderna var samma låga plats som förut, men hon hade nu en kammartjenare bakom sin stol; hon vågade yttra ett hviskande ord till barnen, hos hvilka hon stod i gunst. De unga jungfrurna Kurk inlade en vänligare ton i sin reserverade hållning;
20 äldre sonen Knut kände sin förra beskyddande vänlighet svalna i samma mån hans yngre broder Gustaf begynte visa Hagar en uppmärksamhet, som icke undgick modrens bekymrade blickar. Presidentens och hans gemåls afmätta hofetikett glömdes allt mera i enrum för en deltagande hjertlighet.

Julaftonen tillbragtes i stillhet inom familjen. Barnen hade en julgran
25 med bakverk, renetter och drufvor. Klappar voro ännu föga i bruk, lekarna begynte på juldagens eftermiddag. Det var något ovanligt och väckte ej ringa uppseende, när klockan 5 på julaftonen en hofstjenare inbar till Hagar en present från drottningen. Gåfvan innehöll den finska bibeln i praktband, inlagd i ett dyrbart skrin af sandelträd och elfenben. Hvarje af bibelns silfver-
30 knäppen var omknutet med ett rött band och en silkesbörs, som innehöll guldmynt för mottagarinnans toilett.

Det lilla hofvet i presidenten Kurks hus kunde icke undgå ett inflytande af det kungliga hofvet. Hagar förstod ganska väl, att hennes personliga värde plötsligt steg nästan till jemnhöjd med jungfrurna Kurks. Hon löste ett
35 guldmynt ur dess band och räckte det åt tjenaren, som framburit gåfvan.

Knut Kurk dolde ett löje, som skulle misshagat fadren. Hon lekte drottning, den lilla tattarungen.

Gustaf Kurk frambar sin lyckönskan i form af en handkys. Det skulle vara ett skämt, men det liknade antingen en hyllning eller ett hån. Hagar rod-
nade af blygsel. Hon hade velat dölja sig i den djupaste skog vid Kaskas torp. 5

Klockan var 6, man väntade på aftonvarden, när en omsorgsfullt inpackad låda öfverlemnades till presidenten Kurk. Han läste sin adress under Åbo hofrätts sigill, bröt omslaget och framdrog ett likaledes försegladt skrin med brokiga sirater af halm på lock och sidor.

– Redan! utropade han. – Den vandrande juden har lycka med sjumils-
stöflarna. Hans kurir är tillbaka från Åbo på mindre än tre veckor. 10

Familjen trängde sig kring husfadren. Hvad innehöll detta skrin? Det såg så oansenligt, så bondgrannt ut, och likväl hade en kurir skickats öfver ett fruset haf att afhemta det. Men det kunde ej öppnas nu, det gälde tredje mans rätt. 15

Likasom framtrollad af nyfikenheten, inträdde Jöns Qvast, stammande fram en anmälan, att någon stode der ute och begärde företräde hos hans nåd.

– Säg, att han kommer tillbaka i öfvermorgon!

– Jag sa-sa-sad' honom det, stammade tjenaren, – men hva-hva-hvad
skulle Ska-Skam låta visa bort sig på-på sjelfva julqvällen! 20

– Det är juden. För honom in i mitt mottagningsrum!

– Ka-ka-kan han inte nö-nöja sig med en själ mi-mindre? mumlade
Jöns motvilligt.

Juden fick företräde. Han förklarade, med många ursäkter för den oläg-
liga tiden, att han nyss förnummit vid Skeppsbron kurirens återkomst och
vore så hårdt ansatt af sina affärer på andra håll, att han omöjligt kunde
dröja i Stockholm en dag längre. 25

– Jag beklagar, svarade presidenten artigt, – att er härvaro hvarken varit
så lång eller så angenäm, som vi önskat. Jag hade hoppats få strax efter jul
föreställa eder för rikskansleren, som varit hindrad af göromål, och för
hennes majestät, som varit bortrest. Men eder tid är dyrbar; här är skrinet.
Önskar ni vittnen? 30

– Ja, ers nåd, det är nödigt för domstol. Och, om ni tillåter, Hagar.

Presidenten ringde. 35

– Kalla hit Thomson, Pape och Hagar.

De inkallade kommo.

Skrinet öppnades; innehållet befanns orubbadt. Ruben Zevi fattade

med darrande hand nålen med silfverliljan, derefter ringen och granskade båda sorgfälligt vid skenet af lampan.

– Mera ljus, om ers nåd tillåter! Mina gamla ögon ha lidit af sjöresorna.

Fyra vaxljus ställes på bordet. Juden fortfor under djup tystnad att granska de två klenoderna. Man hörde honom uttala namnet *Claude Ballin*.

– Det är de rätta, sade han slutligen. – Behagar ers nåd låta dessa vittnen bestyrka, att skrinets försegling blifvit bruten i deras närvaro och att innehållet befunnits vara det samma, som hofrätten intygat?

Hans önskan uppfylles. Nu vände han sig till Hagar, som motvilligt och fruktande lydte hans uppmaning:

– Barn, sade han, – betrakta dessa smycken; de ha varit din moders! Denna nål är, på min beställning, smidd af Frankrikes berömdaste mästere-smed i två fullkomligt lika exemplar; i hela världen finnas icke flera än dessa två. Den ena nålen gafs åt din mor, den andra åt hennes bror, som blef dödad i Holland, och eges nu af Urban Niemand. Ringen är lika ensam i sitt slag och igenkännes af tre diamanter, som fordom varit tre af de sju ädelstenarne i konung Salomos krona. Deras tretal betecknar Jakobs staf, hvilken gojim, hedningarne, kalla Orions bälte. Din mor fick ringen, när hon fylde sitt femtonde år. Blif henne värdig, och hennes klenoder skola vara dina, när du vill komma till mig! Skrif då till mig genom bankiren Texeira i Hamburg, och jag skall sända en ledsagare att möta dig der eller i Stockholm.

Ruben Zevi kysste Hagar på pannan, aftorkade med den rutiga näsduken en svettperla från sin tinning och fortfor, vänd till presidenten, med lugn, vördnadsbjudande stämma:

– Ers nåd, jag är en gammal man, och mina dagar äro räknade. Är ock sinnad att nu företaga en farlig sjöresa vintertid, hvarför mig lätt kunde något dödeligt tillstöta. För den skull och för att betrygga barnens arfsrätt, som torde bestridas, förklarar jag härmed i eder och dessa vittnens närvaro, att dessa två barn, Ben-Oni, som kallar sig Urban Niemand, och Hagar, som kallar sig Hagar Ring, äro rätta barn och arfvingar till min dotter Ruth samt alltså mina dotterbarn. Hvad angår deras arf efter mig, förbehåller jag mig att derom sjelfråda, men ingen skall kunna åberopa skyldskap med mig framför dessa barnen, som äro de närmaste och enda arftagarne i rätt nedstigande led. Såsom en sista gunst beder jag eders nåd att låta uppsätta och bevittna denna min otvungna förklaring i laglig form, dels för dödsfall och dels för att barnen här lyda under Sveriges rikets lag.

– Herr Zevi, svarade presidenten, – jag skall med nöje efterkomma eder

önskan, helst när det sker för barnens bästa, men jag bör icke förtiga två hinder, som stå i vägen för laglig arfsrätt. Jag har icke minsta skäl att betvifla eder förklaring, men lagen fordrar två bevis: det ena, att ni verkligen är den döda modrens fader och dessa barnens morfader, det andra, att barnen äro födda af lagligt äktenskap.

5

Juden eftersinnade.

– Hvad angår det första, genmälde han, – är det tillfyllest bevisadt, att dessa smycken tillhört barnens afidna moder. Om jag nu kan bevisa, att samma smycken tillföre varit mina, är icke detta tillräckligt att styrka min förklaring om skyldskapen?

10

– Strängt taget icke, var svaret. – Men detta bevis kan efteråt förstärkas med andra och tydligare.

– Nå väl, tackes ers nåd öppna denna ring!

Presidenten försökte öppna ringen; det lyckades icke. Hagar, Thomson och Pape förnyade utan framgång samma försök. Juden tryckte på en omärkbar fjeder, och ringen sprang upp, visande i sitt inre en ytterst fint emaljerad inskrift på hebreiska språket. Det var de rörande orden i Salomos höga visa: »Min älskling, du är i allting dägelig, och på dig finnes ingen fläck.»

15

Judens ögon fylles af tårar. Han hade ej sett dessa ord, sedan de gåfvos åt henne, den fläckfria, som han älskat så högt. Men åter beherskade han sig. En annan fördold fjeder sprang upp i nålen och visade innanför liljan en ros af rubiner, knappt större än en ärt. Beviset var tillfredsställande. Endast den ömtåligare frågan kvarstod om barnens äkta börd.

20

– Ers nåd torde erinra sig, återtog juden i bestämd ton, – att arvet af min förmögenhet icke underlyder Sveriges lag. Frågan om arf med bördsrätt kan således ej gälla annat än dessa smycken, och det enklaste är, att jag köper dem för den redan erlagda kationen af 12 000 daler. Kan denna summa ej, enligt svensk lag, tillfalla barnen, så tillfaller hon mig såsom den dödas fader, när jag tillfullo bevisat min skyldskap, och skall då anslås åt Stockholms fattiga. Är ers nåd ense derom?

30

– Jag kan icke bättre bevaka barnens fördel.

– Då torde vi utbyta qvitton. För öfrigt utbeder jag mig att få deponera hos ers nåd en ränta af 200 daler i månaden för Hagars behof. Och nu har jag alltför länge stört ers nåds helgfrid ...

– Var förvissad, herr Zevi, om min beredvillighet att tjena en så utmärkt man i hvad jag förmår. Jag fruktar blott, att er trosbekännelse blir ett hinder för barnens öfverlemnande i eder omvårdnad. De äro döpta till vår religion.

35

Ett hastigt öfvergående uttryck af vrede och smärta røjde i judens inre

någoting, som kunde öfversättas med: de hafva dödat mina barn, och nu vilja de röfva ifrån mig mina barnbarn! Men han återtog kallt:

– Jag reklamerar icke barnen förr, än de sjelfva önska det.

– Och när de önska det, fortfor den beräknande statsmannen, inom sig
5 förtjust att ega ett sådant band på penningefursten, – när de önska det, skola utan tvifvel de tjänster ni redan bevisat och än vidare torde bevisa svenska regeringen göra denna beredd till alla återtjänster.

– Skilnaden är den, ers nåd, genmälde juden, – att mina tjänster kosta
10 penningar, då ni deremot icke begär något för edra. Ni skall ej hafva slösat dem på en otacksam. Ni sjelf står upphöjd öfver allt hvad jag kan erbjuda, men hennes nåd, er gemål, har med edert samtycke upptagit ett fattigt barn nästan från landsvägen i sitt hus och varit för Hagar den huldaste beskyddarinna. Förunna mig som en gunst att få till hennes nåd öfverlemna ett obetydligt minne af hennes godhet mot min dotterdotter!

15 Och han framdrog under sin långa, vida kaftan ett etui af röd sammet med guldknäppen. En börs åt hvardera af de två vittnena, en välsignande hand på Hagars hufvud, och den vandrande juden var försvunnen i gatornas mörker, förande med sig halmskrinet och dess smycken, som gifvit anledning till detta oväntade besök på julaftonen.

20 – Thomson och Pape! sade presidenten till vittnena i den kända ton, som ej tälde en motsägelse. – Här är bibeln. Tu finger på bok, att ingen af eder må utan min tillåtelse yppa hvad här i denna qväll blifvit eder anförtrodt. Efter min död gäller eden i tio år.

25 De två tjenarne svuro. Hagar förmanades strängt att bevara sin hemlighet.

Pape vägde börsen i sin hand, såg på handsekreteraren Thomson och frågade, när deras herre gått, hvad Thomson ämnade göra med sin sportel.

– En glad jul, en ny värja och en ny käreasta, hviskade Thomson, rädd att väggarna hade öron.

30 – Förr i verlden måtte skomakarne haft godt om pengar. Och denne långbente karlen skall Hagar ärfva! Strunt, bara kattguld. Det lönar visst mödan att svära på sådant. Men det ringer till aftonvarden.

Familjen Kurk satt återförenad vid bordet en timme efter det annars så strängt iakttagna rätta klockslaget. Juden blef ett rikt ämne för samtal
35 med låg röst inom familjen. Hagar en judes dotterdotter! Och intet spår af hennes far! Hvad skulle man tänka om en sådan förbindelse? Hvilken börd, stackars barn! Men arfvet, arfvet? Var denne jude så rik? Huru mycket antog man, att han egde?

– Rikskansleren förmodar, att juden utan betänkande kan köpa hela Sveriges rike med städer, hamnar, egendomar och slott, hviskade presidenten åt sina närmaste, ty han ville icke, att Hagar, som satt vid motsatta ändan af bordet, skulle förvridas i hufvudet af sådana utsigter.

Förvåning och häpnad. Allas blickar sökte den oförmodade arftagerskan, som af uppträdet med juden endast erfor känslor af fruktan och nedslagenhet. Hvad var en drottningens present mot en sådan julgåfva! Unge herr Knut kände sin forna vänskap vakna, och herr Gustaf fann ingen anledning att låta sin bortsomna.

Presidenten Kurk bar i sin bröstficka någonting, som han ej kunnat vägra emottaga, men som sårade hans stolthet.

– Desse penningejudar tro sig kunna behandla oss som jemlikar! – Han sparade judens gåfva, till dess att han senare på qvällen befann sig i enrum med sin gemål. – Sofi, sade han, framräckande etuiet – här är en julgåfva från den vandrande juden äfven åt dig.

Fru Sofi De la Gardie kunde icke undertrycka ett utrop af öfverraskning. Det var en *collier*, ett halsband i guld af det utsöktaste arbete, rikt besatt med ädelstenar af olika storlek och i midten en stor, glänsande smaragd af sällsynt skönhet. Få furstliga personer kunde berömma sig af att ega ett sådant smycke. Presidentens erfarna öga uppskattade smaragden ensam till ett värde af 30 000 daler.

– Men detta kan jag ej bära, det är ju för en drottning! utropade mottagarinna, i det hon lät smycket i hennes hand kasta blixtar i ljusskenet.

– Ja, skämtade hennes gemål, – vore du icke en furstlig persons vederlike, skulle jag förstå dina betänkligheter, ty rådet är betänkt på att utfärda en ny förordning mot skadeligt öfverflöd. Men hvad kan man ej tilltro Hagar? Hon är född under ett gökträd och guddotter till en fé. Jag önskar, att våra töser hade en sådan gudmor.

– Jag förstår icke ... colliern ...

– Medgif, att det är en fésaga. En okänd tiggerska dör någonstädes i ödemarken och efterlemnar två de konstrikaste klenoder jag någonsin sett. Två öfvergifna barn komma till verlden i det uslaste kyffe och befinnas vara arftagare till den rikaste man i Europa och alla de fem verldsdelarne. Riksrådet Kurk med gemål upptager en trasunge i sitt hus, och trasungen betalar deras omvårdnad med juveler. Du kan bära smycket, Sofi, det är rättfånget gods, men det är öfverflödigt, att man känner dess ursprung. Har du märkt, att Gustaf gör Hagar sin cour?

– Tyvärr. Gustaf blir ingen statsman; han kan ej dölja en flik af sitt hjerte-

lag. Hans böjelse är så ärligt pojkkattig, att han kan kompromettera sig för betjeningen.

– Du lugnar mig. Jag befarade, att det var en af dessa flyktiga ungdomsdårskaper, som sätta en lika dåraktig flickas välfärd på spel, och jag tål intet
5 gyckel med Hagar. En allvarsam böjelse är något annat. Vi skola tänka derpå, Sofi. Den dag torde komma, när furstar täfla om denna nu så ringaktade flickas hand.

– Hennes börd! Hennes namn!

– *Découverte d'Amérique!* Hennes far är okänd och sannolikt död för
10 längesedan. Man tillverkar en far, såsom man uppritar ett stamträd och adlar ett namn. Det kostar icke en hundraedel af flickans arf. Skada, att drottningen har två år till myndig ålder. Hagar står för ögonblicket i gunst, men huru länge, det är en annan fråga.

– En jude!

– Jag kan bevittna, att flickan är döpt. Det svåraste blir att besegra den gamle ockrarens halsstarrighet i denna punkt. Hjelper ej annat, må han få pojken, och vi behålla flickan. Det är sant, att han i sådant fall gifver pojken brorslotten, och Hagar får nöja sig med en furstlig hemgift. Men jag är ense
15 med dig, att trosbekännelsen är det första villkoret för en förbindelse med
20 vårt hus.

– Hvilket hazardspel! suckade Sofi De la Gardie.

– Det är kärleken, som spelar hazard; man skall låta klokheten blanda tärningarna, svarade statsmannen.

15. Köpare och säljare.

25 Du skall aldrig draga ett svärd mer.

Två långa veckor efter slottsbranden låg Urban Niemand, sväfvande mellan lif och död, i sjukstugan på Norrmalm. Brännskadorna läktes, men en lunginflammation hotade att sluta hans unga dagar. Han låg öfvergifven och glömd: drottningen, nyss så nådig mot honom, var upptagen af det furstliga bilägret
30 och resan till Upsala. Hagar besökte ett par gånger sin bror och tröstade sig, på sin ålders lätta sätt, med hoppet att han snart skulle blifva frisk. Fältläkaren kom en gång om dagen, rynkade ögonbrynen och befalde åderlätning, till dess att de blodlösa pulsarna icke hade något mer att gifva. Vaktkarlen trampade ut och in med klampande träskor, tre eller fyra sjuka hostade i
35 samma rum, medan två andra lågo utsträckta på magen och rafflade med

tärningar. Hundar slogos på gården, vindsluckorna knarrade för blåsten, ett kallt drag banade sig väg genom de otäta fönsterspringorna. En sjukstuga på drottning Kristinas tid liknade våra dagars fint fernissade, välskurade, luftiga sjukhus ungefär som en bondes stallspilta liknar en marmorkrubba. Allt var tillkommet liksom på försök och var dock ett framsteg i jämförelse med intet; bekvämligheterna ytterst primitiva, luften beräknad för lungor och stillheten för nerver, hvilka kunna fördraga allt. »Hvit calf och rö, vill han ej lefva, får han dö.» Breitenfelds tält var ett lusthus mot denna sjukstuga. Hellre hade Urban Niemand än en gång velat utsätta sin arm för sågen.

Det var dock en seg lifskraft i denne skenbart så klene pilt. Efter hand började lungorna återtaga sin normala verksamhet, brandsåren voro alla läkta, ingenting tycktes hindra ett snart återställande. Men fyra veckor efter branden kom oföväntadt en ny fara. Ögonen hade tagit skada af elden, och lunglidandet kastade sig på dessa angripna nerver, såsom dess nyckfulla art ej sällan är.

– Hvad? Ser sergeanten mig icke? frågade en morgon fältskären, som nu i läkarens ställe skötte konvalescenterne.

– Nej, sade gossen.

Läkaren tillkallades, undersökte ögonen och förklarade, att allt skulle blifva bra med blyvatten. När detta ej hjälpte, pålades kospillning, derefter svingalla. Derefter inhålades bränvin i ögonen, och när de endast förvärrades, ingneds alun. Nu hade ögonläkarekonsten uppnått den tidens yttersta gräns. Domen lydde: synen förlorad, intet att göra.

Vara sexton år, uppfylld af lefnadsmod, törstande efter bragder, i gunst hos en fältmarskalk, i gunst hos en drottning, viss om segrar, framgång, ära, och vara blind! Det var icke möjligt.

Den gudfruktige, gamle fältskärn klappade patienten medlidsamt på axeln och upprepade:

– Kan icke hjälpa't, det är en slät julklapp. Sergeanten är blind. Bed till vår herre och frälsare, som föddes i denna natten, att han öppnar förlåten, han, som kan det!

Urban Niemand reste sig upp i vredesmod för att slå den eländige, som vågade döma honom till lifstids mörker. Han slog i den toma luften, sprang några steg, snafvade mot en säng och hörde en vresig röst fråga: – Hvad har du här att beställa?

Det var slut med Urban Niemands kurage. Han trefvade tillbaka till sin säng, kastade sig på halmen och snyftade högt.

Röster hördes, steg bullrade. Vilde någon tala med honom, kanske

beklaga honom? Han vände sig bort för att icke svara. Hvad angingo honom människorna? Ingen kunde hjälpa honom, alla hade öfvergifvit honom. Och Gud, som han hört omtalas, hvem var Gud? Han trodde sig förstå det en gång, när öfverste Gordon läste bibeln för honom, men det var så länge sedan; han mindes så litet. Kamraterne i fältlägret brukade säga, att Gud var nog bra, när han gaf seger och godt byte, men icke var han alltid att lita på. Hvad skulle denne Gud bekymra sig om en stackars blind? Snarare då den underliga stjernan, som Urban ej kunde förgäta. Men henne skulle han aldrig mera se, och hon skulle aldrig mera se honom ...

10 Dagen gick. På qvällen inbars en julgran. Nya steg närmade sig den blinde, men denna gång varsamt; inga stampande klackar; tysta, mjuka skosulor. Någon satt på kanten af sängen. En sval hand med många rynkor fattade hans.

– Urban Niemand, sade en röst högt öfver hans hufvud på böhmisk tyska, – har du läst om Tobias?

Intet svar.

– Tobie fader var blind i åtta år och fick af Herren sin syn tillbaka. Menar du, att Herrens arm sedan dess är förkortad? Tro på Hans makt, och du skall återfå synen!

20 Urban tyckte sig hafva hört denna röst, som talade ord om förhoppning. Han vände sig mot den talande.

– Känner du mig? Jag är Ruben Zevi, din morfader, som har dig kär och från hvilken du rymde till kriget. Min son, hvarför svek du mig?

– Joas gaf mig en häst; jag trodde, att ni befalt honom det. Förlåt mig, om det var mot eder vilja! snyftade gossen. Han var nu i sitt veka lynne och kände ett oemotståndligt behof af kärlek, af tröst.

– Joas gaf dig en häst? Jag förstår ... Ben af mina ben och blod af mitt blod, jag förlåter dig allt, till och med otack, endast du åter vill vara min son. Hör mig nu, Urban Niemand, ty det är en faders ord till en lättsinnig son, och betänk, hvad jag säger dig. Min Gud och din Gud har skickat dig en olycka, som ingen i detta landet kan bota. Och vet, han har skickat dig henne för att rycka dig bort från gojims styggelser och återföra dig till ditt folk. Jag är gammal vorden, och se, jag har kommit så långa vägar i mörker och köld, öfver haf och land, för att uppsöka dig och din syster. Hon är än till en tid fången i Moabs snaror. Herren förlosse henne från jägarens pill!
30 Men dig, min son, vill jag återföra till ditt folk. I dig skall Rubens slägte återupplefva, och du skall vara min högra hand, såsom din syster skall blifva mitt venstra hjerta. Vill du följa mig?

– Jag är soldat, fader Ruben, jag är dragon. Jag kan intet annat, jag vill intet annat. Fältmarskalken har utnämnt mig till sergeant ...

– En blind soldat! Hvad gör fältmarskalken med blinda dragoner?

– Ingenting, ingenting, suckade gossen. – Sitta till häst och vara blind! Höra kommandot: hugg in! ... Höra trumpeterna smattra, hästarne gnägga, lansarne knaka, huggvärjorna korsa hvarandra och vara blind, blind! – Nya snyftningar qväfde hans röst.

– Och om du får din syn tillbaka, vill du då afsvärja kriget och blifva min Benjamin, såsom du härintills varit min son Ben-Oni?

– Om jag återfår synen, sadlar jag i blinken min häst, rider till fältmarskalken och rapporterar: Excellens, Urban Niemand är tillbaka i tjensten!

– Ligg då der, som en onyttig krympling, jag kan ej hjälpa dig! utbrast juden med en vrede, som var uppriktig endast till hälften.

– Nej, hjälp mig, hjälp mig, käre fader Ruben! Jag skall göra allt, hvad ni vill. Jag skall taga afsked, när vi få fred; jag skall rykta edra hästar, jag skall vara er sämste stalldräng, men låt mig tjena, medan vi ännu ha krig!

– Om jag tror dig och hjälper dig till din syn, skall du åter svika mig, såsom du svek mig i Regensburg. Hvad skall jag göra med en sådan vindflöjel? Men ... det finns ett medel. Du skall få din syn, du skall få rida, när du behagar, men du skall aldrig draga ett svärd mer, ty den stund du det gör, skall Herren förlama din högra arm.

– Min högra arm? – Och Urban tänkte på den fruktansvärda sågen vid Breitenfeld.

– Herren hjälper ingen, som ej vill hjälpas. Vill du följa mig, med vilkor att aldrig mer draga ett svärd i hedningarnes krig?

– Ja, sade den olycklige blinde, efter en hård strid med sig sjelf. Hans hemliga tanke var: kommer dag, kommer råd.

– Är du ock stark nog att i denna årstid företaga en resa till Göteborg och derifrån öfver hafvet till Holland?

– Ja, fader. Men först måste jag uträtta generalmajor Slanges ordres i Finland.

– Det kan du icke. Berätta mig allt, och jag skall besörja en annan budbärare.

Urban redogjorde för uppdraget.

– Godt. Du reser med mig. Läkaren ser en obotlig patient med nöje resa. Vet du väl, att det i qväll är de kristnes julafton?

– I fältlägret vet man så litet om jul.

– Jag kommer från Hagar. Känner du denna nål?

Den blinde öfverfor med fingrarne silfverliljan, som juden räckte honom. Det var hans nål, och likväl bar han sin nål instucken under liftröjan. Juden jemförde noggrant de båda liljorna och syntes tillfredsstäld.

– Urban Niemand, gör dig beredd att följa mig i morgon bittida klockan
5 fyra!

Annandag jul efter gudstjenstens slut lät drottningen kalla till sig presidenten Kurk och meddelade honom Knut Lilliehööks rapport. Presidenten fann saken påkalla ett urtima ting i Karis, der alla vittnen skulle förhöras på ed och till protokoll inför häradsrätten. Stränga efterspaningar borde anställas
10 efter de två förrådsknektarna, så framt desse ännu lefde och befunne sig inom riket. Drottningens förmodan vore sannolik, att den sjuka qvinnan blifvit utkastad ur släden på landsvägen, hvarefter tjekarne med det röfvade godset flytt till Ryssland. Det återstod att förklara, hvarför qvinnan, som troddes vara rik och förnäm, hade kommit till torpet i fattiga kläder. Detta,
15 äfvensom tjekarnes signalement och ett senare hågkommet märke på den dödas arm, borde utredas af vittnesmålen.

– Och är till att märka, fortfor Kurk, – att jag i denna saken förnummit ett beaktansvärdt item af bankiren Ruben Zevi, som folket tror vara den vandrande juden. Zevi har låtit, mot kaution, hitföra från Åbo de kostbara
20 klenoder, som den döda qvinnan bar hos sig, och inför vittnen betygat, att dessa klenoder tillhört hans dotter Ruth. Han har, likaledes för vittnen, förklarat Urban Niemand och Hagar Ring vara hans rätta dotterbarn, de der vore närmast att honom ärfva. Men om barnens fader, eller om dessa varit af äkta börd, har han ingenting velat bekänna.

25 – Han *måste* bekänna, herr riksråd, han *måste*.

– Det faller sig något betänkligt att dertill nödga en man som Zevi. Fast bättre vore att dertill förmå honom med fog och lämpa. Om min nådiga fröken täcktes förunna honom en audiens ... Men det torde ske snart, ty han lemnar i dagarne Stockholm. Hans bostad är vagnmakaren Lundins
30 gård på Söder.

Drottningen ringde och gaf befallning att genast afhemta juden till slottet.

Medan man väntade, fortfor rådplägningen.

– Min nådiga fröken, återtog Kurk, – har täckts infordra mitt underdåniga råd som lagfaren. Men detta intrasslade ärendet har, som ofta timar,
35 två sidor. En domare anställer laga ransakning och är dertill förpligtigad,

antingen han lyckas eller misslyckas att utreda härfran. En statsman frågar sig hvad der klokast och nyttigast är. Jag håller så för, att i bästa fall en missgerning kan bestraffas och barnen komma till sin rätt, men dertill är ringa utsigt. Fastmer är att förutse en långvarig process, der oväntade upptäckter kunna stöta förnåma slægter för hufvudet och brouillera riket med en så mäktig man, som Ruben Zevi. Står så en annan utväg att pröfva, nämligen att lägga denna saken alldeles ned, så länge den ännu tyst är, och, om min nådiga fröken för godt finner, försörja barnen. 5

– Sade ni intet, att juden vill erkänna dem för sina?

– Visserligen. Men derunder förstås, att de blifva judar. 10

Kristina brusade upp på sitt häftiga sätt.

– Blifva judar? Affalla från sin kristna tro? Intet om han bjöde ett konungarike!

– Det är ock min underdåniga mening. Men som Ruben Zevi i denna frågan lärer befinnas nog halsstyf, skall man hålla der hårdt på i början och, der ingen annan utväg är, låta honom få pilten. Flickan förblifver i Sverige vid sin tro. 15

– Hvad? Juden skulle köpa och vi skulle sälja Urban Niemand för hans systems hemgift! Sälja en själ för att berga en annan! Och detta vågar en Sveriges kronas rådgifvare säga till mig, som är kristen och svenska kyrkans öfverhufvud! Vet ni väl, herr Jöns, att i min farfars och Upsala mötes tid hade ett sådant ord i rådkammaren kunnat kosta ett riksråd hufvudet? 20

– Nådiga fröken tackes bemärka, att jag säger detta för nödfall, fortsatte Kurk orädd. – Vi kunna ej stänga Urban Niemand i en bur, om han sjelf vill fresta sin lycka, men vill han det intet, står han i skydd af Sveriges lag. 25

– Jag står fast vid ting och ransakning, genmälde Kristina i afgörande ton. – Jag vill veta hvem som kastat en sjuk qvinna på landsvägen, om den karlen ock sutte i rikets råd. Brouillera oss med juden? Äro vi så platt vanmäktige, att vi intet töras taga en jude vid örönen? Han skall bekänna allt och förtiga intet. Har han pengar, så ha vi tumskrufvar. Jag har satt mig i sinnet, att Hagar skall få ett namn. 30

– Vore det icke bättre, att nådig fröken gaf henne ett namn, än att der yppar sig något otillbörligt om hennes börd? Ett ärligt namn skulle trygga henne mot judens anslag.

– Och detta säger ni mig, herr riksråd! Gör mig myndig till nyåret, och jag skall adla Jean Holm, om det gör er ett nöje. Vi ha för tjockt adeligt blod här i riket; det torde behöfva spådas ut. 35

– Riket skulle med hugnad förnimma, om en drottning med så högt

förstånd och så stora naturgåfvor täcktes snarligen öfvertaga dess styrelse, anmärkte försigtigt Kurk, som väl tillhörde det tjocka blodet och höll på dess företräden, men i hemlighet motarbetade Oxenstjernornas öfvermakt.

Kristina skrattade.

5 – Riksrådet skall ock få nog af mig, hvad det lider. Men hvar dröjer juden?

Kammartjenaren återvände med budskapet, att den vandrande juden lemnat Stockholm julmorgonen klockan fyra, åtföljd af sina tjenare och sergeant Niemand. Slutet af budskapet kom Kristina att glömma dess början.

10 – Niemand? Och utan min tillåtelse? Skicka efter honom en kurir med befallning att återvända! Är pojken förryckt? Rymma i det ögonblick jag ville förskaffa honom en officersfullmakt! Nej ... Skicka intet efter honom! Han är en landslöpare; han må bli jude.

– Han har gått mitt underdåniga råd i förväg. Hvad är min nådiga frökens befallning om ransakningen i Karis?

15 – Urtima ting, herr riksråd. Urtima ting.

16. *Furstinnan Radzivil.*

Jag vill hellre bedragas, än förakta menniskor.

Början af året 1643 var en tid af ovisshet. Kriget fortfor, ingen blef slagen till marken, ingen vann. Svältande härar drogo fram och åter genom sköflade
20 länder. Torstenson låg förlamad af gikt. Sveriges granssämja med Danmark löpte fara att drunkna i Öresund. Öfverallt mistro, bakhåll, förställning, hemliga ränker. Vintern var ostadig, rik på naturfenomen, skrämiskott och förebud. I Tyskland regnade blod, i Sverige och i Finland jagade en eldkula den andra genom nattens öde luft och uppskrämde vidskepelsen. Härar
25 stredo i luften; man hörde underliga ljud ur jordens innandöme. Öfverallt steg en suck ur tidens andfådda bröst: fred, fred! Men ingen ände syntes på kriget. Ryttaren på den röda hästen fortfor att rida med lösa tyglar. Framåt, beständigt framåt öfver brinnande städer och bloddrypande fält ... Ännu var långt till tidernas ände.

30 Ett rykte gick ut i början på året, att fredsunderhandlarne skulle sammanträda i Hamburg. År 1641 hade man börjat tala derom. I juli 1643 kom kejsarens ombud, i november Venedigs och Sveriges ena, i mars 1644 Frankrikes ombud och Sveriges andra, i november 1645 kejsarens andra ombud. Så god tid hade man. Det var som i sjukstugorna. Ville ej folken lefva, der
35 de lågo i sitt blod, så fingo de dö. Och när dessa sändebud ändtligen sam-

mankommit, tvistade de i långa månader om fullmakter, rang och titlar. Hvem skulle sitta i högsätet? Hvem skulle kallas excellens?

Den ene kuriren efter den andre anlände till Stockholm nattetid och afsteg vid rikskanslerens massiva, med Oxenstjernska vapnet prunkande port. Något var i görningen, man visste ej hvad. En polsk ädling, en furst Radzivil, uppträdde i Stockholm med svit. Polske ädlingar voro nu lika rare i Sverige, som man under Sigismunds tider fått nog af dem. Konung Uladislaus, som höll på sin arfsrätt till svenska kronan, erkände ingen drottning Kristina. Furst Radzivil väckte i början uppseende. Hvarför kom han? Väl icke blott att betyga sin vördnad för den unga drottningen? Man antog honom vara en nära frände, måhända en son, till den mäktige lithauiske fursten af samma namn. Detta ärelystna furstehus ville törhända vid nästa konungaval utsträcka sin hand efter polska kronan?

Rikskansleren hade sina skäl att smickra lithauerne, men viktigare skäl att icke stöta den polske konungen. Fursten fick icke mottagas officiellt: honom skulle bevisas all heder, men enskildt. Han skulle mottagas enskildt af drottningen, enskildt af rikskansleren. Riksrådet Gyllenhjelm skulle lika enskildt inbjuda honom till Karlberg.

Då kom en knut på tråden. Radzivil medförde sin furstinna: der han mottogs eller inbjöds, måste äfven hon mottagas och inbjudas. Hvilken ceremoni skulle dervid iakttagas? Hvilken rang skulle tillmätas furstinnan i bredd med riksfruarna? Hvem skulle gå förut, hvem efter? Hvem skulle sitta högre eller lägre vid bordet? Hvem skulle serveras förr och hvem senare? Icke kunde riksrådinnorna afstå sitt företräde. Sutto de icke officiellt öfver alla andra furstinnor, än drottningens syskonbarn? Och de skulle förnedra sig att sitta lägre än en liten polsk dussinfurstinna! Omöjligt. Detta var solklart, men skulle den polska gästen vara belåten med andra rangen?

Veckor förgingo under dessa bekymmersamma öfverläggningar. Aldrig hade 17:de seklet så god tid, som när det vände ut och in på en etikettsfråga. Det furstliga paret var tvunget att roa sig sjelf, än med ridter och utfärder, än med aftoncirklar hemma hos sig, der man snart såg det skum församlas, som ett hof och en hufvudstad öfverallt stänka omkring sig.

De furstliga aktierna begynte småningom falla. Underliga rykten kommo i omlopp. Man hviskade om en spelbank, om höga summor och tärningar. Furstinnan var vacker och ville vara ung. Ja, hvad blef man icke med smink och löshår? Var hon icke äldre än sin man? Hade hon ej öfverskridit sina 40? Och hvarför bortlade hon aldrig sina mörkgröna handskar? Tvättade hon sig aldrig om händerna? Vensterhänt var hon dertill, men liflig, glad

och i synnerhet fri, mycket fri. Hon kunde dricka och svära i kapp med gamle öfverstar. Hon tog hvilken kavaljer som helst under armen, pratade tok och knäppte honom, när hon var i sitt bästa lynne, på näsan. Man hade sett henne med egen hand piska upp sina hejdukar. Portvakten försäkrade,
 5 att hennes durchlaucht en afton i trappgången egenhändigt undfågnat hans durchlaucht med en vensterhändt kindpust. Två unge adelsmän, Nils Dufva och Jakob Lindtze, råkade i delo om denna frisinnade fru. Den ene hade kallat henne en gratie, den andre en furie: hvad behöfdes mer för att rädda värjorna genom hvarandra?

10 Tio år senare hade sådana upptåg sannolikt funnit mera undseende vid Kristinas hof, men nu voro de före sin tid. Drottningen vägrade mottaga furstinnan Radzivil, riksfruarna drogo den redan till hälften räckta handen tillbaka. Fursten beklagades som en man under toffeln, furstinnan tycktes blifva allt mindre nogräknad.

15 – Bor intet den polska pigan någonstädes vid Danviken? frågade Kristina en dag, när hon återvände från en ridtur med svit af kavaljerer och hofjungfrur, bland hvilka nu äfven Hagar Ring medföljde.

– Hon bor i Mörnerska huset, nådig fröken.

20 – Nå, Wrangel, har ni också fått tryne och klöfvar af denna Circe? Har ni duellerat *med* henne eller *för* henne?

– Hvarken med eller för henne, nådig fröken.

– Men tömt ett halft dussin bägare spanskt vin till hennes ära, ej sant? Neka intet; ni rodnar ju som en Vingåkers-tös. Ser du, Ebba, man kan ännu rodna i Sverige, det kan man intet i Polen. Wrangel, ni är en patriot, jag hade
 25 ej trott er derom. Ni måste lära mig er oskyldiga konst. Det är så rörande att se damer af börd dricka vin som suggor. Vi måste införa det bruket i Sverige. Ja, för herrarne är det öfverflödigt. Edra libationer åt Bacchus skulle på ett år fylla Mälaren intill bräddarna. Men för damerna ... Jag har alltid beundrat Hekate, Tisifone och Megära.

30 Likasom hade dessa illa beryktade damer från underjorden hört kallelser, visade sig på den breda nya Norrtullsvägen en annan mötande ryttareskara. Det var den polska furstinnan i rik, med perlor besatt ridträkt af röd sammet och fladdrande röd plym i baretten, en kammartärna, sex unga svenska herrar och sex hejdukar i de lithauiske ulanernes pittoreska uniform.
 35 De sex herrarne troppade skyndsamt bort på en sidogata, när de igenkände kungliga svenska kronan på de mötandes schabrak, men furstinnan med eskorten höll vördnadsfullt stilla vid sidan af vägen för att låta drottningen passera förbi.

– Wrangel, sade Kristina till sin uppvaktande kammarjunkare, – ni har så ofta skrutit öfver edra väl inridna hästar. Låt dem nu defilera ... Nej, det skall misslyckas ... Håll stilla i led med fronten mot mig och hästarnes svansar mot det polska packet!

Befallningen utfördes. Furstinnan Radzivil reste sig i stigbygeln, gjorde en ceremoniös bugning och förde handen till baretten med purpurplymen. Strax derpå räckte hon handen åt sin stallmästare och hoppade ur sadeln, påtagligen i afsigt att närma sig drottningen, måhända begära en audiens ...

Var detta afsigten, så blef den besvarad på ett sätt, som ej kunde missförstås och som icke lätt fann sitt motstycke ens i dessa tider, när den mest cirklade etikett så ofta kunde omvexla med grofheter. Drottningen med sin qvinliga svit red förbi tätt invid den motsatta dikeskanten, utan att bevärdiga furstinnan med en blick eller en vändning af hufvudet, under det att Wrangel med sina ryttare, som upptogo midten af vägen, vände hästarne mot det polska sällskapet på det vanvördiga sätt, som blifvit honom anbefaldt. Fido

fann sig förbunden att likaledes på sitt sätt tolka sin herskarinnas känslor. – Jag har öfverträffat Ulysses; jag har tuktat den vensterhändta Circe med hennes mörkgröna handskar, skrattade drottningen, när hon lemnat de så groft förolämpade bakom sig. – Medgif, Wrangel, att ni på ett lysande sätt tackat den sköna damen för sist! Rodnar ni intet nu, så förtviflar jag om er konst att imitera Vingåkerstöserna. Blygs ni intet att på detta sätt behandla en supsysster? Hvad skall hon tänka om de svenske kavaljererne?

– Jag skall ha den äran att korsa en klinga för eders majestäts höga nöje, svarade Wrangel, hvars ridderlighet kände sig sårad af den rol han så motvilligt blifvit ålagd att spela. – Är fursten en adelsman, skall han i morgon bittida sända mig en utmaning. Endera af oss torde blifva på platsen.

– Tror ni? Bör intet en furste, som mottager kindpustar af sin gemål, vara tacksam för den lektion ni gifvit henne? Duell, säger ni? Jag förbjuder er det. Svara honom, att ni lydt mina befallningar. Han kan kasta sin handske för mina fötter.

– Ja, det kan han, nådig fröken, och det skall han troligen göra på slagfältet.

– Så, så, derom skola vi fråga vår frände Uladislaus ... Såg du henne, Ebba? Det är möjligt, att hon ännu var nykter klockan sex på eftermiddagen, ehuru hon sällan lär vara det efter åtta. Och hennes kavaljerer, som så vigilant galopperade in på sidogatan! Du kände dem? Säg mig ej deras namn! Jag skall kanske se dem en dag vid hofvet, och jag vill intet förakta dem. Der jag kan undvika det, vill jag hellre bedragas, än förakta menniskor.

Ännu samma afton fick rikskansleren underrättelse om hvad som timat på Norrtullsvägen. Klockan mellan åtta och nio anmäldes han i slottet.

– Ers majestät, sade han, brukande titeln, såsom han alltid gjorde i riksangelägenheter, – det är en allvarsam sak. Fursten är en äfventyrare, som
 5 tjenat i alla Europas härar och hitkommit för att söka en anställning i svenska hären. Hans gemål är värd den behandling hon nyss fått erfara, men ovärdig hvarje uppmärksamhet af Sveriges drottning. Konung Uladislaus söker sak med oss. Han skall intet annat vilja veta, än att en hans undersäte blifvit för-
 10 olämpad på Stockholms gator, och detta af eders majestät personligen. Vi stå till Danmark med handen på svärdfästet; ingenting kan vara oss olägligare, än att nu få oss polacken på halsen. Hur ha vi icke strukit denna jamande katt på ryggen och matat honom med franskt namnam för att vi må ostörda få slå juten i Öresund på hans breda tass. Nu kommer detta skarn till furstinna och förleder eders majestät till en dårskap, jag säger icke mot henne, men
 15 mot polackens högfärd. Mellan hans hand och klingan är aldrig långt. Vi måste soulagera Radzivil. Vi afskeda Wrangel från hans hoftjenst och skicka honom för hans eget bästa till Frankrike eller Tyskland.

– Intet med min vilja, genmälde Kristina, – och står till att hoppas, intet heller med rådets. Skulle Klas Wrangel, som lydt min befallning, stå för detta
 20 till svars? Ställ mig till ansvar; jag är dertill så villig som saker.

– Och detta säger eders majestät till sin gamle tjenare, som bättre än någon vet hvad han är sin drottning skyldig! Jag säger eders majestät i enrum, att det ej är på landsvägen man tuktar ett lastbart lefverne och minst att en drottning må dertill låta sig ned. Men, myndig eller omyndig, är eders
 25 majestäts helgade person för mig och alla detsamma som Sveriges rike. Att ställa eders majestät i denna saken fram, det är att ställa riket till ansvar.

– Wrangel kan intet straffas. Föreslå något annat, om det nödigt skall vara.

– Ännu har rådet makt att afskeda Wrangel, der så nödigt är för rikets
 30 bästa. Men alldenstund ärendet brådskar och jag ogerna vill företaga något, som är för min drottning misshageligt, föreslår jag, att eders majestät skickar Wrangel tidigt på morgonen till fursten och furstinnan Radzivil med beklagande af det skedda misstaget. Hästarne hade blifvit skrämde; man måste betrygga ers majestäts fria passage på landsvägen.

35 Kristina kunde ej undertrycka ett smålöje.

– Blef också jag skrämde att rida vägen fram? Jag kan sannerligen intet påtaga mig rolen af ett osjäligt djur. Och dertill, – här återtog hon den höghetsmin, som aldrig förfelade sitt intryck på andra än Oxenstjerna, – dertill

har jag ej förr af eder lärt mig att ljuga. Skulle jag säga åt en man eller qvinna, åt hvilken jag visat mitt förakt: förlåt mig, det var ett misstag, det var hästar- nes fel; jag hyser för er all möjlig égard och beder om ursäkt för mina hästar!

– Om så är, återtog rikskansleren kallt, – återstår intet annat, än att jag sänder en kammarherre till fursten och låter säga honom hvad min pligt är att säga. Jag skall intet besvära med vidare frågor i detta ärendet och önskar eders majestät en rolig god natt.

Kristina tog en bok och sökte förgäfvnes glömma detta förtretliga ämne. Vara drottning och icke få åtnjuta den simplaste undersåtes rätt att visa sitt förakt för hvad man anser föraktligt! Vara drottning och höra en tjenare säga: ni har begått en dårskap, ni måste förödmjuka er, ni måste straffa en oskyldig eller bedja den ni föraktar om ursäkt! Och när drottningen säger: det vill jag intet, svarar tjenaren: då gör jag det i ert namn. Nej ... absolut makt eller ingen. En gång med regeringens tyglar i mina händer, vill jag se den djerfve, som vågar säga till mig: du vill icke, men jag vill, och jag gör det.

I dessa tankar stördes hon af ett utrop från Hagar i rummet bredvid:

– Nädig fröken. Hvad går åt Fido?

Drottningens favorit, den spanske pudeln från Ludvig XIII, numera en förtrogen äfven till Hagar, vred sig i dödsryckningar på golfvet. Ende djurläkaren, Anders Månsson Bieber, efterskickades, men förmådde ingenting uträtta. Fido hade inom en kvarts timme slutat sin hoftjenst i Sverige och sitt än icke sexåriga lif.

– Hvad är detta? frågade drottningen. – Fido följde mig på ridturen och var vid det bästa lynne.

Bieber svarade:

– Han måste hafva öfverkommit något hastigt dödande gift.

Gift? Och i de kungliga rummen? Detta måste förklaras. Betjeningen utvisades. Man fruktade fru Beatas mellankomst. Endast Bieber, Ebba Sparre, Hagar och Jean Holm invigdes i förtroendet.

Hagar erinrade sig, att hon vid hemkomsten funnit på sitt bord en ask med franska bonbons i form af hasselnötter. Gustaf Kurk hade stundom sändt henne sådana; hon antog dem vara från honom och kastade en bonbon åt Fido, utan att sjelf smaka på askens innehåll, emedan hon satte föga värde på sötsaker.

Man granskade asken: den bar påskriften Hagar Ring, stilen förvänd. Några af de öfverst liggande, halfmjuka sockernötterna buro spår af nålstyggn. Jean Holm sändes till Schmidts apotek Lejonet, det bäst ansedda i Stockholm, med sekret befallning att ofördröjligen undersöka askens innehåll.

Man sade sig hafva prickat nötterna för att förvissa sig om der var något giftigt i en flaska, funnen i ett skåp sedan Karl IX:s tid.

Tidigt påföljande morgon anlände svaret. Det var skrämmande. De prickade sockernötterna befunnos alla förgiftade, resten oskadlig. Apoteket
5 Lejonets katt hade matats med en och dött inom tjugu minuter. Giftets beskaffenhet kunde ej utrönas, men förmenades vara aqua tofana, som har hvarken lukt eller smak och mot hvilket intet motgift finnes.

Hvem gälde detta försåt, och af hvem var det anstiftadt? Allt berodde på att tillsvidare hålla saken hemlig. Hvem kunde bevaka hundars glupskhet?
10 Fido hade olyckligtvis råkat öfverkomma råttkakor i någon af källrarna. Det var en ledsamhet, ingenting vidare. Betjeningens tassel nedtystades, likväl ej utan att obestämda rykten spridt sig i staden.

När man tycktes ha glömt den olycklige Fido, frågade Hagar likgiltigt hvem som burit till henne en ask, medan hon var borta på ridturen. Man
15 svarade: en lärgosse från sockerbagaren Stundzli. Hagar gick obemärkt till Stundzli och köpte en ask af samma innehåll, som gårdagens present.

– Edra nötter äro förträffliga. Hvem sände mig asken i går?

– En förnäm fru.

– Förmodligen riksrådinnan Kurk?

20 – Nej, en främmande, som talade tyska.

– Beskrif hennes utseende, att jag må veta hvem jag skall tacka!

– En lång förnäm fru i röd riddrägt, besatt med perlor, och en röd plym i hatten.

– Mörkgröna handskar?

25 – Ja. Och vensterhänt.

– Det var öfverstinnan Berendz. Hon smakade på edra nötter?

– Vet icke. Hon petade i dem med en nål och gaf gossen en silfverdaler, med befallning att föra asken till slottet.

– Tack. Jag gissade strax, att det var fru Berendz.

30 Med detta signalement återkom Hagar. Det kunde ej misstydas. Drottningens vrede från i går upplågade. Hvilken nedrighet! Denna polska piga var mera Hekate, än man kunnat förmoda. Hvilket motiv hade hon att stå efter Hagars lif? Det kunde ej gälla en så obetydlig person; anslaget syftade högre upp. Men hvilken enfald i detta anslag, som ju strax måste återfalla på
35 sitt upphof! Så oskickligt handlar endast en nybörjarinna i giftblandningskonsten eller en, som redan i förväg betryggat sin säkerhet.

Innan Kristina ännu fattat ett beslut, anlände kammarherren Svante Sparre med budskap från rikskanslern. Sparre hade fått befallning att fram-

föra drottningens ursäkt till fursten och furstinnan Radzivil, men funnit dem redan embarkerade på ett afgående skepp till Wismar, och hejdukarne hade brådt att föra deras bagage om bord. Det befarade politiska ovädet hade upplöst sig i en hastig flykt.

– Hvad tror Sparre? frågade Kristina gäckande, med en blick på Ebba. 5

– Skola vi låta häkta de två rymmarne vid Vaxholmen eller vid Furusund?

– Jag förstår ej ert majestät.

– Åh, Sparre förstår ganska väl. De berga sin svenska spelvinst i godt förvar och lemna förmodligen sina räkningar obetalda. Skada på vinåtgången; kronan lider förlust på Stockholms tullar. 10

Samma dag på aftonen sade drottningen till Hagar:

– Jag har något att tacka dig för; du har befriat mig från en misstanke. Tror du, såsom jag i början inbillade mig, att den polska furiens anslag var riktadt högre upp, än till en liten bokstäderska i ett visst bibliotek?

– Ja, nådig fröken. Denna förskräckliga tanke har icke lemnat mig någon ro. 15

– Var lugn, Hagarille! Det gäller intet mig; det gäller verkligen dig. Af en händelse erinrade jag mig Lilliehööks rapport och genomläste än en gång fiskarens berättelse från Snappertuna. Din mors förrådiska kammartärna var sannolikt då föga öfver tjugu år och bör, om hon lefver, nu vara fyrtio eller föga deröfver. Hon var vacker, säger rapporten, och bar ett klumpfinger på sin högra hand. En viss furstinna befinner sig nu vid denna ålder, afdrager aldrig sina mörkgröna handskar och är vensterhändt. Skulle hon möjligen bära ett klumpfinger på sin högra hand? 20

– En furstinna, nådig fröken? Det är omöjligt! 25

– Hvem vet? Klumpfingrar äro en sällsynt naturens prydnad. En kammartärna, som röfvat en betydlig förmögenhet och törhända förgiftat sin medbrottsling, såsom hon velat förgifta en viss annan person, kan med en sådan hemgift lätt åtkomma en äfventyrare, som intet eger mer än sitt furstliga namn. Jag talar om möjligheter, ingenting mer. O, att jag hade här den behandskade högra handen i en stadig handklofve! Hvarför hon står efter ditt lif? Ja, hvarför gäller ditt lif ett stort arf? Har den vandrande juden vid sina sjuttio år kommit till Stockholm för din skull, hvarför kan ej ett yngre spöke komma i samma ärende? 30

17. *Ridhuset och kyrkogården.*

Det är väl, att jag ej är en man.

Om hofgunst är lycka, fortfor Hagars stjärna att stiga. Hon hade fått ett rum i drottningens egen våning, närmast biblioteket; hon delade sin herskarinnas jagter och ridturer, likasom hennes studier. Den stolta svenska adeln, under hvars öfvermakt Kristina ännu ett år måste böja sitt okrönte hufvud, skulle förödmjukas i denna namnlösa flicka, upptagen från landsvägen. Ännu hade drottningen icke makt att upphöja någon i adligt stånd. Välan, de skulle erfara, desse stormodige förmyndare och dryga öfverhofmästarinnor, att hon kunde skapa deras vederlikar af intet. Hon skulle bevisa dem, att snille och kunskaper kunde täfla med deras vapensköldar. Hagar, hennes verk, Hagar, som hade henne att tacka för allt, skulle stå jemnhög vid deras sida. Såsom den nya hofjungfrun öfverträffade alla i lärdom, skulle hon icke stå tillbaka för någon i yttre hållning. Hon skulle undervisas i hofsed, i dans, i fäktkonst, i ridkonst, i tysk och fransk konversation, – i latin kunde hon ju prata omkull de lärde. – Och Kristinas elev var lika läraktig, som sjelf ärelysten. Snart skilde henne föga annat från de förnäma hofjungfrurna, hvilka så nyss sett henne öfver axeln, än högre förstånd och okänd börd. Hon var klok nog att icke ställa en gunstlings vanliga öfvermod emot deras högdragna stolthet, som visade nykomlingen tillbaka till pigkammaren. Hon trängde sig icke fram, hon förstod att vänta och tåga. Hon hade behållit sin sällsynta gåfva att vinna dem, som hon ville vinna, och hon vann icke få, der hon stod omgifven af de öfrigas afund. Anna Fleming, den blide öfverståhållarens blida dotter, slöt sig till Hagar med minnen från deras gemensamma födelsebygd. Hertig Karl Filips naturliga dotter, Elisabeth Gyllenhjelm, drottningens syskonbarn och hofjungfru, ansåg sig tillbakasatt af pfaltziska husets furstinnor och slöt sig till dessa två, som villigare antogo hennes protektion.

Men i denna trio fattades en, som stod drottningen närmast, och denna ena var Ebba Sparre.

– Ebba, sade drottningen en morgon, när de profvat i ridhuset ett par medtäflare till Caballero, två ukrainska fullblodshästar från Don, nyss anlända som vängåfva från zaren i Moskwa, – hvad tycker du om Hagar? Rider hon intet snart som den odågan, sin bror?

– Hon är född på hästryggen, liksom han, svarade Ebba kort.

– Säg under hästhofvarne, om man får tro den finska legenden. Blygs, Ebba, huru kan en vän afundas en leksak?

– Visst icke. Hvarför skulle den ena leksaken afundas den andra?

– Nu är du vid ett afskyvärdt lynne, *ma belle*. Skola vi rida en tur kring banan? Jag har ämnat kalla de morske ukrainarne Rurik och ... ja, hvad skall den andre heta?

– Urban Niemand. 5

– Är du icke en mara? Hvad ha de två finnkråkorna gjort dig emot? Den ene tog juden; jag lofvar dig, att fru Beata Åskdunder intet skall taga den andra. Var nöjd, Ebba, att vara den vackraste hjertklämma i Sveriges rike ...

– Näst rikets drottning.

– Tig! Jag säger: var nöjd att vara den älskvärdaste, och unna åt Hagar att förstå litet mera latin än du. Hvad har du emot henne? 10

– Ingenting. Jag beundrar blott icke kopian fullt så högt som originalet. Hon leker drottning.

– Sade jag intet, att hon är en leksak? Nå, hvar leker hon drottning?

– I går, på vägen till Nacka, gaf hon ridknekten Freytag ett guldmynt för att han ledde hennes häst öfver vadstället. 15

– Och har hon ej råd att gifva? Har hon ej tvåhundra daler i månaden af mig, lika mycket af riksrådet Kurk och dertill ett stort arf någonstädes i månen? Intrigera intet mot Hagar, låt henne leka. En parveny och en Sparre! Men vet du hvad det är att ha fått sitt adelsbref af Guds nåde? För öfrigt skall jag säga dig, *ma belle*, att jag läst för mycket historia för att regera med gunstlingar. Tror du, att jag ämnar blifva en annan Elisabet? Hvarken vid mitt hof eller i min rådkammare skall någon berömma sig af min gunst, der han intet deraf gjort sig förtjent med gagn för riket. En Leicester, en Essex ... åh, det är ömkansvärdt! Nej, *så liten* skall du intet se Sveriges Kristina, när hon fattat regeringens tyglar. Och om du tror dig vara den första gunstlingen, som skall efterföljas af andra, så hedrar det hvarken ditt hjerta, ditt förstånd, din rättmätiga stolthet eller mig, som vill vara din vän. Vill du vara min vän, så låt mig behålla mina leksaker, så länge de roa mig. 20

Hvad den vackra Ebba Sparre tänkte om denna lexa, är icke antecknad. Hon hade sin *petite moue*, sin lilla snörpmin, som andra vid hennes år, men det är känt, att hon icke inblandat sig i drottningens tycken, när gunstlingarnes tid, till trots för alla goda föresatser, en dag skulle komma på allvar. Der hade likväl stadnat en liten törntagq qvar af Ebbas retsamman anspelning »leka drottning». 25

Efter middagsmåltiden sade Kristina till sin nya hofjungfru: 30

– Hagar, du har gifvit tjugu daler åt den eländige Zierschnabel. Vet du intet, att han blifvit afskedad för fylleri?

– Den stackars tysken bad så bevekligt. Och fröken är sjelf så god mot alla olyckliga.

– Intet mot fyllebultar. Du slösar, Hagar. I går gaf du ett guldmünt åt Freytag för att han ledde din häst öfver vadstället på vägen till Nacka.

5 – Förlåt, nådig fröken, jag tänkte ej derpå. Det är så skönt att gifva.

– Förstår du intet, att *jag* gifver guld? Min betjening ger silfver. Spar-samhet är en pligt för alla. Är jag intet sparsam? När jag gifver, är det för kronans anseende. Åh, de skola få se huru sparsam jag blir, när jag en gång får kronans medel till fri disposition. Jag skall efterlemna en fyld skattkam-
10 mare. Man skall der finna mer, än man fann i Eskils gemak efter salig kung Gösta, min farfars far. Nej, Hagar, följ mitt föredöme. Man skall depensera på något stort, som lönar sig. Något för äran, mycket för visheten och allt för sitt folks lycka, men ingenting för sådant tomt skryt, som ditt slöseri med Freytag. Jag skall gifva bort dig med någon gnidare, som lär dig en bättre
15 hushållning. Hvad säger du om Nils Tungel? Är han intet en välbergad enkling om par och femtio år? Intet vacker, intet from, något illslug, något argsint kanhända, men snål, Hagar, gement snål; han är just den man du behöfver. Han skall lära dig taga *hvad* man får och *hvar* man får, men intet lätt gifva ut det igen.

20 – Jag har icke lärt hos nådig fröken att blifva Nils Tungels *doxa*, genmålde Hagar, förvånad öfver dessa förmaningar af en drottning, bland hvars många utmärkta egenskaper sparsamheten intog en mycket anspråkslös plats.

– Nils Tungel eller en annan. Jag skall söka en snål eller dum man åt dig; motsatserna trivas bäst tillsammans. Gå nu och ställ dig väl hos Ebba Sparre; du har förtretat henne, och hon har bättre hjerta än du. I qväll har
25 du ledigt. I morgon fortsätta vi Keplers *Harmonice mundi*.

Det kokade inom Hagar. Hon hade sedan någon tid känt fjettrarne trycka: nu begynte de skära in i ett ömtåligt hull. Och rebellen inom henne tålde ej kedjor.

30 – Vilja vara stor, sade hon till sig sjelf, – och ej erkänna något annat, än sin egen storhet! Är jag den gurka, som låter sig skäras i bitar och insaltas i en burk? Är jag ej hennes jemnlige? Vore jag en man, skulle jag döda drottning Kristina och sätta mig på hennes thron, lika godt huru ... – Hon påtog en lätt kappa och gick tankfull ut. När hon kom till slottstrappan,
35 hade hon fått tid att rysa för sina tankar. – Det ... är ... väl ... att ... jag ... ej ... är ... en ... man, sade hon till sig sjelf, fördelande ett ord på hvarje af de nio trappstegen, som ledde ned till borggården.

Ridknekten Freytag följde henne; hon fick efter förgiftningsförsöket

icke mera gå eller rida ensam ut. Hon lät sadla sin häst, red utan mål och befann sig, utan att tänka derpå, vid Klara kyrka, som ännu kvarstod i det skick, hvori den uppförts af Johan III på ruinerna af ett nunnekloster. Vid porten lemnade hon sin häst åt Freytag och gick in på kyrkogården, der några träd beskuggade småfolkets grafvar. Ingen vård, intet namn: de döde, som ville bevara ett namn åt efterverlden, hvilade alla under kyrkornas golf. Hagar betraktade Klara kyrktorn, som ansågs vara det högsta i Sverige. Under tuppen på tornspiran blänkte en vindflöjel, som vid hvarje rörelse kastade en ljusblink omkring sig. Han var utsirad med snideri och en glasbit i skifvan. Tuppen, som fordom varit förgylld, var grå af ålder, men glasbiten fortfor att härma blixten. Man kunde tänka sig ett hån mot människorna: vaksamheten hade föråldrats, men lättsinnet fortfor att lysa.

Vårftonen var så svalkande frisk. En rödstjert qvittrade i den gamla linden. Mellan de glesa kojorna vid Tegelbacken sågs Riddarholmskyrkans torn och en glittrande flik af Riddarefjärden. En gammal hvithårig kyrkväktare gick med sin räfsa mellan grafvarna, samlande i högar de gulnade löfven från en förgången sommar. Två barn sutto vid en lerkruka och blåste såpbubblor på en nyss uppkastad grafhög. Var det kanske deras moder, som hvilade under högen? Hagar tänkte på en graf, hvilken man visat henne på Karis kyrkogård, när hon sjelf var ett fattigt barfota barn. Hon visste icke, att denna graf nu var prydd med rosor från det heliga landet.

Hon satte sig på en stenbänk, som ännu fanns kvar från klostrets tider, och betraktade såpbubblorna. Lifvet lekte så frimodigt gladt på dödens bostad. Lika sorglöst lycklig och lekande hade hon sjelf en gång sittit på sin moders förgättna, namnlösa graf. Hon tyckte sig åter sitta på denna barmhertiga torfvä, som dolde förgängelsen, men hon satt icke sorglös mer; nu frågade hon den svarta mullen: är du slutet på allt? Och mullen svarade: ja, jag är slutet på allt.

Hon kände sig hopplöst bedröfvad och visste ej hvarför. Men hon satt likväl kvar. Här var frid mellan grafvarna, här trifdes ej höghetens spöken.

Steg närmade sig; någon sade: godqväll! och vid Hagars sida stod Gustaf Kurk. Denne unge herre, af hvilken lifvet sedan skulle uppfostra en krigare och en diplomat, förenade med sin ätts hela stolthet ett på samma gång vekt och våldsamt lynne, som kunde skiftevis svärma och rasa. Nu var något ur hakarne: han ville fatta Hagars hand, som hon drog tillbaka, och sade med en lidelse, som han icke vårdade sig om att dölja:

– Det var väl, att jag fann dig. Jag har vidtalat skepparen Mickelson här vid Tegelbacken. Han afseglar i natt till Stralsund, och jag följer honom.

– Du vill resa till Tyskland? Till kriget?

– Ja, hvad vill du göra med ett så uselt läshufvud, som mitt? Min fars lagfarenhet går icke i mig. Han får nöja sig med min bror Knut. Slå dank kan jag icke. Jag är nitton år, af krigareslägt och duger icke till pennfäktare.

5 Jag vill bryta en lans för den jag har kär.

Der flödade upp en namnlös, förut okänd våg i ett dittills slutet flickhjerter.

– Vet du också, Gösta, att en man kan falla i krig? Vet du, att mången vid nitton år har dött ensam och obegråten i främmande land?

10 – Bryr jag mig om lifvet, der du icke finns? Gif mig ett ord, för hvilket jag kan lefva och segra! ... Du vill icke? Behåll det. Jag går att dö, och säg ej, att jag skall dö obegråten. Du skall nödgas begråta mig, om du vill eller icke. Jag vet, du är ärelysten; du kan få allt, men se, Hagar, du kan aldrig få någon, som har dig så kär!

15 Sedan ett halft år hade Hagar Ring hört dessa ord och alltid förstått att slingra sig undan. Det hade blifvit henne allt svårare, och en förrädare hade uppvuxit inom henne, ju mera ståndsskilnaden upphörde att tynga. Hon sökte skydd bakom sin stolthet, som var icke mindre än hans och svarade:

20 – Är det så, som en man skall lefva och dö? Han som fått bragden, han som fått äran, skall han binda sitt lif vid en flickas ord? Blygs du ej, Gösta, att gifva dig i trældom under ett löfte, som du skall ångra i morgon och glömma i öfvermorgon?

– O, du visa Sibylla, hvarför har Gud skapat dig så, att du och ingen annan är just för mig! Bryr jag mig om din visdom? Begär jag dina malätna folianter? Dig begär jag och ingen annan, om du ock vore ett skogsrå eller 25 en hafsfru, och jag skall ega dig, om du än gömde dig bakom en drottningssläp. Kallar du detta trældom? Hvad kallas då det, när en fri man befriar en trälbunden qvinna?

– Gå, Gösta, gå! Du har druckit vin.

30 – Än sedan? Jag har utan din tillåtelse druckit en afskedsbägare med mina vänner i von der Lindens källare. Och nu har jag mod att säga dig allt. Följ mig, Hagar! Vi gå nu genast om bord på Mickelsons fartyg. I morgon äro vi långt ute på hafvet, och vida verlden står öppen för oss. Vi två skola eröfra verlden.

35 Der sken en blyxt genom Hagars mörka ögon, slocknade hastigt och tändes åter. Det djerfva trotset inom henne svarade ja, men klokhet och stolthet svarade båda nej. Hon reste sig tigande, vände honom ryggen och gick.

Han grep hennes arm. Hon stadnade och såg bort.

– Jag skall befria dig, Hagar, fortfor han enträget. – Är du icke en fånge? Är du icke slafvinna? Är du icke för god att knyta en högfärdig prinsessas skoband? Finns då ingen piga i Stockholms slott, som bättre än du kan krypa på knä för en kunglig tyrann? Gå, säger hon, och du går. Stå, och du står. Var mitt latinska lexikon, var min knäracka! säger hon, och du är hennes lexikon, du är hennes knäracka. Hvarför säger du icke till henne: ja, jag går och kommer aldrig tillbaka? Du är för högboren, Hagar, att låta behandla dig som en simpel kammarpiga. Har du icke sagt mig, att du är från stjernorna? Och hvarifrån är Kristina? För tvåhundra år sedan voro Kurkarne lika goda som Vasarne. Kom, var fri, och jag skall lägga för dina fötter en tysk furstekrona, om du begär så litet! Jag skall lägga för dina fötter kejsarkronan, om du begär mer.

Hon fortfor att tiga och vände sig bort, men hon lyssnade. Hon kände sig stå vid en brinnande afgrund, men o, huru frestande!

– Trampa ej på grafven! inföll en okänd röst, och den gamle kyrkväktaren stod bakom dem. – Trampa ej på en moders graf! ... Hvad är det ni säger, unge herre? Här, – och han pekade på en glänsande såpbubbla, som uppsteg i solskenet ur barnens rörpipa, – här är kejsarkronan ... Och här, – han pekade på grafven, – är hennes ände.

Hagar slet sig lös och flydde med bevingade steg, flydde sig sjelf. Unge herr Gustaf följde henne, såg Freytag vänta vid porten och vände svärjande om. I det stränga Kurkska huset hördes aldrig en svordom. Vin och kärlek hade bragt den ädelt tänkande ynglingen ur jernvigt.

– Nej, jag reser ej utan henne; jag skall befria henne! utropade han, sprang öfver barnens lerkruka och rusade bort öfver grafvarna.

Hagar kom till besinning först när hon åter stod räddad vid slottets trappa. Der erinrade hon de enstafviga ord hon uttalat för hvarje trappsteg, när hon steg ned, och nu fann hon ett nytt ord för hvarje steg, när hon steg samma väg upp:

– Det ... var ... väl ... att ... jag ... ej ... gick ... med ... Göst...

18. Minor och kontraminor.

Staten har sin moral och
en hederlig karl sin.

Rådets skrivvare, kunglige sekreteraren Nils Nilsson Tungel infann sig pligt-skyldigt klockan sex på morgonen i rikskanslerens förrum att mottaga sina

ordres för dagen. Han fick vänta länge, hans höge förman befann sig hos drottningen, såsom nu mera ofta hände, för att meddela henne viktigare ärenden. Tungel väntade icke ensam; här var styrelsens medelpunkt, här flög myggsvärmen ständigt mot ljusskenet; här vände mången åter med svedda vingar. Blickar af hemligt förstånd utvisade, att de fleste anlidade skrifvarens mäktiga förord.

– Hvad kan nu vara så brådt å färde? frågade en adelig ryttmästare, hvars ärende var att begära en förläning af jordagods för obetald lön. – Skrifvaren vet det: få vi krig med Danmark?

– Gud bevara! svarade Tungel med en axelryckning, som han lärt i statsmännens skola. – Krig ha vi mer, än vi godt kunna sköta. Jag tänker det är något klagomål från bönderne om adelns förläningar.

– Slikt kommer rådet till, medan fröken är omyndig, rättade en härads-höfding, som var stadd i bugningar för en lagsaga.

– Gud gifve hon vore myndig och sloge juten för döförat, efter hon skall vara så karlavulen, suckade en Åbo-krämare, som blifvit illa prejad på sin salpeterlast.

– Säg det! anmärkte en äldre, reputerlig tjensteman med en stor vårta på hakan. – Det är länge sedan vi sett en holländare i våra farvatten, allt för den fördömda Öresundstullens skull. Är det välbetrodde kunglige skrifvaren Tungel jag har den förmånen beskåda?

Tungel, som högdraget slagit sig ned på en bänk, medan de öfrige stodo, nedlät sig till det svar, att han vore densamme.

– Mitt namn är Lydik Larsson, tullnär i Helsingfors, fortfor den reputerlige med en ödmjuk bugning. – Törs jag begära få tala ett ord mellan fyra ögon?

Rådets mäktige tjenare mätte småstadsresanden med en granskande blick och fann honom bära försilfrade messingsknappar i rocken samt en urkedja af guld, alltså lämplig att plocka.

– Jag väntar hans nåd rikskansleren och har knapp om tiden. Törhända kan jag tjena med ett par minuter här i rummet bredvid, genmålde Tungel, som var husvarm i maktens herresäte.

När de befunno sig utan vittnen, började tullnären:

– Jag är nyss hitkommen på befallning af presidenten Kurk i ett vittnesmål ...

– Lydik Larsson? Ja, jag påminner mig, afbröt honom den myndige skrifvaren. – Ni blef åtalad för tre år sedan och dömd till sexhundra dalers böter för efterlåtenhet i tullen. Jag kan ingenting göra för er, min gode man.

– Tiderna äro svåra och sportlarne små, suckade tullnären. – Man slår sig illa ut med hustru och barn, och tullnärstjensten i Åbo är ledig ...

Kunglige skrifvaren kastade en blick på guldkedjan, som just ej antyde alltför betryckta omständigheter, och svarade:

– I Åbo? Ja, jag tror. Men der åtelen är ... ni förstår. Många sökande ...
Wenman från Åbo, Lüders från Stockholm, folk med förnäma gynnare. Det enda vore att insinuera hos hans nåd rikskansleren, i fall han ej redan bortlofvat tjensten. 5

– Skulle jag ej töras uppvakta hennes majestät drottningen? vågade tullnären hviskande fråga. 10

Skrifvaren höjde föraktligt på axlarna.

– Ni kommer från landet, min gode man. Om ni har någon dresserad finsk björn, som kan dansa för nådig fröken, så försök eder lycka. Kanske kan ni få en pung mynt eller ett rapp af ridpiskan, allt efter skickligheten. Lycka till!

– Nej, jag beder välbetrodde skrifvaren, lägg ett godt ord för mig hos hans nåd rikskansleren! Jag skall ej vara otacksam, och ... eftersom välbetrodde skrifvaren torde få omkostnader för min skull, så ... var så gunstig och tänk på mitt bästa! 15

De sista orden åtföljdes af en ansenlig skinnpung, som ljudlöst gled ned i skrifvarens vida rockficka. Icke långt derefter stod denne inför sin höge chef, föredragande en promemoria på de ärenden, som i dag skulle förekomma i rådet. Nils Nilsson Tungel var till alla delar den man, som drottningen så gäckande skildrat för Hagar Ring, men hon hade underlåtit att tillägga de egenskaper, som gjorde honom till ett mycket använt redskap i statens och längre fram äfven i hennes egen tjänst. Han var nemligen ett slipadt hufvud och känd för en ovanlig embetsmannaskicklighet. 20 25

Promemorian började med besättandet af några lediga tjänster, och Tungel hade sitt eget sluga sätt att rekommendera klienter, som betalat honom väl, eller motverka andra, som icke anlitat honom.

– Göinge domsaga: sökanden Silfvercrona har att fordra 1 000 daler och kan betalas med domsagan ... Fogdesysslän i Kexholms län: Joakim Simonow lofvar med 2 000 daler öka kronans skatt, som företrädaren undanhållit ... Kammarkollegium: skrifvaren Herlöfson är beträdd med lasteligt tal om hufvudbokens förande ... Nyslott: landshöfdingen Mikael Jordan klagar öfver kammarfiskalen Samuel Cröll ... Landträtten i Estland: von Heineman var sakförare för Paikull, som flyttade råmärket in på eders nådes förlåningar ... Åbo: Lydik Larsson, bötfäld af grefve Brahe för att han varit mån om adelns privilegier, söker nu tullnärstjensten ... 30 35

– Det är nog för i dag, afbröt honom Oxenstjerna kort. – Han tjenstgör vid dessa ärenden, Tungel, och får sedan orlof för i dag.

– Jag fördristar mig erinra om expeditionen till danska sändebudet ...

– Han har orlof från klockan tio. Se till, att han håller tand för tunga!

5 – Mitt underdåniga, tropligtiga nit ...

– Ja, jag vet. Gå sin väg. Han tjenstgör från klockan åtta till tio.

Förtroendemannen gick med bugtande rygg, betydligt tamare, än han kommit.

10 – Ola Berg! sade Oxenstjerna med låg röst. Ola Berg framträdde genom en lönn dörr till kabinettet och afbidade ordres. Han var en förslagen skånsk öfverlöpare och brukades af rikskanslern som detektiv i politiska ärenden.

– Följ Tungel i qväll efter mörkningen. Rapportera alla hans steg!

– Han skal s'gu ikke være den mus, som lister sig ud av kattens öine, svarade detektiven och försvann i sitt kryphål.

15 Samma dag, den 12 maj 1643, när de löpande ärendena voro expedierade i rådet klockan tio, afskedades Tungel från protokollet, och en hemlig öfverläggning tog början. Drottningen var närvarande och åhörde med mycken uppmärksamhet den ifriga rådplägningen, utan att deri deltaga.

20 För efterverlden är denna skickesediga öfverläggning i svenska rådet icke mera en hemlighet. Det var der man beslöt att afklippa de olidliga tvisterna om Öresundstullen och den ständiga faran af ett anfall från sidan. Ärendet gälde ett krig med Danmark, och det beslöts enhälligt, icke med lätt hjerta midt under brinnande krig i Tyskland och de redan så betungande bördor, som tryckte ett fåtaligt, fattigt folk. Men segrarne hade burit
25 sin frukt och nederlagen sin lärdom. Stämningen uttalades bäst i den gamle Jakob De la Gardies ord: »Man skall först med all makt söka en kristelig fred. Kan den intet vinnas, såsom nu för ögonen är, då måste man öppna på pungen och rusta sig till och sedan tro Gud om godt och gå rakt på fienden. Så gjorde jag med moskowiten.»

30 Framgången berodde likväl så väsentligt på hemlighetens bevarande, att derför utan hade kriget varit en dårskap. Kristian IV, som besegrat Sverige i nästföregående tvekamp, kunde endast angripas oförberedd och endast af Torstenson. Mot denne härförare stod hela kejsardömets makt i vapen, alltså borde Tyskland lika litet som Danmark förnimma den minsta knäpp
35 af en ny spänd hane på svenska geväer. Ytterligare stod vid Estlands och Lifflands gränser det då ännu mäktiga Polen med sin unge bragdlystne konung Uladislous, som brann af begär att hämnas sin faders nederlag och rycka till sig sin ärfda svenska krona. Mot vester, söder och sydost måste således alla

sqvallrande läppar tillslutas, alla lyssnande öron tillstoppas. Mot nordpolen var riket tryggt och nästan lika tryggt mot den trötte ryske jätten i öster. Allt sedan Gustaf Adolfs tider hade bådats fiende Polen lyckats förena Ryssland och Sverige i en sällsynt vänskap. Det var först efter Kristinas tider, som
 5 hjeltarne Karl X Gustaf och Karl XII genom Polens underminerande – det största politiska misstag i Sveriges historia – lyckades draga öfver sitt rike Rysslands kolossala, från sin naturliga dämmare frigjorda makt.

Så skickligt hade svenska regeringen dolt sina planer och visat sig undfallande mot kung Kristians öfvergrepp, att ingen diplomat utanför svenska rådet trodde på krig med Danmark. Men hur lyckligt än hemligheten bevarades, låg der för mycket misstänklighet i tidens luft för att icke någre bland diplomaterne skulle med spejande ögon och lyssnande öron hafva vädrat
 10 någonting, som *dock* kunde vara i görningen.

En af de skarpsyntaste och en, som dertill hade mesta anledning att hålla sig vaken, var danske ministern i Stockholm Peder Wibe. Denne herre
 15 hade på aftonen samma dag, när kriget beslöts i rådet, mottagit en kurir med depescher från sin regering och bref från danske ministern i Warschau. Innehållet tycktes förtreta och oroa honom; hans otålighet gaf sig luft i enstaka utrop under läsningen, medan hans systerson och privatsekreterare, unge Rantzau, tid efter annan afbröt honom med frågor om en svårläslig
 20 rapport, som var under renskrifning. Wibe egde, hvad Oxenstjerna saknade, en pålitlig handsekreterare.

– Vil du tie? ... Corfitz Ulfeld utnämnd till rikshofmästare? Ja, hvarför är jag icke kungens svärson? ... Finnas ej flera bastarder att försörja dig, Rantzau? ... Och kungen utgifver sin »Nye Reces«! Hvertill tjenar att stifta
 25 lag för en så usel styrelse, som vår kungliga danska? ... Afskeda rådet, tukta småadeln, frigör de lifegne, och svensken skall icke våga knyta näfven i byxfickan.

– Men friheten, ers excellens ... adelns privilegier? vågade den fullblodige sekreteraren invända.
 30

– Håll munnen! ... Hamburg mumlar ... holländaren stångas ... Se åt hvem som knackar!

Äfven Wibe hade en lönntrappa, som ingen diplomat ville umbära vid denna tid, när så mången spårhund måste komma och gå osedd. Sekreteraren införde en vestgöte med rensel på ryggen och en bundt väfskedar
 35 öfver axeln.

– Så, så, sade Wibe, när den nykomne med en bondaktig skrapning på baktassen frågade, om hans nåd behöfde byxtyg af samma sort, som borg-

mästarens byxor i Skara. – Lagg aflösskägget, du, och kasta det der skräpet i vrån. Den unge herrn här går uti mina byxor.

– Fülle jag det tror, genmälde vestgöten och skrapade sig betänksamt i den yfviga, gula luggen. – Visa mig stjerten, sad' göingen, så jag får se, om du är råf eller anka.

– Hvad nu, lymmel? röt ministern otåligt. – Kör ut karlen, Rantzaul!

Innan det kom till denna handgriplighet, fann den nykomne för godt att taga reson, kastade från sig peruk, skägg och handelsvaror samt visade under förklädnaden kunglige skrifvaren Nils Tungels grinande ansigte.

– Undskyll, ers excellens, sade han. – Jag står här under danska kronans lejd, och mig skall intet ondt vederfaras, men utanför trädgårdsporten är icke lätt att lista sig genom. Hade jag icke en stöfvare tätt i hälarne ända från Nygatan? Men jag lurade honom. Jag slank in i Bouchtska gården, som har två utgångar, och förr än hans råf bet min gås, var jag öfver muren i trädgården. Vackert så vid mina år, ers excellens. Men med repet på dörrkroken och Danmarks välfärd der innanför, skonar jag, som ers excellens ser, hvarken lif eller välfärd för mitt underdåniga nit.

– Jag förstår, genmälde Wibe med ett förakt, som han knappt vårdade sig om att dölja. – Tungel sätter sin hals på spel, och detta skall vedergällas kontant. Men hvad är nu å färde, när en så försiktig man icke törs skrifuva eller skicka en annans hals i snaran? Är det en revolution?

– Bättre upp, ers nåd, bättre upp. – Och svenska rådets förtroendeman räknade redan i tankarne de högar af guld och torn af äreställen, som ett förräderi just i den rätta stunden ofelbart måste inbringa honom.

Wibe blef uppmärksam. Han kände sin man och nedlät sig att smickra en usling, som han behöfde.

– Jag känner ert nit, fortför han, – och det skall belönas efter förtjenst. Ni är en ovärderlig bundsförvandt, Tungel, och rikskansleren behandlar er som ett legohjon. Vore jag i hans ställe, skulle jag gifva en man, som er, sin berättigade plats i rikets råd. Det är lyckligt för oss, min käre Tungel, att vi bättre förstå uppskatta ert värde. Men våga icke i otid ert dyrbara lif! Ni behöfves nu bäst der ni är. Hvad är det om? Ligger drottningen för döden sjuk?

– Bättre upp, ers excellens! – Skrifvaren kunde ej neka sig nöjet att utminutera sin nyhet droppvis, liksom man räknar högar af guldmynt ett och ett för att höra hvartenda särskildt klinga.

– Då har Torstenson blifvit totalt slagen i Tyskland. Ut med det, karl!

– *Sverige förklarar Danmark krig!* hviskade Tungel med tonvigt på hvarje stafvelse. Detta var hela guldrullen i klump.

Wibe reste sig och satte sig åter. Han hade känt i luften oset af något brändt, men det låg som ett obestämdt töcken vid framtidens horisont.

– Det är icke möjligt! utropade han.

– Det är säkert, genmälde skrifvaren.

Ministern lugnade sig.

5

– Ni torde hafva misstagit er. Förklara på hvad ni stöder en så vågad förmodan.

– Rådet har haft ett sammanträde för slutna dörrar i dag från klockan 10 till 2 på eftermiddagen. Skrifvarne ha för i dag fått orlof. Rikskanslern för protokollet. Kurirer hafva afgått till Hamburg och Amsterdam.

10

– Så? Ingenting annat? Är det första gången rådet sammanträd inom lyckta dörrar? Och har man icke länge underhandlat med Hamburg och Nederländerna? Detta är ingen nyhet, min käre Tungel. För den hade ni kunnat spara er hals.

– Ers excellens far vilse, fortfor skrifvaren, så förnärmad, som man ju måste vara, när man ser en guldhög förvandlas till vissnade löf. – Det gäller krig mot Danmark; jag läser detta i rikskanslern som i en bok. Dertill har jag mina extra kunskapare. En skrifvare hos gamle De la Gardie inberättar, att riksmarsken uppsätter mönsterrullar för allt stridbart manskap på sina gods, beställer vapen i Norrköping och låter sammandraga krigsfolk mot skånska gränsen.

15

– Deri gör marsken klokt. Slå Torstenson, Tungel, slå Torstenson, och det torde ej töfva länge, innan manskap behöfves vid skånska gränsen! Ni löper med limstången, min gode man. Men lika godt, jag krediterar er en hals till godo. Har ni hört något om furst Radzivil? Jag beundrar er, Tungel. Det var det finaste af alla knep på er långa meritlista. Jag beställer honom hit; som kunskapare hoppas jag, att han skall komma i gräl med de svenske junkrarne och tussa på dem den polske kungen. Stickor heller! Han rafflar och dobblar med dem, de blifva hans bästa supbröder. Då spanar ni ut, att han har en gemål ... Hvad var det ni sade hon var för en?

25

30

– En för detta kammarpiga, som med sin rikedom köpt en ruinerad adelsman.

– Riktigt. Ni är människokännare, Tungel. Ni hoppades få furstinnan presenterad vid hofvet för att hon der skulle blamera sig bättre, än hennes man lyckades göra. Hon förekom er och gjorde sig omöjlig, men ni fann på ett råd. Sedan ni sörjt för att hennes conduit kommit till drottningens öron, anvisade ni henne timmen, när drottningen skulle rida ut, och intalade henne att tilltrotsa sig en presentation. Man kan icke bättre anlägga en mina.

35

Om ni icke läst rikskanslern som en bok, så har ni åtminstone läst drottning Kristina. Mottag min compliment, herr kunglig sekreter och blifvande riksråd! Utgången öfverträffade all förväntan. Det polska fursteparet skyndade sig derefter på er inrådan att afresa, innan er förman, rikskansleren, hann
 5 erbjuda dem en satisfaktion, som skulle tillintetgjort effekten i Warschau. Skada, att det kom något privat intresse med, som ni icke beräknat. Hvad är det för en dum förgiftningshistoria, som ryktet omtalar? Ville furstinnan förgifta drottningen?

– Ers excellens, jag bedyrar ...

10 – Det är öfverflödigt. Ni är för klok, för att jag skulle tro eder om en sådan sottise. Men hvad var det? Ville furstinnan hämnas på drottningen, förrän drottningen skymfat henne?

– Det är en gåta för mig, som för ers excellens. Drottningen har en favorit, en flicka från landsvägen. Det tyckes, som skulle furstinnan Radzivil af
 15 någon obekant orsak hata denna favorit, som hon aldrig har sett, och velat röja henne ur vägen. Hon försökte detta på det miserabelt enfaldiga sätt, som ers nåd torde känna. Så kan endast en för detta piga blamera sig. En förnäm dam skulle ha gjort det skickligare.

– Nå, godt. Denna episod har ingen annan betydelse, än att möjligen
 20 diskreditera vår plan i Warschau. Till en början är effekten förträfflig. Se här hvad man skrifver derom med dagens kurir. Konung Uladislaus har blifvit behörigen underrättad om den skymf, som i Stockholm tillfogats en hans undersåte af Sveriges drottning i egen person, och har tillkallat chefen för huset Radzivil för att i hans namn fordra en lysande upprättelse. Han skall
 25 sannolikt ej nöja sig med Wrangels afsättning, utan fordra hans dödsdom, och detta kan svenska regeringen omöjligt bevilja. Vi ha således just den konflikt i gång, som vi så länge efterlängtat. Enda faran är, att den gamle furst Radzivil, som ännu icke var anländ, när brevet afgick, vägrar att erkänna den förolämpade som en medlem af sin familj. Tror ni, att han skall vägra?

30 – Det är möjligt, ers excellens. En mesallians! Och Radzivilerne äro af alla stolta polackar de stoltaste.

– Gamle Radzivil får icke vägra. Jag skall låta erinra honom, att hans namn står i pant, detta namn, som man skymfat i Stockholm. Nej, Tungel, ni har utspelat en trumf och spelat för väl för att kunna tappa. Låt oss nu
 35 blanda korten skickligt i Warschau, och ni kan lägga eder lugnt att sofva på edert inbillade krig. Sverige skall aldrig våga angripa Danmark, om den polske uroxen stångar sina horn i dess sida.

– Också möjligt. Men dessa horn ha blifvit afsågade förr, och nu är jag

här med det budskap, att rådet beslutit krig. Jag har varnat ers excellens, jag tvår mina händer.

– Godt, godt! Jag skall belöna er tjenst, som om Torstenson redan stode vid Köpenhamns murar. Se här en vaxel på Texeira i Hamburg. Papper är i dessa tider säkrare än guld och Texeira den säkraste bank näst Ruben Zevi. Lemna vestgöten här, och kläd eder till dalkulla. Der i väggskåpet finner ni kjol, tröja, förkläde och huckle. Jag riskerar mitt goda rykte, men hvad gör man ej för sina vänner? Min tjenare skall ledsaga eder. Tag en omväg, försvinn i skuggan af slottsmuren; man är ingenstädes säkrare, än tätt invid galgen ... Så! fortfor han skrattande, medan kunskaparen undergick denna förvandling. – Möt nu i mörkret prosten i Leksand, och han skall svära på, att ni är ett af hans skriftebarn. Farväl, min ohängde bundsförvandt, jag räknar på edra vidare tjenester.

– Rantzau, yttrade Peder Wibe till sin sekreterare, när svenska rådets förtroendeman lyckligt var utom hörhåll, – jag gaf den der karlen 6 000 daler nu, och 6 000 har han fått förut: hvad anser du honom vara värd?

– Sex öre till ett bastrep. Hampa vore ett slöseri, svarade Rantzau.

– Ja, så skulle jag ha svarat vid din ålder. Och likväl uppsätter denne karl Axel Oxenstjernas ultimatum till kejsare och konungar: ho vet hvad han ännu skall uppsätta åt drottning Kristina? Mins, när du blir minister, att du betalar förrädaren, innan du hänger honom. Det är ett elände, Rantzau. Staten har sin moral, och en hederlig man sin, men de gå ihop först vid galgen. Hvad vill du betala för den nye rikshofmästaren Corfitz Ulfeld?

– Jag förstår icke ers excellens.

– Nej, du förstår icke. Han är ju numera Kristian IV:s högra hand, han regerar Danmark och skall troligen slingra sig fram några år. Hvarför jemföra en så högt uppsatt dignitär med en simpel landstjuf? Den dag torde komma, när Corfitz Ulfelds högre meriter göra honom förtjent af en högre galge, än Tungel. Gå till hvila, min son, och dröm icke om en statsmans ihåliga segrar, dröm om din käreasta, dröm om en hederlig landtgård i Seland's bokskogar eller en ärlig död på fältet för gamla Danmark!

19. Höjderna och djupen.

De stora höjderna stiga endast ur stora djup.

Sverige hade hört större vältalare och kraftigare botpredikanter, än drottning Kristinas öfverhofpredikant Johannes Mathiæ, men få, hvilka, som

han, eller mer än han, predikat den kristna kärlekens evangelium. Han var sitt tidevarfs evangelist, sitt århundrades Tollstadius. Och nu var han utnämnd till biskop i Strengnäs; nu skulle han, på Kristi himmelfärdsdag, säga sin församling farväl i Storkyrkan. Intet under, att den föga rymliga kyrkan var till trängsel fylld och att tårar sågos i många ögon. På den kungliga läktaren visade sig drottningen med sin uppvaktning, riksrådens bänkar voro fulltaligt upptagna, många andra förnäma och höga personer närvaro. Nu förväntade man af en hofpredikant idel honung och sötma till jordens mäktige; nu skulle han tala om deras höga kall och förtjenst framför andra dödliga; nu skulle han, som några år senare professor Alanus i Åbo, förklara adelskap för en gudomlig inrättning och hvarje högättad person begåfvad redan i födseln med synnerliga utmärkta egenskaper. Predikanten svek denna väntan: han visste väl till hvilka han talade, men han böjde sig icke denna gång; det låg den milde evangelisten på hjertat att, också han, en gång nedböja sina åhörare inför den Allsmäktiges thron. På samma gång han talade kärlekens tröst, visade han äfven sanningens tänder.

Han tillämpade dagens text på Esaias' ord och Marias lofsång: »Alla dalar skola upphöjas och alla kullar förnedrade varda. De mäktige hafver han satt af sätet och uppsatt de ringa.» Detta är upphöjelsen efter Guds rikets lagar. Menniskorna söka höghet och ära med minsta möjliga sjelfförsakelse. De klifva helst på hvarandras axlar, trampande under sig de ringa och svaga. Men Gud upphöjer ingen, som han ej förut nederslagit. De stora höjderna stiga endast ur stora djup. Aldrig hade David uppnått en så hög ära, om ej bedröfvelsen gått som vattuflooder öfver hans själ, om han ej ätit aska för bröd och blandat sin dryck med tårar. Kristus vid sin himmelfärd var den samme Kristus, som dött för oss i smälek på korset. Hvilken dristade mäta sig med hans apostlar? Och dock voro de på jorden de ringaste och mest föraktade, liksom sin mästare. »Du elända, öfver hvilken alla väder gå, och du tröstlösa, si, jag vill lägga dina stenar i blyglans och lägga din grundval med safirer och vill göra dina tinnar af rubin och dina portar af gnistrande ädelstenar. Ty bergen skola vika och högarna falla, men min nåd skall icke vika från dig, och mitt fridsförbund skall icke förfalla, säger Herren, din förbarmare.» (Es. 54: 10–12.)

Predikanten slutade med några få ord till afsked och tack. Den så ofta undfallande läraren var såsom förvandlad. Han kände sig stå till räkenskap inför sin Gud. Hvad frågade han efter jordens väldige? Han erfor något inom sig af Esaias' ande och kraft: denne det gamla testamentets evangelist kunde nederslå högarna, såsom han upprättade dalarna. Och det adelsstolta

Stockholm, det högmodiga tidehvarvet, som så obevekligt förtrampade allt det ringa, det svaga, det vanbördiga under sin fot, behöfde, efter så många milda maningar, en varning till afsked, lika godt hvem den träffade. Herrarne i riksstyrelsen och deras vederlikar tyckte icke om Johannes Mathiae predikan; det var väl, att han bortskickats till Strengnäs. Fröken Kjerstin satt stum och tankfull. Försakelsen, förödmjukelsen ingingo ej i hennes uppfattning af äran. Och dock var der något storartadt, som anslog henne, i dessa fallande berg och stigande dalar. Hon upptog dem i sin tankegång, hon tillämpade dem på sitt sätt.

Lifsuppfattningen begynte mogna i Kristinas sjuttonde år. Hennes tysta närvaro vid rådets öfverläggningar vidgade synkretsen och ingaf henne, som dittills endast sett kronans rättigheter, en aning äfven om kronans pligter. Det fanns ögonblick, när hon tog sitt blifvande kall på fullt allvar, likasom det fanns andra, när hon åter glömde det. Studierna, som hon fortfor att älska, antogo en annan riktning. De klassiska språken, teologin, filosofin och matematiken fingo för en tid vika för studier i historia och statsrätt. Folkkrättens berömde grundläggare, Hugo Grotius, Sveriges ambassadör i Paris, blef nu, jemte Tacitus, hennes älsklingsförfattare.

Efter middagstaffeln företog drottningen sin dagliga ridtur, denna gång, helgdagen till ära, åtföljd af en mer än vanligt lysande svit. Hon red öfver den till hälften planerade Drottninggatan och öfver den landsväg, som sedan blef Norrtullsgatan, till de landtliga trakterna af nuvarande Haga park, drack ett glas vatten ur källan vid skogvaktarebostället, gjorde en omväg söder om Brunnsviken till nu varande Söderbrunn och återvände till Ladugårdslandet på den väg, som ännu, i dess utvidgade och mera vårdade skick, kallas Drottning Kristinas väg. Dessa ridturer saknade ej en politisk betydelse. De vande hufvudstadens befolkning att se sin blifvande herskarinna uppträda fri och obunden af förmyndares tyglar, i hela glansen af ungdom och framtidförhoppningar.

Riddräkten klädde henne förträffligt. Hon såg bra ut i sitt raska traf, med sin lediga hållning, sina af ridten purprade kinder, sina stora, glänsande ögon, som tycktes genomtränga allt, och det blonda, fladdrande håret, vindens lekboll, som stal sig ut under hennes svarta sammetsbarett. Hon förstod att förena sin kungliga värdighet med ett så otvunget ungdomligt skick, en så frimodigt glad helsning till alla, som mötte henne, att på söknedagarna tvätterskan glömde sin klappbrygga och dalkarlen stadnade med sin handkärra för att uppfånga sin andel af deras frökens alla hjertan vinnande ögonkast. Nu på helgdagen, när allt, som i den tränga, smutsiga staden

behöfde andas och vederqvickas, strömmade ut till solskenet och vårluften på Ladugårdslandet, möttes drottningen öfverallt af tätä, beundrande folk-skaror. Just sådan ville de se sin fröken. Hvad skulle icke hon uträtta, när hon en dag tog makten af herrarne? Kristina var populär, som alla unga
 5 thronarfvingar. Hon, hon skulle göra allt bättre, än det nu var. Allt, som suckade i betryck och armod, allt, som led förfång eller orättvisa, såg upp till henne som till en försyn. Hon skulle uträtta allt, som nu var snedt; hon skulle bota allt, som nu var i olag; hon var den kommande hjälparinnan i all nöd, den efterlängtade befriarinnan från allt öfvervåld. Herrestyrelse har
 10 aldrig varit älskad i Sverige, äfven när den förtjent att vara det; konungamakten är en så gammal tradition och så djupt rotad i folkets föreställningar, att äfven den frie mannen vill se en enda råda, och råder icke denne ene, pratas han kull. Men denna prinsessa skulle råda, det såg man redan på den säkerhet, hvarmed hon styrde sin ystre donske springare Rurik, som
 15 undanträngt Caballero.

Var hon icke den store kung Gustafs dotter? Han, den folkkäre, hade redan efter sitt ärorika fall hunnit blifva en myt. Under hans tid förestälde man sig allting bättre och så som det skulle vara; då visste man hvem man borde vörda och lyda. Hvem visste det nu? Allas ögon ville i dottern igen-
 20 känna fadren: det var uppenbart han; man kunde ej misstaga sig. Så kunde ingen annan sitta till häst, så blid kunde ingen annan skåda omkring sig och helsa på fattigt folk. Der gick ett gladt sorl genom åskådarnes leder, när Kristina red tillbaka öfver Norrbro och Mälarens friska vårvindar blåste i den främst ridande hofjägarens blågula standar. – Si, den Guds utkorade,
 25 är hon icke rätt som en engel från himmelrik? Hvarför vänta de? Hvarför uppsätta de icke henne nu genast på thronen? Hör hon icke Sveriges allmoge till? Men herrarne, herrarne, ja, de ha det godt nu, så länge de makten hafva, och släppa ej vår välsignade fröken till hennes rätt. – Ett sorl, som liknade knot, hördes bland en skara sjömän vid Skeppsbron.

30 – Huru länge skola vi tåla herrarnes regemente? ... Myndig! Myndig! Drottningen myndig!

Kristina hörde detta och sporrade hästen, helsande åt alla sidor. Sjö-männen öfverröstades.

– Si, nu helsade hon återigen! Det var på mig hon helsade ... Nej, på
 35 mig ... Gud signe henne, det är *vår* fröken; hon skall råda och ingen annan!

En lustig skraddaregesäll, inklämd med sin tunna person mot broskranket, företog sig att sjungande öfversätta de kringståendes känslor med den gamla danslekens ord:

Hej, säj, så får du mej,
Och får du mej, så står du dej!

Hvarpå en annan tunn medbroder, lika inklämd på motsatta sidan af bron, profetiskt fortsatte:

Vill du inte ha mej, får du låta bli mej,
Vill du inte si mej, får du gå förbi mej.
Si, så är jag fri från dej!

5

Kristina har berättat, att rådet erbjöd henne kronan redan i oktober 1643, ett år före tiden. Deraf finnes i historien intet spår, men väl många, att folket ville påskynda myndighetsåldern. Hon visste detta, och det öfverensstämde med hennes brinnande längtan att utföra storverk. Men hon förstod, att tiden kräde manskraft vid statsrodret, och var klok nog att vänta. Hon mognade hastigt under folkets kända medhåll. Riksförmyndarne insågo, att hon var drottning, innan hon ännu bar kronan, och från denna tid begynte Kristinas mening tynga i styrelsens vågskål.

10

15

När hon uppnått slottsporten, höll hon stilla, betraktande från sadeln de högtidsklädda folkskarorna och den i solskenet glittrande strömmen.

– Se, sade hon till gamle riksamiralen Gyllenhjelm, som var henne till möte vid porten, – detta är mitt parlament, min krigshär och min flotta! Finns någon skönare ädelsten i en krona, än folkets kärlek? För detta folk skall jag göra allt, uppoffra allt, försaka allt. Jag skall göra det icke blott mäktigt och rikt; jag skall göra det lyckligt. Min lager skall icke fläckas af blod, min ära skall vara folkets frihet och välstånd, min lön dess välsignelser. Store Gud, huru kan någonsin en furste öfvergifva sitt folk eller söka sin ära i främmande länders hyllning? Hvad jag kan uträtta står i Guds hand, men historien skall intyga, att jag blifvit mitt folk trogen. När jag dör, skola svenskarne säga om mig: om hon icke förmådde allt, så ville hon allt och försakade allt för vår lycka. Och när jag dör ogift, skola de tillägga: hon älskade oss så högt, att hon icke ville dela sin kärlek.

20

25

– Jag får intet höra, hvad de säga; jag har intet, som min nådiga frände, ett sekel qvar att lyssna på folkprat, genmälde skämtande den 69-årige Gyllenhjelm, hvars förvandtskap med det kungliga huset gaf honom rätt att språka fritt. – Men när jag omsider möter min nådiga frände på de elyseiska fälten, vill jag hörsammast skicka Tungel att kunska ... Nej, han är intet till finnande der, han bor troligen litet lägre ned. Men jag skall gå sjelf, jag skall

30

35

spöka i Ridrarholmskyrkan vid början af nästa århundrade och leta bland inskrifterna efter min nådiga frändes äreminne. Så framt ej Sveriges stormäktiga drottning derförinnan eröfrat Europa och ligger begrafven i Rom ...

– Jag skall tänka derpå, sade Kristina muntert. – Min frände kan skicka
5 Torstenson till Rom att beställa kvarter. Näst Ridrarholmskyrkan har jag intet emot att hvila i Peterskyrkan, blott intet som påfve. Det lærer hvarken anstå mitt kön eller min tro. Förr torde jag göra påfven till lutheran, än han mig till papist ... Men hör, hvad är det de sorla der nere?

– De ropa: drottningen myndig!

10 – Det tror jag dem om. Det är de femtusen män, förutom qvinnor och barn, vid sjön Genesaret. Skilnaden är, att de förre femtusen redan ätit sig mätte och desse begära få göra det. God qväll, frände. Det är tid att följa Mästarens föredöme och draga sig undan.

Hon hade rätt; det var tid att försvinna, ty ropen blefvo allt högljuddare.
15 En squadron af lifgardet red fram och posterade sig framför slottsporten. Denna försigtighet blef öfverflödig. Så snart den stolta, unga prinsessa, som så förtjusat åskådarne från höjden af Ruriks sadel, försvunnit, tystnade sorlet efterhand, och skarorna skingrade sig.

När drottningen red in med sin svit på borggården, uppkom ett ögonblicks trängsel, ty äfven der stodo skaror af nyfikne. Hagar befann sig i sviten. Hon hade stigit af hästen och kastat tygeln åt ridknekten, när hon tätt framför sig upptäckte bland åskådarne en äldre man, som med stirrande häpnad betraktade henne. Denne man hade hon sett förut; ja, hon kunde ej
20 misstaga sig: vårtan på hans finrakade haka gjorde honom lätt igenkänlig.

– Är det icke tullnären Lydik Larsson från Helsingfors? frågade hon.

– Ja, ers nåd, svarade förlägen den forne beskyddaren med en bugning, som ej kunde vara djupare, om den gält drottningens egen höga person.

– Och känner ej tullnären mera igen mig? återtog Hagar, sjelf knappt mindre förlägen, när hon ihågkom deras afsked för tre år sedan, då Larsson
30 presenterade henne i den snäfva nya hastverksklädningen för presidenten Kurk i Åbo.

– Jag skulle ej fördristat mig igenkänna jungfru Hagar, om jag ej fått höra af hans nåd presidenten, att ... att ...

– Ja, att tiderna förändrats, inföll den unga hofjungfrun. Det var något
35 brydsamt att nu erinras om Åbo-klädningen, som fordom var helgdagsdrägt för en barfota, men i silke och sammet tager man sådant lätt. – Jag kände genast igen tullnären och ser, att helsan har varit god. Tack för sist; det var tullnären, som förde mig ut i verlden. Kan jag vara till någon tjänst? Jag kan

ej bjuda tullnären upp till mitt rum, det är ej tillåtet, och jag måste nu kläda om mig; fröken har ett litet värdskap i qväll för sin hofpredikant, som skall flytta till Strengnäs.

– Jag skulle underdånigst ha en liten begäran, men det tör vara olägligt ...

Hagar eftersinnade. Hon tänkte på fru Beata och skulle icke för hela Stockholms slott ha vågat införa en främling i den kungliga våningen. Men der fanns på nedra botten ett mottagningsrum för supplikanter aflägre stånd. Hon anvisade honom detta rum och lofvade snart vara tillbaka.

Tullnären satt der i sällskap med en bryggare och en fiskmånglerska, som väntade på audiens hos köksmästaren. Hans tankar gjorde en rundresa från Stockholm till Thurholm, veko i förbifarten in i Kaskas torp och voro strax åter i Stockholms slott.

– Begriper du något, min gubbe? sade han till sig sjelf. – Nästa gång du ser ett pyre ligga i en näfversko någonstades i ödemarken, så inbilla dig icke, att det alltid skall ligga der! Det tör hända, att du hittar det om några år i sammet och guld i en drottningens följe. Hvarför tog jag intet lyckobarnet till mitt, när det bjöds? Arten satt i henne: fram skulle hon, och fram kom hon. Undrar, om hon är högfärdig ...

Fiskmånglerskan hade sett Hagar på trappan och hviskade till bryggaren:

– Såg käre far frökens troll?

– Hvem skulle det vara? frågade bryggaren.

– Frökens finntroll. Hvar menniska vet ju, att otyget flög hitöfver i korpa-hamn och blef förvandladt till jungfru, när det satte sig på Tre kronor. Det är nu hon der, som vet allting och kan allting. När fröken behöfver veta någonting, säger hon pull pull, så kommer finntrollet och lär henne att läsa bakfram i Guds ord. Intet under, att fröken är så skräckeligen lärd. Men si, korpvingarna växa beständigt ut i ryggen på'na; då säger trollet: mutta tutta, så krypa de in igen under klädningslifvet ... så länge det nu räcker; intet lär det räcka länge, innan sömmarna spricka ... Bevare oss, när man talar om trollet, är det intet långt borta!

Hagar inträdde i hofdrägt, skygg och motvillig; hon kunde icke vägra att höra sin gamle beskyddare. När hon varseblef sällskapet, grep hon till sitt nyligen återupplifvade förråd af finska. Tullnären talade finska som sitt andra modersmål, och samtalet fördes på detta språk, likasom för att bekräfta alla onda rykten om korpvingarna under klädningslifvet.

– Undskyll, sade den så illa beryktade flickan, – jag har ej mer än några minuter lediga; klockan sju är min tjenstgöring. Kan jag vara tullnären till något gagn i Stockholm?

– Det är så, anförde Lydik Larsson ödmjukeligen med en beundrande blick på lyckobarnet, – att Betty är nog en husesam hustru, men år och barn, ser nådiga jungfrun, och pligt till kronan, snäfva sportlar, dåliga tider ... Jag söker lediga tullnärssysslan i Åbo ...

5 – Lycka till!

– Ja, der som jungfru Hagar ville gunstbenäget gifva en aldrig så liten puff åt lyckans hjul för en gammal tjenares bästa, kunde väl meriterna komma i nådig frökens höga åminnelse.

10 – Nu tala de trolspråket, hviskade fiskmånglerskan åt sin granne. – Ser käre far bucklan på klädningslifvet under högra skulderbladet?

– Begär tullnären, att jag skall tala med fröken om sysslan i Åbo?

– Det vore min allerödmjukaste åstundan för Bettys och barnens skull.

15 – Det går icke. Begär så gerna, att jag skall flytta Thurholm till Riddarholmen! Fröken har intet att skaffa med sysslorna, och jag har intet att skaffa med frökens gunstbevis.

– Jag trodde, genmålde Larsson, förnärnad af hvad han ansåg för ogunst och otack, – jag trodde, att en fattig kronans tjenare skulle vara gunstigt ihågkommen från förra tider ...

Hagar blygdes. Hennes svar hade varit så kallt afvisande.

20 – Jag glömmer ej, käre Larsson, tillade hon i blidare ton, – att ni en gång varit mycket god mot mig. Det var ni, som gaf mig böcker och lät mig läsa för Petrus Luth. Hvar finnes han nu? Och lefver *Cannabis*?

25 – Min svåger Luth är nu prestvigd och tänker sig ut i kriget som fältpredikant. *Cannabis*, eller Cambis, som folket säger, fortfar att hålla skola för stenarna på Hertonäs.

– Har ni hört något från Kaskas torp?

– Intet annat, än att der finnas många hungriga munnar och bark i grytan. Det sägs, att Jerusalems skomakare varit der i höstas. Jag skall på återvägen hvilat min häst vid torpet och berättat för Dordej ... att tiderna ändrats.

30 – Ja, ja, säg, att den fattiga flickan, med hvilken hon delat sin sista bröd-kaka, mången gång hellre ville valla korna i Kaskas torp, än ...

35 Hagar utsade icke sin mening. Hon framsökte en börs ur sin kjolsäck och skakade ut dess innehåll i tullnärens hand. Det var endast ett litet guldmynt och något småsilfver. Allt det öfriga hade hon slösat bort, utan att minnas hvart.

– Jag skall skicka mer, sade hon, förlägen öfver den obetydliga gåfvan. – Hvarför är tullnären i Stockholm? Är det för sysslan? Var ej vred på mig! Jag vågar ej tala med fröken derom, men jag skall tala med presidenten.

Hon hade ännu kvar den förunderliga gåfvan att vinna hjertan, hvilken Lydik Larsson så ofta erfarit.

– Jungfru Hagar skall ej göra sig omak, svarade han, till hälften blidkad, – fastän jag, skam att säga, gjort mig omak med denna resan för hennes skull. Der har ju varit urtima ting i Karis om händelsen i torpet för mer än sexton år sedan, och jag är här för att ytterligare uppsätta mitt vittnesmål för hans nåd presidenten. Jag har ju sett den döda, och jag tänkte strax, att hon var af bättre folk.

– Och hvad har der yppats vid tinget? Har man hört något namn?

– Intet namn, som jag vet, men väl andra förunderliga ting.

Klockan slog sju i slottstornet. Det gälde minuten och fru Beata. Hagar hann endast räcka sin hand till afsked och försvann så snabbt, som hade verkligen korpvingarne vuxit ut ur klädningslifvet.

– Nära var det, att sömnen sprack, hviskade fiskmånglerskan. – Hörde ej käre far, huru hon gång efter gång sade: mutta tutta? Bort måste hon, förstås, för att fröken ropade pull pull. Det är väl återigen påfvens katekes hon skall läsa till aftonbön ...

Johannes Mathiæ hade afböjt de ärebetygelser, hvarmed drottningen velat bevisa honom sin erkänsla. Endast ett litet utvaldt sällskap af lärde och andlige var inbjudet till aftonmåltiden i slottet, der man täflade att betyga den nye biskopen sin tillgifvenhet.

– Eders högvördighets varning i dag skall icke falla på hälleberget, sade Kristina med en vacker blick till sin forne lärare, der de efter måltiden sutto i ett förtroligt samtal. – Torde hända, att vi, stackars högt uppsatte, mången gång skulle önska oss en ringare lott, än andra föreställa sig. Jag förstår, det är intet berg så högt och ingen dal så låg, som höjderna och djupen i en människosjäl. Men skall ock småfolket, som afundas oss, uppfatta eders högvördighets ord efter deras inre betydelse? Skall man ej tillämpa dem på kronan och adeln?

– Undskyll min dristighet, svarade biskopen. – Inför denna dagens text stå hög och låg lika. Hvad är stort? Hvad är smått? Efter Guds rikes lag, är det de i anden fattige, som höra himmelriket till, och de i Gud saktmodige, som skola besitta jorden. Man skall intet förglömma, att det var till fattige fiskare, som Mästaren sade: Eder är gifvet att veta Guds rikes hemlighet. Jordisk höghet står fast hårdare mot försakelsen af sig sjelfvan. Har ock tornspiran längre väg att falla till marken, än löfvet af videbusken. Nädigaste fröken, tag intet illa upp ett afskedsord af eder gamle lärare, som nogsammt vet, hvilka höga gåfvor äro eder förlånade med ett konungsligt sinnelag,

för hvilket jag hvar dag prisar Gud. Men de höga gåfvor äro att förlikna vid höga master och segel på skepp, som skjuta starker fart och mycket kränga. Der skall vara mera ballast i dem, än i lågt byggda galejor, och menar jag, att under det skrymmande gods, som regementet med sig för, skall der vara en
5 stark bottenlast af ödmjukhet och hjertats försakelse. De skola nog finnas, som ropa till eder: fri och myndig, fri och myndig! Men si, fri och myndig är allenast den, som icke trälär under hjertats vankelmodiga begärelser, utan står frigjord i Guds sanning på eviga fästen.

Kristina åhörde lexan tålmodigt och lugnt. Nu tryckte hon varmt den
10 gamle lärarens hand och sade:

– Jag tackar ers högvördighet. Vid min thron skall sanningen alltid vara välkommen, helst när hon kommer med så öppen panna som eder. Ni känner mig ... törhända bättre, än jag känner mig sjelf. När de stora djupen upplåta sig för min fot, skall jag minnas edra ord och ödmjuka mig för att
15 stiga ...

Hon hycklade icke. Hon ville verkligen vara ödmjuk, den sjuttonåriga Kristina ... ödmjuk för att stiga.

20. Askungen.

Hon blef ingen riktig prinsessa.

20 En ung mans beslut under drufvornas inflytande likna daggmaskarne, som krypa upp i dagsljuset vid regnväder, men krypa vid klar luft tillbaka i jorden. Gustaf Kurk hade rest till kriget i Tyskland med sin faders tillåtelse, utan försök att medföra Hagar. Hon vågade åter visa sig i sin forne beskyddares hus.

Det var en eftermiddag; presidenten Kurk var utgången. Hagar inträdde
25 i den nådiga fruns arbetsrum och fann henne upptagen af det kära arbetet att med egen hand tillklippa vissa små plagg för en väntad ny arftagare. Styfsonen Gabriel, 13 år och student i Åbo redan vid 11 års ålder, tvättade rosten af ett par gamla romerska mynt i sin lärda myntsamling. Egna döttrarna Karin och Märta hängde modren i kjolarna och hindrade arbetet.

30 – Mademoiselle, sade den nådiga frun till guvernanten, – tag vård om barnen; de kunna skada sig på saxen!

– Nej, nej, Hagar skall berätta en saga för oss! bad enträget den fyraåriga Karin.

– Berätta något för dem, så lemna de mig i ro! instämde modren.

35 Och Hagar berättade för barnen om skogen vid Kaskas torp, huru den

höga, mörka furan såg ned på myrstacken vid sin rot och huru kungsörnen kretsade högt i luften öfver skogsdufvornas bon. Der var ett stort, mossklädt berg, der trollen hade sin bostad i klyftorna, och när man knackade med en sten på berget, klang det som silfver derinne. Vid foten af berget satt en fattig, barfota flicka i sin tunna kjol och vaktade korna. Hon kallades askungen för att der var en stuga vid skogsbrynet, och der brukade askungen sitta i spiseln och värma sig, när hon frös. När hon gick ut med korna, fick hon ett stycke hårdt bröd; vatten fick hon i källan. En dag, när hon öste vatten i näfverrifvan, såg hon i källans spegel en liten trollflicka, som sade till henne: »Vill du blifva prinsessa, du?» – »Visst vill jag det», sade askungen, för hon frös och var hungrig. – »Gå då till berget», sade källflickan, »och knocka sju gånger hårdt med stenen. När du knockat sju gånger, skola trollen fråga, hvad du vill, och då skall du svara: jag vill gifva eder min frihet.»

Modern smålog åt barnens häpna uppmärksamhet. Unge Gabriel vände sig om från mynten och lät förnimma, att detta var alltför trolskt. Aldrig må askungen varit så tokig att gifva sin frihet?

– Ja, säg, fortfor Hagar, – var det ej trolskt? Men så gjorde askungen. Hon gick till berget, knackade sju gånger, och när trollen frågade hvad hon ville, svarade hon, som källflickan rådt henne svara. Då sade trollen: här växer en liten årgammal rönn. Skär först en springa i rönnen. Skär dig sedan i venstra lillfingret, så att der kommer en droppe blod. Lägg sedan den blodsdroppen in i springan på rönnen, foga springan tillsamman, och knyt ett starkt band deromkring. Då skall din frihet vara der, så länge den rönnen står, och då skall du blifva en prinsessa.

– Gjorde askungen det?

– Ja, det gjorde hon. Och när hon sade till trollen: nu har jag bundit min frihet i rönnen, hörde hon i luften ett starkt susande såsom ett stormväder. Då slog den stora kungsörnen ned på henne och tog henne i sina klor och bar henne öfver hafvet till kungens gård, och så blef askungen nästan en prinsessa. Men riktigt blef hon det icke ändå som andra prinsessor, för att springan i rönnen var icke så hårdt tillbunden, som den skulle vara. Der hade sipprat ett pikku litet korn ut af friheten, och det var stort nog att icke göra henne alldeles till prinsessa, men ändå icke stort nog att frigöra henne från trollen. Och nu går askungen, som är till hälften prinsessa, till hälften barfota, och väntar och väntar. Den årgamla rönnen har nu vuxit till ett stort träd och bär så vackra, hvita, doftande blommor och så röda bär, men hvad hjälper det askungen? Hennes frihet är ju bunden, så länge rönnen står. Hon

väntar i dag och väntar i morgon och väntar i år och i månader, att rönnen skall blifva gammal och murken, till dess att slutligen den barmhertiga stormen kommer och blåser honom omkull. Men det dröjer länge, åh, det dröjer så länge, länge! Rönnen är nu i sin första ungdomsblomma, och den

5 stackars askungen, som skulle blifva prinsessa, skall kanske blifva gammal och grå, förrän rönnen blir gammal. Hvarför skulle hon binda sin frihet?

– Men hon skulle gå dit och knyta upp bandet, menade Karin Kurk.

– Nej, hon skulle gå dit och hugga omkull rönnen, tillrådde unge Gabriel.

– Jag vet intet. Kanske gör hon det ena eller det andra, svarade Hagar.

10 Fru Sofi De la Gardie hade efterhand blifvit intresserad af sagan.

– Mademoiselle, sade hon åter till guvernanten, som begrundade sagans moraliska tillämpning, – gif barnen deras aftonvard; det är tid, att de gå till hvila. Och du, Gabriel, bär den skräpiga myntlådan till din kammare, hon ligger i vägen. God natt, mina små!

15 Förgäfvets bad Karin få höra sagan om igen. Modren var öm och god, men ordningen sträng i det Kurkska huset. Barnen kysste sin mor på handen och lydde.

När de gått, betraktade fru Sofi De la Gardie berättarinnan med en moderligt forskande blick och frågade:

20 – Är du askungen?

– Jag tycker ibland så, svarade Hagar.

– Hvad fattas dig, barn? Har du icke fått allt? Slösar ej fröken Kjerstin sin godhet på dig? Har du icke fått lärdom efter ditt sinnes åtrå? Har du ej tillgifna vänner och allt hvad du kunnat önska i dina djerfvaste drömmar?

25 Hvad begär du då mer?

– Friheten, var det skygga svaret.

– Barn, barn, det finns ingen sådan frihet, som du begär. Allt måste böja sig, drottningar icke mindre än andra dödliga, ja, mycket mer. Friheten måste vi söka inom oss, icke utom oss. Böja sig frivilligt för Guds och människors

30 lag, vara sig sjelf och dock kunna försaka sig sjelf för sin pligt, se der den sanna friheten; det finns ingen annan.

– Ja, ers nåd ... Vara sig sjelf.

– Vara det bästa af sig sjelf, vara god och kärleksfull, lydig och tålmodig, ständigt sökande nå en högre fullkomning. Du tjenar en lärd och högt

35 begäfvad prinsessa, mitt barn; hon står i allt öfver dig, utom i ett, som hon icke lärt, men som *du* fått lära. Fröken Kjerstin har varit tvungen att böja sig under sin fader, sin moder, sin faster, under riksförmyndarne, under lärare och hofmästarinnor, men icke nog länge och nog strängt för att kunna med

sitt själfrådiga lynne böja sig under kronan. Hon är ofriare än du. Du har böjts ända till jorden af fattigdom och värnlöshet allt från din späda barn- dom: derfor kan du nu, under yttre tvång, vara rättsligen fri, om du förstår att bevara det bästa af dig själf. Hagar, jag fruktar, att du är askungen, som ville blifva prinsessa. I dig finnes någonting både medfödt och inlärdt af fröken Kjerstin. 5

– Stjernorna säga så.

– Ja, det klingar ju mycket vackert. Men jag skall säga dig hvad det i grunden är: det är *höghod*.

Hagar kufvade rebellen inom sig och teg. 10

– Du har hufvud nog att förstå mig. Har du också hjerta att tro mig? Jag säger icke, att du alltid bort förblifva i en fattig och tjenande ställning, men det var icke lyckligt för dig att komma till hofvet. En prinsessa, som icke är en riktig prinsessa, är någonting mindre än hennes kammarpiga. Hvad man är, skall man vara helt. En half menniska är ett oting. Stackars barn, förstår du dig själf? Du är hvarken falk eller dufva, du är en gökunge, lagd i en annans bo, och vill flyga med örvingar. Fröken Kjerstin duger till intet annat än drottning: tag bort drottningen, och hon kan icke sticka en strumpa. Om nu du, som ej är en drottning, vill likna henne, är du ju ingenting. 15

– Wendela Skytte var icke heller en drottning. 20

– Så gift dig som hon, och blif en förståndig husmor! Askungen gör väl, om hon följer Karins råd och upplöser bandet, icke Gabriels råd att hugga kull rönnen. Vill du flytta till oss, eller vill du blifva judinna?

– Ers nåd har varit mig huld ... ers nåd har varit mer än en mor för mig ... men här är jag alltid half. 25

– Ja, ja, jag vet, men den tid tör komma, mitt barn, när det halfva blir helt, återtog fru Sofi De la Gardie med en rörelse, som intygade, att hon efterhand försonat sig med sin gemåls planer för sonen Gustaf. Med undantag af börden kunde det förnäma Kurkska huset ej önska ett rikare parti eller en presentablare svärdotter. 30

Presidenten återvände och anförtrorde sin gemål något i enrum. Han var uppskakad af en nyhet, som han nyss förnummit i rådet. En politisk hemlighet af den högsta vigt hade blifvit förrädd, man visste ej huru eller af hvem. Ett rådets beslut, förhandladt för slutna dörrar och utan något annat vittne än rådsherrarne och drottningen, hade samma dag blifvit meddeladt åt ett främmande sändebud, som mindre än någon bort känna dess innehåll. Vissheten derom, att man ej ens vid riksstyrelsens förtrognaste rådpläggningar befann sig säker för lejde kunskapare, hade slagit alla med 35

häpnad. Man ville nu uppbjuda hvarje medel att komma förrädaren på spåren och få honom fatt. Lyckades icke detta, var ej allenast rikets säkerhet komprometterad: den ene af rådet skulle misstänka den andre, och sålunda vore den enighet förspild, på hvilken rikets välfärd hängde.

5 Mera kunde nu icke yppas, och äfven detta skulle med största omsorg förtigas. En läsare 236 år senare torde ana sammanhanget. Peder Wibes kurir, som medförde till kung Kristian IV rapporten om Nils Tungels förmenta upptäckter, hade under någon förevändning blifvit uppehållen vid gränsen och så väl förplägad, att man lyckats åtkomma hans bref, som skickligt
10 öppnades och åter förseglades, sedan man hunnit taga en afskrift. Wibes rapport var försigtig, intet namn nämndes. Visserligen, hade Wibe tillagt, vore hans spejare icke att lita på; han gjorde sig viktig och ville förtjena en god sportel. Men der lästes likväl spejarens utsago, att rådet den 12 maj beslutit krig mot Danmark. Skulle kung Kristian och hans ministrar tro
15 Wibe eller tro spejaren?

Presidenten mottog i utbyte ett förtroende om Hagar. Flickan hade alltid varit storsint: nu hade hennes oföväntade lycka gjort henne så högmodig, att hon icke mera fördrog att tjena ens drottningen. Hvad skulle man göra? Aflägsna henne från hofvet? Trolofvad med Gösta, kunde Hagar upptagas
20 som eget barn. Hon vore nu i allt öfrigt så adelig vederlike som någon, men börden, börden!

– Oroa dig icke, genmälde presidenten, – jag har funnit en utväg. Fröken Kjerstin bråkar med en ransakning i Finland om Hagars börd. Jag har sörjt för att saken bedrifvits lamt. Man hade kunnat komma till oangenäma
25 upptäckter. Man har uppdagat nya spår af ett brott, men intet om flickans fader. Detta är hufvudsak. Jag har vidtalat riksrådet Erik Ryning, lagman i Sörmland, en ärans man och gift, som du vet, med en Maria Kurtzell, men barnlös. Han är villig att adoptera Hagar mot en liten väntjenst, som jag är i tillfälle att bevisa honom i processen om hans liffländska gods. Man
30 uppfinner ett motiv, en slägtskap på venster hand, och allt är förklarligt. Familjen är gammal adel, namnet ansedt och icke ovärdigt en förbindelse med vårt hus. Kort sagdt, det går af sig sjelf, men behöfver tid, och dittills bör Hagar ej lemna sin hoftjenst. Hemma hos oss skulle hon möta Barbro och Ingeborg: det går icke. Jag börjar tro, att Hagar lyckas behålla vind i seglen intill drottningens myndighet, och då kan hon sjelf välja namn. Men
35 Ryning är säkrare: hon må blifva en Ryning.

– Och juden?

Presidenten höjde på axlarna.

– Jag gör hvad jag kan för att tillvinna vår blifvande svärdotter hans bevägenhet. Han får det lagligt uppsatta, fullständiga vittnesmål, som han begärt ... Hagar! ...

Föremålet för presidentens omsorger inträdde, okunnigt om de planer, som smiddes för hennes framtid.

– Gösta sänder dig en fast hjertetrogen helsning, sade presidenten, kyssande henne med faderlig ömhet på pannan. – Han reste i förgår. När han återvänder från kriget, värdig den han har kär, har han törhända något mera att säga dig.

Hagars kinder öfvergötos af en glödande rodnad. Det var första gången hon erfor, att föräldrarne gillade sonens lidelsefulla böjelse. Det var mer: det var nära nog en förlofning. Hvad skulle hon svara? Ingen hade frågat henne. Hafvets irrande spån måste ju anse en sådan förbindelse för höjden af lycka och ära. Hagar böjde sig och kysste tigande sin beskyddares hand.

Fostermodren slöt henne i sina armar. Fru Sofi De la Gardie älskade denna trotsiga flicka med allt hennes öfvermod, all hennes onyttiga lärdom, alla hennes fel, dem hon nyss så strängt tillrättaviserat. Der fanns något hos detta barn från landsvägen, hvilket höjde henne öfver en vanbördning och anslog en fostermoder, som förlät stoltheten, emedan hon sjelf var så stolt. Ord behöfdes ej nu: mor och dotter förstodo hvarandra. Allt var så klart, som en dunkel framtidsfråga kan vara, och så afgjordt, som det är möjligt, när den ena hufvudpersonen tiger och den andra väntas tillbaka om några år från ett blodigt krig.

– Vet du väl, fortfar presidenten i den förtroliga ton, som var beräknad att upphöja ett nådebarn till en dotter i huset, – vet du väl, att Lydik Larsson från Helsingfors är i Stockholm för att egenhändigt uppsätta och bestyrka vittnesmålen om din födelse?

– Han har sagt mig, att han söker en syssla i Åbo. Jag beder ers nåd hafva honom i gunstig åtanke.

– För din skull, för den omvårdnad han visat dig, vill jag göra hvad i min makt står. Det dependerar af kammarkollegium och lärar nog sitta hårdt, efter den gode mannen förut blifvit bötfäld i tjensten. Han har ock medfört protokollen från tinget i Karis. Der äro tre nya item tillkomna vid rättens ransakning. Hustru Dorothea Johansdotter erinrar sig, att hon på den dödas linne sett ett märke med främmande stafvar, som liknat det hebreiska Jahveh eller Jehovah på titelbladet i hennes bibel, hvilket bestyrker judens utsago. En gammal knekt har bekänt på sin sotesång, att när han den natten skjutsat en tung släde från Grabbacka i Karis till Bengsnora gård i

Svartå, hade der vid afresan suttit två qvinnor med kusken i andra släden, men vid framkomsten allenast en qvinna, och när knekten deröfver visat förundran, har han fått fyra polska guldmynt med konung Sigismunds bild för att tiga. Yttermera har en af herr Åke Totts ryttare bekänt, att hans herre
 5 den natten ridit omkull en ensam qvinna på landsvägen, ej långt från Nyby gård, men som de ridit i skarpt traf för köldens skull, har ryttaren ej hunnit se sig tillbaka, om hon der blifvit liggande eller stått upp. Detta samt öfriga vittnens intyg sändes i bestyrkt afskrift till Ruben Zevi.

– Har ers nåd förnummit tidningar om min bror?

10 – Inga tidningar goda tidningar. Din morfader är en förfaren räknemästare: han skall dela jemnt, behålla pojken och förunna flickan åt hennes gudfar. Var aktsam, barn, i din tjenst hos drottningen! Den dag skall komma, när hon dig afstår åt dem, som närmare äro.

21. *Hvem är landsförrådaren?*

15 Var askungen en prinsessa, så förblef drottningen en drottning.

Svenska rådets bekymmer öfver sin förrådada statshemlighet blef med hvarje dag mera oroande. Nödiga instruktioner att förbereda ett möjligt fredsbrott hade afgått till sändebuden vid utländska hof, man underhandlade i tysthet
 20 med Nederländerna och Hamburg; man säkerställde sig på förhand i Warschau och Berlin, man smickrade Wibe, man bemödade sig att öfvertyga kung Kristian, icke just om sina vänskapliga tänkesätt, men om Sveriges oförmåga att börja ett nytt krig. I all stillhet rustades vid de blottade gränserna mot Skåne och Norge. Man rådplögade huru Torstenson, på hvars ingripande allt
 25 berodde, skulle långt ned i Tyskland få del af planen, och se, då erfor man af Wibes rapport, att allt var förrådt eller nära att blifva det. Ännu tviflade Wibe, men han var skarpsynt och hade blifvit varskodd; han skulle veta förskaffa sig säkrare underrättelser. Man visste nu, att han hade medel dertill.

Hvem var förrådaren? Rådsherrarne betraktade hvarandra med ett misstroende, hvilket de fåfängt sökte dölja. En måste ju hafva sqvallrat, – icke
 30 afsigtligt, det ville man i det längsta ej tro, men af pratsjuka, af lättsinne. Oxenstjerna hade motståndare: skulle någon af dem ...? Desse motståndare åter gissade på rikskanslerens anhöriga eller betjening. Man måste ha den skyldige fatt. Alla spårhundar sattes i rörelse.

35 Rikskansleren tillkallade en morgon sin spejare.

– Ola, sade han, – du har blifvit lurad den 12 maj. Förtälj mig än en gång hvad du sett eller icke sett. Gif mig ett spår, och jag skall fylla spåret med guld.

Skåningen upprepade rapporten med sin knipsluga min. Han kunde ej vara öfverallt, men han var säker på den han fått befallning på att uppnosa. Tungel hade gått ut på eftermiddagen till sin svåger vid Österlånggatan. Vid niotiden på qvällen hade från detta hus utgått en vestgöte, som försvunnit i mörkret vid Bouchtska gården. Ola misstänkte Wibes bostad, som var i nästa qvarter, och bevakade huset till klockan elfva, då derifrån utgått Wibes kammartjenare, beledsagad af en dalkulla, som styrt sin väg till slottet och försvunnit der i skuggan af en portgång. Derefter hade Ola bevakat Wibes bostad hela natten och sett ljus brinna till klockan tre, utan att upptäcka någon annan än kammartjenaren, som ensam återvände.

– Hvem var vestgöten?

Ola hade ej kunnat vara samtidigt på flera ställen. Om vestgöten var Tungel, hade han tillbragt natten hos Wibe. Men Ola hade vid daggroningen gjort sig ett ärende till Tungels hushållerska och fått veta, att hennes husbonde sof hemma den rättfärdiges sömn.

– Och hvem var då dalkullan?

Ola lät förstå, att dalkullor i gemen äro kända för ärbarhet, men der kunde finnas ett undantag.

– Dumheter! – Sporteln utföll denna gång icke så rundlig, som spejaren hade hoppats.

Tungel var måhända oskyldigt misstänkt. Man måste leta ett nytt spår. Rikskanslern åkte till slottet och uppsökte sin syster fru Beata Oxenstjerna. Någoting hade runnit honom i hågen, ett vågadt infall, men det återstod knappt något annat. Han anförtrodde öfverhofmästarinnan så mycket han ansåg henne kunna bära af statshemligheten.

– Jag har misstänkt Skytte, som är en råf, och Gyllenhjelm, som är en pratmakare, men de gode herrarne befinnas mera uppskrämde af denna saken, än jag. Tror kära syster, att ärendet kunnat komma ut genom en hög person, som var tillstädes i rådet?

– Bevare oss! utropade fru Beata förskräckt. – Aldrig kan jag det tro, att fröken, som är så klok och så tystlåten ...

– Det vet jag fuller väl, men om hon råkat försäga sig i ungdomens obetänksamhet? Hon lär intet fördölja något för Ebba Sparre.

– Hvarken åt Ebba eller mig har hon någonsin yppat hvad staten rör.

– Nej, kära syster är ej vorden delaktig af en statshemlighet, men två unga sladdertaskor väga ej orden så noga. Kan ej fröken hafva sagt åt Ebba

omtrent så: när vi nu få krig på närmare håll, ha vi att förvänta min frände Karl Gösta, och huru skall jag mottaga honom?

– Hvad ers kärlighet säger! utropade åter fru Beata, nära att spricka af otålighet, huru hon månne uppdaga ett så fruktansvärdt attentat mot rikets
5 välfärd. – Omöjligt är det intet. Jag har alltid sagt, att så klok hon är, fröken Kjerstin, är hon i älskogstankar intet en isbit mer än andra vid hennes år. Är ock Ebba understundom nog lösmundt, till och med emot mig; jag vill nu ej säga om fröken, huru hon gör mig lifvet snarlikt en kardas tinnar att deröfver klifva. Skulle nu Ebba ... nej, ers kärlighet, nej, det måste ha kom-
10 mit ut genom en annan tandrad, och här finnes en annan ...

– Har fröken någon annan förtrogen än Ebba?

– Förtrogen? Nå, ja, så förtrogen, som man kan vara med sin knäracka, när man ger henne socker. Här är ju ett nytt smeköga, som ers kärlighet vet.

– Läderskan?

– Ja, den finska hexungen. Jag har nu tålmodigt väntat i nio månader, att korpvingarna växa ut från skulderbladen, som folk säger, men ännu förmärkes ej annat, än att fröken med hvar dag råkar i snaran fast hårdare och nu vill upphöja styggan till adelig vederlike. Hon skall vara af judeblod, sägs det. Låt henne få makten, så slippa vi snart prester och kyrka.

– Därskapen skall ock hafva sin tid. Förtälj mig hvad kära syster tror om kammarpigan Hagar Ring. Skulle fröken ha yppat för henne något, som riket rör?

– Nej, det tör jag ej kännas vid, men låt mig eftersinna ... Fröken har på sitt bord en tänkebok med permar af grönt saffian, der hon hvar dag skrifver
25 sig till minnes någonting, som kommer henne märkeligt för. I den boken kan hon hafva låtit något komma i skriften om rådets beslut, och efter hon är så ovårdsam om kläder och böcker, kan den boken ha blifvit på bordet liggande, när fröken vändt ryggen till. Om nu kammarpigan Hagar, som ofta hela dagarne sysslar i frökens rum, fått den boken att se, har hon der
30 kunnat läsa ...

– Kära syster menar dock intet, att hon dermed gått till danska sändebudet?

– Det törs jag heller intet säga, återtog fru Beata något förlägen, – men der torde finnas andra mellanlöpare. Kristi himmelfärdsdag på qvällen har
35 pigan Hagar talat ryska eller lapska med en misstänkt karl här neder i slottet.

Rikskansleren annoterade denna och andra uppgifter.

– Har kära syster tilläfventyrs sett kammarpigan klädd till dalkulla? frågade han vidare.

- Sista fastlagen, ja. Alla hofjungfrurna voro en afton klädda till dalkullor.
- Jag skall tala med fröken.

Fröken Kjerstins samtal i detta ämne med rikskansleren är icke antecknad. Det är sannolikt, att hon med sin ömtåliga stolthet tillbakavisat hvarje misstanke mot någon af sin betjening. När hon blef ensam, uppslog hon sin tänkebok med de gröna saffianspermarne och läste der för den 12 maj: »I dag var jag tillstädes i rådet och sade der intet ord med. Voro dock alla ense om krig mot Danmark. Hädanefter skall intet krig begynna med min vilja och consentement, der intet äran på spelet står. Det man menar är rikets välfärd kan med mycken ofärd en ände taga. Jag skall vara så stark, att ingen tör mig antasta, och under min tid skall riket fågnas med en fort-
durande lyckelig fred.»

Kristina blef tankfull, omläste sin anteckning en gång till och sade derpå till Hagar, som förtecknade i rummet bredvid en packe nyss ankomna böcker:

– Har du några vänner i Finland?

– De torde vara få, svarade Hagar, pligtskyldigt inträdande. – Ett fattigt torparefolk har visat huldhet mot mig.

– Bo de i Karelen?

– Nej, i Nyland.

– Det är lyckligt för dem. Moskoviten har gått öfver Nevan med 50 000 man, härjat Ingermanland och belägrar Viborg.

– Hvilken olycka! Ack, nådig fröken, rädda Finland, som alltid bevisat kronan så mycken trohet!

– Jag skall tala med rådet derom. Finnas *Cartesii Meditationes* bland de nykomna böckerna?

– Ja, nådig fröken.

– Godt. Försumma icke ditt arbete!

Till slottets stränga ordning hörde, att alla dörrar tillslötos efter en bortgående. Men Kristina hade nyss förut ledsagat rikskansleren till för-
rummet under ett lifligt samtal och glömt dörren halföppen. Jean Holm uppvaktade som vanligt i förrummet och spetsade öronen. Innan dagen lupit till ända, gick ett allmänt tal bland slottsbetjeningen, att moskoviten intagit hela Finland och var på väg med en flotta till Stockholm. På qvällen kom ryktet till Kristina, som hade behållit en vana från barnåren att lyssna

på kammarpigornas prat, när de tjenstgjorde vid på- eller aflädningen. Hon bortskickade tärnorna och tillkallade Hagar, der hon satt, till hälften aflädd, i sofkkammaren.

– Fiken förtäljer mig, att moskoviten intagit Finland och rycker med
5 100 000 man mot Stockholm, yttrade hon med låtsadt lugn.

Hagar märkte något ovanligt i tonen. Hon hade hört sqvallret och öfverdriften.

– Är det du, som berättat det?

– Nej, nådig fröken.

– Det är du. Mins du, hvad jag en gång sade dig? Stjernor äro drömmar,
10 men konspirationer verkligheter. Jag sade dig: blif mig trogen, och jag skall upphöja dig högre, än du någonsin vågat drömma. Blif mig otrogen, och jag skall nedstörta dig så djupt, att den landsväg, der du krälat i smutsen, skall synas dig som ett konungarike mot din senare lott!

15 Hagar teg. Rebellen i hennes innersta vaknade och uppreste sig i sin obändiga kraft, men fann intet ord. Nattlampan kastade sitt bleka sken öfver alkoven med den jungfruliga bädden, de mörkgröna omhängena, det lilla fint arbetade nattduksbordet med dess ringklocka, bönboken, som låg der af gammal vana, men icke öppnats, den af vrede rodnande anklagarinnan
20 och den svarslösa anklagade, hvars hvitnande kinder tycktes förråda medvetandet af ett upptäckt brott.

Vasablodet, välbekant för sin stormflod i vredens ögonblick, svallade öfver.

– Du usla kryp från ett finskt svedjeland, utfor Kristina, – du, som är
25 mindre än en groda och vill vara en örnunge, du vågar att trotsa mig, du! Har jag intet dragit dig upp ur kärret till en plats, som de ädelbornaste jungfrur i Sverige afundas dig? Var du intet den fattigaste, eländigaste kiselsten, som menniskor trampade på, och har jag intet slipat dig in i en infattning af guld? Vet du intet, att jag åter kan kasta dig mera hjälplös, mera förtrampad än
30 du någonsin var, i mörker och glömska? Och du vågar förråda mig, du, du, som har mig att tacka för allt och utan mig skulle vara intet! Hvarför tiger du? ... Svara!

– Jag blygs ...

– Ja, blygs! Dertill har du skäl. Blygs öfver min enfald att tro på din
35 tacksamhet! Blygs öfver din otack att löna mig så! Bekänn, och jag vill se, om jag törhända ännu kan för dig göra något, som du icke förtjent!

– Jag blygs, att nådig fröken, som varit så god mot mig, så lätt kan döma mig ohörd för jag vet icke hvad. Fröken har sagt till mig: de som Gud adlat

få icke förnedra sig, och nu blygs jag, att fröken kallar mig ett kryp och en kiselsten. Så ovärdig är jag ej, och så mycket har jag lärt af fröken sjelf, att jag aldrig skall blifva en annans klafbundna träl. Mig skall ingen fjettra och ingen förtrampa. Jag är så fri född som något kungabarn. Slå mig, döda mig, men skymfa mig icke! För hvad anklagas jag?

5

Det var någonting i dessa trotsiga ord, som på samma gång anslog den unga drottningen och ytterligt uppretade henne. Hon uppreste sig och fattade med en hastig rörelse ringklockan, vägde den några sekunder i handen, utan att ringa och lade den derpå ljudlöst tillbaka på nattduksbordet. De två nyss så förtrogna jemnåriga stodo mera fientliga mot hvarandra nu, än de stodo i Björnsnäs skog, när den enas ridspö färgade en röd strimma på den andras hals.

10

– Ser du denna klocka? fortfor Kristina, i det att hennes toffelklädda högra tåspets hamrade som en fogelnäbb mot den mjuka yllemattan. – Vet du väl, att en enda rörelse af min hand kan kasta dig ned i slottets djupaste fängelsehvalf?

15

– Ja, var det djerfva svaret; – jag har en gång suttit i Norrköpings källarhvalf för att jag ej ville förråda frökens hemlighet.

– Tag ringklockan, göm henne! Jag kunde glömma min pligt att vara ädelmodigare än du.

20

Hagar tog klockan, som vid rörelsen gaf ett ljud, och Fiken Lång inträdde.

– Du behöfs intet! lydde befallningen.

Fiken gick.

– För hvad du anklagas? upprepade drottningen, hvars häftiga lynne vexelvis lugnade sig och åter flammade upp. – Är jag en fiskal, att jag skall gå till rätta med dig? Har du intet samvete, som anklagar dig? Måste jag säga dig, att du lupit ut i staden med rikets hemligheter, likasom du i morgse lopp ut med fabeln om moskoviten? Är du intet en enfaldig taska, som ej har märkt en så grof snara? Jag försvarade dig mot rikskansleren i det, som viktigare var, men det föll mig in att pröfva din tystlåtenhet, och du lät fånga dig som en gås. Det är för löjligt: läsa Tacitus och sqvallra med pigor!

25

30

– Jean Holm kan intyga, att när nådig fröken förtäljde om moskoviten, stod dörren till förrummet öppen efter rikskansleren, som gått nyss förut.

– Jean Holm? Undflykter! Berätta mig, hvad der står i min tänkebok för den 12 maj!

35

– Intet känner jag nådig frökens tänkebok, men der måste ju en så hög drottning ha på hvarje blad skrifvit ordet rättvisa.

– Hvad? Du blir insolent, du, som lupit till Peder Wibe om natten med

stulet gods från mina hemliga anteckningar! Hvad bjöd han dig för denna kostliga nyheten? Mindre än jag kunde han intet bjuda dig. Hvad bjöd han, säg! Lofvade han att förmåla dig med en af Kristian IV:s bastarder? Han har ett dussin till disposition. Eller var det intet nog? Sålde du Sverige för
 5 högre pris? Bekänn, att han bjöd dig Danmarks krona på venster hand! Huru kunde du vara så eländigt dum att svika min tjänst, der du har allt och får allt och förmår allt, för en sådan utlevvad gammal kung, som nästa år skänker dig bort åt någon af sina skallige amiraler? Gå, du duger intet ens till landsförräderska; du duger endast till en förrädares piga!

10 – Är det mig nu tillåtet att tala? frågade Hagar, medan drottningen ifylde åt sig en vattenbägare ur karaffen så häftigt, att hälften af vattnet rann ut öfver nattduksbordet.

– Tala! Bekänn! Var kort! Ännu har du ringklockan.

– Törs jag fråga dagen och timmen, när hemligheten blef förrådd för
 15 det danska sändebudet?

– Den 12 maj mellan klockan 9 och 12 på natten. – Kristina erinrade sig, att Wibes vid gränsen afskrifna depesch var daterad den 12 maj om aftonen, hvarför han då, och ej senare, måste fått kännedom om svenska rådets beslut. Tidigare kunde han ej heller ha erfarit hemligheten.

20 Hagar eftersinnade. Hennes goda minne kom henne till hjälp.

– Den 12 maj var en onsdag, sade hon, långsamt beräknande, likasom för att låta hvarje ord vittna för sig. – Nådig fröken hade varit i rådet på förmiddagen, spisade sent och red derefter ut att bese öfverståhållarens
 25 nya reglering af Drottninggatan. Efter aftonvarden lät nådig fröken sig föreläggas kartorna öfver Delawarefloden och nybygget Nya Sverige, hvarefter jag befalldes att för frökens behof anteckna det viktigaste af de derifrån ingångna rapporterna. Klockan 11 på aftonen hade jag nåden lemna mitt utdrag färdigt i frökens egen hand, hvarefter fröken ännu en stund talade
 30 ringde och jag biträdde Fiken Lång vid afklädningen. Befaller nådig fröken att inkalla Fiken? Hon torde komma den qvällen ihåg, för att nådig fröken så sent lade sig.

– Låt vara! Behöfs intet. – Och i den unga drottningens rörliga inre stredo motsatta känslor. Hon erinrade sig nu ända till minsta detalj af denna afton
 35 den 12 maj. Hon kände sig så öfverbevisad, som någonsin en anklagare kan vara, att hans anklagelse är falsk. Det kännes förödmjukande att taga tillbaka sådana ord, och Kristina var icke den, som tålde en förödmjukelse. Men lika litet var hon den, som med uppsåt vidhöll en orättvisa. Den anklagade

måste få en upprättelse: hvilken? Hon teg några ögonblick. Hennes nya vrede vände sig mot anklagelsens upphof.

– Sådane äro de! Vara kronans rådgifvare och intet mera tillförlitliga, än Jean Holm, som skickar 100 000 moskoviter mot Stockholm! ... Du der, lägg ringklockan tillbaka på hennes plats. Det är intet dig hon skall kalla till förhör och ransakning.

Hagar stälde ringklockan åter på nattduksbordet. Inom hennes fast slutna läppar rörde sig något, som sökte ord. Rolerna voro ombytta. Nu var askungen en prinsessa, och drottningen måste bedja henne om ursäkt. Hon bedrog sig. Var askungen en prinsessa, så förblef drottningen en drottning.

Kristina stod der i sin hvita nattdrägt, med sitt upplösta hår och sina glänsande blå ögon, så kunglig som någonsin, räckande handen åt tjenarinna att kyssa.

– Stora portar, sade hon, – vända sig ofta på små gångjern. Undra ej, om de stundom gnissla. Du är oskyldigt anklagad, du har att begära en nåd af mig.

Rebellen kysste den framräckta handen: ett hjerteslag för, ett annat emot. Detta något, som sökte ord, lydde nu: jag begär ingen nåd, jag begär rättvisa. Men när orden fingo ljud, hade de fått en annan lydelse:

– Jag begär nådig frökens orlof från tjensten.

– Hvad? genmälde Kristina, åter uppbrusande. – Är du så högmodig, att du intet kan tåla ett oförskyldt ord? Har du redan fått nog af att vara så afundsvärdt lycklig, som du sjelf sade förr och som väl andra torde säga ännu? Har du fått nog af en plats vid min sida och en framtid af ära? Måste jag upprepa, att du är en stackars enfaldig gås, som med all din lärdom intet har lärt dig den yppersta af all visdom, konsten att lefva? Orlof från tjensten? Gå från min tjänst till juden, din morfar, innan du ens fått ett namn bland kristna? Gå från min tjänst till stjernorna, som intet vårda sig om att en fattig planet förgås, långt mindre att ett sådant litet stoftgrand, som du, strös ut i den tomma luften? Och gå från mig? Hvad är du utan mig?

– Får jag med skyldig hörsamhet tala fritt, eller måste jag ljuga med trälars tunga?

– Åt skogen med dina trälars! När har jag fordrat annat än sanning?

– Nådigaste fröken, vredgas då intet, om en så stor kunglig ynnest och nåd, som mig vederfarits, tynger mig ned till platt intet. Jag tänker, det är ingen otack, det är hvarje friboren menniskas rätt att vilja vara något af sig sjelfvan, huru ringa de sedan vara må. Jag begär orlof för att jag vill visa mig värdig min nådiga frökens eget kungliga föredöme af ett frimodigt hjertelag

och intet vänta på befallning, der jag kan något göra eller någon tjena. Tör ock hända, att ovänner skola en annan resa tränga mig ut ur frökens nådiga välbehag, och det är bättre, att jag nu går rättfärdigad, lycklig af frökens gunst, än att jag, när ovänner få öfverhand, afskedas i ogunst. Med nådiga
5 frökens orlof vänder jag åter dit, dådan jag kommit till denna stora äran. Presidenten Kurk tager mig gunstigt emot.

– Och du vill hellre vara Kurks kammarpiga, än min hofjungfru?

– Han har värdigats upptaga mig till sin fosterdotter.

Kristina skrattade; ett kort föraktligt löje, som visade, huru litet hon
10 kände sig smickrad af jemförelsen med en undersäte.

– Gå, sade hon – du har från i morgon bittida orlof. Jag kan ej behålla dig mot din vilja. Du skall törhända ångra dig, men märk, att det då skall vara för sent. Den, som en gång burits af Jupiters örn och stiger af vid en grindstolpe, må ej tänka sig åter få fatt i örnens vingar. God natt.

Hagar tog afsked med denna stela, ceremoniösa vördnadsbetygelse, som
15 hon inlärt vid hofvet, och hade lagt handen på dörrvredet, när hon återkallades af en bland dessa hastiga lynnets skiftningar, hvilka stodo i en så sällsam motsägelse till Kristinas i öfrigt så energiska och bestämda personlighet.

– Och skall du så gå, du, den tredje af alla qvinnor, som jag kunnat lida?
20 sade den unga drottningen med ett nästan veckt tonfall, som hos henne var mycket ovanligt. – Vet du väl, att denna dörr mellan oss betyder en lifstids farväl? Sätt dig, jag har något att säga dig.

Hagar satte sig vid sin herskarinnas fötter på yllemattan. Rebellen stälde sig *en garde*, men kände sig vapenlös; han gaf sig; han var besegrad; ett ord
25 hade afväpnat honom.

– Du dumma unge, fortfor Kristina – hvarför vill du rymma ifrån mig? Hvad ondt har jag gjort dig? Du kan reta mig, och jag kan skratta åt dig; ja, jag har nyss kunnat tro dig om hvad som helst, men hvad mer? Det blir godt igen. Det är dock något hos dig, som jag känner igen. Det är intet så
30 med de två andra, som jag förr kunnat lida. Pfaltzgreffvinnan, min faster, hade jag kär, men hon var mig för husesam, och det är du sannerligen intet ett hår mer än jag. Ebba har jag ock kär; hon är dermed förnöjder och begär intet, som du, något derutöfver. Intet är det din lärdom, som likar mig bäst. Fastmer kommer det mig så för, att vore jag du, skulle jag tänka och spjerna
35 som du. Der är den bortbytte prinsen hos dig, som hos mig. Hvarifrån har du honom? Har du bytt själ med den narren, din bror? Högmodig är du, det är jag ock, änskönt det låter så adeligt eller kungligt att kalla det stolthet. Ja, det går nu ej rätt ihop med bispens förmaning på himmelsfärdsdagen, men

hvert kommer en kung eller en drottning i verlden med ödmjukhet? Det är annat med dig; du har tagit emot en kindpust af fru Beata, berättat pigorna, och du har intet beklagat dig. Det kan *du* göra, *jag* kan det intet. Om sådant vederfores mig, måste jag dö eller döda min ovän. Nu ser du, Hagarille, det likar mig intet illa, att du är högmodig, efter du vet med dig, att du ej är som andra; det är allenast den uppblåsta grodan, som hennes likar så styggas vid. Men af mig är du skyldig att något fördraga. Jag är din öfverhet, jag har dragit dig vid håret uppför ett berg. Spjerna intet mot mig, ty huru högt du än klifver, öfver mig kan du intet klifva. Är du af Guds nåde friboren och ädelboren, så är jag af Guds nåde en drottning. Hvarför rymmer du? 5 10

Hagar lutade sig mot sin herskarinnas hvita fällar och svarade:

– Hvarför är jag icke nådig frökens hund eller katt? Då ville jag aldrig blifva lös från ett gyllene band. Men Gud har nedlagt i mig en fri ande, som rycker i banden. Nådig fröken säger: Utan mig är du intet. Det är något i mig, som vill vara något för sig. Nådig fröken måste förstå det. Huru kan en vara så stor och göra andra till intet? 15

– Har jag ej sagt, att du med alla dina böcker och stjernor är ett oförfaret, enfaldigt barn? Var stortänkt, det lider jag allra bäst, det är jag sjelf, men rusa ej ut i verlden förutan måttstock! Om du är intet mot mig, kan du vara mot andra den jetteflickan, som tog bonden med häst och plog i sitt förkläde och sade, när hon kom hem: Jag har hittat en tordyfvel! Var dermed förnöjd: din drottning är också en tordyfvel, men endast mot Gud. 20

– Förlåt mig, nådig fröken, förlåt! Var mig huld, lär mig blifva så stor, som jag vill vara fri, och jag skall visa mig värdig min drottningens föredöme! Men förneka mig sjelf, ack, det kan jag ju aldrig ... 25

Göken i förrummet galade midnatt. Kristina reste sig och var åter Sveriges drottning. Hon hade räckt handen till en försoning, och handen togs ej emot.

– Som du vill, sade hon värdigt och lugnt. – Det är tid, att vi gå till hvila. Brådska ej med din flyttning. Låt Holm gifva dig en koffert för dina tillhörigheter. Din lön för månaden utfaller oafkortad. Min vagn skall föra dig till riksrådet Kurk. Jag önskar, att den frihet du åtrår må lända till din välfärd, och förblifver dig städse välbevågen. Godnatt! 30

22. *Riseberga.*

Du förstår lika litet kärleken,
som du förstår sorgen.

Den skandinaviska nordens historia vänder sig kring Kristian II och Gustaf
5 Vasa såsom kring hakarne af en rörlig port. Dittills handlingskraft, öfver-
makt söder om Sundet, svaghet och sjunkande norr om, derefter omvändt:
bragder och framsteg norr om, sjunkande stjernor söderom. Dertill tvedrägt
på båda sidor, kufvad i Danmark, ändtligen kufvad äfven i Sverige. Norge
låg skjutet i sank.

10 Den folkkäre Kristian IV uppsteg med stormaktstankar på Danmarks
thron, men bunden af adeln till händer och fötter. Lyckan har förlämnats vid
en qvinna: hon småler mot sina unge älskare och vänder de gamle ryggen.
Kristian IV började som segrare och slutade som besegrad. Liksom Polens
Uladislaus, var hans lott att släpa efter sig en massa bly och hejdas af den
15 vid hvarje steg framåt. Konungen och hans rådgifvare voro slagne med en
förunderlig blindhet. De hade ingenting lärt af sitt nederlag och svenskarnes
segrar i tyska kriget. De fortforo att behandla Sverige såsom besegradt vid
freden i Knäröd och väntade blott på ett nytt Nördlingen för att fullfölja sin
seger. Varnande vinkar kommo om svenska rustningar; ingen trodde dem.

20 Peder Wibe föraktade Tungels rapporter, som en spejares försök att göra
sig vigtig och utpressa penningar. Svenskarne, skref Wibe, vilja nog angripa,
men våga det icke. Och så upplöste sig faran af den förrådada rikshemlig-
heten efter hand i några diplomatiska noter, ett låtsadt vanmäktigt hot från
svenska rådet och ett snävt afvisande svar från kung Kristians gunstlingar.
25 Nils Tungel hade icke utan meriter blifvit upphöjd i adeligt stånd. Han
var icke den simple landstjuf, som Peder Wibe föraktade, han var ett geni
i sin tids ränksmidarekonst. Så väl förstod han igensopa spåren efter sina
nattliga besök hos det danska sändebudet, att han förblef oantastad och den
kanal, genom hvilken hemligheten rann ut, oupptäckt. Luften i rikskansl-
30 erens förmak kändes ej mer rätt ren, men Tungel var icke rådlös; han begynte
från denna tid ställa sig in hos drottning Kristina med hemliga rapporter
om det Oxenstjernska partiet.

Hagar Rings oväntade återkomst hade påskyndat presidentens plan att
förse henne med ett namn af gammal adel, som skulle underlätta förbind-
35 elsen med det förnåma Kurkska huset. En månad derefter var hon jungfru
Ryning, adopterad af barnlöse riksrådet Erik Erikson Ryning och hans
maka Maria Elisabeth Kurtzell. Det stod hårdt att i detta gamla stamträd,

som räknade nära frändskap med Trollar, Lilliehöökar och andra högättade släkter, inympa en sådan vildstam, och föga lättare var det att dertill vinna riddarhusets samtycke. Alla presidenten Kurks antydningar om en hemlighetsfull släktskap med adoptivdottern skulle varit förgäfvades, derest icke drottningens växande inflytande kommit emellan. Kristina hade en gång satt sig i sinnet att göra hafvets irrande spån till adelig vederlike. Dertill hade Hagar Ring en upprättelse att fordra: drottningen inlade sitt kungliga förord för adoptionen; allt gick igenom.

Hagar tillbragte senare delen af sommaren 1643 på Ryningska herresätet Riseberga i vestra Nerike, der fordom cistercienser-nunnornas kloster reste sig på den bördiga Edsbergaslätten. Drottningens kända ynnest, familjen Kurks protektion och hennes uppfostran vid hofvet banade väg för nykomlingen. Det var ett enkelt, gudfruktigt gammaldags hus, »långa böner och korta komedier», som Sofia Magdalena i en senare tid beskref hofvet i Köpenhamn. Seder och dagordning fortforo här, utan inverkan af Ludvig XIII:s tidehvarf, sådana de varit i århundraden tillföre. De förnämligare tjenarne fortforo att äta vid husbondens bord, husandakt förrättades morgon och afton, förutom bordsbönerna; ingen gudstjänst fick försummas i kyrkan. För hvarje syssla och hvarje ledighet var dagens timme noggrant bestämd; allt gick i en kretsgång, i hvilken blott årets tider gjorde en ändring. Lika enkla, lika regelbundna voro husbonde och matmoder i detta förmögna och ansedda hus. Riksrådet Ryning var en rättfram fältöfverste och sjöman, som tjenat sitt land med ära till lands och till sjös och som äfven vid rådsbordet, äfven som lagman i Sörmland, sade sin mening på en sjömans okonstlade språk. Hans sorg i lifvet var, att han ej kunde efterlemna sitt gamla sköldemärke, med dess silfverbjelke tvärt öfver ett blått och ett rödt fält, i arf åt en son. Hvertill dugde en dotter, om ej till att gifta bort åt en hurtig sjöman? Henne, som Kurk nu så oväntadt påtrugat honom, tyckte han sig ganska väl kunna umbära, men hon kunde ju blifva till någon nytta; hon kunde hålla mor sällskap de långa tider, när far var borta.

– Maja Lisa, sade han med det gamla förtroliga tilltalet till sin gemål, hvilken dock var en ståthållardotter från Nerike, en af rikets fruar och af alla andra kallades hennes nåd, – gör folk af flickan; hon är hurtig och stark, hon kan blifva till gagn. Din gamla Lena seglar i marvatten, du sjelfver sackar af med åren för vinden. Här behöfvas nya toppsegel på denna galejan, en frisk bris, Maja Lisa. Gör folk af 'na du! Jag slapp ju intet Kurken, förrän jag tog 'na.

Hans Maja Lisa drog en suck af bekymmer: hon hade hört talas om fröken Kjerstins hushållning och misstänkte, att äppet ej fallit långt från trädet. Men det stod nu ej till att hjälpa; hennes mans ord var kungssord. Derpå tog riksrådet sin nya dotter under hakan, förmanade henne att vara
 5 lydig, tryckte på hennes läppar en smällande sjömanskyss och steg så till häst för att rida till Stockholm.

Hagar behöfde icke länge undra, hvilka nya stjernor nu skulle tindra fram öfver de gamla lindarna på Riseberga gård, ty redan samma qväll förestod ett moderligt husförhör. Hon satt på den öfverbyggda trappan till herresätet
 10 och betraktade tankfull en myggdansen i solskenet, när hon såg sin nya fostermor återvända från slätterfolket på ången. Denna fru, som var riksrådinna, syntes Hagar snarare född till en gårdsvärdinna på bondlandet. Var det möjligt, att denna knubbiga lilla gumma med sina grofva händer, sin tarfliga grå yllekjol och sitt huckle af oblekt lärft blifvit presenterad vid hofvet och
 15 åtnjutit der ett visst anseende? Det sades så, och de kloka grå ögonen, som ena gången kunde blicka så skarpt, andra gången så hjertegodt, motsade icke detta rykte. Efter matmodren följde gårdshunden Vakt med hängande tunga i sommarvärmen och efter honom favoritpiggen Sabina, bärande en korg på armen. En vink med handen lät Hagar förstå, att hon skulle följa.

Det vardt en presentation af bakgårdens invånare. Först hönsgården, hvars kacklande konvent undfågnades med korn från Sabinas korg. Dernäst fårhuset, så svinstian, så stallet, så ladugården, hvars tjurar, kor och ungnöt alla nämndes vid namn. De bästa mjölkorna finga mention honorable och till undfågnad en nypa salt.

– Har du sett fagrare kriter, än Solros och Nyponblomma? frågade
 25 riksrådinnan sin nya dotter.

Hagar tänkte på den tid hon vallade tre magra kor vid Kaskas torp och bekände, att hon aldrig sett något jemförligt med Solros och Nyponblomma.

– Du skall få mjölka dem i morgon, om du åstundar det, fortfor den
 30 goda frun trohjertadt. – Solros mjölkar på fjerde veckan 5 kannor i målet, men Nyponblomma har minskat till 4. Akta dig, när du mjölkar Solros: hon har den oseden att sparka stäfvnan omkull: hon lider ingen annan, än gamla Renata. Det finns intet annat medel för sådant, än att lägga en våt duk öfver korsryggen. Och sedan, gå aldrig i ladugården med rödt band i
 35 håret! Märk, huru Turk ser på dig! Han är klafvad nu, men hvad skulle en ung tjur tåla rödt? ...

Efter aftonbönen och måltiden presenterades tjenstefolket: sex drängar, förutom gårdsfogden Wik, och sex pigor, förutom hushållerskan Lena. De

nämndes alla vid namn, skulle alla tagas i handen och framsade alla sin välkomsthelsning: signe Gud nådig jungfrun! Der kom icke alla dagar en ny dotter i huset, och Nerkebon är känd för att tänka mer, än han säger. Bakom helsningen låg en tyst kritik, som, att döma af hvad Sabina anförtrodde sin matmor, ej utföll onådig: 5

– Hon är blider under ögonen och dryger, så det förslår för en grindastolp. För hon är lärder i fröknatjenst.

Hagar ledsagades af sin nya fostermoder till en förtjusande liten kammar i öfra våningen med utsigt öfver en del af parken, klosterruinerna, den gröna slätten och en liten sjö. Här fick hon ställa och styra, som hon sjelf behagade. Och här begynte i aftonskymningen ett förtroligt förhör. 10

– Du är född i Finland?

– Ja, nådig fru.

– Kalla mig ej nådig fru, kalla mig i enrum mor, det lider jag bäst, men i andras närvaro kan du säga: min fru mor. Jag vet, att du är ett hittebarn; vi skola ej tala derom. Men huru kom du till fröken Kjerstin? Och hvarför begärde du orlof från hennes tjenst? 15

Hagar berättade hvad hon trodde sig kunna yppa och huru hon ledsnat vid hoftjensten.

– Ungt folk brukar intet så snart ledsna vid hofvet. Du har således läst latin och många böcker? 20

– Ja, min fru mor.

– Har du också läst gudeliga böcker?

– Ja, bibeln, några postillor och något theologi.

– Tror du på Gud Allsmäktig och hans enfödde son Jesus Kristus, vår Frälsare? 25

Hagar bleknade. Denna fråga hade hon icke gjort sig sjelf, och hvad skulle hon svara? Hon var för stolt att ljuga. Efter något betänkande svarade hon:

– Jag tror på eviga makter, som styra människors öden.

Fostermodren betraktade henne med en så sorgsen och genomträngande blick, att hon nedslog ögonen. Hon var väpnad till motstånd mot hvarje theologisk dogm, hvarje kyrkans fordran på en renlärig luthersk bekännelse, men denna sorgsna och kärleksfulla blick kunde hon icke emotstå. 30

– Har du läst katkesen och gått i skriftskolan? lydde den nästa frågan.

– Jag har läst katkesen och gått i skriftskolan med jungfrurna Kurk, när jag var fjorton år gammal. 35

Fru Maria fattade hennes hand med den samma oemotståndliga blicken och sade:

– Så ung, så begåfvad och redan fallen för jägarens pil! Vet du väl, att tron på flera gudar är hednatro? Men jag vill icke strida med dig; jag vill bedja för dig. Har du någonsin erfarit en sorg?

– Ingen sorg, men mycken förödmjukelse.

5 – Detta är *en* väg, men icke den raka. Har du älskat någon människa mer än dig sjelf?

Åter en fråga, svår att besvara. Hagar fann en undflykt. Hon svarade:

– Jag har läst, att man skall älska sin nästa *såsom* sig sjelf.

– Och huru älskade Han, som blödde för oss på korset? Barn, du förstår
10 lika litet kärleken, som du förstår sorgen. Märk nu, att jag intet vill vara din skriftefader; jag vill vara din mor. Din tro eller otro lemnar jag åt Guds helige Ande, som allena kan böja ett trotsigt hjerta, och går hvarken nu eller framgent till rätta med dig. Vårt hus är ett kristeligt hus, och jag förväntar af dig, att du i yttre måtto ej gifver anstöt. Men hyckla skall du intet.
15 Erik har stridit vid sin store konungs sida för samvetsfrihet i verlden, och ditt samvete skall intet vara en nunnas på Riseberga, det skall vara en dotters. Förstår du mig, barn?

– Jag skall bjuda till att förstå det, svarade fosterdottern. Hon kände rebellen uppresa sig, men han stod på ett glasberg, han fann intet fotfäste.

20 – Gör så! – Och fru Maria var åter den praktiska husmodren, om hvilken Hagars första intryck varit, att denna frus rätta plats vore i ladugården. – Hvad kan du annat än läsa, skrifva och räkna?

– Jag har varit ett fattigt barn, som vallade kor i skogen. Jag hjälpte den tiden en torparehustru i alla sysslor.

25 – Således spinna, väfva, sy, sticka, baka, brygga, stöpa ljus ...

– Vi hade ej råd att lysa med annat än torrvedsstickor.

– Nå ja, men hvad har du kvar af dessa nyttiga sysslor? Det sägs, att fröken Kjerstin aldrig har hållit en strumpsticka i sin hand.

– Hon är drottning. Det finns så många andra, som sticka strumpor.

30 – Säg det! Men huru kan den sköta ett rike, som ej kan sköta sig sjelf? Du, som ej är en drottning, lär ej komma långt i verlden med andras strumpor. Märk nu, hvad jag säger dig, och håll det i kärligt minne, såsom det kärligt dig sagdt är. Låt hofglittret och frökenkonsterna fara! Jag förväntar af dig, att du skall göra ditt nya namn heder med ett ärbart, gudfruktigt och huse-
35 samt sinnelag. Lärdom aktar jag intet stort, der den ej står till att förena med Guds ord, som är den sanna visheten, men du skall hafva morgnar, qvällar och söndagseftermiddagar lediga att läsa dina böcker, som dig synes för godt, allenast du intet somnar från ljuset. Resten af veckan går du i alla

sysslor, såsom jag gjort i mina unga dagar och gör mestadels än. Lena skall intet topprida dig, allenast du umgås beskedligt med henne och visar dig läraktig, der du ännu intet bättre förstår. Var intet för flat mot pigorna; de behöfva nog eftersyn. Ställ dig väl med landböndernes hustrur, och gif dem sirapsdricka, när de komma till herrgården med smör eller ägg. Nästa vecka blir rågskörden: då skall folket trakteras med ost, spisöl och pannkaka. Der nu främmande kommer till Riseberga, vet du hofseder bättre än jag, men du skall se till, att alla fat äro väl diskade och rena lakan läggas i sängarna efter nummer och hvar persons stånd, för Lena blir gammal och skumögd, hon kan snart intet skilja fyrskäft från dräll. Jag törs intet mera ge henne nyckeln till silfverskåpet; den skall du få, barnet mitt, och nyckeln till ölkällaren med, för Wik listar sig gerna derin. Och nu är det tid att krypa hvar under sitt täcke. Må tro det ställer sig till regn på vårt torrhö? Godnatt, min flicka, glöm ej din aftonsignelse! Gör mig huggnad, och Gud skall gifva dig dubbelt igen!

Hagar blef ensam och satt vid sitt öppna fönster mot parken. Julimånen stred med ett skimmer af den flyende sommardagen, och vid horisonten skuggades sjöns vattenyta af ett stigande moln med lätta kornblixtar. Det var lugnt, tyst och varmt. Fågelsången hade dött bort i lindarnas kronor; endast den outtröttliga rödstjerten lät ännu höra ett ensligt qvitter från vårens dagar. Det måste ha varit en sömnlös hane; honan vakade öfver ungarnas nattro.

Det ensliga qvittret gaf en melodi åt ensliga tankar. Hagar stod utom sig sjelf och talade till sig sjelf:

– På hvilken strand har du åter hamnat, irrande spån? Ensam var du i Kaskas skog, ensam i din förste rike beskyddares hus, ensam i Kristinas glänsande hof och nu åter ensam på Edsberga slätt vid klostrets ruiner. Så mycken godhet, så mycken kärlek hafva kommit dig till möte, hvar du i verlden gått, och dina förödmjukelser ha varit öfvergående skuggor, men ensam kände du dig öfverallt, till och med när en yngling sade sig vilja för dig eröfra kronor. Ingen förstod dig, och du förstod ingen. Alla andra hade en hjertevän, åt hvilken de kunde säga allt; du hade ingen. Hvarför var du så olik alla andra, så ständigt instängd i hjertekammaren? Frihet var din lust, men läpparna voro bundna. Var det din eller människornas skuld? Var det stålet, som saknades för att slå gnistor ur flintan? Eller var du Kristinas kiselsten, som lyste med guldets glans, och se, det var kattguld! Ett främmande väsen var du, likasom din afundade, din beundrade, din stundom nästan hatade drottning; till hälften genomströmmad af människors varma blod, till hälften af kall stjernglans. Fru Sofi De la Gardie har kallat ditt väsens

brist högmod, fru Maria Ryning har kallat det hednatro. Hvem har rätt? Eller finns det en tredje fackla, som lyser långt in i själens okända grund: – »du förstår icke kärleken!»

När Hagar5 ensliga tankar hunnit till denna återvändsgränd, ihågkom hon stjernans ljustöcken och de underliga orden: »mitt väsen är kraft, icke kärlek» ... Hvad betydde dessa ord? Och: »spegla dig i din motbild!» ... Har ej fröken Kjerstin allt, utom kärlek? Är hon ej högt begåfvad i tankens kraft, viljans kraft, handlingens kraft, och när har Sveriges rike någonsin varit så starkt, som under Kristina? Men hvad är hon mer än stark? Kan10 hon älska någonting annat i verlden, än sig sjelf? Ja, hon kan älska mycket och många, hon kan måhända älska dem *såsom* sig sjelf, men älskar hon sig sjelf? Om hon älskar sig sjelf, måste hon ju alltid vara tillfreds med sig sjelf, icke jaga, såsom hon gör, från oro till oro, från böcker till människor, från människor åter till böcker, till nya forskningar, nya planer, nya förströelser15 för att komma lös från sig sjelf. Sök! sade stjernan. Och fröken Kjerstin söker beständigt något. Hvad söker hon? Söker hon den bortbytte prinsen? Därskap! Hvad kan hon söka annat än sig sjelf, sin innersta lifsgrund, det enda hon kan i sann mening älska, det enda, der hon kan en gång med kärlek hvila? Men hon finner icke sin grund, likasom jag, Hagar, ej finner20 min. Det betyder så litet att älska andra såsom sig sjelf, innan man funnit i sig det enda, som är värdt att älska och bygga uppå. Innan man funnit sin egen grund, måste man öfverbjuda sig sjelf, man måste älska en annan högre än sig sjelf; man måste kunna försaka, uppoffra sig, lefva och dö för någon annan eller någonting annat och lefva eller dö obelönad, otackad, okänd,25 glömd. Ty det kan ju icke vara kärlek att älska något för lön, för tack, för ära ... Hvilken lifsgåta! Hvilket hisnande djup!

Hagar kände en rysning genomila sina leder, såsom när hon en vinterqväll stod under den tindrande stjernhimmeln och såg en omätlig glans, men frös ... Midt under sin första beundran för Kristinas glänsande snille30 hade hon frusit ...

Hon sökte förgäfvades sin stjärna; hon kände sig så ensam som aldrig förr, ty nu hade hon icke ens sig sjelf. Hon gick i en cirkel utan medelpunkt. Söka måste hon, söka sin lifsgrund, söka, söka ... Och när hon ansträngde sig att sammanfatta allt i en grundtanke, stadnade hon vid upptäckten, att *detta*35 var hennes brist: att icke finna sig sjelf.

Hon kastade sig på bädden och försökte utan framgång att sofva. Hennes tankar liknade aspens flygande fjun om våren, hvilka jagas af vinden och söka ett fäste. Hon ströfvade genom de skuggiga dalarne af det förflutna

och hakade sig fast vid en ny punkt: hennes tvillingsbror Benu, som nu hette Urban Niemand. Besannades stjernans varning på honom? Kunde han älska? Nej, det kunde han icke. Allt, som i lifvet mött honom med omvårdnad, med godhet, med kärlek, det tog han lika flyktigt, det glömde han lika lätt, som fröken Kjerstin, som Hagar sjelf. Han var en drifvande spån, och hvad voro de annat, dessa två? Kraft hade han fått, liksom de. Han var oförstörbar, likasom de: jord, eld, vatten och luft hade ingen makt öfver honom, ingenting kunde släcka hans lifsgnista, förrän stjernornas stund var kommen. De två qvinliga skyddslingarna hade ej pröfvat samma lifsfaror, men de måste vara lika oförstörbara som han: ingen dödlig sjukdom hade fått makt med Kristina, intet gift hade kommit vid Hagar. Men söka måste de alla, söka, söka ...

Under dessa sömnlösa tankar rann det Hagar i hågen, att hon ju före afresan från Stockholm fått ett bref, det första och enda från sin bror. Hon uppstod och framletade brefvet. Natten hade framskridit; en svag, gryende morgonstrimma tillät henne att åter omläsa denna barnsliga skrifvelse, hvars adress på kuvertet var tecknad af annan hand, förmodligen judens. Brefvets illa stafvade tyska språk, dess sneda handstil och brist på sammanhang voro till alla delar en skolpojkes. Ingen ort, intet datum; man kunde antaga, att dessa rader afgått från Regensburg för en månad sedan i juni. Innehållet lydde:

Till Hagar. Morfar säger, att jag skall skriva till dig. Jag har lärt skriva för rakkel. Hon är så fager. Jag har fått en fuchs, heter Jehu. Han är tre år, arab, gick durck, jag kujonerade honom, trafvar förbi levys sultan. Här är lichtensteins kyrasserer som gå till gallas. Tortenson står vid olmys. Tänkte ryma dit, de fick fatt mig, tog värjan, satte mig tre dag högvakt. Huru mår Caballer? Lebewol, vergis mei nit.

Urban.

P. S. rake säger kom hit Hagar.

Ingenting mer. Ingenting om hans nuvarande ställning eller huru han återfått sin syn, hvilket man kunde hoppas af hans egenhändiga bref. Hvem är rake? Är hon en Rachel eller en drake? Hon och fuchsen synas ha gjort det mesta intrycket. Han efterfrågar Caballero, men icke sin syster, till hvilken han skrifvit på befallning.

– Dumma pojke! utropade Hagar förtretad. – Men, tillade hon suckande, – han är en af oss tre.

Tankarne flögo med flyttfågelns vingar långt åt söder till okända nejder. När Hagar ändtligen slöt sina ögon, spelade en purpurglans af den uppgående solen öfver lindarnas kronor. Hennes sista tanke, som bortflöt i drömmen, var åter rebellens:

- 5 – Blir jag en fånge på Riseberga, skrifver jag till Texeira och flyr till Regensburg. Mig skall ingen binda. Jag vill återfinna mig sjelf.

23. *Regensburg.*

Blif min son, och du skall
upprätta Jerusalems portar!

- 10 Ruben Zevi hade afrest från Stockholm julmorgonen i täckt släde till Göteborg och medfört sin blinde dotterson Urban Niemand. Från Göteborg gick resan öfver Nordsjön till London och derifrån, efter en veckas rast för affärer, till Amsterdam. Den gamle mannen tycktes glömma alla mödor och sina 70 år för omsorgen om den blinde, som icke blef känslolös för hans
- 15 omvårdnad. Mellan dem uppstod en förtrolighet, som från gossens sida skulle ha blifvit tillgifvenhet, om han kunnat glömma sitt aftvungna löfte att aldrig mer draga ett svärd. Hvarje morgon frågade Urban: När får jag se solen? Och lika regelbundet svarade Ruben Zevi: i Madrid.

Då får jag rida till Torstenson, tänkte den unge rebellen.

- 20 Efter ett längre uppehåll för nya affärer i Amsterdam stälde kosan öfver Paris till Madrid. För hvarje annan jude skulle det ha varit lifsfara att våga sig inom inquisitionens fruktade område, men Ruben Zevi besatt en nyckel, som öppnade alla portar. Filip IV behöfde hans guld mot Frankrike, mot Nederländerna, mot det upproriska Catalonien och mot det nyss från spanska oket befriade Portugal. Med konungens lejdebref mottogs juden under
- 25 titel af holländsk bankir med alla ärebetygelser och återgäldade denna ära med lån mot 40 procents ränta och säkerhet i Almerias grufvor, för den händelse att silfverflottan från Peru skulle tagas af portugiserne.

- Ruben Zevi kände alla vrår i Madrid, såsom han kände alla Europas hufvudstäder. En dag återkom han från det moriska kvarteret med en 90-årig arab vid namn Damiri, till yrket mulåsnedrivare och en af de många, som med läpparne bekände Kristus och Jungfru Maria, men hvar morgon och
- 30 afton vände sig mot Mekka för att anropa Muhamed. Denne Damiri vände ut och in på Urbans ögon, pålade en salva af örter och föreskref tre veckors fasta under tystnad i mörkt rum. Efter de tre veckorna borttog Damiri för-
- 35

bandet, föreskref andra tre veckors skymning med gradvis ökad ljus och utropade, efter denna tids förlopp: Allah akbar! Gud är stor! Han belönades rikligen. Urban Niemand hade återfått sina ögons bruk.

Från Madrid gick resan till det i fullt uppror stadda Barcelona, derifrån till det jäsande Neapel, som snart skulle resa sig, och derifrån till det allrakristligaste Rom. Hvar behöfdes ej guld? Ruben Zevi fann vänner och beskyddare öfverallt. Hans yrkes triumf var att låna åt konungarne för att kufva upproriske undersåtar och åt de upproriske för att strida mot konungarne. Gaf nederlaget förlust, måste segern ersätta förlusten dubbelt. Han var lika hemma i kardinalernes förmak, som i sultanens moské. Det påstods, att påfven Urban VIII erbjudit honom titeln af protektor öfver Jerusalem, om han ville blifva katolik. Dertill hade Ruben Zevi svarat med sitt egendomliga tysta smålöje profetens ord, Es. 62: 6: »O, Jerusalem, jag vill beställa väktare på dina murar, de som ej tuga skola hvarken dag eller natt.» Han delade påfvens Peterspenning, såsom han delade sultanens tribut från det heliga landet, och när trosförvandterne förebrådde honom att vara så litet nogräknad, upprepade han: »Vi skola dia hedningarnes mjölk.»

Mellan Neapel och Rom tilldrog sig ett af dessa äfventyr, som voro så vanliga, att man vid dem knappt fäste någon uppmärksamhet. Ruben Zevis vagn med sin eskort af 12 ryttare anfölls i ett bergpass af 30 röfvere. Anfallet slogs tillbaka efter en het strid, som kostade angriparne flere döde. Urban fick än en gång leka krig. Han hade icke dragit svärd i den mening hans löfte förbjöd; han hade försvarat sig, och detta kunde icke förbjudas. Det redan halft förgätna svärdsfästet tycktes kyssa hans högra hand och säga till honom: fältmarskalken väntar dig! ... Färden gick norrut; hvarje dag kom man närmare svenska hären och kriget.

Ännu återstodo Genua, Milano, Venedig, Wien och öfverallt affärer, innan de resande ändtligen uppnådde Regensburg i slutet af maj. Redan första natten, när alla de öfriga hvilade ut efter resans ansträngningar, smög sig den unge sergeanten till stallet, fann en uthvilad häst och galopperade bort för att uppsöka Torstensons läger. Han bedrog sig. Ruben Zevi kände sin dotterson och hade i förväg posterat sex sina snabbaste ryttare under Assar Kabas befäl på den väg Urban måste passera norrut. Der blef i nattens mörker en kappridt, som slutade med att rymmaren återfördes, väl bevakad och stadigt bunden vid sadeln, till sin förtörnade morfader.

– Min son Absalon, sade juden till honom med Davids vrede och Davids sorg, – aktar du så litet dina löften och mina grå hår, så mins, att det är jag, som bevarar Damiris botemedel och att det måste begagnas ånyo hvar

sjettemånad, om du vill behålla din syn. Rymmer du än en gång, är du efter en månad ohjelpigt blind. Blif då åter en hjälplös tiggare, låt leda dig till Madrid, om du finner någon, som leder dig, men vet, att Damiri är 90 år. Huru länge hoppas du finna honom bland de lefvandes antal?

5 – Jag är anställd hos fältmarskalken; jag vill hellre vara blind, än desertera från tjensten, genmälde trotsigt den unge sergeanten.

– Jag har tänkt derpå redan i Stockholm, svarade juden, i det han framvisade ett af de många bref, som väntat honom vid hemkomsten. – Se här ditt afsked från krigstjensten, undertecknad af fältmarskalkens egen hand,
10 på grund af läkarens intyg om obotlig blindhet. Var tillfreds, min son; det är ett ärofullt afsked.

– Men jag är icke blind, jag ser fienden, jag rider som förr, jag kan tjena som förr! utbrast den afskedade krigaren under snyftningar, som mera anstått en flicka, än en Torstensons lärjunge.

15 – Jag har sagt dig, genmälde juden strängt, – att du utan Damiris bote-medel åter skall varda blind. Och för att du icke så snart må glömma det, skall du denna gång straffas med tre dagars mörk arrest.

Dessa tre dagar i judeborgens innersta rum bakom stängda fönsterluckor förekommo Urban Niemand som tre långa år. Här var icke hundkojan på
20 Gerknäs; här var fångenskapen, som han afskydde, och ensamheten, som han fruktade. Han umgicks ej, som sin syster Hagar, i tankarnes stora, språksamma sällskapsklubb; han hade så få bekanta der. Hvem skulle han uppsöka? Det var länge sedan han öppnat en bok, och aldrig hade han hållit en skrifpenna i sin hand. Hans kunskap rymdes inom väggarna af ett stall,
25 på en sadel i hurtigt traf, i dessa tyglar, hvilka han skötte så väl, och i dessa krigiska öfningar, hvori han så ung var en mästare. Något annat hade aldrig bekymrat honom: hans själ var utom dessa områden, der han rörde sig fritt, en oskrifven bok, en beteshage, der vilda blommor växte af sig sjelfva, ovårdade och bekymmerslösa bland snåren och gräsen. Hvad hade han att
30 göra ensam med sig sjelf? Långledas, längta, drömma, rasa och gråta. Hans enda tröst var tanken att åter rymma vid första tillfälle.

På morgonen af den fjerde dagen öppnades dörren till det mörka rummet, medan Urban låg halfvaken och klädd, såsom han hade tillbragt natten vid bivuaken. En röst, som icke var den vanlige tjenarens, sade till honom:

35 – Stå upp, du är fri!

Med ett språng var fången på fötterna och ville genast ut ur sitt fångelse.

– Låt mig säga dig något! bad den milda, ej obekanta, men ej på länge hörda rösten. – Känner du mig?

– Huru skulle jag känna en katt i mörkret? svarade gossen vresigt. – Släpp mig ut!

– Jag tycker, att jag förtjenat en bättre tack. Hvem är jag? Gissa!

Åter ville han tränga sig ut, men den okända stod honom i vägen.

– Icke förr, än jag sagt dig något, återtog rösten. 5

En brottning uppstod, men upplöste sig i förvåning, när Urban hade fått tag i en mjuk kvinnoarm.

– Är du Rachel? frågade han.

I detsamma uppslogos fönsterluckorna, och dagsljuset strömmade in med en klarhet, som efter så långvarigt mörker förbländade ögonen. Det första föremål Urban kunde urskilja var Rachel, som stod framför honom i sin blyga, jungfruliga fägring, dubbelt skönare, än han mindes henne för ett år tillbaka. Den ovana dagern omgaf henne med solglans. Hon var icke mera den Rachel, med hvilken Urban hade gnabbats vid den tid, när han följt sin morfader hit från Böhmens skogar. Han förstod icke, att hon vuxit 10
från fjorton till femton år. 15

– Vill du nu höra, hvad jag har att säga dig? frågade hon halft gäckande, halft förlägen. Urban samtyckte. Han hade numera ingen brådska.

– Jag vill säga dig, fortfor hon, – att du är den största narr, som på jorden går. Hvarför skall du förtörna den bäste bland människor, din morfar, som 20
är min fars farbror och din och allas vår välgörare? Gå strax till honom; bed honom om förlåtelse, och lofva att aldrig mer göra honom emot! Vet du hvad det är att få vara hans son? Han är mer än en konung, mer än en kejsare; han befaller öfver hela världen; ingen af gojims furstar är så mäktig som han. Och du skall blifva lika rik och mäktig som han, om du underkastar 25
dig hans vilja. Hvad löper du efter dina usla krig och dina fattiga knektar? Förstår du icke, att när du blir hvad din morfar nu är, kan du sjelf uppställa de starkaste härar, och ingen skall våga stå dig emot? Hvarför kan du ej lyda och vänta? Hvarför vill du ej bekänna vår tro och blifva en af oss? Vet du icke, att vi äro det utkorade folket och att alla världens riken skola blifva 30
oss underdåniga?

Det märktes, att Rachel sedan ett år lärt något i synagogan. Var hon utsänd som missionär, hade Ruben Zevi ej kunnat välja en vältaligare. Prose-lyten var redan till hälften omvänd, när missionären anslog en annan sträng, som fullbordade hennes omvändelseverk. 35

– Jag har något att bedja dig om, någonting för mig sjelf. Min fader Joas har råkat i ogunst hos din morfader och blifvit förvisad från borgen. Det var för din skull, Urban, för att han hjälpte dig på flykten den första gången, du

mins. Bed för min far, sedan du sjelf fått förlåtelse; bed, att han får komma tillbaka, och jag skall vara så tacksam ... du kan ej tro huru tacksam jag skall vara därför!

Hon var oemotståndlig för mången klippa. Hvad skulle hon ej vara för ett vax? Urban Niemand försporde något alldeles nytt och ovanligt röra sig inom hans pojkhjerta, lofvade allt hvad Rachel begärde, gick till sin morfader, bad om förlåtelse och bedyrade heligt, att han aldrig skulle göra sig skyldig till någon olydnad mer. Förlåtelsen gafs, men med vilkor; Ruben Zevi var van att uppställa vilkor.

– Bevisa din uppriktighet; tjena mig troget ett år i de ärenden jag anförtror dig, och då vill jag tillgifva dig. Intill dess skall du vara min tjenare, men derefter min son. Du skall då icke mera vara Ben-Oni, smärtans son, du skall vara Ben-Jamin, lyckosonen, ty du är utgången af min högsta fröjd och min största sorg. Bär då ditt lyckonamn så, att jag aldrig får orsak att taga det åter! ... Du kan icke skrifva?

Urban nödgades sanningsenligt bekänna, att han knappt kunde läsa. Det lilla han lärt i barndomen var länge sedan förgåtet.

– Du skall från i dag alla dagar läsa och skrifva för Rachel. Låt det gå raskt; jag behöfver dig i mitt kontor.

Ett köpmanskontor var det mest afskyvärda Urban kunnat tänka sig i framtidens perspektiv, men han lofvade lyda och fördristade sig derpå att inlägga en förbön för Joas.

– Hvad? utfor den gamle, ånyo vredgad. – Har du sammansvurit dig med Rachel att bedja om nåd för denne förrädaren? ... Joas! Och du beder om nåd för Joas! Vet du då icke, att han är din dödsfiende? Det är nödvändigt, att du känner med hvem du här får att göra. Jag har utdrifvit Joas med hustru och barn, utom Rachel, som är oskyldig och så tillgifven mig, som mitt eget barn. Hennes far har sjuttio resor varit förrädare mot mig, och sjuttio resor fått tillgift, men när han för ett år sedan gaf dig en häst att rymma, öppnades mina ögon. Märk, att förutom min broder Mordechai i Smyrna och hans barn, hafva Joas och hans syster Thamar, min äldre brors barn, härintills, efter mina egna barns död, varit mig närmast i skyldskap. Thamar drifver verlden omkring, men Joas har på förhand uträknat hvad han efter mig skall ärfva, ändock jag intet tänkt det åt honom, utan det mesta åt Rachel. Oförväntadt uppstiga ur natten och döden två dotterbarn, som stå mig närmare, än Mordechai, Joas och Thamar. Förstår du då, hvarför dessa måste vara dina och din systems dödsfiender? Tag dig till vara, vettvilling! Joas har en gång förhjelpt dig på flykten, i hopp att jag i min rättmätiga vrede skulle

förneka dig och göra dig arflös. En annan gång skall han stå efter ditt och din systers lif. Här är du trygg, men utom borgens portar, utom Regensburgs murar och midt i den svenska hären, till hvilken din dåraktiga åtrå står, skall Joas förstå att finna dig och gifva dig döden. Än är hans arm för kort att nå Hagar, så framt han ej räcker henne genom Thamar, men ingen 5
varg i Böhmens klyftor skall ihärdigare förfölja ett byte, än Joas skall stå efter eder två. Joas är listig, och Mordechai har mäktiga bundsförvandter: de veta hvad de förmå, om de blifva mina arftagare. Derför skola de drifva sin sak med berg af guld, när min hand en gång domnat och mina gamla 10
ögon lyckas till. Se der, hvarför jag med så många intyg nödgats betrygga din och din systers börsdrätt. Detta begriper du icke ännu, der din håg står till lekverk med hästar och svärdsigny, men en dag skall du tacka mig, när du blir man. Och till en man vill jag göra dig, pojke; jag vill göra dig till din mors son, ej till din fars. Intet ord mer om Joas!

– Hvem var min fader? frågade ynglingen, mera med hågkomst af drottningens fråga, än just för att han sjelf fann det så angeläget att veta. 15

Ruben Zevis uppsyn mörknade.

– Fråga hvem natten var, som stal en ljus dag i dess sköna morgon, men fråga aldrig efter din faders namn! Det medför ofärd för alla läppar, som uttala det. 20

Urban lärde under Rachels handledning läsa och skrifva. Den vilda beteshagen odlades öfver förväntan snabbt. Det var ej hufvud, som saknats, det var lust, det var flit, ihärdighet, tålmod. Han kunde ej mäta sig med sin syster i en allt genomträngande klar uppfattning, men han liknade, om ej 25
öfverträffade henne i snabbfyndighet. Nu var lusten kommen, han visste ej hur. Stafvarne dansade in i hans hufvud och ritade stora, styfva streck på papperet framför honom. Den femtonåriga lärarinnan för en snart sjuttonårig elev gjorde allt för att vidmakthålla en tillbörlig respekt. Det lyckades henne stundom, stundom icke. Mången timme begynte med ett strängt 30
benande i okända hieroglyfer och slöts med en kapplöpning genom rummen under klingande skratt. Ruben Zevi öfverraskade en gång eleven klättrande ut på en fönsterlucka till andra våningen och skolmästarinnan förföljande honom med vattenstrålen ur en handspruta. Den gamle juden smålog och vände obemärkt om. Han hade sina skäl och blef ej besviken. Inom mindre 35
än en månad hade Urban fått makt öfver bok och skrift. Hans vitsord i ett läsförhör skulle kanske icke varit det berömligaste, men han redde sig, såsom han alltid redt sig, när det gälde att spränga öfver en vallgraf eller en hagtornshäck. Ruben Zevi glömde, att dottersonen ännu skulle åtnöjas med

en tjenares rol, och gaf honom som belöning den arabiske springaren, som omtalades i brevet och som öfverträffade Levys Sultan, den bästa trafvaren i judequarteret. Gåfvan skulle med Urbans lynne och rymningslusta varit en frestelse, om ej den vaksamme Assar Kaba fått befallning att ständigt
5 medfölja på ridturerna.

En månad efter lektionernas början begynte Urban Niemand användas vid lättare ärenden i Ruben Zevis kontor. Efter två månader kunde han deltaga i korrespondensen och utföra mindre beskickningar. Efter tre månader gick han klädd som en jude och firade sabbaten i synagogorna. Han gick
10 som i drömmen, fullständig en fånge i Rachels kedjor.

Då inmarscherade en dag i Regensburg några fångar från Torstensons här i Mähren. Det var sexton trasiga, smutsiga, af sår och strapatser medtagne och likväl ännu hotande krigare, under bevakning af kejsrerlige kyrassierer. Urban återvände i judedrägt från en beskickning med sin brefväska under
15 armen, när han mötte transporten och hörde en af fångarne säga till en kamrat på svenska: det är här den förgylde juden bor.

– Det är skada, genmälde kamraten, – att vi ej nu äro 2 000 med fria tyglar; här vore någonting att förtjena.

Det klang som svenska trumslag i den fredlige brefbärarens öron. Han
20 tyckte sig vakna ur en förtrollning, närmade sig fångarne och frågade, likaledes på svenska, hvarifrån de voro. Fångarne fingo stora ögon. De förvånades att höra en jude tala deras språk och sade sig vara småländske och nyländske ryttare, som vid en furagering råkat i bakhåll och nödgats gifva sig fångne för öfvermakten.

Det var Sankt Bartholomei dag och mycket folk i rörelse. Urban följde
25 med folkhopen det långsamt marscherande tåget, frågande efter nyheter från krigsskådeplatsen.

– Det är en spion, hviskade en af ryttarne till sina kamrater, denna gång på finska; – låt oss ljuga! hvarpå svaret lydde, att Torstenson intagit Wien,
30 att han skickat kejsaren i en rättbur till Stockholm och att hären nu vore på marsch till Rom för att uppsätta drottning Kristina på den påfliga stolen.

– Du ljuger som en karl, n:o 18, Spjut! Saksan Pukki! utbrast f. d. sergeanten, som igenkände en man af sin egen sqvadron och i glädjen dammade till med ett i sqvadronen brukligt skällsord. – Vill du bli fri, kamrat? Jag
35 följer er åt och rymmer med eder.

Fångarne fingo ingen tid att förundra sig eller öfverväga förslaget, ty folkhopen trängde på och knuffade undan den unge judepojken. Det vanliga oqvädet *kättare* begynte höras allt högljuddare; snart flög den första stenen

mot fångarnes blottade hufvuden. Den efterföljdes af flera, tumult uppstod, kyrassiererna slöto leden kring transporten och trängde hopen tillbaka.

Urban såg en gatpojke vid sin sida upptaga en tung sten och lyfta den till ett mördande kast. Här var omöjligt att förblifva en likgiltig åskådare. Ett krokben i rätta ögonblicket, och pojken låg hufvudstupa på näsan. Han kraflade sig upp, ropande: judar! judar! Ropet fann gensvar; folkhopen delade sig, en del förföljde fångarne, andra begynte anställa jagt efter judarne.

Urban tog till flykten, en mot hundra, kullkastade här en, der en, kröp under lyftade armar, kilade sig fram mellan snafvande ben och hade snart uppnått ingången till judequarteret. I borgen hade man förnummit upploppet och rustade sig till försvar. Desse förföljde judar voro blott alltför vane vid att en eller flera gånger om året se folkraseriet storma deras afskilda bostäder. Deras lif var en ständig vexling mellan yttre förtryck, smäleik och ödmjukhet, inre okufligt trots och orubblig visshet att en gång eröfra världen. Denna gång lade sig folkhafvets böljor, utan att nå till borgens murar.

– Här äro brefven, sade Urban, berättande upploppet, men förtigande sitt möte med landsmän. Detta lif mellan förnedring och öfvermod syntes honom så hjälplöst uselt mot frie mäns ridderliga kamp på ett öppet slagfält.

När han förtäljde om öfverfallet, varnade honom den gamle morfadren. – Förstår du nu, att du bör taga dig till vara och att ditt lif är ingenstädes säkert, allenast här, så länge Joas lefver? Men han skall ej länge undgå sin lön, ej heller hans syster Thamar. Min agent i Stockholm skrifver till mig, att hon uppträdt der som furstinna Radzivil och förehaft ett anslag mot Hagars lif. Öfver huggormar går eder väg: gå under Herrens beskärm, och intet ondt skall komma vid eder. Jag har ock mottagit vittnesbörden om eder börd från Hagars beskyddare, presidenten Kurk. Der faller ett sällsamt ljus öfver din moders sista öde. Hennes kammartärna, som förrådde henne, bar ett klumpfinger på högra handen ... Thamar bär än i dag ett klumpfinger på sin högra hand ...

– Mästare, inföll Urban hastigt, – gif mig lös; låt mig gå att hämna min moder och beskydda min syster! Jag skall uppsöka Thamar, om jag än måste gå till världens ände. Gif mig Thamars blod!

Ruben Zevi betraktade honom forskande.

– Knotar du? sade han. – Om det är något jag afundas de kristne martyrne, så är det deras tålmod och förtröstan i årslånga lidanden. Vi behöfva samma mod, men vår seger rycker närmare dag från dag, under det att deras hopp står i det ovissa fjerran. De hafva ingen annan tillflykt än himmelen,

men vi hafva dertill jorden, som är oss gifven till arfvedel. Slå dem, Herre, slå gojim med blindhet, att de uppresa sig mot hvarandra och förgöra hvarandra, ty ur de slagnes blod uppstår Israels herrlighet. Om mina ögon ej få se Jakobs säd intåga i Jerusalem, skola mina barnabarns ögon se den dagen, när
 5 konungarne tillbedja i det återupprättade templet och de löpare af Midjan och Efa föra havvens skatter och folkens egodelar till våra portar. Son af din moder, låt icke denna tidens vedermöda falla för tung öfver din otålmodiga håg! Du skall se den dag, när våra förtryckare buga sig för oss till jorden; du skall hafva din lust af dem och välsigna den stund, när du återgick till
 10 ditt folk. Blif hos oss! Blif min son, och du skall upprätta Jerusalems portar!

24. *Spörsmål för lifvet.*

Vill du bära min krona? Tag henne.

– Jag känner ej igen fröken Kjerstin, sade fru Beata Oxenstjerna i ett förtroligt ögonblick till sin bror rikskansleren. – Hon är som förvandlad, sedan
 15 vi blefvo af med den finska hexungen.

– Tacka Gud, att fadrens sinnelag uppväxer i afkomman, genmälde rikskansleren. – Hexor göra der intet till; slikt dependerar af en naturlig kondition invärtes.

– Ja, det torde allt vara förställning till läglig tid. Hon amuserar oss
 20 sakteligen till ett år härefter.

– Har kära syster ej förr sett en mö växa upp från jänteåren till jungfru? Det förer gemenligen med sig en blidare natur, intilldess att der kommer nytt krut i fångpannan. Har fröken Kjerstin funnit en ny leksak efter den flickan Hagar?
 25

– Ännu intet, så mycket jag sport. Fast mer trår hon intet ens efter Ebba, såsom hon förr har gjort.

– Der kommer en ny, det töfvar intet. Mig faller så för, som hade det varit bättre, att vi låtit fröken behålla sin förra smekunge på knäet, än att vi omakat henne med att söka en ny. Det var intet annat än löst sqvaller om
 30 flickan Hagar: boklårdom gör ingen ofred. Den nya, som kommer, torde intet blifva så lätt att sköta. Märk, att efter Ebba Sparre och Hagar Ring kommer en ung man!

– Gud bevar. Tror eders kärlighet det?

– Kära syster kan derpå vara så viss, som på blom efter knopp. Jag väntar
 35 vår tid att i nåd eller onåd betackas för tjensten.

– Hvad ers kärlighet säger! En ung man! Men om den unge mannen heter herr Karl Gustaf?

– Och om han heter Karl Gustaf?

– Så fördristar jag mig råda till lysning och biläger nästa jul, efter ärlig svensk sed. Der ingen kan motstå hjulet i backen, der skjuter man hellre på, än blir öfverkörd.

Rikskanslern höjde axlarna.

– Kära syster är en fast undransvärd husmoder och sköter en konungaborg så, att intet spjellsnöre der är för långt eller för kort. Men hvad nu belangar qvinnospörsmål, så lät oss tala om kammarpigornas städsel. Det såges i räknekammaren, att fröken öser ut dalrar som hasselnötter. Håll der husesyn, så länge kära syster har något att säga, och haf ingen omsorg om resten!

Härmed var spörsmålet för denna gång afklippt. Men fru Beatas iakttagelse bar syn för sägen. Det undgick ingen af Kristinas närmaste omgifning, att den unga drottningen med hvarje dag växte, icke blott för kronans höghet, utan i ett konungsligt sinnelag. Alltsedan pfaltzgreffvinnan Katarinas död hade hon varit ett klokt, men svårhandterligt och nyckfullt barn. Hon hade från och med 13:de året varit ombytligare, lättretligare, mera oberäknelig, än någon af sina jemnåriga. Det hade varit som en dagjemningstid med dess ostyrga hvirfvelvindar, men denna tid var nu öfverstånden, vindarne hade lagt sig till skenbar ro. Der inträdde ett oväntadt och förvånande lugn i Kristinas personlighet. Hon blef mildare, tålmodigare, på allt sätt älskvärdare. Hon lyckades icke alltid kufva sitt häftiga lynne, som derintills uppbrusat utan hejd, men hon bemödade sig om att göra det. Hon blef tillgängligare, förtroligare, mera deltagande i andras fröjder och sorger; hon visade i uppfattningen af sitt höga kall och dess pligter ett allvar, som man förut icke tilltrott henne. Hennes nöjen blefvo mera återhållsamma, hennes studier regelbundnare och mera koncentrerade. Hon kunde uppmärksamt åhöra rådets öfverläggningar och, när hennes mening begärdes, yttra sig med en klokhet, som förvånade statsmännen.

Drottningen tillbragte en del af sommaren på Gripsholm. Ebba Sparre hade rest att besöka sin sjuklige fader; furstinnan Marie Eufrosyne hade intagit hennes plats som skötevän. Eleonora Katarina, snart derefter landtgreffvinna af Hessen, vågade icke visa sig och drömde sig nittio år tillbaka till Cecilia Wasas tider.

Det historiska Sverige har stoltare borgar och brantare murar, men intet mildare, grönare, täckare kungsminne, än Mälarens nuvarande lugna

Gripsholm. Anlagd af Bo Jonsson, ombygd af Gustaf Wasa, bar denna borg med sina qvarstående vindbryggor ännu på Kristinas tid det dystra allvaret af medeltidsfäste. Öfver det röda tegeltaket med dess spetsgaflar, vindskupor och höga skorstenar reste sig fyra torn: konung Eriks (Kyrkornet), hertig Johans (Griptonet), hertig Magnus' (Wasatornet) och Göstaf Olofsons (fängelsetornet). Af de tre våningarna var endast den midtersta inredd för kungliga gäster. De i renaissansstil, i brunt och rödt dekorerade rummen buro på väggarne gyllenläder och de djupa nicherna i silke broderade fönsterstycken. Vid stranden låg herreköket och Gustaf Wasas lilla tornérbana. En lång, smal park med ruddammar sträckte sig inåt till »finnstugan» och köksträdgården. En djurgård, ett dufslag, ett lokattehus, ett hundstall och den s. k. polacksmedjan hörde till borgens närmaste omgifningar.

Det var en sommarqväll efter aftonmåltiden. Drottningen och hennes kusin sutto i parken. En aftonbris af den friska sjöluften lekte lätt med en lock af Kristinas blonda hår. En förtjusande vattenyta glittrade mellan löfven, belyst af den nedgående solen. Mälaren koketterade för sin unga drottning, men hon såg honom icke, den otacksamma herskarinnan öfver så mycken skönhet; hennes blick dröjde på ett skrynklat pappersblad; hennes tankar hade flugit söder om Östersjön.

Kristina hade af sin kusin mottagit ett väl försegladt bref; en pil och en duffjäder förenade sig att bevinga sigillet. Brevet hade hon läst i enslighet på en bortskymd hvilobänk vid roten af en ek, och furstinnan inbillade sig, att hennes kungliga väninnas kinder voro rödare, när hon återvände, än när hon gick.

– Han är vid helsan, sade Kristina. – Han har varit hos Salvius i Hamburg och velat begagna lägligheten att skrifva. Brevet är nio veckor gammalt. Hvilken postgång! Hvarför gaf du honom ej några dufvor, Marie? När skola vi kunna hviska våra ord i den blå luften och anförtro åt vinden att föra dem fram?

– Skrifver min bror något om kriget?

– Kriget går illa. Misslyckade belägringar, marscher och återmarscher, gikt och penningenöd. Derom är han nog förständig att ej skrifva ett ord. Men han skrifver något, som rör dig närmare. Han beder mig intet skänka dig bort åt grefven af Nassau ...

Nu var det Marie Eufrosynes tur att rodna. Hon höll den unge, vackre grefven så kär, som man kan hålla en ballflamma vid 18 år, och utropade i sitt hjertas förtrytelse:

– Hvad angår det honom? Min far är der intet emot, och när du samtycker ...

– Jag står på din sida. Men kan du förlita dig på grefven? Unga karlar ... morgonrodnad slask i hatt, säger ordspråket. Din bror är intet bättre än de andra, Marie.

5

– Karl Gustaf kan vara platt utan reson mot oss andra, men mot dig är han vax.

– När han ser mig. Och vax, när han ser en annan. Skada, Marie, att en sådan kronslipad ädelsten, som kan skära glas och pryda en spira, skall flyta till vatten för en uppnäst tysk kammarpiga.

10

– Hvad skall jag svara? Ack, Kristine, tro mig, det är nedrigt förtal! Karl Gustaf har dig så hjertans kär, att intet i vida verlden kan bryta hans tro.

– Så säger han, och så skrifver han. Vill du bära min krona, Marie? Tag henne, jag är led vid henne! Så länge jag bär henne, måste jag ju tänka, att det är till henne hans hjerta står. Hvarför är jag intet en liten fattig pfaltz-grefvinna, som du? När jag läser huru de krökte sig som ormar för drottning Elisabet, huru de sade till henne, när hon var gammal och ful: ni är den skönaste qvinna, som jorden bär, ni är så fager som lilja i rosengård! ... Nej, Marie, nej, nej, jag kan intet tro honom, jag kan intet, så gerna jag ville.

15

– Är du gammal och ful, Kristine? Är han en hofman, som var ingenting i går, som skall vara ingenting i morgon och begär att du skall göra allt af honom? Åh, han är stolt, Kristine, han är så stolt som du sjelf! Han begär af dig sin hjertelycka, ingenting annat. Han skall vara en man förutan dig, men han skall vara en olycklig man. Gif honom din hand, och han skall blifva en hjelte! Han skall slå dina fiender, han skall blifva stor och berömd, men han skall vara din tjenare, och du skall vara hans ära.

20

25

– Doxa! Doxa! Gå från mig, Sara! Min Gud, hvarför är jag ej man? Hvarför måste jag köpas och säljas? Hvarför får jag ej gifva mig helt utan pris, utan hemgift? ... Förlåt mig, Marie! Jag är så olycklig, jag är så ensam. Den fattigaste flicka i Sverige är rikare än jag. När han kommer, som hon har kär, svarar hon: tag mig, jag har intet annat än mig sjelf, och du begär intet annat än mig. Hon vet det, hon. Huru skall jag veta det? Jag misstänker allt och alla. Har jag ej skäl att göra det? Måste jag ej misstänka rådet att vilja regera utan mig? Måste jag ej misstänka honom, du vet, att älska min krona? Hvad är en man utan ärelystnad, en som ej utsträcker sin arm efter en krona? Och dig sjelf, Marie, måste jag ej misstänka dig att gå hans ärenden? ... Jag ville så gerna tro dig; någon måste jag tro. Du kan vara ett redskap; kanske är du det, men du har ej hufvud nog för politisk intrig. Ebba har bättre hufvud,

30

35

men brukar det i min tienst. Jag hade en tredje, en förläst toka, det bästa hufvudet af eder alla, men på ett barns skuldror: hon förstod ju ej ens hvad kärleken är. Du förstår det på ditt sätt, Marie; du är på ditt sätt ett barn; du begär namnam af kärleken. Jag begär något mer: jag begär att vara mig sjelf
 5 i en annan, och se, det får jag ju intet! Hvilken olycka, att jag ej är du! Vore jag du, skulle jag hafva hundrade likar och intet vara så inmurad, som jag är i en klostercell med mig sjelf. O, jag är så ensam, ensam, ensam ...

Hon lutade sin panna mot ekens stam och förblef några ögonblick stum. Gret hon? Marie Eufrosyne trodde det och vågade en tröstande hviskning:

10 – Du är intet ensam. Han har dig så kär. Han begär intet annat än dig.

Hon såg upp, hon gret icke, hon hade icke gråtit, sedan hon var ett barn, om icke af vrede.

Men der var ett annat ovant uttryck i hennes lifliga, alltid rörliga drag. Der var någonting djupt sorgset, som Marie Eufrosyne aldrig sett förr. Kristina
 15 tog en lätt sidenduk, som hon hittills sammanrullat mellan händerna, utan att tänka derpå, och svepte den kring sina skuldror mot aftonkylan.

– Låt oss gå till stranden, sade hon. – Här är så instängdt, jag behöfver luft.

De gingo till stranden och funno en mossbänk tätt invid sjön. Solen hade
 20 gått ned och qvarlemnadt vid horisonten ett blekrödt skimmer, som färgade fjärdarna. Det var lugnt, daggen föll, gräset var vått, luften fuktig. Slottets fyra torn, af hvilka det högsta bar en slappt nedhängande kunglig flagga, speglade sig i en lätt gungande blank dyning på sjön. Endast två stora stjernor kunde, bland otydliga små ljusprickar, klart urskiljas på aftonhimmelen. I
 25 nordvest stod Vega, i sydvest, öfver skogstopparna, Jupiter.

Kristina satt en stund tankfull, betraktande dessa två lysande klot, det ena planeternas konung, det andra en sol af oerhörd storlek, hvars ljusstyrka – om man får tro en nyare tids beräkningar – 300 gånger öfverträffar
 ljuset af vår sol.

30 – Se der, sade Kristina, pekande på planeten, – der är min stjerna. Jag är född under Jupiter, när han ingick i lejonets hjerta. Det är en tung gåfva, Marie, att vara född till makten. Var nöjd med kärleken, du, som är född under eviga solar, hvilka aldrig förändra sitt läge på himmelen! Planeterna äro ostadiga som ett människolif ... Under hvilka stjernor föddes Karl Gustaf?

35 – Jag känner ej hans stjernor, svarade furstinnan, – men presten, som döpte honom, såg en bindel af glänsande ljus kring gossens panna.

– Det vore intet lyckligt, om vi två förenade skulle styra Sverige. Under kriget i Tyskland prisades min faders hjeltomod såsom allmaktens gåfva.

Konungen svarade: Gud går från sin medelväg endast när han vill straffa någon. Det är ett nådebevis, när han gifver åt folken en konung med medelmåttiga gåfvor, emedan denne ej frestas att eftersträfvä för mycket. Honom lemnar ärelystnaden i lugn. Intet värre kan honom hända, än att han riktar sig med sitt folks skatter, hvilket är ett ringa ondt mot ärelystnaden, som sjelf ej har, ej heller unnar åt andra någon ro. 5

– Salig kungen var en vis man, men vet du hvad en gumma i Nyköping sade mig förra hösten, när det var tal om brandenburgaren? Hvarför skall våran fröken gå öfver ån efter tyskt äppelmos? sad' hon. Lagg svenskt jern i hjulskenan, sad' hon, så går karran fram öfver berg och knapperstenar. 10

Kristinas ostyriga lynne återvände för en hastig minut.

– Äro vi ej kråkskramlor, jag och du, som filosofera öfver kärleken, i stället att njuta af lifvet? Ha vi råkat förblanda zifforna? Äro vi 17 eller 71 år? Ha vi ej framför oss de många åren, lysande eröfringar, långa löjen, korta sorger och dårskafer utan tal? Uh ... det är kallt under stjernorna, de äro för höga för oss, låt oss vara små, Marie, små, som de lyckliga äro; det är så ensligt att vara ensam stor. Skrif till din riddare af den sorgliga skepnaden, att han flitigt betraktar månen och försöker att likna honom i oföränderlig tro. Jag skall skrifva detsamma till min, der han suckar i Böhmens eller Mährens bergsklyftor: strid, min riddare, strid för eder käresta, hvad hon sedan må heta, strid för segern och segerns lön! Den väntar aldrig för länge, som väntar på något godt ... 15 20

– Var blid mot honom, Kristina, var som du fordom var på Rönö, den tiden du var liten och lycklig! Och bed honom till återgäld intet förtrampa sin systers hjerta! 25

Åter flög ett skimmer af nästan fuktig glans öfver de stora, uttrycksfulla blå ögonen, när Kristina fattade sin väns hand och sade med så låg röst, som fruktade hon, att kiselstenarna på stranden skulle höra henne och berätta hennes ord för den sqvallrande aftondyningen:

– Svär, att han har mig kär, mig och ingen annan, mig och ingen krona! 30

– Vid hvad skall jag svära, om du ej tror mig? Skall jag svära vid himmelen öfver oss eller vid jorden under våra fötter? Ack, Kristine ...

– Svär vid dig sjelf! För oss finns ingenting så omisteligt som vi sjelfva. Att mista sig sjelf, det är mer än döden, det är tillintetgörelsen.

– Nej, så svär jag intet. Det är emot Guds bud. 35

– Tror du? Kanhända. Svär då: så sant jag är din vän!

– Så sant jag är din vän, har han dig och ingen annan, dig och ingen krona kär!

– Ja, jag tror dig och skall skriva det till honom. Intet för att din ed är tillfylles: hur kan du känna hans innersta hjertelag? Men för att der finnes ett gensvar i mig, som gifver dig rätt. Är här någon, som lyssnar på oss?

– Hvem skulle lyssna? Gripsholm sofver, Mariefred sofver, Mälaren sofver. Stjernorna allena vaka på himmelen. Det är så långt till stjernorna; de skola ej höra oss.

– Då skall jag säga dig något. – Hon lutade sina läppar tätt mot sin väninns öra, stängde ljudet med båda händerna och hviskade:

– *Jag har honom kär*, jag har lofvat att blifva hans; jag skall hålla mitt löfte.

– Tack! Nu tror du mig.

– Ja, är det intet förunderligt, att jag tror dig ändå? ... Godnatt, Marie!

– Godnatt, Kristine!

Hon hade vikit åt sidan den tunga gardinen framför ett fönster i sofrummet och låg länge sömlös, betraktande stjernorna, som tindrade i augustinatten öfver Gripsholm. Ett återsvall af de frågor, som upprört henne några timmar förut, slog mot själens osynliga stränder, som Mälarevågen mot kiselstenarne.

– Du derborta, sade hon halft trotsigt, halft vemodigt, – har du gifvit mig ett lås, så gif mig en nyckel! Hvarför gaf du mig kraften, om ej för att blifva lycklig och göra andra lyckliga? Hvarför är der en tomhet i mig, som ingen kraft fyller? Hvarför är jag så ensam, när jag dock har mig sjelf? Hvarför trängtar min själ till en annan, som kan fylla min brist, och hvarför finner jag ingen, i hvilken jag kan uppgå helt, utan att förlora mig sjelf? Är han med ljusglansen om pannan den rätte? Jag vet ingen annan kraft, beslägtad med min kraft, men skall han kufva mig? Skola vi söndras, kraft mot kraft, eller skola vi sammansmälta och förenade eröfra verlden?

Hon fick intet svar. Ett stycke af den omätliga rymden, begränsadt af fönsterramen, skådade tigande ned på Gripsholms torn, på den trånga rutan och det oroligt klappande sjuttonåriga hjertat bakom bäddens till hälften frånskjutna förhängen. Trötta att söka, längta och fråga, flöto den hvilandes tankar småningom in i hvarandra, förlorade sin begränsning och upplöste sig i en oklar, drömmande känsla af någonting famlande ovisst, som begärde ett fäste ...

Då tycktes äfven stjernan upplösa sig i ett obestämdt ljushaf och sänka sig nedåt på bryggan af sina strålar. Hon kom närmare tornen, fönstret, bädden ... Nu var hon der och flöt in i den halfsofvande unga frågerskan, som vågat utmana henne. Hon bemäktigade sig hennes halft medvetlösa, halft ännu frågande tankar, fick ord och sade till henne:

– Har jag ej sagt dig, att jag är ett utflöde af den Allsmäktiges kraft, ej af hans kärlek, och att jag är ditt innersta? Hvarför söker du dig i dig sjelf? Hvarför söker du dig icke i Honom, som är allt i dig, allt i mig och allt i alla? Han har gifvit dig kraften i mig, men kraft utan kärlek kan endast förstöra. Hvarför söker du icke hvad jag ej kan gifva dig? Hvarför söker du icke kraftens blomma och frukt, som endast är kärleken? Se, jag har gifvit dig börd och krona, håg för allt stort och vett för all visdom; jag har bevarat dig för elementens makt, din kropps bräcklighet och människors anslag; jag har gifvit dig vishetens ord och fromhetens lärdomar, vapnens seger och rikets välmakt: hvarför söker du der din egen ära? Hvarför prisar du icke Gud med att göra många lyckliga? Gå, gör hans verk och icke ditt verk! Förlora dig sjelf, och du skall återfinna dig sjelf! Sök ej din kraft i arm, som förlamas, i tanke, som famlar, i håg, som förvillas; sök din kraft i kärleken, tjena i ödmjukhet, bed om fullkomningen, och du skall vara den starkaste bland de starke ... Dagen gryr, jag döljer mig åter i fållarne af Guds mantel ... Om tio år skall jag fråga dig hvad du gjort af min gåfva.

Den sjuttonåriga drottningen uppreste sig halfvaken i bädden och kastade en blick mot fönstret, der ljusströmmen åter flöt bort.

– Drömde jag? ... Förlora dig sjelf, och du skall återfinna dig sjelf! ... Hvad man drömmer vidunderligt!

TREDJE DELEN
MAKALÖS

TREDJE DELEN. MAKALÖS

1. Före striden	339
2. Slaget vid Jankowitz	345
3. Slagfältet	349
4. En fältflamma och ett fältlasarett	358
5. Hjerta och statskonst	366
6. Freden i Brömsebro och Johannes Rudbeckius	372
7. Andra och tredje skyddslingen	382
8. Gyckel och sidenband	391
9. Ett lejonmöte	400
10. Ruben Zevis sändebud	407
11. Budskap till österlandet	414
12. Slafvens slafvinna	421
13. Westfaliska freden	428
14. Den triumferande Parnassus	435
15. Gunstlingarne	445
16. Mor och dotter	453
17. Hotande förebud	458
18. Karl Gustaf på Öland	464
19. Stjernan och skyddslingarne	470
20. Det stora budet	480
21. Stambul Sarai	488
22. På tredje trappsteget	497
23. Messias	507
24. Stjernornas stund	515
25. Sultanens hat-i-sherif	518
26. Makalös	525
27. Ett nytt lif	533

1. Före striden.

Hugg honom i stycken, der han
ligger inklämd i råttfällan!

Ryttaren på den röda hästen for for att rida. Så mycket blod, så många tårar
och ännu ej nog! Tidvals höll han in sina tyglar framför en stad eller två, 5
betraktade hånleende diplomaternes försök att öfverlista hvarandra och
fortsatte derpå den vilda jagten. Allt mera skoningslös trampade hästens hof
på qvarlefvor af välstånd, rester af menniskolycka. Ryttaren hade afkastat
sin första förklädnad; munkkåpan skylde icke mera hans skramlande ben-
rangel; bibeln var icke mera hans högt burna sköld. Han red öfver fält och 10
städer i hela sin afskräckande nakenhet, grinande af blodtörst och roflystnad,
sträckande utan blygsel fram sina giriga händer, hvarhelst han ännu kunde
hoppas ett byte.

I detta religionskrig, som blifvit ett röfvarekrig, klappade ännu här och
der menskliga hjertan, som kunde blöda af sorg öfver så mycket elände. 15
Gustaf II Adolfs störste lärjunge, Lennart Torstenson, var sin mästars
efterföljare äfven deri, att han, sjelf obefläckad, sökte hejda sina krigares
blodtörst, så länge detta var honom möjligt. Men det var icke längre möj-
ligt. Kriget förvildades mer för hvarje år; egen nöd, hat och hämd, ständigt
hazardspel om lif och lycka utsläckte till sist alla menskliga känslor. När 20
soldaten gick i fält, hade han sagt farväl åt fredens sedvanor, fredens arbete,
fredens aktning för andras rätt. Hvarför skulle han skona? Ingen skonade
honom. Hvarför skulle han arbeta? Arbetets frukt var den förstkommandes
rof. Hvarför skulle han spara? I morgon skulle han dö. De, som ännu behöllo
en inrotad kärlek till pligt och fädernesland, följde sin fana och frågade icke 25
hvem de slogo eller hvar de härjade, endast det var en fiende, som måste falla
för deras seger och rikta dem med sitt byte. De, som glömt, att de någonsin
egt en torfva jord eller ett kärt hem, – och sådana funnos till många tusende
i det förhärjade Tyskland eller det fjerran brödlösa Skotland, – sålde sig åt
den mestbjudande eller den, som efter ett nederlag erbjöd dem nya utsigter 30
till seger och plundring.

Kriget, som lossar alla sedernas och de husliga dygdernas band för att
ersätta dem med den jernhårda militäriska disciplinen, framkallar beständigt

sällsamma motsatser. Hvem skulle hafva trott, att trettioåriga kriget, midt under sin förfärande upplösning af alla fjettrar på de vilda naturdrifterna, likväl hade att framvisa den underbaraste af alla motsägelser, ett familjelif i fält? Så var det likväl, och icke undantagsvis, utan nästan som regel. Alla större arméer, de kejserliga och tyska mest, de svenska och franska mindre, åtföljdes af en talrik trosspersonal, till hvilken hörde qvinnor och barn. Trossens beskaffenhet berodde af fältherrens stränghet. Tillät han, som Wallenstein, sina soldater allt för att samla till sina härar så många som möjligt, så släpade dessa härar med sig en mängd liderliga qvinnor, ofta föga mindre till antal, än soldaterna sjelfve. Var fältherren sträng, så förjagade han detta lösa följe, men tillät i stället soldaten att medföra hustru och barn för att hålla honom vid bättre mod under fälttågets mödor. Särskilde fältväblar anställdes att sörja för dessa familjers transport, när hären bröt upp från ett läger, eller för deras qvarter och förnödenheter, när hären slog sig ned i ett nytt. Nyare tiders artell och proviantering kände man icke då: soldaten fick hvad man kunnat medföra eller uppbringa, men oftast fick han sörja sjelf för sin kost och förplägning. Detta blef då hans hustrus omsorg. Hon kokade hans mat, hon tvättade och lappade hans kläder, så godt sig göra lät, men ofta nog sågo arméerna ut som leder af trashankar, åtskilda endast af vapnen, då ju uniformer endast brukades af kungliga lifvakter. Det var ingen lätt omsorg att anskaffa mat och kläder i fält. Soldathustrun inträngde i bondgårdarne, mera pockande än soldaten sjelf, genomsökte skåp, kistor och källrar med fyndig roflystnad, spände sedan bondens häst för hans egen kärra och körde sitt byte till lägret. När ett kejserligt regemente en gång öfvergått en flod, befalde öfversten, uppledsen vid den besvärliga trossen, soldathustrurna att qvarblifva på andra stranden. Då hördes en veklagan från alla leder i regementet, ty hustrurna medförde soldatens kläder och kokkärl; öfversten måste tillåta dem öfvergå floden.

Soldatens förbindelser voro ofta lösa nog, så att hustrurna ej sällan byttes eller såldes man och man emellan. Ju längre kriget drog ut på tiden, desto mer ökades barnskaran, ända dertill, att Gallas och Hatzfeld stundom medförde dubbelt större sällskap vid trossen, än de räknade soldater i ledet. Torstenson medförde på sina berömda iltåg ett vida ringare antal, men alltid några familjer. Under sitt sista fälttåg åtföljdes han af sin maka Beata De la Gardie och deras fyraårige son.

Den store fältherren hade slagit ned som en ljungeld på det öfverraskade Danmark, tillintetgjort Gallas' här, som skulle instänga honom i Holstein, och var nu ånyo på marsch för att afhugga den kejserliga örnens klor i dess

eget näste. Han hade vid slutet af år 1644 kastat sig in i Tyskland och stod vid början af året 1645 i Böhmen för att derifrån infalla i de kejsrerliga arfländerna och göra ett slut på Ferdinand III:s öfvermod. Med hjälptrupper från Bajern och Sachsen hade kejsaren lyckats hopbringa en ny här, som under Hatzfelds befäl följde Torstenson i spåren och hade befallning att hellre våga
5
allt, än att, som Gallas' härar, smälta bort i hunger och elände.

Den 23 februari gamla stilen 1645 mot aftonen hade Hatzfeld uppnått den svenska hären i närheten af böhmiska byn Jankowitz eller, som några skrifu, Jankow, Jankau. Båda motståndarne voro ungefär jemnstärke, 16 000 man hvardera, nära två tredjedelar kavalleri och blott en tredjedel infanteri, 10
men det svenska artilleriet var öfverlägset det kejsrerliga. Bådas ankomst var en öfverraskning för de olycklige böhmarne, som trodde kriget förflyttadt till norra Tyskland och hoppats få andas ut efter de förra årens härjningar, men oföväntadt sågo sitt land ånyo lemnadt till pris åt lika fruktade vänner, som fiender. Allt hvad fly kunde flydde; endast en liten trupp resande judar, 15
vid pass 30 man stark, ansåg det rådligast att söka skydd vid den svenska trossen och fick, emot god betalning, rasta invid dess lägerplats.

Torstenson såg vägen till Österrike stängd och hade att välja mellan ett djerft anfall eller ett farligt återtåg. På aftonen red han ut i månskenet med en del af sin stab för att rekognoscera fiendens ställning och den obekanta
20
nejden, som låg vidpass 3 tyska mil söder om staden Tabor och 5 mil (47 kilometer) sydsydost om Prag.

Fältherrens vana blick uppfattade genast situationen. Han befann sig i en vild, glest bebodd bergstrakt. I vester Jankowitz, i öster byn Wotitz, mellan dem en oländig, kuperad mark, en slingrande bäck och en enstaka bondgård. 25
Så långt ögat kunde urskilja, sågs i det svaga månskenet endast kulle vid kulle, mellan kullarna småskog, en obetydlig slättmark och smala dalgångar, bevuxna med ginst och porsris. Man kunde knappt tänka sig en otjenligare plats för ett fältslag. Hatzfeld stod, redan väl forskansad, på de östra kullarna i en ställning, som ej kunde forceras utan stor risk och betydlig manspillan. 30

– Det går icke! Våra squadroner kunna ej röra sig utan att nedskjutas från småskogen, yttrade generalen af kavalleriet Arvid Wittenberg, i det att han missnöjd instack kikaren i fodralet. Denne beundrade finske hjelte, Torstensons högra hand, med sitt blyga, flickaktiga, fylliga ansigte, sin korta, korpulenta gestalt, sin trubbnäsa, sitt långa, mörkbruna hår, sina finrakade
35
kinder, sina smala mustacher och små händer, motsvarade föga i det yttre sitt krigarerykte. Endast de lifliga, bruna ögonen och det bestämda draget öfver läpparna läto ana fältherren.

– Infanteriet stormar höjden i centern, och kavalleriet kringgår flyglarne, anmärkte den alltid oförvågne fransmannen, generalmajor Mortaigne.

– Nej, det går icke! inföll i sin tur den lika oförfärade, men försigtigare skotten, generalmajor Douglas. – Vi hafva ingen öfversigt. Vi kunna segra
5 på en punkt och blifva slagne på en annan.

En ung officer, som red näst invid fältmarskalken, utsträckte sin arm och pekade på en mörk kulle i sydost.

– Här, ers excellens, sade han, – är nyckeln till situationen. Låt oss besätta denna höjd, och vi dominera ställningen.

10 Anmärkningen røjde en blifvande fältherre, men behagade icke öfverbefälhafvaren.

– Jag skall begära eders furstliga nådes råd, när det faller sig lägligt, svarade Torstenson kärft och vände sig till de äldre generalerne. – Mina herrar, sade han, – jag räknar på edert bepröfvade mod. Förråden tryta; stadna
15 kunna vi icke, retirera än mindre. Låt oss i Guds namn våga ett fältslag. Ni, Douglas, anför vår venstra flygel, ni, Mortaigne, centern och ni, Wittenberg, högra flygeln. Lösen: hjälp, Jesus! Ställningen skall förändras. Ingen tid att förlora. En hvar på sin post!

Den unge pfaltzgreffen Karl Gustaf hade avancerat till öfverste för kur-
20 ländingarne, sedan han bestod sitt första eldprof vid Leipzig. Nu svängde han småleende om sin häst med de öfrige. Snäsan hade riktats mot honom som yngst, men gälde mera de gamle. Så tillgänglig Torstenson annars var för erfarna råd, tälde han ingen motsägelse, när han uppgjort sin plan.

Vid samma tid på qvällen red fältmarskalken Hatzfeld ut med sin stab
25 för att rekognoscera svenskarnes ställning.

– Om de icke angripa oss, skola vi attackera dem, yttrade han till sina generaler med en tillit, som han var långt ifrån att hysa inom sig. – De väntade oss icke så snart. Vi hafva dem i fällan; de komma hvarken fram eller tillbaka.

30 – För alla helgon, ers excellens, intet förhastande! inföll den erfarne, kloke De Suys, hans öfverqvartermästare. – Vår ställning är den bästa, och Torstenson kan, nu som vid Leipzig, lura oss med en låtsad flykt.

– Hugg honom i stycken, der han ligger inklämd i råttfällan! utropade häftigt de bajerska hjälptruppernas tappre befälhafvare Johan de Werth, som
35 hade brådt tillbaka till Bajern för att försvara sitt land mot fransmännen.

– Han skall ej undkomma oss, försäkrade Hatzfeld med samma tillit. – Ni, De Suys, anför centern, ni, De Werth, högra flygeln och ni, Götz, vår venstra flygel. Lösen är nu, som alltid, Jesus Maria. Och Maria skall gifva

oss i morgon en herrlig victoria. Hon har uppenbarat sig i drömmen för vår nådige kejsare och lofvat honom att äntligen kröna den rättrogna kyrkans vapen med seger ... Grefve Götz, ni har midt emot eder flygel höjden der i sydvest. Ni besätter den ofördrojligen med artilleri och det bästa regemente ni kan umbära.

5

Dessa ord riktades till en jettelik ryttare i svart rustning med ett eldrött skärp, som utvisade hans höga militäriska grad. Hela hären, hela Tyskland och halfva Europa kände denne fruktansvärde man, hvars blotta namn var en fasa för de olyckliga länder, hvilka hemsöktes af hans svärd. Hvar han gick fram i fiendeland, betecknade ett bredt spår af aska och blod hans väg; hvar han red genom vänners område, flydde allt hvad fly kunde för hans våldsamma utpressningar. Och likasom för att rätt tydligt angifva den mission han hade att utföra som folkens gissel, hade han kallat sin svarta stridshäst Attila; der dess hofvar trampade, växte intet gräs mer. Han var den kejsrerliga härens klubba; han hade stigit från grad till grad genom sin vilda, skoningslösa tapperhet, men när man anförtrodde honom befälet öfver en här, visade han sig oduglig till fältherre: han förstod endast att döda.

10

15

Fältmarskalken grefve Hans Götz, Pasewalks grymme bödel 1630, Sachsens mordbrännare 1632, den med blod, rof och förbannelser mest belastade af alla kejsar Ferdinands fälthöfdingar, förde handen till stormhatten och svarade:

20

– Skall ske, eders excellens! I morgon vid denna tiden skall jag dricka den heliga jungfruns eller djefvulens skål, lika godt hvem som gifver oss segern.

Det var ännu vinter, kölden hade tilltagit, jernrustningen kylde som is den grymme höfdingens bröst och armar. Vid återkomsten till kvarteret kallade han sin stallmästare Feldmann och lät gifva sig en bägare starkt spanskt vin. Dess innehåll flöt genom hans ådror såsom en eldfloed.

25

– Hund, röt han till tjenaren, – du har gifvit mig smält bly.

– Det är Toccadillas bästa, som ers nåd vann på tärning af den spanske generalen, svarade Feldmann, en liten mörklett karl i de Götziska färgerna, svart och rödt.

30

Grefven hade ridit hårdt i dag, vinet fortfor att brusa som en lavaström i hans inre. Han beslöt hvila. Vresig kastade han sig i full rustning på tält-sängen, med befallning att väckas efter en timme. Stallmästaren sökte sin korta vederqwickelse på en matta vid tältöppningen. Han hade, som trogen tjenare, smakat på vinet, äfven han, för att profva den rätta sorten.

35

Var det af vinet eller af dagens mödor, timmen förgick och derefter åter en, åter en och åter en. Herre och tjenare sofvo tungt. På en gång uppreste

sig båda och stirrade framför sig i det mörka tältet. Lampan hade slocknat, en svag månstråle inträngde genom en fogning i tältduken och skapade i de täta skuggorna en ljusgestalt, liknande en kvinna med högra armen sträckt emot höjden. Efter en stund hade månen flyttat sig, strimman försvann och

5 med henne den sökbild hon framkallat i nattens skuggor.

– Jesus, Maria, det var hon! framstammade stallmästaren, skälvande i alla leder, när han åter befann sig i mörkret. Grefven sprang upp med en åtbörd af raseri och grep sin darrande tjenare vid strupen.

– Bekänn, skurk! utropade han. – Du lät henne komma in!

10 – Vid alla helgon! Vid sankt Jakobs ben! Vid den helige Sebastians pilar! Jag kan ej förklara huru hon kommit in. Ers nåd ... af barmhertighet ... jag kväfs ... fråga skyltvakten huru han understått sig att insläppa en främmande kvinna.

Den förvånade skyltvakten bedyrade, att ingen kunnat intränga i tältet.

15 Han hade bevakat ingången i snart fyra timmar, gått fram och åter för kölden och väntade aflösning.

Det var verkliggen bistert kallt. Grefven famlade efter sitt svärdfäste, men besinnade sig, återvände till tältet, lät tända lampan och yttrade lugnare, men ännu i upprörd ton:

20 – Feldmann, det var hon. Hvarför kommer hon? Begär hon mitt blod eller ditt?

Stallmästaren undvek den ömtåliga frågan med en fyndighet, som påtagligen røjde vana att parera tyranners hugskott.

– Ers nåd, sade han, ännu hviskande, – var det hon? Var det icke snarare 25 den heliga jungfrun, som kom att bebåda ers nåd och kyrkan en stor seger i morgon?

Grefve Götz försjönk i tankar.

– Den heliga jungfrun kommer icke till mig, sade han bittert. – Det är länge sedan vi två voro bekanta. Jag hade fått på min lott en annan helig 30 jungfru, och henne var jag nog dåraktig att gifva i din hand, som icke var värd att vidröra sandkornet under hennes fot. Hvad har du gjort af henne, eländige ögontjenare? Hon kom icke dit hon skulle komma.

– Ers nåd vet, att hon var svag, att hon icke i sitt dåvarande tillstånd uthärdade resans mödor. Ers nåd vet, att hon dog i Ingolstadt, att priorn i 35 dominikanerklostret fick sexhundra gyllen till messor för hennes själ, utom en klädning af guldbrokad åt den heliga jungfrun ...

– Krigsbyte, Feldmann, blodbestänkt rof; därför går hon igen. Jag visste ju, att sådant icke duger till messor. Men lika godt, det är allt munkegnäll.

Jag var ju en gång en narr, jag som de andra, och trodde, att presten var Gud. Sedan jag gaf henne i din hand, är det slut med mitt himmelrike. Och det är likväl skada, icke på presten, men på Gud. Han behöfves ibland, om ej för annat, så för att stå *den andre* emot. Det förekommer mig stundom, som hade djefvulen fått makt öfver mig, sedan jag gaf mitt skyddshelgon
 5
 åt dig. Gräf upp henne ur klosterjorden, Feldmann: jag skall bruka benet af hennes finger, det der fingret med ringen, till amulett! ... Hvad lider natten?

– Ers nåd befalde mig att väcka sig om en timme. Jag har vakat hela natten och pligtskyldigt påmint om tiden, men ers nåd sof så tungt, ers nåd hörde mig icke, anmärkte tjenaren, angelägen att med den ena lögnen
 10
 öfverskyla den andra.

– Hvad? utropade grefve Götz, i ögonblicket mera klarvaken, än om man affyrat en kanon tätt vid hans öra. – Klockan är ½ 4! Usling, det blir din död!

Han störtade ut. Månen hade gått ned. En frostig nattdimma låg öfver de mörka höjderna, hvilkas konturer aftecknade sig mot den stjernströdda
 15
 himmelen. En del af lägret var redan i rörelse. Morgonsömnige utsträckte krigarne sina styfnade lemmar och begynte ordna sig i led under befälets kommando. En adjutant afbidade grefvens ordres vid ingången till tältet.

– Fort till öfverste von Seiffern med ordres att låta sitt regemente besätta kullen der i sydvest! Åtta kanoner och fyra sqvadroner ryttare följa. De
 20
 infama paddorna hade bort stå der för en timme sedan!

– Jag har sedan en timme afbidat ers excellens' ordres, vågade adjutanten anmärka.

Detta var för mycket. Götz affyrade ursinnig en pistol, som svedde den unge krigarens hår, och kastade sig på sin svarta Attila för att sjelf leda den
 25
 viktiga, den anbefalda, men tyvärr så obegripligt försummade manövern. Det var för sent. När truppen ändtligen befanns under marsch, rapporterade spejarne, att en svensk kolonn redan satt sig i rörelse mot samma strategiska punkt af det vidsträckta slagfältet.

2. Slaget vid Jankowitz.

»Bära sig åt som Götz vid Jankowitz.»

Fältmarskalken Torstenson hade icke behöft erinras om vigten af den allt beherskande höjden. Redan före daggroningen den 24 februari skickade han en afdelning af Wittenbergs flygel att besätta höjden med artilleri. Samtidigt
 35
 lät han hela sin här svänga åt höger, så att dess långa leder nu stodo utsträckta

från vester till öster mellan byarna Jankowitz och Wotitz, ej mera i norr och söder, som fienden sett dem qvällen förut. Manövern var ytterst svår på en oländig mark, men verkställdes med denna beundransvärda ordning, som Gustaf Adolf infört och som mer än en gång afgjort de svenska vapnens
 5 seger. Tysta, allvarliga, rörde sig dessa skaror framåt i morgonens halfskymning, utan att se hvarandra och utan att vika ett steg åt sidan, tilldess att hela kedjan slutligen, likt en mekanik, som ljudlös svänger på sina gångjern, stod ordnad i dalen nedanför höjden, beredd att möta sin fiende.

Denna skickliga och oväntade sidorörelse tvang Hatzfeld att lemna sin
 10 fördelaktiga position och likaledes uppställa sin front från vester till öster, norr om svenskarne. Den ofta nämnda höjden blef härigenom än tydligare en nyckel till båda härarnas ställning. Götz uppbjöd allt för att godtgöra sin ödesdigra försummelse. Der blef en kapplöpning mellan hans folk och svenska afdelningen, som hade längre, men banad väg till höjden, medan
 15 Götz måste genomtränga en tät småskog. Svenskarne hunno förut; deras kulor begynte vid Götz' anryckande bortsopa hästar och karlar på bergsslutningen. Svärjande drog sig Götz tillbaka och sökte skydd i skogsdungen. Men äfven hit nådde de svenska kulorna; hans folk råkade i förvirring, togs i sidan af svenskt rytteri och upplöste sig flyende öfver dalgången.

Förgäfves sökte han hejda denna besinningslösa flykt. Så hade man aldrig
 20 sett Götz förr, och man hade dock sett honom i de blodigaste handgemäng, nedtrampande under Attilas hofvar hela leder af jernklädde krigare. Hans svärd nedmejade utan åtskilnad flyende egne och anstormande fiender. Han var fruktansvärd i sitt raseri; mot honom höll ingen stånd; hans häst
 25 tycktes lika osårbar som han sjelf. Men en osynlig hämnare hade utmätt hans stund och sände honom från fjerran eldgap ett jernklot, som menskliga lemmar ej kunde motstå. Det sista man såg af denne blodige bödel var hans blixtrande värjspets öfver ett moln af grus, der en svensk kanonkula slog ned. Hans styckade lemningar, blandade med den svarta Attilas blod,
 30 igenkändes på en guldkedja, fordom röfvad från Pasewalk. Hans eftermäle i Böhmen, der man glömt hans grymhet för att minnas hans olydnad, blef ordstäfvet: »bära sig åt som Götz vid Jankowitz».

Hatzfeld sände sin venstra flygels reserv i elden. Oordningen blef stor, till följd af terrängen. Samlade rörelser voro omöjliga. Enskilda truppafdelningar anföllo och tillbakaträngde hvarandra. Utom större manspillan för
 35 de kejsrerlige, var ingenting afgjort.

Fram emot middagen blef en paus i striden. Hatzfelds förändrade ställning hade lemnat vägen till Olmütz fri, och Torstenson öfverlade, om han

borde framrycka på denna väg mot Mähren. Men en half framgång var ej hans sed; fiendens ordning ingaf honom hoppet att vinna en hel seger. Han stormade en annan höjd, belägen i Hatzfelds center, men fann, mot förmodan, ordnade leder, kastades tillbaka och miste 10 lätta kanoner. Denna hans motgång blef signal till en ny strid utefter hela linien. 5

Början gjorde, mot ordres, sägs det, Johan De Werth med sitt tappra bajerska kavalleri. Mot honom stod Douglas med 10 sqvadroner, mest skottar och tyskar, samt 2 sqvadroner finske ryttare under öfverste Henrik Horn. Mellan hvarje sqvadron i båda svenska flyglarnes första treffen stodo 40 musketörer, också ett arf från Gustaf II Adolfs nya krigskonst. Bajrarne föllo för desse skarpskyttars välriktade eld, drefvos tillbaka, men kommo åter och åter om igen, som Pappenheimarne vid Breitenfeld. Näst Pappenheim, hade den kejserliga hären ingen så beundrad och älskad hjelte, som Johan De Werth. Hvar hans bruna häst frustade och hans röda fälttecken lyste, der stupade allt framför honom, der var *furie*, som man den tiden så gerna uttryckte sig. Fången, slet han sig lös; fallen under sin skjutna häst, besteg han genast en annan. Hela svenska venstra flygeln svigtade under hans hugg och var nära att sprängas. Reservan ryckte fram, men höll icke stånd mot den fruktade hjelten. Då märkte Douglas, att bajrarne, för hvarje gång de kastats tillbaka, åter samlade sig i skydd af en brigad fotfolk, som stod bakom linien. Redan dödstrött och förtviflande om segern, lyckades han förena qvarlevorna af tre sqvadroner till en enda, högg in på det bajerska fotfolket och sprängde brigaden i stycken. Då fick De Werths folk intet andrum mer, skingrade sig och drog sin anförare med sig. Så nära segern, ville De Werth ännu på flykten vid Tabor ej erkänna sig slagen. Han gjorde allt för att samla sitt folk till ett nytt anfall, men de hörde honom icke mer, de flydde till Bajern, der De Werth snart återvann sitt rykte som oemotståndlig genom en seger mot fransmännen. 10 15 20 25

Högra svenska flygeln var spridd mellan höjderna, jagande framför sig Götz' slagne ryttare, när den angreps af starka kolonner från Hatzfelds reserv. Här stredo Wittenberg, Karl Gustaf, Axel Lillie och kärnan af svenska hären med Torstensons lifregemente i sin spets. Striden var hårdnackad och blodig. Götz, som tillåt it soldaten allt sjelfsvåld och alla grymheter, var afgudad af sina förvildade krigare; nu ville de hämnas hans skugga. Wittenberg behöfde hela sin krigskonst, Karl Gustaf hela sin oförvägna tapperhet för att samla och åter samla sitt skingrade folk. Ändtligen slöto sig deras leder med samma beundransvärda disciplin från Gustaf Adolfs tider och öfvergingo i sin tur till anfall. Desse segervane veteraner framryckte som 30 35

en fast sluten mur och trängde allt undan. Fiendens leder genombrötos, kastade om och flydde med lösa tyglar till Tabor. Hans artilleri blef taget och riktadt emot hans center.

Under denna heta strid, man emot man, mellan kullarna, blef ingen
 5 varse, att fem sqvadroner kejsrerlige kuirassierer kringgått ställningen och oföväntadt stodo i svenska härens rygg. Slaget hade varit förloradt, om icke desse djerfve ryttare råkat vara kroater och funnit ett lockbete, som kom dem att glömma allt för sin roflystnad. De stötte på svenska härens tross, som var lägrad i småskogen; fyllda vagnar, vintunnor, qvinnor. Kroaterne kastade
 10 sig öfver vagnarne, hånlogo åt qvinnornas jämmerrop och började med van hand plundra. I detta deras käraste nöje stördes de, mot sin förmodan, genom ett modigt försvar af den annars föraktade trossbetjeningen. En ung man samlade kring sig de mest behjertade och anföll så eftertryckligt de plundrande, att de nödgades värja sig sjelfve. Ursinnige, bortjagade de den
 15 lilla skaran, men i nästa ögonblick var den åter öfver dem som en myggsvärm och tvang dem att lemna vagnarne. Det drog ut på tiden, Wittenbergs flygel hade segrat, kroaterne hörde skott falla bakom sig i skogen. Snart visade sig en sqvadron af kurländingarne och kom i rätt tid att befria Torstensons maka, just när hennes försvarare voro nära att duka under för öfvermakten.
 20 Kroaterne flydde, faran var öfverstånden.

De kejsrerliges fotfolk i centern hade framryckt samtidigt med deras flyglar och anföll svenskarnes center. Här red Torstenson, hvilken ögonblickligen lät fylla hvarje lucka; här fick Mortaigne svalka sin brinnande stridslust; här försvarade blå regementet sin gamla ära. Hatzfelds infanteri
 25 var till stor del nyvärfvad folk, men fanatiska katoliker, som eldades ända till dödsförakt af vissheten, att i dag skulle den heliga jungfrun gifva dem seger. Kampen här blef icke mindre hård än på båda flyglarna, men blodigare, därför att de stridande trängdes samman, bröst mot bröst, på det trånga utrymmet mellan skogshöjderna. Klockan närmade sig 4 på eftermiddagen,
 30 skymningen skulle snart inbryta, och ännu var ingenting afgjort.

Då hade ändtligen båda svenska flyglarna segrat och svängde nu, på Torstensons ordre, båda åt norr, så att de, i förening med sin center, inneslöto den kejsrerlige centern i en halfmåne. Utan artilleri, utan kavalleri, härjadt af svenskarnes och sina egna kanoner samt på en gång anfallet från tre sidor,
 35 höll det kejsrerliga infanteriet icke mer än en half timme stånd, sökte förgäfves draga sig tillbaka, sprängdes, omringades och måste till största delen gifva sig fångtet. Fältmarskalken Hatzfeld hade lika förgäfves uppjudit allt för att uppfylla den heliga jungfruns löfte. När han såg slaget förloradt, ville

han smyga sig genom de svenska lederna, tvangs med pistolen för pannan att gifva sig fången och kom att bevittna sin motståndares seger.

Slaget vid Jankowitz den 24 februari 1645 var af alla Torstensons segrar den farligaste, den blodigaste, den mest lysande till sina följder och den mest fruktansvärda för Sveriges fiender. Kejsar Ferdinands enda här var tillintetgjord. Ingen kunde räkna de döde, så vidt kringsspridde lågo de i skogarna, på höjdslutningarna och i de trånga dalarna. Man antager, att de kejserlige förlorat 4 000 fallne, hvaribland en fältmarskalk, och svenskarne 2 000, summa 6 000, eller inemot hvar 5:e man, som deltagit i striden. Att räkna de sårade, ansåg man under trettioåriga kriget öfverflödigt. Hvem hade tid med sådana småsaker? Antages deras antal, efter krigens sed, hafva varit dubbelt så stort som de dödes, skulle de utgjort 12 000 och således af 32 000 stridande 18 000, eller mer än hälften, blifvit urståndsatte att strida. Fångne blefvo 4 000 man och 248 officerare, bland hvilka öfverbefälhafvaren sjelf, den tappre fältmarskalken Mercy och kejserlige generalen Bruay. Hatzfelds hela artilleri af 26 kanoner, hans hela tross och en stor mängd fanor blefvo segrarnes byte.

Om, som man säger, kejsar Ferdinand förnummit kanonernas dåm vid Jankowitz ända till Prag, måste han hafva känt sitt välde grundvalar darra. Besviken af den heliga jungfrun, skyndade han att på omvägar fly till sin hufvudstad. Tallösa flyende skaror uppfylde i hans spår alla vägar till Wien. Äfven der kände han sig ej mera säker, ty hotande nalkades fursten af Siebenbürgen, och mången sökte sin räddning längre söderut. Kejsaren stadnade modigt qvar för att samla bundsförvandter kring spillrorna af sin krossade härsmakt. Detta lyckades till en början illa. Kurfursten af Sachsen slöt separatfred med svenskarne, Bajern ansattes af Turenne, Spanien af den store Condé, påfven vägrade penningar, Torstenson närmade sig, och än en gång vattnade svenske, vattnade finske ryttare sina hästar ur Donaus böljor.

3. Slagfältet.

En gerning i mörkret ... en gång
måste han komma i dagens ljus.

Nattens skuggor utbredde sig öfver de snöiga bergen, de blodiga dalarna. Vinden hven isande kall, bivakeldarne brunno, månen steg röd öfver skogstopparna. I dess ovissa sken sågos än här, än der mörka leder af ryttare med glimmande vapen vid dalarnes mynningar. En del af den utmattade

svenska hären fick ingen hvila: häst och karl stodo på vakt. Johan de Werth var icke att tro; det sades om honom, att han aldrig sof, innan han aftvått ett nederlag med en seger.

De lycklige, som fått en brödkant eller en halfbägare vin, kastade sig ned
 5 vid eldarna, lika godt huru, än i ginstbusken, än på den leriga och af blod
 slippriga marken; än med hufvudet på en sten och fötterna i en vattenpöl,
 endast så nära elden, som möjligt. Snart voro de försänkte i djup sömn,
 intilldess att de åter vaknade af köld på den bortvända sidan, vände så
 denna frusna sida mot elden och somnade åter. Andra fingo ingen sömn
 10 för blödande sår, refvo en trasa ur fodret af sina lifrockar, stillade blodet
 och fördrefvo tiden med att maka nytt bränsle på elden. Några mumlade
 tyst en aftonbön, några hvisslade, några småsjöngo och tystades ned af
 sömniga grannar. Andra, som sågo en kamrat hafva åtkommit ett byte,
 framdrogo ur fickan smutsiga tärningar och försökte sin lycka. Äfven detta
 15 svaga sorl, som liknade nattvindens sus i tallarna, tystnade småningom.
 Man hörde numera endast de svaga tonerna af en psalm från det skotska
 lägret, skyltvakternas aflägsna rop, en döendes sista klagande suck, der han
 låg öfvergifven på fältet, eller tjutet af en varg, som ströfvade kring bland
 bergen och vädrade rof.

20 Borta vid skogsbrynet, der striden stått het och de fallne lågo i högar,
 rörde sig stundom smygande gestalter i skuggan af träden. Det var marod-
 örerne, likplundrarne, hvilkas yrke var att bestjälja döden. De vågade icke
 begagna lykta, de kröpo på magen mellan blodpölarne, trefvade med sina
 roflystna naglar öfver de döde och sökte att i månskenet upptäcka ett byte,
 25 som lönade sig. Här och der låg en svårt sårad, som ännu gaf tecken till
 lif. Marodören tilltöppte hans mun med sand för att ej förrådas af hans
 jämmerrop, fingrade i hans fickor, afdrog hans stöflar, rustning och vapen,
 om de dugde till något, och afskar utan betänkande hvarje finger, som bar
 en ring. Stundom var denne plundrare lycklig nog att finna en officer, som
 30 bar en guldkedja, ett silfverkors eller en fylld börs. Då hände sig, att marod-
 ören, der han låg framlutad öfver den döde, plötsligt spratt till och kände
 ett hvasst dolkstyg i ryggen. Det var en annan liktjuf, som, girigare än han
 sjelf, kom att frånrycka honom hans rof, och snart derpå låg den förste röfv-
 aren sjelf blödande bredvid sitt offer, kännande huru hans fickor tömdes
 35 af andra händer.

Nattens milda måne, du, som så blek och lugn ser ned från din höjd på
 människornas strider, hvilka missdåd har icke du bevittnat och bevittnar
 ännu på de slagfält man kallar ärans!

Vid en bivuakeld på venstra svenska flygeln vakade långt efter mörkr-
ets inbrott vid pass 30 ryttare af det skotska covenantet under böner och
lofsånger. En grånad ryttmästare uppläste för dem ett kapitel ur Domare-
boken om Gideons segrar. En ung ryttare, knappt tjuu år gammal, kände
Anden mana till vittnesbörd midt i den ogudaktiga hop, bland hvilken de
stredo, steg upp på en kanonlavett och begynte predika. Det var samma
hänförelse, samma bildrika språk ur Gamla Testamentets krigskrönika,
som vid denna tid genljöd i Skotland och England kring Karl I:s fallande
thron. Äfven desse besoldade knektar kände sig strida mot Antikrist, när
de stredo mot påfvens härar, och gingo lika hänryckte mot döden med
Herrens och Gideons svärd. 5 10

Qvarlefvän af de två glesnade finska sqvadronerna bivuakerade vid skott-
arnes sida. Det finska folklynnnet är lättare hänfördt, än man af dess tröghet
kan förmoda. Man såg desse trötte och ännu blödande ryttare glömma
sin hvila och lyssna på skottarnes sång, som de icke förstodo, men hvars
hänförelse anslog och smittade dem. En ung fältpredikant begagnade till-
fället, upptog sin finska psalmbok och anslog en psalm för segern. Melodien
stämde ej illa med skottarnes: det var icke första gången under trettioåriga
kriget, som den skotska och finska lofsången gemensamt prisade Gud. 15

Vid foten af den kulle, der Götz blifvit slagen, lågo, bland många döde,
två svårt sårade ännu vid lif. Det var en seglifvad svensk ryttare, skjuten
tvärs genom veka lifvet, och en kejslerlig stallmästare, hvars högra arm blif-
vit afhuggen ofvanför armliden. Båda nyss fiender, men nu liggande lika
hjelplösa vid hvarandras sida i eländet och mörkret, hade vaknat ur en lång
svimning af blodförlust och kände en tröst att dock höra bredvid sig en
levvande varelse. 20 25

– Lefver du, kamrat? sade stallmästaren med matt röst på tyska.

– Som man kan lefva på ett stekspett, svarade svensken, som nödtorftigt
lärt sig samma språk.

– Har du en hand qvar och ett finger att trycka af en laddad pistol? ...
Jag har ingen, jag. 30

– Har du så brådt till påfvens skärseld? genmälde svensken. – Jag tycker,
att du fått nog.

– Hör du ej marodörerne? Jesus Maria, de komma hitåt!

Ett misstänkt prasslande i buskarne gaf tillkänna, att hans fruktan icke var
ogrundad. Sjelfva döden syntes en olycklig sårad lätt mot att råka i marod-
örernes händer. Ryttaren framdrog med synbar ansträngning en pistol ur
sitt bälte, spände hanen och betraktade något, som rörde sig under trädens
35

skuggor. Om en stund var detta okända något åter försvunnet och allt så tyst, att man kunde höra skottarnes psalm, emedan vinden låg derifrån.

– Kamrat, började åter stallmästaren – har du en fältflaska? Jag försmäktar af törst.

5 – Jag likaså, sade ryttaren. – Min flaska är tom som min ficka, men bäcken är icke tio steg härifrån. Jag skall försöka krafla mig dit.

Det lyckades honom med outsäglich möda och ett bredt blodspår, der han kröp fram i det våta gräset, men när han kom till bäcken, svimmade han och låg en stund sanslös. Derpå vaknade han, fylde sin stormhatt med
10 blodigt vatten, drack och kände sig vederqvickt.

Skall jag låta papisten gå törstig i skärselden? tänkte han vid sig sjelf. Fulingen, om jag det näns: han får hett nog ändå. Sutte jag nu på Morskens rygg!

Och han kraflade sig lika mödosamt tillbaka till sin sidokamrat. Värst var
15 att icke spilla ut vattnet, men det lyckades honom bevara hälften i stormhatten.

– Drick nu din herres afskedsskål, det är hans vin i vattnet! sade ryttaren, framräckande stormhatten, med en anspelning på Götz, hvars färger den sårade bar.

20 Stallmästaren tömde begärligt den blodiga drycken, drog en djup suck aflätnad och sade med en af rörelse darrande stämma:

– Säg mig ditt namn, kamrat, att jag må bedja ett paternoster för dig.

– Tvi mig, om du får så mycket som en ruten rofva för ditt paternoster! genmålde ryttaren. – Axelson heter jag, mig till heder och ingen skam, korporal vid lifregementet, om jag lefver i morgon. Har varit ridknekt hos en
25 halfgalen fröken, som för närvarande är den stormäktiga drottning Kristina af Sverige. Hatten af, karl ... Jaså, du har hvarken hatt eller arm. Om det kan göra dig ett nöje, så tänker hon sätta din påfve i en hönsbur och din kejsare i ett glasskåp.

30 – Jag skall bedja för dig, kättare, jag skall strida med draken om din själ, svarade olyckskamraten. – Men jag beder dig, tala icke så stormodigt. Min herre, fältmarskalken, kan höra dig. Han är död nu, hans kropp ligger i trasor derborta, men var aldrig säker, han går igen, han. Huru skulle ej han gå igen! Heliga Guds moder, så mycket, så mycket på samvetet, och ändå
35 var det ett, ett, ett, mot hvilket allt annat var intet. Det var i Finland det, Axelson. Har du varit i Finland?

– Spike mig, om jag varit i det förhexade landet, men nog har jag haft att göra med finntroll. Ett kände jag, och hon kunde flyga. Nå, hvad gjorde

din herre i Finland? Var det ett äkta fähundstreck, eller slog han bara ihjel en karl för att ärfva honom? ... Aj, den fördömda blybiten sitter mig som en mara i ryggen.

– En prest, Axelson, en prest! Skicka mig en prest, jag har icke långt kvar, jag vill bikta! Aldrig har det kommit öfver mina läppar förut, men nu vill det fram, jag är evigt förlorad, om det ej nu kommer fram. Icke rådde jag för det; jag lydde ju hans befallning. Men det är så kallt, Axelson, jag fryser i själen, när jag tänker på huru vi ryckte af henne mårdskinnskappan och kastade henne så tunnklädd ut på de kalla drifvorna. Si, de fina kläderna hade vi tagit från henne förut; för dem hade den andra begär till, och så klädde vi henne i en fattig kjol och tröja, som vi köpte af fiskarfolket för att vi skulle resa säkre för röfvere, sade vi. Men mårdskinnskappan läto vi henne behålla, tilldess vi kommo midt i skogen; då kastade vi henne ur släden ... Det var icke jag, det var icke jag, Axelson, det var den andra; hon var stark, hon. Jag körde ... hästarne stegrade sig ... aldrig har jag så piskat hästar förr, men de stegrade sig. Då måste jag ju se henne, der hon reste sig upp i snödrifvan och sade intet ord, endast såg på oss, såg på oss, såg på oss! Jesus Maria, hon var så vacker då; hon sken som en madonna för mina ögon, och så har jag sett henne hvar natt nu i nitton år. Hvar natt har hon kommit till mig, hvar natt har jag frågat henne: »Heliga Maria, är det du?» Och hvar natt har hon svarat: »Jag är hon, som du vid denna tid på natten lemnat öfvergifven i drifvan.» Då har der gått en kall kåre öfver min rygg, och jag har sagt till henne: »Lemna mig i fred, fråga min herre!» Det var ju icke jag, Axelson, det var icke jag ... Hvarför hafva de afhuggit min högra arm? Icke var det den armen, som utkastade henne, det var den, som piskade hästarne och körde ifrån henne bort i vinternatten ...

Utmattad föll den sårade i en lång vanmakt.

– Kunde tro, att det var något gammalt bofstreck, mumlade Axelson trohertadt. – Uh, det är kallt. Är det slut med honom, så har han gått dit, der han nog får värma sig. Gud hjelpe den stackaren; när allt kommer till boks, är det intet så helt med någon af oss. Tänk på dig sjelf, glada gosse, om du snart får svettas för alla dina dumma streck med östgötatöserna här i denna syndiga världen!

Steg hördes på gångstigen, och ur skuggorna framträdde, åtföljd af sex soldater med bårar och lyktor, samme unge prest, som kort förut upptagit psalmen med skottarne. Petrus Luth hette han, numera fältpredikant vid det finska rytteriet. Han kunde icke bortsofva en natt, när han visste så många blöda, och gick ut i den kristliga kärlekens tjänst att trösta de döende och rädda de sårade, som möjligen ännu kunde vederfås.

Den tysta skaran närmade sig, vägledd af Axelsons röst, och lyste på den fallne med lyktan.

– En af de våra, en svensk. Lyft honom varsamt på bären!

Så varsamt kunde den sårade icke vidröras, att han ej gaf ett anskri af smärta. Men när man ville bortföra honom, sade han:

– Med förlof, är icke ers vördighet prest?

– Jag tjenar den herren, som helar kropp och själ, svarade fältpredikanten.

– Tack skall ni ha. Gör mig till folk, om ni kan, ers vördighet, och håller ej den usla lifhanken, så läs en bön för min fattiga själ. Jag vet hvart jag går, men här bredvid ligger en stackars papist, som lär få badstugan varm för något dumt streck i Finland. Kastat en sjuk qvinna ur släden. Läs öfver honom först; han ropade nyss på presten.

Götz' svårt stympade stallmästare undersöktes och qvicknade till, när han vidrördes. En droppe vin på de brännande läpparne återgaf honom för en kort stund förmågan att tala. I det svaga månlyuset förestälde han sig, att en biktfader af hans egen tro kommit att afhöra hans bikt.

– *Ave Maria, gratia plena, dominus tecum!* började han.

– Min vän, sade presten, lutande sig öfver honom för att uppfatta de svaga, afbrutna orden, har du något på ditt samvete, så fördölj det icke, ty din stund är nära, och din Frälsare lefver!

Den sårade samlade sina sista krafter för att fasthålla en redig tankegång. – Hette Peltonen ... född i det lutherska kätteriet ... Estland ... sedan rättrogen katolik ... Feldmann ... Var tjuju år ... råkade i tvist med min broder om en yxa ... slog ihjel honom på fältet ... rymde till grefve Mansfeld i Pommern ... kom till grefve Götz ... han stred då *mot* kejsaren ... följde honom till Marienburg ... svenska kungen var der ... en rik jude lånade kungen pengar ... Min herre och judens dotter ... ungt folk ... hon nästan ett barn ... Grefven bortröfvade henne i skogen ... tog skatterna ... gick öfver till kejsaren ... förde judinnan med sig ... vigdes i Wittenberg ... luthersk prest, en judinna ... hvad skulle det hålla? ... ledsnade ... Feldmann, för henne tillbaka till juden! ... Thamar sade: hvad skulle vi föra henne dit? ... Hon har många skatter qvar ... Sade till grefvinnan: grefven är i Wiborg ... Reste till Danzig ... hösten ... hafvet ... Finland ... vintern ... natten ... släden ... drifvan ... *Pater noster, qui es in caelis ... sanctificetur nomen tuum ...*

En blodström forsade fram ur den sårades mun och tillslöt för alltid dessa läppar, som ljugit så mycket och dock fingo, till lön för sin sista sannfärdiga bekännelse, helga den Allsmäktiges namn.

Petrus Luth uppläste den afbrutna bönen till slutet, gjorde korstecknet öfver den fallne påfvetjenaren och yttrade tankfull, medan hans knektar bortburo den ännu lefvande sårade:

– Den af oss, som icke syndat, må kasta första stenen på denne syndare. En gerning i mörkret har aldrig kommit till människors kunskap, och si, der ligga många år och ett helt lif emellan, men den gerningen måste en gång komma i dagens ljus. Han tränger sig fram öfver våra döende läppar, han uppstår ur grafvarna för att anklaga oss inför Gud. Rättfärdige hämnare, hvilket ansvar och hvilken dom!

I detta ögonblick syntes en jettelik skugga afteckna sig på skogshöjdens krön mot den månljusa horisonten i öster. Var det Götz' blodiga vålnad, eller var det ryttaren på den röda hästen, som hånleende betraktade sitt verk i dalarna?

Långsamt grydde morgonen öfver denna förfärliga natt, som för så många sårade hade synts evighetslång. En del af desse olycklige blefvo nu uppsökte och förde till fältskärerne. De, som förmådde det, släpade sig sjelfva fram till förbindningsstället. Många förgingos utan omvårdnad. De lefvande och helbregda hade annat att göra. Det var icke nog att vinna en seger; den skulle också begagnas. Fienden skulle förföljas så långt det var rådligt: ännu voro många fångar att taga, mycket byte att eröfra. Hvad skulle man företaga med flera tusende qvinnor och barn, som åtföljt den slagna hären och ej hunnit rädda sig med dess spillror på flykten? Somliga fingo ett barmhertigt brödstycke af de tagna förråden och drefvos derefter bort att tigga, stjäla eller dö af hunger i skogsbygderna. Andra öfversvämmade svenska lägret och bortjagades som herrelösa hundar. Åter andra sammanrotade sig i band vid utkanterna aflägret, plundrade hvad de öfverkommo, ertappades och nedhöggos af de förbittrade trupperna.

Åt svenska hären förunnades endast en dags hvila. Befälet hade ett mödosamt arbete att samla sina skingrade leder, räkna, ordna, förpläga dem, som ännu befunnos i stridbart skick, utdela nödiga ordres och fördela i rullorna de fångar, som voro villige att ingå i svensk tjenst. Deras antal var stort och uppgick till mer än hälften af fångarne. På detta sätt fylde ofta en segrande här de luckor, som striden efterlemnade. Kriget hade uppfostrat skaror af legoknektar, som sålde sig åt den högstbjudande, lika godt hvem, endast der var att vinna sold och byte. Det stora flertalet af dem, som utsögo det olyckliga Tyskland, voro sjelfve tyskar. Svenskar och finnar sålde sig icke. Men legoknektarnes tallösa hop förstärktes af äfventyrare från alla Europas länder.

Sedan Torstenson uppfyllt en segrares mest brådskande pligter, var hans

första omsorg att uppsöka sin maka, som i går varit så nära att råka i kejsarlig fångenskap. Han fann henne i bondgården bakom högvarteret, upptagen af de sårades vård och förplägningen af ett talrikt följe. En fältherres gemål i fält måste vara beredd på mödor och faror. Hon hade på sin lott omsorgen om
 5 det familjelif, som så besynnerligt rörde sig vid arméernas sida, hvilket gaf henne med ett stort inflytande äfven många bekymmer. Hennes lägerplats var på en gång ett lasarett, en bespisinganstalt och ett litet hof, der hon regerade som en drottning, omgifven af en talrik betjening och officerarnes hustrur som uppvaktande kammarfruar. Fru Beata De la Gardie var ingen
 10 skönhet, som sin syster Sofi. Hennes porträtt i den svarta drägten, prydd med ett band af hvita perlor, quarlemnar intrycket af en ordningsälskande, klok och beslutsam husmoder, hvars lugna blå ögon röja på samma gång mildhet och fasthet.

– Jag har en ung man att tacka för min befrielse och anbefaller honom
 15 i gunstig åtanke, yttrade fru Beata till sin gemål fältmarskalken efter det första återseendets frågor. – Det var han, som i spetsen för trossbetjeningen, uppehöll fienden med sitt tappra försvar, tills hjälp hann anlända. Beklagligen är han sårad. Men hvar är han? fortfor hon, skådande kring sig i den stora, folkfyllda stugan.

20 – Han har gått att se om sin häst, svarade en blesserad trosskusk, som med möda uppreste sig i ett hörn af stugan.

– Gått ut? Med sådana sår! Kalla in honom!

Den kallade kom. Det var en smärt yngling om 18 år, i hast förbunden och blek af blodförlust. Hans venstra öga och högra hand voro betäckta
 25 af blodiga bindlar. Ofvanom det fria högra ögat syntes ett stort brunt ärr, liknande märket efter en hästsko.

– Ditt namn? frågade fältmarskalken, som tyckte sig hafva sett detta ärr en gång förut.

– Benjamin Zevi, svarade ynglingen med nedslagna ögon.

30 – Att döma efter din dräkt, en jude?

– Ja.

– Jag har sett dig förut under ett annat namn och en annan dräkt.

Allt blod, som den unge juden ännu hade kvar, rusade upp till hans kinder.

35 – Jag hette då Urban Niemand och hade äran utnämnas af ers excellens till sergeant vid nyländingarne efter andra slaget vid Breitenfeld.

– Hvad? Och nu jude?

– Jag var blind och fick afsked. Min morfar är jude. Han sände mig på

en beskickning till Prag, när vi oförväntadt stötte på fiender och nödgades söka skydd hos svenska trossen.

– Skada! Det hade kunnat blifva något af dig. Du stred med Slange vid Breitenfeld, och nu säges du hafva förhållit dig tappert i går. Begär en ynnest af mig!

5

Ynglingen störtade till hans fötter.

– O, ers excellens, gif mig igen min grad, låt mig dö för er!

– Han talar i feberyrsel! anmärkte en ung, adlig jungfru, som steg fram ur folkhopen och vördnadsfullt helsade fältmarskalken. Jungfru Hagar Ryning var honom icke obekant; hon hade följt hans maka från Sverige öfver till Holstein, delat hennes resor och mödor, vunnit hennes och fältmarskalkens ynnest som en alltid klok, rådig och frimodig följeslagarinna under fältlifvets många besvärigheter. Fru Beata hade utbedt sig detta välbehöfliga sällskap af sin syster, presidenten Kurks gemål, fru Sofi De la Gardie, och denna åter hade sina skäl att utverka ett samtycke till resan af riksrådinnan Ryning på Riseberga. Det hade kostat presidentskan ej liten möda och öfvertalningskonst att härtill förmå en så fredlig och praktisk husmoder som frun på Riseberga, men hvad förmår ej en omtänksam mor, som vill försäkra sig om en bortflydd son? Hagars trolofvade, Gustaf Kurk, hade i kriget glömt både moder och fästmö. Flamman vid nitton år hade hastigt förkolnat, och fästmöns utsändes för att tända den åter. Fåfånga omsorger! Gustaf Kurk stred icke i Torstensons här, hans trolofvade tog ej ett steg för att uppsöka honom. För en älskare fanns ingen plats i Hagars hjerta.

Den forne sergeanten Urban Niemand, numera judeagenten Benjamin Zevi, stirrade på sin tvillingssyster som på en synvilla. De hade icke återsett hvarandra sedan i Stockholm för två år sedan, och ingen af dem hade väntat finna den andra här. Hagar uppfattade ögonblickligt situationen. Att röja sin skyldskap med denne unge jude hade varit att aflyfta slöjan öfver hennes förflutna lif; det hade varit att åter ifrågasätta det nya namn, som gaf henne ett fäste i lifvet och om hvars tillkomst ingen här visste annat, än att Ryning adopterat en anförvandt till familjen Kurk.

– Jag talar icke i yrsel, jag har stridt i Neunburg, vid Breitenfeld och mot elden i Stockholms slott; jag kan strida ännu för drottning Kristina, utbrast den sårade häftigt, med en harmfull blick på den okända, som så förunderligt liknade hans syster Hagar.

35

– Ditt venstra öga är utslaget, du har förlorat två fingrar af din högra hand. Begär en annan belöning; du kan icke strida mer! yttrade fru Beata De la Gardie medlidsamt.

– Jag har ett öga och tre fingrar kvar, var det stolta svaret.

Fältmarskalken betraktade honom med en vacker blick.

– Min gemåls befrielse har kostat hären en tapper soldat. Gå till fältskärn, min son; du behöfver honom. Kom åter, när dina sår äro läkta; jag
5 skall hafva dig i åtanke.

Ynglingen bortleddes, vanmäktig af blodförlust. Hans halveslocknade blick dröjde ännu vid Hagar.

– Är det hon? sade han tyst vid sig sjelf.

Hade han kunnat skåda in genom systemens lugna, kalla blick, skulle han
10 upptäckt andra känslor. Hon var en af de tre, som ej kände kärleken, ej kunde försaka sig sjelf, ej uppoffra sig för en annan, men hon hade lärt sig att gråta invärtes.

Fältmarskalken hade blott få minuter att offra på detta besök och satt åter till häst, när Hagar Ryning bad honom tillåta ett hastigt ord.

15 – Hvad är det? Var kort!

– Eders excellens tacktes bevilja den unge mannen ett ynnestbevis. Han är dotterson och arftagare till den rike Ruben Zevi i Regensburg. Han skall anse sig kungligt belönad, om ers excellens beviljar honom ett skyddsbrief för hans morfaders hus, när svenska hären inrycker i Regensburg.

20 Torstenson eftersinnade.

– Hvad? Ruben Zevi? Mina knektar lära ej tacka mig, när de gå miste om ett så fett byte, men jag har gifvit mitt ord; se här! – Och han räckte den unga flickan ett i hast påtecknad blad ur ett litet plånhäfte, som han ständigt bar under kyllern för att hafva till hands vid en skyndsam skriftlig ordre. Nästa
25 ögonblick galopperade han bort till en annan del af det vidsträckta slagfältet.

4. En fältflamma och ett fältlasarett.

Oförstörbar ... född till makten,
som jag och den tredje.

– Det gör mig ondt om den unge juden, sade fru Beata De la Gardie till
30 Hagar Ryning, när de åter befunno sig i stugans tarfliga kammare, hvilken nu beboddes af makan till honom, som besegrat en kejsare. – Se till, att han vårdas väl! Du kände hans familjeförhållanden?

– Jag skall besöka honom hos fältskären. För två eller tre år sedan såg jag honom i Stockholm. Hans morfader Ruben Zevi besökte presidenten Kurk.

35 – Hvem är denne Ruben Zevi, för hvilken du begärde ett skyddsbrief?

– Judarnes konung i vår tid, ers nåde, eller det som måhända är mer: konungarnes jude. Utan honom, utan hans guld, kan ingen armé rycka i fält, ingen furste i Europa hoppas en framgång. Hans ord gäller mera än kejsarens, mera än påfvens; det öppnar alla fästningars portar, det hvässer eller förslöar alla svärd. Han kunde tvinga detta olyckliga krig att upphöra i morgon och diktera i öfvermorgon en allmän fred, om han ville det. Men han vill det icke, jag vet ej hvarför. 5

– Det är icke möjligt! Det vore att förnedra snillet och tapperheten, det vore att lägga verlden i guldkedjor!

– Ers nåd har rätt, och likväl är det så. Eder ärorike gemål skall vara den förste att intyga det. Hans snille och tapperhet förmå allt, blott icke att göra guld. Påminner sig ers nåd, huru en så stor fältherre nödgades 1641 i november och december ligga två månader overksam vid Winsen i Lüneburg? 10

– Jag påminner mig det. De Weimarska trupperna öfvergåfvo hären.

– Och Weimarska trupperna öfvergåfvo hären för att de ej utfingo sin sold. Ruben Zevi sände sitt guld, och eder store gemål gick till nya segrar. 15

– Och om så vore? Hos upphöjda själar finnes likväl någonting, som icke är falt: pligt, heder, fosterland. Jag vill ej höra mera om köpta segrar. Dessa judar tro sig kunna köpa allt, och de förstå ej, att ett folk växer till storhet, icke genom deras guld, men genom dygder och mannamod. Låt oss återgå till de sårade! Gör i ordning nya bindlar och nytt charpie. Jag går förut och väntar dig med förbindningsmedlen. 20

Medan Hagar var sysselsatt med dessa anordningar, hörde hon utanför i stugan högljudda röster. Det var pfaltzgreffen Karl Gustaf, som under sin ridt mellan truppafdelningarna nalkats bondgården och begagnat tillfället att, äfven han, efterfråga, huru fältherrens gemål befann sig efter gårdagens äfventyr. Dörren stod halföppen, Hagar kunde höra pfaltzgreffvens skämt med officerarnes fruar. Han var i dag så uppsluppet glad, som ju en ung officer måste vara dagen efter en seger. Han berättade för hvem som ville höra honom de befängdaste uppträden från gårdagens strid. Kriget och faran tycktes för honom vara en lustbarhet. Ingen kunde af hans beskrifning ana, att striden varit så blodigt het, att han lika ofta slagits för lifvet som för segern, att de fleste officerarne vid hans regemente blifvit skjutne och att han sjelf blott genom ett underverk sparats för Sveriges framtid. Han anhöll skrattande om en sax för att jemna sitt långa hår, som på högra sidan blifvit konstskickligt afskuret af en kula, eller om nål och tråd för att hopsy hålet i sin genomskjutna hatt, emedan hans fältskräddare tyvärr dugde lika litet till hattmakare, som till hårfrisör. Men han omtalade icke det tredje hålet i sin 25 30 35

lifrock under harneskets armveck eller den fjerde kulan, som trängt genom lifrocken ända till skjortan och gjort en blånad i hullet, utan att der kvarlemnans en blödande rispa. Hans munterhet gälde desse Götziske blodsugare, som stoppat sina fickor fulla med kopparslantur, korfvar och helgonbilder, 5 röfvade från deras egne landsmän; desse mähriske bonddrängar, som kastat sig till marken och låtsat vara döde, men började nysa af krutröken; desse sachsare, som tappat stigbyglarne under flykten och hängde som maltpåsar vid hästens mahn; denne finnpojke, som envisades att hala en kanon öfver bäcken med den framgång, att både han och kanonen blefvo qvarsittande i 10 dyn. Men, tillade den unge öfversten med en lätt anspelning på egna svikna förhoppningar, hvarför skulle Hatzfeld förlita sig på en qvinnas löften?

Hagar hade ej varit flicka och 19 år, om hon motstått frestelsen att kasta en förstulen blick på denne unge hjelte, som så litet tycktes akta faran och döden. Pfaltzgreffen Karl Gustaf var då 23 år, till växten snarare under än 15 öfver medellängd, icke den korpulente herre, som senare porträtt afbildas, snarare smärt och vig, liflig och rörlig; hyn mörklagd, svart, långt hår, som nedföll öfver de breda skulderna; kloka, djerfva blå ögon, bugtig örnäsa, framstående grof haka och stor mun, hvars beslutsamma, något tjocka läppar 20 beskuggades af mycket smala mustacher, medan kinderna voro slätrakade enligt tidens bruk. Sådan finnes han afbildad i Gripsholm på sin starka, bruna häst under slaget vid Jankowitz, i gul kyller med blått skärp och hvit hattplym. Af fursten eller hofmannen såg man knappt något mer, än den obesvärade hållningen. Man tyckte sig se en löjtnants fria sätt på en visit hos damer, der han vet sig vara gerna sedd och är viss att behaga.

25 Äfven pfaltzgreffens tid var i dag knappt utmätt, men han hade varseblifvit Hagar och inträdde i hennes kammare med den förtrolighet, som gemensamma faror och mödor alstra under ett fälttåg. Han hade ju tillbragt mången ledig qväll på en tillfällig rast hos fältmarskalken och dennes gemål. Den unga intelligentas f. d. bokvårderskan hos drottning Kristina var en 30 förströelse, så god som en annan, efter det beständiga vapenskrumlet och kurländingarnes dryckeslag.

Det hade roat honom, sjelf lärd, att gyckla med jungfru Rynings lärdom och icke minst att erfara mera, än han visste förut, om insidorna af drottningens karakter och enskilda lif, sedan hon blifvit en vuxen ungmö. 35 Men låg der under hans skenbart oförstådda frågor en god del diplomatisk slughet, så voro svaren ej mindre försigtiga. Hagar Ryning hade icke låtit aflocka sig mer, än hon sjelf fann rådligt, och dermed hade deras förtroliga meddelanden fått likhet med ett schackspel, i hvilket drottningens person

var den dominerande insatsen. En f. d. hofjungfru måste ju veta huru betydelsefullt just detta ämne var för den unge pfaltzgreffen. Hon behandlade det med en verldsdams fina takt, men det roade henne att genomskåda frågornas afsigt och gäcka den högborne friarens spioneri, än med ett hopp att vara ihågkommen och älskad, än med antydningar om drottningens ofta yttrade afsky för giftermål. Följden blef en förtrolighet, som sällan uteblifver, när två unga qvickhufvuden munhuggas om en tredje, hvilken står öfver dem båda. Hagar Ryning hade blifvit en outhärlig tändsticka i en 23-årig krigares fältlif på lediga stunder och skulle hafva blifvit mer, om ej hennes stolthet varit fullt jemförlig med hans.

– Hvad menar han? sade hon stundom till sig sjelf. – Den lille pfaltzgreffen må icke tro, att jag nedlåter mig till att vara hans rodocka.

– Se här hvad jag söker! yttrade lätt den unge fursten vid inträdet i kammararen. – En sax, jungfru Ryning. Vill ni ej göra mig tjensten att jemna mitt hår här vid högra örat? ... Nej, kom mig icke för nära! Ni är farligare än en kula.

Hagar tog saxen och utjemnade skrottande stället, som anvisats henne, der kulan afskurit en lock så hvasst, att en sax ej kunnat klippa hvassare. En lång, svart lock, närmast till kulans offer, föll ljudlös till golfvet. Hagar upptog den fallna hårlocken och sade:

– Jag tackar eders furstliga nåde för ett minne af den tappreste soldat i hennes majestäts här. Lofva mig att bevilja en bön, när jag framvisar denna lock och eders furstliga nåde är konung af Sverige.

– Hvad? Så ung och redan en hexa som spår?

– Jag är född finska, ers nåd.

– Nej, så egennyttig hade jag ej trott eder vara, jungfru Ryning. Hvad lofvar ni då i utbyte åt mig?

– Att åter klippa ers nådes hår, när nästa kula tagit en bit af örat.

– Jag tackar för äran. Den andra spådomen var icke fullt så god som den första. Men kom med ert byte, när ni behöfver mig, och jag skall göra hvad jag förmår för att utverka hos hennes majestät åt eder titeln af kunglig hårfrisös. Auf wiedersehen till nästa seger! Mig hedrar ni med er sax, men andra torde behöfva edra bindlar.

Officersfruarna hade lyssnande samlats vid dörren. En nästan omärklig, fin blinkning åtföljde afskedsorden. Hagar vände sig harmful bort; hon tyckte icke om dessa blinkningar.

En timme derefter var Hagar hos fältskärn. Han anträffades svettig och blodig uppöfver armarne; hvad han ej sjelf medhann finga hans barber-

aregesäller uträtta så godt de förstodo. De sårade lågo i långa rader på halm, dels i ett stall, dels i ett tält, dels på den frusna, blodiga marken. Juden Zevi hade fått plats i ett tält, så upptaget af femton eller tjugu andre sårade, att Hagar måste bana sig väg öfver dem till det hörn man anvisat henne. Hon satte sig på marken och lutade sig öfver sin broder. Benjamin hade sofvit och kände sig så vederqvickt, att han ville gå ut att se efter sin häst.

– De stjäla min Jehu, klagade han.

– Stilla, Benjamin. Var icke en narr, jag skall taga vård om din Jehu.

Känner du mig?

Ynglingen sökte att urskilja hennes drag i tältets halfdager.

– Ja, det var du, som sade till fältmarskalken: han talar i feberyrsel! Du kan icke vara Hagar, du.

– Se nogare på mig! Hvarför skulle jag ej vara din syster? I hela vida världen har du ingen förtrognare vän.

– Jo, jag har.

– Du är ett barn. Försök vara man. Krigare kan du ej mera vara. Med ett öga och en hand blir du aldrig mer införd i någon mönsterrulle. Men – och hon lutade sig mot hans öra för att ej höras af omgifningen – jag skall säga dig något bättre. Du skall blifva helbregda, Benjamin. Du skall än en gång blifva stark och frisk. Du är oförstörbar intill stjernornas stund. Stjernan vill icke, att du skall strida i fält. Derfor skickar hon dig sår efter sår, som hon åter läker. Du låg under jorden som död vid Neunburg, och se, du blef åter lefvande. Du låg krossad vid Breitenfeld under en död häst, och kort derefter red du till Stockholm. Der låg du så bränd i Stockholms slott, att ingen velat gifva ett öre för en så usel trasa som du, och några veckor derefter reste du öfver haf och land kring Europa. Läkarne sade dig vara obotligt blind, och fick du icke din syn? Jag vet ej alla de faror du sedan undkommit, men jag vet, att du ej tagit någon lärdom af stjernornas varningar. Åter finner jag dig lemlästad så svårt, att hvilken annan som helst ej mer skulle uppstå från detta läger, men du skall stå upp, du, och återfå helsa och kraft, ty mot ditt lif äro elementer och menniskor vanmäktiga. Dig dödar ingen, förrän stjernornas stund är kommen. Märk nu hvad jag säger dig. Huru länge tror du, att ödet eller stjernorna skola fördraga ditt trots? Hvem har sagt dig, att ej deras stund kommer förr, än den skulle komma, till straff för ditt öfvermod? Och när den kommer, behöfvas ej mera kulor och svärd. Vore du ock en Simson i styrka, skall du stupa för en osynlig hand, en fjäderlätt vindpust, ett barns andedrägt. Kasta bort svärdet, Benjamin, och du skall blifva en stor, en mäktig man, ty till makt är du född, som jag och den tredje!

– Gif mig åter mitt öga! Gif mig åter min högra hand, och kanske skall jag tro dig! suckade ynglingen bittert.

– Om jag kunde gifva dig dem, skulle jag nästa gång åter finna dig eländig och stympad i någon vrå af ett slagfält. Förstår du då icke, att stjernorna tvinga dig in på en annan bana? Öga och hand kan jag icke gifva dig, men jag kan anvisa dig till det, som bättre är, till ditt goda hufvud. Ja, jag vet, hvad du svarar: du har icke lärt något, du. Du har uppvuxit bland råa soldater och förstår ingenting annat, än rida och slåss. Men vid nitton år har man ännu en lång lärotid. Du är snabbfyndig och läraktig. Lär dig räkna, Benjamin, och du skall räkna konungarne bland dina undersåtar.

– Spara dina stora ord. Alla dagar får jag höra samma lexa af Rachel, men jag kan icke med det. Jag duger icke till mäklare; det är mig ledare, än att ligga mitt halfva lif i sjukstugor.

– Hvem är Rachel?

– Rachel? Min trolofvade, för hvilken jag tjenar i sju år. Vet du icke det?

– Så? Det var många år för en oviss lön. Var då stadig. Jag vill minnas, att vår morfader bestämt henne till sin arftagerska, innan han kände oss. Förstår du då icke, att världen ligger för dina fötter, om du vill utsträcka din hand och taga dess tyglar? Dertill behöfves ej mer än tre fingrar, blott hufvudet vill.

– Bryr jag mig om dina penningar? Skulle jag sälja mig!

– Jag säljer mig lika litet som du. Men det finns två sätt att umgås med penningar: det ena att samla, det andra att gifva ut. Vår morfader förstår det första, vi det andra.

– Det finns ännu ett tredje sätt, säger morfar: det att bevara.

– Sade jag icke, att du är läraktig? Nå väl: lär dig räkna för att bevara, men gif ut för att herska! Tjena i dag för att befalla i morgon! När du tjenat sju år för Rachel, skall du vara världens herre.

– Och du, Hagar, och du? utbrast den lätt ledde och lätt hänförde ynglingen, anslagen, som systemen, af allt storartadt.

– Jag skall tvinga drottning Kristina att kalla mig sin jemlike, hviskade Hagar så sakta, att det susade fram som en tanke, uttalad i drömmen.

Hon stod upp för att gå, när hon tätt framför sig i tältet varseblef en ung prest, som utdelade nattvarden åt en döende. Han stod i vägen, hon fann ingen utgång och kunde ej störa detta rörande afsked till ett flyende menniskolif. Hon förblef stående och betraktade presten. Ett minne från länge sedan förflutna barndomsdagar vaknade i hennes själ.

– Det är Petrus Luth, sade hon till sig själf.

När den unge andlige läst välsignelsen öfver honom, som snart skulle stå utom området för allt verdens kif, såg han upp. I hans blick dröjde ännu denna fuktiga, öfverjordiska glans, på hvilken man igenkänner ett öga, som skådat in i evigheten. Han såg ingen omkring sig, han var ännu frånvarande
 5 på de dunkla gränsmarkerna mellan lifvet och döden. Hagar måste passera så tätt förbi honom, att hon vidrörde hans arm. Han vaknade till besinning, gaf rum, utan att igenkänna henne, och följde henne ur tältet.

– Magister Luth! sade hon och vände sig om.

Han hade varit en herretjenare, han som andra unga prester, hvilka
 10 berodde af patroners gunst. Nu hade han i fält lärt sig att tjena Herren öfver lif och död, men besvarade af gammal vana den förnäma främmande jungfruns tilltal med en djup bugning.

– Hvem är jag? sade Hagar gladt.

– Undskyll ... jag känner icke ... jag har sett många döda och lefvande.

– Två gånger två är fyra, två gånger tre är sex ... hufvudstaden i Sverige är Stockholm, hufvudstaden i Frankrike är Paris ... Hannibal slog romarne vid Cannæ, och kejsar Domitianus hade i flugefångande sin lust, uppramlade Hagar ett barns slabbrande lexor från den tid hon lärde räknekonst, geografi och historia för Petrus Luth.

– Hvad? sade den forne informatorn från Lydik Larssons dagar, – aldrig kan det vara lilla Hagar?

– Något ditåt, käre magister. Vore ni Cannabis, skulle jag deklinera för er: nominativus *mensa*, genitivus *mensæ*, dativus *mensæ* ... Ni ser, att jag ej varit olärdaktig. Det är er jag har att tacka för *början*. Slutet står skrifvet i
 25 »himmelens trappor».

– Början och slut stå båda skrifna i Herrens hand, jungfru Hagar. Jag är hjerteligen glad att se eder åter. Ni var förunderligen begåfvad af Herren för all menskelig lärdom. Har ni ock brukat hans gåfvor rätt i andliga ting? Är ni ett Guds barn, jungfru Hagar?

– Jag har läst biskop Erikssons postilla och gått i skriftskola med jungfrurna Kurk, svarade Hagar undvikande. – Men ni skall berätta mig något om er och huru jag finner min snälle, fredlige lärare, som alltid var så god mot mig, här i detta förskräckliga krigsbullret. Ni skall besöka mig hos fru Beata De la Gardie vid nästa lägerplats, efter vi lära uppbyta härifrån
 35 redan i morgon.

– Ack, kära jungfru, jag trodde också en tid, att en kristen hade nog af att läsa bibeln och kunna postillor utantill, men lifvet och döden ha lärt mig annat. Kristne finnas ju, Gudilof, äfven bland oss, men vill ni lära er att dö

för er tro, så gå till de skotske kovenanterne. Akta intet derpå, att de predika Calvins läror! Reformerte, lutheraner eller katoliker, Herren pröfvar oss alla. Jag biktade i natt en papist ... han hade begått en ogerning i Finland ... han hade kastat en stackars qvinna ur släden i drifvan om vinternatten ... Gud förbarme sig, vi äro alle missgerningsmän.

5

– Hvad säger magistern? Han hade kastat en qvinna ur släden? I Finland? Vål icke för många år sedan?

– Jag tror han sade för många år sedan. En judinna, om jag förstod honom rätt. Men, kära jungfru, låtom oss tänka på våra egna själar. Vi skola alla stå till räkenskap inför hjerteransakaren.

10

– Magister Luth, vill ni göra mig den tjensten att anteckna eller låta mig anteckna papistens bekännelse? Är han död?

– Han är död. Det är icke lofligt att omtala hvad en döende bekänt under biktens insegel.

– Är ni katolik? Är bikten ett sakrament? Och om nu misstanken för en ogerning faller på oskyldiga lefvande, är det icke er pligt att fria dem med den dödes bekännelse?

15

– Ni torde ha rätt, jungfru Hagar. Ni var alltid så klok i verldsliga ting. Jag skall anteckna bekännelsen. Men hvad rör den eder?

– Ja, säg! Vet ni Guds vägar? Kan ni följa de lönnliga trådar, med hvilka en missgerning drages ur nattens mörker? Gif mig berättelsen! Ni torde få höra mera derom.

20

– Tror ni? Ja, tro på den rättfärdige Herrens Guds vägar! I denna qväll får ni papperet, bestyrkt med min underskrift. Bruka det till Guds ära! Det rinner mig i hågen, att döden tog ordet från uslingen der på fältet. En sårad af lifregementet, Axelson, låg bredvid den döde och hade hört honom tala, förrän jag kom. Axelson fördes till byn Wotitz.

25

– Tack, tack! Glöm ej att uppsöka mig. Wotitz, säger ni? Axelson? Gud beskydde eder.

– Och er, jungfru Hagar! Herren har fört er så långt ut bland ondskans makter för att visa eder vägen till Kristi kärlek.

30

Några ögonblick derefter satt Hagar till häst och galopperade, åtföljd af en tjenare, till byn Wotitz.

5. *Hjerta och statskonst.*

Vet du hvad kärlek är?

Om man får tro almanackan – och almanackor hade man i Sverige sedan Sigfrid Aronus – bär mars månad ett janusansigte. Vakthafvande på gränsen
 5 mellan vinter och vår, kan årstidernas krigsgud ömsom rasa i stormar och snöyra, ömsom le med det blidaste solskenslöje. Och när han ler, är han förtjusande som en vår i sin linda. Vinterns rimfrost strör ännu sina perlor öfver hans ljusa lockar, lätt snötäckta isar binda vattenspegelne och töa för middagssolen; här och der låta flödvatten ana en börjande sjö, lärkans
 10 första drillar helsas af ung och gammal, luften är genomskinligt klar som en hoppets blick in i det oändliga, och genom hela den strålände naturen andas en fläkt af vaknande lif. Mars är ett barn, som profvar sin kraft på att vända en tung dörr, hänger sig jublande fast vid låset och svänger med dörren.

En sådan solig dag i början af mars 1645, strax efter middagsmåltiden,
 15 åkte drottning Kristina utåt Ladugårdslandet. Hon var nu fullmyndig regerande drottning, ej mer under fru Beata Oxenstjernas besvärliga omvårdnad. Denna högättade fru var ej mindre lycklig, än sin svårstyrda myndling, att känna sig fri. Hon bör icke försvinna ur denna berättelse utan det rättvisa erkännande, att hon, med all sin häftighet och sina fördomar, dock var en
 20 rättänkande, pligttrogen väktarinna på samhällets höjder.

Drottningen red icke denna gång, som hennes vana var; hon hade förkyllt sig under en ridt några dagar förut, hade pliktat med ett af sina vanliga korta, men häftiga illamående och tvangs nu af nödig försigtighet att åka i en af
 25 dessa konstigt utsirade täckta slädar, hvilka ännu förvaras från hennes tid i vår tids rustkamrar. Släden hade öppna fönster på sidorna. Vid drottningens sida satt furstinnan Marie Eufrosyne, två lakejer stodo bakpå släden, och på hvardera sidan redo fyra unge adelsmän, anförde till höger af den nyligen utnämnde öfversten för lifgardet, grefve Magnus De la Gardie.

Tid efter annan vexlade drottningen ett ord med denne ståtliga kavaljer,
 30 hvilken då böjde sig så djupt ned i sadeln, som hade han velat uppfånga sin kungliga herskarinnas andedrägt. Men denna gång fick grefve Magnus nöja sig med flyktiga afbrott i ett lifligt samtal mellan drottningen och furstinnan inom täckslädens väggar.

Slädföret var ännu godt, ehuru på öppna platser angripet af dagmejan.
 35 Torg, gator, palatser, rimfrostiga parker, tjusande landskap och bländande hvita isar ilade förbi vid hästarnes snabba traf, utan att tillvinna sig någon uppmärksamhet. Hade ej stundom en frisk fläkt af marsluften inträngt

genom slädfönstren, kunde man tro, att dessa höga personer företagit en utfärd blott för att finna en plats, der de voro säkra för lyssnare.

– Han der, rider han icke bra? började drottningen. – Jag såg i min barn-
dom Sveriges berömdaste ryttare Åke Tott rida. Åh ja, hans skola var troligen
mönstergiltig, när en svadron hugger in på en infanterikolonn, men hvilken
elefant vid sidan af honom der! Hur behagar dig grefve Magnus? Har du
sett en svensk kavaljer, som kan mäta sig med honom på rännarebanan?

– Jag känner honom så litet, svarade Marie Eufrosyne undvikande.

– Marie, om du vore några år yngre och jag vore din mor, skulle jag
gifva dig ris för osanning. Skulle två så vackra ögon ha varit blinda för en
riddare, som egnat dig sin beundran ända sedan han stafvade *Cornelius*
Nepos i Upsala? Eller skulle du ännu förvara en skolflickas ömma låga för
den lille uppnäste grefven af Nassau? Marie, jag tillstår, att jag tviflar på din
uppriktighet, men ännu mer på din smak.

– Mins du, Kristine, hvad du lofvade mig en afton vid Gripsholm?

– Du bad mig tro på din brors känslor, rätt som en bonde tror på kate-
kesen. Nå, har jag icke trott, att en hög är så menlös som en kuttrande tur-
turdufva? Hvad har detta att skaffa med en tysk trubbnäsa?

– Du lofvade mig, att ej vara emot grefven af Nassau.

– Jag lofvade, tror jag, att tålmodigt höra en suckande Chloë. Det är ju
fjolgammal snö, det der. Nu smälter snön, guldvifvan väntas, kålfjäriln skall
inom kort krypa ur puppan. Hvad säger du, Marie, om en ny friare ... den
ypperste unge ädling i Sverige?

– Förlåt mig, jag hade trott, att Karl Gustaf förtjenade denna hederstitel
af drottningen.

– Nå, näst Karl Gustaf, låt oss ej träta derom. Kort sagdt, hvad säger du om
ett parti med en ung grefve, som kan träda lille Nassau genom ett synålsöga?

Marie Eufrosynes rodnad tog färgen af drottningens röda bandrosett,
när hon frågade, om isarne voro att lita på, ty man åkte just nu öfver Brunns-
viken. Kristina skrattade.

– Torstenson skulle törhända betänka sig, innan han riskerade sitt artill-
eri på viken, men hvad äro hans kanoner mot dina fruktansvärda ögon, min
blyga kusin? Du har nedskjutit en af rikets hufvudfästningar; han stryker sin
flagg på nåd och onåd. Hvilken lycka, att vi ej explodera på isen! *Enfin* ...
grefve Magnus begär din hand.

– Jag trodde ej, att du skulle akta ditt kungliga blod i pfaltziska huset så
lågt, svarade förtrytsamt den unga furstinnan efter en förlägen paus. – Du
afslår en suverän furste och bjuder mig en af dina knektar.

Åter skrattade Kristina och såg ut genom fönstret.

– Sakta farten, öfverste. Vi köra i galopp utför backen, och här är en stjelpa. – Farten saktades, men icke drottningens ohejdade munterhet, för hvilken hennes kusiner voro de närmaste offren. – Mitt kungliga blod!
 5 utropade hon. – Min farfars mor hette Lejonhufvud, hans stjuvmor Stenbock. Konung Johan gifte sig med en Bjelke och konung Erik med en piga. Mesallianser äro ärftliga i vår släkt. Behöfver du flera föredömen? Nå väl, för att göra dig ett nöje, skall jag gifta mig med ... låt se, med Apollo! Han är visserligen en gud, men dethroniserad ... Ingen skomakare skulle gifva
 10 honom kredit på ett par nya kothurner. Är det nog? Anstår nu en svensk adelsman ditt kungliga blod?

– Jag bönfaller, Kristine, tala icke mera derom!

– Men det är just derom vi skulle tala. Vet du hvad Ebba hört af kammarpigorna? Ja, jag medgifver, det är intet tillståndigt att lyssna på pigsqvaller,
 15 men det är dermed som med de stora snäckorna. Man lägger örat till, och man hör luften bikta. Folket undrar hvarför jag är så blid emot grefve Magnus. Det faller ingen i hågen, att han ju kunde förtjena det ... att han är äldste son till en af rikets högst förtjente män och min faders ungdomskäresta ... att han sjelf är det svenska ridderskapets ära och prydnad, eller
 20 att jag, hans drottning, vill i hans person hedra både ärfda och förvärfda utmärkta egenskaper. Allt detta går intet i vår svenske Pehr Jönsson. Det måste finnas ett annat skäl, och hvad kan detta annat vara, än att jag vill gifta mig med honom ... med densamme grefve Magnus, som min nådiga fränka anser allt för nedrigt boren för hennes kungliga blod! Nå, Marie,
 25 hvad säger du om denna sedelärande fabel?

– Enfaldigt sqvaller!

– Tror du? Men om jag i min hjertekammare skulle tänka derpå? *Vox populi vox Dei*. Folkets röst Guds röst. Grefven är en vacker karl ... så nobel, så elegant, så ridderlig i sina tänkesätt och hela sin hållning. Tror du intet,
 30 att han skulle blifva en värdig gemål åt Sveriges drottning? Och är jag intet suverän öfver min hand så väl som öfver mitt hjerta?

– Kristine, du förskräcker mig. Den värdigaste, den trognaste, den tappreste af alla furstar blöder för dig på slagfälten. Du ser honom förtäras af ett svikande hopp, och du skulle föredraga en lycksökare, hvars mod aldrig
 35 blifvit pröfvadt utom rännarebanan.

– *Oratio panegyrica pro domo!* Ett loftal för husets bästa. Skada, att du ej talar latin; ditt tal borde tryckas. Mitt tal är kortare. En De la Gardie är intet nog högättad för dig. Således är jag tvungen att förbättra hans franska

blod och upphöja honom till min sida ... Grefve Magnus! Vi blifva sittande i sanden. Låt hålla i backen!

Slädmedarne gnisslade mot grus och stenar, der de körde upp från isen till gatan vid Nybroviken. Drottningen steg ur och vadade i slask uppför backen, gycklande öfver sina kavaljerers förvåning och Marie Eufrosynes rädda steg mellan vattengölarne. När de höga damerna ånyo befunno sig i släden, återtogs samtalsämnet. Den unga furstinnan betraktade sin kungliga kusin, oviss om hon borde taga hennes nyss yttrade hot för skämt eller allvar. Slutligen brast hon i tårar. Grefven af Nassau satt icke sadelfastare i hennes hjerta, än att en välriktad lans kunde kasta honom ur sadeln. En rik De la Gardie kunde möjligen täfla med honom om en fattig furstinna. Och att med Karl Gustafs utsigter sätta hela pfaltziska husets framtid på spel, detta var mer, än en syster och dotter kunde taga på sitt samvete. Under tårarna framsipprade slutligen en förklaring, att hon, den tillgifna vännen, ville i allt foga sig efter sin nådiga kusins önskan och vilja.

– Och detta säger du mig med en ton, som ville du gå i kloster för min skull, fortfor drottningen, utan att synas det minsta rörd af en så stor uppoffring. – Jag erbjuder dig det mest lysande parti i Sverige; jag afstår åt dig en hand, som mången tysk furstinna skall afundas dig; jag öppnar för dig den mest glänsande framtid vid sidan af min thron, och du underkastar dig detta hårda öde med en botfärdig Magdalenas tårar. Nå väl, Marie, folkets röst skall denna gång lika litet vara Guds röst, som när densamma rösten förlofvade mig med Erik Oxenstjerna. Jag skall intet lyda mina pigor, jag skall intet gifva mig med öfverste De la Gardie, jag skall afstå honom åt hans suckande Chloë, med förbehåll att hon mottager honom med solsken, intet med takdropp. Marie, vet du hvad kärlek är?

– Det är att kunna gifva sig åt en annan med hela sitt hjerta, svarade furstinnan oskyldigt. Hon glömde i detta ögonblick, att hennes första ungdomsflamma så lätt blåstes ut, som hade den blifvit åberopad endast för den lilla qvinliga fåfången att icke låta bortskänka sig utan motstånd åt en ny friare.

– Du misstager dig, inföll Kristina, till hälften spotskt, till hälften öfvertygande. – Man skall aldrig gifva sig *helt* bort, man skall behålla sig sjelf. Äro vi födda till tråldom, vi? Skall en man råda öfver oss till kropp och själ, så att intet annat af oss återstår, än pigan, som sköter hans hushåll, smekungen, som gör honom nöje på lediga stunder, barnsköterskan, som föder, ammar och kläder hans afkomma, såfram hon ej dör för den? Jag har tänkt mera derpå än du, Marie; jag har mina skäl. Kärleken i din mening är ett oting och en förnedring. Kärleken, såsom jag förstår honom, är ett kontrakt mellan

två, hvilka ömsom gifva och få, med vilkor att behålla sig sjelfva. Så och så mycket gifver du mig, så och så mycket gifver jag dig. Derutöfver intet. Bryter du, är jag fri; bryter jag, är du fri. Lägg så dertill i bästa fall vänskap, beundran, aktning, tålmod, kort sagdt, alla älskvärda egenskaper, som göra,
 5 att menniskor kunna fördraga hvarandra. Det är mycket nog, det, Marie; begär intet mer, om du vill blifva lycklig!

– Ja, lycklig, Kristine! Att vara och göra lycklig. Det andra förstår jag ju icke.

– Det kan vara godt, att du och många dina likar intet förstå det. Huru
 10 skulle skapelsen utan eder ega bestånd? Famla efter en drömbild, bortskänka sig för ett smekord, tråla i herretjenst, dö för att gifva lifvet åt nya trälinnor, detta är hvad I kallen kärlek. Jag föredrager ett fritt förbund eller intet. Jag tillhör mig sjelf och ingen annan.

– Men din mor och min mor tillhörde icke sig sjelfva ...

15 – De förstodo ej bättre. De sutto intet ensamma på en thron.

– Ja, du är drottning, du. Förlåt mig; jag trodde, att också en drottning känner sitt hjerta klappa.

– Hvarför skulle hon ej känna ett hjerta klappa för sitt folk, för äran, för allt stort och sant i detta lif? Men kärleken består ej uti att värpa ägg. Man
 20 får intet, man vill intet, man kan intet försaka sig sjelf ...

– Karl Gustaf är beredd att försaka allt för din lycka, din ära ...

– Talesätt. Karl Gustaf vill blifva konung af Sverige. Och ändå, Marie, jag håller honom så kär, som jag kan hålla en man. Honom eller ingen. Men tager jag honom, så binder jag honom, som man binder ett lejon. Skall han
 25 underkasta sig detta?

– Allt, Kristine, allt; ty du vill lika litet binda hans riddareära, som du kan binda hans kärlek.

– Nå väl, jag är skyldig dig en belöning för din tillgifvenhet och din lydnad. Vet då, att min irrande riddare ej skall vänta i evighet, om han ingår
 30 på mina vilkor och om han ännu ett par eller tre år förblifver mig trogen. Jag är intet nog förmäten att förlikna mig vid verldarnas styresman, men i ett afseende är jag lik Gud: jag tål ingen rival!

– O, Kristine, hvem skulle ega dig och slösa en blick på en annan qvinna? Låt mig kyssa din hand.

35 – Är jag intet en toka, som stafvar kärlekens abc för en liten docka, hvilken i morgon säljer sin frihet för ett smekord och sitt hjerta för ett par vackra mustacher? Hvad? Redan vid slottet? Marie, du är då beredd att underkasta dig din förskräckliga lott och mottaga en afskyvärd tillbedjares hyllning?

– Jag säger nej i brudstolen, skämtade den unga furstinnan, i det att grefven af Nassau sjönk under horisonten, som hade han aldrig höjt sitt välfriserade hufvud deröfver.

– Gör det, svarade Kristina i samma ton, i det hon steg ur. – Öfverste De la Gardie, fortfor hon till grefven, som räckte henne sin hand, – jag frikallar er från er skyldighet som min riddare och tillåter er att bjuda min fränka armen. Tacka mig för att vi intet stjelpte i backen. Jag väntar er klockan 6 för en tidning af viget.

Och hon skyndade uppför slottstrapporna med sina vanliga hastiga steg, utan att bevärdiga sina bugande kavaljerer med en blick. Hon var upptagen af en tanke, som för ögonblicket trängde alla andra åt sidan.

– Jag binder De la Gardierne vid min thron som motvigt mot Oxenstjernorna. Jag nedtystar sqvallret, behåller min frihet och vinner ett lydigt redskap. Pfaltzarne våga intet vägra. De skulle försöka! ... Karl Gustaf? Han kunde falla på det orådet att blifva jaloux ... Också detta är förekommet. Allt är förekommet ... också möjligheten, att en drottning kan vara qvinna ... att jag kan förgäpa mig i en vacker karl. Min Gud, det finns ögonblick, när den klokaste kan vara en narr. Hvarifrån fick jag denna lyckliga tanke att skjuta Marie framför mig? Kom den från stjernorna? Utan tvifvel. Om den ej kom från senaste åderlåtningen. Fiken ... mina skor!

– Hjertandes, utropade Fiken Lång, hvars språksamhet vuxit med åren och hoftjensten, – är intet fröken som en sylta om fötterna! Hvad skall doktorn säga? En knapp borta ur lifpelsen, ett band afrifvet i hufvan. Det är en Guds lycka, att intet fru Beata Oxenstjerna mera för regementet.

– Jag förmärker, att du gått i skola hos fru Beata, genmälde drottningen, som nu var i sitt goda lynne och roade sig att på samma gång utlägga en snara. – Fiken, tillade hon med låtsadt allvar, – jag råder dig att lägga band på din tunga, när grefve Magnus uppvaktar mig klockan 6.

– Grefve Mag... – stammade Fiken med oförställd nyfikenhet och en kammarpigas naiva påflugenhets. – Jag trodde intet, att han är herre i detta huset.

– Håll din mun! Man vet ju intet hvad som kan hända, smålog Kristina, som nu hade funnit ett medel att trotsa pigsqvallret.

Grefven kom, och några dagar derefter var förlofningen eklaterad. Tilldragelsen firades vid hofvet med en tre dagars fest och två år senare, i mars 1647, med ett fem dagars bröllop i kunglig ståt. Förbindelsen blef så lycklig, som lyckans ostadighet tillät. Furstinnan Marie Eufrosyne, den svaga, den eftergifvande, den så föga begåfvade, hon visste likväl något, som den

snillrika drottningen, hennes syskonbarn, icke visste. Hennes definition på kärleken öfverlefde Kristinas och Kristina sjelf.

6. *Freden i Brömsebro och Johannes Rudbeckius.*

5

Tre år ännu skall jag stiga; derefter
står jag högst på himmelen.

Danmark låg slaget, kringhvärfdt af fiender, blödande, utmattadt, nästan förkrossadt. Än en gång, och med ära, hade det stridit för herraväldet i Norden. Der hade stått hårdt mot hårdt. De två bältespännarne hade gripit hvarandra om lifvet och vixelvis nedkastat hvarandra, än i Bältens vågor, än i Jutlands sand, än på Skånes gungande sädesfält, än åter i Norges och Jemtlands gamla
10 ättestupor. Ryttaren på den röda hästen hade sin lust att än en gång få bloda vintersnö. Kriget var öfverallt, i vredgade bröst ej mindre än i tagna och åter eröfrade gränsmarker. Endast bönderne vid den norska gränsen tyckte det vara synd och skam att skjuta på grannar. Framgång och motgång vexlade
15 om. Hvardera rikets tappreste män, bästa härar och stoltaste flottor drogo ut att nedgöra hvarandra, de, som, förenade, skulle kufvat Europa. Ännu går genom alla danska hjertan den välkända folksången:

20

Kong Kristian stod ved höjen Mast
I Rög og Damp;
Hans Væрге hamrede saa fast,
Att Göthens Hjelm og Hjørne brast ...

25

30

Vid Femern var det, 1644 den 11 juli. Danakungen hade 39 skepp, hans värdige motståndare Klas Fleming 46. Tio timmar varade slaget; tre gånger skildes de stridande åt, tre gånger anföllo de åter. Fjerde gången, när Fleming
25 signalerade anfall, sågs ej signalen mer; natten utbredde sig öfver de blodiga vågorna. Kung Kristian hade stått på sitt amiralskepp Trefaldigheten, omringad af fiender. »Mina underbefälhafvare», sade han, »bruka mig som stormskärm.» Han hade fått några lätta sår, när en svensk kula, springande sjelf i stycken, splittrade en kanonlavett vid hans sida. En skur af jern- och
30 träspillror yrde kring däckbet; tolf man dödades eller sårades. Den döende Eiler Ulfeld ryckte i fallet kung Kristian med sig. De kringstående trodde konungen vara död och ropade, att man skulle stryka flagg för att elden måtte upphöra. »Nej», sade en schleswigare, »kungen är endast *en* man, och vi

återstå många nog att försvara oss.» En matros sändes till toppen att stryka dannebrogen, men detta blef den ärlige gossen för tungt; han invecklade duken i tågvirket, så att flaggan ej kunde blåsa ut. Kung Kristian uppreste sig, höljd af blod, med 23 större och mindre sår: en spillra hade utslagit högra ögat, en annan två tänder; en jernskärfva hade inträngt i pannan. 5

»Ännu», sade han, »har Gud gifvit mig kraft att strida för mitt folk!» Och, svartblå i ansigtet, fortsatte han, stödd på sitt svärd, att föra befalet, tills striden var slut. Båda flottorna hade lidit stora förluster, båda tillskrefvo sig segern, som firades med lika fröjdebetygelser af danskar och svenskar.

Få veckor derefter, den 5 augusti, borttryckte en dansk kula Klas Fleming, den tappreste hjelte, som Finland skickat till sjös, i en obetydlig skärmytsling vid Kristianspris i Kielerbugten. 10

»Gråt icke, min son», sade den döende hjälten till sin son Herman Fleming, som stod vid hans sida. »Jag dör som Danmarks fiende; låt se, att du dör, som jag har dött!» 15

Ett motstycke dertill voro kung Kristians ord, när han, året efter freden, bar sin lille sonson till dopet:

»Måtte du en gång tynga svenskarne så, som du i dag har tyngt mina gamla armar!»

Det fanns likväl en, som i denna förbittrade kamp mellan två arffjender såg längre framåt i tidernas skiften än konungar, statsmän, krigare eller i inbördes vrede, afund och hämdlystnad kämpande folk. Det var Sveriges unga drottning, som under alla sina oberäkneliga nycker dock hade ärfvt något af sin faders långsynta blick och förmådde se bort till en annan tid, när Sverige och Danmark kunde behöfva hvarandra. Kristinas öde har varit att än uppskattas för högt, än åter för lågt. Och till den låga uppskattningen höra motiven för hennes handlingssätt vid de stora, för Sverige så betydelsefulla fredssluten 1645 och 1648. 20 25

Krigslyckan, hvilken år 1644 fördelat sin gunst nästan lika mellan båda de stridande makterna, hade år 1645 begynt afgjordt småle åt svenska vapnen. Det endrättiga Sverige beherskade hafvet, hela Jutland, största delen af Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän; hade tagit Gotland och Ösel, hade med sin välrustade krigsmakt trängt det oeniga Danmark på lifvet, hotande rikets kärna på Seland och Fyen. Den gamle kung Kristian stod öfvergifven af sitt råd och sin adel, utan flotta, utan härar, utan penningar. Hans trogne borgare, hans raske matrosar ville bistå honom, men förmådde det icke; riket vacklade under honom som ett sjunkande skepp. Då började man tala om fred, och redan i februari 1645 sammanträdde fredsombuden 30 35

vid den lilla Brömsån, som uppritade riksgränsen mellan Småland och Blekinge. På en holme i ån var ett tält uppslaget för de franske och holländske fredsmäklarne. En bro, Brömsebro, gick öfver holmen till åns båda stränder. Vid småländska änden af bron bodde Sveriges ombud, Axel Oxenstjerna
 5 och Johan Skytte, hvilken sistnämnde dock snart gick att utbyta livvets strider mot en lugn graf under mars månads smältande drifvor. På Blekingesidan logerade danska sändebuden Corfitz Ulfeld och Kristen Sehested. Den ömsesidiga förbittringen var så stor, att danskar och svenskar ej kunde med något hopp om framgång öfverlägga direkt med hvarandra, hvarför de
 10 öfverenskommo att låta allt gå genom fredsmäklarne i tältet på holmen. Så framställes fordringarna på båda sidor i stark prutmån. Danskarne fordrade allt tillbaka och dertill skadestånd; svenskarne fordrade tullfrihet i Sundet för alla nationer, allt hvad de tagit och mera dertill. Vintern gick, våren gick, större delen af sommaren gick; steg för steg hade danskarne
 15 gifvit efter, men att afträda land, detta var gamle kung Kristian, Sveriges besegrare 1613, för starkt. Danska rådet röstade för fred, »sådan Gud ville gifva den», och lät konungen förstå, att rådet ännu icke hade valt hans son till efterträdare. Förgäfves; kung Kristian gaf icke vika. Då uppstod ett sorl bland allt hvad svensk hette och gick från rikskanslerens hemliga råd, från
 20 Jakob De la Gardies öppenhjertiga krigareläppar ut i bygderna: Hvarför dröja vi? Är icke vår flotta öfverlägsen? Äro ej våra härar omotståndliga? Hvarför ligga de overksamma? Hvarför gå vi ej rakt på Köpenhamn, visa juten riset och taga tillbaka allt hvad han fordom röfvat från oss?

Hvarför? Derför att drottningen ej ville bringa Danmark till det yttersta.
 25 Redan i april hade hon varnat för att spänna bågen för högt. Och i juni skref hon till Oxenstjerna följande bref, hvilket må anföras som prof på det svenska språkets misshandling före Stjernhjelms, äfven af den högst begåfvade och lärdaste svenska drottning:*)

Högt ärade Herr Riks Cancellor!

30 Därtill med at jag dageligen finner så stora *difficulteter* i fortsättande af kriget, så at det vil falla svårt med så ringa medel ett så stort väsende, at *continuera*, hvilket icke utan *hazard*, at taga de *conditiones*, som nu

*) Efter Arkenholtz. Några i berättelsen om Planeternas skyddslingar förekommande samtal äro stilsierade efter tidens uttryckssätt, men att derefter lämpa hela berättelsens stil skulle ha blifvit alltför tröttsamt. Språket är derför omvexlande nutidens och sextonhundratalets.

bjudas, skal afgå; derhos med måste ock besinnas, huru svårt det vil falla, at *supportera* den *calumnien* som Oss påkommande varder, både hos de Svenska sjelfve, såväl som hos främmande, hvilka alla där Freden ginge i sär, skulle *imputera* skulden til allas vår outsläckeliga *ambition*, den der sig på sjelfva orättvisan *funderade*, och ingen annan *finem* hade, än en begärlighet at *dominera*. Och såsom jag icke håller mig rätt försäkrad om Holländarens *cooperation*, altså frugtar jag, at, där desse föreslagne *conditiones* icke blefve *accepterade* skulle de söka at blifva *arbitri belli & pacis*, så at deras *jalousie*, något oförmodeligt hos dem *causera* kunde, oansedt att jag förtiger hvad af Polacken *practiseras* kan. Sedan det sista och förnämsta är, att *contentera* sin egen *conscientie*, så at man må kunna för Gud och al verlden betyga, at man sig til alla skäligen Fredsmedel *accomoderadt* hafver.

Upsala d. 24 Juni 1645.

Eder

välbenägen
Christina.

Vid denna tid lefde ännu, bruten af ålder, mödor och strider, den lärde, energiske, ständigt stridsrustade biskopen i Vesterås Johannes Rudbeckius, svenska kyrkans mäktigaste och mest högkyrkliga prelat, han, hvars stift var i sträng ordning ett föredöme för alla öfriga och hvars skola hade uppnått ett sådant anseende, att hon täflade med Upsala akademi. Kristina hade, icke första gången, men i en af de viktigaste politiska frågor, dikterat sin vilja för Axel Oxenstjerna och kände sig vara mera drottning än förr, men kände också behovet af stöd. Pehr Brahe var det närmaste, men ock det farligaste stöd emot rikskansleren. Hvarför utbyta en tuktomästare mot en annan? Gamle Johan Skytte fanns icke mer; hans son, kammarrådet Bengt Skytte, en uppstigande gunstling, var för ung och för litet ansedd. Kristina såg sig om. Efter att hafva bevistat de lärda öfningarna i Upsala, företog hon en af sina vanliga lustresor sjöledes till Vesterås. Biskop Johannes var den ende man i riket, som öppet vågat motsäga den mäktige rikskansleren; därför hade han ock blifvit förbigången vid besättandet af erkebiskopsstolen i Upsala.

Den gamla biskopsgården var för drottningens mottagande festligt möjad med löf, rosor och blåklint. Domkapitlets ledamöter, jemte biskopinnan, fru Magdalena Hising, med söner och döttrar, voro till möte vid porten, undskyllande, att biskopen sjelf för ålder och sjuklighet ej kunde visa majestätet denna tillbörliga vördnad. Han hade dock, sängliggande,

låt it ikläda sig full biskoplig ornat och mottog drottningen i sitt rum med ett skriftens språk, hvartill de vördige fäderne af domkapitlet sade ett ljudeligt amen.

– Var helsad, du Herrens utkorade Deborah, som är kallad att lägga
5 alla sanningens fiender dig till en fotapall! började kyrkans äldrige herde på latin med en i början svag stämma, som snart växte i kraft med den själens utomordentliga spänstighet, som öfvervinner en bräcklig stoffhyddas krämpor. – Var helsad af kyrkans och din ringaste tjenare, som du värdes hugna med ett så nådigt besök i hans skröpliga ålderdom! Välsignad vare
10 din ingång och utgång, hvar du i verlden går, till seger för Guds folk och till efterdöme för hans församling.

– Jag tackar eder, vördige fader, svarade drottningen, likaledes på latin, med den intagande värdighet, som var henne medfödd. – Länge har jag önskat att betyga den svenska kyrkans grundfasta pelare min vörnd och
15 beklagar allenast, att jag finner den man i ohelsa, hvilken allaredan utfört så märkeliga ting för kyrkan och riket och än vidare, der Gud så vill, skall föreläsa oss andra i gänelig verksamhet.

– *Pulvis et cinus*, stoft och aska, min nådiga drottning! återtog biskopen, som snart med sitt lifliga lynne slog an en friare ton och öfvergick till det
20 svenska tungomålet. – Det finnes ingen bättre bot för ålderdomen, än att fägna de skumma gamla ögon med åsynen af en blomstrande ungdom. När jag ser framför mig Sveriges drottning, så kosteligt beprydd med sin ålders fågring och alla höga dygder, känner jag mig sjelf ung på nytt med mitt gamla Sverige. Dertill har ock Gud förunnat mig söner och döttrar, som i
25 sin tid skola tjena eders majestät bättre än jag. Lena, haf hit barnen, att de må minnas den välsignade fröken Kristina, så länge de lefva.

Barnen framfördes, nio närvarande af hela antalet elfva.

– Världigas se på dem, nådiga fröken! Är det icke byggnadstimmer i dem till Guds och rikets tjenst? ... Här är den äldste, Nils, 23 år, eloquentie
30 lektor i Vesterås; han talar latin som en Qvintilianus, och han skall en dag blifva min efterträdare ... *) Här är Jonas, 22 år, student; han skall blifva professor. **) Här är Petrus, 20 år, student. Nå, hvad skall du blifva, min son?

– Biskop, svarade ynglingen flinkt. †)

– I hören det väl, nådiga fröken, smålog den gamle, – att äpplet intet vill

35 *) Nils Rudbeckius blef 1670 biskop i Vesterås.

***) Theologie professor i Upsala 1654.

†) Petrus Rudbeckius blef biskop i Skara 1693.

falla långt ifrån trädet. Här är den yngste, Olof, scholaris i Vesterås, 15 år. Han är predestinerad till stora värf: salig konungen har värdigats bära pilten till dopet ... *Heus puer!* Förstår du intet, Olof storhufvud, att skrapa foten för landsens öfverhet?

Gossen rodnade upp till öronen, stirrade i golfvet och gjorde en klumpig 5
bugning.

– Undskyll, nådiga fröken! Pilten skådar så långt in i framfarna och kommande tider, att han intet vet hvad för ögonen är. Fann intet mor honom här om dagen efterletande hvad der var invärtes i en död räf? Han är min Josef; Herren behålle honom i sin fruktan, ty der Gud så täckes, skola sädeskärfv- 10
arne buga en dag för detta embryot ... *) Här äro döttrarna ... Räkna dem på fingrarna, Lena, att vår nådiga öfverhet må beskåda svensk ull och svenska hjertan ... Så ... betygen eder skyldiga vördnad för den förnämligaste af alla jungfrur, eder föresyn i kristeliga dygder, fröken Kristina!

I denna stund hade den gamle biskopen platt förgätit alla sina många 15
och långa strider, alla kyrkans värf och alla ögonblickets krämpor för fadersglädjen att kunna för sin drottning framvisa denna rad af starkt bygda, kraftiga, högt begåfvade och löftesrika barn. Ännu der han satt upprätt på plågornas läger, stödd mot kuddarna bakom hans skuldror, igenkände man i honom en högvuxen man, som tycktes enkom bygd att beherska kyrkan 20
under ett religionskrig och bringa ordning i en rå samtids vilda förbistring. Det långa hvita håret var slätt nedkammadt i bena öfver axlarna och den släta, breda kammardukskragen; det lika hvita helskägget nedföll tudeladt öfver bröstet. Det svarta sammetslifstycket var broderadt, den högkragade kaftanen öppen framtill. Bekymren hade fårat den höga pannan, men uttrycket i blicken var oväntadt mildt. Målaren, som förvarat åt efterverlden 25
dragen af denne väldige prelat, måste lyckligt nog hafva gripit hans bild i familjekretsen, icke i domkapitlet eller vid läsförhöret.

Sedan samtliga afkomman gjort sin reverens och drottningen tålmodigt 30
åhört deras personalier, behagade hon nådigt tillförsäkra sönerne Jonas och Petrus ett reseunderstöd ur sin handkassa, på det att dem måtte beredas tillfälle att vid utländska akademier förkofra sina studier till rikets tjänst, hvarefter hela skaran, jemte domherrarne, fick afträda, hugnad med all kunglig ynnest, och Kristina lemnades i enrum med biskopinnan och sin faders gamle trotjenare. 35

*) Olof Rudbeck, »storhufvudet», professor i Upsala, blef den verldsberömd anatomen, botanisten och häfdatecknaren, hvars *Atlantica* beherskade ett helt tidevarf.

– Der som jag icke för mycket uttröttar eders högvördighet i den nuvarande svagheten, vore mig kärt att höra eder mening i rikets angelägenheter, yttrade drottningen.

– Såsom helsan stadigt stått till min öfverhets tjenst, står ock krankheten, genmålde biskopen. Med detsamma erinrade honom en blinkning af hans trogna Lena, att hans krämpor ej tilläto ett längre samtal utan en ostörd mellantid. – Törhända får Nils den nåden att visa nådig fröken mitt bibliotek eller mina förbättrade kyrkoböcker. Jag skall om fem minuter vara redo igen ... Eller, Lena, törhända nådig fröken skulle vara så nedrig att vilja bese din mjölkammare ...

– Nej, för allt i världen, kära fru mor, gören eder intet omak, genmålde drottningen, som redan tyckte sig känna lukten af filbunke. – Jag har en stor åstundan att se den nya ordning ers högvördighet infört i rikets kyrkoböcker, och edert bibliotek måste vara outtömmeligt, efter I derifrån förärat mer än hundra volymer till Vesterås skola.

– Förthy kan der ej finnas mycket kvar för ett så lärdt och hugnesamt besök; men en rar upplaga är till finnandes af Augustinus och dertill den äldsta messan från Braskens tryckeri i Linköping ... Undskyll ... om fem minuter! ...

Och drottning Kristina gick tålmodigt, väl icke till mjölkkammaren, men till biblioteket och kyrkoböckerna, der hon gjorde sig så noga underrättad om gamla upplagor och ny bokföring, att en rund timme förgick, innan hon åter visade sig hos den sjuke biskopen.

– Eders högvördighet, sade drottningen rakt på sak, när de åter voro i enrum och kära fru mor förstätt, att hon var öfverflödig i statsangelägenheter, – hvad sägen I om början af min regering?

– Nådiga fröken, den Mästaren, som är för oss alla en förebild, sade till Johannes' lärjungar, när de kommo att fråga om honom och hans rike: vänden tillbaka och förtäljen hvad I sett! Jag svarar min drottning med hvad jag förnummit, sedan hon för sju månader sedan tillträdde styrelsen af sitt rike: de blinde se, de halte gå, de döde väckas upp, och dem fattigom varder predikadt evangelium. Icke så, att något människoverk är att förlikna vid den gudomlige Mästarens; dock menskligt att tala, skingras det andeliga mörkret, de late och ovillige skynda till, de andeligen döde uppväckas, och evangelium varder predikadt ända till de lappars och kajaners landsändar. Sveriges drottning har det fuller icke allena utträttat, men hon går i spetsen för alla, som tjena Gud och sitt land, med en kraft, en vilja och en förmåga, som näppeligen i vår tid stå till att skåda på någon thron i Europa. Verlden

är allaredan uppfylld af hennes berömmelse och blir det med hvarje dag mera; dock tänker jag, ringe tjenare, att hon aktar sin berömmelse inför Gud högre, än allt människors pris. Så har jag nu intet annat att säga om början af min drottningens regering, än att hon börjat till Guds namns lof och Sveriges rikets ära och lycka. Hvad här vidare följa skall, står i Guds och icke i människors makt att utransaka; men jag tör väl säga, att der det så fortfar, som det börjat hafver, står intet bättre till att önska, vare sig i fred eller örlog. Gud förläne min nådiga fröken sin hjälp att få sluta med ära, som detta regementet tagit med ära sin början. 5

– Jag säger dertill amen. Ständerna hafva visat all beredvillighet vid mitt tillträde till regeringen, och fienderne äro nederlagde så till lands som sjös. Dock är här intet allt guld som glimmar. Bönderne börja knota. 10

– Hvad skall der annat tal vara, der herrarne råda öfver åker och gård? Det är intet stort att spörja ännu mot hvad det varder en dag, när riket får fred. Det, som nu tasslas i förstugan, tör då ropas med full hals på torget. 15

– Det är onda tider ers högvördighet spår. Jag tänker, att freden vore för alla en lisa.

– *Det* är ondt, som tasslar i löndom. Haf busen fram ur den mörka vrån, och räds ej hans skråpuk, nådiga fröken! Den tid kommer och är allaredan, att herrarne börja utsträcka handen efter drottningens krona, prestens kyrkotukt, borgarens skinnpung och bondens ko. Haf det i ljuset, sök der en bot för, skona intet! Stöden eder, som de framfarne fromme konungar, på Gud och Sveriges allmoge! Fören intet polskt regemente, nådig fröken! Illa likar oss herrestyrelse. En skall råda i himmelen och en på jorden. 20

– Ridderskapet är dock i krigstid rikets förnämliga stöd, ers högvördighet. 25

– Visserligen, och dertill rikets förnämliga svamp. Slut fred, Guds utkorade, slut fred!

– Detta är ock min mening. Jag bjuder kung Kristian drägliga vilkor der borta vid Brömsån. Något skall han sota, dock intet till döds. Mig synes bättre att hafva juten klippt, men vid lif, än att der skall ligga mellan oss och Tyskland en herrelös bakgård. Min farfader ville förgöra moskoviten genom att klyfva honom i stycken; min fader ansåg rådligare att klippa hans klor och låta honom lefva, men lägga der en bäck och en mur i vägen för honom. Juten tränger oss på, men han är för oss både bäck och mur. Hvad synes eders högvördighet? Hvilket är bättre: att behålla en trätosam portvakt eller att öppna förstugan på vid gafvel för nästa Wallenstein? 30

– Fred, fred, nådiga fröken! I skåden längre än jag i tidernas skiften. Si, den store kung Gustaf har efterlemnad en dotter! 35

– Men rikskansleren vill intet.

– Vill han intet? Är det ej nog, att hans drottning vill?

Kristina höjde axlarna. Det var dit hon ville komma.

– Har ers högvördighet hört hvad der nu för tiden pågår i England och
5 Skotland?

– Ändock de reformerte fara ville i tron, har jag med bedröfvelse hört, att den episkopala kyrkan i dessa länder är i stort trångmål för sekter och villomeningar. Der måste vara *auctoritas* i kyrkostyrelsen; annars få de falske profeter och allt sjelfsväld öfverhanden.

10 – Det står fast värre till med den verldsliga öfverheten der på öarna. Maktlystne lorder och predikosjuka landtjunkare framlägga sina beslut till konungens underskrift. Går det så fort, är der intet annat att vänta, än republiken. Om nu något dödeligt skulle tillstöta mig, hvad tror ers högvördighet om Sveriges rike?

15 Biskop Johannes uppreste sig häftigt i sängen.

– Så länge Gud och Sveriges kyrka hafva något att säga i detta landet, skall aldrig ett mångvälde komma vid rikets krona.

– Den, som det kunde spå! fortfor Kristina med en ansats af gäckeri, som hon ej förmådde beherska ens när det kunde såra ett så betydelsefullt
20 stöd för konungamakten. – Jag vill minnas, att erkebiskop Jöns Bengtson af- och tillsatte konungar för tvåhundra år sedan. Men, tillade hon, mån att åter godtgöra denna förnärmande anspelning, – det var papismens tider, när vi mottogo dekretet från Rom. De evangeliske biskoparne hafva alltid varit kronans säkraste stöd. Ingen af dem skall följa papisternes föredöme,
25 icke ens om han heter Jöns Bengtson *Oxenstjerna*.

Tonvigten på tillnamnet røjde, måhända ofrivilligt, den djupt rotade misstro, som Kristina under alla yttre ärebetygelser dolde i djupet af sitt bröst mot rikets främste tjenare, rikskansleren. Ändamålet med hennes besök framträdde i en anhållan, att biskopen ville i en rundskrifvelse till
30 Vesterås stifts presterskap anbefalla förböner i kyrkorna för fredens *snara* afslutande. Hon behöfde ej tillägga, hon visste sjelffallet, att förbönen skulle åtföljas af loftal öfver hennes eget fredälskande tänkesätt och motsvarande klander öfver dem, som för egennyttiga syften fördröjde fredsslutet. Lika sjelffallet var, att cirkuläret från Vesterås skulle efterföljas af dylika inom
35 rikets alla stift.

Sedan biskopen villigt samtyckt härtill, uppstod drottningen för att med ett nådigt afsked sluta besöket. Men den gamle kyrkofursten hade ännu ett ord osagdt.

– Värdigas, nådiga fröken, förunna ännu några få minuter af eder kostbara tid åt en gammal tjenare, som för sista gången har den hugnaden att se sin drottning blida anlete! Misstyck intet, jag hade i natt en dröm, och ändock drömmar mestadels intet annat äro än inbillningens lekverk, händer ibland, såsom Josefs och andre helige mäns historia utvisar, att Gud kan dermed hafva en särskild mening ... 5

– Förtäljen mig drömmen! sade Kristina och satte sig åter.

– Jag drömde, att jag var död och upptagen i Guds paradiset under förväntan på domedag. Under mig låg stjernhimmelen utspänd såsom en tapet, och många sköna, blänkande himlakroppar lofsjöngo der i de omätliga djupen sin skapares allmakt. Då syntes mig, att en besynnerligt lysande stjerna utsände en stråle till de öfra rymderna, der jag var, och gick för en stund in i mig, så att jag kunde höra henne tala. Och hon sade till mig: jag är drottning Kristinas stjerna ... 10

– Ja, jag vet! utropade drottningen, ett ögonblick öfverraskad, men strax åter kall. Hon ihågkom Gripsholm. 15

– Jag är drottning Kristinas stjerna, sade den lysande strålen, – och jag går nu mot zenith. Tre år ännu skall jag stiga, derefter står jag i tre år högst på himmelen, och derefter börjar jag sjunka.

– Deremot lära de stjernkunnige intet hafva att invända, ers högvördighet. 20

Den gamle betraktade henne forskande.

– Jag såg något mer. Jag stod bortom tiden, och åren syntes mig intet längre än en människas suck behöfver att stiga upp till himmelen. Jag såg stjernan stiga högt öfver alla andra stjernor och derefter skenbart stå stilla i höjden. Men hon stod intet stilla, hon gjorde en båge. Derefter sjönk hon, först långsamt, sedan i brådstupa fall och försvann i mörker. 25

– Det se vi ju alla qvällar, att stjernor falla. Jag kan intet uttyda drömmar, men en skrifflärd man torde den konsten bättre förstå. Tyder eders högvördighet denna drömmen på mig? 30

– Nådiga fröken, jag är en fåkunnig man i Guds förborgade råd. Men det märker jag grant, att min drottning stiger och skall än vidare stiga, intill dess hennes like ej finnes på himmelens fäste. Att från en så stor höjd nederfalla, det kan intet vara Guds skickelse, ty det är fastmer oss förelagdt att gå från klarhet till klarhet. Sådant fallande kommer af invärtes högmod från våra första föräldrars tid och kan intet tydas på en så gudfruktig drottning, som gifver Herren allena äran. Denna drömmen har jag dristat mig omtala fördenskull, att ju örontasslare, bakdantare och lismare i alla tider 35

drifva sitt spel kring de mäktigas thron, viljandes bringa de klaraste stjernor till fall. Herren vet det: jag tänker han sändt denna synen hela riket till förmaning, intet till profetia. Håller hårdt vid ödmjukheten, nådiga fröken, och eder skall väl stor och mångfaldig frestelse förestå, men I skolen det allt
 5 med Guds kraft öfvervinna. Faren nu väl, tack för den hugnad I mig beredt! Eder ringe tjenare går före eder dit, der ingen frestelse mer är, och der som hans fattiga bön något förmår, skall han se eder stjerna lysa, icke allenast i tideböckerna, men i Kristi rike i evighet.

Freden i Brömsebro slöts den 13 augusti 1645 med landvinning för Sverige:
 10 Jemtland med Herjedalen, Gotland, Ösel och Halland som pant på 30 år för tullfriheten i Öresund och på Elben. Drottningen hade velat efterskänka Halland, Herjedalen och mera dertill; rikskansleren höll hennes ordres hemliga; danskarne gåfvo efter, nöjde att denna gång rädda Skåne och Blekinge, hvilka sannolikt gått förlorade, om Oxenstjerna haft fria händer. Grannsämjan var tillsvidare återsteld, men ännu skulle två långa sekler förgå under
 15 inbördes afund, hemliga ränker och öppna krig, innan Sverige och Danmark förstodo Kristinas stora framtidstanke, förstodo, att de behöfde hvarandra.

7. Andra och tredje skyddslingen.

Du är mitt verk: vill du vara mig trogen?

20 Fältmarskalken Lennart Torstenson hade, bruten af gikt och fälttjenst, återvändt till Sverige i oktober 1646 för att söka hvila och lugn. Utan att vara partiman, ansågs han tillhöra anhängarne af drottningens sjelfstyrelse, hvilket i hennes ögon icke förminskade hans lysande krigsära. Han stod i hög gunst och öfverhopades, enligt Kristinas vana, med vedermälen deraf;
 25 upphöjdes på samma dag till friherre och grefve, fick gods och äreställen mer än han sjelf fann förenligt med behovet af hvila. Vid hofvet hade han och hans grefvinna blifvit mottagna på det mest lysande sätt, och emedan han qvarstادنade i Stockholm för att i rådet motväga rikskanslerns öfvermakt, kallades han ofta till slottet för enskilda, förtroliga öfverläggningar
 30 om rikets angelägenheter.

Underhandlingarna i Osnabrück mellan kejsaren, Sverige och Frankrike hade kommit så långt, att enda hindret för freden numera tycktes vara

Sveriges anspråk på landvinning i Tyskland som krigsskadestånd. Detta hinder satt hårdt; de svenske underhandlarne, Johan Oxenstjerna, som vidhöll rikskanslerns fordringar, och Adler Salvius, som brevvecklade med drottningen, lågo i hemlig fejd med hvarandra. Franska sändebudet Chanut, ett smidigt verktyg för Mazarins statskonst, hade vunnit drottningens öra och gjorde allt för att nedpruta Sveriges fordringar. På dessa sköra trådar, insnrjda i ränker af alla slag, hängde Europas fred och folkens öde. 5

En dag i början af 1647 hade drottningen åter kallat till sig grefve Torstenson för att hos honom söka ett nytt stöd mot den alltför öfvermåktige rikskanslern. Hon hade låtit honom framlägga en karta öfver härarnes ställning i Tyskland under Wrangel och Königsmark, frågat om utsigterna för årets fälttåg och beklagat sig öfver Oxenstjernornas omåttliga anspråk, hvilka fördröjde freden. Sverige, anmärkte hon, underhandlade med Bajern om stillestånd; kejsaren erbjöd enskild fred. Hon visste väl hvad der vore att bygga på kejsar Ferdinands anbud; men en sådan konjunktur borde man ej låta fara. Hvarför så envist fordra Hinter-Pommern, som skulle göra Brandenburg till Sveriges fiende? Hvarför hålla på dessa 20 millioner i krigsskadestånd, som Sverige begärt och som Tyskland ej kunde betala i dess nuvarande utblottade tillstånd? Hon, Kristina, var ingen köpman, som sålde fred för penningar. Sverige hade fått byte nog och skulle få landvinning dertill. Skulle det ännu fordra betaldt för sin ära? 10 15 20

Hon blef varm vid dessa ord. Folkens välfärd, som berodde af freden, syntes henne vara ett högre mål, än tillfällig vinst. Likasom hon icke ville tillintetgöra Danmark, emedan hon i dess fall såg ett oersättligt tomrum i de nordiska folkens framtida solidaritet, ville hon ej drifva kejsaren till det yttersta för att ej i framtiden omöjliggöra hvarje förbund. Denna Kristinas framsynthet har ej blifvit fullt uppskattad, men framstår tydligare, om man jemför hennes statskonst med efterträdarnes, tionde och tolfte Karls. Historien har hakat sig fast vid Kristinas personliga motiv; icke med orätt, men man skulle ej glömma, att äfven i hennes självviskhet låg någonting storartadt: det att vilja sjelf vara allt, tänka allt, kunna allt och – slösa allt. 25 30

Torstenson hade med sin vanliga försigtighet varnat för ett förhastadt eftergifvande af Sveriges fordringar, när drottningen begynte tala om fiendskapen mellan rikets två fredsunderhandlare i Osnabrück, Johan Oxenstjerna, som representerade sin fader, rikskanslern, och Adler Salvius, som mottog hemliga, ej sällan motsatta instruktioner från Kristina sjelf. Här kom en ömtålig sträng i dallring; här framträdde åter det djupaste, mest skorrande, men ännu fördolda missljud, som genomgick Kristinas regering. 35

Denne Axel Oxenstjerna, denne undersåte, som ville styra riket med eller mot sin drottning vilja, denne redan förut alltför mäktige magnat, som hon för föga mer än ett år sedan upphöjt i grefligt stånd och öfverhopat med gods och ärebetygelser, hvad åsyftade han med sina högt drifna fordringar, som fördröjde freden? Hon trodde sig genomskåda honom och dolde ej sina misstankar. Rikskanslern ville kriget, emedan det tillförde adeln makt, ära och rikedomar; han fördröjde freden, emedan han icke ville låta sin drottning och svenska folket komma till en besinning, ett lugn, som vore en fara för högadelns öfvermakt. Sveriges aristokrati hade skelat förut på Polen, der adeln betydde allt, konung och folk intet. Nu skelade samme herrar på England, der konungamakten nedsjunkit till en skugga. Polen var redan en republik, England skulle snart blifva det. Hvarför skulle ej Sverige följa så frestande föredömen?

– Har ni glömt, min grefve, fortsatte drottningen, utom sig vid tanken på sin svaghet att några dagar förut hafva utbrustit i tårar vid rådets sammanträde, – har ni glömt, att våra svenske lorder nu också börjat predika om trosfrågorna i kapp med de engelske?

– Det har jag ej kunnat förmärka, svarade Torstenson lugnt.

– Var ni intet i rådet i torsdags? Mins ni intet, huru rikskanslern företog sig att mästra Johannes Mathiæ för hans *Idea boni ordinis in ecclesia Christi*?

– Jag har hört, att presterskapet funnit något anstötligt i denna *idean*. Undskyll, nådig fröken, att jag aldrig blandar mig i tvister om tron.

– Ni? Det tror jag. Men hvarje stor eller liten rådsherre menar sig nu vara mera förfaren i sådana spörsmål, än rikets biskopar. Johannes Mathiæ utlägger, att Calvins anhängare äro hardt när så goda kristna som vi och att hvad der skiljer oss är mera ordalag, än ordaförstånd. När jag dristar mig intet finna något förgripeligt i bispens bok, svarar mig rikskanslern, att jag det intet förstår och att jag bringar ofärd i riket. Der jag nu hade tid, skulle jag bevisa honom med skriftens språk, att biskop Johannes intet far vill, ändock trätosamme prester och inbilske rådsherrar bruka munnen om sådant. Hade jag en, som kunde det sätta på papper, ville jag gifva en gård därför. Men ingen klerk törs dermed befatta sig, när presterskapet står så hårdt emot, och mina skrivvare gapa på slikt som son på väderqvarnen.

– Ja, här är mycket tal nu för tiden om biskop Johannes' *Idea*, svarade Torstenson. – Min hustru ville nyligen veta huru dermed hängde samman, och då lade en ung person i mitt hus denna bokens oförgripeliga mening så tydligt fram, att jag intet vet hvad erkebiskop Lenæus kunnat invända deremot.

– Var det eder huspredikant, må han ej tänka på pastorat i Sveriges rike, om ej törhända i Strengnäs stift; men der sitter biskop Johannes sjelf intet säker vid styret.

– Min huspredikant är för god klerk att stöta sig med det högvördiga ståndet. *Idea* försvarades af en annan, som intet är rädder. Nådig fröken tör känna jungfru Ryning. 5

– Hvad? Hagar Ryning? Hagar Ring? Henne tror jag om hvad som helst. Hon bevisade mig solklart, att calvinisterne fara betänkligt ville; hon skall lika solklart bevisa, att de äro pelare för den rätta tron. Jag visste intet, att grefven bevärdigat denna unga person med någon uppmärksamhet. 10

– Hon följde för två år sedan min hustru i fält och har varit henne till stort bistånd i fältlifvets trångmål. Klart hufvud, aldrig rådlös, aldrig försagd.

– Grefven blir vältalig. Jag trodde ej, att den lilla trasungen, som jag upptog från landsvägen, skulle vinna så höga vitsord. Godt hufvud, åh ja, men egensinnig, fallen för hugskott ... Skicka henne till mig; jag vill se, om jag ännu kan använda henne. Vet ni väl, grefve, att jag gjorde tösen till adelig jungfru för att förarga fru Beata Oxenstjerna? Det var gudomligt! Grefven skulle hafva sett den dryga släkten, när de nödgades sällskapa med judeafkomman vid mitt hof. 15

– Nådig fröken undskyller, om jag intet haft tid att ransaka slägtregister. Det vill synas, som skulle jungfru Ryning hittat förnäma anförvandter i Tyskland. Hon har med min lejd gjort resor till Wittenberg, Regensburg och Wien. Der tima stundom förunderliga ting i ett stort krig. Min hustru förtäljer om en förvandtskap med grefliga ätten Götz. 20

– Hvad? Fältmarskalken Götz! Tysklands mordengel! Det fattades ännu. Skicka hit flickan; biskop Johannes är räddad! Jag tackar eder, grefve Torstenson, för en bepröfvad fältherres råd i stora ting och i små. Tro mig, en kejsare är stundom lättare besegrad, än en rikskansler. Jag vill öfverlägga när det skall visa sig hvem af oss två styr Sveriges rike och utbeder mig än vidare med all kunglig ynnest edra trofasta råd. 25 30

Samma dag klockan 4 på eftermiddagen anmäldes jungfru Hagar Ryning i drottningens studerkammare.

Det var nu tre och ett halft år, sedan stjernornas så olika lottade, men en gång så nära förbundna gunstlingar stått ansigte mot ansigte med hvarandra. Hagars helsning var icke mindre vördnadsfull, men mera ceremoniös 35

än förr; herskarinnans blick mera kall och genomträngande. Båda mätte hvarandras mått; båda förstodo, att de vuxit invärtes sedan sitt förra möte i brytningens ögonblick. Skulle de denna gång mötas i vänskap eller i hemlig fiendskap? Detta berodde på tjenarinnan. *Hon* måste böja sig, drottningen kunde det icke. *Hon* erhöll tillåtelse att vara *något*, endast hennes drottning blef *allt*. Kristina älskade och beundrade intelligensen, med vilkor att den ej stälde henne i skuggan.

Hon räckte sin hand åt Hagar att kyssa. Kyssen var lika kall, som underdånig.

– Jag har kallat dig för en theologisk tvistefråga, började drottningen, utan att slösa ett ord på det förflutna eller en fråga om det närvarande. – Du hade en gång studerat stridsskrifterna för och emot Calvins läror?

– Jag hade tillfälligtvis gjort bekantskap med dem; men mycket torde nu vara glömdt.

– Åh, du glömmet ingenting, du. – Och en flygtig solblink af den forna vänskapen lyste i Kristinas uttrycksfulla ögon. – Det är sant, du bevisade mig då, att Calvin for vilse. Kan du nu bevisa mig, att hans villfarande läror endast bero på ordtolkningar och att han i alla fundament öfverensstämmer med Luther?

– Hela theologin beror på ordtolkningar. Jag har läst *Idea boni ordinis in ecclesia Christi*, och äfven denna bok hänger på ordtolkningar.

– Du tör hafva rätt. Men nu behöfver jag en sådan tolkning af boken *Idea*, att densamma befinnes intet strida mot vår kyrkas tro. Kan du sätta mig detta på papper?

– Om nådig fröken befaller, vill jag försöka't. Men mot en tolkning ställes en annan.

– Kan du intet rentvå boken tillfyller ur kyrkofäderne?

– Man kan bevisa allting ur kyrkofäderne, likasom man kan bevisa allting ur bibeln.

– Hvad? Djerfs du förneka skriftens auktoritet?

– Förlåt, nådig fröken, jag menar dess tolkning. Världigas ihågkomma det ordet *doxa*!

Kristina utbrast i en ohejdad munterhet. Detta bekanta ord hade brutit isen.

– *Doxa* du! Hvar har du lärt dig en så slipad theologi, att du kan bevisa hvad du behagar med tolkningar? Du måste flitigt hafva gått i jesuiternes skola, efter jag hör, att du varit i Wien. Godt; du får absolution, med vilkor att du använder din konst nyttigt. Här är boken *Idea*. Sätt dig nu här och bevisa

mig, att detta stället ... och detta ... och detta, som vår superintendent i Kalmar så illa utmålar, är allt till punkt och pricka fullkomligt renlärigt.

Hagar satte sig och bevisade så ovedersägligt, som någon theolog kunde önska, att detta ... och detta ... och detta var alldeles likalydande med kyrkofädernes och Luthers egen tolkning af dithörande skriftställen. Kristina kunde icke dölja sin öfverraskning. Dessa svårlösta skriftgåtor, som hon sjelf så förgäfves bemödat sig att tillfredsställande förklara, de voro ju så enkla, att ett barn kunde begripa dem. Hela denna harmsna strid med rikskansleren och rådet, hvilken kostat henne tårar af förödmjukelse, huru onyttigt var icke den och huru klar *Idéernas* oskuld!

– Hagar Ryning, inföll Kristina skrattande, när de slutat sin studie, – jag utnämner dig till Sveriges erkebiskop i survivance efter Lenæus.

– Jag tackar underdånigst för en så stor ära, svarade Hagar med en djup nigning, – men beder att i sådan oförmodad höghet få behålla min kjol under kåpan.

– Nej, om kjolen är obeqväm för en drottning, är hon sidvördig för en biskop. Blif karl, Hagar; du är icke bortbytt, du. Jag förblifver i alla fall kyrkans öfverhufvud, alltså ditt, och brukar dig i min rådkammare. Min Gud, det är så länge sedan jag kunnat tala fritt med andra än krigsfolket. Med dessa trångbröstade prester och baksluge statsmän måste jag tala knappnålar eller hyckla. Qvinnorna ... fråga dem, hvad brabantiska spetsar kosta alnen! Hagar ... jag bjuder dig intet att bo i slottet, du duger intet till hofjungfru, du är för spansk; men om jag stundom kallar dig, som i dag, vill du vara mig trogen? Du är mitt verk. Vill du göra mig heder?

I stället för svar kysste den forna hofjungfrun, kanske något varmare än första gången, sin drottningens hand. Hvad skulle hon svara? Hon kunde ju ej för andra gången bortskänka sig sjelf.

– Godt, fortfor Kristina åter med höghetsblicken, – svara mig intet! Det är bättre att tiga än ljuga. Var mig trogen utan ett löfte. Jag kan umbära dig; det finnes intet, som ej jag kan umbära. Intet glömmet jag hvem jag är och hvem du är. Mins detta, och var mig sedan tillgifven, om du kan ... Ah, jag påminner mig, du är förlofvad med unge Kurk; du vill nedlåta dig under en mans välde. Vet du väl, att han skall blifva din herre mycket mer, än jag är din drottning?

– Gustaf Kurk är borta i kriget, svarade Hagar likgiltigt. – Det sägs, att han ingått en annan förbindelse; jag sörjer icke deröfver. Men det skulle göra mig ondt, om nådig fröken ansåge mig otacksam för all stor godhet och nåd, som förunnats mig nu och tillföre. Värdigas tro min försäkran,

att jag aldrig glömmet hvem min nådiga drottning är och, tillade hon sakta,
– hvem jag är.

Kristina betraktade henne forskande.

– Fraser! utropade hon, halft harmset, halft skämtande. – Vill du intet
5 säga mig rent ut, att du är mig trogen, så var det intet, eller var det ändå! Jag
har nog af talesätt. Är jag en lejoninna, så är du en örnunge. Hvarför flaxa
med vingarna? Hvad är det man berättar mig om dina nya anförvandter i
Tyskland? Mins du hvilket omak jag gjorde mig att söka åt dig en far, ett
10 namn, ett fäste i verlden? Jag tänker du kunde, till lön för min möda, säga
mig, om du hittat en far i månen.

– Nådig fröken har mottagit rapporter om lysande segrar och på samma
gång om stora förluster. Jag har mottagit liknande budskap med samma
glädje och samma bedröfvelse. Vid Jankowitz erfor jag bikten af en döende
15 papist, Feldmann. Det var han, som en vinternatt öfvergaf min mor hjälplös
i drifvan. Han var stallmästare hos fältmarskalken grefve Götz, som fann
sin död för en svensk kula vid Jankowitz. Denne grefve Götz var i sitt första
gifte lagligen vigd i Wittenberg med min moder Ruth Zevi, hvilken, ehuru
född judinna, säges i vigselattesten hafva varit döpt före giftermålet. Jag eger
20 denna attest och har, på grund deraf, sökt i Wien göra min och min broders
rättigheter gällande. Men grefve Götz har efter min mors död ingått nytt
gifte med grefvinnan Apollonia von Hoditz och efterlemnat två omyndige
söner. Deras förmyndare bestrider våra rättigheter, emedan min moders
dopattest ej kunnat återfinnas och hennes egenskap af judinna, enligt tysk
lag, ej tillåtit ett laggiltigt äktenskap.

– Barnsagor! Och du tror, att en familj, som haft den äran slagta några
25 hundra tusen menniskor, skall erkänna den första lilla kärlekspant, som
med ett papper i handen erbjuder sig att dela dess titlar och egodelar! Det
går intet, du. De tyske grefvarne äro lika trilske som våra svenske. Är det
Kurk eller Ryning, som vill göra dig till grefvinna?

– Ingen af dem vill höra talas derom. Jag har en mäktigare förespråkare:
30 min morfar Ruben Zevi.

– Hvad? Juden? Och så otrogen mot Mose lag! Jag vore i stånd att
beundra judarne, om jag kunde fördraga deras snikenhet. Din morfader
har förmodligen inteckning i den Götziska familjens vidsträckta egendomar?
35 Men det går intet, min grefvinna *in spe*, det går intet. Är penningen stark, så
är adelshögfärden starkare. Ingen annan än Ruben Zevi betalar tio öre för
dina böhmiska luftsloft, derest jag ej inför dina rättigheter i fredstraktaten
med kejsaren. Jag vill tänka derpå ... Hvad gör den narren, din bror?

– Han hade äran förlora sitt venstra öga och hälften af sin högra hand, när han försvarade grefvinnan Torstenson vid Jankowitz. Från denna tid är han kompanjon och agent åt Ruben Zevi.

Kristina förblef några ögonblick tankfull och tyst.

– Säg mig, min sköna prinsessa af de böhmiska luftslothen, frågade hon slutligen, lekande med en praktfullt inlagd solfjäder af elfenben, hvars fint ciselerade skaft hon sönderbröt, utan att tänka derpå, – hvad är bättre, att tro *allt* eller att tro *intet*? 5

Hagar kunde ej undertrycka ett fint leende, ty hon kände sig öfverlägsen, när hon svarade: 10

– Att tro *intet*.

Så flygtigt, nästan omärkligt detta leende var, undgick det ej den skarp-synta drottningen. Men hon beherskade sig och fortsatte i samma tankfulla ton:

– Två usla, i förtid födda, okända hittebarn se dagen i en eländig koja. 15
Det ena är snart den rikaste man i verlden, det andra går steg för steg uppåt och ämnar troligen intet sluta, förrän hon uppnått en thron. Dessa barn säga sig vara födda under inflytandet af planeternas konung och dermed födda till makten. De *tro* således på stjernornas inflytande.

– De *tro* ej derpå, nådig fröken, de *veta* det. Hela deras lif vittnar derom. 20
De erforo detta inflytande långt innan de hade någon aning derom.

– Men om nu detta förmenta inflytande, denna predestination till makt-
en, skulle visa sig vara endast en slumpens nyck? Om dessa lyckobarn, till
trots för sin goda fé, skulle falla lika hastigt från sina inbillade höjder, som
de uppstigit dit, om en senare del af deras lif skulle blifva lika maktlös och 25
öfvergifven, som deras ungdom varit omhuldad af lyckans gunst ... hvad
då? Detta kunna de icke *veta*, och därför *veta* de *realiter* intet; de *tro*, och
deras tro kan svika. Man skall ej prisa dagen, innan aftonen är till ände.

– Förlåt, nådig fröken; man kan icke på samma gång utstryka *veta* och
tro. Ettdera måste man hålla. Jag föredrager att *veta*, så länge jag har bevis. 30
Men mitt vetande är begränsadt; jag vet icke hvori en stjernas makt består,
jag vet icke ens hvem jag är, hvart jag går och hvar jag slutar. Jag vet endast,
att jag är till, emedan jag är en tänkande varelse.

– *Cogito, ergo sum*. Du har läst Cartesii nyss utgifna *Principia philosophiæ*.

– Ja, nådig fröken. 35

– Nåväl, då skall jag säga dig något, som du ock kan lära af denne vår
tids störste tänkare. Du *vet ingenting annat, än att du är till*. Du *vet ingenting*
om den verld, som omgifver dig; du *vet ingenting* om dina stjernor och

deras inflytande; du *vet* ingenting om världshändelsernas lagar, om sinne-
 nas intryck, om andra människors inre eller om dina egna öden. Om allt
 sådant har du skapat dig en *tro* och kallar detta att veta. Du har inga bevis,
 du har endast intryck. Alla intryck svika; du simmar mot land, under dig är
 5 ett bottenlöst djup, och när du tror dig ha uppnått stranden, fasthåller du
 endast ett flytande sjögräs. Du säger: man kan icke på samma gång utstryka
tro och *veta*. Nej, det kan man intet, därför, efter du *vet* ingenting, måste du
tro allt, ända till denna eländiga vidskepelse, som man kallar stjernornas
 inflytande. Jag *vet* lika mycket som du, men jag *tror* mindre än du, jag tror ej
 10 på skrock. Öfver min vagga stod ock planeternas konung. För hvad har då
 jag att tacka honom? Lif och krona, makt och förstånd har jag fått honom
 förutan; icke en sten kan han bortrensa under min fot, och jag skulle tro på
 honom! Släck hans lykta i qväll på himmelens fäste, och jag skall i morgon
 vara densamma ändå.

15 – Eller släck i dag detta dyrbara lif, hvilket alla goda makter bevare, och
 planeten skall ännu i millioner år beherska allt lefvande. Min nådiga drott-
 ning har gått från seger till seger, gått oförstörbar från makt till makt och
 tviflar ändå, att detta har skett af en högre skickelse.

– Tig! Jag vill intet veta af andra skickelser, än försynens styrelse. Mig
 20 skall du intet undervisa. Men, tillade hon blidare, – du är nu en gång sådan:
 alltid högmodig, alltid flygande med örnvingar mot solen. Jag känner dig,
 kondor, men jag är intet lam, som du kan bortföra i dina klor. Till erke-
 biskop i Upsala lärer jag ej kunna utnämna en, som ingenting tror, ändock
 hon tror allt; men min lectrice kan du blifva, om den högborna grefvinnan
 25 Götz behagar nedlåta sig så djupt under sin rang. Farväl, Doxa! Sätt upp ditt
 betänkande om *Idea boni ordinis!* Jag förblifver dig välbevågen, i förhoppning
 att du är ett lydigt barn och att jag stundom får skratta åt dig.

Hagar Ryning gick med en reverens, nästan lika djup som hennes för-
 bittring och förödmjukelse.

30 – Hade jag sagt: *tro allt*, skulle hon hafva svarat: *tro intet!*

Kristina hade återvunnit hela sin sjelftillräcklighet. Det var nu hon,
 som kände sig öfverlägsen. Hon hade slagit den enda rival hon hade att
 frukta bland qvinnor och slagit henne på den lärda samtidens höjdpunkt,
 Cartesii filosofi. Men i denna sjelfviska seger blandade sig en högtänt
 35 beundran just för rivalen. Hvilken tankekraft! Hvilken öfverbevisande
 klarhet i allt, utom i detta enda, astrologernes narrspel! Min Gud, huru
 kan man på samma gång vara så stark och så svag? ... Men om der dock
 funnes i sjelfva oförnuftet ett grand af förnuft? Tycho Brahe läste i stjern-

orna, att min faders dotter skulle eröfra Norden ... Sade mig intet stjernan vid Gripsholm ... sade mig intet Rudbeckii stjerna, att jag skall stiga från makt till makt? ... I sju år, sade hon; derefter falla. Det är nu tredje året ... *Nonsens*, inbillningars gyckel! Lysa intet stjernorna lika klara fyra år här-
 efter? Stiga förstår jag ... Falla? Otänkbart ... Finnes en Gud, eller är allt
 ett öde? Cartesius tviflar på allt, utom på sig sjelf. Det är dock storartadt,
 det är den högsta tanke, som ännu uppstigit i en människas bröst. Ingen
 visshet utom mig sjelf. Bibeln beror af tolkningar, alla inlärdas begrepp
 födas af sinnenas intryck. Och allt sviker mig, utom jag sjelf. Detta är mer
 än filosofi, det är regeringskonst ...

Hon vidrörde ringklockan, utan att tänka derpå. Fiken inträdde.

– Hvad vill du?

– Nådig fröken ringde.

– Gå din väg. Nej ... kalla hit jungfru Ebba! ... Luft, luft och menn-
 iskor! Tanken är ett verldshaf; det går mig som Hagar Rynning. Framför mig
 sjögräset, under mig bottenlöst djup. Lekverk! Det enda reela är dock att
 lefva ... Hagar Ingenting, Hagar Ring, Hagar Rynning, Hagar Götz! Det är ju
 en madrigal, som kan komma en gud att skratta. Ebba skall blifva förtjust ...

8. Gyckel och sidenband.

Min gemål skall han icke blifva,
 men törhända konung af Sverige.

Riksdrotset grefve Pehr Brahe bugade sig till afsked i drottningens kabinet.
 Maj 1648.

– Jag tackar eder, herr grefve. Anse detta uppdrag såsom ett bevis på mitt
 synnerliga förtroende. Punkterna äro uppsatta enligt min önskan; endast
 om punkt 4, thronföljden, vill jag mig ännu något betänka. Jag behöfver
 ej erinra en så bepröfvad statsman och trogen rådgifvare, att i detta slags
 ärender bör venstra handen ej veta hvad den högra skrifver. När ämnar
 grefven öfverresa till Finland?

– Med eders majestäts nådiga tillåtelse ämnar jag ännu någon tid stadna
 i Stockholm för öfverläggningarna i rådet om freden.

– Godt. Behöfves ni der, så behöfves ni också här, och jag kan nödigt
 undvara eder trogna tjenst. Det sägs, att grefven skall blifva välkommen
 i Finland. Ingen har som grefven förstätt att tämja detta bestialiska folk.

– Jag vet två, som gjort detta bättre än jag: salig konungen, som gjort af

finnarne de tappreste soldater i verlden näst svenskarne, och vår nu regerande nådiga drottning, som inrättat akademien i Åbo. Skalet torde vara skrofligt, men kärnan är mandel. Jag planterar, Gud gifver växten. Eders majestät, som är ung, skall få se märkelige frukter af detta landet, när vi få
5 fred och ordning.

– Detta är mig kärt att förvänta. Freden är intet långt borta. Lyckosamt regemente i edert skogs- och sjörike, grefve Brahe!

Grefven möttes i dörren af drottningens kusin, furstinnan Marie Eufrosyne, numera gunstlingen Magnus De la Gardies gemål, som väntat på
10 företräde.

– Marie, sade drottningen på tyska med en skämtsam nick, – är du nu nöjd?

– Jag är alltid nöjd, när min drottning är nöjd med mig, svarade furstinnan, något förvånad öfver den oväntade frågan.

15 – Behöfs det så litet för att vara lycklig? Säg hellre: när din herre och man är nöjd med dig. Ack ja, hvarför blef du intet grefvinna af Nassau?

– Kristine ... Du vet, att grefve Magnus och jag lefva mycket lyckligt tillsammans.

– Som ett par turturdufvor, jag vet. Det är rätt nog frestande för makalöst
20 folk att följa ett så hugneligt föredöme. Derfor frågar jag dig: är du nöjd med mig?

– Har jag varit missnöjd? Har jag visat mig otacksam?

– Jag vill minnas, du gret en gång krokodiltårar öfver en så vådelig mesallians, som att förena ditt kungliga blod med De la Gardiernes. Mötte du
25 intet grefve Brahe i dörren?

– Ja. Hvarför så?

– Han medförde i portföljen ett papper. Kan du tiga?

– Som Jakobs kyrktorn, när min drottning befäller mig det.

– Jag kan intet befälla ett kyrktorn att tiga. Det ringer alla söndagar ut
30 sina hemligheter, bing, bång, och du gör alla dagar hvad Jakobs kyrktorn gör blott om söndagen.

– Jag bedyrar, Kristine ... Om du vill anförtro mig något ...

– Så vet din man det i qväll, Stockholm i morgon och verlden i öfvermorgon. Men gör nu en gång intet som Jakob, gör hellre som tornet Tre
35 kronor. Det skramlar ej med klockor, det ser och tiger.

– Jag är sten, Kristine, flinta! Hvad bar grefve Brahe i sin portfölj?

– Ett giftermålskontrakt.

– O, Kristine, hvilket ädelmod, hvilken lycka, hvilken fröjd för allt Sve-

riges rike! Du har då ändtligen låtit öfvertyga dig om uppriktigheten af hans känslor! Ditt ömma hjerta har ej kunnat motstå en så lång, så upphöjd, så trofast tillgifvenhet!

Och hon föll till drottningens fötter, kyssande hennes hand.

Kristina upplyfte henne, såsom man leker med ett bortskämdt barn. 5

– Ja, hvad skulle jag göra? sade hon, när de åter sutto, förtroligt som förr, vid hvarandras sida. – Jag måste ju gifta bort honom. Ständerna gåfvo mig ingen fred, rådet ansatte mig, presterne togo sina ord tillbaka och försäkrade mig, att allt var tillåtet, utom att vissna i ogift stånd. Jag måste ju skaffa riket lugn. Derför har jag utsett en värdig gemål åt din bror och låtit uppsätta hans äktenskapskontrakt, deri jag tillförsäkrar honom Räfsnäs och Ulfunda till bröd samt Thorshälla och Eskilstuna till smör på brödet. 10

– Hvad du är god, Kristine! Men alla kungliga gåfvor äro intet mot hans efterlängtrade lycka att få ega dig själf.

– Mig? Jag förstår, du talar, som ständerna, om den gamla romanen. 15 Men det är ju intet fråga om mig. Jag förskaffar din bror en mycket skönare gemål, prinsessan Emilia af Hessen-Cassel, du vet. Han älskar ju henne och hon honom. Ingenting är naturligare, än att jag, som högeligen åstundar hans lycka, bereder honom lägenhet att följa sitt hjertas val.

Marie Eufrosyne stirrade bestört på den kungliga sfinxen. Hon visste 20 för väl, att Kristina kunde gyckla, och gyckla rätt obarmhertigt, med sina offer, men detta skämt gick för långt. Den besvikna vännen bemödade sig att skratta.

– Nej, du skrämmer mig intet. Du gör som vid julgåfvorna. Atrappen 25 föreställer en furie, men när man öppnar den, tittar der fram en engel.

– Hvad, Marie? fortfor Kristina med låtsadt allvar. – Du tror då, att ... nej, min vän, du känner ju mig för väl för att inbilla dig sådana dårskaper. Jag skulle gifta mig? Det der är ju fjolgammal snö. Du vet, att jag underkastar mig aldrig en mans vilja. Men Karl Gustaf behöfver af flera skäl en värdig 30 gemål. Det är nyttigt för riket, man måste tänka på thronföljden.

Furstinnan Marie Eufrosyne var svag, lätt ledd och van att behandlas som slägtens smekunge. Men hon var qvinna nog och syster nog för att känna sig sårad.

– Jag beder dig, Kristine, sade hon, uppstående med högröda kinder, – skämta intet så med de ömmaste känslor! Jag känner för väl ditt ädla hjerta 35 för att tro på en sådan grymhet. Karl Gustaf kan uppoffra allt för dig, men han bär i sina ådror för mycket af ditt kungliga blod för att låta bortskänka sig åt en annan. Lebewohl ... grausames Herz!

Kristina dolde under sin halft förvånade, halft blidkande afskedshelsning ett invärtes löje. Grefve Brahe hade verkligen burit i sin portfölj förslaget till ett äktenskapskontrakt, men icke med prinsessan af Hessen-Cassel, som redan var förmäld och hvars intryck på den unge pfaltzgreffvens flyktiga känslor knappt mer var en hemlighet, men ett kontrakt, som skulle besegla den så länge omtalade, af pfaltziska huset och dess anhängare så högt efterlängtade förbindelsen med Kristina sjelf. Hur enträget hade hon icke från alla sidor uppmanats att fatta ett beslut! Men lika ihärdigt hade hon nekat, ända till dess att rådet vägrade utnämna pfaltzgreffen till öfverfältherre i Tyskland, derest han icke förut var förvissad om drottningens hand. Nu ville hon se huru detta betydelsefulla steg skulle taga sig ut i den fixa formen af ett äktenskapskontrakt, förbehållande sig att rifva detta bindande aktstycke i tusen bitar, när hon så funne för godt. Brahe hade fått ett så viktigt förtroende, för den händelse att det skulle behövas, men icke ens om hans tystlåtenhet var hon fullt försäkrad. Ett lyssnande sqvaller skulle ledas på villospår. Gunstlingen grefve Magnus skulle få en *avis*. Var han för eller emot drottningens förmäling med pfaltzgreffen? Ryktet sade: *emot*, och detta har Kristina senare sjelf bekräftat. Fryxell räknar fördelarna och finner grefve Magnus hafva haft allt skäl att tala för förbindelsen. Men denne oväldige häfdatecknare har glömt att taga med i beräkningen de oeffterättliga känslor, hvilka så ofta rösta emot förståndets domslut. Grefve Magnus De la Gardie ville helst vara ensam om sin drottningens ynnest.

Hon hade ju ej varit qvinna och 22 år, om hon en enda dag kunnat glömma den viktigaste fråga, som vid denna ålder beherskar en ungmös framtidsutsigter. O, det falska, det nyckfulla hjertat, som tror sig i sin förmätenhet vara så stålfast och smälter så lätt för en enda varm fläkt af upprörda känslor! Ännu för två år sedan kunde drottning Kristina icke förlåta sin trolöse älskare, att han kysst en tysk kammarpiga, och nu kunde hon redan gyckla öfver hans flyktiga böjelse för prinsessan af Hessen-Cassel. Måhända tillstod hon icke ens för sig sjelf, att detta gyckel var en lek med dolkuddar. Jonglören uppfångar i luften de slipade knifvarne och bugar sig sedan för publikens applåder. Begärde Kristina en dylik applåd? En liten pfaltzgreffe, en liten landtgreffvinna, huru lågt under hennes höghet! Och likväl ville hon binda denne trolöse älskare vid sig och sin thron med ett äktenskapskontrakt. Den fyndigaste spekulant på menskliga svagheter hade ej kunnat uttänka en bättre drifkraft. Hon, som trodde sig stå upphöjd öfver lidelserna, märkte icke, att hon stod under inflytande af det mest bedårande bland alla bländverk; hon förstod icke, att hon var *svartsjuk*.

Det fanns likväl en okänd, smygande demon i hennes närhet, – utan tvifvel en hemlig fiende till Karl Gustaf, – som tycktes vara underrättad om allt och förstod Kristina bättre, än hon förstod sig sjelf. Följande morgon vid påklädningen fann drottningen på sitt kammarduksbord en anonym biljett, som endast innehöll följande med förvänd stil i blyerts tecknade ord på tyska:

Fråga jungfru Ryning hvad hon bär på det svarta sidenbandet under sin halskrage!

– Fiken, sade drottningen uppbragt till kammartärnan, – hvem har understått sig att lägga en biljett på mitt bord?

Fiken bedyrade vid lif och salighet, att hon icke hade minsta aning, huru detta papper inkommit i drottningens sängkammare. Upptäckten var icke angenäm. Okända händer, okända steg i slottets innersta voro alltid en fara, åtminstone alltid en misstanke, och drottning Kristina var misstänksam. Ebba Sparre invigdes i förtroendet och tillstyrkte att undvika uppseende, men i tysthet öfvervaka betjeningen. Fiken Lång, hvars trohet härtills bestått alla prof, åtvarnades att hålla saken tyst; men hände slikt en gång till, gälde det hennes tienst, om ej något värre.

– Hvad kan jungfru Ryning bära på halsen? frågade Ebba, som aldrig rätt kunnat fördraga denna medtäflarinna i sin höga väninnas gunst.

– Förmodligen ett hårstrå af Lucifer; jag ämnar ej fråga henne, svarade drottningen likgiltigt och ref sönder biljetten.

Amiralen och riksrådet Erik Ryning bodde vid denna tid med sin familj i Stockholm. Hagar hade återtagit sin plats som dotter i huset och icke förgäfves anlitat sin så ofta pröfvade konst att vinna de hjertan hon ville vinna. Den redlige gamle sjömannen och hans förträffliga maka förläto, på grefvinnan Torstensons förbön, sin adoptivdotter hennes äfventyrliga resor i fält och funno sig smickrade af drottningens nådiga förtroende att två eller tre gånger i veckan låta tillkalla Hagar som lectrice eller hellre biträde vid studiet af klassiska författare, theologi, filosofi och matematik. Samma morgon, när den anonyma biljetten fanns på nattduksbordet, var Hagar kallad till slottet klockan 6 att föreläsa Cartesius, men denna gång ej hans filosofi, utan hans mindre bekanta dioptrik. Kristina hade mer och mer intagits af denne författare, som så snillrikt hänvisade en forskande tanke att tvifla på allt, utom på sin egen tillvaro.

Samma studerkammare, som så ofta förr varit vittne till de två lärda

rivalernas förtrogna forskningar, såg dem äfven nu fördjupade i den nya, af Snellius år 1620 uppfunna läran om ljusets brytning, hvilken Cartesius 1639 sökt närmare utreda, mera genom spekulation, än genom empiriska rön. Drottningen var nådig, nästan förekommande, men märkbart förströdd.

5 Hennes lysande förmåga att i ögonblicket kasta sig från en tankegång in i en annan och med samma förvånande klarhet vara hemma i allt tycktes ej hålla profvet i dag. Hon ertappade sig skrattande på ovanliga distraktioner, missförstod boken, missförstod föreläserskan och tillät sig anmärka, att den berömde författaren visste ej alltid sjelf hvad han sade.

10 – Han är klar från sin synpunkt, invände Hagar; – men i stället att föreskrifva ljusstrålen den väg han bör taga, hade författaren bort kasta sin ring i hafvet på en famns vatten och försöka finna honom på det ställe, der guldlet glimmar på botten. Tanken låter smida och tänja sig som guldtråd, men naturlagarna äro obevekliga: man kan icke fånga dem, utan att följa
15 och utspionera dem.

– Har du hört, inföll Kristina, bytande hastigt samtalsämne, – att en italienare vid namn Toricelli har upfunnit *vacuum*? Näst konsten att finna *allt*, är intet beundransvärdare, än konsten att finna *intet*.

20 – Jag såg i jesuiterkollegium i Wien ett instrument, som var konstrueradt efter denna nya uppfinning och kallades *barometer*. Med dess tillhjälp mätte man luftens tryck.

– Det är nöjsamt; jag vill införskrifva denna tingest ifrån Paris. Luftens tryck? Således kan man i ett segel mäta vindens tryck och stormens styrka. Vår tid är frågvis: den tränger in i naturens innersta. Hvad skall man upplefva
25 om hundra år? Barometer, säger du? Jag vill ihågkomma denna term.

– För att mäta luftens tryck återstår ännu att anbringa ett tomrum i seglet, anmärkte Hagar.

Hon hade kunnat spara denna lilla tillrättavisning. Drottningen låtsade icke höra den och fortfor på sitt lifliga sätt:

30 – Cartesius beherskar ljuset, Toricelli beherskar luften, De Geer har redan i tjugu år beherskat jordens innandöme. Våra murare, skorstensfejare och brandsprutor ha länge beherskat elden: gif mig ännu en titan, som beherskar vattnet, och vi skola omskapa världen ... Huru kom du till jesuiterkollegium?

35 – Jag medförde rekommendation till generalvikarien pater Malines, som lofvade insinuera min sak hos grefve Trautmannsdorff. Malines införde mig i lärda sällskap och i jesuiterkollegium.

– Bekänn, att du lyste med din lärdom bland de fromme fäderne!

– Åh, nådig fröken; vid sidan af de lärdate män i Europa var jag en vilde!

– Fraser! Du slog dem på fingrarna, såsom du slagit Luther och Calvin. Jag antager, att de varit förtjuste i dig och att du i hemlighet är jesuit. På det der svarta bandet kring din hals bär du en relik från det allrakristligaste kollegium till minne af din lyckliga omvändelse. Hvad är det? Är det den helige Loyolas ben eller sex hårstrån af påfvens skägg?

– Nej, så from är jag icke, genmälde Hagar leende, men drottningens skarpa blick upptäckte strax, att löjet dolde en öfverraskning.

– Sade jag dig intet, att du ej duger till erkebisp i Upsala? Betänk, att du är skäligen misstänkt för lönligt tassel med vår kyrkas fiender och att blott en uppriktig bekännelse kan rädda dig från vår lutherska inquisition! Kom ihåg hvad biskop Johannes fått lida för sina välmenta idéer! Fram med sanningen: hvad bär du på bandet?

– Ett oskyldigt souvenir, som intet kommer något samvete för när, hvarken lutherskt eller katolskt.

– Det måste vara en hjertesak, som man bevarar så nära sitt hjerta. Får jag se tingesten? Jag skall intet förråda dig, om det också vore sankt Britas oxeltand.

– Nådig fröken ... Jag är hvarken jesuit eller lutheran. Jag har den äran bekänna min drottningens tro: jag är cartesian.

– Min Gud, hvilka omsvep för en bagatell! utropade Kristina skrattande, fattade sidenbandet och framdrog en liten medaljong af guld, hvilken hon genast öppnade. I medaljongen låg en svart hårlock.

Hon höll den mot dagen. Löjet blef osäkert, blicken förändrades, en hög rodnad uppsteg på hennes kinder. Äfven Hagars kinder färgades purpur-röda.

– Är det Gustaf Kurks hår? frågade drottningen, sjelf angelägen att finna en förklaring, som tycktes vara den enklaste och naturligaste.

– Nej, svarade Hagar, för stolt att begagna denna lätta utväg att undgå faran. – Det är hans furstliga nådes pfaltzgreffvens hår från Jankowitz. En kula hade rubbat hans lockar vid örat; han bad mig jemna sitt hår, och jag behöll med hans tillåtelse denna lock till minne af en tapper man och ett ärorikt fältslag i drottningens tjenst.

Kristinas vrede var alltid snabb och hänsynslös. Hon kastade hårlocken till golfvet, trampade honom, fattade Hagars båda händer hårdt i sina och genomborrade henne med en blick, som få andra förmått uthärda. Det var nu tredje gången dessa två stodo som stridande örnar mot hvarandra, och denna gång tycktes förolämpningen vara dödlig.

– Du ... du ... hans sköka, du! utbrast drottningen i korta, afbrutna ord, af hvilka hvarje stafvelse var ett dolkstyng. – Jag dödar dig icke, eländiga ... jag föraktar dig!

Och hon stötte henne häftigt tillbaka.

5 Hagar hade blifvit lika blek, som hon nyss var röd. Hon mötte den gnistrande blicken utan att blinka, tog två steg tillbaka och svarade:

– Återtag detta ord! Det är ovärdigt en drottning.

– Gå, gå! utropade Kristina, ytterligt uppbragt, och famlade efter ringklockan. Hagar såg rörelsen, fattade ringklockan och höll henne ljudlös
10 inom sin slutna hand.

– Af nåd, hör mig! Ett ögonblick af lugn, och jag skall förklara allt, såsom jag förklarade förräderiet den 12 maj.

Kristina stod med handen på dörrvredet för att ropa på vakt, men beherskade sig. Var det hågkomsten af ett tidigare förhastande eller blygseln att
15 bringas ur fattningen af en underordnad? Hon satte sig, mörk och sträng, vid studerbordet, denna gång ett domarebord, och tecknade med handen, att hon ville höra den brottsliga. Ringklockan återställdes till hennes disposition.

Hagar förtäljde sin bekantskap med pfaltzgreffen, hans frågor om drottningen och sina försigtiga svar. En ung öfverstes försök till förtrolighet ansåg
20 hon sig kunna med tystnad förbigå. Förhållandet mellan dem hade varit tadelfritt och fru Beata De la Gardie vaksam. Hagar dolde icke sitt skämt, när hon upptog hårlocken, och pfaltzgreffens svar, som røjde tillbörlig vördnad för drottningens person. Detta obetydliga möte vid Jankowitz hade tilldragit sig vid den halföppna dörren till en stuga, uppfylld af folk. Den,
25 som aktat nödigt framföra ett sqvaller härom, borde också kunna intyga, att berättarinnan nu talade sanning.

– Är detta allt? frågade drottningen kallt. Hon hade fått tid att svalna.

– Allt, nådig fröken.

– Hvad betydde det då, att du förutspådde åt hans furstliga nåde Sveriges krona?
30

– Nådig fröken skall näppeligen finna en bland sina undersåtar, som icke hört omtalas en väntad hög förbindelse och deråt af hjertat gläder sig.

– Det kommer dig intet vid. Öfver mig skall aldrig en man råda, långt mindre en konung. Men ingen vet hvad här sker, om jag dör. Behåll din usla
35 hårlock! Han kan möjligen inbringa dig ett riddaregods.

Hagar upptog hårlocken.

– Intet kan vara för mig så dyrbart, som min drottningens förtroende till min heder. Världigas förvissa mig derom, och jag begär ingen furstegunst.

Det var kallt i studerkammaren. Kristina teg några ögonblick, stod upp och värmdde sig vid en brasa i den stora öppna kaminen.

– Bed mig om förlåtelse! sade hon slutligen.

– För hvad, nådig fröken?

– För ett ord, som kunnat kosta en annan hufvudet. Man säger ej till sin drottning, att hon talat sig sjelf ovärdigt. 5

– Och hvem skall då gifva en ärbar jungfru upprättelse för att hon kallats en sköka?

Åter började den knappt förkolnade vreden att flamma till låga i ett lätt retadt herskarelynnne. Det finns knappt exempel derpå, att Sveriges Kristina någonsin erkänt sig hafva ångrat ett ord eller en handling, men det finns många bevis, att hennes ädlare känslor fått makt öfver vreden. 10

– Bokrätta, du i din förlegade lärdom, utbrast Kristina, ånyo uppbrusande, i det hon häftigt rörde om bränderna i kaminen; – du usla lilla glödkol, som inbillar dig upplysa verlden och af hvilket i morgon intet annat är kvar, än ett fingersmått aska, vill du gå till rätta med *mig*? Är det intet nåd nog, att jag ännu slösar ett ord på dig? Skall jag ännu dertill gifva en knäracka socker för att jag tillåtit henne gläfsa? Förstår intet du, som förstår allt, att mina ord äro ingen skolkria, som du gunstbenäget skall mästra och korrigera? Vill du rita en crux i marginalet, så öfverkorsar jag hela sidan och skickar dig med alla dina gåspennor tillbaka till det vargbo i Finland, som du aldrig bort öfvergifva. Bed mig om förlåtelse, eller gå din väg! 15 20

– Får jag svara nådig fröken?

– Nej, det är öfverflödigt. Svarar du ännu ett ord, så är du i morgon ej mera i Stockholm. 25

– Eders majestät, svarade Hagar med en kall bugning, – jag skall i morgon icke mer vara i Stockholm och icke mer vara eders majestäts undersåte. Mina rättigheter som medlem af familjen Götz äro erkända af kejsaren i Wien. Jag hoppas finna ett land, der ingen förgäfves begär upprättelse för ett orättvist skymford. Huru ringa jag än må vara, aktar jag min ära lika högt, som eders majestät aktar sin, och protesterar mot oförskyld vanfrejd. Jag må kallas en bokrätta, men som en knäracka låter jag icke trampa mig. Något har jag lärt mig i eders majestäts skola, och derfor skall jag vara tacksam, så länge jag lever: »De, som Gud adlat, få icke förnedra sig.» Hvad angår det obetydliga minne, som så oförmodligen misshagat eders majestät, aktar jag det mindre än intet, sedan jag haft olyckan att mista det, som mycket kostbarare är, min nådiga drottningens ynnest och tillit. 30 35

Vid dessa ord kastade Hagar hårlocken i den slocknande glöden. Han

ringlade sig som en orm, jäste upp i ett lätt, brunt skum, förkolnade, glimmade ännu en half sekund och försvann.

Så hade ännu ingen undersåte talat till den mäktigaste drottning på sin tid och till en, som höll så strängt på sin kungliga värdighet. Men antingen
 5 Hagar väntat ett nytt vredens ord eller möjligen en hastig omkastning till nåd, som efter den 12 maj, bedrog hon sig i denna förväntan. Kristina förblef tyst, orörlig och sluten, drottning i hvarje tum, och vinkade endast lätt med handen, att den djerfva rebellen kunde gå utan hinder. En kort, djup reverens från den afträdandes sida, och dörren slöts än en gång till mellan dessa
 10 två så högt begåfvade, i själarnas grunddrag så nära beslägtade skapelsens gunstlingar, hvilka voro för lika hvarandra för att icke ständigt stöta kant emot kant, ständigt känna sig dragna till hvarandra och likväl aldrig kunna fördraga hvarandra.

Drottning Kristina var klartänkt och högtänkt nog att i rebellens snarstickna ord igenkänna någonting af sig sjelf, som hon kunde förlåta, om också ej tillåta. Men hennes tankar hade redan hunnit taga en annan riktning, för hvilken en liten föreläderskas myteri försvann till en obetydlighet. Hon satt en stund försjunken i hjertefrågor.

– Upprättelse! Hvem gifver då mig upprättelse? ... Nej ... min gemål
 20 skall han icke blifva, men törhända ... konung af Sverige.

9. Ett lejonmöte.

Ebba, har du någonsin ridit på ett lejon?

Drottningen satt i sitt stora mottagningsrum den 15 maj 1648 på aftonen. Det var en ceremonios väntan, likasom vid mottagandet af en utländsk
 25 ambassad. Statsfruarna hade fått företräde och gått, hofjungfrurna hade fått sina befallningar. Dörrarna voro omsorgsfullt bevakade. Förutom tre särskildt kallade, fick ingen tillträde. Gunstlingen grefve Magnus inträdde med varsamma steg och underrättade sig, för att sondera stämningen, om hennes majestäts helse. Kristina lyfte flygtigt sina ögon från en uppslagen
 30 bok och svarade:

– Jag mår alltid väl, när jag slutit fred med mig sjelf. Det är intet sant, att allt ondt kommer från magen. Allt ondt kommer från inbördes krig i kropp och själ.

Hon vexlade ofta uttryck, och grefven hade studerat dem alla, såsom en
 35 entomolog undersöker en fjärils spröten i mikroskopet, men i dag var der

någoting mer än vanligt bestämdt, nästan hotande. Hon förekom honom som en vaktande lejoninna, hvilken man icke vågar närma sig eller vidröra, oakadt hennes skenbara lugn.

Grefvens nyfikenhet var i hög grad spänd, men han vågade icke fråga mer. Han visste något, men icke allt. Kristina gaf sig aldrig helt, icke ens i de förtrognaste ögonblick åt den mest förklarade gunstling. Någoting skulle ske denna qväll; – hvad? Grefve Magnus vexlade en blick med de uppvaktande hofjungfrurna; de visste mindre än han och drogo sig snart tillbaka. Han förblef stum, drottningen likaså.

Om en stund inträdde biskop Johannes Mathiæ, mottogs med nådig uppmärksamhet och erbjöds en plats vid drottningens *högra* sida. Han hade åldrats i tidens tråtor; han hade icke fått fullt rätt, men icke heller fullt orätt i tvisten om *Idea boni ordinis*. Han hade utarbetat och underskrifvit Hagar Rynings bevis, att allt missförstånd berodde af ordtolkningar, och dermed hade presterskapet låtit sig nöja, under förbehåll, att *Formula concordiæ* infördes bland svenska kyrkans bekännelseskriter. Det var en jernhård ortodoxi man der ville påtruga alla farlige fritänkare, och för den fromme biskopen stod dock kärlekens lag öfver alla andra.

Kristina förstod hans bekymmer, räckte honom sin hand och sade:

– Ännu har denna hand intet undertecknat *Formula concordiæ* och lärer ej heller göra't.

– Jag tackar min nådiga öfverhet, svarade biskopen, synbart tillfredsstäld. – Man måste hafva fördrag med de svaga i tron.

– Och med de svaga i kärleken, inföll Kristina småleende.

– Nådigaste fröken, kärleken är af en fast annan natur; han är stark som döden. Der han råder, fördrager han allting, tror allting, hoppas allting, lider allting.

– Undskyll, vördige fader, jag har ej varit nog lyckosam att hitta i denna skröpliga verlden en kärlek, som lider allt och fördrager allt; men väl har jag mycket omak med en kärlek, som tror allt och hoppas allt. Jag tänker vi skulle litet klippa den blinde gudens flaxande vingar.

– Jag talar icke om köttsliga människors ostadiga begärelser, rättade biskopen mildt.

– Nej, jag förstår. Men statt mig nu bi i afton, vördige fader. Ty der ser jag en komma, som tror allting och hoppas allting ... med hvad skäl, lemnar jag osagdt. Visst är, att han intet lider allting.

Det var pfaltzgreffen Karl Gustaf, som inträdde i en hofdrägt, hvilken tillika var krigarens. Ingen mörknad blodfläck, intet stoftkorn från slagfält-

ets sand fläckade nu hans vackra gula kyller eller hans fina spetskrage. Det långa svarta håret föll, omsorgsfullt benadt, öfver hans breda skuldror, detta hår, hvaraf Kristina så nyss sett ett prof. Den tunna mustachen slingrade sig ormlig kring den beslutsamma öfverläppen; växten hade blifvit fylligare och
 5 antyde inga försakelser af en hopplös kärlek. Hållningen var fortfarande obesvärad, såsom det anstod en pröfvad krigare; men i blicken och kring läpparna låg ett drag af spanande ovisshet, likasom kände han sig mindre säker här än på de blodiga slagfälten. Under ett undfallande yttre gömde sig det stolta medvetandet af kraft inom denne man, hvilken kunde böja
 10 sig som en fjäder, men skulle resa sig, när hans tid var kommen. Hvad var han nu? Ett lejon, som gick med förbundna ögon.

Han kysste ceremoniöst drottningens hand och afbadade hennes tilltal. Grefve Magnus, som stod beredd att uppfånga hvarje hviskning, iakttog, att hon bjöd honom plats vid sin *venstra* sida. Höger och venster ha alltid haft
 15 en märklig betydelse, men aldrig så som i detta tidehvarf.

Efter några likgiltiga frågor om resan till Stockholm tog Kristina utan omsvep till ordet i den viktiga fråga, som i dag skulle få ett svar.

– Eders kärlighet, sade hon^{*)}, – har låtit förmärka genom doktor Johannes och grefve Magnus sin intention att ändteligen få min kategoriska
 20 resolution om den sak oss så nära rör, nemligen mitt val af gemål. Derfor torde eders kärlighet intet misstycka, att jag låtit hitkalla desse värdige män för att i deras närvaro gifva eders kärlighet min mening tillkänna, såsom jag ock vill i Guds åsyn densamma säga, utan allt fagert snack eller compliment.

25 Pfaltzgrafven bugade tigande.

– Jag förklarar alltså, att jag intet vill betaga eders kärlighet något hopp att taga mig till äkta; ej heller gifver jag något hopp, att sådant ske skall.

Tystnad. Drottningen fortfor.

– Derest jag träder i gifte, försäkrar och lofvar jag, att ingen annan i
 30 verlden taga till äkta, än eders kärlighets person.

Stum bugning.

– Der som jag intet vill gifva mig, vill jag för rikets bästa och säkerhet söka deklarerat eders kärlighet till *successor* och arffurste till riket.

Åter en paus. Pfaltzgrafven Karl Gustaf var väl förfaren i många veten-

35 *) Det samtal, hvars hufvuddrag här förkortade återgifvas, är utförligt antecknadt af Karl Gustafs egen hand och läses i Archenholtz' »Drottning Kristinas arbeten och märkvärdigheter», öfvers. af Gjörwell, del 2, sid. 40 o. ff.

skaper, men icke en vältalare, som Gustaf II Adolf och dennes dotter Kristina. Han afbidade stum och ej utan förlägenhet en vidare utläggning af dessa lysande löften, som inneburo på samma gång så mycket och så litet.

Kristina blef otålig. Hon hade med en för sin tid högst sällsynt korthet sammanträngt i få afmätta och noga öfverlagda ord allt hvad hon ville säga och väntade svar.

– Högre, tillade hon, – kan jag ej lofva. Är eders kärlighet intet dermed tillfreds, kan jag ej gifva en annan resolution.

– Så många nådiga löften tillförene hafva låtit mig fast annat förmoda om eders majestäts tankar för min ringa person, yttrade nu pfaltzgreffen i en ton af svikna förhoppningar.

– Doktor Johannes kan fuller intyga, att ett barns löften hafva ingenting att betyda, der de intet vid vuxen ålder få sin *consummation* och stadsfästelse, inföll Kristina.

Biskopen nickade, med tillägg, att der ju intet stod i vägen för att hennes majestät ännu torde fatta sitt beslut till alla trogne undersåtens hjerteliga förnöjelse.

– Jag säger ju eders kärlighet, återtog drottningen lifligt, – att jag ännu intet beslutit hvarken till eller ifrån. Men det vill jag *insistera*, att jag intet besluter af *consideration* hvarken för eders kärlighets eller för min person, utan af *égard* till *publicum bonum* och fäderneslandets säkerhet. Det jag nu tänker öfverlåta armén i Tyskland till eders kärlighets direktion som generalissimus, det sker allenast för den tjenst, som jag förhoppas eders kärlighet skall göra riket, och för att det må vara betryggadt, om mig något dödeligt hända skulle.

– Jag tackar ödmjukeligen för den nåd mig vederfares, genmälde pfaltzgreffen, – och måste dermed vara tillfreds. Men min intention har allenast varit till eders majestäts person och till ingenting annat.

– Ja, ja, jag vet väl det talesättet, afbröt honom Kristina, allt mera otålig. – Jag talar om riket, och eders kärlighet talar om sig och mig. Hvad skall jag då mera säga dertill? Skall jag åstunda betänketid, som sed är, när en jungfru intet vill strax svara en enträgen friare? Skall jag lofva hvad ingen annan piga lofvar, att eders kärlighet skall få min resolution, när jag är fem och tjugu år gammal? Ja, så lofvar jag ock det; är det satisfaktion nog? Är eders kärlighet nu förnöjder?

– Jag tackar underdånigast och är förnöjder med allt, som behagar eders majestät. Mitt *facit* har intet annat varit, än den lyckan att ega eders majestäts person, och kan jag väl nöja mig med ett stycke bröd, när det betages mig,

som min högsta åstundan är. Men får jag intet den uppfylld, vill jag aldrig se Sverige mer.

Nu tog Kristina eld.

– Och det säger mig en, som här och der låtit sig nöjas med andra än mig! Hvad är detta för fanfaronader? Är jag en Chloë, som leder får i rosende band och eders kärlighet en suckande Damon, som sköter hjordarne på sin faders gård? Jag känner min Damon: dermed skall han aldrig i tiden vara *content*. Den Gud hafver satt till något högre i verlden skall intet låta sig nöja med fåreklippande.

– Jag vet det fullväl, och eders majestät hafver sagt mig det sjelf vid min kära systers bröllop förlidet år, att eders majestät ingen *affection* hafver till min person, så att jag derom *desperera* måste. Jag har därför ock bedt Gud afvända mitt sinne från detta uppsåtet för att ej dermed bekomma eders majestäts onåd och min egen största skada; men si, jag har intet varit dertill *capable*. Fastmer har jag deraf dagligen qualts och min åstundan till eders majestäts person dagligen förökats, så att jag sjelf intet mer är mig mäktig och måste ådraga mig dens misshag, som jag mest ville behaga.

Ett fint, elakt löje, som hon knappt värdade sig om att dölja, förrådde Kristinas tvifvel om uppriktigheten af denna förklaring. Hon beherskade sig, tackade för så mycken affektion och försäkrade, att hon kände hans trohet, men hade sina skäl hvarför hon ännu ej ville besluta.

– Eders kärlighet har ju att välja mellan ring eller krona och skall göra sig värdig båda genom sitt *comportement* i kriget.

– Der som eders majestät aktar mig värdig ringen, vill jag om kronan intet annat tänka, än att ingen är att jemföra med den henne nu bär. Jag har kommit till Sverige på eders majestäts löften i första ungdomen, och der det ej kan ske, som mig då utlofvades, täckes eders majestät bruka mig så länge nådigst behagas, men derefter *dimittera* mig ur tjensten, intet komma min ära vid och intet fordra mig till Sverige, dit jag aldrig skall återvända. Min enda åstundan är då att sitta i ro.

Åter afbröt honom denna mörknande blick, som så snabbt kunde omskifta.

– Ro? Det skall jag förekomma. Blif mig från halsen med detta barnjollret! Ni hör, ers högvördighet, han ställer mig ännu till rätta för den tid, när jag ej hade makt att bortlofva en bondgård, långt mindre mig sjelf! Hvad skall jag svara en så envis herre, som intet ens har vett att begripa skilnaden mellan mitt stånd och sitt? Jag är intet obligerad af ett barns löften; jag häfver dem upp. Jag tillbjuder hans furstliga nåde öfverbefålet och successionen, jag

tillsäger honom att vänta, men han *refuserar!* Hvad är detta för fräcka *discourser*? Ändock han skulle dö i en sådan *esperance* att varda utsedd till min gemål och aldrig komma dertill, är intet detta anseende nog för hela världen?

Äfven Karl Gustaf kände Vasablodet i sina ådror brusa upp.

– Erik Oxenstjerna hade ringa ära af att en gång vara i folkets mun såsom den der djerfdes lyfta sina förmättna blickar ända upp till en korad drottning, genmälde pfaltzgreffen stolt.

– Är detta en jemförelse? Har jag behandlat eders kärlighet såsom jag *trakterade* Erik Oxenstjerna? inföll Kristina ytterst vredgad, stod upp, men satte sig åter. – Den, som ej bättre vet åtskilja personer och anspråk, är intet värd den ära jag tillbjuder honom, ej heller de gåfvor han fått af Gud att densamma bruka.

Karl Gustaf fann rådligt att göra en diversion.

– Eders majestät, sade han, – talar om sitt dödliga frånfälle och min succession, likasom skulle jag vilja öfverlefva den dagen! Nej, med herrarne skulle jag aldrig komma till rätta, och Gud bevare mig från att söla mina händer i deras blod.

– Blod? Hvem talar om blod? Sådane ären I! Men si, det skall jag förekomma! Märk, att jag säger eders furstliga nåde: ingen oreda skall förekomma, alltså intet blod utgjutet varda, om mig något dödligt tillstötter.

– Jag förstår det intet. Är ers majestät så *indifferent* för min person, är ock min succession af ringa värde. Eders majestät kan ju af en *particular affection* för någon annan *moveras* från den mig nu gifna förtröstan framdeles.

Paus. Kristina lyckades återvinna sitt öfverlägsna, nästan hotande lugn.

– Detta säger eders kärlighet för att lura ut mig. En fältherre vill utspionera fiendens position; men märk nu ock först, att jag ingen fiende är, fast mera en ärlig vän, och dernäst, att min *position* ligger i öppen dag. För mina tankar är jag ingen skyldig att redovisa; ej heller ställer mig någon för dem till räkenskap. Vill eller vill intet eders kärlighet vara förnöjder med dessa tre punkterna, som jag strax i början förelagt? Märk: *primo*: intet ja och intet nej för min person, förrän jag är fem och tjugu år gammal; *secundo*: att jag ingen annan tager än eders kärlighet, *om* jag gifter mig; *tertio*: *om* jag intet gifter mig, deklarerar eders kärlighet till min efterträdare ... Är detta nog? Lägg märke till, att jag intet tillbjuder detta två gånger. Det sitter hårdt nog ändå. Jag begär svar.

Detta svar räckte till sent på qvällen. Ingen af de två hufvudpersonerna ville vika från sin position. Vreda ord omvexlade med löjen och hot på ena, yttre underdånighet och hemlig förbittring på andra sidan. Det var ett

fältslag mellan ring och krona, sådant der ännu aldrig utkämpats i Stockholms slott och knappt i någon annan konungaborg. Biskop Johannes och grefve Magnus uppträdde som medlare, ytterst varsamt, såsom man ju måste behandla ett lejon och en lejoninna i handgemäng, men törhända
 5 icke alltid lika uppriktigt. Slutet blef, att lejonet erkände sig, icke besegradt, icke tillfredsstäldt, men resigneradt att lyda och vänta. Man öfverenskom, att det kungliga giftermålet skulle för alla, äfven för drottningens moder, för rikskansleren, rådet och ständerna, framställas som afgjordt och endast uppskjutet för kriget, till hvilket pfaltzgreffen skulle afresa som öfverfältherre.
 10 I sammanhang härmed skulle Karl Gustafs succession genomdrivas i rådet och ständerna. Det märkliga mötet afslutades med ömsesidiga försäkringar om tacksamhet och tillgifvenhet.

Uppvaktande hofjungfrun Ebba Sparre väntade i sofrummet. Kammar-tärnan bortskickades, drottningen kastade sig oafklädd på sin bädd. Hon
 15 var trött, men kunde ej sofva. Hennes tankar var den af regnet uppsvällda vårfloden; han måste ju strömma ut öfver sina bräddar.

– Ebba, sade drottningen, – har du någonsin ridit på ett lejon?

– Nej, det aktar jag mig för, svarade väninnan, döljande sin nyfikenhet under en gäspning.

– Deri gör du rätt. Man kan intet bruka sporrarne; der hjälper intet annat än glödande jern. Något, som bränner, och något, som lyser. Jag har försökt det, jag.

– Och du har tamt odjuret?

– Tämjas kan det intet, men spärras i bur. Man får se huru länge. Der
 25 måste vara ett stadigt galler.

– Du förstår rida, du.

– En gång har jag blifvit kastad ur sadeln. Vid Norrköping var det. Vid Björnsnäs. Den finska trollpackan, du vet. Hon med hårlocken. Tre gånger har hon förhexat mig, tre gånger har hon fått spö. Grefvinnan Götz! Hon
 30 har ju lemnat staden?

– Hon reste i förgår. Det skall hafva varit mycken uppståndelse i Ryningska huset, men ännu mer i det Kurkska. De höllo af otäckan.

– Gjorde de? Det är möjligt. Jag har aldrig sett något mera oförsämndt i kjol, men derhos aldrig något mera beundransvärdt. Det fanns ögonblick,
 35 när jag velat vara hon.

– Men ditt lejon är nu beskedligt i bur?

– Ja, det kostade omak. I fyra timmar redo vi banan rundt. Hvilka kabrioler! Hvilka sidosprång! Stundom ett sakta rytande. Och alltid om igen till

samma punkt, der vi redo ut ... min person, som skulle uppslukas; intet annat än min person! Gud bevara för kronan. Hvad skulle ett lejon bry sig om en förgylld spilta? Vi två skulle rida genom världen. Jag skulle lugnt sköta tygeln, nog skulle min sprakfåle skena, mig till behag. Min Gud, sådan hycklare! Han blefve en träffelig rikskansler. Han har varit mig så trogen, att natt och dag har han tänkt endast på mig. Och öfverleva mig? Otänkbart! Emellertid är det nu klart ... för tre år tills vidare. Begär ej få veta mer, var nöjd, att jag håller tygeln! Och gift dig ej före de tre åren, Ebba; jag behöfver någon, med hvilken jag i tysthet kan skratta.

– Jag skall följa min nådiga drottning's föredöme och vänta.

– Nej, gör intet det, du torde få vänta länge. Gift dig du, som kan det, som vågar det, men intet före de tre åren. Det är törhända ej lyckligt att vara för alltid ensam. Det är för varmt blod i oss, och sedan ... den ensliga storheten kännes stundom så kall. Pygmalion mejslade åt sig Galathea ... jag ville kunna mejsla åt mig en jemlike ... Nej, intet en jemlike, men litet mer än en leksak. Stundom tror jag mig hafva funnit en slik, men när jag drager på tråden, rör dansmästaren armar och ben. Jag kastar honom på elden.

– Till sist kommer lejonet ut ur sin bur och skenar af med min drottning.

– Tror du? Nej ... jag fruktar ej mer att blifva dess byte. Der finnas för många hårlockar. Ebba ... hvartill du än må nedlåta dig, dela aldrig din gunst med en annan qvinna! ... Ring på Fiken! Jag vill försöka att sofva.

Drottning Kristina lade sig, men sömnen flydde, tankarnes mästere smeder fortforo att hamra på städet.

– Han väntar nu ... jag binder honom nu ... men länge skall han ej hafva tålmod ... han kan ju ej bindas för alla tider. Det är dock en konung gömd i hans gula kyller ... Om jag skulle frigöra mig från hans band och alla band? ... Om jag skulle ... Hagar har beundrats i Wien ... hon har sammanträffat med de lärdaste män i Europa ... Hvarför skall jag vara bunden vid detta barbariska land? ... Om jag skulle ... *afsäga mig kronan?*

10. *Ruben Zevis sändebud.*

Mina penningar föra krig,
mina penningar sluta fred.

Vid pass en månad efter det konkordat, som i maj 1648 afslöts i Stockholm mellan drottning Kristina och hennes designerade efterträdare, nedströmmade regnet en junidag öfver den fria riksstaden Regensburg, sköljde grus

och småsten från vallarne, skurade gatorna och rann i strida bäckar ned till den uppsvälda Donau. Dagsljuset inföll så sparsamt genom det enda lilla fönstret i Ruben Zevis inre kontor, att en lampa tändes och kastade sitt bleka sken öfver den gamle bankirens långa, magra, vissnade, men ännu
 5 kraftfulla gestalt. Han hade föga åldrats, sedan han för sex år sedan uppträdde i Finland och Stockholm. Dessa genomträngande, bruna ögon, som tycktes utspeja världens dunklaste vrår, hade måhända sjunkit litet djupare in, som fördolda fjerrglas; dessa knotiga händer, som grepo så mycket guld och kunde utkasta nästan likaså mycket, hade än mera antagit likheten med
 10 en örns utsträckta klor; det hvita håret hade glesnat något kring pannan, som dolde så många planer och ständigt rufvade öfver nya, mera omfattande. Men ännu, och kanske mera än någonsin, var han judarnes konung, såsom han var konungarnes jude; ännu tycktes han trotsa tid och mödor; ännu höll han med stadig hand de trådar, hvarmed han omsnärjde Europa
 15 och världen.

Det torftiga, trånga inre kontoret var medelpunkten i ett spindelnät, som omspunnit throner och folk. Allt löpte samman som radier mot detta centrum om knappt tio steg i längd, denna stora, nötta pulpet af valnöt, denna jernbeslagna ekkista, hvars innehåll ingen fått skåda, och detta mass-
 20 iva jernskåp, hvari de viktigaste papper med påfvars, kejsares och konungars egenhändiga namnteckningar och sigill funno sitt otillgängliga gömställe. Mellan nämnda tunga möbler återstod ett knappt utrymme för en liten hylla med gamla testamentets böcker på hebreiska, ett bord med en vattenkaraffin och två skinnklädda, högkarmade stolar, hvaraf den ena var skrifstol. Flera
 25 behöfdes icke, ty audienserna här skedde mellan fyra ögon.

Från detta kontor ledde en dörr till sofrummet innanför, och en annan till det yttre kontoret. Utsidan af denna senare dörr bevakades natt och dag af en pålitlig vaktpost; en annan stod ständigt väpnad vid det yttre kontorets utgång. Detta sist nämnda var en stor sal och inrymde tolf massiva skrifpulp-
 30 eter, hvardera med två kontorister, samt ofantliga väggskåp med bref och handlingar. Här arbetade maskineriets drifhjul, som satte många hundra mindre kugghjul i rörelse. Här kommo och gingo post och kurirer alla tider på dygnet. Tidningspressen var ännu i sin första barndoms linda; telegraf och telefon begrafna långt i framtidens dimmor. All förbindelse skedde
 35 direkt och mest med enkom afsända ilbud, emedan posten var osäker och ytterst oregelbunden, men äfven stundom med dufvor. Från inre kontoret till det yttre ledde ett språkrör, hvari chefen meddelade sina befallningar och på bestämda tider mottog rapporter.

Nu satt Ruben Zevi i sitt örnäste, uppmärksamt granskande två nyss anlända rapporter, den ena från Münster, den andra från Osnabrück. De gälde fredsunderhandlingarna. Van att beherska sig, röjde hans uppsyn föga, om dessa nyheter voro honom till behag eller icke. Slutligen drog sig likväl en rynka öfver hans skarpt markerade ögonbryn. Republiken Venedig var fredsmäklare, och Venedig var konkurrent. De penningestarka Nederländerna skulle ha varit farligare medtäflare, men de gingo i Ruben Zevis ledband. Venedig deremot intrigerade och lismade sig fram i tre verldsdelar.

– Benjamin! ljöd chefens röst i språkröret.

Benjamin Zevi inträdde, nästan oigenkännelig för dem, som icke sett denne unge man, sedan han låg sårad vid Jankowitz. Numera affärsman, enögd, lytt på sin högra hand, som saknade två fingrar, och vuxen ett hufvud högre än då, skulle den forne gossen förekommit tio år äldre, om icke det bruna äret på venstra tinningen och ett eget spelande drag i det mörka ögat, hälften slugt, hälften pojkkäckt, skulle ha erinrat om de tider, när värjan och sadeln voro honom kärare än något annat i världen. Pojkstreckens tid var likväl påtagligen öfverstånden; man såg, att han stått under sträng tukt och småningom vant sig vid det han ej kunde ändra. Han stod som ett tändt ljus inför sin mäktige morfader, beredd att punktligt utföra hvarje uppdrag, som ålades honom.

Den gamle betraktade honom med denna oemotståndliga blick, som tycktes tränga in till bottnen af en människosjäl.

– Benjamin, sade han, – du har nu i sex år tjenat för Rachel. Jag hade ämnat invänta det sjunde, men tiden väntar icke på någon af oss. Är du nu man?

– Pröfva mig, svarade Benjamin, oviss huru han borde upptaga en så oväntad fråga.

– Jag har pröfvat dig, fortfor bankiren lugnt. – Du har under första tiden af din tjenstetid varit en vindflöjel, som svajat för alla väder. De sista åren har du varit mig mera till nöjes. Jakobs Gud, som styr våra öden, har tagit ifrån dig öga och hand för att bevara dig för de filistéers trug och ditt hjertas ostadighet. Joas, som stod efter ditt lif, är död. Din fader, den blodhunden, kan ej mer göra anspråk på dig. Thamar återstår. Men du är nu vorden din moders son och en af oss. Jag önskade kunna säga detsamma om din syster; hon är kallad till Israels redskap bland gojim, hedningarne, och hon må tills vidare fylla sitt kall. Nu vill jag förelägga dig mandomens prof. Visa dig pålitlig i ett uppdrag, som fordrar mycket mod, men än mera klokhet, och du skall blifva min kompanjon och Rachels herre.

– Befall; jag lyder.

– Freden är nära att afslutas i Westfalen. Må ske; jag tillåter det. Mina penningar föra krig, mina penningar sluta fred. O, min son, jag har låtit gojim i trettio år sönderslita hvarandra för att öfver deras styckade, maktlösa lemmar bereda Israels väg till dess stundande herradöme. Men tiden

5 är kommen, att vi måste taga oss sjelfva till vara. Mina säkerheter i Tyskland äro till största delen förstörda; nu hotas mina säkerheter i kejsarens arfländer af samma förstörelse. Jag samtycker således till fred, men på vissa villkor. Israel skall en gång få borgarerätt i Tyskland, i Österrike, i Frankrike, i Spanien, i Sverige, ja, inom påfvedömet, såsom det redan har denna rätt

10 i Nederländerna. På dessa villkor förskjuter jag krigsskadestånd och andra nödiga medel. De vägra, de otacksamme; de söka på allt sätt öfverlista mig och undgå de medgifvanden jag fordrar af dem. Då kommer republiken Venedig, fredsmäklaren, och erbjuder sig att förskjuta de nödiga summorna. Det får icke ske; desse ockrare frånrofva mig mina segrars frukt. Jag vill

15 hetsa turkarne på dem; de skola få nog att göra vid sina egna portar ... Se här kartan! fortfor han, uppvecklande en rulle af den tidens grofva, i träsnitt utförda kartverk, på hvilken man såg en mängd med rödt bläck markerade punkter, der huset Zevis agenter stodo redo att utföra chefens ordres. – Här är Regensburg. Du inskeppar dig här på min armerade galér

20 Levant, som alla år går på Smyrna med handelsvaror. Du är för alla andra än mina agenter en köpman, som spekulerar i grosshandel. Du följer Donaus lopp till Sulinamynningen. Derifrån viker du åt höger, seglar öfver Svarta hafvet till Bosporen och anlöper Konstantinopel. Der mutar du storveziren Muhamed Kuprili paschas kiaja Arnaud, hans böneskriftmästare och

25 hans förste eunuk, skaffar dig företräde och öfverlemnar i storvezirens egen hand medföljande bref. Det innehåller allt hvad han behöfver veta; men för all säkerhet skall du åtföljas af min skickligaste tolk. Det är nödigt, att du känner ställningen och är beredd att svara på frågor. Vet då, att det nu är en svår tid och partikrig i osmanernes hufvudstad. Sultan Ibrahim har

30 blifvit afsatt och dödad. Hans son och efterträdare Muhamed IV är ett barn om sju år. Man söker en sultaninna, som är stark nog att uttränga hans hersklystna farmor. Janitscharerne och spahis hafva fört en blodig strid om förmyndareväldet under sultanens minderårighet. Muhamed Kuprili står som storvezir i spetsen för styrelsen. Denne Kuprili är son till en fransk

35 renegat, min personlige vän, och behöfver penningar för att hålla sig uppe mot de mäktige janitscharerne. Han skall få hvad han önskar, mot villkor att han ofördröjligen utsänder turkiska flottan att angripa Kandia. Säg Kuprili, att jag skänker honom denna stora och rika ö. Venedig skall nödgas försvara

en så kostbar besittning, Medelhafvets perla, till det yttersta, och icke en scudi skall återstå republiken för att diktera freden i Tyskland.

Benjamin Zevi bugade, med händerna korsade öfver bröstet, till tecken att han förstått.

– Vänta! fortfor bankiren. – Om du fått en gnista klokhet i arf, torde du 5
fråga, hvarför jag utsänder en så ung och oerfaren man till ett så viktigt och
svårt värf; hvarför jag ej hellre utsänder min förste kontorist Jerobeam eller
någon annan mera förfaren budbärare. Jag vill säga dig det. Jag vill gifva dig
ett tillfälle att visa dig värdig den höga ställning som verldens beherskare,
10
hvilken du efter mig skall intaga, om du uppfyller måttet. Denna beskick-
ning är en beständig lifsfara. Vid hvarje steg skall du möta fräcke röfvere,
lurande på dina skatter. Du skall vara omgifven af janitscharernes blodtörst-
iga hat, Venedigs spioner, tiomannarådets besoldade banditer, som skola
misstänka din resas ändamål. Jag gifver dig en eskort af 30 välbeväpnade
15
män under Assar Kabas befäl, men de skola ej förmå skydda dig, om du
icke med ormens smidighet slingrar dig igenom, der ditt mod gagnar till
intet. Hvarje ögonblick måste du vara på din vakt, du måste förklädd om
natten smyga dig genom Konstantinopels illa beryktade gränder. Och när
du lyckats i allt detta, återstår dig ännu att öfverlista pascharnes snikenhet
20
och storvezirens orientaliska roflystnad. Min älskade Ruths son, jag ville
hellre behålla dig i säkerhet hos mig, än skicka dig ut till så många faror,
men Jakobs Gud kallar dig till ett större värf än detta, och det är därför du
måste lära känna de otrogne turkarnes land ...

Ruben Zevi teg en stund, eifersinnande, om han borde inviga denne hit-
tills så föga pålitlige unge man i sitt lufs djupaste hemlighet och yttersta mål. 25

– Ännu kan du icke bära det, sade han slutligen. – Men så mycket vill
jag anförtro dig, att de yttersta tiderna nalkas med stora steg, när Israel skall
återvända från sin förskingring bland hedningarne och lägga alla jordens folk
under Davids spira. Du är kallad att deri taga en lysande andel, och därför,
30
min son, gör dig dertill beredd! Jag vill, att du skall lära turkiska språket,
såsom du redan lärt våra fäders språk.

– Min herre och mästare, frågade Benjamin ödmjukt, – kan jag icke
medtaga min syster Hagar på resan? Hon är klokare än jag.

– Hagar är ännu långt borta i de svenske moabiternes land. En qvinna
kan icke gå der du går, och hvarför skulle jag sända min Ruths båda barn i
35
så vådelig dödsfara? Om du faller, vill jag spara henne åt Israel.

– Men hon kan hvad jag icke kan. Hon vet hvad jag icke vet. Hon skall
lyckas, der jag icke lyckas. Gif mig Hagar på resan, och allt skall gå väl!

– Detta förstår du icke, dåraktige pojke. Hagar har sitt värf, som är ett annat än ditt. Hvarför tror du, att jag slösat en million för hennes usla grefliga titel, som jag föraktar, om ej för att hon skall verka mitt verk i kejsarens närhet? ... Gå, gör dig redo!

5 – Så osjelfständig, så litet mogen ännu att vara en man och besluta sjelf! sade den gamle missnöjd, när hans dotterson gått. – Och af en sådan herdepilt vill jag skapa en David. Det går icke; han skall åter icke förstå annat än slåss. Hvad skall jag göra? Måste jag slutligen sända Jerobeam?

10 Ruben Zevi gick ut i kontoret för att utdela sina ordres om galéren, som skulle afgå bittida följande morgon. Ännu tvekande om valet af budbärare, mötte han Rachel. Hennes första barndomsfågring hade vuxit upp till en fullt utbildad judisk skönhet. Efter sitt folks sed, hade hon redan bort vara förmäld, men väntade lydigt de sju tjensteårens förlopp. Hon sökte sin ersättning i ett omotsagdt matmorsvälde öfver det rikaste hus i världen, 15 allrådande i de husliga omsorger, dem icke ens den mäktigaste magnat kan umbära.

– Fader, sade hon lifligt, ty hon och Hagar voro de enda, som hade tillåtelse att begagna detta förtroliga tilltal, – här är en resande, som ej velat störa dina viktiga göromål. Hon väntar otåligt att kyssa fällen af din kaftan.

20 Ruben Zevi gick till de enskilda rummen i borgens öfre våning och fann Hagar, som ödmjukt helsade honom med den bland judarne brukliga österländska vördnadsbetygelsen.

– Hvad? utropade juden öfverraskad. – Min dotter Hagar har lemnat sin post bland hedningarne?

25 – Din dotter har lydt, så länge hon kunde lyda utan vanära. Drottningen af Sverige har skymfat mig och vägrat upprättelse. Bestäm om mig; jag afvaktar dina befallningar.

Juden höjde föraktligt på axlarna.

– Den lilla Kristina har fått för mycken medvind. Hon vet icke hvem hon 30 vågar förolämpa. Trösta dig, min dotter, din tid skall komma. Nämn mig den skymf, som icke *vi* underkastat oss! Men vi ha förstått tiga och vänta, och vi vänta icke förgäfves. Jag behöfver dig snart i Wien. Du är klok, modig och ihärdig. Den frisedel du förstod aflocka hedningen Torstenson har två gånger räddat mitt hus vid de svenske ryttarnes genomtåg. Din bror har 35 intet annat än mod. Jag tvekar, om jag i morgon vågar sända honom med viktiga budskap till Konstantinopel. Hvarför är icke du en man?

– Derför, svarade Hagar småleende, – derför att en qvinna stundom kan uträtta mer än en man. Fader, låt mig följa Benjamin till Konstantinopel!

Jag känner nordlanden, jag känner midten af Europa; jag kan icke vara din dotter, utan att känna österlandet. Låt mig åtfölja Benjamin!

Ruben Zevi betänkte sig några ögonblick.

– Du vet ej hvad du begär; din vettvillige bror har åstundat dig till sin följeslagarinna. Och jag skulle utsända mitt enda hopp, min ålderdoms glädje till Ismaels barns byte! Båda arftagarne till mitt folks stora framtid!

– Du har Rachel.

Juden log sorgset.

– Rachel är ett godt barn. Hon låter aldrig sin fars gamle farbror lida brist på kärlek och omvårdnad. Hon skall ock blifva Benjamins hustru och med honom dela mitt arf. Ären I vänner, ni två ... vänner i hjertat, ej blott i orden?

De båda flickorna hade endast en vecka lärt känna hvarandra, när Hagar för två år sedan besökte Regensburg under sina resor för Götziska arvet. De kände, att de *kunde* vara fiender och i kampen om ett omäteligt inflytande *borde* måhända vara det. Men Rachel var eftergifvande, icke ärelysten; de kände, att de också *kunde* vara vänner, helst det påtagligen nu var bådads fördel. De omfamnade hvarandra utan skrymtan, om också utan varmare känslor.

– Det är godt, mina barn, sade den gamle tillfredsställd. – Huset Zevi har många ovänner; det får ej sönderslitas af inbördes krig. Framtiden tillhör eder båda, men för att I icke mån kifvas, vill jag dela nutiden mellan eder. Rachel för regementet i mitt hus, Hagar tjenar mitt folks sak ute i världen. Edra olika gåfvor lemna intet tvifvel om valet. Israels Gud, du har gjort mig rik med två sådana döttrar. Gif dem ock värdige män! Rachel vet sin och vet, att han uppväger en konung. Hagar, jag skall utse åt dig en konungs vederlike, om icke mer.

– Min fader, tillåt mig välja, *om* jag väljer!

– Du, som en gång valt en adelsglop, icke värd en sikel fullhaltigt mynt! Näst Zevis hus, finnes ingen värdigare, än den unge Texeira i Hamburg, sin faders son.

– Jag beder dig, fader, låt mig välja!

– Hvad? Vill du icke blifva judinna, du?

– Min religion gör intet hinder. Jag är cartesian ... upphöjd öfver alla religioner. För ett visst namns skull, som jag icke vill nämna, torde jag vara tvungen att underkasta mig den katolska kyrkan. En annan, en onämnd, har gjort så före mig ...

– Vare hans minne lika förbannadt, som din moders minne vare välsignadt i tidernas tider! utbrast den gamle med denna blick af ett osläckeligt hat,

som så sällsamt motsade hans vanliga lugn. – Låt oss icke mera tala derom. Du vill resa till österlandet?

– Jag känner böcker, jag vill nu lära känna länder och menniskor.

– Kunskap är makt. Jag förstår och gillar din önskan. Nå väl, du skall
5 åtfölja Benjamin. Han skall vara din hand, och du skall vara hans hufvud. Jag har offrat en son och dotter förr, jag vill än en gång utsända Isak till bränneoffer, men Herre, sänd din engel till altaret och afväpna mördarens hand! ... Gör dig redo, min dotter! Glöm ej att medföra tolf af mina dufvor! Du behöfver äfven en tjenarinna.

10 – Jag medför en från Sverige ... Sabina från Riseberga. Fader, om du älskar din dotter, så visa någon huldhet mot dem, som varit goda mot mig. Du känner presidenten Kurk, du har sändt hans gemål en frikostig gåfva. Men du känner icke riksrådet Ryning och hans husfru. Alla dessa har jag gjort sorg, jag har bedragit dem på ett hopp, jag har två gånger öfvergifvit
15 dem. När jag skildes från riksrådinnan Ryning, sade hon till mig: »Hvar du i verlden går, skall jag bedja för dig» ... *Hon* kan bedja, *hon* kan älska. Och hon tillade: »Jag gifver dig två ting till gagn och till minne: Davids psaltare och min trotjenarinna Sabina» ... Fader, Rynings äro för sitt stånd icke rika. Gif dem ett furstendöme!

20 – Davids psaltare gaf hon dig? Hon skall få ett furstendöme. Tiden skyndar; red dig till afresan!

11. Budskap till österlandet.

De hade varit intet; de ville blifva allt.

Galéren Levant gled med den förenade kraften af segel, åror och strömdrag
25 snabbt utför Donau. Seglatsen var farlig i dessa slingrande vatten, hvilka än delade sig i smala, strida rännor kring de många öarna, än åter förenade sig i en djupare bädd, som ännu var smal, men snart skulle vidgas. Många försåt lurade under flodens lugna yta: än klippor, än grund, än vraket af ett förolyckadt fartyg, än grofva stockar af ek och furor, som sjunkit med nedra
30 änden och stodo med den öfra upprätt i vattnet. Lotsen, en klipsk genuesare, som kände Donau bättre än Medelhafvet, lemnade under seglatsen aldrig sin post. Om dagen måste Levant med snabbaste rodd passera de smala strömfåror, der en pil eller en kula så ofta sökte från öarna hejda galérens lopp. Vid mörkningen sökte galéren sin ankarplats i den bredaste strömfåran, ty vid stränderna vågade ingen ankra. Här lågo beständigt röfvere på
35

lur och äntrade i sina lätta båtar de oförsigtige seglare, som lagt sig för nära dessa ogästvänliga kuster.

Icke ens midten af floden var fullt säker. Två gånger hade misstänkta små fartyg smugit sig ut på de tysta vattnen i nattens mörker och ljudlöst närmast sig fartygets bog. Men de hade funnit besättningen på sin vakt; några skarpa, välriktade skott hade förmått dem att skyndsamt försvinna i mörkret. Galéren förde åtta kanoner; han kunde trotsa alla otrefliga nattspöken.

Så hade Ruben Zevis beskickning lyckligt passerat Straubing, Passau, Linz och den ännu ogrumlade Donaus öfra lopp, utan att landa. I Wien tog sig Levant tre dagars rast att proviantera. Staden var nästan öfvergifven i sommargrönskan af fruktan för Wrangel och svenskarne. Hagar besökte jesuiterkollegiet, som spann kring verlden trådar af finare spånad än Ruben Zevis, och fick nyttiga anvisningar på Konstantinopel. Hvar hade icke desse fromme fäder sin hand i tidens intriger?

Färden gick vidare. Efter Wien begynte floden visa ett lätt grummel vid stränderna, medan midten var blank. Bergen drogo sig bortåt horisonten, de vida ungerska slätterna med sina betande boskapshjordar sträckte sig ända till flodstranden. Floden krökte sig åt söder, man passerade Pressburg, Komorn och Buda-Pesth. Hvarje qväll, när man ankrade, infunno sig Ruben Zevis agenter, som kände flaggan, och inhemtade ordres. O, dessa stilla, tysta, varma sommarnätter med sina tindrande stjernor, sina dofter från ändlösa, blommande betesmarker och näktergalarnas drillar, afbrutna stundom af fårahjordarnas ensliga bjellerklang och herdarnes anrop!

De båda utskickade, broder och syster, sutto ofta långt in på natten i förtroliga samtal om de underbara öden, som fört dem så långt från Kaskas torp. Hvarför skulle de icke tro på stjernorna? Kristina hade haft rätt: på något måste de tro. Ingen af dem hade funnit ett fäste, hvarken hos Israels Gud eller de kristnes Frälsare. De voro ense att underkasta sig denna hemlighetsfulla ledning, som de ej kunde motstå och som hittills fört dem till en så oväntad höjd. Hagar, den öfverlägsna och högre begåfvade, hade klart fattat sitt mål och använde hela sin vältalighet för att höja sin flygtige broder upp till sig. Dem kunde ingen döda och ingen emotstå före stjernornas stund. De måste beständigt stiga i makt, tilldess att verlden låg för deras fötter och människorna kysste i stoftet deras klädningsfållar. De hade varit intet; de ville blifva allt.

– Men Rachel får mig till hvad *hon* vill, invände Benjamin oskyldigt.

– Rachel är en af dem, till hvilka Moses' Gud sade: föröken eder och uppfyller jorden! Man skall vara god mot de svaga, men man skall ej nedsjunka

till deras svaghet. När de säga dig: fall! så svara dem: stig! Ty när de förökats och uppfyllt jorden, ha de fyllt sin bestämmelse, som plantan och djuret. Vi tre – du känner den tredje – ha fått en annan lott i skapelsen. Vi skola lyfta till oss det, som kan upplyftas; det öfriga låta vi ligga, om vi ej nedtrampa det.

5 Krökande sig åter åt öster, hade Donau efter Theiss' inflöde blifvit betydligt bredare och liknade nu ett sund mellan hafskuster. Levant passerade Belgrad, Orsova, Palanka, Widdin. De resande hade inkommit på turkiskt område: till höger Bulgarien, till venster Valakiet. På båda stränderna vilda, grymma folk, hårdt trälände under roflystne paschar. Gång efter gång stängdes floden af fästen eller väpnade stora galärer. Tull utkräfdes vid hvarje
10 fäste, hvarje af paschan utsänd galér. Derpå var Ruben Zevis beskickning förberedd, strödde ut guld och kom lyckligt igenom. Nattvakterne måste fördubblas. Åter två gånger angreps Levant i mörkret af lätta båtar. Här aflöpte det icke med skrämskott. Benjamin Zevi fick åter pröfva Urban
15 Niemands förrostade huggvärja. Anfallen tillbakaslogos, de djerfvaste korsarerne störtades med blodig panna i floden. Levant uppnådde lyckligt, efter tre veckors resa, Svarta hafvets vida hafsspegel genom Sulina-mynningen.

– Hagar, sade Benjamin en dag, när de, styrande söderut, befunno sig på öppna hafvet, – läser du italienska? Jag har glömt allt hvad jag en gång
20 lärde af konstberidarne.

Hagar mottog ett afgnaget fårben, hvilket Sabina funnit bland lemningarna af morgonens måltid, och hopstafvade några i benet inristade ord: »*I natt klockan 2*». Den, för hvilken dessa ord voro ämnade, hade sannolikt icke märkt dem och bortkastat benet.

25 Assar Kaba rådfrågades. Hans folk var höjdt öfver alla misstankar, men bland roddarne och besättningen funnos åtta italienare, sexton tyskar och två spaniorer. Man lät ingenting märka, vakten gäspade på sin post, natten kom, allt syntes hvila i ro. Men man var förberedd. På det utsatta klockslaget höjde sig i mörkret först ett, så åter ett och åter ett hufvud öfver luckan till
30 roddarnes fördäck. Tre skuggor smögo sig varsamt fram och begynte lösgöra storbåten. Samtidigt förmärktes en röklukt från lastrummet.

Assar Kaba hade inväntat detta ögonblick. Innan de tre skuggorna vid båten anade oråd, grepos de bakifrån och kastades i hafvet. Samtidigt inträngde eskorten under fördäcket, fann sex af roddarne sysselsatte att binda
35 sina sofvande kamrater och vräkte, efter en kort strid, äfven de sex i hafvet. En sjunde, som anlagt eld i lastrummet, förpassades samma väg. Elden släcktes. Det var en af dessa korta processer, som voro så vanliga denna tid, när hvarje hand sökte byte och en fiendes lif icke aktades värdt en krigsrätt.

En man, den tionde af de sammansvurne och troligen anstiftaren till detta försåt att bränna Levant, hade undkommit genom att sjelf hoppa i hafvet och, försedd med en korkdyna, söka uppnå stranden. Det var den genuesiske lotsen. Han hade i brådskan glömt sin lifgördel, och i denna fanns en påbörjad rapport till tiomannarådet i Venedig. Detta råd var ett märkeligt kuggjul i sextonhundratalets inre urverk. Det kände allt, dess spejare funnos öfverallt. Det visste Levants afgang och destination; det skulle ej underlåta att anlägga sina kontraminoer mot Ruben Zevi.

Lyckligtvis blåste vinden god, man hade blott tre dagsresor till Konstantinopel. När Levant efter nya tullar, prejerier och mutor en dag i början af juli ankrade vid gjaurenes hamnbrygga utanför Gyllene hornet och första dufvan från Regensburg försvann i den blå sommarluften, hade galéren varit fyra veckor på vägen, en ovanligt snabb resa i dessa krångliga tider och farvatten. Dessa fyra veckor hade Hagar använt att med tolkens tillhjälp lära sig turkiska språket och göra sig underrättad om ställningen. Hon inträngde i allt med tankens snabbhet.

Forntidens Byzanz, grekernes Konstantinopel, numera osmanernes Stambul, var vid denna tid en stad af ruiner och kojor, mellan hvilka här och der sågs ett sällsamt prålande palats i urartad arabisk byggnadsstil eller det spetsiga tornet af en förgyld minaret. Ärevördig och jättestor, reste ännu den till moské förvandlade Sofiakyrkan – Aja Sofia – sin förfallna kupol öfver spåren af barbarernes ödeläggelser. Stora kvarter af staden lågo i aska efter den senaste blodiga striden om Muhamed IV:s thron, men i de kvarstående, trångt byggda stadsdelarne vimlade täta folkhopar af alla Vestasiens och Europas tungomål. Trotsande alla ödeläggelser och alla oblida skiften, fortfor denna geografins underbara perla ännu att vara sin verldsdelns förnämsta handelsstad, ett outhärligt marknadstorg för öster- och vesterlandet. Sultanerne voro inga föraktare af det snöda guldet; de öppnade villigt sin hamn för alla länders köpenskap, under förbehåll att taga åt sig hvad de funno för godt. Och sultanerne vexlade om, men finanserna förblefvo alltid de samma, alltid lika beqväma. Pascharne sögo ut och urkramades som svampar.

Denna berättelse har icke antecknat alla de mutor, hemliga smygvägar och eunukers förord, hvarmed det slutligen lyckades Benjamin Zevi att bana sig väg till storveziren Kuprili paschas mottagningsrum och, åtföljd af tolken, öfverlemna i hans egen hand det viktiga brevet. Men när budbäraren kommit så långt, såg det ut, som skulle han ej komma längre.

Kuprili var en man om mer än 60 år med långt silfverhvitt skägg och bar

den gröna turban, som utmärkte hans höga rang. Den mäktige sonen af en fransk renegat låg utsträckt på sin divan. Österlånding till börd och seder, lät han sällan märka, att han af sin fader, fransmannen, fått en till hälften europeisk uppfostran och talade flytande franska. Denne man, hvilken hans

5 samtid prisade som en rättskaffens muselman, kunde efter behof förskapa sig till en orm eller en tiger, han kunde vara lika smidig, som han en annan gång var brutal, – än listig och grym, än öppen och ädelmodig, nästan ridderlig, alltid klok, alltid beräknande, kort sagdt en glänsande förening af europén och asiaten under samma turban.

10 Sedan sändebudet tre gånger bugat sin panna mot golvet, nedlät sig storveziren att genomläsa brevet och derpå afgifva turkiskt besked.

– Hvad? Son af en skabbig hund, hur vågar du komma till mig med ett så oförskämdt tillbud? Vet du icke, att min herre sultanen värdigas för närvarande tillåta republiken Venedig lefva i fred på hans utmarker? Och

15 hvad är det för en usel bakschich (drickspenning) du bjuder min herre för ett fredsbrott med gjaurerne? Bjud detta åt slafven, som tillreder min sorbet, och tacka min nåd, att jag ej skickar dig hem med afskurna öron.

– Min herre, den stormäktige fursten öfver vesterlandet Ruben Zevi tillbjuder profetens utkorade kalif, hvars lif den Allsmäktige bevare i tusen år,

20 ön Kandia med alla dess skatter, uppläste Benjamin oförskräckt sin inlärdas lexikon genom tolken.

Kuprili reste sig till hälften upp i divanen.

– Och detta bjuder den gamle kamelen, på hvilken alla menniskor spotta! Är då Kandia hans, efter han skänker det som en allmosa åt de trognes

25 beherskare? Säger han icke, att vi skola eröfra det med moslims blod? Kan icke min herre taga denna usla ö, den stund han finner för godt, och behålla den, utan att fråga en oren gjaur om hans lof dertill? Bort med dig! Helsa din herre, att jag hvarken hängt eller spetsat hans fattiga valp. Gå, det är nåd nog. Hassan, drif ut pojken; han må krypa ut helskinnad!

30 Med detta besked återvände Benjamin till den otåligt väntande Hagar.

– Allt förgäfves! Intet att göra! Han har intet annat än skymford till svar. Hade jag detta turkiska nöt en gång på Levants däck och en ärlig dagg i min lytta hand!

Hagar eftersinnade.

35 – Venedig har hunnit före oss. Men ingenting är förloradt; storveziren vill endast afpreja oss mera penningar. Vi skola tysta bandhunden med ett nytt köttstycke. Du skall utverka ett nytt företräde.

– Och återvända med afskurna öron! utbrast den förolämpade brodern.

– Nej. Skaffa mig en karldräkt med lösskägg; jag har gjort mig under-
rättad om allt; jag skall följa dig som din tolk.

Dagen derefter hade guldets klang och böneskriftmästarens girighet
åter banat en väg till den förtörnade storvezirens gemak. Besöket tycktes
ej vara oväntadt och utföll mindre onådigt. 5

Efter de föreskrifna vördnadsbetygelserna täcktes sultanens förtroende-
man fråga, om budbäraren var trött vid lifvet, när han än en gång vågade
besvåra de trogues beherskare.

Benjamin svarade, bugande pannan till golfvvet, på svenska:

– Jag önskar i djupaste underdånighet, att de trogues beherskare och 10
besynnerligen hans höge trotjenare måtte bekomma femtio goda rapp af
ett bamburör under fotsulorna, efter jag hör, att det skall brukas så här i
österlandet.

Tolken framträdde och uttydde denna underdåniga önskan på turkiska:

– Den stormäktige Ruben Zevis budbärare säger sig vilja öfverlemna åt 15
eders excellens' vishet att sjelfbestämma de vilkor, som kunna göra förevar-
ande ärende behagligt för de trogues beherskare.

– Hvad bjuder mig då den gamle kamelen der i sitt rätthål?

– Han bjuder, utom Kandia, qvitto på hela sin fordran hos framlidne 20
sultan Ibrahim.

Storveziren höjde föraktligt på axlarna.

– Hvad angå sultan Ibrahimskulder hans efterträdare?

– Han bjuder, fortfor tolken, – derutöfver femhundratusen genuesiska
dukater i fullvigtigt mynt.

– Femhundratusen? ... Det är ändtligen något förnuft i ett sådant anbud. 25
Men det kostar mig mer att utrusta en flotta mot Kandia.

– Är det tillåtet att yppa för eders excellens en sak af vigt utan vittnen?
fortfor den till tolk förklädda Hagar, plötsligt utbytande turkiskan mot
fransyskan.

Storveziren Kuprili studsade, fixerade ett ögonblick den spenslige tolken, 30
som ej såg vådlig ut för hans säkerhet, och gaf derpå böneskriftmästaren
en vink att aflägsna sig.

– Hvem är du? frågade veziren på samma språk.

– Jag är den, som kan bjuda ers excellens allt hvad edert snille ej kan
hoppas att vinna utan guld, svarade Hagar djerft. – Jag har Ruben Zevis 35
fullmakt *in blanco*. Tillåt mig att erinra om hvad eder vishet känner bättre än
jag, men som är nödigt för att uppfatta betydelsen af mitt anbud! Alltsedan
den store sultan Suleimans död för 70 år sedan hafva janitscharerne uppsatt

sultaner på kalifernes thron och åter afsatt dem. För 30 år sedan afsatte de sultanen Mustafa, tillsatte Osman II, mördade honom, uppsatte åter Mustafa och mördade honom året derpå. Mustafas förste son Murad regerade kraftigt och blodigt, men dog i sin halfva ålder. Andre sonen, Ibrahim, omgjordades med profetens sabel. Han älskade prakt, qvinnor, pelsverk och ambra, förslösade rikets skatter, gaf en armenisk jättinna Damaskus och lät henne styra. Ibrahim afsattes, dränktes i ett bad af rosenvatten och begrofs i ambra. Hans moder Validé Kösem uppsatte efter ett blodbad Ibrahims son Muhamed på thronen och styrde riket, tilldess att hon nattetid stryptes af ulemas, sofis och spahis med ett gardinsnöre. Sju storvezirer hafva inom få år tillsatts, afsatts, strypts, spetsats eller sönderslitits af vilda hästar. Eders excellens, den åttonde, afbidar samma öde, om ej alla tigrar och schakaler tystas med guld. Men alla tillgångar äro uttömda: thronbestigningen har ensamt kostat 4 080 pungar, hvarje pung räknad till 500 piaster, hvilket gör 1 958 400 dukater. Hären och flottan uppsluka än mera; mins, att en kristen flotta redan stängt Dardanellerna och att 40 fästen förlorats i Bosnien! Icke ens eders excellens oförlikeliga snille skall utan penningar lyckas bevara den unge sultanen på kalifernas thron.*)

– Unge man, inföll storveziren med rynkade ögonbryn, – huru många lif har du att förlora, när du vågar tala till mig ett sådant språk?

– Eder underdånige tjenare har endast ett, men det kan blifva eders excellens nyttigt, genmälde Hagar oförfäradt. – Må eder vishet urskulda min dristighet: jag hade icke vågat tala så till den mäktige förvaltaren af profetens arf, om icke eders excellens' företrädare Ahmed pascha blifvit söndersliten af hundar och stycken af hans fett blifvit sålda för 10 asper som botemedel mot gikt. Mins, att det gäller återupprättelsen af osmanernas herravälde öfver verlden. Eders excellens är den man, som profeten utkorat till detta höga värf, och den ende, som förmår utföra det. Men äfven ett lejon kan kämpa förgäfvnes utan en droppe lifgifvande vatten, och eders excellens behöfver mycket penningar. Världigas inse hvad det innebär att i hvarje fara kunna anlita Ruben Zevis outtömliga tillgångar, att med hans guld kunna tämja de grymmaste motståndare och att med detta samma guld kunna uppställa ständigt nya härar till thronens försvar eller till utvidgandet af halfmånens makt! Det hemliga och viktiga anbud, som jag sist velat tillägga å Ruben Zevis vägnar, är, att han bjuder eders excellens öppet kreditiv på

*) Sistnämnda fakta tillhöra hvälfningarna i Konstantinopel under 8 år, från 1648 till 1656, då Kuprili blef storvezir.

sin agent i Konstantinopel, grekiska bankirhuset Argyropulos, mot pant af tullinkomsterna i Smyrna, Aleppo och Alexandria.

Kuprili pascha var den störste statsman, som de barbariske osmanerne dittills frambragt. Han öfverlade och fann skälen bindande. Så mycket hade Venedig ej kunnat bjuda honom. Han antog tillbudet. 5

När kreditiv och pantförskrifning utvexlats, lade storveziren sin hand på den frimodige tolkens skuldra, såg honom skarpt i ögat och sade:

– Du är icke en man, du är en qvinna!

– Eders excellens säger det, svarade Hagar, aftagande lösskägget. – Jag är Ruben Zevis dotterdotter och syster till denne hans budbärare. 10

Hon kunde ej undgå att rodna. Hennes för en muselmans ögon alltför smärta, men behagfulla gestalt röjde sig under karldräkten. Hennes österländska drag med de mörka, blixtrande ögonen framträdde som genom en förvandling, när hon bortlagt lösskägget. Storveziren betraktade henne, lika förvånad öfver hennes skönhet, som nyss öfver hennes klokhets. 15

– När du ombytt dräkt, sade han, – vill jag föreställa dig för min son Ahmed.*)

Hagar gjorde en djup vördnadsbetygelse, utan att svara. Hon kände ingen håg att blifva slafvinna i ett turkiskt harem.

12. Slafvens slafvinna. 20

Hvad skulle drottning Kristina säga?

Två dagar derefter visade sig en trupp af 50 spahis, medförande två rikt sadlade arabiska hästar, vid hamnbryggan, der Levant låg förtöjd. Agan Mustafa frambar en inbjudning för Ruben Zevis båda sändebud till storveziren Kuprilis palats. 25

En vägran var icke möjlig. Tätt beslöjad, tog Hagar plats i den ena sadeln med dess guldstickade schabrak, hennes bror i den andra. De infördes i palatset vid olika trappor, Benjamin till storvezirens gästrum, Hagar till »den lycksaliga trappan», som ledde till harem. Nu bar hon sin qvinliga europeiska hofdräkt och föreställdes för storvezirens främsta gemåler. Hennes hjerta klappade; skulle hon instängas i detta praktfulla fångelse, bland dessa perlsmyckade gamla och unga qvinnor, som plockade i hvarje band 30

---

*) Ahmed pascha blef 1661 storvezir efter sin fader. Desse två store statsmän lyckades för en tid återupprätta sultanernes sjunkande makt.

af hennes klädning, utdrogo nålarna i hennes hår och profvade i utbyte sina smycken på henne? Hvilket stoj, hvilket sladder! De trötnade icke att ömsom beundra, ömsom begabba denna underligt styfva, snåft kostymerade nya varelse, så olik alla andra i hållning och drägt. Hvarför införas i ett harem, trodde de, om ej för att blifva dess invånarinna? Kände de svart-sjukan? När har en medtäflarinna undgått dess pilar? Dessa okunniga, viljelösa, instängda naturbarn hade dock frihet att skratta, gråta, prata, undra, älska, hata, förtala – allt, utom att tänka. De fjortonåriga undrade, om ej den nya favoriten var några år äldre än de. Och Hagar förstod turkiska.

Slafvinnor kringbjödo dadlar och syltade rosor. De perlsmyckade kastade sig öfver sötsakerna som snåla barn. Odaliskerna väntade befallning att utföra en dans, men de bedrogo sig. Icke i dag.

Harems tjocka sidenförlängan drogos åt sidan, och in trädde mellan raden af eunuker, icke den unge Ahmed, som Hagar fruktade, men en bildskön gosse om sju år, vid hvars åsyn alla harems invånarinnor kastade sig med ansigtet mot golfmattorna. En vink, och främlingen måste betyga samma vördnad. En annan vink, och alla uppreste sig. Men nu behöfde ej förhatliga slöjor täcka alla dessa behag för manliga blickar. Inför denne gosse föllo alla slöjor till marken. Han, som var allas herre, skulle se allt.

Hvilket sällsamt barn! Österlandets piltar kunna leka som andra, rasa i pojkstreck, glömma allt för ett namnam eller ett muntert äfventyr, men denne gosse tycktes upphöjd öfver sin ålders lättsinne. Så ung, tycktes han redan förut bestämd till strider och sorger. I hans djupa, drömmande blick låg ett underbart allvar. Han var dock märkbart förlägen. Han hade underkastat sig en ceremoni och var dresserad att utföra den värdigt. Hagar förstod, att detta sköna, blomstrande, sorgsna barn i svafvelgult siden och guldvirkad turban, der ädelstenarne gnistrade, ej kunde vara någon annan, än kalifernes efterträdare, padischan, den unge sultanen Muhamed IV. Kuprili följde honom; svit och eskort hade stadnat utanför detta, för alla andra än harems herre fridlysta rum.

Den höge gästen skred långsamt och brydd genom salen, utan att helsa. Blott när han stadnade framför den äldsta af Kuprilis många gemåler, Fatme, som hade kunnat vara den yngstas mormor, hörde man honom framsäga en inlärd lexa af höflighet. Fatme åhörde honom knäböjande med armarna korsade öfver bröstet. En vink af storveziren, och Hagar måste nedfalla i samma ödmjuka ställning. Det kokade inom henne, men der fanns intet val. Afundsvärda lycka! Padischan hade åter stadnat och nu midt framför henne.

Den sjuårige sultanen, föremålet för allas beundran och allas skräck,

förunnade främlingen från vesterlandet en kort, likgiltig blick, vände sig frågande till sin storvezir, mottog af honom en narciss och räckte narcissen åt Hagar. Det var *selam*, blomsterspråk. Derpå vände han henne ryggen, påskyndade sina steg, nöjd att undkomma, och försvann samma väg, der han inträdt, åtföljd af storveziren.

5

När i vår tid ett godståg stadnar, lastadt med boskap, får man bevittna mångahanda ljud, då alla tungors band i ett nu blifvit lösta. Kuprilis harem erbjöd en liknande konsert, när den sista fliken af förhänget fallit och det fruktade barnet var borta, han, som blott behöfde rynka ett ögonbryn för att låta insy alla dessa stackars skrattande varelser i säckar och dränka dem i Bosporen. Ett berg hade fallit från alla bröst; der uppstod ett skrik, ett skratt, ett döfvande sorl af utrop och frågor. Hvad sade han? Hvad ville han? Hafva vi funnit behag inför profetens skugga? Och hvad betydde hans *selam*?

10

Hvad *selam* betydde? Detta förklarades snart af första gemålen, hon, som åtnjutit den oskattbara nåden att få höra den inlärdas barnlexan. Hon framträdde till den förvånade Hagar, kastade sig för hennes fötter och lade hennes fot på sitt hufvud. Nu förstodo alla herskarens mening. I en nyare tid låter kalifen sin näsduk falla. I den mindre civiliserade tid, när osmanerne icke förstodo bruket af näsduk, betydde den mera poetiska sinnebild af en narciss, att de trognes beherskare valt sin första gemål.

15

20

Innan Hagar ännu hunnit hemta sig från sin öfverraskning, inträdde två svarta slafvinnor, som stumma ledsagade henne till ett praktfullt gemak i det inre af harem. Slafvinnorna aflägsnade sig; hon var allena.

Var detta en dröm? Hagar hade ögonblick, när hon drömde vaken. Hon betraktade rummet; det doftade af nardus och hade varit förtjusande, om det ej alltför mycket liknat ett fängelse. Öfverallt persiska mattor, indiska divaner, tapeter från Samarkand. Hon upplyfte förhänget till höger: ett toilettrum; förhänget till venster: ett badrum. Hon såg ut genom det låga, halvcirkelformiga fönstret: en förtrollande utsigt öfver staden, ruinerna, trädgårdarne, hafvet, tallösa segel och i blånande fjerran den asiatiska kusten. Men fönstret var högt beläget, djupt derunder glimmade vatten, och likasom hade detta ej erbjudit säkerhet nog, bar detta fönster ett förgylt galler af jern.

25

30

En timme förgick. Väntan, obesvarade frågor, hemlig fruktan, suck efter frihet. En broderad klocksträng tycktes erbjuda sin tjänst. Hagar ringde. En af de svarta slafvinnorna inträdde.

35

– Hvart har man fört mig? Hvarför är jag här?

Slafvinnan öppnade läpparna och pekade på sin afskurna tunga. Detta svar var alltför begripligt.

– Men jag vill icke vänta längre. Ledsaga mig ut! Jag vill rida tillbaka till min galér vid hamnbryggan.

Slafvinnan öppnade dörren och pekade på två beväpnade svarta eunuker, som stodo i korridoren. Flykt omöjlig. Hagar blef åter allena. Hvertill
5 allt detta? En tanke, hvilken på samma gång innebar förfäran och tjusning, öfvervåldigade alla andra intryck. Narcissen!

Med möda beherskade hon sina upprörda känslor. Dörren öppnades. In trädde storveziren Kuprili, ursäktande sig med skyldigheten att ledsaga sultanen tillbaka till hans palats. Den mäktige vezirens sätt och ton voro
10 märkbart förändrade. Han förblef stående framför sin sittande fånge och visade henne det slags tillbedjan, som bildhuggaren visar en gudabild, hvilken han sjelf mejslat ut och stält der han finner den bäst göra verkan.

– Dotter af en otrogen, sade storveziren högtidligt på turkiska, – tacka profeten, att du funnit nåd för min höge herres ögon! Världigas förlåta din
15 slaf, att han vid din första åsyn var nog dåraktig att tänka på en mindre upphöjd förbindelse. Profeten har upplyst mig bättre om dina höga egenskaper. Verldens visaste stjerntydare, den helige dervischen Hussein Ben Ali, har i natt vakat vid Suleimans kiosk, och stjernorna hafva för honom förkunnat himmelens järtecken. Öfver den vestra himlaranden har uppstigit
20 ett tecken, bebådande seger och storhet åt de trogues kalif. Jag har deraf förstått, att du är den utkorade och att ingen annan plats är dig värdig, än den vid sidan af vår store profets skugga. Tillgif din tjenare, att han icke velat försumma en enda dag för att förvissa sig om stjernornas profetia genom att framställa dig för sin höge herres ögon, hvilka Allah förlåne solens glans,
25 som befruktar jorden. Du har funnit nåd inför dessa höga ögon, som komma verlden att darra, och jag är den förste, som vid dina fötter bringar dig min underdåniga hyllning.

Vid dessa ord nedkastade sig den allrådande storveziren framför divanen och kysste Hagars fötter. Hon drog dem icke tillbaka. Hon hade fått tid att
30 förstå, om också ej att betänka sitt ödes omskiften. Det första intrycket af en makt som Kuprilis vid hennes fötter var oemotståndligt. Osmans sjunkande stjerna beherskade ännu det östra Europa, det vestra Asien. Dessa verldsdelar, dessa myriader af folk nedkastade sig nu för henne i Kuprilis person. Hittills hade icke qvinnan betydt för desse barbarer annat än lustan:
35 de skulle nu lära känna henne som en tänkande varelse. Hagar förstod, att hon blifvit redskap för en palatsintrig och var klok nog att genomskåda höghetens faror. Kuprili kysste hennes fötter i den hemliga afsigten att begagna henne som ett verktyg för sin makt. Genom henne ville han beherska den

unge sultanen, och befanns hon oduglig dertill, skulle hon försvinna, som så mången försvunnit, en natt i Bosporens svala böljor. Hvad mer? Varsamhet, klokhet, list mot list!

– Stå upp! sade den utkorade med en värdighet, medfödd på samma gång som inlärd uti Kristinas skola. – Om det är så, som du säger mig, skall rikets förste tjenare icke ligga vid mina fötter; han skall vara min förste rådgifvare. Det kan icke förundra en så vis man, om en så oväntad ära framkallar vissa betänkligheter. De trogenes beherskare, hvilken Gud förläne Suleimans segrar och Davids lifslängd, är ännu ett barn.

– Höga herskarinna, denna betänklighet vittnar, som allt, om ditt upphöjda förstånd. Det är icke tillåtet för en muselman att äkta en gemål, förrän han uppnått sexton års ålder, men det finnes ingenstädes förbudet i vår heliga Koran att före denna tid utkora en gemål. Jag har förutsett denna betänklighet. Vår höge herre skall ej hafva ett harem före sitt sextonde år, men du skall hafva din våning i hans palats, såsom hans farmoder Kösem tillförene haft, förrän vi nödgades aflägsna henne, och hvilken hans moder Tarchan ännu behåller som nuvarande validé. Hon är god och eftergifven; hennes öra skall lyssna på dina läppars ord. Du skall dagligen hafva tillträde till padischa, till en början som rådgifvarinna, sedermera, när tiden är kommen, som hans första gemål.

– När denna tid kommer, anmärkte den nya sultaninnan, – skall padischa icke mera begära en vårdarinna; han skall begära en jemnårig eller yngre gemål.

Kuprilis ögonlock veckade sig i en slug blinkning.

– Höga herskarinna, tillåt mig säga, att du underskattar makten af dina behag och öfverlägsenheten af ditt snille. Du har nio år att vinna ett obestriddt inflytande. Du skall behålla det äfven som den första i ett harem, och det skall bero på din vishet, när du finner det nödigt att utvälja åt din herre yngre gemåler.

– Du lugnar mina farhågor, mäktige vezir! För rikets styrelse hyser jag inga bekymmer; den kan ej anförtros i värdigare händer än dina. Min ärelystnad skall blifva att vara min höge herre till nöje och hvar dag upplysa honom om dina förtjenster. Fordrar du af mig att bekänna profetens lära?

– Kalifens första gemål kan ej umbära muftis och ulemas' tjänster. För öfrigt är det endast män, som vi tvinga med svärdet att omfatta vår heliga tro. Vi känna ej de kristnes ofördragsamhet mot kvinnor. I vårt harem trifvas alla bekännelser.

Åter kokade något inom Hagar, – icke hennes tro, men en kvinnas sjelf-

känsla. Desse vildar föraktade qvinnans tro, emedan de ej tillerkände henne en själ.

– Godt, sade hon kallt. – Mufti och ulemas skola blifva nöjda med mig. Du vet nu, mäktige vezir, att du utan fruktan kan anförtro mig din herres
5 dyrbara person. Fordrar du något mer?

Om Kuprili varit lika uppriktig, som han var slug, skulle han hafva svarat:
»Jag fordrar, att ditt öra skall vara hos mig och din mun hos sultanen.»
Men han svarade:

– Din slaf kan ingenting fordra, han kan endast bönfälla att vara inne-
10 sluten i din höga bevågenhet som en dolk af stål i ett skrin af guld. Jag skall föreställa för dig min höge herres fastrar: Aische, Fatime och Chanfade. De skola räcka dig handfatet att två dina händer. Behagar du flytta redan i dag till padischans palats?

– Jag vill i sex dagar vara din gäst. Jag vill sända ett budskap till min
15 morfader, Ruben Zevi. Han har dufvor från Konstantinopel; jag har dufvor från Regensburg.

Kuprilis panna rynkades under turbanen.

– Kalifen *begär* ej sina gemåler; han *väljer* dem.

– Ditt ord är vishet, svarade Hagar lugnt. – Jag begär ej min morfaders
20 samtycke, jag underrättar honom om padischans nåd. Du skall läsa mitt budskap och hans.

– Befall! genmälde storveziren.

– Vidare önskar jag ett möte i din närvaro med min broder Benjamin.

– Befall!

– Slutligen vill jag behålla min trotjenarinna Sabina samt mina dufvor
25 från Regensburg.

Efter något betänkande blef äfven denna önskan beviljad. Blefve dufvorna vådliga, funnes äfven andra medel än hökar. Fördraget var avslutadt; en fånge kunde ej fordra mer af sin fångvaktare. Sultanens allrådande minister
30 tänkte vid sig sjelf, när han lemnade harem:

Eldslågan är oss nyttig, blott vi instänga henne inom starka murar. Denna qvinna kan blifva en oskattbar bundsförvandt eller en farlig fiende. Jag skall sörja för att hon väljer det förra. I värsta fall finnas silkessnören ... och säckar.

Hagar blef ensam. Den tillslutna dörren reste sig som en mur mellan allt hvad hon hittills varit och allt hvad hon härefter skulle blifva. Hon hade mottagit stjernornas kallelse, såsom man mottager det oundvikliga, ej utan
35 bäfvan, men utan tvekan. Nu började striden inom henne. Det förgångna

reste sig upp, hon skakade det af sig som en sliten klädnad. Detta lif bakom henne, en tillvaro utan fäste, ett sökande utan mål, hvad var det då värdt? Der fanns intet och ingen, vid hvilka hon hängde oskiljeligt fast. Men den tankeverld, i hvilken hon lefvat, den okufliga trängtan till frihet, som alla förödmjukelser endast gjort än okufligare, hvad skulle det blifva af dem? Hon skulle nedsjunka till ett harems förnedrande, andefattiga, tanklösa djurlif, matas med sötsaker, roas med lekverk, prydas med grannlåt. Hon skulle stängas i bur, smidas i gyllene fjettrar, ingen rörelse fri, ingen handling sjelfständig, och detta för lifvet! Hon skulle tjena två despoter i viljelös trældom, uppfostra den ene, lyda den andre och kunna dränkas af båda. Hvilket nät af hyckleri, hvilket lif af falskhet! Hon, den stoltaste, friaste, mest kunskapsrika och mest begåfvade af sitt kön, skulle förnedra sig så lågt under sina jemlikar i rang och under sjelfva den forna, fattiga Hagar Ring ...

Hon kastade sig tillintetgjord ned på divanen. Hvad hade hon ej velat gifva för en enda barmhertig tår, en enda tröstande bön! Men hon kunde ej gråta, hon kunde ej bedja. Hon kunde endast känna sig så hopplöst öfvergifven, så hjälplöst förlorad, som man känner sig, när man byggt allt på sig sjelf och förlorat sig sjelf.

Med ens sprang hon upp.

– Hvad skulle drottning Kristina säga, om hon såge sin Doxa i denna förnedring? Skulle hon ej skratta så hjertlöst, som blott hon kunde skratta? Skulle hon ej triumferande utropa: jag sade dig det; utan mig är du intet!

Vredens rodnad uppsteg på Hagars kinder.

– Då skall jag fråga henne så, som hon brukade fråga mig: vet du hvem jag är och hvem *du* är? Vet du väl, att jag nu befaller öfver ett rike, mot hvilket ditt är ett nötskal? O, jag har suckat, jag har förtärts af åstundan att en gång blifva din jemlike, och nu står jag öfver dig, nu är din plats vid mina fötter! Säg mig icke, att du råder enväldig öfver ditt rike och att jag köper min makt med att vara en storvezirs lydiga träl! Jag är född till makten, som du, och hvad du oförskyldt fått genom arfsrätt, det skall jag vinna med klokhets och kraft. Nio år, och vi skola mäta hvad du då är mot mig! Du föraktar en makas pligter, du försmår att böja dig under en man. Välan, jag är ett barns gemål, jag är lika sjelfständig som du; men jag är hvad du icke *kan* vara, fastän du gerna ville: min herres herskarinna.

Den nya sultaninnan gick häftigt fram och åter öfver de mjuka mattorna. Hennes beslut var fattadt; hon hade återvunnit sig sjelf.

– Hvarför darra? Lotten är kastad och kan icke ändras. Jag skall vara Kuprilis slafvinna, med vilkor att han skall blifva min slaf. Min stjärna, jag

tackar dig! Du har fört mig till maktens trappor; du skall en gång föra mig till dess gyllene thron. Jag har varit intet; jag skall en gång vara allt.

En sakta suck från gemakets tröskel besvarade dessa ord. Sabina hade hitförs på storvezirens befallning och stod nu vid dörren i häpen förbidan.

5 Den ärliga Nerkeflickan var utom sig af förskräckelse.

– De säga ... de säga, att hundturken tagit min kära jungfru!

– Ja, till sin drottning, Sabina. Och du skall vara min första hofjungfru.

Är du icke glad åt en så stor ära?

10 – Glad? Gud tröste så visst. Skulle jag vara glad, när höken tager min fina gulddufva?

– Läs något för mig; jag behöfver ett ord mot ofrid. Läs psalmen 45 om Herrens smordas förmälningsång!

15 Sabina tog suckande psaltaren från Riseberga, bläddrade deri, men kunde för tårar ej finna förmälningsången. I stället föllo hennes ögon på psalmen 57: – »Jag ligger med min själ bland lejon; människors barn äro eldslågor, deras tänder äro spjut och pilar, deras tungor äro skarpa svärd. De ställa nät för min gång och nedertrycka min själ. Upphöj dig, min Gud, öfver himmelen och din ära öfver all verlden!» ...

– Det var icke den rätta psalmen, Sabina.

20 – Var det intet? Förlåt ... »Min fot hafver stapplat» ... »Förliten eder icke på furstar!» ... »Du, Herre, gör icke förbund med förderfvælsens thron» ...

– Nej, nu kan du icke läsa. Tillred min bädd! Du är nu allt, som återstår af mitt förra lif ...

25 13. Westfaliska freden.

Huru förunderligt! Att kunna förlikas med hela verlden!

30 Ryttaren på den röda hästen fortfor att rida. Han hade 1647 sett de stridande härarne utsvälta hvarandra i Böhmen, hade med grinande välbehag räknat tusen och åter tusen offer för hungersdöden. Han hade sett landtbefolkningen smyga sig ut vid nattens inbrott från sina gömställen i skogarna och kasta sig öfver döde och halfdöde vid lägrens utkanter, icke mer för att plundra, utan för att som vilddjur gnaga en rest från de dödas afmagrade ben. Han log; han hade sett mera omenskliga uppträden, sett barnen uppåta sina
35 döda föräldrar och halfmultnade lik uppgräfvast ur kyrkogårdarne. Sådant är

kriget, det kommer aldrig allena; svärdet och kulan äro barmhertiga i bredd med hungern och farsoterna. Pesten var hemma här, han kom, han gick och kom åter som korpen öfver ett slagfält. Hvad hade icke denne ryttare sett i de usla baracker, hvilka under trettiåra-kriget tjenstgjorde som fältlasaretter!

Men han red vidare, han hade ej nog, han får aldrig nog. Han skulle vid sidan af nöden och döden äfven se hatet. Han följde hessiske öfverlöparen Melander på dennes härjningståg genom Hessen. Götz hade blifvit öfverträffad: 17 städer, 30 slott och 300 stora byar uppgingo inom få veckor i lågor. Sista spillran af Hessens välstånd var ödelagd, och Melander belönades med titeln grefve von Holzapfel.

Ryttaren fann behag i denne skicklige härförare, såsom han funnit behag i Wallenstein, i Banér, i Altringer, i Götz, och följde med nöje hans vidare fälttåg. Der var att hoppas något mer än vanligt af menskligt elände. När Melander år 1648 förenat bajerska hären med den kejsrerliga, räknade han under sitt befäl 33 000 krigare, – der fanns ännu något att slagta, – och dessutom 127 000 lösdrifvare, qvinnor och barn. Hvilket utsökt byte för mordengeln, om denna här led ett nederlag! Lifvad af förhoppningen, följde ryttaren hären till närheten af Augsburg i Bajern.

Wrangel och Turenne tågade Melander försigtigt i spåren och uppnådde honom vid Zusmarshausen, just när han bortskickat bajrarna för att lätta återtåget och stod qvar med de kejsrerlige. Det var en skön majnatt. Allt doftade i vårens första fågring, och sylviorna, som ej kände annat än kärlekens och svartsjukans krig, sjöngo i lindarnas kronor sina drillar för de tyst i mörkret marscherande svenske och franske krigarne. En ung öfverste, Gustaf Kurk, som vuxit från sina älskogsgriller, sporrade i spetsen för 800 ryttare sin häst till det första anfallet. Han högg in, mötte skarpt motstånd, kastades tillbaka, högg åter in och lyckades bättre. Tre gånger höllo de kejsrerlige stånd, tre gånger veko de. Sårad, lät Melander bära sig på pikar i hetaste kulregnet, genomborrades af en ny kula och föll. Motståndet bröts, den kejsrerliga hären blef slagen på flykten, och de 127 000 ... Här var något att göra för ryttaren på den röda hästen. Han red in bland dessa flyende, värnlösa, trasiga, uthungrade människoskaror, hvilka betäckte fält, vägar och höjder, så långt ögat såg. De redos omkull, trampades ned, kastades öfver hvarandra och sönderklöste hvarandra, der de blödande lågo på marken, för att frånrycka hvarandra ett stycke bröd. De, som blefvo vid lif och förmodde fly, skingrades hemlösa och roflystna kring bygderna, gifna till pris åt alla lustar och alla eländen. Svenskarne ryckte in i Bajern och härjade så grundligt, att ännu efter 200 år deras namn blef en buse för ostyriga barn.

Ryttaren öfvergaf Wrangel och följde Königsmark, då denne en varm sommarnatt tog genom öfverraskning Lilla sidan af Prag. Här var icke så mycket blod, som icke mera byte att vinna. Allt hvad vida, angränsande nejder lyckats berga undan vänners och fienders rofgirighet räddades hit

5 bakom starka murar och sköflades här, när murarna blifvit öfverstigna. Hvarje svensk, hvarje finsk höfding blef rik till en tid. Königsmark efterlemnade millioner, drottning Kristina fick sitt lystmäte af dyrbara handskrifter, och Upsala universitet fick *Codex argenteus*. Pfaltzgrefven Karl Gustaf kom med höstens dimmor för sent att dela de svenska vapnens segrar och byten.

10 Ryttaren på den röda hästen kände sig trött efter 30 års ridt och rastade några ögonblick i den segrande härens läger. Här firades segern med dryckeslag och rullande tärningar. Det ungerska vinet döfvade alla samvetsqual på samma gång som alla minnen af mödor och umbäranden. Hvarför skulle ej krigaren stjäla åt glädjen och glömskan en timme eller en natt af den korta

15 tid han ännu hade öfrigt att lefva? Tärningarnas rassel öfverröstades af vilda dryckesvisor, skallande löjen och, för ombyte, stundom ett oqvåde, följdt af ett svärdshugg. Insatsen i spelet var det byte man tagit i dag och skulle förlora i morgon. Flitens sparpennning och ockrarens snöda guld gingo lika lätt ur en hand i en annan. Ett röfvadt silfverkrucifix vägdes i handen och

20 hölls som insats mot en skön fånge bland de 127 000. Ryttaren hånlog: det var icke nog med blod, tårar, elände, hat och sköfving: kriget skulle ännu dertill förvilda den sista återstoden af religion och seder.

Vid det att ryttaren fortsatte sin färd öfver igengrodda åkrar och brända städer, egnade han en flygtig blick åt ett stort förfallet hus, som händelsevis

25 kvarstod och varit begagnadt till stall. Hans blick ljusnade; han fann åter ett spår efter föregående ridter. Detta hus hade tjenat en fordom blomstrande skola, anlagd af Luthers samtida. Lärarne hade dött af svält, lärjungarne hade förskingrats och blifvit soldater eller röfvere eller båda delarna. Det protestantiska Tyskland hade före kriget organiserat ett utmärkt skolväsen.

30 Detta var nu förstördt; det slägte af ungdom, som nu skulle taga arf efter sina fäder, hade fått sin uppfostran bland de 127 000 eller deras gelikar.

Äntligen kom ryttaren till två städer i Westfalen, hvilka ännu hade tak öfver hufvudet för fredsunderhandlingarna, Münster för fransmännen, Osnabrück för svenskarne och båda för deras motståndare. Han skådade

35 från sadeln in genom fönstren på rådplägningarna; han nästan önskade, att dessa skulle leda till någon påföljd, ty han behöfde samla nytt bränsle, förutan hvilket äfven den skönaste eld småningom utslocknar. Denna oväntadt fromma önskan blef länge besviken. I sju år hade man mäklat om fredsvil-

koren. I början af kriget hade nödropen från förödda länder blifvit med hvarje år högljuddare, sedan åter allt vanmäktigare, tilldess att de slutligen liknade en döendes suckar. De studsade ohörda tillbaka från stenmurar. Hvarför skulle furstarne afsäga sig sina anspråk, diplomaterne sin ärelystnad, krigarne sitt byte? Makt stod mot makt, tro mot tro, anspråk mot anspråk; ingen ville ens gifva sig skenet att behöfva fred. Tron var den envisaste. Ingen fred mellan jungfru Maria och kättarne! Ingen fördragsamhet mellan lutheraner och calvinister! Intet pris var för dyrt för den eviga saligheten. Kurfursten Maximilian af Bajern, som lät gissla sig alla dagar, ansåg gåfvan af ett helgons hufvudsål fullt uppväga hans lands ödeläggelse och hundra tusen människors undergång.

Sändebuden fördröjde sina resor, ministerråden sina svar. När svaren efter månader anländt, hade nya frågor uppstått och måste åter vänta på svar med kurirer. Huru man tvistade om fullmakter, titlar och företräden i rang! Skulle Venedigs sändebud hedras eller ej med titeln af excellens? Skulle ett sändebud besöka ett annat eller först vänta besök? Huru skulle de kläda och uppföra sig vid detta besök för att ej nedsätta sin rang? Skulle man sitta till höger eller till venster vid rådsbordet, åka före eller efter en medtäflare i processionen? Skulle kejsaren representera det heliga romerska riket, eller skulle hvar liten landtgreffe hafva sin röst vid besluten? Det sistnämnda gälde dock öfverhögheten; betänkligare voro de budskap kurirerne medförde från kriget. Hvarje framgång ökade på en sida fordringarna och kom den andra sidan att tveka. Nej, ännu borde man vänta, der kunde ännu inträffa ett gynnande omslag. Och under allt detta, hvilken afund, hvilka ränker, hvilka hemliga instruktioner och listiga smygvägar i denna myrstack af underhandlare!

Historien om fredsunderhandlingarna i Münster och Osnabrück, som mer eller mindre berörde alla Europas stater, utom Turkiet och Ryssland, fyller sex digra band. Ryttares fruktade stund var dock ändtligen kommen, när krigslågan måste slockna af brist på bränsle. Kejsar Ferdinand III hade offrat sina sista härar och sista skatter, hans arfländer hotades, hans bundsförvandter afföllo. Helgonets hufvudsål hade ej kunnat rädda största delen af Bajern. Detta medan Sverige ryckte i fält med 70 000 man, Frankrike med 40 000. Westfaliska freden undertecknades den 10 oktober gamla stilen 1648 i Osnabrück och kort derefter i Münster. Vilkooren äro kända: samvetsfriheten garanterad, det heliga romerska riket upplöst i en konfederation af 361 suveräna småstater, 8 kurfurstendömen och en namnkejsare, som behöll titeln; landvinningar för Frankrike, Sverige, Hessen-Kassel och

Brandenburg; 5 millioner riksdaler åt Sveriges besoldade härar. Spanien fortsatte ännu i fyra år sitt krig mot Frankrike.

Ett så omfattande fredsfördrag hade världen icke bevittnat sedan Roms lysande dagar. Trettiåra-kriget började för tron, men slutade för makten.

5 Kyrkan, som ville vara allt, blef derefter föga mer än staternas tjenarinna. Påfven Innocentius X, som protesterade mot Westfaliska freden, förstod ej sjelf huru berättigad hans protest var ur högre synpunkter, än hans påfliga maktlystnad. Ty med kampen för tron försvunno ur världen de högsta
10 lifsfrågor, hvilka dittills förmått elda och samla Europas folk sedan kors-
tågens tider. I den tomhet de efterlemnade intrusade alla lägre lidelser och
begannte kifvas om makten. Furstarne framdrefvo de omyndiga folken som
fårahjordar i kamp för sin politiska maktställning. Der furstar ej styrde,
uppreste sig folkens afund i krig om handelns öfvervigt och enskilda för-
15 delar. Man slogs, men man slogs icke mer för det högsta i lifvet eller för
den eviga saligheten; man slogs i ett och ett halft århundrade framåt för
makt, guld och ära, intilldess att samvetsfriden ur sig aflat tankefriheten
och denna åter ur sig framfödt folkfriheten, som famlade efter sitt mål i det
konstitutionela statsskickets och nationaliteternas tidehvarf.

Ryttaren på den röda hästen sadlade af och unnade sin trogne följeslagare
20 ett ögonblicks rast.

– Hvad? sade han. – Redan trött och ännu så mycket ogjordt i världen!
Din hof är sliten, dina länder betäckta med lefradt blod. Vet du icke, att
mycket återstår och att vi ännu hafva långt till tidernas ände? Välan, rasta
här ett ögonblick i askan af den förstörda staden och beta grafvarnas gräs,
25 medan jag uppstiger till bergstoppen och öfverskådar mitt verk!

Han behöfde uträtta sin långa kropp, som domnat vid sadelbommen.
Med några steg stod han på höjden af Finsteraarhorn och skådade ut kring
Europa. Midtens riken, de, som äro hvarken nord eller söder, hvarken ost
eller vest, voro fruktansvärdt ödelagda. Två tredjedelar af deras befolkning
30 hade fallit för svärdet, hungern och pesten; de kvarlevande sågo sig för
hvarje steg skyggt tillbaka, om icke tilläfventyrs härjaren åter stod bakom
deras rygg. Bättre, men långt ifrån lyckligt lottade, voro verldsdelens öfriga
riken. I öster uppstego mörka hotande moln, genom hvilka man såg bojar-
erne spjerna mot dynastin Romanov, de polske småfurstarne slamra med
35 sina sablar mot en maktlös konung och ett hotande horn af halfmånen
dunkelt framglimita ur skyn. I söder skälfde det solbelysta Neapel i raseri
mot Spanien, som, sjelf angripet af Frankrike, ej ville släppa sitt byte. I vester
bevakade britternes upproriska ö sin fångne konung, medan Nederländerna

stolt utvecklade på hafven sin fria flagga. I norr hamrade vapensmedjorna utan hvil, hvarannan arm togs från plogen, men handeln blomstrade, segrarne aftorkade många tårar. Sverige och Finland kände ej sjelfva huru betänkligt de blödde; det besegrade Danmark kände det desto mer.

Freden kom. Freden, det var gamle kung Göstas tid, som hade upphört med klockljuden öfver hans graf. I Sverige och Finland fanns nu mera knappt den man eller qvinna, som kunde minnas en fredstid. Det ena släktet efter det andra hade födts, uppvuxit, lefvat och dött i ofred. Huru många fiender? Detta var frågan. En, – det var icke att tala om, det gälde mest gränsbygden. Två, – då gälde att hålla ryggen fri. Tre eller flera, – för dem fanns endast en bot: segern. Och nu, nu skulle man ej vänta någon fiende mer. Huru förunderligt! Att kunna förlikas med hela världen, att icke mer behöfva skicka sina söner till döden i fält, att icke behöfva gifva den ena brödkakan af två till härens underhåll, den enda hästen till trossen, den enda dalern till det omättligen kriget! Detta kändes ovant. De gamle trodde det icke, de hade så ofta blifvit svikne förr; de unge trodde det icke heller och skyndade att uttaga lysning till bröllop, innan en ny utskrifning kom att rycka fästmannen bort ur hans fästmörs armar. Tacksägelse hölls i kyrkorna; en del städer, som ännu hade talgljus och sältran, illuminerade, andra hade det icke och förblefvo mörka i sena höstqvällen. Folket i bygderna förstod sig icke på sådan grannlåt. Visst funnos många, som tackade Gud, men äfven de underlätto icke att ännu, för säkerhets skull, läsa litanian och fredsbönen efter tacksägelsen.

Stockholms stad lefde i festjubel: der hade man sörjt för att rätt åskådligt upplysa menige man om fredens betydelse. Gudstjenster i alla kyrkor, skådepenningar, fyrverkerier vid slottet och strömmen, folkförlustelser af alla slag på torg och i trädgårdar. Nu hade drottning Kristina anledning att slösa. Det var höjdpunkten af hennes och rikets makt, men det var äfven höjdpunkten af hennes ära, ty alla visste, att det var hon, som påskyndat den ärofulla freden, och utan hennes maktspråk hade denna sannolikt ännu hängt på udden af fältherrarnes svärd. Första ilbudet fick en guldkedja om 600 dukater, budbäraren adlades, belöningar utdelades med frikostig hand, och fredstraktaten inlades i en kupa af guld.

Var glädjen icke lika odelad vid kejsar Ferdinand III:s hof, så var man dock mån om att bevara glädjens sken. Äfven der sjöngs *Te deum*, folket förlustade sig, klockorna ringde, messorna ljödo natt och dag, processioner af munkar genomtågade Wiens gator med fladdrande standar och helgonens ben i granna relikskrin. Jungfru Maria erkändes icke slagen: himlens drottning hade, mäktigare än den jordiska deruppe i snölandet, bedt för freden.

En af kejsarens undersåtar, en gammal jude i Regensburg, mottog fredsbudskapet en höstdag i sitt kontor. En lätt ryckning i öfverläppen under det hvita skägget liknade nästan ett melankoliskt smålöje. Han visste allt detta förut; det var ju han, som gjort freden; der fattades hittills endast
5 underskrifterna.

– Israels borgarerätt ännu uppskjuten! mumlade han tyst vid sig sjelf.
– Tälamod! De må nu hvila en stund mellan Östersjön och Donau. Det är sörjdt för att bolagen Habsburg och Bourbon öfverbjuda hvarandra. Mitt konto ... hm ... Jerobeam!

10 Förste kontoristen inträdde.

– Kejsaren får de begärda tre millionerna mot säkerhet af Frankrikes skadestånd åt erkehertig Ferdinand Karl. Kurfursten af Bajern får en million mot säkerhet af öfre Pfaltz. Nu är det icke värdt 100 000, men om tio år skall det gifva oss kapitalet i ränta. De öfrige tyske furstarne få betala 80 procent
15 i förskott eller reda sig utan mig.

– Prins Karl Stuart förnyar enträget sin begäran om penningar till en landstigning i England. Det är det enda och sista medlet att rädda konungens, hans faders, lif, rapporterade kontoristen.

– Karl I må falla. Han har svikit mig, som han svikit sitt folk. Gå! Jag uppsätter Oliver Cromwell på Englands thron.
20

Tio minuter derefter återvände Jerobeam, medförande ett litet tunnt, ytterst tätt skrifvet pappersblad, som nyss anländt med dufvopost från Konstantinopel. Ruben Zevi påtog sina glasögon och genomstafvade med orubbligt lugn papperets miniatyrskrift.

– Jag vet, jag vet, sade han vid sig sjelf. – Venedig har denna gång lyckats försvara Kandia. Gör ingenting, dess kredit är uttömd, konkurrensen motad ... Janitscharerne vunne ... Muhamed IV är befäst på thronen ... mina nya underhandlingar lyckligt afslutade, turkiska makten beredd att, på min vink, kasta sig öfver kejsaren ... Ännu vill jag hejda halfmånen ...
25 O, min kloka Hagar, jag igenkänner din hand! Du förmår allt ... Israels Gud, du vet, hvilken strid det kostade Abraham att offra sin Isak! Men jag måste ju offra henne för ditt stora verk; hon skall fullborda det! ... Hon omgifves af spioner i sultanens palats: hvarje slafvinna lyssnar, hvarje eunuk är beredd att förråda henne. Men hon har vunnit validé Tarchan, ryssinnan;
30 agan för lifvakten är henne blindt tillgifven ... Det stackars barnet, sultanen, ser i henne sin enda beskyddarinna och anförtror henne allt. Kuprili sjelf har böjt sig för hennes inflytande ... han behåller skenet af makten, men det är hon, som styr alla rådslag. Båda inse, att de förenade skola förmå

allt, och detta bevarar vänskapen. O, min dotter, min dotter, du håller nu osmanernes hela makt i din hand! ... Benjamin återvänder öfver Smyrna och Medelhafvet ... Jerobeam!

– Mästare!

– Benjamin återförväntas endera dagen från Smyrna. Intet uppseende! 5
Sextio man af våra knektar posteras spridda vid flodstranden, redo att skydda honom om folksamlingar hota. I borgen utbredes en guldtygsmatta från porten och upp till trappan af öfra våningen. Här skall han mottagas med kungliga ärebetygelser.

Ryttaren återvände till sin röda häst. Han hade sett allt och hört allt 10
från toppen af Finsteraarhorn. När en osynlig vibrerande ljudvåg förde till hans öron den gamle judens ord vid Donaustranden, förvredos hans drag till ett hånande löje.

– Sultaninnor och konungar! Och jag skulle skona dagsländorna!

14. Den triumferande Parnassus. 15

Den gyllene tiden skall återkomma.

I midten af det stora, stormiga sjuttonde seklet öfverglänste drottning Kristinas namn som en strålande stjerna alla medtäflare. Hon syntes kallad att vara seklets lysande medelpunkt. Så mycken blodig fejd skulle dock slutligen nedlägga vapnen för hennes fötter. Så mycken vaknande, ännu omornad 20
forskning, så mycken oklar längtan efter ett nytt och bättre tidevarf, så många märkliga tecken till att detta okända nya redan stod framför porten och ville in, det samlade sig allt kring hennes thron och utropade henne till den kommande verldsålderns ärekrönte Sibylla. Hon stod på höjden af makt och ära. Westfaliska freden hade lyft henne, som på ett hyende af hafvets lugnande vågor, till Europas skiljedomarinna. Allt knäböjde, allt tillbad. 25
Sveriges folk gick i ett rus af triumfer och segrar, dess vänner tiggde smulor af segerns landvinningar, dess ovänner dolde inom smickrande smålöjen sina sammanbitna tänder. Alla lyror strängades till latinska lofqväden, alla talarestolar förkunnade Minervas återuppståndelse, alla hof och rådskamrar 30
sände budskap om sin beundran. Och denna så högt prisade drottning, seklets medelpunkt, stod nu i sitt 24:de år, i ungdomens rikaste blomstring, med en lång sommar af tillväxt framför sig och bortom sommaren en aflägsen höst för att skörda dess frukt. Hvad begärde en dödlig mera af lyckan?

Alldeles oblandad var ej triumfen. I oktober 1649 hade Kristina, efter 35

enträgna underhandlingar, lyckats tillegna sig samtidens störste tänkare
 Cartesius (René Des Cartes) och förmått honom att flytta till Stockholm.
 Svenskarne gapade på denne lille magre gubbe, som beständigt frös i sin
 tunna svarta kamlottskappa, och kunde icke förstå huru en jättesjäl kunde
 5 få rum i en så liten, bofällig kroppshydd. Kristina förstod det bättre; hon
 ansåg den dag förlorad, när hon ej fick suga vishet ur denna skenbart så
 förtorkade mimerskälla. Klockan 4 och 5 på vintermorgnarna måste den
 lille gubben huttrande krypa in i drottningens väntande vagn och åka till
 slottet. Der utbenades alla de hemlighetsfulla vinklarna i en människosjäl,
 10 alla tänkarens tvifvel, alla dunkla gåtor om en Gud, som dock måste finnas,
 efter han skapat oändlighetstanken i ändliga väsenden, men var ofattlig och
 fjerran som tanken själf. Här fanns ingen plats mera för tron, allt var tvifvel,
 allt, utom den egna tillvaron, som icke kunde betvivlas. Och när de två filo-
 soferat fem timmar i drottningens kalla rum, der brasan i kaminen mera lyste
 15 än värmd, skickades den utfrusne, nästan vanmäktige fransmannen åter till
 sin bostad klockan 10 på förmiddagen, när han ej mer förmådde ens tänka,
 för att inbädda sig i yllefiltar och hemta krafter till nästa morgonséance.

I tjuu år hade den ryktbare filosofen suttit instängd i sin varma holländ-
 ska studerkammare och stod ej längre ut med det svenska klimatet. I slutet af
 20 januari 1650 väntade drottningens vagn förgäfves vid porten; den 11 februari
 gick Cartesii mäktiga ande att uppsöka den Gud, som varit för honom ett
 matematiskt problem. Kristina var i två veckor otröstlig. Hvem hade kun-
 nat tänka sig en så usel kropp kring en så väldig själ? Hon själf aktade ju en
 liten förkylning knappt mer än ett myggbett. Grundläggaren af den nyare
 25 filosofin begrofs i Stockholm. Senare flyttades hans kvarlevor till Paris, men
 Sergel prydde Adolf Fredriks kyrka med hans vingade ande, som, belysande
 verldsrymden med sin fackla, aflyfter täckelset från det beslöjade jordklotet.

Kom så, på sommaren 1650, den märkelige riksdag, när de tre ofrälse
 stånden uppreste sig mot den öfvermäktiga adeln och förde ett språk, som
 30 utan drottningens bemedling skulle hafva ledt till ett inbördes krig. Dying-
 arna efter denna svallvåg gingo så långt, att ännu tvåhundra år derefter
 Sveriges störste häfdatecknare råkade derom i häftig fejd. Dess skiften må
 öfverlemnas åt historien att skildra. För Kristina innebar striden en vänd-
 punkt. Hon begynte den som en drottning, hon slöt den som en qvinna.
 35 Hon började med att stöda sig på de ofrälse stånden mot adelns växande
 öfvermakt, som hotade att binda konung och folk. »Nu», sade hon, »är
 tiden inne att afskaffa missbruken.» Men desse prester, borgare och bönder
 blefvo henne för närgångne. När missbruken røjde sig i hennes egen förvalt-

ning, följde ett annat kungssord: »Man bör så klappa det hvita barnet, att det svarta icke förgätes.» Hon klappade båda, och båda kände sig svikna. Det var Richelieus och Mazarins statskonst: hvarken folkmakt eller adelsmakt skulle frånrycka henne den enväldiga kronan. Hon satte sig ned mellan två stolar och blef der sittande. Vid beundrans höjdpunkt började tadlet. Johannes Rudbeck hade drömt sant: stjernan begynte falla, men det märktes icke ännu; hon föll i en båge.

Vid denna riksdag utverkade drottningen åt sin thronföljare Karl Gustaf arfsrätten till kronan för hans barn: de kommande Karlarne. Hvad betydde bubblan af ett rykte mot det kungliga arf hon med thronföljden efterlemnade åt sitt rike!

Nu skulle Kristina krönas, och ryktet om dessa kröningsfester, som varade fyra månader, uppfylde världen. Gång efter gång framskjutet, hölls det högtidliga intåget från Jakobsdal till Stockholm torsdagen den 17 oktober 1650 i ständernas närvaro. Långt och lysande, gick det fram under äreportar, medan 40 örlogsskepp flaggade och saluterade på strömmen nedanför slottet. Söndagen den 20 oktober förrättade erkebiskop Lenæus kröningen i storkyrkan. Intet ofall bådade ondt. Allt var lyckadt och praktfullt: kröningshästarne silfverskodda, kröningsoxen ståtade med förgyllda horn, vin rann i strömmar för folkhoparna, fyrverkeriet varade till midnatt och efterföljdes af slagsmål bland den rusiga mängden. Så kommo i lång rad de storas gästbud. Och derunder inträffade en liten episod, som hör till denna berättelse.

Bland de många ambassader, som från alla makter och hof framburo lyckönskningar till kröningshögtiden, var äfven ett tatariskt-turkiskt gesandtskap om 10 underligt utstyrde österländingar, som förärade drottningen ett praktfullt guldstickadt schabrak från sultanen Muhamed IV. En samtida berättar om tatarerne, att de voro »ett folk utaf ringa compliment, och när någon af drottningens folk kom dem att besöka, sprungo de strax på bänken; deruti bestod deras civilitet. De hade ock en tänkvärdig person med sig, hvilken tjenade för prest, speleman och kock tillika.»

Tatarerne fingo företräde, nedkastade sig med pannorna mot golfmattan och öfverlemnade derefter en lyckönskningsskrivelse. Drottningen lät räcka sig det i ett juvelprydt silfverskrin inlagda pergamentet, hvars hieroglyfer ingen af de närvarande kunde läsa, och hviskade leende åt den bakom henne uppvaktande Ebba Sparre:

– Hade jag nu min Doxa här, skulle hon uttyda för mig dessa kråkfötterna.

Med detsamma varseblef hon en liten, vid den officiella turkiska adressen

fäst rulle af hvitt siden. Hon uppvecklade rullen och läste, till sin ytterliga förvåning, följande sex eller sju med sirlig latinsk handskrift tecknade rader på svenska språket:

5 Hagar Sultan, Osmanernes Drottning, sänder Drottning Kristina af Sverige sin helsning med Gud Allsmäktig. Måtte dina dagar blifva många och lyckosamma. Såsom Du beskyddat mina vägar, vill ock Jag beskydda dina undersåtars vägar uti mitt rike. Jag anbefaller Dig åt Allah och hans store Profet samt förblifver Dig med all konungslig vänskap välbevågen. Gifvet i Stambuls Seralj den 12 Moharrem året efter Hedschra det tusen
10 och sextionde.

Hagar.

En hög rodnad uppsteg på drottning Kristinas kinder. Hon kramade det mjuka sidentyget till en boll i sin slutna hand och skulle måhända trampat det under sina fötter, om det ej varit fäst med en stark silkessnodd vid
15 sultanens adress. På denna kunde hon icke trampa. Hon afskedade gesandtskapet, drog sig tillbaka till sina rum, lät tillkalla orientalisten professor Johan Terserus, som under riksdagen varit en af drottningens förtrogne i preteståndet, och frågade honom, om han kunde uttyda turkiska.

Terserus läste syriska och arabiska, icke turkiska. Dock var mellan dessa
20 språk så mycken frändskap, att den lärde theologen trodde sig kunna villfara drottningens önskan, som gälde en granskning af den turkiska adressens äkthet. Granskningen utföll så, att dokumentet var äkta.

– Är ni säker derpå, att skriften intet är ett *falsarium* af någre illfundige judar?

25 – Träffeligen säker, ers majestät. Der är, utom den brukliga böneformeln och Allahs monogram, stor-muftis underskrift och veziren Kuprilis, hvars handstil jag sett.

Kristina visade honom den hvita, efter kramningen något skrynklade sidenrullen.

30 – Hvad säger doktor Johannes om detta?

Terserus läste, smålog och svarade:

– Ers majestät, om detta är samma judiska hittebarn, som för tio år sedan läste grekiska för mig i Åbo, tilltror jag henne hvad som helst.

– Jag ock, sade drottningen. – Ni ser, hon skrifver till mig, som vore
35 hon en jemlike, om ej något mer. Är det intet befängdt? Att vara så lärd och nedlåta sig till en barbars harem!

– Jag har hört sägas, att den nu regerande sultanen är nio år gammal.

– Hvad? Nio år? Men detta är ju ett mästerstycke af diplomati! Gif mig en gemål om nio år, och jag skall villfara ständernas önskan, jag skall förmåla mig i denna dag! ... Vänta, ni skall få höra hvad jag svarar min nådiga kusin på den ottomaniska purpurdivanen.

5

Drottningen satte sig vid sitt skrifbord, antecknande och uppläsande följande ord, hvilka sedan, prentade på siden, skulle som svar öfverlemnas åt de tatariska sändebuden:

Drottning Kristina af Sverige helsar Osmanernes Kalif, Muhamed, den fjerde af detta namn, med Gud Allsmäktig. Jag har med nöje mottagit din skrifvelse och önskar dig en lyckosam regering i fred med de Kristne. Måtte ditt skägg en dag växa så långt, att det når öfver Bosporen från Pera till Galata ...

10

– Icke sant, doktor Johannes, detta är äkta österländskt?

– Ja. Och pojkkäckt, ers majestät.

15

– Riktigt. Det är så man skrifver till en nioårig sultan. Men hör vidare:

Jag önskar dig äfven många sköna gemåler att bortfläkta flugorna från din paulun, hvilket bör vara deras andel i styrelsen af det ottomaniska riket, samt att du aldrig må få anledning tillsända dem ett sidensnöre till bot för en näsvis tunga. Gudi befallandes. Gifvet i Stockholms slott den 23 oktober nådens år ett tusen sex hundra och femtio.

20

Christina Regina.

– Nå, hvad säger ni härom, doktor Johannes? Har min nådiga kusin i seraljen fått ett passande svar?

– Der som jag understår mig att säga min mening, vore törhända rådligt att underställa svaret rikskanslerens bepröfvande, genmälde den kloke Terserus betänkligt.

25

– Hvad? Ni råder mig fråga rikskansleren? Ni, som vid riksdagen ... Skall jag som en skolflicka låta honom korrigerera mina bref?

– Jag fördristar mig endast tänka, att en person, som djerfves hänga sin skrifvelse fast vid sultanens officiela lyckönskan, måste vara en mäktig person. Ers majestät har sjelf medgifvit, att man i förevarande fall kan tilltro denna person allt ...

30

– Än sedan? Hon må blifva gulgrön af harm; det är just hvad jag åsyftar.

– Jag beder om undskyllan; eders majestät förstår detta ärendet bättre än jag. Min underdåniga mening är, att der som turken blifver oss gramse, kunna hans korsarer i Medelhafvet göra oss mycket förfång. Dertill är han oss besynnerligen nyttig att hålla så väl polacken som ryssen oss från lifvet, 5 för att intet tala om kejsaren, der någon ny ofred påkommande varder. Vi skulle intet i otid förarga honom.

Kristina brusade upp.

– Och detta säger mig en prestman, en kristen theolog! Vi böra hålla oss väl med turken; han må taga så många döpta svenska jungfrur han finner 10 för godt och göra dem till slafvinnor under den falske profeten; vi få intet förarga honom! Åh, doktor Johannes, i hvilken katekes står det skrifvet? Och jag, som trodde om eder ... Men lika godt. Jag tackar er för att ni vidimerat kråkfötterna. Det tål att betänkas hvad nyttigast är, men blif mig från halsen med eder rikskansler. Faren väl!

15 Kristina betänkte sig och lät, nu som alltid, när Vasablodet flöt i lugnare lopp, sin klokhet råda. Den försmädliga skrifvelsen ströks, och en ny till sultanen uppsattes i skickligare ordalag. Tystnaden blef det enda svaret på Hagar Sultans näsvishet.

Hvad sidenduken ej fick mottaga, det anförtröddes åt vännen.

20 – Ebba, hvad säger du om detta bref och om favoritsultaninnan?

– Hvad jag säger? Hon var alltid kollrig af högfärd. Ett harem är en hönsgård; de kalkoner, som kackla högst, mista först hufvudet.

– Men sultanen är ett nio års barn! Kan du tänka dig en lyckligare kombination ... alla rättigheter, inga skyldigheter! Vara förmäld och dock vara 25 jungfru; vara en sjelfherskares gemål och dock beherska honom. Af allt hvad jag beundrat hos Hagar är detta schackspel det oförlikeligaste. Det är så beundransvärdt, att jag vore frestad förlåta henne allt för detta snilledrag ...

– I dag, Kristine. Snille i dag, strypt i morgon.

– Möjligt. Vet jag, eller vet du, om vi lefva i morgon? Hon behöfver 30 intet, som jag, skygga för en krona i samma ögonblick den påsattes henne.

– En slafvinna! ... I lifstids fängelse!

– Åh, hon reder sig nog, hon kommer nog ut.

Kröningsfesterna öfverträffade allt hvad man dittills sett i Sverige och 35 fortforo, med några dagars behöflig hvila emellan, till inemot slutet af februari nästföljande år. Triumfbågar, djurfäktningar, ringränningar, vandrande berg, amazoner, skogsrån, sjötroll, mohrer, elefanter, framrullande skepp, balletter och förklädningar af alla slag omvexlade med dans, fyrverkerier, måltider, som varade intill morgonen, helstekta oxar, springbrunnar af vin

och annat mer för höga och låga. Bland de kostbaraste och märkligaste var Stjernhjelm's ballett eller rättare divertissement: »Den triumferande Parnassus», till hvilken förberedelserna upptagit mer än ett halft år och som första gången uppfördes den 9 januari 1651.

Det var icke lätt att finna ett rimligt sammanhang mellan detta styckes 30 lysande »inträden», hvilka en nyare tid skulle kalla tablåer, och der, utom kör och ballett, 80 fantastiska gestalter uppträdde, hvar och en berättande, hvilka de voro och hvad de hade att beställa för Kristinas ära. Olympens gudar och gudinnor, Trojas, Greklands, Roms hjeltar, sånggudinnor, gratier, dygder och laster uppträdde skiftevis med indianer och perser, krigsfolk, poeter, filosofer, urmakare, boktryckare. En praktfull ögonfägnad af dekoration och kostymer ersatte det tarfliga i kompositionen och höll i någon mån åskådarna varma i den oeldade rännarebanan, hvilken tienstgjorde än som cirkus, än som teater under en köld, hvilken troligen skulle hafva visat 20 grader, om termometern då varit uppfunnen.

Åskådareplatserna voro amfiteatraliskt uppförda i långa bänkrader bakom och ofvanom hvarandra. Nederst och närmast banan såg man det högre krigsbefälet och andre förnäme manlige åskådare. I midten af den med dyrbara mattor behängda andra raden sågos drottningen med sin hofstat, rikets råd, de utländske sändebuden och så många af adeln med fruar, som der fingo plats; bakom dem på tredje och fjerde raderna den öfriga adeln och de ofrälse stånden, en del med hustrur; på de bakom liggande raderna öfrige åskådare af ringare stånd i tätt packade leder. Belysningen var sådan den kunde vara med oljelampor; komforten derefter. Härolder och betjening gjorde sitt bästa att tysta det sorl, som icke ens drottningens närvaro kunde förekomma och som tidtals förvandlade talet på skådebanan till en ohörbar pantomim.

I drottningens omgifning saknades gunstlingen Magnus De la Gardie. Han var osynlig bakom kulisserna, i egenskap af drottningens andra jag, som arrangerade efter hennes föreskrift allt, der hennes värdighet ej tillät hennes höga person att synas. Bakom henne satt pfaltzgreffen, thronföljaren, mulen och förströdd, knappt bevärdigad med ett ord. Än nådig, än missnöjd, lyckade Kristina med franske ambassadören öfver hvarje uppträde. Mercurius var henne för mager, Minerva för fet, muserna sågo ut som ladugårdspigor, filosofen som en stekvändare.

– Huru likar det ers högvördighet? inföll hon, vändande sig till erkebiskop Lenæus, som hon låtit kalla till sin sida, troligen därför att han som kyrkans renläriga öfverhufvud innerligen afskydde dessa hedniska upptåg.
– Hör ers högvördighet hvad karlen der understår sig att säga?

Den frommast är
 Hundhufvud bär
 Och är utaf det slaget,
 Som måst betala laget ...*)

5 – Han förtäljer oss verdens sed, och han torde ej hafva så orätt, gen-
 mälde erkebiskopen.

Bland riksrådets närvarande ledamöter saknades rikskansleren, som
 föreburit opasslighet. Presidenten Kurk och amiral Ryning delade sin upp-
 märksamhet mellan balletten och politiken. Det hängde nu på ett hår, om
 10 Mazarin skulle hålla stånd mot fronden i Frankrike. Ryning lät undfalla sig
 skarpa ord om drottningens egenmäktiga försök att ställa svenska trupper
 och skepp till kardinalens förfogande. Kurk log ett af sina diplomatiska löjen.

– En svensk patriot kan vara lugn, han har en stor drottning, men denna
 drottning är qvinna.

15 – Tyvärr! mumlade Ryning med sin ärliga sjömansgrimas.

– Säg lyckligtvis. Näst Alexander och Cesar, beundrar vår nådiga drott-
 ning ingen högre, än den store prinsen af Condé, och Condé har numera
 öfvergått till kardinalens fiender. Var lugn för vår flotta!

Kurk hade förlorat sin i början af denna berättelse omtalade första gemål,
 20 den älskvärda Sofi De la Gardie, och var sedan halftannat år omgift med
 Kristina Horn. Denna nya regentinna i det furstliga Kurkska huset hade
 bland åskådarinborna fått sin plats bredvid riksrådinnan Ryning och und-
 fägnade under mellanakterna sin granne, som nyss kommit från landet,
 med dagens löpande hofsqualler.

25 – Ers nåd kan tänka sig huru vi blifvit till mods, om vi oförmodadt fått
 ett blodbad här i Stockholm midt under kröningsfesterna.

– Gud beware! inföll trohjertadt den fromma gamla frun från Riseberga.

– Sådana hedniska spektakler och ännu dertill ett blodbad! Har det varit
 uppror mot hennes majestäts helgade person?

30 – Nej, men ers nåd kan föreställa sig en sådan insolens. Här komma
 turkiska menniskoätare i turbaner och vidbyxor och öfverlemna åt hennes
 majestät en lyckönskan på mesopotamiska från en för detta kammarpiga
 vid namn Hagar, som nu lär vara sultaninna åt stora Mogul och understår
 sig att kalla drottningen du. Hennes majestät skall ha varit så upptänder af
 35 vrede, att hon gaf befallning på ögonblicket låta afhugga turkarnes hufvuden.

*) Den triumf. Parnassen, andra akten, 9:de inträdet.

Men erkebiskopen bad om nåd för dem, så att de fingo behålla lifvet, med villkor att strax blifva kristne.

– Hagar? genmålde frun från Riseberga, som i detta hofsqvaller råkade hänga sig fast vid ett kärt namn. – Hvem kan den Hagar vara, som förut varit kammarpiga? 5

– Hon skall hafva varit här i Stockholm förut och heta Rydin eller Rönning, jag mins ej så granneligt. Hon har varit fröken Kjerstins bokstäderska. Och nu har hon gifvit sig åt turken för att försmäda drottningen och allt hvad kristeligt är.

– Undskyll, ers nåd ... jag mår icke väl ... jag måste tala med drottningen! utbrast den olyckliga fromma frun och uppstod, darrande i alla leder. I detsamma gick förhänget upp öfver Greklands sju vise, allas ögon riktades ditåt, ingen vågade röra sig af fruktan att störa drottningens nöje. Ännu en quart timme måste den bästa bland fostermödrar lida alla ovisshetens qual. O, denna ståt, dessa utstyrda masker, som kunna så tjusa de glada, de lyckliga, de lättsinniga, huru kunna de ej martera ett ångestfullt modershjerta; huru antaga de ej för hennes ögon gestalten af ett demoniskt hån, som gäckar och söndersliter hennes innersta! 10
15

Ändtligen föll åter förhänget. Riksrådinnan Ryning uppstod och hviskade till sin man, riksrådet, något i örat. Han förde henne till presidenten Kurk, som kände Hagars öden bättre, än han funnit för godt att anförtro sin nya gemål. Kurk dolde icke den omkastning i dessa öden, som så nära och så smärtsamt berört honom sjelf. 20

– Ers nåd, sade han, – vi hafva funnit ett örnägg och sett derur framgå en stackars liten kyckling, hvilken vi trodde oss kunna uppfostra till en dufva. Vi sågo vingarna växa och skarpa ögon skåda ut öfver verlden, men vi trodde oss kunna hålla denna ovanliga fågel i bur och klippta dess vingar. Vi hafva bedragit oss, ers nåd. Örnungen i dufvohamn har brutit sig ut genom gallret och flugit mot solen. Dit når hon ej, arma barn; förr eller senare skall hon träffas af jägarens pil. Men sådan var hennes medfödda art; vi kunna ej ändra, endast beklaga hennes öde. Gifve Gud, att ej detta afspeglar en annans, som står högre, än hon! 25
30

Åter gick förhänget upp öfver de nio muserna och de tre gracerna, dragna i en försilfrad vagn, förspänd med lejon, som kördes af Amor. Ännu en quart måste frun från Riseberga stänga inom sig suckar och hjertesorg. Derefter frågade hon, om den tatariska beskickningen ännu var kvar, och fick veta, att vildarne ändtligen skulle resa i morgon. Rädd att bemärkas, smög hon sig bort för att tillbringa hela den följande natten i bön och mot 35

morgonen skrifva ett bref, så uppfyllt af tårar och kärlek, som endast en engel kan hviska till sin fallande skyddsling, eller en moder skrifva till sitt förlorade barn.

Men den triumferande Parnassen fortfor att förherrliga drottning Kristina under åskådarnes jubel. Verldens fyra hörn öppnade sig, ur fyra hufvuden framsprungo fyra konungar, som bekrönte Dygden, hvilken, dagen till ära, hette Kristina.

Dygden vörde alle verldens änder,
Kungar, riken, folk och alle ständer.

Och så följde »den stora balletten», der de fyra konungarne och deras högansenliga sällskap dansade kring den bekrönta Dygden. Men jorden var för trång för denna storståtliga Dygd; der kom till sist »ett herrligt och sällsynt, dertill enkanneligen uppfunnet konstverk». Aurora och muserna sågos oförmodadt nedstiga från himmelen och till sig upptaga Dygden midt ur hopen af dem, som krönt och dyrkat henne. »Dermed hela Parnassen blef glänsande och upplyst i prakt och herrlighet.»

En purpur-liflig, fin Aurora
Dig stiger upp, o, Svea kär!
Lycksalighetens horn hon bär
I följe med den blomstrand' Flora.

Nu skall den första verldens gyllene tid återkomma och allting blomstra genom Kristina, Gustavi arftagarinna. Hvarje stånd får sitt lystmäte af allt, som önskeligt är.

Den regn och solsken har i händer
Och råder öfver Jupiter,
Den Phœbi klarhets mästar' är,
Vår brist i ymnighet han vänder.

Den samme Gud, han låte skina
Sin' blida ögons nådesol
På Svea drottning's rikes stol
Och fröjd' oss länge med *Kristina*.

15. *Gunstlingarne.*

Hon föraktade sina gunstlingar.

De funnos verkligen, som trodde, att den gyllene tiden skulle återvända. Så många segrar, så mycken ära, så lysande snille, så lärda loftal, så frikostiga
 löften till de knotande stånden vid drottningens kröning! Riksdagsbönderne
 hemreste till julen 1650, väl med svikna förhoppningar, men med en fast tillit
 att drottningen skulle ställa allt till rätta, blott hon fick makt öfver herrarnes
 olåt. Det var desse, som anstiftade krig, desse, som förtryckte folket, desse,
 som förlösade rikets tillgångar. Gud signe fröken Kjerstin; har hon ej gifvit
 riket fred; har hon ej afskedat sina trumpetare och puskslagare, sina kammar-
 herrar och hofjunkare? Och borgaren sade till sina kunder på marknaden,
 bonden bad med sina prester i kyrkorna vid den tid, när räknekammaren
 tömdes för den triumferande Parnassen: Gud signe fröken Kjerstin och
 gifve henne ett långt regemente!

Två år derefter, när långväga kunder frågade köpmannen vid hans borg-
 arelucka: »Hvad höres från Stockholm?», fingo de intet svar, eller såg sig
 borgaren försigtigt omkring och hviskade: »Det säges, att fröken blifvit
 förhexad.» – »Af hvem?» – »Ja, det vet ingen, men några gissa på gamla
 fru Ebba Brahe, som i sin ungdom förhexade salig konungen, frökens fader.»

I kyrkorna samlades folket på tre konungars dag, när texten gaf särskild
 anledning att bedja för öfverheten, och sporde presten efter predikan hvad
 der hördes från Stockholm. Käre far skrufvade på kalotten och var icke bråd
 till att svara, men när han trugades, lät han förnimma en suck öfver så många
 ulfvar, som nu smugit sig in i fårahuset. »Der är så fullt af utländske lärde i
 Stockholm», sade han, »att ingen mera törs spotta på gatan. Alle förneka
 de Gud Fader och tro på djefvulen, som skrifver böcker åt dem. Och för
 hvar sådan bok, som de lemna prentad åt fröken Kjerstin, få de tusen daler,
 om icke mer, och dertill en guldkedja med drakslingor i knäppet.»

Den gamle riddersmannen, som återvändt från kriget, lastad med byte,
 och byggt sig ett slott i landsorten, frågade sin hemkommande son: »Hvad
 höres från Stockholm?» – Sonen, en kavaljer efter nyaste franska modet,
 höjde på axlarna och svarade i den obesvärade ton, som ungdomen numera
 vant sig att antaga: »Fröken är galen.» – »Hvad? Hon, som förökat våra
 privilegier, hon, som förlänat åt oss två tredjedelar af rikets jord!» – »Ja»,
 svarade åter den unge ädlingen med en ny axelryckning, »hvad skall jag
 kalla den, hvilken nybakar grefvar, friherrar och adelsmän, alldeles som
 bagaren gräddar skorpor, och är så frikostig med förlänningar, att ingen mera

vet, om ej en annan före honom fått samma gods?» – »Du har rätt», sade fadren. »När intet mera finnes att bortskänka, skall man fråntaga oss allt.»

Så gick talet. Men drottning Kristina var icke galen, icke förhexad; hon var endast för hög att räkna. Hon var så drottning i hvarje fingerled, att hon
 5 trodde sig ega allt och därför kunna unna sig nöjet att gifva allt. Guld, det flöt åter någonstädes in, men en krona är öppen, hon har hvarken lock eller botten; der kan ingenting sparas, der måste allt rinna ut, annars är hon ej krona. Rikets behof? Är ej drottningen riket? Folkets fattigdom? Talesätt! Hon kände de gamla klagovisorna. Kunna de ej vara tillfreds med bröd och
 10 sill? Är icke äran rikedom nog, och när har Sveriges rike varit så mäktigt som nu? Gif mig en dalkullas fattiga kjortel, en finnes barkbröd, en lappes usla näste, och jag skall vara drottning ändå, – så länge det behagar mig att vara en drottning!

Detta storartade grunddrag i en gåtfull personlighet, att vilja vara allt,
 15 känna allt, förmå allt, är Kristinas nyckel. Från 1650 var hon rike och folk: hon skulle snart blifva mer; hon skulle blifva sin tids och världens medelpunkt.

Sjelftillräcklig och sluten inom sig sjelf, hade hon likväl kunnat tidtals öppna en del af sitt hjerta; hon hade dock sett vid sin sida *en* förtrogen vän,
 20 åt hvilken hon kunde meddela ett stycke af sig sjelf. Nu blef hennes lott att mista äfven denna enda vän. Midt under kröningsfesterna yppade Ebba Sparre en qväll, att Jakob Kasimir De la Gardie, yngre broder till grefve Magnus, begärt hennes hand, och bad om drottningens samtycke. Kristina log; hon hade sjelf banat den unge friarens väg, hon hade den qvinliga svagheten att gifva bort sina kusiner och hofjungfrur. Men hon erinrade Ebba, att
 25 der ännu fattades några månader i deras öfverenskommelse från maj 1648.

– De tre åren skola fyllas, innan jag mister min drottningens dagliga nåd, som ingen kan ersätta, svarade Ebba.

– Godt. Mig likar grefve Jakob intet illa. Han har sämre hufvud, men
 30 bättre vett än sin bror. Skada, att han är tre år yngre än du.

– Jag förblir alltid ung, så länge jag är årsbarn med en oförmäld drottning.

– Då skall du vara ung med grå hår, Ebba. Min drake väntar förgäfves
 35 de tre årens förlopp. Med någonting måste man mata ett odjur, om det ock vore med en kattunge. Får draken ej sluka en prinsessa, skall han få sluka en krona. Jag hoppas han blifver mätt. I morgon fira vi din förlofning i slottet.

Ett år efter förlofningen firades det unga parets bröllop med stor ståt i Stockholms slott. Drottningen gaf bruden en silfverservis om 6 000 riksdalers värde och uppträdde sjelf i ett värdskap, der herdar och herdinnor

mottogo besök af gudarne. Förbindelsen, knuten i lyckans solsken, varade endast fem år och slöts med Jakob Kasimir De la Gardies tappra krigaredöd på Köpenhamns vallar 1657.

Öfver de lysande, dansande, slösande, knotande åren 1651 och 1652, öfver den första, ihärdigt motsagda och slutligen återtagna thronafsägelsen, öfver Messeniernas blodiga schavott, öfver nya grefskap, friherreskap, adelsdiplom, lärda lofqväden, balletter, värdskaper, trassliga härfvor af politiska intriger, krigsrustningar och smygande jesuitfjät i hoftrapporna slingrar sig berättelsens tråd vidare fram till gunstlingarnes år 1653. Ingen sol utan planeter. Den bortbytte prinsen föraktade sin kjol, men kunde ej lösgöra sig från dess broderier och fallar, en qvinnas tycken. 5 10

Från år 1647 var stark omsättning af lärde vid drottning Kristinas hof. De kommo, visade sina konststycken, applåderades, förbrukades, behängdes med guldkedjor, afskedades i nåd eller onåd, med eller utan lifstidspension, och försvunno. Berömdare bokvårdare efterträdde Kristinas Doxa: Vossius, Freinshemius, Salmasius ... Vossius råkade i träta med Salmasius, föll i onåd, men lyckades berga sig på en spillra af gunst. Bocclerus trugades på Upsala, fick stut af studenterna och förbannade Sverige. Salmasius sände Bourdelot, Bourdelot lyste sin tid och störtades af Pimentelli. Magnus De la Gardie hade i åtta år stått i lyckans zenith, när en ung man uppträdde vid namn Klas Tott ... Stjernor af andra och tredje ordningen lyste många. 15 20

– Tungel, sade drottningen till sin smidige hofkansler, som lyckats så väl sopa spåren bakom sig, att han nu brukades som springpojke i hemliga ärender, – huru mår min doktor i dag?

– Så träffeligt, som hans nit tillåter. Han är otröstlig att ej ha kunnat på fyra dagar personligen öfvertyga sig om eders majestäts välbefinnande. I qväll skall han ha den nåden att uppvakta. 25

– Har han betalt Tungel för att berätta mig detta, eller har Tungel betalt honom för att öfverskylla sina egna snedspång?

– Bevare oss, hvem har så illa förtalat en trogen tjenare? Det är icke jag, fattige man, som understått sig beveka en så lärd herre med presenter, men väl såg jag i morse två nya silfverkannor i doktor Bourdelots bostad och en präktigt sadlad ny häst i hans stall. Sex kareter väntade utanför porten. Skall jag underdånigst förmåla hvilka höga herrar voro derinne på uppvaktning? 30

– Tig; jag vill ingenting höra. Så? De traktera honom med hästar och silfverkannor? Och finge de visa sitt rätta kynne, skulle de undfånga honom med stegel och hjul. I afton således? Han skall finna vetenskapen församlad. Säg till, att jag mottager de lärde och hofvet. 35

Hofkanslern bugade underdånigst. Han hade på morgonen insmugit i Bourdelots kök en beundransvärd elgstek, då ju inga anatomiska studier hade ett mera lockande behag för den mäktige doktorn, än studiet af en läcker stek.

5 – Hvem skall jag först ha den nåden att invitera? frågade Tungel.

– Grefve Tott.

– Jag skyndar ...

– Bryt ej af edra gamla spindelben i grefvarnes trappor! Ni kommer tidsnog att göra en kullerbytta.*)

10 På slaget 4 eftermiddagen infann sig doktor Bourdelot, en timme före de öfrige inbjudne. Han var en elegant, liflig, något korpulent herre om 43 år och skulle kunnat tagas för en fulländad hofman, om ej någonting simpelt och påflugget, som Kristina nu började genomskåda, förrådt parvenyn. Samtalet fördes på franska.

15 – Ni har varit sjuk, käre doktor. Huru kan en läkare så misshandla sina patienter, att han blir sin egen patient?

– Ja, säg det, ers majestät! Det är följderna af att ej själfvara ung, när man har den afundsvärda lyckan att kureras unga älskvärda drottningar. Hur står till? Ingen matthet? Sömlöshet? Dåningar? Var så nådig och räck ut tungan! ...

20 Så der, ja. Litet belagd. Kunde tro, att ers majestät åter spiset skinka. Jag är tvungen att underkasta köksmästaren pinligt förhör. En gudinna måste lefva af ambrosia. Ingen åderlätning, sedan jag sist hade den äran?

– Blif mig från halsen med edra åderlätningar, doktor! Ni är en vampyr. Vill ni göra mig till en idiot?

25 – Förlåt min uppriktighet; ers majestät är besvärad af för mycket snille. Om dagen skrifver ers majestät lagar för Europa, om natten för vetenskapen. Man kan icke på samma gång vara Jupiter och Apollo, Minerva och Diana. Också gudarne måste spara sig för att lefva.

– Skrif åt mig ett recept på Hesperidernas äpplen!

30 – Jag gör ju mitt bästa. Jag fördristar mig hvar dag att säga till ers majestät: kasta bort regeringsomsorgerna; det finns lastdjur nog, som skapats att bära oket! Låt de lärde utbena Kabbala och presterne sin katekes; ers majestät plockar de frukter, som äro angenäma, och skrattar åt resten. Min Gud, hvarför äro vi till, om ej för att lefva och njuta lifvet? Och den, som dertill

35 *) Ännu åtta år lyckades denne skicklige ränkmakare innästla sig i Kristinas och Karl Gustafs ynnest, men afsattes från alla sina embeten 1661 och dog lika maktlös, som glömd.

fått alla nödiga förutsättningar: ungdom, skönhet, snille, makt, rikedom, världens beundran och egna dygder, hvilken dårskap att bortkasta allt detta för att söka de vises sten eller måhända bekymra sig om ett tillkommande lif! Fabler och prestlist! Slå bort alla bekymmer, lefva ett angenämt lif, njuta med måtta för att kunna njuta dess mer, se der, ers majestät, Hesperidernas äpplen!

– Doktor, ni är värdig att vara en fransman, ni förstår att tillreda essencer. Ni har utdragit bouqueten af eder store landsmans, Cartesii, läror: tvifla på allt, utom på sig sjelf, och derfor behandla allt, utom sig sjelf, som oberättigadt att finnas till. Vet ni väl, att jag kunde anse eder för tidehvarfvets störste man, om jag ej stundom, i en svag stund, vore böjd att ... förakta er!

Doktorn betraktade henne, ett ögonblick förbryllad och oviss, huru han borde uttyda denna första hotande vink om en möjlig onåd. Men han fann sig och fortfor i den lediga, vårdslösa ton, som i början anslagit hans höga patient:

– Jag vill hellre vara ers majestäts trogne bulldogg, än en markatta, som Vossius, eller en räf, som ... förlåt mig, jag har glömt namnet. Man har sagt mig, att ers majestät behagar mottaga en aftoncirkel ... Tillåt mig undersöka pulsen! ... Icke alldeles lugn. Jag besvär ers majestät, inga lärda, djupsinniga afhandlingar! Hellre något lätt, något muntert ... Vågar jag fråga hvilka lärde, som i qväll få den nåden ...

– Vossius, Ravius, Bochart, Naudé, Meibom ...

– Ah, Bochart, som roade ers majestät med sin skicklighet att blåsa flöjt! Naudé har skrivit om de gamle grekernes danskonst, Meibom om deras musik. Med ers majestäts tillåtelse skola de få visa sin skicklighet.

Den trängre hofkretsen, mest ungdom och nykomlingar, jemte ambassadörer och lärde, var församlad, när drottningen inträdde klockan en qvart till sex. Ceremonierna voro bannlysta från dessa förtroliga samqväm. Vanligen uppläste en af de lärde en afhandling, som sedan kritiserades af de öfrige och af drottningen sjelf. I afton var detta förbjudet af läkaren. Han var medelpunkten, näst majestätet. Sjelfve den nyss allrådande grefve Magnus nedlät sig att efterfråga den nye gunstlingens helsa och beklaga den opasslighet, som beröfvat så många hans nyttiga råd. Bourdelot svarade vårdslöst, att han nu hemtat krafter och trodde sig kunna kurera alla sjukdomar, utom spelsjuka och högfärd. Vid de sista orden sände han en sidoblick till den nyaste grefven, unge Klas Tott, som just nu hade nåden samtala med drottningen.

Den ryktbare herr Åkes ende son Klas var vid denna tid 23 år och hade

vid så unga år redan hunnit blifva grefve, öfverste kammarherre, riksråd och kapten för lifgardet. Han kunde ej mäta sig med grefve Magnus i skönhet, smidighet och fina hofseder, men han var en högvuxen, blomstrande, kraftfull, ung man, som kände i sina ådror kungligt blod och tycktes i stånd
 5 att utmana hela världen. Utom hans ärftda egenskap af en slagskämpe, redan ryktbar för många dueller, visste sqvallret förtälja om hans höga spel och obändiga lefnadssätt, men anade icke förty i honom en stigande gunstling. Det var en enkel naturlag, att Tott och Bourdelot ej kunde tåla hvarandra.

En nykomling, såsom Tott, men tio år äldre, var spanske ambassadören
 10 Don Antonio Pimentelli, en vacker, smidig hofman med det svartaste hår och de vältaligaste mohriska ögon man sett i Sverige. Han delade sin uppmärksamhet mellan drottningen, hos hvilken han tycktes stå väl anskrifven, och sin beskyddare Bourdelot, som bevakade hvarje hans steg.

Denna qväll, när man ej hade en afhandling, roade man sig med lärda
 15 eller klyftiga gåtor. Hvari bestod cirkelns kvadratur? I tärningen, som lät guldmynt rulla. – Hvem har uppfunnit *perpetuum mobile*? Forsen och prat-sjukan. – Hvem har då uppfunnit krutet? Djefvulens biktfader. – Har han ej lyckliggjort världen med andra nyttiga uppfinningar? Jo, med spelkortet. – Hvad är de vises sten? En kristalliserad dröm. – Hvem har uppfunnit greker
 20 och romare? En skolmästare, som fått en bundt ris till namnsdagsgåfva och befann sig i förlägenhet, hvar han skulle finna passande anledningar. Och vidare så i samma stil. De bästa svaren belönades med ringar, örhängen, bröstnålar, böcker och andra presenter af 100, 200 och 500 dalers värde. Pimentelli, som uppfunnit den märkvärdige biktfadren, och den nye friherren, förste stallmästaren Steinberg, som hittat tärningen, medan drottningens spefulla ögon sökte Tott, fingo hvardera höga belöningar, den förre
 25 gyllene sporrar, den senare en omgång hästskor af silfver.

Doktor Bourdelot önskade höra något om grekernes dans – deras »orkestik», – hvilket professor Naudé strax var beredvillig att framställa. Denna
 30 framställning borde förtydligas med att uppvisa rörelserna. Hvarför icke? Doktor Meibom var lika beredvillig att utföra musiken på cittra, hvarpå följde en så tafatt dans af Naudé och ett så erbarmligt klinkande af Meibom, att hofvet nära kinknade af undertryckt skratt bakom näsdukarna. Olyckligtvis blefvo alla bemödanden att dölja munterheten slutligen fåfånga. Dans
 35 och musik upphörde; båda de lärde herrarne lemnade förgrymmade ett hof, som så vågat lyckla med den vördnadsvärda klassiciteten.

Drottningen hade skrattat som alla andra, men fann nu för godt att visa sig indignerad.

– Bourdelot skall bedja Naudé och Meibom om förlåtelse, sade hon till Bochart.

Bourdelot måste lyda, infann sig andra dagen hos de förolämpade lärde och tackade dem, med sitt kända grin, för det oförlitliga nöje de beredt honom och hofvet. Naudé vände honom ryggen, Meiboms svar blef en eftertrycklig örfil. När detta inrapporterades, vände sig drottningens vrede mot Meibom.

– Hvarför kastade ni ej honom ut genom fönstret? snäste hon Bourdelot.

Detta upptåg i hofkretsen ökade, i stället att minska, gunstlingens makt. Han inbjöds nu att taga sin bostad i slottet under gemakerna på vestra sidan. Grefve Magnus förlorade tålmodet och klagade hos drottningen.

– Hvad? Är min förträfflige grefve svartsjuk?

– Jag har vittnen, att doktorn velat afvända eders majestäts gunst från mig och andre svenske herrar.

Kristina skrattade.

– Det bästa råd jag kan gifva är, att grefven så snart som möjligt requirerar cremor tartari för att försona sig med en så utmärkt vetenskapsman som doktor Bourdelot.

Grefve Magnus förärade sin medtäflare ett dyrbart diamantsmycke med den uppriktiga önskan inom sig, att ädelstenarna måtte flyga doktorn i halsen och förgöra honom.

Snart fanns icke en så hatad man i Sveriges rike, som denne franske doktor. Läkarne förklarade honom för en charlatan. Adeln anklagade honom som vådlig för statens säkerhet, presterne angåfvo honom som gudsförnekare, menige man ansåg honom som giftblandare. Bourdelot måste omgifva sig med vakt och vågade icke visa sig ensam på gatan. Men huru litet kände hans fiender sin enväldiga drottning! Bourdelot var hennes gäst, hennes läkare; om det ej redan därför varit hennes pligt att försvara en man, som ansågs ha räddat hennes lif, måste hon göra det för sin egen värdighet. På henne återföll hvarje klander mot honom. Derför skulle hans gunst rättfärdigas. Det var Bourdelot, som ensam förstod att vårda hennes helsa, han, som var sitt tidevarfs störste vetenskapsman, hvilket det var en ära att fästa vid Sverige.

Och likväl föraktade hon denne man. Hur skulle icke hon förakta och genomskåda något så simpelt, sniket och ytligt, som denne lycksriddare! Historien har icke nog lagt märke till, att Kristina föraktade sina gunstlingar, Cartesius undantagen och måhända Chanut. Som barn hade hon aldrig lekt med dockor; nu kände hon sig ensam, nu behöfde hon dem. Hon, som

ingen vän hade, behöfde skapa sig vänner; men dessa vänner skulle hafva henne att tacka för allt. Hon ville skapa omkring sig någonting, som var hennes verk och utan henne intet. Så länge dockan nöjde sig att vara en nolla bredvid millionen, smektes och bortklemades hon; ville hon vara någonting
 5 sjelf, kastades hon bort som en onyttig leksak. Man kan ju också ledsna vid leksaker. Ju mera viljelösa de röra armar och ben, desto förr ledsnar en högboren ande vid slaftjenst. Alla Kristinas beryktade gunstlingar voro misslyckade försök att tillskapa vänner, misslyckade därför, att vänskapen, likasom kärleken, fordrar ömsesidig försakelse. Och Kristina begärde en
 10 försakelse, som hon ej ville gifva.

Allt bittert hat, alla anklagelser mot Bourdelot voro vanmäktiga, så länge drottningen ansåg sin värdighet fordra att taga en gäst och en främling i försvar. Den förnärmade svenska högadeln tillgrep en sista utväg. Grefve Magnus uppträdde å egna och embetsbröders vägnar med förklaring, att
 15 om ej den förhatlige gunstlingen afskedades, såge sig de höga riksembetsmännen nödsakade att begära sitt afsked.

Måhända skulle också denna ytterlighet varit fruktlös, om ej Klas Tott gifvit Bourdelot ett käpprapp. Detta slog an; det var just hvad Kristina sjelf hade velat göra, om hon varit en man. Och detta rapp fälde gunstlingen.

20 – Herrarne begära afsked, yttrade drottningen likgiltigt till Pimentelli.

Om Pimentelli svarat: – *Vi främlingar* hafva intet annat skydd mot den svenska afunden, än eders majestät, hade drottningen genmält: – Så vill jag ock försvara eder mot alla. – Men Pimentelli, som uppstigit på Bourdelots axlar, fann stegen nu mera obehöflig och svarade: – Om ers majestät behagar,
 25 skall jag rådgöra med doktor Bourdelot.

Rådplägningen är icke bekant, men desto bättre dess följder. Lika uppskrämd, som han nyss varit öfvermodig, beslöt doktorn att vika, men sälja sin ställning så dyrt som möjligt. Allt hvad räknekammaren lyckades sammanskrapa voro fattiga 10 000 riksdaler, men han fick förskrifning på
 30 20 000, dertill nödtvungna dyrbara presenter af hofvets närmaste och reste från Sverige »lika tungt lastad med guld som förbannelser». En gång ur sigte, återtog han i Kristinas senare omdömen sin rätta gestalt: en skojare, hvars besök hon afvisade och hvars bref hon bortkastade olästa. Men med Bourdelot slocknade en långvarigare och mera lysande meteor i hofvets
 35 solglans. Grefve Magnus hade lyckats uttrötta sin välgörrinna och med sin efterhängsenhet mot Bourdelot undertecknat sitt eget afsked.

16. Mor och dotter.

Mitt stora, mitt höga, mitt ärorika
barn, hör din moders röst!

I hvarje lif finns något föregående, som ej kan helt utplånas eller förklaras af ett efterföljande. I hvarje personlighet återstår någonting af en annan; ett ursprungligt band, som kan slitas, förnekas, glömmas, men icke tillintetgöras, emedan det tillhör väsendets rot. En varelse utgår från en annan, börjar sitt lif i beroende vanmakt, afsöndrar sig efterhand till en existens för sig, blir ett sjelfständigt jag, blir ett äpple, som stundom faller långt från trädet; men sambandet med dess ursprung kvarlemnar, som den afklipta nafvelsträngen, alltid ett ärr. Moder och barn äro icke två ljus, af hvilka det ena tänds vid det andra, hvarefter båda brinna sin tid ut, det ena förr, det andra senare. Det finns alltid något af plantan i fröet och af fröet i plantan.

Drottning Kristinas moder, Maria Eleonora af Brandenburg, står i historien bortskymd först af sin gemål, sedan af sin dotter. Hon, som endast kvarlemnade minnet af sin skönhet, sin kärlek, sin svaghet och sitt vankelmod, står mellan två kolosser på Sveriges thron så hjälplöst liten, att man endast för hennes plats som drottning egnat ett flygtigt medlidande åt hennes känslor som qvinna. Och dock har hon icke gått så spårlos förbi, som mången trott. Hon har kvarlemnade ett historiskt arf, ty motsägelserna hos hennes dotter äro reflexer af motsägelserna mellan fader och moder. Fadren kunde uppoffra allt för en stor idé, modren allt för ett litet hugskott. Något hänsynslöst fanns hos alla tre, men hos fadren gentemot sig sjelf, hos modren gentemot sin omgifning, hos dottern gentemot allt, som icke var hon.

Maria Eleonora var hela sitt lif igenom ett vackert, lifligt, nyckfullt barn. Född att älska, tjusa och le, kastades hon vid ett och tjugu år in i en jernhård tids nordiska allvar, som en blomma i snön. Hon ditfördes af en hjälte, en afgud, vid hvars sida hon glömde allt, och när hon ej såg honom en månad eller längre, frös hon i Sverige. När han slocknade, blef det natt kring barnet. Hon hade en dotter, *hans* dotter, som skulle ersätta honom, men som var för liffull att behandlas som en relik. Kristina blef *sjelf* från den stund hennes moder behandlade henne som ett opersonligt minne af fadren. Hon uppreste sig, fick medhåll och togs bort från sin moder. Klyftan mellan dem båda uppstod tidigt och vidgades sedan allt mera. Der funnos i båda samma sjelfviskhet och samma vankelmod; men den enas tråd hade spunnits af skört zefirgarn, den andras af segt silke.

År 1640, en sommarnatt, när Mälaren sof vid Gripsholms stränder, hade Maria Eleonora med ljudlösa årtag flytt från Sverige och riksförmyndarne för att, först i Danmark, sedan i Preussen, få gråta ut. När hon ledsnat vid tårar, – man ledsnar fort vid en ohörd klagan, – återvände hon till Stock-
 5 holm 1647 och mottogs vid Dalarön af Kristina samt utanför staden af rådet med kungliga ärebetygelser. Hon inflyttade i slottet och bebodde med sin uppvaktning en del af vestra flygeln, men fortfor att lefva instängd med sina minnen. I början sökte man förmå henne att visa sig vid högtidliga tillfällen: hon var drottningens moder och en stor konungs enka. Hon vägrade, och
 10 man upprepade icke dessa försök. Man skulle ha glömt att hon fanns, om man ej stundom sett en flik af hennes svarta enkeslöja bakom gardinen af den kungliga logen i Stockholms Storkyrka, der man numera så sällan såg hennes dotter, drottning Kristina.

Det var vid höjdpunkten af Kristinas triumfer och början af hennes fall.
 15 Dotterns dagar ilade bort med fjärlflygt, modrens med snäckans långsamma enahanda. Maria Eleonora afskydde dessa lustbarheter, som hånade hennes tårar och af hvilka hon ej kunde undgå att höra ett återljud i sin afstängda cell. Men man kan icke alltid gråta, man måste, för att hvila de stackars ögonen, stundom tänka på något annat. Och Maria Eleonora hade, som
 20 dottern, en böjelse att förströ sig med pigsqvaler. Hon var i all sin enslighet invigd i dagens hofkrönika, dess skandaler nådde, förstorade och färglagda, ända till henne. Hon kände gunstlingarne och hatade dem, kanske mer af moderlig svartsjuka, än af ömhet för rikets välfärd.

Vid denna tid hade hon i Storkyrkan hört Emporagrius slunga sina bannstrålar mot hofvets flärd, och detta anslog henne. Hon kallade till sig den
 25 stränge botpredikanten och anförtrodde honom sina moderliga bekymmer. – Nåväl, ers majestät, sade han; – hvem är närmare än en moder att varna ett vilsefördt barn?

Maria Eleonora beslöt, ej utan bäfvan, att uppfylla denna svåra pligt.
 30 Hennes känslor för dottern voro delade mellan fruktan, sorg, harm och en quarlefva af den forna afgudiska kärleken för *hans* barn, relikten. Kristina hade hvarje dag låtit genom en kammarfru efterfråga hennes majestäts helsa, men icke besökt henne sedan mer än en månad. Nu lät enkedrottningen, ceremoniöst som alltid, anmäla sitt besök hos regerande drottningen.

Hon klädde sig omsorgsfullt och, som alltid numera, svart. Hon bar icke mer det i en halfcirkel från pannan uppstrukna håret med de åtta stora
 35 diamantnålarna, diademmet och den yfvigt ringlade hvita plymen deröfver; icke den vida, höga, i nacken uppstående spetskragen; icke halsbandet af

äkta perlor eller det stora, stjernformiga bröstsmcket af juveler, såsom man ser henne afbildad i yngre år. Nu nedföll öfver nacken och ryggen den svarta enkeslöjan, uppfäst vid pannan, medan hennes grånande bruna lockar kantade som en välvårdad ram de magra, gulbleka kinderna, tårarnas spårväg. Spetskragen var utbytt emot en liten och ytterst enkel lärftslinring, nedviken öfver den svarta klädningens axelfällar. Men sorgen hade icke förmått alldeles utplåna de unga årens kända kärlek för sköna smycken. Hon bar ännu diamantörhängen, en glänsande hårnål, en dyrbar agraff af smaragder på bröstet och under denna en ordenskedja af guld och silfver. I dessa vackra och fint bildade drag hade alltid funnits en disproportion mellan en skarpt markerad romersk näsa och en svagt utbildad haka, nästan ett barns. Men åren och sorgen hade mycket förädlat nyckernas forna glada drottning. Allt det ojemna, trotsiga, regellösa i hennes person hade nu fått lugn och värdighet. De vackra blå ögonen strålade nu af en fuktig glans, som der icke sågs förr under de fint penslade ögonbrynen och som tycktes bedja om tillgift för den hyllning de fordom utkräft som en skyldig tribut.

En eftermiddag i mars 1653 infördes enkedrottningen af två kammarfruar i drottningens mottagningrum och lemnades allena med Kristina, som uppstod vid hennes inträde. Mötet var värnadsfullt, men nog afmätt för att vara ett möte mellan mor och dotter. De togo plats i fåtöljerna. Man kunde nu upptäcka mellan båda en likhet, som sällan framträdde, emedan alla dotterns bestämdare drag liknade fadrens. Arvet af modren låg i de drag, som antydde rörlighet och ostadighet, i ögonvinklarna, i mungiporna, kanske något i ansigtets hela oval, men mer i en fågellik, om otålighet vittnande kastning af nacken.

Ett litet fint ciseleradt bord stod mellan dem; det var nog att skilja dem åt. Kristina yttrade sin fågnad öfver besöket och hoppades, att hennes majestäts helsa nu skulle förkunna dottern den glädjen att oftare se sin höga moder. Båda tilltalade hvarandra med majestättiteln; det var endast modren, som vid utbrotten af sina känslor kunde förgäta detta styfva tilltalsord. Samtalet fördes på tyska.

– Jag har kommit för att fråga huru eders majestäts dyrbara helsa uthärdar hofvets lustbarheter, började enkedrottningen, rädd att ej få sitt ärende framfördt, om hon ej genast gick rakt på sak.

– Med mig är det ingen fara, svarade Kristina muntert. – Jag mår aldrig så väl, som när jag dansat en natt. Men kanhända störes ers majestät af musiken? Jag skall låta tillmura de fönster i balettsalen, som vetta mot eders majestäts våning.

– Eders majestät skulle hellre tillmura sina öron för smickrare och sin dörr för lycksökare, inföll Maria Eleonora, ögonblickligen glömmande all försigtighet. Hon var allt annat än diplomat, hon kunde aldrig lägga band på en känsla.

5 Kristina rodnade starkt. Snabb vrede var ett fädernearf, otyglad häftighet möderne. – Behagar ers majestät förklara sig tydligare? Jag förstår ej Salomos ordspråk utan uttolkningar.

– Ers majestät ... Kristine ... jag är din mor, jag nödgas med bedröfvelse säga dig den sanning, som ingen annan vågar frambära till en mäktig
10 drottning. Hela riket är upprördt öfver ditt nuvarande lefnadsätt ... öfver ovärdiga gunstlingar, som trängt sig fram till din ynnest, medan du stänger ditt öra för dina trognaste rådgifvare. Några steg från mig, i din egen borg, har du inhyst usle uppkomlingar, ränksmidare, gudsförnekare, som hvar dag intala dig sina djeflaläror. Din fader har offrat lif och blod för den rena
15 evangeliska läran, och hans dotter blygs icke att slösa sin gunst på hans tros dödsfiender. Kristina, min sistfödda, min enda återstående pant af hans kärlek, om du upphört att vara min dotter, så har du dock aldrig upphört att vara hans. Du kan icke, du vill icke förneka hans ädla föredöme, du vill icke befläcka hans stora minne, du kan icke gifva ditt konungsliga namn,
20 dina ärfda dygder och din throns ära till spillo för samtid och efterverld. Du är för högboren för att sänka dig så lågt, du är för stor för att blifva lycksökares lekboll, du är för skarpsynt för att icke sjelf uppfatta det ovärdiga i ditt handlingssätt. Mitt barn, som varit allt för mig och nu är allt för ditt rike, mitt stora, mitt höga, mitt ärorika barn, hör din moders röst! Jag besvär
25 dig att börja ett nytt lif för din Gud, ett lif för ditt rike, ett lif för din sanna ära ... jag vågar ej säga ett lif för din moder! ...

Hon måste afbryta; tårarna qväfde hennes röst. Hon var vacker i detta ögonblick, vackrare än i sin ungdoms fågring. Det stora minnet af en
30 hädangången hade lyft henne, den svaga, nästan till höjden af hans storhet, bevingat hennes ord och stält henne öfver den kraftfulla dottern, som i allt var så mycket större, än hon. Kristina kände förvåningen kämpa med den uppstigande vreden. Hon igenkände för första gången sig sjelf i modren, beherskade sig och svarade med oväntadt lugn:

– Jag tackar ers majestät för ett välment råd och skall betänka hvad deri
35 eftertänkligt vara kan. Men om trosfrågorna lärer intet vara rådeligt att nu disputeras. Det är presternes sak.

Om Maria Eleonora låtit sig nöja med denna halfva seger, hade hennes ord kanske efterlemnats ett spår, och hon hade vunnit mer, än hon kunnat

vänta. Men olyckligtvis var hon ej klarsynt nog att veta sin tid och hänföres af sitt brinnande nit för den evangeliska läran till ett nytt utbrott, som blef ödedigert.

Hon uppstod, fattade drottningens hand och sade: – Hvarför ej tala om tron? Är icke själarnas välfärd det enda nödvändiga? Ers majestät, min dotter, det är ju därför jag kommit till dig, det är bekymret för din själ, som icke lemnar mig ro hvarken natt eller dag. Det sägs, att du mottager hemliga anhängare af den påfviska läran. Åh, denne doktor Bourdelot, som förnekar Gud, hvad är han emot påfven! Vet du icke, att påfven är Antikrist, att det är han, som dödat din fader och nu traktar efter att dräpa din själ? Du, du, du kan emottaga hans utskickade, och jorden öppnar sig icke under din fot, och din faders dotter förgås ej af blygsel, när hon småler emot hans mördare!

Detta var för mycket. Kristina drog häftigt sin hand tillbaka. – Det är nog! utropade hon. – Ers majestät kan säga mycket, som jag af skyldig vördnad kan åhöra af en moder; men ers majestät kan ej gå andras ärender och begära för dem samma undseende. Jag vet ganska väl hvilka de äro, som tubbat ers majestät till detta besöket; men jag skall lära dem att också veta hvem jag är. Säg dem, att öfver mig skola inga prester råda eller mig förevita hvem jag bevärdigar framför dem med en kunglig ynnest. Jag tänker, att eders majestät nu har uträttat deras ärende och har intet vidare att der lägga till, än att jag önskar eders majestät all högönskelig välmåga och säger härmed valet.

Vid dessa ord lemnade Kristina med en kall bugning sin moder allena. Maria Eleonora återfanns af kammarfruarna badande i tårar under konvulsiviska snyftningar, som liknade en hysterisk kramp. Hon kunde ej ens, förrän senare på qvällen, återföras till sina rum. När detta berättades för Kristina, blef hennes svar: – Hon har sig sjelf att tacka för allt! – Senare på natten, när enkedrottningen ännu var ett rof för samma förtviflan, besökte Kristina henne och sökte lugna henne med tröstande ord. Det lyckades henne för ögonblicket; Maria Eleonora var alltid ett barn af stundens intryck. Men från denna dag var klyftan mellan mor och dotter öofverstiglig.

Enkedrottningen hade fått nog af hofvet i Stockholm och flyttade snart med sin lilla hofstat till Nyköping. Der besöktes hon två gånger af sin dotter, sista gången till afsked vid bortresan från Sverige. Dotterns thronafsägelse, bortresa och öfvergång till katolska läran kommo ett svagt, men älskande modershjerta att brista för alltid.

17. Hotande förebud.

Jag säger dig, drottning Jesabel, att om
du icke skiljer Baals prester ifrån dig ...

Underliga motsatser rörde sig i Sveriges rike och hufvudstad denna vår
5 1653. Natliga lysande lustbarheter i slottet allt från den 10 januari, Ebba
Sparres bröllopsdag; dagliga oordningar, upplopp, slagsmål och blodviten
på Stockholms gator; uppror i Nerike, vapenslammer och afrättningar;
öfverflöd och silke, perlor, ädelstenar, nya moder och nya komedier; ebb
i räknekammaren, missväxt, nöd och betryck i landsorterna. Efter hvarje
10 fest vid hofvet en ljungande predikan mot tidens flärd af hofpredikanten
Emporagrius. Liknande, aldrig yppade, men lätt skönjbara motsägelser
röjdes i drottningens lynne och lefnadsvanor. Än uppsluppet glad, än sorg-
sen ända till svärmod, än sjelfsväldigt fri i tal, drägt och seder ända till
gränsen af hvad hennes tid ansåg för höfviskt skick, än åter fin och snillrik
15 med en konungslig värdighet, som ingen ostraffad vågade träda för nära,
tycktes hon, oense med sig sjelf, beständigt undfly någonting inom sig,
beständigt söka, och söka förgäfvades, något utom sig, som skulle uppfylla,
ändra, åter förlyckliga allt. En enda gång, vid afskedet sent på morgonen
efter en lustbarhet, undföll henne till den nu mera bortflyttade ungdoms-
20 vännen Ebba Sparre ett af dessa halfva, gåtlika förtroenden, hvilka någon
gång, nästan ofrivilligt, banade sig en väg till de slutna läpparna: – *jag måste
ju lefva!* ... Hon måste lefva, hon, som lyckan bland alla dödliga rikast
begäfvat, hon, för hvilken det mest storartade verksamhetsfält öppnade
sig att uppfylla lifvet!

25 Tomheten, oron i detta lefnadssätt undföll icke de skarpsynte, men för-
klarades olika. En morgon hade rikskanslern till sig inbjudit grefve Magnus
De la Gardie för att med honom, riksskattmästaren, öfverlägga om den stat
för rikets inkomster och utgifter, hvilken han nu för andra gången utarbetat
och ville framlägga för drottningen. Det hade varit ett tungt och tacklöst
30 arbete; Danaidernas säll kunde icke läka mera ohjelpigt, än Kristinas hus-
hållning. Och dock måste deri bringas någon reda och någon öfversigt, ty
utan en sådan gick allt öfver ände.

– Här ser grefven, sade Oxenstjerna, pekande på sin slutsumma. – Den
1 januari 1646 uppgick statsbristen till 980 000 daler; nu uppgår den till
35 3 millioner; om ett år skola vi hafva 4 millioner. Hvad är grefvens mening
om detta?

– Hennes majestät måste med all skyldig hörsamhet göras underkunnig

derom, att tillgångarne ej äro outtömliga, genmålde grefve Magnus, synbart generad. Han hade sjelf fått en lejonpart af bytet och var ganska naturligt föga road af närgångna slutsummor.

– Jag har försökt ställa mitt tal i ziffror; med hvad lycka är nogsamnt bekant. Intet törs jag falla hennes majestät besvärlig, och skickar jag mina söner, blifva de tillbörligen afsnäste. Kanske grefven vill åtaga sig ett ord uti detta ärendet? Jag skall assistera med räknekammarens bokföring. Gods och räntor bortskänkta till ett värde af 2 millioner ...

Grefve Magnus rodnade.

– Det torde ej tillkomma oss att nagelfara med hennes majestäts belöningar för tjänster åt riket.

– Ja visst, det faller sig något olägligt för oss, som blifvit belönade. Men är det bättre att låta de ofrälse stånden revidera räkenskaperna? Jag skall säga grefven en sak i örat: om icke vi nu hålla emot, om icke vi nu äro mätte, kommer den dag, när man tager ifrån oss *allt*.

– De skulle försöka! Här statueras just nu en varnagel på Norrmalm.

– I dag törhända. Men hvem borgar för kommande tider, när här sitter en man på Vasarnes thron? Min vilja var det intet att sätta hans furstliga nåde der vi mera gagn haft att först uppställa *conditiones*. Som det nu är, få vi draga in tyglarne. Hvad är det jag förnimmer om den nya hofhållningen? För två år sedan drogo der några snyltande latmaskar bort, och nu komma der hela flockar af nya. En rikskammarherre, en vice riksmarskalk, hvad vill det säga?

– Det är hennes majestäts *bon plaisir*, det rör intet mig, genmålde grefve Magnus.

– Nej, hvad skulle det röra riksskattmästaren, om hofvet kostar lika mycket som krigshären i fredstid? Men jag har hört sägas, att drängar och pigor intet fått ut sin lön på ett helt år, att der lånas vid hofvet hvar man kommer åt, men efter det intet mera är bruk att betala skulder, är krediten derefter, så att hennes majestät pantsätter Stockholms tullar för att kunna betala franska skraddare. Är det sant, att köksmästaren nyligen måste låna sex daler af vedhuggaren för att köpa ärter och fläsk på torget dagen efter en ballett, som kostat 20 000 daler?

Den i nådens solsken fördunklade gunstlingen höjde föraktligt axlarna.

– Jag har ingen orsak att försvara det nu rådande regementet. Hennes majestät är ung, hon behöfver förlustelse och saknar ej dem, som hvar dag påfinna något nytt. Spanjorer, polackar, danskar, tyskar ...

Rikskanslerns blick mörknade.

– Grefven glömmar att tillägga svenskar. Det är de, som gjort början. Tag intet illa upp ett uppriktigt ord, om det ock gäller en hög frände. Den store kung Gustafs stora dotter har förlorat jernvigten därför, att *hon fruktar sin efterträdare*.

5 – Men, ers nåd ... Honom, som hon sjelf har upphöjt mot rådets vilja!

– Hon har upphöjt hans furstliga nåde, emedan hon var skyldig honom ett skadestånd för svikna löften. Nu fruktar hon honom, därför att han skall blifva hvad hon icke kan vara, en man på thronen. En man, som fruktar, är dyster och skugggrädd. En qvinna döljer sin fruktan under masken af fester
10 och lustbarheter. Hans furstliga nåde gör väl i att hafva dragit sig undan till Öland ... Men hvad är å färde på gatan? Stygger skäller ... Så mycket folk!

De höge riksembetsmännens förtroliga samtal afbröts af ett döfvande larm. Hela gatan var uppfylld af två hvarandra mötande, stojande folkmassor, den ena kommande från Norrmalm, den andra från Södermalm. På båda
15 malmarnes afrättsplatser hade anförarne för bondeupproret i Nerike nyss blifvit rådbråkade och deras hufvudmans spira släpad i smutsen. Stockholms skriande pöbel och gatpojkar, som fått sitt lystmäte af blod, hade dragit med sig skaror af nyfikne från alla samhällsklasser och sökte nu något föremål att skymfa och nedgöra, lika godt hvem, endast han kunde få namn af folkfiende. De hade skrikit sitt bifall i kapp med knektar och adelstjenare vid
20 Nerikeböndernes blodiga stegel; nu vände sig deras vrede, med massornas vanliga logik, mot samma adel, som bönderne velat ihjelslå. Sedan 1650 var intet så populärt bland de lägre folkklasserna som detta ord: slå ihjäl adeln! adeln, som egde allt, styrde allt och, i mångas tanke, förtryckte allt.

25 Här var intet öfverlagdt uppror, ingen plan, ingen anförare. Folkmassorna visste icke hvad de ville, men skrika ville de. De hade mötts vid Norrebro, rikskanslerns hus låg närmast, men det var icke heller långt till De la Gardies palats på Riddarholmen. Om det fanns någon afundad, någon hatad man i Sverige vid denna tid, så var det grefve Magnus De la Gardie.
30 Några ville låta honom umgälla åtta års öfvermod; andra förmenade, att den gamle riksråfven, kanslern, stod i spetsen för adelsligan; åter andra ville jaga bort spanjoren, som nu innästlat sig i drottningens gunst. Alla skreko om hvarandra och kunde ej komma till något beslut, då en tillfällighet erbjöd skrikarne ett föremål, på hvilket de fingo låta sin vrede utbryta.

35 Rikskanslern hade en stor, lurfvig, svart gårdshund, Stygger benämnd, som i sin hundkoja utanför den stängda, vapenprydda, massiva ekporten vanligen var sin herres enda nattvakt. Stygger var på sin tid lika allmänt känd, som i en nyare tid Bismarcks rikshund, och skötte sin vakttjänst till

mera nytta för husbonden, än just till nöje för de förbigående. Nu kände sig denne trogne väktare förolämpad af skriket på gatan och gaf sin onåd tillkänna med ett ljudeligt skall. Mera behöfdes icke. Stygger var adeln, som skälde på folket; Stygger skulle plikta för herrarnes öfvermod. Ett hagel af stenar, käppar, isbitar och hvad man i hast fick fatt i slog ned öfver den olycklige trotjenaren, som fann reträtten i porten stängd och ej hade annan utväg, än att tjutande och visande tänderna söka sin räddning i flykten. En del gatpojkar förföljde honom med höga rop, andra begynte måtta sina stenar mot husets fönster; men så inrotad var respekten för »konungen utan namnet», att ännu ingen ruta klingat, innan ett nytt uppträde tilldrog sig hopens uppmärksamhet. 5 10

Kristinas tidehvarf var Oliver Cromwells. Predikandet hade med trosnit, trosträtorna utbredt sig från de brittiska öarna öfver alla protestantiska länder. Det var underligt upprörda tidsvägor; många hädare, många botpredikanter. Allt tog parti: för eller emot. I Sverige och Finland var icke ovanligt att se en soldat framträda ur ledet, en qvinna ur folkhopen, ett barn från skolbänken för att predika. Så skedde äfven nu midt under gatans stoj. En yngre qvinna uppträdde, trasig, förvildad, med ovärdadt långt, mörkt hår, men ännu rörande ädla drag, spår af ett mera förfinadt umgänge och af förgången skönhet. Måhända hade hon varit kammarpiga vid hofvet, ingen kände henne; hon var en af de olyckliga, som, ännu lefvande, försvunnit ur världens åsyn och ett ögonblick åter visade sig för att ånyo försvinna i det hopplösa fängelset, hvilket då kallades Danviks dårhus. Hon klef upp på en afvisare vid rikskanslerns port och gaf tecken, att hon ville tala. Sorlet tystnade, några betraktade med undran, några med häpnad denna profetissa, uppstånden ur de lefvandes graf. Anden kom öfver henne; hennes insjunkna ögon fingo en sällsam glans, hennes magra händer grepo i luften, såsom ville de afvärja eller fånga något osynligt ondt. Hon började tala, i början långsamt och lågmäldt, snart högre, kraftigare, slutligen med en hänförelse, som ryckte massorna med sig. 15 20 25 30

– Gån bort! sade hon. – Gån bort! Det är icke här, som förbannelsen bor. Det är icke här, som Guds vrede hemsöker Sveriges rike. Gån bort ... ett litet stycke väg ... dit åt, dit åt! Till slottet!

Och hon pekade med handen mot konungaborgen, otålig att icke genast förstås. Ingen rörde sig. Många hade knotat öfver drottningens styrelse, klandret var allmänt, men ännu låg öfver Kristinas nyss så högt uppburna person en kvarlefva af beundran, en aftonglans af det tjusande skimmer, som ungdomens fågring, snillets trollkraft och segrarnes återsken hade utbredt 35

öfver denna lysande uppenbarelse på den svenska thronen. Ännu var man böjd att skylla allt på herrarne, på de utländske lycksökarne. Det pekande fingret väckte endast förvåning.

– Der är det! fortfor qvinnan med sin utsträckta hand. – Der är förderfvet!
 5 vet! Icke i guld, icke i perlorna, icke i lismarne, icke i lycksökarne, icke i komedianterne, icke i de fattiges hunger och de rikes öfverdåd, ingestädes der ute i synliga och jordiska ting; – innanför är det, djupt, djupt i botten af en menniskosjäl, som ingen ser, men som utflödar till allt. Der är det, der, i ormens gift, i högmodet, i lustan, i det sjelfkära, egenvilliga,
 10 från Gud bortvända hjertat. Gån dit! Gån dit! Frågen henne hvem som der smyger i nattens mörker, hvem som natt och dag hviskar i hennes öra: det finns ingen Gud, det finns ingen Frälsare, det finns endast menniskor, som föddes i går och dö i morgon! Han ljuger, hon lyssnar; han bedrager, hon tror. Nästa gång säger han till henne: nej, det finns här i Sveriges rike
 15 endast en menniska, som har rätt att lefva, och det är du. Tänk icke på alla de andra, de äro födda för din skull, hvarför skulle du icke utsuga dem? – De äro din fotapall, hvarför skulle du icke trampa på dem? Ja, så säger han. Vetan I, hvem han är? Det var han, som talade i lustgården till de första menniskorna och sade till dem: här är kunskapens träd; I skolen vara som
 20 Gud! Men han har en klufven tunga, han säger icke nu, som han en gång sade på berget: fall ned och tillbed mig, så skall jag gifva dig hela verlden! Si, nu säger han: om du tjenar mitt rike, skall jag tillbedja dig! Hvad vill du, att jag skall gifva dig? Här äro lustarna: välj! Här är världens tillbedjan: lyss! Vill du något mer? Vill du hafva äran? Tag henne! Makten? Är du ej
 25 enväldig? Friheten? Äro ej alla ofria, utom du? Guld? Ös ut, ös ut, hvarför spara? Är det något mer? Begär du hämd på dem, som klandra och oroa dig? Befall öfver pinbänk, stegel och hjul! Är det mer? Vill du vara en man? Jag kan ej omgöra skapelsen, men jag kan förderfva henne. Afsäg dig kärleken, låt hatet dia en jungfrus spenar! Prisa enviget, göd förtrycket;
 30 jag skall förvandla ditt qvinnohjerta. Begär du ännu något? Vill du förakta ditt land? Gör det, vänd ryggen åt alla dina pligter! Dåraktiga, du bevarar ännu ett arf af din fader, min fiende. Kasta det från dig, förneka honom, förneka allt, som hittills varit en qvinnas prydnad, en dotters hörsamhet, en drottningens ära, och jag skall förkläda dig till dygdens gudinna; ingen,
 35 icke ens du sjelf, skall mera igenkänna dig ...

Hon tystnade, stödde sig mot muren och inandades i djupa andedrag den vederqvickande vårluften. Hennes ord begynte finna ett gensvar. Många stodo viljelösa, förlamade af skräck. Andra röster blefvo allt högljuddare:

till slottet, till slottet! De afbrötos af nya utrop, än mera hotande, än mera våldsamma från den vansinnigas läppar.

– Drottning Jesabel, drottning Jesabel, hvar fördöljer du dig? Göm dig bakom dina murar; jag ser genom murarna! Täpp dina öron; du undgår mig icke, du måste höra mig! Jag är rösten ur det fördolda, jag är ditt samvete; mig kan du icke undkomma. Och jag säger dig, drottning Jesabel: om du icke förjagar frestaren, om du icke skiljer Baals prester ifrån dig och vänder dig till Herren din Gud, som du förnekar och öfvergifver, skall domen gå öfver ditt hufvud, innan femton månader äro till ände. Herren skall förjaga dig från ditt land, och du skall ingenstädes i himmelen eller på jorden finna ett fäste. Du är den stjernan, som uppgick i tidernas afton och lyste halfva natten igenom, men slocknade bort i svarta mörkret, förrän morgonen kom. Du är det gyllene löfvet på bergets högsta björk, och himmelens fåglar sjunga för dig; men hvar är du, löf, nästa höst, när stormen sopar dig bort i frysande snö? Si, han kommer, han kommer, den dag, när allt tomt sken förgås och alla lofväden äro falnande aska. Då kommer rösten till dig och säger: hvar är din första kärlek? Drottning af Laodicea, märk, att jag förkunnar dig detta förut, på det du må tro, när det skedt är. Emedan du säger: jag är rik och hafver nog och behöfver intet, och vet icke, att du är eländig och jämmerlig, fattig, naken och blind, så råder jag dig att köpa guld, luttradt i eld, på det att du må blifva rik, och hvita kläder ...

Hon afbröts i halfva meningen. Rikskanslerns hus var omtänksamt försedt med en bakport åt den på andra sidan löpande gatan, och på denna väg hade ett ilbud afsändts till högvakten. En stark afdelning aflifgardet till häst under Totts befäl ryckte fram, skingrade, utan annat motstånd än skällsord, den stojande folkmassan, bemäktigade sig talarinnan och återförde henne till Danviken. Uppskakade, droppade skarorna bort på angränsande gator. Ännu länge genljödo i mångas öron de skräckfullt hotande orden: drottning Jesabel, drottning Jesabel! Qvinnans namn har ej blifvit känt, hennes ord äro icke antecknade, men i tidens krönika omtalas hon som en Sibylla, hvilken för drottning Kristina förkunnade Ragnarök.

Samma qväll blefvo Pimentellis fönster inslagna. Ingen af de hatade utländingarne vågade visa sig utan eskort på Stockholms gator.

18. *Karl Gustaf på Öland.*

Fångne titan, fettrad vid klippan,
när skall du bryta din fjetter?

Ungefär på midten af den långa, smala kalkklippa, som kallas Öland, reste sig på drottning Kristinas tid en gammal borg, som blifvit ombyggd af Johan III och kallades Borgholm. Den, som i våra dagar gör sig mödan att uppklätra öfver en i berget banad stig till de ännu storartade, fastän vanvårdade slottsruinerna, öfverraskas af det betydande utrymme, som gruset af en förgången herrlighet upptager. Borgen var på sin tid välbefäst, hade två stora och två mindre torn samt egnade sig med sitt ensliga läge vid stranden af Kalmar sund förträffligt till bostad åt en furste, som valt denna fristad långt från hufvudstadens faror för att i ostörd ro kunna uppgöra framtidsplaner, minnas, hoppas och – vänta.

Sveriges thronföljare, pfaltzgreffen Karl Gustaf, som icke fått drottningen, men förlofvats med kronan och derutöfver fått Öland till sårabot, hitflyttade vid skördetiden 1651 och regerade här ett litet fylkesrike, utan krigshärar och flottor, utan hof och komedier, men med goda jagtmarker, gamla krigskamrater, frihet att plantera och bygga, Sverige framför sig på andra sidan om sundet och kring sig ett folk, som älskade honom. Landtligare och mera idylliskt kunde ej en fältherre hvila ut efter trettiåra-krigets mödor. Att plöja och så i den förvittrade kalkgrunden, att tåligt invänta skördens mognad och, som andre landtjunkare, fördrifva den ensliga vintern med jagthistorier, gästabud, tärning och schackspel, dertill var denna örn i sitt klippnäste icke skapad. Får man tro folksägnen, har han icke nekat sig försmådde friares ersättning för den kärlek, som han så länge förgäfvdes eftertraktat; i hans ungdoms historia finnas flera hårlockar, än Hagar Rynings. A. A. Afzelius har upptecknat Ölandsvisan om Svanen och Svana-lilla:

Hvar har du varit så länge, Svana-lilla hvita?
Jag har varit i främmande land,
Tvättat mig och mina barn. – Svan, Svan sälle!
För min nåd, för min ära,
För min dans, för min kära
Drar jag mig åt Öland.

Men Karl Gustaf trängtade till handling. Der var beständigt en röst inom honom, som sade: verka, handla, din tid är kort! Och han nybyggde

södra delen af borgen, han planterade träd och anlade Borgholms numera förvildade park med dess trädgård; han red till sina bönders gårdar, förhjelpste dem ur vanmakt till välstånd, upptog ödeshemman och nyodlade Skedmossen. Äfven detta var honom icke nog: han ville äfven som landtjunker utföra ett storverk.

5

Midten af södra och mellersta Öland upptages af en ofruktbar, rödaktig kalkås, som kallas Allvaren. Norr om Borgholm, der ön smalnar i Norra Motet, lemnar Allvaren plats åt en allmänning af skog och rikare växtlighet. Här var jagtmarken, här betade rådjur och kronhjortar, bestämda för sin herskares kulor. Och då dessa djur ofta gjorde ohägn på de odlade egorna längre i söder, företog sig Karl Gustaf ett motstycke, fastän i mindre omfång, till den ryktbara kinesiska muren. Dagligen red han ut att bese huru hans krigsbyte användes till ett fredens verk, som gaf odlaren skydd, fångne förbrytare arbete och den fattige dagspenning. Slutligen sträckte sig ett stengärde med två eller tre portar tvärsöfver hela ön från östra stranden allt till den vestra.

10

15

– Nu har jag gärdat mitt Öland, såsom jag en gång skall gärda Sveriges rike, utropade pfaltzgreffen hurtigt till krigskamraten öfverste Paul Würtz, som åtföljt honom på sista ridten till den färdiga muren.

– Dertill lära allt gå några bördor sten, svarade Würtz. – Men vi kunna ju flytta fjällen ett stycke längre söderut.

20

Något skulle ett kungsämne företaga i dådlös fred. Men det fanns långa, ensliga stunder, när den bragdtörstande anden förtärde sig sjelf i brinnande längtan. O, denna väntan, denna ovisshet, denna dödande overksamhet! Morgonen efter en sömnlös natt satt Karl Gustaf vid tornfönstret i norra slottsflygeln, der han valt sin bostad, och betraktade tankfull sundet i vester med det hvittskimrande Kalmar slott längst borta vid horisonten. Afståndet var icke längre, än att Borgholm med nutidens spegeltelegraf lätt kunnat samtala med Kalmare-unionens åldriga vagg. Men hafvet låg deremellan, hafvet, som förenar så mycket och åtskiljer så mycket. Sveriges fastland var så litet mot verlden, men mot Öland var det en verld, och Karl Gustaf ville med Sverige eröfra verlden. När, när skulle denna dröm blifva en verklighet? Han var så genomtrött att bida och gäckas. Hellre ett eget torp, än ett furstendöme under en annans, en qvinnas, spira! Fångne titan, fastnaglad vid klippan, när skall du bryta din fjetter?

25

30

35

Framför honom låg Cæsars historia om galliska kriget, men han läste icke, han stirrade ut mot hafvet. Vinden var östlig, styf bris, nära half storm. En ensam kryssare arbetade sig ihärdigt fram mot vinden med kurs på Borg-

holm, nödgades göra långa lovar, försvann, dök åter ur vågen och kom med hvarje slag knappt märkbart framåt. Detta segel skulle medföra post och budskap från Stockholm, men det skulle snart komma i lä för ön, det skulle ej uppnå Borgholm förrän mot qvällen. Åter väntan, beständigt väntan!

5 Hvilka tidningar skulle det medföra? Kanske åter en ny gunstling, åter en ballett, en ringränning, en sammansvärjning? Karl Gustaf hade haft nog af Messeniernes dåraktiga pojkestreck, som kunnat störta honom sjelf, om han ej i tid blifvit varnad och skickat det förrådiska brefvet till drottningen.

10 Klockan var 8 på morgonen. Det var timmen för slottsfogdens föredragning. Detta lilla örike hade ock sina regeringsbekymmer.

Fogden infann sig underdånigst med föregående veckans oliqviderade byggnadsräkningar. De stego till ett belopp af 960 daler silfvermynt.

– Gå till Mickelson! sade slottsherren förströdd, i det att han påtecknade sitt godkännande.

15 – Kamrer Mickelson har ännu intet betalt förra veckans räkningar, dristade fogden invända.

– Så vänta!

20 Fredskassan på Öland var tommare, än krigskassan i Tyskland. Ökonungen hvisslade en bondvisa och ringde på sin sekreterare Stefan Gambrotz, adlad Hirschenstjerna.

– Skaffa mig pengar, Gambrotz!

Sekreteraren kände ställningen, strök flata högra handen öfver den flata venstra och höjde på axlarna.

25 – Hvad nu, din brödlöse parasit, afspisar du mig med flata handen? Hvarför har du lärt dig skrifva så fagert pränt, om ej för att krama guld ur gråstenar?

– Eders kungliga höghet är icke fattigare än svenska kronan. Hennes majestät har sämre kredit, än sin förste undersåte.

30 – Men jag håller inga dansmästare, jag, Gambrotz. Jag har nog af rådlöse micklar. Skrif till judarne! Pantsätt Öland!

– Hennes majestät har öppnat underhandlingar med Israels folk. Texeira visar henne till Ruben Zevi; Ruben Zevi insinuerar, att Texeira är den, som har råd till allt.

35 – Wurst und Wuth! Snylta oss till ett friherreskap någonstädes i Finland! Der är godt om land.

– Lita intet på det, ers höghet! Kung Karl X tar det tillbaka.

– Tror du? Möjligt. Han lärer få omak att sopa rent efter dansmästarne. Hole der Teufel Wind und Post. Der krabblar det degtråget ännu ute på

sundet. Säg till om kopplet och hästarne! Här är fängelseluft. Borgholm duger lika godt som Örbyhus att förgifta Vasablod.

– Vädret är stormigt, skallet hörs icke, hundarne tappa spåret.

– Låt sadla, jag rider ut. Posten må gå till hafsbottnen. Hvad angår mig Stockholm? Skaffa mig pengar, Gambrotz; ställ till ett krig!

Åtföljd af en stallknekt, red ökonungen Karl Gustaf ut längs vestra landborgens, der han under ridten kunde se hafvet, klippan Jungfrun och Kalmar. Hans håg stod ditåt, men vestkusten låg nu i lä, han sökte stormen. Han red in mellan bergen, sprängde öfver halsbrytande klyftor och hala hållar, kom på höjden af landborgens och fick sitt lystmäte af luft. Den ena stormilen efter den andra fladdrade i hans svarta hår, rusade in genom klyftorna, dref upp skyar af grus och kalkdamm, piskade lungen, luggade enrisbuskarne, kastade fiskmåsarne ur deras kurs och tog slutligen hatten af Sveriges blifvande konung. Den vackra gula baretten, prydd med en örnfjäder, trillade oåtkomlig från håll till håll, hasade utför sluttningen och försvann i hafvet.

Stallknekten fick äran afstå sin hatt och barhufvad följa sin herre till Köpings prestgård, der de båda landborgarne sammanlöpa. Hos värdige far i Köping dröjde prinsen ända till qvällen, icke försmående prestgårdens husmanskost. Det var sådana förtroliga besök, som gjorde Karl Gustaf kär för hans örike. Han gaf sig god tid, lät sig det hembrygda ölet väl smaka, besåg värdige fars åkrar och stall, köpte på kredit det vackraste fölet, slog trissa och sköt till måls med pojkarne, lyckades jaga den ena purpurskyn efter den andra på äldsta dottern Valborgs kinder och tycktes platt hafva förgätit Stockholm, drottning Kristina, kronor och krigsbragder, när ett ilbud från Torslunda kom att förkunna Kalmare-postens ankomst. Posten var dock den hårfina tråd, som band ökonungen samman med verlden. Två minuter derefter satt han åter till häst med Valborgs törnros i den lånade hatten och sprängde öfver hållarne i ett galopp, som kom gnistor att spraka under gångarens jernskor.

Karl Gustaf var en statsman från unga år, han behöll för sig sjelf hvad der ej var nyttigt att komma till andras öron; men han var för enslig på Öland för att ej behöfva en vän, i hvars tystlåtna vård han kunde låta ett öfvermått af tankar och känslor fritt strömma ut. Tidigare hade han öppnat sitt hjerta för fadren och för Lorentz von der Linde; nu var Paul Würtz hans förtrogne på Öland. Sekreteraren Gambrotz framräckte brefven och fick sina ordres om mindre viktiga angelägenheter. Andra rapporter återstodo, hvilka emottagaren läste med tyst uppmärksamhet. Han hade sört för kunskapare i Stockholm, hvilka meddelade honom dagens hofkrönika och kulissernas

hemligheter. Sekreteraren bortskickades; läsningen fortsattes i enrum med Würtz.

Oförväntadt utbrast prinsen i en så uppsluppen munterhet, att Würtz fann sig föranlåten fråga hvad det var, som så roade hans kungliga höghet.

5 – Bourdelot, ännu alltid Bourdelot! utbrast Karl Gustaf. – Brevet är fyra veckor gammalt. Min käre Munthelius*) har haft annat att tänka på, hans hustru har fått tvillingar. Märk hvad han skrifver! Jag skall för allt i verlden ställa mig in hos Bourdelot för att Munthelius må blifva adlad, och efter tvillingarne äro matfriska, bör han få tre eller fyra bondgårdar i gratifikation. Jag bedes rekommendera Bourdelot hos min bror hertigen, 10 som skall kännas på pulsen. Jag bör ej underlåta att skrifva till Bourdelot, huruledes jag mig nu comporterar, efter han med all gewalt vill hafva mig kranker och kurera mig; det går intet af för mindre. Skulle jag, olyckligtvis, vara sund som en Ölands hasselnöt, skall jag icke förty begära ett recept af 15 Bourdelot, för att han må kunna uppvisa min begäran för hennes majestät. Hvertill Munthelius tillägger, att jag intet behöfver bruka receptet, allenast jag ställer mig som lifvet deruppå hängde. Och allt detta sedan vår berömde franske doktor numera är som en svanslös hund på rymden från Sverige! Hvad säges om en så flink postgång och så kuranta nyheter? Det synes på 20 stockholmarne, att de tro Öland ligga i månen; därför är jag ju här.

– En går och en kommer, genmälde Würtz. – Eders höghet får samma besvär med doktor Bourdelots efterträdare.

– Ja, hvarför intet med Chanut, Ulfeld och Radjeovski dertill? Men mot sådant folk kan man bruka värjan; det likar mig bättre än duellera med piller.

25 Kläd ut en råf eller en markatta, häng dit en utländsk skylt, nog går öreslanten för guldmynt. Hör, för under skull, hvad Gilius**) skrifver! Bankett i Jakobsdal och ballett i slottet till ära för Don Pimentelli. Han bor, som Bourdelot, i Stockholms borg och håller privat konselj om rikets angelägenheter. Lyckliga Sverige, åt hvilket en spansk grand af tredje rangen stundom egnar hela sin 30 dyrbara förmiddag, stundom halfva natten! Mazarin är slagen, inga fraser förmå trösta Chanut. Würtz, vi måste *à tout prix* insinuera oss hos denne Pimentelli; han disponerar allt Perus guld.

– Pank, ers höghet, pank! Det sägs, att alla Filip III:s domäner äro pantsatta hos Ruben Zevi i Regensburg.

35 – Åter Zevi! Stå då desse judar i förbund med djefvulen?

*) Doktor Johan Munthelius, adlad Lagercrona.

**) Registratorn Gilius Giliusson, adlad Ehrenberg.

– I allt fall med konungarne. Hvarför tror ers höghet, att Sverige nu röstar för Ferdinand III:s son vid thronföljarevalet i Regensburg?

– Dumt prat! Har du detta af Nils Tungal? Den tvetungade ormen! Kristina säljer icke sin röst. Nej, Würtz; tala med respekt om din drottning! Så djupt nedlåter sig ej Gustaf Adolfs dotter.

5

Würtz teg, Karl Gustaf fortfor att genomögna sina rapporter. Ett omsorgsfullt försegladt bref med förvänd stil i utanskriften ådrog sig hans uppmärksamhet. Han bröt det och läste:

Dersom eders kungliga höghet intet aktar sitt eget lif, så tänken på rikets välfärd! Kommen intet till Stockholm i denna tiden, förty de äro bestälde, som edert lif under resan utsläcka skola. Begifven eder intet till sjös; det jern är hvässt, som skall borra eder galeja i sank. De, som edert bord tillreda och eder dryck kredensa, äro intet att tro; tagen eder till vara! Herrarne löpa med sin åstundan till en hög person, den jag intet nämna tör, och intala densamma, att I stån efter riket till hennes skada. Och der så beklagelig sinnets ostadighet är, lära de intet försumma den att förgöra, som de rädas värre än pesten. Tagen eder i akt, nådig herre; önskar en onämnder, som i denna tidens farlighet eder och Sveriges rike trogen är.

10

15

Karl Gustaf räckte brefvet åt Würtz. Denna anonyma varning var den sjunde eller åttonde, som han mottagit sedan årets början.

20

– Herman Fleming eller Bengt Skytte? gissade Würtz.

Prinsen skrattade.

– Så manlig i svärdshugg och så barn i gissningar! Den tystlätne hökungen Fleming? Och vindflöjeln Skytte, som kryper för grefvetiteln? Brefvet är från en ofrälse skrivvare, som ännu ej lyckats klifva in i riddarhuset. Dränka mig? Hvilket nö!

25

– Undskyll! Han låter förstå, att andra medel ... Der är en törntagqvar af Messeniska vefvan. Ers höghet är intet riktigt snöhvitt i vissa höga ögon.

– Käre Würtz, säg mig hvad du behagar om herrarne; jag känner mina grisar, sad' mor om pojkarne. Säg mig ock hvad du behagar om en viss hög persons narraktiga upptåg, allenast du utlåter dig med tillbörlig respekt. Men inbilla icke dig eller mig, att hon skulle nedrifva sitt eget verk, så länge det prisar mästaren. Invänd ej, att hon nedrifvit grefve Magnus, att hon låtit Bourdelot fara! De voro kattungar. Hvarför blefvo de efterhängsne? Vill du veta, hvarför hon ej nedrifver mig? Derför att hon behöfver mig,

30

35

derför att Sverige ej är outtömligt; därför att hon ej vill och ej kan regera, när ingenting mer finns att skänka bort. Derför att jag prisar mästaren och därför att jag kan *vänta*.

– Endast schakalerna, endast åsnorna kunna vänta. Stridshästen skrapar
5 marken med sin hof, örnen spejar beständigt efter byte. Borgholm är en örnbur, gallret förlamar, riket går under, ers höghet *kan icke vänta* ...

– Jo, jag kan. Men jag måste *lovera* ...

19. Stjernan och skyddslingarne.

Jag är Kristina.

10 Italienarne hade spelat komedi för drottning Kristina i Jakobsdal; derefter hade hon företagit en promenad i vagn och månsken genom det sofvande Stockholms tysta gator. Det ovana bullret af hästhofvar och vagnshjul vid denna tid på dygnet väckte än här, än der en fredlig borgare, som nyfiken
15 tittade ut genom sitt smala fönster, skakade på hufvudet och kröp tillbaka under sin skinnfäll.

– Hvad är det? frågade hans hustru i sömnen.

– Ingenting, svarade borgaren. – Det är endast vår nådiga öfverhet, som vakar för landsens bästa.

Klockan var 3 på morgonen, när drottningen gick till hvila i Jakobsdal;
20 samma tid, när hon förr brukade uppstå. Sömnen flydde nu, som ofta förut, hennes ansträngda nerver; tankarnes smeder fortforo att hamra sitt städ i denna hjerna, som rymde så mycket och ville inrymma allt. Hon var trött, missnöjd och visste ej hvarför. Beaulieu, dansmästaren, hade ju denna afton uppfunnit något alldeles nytt. Italienarne hade spelat, sjungit och dansat så
25 förtjusande väl; hon hade sjelf varit road; banketten på qvällen hade varit så lifvad. O, hvad man skrattat; Pimentelli hade varit så älskvärd; fransmännen, som afundades och hatade spanjoren, hade uppjudit hela sin qvickhet för att fördunkla honom. Louis XIV, barnkonungen, kunde ej uppvisa ett sådant hof. Hvarför var hon då missnöjd? Migränen, blodvallningen ... Hvarför
30 befalla allt och ej kunna befalla lifvets pulsar? Skulle hon åter tvingas att låta öppna en åder? Men hon behöfde sitt blod, hon hade velat kasta alla läkare bakbundne i Norrström.

Det var i maj och natten långt liden, det borde ju redan dagas? Hon stod upp, gick till fönstret och sköt undan gardinen. Ja, det började ljusna, men
35 så svagt, att hon knappt kunde urskilja tornspetsarne. En stor, ensam stjerna

lyste ännu; de små begynte redan drunkna i morgongryningen. Kristina kastade sig besviken på bädden. Halfdagern var ej det element, der hon trufdes. Hel dag eller hel natt, helt lif eller hel död.

Hon hade tillslutit ögonen och försökte tilltrotsa sig sömnen, då ett bländande sken genomträngde de slutna ögonlocken. Hon såg upp och varseblef stjernan ... den samma stjernan, som en gång nedstigit till henne i Gripsholm. Likasom då, hade det glänsande fenomenet icke qvarstadnat på natthimmelen, det hade nedstigit till henne på en bred stege af ljus, flutit in i henne och inväft henne i trådarne af sin strålkran.

Denna gång ville Kristina ej låta sig dåras af bländverk. Hon uppstod ånyo och tillstängde gardinen. Fåfångt; gardinen förlorade sig som en dimma i ljushafvet. Hon lade sig för tredje gången, drog natthufvan öfver ögonen och dertill ännu ett tacke. Lika förgäfves. Stjernan var inom henne; ett berg skulle ej hafva förmått att undanskymma dess glans.

– Men detta är ju förryckt, sade Kristina till sig sjelf, hon, som visste allt och ej mera trodde på något öfvernaturligt. – Jag måste vara sjuk eller galen af nattvak ... Rosette!

Hon ringde. Den franska kammartärnan, som efterträdt Fiken Lång, trädde in.

– Hvad är det för ett ljus, som tränger in här i rummet? 20

Rosette bedyrade förundrad, att hon ej såg något ljus.

– Se ut bakom gardinen! Det måste vara en eldsvåda.

Rosette såg ut, märkte ingen eldsvåda och bedyrade åter, att hon ej såg något annat än morgongryningen, strömmen, saltsjön och den midt emot slottet liggande Kastellholmen, allt, som det skulle och brukade vara. 25

– Ser du ingen stjerna?

– *Mais si, majesté*, der är en liten stjerna ofvanför Djurgården.

– Gå din väg, jag vill sofva!

Åter samma försök att undkomma skenet och åter lika fruktlöst. Stjernan begynte nu inflyta i tankeverlden. Hon antog bestämda former, som kunde förliknas vid de klangfigurer ljudet frambringar på en glasskifva, beströdd med fin sand, – ljudlösa ord, hvilka återgafvo tanken så tydligt, så omedelbart, som hade de blifvit uttalade tätt vid ett lyssnande öra.

– Känner du mig? sade stjernan.

Kristina ville svara med det gäckande löje, som blifvit hennes andra natur: Ja, jag känner dig ganska väl, du är *maran*. Men hon förmådde det icke. Hon kände sig upplöst, nästan tillintetgjord i detta sällsamma sken, som uppfylde och beherskade henne. 35

– Jag sade dig ju, fortfor det hemlighetsfulla inom henne, – att jag skulle komma tillbaka om tio år. Du måste känna mig; jag är ditt väsens grund. Din yttre tillvaro är ett naturlif, din tankeverld är ett skenlif: jag är Kristina. Du kan lika litet undkomma mig, som du kan undkomma dig sjelf. Mins
 5 hvad jag sagt dig: jag är ett utflöde af den Allsmåktiges kraft, men ej af hans kärlek. I mig är en brist; denna brist är i dig, och denna brist måste fyllas. Jag har fått befallning att utkora dig och bevara dig; jag har gifvit dig allt hvad jag kunnat gifva: hvem är, som du, i snille och kraft? Men kärleken har jag ej kunnat gifva dig; kärleken måste du sjelf söka och vinna. Utan kärleken
 10 är du half. Nu, märk hvad jag säger dig, ty jag kommer icke tillbaka förr än i ditt lifs afton, när du pröfvat min sanning. Hvarför är du uppfylld af dig, i stället att vara uppfylld af Gud, din krafts källa, och tjena honom med dina gåfvor i hans skapade verk? Jag vill säga dig hvem du är och hvad du är utan kärlek. Du är häfdernas måne, som lyser med lånad glans och vänder
 15 beständigt blott en sida åt jorden. Du är ditt tidevarfs gåta, af hvilken man väntar allt, och se, der står intet åter. Du är kraft utan verkan, blomma utan frukt, ljus utan värme, stjernljus och icke solljus. Din kraft skall förgå, din blomma förvissna, ditt ljus slockna i mörker. Välj! Vänd om! Sök! Finn! Förnyas! Än är din tid, än kan Kristina omskrifva tideböckerna. Ett solhvarf
 20 ännu, och det skall vara för sent. Farväl. Jag vänder åter till urkällans ljus. Du, som ännu har valet, vänd ej om till ditt eget stiglösa mörker! Gå, som jag, att fylla din brist i den eviga kärleken!

Vid dessa ord bleknade skenet för den gryende morgonen. Stjernan flöt ut, som hon flutit in, i en bred, allt svagare strimma af ljus och steg tillbaka
 25 i de ändlösa rymder, från hvilka hon kommit.

Slumrerskan på bädden erfor en känsla, som hade hon sjunkit ned ända till botten af ett mildsjuft haf och arbetade med händer och fötter att åter uppkomma till hafsytan. Så bedöfvad, så förlorad i sig sjelf, som hon var, kände hon ännu en stark böjelse att protestera, tvifla, förneka, uppressa sig
 30 med återstoden af en kraftig vilja och ett mäktigt förstånd för att förvisa hela denna underbara företeelse till drömmarnas och bländverkens rike. Men hon förmådde icke fasthålla en klar och sammanhängande tanke; hon var så dödstrött, så öfvergifven, som hade tiden och rummet sjunkit bort undan hennes bädd och hon sväfvade rotlös i okända rymder. Äfven denna känsla
 35 flöt bort i fullkomlig medvetlöshet, och nu kom Lethes dödliska sömn, när man glömmet sig sjelf.

Rosette inträdde på tå klockan åtta på morgonen, då drottningen vanligen uppstod, äfven när hon vakat långt in på natten. Hon sof ännu; ett

lyckligt, nästan barnsligt leende hvilade öfver dessa tidigt hårdnade drag, som stundom kunde vara så stränga, stundom så gäckande och en och annan gång åter så intagande blida. Ännu var fönstret skymdt af gardinen. Kammartärnan tilldrog den omsorgsfullare för att skymma dagsljuset, öfver-
tygade sig, att allt var i ordning för morgontoiletten, och lemnade dörren
på glänt, när hon gick. 5

Drömmarnas skuggspel hade efterträdt den första dödliga dvalan. Kristina var åter ett barn på fjerde året; det var det äldsta minne hon kunde erinra sig. Hon satt på sin faders arm; han drog ut till det stora kriget och anbefalde henne med tårar i ögonen åt de församlade ständernas kärlek och
omvårdnad. Hon var förvånad, men icke rädd för denna stora folksamling; 10
alla sågo på henne, alla ville bära henne på armarna. Några hade långa grå skägg, andra så långa värjor; en hade mist sitt öga i kriget, och från det friska ögat droppade stora tårar. Hvarför gret den fule gamle soldaten?

Strax derefter var hon på åttonde året vid sin faders begrafning i Riddar-
holmkyrkan. Så många vackra fanor, men hvarför voro de alla trasiga? Och
kanonerna smälde, så att det gjorde ondt i öronen ... 15

Åter, strax derpå, rymde hon från det mörka, otrefliga rummet i Nyköp-
ing, der hennes moder, enkedrottningen, höll henne fången. O, den låga
salen, det tunga silfverskåpet, det svartklädda altaret, de beständiga tårarna, 20
de långa bönerna, hvartill skulle de tjena? Hvarför fick hon ej vara fri och glad som en fågel i skogen? Hvarför älskade hon ej sin moder? Hvarför höll hon så mycket mer af sin faster? Hvarför kunde hon taga Johannes Mathiæ om halsen, när han tolkade för henne en lustig fabel af Esopus? Och Karl Gustaf ... var han ej vacker, var han ej hurtig, när han bar henne
öfver den våta mossen vid Stegeborg eller drog henne upp ur dammen
vid Rönö? Ja, hon höll af honom, hon lofvade ju honom ... Det kändes
så varmt, så lyckligt kring hjertat ... fader, faster, lärare, gossen med de blå
ögonen ... sjelfva desse skäggige gubbar, Sveriges ständer och allmoge,
som så trohjertadt helsat den lilla flickan vid konungens död, det var dock
allt kärlek, kärlek! Hon hade dock en gång älskat och varit älskad tillbaka. 25
Hvilken solglans i dessa morgondrömmar! Hon vaknade, men dröjde ännu att ringa på kammartärnan. Hon ville fasthålla denna dröm om lycka. Den skulle blifva så kort.

Rosette visade sig försigtigt i dörren. Verkligheten kom åter, illusionen
var borta. O, den grymma, obevekliga verkligheten, att ej mer få vara ett
älskande barn, att nödgas vara en drottning och vara endast sig sjelf! 35

Nattens bländverk stod oförklaradt framför henne. Fråga kunde hon

icke, men fortfarande tvifla, förneka, protestera och trotsa. Hvad var detta okända, förmättna väsen, som vågade innästla sig i hennes klara tankegång, gäcka hennes förnuft och diktera för henne en barnsaga som lag? Hon visste det icke, men kände, att hon åter var Kristina och ville förblifva Kristina.

5 Rosette var en af dessa mönstergilla franska kammartärnor, hvilka Molière så förträffligt skildrat, och förstod att vid påklädningen underhålla sin herskarinna med allt det hofsqvaller hon uppsnappat under gårdagens förlopp. Der cirkulerade nu en pikant historia: en duell mellan öfverste kammarherren grefve Klas Tott och förste stallmästaren Anton Steinberg.
10 Totts värjklunga hade sprungit af vid fästet, Steinberg hade tillropat honom att förklara sig öfvervunnen, men Tott hade sprungit Steinberg på lifvet och brottats med honom, intilldess att båda af trötthet måste uppskjuta striden ...

Sqvallret agerade väckareklocka. Sådan var verkligheten. Hvem kunde
15 lyssna derpå och fortfara att drömma?

Drottningen lät gifva sig de med senaste post och kurirer ankomna brefven. Ett bland dessa uppfylde henne med förvåning och vrede. Hon stirrade ännu på detta sällsamma, prydligt präntade bref med den turkiska halfmånen i sigillet, när Pimentelli lät anmäla sig. Han blef ej mottagen.
20 Kort derefter anmäldes grefve Tott och blef mottagen.

– Hvad är det grefven har otaldt med Steinberg?

– Eders majestät tillåter mig att icke besvära en hög dame med små ungarlstvister.

– Men om jag vill veta det?

25 – Jag tror icke, att eders majestät vill veta allt lappri, men om det befaller mig, måste jag lyda.

– Så förtig edra dumheter, jag vill intet veta dem. Men jag tillåter intet Sveriges förste ädling och en af mina tappreste krigare att utgjuta hvar-
andras blod som tuppsycklingar. Lägg detta på minnet, grefve. Det finnes
30 för många bevis, att ni kan slåss; det är onödigt att öka dem med nya. Jag vill, att ni försonar eder med Steinberg.

Tott bet sig i läppen.

– Han är skyldig mig satisfaktion.

– Eller ni honom. Hvad angå mig edra pojkstreck? Ni bär i edra ådror
35 en droppe kungligt blod; det är ni, som först bör räcka eder motståndare handen. Är jag förstådd?

– Jag skall åtlyda eders majestäts befallning.

– Var en gång förnuftig, Tott! Jag har något i sigte för er, om ni visar

eder värdig min ynnest. Huru befinna sig edra bönder och småborgare i Nykarleby?

– De spjerna emot. De säga sig aldrig hafva känt någon annan herre, än rikets konung.

– Deri göra de rätt. Far varligt med österbottningarne, de tåla ej herretjenst. När Klas Fleming ville skicka dem knektar på halsen, reste de sig, följde min farfar och fingo sin stad med Vasanamnet. Nykarleby är min faders verk. Far varligt med Vasahusets liftjenare! ... Har grefven något att anmäla i dag?

– Ruben Zevis agent har anländt till Stockholm för underhandlingar om det nya lånet. Grefve Magnus och rikskansleren vilja ej godkänna hans villkor. Han vädjar till eders majestät.

– Kalla hit honom! Vi behöfva penningar. Är det icke besynnerligt, att vår räknekammare ständigt är tom? Det är för att desse herrar och smulgråtar i styrelsen beständigt knoga på lånevilkoren.

– Agenten afbidar i förrummet eders majestäts befallningar.

– Godt. För in honom!

En högvuxen ung man i judisk dräkt inträdde och bugade djupt. Ett stort brunt ärr öfver högra tinningen vanstälde hans annars vackra och regelbundna drag. Han var enögd, men det friska högra ögat blickade kring sig så klokt och bekant, som vore det icke första gången han befunne sig inför majestätet. Drottningen fäste sig vid ärret på tinningen.

– Ditt namn?

– Benjamin Zevi, till eders majestäts tjenst.

– Det förekommer mig, som har jag sett dig någonstädes förut.

– Jag hade för tio år sedan nåden framföra till eders majestät rapporten om andra segern vid Breitenfeld och hette då Urban Niemand.

– Riktigt. Urban Niemand. Jag ser, att du vuxit ett par hufvuden högre i sadeln. Men då var du sergeant i min tjenst och hade utmärkt dig vid generalmajor Slanges sida. Du förhöll dig modigt vid slottsbranden, och jag ville befordra dig till officer, men du rymde som en narr från mig och Stockholm.

– Jag var blind efter branden och nödgades uppsöka en ögonläkare i Spanien. Mitt afsked är undertecknad af fältmarskalken Torstenson.

– Jag vill minnas, att du temligen lättfotadt sprang öfver från lutherska läran till den katolska. Och nu är du förmodligen jude?

– Min moder var judinna, min morfader, Ruben Zevi, är jude.

– Jag säger ingenting derom; alla religioner äro lika goda, blott man följer sin öfvertygelse. Känner du nu din fader?

– Min fader var fältmarskalken grefve Götz.

– Så? Du vet det? ... Akta er, grefve Tott; ni ser, att också grefvar kunna blifva Mose lärjungar!

– Eders majestät kan vara trygg för min omvändelse, genmälde grefven
5 med tvunget löje. – Jag kan i nödfall betala 50 procents ränta, men jag skall icke nedlåta mig att indrifva den enligt Mose lag.

– Och jag, inföll den unge juden häftigt, – jag har en gång nedlåtit mig att icke besvara ett rapp af grefvens ridspö, den tiden grefven ännu var en högmodig pojke. Sedan grefven bär ett svärd, torde hända, att jag ihåg-
10 kommer gamla skulder.

Drottningen utbrast i löje.

– Hvad, grefve Tott, var ni så tidigt en oförbätterlig slagskämpe? Intet under, att ni ständigt råkar ut för dueller. Men jag förbehåller mig, ingen fjolgammal snö! Zevi mins hvar han är, och Tott påminner sig, att Zevi är
15 en vederlike. Han räknar minst hundratusen döde bland ättens meriter. Herr Åke har knappt ridit ihjäl några tusen polacker.

– Jag kan ej påminna mig, att jag lånat penningar af herr Zevi, anmärkte grefven högdraget.

– Icke penningar, men väl en häst, som grefven ej kunde styra. Jag var
20 herr Åkes ridsven, när lille grefven red kähphäst.

– Nog, mina herrar, återtog drottningen med sin höghetsblick. – Låt oss komma till saken. Bankiren Zevi lånar åt svenska kronan en million daler silfvermynt. Hvilken säkerhet begär han för detta lån?

– Göteborgs tullar, svarade juden.

25 – Och räntan?

– Räntan beror på fred eller krig. Min principal inbetalar 90 för 100 och fordrar i fredstid 10 procent, men från och med dagen af en krigsförklaring 20 procent. Det är billiga vilkor. Sverige och dess stora drottning betinga sig förmånligare kredit, än något annat land i Europa, med undantag af
30 Nederländerna.

Kristina smålog. Den forne lille ryttaren, som kunde rida i elden för henne, hade nu lärt sig profryttarekonster.

– Lemna mig vilkoren skriftliga, sade hon. – Jag vill öfverlägga med riksskattmästaren.

35 Benjamin Zevi framräckte ett papper och bugade sig för att afträda, men fick befallning att dröja.

– *Au revoir*, grefve Tott, sade drottningen; – ni följer mig om en timme på min promenad.

Hon befann sig allena med denne jude, som en gång kunnat blifva en förklarad gunstling, om han bättre förstått sin lycka. Framför henne låg det på morgonen anlända brefvet.

– Zevi, du känner din far, och jag gratulerar dig intet till denna bekantskap. Hvarför blef du Zevi och icke Götz?

– Götz tjenar. Zevi befaller.

– Jag förstår. Zevi utsuger Sverige och andra byten. Du kände likväl ett bättre lefnadsmål, när du fick detta ärr.

Den unge agenten bugade stum.

– Jag vill minnas, att du hade en syster.

– Ja. Eders majestät bevisade Hagar mycken nåd.

– Lefver hon än?

– Hon lefver.

– Hvar?

– I Konstantinopel. Hon följde mig dit under en resa och blef mot sin vilja instängd i seraljen som den nu regerande sultanens första gemål.

– Hvad? Sultan Muhamed? Men han kan nu ej vara mer än 12 år gammal.

– Han var sju år, när min syster utkorades af storveziren till hans blifvande gemål för att uttränga hans moder, Validé, från styrelsen. Det var en statsintrig. Hagar öfvervakar sultanen och regerar i hans namn.

– Men detta är ju en farlig roman! Palatsrevolutioner höra till ordningen i Konstantinopel, och hvarje gång strypes en sultan eller dränkes en sultaninna. Din systers lif hänger hvarje natt på ett silkesnöre.

– Ers majestät har blott alltför rätt. Det är snart fem år Hagar lyckats kvarstå vid makten, emedan hon varit klok nog att dela sin makt med en ännu klokare storvezir. Sultanen och janitscharerne äro henne tillgifne.

– En storvezir? Men det är ju som här; hon kopierar Sverige ... Regerar hon verkligen detta barbariska, blodtörstiga folk? Hon bekänner sig då till profetens lära?

– Hon kan icke annat.

– Det är sant, jag undrar intet derpå. Religion som religion. Men att vara så lärd och kunna styra barbarer!

– Ers majestät har bevisat verlden, att man kan vara lärd och regera vist.

– Så? Svenskarne äro skäligen råa, men turkar äro de intet. Här kan man meddela sig med en eller annan; man kan importera det vett och den hyfsning, som ej närmare stå till buds. Men lefva i en seralj af dockor, bland ett folk af vargar!

– Undskyll, ers majestät! Min syster samlar omkring sig österlandets vise, och de inviga henne i kunskaper, som äro okända för Europa.

– Ja, jag vet. Att spå i händerna.

– Mera än så. Magernes urgamla visdom har öfvergått till araberne. Min syster tillbringar mången natt i sin stjernkammare med den visaste bland dödlige, dervischen Hussein Ben Ali. Han uttyder för henne af stjernornas lopp det förlutna, närvarande och tillkommande. Framför honom ligger stjernhimmelen som en öppen bok.

– Brefvexlar du med din syster?

– Ja. Med dufvopost.

– Och hon skrifver till dig om stjernorna?

– Stundom. Sedan fyra månader är hon upptagen af en mödosam räkning, en hemlighet, som hon utransakar efter de gamle kaldéers anvisningar. Det är horoskopet för den 8 december 1626, timmarne omkring midnatt, efter de kristnes tideräkning.

– Och hon har funnit dess nyckel?

– När jag reste från Regensburg, hade hon ännu ej funnit nyckeln.

– Pardieu, hon dyrkar upp alla lås. Det är som i bibeln. När man söker något, som man vill finna, finner man hvad man söker. Tror du på stjernorna?

– Törhända, jag vet ej. Hagar vet. Helst tror jag, att två gånger två är fyra.

– Det är förståndigt. Farväl. Jag skall öfverlägga med riksskattmästaren.

Kristina blef ensam och fortfor att stafva igenom det gula sidentyg, på hvilket en latinsk text var sirligt utskrifven med förgyllda begynnelsebokstäfver. Dess innehåll i svensk öfversättning enligt tidens stil var af följande lydelse:

Hagar Sultan, Profetens utkorade, sänder Kristina, Sveriges, Göthes och Wendes drottning, sin helsning med Gud Allsmäktig.

Du har icke aktat mig värdig ett svar på min skrifvelse af den 12 Moharrem år 1060. Jag tillskrifver detta icke någon din ovänskap, utan fastmer din okunnighet om Guds skickelser. Vet alltså, att det behagat Allah genom sin Profet upphöja mig, icke genom börd eller arfsrätt, men genom den eviga förutbestämmelsens lagar. Vet, att när kalifens gemål tillbjuder Sveriges drottning sin vänskap, gör hon detta för minnet af förgångna dagar och med kändedom af dina, en drottning värdiga högsinta tänkesätt.

Jag har utforskat himmelens tecken, i hvilka den Allsmäktige skrifvit dina och mina öden från vår födelsestund. Jag har funnit allt besannadt

hvad hittills skett, men vill icke fördölja, att mot oss står den fursten Saturnus, som intet väl sämjas kan med planeternas konung. Alltså vill jag härmed hafva dig sagdt till hågkomst, att sagde furste, som står oss emot, skall från början af nästkommande år 1064 från Hedschra, hvilket af eder tideräkning är det ettusen sexhundra och femtiofjerde, komma till stor makt och väldighet, särdeles mot midten af året, då han icke lärer underlåta att anstifta farligheter för dem, som under den fursten Jupiters skydd stå. Och är till att märka, att der intet den fursten Mars, som gemenligen understöder Saturnus, vore vid denna tid fjerran på himmelen och morgonstjernen, som Jupiters vän är, stode oss närmare, skulle intet lif i den tiden bevaras tryggt för undergång. Nu är till förhoppandes, att, om ock stor förändring är att förvänta, intet timar, som är till döds. Detta vill jag hafva föresagt dig, på det att du ej må försumma de trogues böner tre gånger om dagen med ansigtet emot solens uppgång och vända dig till de kristnes Gud, som ju ock är Profetens Gud, att han må beskydda dig mer än stjernor förmå. Gudi befallandes. Gifvet i vårt residens Stambul Sarai den 28:de i månaden Redscheb, år efter Hedschra det ettusen sextiotredje och af Kalifens regering det femte.

Hagar Sultan.

Kristina effersinnade. Åter var det kammarpigan, hvilken vågade tilltala en drottning som jemlike. Men bakom henne stod nattens hemlighetsfulla stjärna och kom den förolämpade herskarinnan att tveka. Antingen – eller? Antingen böja sig för en okänd makt, som ville beherska en fri ande, eller ock förblifva sig sjelf. Valet hade icke varit svårt, om ej den okända makten funnit bundsförvandter i morgonens drömmar och i ett upproriskt hjerta. Underliga vågor höjdes och sänktes i drottningabarmen. Så klar i allt; hvarför oklar i detta? Så bottenlösa djup, så djerf simmerska och dock ett så plötsligt behof att känna ett fäste!

Der drifver så mycken rotlös tång i den blå oceanen. Fågeln, trött att genomskära en tom luft, ser denna tång och inbillar sig att der finna en hviloplats. Kristinas blick föll på ett dyrbart skrin af elfenben och silfver, tillsändt henne af en hand, som icke fick nämnas. Hon öppnade skrinet, uttog derur ett radband af doftande ambrakulor, betraktade småleende radbandet och gömde det i en låda. Var icke detta skrin en kunglig vängåfva, värdig att sändas till Hagar Sultan? Utan tvifvel. Men det borde få ett passande innehåll. Kristina log: hon hade fått en idé. Hon tillkallade Rosette. Rosette kom.

– Hemta mig mina aflagda skor från förra veckan!

Kammartärnan hemtade med förundran dessa halfslitna skor, begagnade af en drottning, som ej synnerligen vårdade sig om sin toilett. Skorna ombundos med ett starkt gult silkessnöre och inlades i det dyrbara skrinet utan vidare skriftlig förklaring. Adressen, Hagar Sultan, Stambul Sarai, tecknades på omslaget och skulle, för säker framkomst, bifogas äfven på turkiska för att afgå med sultanens tatar. I orientens bildspråk borde denna sändning ej vara svår att uttyda:

»Om du ej begagnar dessa skor för att ila till snar flykt, skall du ej undgå silkessnöret.»

10

20. *Det stora budet.*

Hon sökte ett fäste.

Der var en klyfta i Sveriges grundfästen, inre och yttre. Hon vidgades mer och mer; hon åtskilde folk och styrelse. Om »Sveriges historia är dess konungars», så visar denna historia många klyftor. Drottning Kristina hade blifvit en främling för det folk, med hvilket hon i början af sin regering tycktes vara en själ och en vilja.

Hon förstod detta mer än väl. En samtida skrifver från maj 1653: »Hennes majestät synes mycket melankolisk och visar sig sällan offentligen, utan är allenast med någre få.»

Denna högtänkta, klarsynta, rikt begåfvade ande, som tycktes kallad att upplysa och värma sitt tidevarf, hade begrafvit sig i en klostercell, instängt sig inom sina egna tränga murar och förlorat sitt fäste. Hvarje ande, som tär på sig sjelf, är förlorad för menskligheten. Ju ensligare det blef inom drottning Kristina, desto mer sökte hon hos andra fyllnaden i sin tomhet, sökte, som förr, med vilkor att sjelf vara allt, och sökte förgäfvos. Då kom något annat.

Mot hösten 1653 flyttade drottningen med sitt hof och de främmande sändebuden till Upsala. Pesten var i Stockholm, hade börjat på Södermalm och derifrån spridt sig ut öfver staden. I början utställes vakt vid de smittade husen. Snart blefvo dessa för många; man skref nu ett stort rödt kors på portarne. Erkebiskop Lenæus satt inspärrad i ett sådant banntecknad hus, der en piga insjuknat, och drottningen lät förbjuda honom att återvända till Upsala.

På adventssöndagen predikade en högt aktad gäst, biskopen i Strengnäs Johannes Mathiæ, i Upsala domkyrka. Drottningen med hofvet bevistade

gudstjensten. Det var länge sedan hon visat sig offentligt vid andaktsöfningar. Sqvallret visste berätta om föga andäktiga gudstjenster i Stockholms slottskapell, der drottningens psalmbok låg upp- och nedvänd framför henne, medan hon läste under predikan en hednisk latinsk bok. Måhända ville hon nu desto mera uppenbart visa sitt nit för den sanna evangeliska läran. Hon gick offentligt till nattvarden, ensam och först vid altarkransen. Efter henne följde vid andra duken hofpersonalen och efter denna församlingens öfriga medlemmar. Der fanns intet att klandra i drottningens andakt; hon iakttog en värdig hållning och åhörde predikan med mycken uppmärksamhet. Alla fromma kristna kände sig uppbyggda, och sjelfve den stränge pastor primarius i Stockholm Emporagrius, som förrättade altartjensten, lät förnimma sin tillfredsställelse deröfver, att hans trägna förmaningar, som ådragit honom så mångas misshag, tycktes hafva, med Guds bistånd, återfört den vilseledda drottningens hjerta till en prisvärd omtanke för själens salighet.

Dagen derefter var biskopen inbjuden till middagsmåltid i slottet. Han fick sin förra förtroliga plats vid drottningens högra sida. Hofceremonielet, hvilket blifvit så strängt fransyskt de senare åren, tycktes denna gång vara till för att hedra en prelat, som hade lyckan åtnjuta majestätets synnerliga förtroende sedan många år tillbaka. Redan vid slottstrappan hade introduktören Lind mottagit biskopen och ledsagat honom genom en rad af 40 galonerade kammartjenare. Öfverstekammarherren grefve Jakob Kasimir De la Gardie hade varit honom till möte. Öfverkammarherren Gustaf Adam Banér hade ledsagat honom till drottningen och öfverkammarherren Gustaf Oxenstjerna anvisat honom hans plats. Hofmarskalken Taube behagade i egen person öfvervaka hans, likasom drottningens, tillbörliga servering med alla åtta anrättningarna, hvartill hörde kanariesekt och claret för alla andra, än drottningen sjelf. Hofkapellets utmärkta, äfven af utländingar beundrade musik, som räknade åtta fioler med basfioler, flöjter och cittror, spelade under hela måltiden.

Den gode biskopen var i sitt hjertas fromhet rörd öfver så mycken uppmärksamhet. Han kunde ej förstå annat, än att majestätet velat i hans person hedra kyrkan. Han visste icke det, som skulle hafva stört hans målro, och lika litet visste det någon annan, att Kristina valt detta tillfälle att för sista gången hedra sin gamle lärare.

Måltiden begynte klockan 12 och varade till klockan inemot 4 eftermiddagen. Den enklare gamla hofseden med de bastanta måltiderna hade sedan fyra eller fem år begynt, i anrättningar som i kruserlighet, kopiera

det franska hofvet. Musiken vid taffeln var uteslutande modesak och ambitionsfråga. Den lifliga, föga musikaliska Kristina tålde icke ett oljud, som föll henne i talet, och drog sig strax efter måltiden tillbaka i sidorummet för att ostörd få språka. Med henne följde biskopen, pastor Emporagrius, spanske ambassadören Pimentelli och grefve Tott, som numera var öfverallt, der han skulle och ej skulle vara. Hvar fanns då grefve Magnus? Hans lysande stjärna, som någon tid varit i sjunkande, hade få dagar förut totalt förmörkats i kunglig onåd. Nu gömde han på Ekolsund sin fallna storhet för det förvånade Sverige och den triumferande afunden.

10 – Här, vördige fäder, sade Kristina, pekande på Pimentelli och med en munterhet, som icke rätt anstod kyrkans allvar, – här är det bästa tillfälle att omvända ett vilsefarande får och dermed en stor hjord till vår rätta evangeliska lära. Jag har försökt allt för att förmå vår spanske gäst att afsvärja påfven, men han är förstockad; han tager ingen reson. Det behöfs två så
15 grundlärdade och nitiske kyrkans fäder, som deras vördigheter, för att frälsa en så förtappad tillbedjare af jungfru Maria.

De två presterne sågo på hvarandra; skämtet syntes dem otilständigt, och, hvad värre var, de befarade en snara, ty den styft ortodoxe Emporagrius låg i delo med den alltför evangeliske biskopen i Strengnäs, en strid, som
20 senare blef så våldsam, att Johannes Mathiæ blef afsatt från embetet och Emporagrius utnämnd till biskop i hans ställe. Doktor Johannes utslätade förlägen vecken på sin kaftan; Emporagrius tog frimodigt till ordet och genmälde:

– Der eders majestät befaller oss, ovärdige tjenare i Guds rike, att vittna
25 om vår tro, skole vi det intet underlåta; men öfver en främlings och en gästs samvete hafve vi ingen domsrätt.

– I eders majestäts höga närvaro, tillade doktor Johannes, – är det nog för oss, att en främling bekänner den samme Herren, som eders majestät i går har bekänt i allt folkets åsyn.

30 – Nej, misstycken intet, vördige fäder, återtog drottningen, ändrande ton, – att jag gerna velat höra vår kyrka segra med eder vältalighet! Sennor Pimentelli torde komma till korta mot eder lärdom, men om jag får döma af hans verldsliga klokhet, är han intet ovärdig att upplysas om de läror, der han härtills svurit på sin biktfadars ord. Eller hvad är eder mening, sennor?

35 – Om eders majestät täckes fråga mig, är min underdåniga mening, att dessa mina landsmän skola finna nåd för alla trosfärdor, svarade Pimentelli fyndigt, hänvisande på en dessert af syltade spanska fikon, som kringbars efter måltiden.

– Jag är af samma mening, inföll den lika slagfärdige Emporagrius, – änskönt jag icke vet, om hans herrlighet känner skriftens andeliga liknelse om fikonaträdet. När det löfvas, veta vi, att sommaren är när. Då skola alla villolärer vara som smultna drifvor af de förgångna vintrar, och Guds ord, som nu gömmes i skäppan, skall vara världens ljus. 5

– Det skall vara ett fårahus och en herde, tillfogade drottningen. – Ni bör veta, sennor Pimentelli, ni som tror på påfven, att jag är den svenska kyrkans påfve; *cum grano salis* förstås, och desse vördige fäder äro mina kardinaler. Jag öfverlemnar eder nu till hans eminens pastor primarii andeliga omvårdnad och vill något litet bikta mig för vår kardinal från Strengnäs. 10

Hon drog sig tillbaka i kabinettet, åtföljd af biskop Johannes. Der var någonting, som flödade öfver inom henne, ville fram och fann icke ord. Hennes lätta ton hade blifvit allvarlig, hennes uttrycksfulla, nyss så gycklande blick hade blifvit så tankfull, att man bakom den kunde misstänka en ofödd tår. Hon var vacker i detta ögonblick; hon var det bästa af sig sjelf, hon var den Kristina, som världen så sällan såg och som hon sjelf icke förstod. 15

– Mins ni, sade hon, – en gång för 11 år sedan, när jag frågade eder till råds om en hjertesak? Jag var sexton år då; det tyckes mig, som hade hundra år gått sedan förbi. Jag bekände för eder ett löfte ...

– Ja, jag minnes det väl, svarade biskopen med en suck. 20

– Ni rådde mig till att besegla ett barns ord med en jungfrus ja. Kanske hade jag gjort rätt att följa edert råd.

– Käraste fröken, ännu är det icke för sent!

– Mycket, mycket för sent! En gång säga och dervid blifva, det var kung Göstas valspråk. Men låt oss intet mera tala derom. Det jag nu ville fråga eder är någonting annat. Om ni stode allena på toppen af ett högt berg och såge under eder hela jorden med alla dess skatter och det vore allt edert, men ni stode der ensam, utan en enda verklig vän, utan någon, emot hvars bröst ni kunde luta edert värkande hufvud med så fullt förtroende, att ni kunde säga till den vännen: *Du är min!* – hvad skulle ni då göra? Alldeles ensam kunde ni ej stå der i höjden; men skulle ni störta eder utför berget, eller skulle ni nedstiga helbregda? 25

– Gud bevar, käraste fröken! Jag skulle hvarken störta mig utför eller stiga ned af berget, om jag en gång är stäld att stå deruppe. Jag skulle utsträcka min famn mot menniskorna der nere i dalen och säga till dem: Kommen hit till mig, alle I, som arbeten och ären betungade; jag vill vederqvicka eder! Och när jag fått en, till hvilken jag kan säga: *du är min!* skulle jag lägga dertill det, som rätteligen dit hör, nemligen: *jag är din!* 30

– Ja, så säger den gamla visan: du är min, och jag är din; men hon tillägger visligen: »så länge leken varar». Det är ingen lek att stå der på berget, vördige fader. Man kan intet bortgifva sig åt den toma luften. Gif mig ett fäste, der jag kan behålla mig sjelf!

5 – Det finns intet sådant fäste, nådiga fröken. *Sjelf* är ett rotlöst träd. *Sjelf* är en förnekelse af sig sjelf. Huru skulle ett skapadt väsen, som med oräkneliga fina trådar är bundet vid Skaparen och sin medskapelse, kunna vara sig sjelf nog? Slit sönder trådarna, den som förmår; ingen förmår det, och *Sjelf* skall antingen förblöda, om han är en människa, eller förtvifla, om
10 han är en djefvul. Det finns intet annat *Sjelf*, än *Han*, som är allt i alla. Men efter *vi* äro bundna vid skapelsen, måste vi stå med den i en lifsgemenskap. Utan kärlek äro vi döda grenar af lifvets träd.

– Jag har drömt, att en stjärna sade mig detta. Ja, vördige fader, jag förstår, att vi måste älska det stora och upphöjda, det, som adlar vår tanke, upp-
15 lyser vårt förstånd och manar oss ständigt till dygden. Detta är min kärlek, och han omfattar allt. Hvarför skulle jag utminutera honom droppvis? Om kärleken uppslukas af personligheten, förlorar han dermed menskligheten. Om han pysslar med små ting, om han är nöjd med att koka en varm soppa åt tiggaren eller svepa kappan kring en bortklemad smekunge, huru kan han
20 då bevara sin stora blick öfver verlden? Ja, jag vet väl, att de små sysslorna hafva sin betydelse och sin förtjenst för mängden af människor, som äro der i sitt element; men en vis och en drottning få ej slösa bort sig i öreslantar; de måste beherska millionerna, om de ej vilja begravas under deras tyngd.

– Tänkte jag intet, att min nådiga fröken skulle taga allt så eftertänkeligt stort? Och detta är sannerligen prisvärdt af en, som blifvit kallad till ett så
25 högt embete. Men der är en hake. Vare sig hög eller låg, äro vi inga kropplösa tankar, utan fastmer skröpliga människor, fogade samman af små affekter i hjertats ostadighet. Efter vår kärlek intet är Guds kärlek, som omfattar allt, måste vi tjena Gud i både små och stora ting, hvar i sitt kall, ty göra vi intet
30 detta, är vår kärlek lika död, som vår tro är död utan gerningar. Jag behöfver intet omsäga vår Mästars ord om summan af lagen, men värdigas komma ihåg, att han tvådde sina lärjungars fötter!

– Symboler! Det göra ock påfven, konungen i Frankrike och konungen i Spanien. Vill ni, att jag skall två mina pigors fötter?

35 – Det båtar alls intet, om påfvar och konungar tjena sin nästa med ett högfärdigt hjertelag för att prisas af människor. Gud ser till hjertat. Hållen eder hårdt vid ödmjukheten, nådiga fröken, och tjenen i Jesu Kristi kärlek! För oss skall hvar människa vara menskligheten. Vi kunna intet tjena det

hela, utan att tjena det i dess delar. Drottningens bild och namn stå på alla småmynt.

– Nog härom, vördige fader. Jag ser väl, att jag står ensam på berget; därför stiger jag ned. Jag har tjenare nog; jag vill en gång hafva uppriktiga vänner. Jag har pligter nog; jag vill en gång vara fri. Min gamle lärare har varit min förste vän; han skall ock blifva min siste. Men han är en kyrkans man. Jag begär af honom *ett stort bud*, och han gifver mig tusen små. Hvad skall jag tro om en kyrka, som skickar mig ut till pigsysslor?

– Käraste fröken ...

– Säg intet mer! Kyrkan är en slaf af bokstafven och en tyrann för tanken. Kyrkan och jag rymmas ej under samma tak. Men ni, käre fader, rymmes i mitt hjerta, så länge jag lefver. Si, så har jag dock en på berget; kom ihåg mig i dalen! Det är sent, qvällen faller på, lefven väl! Och om ni någonsin skulle förnimma, att jag afvikit från edra lärdomar, så mins, att jag aldrig med dem förblandat läraren sjelf!

Det var någonting hotande i de sista orden, som qvarlemnade en törntaggt i den fromme biskopens själ. Hvad ville hon? Hvad menade hon? Nej, hon förstod ej det stora budet om kärleken; hon betraktade det som en tankefråga, ej som en lifsmakt. Och doktor Johannes föresatte sig att vid första lägliga tillfälle åter upptaga detta grundämne för ett helt lifs åskådningssätt.

Gästerne skingrades, drottningen blef ensam med Pimentelli i den gamla Upsala-borgen. När han aflägsnade sig, öfverskred visaren midnatt. Två sömniga kammartärnor fördrefvo tiden med dominospel i rummet utanför drottningens sängkammare. Den ena af dem uppstod och lade sitt öra till nyckelhålet.

– Der är åter någon inne hos fröken, hviskade hon.

– Det är Rosette, som afkläder fröken, sade den andra.

– Nej, det är en karlröst. Han talar fort och ifrigt. Tyst ... nej, jag kan ej höra ett ord.

– Rosette har fört någon in genom baktrappan. Det är som i Stockholm ... Okände tasslare, som ingen ser, gå in och ut hos fröken om natten. Jean Holm, som de nu kalla Lejoncrona, brukade smussla in dem i slottet. För fröken går allting an. Hvad skulle folk säga, om *vi* toge mot sådana besök? Stå ej vid nyckelhålet! Det kan kosta din hals.

– Jag ser något svart ...

– Stå intet der, Lise! Det är ju förskräckligt ... det kan ju vara den onde sjelf!

– Nu stälde en stol framför nyckelhålet. Jag ser ingenting mer ...

Medan de hemlighetsfulla nattliga besöken, som nu fortfarit på tredje året, stälde tärnornas nyfikenhet på ett svårt prof, hade drottningen mottagit i sitt fridlysta sofrum sennor Pimentellis biktfader, pater Guèmes, en redan äldre jesuit, hvars grå hår kring tonsuren i någon mån borde tysta förtalet
5 öfver en så opassande tid och ett ännu mindre passande mottagningsrum.

Han talade vacker latin med låg röst, men lifligt och värtaligt. Hans ärelystnad var att sätta kronan på sina företrädares omvändelseverk, desse jesuiter – Macedo, Malines, Cassati, von Franken, – som insmugit sig i Sverige under allehanda förklådnader och af hvilka några blifvit inkallade af
10 drottningen sjelf. Guèmes utlade med brinnande nit den romersk-katolska kyrkans företräden framför alla kätterska villomeningar; huru hon var den enda, som med sin fasta organisation, sin fortlöpande tusenåriga tradition och sin obevekliga makt öfver samveten kunde bringa reda och enhet i tidernas förvirrade meningar. Hon ensam var Petri klippan, som dödsrikets portar ej skulle blifva öfvermäktiga. Utom henne fanns ingen lycka för jorden och ingen salighet för himmelen. Protestantismen var endast meningen för i dag, som skulle vara en annan i morgon. Katolska kyrkan omfattade alla tider och alla samveten.
15

Åhörarinnan visade tecken till otålighet. Hon knöt öglor och knutar på ett rödt sidenband, lindade bandet om fingret och lät det åter löpa, utan att tänka derpå. Hon kände dessa läror; det var ej dem hon efterfrågade. Hon afbröt talaren och frågade:

– Hvad vill det säga: makt öfver samveten?

Pater Guèmes utlade med nödig försigtighet kyrkans ofelbarhet, som
25 icke tillät ett afsteg från dess en gång formulerade lära.

– Ransakar ni hjertan? Klafbinder ni den fria tanken? utbrast drottningen häftigt.

– Bikten föregår alltid aflösningen, svarade patern, förvånad öfver detta oväntade myteri.

– Ja, jag vet. Ni har bränt Huss, Savonarola, Giordano Bruno, ni har marterat Galilei, ni skulle en dag få lust att bränna mig, om jag ej vore oförbrännelig. Lemnom det der, pater; vi förstå hvarandra. Det är intet eder makt öfver tanken, som skrämmer mig, den är ett nonsens; men säg mig: huru uppfattar eder kyrka den kristliga kärleken?
30

Guèmes utlade värtaligt de goda gerningarnas ofantliga vigt såsom förtjenst för saligheten. Protestanterne nöja sig med att uppställa läran; katolikerne tillämpa henne. Åter förspordes tecken till otålighet.

– Jag känner edra goda gerningar, fortfor Kristina. – Eder påfve Alex-

ander VI:s gerningar ha varit ett föredöme för prelater och furstar. Jag förstår också, att edra rike, som bygga kyrkor och kloster eller utströ med fulla händer guld till almosor, äro synnerligen förtjente af den eviga saligheten. Men antag, att någon föraktar en skrymtande välgörenhet, att någon vill utöfva kärlekens verk i stort, att till exempel någon vill gynna vetenskaper och konster, såsom de störste af edra påfvar gynnat dem, och lemnar resten af goda gerningar åt småfolket; godkänner eder kyrka en kärlek af denna art? Blir man salig med den?

– Ja, visserligen, så framt en så upphöjd kärlek framgår ur ett kristeligt sinnelag och i öfrigt iakttager kyrkans föreskrifter.

– Jag tackar er. Det är dock något; ni torde ej räkna så noga med förbehållen. I nödfall finnes ju absolution?

– Kyrkan har aldrig vägrat en botfärdig syndare absolution.

– Botfärdig? Ah, ja; hvem är ej botfärdig, när man behöfver öfverskylla ett snedsprång? Kort sagdt, vördige pater, det jag ville veta är, om romerska kyrkan godkänner kärlekens bud, såsom jag uppställer det: att älska det stora, det upphöjda, det dygdiga, det nyttiga, äfven om man ej hinner befatta sig med goda gerningar i smått.

– Eders majestät uppfattar kärlekens högsta bud, som en vis och en drottning bör uppfatta det. Under skuggan af detta höga beskärm framspira alla kärlekens ringare frukter af sig sjelfva.

– Således, om jag besluter mig för att öfvergå till den romerska kyrkan, räknar jag på fullständig frihet i alla mina personliga åsigter och handlingar, under vilkor att i yttre måtto underkasta mig kyrkans föreskrifter.

– Eders majestäts höga dygder äro nogsamnt kända af vår helige fader i Rom. Han skall i ett frivilligt beslut att omfatta den allena saliggörande kyrkan finna den säkraste borgen för eders majestäts uppriktiga omvändelse och lemna eders majestät fullkomlig frihet att tillämpa så väl kärleksbudet, som andra sedebud enligt eders majestäts egen upplysta och sant kristliga öfvertygelse.

Kristina log.

– Och detta kalla *vi* samvetstvång! Att iakttaga ceremonier och tro hvad man vill, göra hvad man vill! Min Gud, hvarför föra då protestanterne krig? Min fader var en för stor konung för att strida för prestläror. Han drog svärdet för att bryta österrikiska husets öfvermakt, och när detta skett, var målet vunnet. Undskyll, käre pater, att jag måste le, när jag tänker på hela detta trassel om dogmerna! Lefva dygdigt och skona fördomarna, der man ej kan utrota dem; se der den enda troslära, som förnuftet kan godkänna.

– Den heliga jungfrun skall förläna eders majestät en fullkomligare insigt om vår kyrkas sanningar, svarade pater Guèmes, som ej kunde helt undertrycka sin bittert svikna förväntan om en så hög proselyts nit för den allena saliggörande kyrkan.

5 – Jag hoppas det, återtog drottningen med samma föga andäktiga munterhet. – Den heliga jungfrun skall upplysa en så ohelig jungfru som jag om det ogifta ståndets företräden och mycket annat, som behagar mig i eder kyrka. Jag kommer till eder, icke för att underkasta mig nya bojor, utan för att afkasta de gamla. Skrif till Macedo, att mitt beslut är fattadt. Kan ni lita
10 på budbäraren?

– Jag skall sända min brorson, hvilken är anställd vid spanska ambassaden.

– För edert lif, ingen indiskretion! Gå nu till hvila. Ni har lugnat mina farhågor för romerska kyrkans efterhängsenhet; det var detta jag ville veta.

15 Mins, att om jag visar påfven och edra prelater tillbörlig vördnad, fordrar jag i utbyte en fullständig tankefrihet. Jag önskar eder en rolig god natt.

Pater Guèmes försvann lika tyst, som han kommit, med det intryck, att hans seger liknade hardt när ett nederlag. Detta skulle likväl förtigas i Rom.

– Hvad skola vi göra med en rebell? ... Tålmod! Ha vi en gång denna
20 *rara avis* i bur, skall hon ej flaxa mer ...

Drottning Kristina hade länge tvekande öfverlagt detta steg. Det var nu taget. Hon kände sig lugnare. Men ett ovisst något inom henne, en efterglans från stjernan, jagade sömnen från hennes ögonlock. Hon behöfde en lättare, en gladare motvigt mot rebelliska tankar. Hon uppslog en bok,
25 hvars innehåll var så litet theologiskt, som det gerna var möjligt. Och detta medel lyckades förträffligt. När Rosette inträdde på tå, hade affällingen från sina fäders tro somnat vid Ovidii Metamorfofer.

21. *Stambul Sarai.*

30 Vara så sjelftillräcklig och nödgas så plötsligt gifva sig helt åt en annan.

Östanvinden kom från Persiens lustgårdar, öfversteg med slokande vingar Armeniens berg, tog det korta steget öfver Bosporen och andades ännu rosendoft, när han med sakta sus sänkte sig öfver Stambuls palatser. Här tycktes han, trött af färden, gå till hvila i den milda oktoberqvällen. Hvarför
35 skulle han möda sig med en längre resa mot den töckniga vestern? Han

sökte någon, som han icke fann; han hade ett uppdrag från österlandets stjernor och förmådde ej utföra det. Vid mörkningen företog han ännu ett ströftåg kring den förtrollade staden, förälskade sig i månskenet på Gyllene Hornets små krusvågor, famlade kring Aja Sofias grå murar, kysste trapporna af seraljen, fann en mjuk matta vid Lycksalighetsporten, ringlade sig som en hund och somnade bort. 5

Hon, som han sökte, satt i den nya seraljens innersta, mest förborgade rum. I den gamla seraljen bodde en brokig skara af de förre sultanernes många gemåler, de, som man icke dränkt, icke strypt, icke bortgift hit eller dit för att blifva af med dem. Der återstodo ännu mer än hundrade fordom sköna, fordom mäktiga enkor med deras barn att underhålla; det var de, som födt söner eller döttrar åt sultanerne Osman IV, Mustafa, Murad IV och Ibrahim. Dem, och i synnerhet Ibrahims nyss så mäktiga enkor, hvilka doftat af ambra och badat i rosenvatten, kunde man af statskäl ej blifva qvitt. 10

I den praktfulla nya seraljen, som bildade en flygel till sultanens palats, var deremot godt utrymme, medan den elfvaårige padischan ännu ej behöfde underhålla ett harem. Han hade dock en gemål, en enda, en sultaninna till rang och rättigheter, utkorad af honom själf, signad af mufti och erkänd af rikets store, men ännu icke *chasseki*, ännu icke allt hvad en gemål borde vara. Och det besynnerliga i detta palats, som så ständigt genomväfdes af alla qvinnolistens intriger och all hersklystnadens afund, var, att den enda och förtidiga gemålen, Hagar Sultan, delat i endrägt den nya seraljens praktfulla våningar med sultaninnan-modern, Ibrahims enka, en född ryssinna vid namn *Tarchan*, som gifvit lifvet åt thronarfvingen, den nuvarande padischan, och derigenom uppstigit öfver alla sultaninnor till värdigheten af kalifmoder, *validé*. En så förtrolig endrägt mellan två så naturliga rivaler var för de vidskeplige osmanerne ofattlig utan hexeri. Öfver Hagar Sultan låg det hemlighetsfulla af en okänd härkomst och mycket guld. Hon var ej, som de andra, en köpt slafvinna, hon kom, man visste ej huru, ej hvarifrån, och beherskade från sitt första uppträdande allt. Det var så, som Ginnistans féer nedstego till de dödlige. Storveziren Kuprili var den ende, som visste mer, men han behöll det för sig. 15 20 25 30

Den bakom slöjan och harems förhängen dolda qvinnan ingriper i orientens historia vida mer, än vesterlåndingen anar. Slafvinnan, som uppstiger till sultaninna, padischans systrar och döttrar, pascharnes ärelystna gemåler, alla utspinna sina trådar kring rikets synlige ledare. Den *validé*, som regerat före *Tarchan*, var den statsklokaste och mest energiska qvinna, som dittills framträdt ibland osmanerne. Hon hade varit sultan Ahmeds gemål, 35

var Murad IV:s och Ibrahims moder, Muhamed IV:s farmoder, – en född grekinna vid namn *Mahpeiker*, som för sin sagolika skönhet i unga år fått binamnet *Kösem*, månggestalten. Högsint och modig, klok och välgörande, endast alltför hersklysten, hade hon i 33 år, under fyra sultaner varit rikets

5 verkliga herskarinna, när hon slutligen störtades genom ett uppror af spahis och stryptes med ett gardinsnöre. Hennes efterträdarinna, Tarchan, var svag och eftergifvande; hon skulle blifva alla gunstlingars lätta byte; därför stälde Kuprili vid hennes sida en sultaninna, som i begåfning och energi kunde mäta sig med den berömda Kösem. Han hade icke missräknat sig. Hagar Sultan

10 hade fått en underbar makt att vinna och tjusa människor. Hon hade icke varit två månader i seraljen, innan hon blef outhärlig för den unge sultanen, innan Tarchan såg i henne sitt säkraste stöd, innan rikets store i divanen lyssnade till hennes råd och janitscharerne, som till- och afsatte sultaner, voro henne blindt tillgifne. Kuprili såg sitt verk växa honom själf öfver axlarna; men han behöll

15 makten, han märkte ej själf huru den nya sultaninnan ledde hans rådslag, utan att synas göra minsta anspråk derpå. Under maktens höjder jäste, som vanligt, stormännens, hofvets, kaserternas afund och ränker. Hagar Sultan visste detta ganska väl; hennes regeringskonst var en dans mellan ägg, en jonglörkonst med skarpslipade knifvar; men hittills hade allt lyckats henne,

20 och för hvarje fara beslöt hon fördubbla sin vaksamhet. En dag skulle hon dock blifva först chasseki, sedan validé; hon skulle uppnå sitt ihärdiga mål att blifva allt, men för att uppnå detta allt, måste hon först synas vara intet.

Då kom ett omslag, som hon minst af alla hade förutsett: en ny makt trädde oförväntad och oemotståndelig in i den blifvande validés kloka

25 beräkningar.

Seraljens östra flygel var uppförd i tre våningar. Den nedersta upptogs af vakt och betjening; den andra beboddes af validé Tarchan; den tredje af Hagar Sultan. Båda dessa öfra våningar stodo i omedelbar förbindelse med den unge sultanens dagliga boningsrum, till hvilka modern och gemålen,

30 allena i hela riket, hade fritt tillträde. För alla andra var kalifen en halfgud, profetens skugga, inför hvilken vanlige dödlige endast sällan, under många ceremonier och mellan skaror af vakt, fingo den nåden att slå sina pannor mot golfmattan.

Tarchan, som skydde bekymmer och omak, älskade att ostörd få följa

35 sin smak för en utsökt toilett, dyrbara smycken, välluktande bad, danserskor och musik. Inseendet öfver den unge kalifens uppfostran tillföll odeladt gemålen och storveziren; men hvarje morgon klockan 9 infann sig sultanen hos sin moder för att göra sig underrättad om hennes helsa, och hvarje qväll

klockan 6 infann sig validé hos sin son för att med honom höra imanen för-
 rätta *ezan*, aftonbönen. Hagar Sultan begagnade mera fritt sina företräden.
 Hon behöll morgontimmarna för egna studier under ledning af österlandets
 berömdaste vise: juderabbinen Samuel Adorbi, hofastronomen Hussein
 Effendi, häfdatecknarne Asif, Weschidi, Hadschi Khafa, Minarfade och
 5
 samtidigt snillrikaste resebeskrifvare Ewlia. Dagens öfriga timmar del-
 ades mellan statsärenden, ordnandet af seraljen och närvaron vid den unge
 kalifens undervisning.

Kl. 6 infann sig äfven Hagar vid aftonbönen, alltid omsorgsfullt lemnande
 företräde åt validé, alltid försigtigt afväpnande hvarje moderlig svartsjuka.
 10
 Muezzin hade slutat sitt entoniga rop från minareten: »Allah bismillah!
 Gud är stor. Det finns endast en Gud, och Muhamed är hans profet.» Hagar
 Sultan hade efter bönen för sed att tillbringa ett par timmar i enrum med sin
 herre och gemål, den nu elfvaårige sultanen. Dessa förtrogna aftonstunder
 hade blifvit för gossen en vederqvickelse efter dagens lexor och mödor.
 15
 Han låg utsträckt på en divan af gult siden med hufvudet lutadt mot Hagars
 sköte. Hon hade aflagt slöjan och bar en sultaninnas dyrbara dräkt, den
 korta ljusröda tuniquen (*verredschn*), sammanhållen af en persisk shavl, vida
 blå benkläder, guldsydda hvita sidenskor, guldarmband, ringar, örhängen.
 Hon var som född för österlandet. Den, som sett henne förr i hennes snäfva
 20
 vesterländska dräkt, skulle ha sagt, att hon nu antagit sin naturliga gestalt.
 Sultan Muhamed IV var icke mer den gosse om sju år, som en gång räckte
 Ruben Zevis dotterdotter den betydelsefulla narcissen. Han hade vuxit fort,
 var gänglig i växten; dragen hade blifvit mera obestämda och röjde något af
 detta pojkkaktiga, halffärdiga, som utmärker den första ynglingaåldern. Men
 25
 han var dock en bildskön ättling af Osmans stam, han förenade med sin
 rena orientaliska typ sin moders ryska och sin farmoders grekiska drag. Det
 melankoliska, drömmande allvaret i hans vackra, djupa ögon röjde snarare
 femton års förtidiga mognad, än de sorglösa elfva åren. En kalif är aldrig
 ett barn. Denne gosse hade tidigt invuxit i sin höga värdighet. Han hade
 30
 vid sju år stadfäst dödsdomar och landsförvist otrogne tjänare; han hade
 vid tio år sagt till en af sina paschar: »gå din väg, du utsuger mitt folk!»
 och till en annan: »lyd, eller lägger jag ditt hufvud för dina fötter!» Och
 när en öfverdomare, till hvilken han sade: »tager du mutor, du?», vågade
 svara: »nej, hör, kära barn, hvem har satt i dig det der?» – kostade dessa
 35
 ord både domaren och hans gynnare hufvudet.

Skaran af uppvaktande pager, eunuker och slafvinnor under kislar-agas
 befäl hade dragit sig tillbaka till förrummen. En enda hög, praktfull lampa,

mättad med ambradoft, kastade sitt sken på divaner, sidentapeter, tunga dörrförhängen och i spegelramar infattade små fönster. Sultaninnans blick hvilade med tyst välbehag på den sköne gossen, hennes herre, hennes hjelte, hennes skötebarn, som en dag skulle blifva i verkligheten hvad han nu var
 5 endast i drömmen, hennes gemål. Der rörde sig inom henne något underligt, okänt varmt. Hon förstod icke sig sjelf; hon kände sig så upplöst i anblicken af detta barn, som hade hon förlorat all den sjelfbeherskning, hvilken härintills varit hennes kraft och hennes väsens grund. Hon hade i detta ögonblick så totalt glömt all maktens åtrå, alla sjelfviskhetens beräkningar,
 10 att hon behöll endast en tanke klar: för denne gosse kunde hon gifva sitt lif!

Hon strök med moderlig ömhet det mörka håret från hans solbrynta panna och sade till honom: – Är min själs öga trött?

– Nej, svarade gossen. – Jag har fåktat med sabel. Mustafa aga lät mig hugga hufvudet af en hyena.

15 – Det skulle han ej hafva gjort. En kalifs händer böra aldrig befläckas med vilddjurs eller med oskyldigas blod. Dessa helgade händer skola sparas för rättvisan och för striden mot rikets fiender.

– Mot de otrogne! – Och en plötslig blick, upptänd af dervischernes fanatism, flammade upp i gossens drömmande ögon.

20 – Mot alla, som kränka rikets makt och kalifens värdighet. Mitt lifs herre skall icke blifva en blodhund, som hans farbroder Murad, eller en vekling, som hans fader Ibrahim. Min kalif skall blifva en af de store kaliferne, ja den störste af alla. Han skall blifva mer än kalifen Muhamed, som tog Stambul, mer än Sulejman, som vidgade rikets gränser till Tigris i öster och Wiens portar i vester. Han skall blifva mer än Alp Arslan, mer än Dschingis Khan,
 25 mer än Timur Lenk.

– Ja, sade gossen, gripande om det gyllene fästet af sin lilla damascerade sabelklinga, – jag skall underlägga mig hela österlandet, som den store Iskander, och hela vesterlandet ända till britternes öar. Jag skall straffa de
 30 otrogne i England för att de dräpt sin sultan.

– Min kalif, fortfor Hagar, – skall blifva stor i välde och makt, men han skall blifva störst i vishet och mildhet. Han skall blifva som Bagdads store kalif af Abassidernes stam, Harun al Raschid, profetens utvalde, som älskade rättvisan och gynnade vetenskaperna. Han skall blifva som Cordovas
 35 frejdade kalif Abdurrahman; han skall, sjelf den visaste, regera ett folk af vise och furstar.

– Ja, upprepade gossen envist, – det skall icke finnas mer än en Gud och en profet. Jag skall utrota alla hedningar, judar och kristne.

– Hvarför utrota judar och kristne? Vet icke min kalif, att moslim af dem lärt dyrka den ende Guden? Vår ärorike profet var af Abrahams säd, och alla rättrogne hålla den store mästaren af Nazareth i ära nästefter profeten sjelf. Min kalif skall vara verdens herre, men han är kallad att vara verdens välgörare. Min kalif skall återgifva det heliga landet åt judarne, ty det är Guds rådslut af evighet; men äfven judarne skola erkänna min kalif som sin öfverherre. 5

Den elfvaårige kalifen såg forskande in i dessa outgrundliga mörka ögon, som betraktade honom, och frågade: – Hvarför beder du, att jag skall återgifva det heliga landet åt judarne? 10

Hon rodnade; hon blygdes för detta barn, som ertappat henne på andras ärenden. – Skrifterna, svarade hon, – säga, att när judarne återfått sitt land, stundar verdens ände, när de trogne få ingå i Guds paradys.

– Men jag vill ej se verdens ände, jag vill blifva stor för att eröfra verlden! utropade gossen. 15

– Allah skall dertill gifva min kalif tillräcklig tid, allenast han nu i sin ungdom växer stark i gudsfruktan, nyttig lärdom, rent hjerta, stora tankar och rättvisa mot alla.

Gossen teg en stund, halft drömmande, halft eftersinnande. Derefter slog han armarne om sin gemåls hals, nedböjde hennes hufvud till sig, kysste henne och sade: 20

– Hvarifrån är du? Din fader har varit en vis man, din moder har varit en god validé.

– Du min själs hjerta, svarade sultaninnan, återgifvande hans kyss med en ömhet, som hon aldrig förut känt strömma genom sitt slutna inre, – hvarför frågar du så? Fråga vinden hvarifrån han kommer och hafvets vågor hvart-hän de gå! Allah har varit min fader och vida verlden min stränga moder. Jag är skickad till dig, såsom Allah stundom skickar en skyddsengel från paradiset till sina utkorade på jorden. Jag skall lefva för dig, jag vill dö för dig, men jag kan icke dö före stjernornas stund. Du kan stöta mig från dig, du kan låta mig försvinna, men du kan ej tillintetgöra mig. Du är profetens skugga; jag är din skugga. 25 30

– Reis effendi Schamisade säger, att du förhexat mig, inföll gossen med ett blekt smålöje. – Han säger, att du vill göra mig till en dervisch och uppsätta min broder Sulejman på kalifernes thron. Jag vill lägga Schamisades hufvud för dina fötter, när du begär det; men hvad skall jag göra med min broder Sulejman? 35

– Min kalif skall icke lyssna på löst tal. Låt Kuprili bevaka Schamisade

och landsförvisa honom, om han beträdes med stämplingar. Min kalif har fyra bröder: Sulejman, Ahmed, Murad och Selim; dertill sex systrar: Fatima, Gehver, Bibt, Kia, Alsche och Atika, af hvilka de tre äldsta äro bortgifta vid tre års ålder. De äro alla barn och kunna ej vara brottsliga. Min kalif skall
 5 ej rasa mot sitt eget hus, som tyrannen Murad och de blodige sultanerne. Min kalif skall vinna bröder och systrar med ädelmod.

– Jag vill låta dem lefva. Men den, som vågar peka ett finger åt din skugga, honom skall ske som det skett Hefarpara^{*)}, att huggas i tusen stycken. Kuprili säger, att drottningen af Sverige förolämpat dig. Jag skall skicka
 10 mina janitscharer att ödelägga hennes land och göra henne till din slafvinna.

– Mitt lifs sol, det är långt till Sverige. Drottningen har icke förolämpat mig, hon har skickat mig sina skor till bevis på sin vänskap. Men nu utropar muezzin nattens timmar från minareten. Mins du Scheheradzades sköna saga, som jag berättat för dig, när kalifens fot ännu fick plats i gazellens fot-
 15 spår? När aftonrodnaden slocknar och solen går ned bakom de blå bergen i Ginnistan, då tänder Allah sina stjernor att vaka öfver de rättfärdiges sömn på jorden. Vid hvarje bädd står en fé med ett spjut af stjerneld; dess skaft tränger ned till jordens innandöme, dess spets uppstiger till stjernans medelpunkt, och mellan himmel och jord finnes intet, som då kan stå den
 20 rättfärdige mot eller göra honom en skada. Sof väl! Jag känner din stjerna; hon är tvillingssystem till min.

Hagar Sultan uppstod, räckte sin arm åt den sömnige gossen och ledde honom till sofkkammaren, der han mottogs och afläddes af sin forna amma, en arabisk slafvinna vid namn Sindar, Hagars förtrogna. Derefter öfvertyg-
 25 ade hon sig, att nattlampan icke led brist på olja, att alla ingångar voro besatta med pålitlig vakt, ringde på sina svarta slafvinnor och försvann i trappgången till den öfversta våningen.

Slafvinnorna qvarstagnade på vakt i de yttre rummen, Hagar blef ensam med sin trogna Sabina. Ett bref från Ruben Zevi hade anländt med dufvo-
 30 posten.

»Min dotter», – skref juden, – »Israels hopp nalkas sin fullbordan, på samma gång mina dagar nalkas sitt slut. Jag har indragit allt guld jag förmått för att köpa af sultanen det heliga landet. En välrustad här af 11 000 man, hälften judar och hälften araber, står i Alexandria, beredd att under din broder
 35 Benjamins befäl inskeppa sig till Aleppo. Nu behöfves endast sultanens

*) Hefarpara, tusenstyckad, kallades den år 1648 afrättade storveziren Ahmed, hvars kropp sönderskars af pöbeln i bitar att begagnas som botemedel mot gikt.

ferman, för att Israel skall återvinna sina fäders arfvejord. Köpesumman har afgått under säker eskort till huset Argyropulos i Konstantinopel, att utvexlas emot fermanen, hvilket bör ske inom den 14 Veadar, purimshög-tiden, lagens år 5413 och efter Hedschra det 1063:dje. Detta skall vara ett jubel- och klangår för all Abrahams säd. Israels Gud beskydde sin tjenare och hans barn, att våra ögon må se hans herrlighet!>

Den otacksamma! Hon lade brevet förströdd i det dyrbara elfbensskrin, som tillsändts henne af drottning Kristina. När hon mottog detta skrin, hade hennes första vredgade tanke varit att återsända drottningens halfslitna skor genom en fången svensk med afskurna öron. Nästa tanke blef att kasta gåfvan i elden. Nu var Kristina glömd. Allt, som hittills upptagit och fånglat denna ständigt så sjelfmedvetna, ständigt så vida kringblickande, så oafåtligt efter makt och kunskaper törstande ande, var nu med ens bortsopadt som ett töcken för morgonsolen. Så helt var hon uppslukad af en alldeles ny, aldrig anad känsla, att allt, som ej låg inom dess trollkrets, föreföll henne likgiltigt. Hon förstod, att morfadrens, Ruben Zevis, högsta och innerligaste älsklingsstanke, hans lifs djupast fördolda och ihärdigt eftersträfvade mål – det mål, för hvilket han ett långt lif igenom samlat, grundat och planlagt – nu hade mognat till en afgörande handling. Judarne skulle återvinna Zion och det förlofvade landet, Israel skulle rotfästa sig der och grunda det verldsherravälde, hvarpå detta folk, i all sin förskingring, all sin förnedring, aldrig upphört att hoppas. Hon, Hagar, skulle dertill vara det kraftigaste redskapet genom sitt inflytande öfver sultanen och hans maktegende råd. Derför var hon ju Ruths dotter; derför hade hon blifvit hitsänd, derför skulle hon blifva sultaninna och validé. Hon skulle beherska österlandet för att återupprätta Israels folk, för att lyfta verldshistorien ur dess hakar och der införa ett nytt Messiasrike.

Men hvad angick henne allt detta nu? Hvad betydde för henne en gubbes drömmar? Hvad rörde det henne, om judar eller osmaner herskade i Jerusalem? Endast ur en synpunkt rörde det henne. Osmanerne voro svartsjuka om sitt välde och ännu svartsjukare om sin tro. Abraham var deras patriark, knappt mindre än judarnes. Skulle de förlåta en kalif, att han sålde Abrahams graf? Detta måste betänkas, innan hon utsatte *sin* kalif för en fara. Men nu voro hennes tankes vingar sammanvecklade som en fjärils vingar i det gyllene skalet, ur hvilket de en dag skola flyga till frihet. Hon förmådde ej tänka, ej räkna ... gossen, gossen uppfylde allt! Hon hade nedsjunkit i divanen, dolde sitt ansigte i en kudde och gret af okänd lycka.

– Skall jag ej afkläda ers höghet? frågade Sabina varsamt, undrande öfver

detta drömmeri, som var så olikt hennes alltid vakna, alltid klartänkta forna jungfru från Riseberga.

Intet svar.

– Skall jag läsa en psalm ur psaltaren?

5 Intet svar. Sabina var en praktisk afkomling af det förståndiga Nerike. Hon hade vid sina 40 år nödtvungen fogat sig i sin underliga nya ställning, med den ärelystna förhoppningen att kunna tjena ihop ett bördigt hemman vid Hjelmarens stränder. Hon rådbråkade litet turkiska, bar slafvinnornas huckle, var foglig mot dessa stackare och så väl liden, som en afundad gunst-
10 ling kunde hoppas att vara. Men nu brast hennes tålmod.

– Se så, nu ha de kollrat bort henne med sitt Illah och Illah! utbrast hon harmsen. – Hvad skall en kristen menniska annat än förtorka i hjertrötterna utan prester och sakrament på fem långa år!

Plötsligt uppreste sig Hagar, strök det svarta håret från pannan och fråg-
15 ade:

– Sabina, har du haft någon kär, den tiden du sjelf var ung?

– Så hon frågar! Gud Fader i himmelen, slägt och vänner på jorden måste ju en fattig menniska hålla kära.

– Jag menar någon, för hvilken du velat lefva och dö. En ung karl ...
20 eller ett barn?

– Sicken fråga! Nog ha de flaxat kring mig som kring andra unghöns, men älskog och väderlek komma på ett ut. Hvem skulle ej vara blider emot beskedliga barn? Syster mins Petter, som jag en tid hade i tukt, si, för honom var intet annat råd, än riset vid dörrposten, byxorna spända och mästarn
25 bad helsa på rätta stället.

– Gaf sig din gifta syster med kropp och själ åt sin herre och man?

– Det må den veta, som gifvit sig under trälldom. Jag tänker, att fattiga själen gifver en ärlig hustru intet till spillo. Walborgs gubbe hade en annan käresta, skam att bekänna, och det var ölkruset. Så nog fick hon se om'en,
30 när stackarn var fotfallen.

– Jag menar: kunde hon hoppa i strömmen, om det gälde att berga sin mans lif?

– Hur skall jag veta det? Han söp ihjäl sig på torra landet.

Nej, här var ingen vån till att söka ett svar på hjertats djupaste gåtor.
35 Ensam, som hon varit i hela sitt lifs tankeverld, förblef havvets irrande spån lika ensam i den nya verld, som nu uppstått inom henne ur det toma mörkret af hennes sjelfviska tillvaro. Hon bortsände Sabina, satte sig halflädd vid det förgallrade fönstret emot Bosporens svarta vattenspeglar och sökte sin

stjerna. Planeten var osynlig; intet ljus från höjden sände en stråle ned öfver lifvets olösta frågor. Hafva tänkt så mycket, lärt så mycket, hoppats så mycket och vara så hjälplöst okunnig i det första af alla spörsmål, som vakna i en ung qvinnas innersta! Vara så sjelftillräcklig och nödgas så plötsligt gifva sig helt åt en annan! Beherska allt, vara så medveten om sin öfverlägsenhet och så oväntadt förlora sitt säkra fäste! Vara beredd på hvarje öfverraskning och dock stå så handlös inför ett vågsvall ur okända djup! Vara tjugusju år, älska för första gången och älska ett elfva års barn!

22. På tredje trappsteget.

Hon, som var allt, skulle nu blifva intet. 10
Han, som var intet, skulle nu blifva allt.

Små och stora tilldragelser kedja sig stundom tätt vid hvarandra, utan att man kan upptäcka ett samband emellan dem. Det finnes der, men det synes icke.

Maj månad 1654 begynte dermed, att drottning Kristina, efter engelsk sed, gästade i Upsala protektorn Oliver Cromwells sändebud lord Bulstrode Whitelocke såsom hans *Valentine*, hans för denna dag i all ärbarhet utkorade käresta. 15

– Nu skola vi utropa republiken! yttrade Kristina i sitt glada lynne till *la belle comtesse*, Ebba Sparre, samt Tott och Ulfeld, som åtföljde dem. Om dertill endast behöfdes puddingar, äggkakor, syltadt villebråd, claret, frukter och andra läckerheter ända till bakelserna *bons chretiens*, hade den svenska högadeln visserligen denna dag uppnått sitt drömda mål, republiken Sverige. Drottning Kristina glömde, att republiken England uppstått på en konungs schavott. Hon sade sig denna dag hafva ätit tre eller fyra gånger så mycket som vanligt. Hon nedlät sig ända till att fråga huru man kunnat förvara engelskt smör så friskt i fem månader, hvartill svarades, att man låtit det ligga i mjölk öfver natten. Och Cromwells sändebud kunde ej nog berömma hennes majestäts stora insigt i hushållningen. 20 25

Den 10 maj gamla stilen bortdansade en brud sin krona i Upsala slott aftonen förrän en drottning bortdansade sin. »Äfven kronan är en vacker flicka», sade drottning Kristina, när hon gaf korgen åt sin kusin pfaltz-grefven, som skulle efterträda henne på thronen. 30

Denna frejdade drottning knöt gerna för andra de ömma band, som hon hade förnekat sig sjelf. Nu firade hon ett bröllop i slottet för sin hof- 35

jungfru Gjørwel Sparre med generalmajoren och nyss utnämnde guvernören i Riga friherre Krister Horn till Åminne. Dagen och timmen hade sin märkeliga betydelse. Härolden hade på förmiddagen under trumpetskall förkunnat riksdagens öppnande följande dag, och alla visste hvad denna
 5 riksdag innebar. Upsala var bräddfyllt af resande, som från alla delar af riket tillströmmat för att öka den redan förut ansenliga trängseln, hvilken hofvets och riksdagens dervaro föranledt. Hövindar, loft och närmaste byar voro öfverbefolkade. Främmande hofs kunskapare och nyfikne utländingar armbågade sig fram på de trånga gatorna.

10 Tillredelserna för morgondagen upptogo så mycken tid, att bröllopgästerna anlände till slottet först kl. $\frac{1}{2}$ 11 på aftonen. Der var hofceremoni redan vid ditfärden. Främst åkte hofstaten, derefter grefvarne, sedan riksråden, sedan riksamiralen, derefter brudens giftoman, riksrådet Bonde, sedan ambassadörerne och sist brudgummen i drottningens vagn. Vid trappan
 15 mottogos de af ceremonimästaren von der Linde och fördes till audiensrummet, der drottningen befann sig med bruden och hofdamerna. Brudgummen kysste först drottningens, sedan brudens hand, hvarefter alla öfrige följde exemplet. Bruden och brudgummen voro båda klädda i hvitt taft, han med rika guldbroderier, hon öfversållad med diamanter i kronan, halsbandet,
 20 gördeln och med en stor juvel i bröstnålen, hvilka dyrbara smycken sades vara lånade af drottningen för dagens högtidlighet.

Samma rangordning iaktogs vid intåget i stora salen, der drottningen tog plats mellan brudparet. Riksrådet Bonde intygade i ett tal familjerna Horns och Sparres berömliga anor, anhängande om hennes majestäts samtycke till
 25 föreningen, och när detta gifvits med en nådig nick, skedde vigseln. Derefter framträdde två grefvar med facklor – det var nu mera ingen brist på grefvar i Sverige – och förde brudparet under musik kring salen i hvad en nyare tid kallat polonäs. Fackeldansen blef derpå allmän, brudgummen bjöd drottningen sin arm, bruden fördes af Whitelocke, hvilken efterverlden har att
 30 tacka för denna brölloppsskildring; alla kavaljerer med berömvärd skicklighet undvikande att fläcka damernas klädningar med facklornas vaxdroppar, men sjelfve desto mera utsatte för märken af denna lysande polonäs.

Efter fackeldansen började ringdanserna. Ingenting i dem liknade nutidens svindlande polskor. Det var *allemande*, *bourrée*, *chaconne*, *courante*, fran-
 35 ska och tyska danser, senare äfven svenska; måttlig takt, mycken värdighet, afmätta, noga föreskrifna steg, som inlärts i dansskolor, förutan hvilka ingen ung person kunde göra anspråk på finare sällskapston. Ingen tilläts vända ryggen åt en dame, minst åt drottningen, men hennes majestät sörjde sjelf

för att brydsamma felsteg knappt kunde undvikas. Hon var midt i ringen, man visste ej alltid hvar; hennes otåliga, lifliga lynne sprang förbi musikens långsamma takt; det roade henne att gyckla med den etikett, som hon sjelf infört och på hvilken hon vid andra tillfällen höll så strängt. När man såg henne skämta med brudparet, uppmana de gamle riksråden att deltaga i dansen och med halft trug släpa dit med sig den 50-årige Whitelocke, – han, som för fem år sedan tigande samtyckt att hugga hufvudet af en konung, – undrade väl mången, om hon i morgon skulle med samma lätta mod bortdansa *sin* krona.

Det led in på natten, klockan slog 2, Whitelocke tänkte på morgondagen, som alla tycktes hafva glömt, och lät förnimma, att drottningen var en tyrann. Yttrandet frambars, Kristina frågade med förställd undran hvad han menade.

– Jag har icke upptäckt något tyranni i Sverige förrän nu, svarade engelsmannen. – Eders majestät är nog grym att så länge neka två unga nygifta den lyckan att ega hvarandra odeladt.

– Ingenting värre. Dansen må sluta.

Och dansen slutade. Men derefter var ännu supér med dess ceremonier. Majmorgonen lyste med redan högt burens sol in genom slottsfönstren, när bröllopsgästerne sökte sin korta hvila.

Få timmar derefter, den 11 maj, voro alla fötter i rörelse, alla ögon och öron öppna. I södra delen af Upsala slott var en stor, två våningar hög sal inredd till rikssal, behängd med dyrbara tapeter och försedd för stånden med dubbla rader af rödklädda bänkar, mellan hvilka en öppen gång var lemnad i midten. I salens öfre ände, på en tre trappsteg hög platform, stod den silfverthron, som grefve Magnus förärat drottningen fem år förut, på thronen en rikt broderad sammetsdyna och öfver densamma en lika broderad thronhimmel af karmosinröd sammet. Till venster väntade fem röda taburetter de fem höge riksembetsmännen och nedanför dem i en halfcirkel 23 dylika taburetter rikets råd. Läktare och gallerier på tre sidor af salen inrymde platser för de talrike åskådarne.

Klockan kort före 9 inträdde bondeståndets talman med sin staf och de 80 riksdagsmännen af sitt stånd för att intaga sin andel af bänkraderna till höger om thronen. Efter dem kom borgareståndet, 120 man starkt, med sin talman i spetsen och satte sig på bänkarne till venster. Derefter följde ridderskapet och adeln, omkring 200 till antalet, med sin stafprydda landtmarskalk friherre Erik Fleming, och satte sig till höger framför bönderne. Om man får tro Whitelocke, inträdde vid detta tillfälle sist och förnämst,

som fordom i hierarkiens dagar, erkebiskopen med sin staf och 5 eller 6 biskopar samt omkring 60 prester med långa skägg, sättande sig till venster framför borgareståndet. Medan presterne gingo uppför gången, reste sig alla de öfriga stånden med obetäckta hufvuden, och när presterne påsatte
 5 sina hattar, gjorde de öfrige sammaledes. Med samma ceremoni helsades riksråden, som anlände en qvart timme senare, och slutligen drottningen med sin talrika hofstat.

Drottning Kristina i sin guldbroderade svarta sammetsdrägt med konungamanteln, uppuren af pagerne, hade nu, som alltid, vuxit i jemnhöjd
 10 med den ställning hon intog. Hon var blek, som ju de kunde föreställa sig, hvilka sett henne dansa en stor del af natten och säga farväl klockan inemot 4 på morgonen; men intet spår af trötthet kunde förmärkas i hennes lugna, majestätiska hållning; ingen skymt af nattvak beslöjade denna stora, klara, allt omfattande blick. Hennes utseende hade sedan flera år
 15 förlorat ungdomens första friskhet; hyn hade mörknat, växten blifvit mera satt, blicken skarpare, den bugtiga örnäsan mera framstående. Men hon var dock Kristina, som ingen annan; hvarje rörelse värdig, hvarje blick en kungsblick, hvarje ord ett kungssord. Hon gick mellan de bugande lederna, som endast en drottning går mellan lederna af ett edsvuret folk, fri och
 20 obesvärad, helsande mera med blicken än med hufvudets böjning lätt och behagfullt åt alla sidor, trädde uppför de tre trappstegen och satte sig på sin thron. Hofpersonalen trädde tillbaka. Dörrarna stängdes, drottningen såg ned på sitt församlade folk.

Riksdagen 1654 står inrstad på historiens blad. Det var här rikskansl-
 25 eren Axel Oxenstjerna vägrade att uppläsa throntalet. Han, som svurit sin konung att bevara Sveriges krona på dotterns hufvud, ville ej för ständerna förkunna hennes thronafsägelse. Och det var då Kristina oförberedd höll till de församlade ständerna detta vackra, frimodiga tal om sin afsigt att nedlägga kronan, hvilket framlockade tårar i mångas ögon och skulle ha
 30 varit ett mästerstycke af vältalighet, om det så framgått ur hjertat, som det framgick ur ett klart omfattande förstånd och ett säkert gehör för hvad hon i detta ögonblick *borde* säga.

Den ende, som lade ett hjertats ord till föregående talares smickrande underdånighet, var bondeståndets talman.

35 – Ack, min Gud, hvad tänker eders majestät göra? Öfvergifva oss, som älska eder så mycket! Kan eders majestät få något bättre, än hon nu har? Hvar skall eders majestät få ett sådant rike igen? Eders majestät skall ångra det, när det är för sent. Fortfar, och drag lasset, så länge I lefven; vi skolom

göra vårt bästa att lätta bördan. Eder fader var en hederlig man och god konung, I ären hans enda barn. Prinsen är ock en hederlig man, och honom skolom vi lyda, när hans tid kommer; men från eder vilja vi icke skiljas, så länge I lefven; dragen eder icke ifrån oss!

Styf och rak, utan bugningar, klef den rättframme tolken för Sveriges och Finlands bönder upp till thronen, kysste två gånger drottningens hand, vände henne derefter, lika styf, ryggen, upptog en liten näsduk, torkade sina rinnande tårar och satte sig på sin plats för att åter lemna ordet åt statskonstens skrufvade vältalighet. Han visste väl, han som andra, hvar skon klämde, men det var förunderligt med drottning Kristina, att der hon framträdde, der hon talade eller endast såg på en, der lyfte hon allt och alla till sig, som hade der aldrig varit en knut på regeringens tråd; och det förunderligaste var, att hon trodde detta sjelf. Hennes ensliga storhet, thronens faror och rådets maktlystnad hade tvungit henne till så mycken förställning, att mången mistänkte förställning i allt. Men sådan var icke den verld af drömmar, i hvilken denna ovanliga drottning lefde. När man sade till henne, att hon regerat vist, var hon öfvertygad derom, och när bonden sade till henne: eders majestät är oss kär, var hon lika öfvertygad om hans uppriktighet. Hennes svar var lika uppriktigt: det kunde till och med vara varmt, men det var ett eko från klippväggar; det var ett återljud af henne sjelf, sådan hon var *i den stunden*.

Sedan riksdagen förklarats öppnad och propositionen upplästs, åtskildes drottning och ständer, de senare för att med rådet och sig emellan besluta om drottningens underhåll efter afsägelsen. Hennes fordringar voro ej ringa, snarare egnade att afkyla mera varma undersåtliga känslor. Hon begärde, bland mycket annat, äfven öar, städer och landskap, som hon sjelf redan bortskänkt åt andra. Mången tyckte, att hon ville sälja sin krona så dyrt som möjligt, men äfven de förstodo henne orätt. Sveriges rike var för henne arf och eget, såsom för gamle kung Gösta. När hon nu frivilligt gaf det mesta ifrån sig, hvarför skulle hon ej behålla den lilla återstod, som mest behagade henne?

Cromwells ambassadör blef icke litet förvånad, när han, efter en natt som den förra och en dag som denna, ånyo afhemtades i vagn klockan 11 på aftonen för att fortsätta generalmajor Horns och jungfru Gjörwel Sparres bröllopsfest. Riksdagen och thronafsägelsen förekommo honom endast som en tillfällig paus mellan två natters dans.

Samma ceremonier, samma hof, samma brudpar och samma drottning: icke ens riksråden saknades, så många, som hade krafter och lust att vaka

flera nätter å rad. Drottningen intog sin plats under pukors klang och trumpetstötter. En kavaljer frambar till bruden en silfverspira, omlindad med taft i Hornska familjens färger, och höll spiran vågrätt framför henne, medan riksrådet Bonde med tolf beslägtade vittnen intygade, att brudgummen
 5 samma dag på morgonen gifvit bruden 2 000 dukater i morgongåfva. Spiran nedlades för brudens fötter som ett tecken af hennes herravälde, alla gjorde en reverens för drottningen, såsom den högsta suveränen, och derpå kastades spiran ut genom fönstret till borggården. Der rann vin för folket, der syntes i den halfjusa majnatten hufvud vid hufvud af åskådare, alla händer
 10 sträcktes att uppfånga den tillspillogifna klenoden, och de, som icke lyckades vinna bytet, slogos om trasor af det taft, hvarmed spiran var omlindad.

Efter denna bullersamma strid, som hofvet åsåg från fönstren, börjades åter en fackeldans, liksom qvällen förut. Efter facklorna följde åter franska och andra ringdansar, efter dem åter supé med ceremonier och slutligen
 15 åter afsked vid klart solsken i majmorgonen.

Så fortgick det maj månad igenom, hela den korta återstoden af en regering, som hade förkunnat sitt snara slut. Var der sol i dess segrande morgon, skulle der vara glans i dess flyende afton. Så mycket utströdt guld, så många lysande lustbarheter, så många frikostigt utdelade nya höga embeten, titlar,
 20 värdigheter, nådebevis, – och så mycken skuldsatt fattigdom, så många bittra tvister, så många hemliga missnöjen, så mycken tyst förväntan på slutet samt efter slutet på bättre dagar! Det var på denna underliga mellantid mellan början till slutet och slutet sjelf, som alla öron voro uppfyllda af sqvaller, medan ingenting ännu fick sägas högt, men allt kunde hviskas
 25 och allt troddes. Det var utsädestiden för den frodiga skörd af halfva sanningar, som sedan blefvo hela skandaler och gingo kring Sveriges rike som eftermälen, från hvilka historien icke ännu i dag blifvit helt rentvagen. Det var då man begynte af en fjäder göra sju hönor, af en gunstling en älskare och af ett halfförstådt ord en betecknande anekdot. Det var då Kristina
 30 skulle ha sagt om sitt folk, när der spordes om missväxt i landet: »Kunna de ej vara nöjda med bröd och sill?» Och om sina bönder skulle hon hafva sagt: »Den bonde, som sjelf drager sin plog, är den bästa bonden.» Ja, det är ganska visst, att denna drottning gycklade månget obetänkt ord, hvilket senare utlades i annan mening; men lika visst är, att hon delade med sin
 35 efterträdare Gustaf III äran att ha varit bättre än sitt rykte.

Der låg ett otrefligt falskt skimmer öfver denna maj månad 1654; den kunde förliknas vid en slottsbrand. Bakom lusteldarne såg det förvånade Sverige Vasahuset uppgå i rök. Upplösning tärde på alla maskor af styrelsens

trådar, ovisshet kom alla tankar att famla i mörker. Hvad än de höge herrarne månde säga, folkets blick var ofrånvänt riktad mot thronen. Hon, som var allt, skulle nedstiga till intet; han, som var intet, skulle nu blifva allt. Hvarför icke? Sämre var ej att frukta, bättre kunde man hoppas, men hvarför bytte de två? Honom förstod man, henne icke. En sade: hon är trött att regera; den andre: hon har intet mera kvar att bortskänka än kronan; den tredje: hvem kan beräkna en qvinnas nycker? Den fjerde sade: riksfålen skenar, hon tappar tygeln, hon lemnar den åt en man. Men såg hon då ut, som hade hon tappat en tygel ur trötta händer? Aldrig hade hon varit mindre försagd, aldrig mera konungsligt hög. Hvarför abdikerade hon? Ville hon gifta sig med Tott eller med Pimentelli? Hon, som försmått Karl Gustafs hand? Nej, dertill var fröken Kjerstin dock alltför klok.

Så höll, under väntans dagar, allt yttre ihop, men allt inre föll sönder – tankar, känslor, beräkningar. Hofvet dansade nätterna genom; hvem ville ej då taga lifvet lätt? Den stormodiga unga adeln frossade i dryckeslag, tågade larmande kring gatorna, knäböjde på torgen och drack under skrålande lefverop drottningens skål. Småfolket undrade, sqvallrade, slogs ena qvällen med skarorna af betjening, som uppfylde staden, och lät sig andra qvällen behaga vin eller öltunnor gratis. Politik och trosfrågor inmängde sig än här, än der i gatupploppen; Sverige var ju en stormakt. Whitelocke, en konungadråpares sändebud, såg sitt hus på sena qvällen anfallet af en ursinnig hop rojalister och räddades endast genom portarnes fasthet. Pimentellis papistiska gudstjenst stördes af hotande folkskaror. Detta blott få steg från drottningen, rådet och rikets ständer. Hvar och en kände, att det gick utför, utför, men hvart?

Ändtligen skedde renunciationsakten, när drottning Kristina nedlade och Karl Gustaf mottog svenska kronan, tisdagen den 6 juni gamla stilen i Upsala slott. Det var då Axel Oxenstjerna »hade lefvat en dag för länge».

Den i Sveriges och många andra länders historia ensam stående tilldragelsen är tillräckligt känd och skildrad förut. Några få drag ur en samtida närvarande riksdagsmans anteckningar må bevittna Kristinas fallande krona.*)

Klockan 6 på morgonen voro ständerna församlade i rikssalen. Klockan 9 kom hennes majestät, åtföljd af hans kungliga höghet Karl Gustaf och rådet, hvitklädd i fullständig kröningsornat, med krona på hufvudet, spiran i högra, riksäpplet i venstra handen. Ingen blekhet förrådde denna gång nattvak och dans. Ingen uppstigande rodnad antydde någon ovanlig sinnesrörelse.

*) Berättelsen är införd i Loenboms »Historiska Märkvärdigheter».

Kristina behöll sin vanliga färg; blicken var lugn, hufvudet högburet, gång och hållning lediga, behagfulla, majestätiska. Hon var, nu som alltid, situationen vuxen och medveten, att hon sista gången uppträdde som regerande drottning.

5 Tre trappsteg ledde till thronen. Till höger nedanför dem stod Karl Gustaf, bakom honom de 5 höge riksembetsmännen, på båda sidorna rikets råd, 32 närvarande af 48; vidare till höger prester och bönder, till venster adel och borgare. Ceremonierna liknade dem vid inträdet den 11 maj. Shering Rosenhane uppläste afsägelsebrevet, som var textadt på pergament med
10 det stora kungliga sigillet och innehöll undersåtarnes frikallande från trohetseden, afträdandet af kronan åt hans kungliga höghet Karl Gustaf samt drottningens dervid fogade villkor och underhåll. Efter uppläsandet öfverlemnades brevet åt thronföljaren, som under djupa reverenser uppsteg till thronen för att öfverlemna det åt drottningen och derpå, lika vördnadsfullt,
15 nedsteg igen.

Nu aftog drottningen sjelf sin krona, räckte henne åt Pehr Brahe, öfverlemnade svärdet åt Lars Kagg och äpplet åt Herman Fleming. Derpå framträdde två kammarherrar, som afklädde henne konungamanteln, och sålunda beröfvad alla konungslighetens insignier, nedsteg hon från thronen,
20 stadsnade på första trappsteget, likasom tvekande att gå vidare, trädde ned på det andra, dröjde också der och blef stående på det tredje och sista. Der höll hon detta berömda afskedstal, som återljuder genom häfderna, tackande Gud, sin barndoms förmyndare, rikets ständer och alla undersåtar, lofvande att än vidare intet annat söka än rikets välfärd, hvilken hon förklarade vara
25 enda orsaken till hennes thronafsägelse. Talet varade en god half timme. »Och var det till att förundra, att, ändock hon så bevekligen talte, att hon uttryckte tårar ur många människors ögon, dock kunde hon ifrån gråt sig sjelf hålla, ehuruval hon esomoftast dertill inklinerade och talte ganska gråteligen och med sorgelig stämma.»

30 Detta afgörande ögonblick var måhända det enda i drottning Kristinas lif, när sjelfva förtalet glömde att påbörda henne förställning, när hon af alla erkändes vara hvad hon dock alltid var – sig sjelf. Samtiden, för hvilken hon var en gåta, och efterverlden, för hvilken hon blifvit en skuggbild, äro ense derom, att hvad man än må tänka om hennes person, hennes regering och
35 hennes afsägelse, var Kristina på sista trappsteget af thronen drottning och qvinna. Detta sista trappsteg, som förtjent att infattas i guld, framkallade genom stegets och stundens makt det bästa af henne sjelf, den idealbild, till hvilken hon var född, en stor faders stora dotter, hvilken, så ofta borttappad

i sjelfviska lidelser, stundom lyckades återtaga sin rätta gestalt. De, som sett eller känt henne endast då, skulle icke igenkänna den Kristina historien framställer i blandadt ljus med så mörka skuggor. Nu var hon Vasadottern, nu talade genom hennes läppar två sekler och sju konungar, bland hvilka fadren, farfadren, och stamfadren, till Sveriges folk. Hvarför fick hon ej slockna på thronens sista trappsteg? 5

Hvad der sedan följde vid afsägelsen var viktigt för riket, men betydelselöst för Kristina. Shering Rosenhane besvarade drottningens tal å rådets och ständernas vägnar, uppräknade alla meriter af hennes majestäts berömliga styrelse, bedjande henne förlåta den förtret hon af en eller annan kunnat erfara under sin regeringstid, betygande allas tack och kärlek samt slutande med en välönskan, att »denna ohörliga förändringen» måtte ske under Guds välsignelse. Derpå öfverlemnade drottningen insignierna åt sin efterträdare, anbefallande honom Sveriges store konungars föredöme och ömhet mot hennes moder samt kvarblifne vänner och tjenare. Hvarefter hon, under mycket krus från den nye konungens sida, ledde honom upp till thronen. Karl Gustaf talade då först till drottningen, bedjande henne återtaga sin krona. När hon förblef obeveklig, vände han sig i väl valda, värdiga ordalag till alla närvarande, lofvande att hålla fast vid Guds ord och Sveriges lag samt bedjande om välsignelse öfver sin regering. Åter svarade Rosenhane på allas vägnar med försäkran om trohet och lydnad, hvarefter talmännen kysste den nye konungens hand. 10 15 20

Efter slutade tal och ceremonier var afskedsuppvaktning i drottningens enskilda rum för rådet, hofvet, ridderskapet och adeln. Hennes majestät tog alla i hand, och åter föllo uppriktiga tårar. Adeln hade dertill mycken anledning, ty så högt som under denna regering hade denna statsmakt aldrig stigit förr och skulle ej stiga någonsin mer. 25

Fyra timmar senare kröntes Karl X Gustaf i Upsala domkyrka. Drottning Kristina fann sig obehöflig vid denna högtidlighet. Hon företog under kröningen en promenad i vagn till stadens omnejder. Blott ett par hofdamer och ett par kavaljerer, spillror af hofstaten, följde henne, förvånade öfver hennes glädtiga lugn. 30

Ständerna hade infunnit sig i domkyrkan klockan 2 eftermiddagen, men riksdagsfruarna och hustrurna med sina vuxna döttrar hade suttit der sedan klockan 6 på morgonen för att vara säkra om plats. Tiden hade blifvit dem lång; de hade skickat hem efter mat, öl och vin för att ej börja den nya regeringen med en fasta. Klockan 3 inträdde konungen i hvita gyllendukkläder och kröningskjortel, åtföljd af rådet. Linköpings biskop mottog honom 35

med ett skriftens språk, Johannes Mathiæ predikade, men då detta skedde i högkoret, kunde ingen i kyrkan höra ett ord, hvarför många smögo sig ut till Adolfs källare att under predikan dricka konungens skål. När biskop Johannes var nederstigen, klef en nyfiken gumma upp i predikstolen för att
 5 bättre se konungen, hvaraf en så allmän munterhet uppstod, att ett solsken flög äfven kring Karl Gustafs allvarliga drag. När sedan psalmen uppstämde: »Gud gifve vårom konung ett lyckosamt regemente», sjöngo flere med full hals »vårom drottning», som de vant sig att sjunga.

Erkebiskopen förrättade kröningsakten med sedvanlig högtidlighet,
 10 hvarefter kröningspenningar af silfver måtteligen utkastades med omskrift kring kronan: »Af Gud och Kristina». Der hade först stått att läsa: »Af Guds och Kristinas nåde», men jemförelsen hade befunnits för stark, och mynten preglades om.

På qvällen gaf konungen gästabud för rådet, hofvet och alla stånden,
 15 hvart stånd för sig, »alle väl trakterade». Rätterna voro både många och kostliga; hvar och en fick sitt armkläde öfverfullt med konfekt, »så att intet lemnades åt sluntarne». Rhenskt vin och Ölands öl med flera goda varor kommo sjelfve presterne att glömma sorgen öfver drottning Kristina. Men, säger berättaren, – »när vi uti *convivio* begynte blifva som lustigast, stod hon
 20 öfver oss upp under taket^{*)} och såg på oss från öfra våningen. Odhelius, i det han drack ut glaset för drottningens skål och vände bottnen upp, var den förste, som såg henne; men vi låddes, som om vi intet såge henne ... Klockan 2 gingo vi derifrån lustige och glade.»

Den ensliga mörka skepnad, som stod deruppe i skuggan på galleriet,
 25 fick nu bevittna huru hon sörjdes af sitt folk. Drottningen var död, lefve konungen! Öfver alla, som sett henne stiga ned från det tredje trappsteget, öfver alla, utom henne sjelf, föll det gripande intrycket af en tillintetgörelse. Kristina nedanför thronen var icke mera Kristina. Der, på denna höjd, för hvilken hon var född och der hon i sin storhets ögonblick reste sig som en
 30 tornspira öfver tempelmurar, der var hon drottning. Nedanför Sveriges thron förblef hon ännu alltid den högt begåfvade, den snillrika, men äfven den sjelfviska, den allt fordrande, hvars anspråk icke mera skyldes af konungamanteln. Öfvergifven af makten, sviken af behagen, förrådd af smickret, egde hon ej mer någon annan tjusning qvar, än glansen af ett förbleknadt
 35 namn, en kall lärdom och skröpligheten af en åldrad, egenkär qvinna.

*) I det galleri, som från drottningens våning ledde rundt kring den höga gästabuds-salen.

23. *Messias.*

Han hade glömt den ende utkorade,
som kunde utföra Herrens verk.

Österlandets historia är rik på hastiga omkastningar, glödande hänförelse, som snart försjunker i trög likgiltighet, åter uppflammar i fanatism och åter lägger sig till ro i tron på ett oundvikligt öde. Här uppstå religionsstiftarne, profeterne, despoterne; här följa dem tallösa hjordar af blinde anhängare, hvilka i nästa generation förströs utan spår för att lemna plats åt en ny beundran för mystiska helgon och storartade människoslagtare.

Tiden för denna berättelse var fruktbar på underliga folkrörelser, icke minst bland judarne. I Smyrna lefde vid början af 17:de seklet en judisk fågelhandlare och mäklare vid namn Mordechai Zevi, en yngre broder till den i vår berättelse ofta nämnde bankiren Ruben Zevi i Regensburg. Förhållandet mellan bröderna var till en början godt; Mordechai var sin rikare och klokare broders agent i Levanten. Men detta förändrades, när Ruben Zevi blef barnlös och släkten började kasta giriga ögon på arvet. Misstro och ovänskap uppstodo mellan de båda bröderna, och Ruben Zevi afbröt all gemenskap med sin broder i Smyrna.

Mordechai, som stod under rabbinernes inflytande, hade fyra söner och bland dem en sällsynt skön och begåfvad yngling vid namn Schabbathai, född år 1625. Denne *Schabbathai Zevi* kom tidigt i rabbinskolan och gjorde så förvånande framsteg, att han redan vid 18 år blef lärare i Talmud och Kabbala. Han utmärkte sig icke blott genom sin lärdom och sin skönhet, utan än mer genom sina stränga andaktsöfningar. Han bar alltid hos sig en *talith* (bönebok) och en *tefillim* (bönerem, radband), delande sin tid mellan studier, böner, bad och fastor 6 dagar i veckan. Denne sköne yngling, som sades i sig bära vällukten af tre patriarker, vann snart ett stort anseende och begynte år 1648 uppträda som profet. I början sade han sig blott vilja rensa och återställa judendomen till dess ursprungliga renhet enligt Mose lag; men snart vuxo med skaran af anhängare äfven hans anspråk. Nu uppträdde han oförtäckt som den af Gud utlofvade Messias, hvilken skulle återställa Israels rike, samla kring sig de förskingrade judarne och förlossa dem från hedningars, kristnes och muselmäns ok.

Detta väckte anstöt bland Syriens rabbiner; de rådplägade, sände en varning till den nye profeten, och när han fortfor med sina läror, bannlyste de honom som gudsförmädare. Ruben Zevi, som hade sina kunskapare öfverallt, förnam domen och gillade den, så mycket hellre som han sjelf var

anstucken af samma storartade ärelystnad att återupprätta sitt folk, men ville med helt andra medel, med penningens allmakt, klok statskonst och köpte furstars biträde återföra judarne till det heliga landet. Två år förut hade han lika afgjordt förnekat sin trosförvandt Uriel Akosta i Hamburg, 5
 5 hvilken ville förena judar och kristne i en förnuftstro, der själens odödlighet icke mer fann någon plats.

Förklarad fågelfri, nödgades Schabbathai Zevi fly från Smyrna, men fann en mäktig bundsförvandt just i förföljelsen. En ansedd jude i Gaza, Nathan Benjamin, öfvergick till hans parti och tillförde honom skaror af nye 10
 10 anhängare. Nu uppträdde han i Saloniki, i Athen, på Morea, i Alexandria, öfverallt predikande det nya messiasriket och öfverallt buren i triumf af jublande folkmassor, icke endast judar, utan äfven kristne och muselmän, som i honom sågo den af Gud utkorade, ja, Gud själf. De vidunderligaste sägner kommo i omlopp. Den nye profeten skulle uppväcka Moses ur 15
 15 grafven och gifta sig med hans dotter; Schabbathai var väl redan gift, men detta oaktadt en *nazir*, som aldrig smakat vin eller vidrört en qvinna. Der- efter, tillade ryktet, skulle han ärfva sultanens krona och rida in i Jerusalem på ett eldsprutande himmelens lejon, hvars tunga skulle vara en sjuhöfdad orm.

Antingen nu denne nye Messias ville på sitt sätt göra ryktet till sanning 20
 20 eller att han förnummit sin farbroders samtida plan att eröfra Jerusalem, befann han sig på väg från Damaskus just i de dagar, när Ruben Zevi, utrustad med sultanens ferman, som Hagar utverkat, stod vid portarne framför samma stad.

Den kloke bankiren hade beräknat allt. Han hade förutsett hvarje hinder 25
 25 och förstätt att besegra hvarje motstånd. I mer än femtio år hade han tåligt och långsamt förberedt denna sin lefnads älsklingsplan att en gång återför- samla sitt folk i det heliga landet och ånyo grunda Israels rike. Måhända var ännu ej allt så moget, som han önskade för en säker framgång, men 30
 30 han kunde ej vänta längre. Han var 80 år, ännu viljekraftig och stark, klok, modig och hänsynslös, men de dagar stodo för dörren, när han ej skulle vara det mer. Tiden tycktes gynna hans djerfva plan. På kalifernes thron satt ett omyndigt barn, som beherskades af hans dotterdotter, Hagar. De kristna folken kifvades om westfaliska fredens byten och hade glömt den 35
 35 aflägsna östern. Ruben Zevi beslöt att handla.

Det var den största affär – och han insåg det själf, det största vågspel, – på hvilket den gamle räknemästaren någonsin inlätit sig. Hela hans omätliga rikedom insattes på detta enda kort. Han köpte af sultanen, hvars skattkam-

mare alltid var tom, det heliga landets besittning för obekanta millioner venetianska dukater i guld; man fick aldrig rätt veta beloppet, hvaraf tro-
 ligen en stor del försvann i pascharnes vida fickor. Och han fick detta land
 på förödmjukande villkor, såsom en skattskyldig provins under osmaniska
 riket, med turkiska garnisoner i alla fästningar utom Jerusalem. Men detta
 5 oroad Ruben Zevi föga. Hade han en gång grundlagt judarnes nya rike,
 skulle det snart afkasta osmanernes ok och utbreda sig öfver verlden. Det
 kostade honom otroliga summor att muta sultanens närmaste omgifning
 och de snikne pascharne i Syrien, Judéen och Egypten, hvilkas samtycke
 och biträde han ej kunde umbära. Icke ens sultanens ferman var tillräcklig;
 10 den måste understödjas af en krigshär, hvilken Benjamin Zevi värfvade i
 Egypten och Syrien, – 11 000 man, judar och araber; – kristne vågade han
 icke värfva, af fruktan för misstankar af Islams bekännare.

Underhandlingarna voro afslutade. Benjamin Zevi satte sig i marsch
 med sin här från Jaffa, skingrade några syriska röfvarerorder, inryckte utan
 15 svärdsslag i den heliga staden, hvars portar öppnats af morfadrens guld, och
 besatte murarne med sitt folk. Snart följde Ruben Zevi sjelf och vidtog utan
 dröjsmål alla nödiga åtgärder att trygga sin nya besittning. Det skedde i all
 stillhet, utan larm, utan proklamationer. Man måste fara varligt med det
 turkiska högmodet. Jerusalem märkte knappt, att det ombytt herskare; det
 20 var så vant att ombyta paschar. Det enda, som oroad den nye judefursten,
 var, att så få judar följde hans kallelse. I alla länder och verldsdelar hade
 budskapet utgått, att numera kunde Israels förskingrade återvända till sina
 fäders land, mot hvilket de med längtan blickat i så många århundraden.
 Men i stället för väntade oräkneliga skaror såg Ruben Zevi en ringa hop,
 25 mest fattige och trasige trosförvandter, samla sig under hans fanor. De rike,
 de lärde, de mäktige judarne, med hvilkas tillhjälp han ville upprätta Davids
 fäste, hade uteblifvit. De hade föredragit Egyptens köttgrytor, misstrott
 budskapet och qvarstadnat i frivillig trældom hos Ammons barn.

Jerusalem, världshistoriens medelpunkt, låg vid denna tid sköfladt, 30
 blodbestänkt, förtrampadt af vänner och fiender. Lika vördad som miss-
 handlad, hade denna stad af stora minnen under osmanernes välde sedan
 1517 nedsjunkit till en oregelbunden köping af palatser i grus, moskéer och
 kyrkor af alla byggnadsstilar, trånga, smutsiga kvarter af låga, med kalk
 rappade hus, der en blandad befolkning afsöndrade sig efter nationaliteter
 och trosbekännelser, lifnärande sig mest af att preja pilgrimer. Ännu kvar-
 35 stod den gamla, flera gånger rifna och åter uppförda ringmuren, som en tid
 burit 74 torn; ännu de fem portarne, ruinerna af Herodes' palats, den heliga

grafvens kyrka, sådan hon uppfördes af korsfararne i början af 12:te seklet*), för att icke förgäta den klassiska tempelgrunden, det af murar skyddade *Haram*, der kejsar Hadrianus förgäfvos velat håna Frälsarens profetia med sitt Jupiterstempel och der sedermera den kristna klippsykyrkan fått vika
 5 för Omars moské. Det var skördetiden i månaden Nisan, april, men föga annat att skörda, än magra oliver. Pilgrimerne strömmade, som vanligt, till den kristna och judiska påsken, knäföllo, både, tiggde och slogos om sina brödsmlor med utsvultna hundar. Der låg ett hemlighetsfullt öde med historiens och profetians hela tyngd öfver denna olyckliga stad, som en
 10 gång, lik Bethsaida, varit upphöjd ända till himmelen och nu låg nedstörtad ända till dödsriket, för att han icke »visste sin tid».

Sedan Ruben Zevi bittida på judiska påskmorgonen förrättat sin andakt i synagogan, red han, åtföljd af två beväpnade tjenare, ut för att bese staden och dess omgifningar. Hans väg förde honom slutligen utom murarne upp-
 15 för den sluttande stigen till Oljoberget. Ännu var det tidigt, ännu stod solen lågt och färgade långt i vester Medelhafvets vida vattenspeglar i rött, blått och grönt. Vände sig den gamle mot öster, såg han ett mörkt, töcknigt vatten bakom Engeddins bergöken; det var det dystra, af klippmurar instängda Döda hafvet. Staden låg under hans fötter som en hvitmenad graf. Solen
 20 belyste minareternas spiror och de kristna kyrkornas kors; synagogorna gömde sig bakom låga murar. Ingenstädes ett spår af Moses, ett återsken af David. Ruben Zevi suckade: hvar var Israel?

Han kände ett behof att utgjuta sitt hjerta för sina fäders Gud och sökte en plats, der hans blickar ej sårades af Israels efterträdare. Han sökte länge
 25 förgäfvos. Sjelfva Oljoberget var öfversålladt med kristna minnen. Der var Himmelsfärdskyrkan; der var Jungfru Marias graf; der var Getsemane. Ändtligen, när han nalkades Kidrons dal, fann han Absalons graf, en liten strutformig byggnad, uthuggen i klippan, steg af hästen, sände tjenarne att posta ett stycke derifrån och knäböjde på det berg, som David helgat med
 30 sina tårar öfver den förlorade sonen. Han hade ej märkt, att en af bergets många eremiter sökt en fristad i Josafatshålan nära intill och framträdde bakom honom, synbarligen föga belåten att se en jude oskära med sin närvaro hans morgonandakt.

– Herre Zebaoth, bad den gamle juden med hög röst, såsom ville han
 35 ropa till himmelen, – du, som genom din tjenare Moses lofvat Kanaans land åt Abrahams säd till evig tid; – du, som förskingrat oss och lofvat åter

*) Hon brann 1808 och uppfördes sedan i modernare stil.

församla oss från jordens fyra hörn; – du, som sagt genom dina tjenare Esaias och Zacharias, att du vill förena alla Israels stammar i din stad Jerusalem, så att ock de gamle skola sitta på dess torg, hvar med sin staf i handen för hög ålders skull; – se, vi komme på ditt löfte, Herre, och återtage det land, som du gaf oss till arfvedel. Vi ödmjuka oss inför dig; vi äro det förkastade silfret, det affälliga folket, som du gifvit till pris åt verdens smålek och hedningarnes bespottelse; men vi komme dock, Herre, på ditt ord, vi förvänta af dig upprättelsen och hämden. Du skall slå dem, som slagit oss, du skall förtrampa dem ända till dödsriket under vår fot. Men från oss skall du borttaga det bäfvande hjertat och utrota vår försmädelse i alla land. Du skall gifva oss hufvudprydnad för aska och glädjens olja för mycken bedröfvelse, guld för silfver och koppar för jern. Herre, gif mig ett tecken, att du nu vill öfver oss uppfylla ditt heliga löfte! Här är en till roten förtorkad törnbuske: låt honom skjuta ett grönt skott!

Och den bedjande gamle juden kastade sig med ansigtet mot marken, såsom väntade han ett svar från bergets innandöme. Då hörde han en röst bakom sig säga:

– Hvem är du, som går till rätta med din Gud och förelägger honom hans tid? Har då du hört hans röst, som säger till dig: stå upp, Samuel. Ännu är Mose förbannelse icke borttagen. Ännu är hedningarnes fullhet icke inkommen i Guds kyrka. Ännu hänger täckelset för dina ögon, så att du icke ser Getsemane vid dina fötter och förnimmer återljudet af ditt folks rop: »Hans blod komme öfver oss och våra barn!» ... Gå, förblindade! Intet grönt skott spirar ännu ur ditt folks törnen. Budbärarnes fotsteg genljuda i berget. Si, Antikrist står för portarne och skall varda dig öfvermäktig, tilldess att hans tid är ute och allt varder underlagdt Herrens Krist.

Ruben Zevi uppreste sig och såg vid sin sida eremiten från Josafats-hålan. Ett obeskrifligt raseri grep den annars så försigtige, så beräknande gamle mannen. Nu, nu, i afgörandets, i segerens, i världsherraväldets stund vågade en af hans folks förtryckare slunga honom i ansigtet Moses profetia och Nazarenerens död! Hans röst svek honom, hans knutna hand höjde sig för att slå olycksprofeten i ansigtet, då i detsamma tjejarne skyndade till och förkunnade ankomsten af ett ilbud från härens underbefälhafvare Assar Kaba.

– Rabbi, sade budbäraren, ännu andlös efter en häftig ridt uppför berget, – Assar Kaba låter fråga dig hvilket svar han skall gifva Messias, som står utanför Damaskusporten och fordrar inträde.

Messias! Den gamle juden slog sig för pannan. Han hade bedt till Abra-

hams Gud om sitt folks upprättelse och glömt upprättaren, glömt den ende utkorade, som kunde utföra Herrens verk! *Derför* sköt intet grönt skott ur det förtorkade törnet.

Med en ynglings snabbhet satt han åter i sadeln, ridande utför berget och
5 lemmande den förvånade eremiten utan svar. Men under ridten inställde sig dessa betänkligheter, som ett långt affärslif ständigt framkallat i detta förslagna hufvud. Hvem var denne Messias? Var han måhända ingen annan, än Mordechai Zevis förryckte son?

Ruben Zevi anlände till porten. Der stod Assar Kaba med 500 krigare.
10 En myckenhet folk trängde sig innanför och utanför muren. En beskickning väntade svar. Det var juden Nathan från Gaza, åtföljd af en beslöjad qvinna och två tjenare. Ruben Zevi förstod, att Mordechais son ville här in.

– I Jehovahs namn, utropade sändebudet med hög röst, – fordrar jag inträde för hans utkorade Messias, som kommer till sin stad Jerusalem för
15 att förlossa sitt folk.

– Hvilket bref och insegel har du på detta ditt budskap? frågade Ruben Zevi kallt.

– Han sade till mig: säg dem, att Herren har sändt dig, och om de vägra, skola portarne upplåtas af sig sjelfva, svarade sändebudet.

– Må han då gifva oss tecknet, återtog Ruben, pekande på den starkt
20 tillbommade porten. – Förnim, port, att jag vägrar honom inträde, så framt du icke upplåter dig af dig sjelf!

Folkhopen steg häpen tillbaka och betraktade porten, i hvarje ögonblick väntande att se bommarne falla och reglarne upplåtas utan människohänder.

25 Men porten förblef orörlig.

– Vän Nathan, fortfor Ruben efter en stunds väntan, – du ser, att porten icke hörsammar din herres befallning. Gif mig ett annat tecken, om du vill blifva trodd på ditt budskap!

– Herren skall låta eld nedfalla från himmelen på dig och allt folk, som
30 står emot den oemotståndlige, ropade nu Nathan, som törhända märkt, att ett åskväder närmade sig.

Icke förr var det sagdt, innan en hvass blixst ljungade ut från åskmolnet och upplyste förfärade ansigten i den församlade folkhopen.

Ruben Zevi stod hånande lugn.

– Är då Herrens arm förkortad? utropade han, – att hans ljungeld icke
35 drabbar sitt mål? Se, jag står oskadd och förklarar här i Guds och människors åsyn, att denne föregifne Messias är en bedragare och ej skall oskära Guds stad med sina lögnaktiga profetior.

Han missräknade sig på sitt folk. Det var förberedt genom profetens rykte i alla munnar. Åskvädret fortfor att värfva åt denne nye anhängare. Ett obeskrifligt tumult uppstod.

– Han hädar Messias! Han uppreser sig mot Gud!

Skarorna utanför och innanför murarne begynte storma porten för att slå den i stycken; hotande händer höjdes mot den otrogne gamle. Denne fann rådligt att skyndsamt tillkalla sin dotterson Benjamin med förstärkningar från Jaffaporten.

Midt under förvirringen trängde sig den beslöjade qvinnan fram och sade till Ruben Zevi:

– Ett ord, rabbi!

Der var en vinkel vid muren bakom eskorten; hon visades dit och fick några ögonblicks tid att tala.

– Rabbi, sade hon med brådskande hast, – din sak är förlorad. Ditt herravälde är slut, dina hvita hår äro tillspillogifna. *Honom* står ingen emot ... ingen annan än jag. Svär vid Jehovahs thron och din faders ben, att du ingår på mina villkor, och jag skall förgöra honom.

– Låt höra dina villkor! sade den gamle.

– Det, som härtills är skedt, skall vara såsom hade det aldrig skett. Jag fordrar glömska af allt, som varit. Du skall upptaga mig som din dotter och skriftligt försäkra mig om arvet af dina skatter. Dina dotterbarn skola bortsändas till Afrika eller Indien och nöja sig med ett måttligt underhåll. Jag skall styra i ditt hus och lyda endast dina befallningar. Svär mig detta, och Schabbathai Zevi, din broders son, skall hafva upphört att lefva, innan solen går ned. Du tror mig icke, tillade hon ifrigt, när den gamle teg. – Fråga Nathan, och han skall intyga, att jag, Schabbathais fränka, tillreder hans dagliga dryck.

– Du är Thamar! sade Ruben Zevi med en röst, som öfvermåttet af hans känslor betagit all klang. – Jag igenkänner dig på ditt klumpfinger och dina ord.

– Ja, jag är Thamar, din broders dotter, sade qvinnan, i det att hon afslöjade dessa välbekanta, fordom sköna, nu längesedan af alla lidelser härjade drag, som läsaren en gång mött under furstinnan Radzivils purpurröda baret.

– Du är Thamar, fortfor den gamle med samma underliga, skenbart iskalla stämma. – Du är Thamar, som förrådt min dotter Ruth åt hennes bödel, som kastat henne att dö i en snödrifva, som velat förgifta min dotterdotter Hagar och lagt alla de snaror du förmått mot Ruths båda barn. Nu

begär du, att jag skall förskjuta mina barnbarn och förskrifva åt dig mitt arf, för att du först skall förgifta min brorson och sedan mig.

Qvinnan hajade till vid tonfallet i detta svar och såg sig om efter en utväg att undkomma. Men hon trängdes tätt mot muren af de beväpnade; ett rop
5 skulle ej höras i det brusande larmet.

– Hvertill tjenar det att upprifva gamla sår? genmälde hon trotsigt. – Ditt lif är nu icke värdt en handfull aska. Schabbathai skonar icke sin faders blod, och jag är kommen att rädda dig på de villkor jag sagt. Skynda dig! Hör du ej porten braka?

10 Den starka porten svigtade på sina rostade gångjern och skulle hafva fallit, om icke Assar Kaba, ännu blott med muskötolfvarne, lyckats gång efter gång drifva hopen tillbaka. Då anlände Benjamin Zevi med en trupp ryttare och trängde allt undan, som stod i hans väg. Det forna krigarelynnat hade än en gång fått makt öfver räknekonsten hos denne trälbundne kom-
15 anjon på bankirens kontor. Den unge anföraren for mera hårdhänt fram, än sin underbefälhafvare. Han brukade ännu icke det dragna svärdet, men han red in i den larmande hopen, trampande under sin Jehus hofvar män, qvinnor och barn.

– Benjamin! hördes öfver larmet hans morfaders röst.

20 Dottersonen banade sig med möda väg till det afskilda stället vid muren.

– Här är Thamar, som förrådde din moder. Jag skänker henne åt dig, min son; men fläcka icke din hand med en förräderskas blod!

– Nåd, nåd! utropade nu den brottsliga qvinnan, som förgäfves sökte med blodiga naglar klättra uppför den obevekliga stenmuren. – Nåd, Ben-
25 jamin! Jag är blod af ditt blod, jag skall anvisa dig fördolda skatter ...

Hon hann icke säga mer. Ruths son – Ruths, hvars hela korta lif varit oskyldig, förbarmande kärlek – ihågkom med andra känslor sin moder och sin syster, som han svurit att hämna. Han mindes det vanvördiga sätt, på hvilket drottning Kristinas kammarherre Wrangel en dag behandlat furst-
30 innan Radzivil, och sporrade sin häst baklänges mot den plats vid muren, der Thamar stod inklämd. Jehu var stor, tung och ursinnig af sporrer. Han strök tillbaka mot muren med så förkrossande tyngd, att snart fanns under hans bakhofvar endast en oigenkännelig lemning af henne, hvars lif varit ett enda långt förräderi mot dem hon stått närmast.

24. Stjernornas stund.

Han var åter sig sjelf.

Folkhoppen innanför muren var trängd tillbaka och allt motstånd skingradt, när en oväntad anblick plötsligt förändrade allt. Det under Nathan bebådat hade verkligen skett. Medan man ännu underhandlade vid Damaskusporten, 5 hade den nye profeten funnit anhängare, som för honom öppnade den på vestra sidan belägna och numera svagt bevakade Jaffaporten. Härifrån tågade han, omgifven af jublande skaror, obehindrad in i staden, väl icke på ett eldsprutande lejon, men med konungslig ståt. Han hade valt påskdagen för sitt intåg, och detta var mycket olikt ett annat tidigare intåg i Jerusalem 10 på en arbetsåsinnas fåle.

I kraftens och ungdomens hela fågring, 29 år gammal, prisad af många tusende som den skönaste bland människors barn, klädd i den fornjudiska dräktens lifrock, underkläder, sandaler och mantel, glänsande af purpur och guldstickadt tyg, förenade Schabbathai Zevi, der han red på sin hvita 15 häst, välsignande folket, allt, som tjusar och bedårar en österländsk fantasi. I spetsen för tåget red en utropare, en liten, knappt tre fot hög dverg i karmosinröd mantel, på en tam, dresserad giraff, hvars lilla högfärdiga hufvud på den långa halsen kråmade sig öfver husens tak. Närmast framför profeten gingo harpolekare och sångare, som uppstämde Hosianna och Davids 20 kröningspsalm. Efter honom red hans lifvakt, sju gånger sju nazirer i hvita mantlar på svarta hästar. Dem följde till fots omkring ett hundra leviter i presterlig skrud, efter dem korgossar med starkt doftande rökelsekar, efter dem åter beväpnade anhängare, beredde att sönderslita hvarje motståndare, och slutligen en ständigt växande, sjungande, skrikande och dansande folk- 25 skara. De sjuke, de blinde, de lame trängde sig fram för att profetens skugga måtte falla på dem: spökbilden af de helbregdagörelser, som för tusen och sex hundra år sedan skett i detta samma Jerusalem.

Detta på samma gång festliga och krigiska tåg trängde sig in som en kil mellan fördelningarna af Benjamin Zevis vid murarna spridda krigsstyrka. 30 Men ännu var ej allt förloradt, ännu stod kärnan af hären vid Damaskusporten; ett djerft anfall kunde spränga det konungsliga tåget i stycken.

– Icke nu, icke nu, förrän du tvått dig ren! bad den gamle morfadren.
– Du är bestänkt med en qvinnas blod, och så kan du icke draga till Herrens strid. 35

– Mig dödar ingen före stjernornas stund! utropade Benjamin med den tillförsigt, som numera blifvit hans enda tro. Och han lät, i spetsen för

rytteriet, blåsa till anfall, i mening att hugga in på festtåget och taga den falske Messias till fånga. Han var trotsig och glad, han var åter sig sjelf, han kastade penningemäklaren från sig som en usel narrkåpa och var åter hvad han alltid velat och bort vara, en krigare utan fruktan och tadel, Åke Totts
 5 ridsven, ryttern, hvilken satt som en mur, fastvuxen i sadeln.

Den oerfarne, han hade ingen aning om de andliga hvirvelstormarnes makt. Hans folk följde honom tvekande, men blott för att vid profetens åsyn kasta sig till marken och nedlägga vapnen. Hot och böner, löften om byte, allt var förgäfves. Knappt 30 eller 40 af huset Zevis liftjenare lydde ännu
 10 ordres, slutande sig kring den trogne Assar Kaba. För Benjamin återstod intet annat val, än att söka på omvägar uppnå det befastade Haram och innesluta sig der, i hopp att kunna draga till sig någon del af den öfriga, i staden kringspridda hären.

Men just till denna för judarne heligaste punkt i den heliga staden och
 15 till den der belägna anseddaste synagogan riktade äfven profeten sitt tåg. De båda skarorna anlände samtidigt och inträngde genom olika portar, ty Haram hade ej mindre än elfva sådana. Här flöt det första blodet. Benjamin kastade sig in i synagogan och försvarade med sin lytta, högra hand hvarje fotsbredd af dess murade stengolf. Nu var han åter sig sjelf, nu kände han
 20 sig åter fri, som en kungsörn, undkommen ur jerngallrad bur. Han var åter Slanges frimodige lärjunge, åter Torstensons okuflige lille sergeant, hans enda öga glänste af bragd lust, hans arm utdelade glada hågkomster från ärorika slagfält. Han var åter den tappreste bland de tappre, och han kände det, han stred, som man strider för ära och seger, när man vet, att man icke
 25 kan falla ...

Men Thamar hade haft rätt, profeten var oemotståndlig. Sjelf deltog denne icke i striden; han gaf ett tecken med handen, och allt föll för nazirernes krokiga yataganer. Slanges lärjunge såg sina siste trogne stupa; en jettelik syrier kastade sig öfver Assar Kaba och genomborrade honom med
 30 yataganen. Ännu var Benjamin Zevi osårad; han försmådde allt skydd; honom kunde ju ingen döda. Han trängde undan tjugu fiender och klöf med ett enda hugg syrierns hufvud. Men nu var stjernornas stund kommen. Den minste bland hela den fanatiska hop, som följde profeten, den lille, oan-senlige dvergen, spenslig och svag som ett barn, krökte sig under Benjamin
 35 Zevis upphöjda arm och genomborrade hans hjerta med en dolkstöt. Han vacklade, han föll ... gossen från Kaskas, från Lavila, från Neunburg, från Leipzig, från Stockholms slott, från Jankowitz ... han trampades ned ... Intet förvissnadt löf om hösten låg så förtrampadt som han. Han föll utan

ett ljud, utan en suck. Om han kunnat behålla en enda klar tanke, hade det varit förvåningen öfver att *kunna* falla. Så långt och icke vidare; banan var utmätt. Den stund skall komma, när alla stjernor falla, och denna stund hade kommit för det första af nattens barn.

Profetens seger var snart fullständig. De af Benjamin Zevis folk, som icke underkastat sig eller stupat, flydde åt alla håll, bebådande profetens upphöjelse och det osmaniska väldets fall. 5

Samma dag mot aftonen fördes till profeten en fången gubbe, miss-handlad af pöbeln, blodig, halft vanmäktig, med rifna kläder och det hvita håret bärande spår af gatornas smuts. Det var den nyss allrådande Ruben Zevi. Profeten kände icke eller låtsade icke känna sin farbroder. Han frågade med en konungslig domares köld, om fången ville dö som förtappad eller bekänna Messias och lefva. 10

Ruben Zevi behöfde en stund att återhemta sig. Hans blickar hvilade forskande på den sköne unge mannen i purpurmanteln vid synagogans altare, som nu var en thron, och han upprepade Johannes Döparens budskap: 15

– Är du den, som komma skall, eller skole vi förbida en annan?

– Jag är den jag är, svarade profeten med de mystiska ord, som sägas innefatta det högsta väsendets namn. 20

– Schabbathai Zevi, Mordechais son, återtog den gamle, – jag frågar dig icke *hvem* du är, ty du är kött af mitt kött och blod af mitt blod. Jag frågar dig *hvad* du är och om du är den, som komma skall.

Profeten var aldrig svarslös. Öfver hans läppar flödade lärda bevis ur Moseböckerna, profeterna, Talmud, Midraschim, Masora och andra vishetens skattkamarar. 25

– Välan, är du Messias, så gif mig ett tecken! Säg mig hvad jag bad i dag på morgonen vid Absalons graf!

– Du bad om min ankomst, förrän du kände mig, var det snabba svaret.

– Är du en profet och vet icke, att just det, som jag glömde och för hvilket Herren förnekade mig sitt tecken på den förtorkade törnbusken, var, att jag glömde bedja honom om Messias' ankomst! En lögnare är du, Mordechais son! Slägte efter slägte har ditt folk i årtusenden bidat befriarens ankomst; i alla eländen har han varit dess hopp, och under väntan på honom ha vi utgjutit Nazarenerns oskyldiga blod. Jag dåre har velat gå Guds rådslut i förväg och upprätta Israels folk utan Messias. Si, jag ödmjucar mig, jag bekänner min dårskap; men du förhäfver dig. Hvar är din smörjelse? Hvar äro dina tecken? Du, som upphäfver dig till konungarnes konung, vet du 35

icke, att först skall Elias uppstå och bereda väg för Herrens utkorade? Hvar är Elias? Du går din väg, Jehovah går sin. Mordechais son, du skall sluta som en affälling, du skall varda en bespottelse för gojim och ett sjufaldt elände för Isr...

- 5 Innan den gamle hann uttala ordet, hade nazirerne gripit honom bakifrån och lagt en kafle i hans mun. I den nyss renade synagogan fick intet blod utgjutas mer. Ruben Zevi fördes till den plats invid östra muren, som bär namnet Abrahams offer. I dess närhet är i muren infogad en afbruten pelare, om hvilken legenden berättar, att mellan denna pelare och Oljoberget skall
10 på yttersta dagen spännas en fin tråd, vid hvars ena ände vaktar Jesus, vid den andra Muhamed. Öfver denna tråd föra englarne menniskornas själar; de goda komma öfver, de onda nedstörta i afgrunden. Det var här Ruben Zevi blef störtad från muren ned i Hinnoms dal. Han hade förnekat Messias, han aktades icke värdig en judes död och nedstörtades vid den yttersta dagens
15 tråd mellan Jesus och Muhamed.

25. Sultanens hat-i-sherif.

Allt Hagars fäste vacklade under hennes fot.

- Den nye profetens lysande triumf blef af kort varaktighet. Det osmaniska väldet omgaf honom som ett haf, dess böljor häfde sig och spolade bort
20 hans korta storhet. Paschan i Beirut nalkades med trupper, förjagade profeten, återstälde ordningen i den heliga staden och helsades af dess nyss så fanatiska befolkning som en befriare. Så litet hade den föregifne Messias förstått lägga band på sina anhängares roflystnad, att ingen trosbekännare mera var säker för lif eller egendom. Stadens historia är ock så rik på skiftande herravälden, att de misslyckade försöken till ett återupprättande af
25 det judiska riket knappt i förbigående omtalas.*)

- *) Läsaren skall lätt kunna afskala berättelsens broderi på historiens nakna verklighet, om han dertill har lust. Schabbathai Zevis historiska personlighet är sjelf en roman. Hela hans lif var ett omskifte af blind folkdyrkan, dittills ohörda triumfer, derefter
30 nederlag, flykt, bannlysning och slutligen klenmodigt affall. Bragt i trångmål, sade han sig vilja förena alla trosbekännelser. Men när sultan Muhamed IV sade till honom: »Välän, jag skall afskjuta mot dig tre förgiftade pilar!», föll profeten till föga, antog turbanen och blef muhamedan. Som sådan sades han hafva omvänt 300 judar till Islam. Dyingarna efter hans fall försporades länge och vida omkring.
35 Många trodde ännu, att profeten blifvit upptagen till himmelen och att en ond ande antagit hans gestalt.

Emellertid hade dessa upprorsförsök öfverallt väckt turkarnes misstro och förbittring mot judarne. Svallvågen nådde ändtligen Konstantinopel. Ruben Zevis fredliga eröfring förvexlades med hans namnfrändes och brors sons öppna uppresning mot Islam. Var det sant, att man sålt en af rikets provinser? Hvem var anstiftaren? Divanens stormän rådplägade; spåren ledde 5 till storveziren Kuprili. Dennes hufvud stod på spel; för honom återstod intet annat val, än att förråda Hagar Sultan. Hon var Ruben Zevis dotterdotter och medbrottsling; hon skulle blifva försoningsoffret.

Men Hagar Sultan var icke lätt att störta. Förutom sultanen sjelf och hans moder Tarchan, hade hon på sin sida janitscharernes mäktiga stöd. 10 Skulle hon störtas och dödas, som hennes företrädarinna Kösem, genom ett uppror af spahis och ulemas, eller borde man hellre krydda hennes sorbet med en passande tillsats? Man tvistade härom för slutna dörrar. Råttorna voro många, men katten för stark. Mot janitscharernes vilja var ingen palatsrevolution tänkbar. Reis effendi Schamisade, Kuprilis och Hagars hemlige 15 fiende, föreslog enda utvägen. Man skulle tillstå ett upplopp i Stambul och framtvunga en thronförändring. Skänkerna vid en ny sultans uppstigande på thronen voro för janitscharerne oemotståndliga.

Sedan 50 år hade våldsamma regentombyten blifvit en vana. Vid sultan Ibrahim död ville Kösems parti störta den då sjuårige Muhamed och uppsätta på thronen hans broder Sulejman. Hvarför ej återkomma till denna plan och låta sultan Muhamed försvinna? Hade icke redan en dervisch förutsagt hans fall? Moslims skulle jubla, ty detta hade skett för att deras padischa vågat sälja det heliga landet åt judarne. 20

Så hemligt allt detta förbereddes, nådde likväl ett rykte derom den alltid vaksamma Hagar Sultan. Hon visste ännu ej allt, hon visste blott, att hon skulle blifva offret för släkten Zevis attentater mot rikets integritet. Det var icke första gången hennes lif och makt stodo på spel. Men det var första gången dessa ränker hotade henne under trycket af en bäfvan, som hon, den oförfärade, aldrig förut erfarit. 25

Budskapet om hennes morfaders och än mer hennes broders död i Jerusalem hade slagit Hagar med skräck. Benjamin var fallen, han, som ingen kunde döda före stjernornas stund! Denna stund var då kommen för en af de tre. Men var stunden kommen för en, var den kommen för alla. Allt Hagars fäste vacklade under hennes fot. Hon, den obetvingliga, hon, 30 den utkorade, som med stjernornas makt skulle stiga från intet till allt, hon var nu prisgifven, som hvarje annan dödlig, åt slumpens nycker, åt fienders försåt, åt hela vanmakten af ett bräckligt menniskolif. Skyddslös, rotlös, dref

hon ännu en gång som en irrande spån på det omätliga världshafvet, och denna gång vanmäktigare än någonsin, sedan hon förlorat sig sjelf genom upptäckten att hon gifvit sig helt åt en annan.

Faran återgaf henne mod och besinning. All hennes stolta kraft uppreste
 5 sig mot denna förnedring. Nej, hon ville ej vika, hon ville trotsa sitt öde; med eller utan stjernor ville hon strida, och skulle hon falla, ville hon falla obruten, trogen sig sjelf, trogen sin kärlek. Ja, hon älskade detta barn på thronen. Han behöfde henne. Hvad blefve han utan henne? En vällusting eller en blodig tyrann, som alla hans företrädare. Hon allena kunde af honom
 10 göra en vis och en hjelte: *derför* måste hon stadna; *derför* stred hon för honom, när hon stred för sig sjelf.

Hon var klok, modig och stark. Förr skulle tusen hufvuden falla, än hon ville vika. Hon förtrodde sig åt ingen, utvalde sina trognaste, fördubblade
 15 nattvakterna och lät kasta Schamisade i fängelse, i hopp att dermed afbryta sammansvärjningens spets. Derefter lät hon tillkalla Kuprili. Hon fruktade honom icke mer; deras roller hade ombytts; det var nu hon, hvilken behandlade honom som en slaf.

– Den dag man anfaller mig, sade hon till storveziren, – skall vara din sista. Huru många hufvuden gifver du mig för att rädda ditt eget? Jag vill
 20 veta detta; jag har lärt mig er sed.

Äfven Kuprili kände ej för första gången sin tillvaro hänga på en fin tråd. Han slingrade sig som en orm, men han hade funnit en ormtjuserska.

– Se der! fortfor Hagar, öppnande dörren och pekande på janitscharagan, som i korridoren afbidade hennes ordres. – Du känner Mustafa. Din
 25 skugga faller icke på stenarne vid Lycksalighetsporten, förrän du yppat allt.

Kuprili kände Mustafa och fann rådligt att vara uppriktig. Men han hade ej varit grånad i statskonst, om han ej funnit en utväg. Han tillstod, under tårar af den lojalaste afsky, att sammansvärjningen gälde ingenting mindre, än padischans krona och lif. Hagar studsade. Derpå hade hon icke tänkt.

– De uslingarne! utropade hon. – Frukta de icke Gud och profeten, skola de frukta mig. Jag vill hitkalla Mufti.

Kuprili höjde på axlarna.

– Mufti Ebu Said har läst i koranen, att en kalif, som sluter förbund med de otrogne, icke mer kan vara de trognes beherskare.

35 Detta var allvarsamt. En sultan kunde möjligen trotsa janitscharerne, men icke mufti, hvilken med sin legion af imaner och ulemas gälde för alla rättrogne muselmän som profetens uttolkare. Det var mufti Abdurrahman, som år 1648 genom en *fetwa* förklarar sultan Ibrahim oduglig att regera.

– Och hvem, fortfor Hagar, – vågar beskylla vår rättmätige herre för att sluta förbund med de otrogne?

– Visaste bland dödliga, genmålde Kuprili under en djup bugning med korslagda armar, – du vet, att tilldragelserna i Jerusalem ...

– Jag vet.

– ... att tilldragelserna i Jerusalem gifvit upphof åt ett skändligt rykte. De illasinnade, hvilkas tungor profeten låte förtorka vid gomen, djerfvas utsprida, att vår helgade kalif blifvit af dig omvänd till Mose lag och har i sinnet att öfverlåta regeringen åt Abrahams säd så väl här som i det heliga landet.

– Och en så enfaldig saga tros?

– Tillåt din tjenare erinra, att mången kalif har blifvit störtad för mindre.

Hagar Sultan teg och teg länge. Ingen, icke ens den sluge österländingen, såg ett spår af den våldsamma strid ända till blods, som utkämpades inom detta slutna bröst. Kuprili hade rätt. Om hon ock lyckades dränka sammansvärjningen i strömmar af blod, förblefvo likväl Muhamed IV:s thron och lif ett byte för alla misstankar, ett rof för alla omstörtningar, så länge hon stod kvar vid hans sida. Hennes makt var hans undergång.

Den långa tystnaden afbröts af frågan, när storveziren trodde, att sammansvärjningen var mogen att utbryta.

– Vi ha nu slutet af Ramadan, fastemånaden, var Kuprilis svar. – Din tjenare vet ej förrådarnes planer; men hittills hafva alla stora omhvälfningar skett vid början af Bairamfesten, som infaller om tre dagar.

– Så snart? ... Säg mig, Kuprili, vill du tvinga mig att låta ditt och mångas hufvuden falla, ty var viss, att jag icke skonar! Eller vill du hellre stå mig bi att rädda din herre och rädda dig sjelf?

– Allah förläne dig ett långt lif och en lyckosam regering! Befall, och jag lyder!

– Hvilket är det mest snabbseglande och bäst bevarade skepp i den turkiska flottan?

– Kapudan pascha föredrager framför alla andra galéren Monastir, med hvilken han tre gånger besekrat venetianerne. Monastir ligger för ankar vid Gyllene Hornet.

– Godt. Sätt dig ned och skrif genast en ordre till Murad Kapudan pascha att utrusta Monastir segelklar till i morgon afton före midnatten. Jag vill sjelf utse dess chef.

Kuprili skref ordren.

– Skrif vidare en ordre till den nye paschan i Jerusalem att ofördröjligen

låta uppsöka Ruben Zevis och hans dottersons kvarlevor samt med all heder begrafva dem i judiska kyrkogården.

Äfven denna ordre uppsattes och expedierades.

– Kuprili, fortfor Hagar Sultan, – du stadnar under bevakning i sultanens palats till i morgon afton. Jag behöfver din underskrift för några regeringshandlingar.

Det låg ett så fast, så hotande allvar i den mäktiga sultaninnans befallningar, att storveziren icke vågade göra en invändning. Hvad var hennes afsigt?

De två dagarne tillbragtes under tysta förberedelser. Ingen fick okallad inträda och ingen utan tillstånd lemna seraljen. Man anmärkte, att janitscharerne utbekommo hela sin innestående sold och derutöfver tre månaders förskott.

Sista aftonen tillbragte Hagar Sultan hos sin herre och gemål. Ingenting var förändradt i den unge sultanens dagliga lif. Skönskrifningen, ridlektionerna, sabelfäktingen, undervisningen i koranen, allt var som förr. Han var nu tolf år, tidigt utvecklad, läraaktig, med snabb fattning och godt hufvud. Lynnet hade blifvit ojemnt, som ofta vid denna ålder: än häftigt och otåligt, än vekt och mildt. Hvad kunde icke göras af detta barn! Och dock visade sig redan de ärfda anlagen till en despot, sådan hela omgifningen uppfostrar thronarfvningen i ett österländskt hof. Han var egenmäktig, stolt och mån om sin värdighet, hänsynlös, när han brusade upp. Fädernes grymhet låg ej i detta veka barnhjerter, men väl mycken sjelfviskhet, mycket förakt för de slafvar, som kröpo för honom på golfmattorna. Huru väl behöfde han icke en fast och lugn ledande hand, en uppfostrarinna, som han var tvungen att högakta och som skulle lära honom att respektera menniskovärde! Hvem skulle ersätta denna hand, om den fräntoges honom? Hagars hjerta ville brista, när hon tänkte derpå.

Hennes ögon voro denna qväll beständigt uppfyllda af sönderpressade tårar. Dem såg ingen, de torkade okända bort i sin gömda källa. Hon hade låtit sin herre underskrifva ett papper, hvars innehåll var honom obekant. Detta hade ej skett förut; hon hade alltid sagt honom, att hans namnteckning, *tugra*, var helig och att han aldrig borde blindt underskrifva andras ord. Nu hade han frågat henne om papperets innehåll, och hon hade svarat: en tjenarinns afsked. Han frågade icke mer, han skref under.

Hon satt på en pall vid hans fötter, der han hvilade tyst på divanen. Hon lutade sitt hufvud mot hans knän, medan han lekte med hennes långa svarta hår, lindade det kring sitt finger och kysste henne, gång efter gång, på kinden.

Så brukade han icke förr, när han lekte med dessa lockar i barnsligt okynne. Han betraktade henne så tankfullt, att hon slutligen frågade:

– Hvarför ser min själs hjerta på mig?

– Jag tänker på min farmoder Kösem. De säga, att hon var vacker som du och hade ett lika långt svart hår. De grepo henne i håret, hon bet dem i handen, och de strypte henne i ett gardinsnöre. 5

– Den olyckliga! Hon älskade så högt sin gemål och sin son.

– Men de säga, att hon ville styra riket. En qvinna skall aldrig styra.

– Men om hon styr väl?

– Nej, hon skall aldrig styra. Säg mig, är du född fri? 10

– I det land, der jag födts, födas alla fria.

– Men profeten förbjuder en kalif att taga en friboren gemål. Är du född judinna?

– Min moder var född judinna, min fader var kristen.

– Vet du hvad de berätta? De säga, att en judinna har tillstållt alla de senaste oredorna i Syrien. 15

Hagar förstod, att man förberedt den unge sultanen på hennes fall, utan att våga nämna henne. Hon beslöt gå sina fiender i förväg.

– Vet du också, inföll hon, – att de, som säga detta, vilja störta dig från thronen? 20

Gossen rodnade upp till örsnibbarne.

– Hvem? frågade han.

– De, som dagligen ljuga för dig. Min herre och min kalif, du skall segra öfver alla dina fiender, men ingen seger vinnes utan ett offer. Säg mig någon, som du har mycket kär! 25

– Dig, svarade gossen utan betänkande.

– Så måste du vara beredd att uppoffra mig. Om jag skulle tagas ifrån dig, så mins, att jag alltid sagt till dig: kalif Muhamed, blif stor, blif ädel, blif vis, blif mild! Blif större än dina ärorikaste företrädare! Blif icke allenast lika tapper och mäktig som de; regera så, att de, som förbannat dem, må välsigna dig! 30

– Hvem vill taga dig från mig? Säg mig en! Jag har huggit hufvudet af en hyena, utropade gossen med en blixst af sin stamfader Osmans eld i de mörka ögonen.

– Jag vet icke. Kanske sorgen, kanske döden. Dem kan min kalif icke halshugga. Men om så sker, lofvar min herre och gemål, att jag får blifva hans trognaste houri i paradiset? 35

Gossen kysste henne så, som han aldrig kysst henne förr. Ännu var det ett

barns kyss, men en makas lycksalighet och en moders förtviflan genomilade Hagar Sultans ådror som floder af eld. I detta ögonblick hade hon velat dö.

– Elaka hexa, bannade gossen, – hvarför låter du mig icke hugga hufvudet af dem, som vilja taga dig från mig?

5 – Derför att jag är lycklig ... derför att jag älskar dig ... derför att du har mig kär ... derför att kärleken är den största, den starkaste makt i himmelen och på jorden. *Nu* vet jag det ... God natt!

– Vill du icke tillreda min kudde och läsa min *ezan*? frågade gossen.

10 Det var trotjenarinnan Sindar, som vanligen hedrades med detta förtroende. Nu, den sista qvällen, öfvertog Hagar hennes befattning och ledsagade sin gemål till hvilan. Han somnade trött i hennes armar, den lätta, lyckliga, aldrig svikande sömnen vid tolf år.

När han somnat, tryckte Hagar den sista brännande kyssen på hans panna och sade till negrinnan:

15 – Sindar, vi mötas en gång i Guds paradiset. Då skall jag fråga dig, huru du vårdat min själs hjerta.

– Mitt lif för hans! svarade negrinnan gråtande, kastade sig till hennes fötter och kysste fällen af sin herskarinnas gröna sidentunike.

20 Hagar gick med en känsla, som hade hon lemnat qvar det bästa af sig sjelf. Sultan Muhamed hade två vise lärare, Schami Hussein och Chodscha Rihan. Storveziren Kuprili skulle behållas vid statsrodret; men hvar finna den, som efter Hagar skulle förvandla en född despot till en välsignelse för sitt folk? En sådan fanns icke i osmanernes rike.

25 Allt var förberedt. En timme efter afskedet lemnade Hagar Sultan, åtföljd af Sabina och sin livvakt, obemärkt seraljen och red i nattens mörker till den väntande galéren Monastir, som rodde samma natt ut på Bosporen och tillsatte alla segel vid morgongryningen.

30 Samma morgon öfverraskades det vaknande Stambul och icke minst sultanen sjelf af en med hans egen hand undertecknad *hat-i-sherif* eller kungörelse till folket, hvari padischa, under betygande af sitt höga missnöje öfver oordningarna i Syrien, tillkännagaf, att han förskjutit sin gemål Hagar Sultan och tillåtit henne att välja en bostad utom hans rike.

35 Ett hjerta var krossadt, men en thron räddad. Ädelsinnad, men svag, blef Muhamed IV icke den starke och vise herskare, hvartill hans första gemål velat uppfostra honom. Under hans kraftfulle storvezirer Kuprili och Ahmed reste sig än en gång osmanernes välde segrande mot Europa, tog Kandia och belägrade Wien, men led der ett nederlag, efter hvilket det sedan sönderfallit, stycke efter stycke, i två århundraden. Muhamed IV:s 39-åriga regering blef

dess vändpunkt. Han störtades från thronen 1687 och efterträddes af sin broder Sulejman, hvilken 40 år suttit instängd i Stambuls seralj.

26. Makalös.

Mais que la gloire immortalise.

Drottning Kristina var borta. Hvar? Ingen visste det. Man sade, att hennes resa liknat en flykt, att hon med ett glädjerop sprungit öfver gränsebäcken till danskt område. Hvarför? Var Sverige för henne den snäfva klädning, som en ungmö gern uppknäpper i ryggen för att få andas fritt? Men detta var icke möjligt. Hon skulle ju komma tillbaka, hon hade hyrt ett hus i Stockholm. 5
10

Hela riket undrade. Man skulle ha undrat mer, om ej alla blickar varit riktade på den nye konungen. Och alla ögon voro i Kristinas tid vakna. Så många faror, segrar, triumfer uppskaka ett folk. Man stod ännu gent emot Europa; man hade ej fått tid att inmyra sig i egna småting. Stormaktstanken var invuxen i hvarje svensk, och finnarne följde långsamt efter. Hvar man betydde något i verlden, hvar qvinna tillhörde en drottningens kön. Så hög, så glänsande hade en qvinna suttit på Sveriges thron, att man ogera ville räkna hennes knappnålar. En sådan drottning måste man förlåta mycket för hennes storhets skull. Kanske var det lyckligt för riket, att hon steg ned från sin höjd, men hvarför nedsteg hon? Hvad ville hon? Hvad sökte hon? Hvad företog hon sig nu i främmande land? Några sade, att påfven spökat redan i Stockholms slott, och nu skulle han taga henne med kropp och själ. Gustaf Adolfs dotter? Omöjligt! Hon skulle återvända, förmåla sig med kung Karl och blifva hans drottning. Detta var öfverenskommet; hela afsägelsen var ett sätt att göra honom till konung. Hon kunde ju ej förmåla sig under sin rang. 15
20
25

Så vände sig beständigt alla blickar och tankar från drottningen till konungen och från honom åter tillbaka till drottningen. Aldrig har Sveriges rike varit så monarkiskt, som när allt tycktes hänga på en qvinnas nyck. Man trodde ej sina ögon, när man såg en stor, bred strimma af ljus så plötsligt, så oförklarligt slockna i mörker. 30

Drottning Kristina flydde med sådan hast, som hade hon velat undkomma sig sjelf. Fruktade hon, att man ville lägga hinder i vägen för bortresan? Möjligt. Rådet ansåg ju, att hon hellre borde förslösa sitt underhåll hemma, än borta. Sannolikare är, att hon fruktade eget vankelmod. Hon 35

hade låtit öfvertala sig en gång förut, och mot afsägelsen, mot bortresan, mot trosförändringen talade inom henne svurna pligter.

Det beställsamma ryktet! Man sade, att hon rest i karlkläder inkognito genom Danmark. Man tillade, att konung Fredrik III förgäfves ridit ut för
5 att se henne, att drottning Sofia Amalia, än nyfignare, förklädt sig till värds-
huspiga och uppässat Kristina vid en måltid. Man berättade, att den höga
flyktingen låtit afklippa sitt långa hår för att bättre dölja återstoden under
en karlperuk och att hon sagt till den tvekande kammartjenaren: »Klipp,
Johan, klipp! Skulle jag skona mitt hår, när jag bortskänkt en krona?»

10 Hennes första rast var i Hamburg, juli 1654, hos bankiren Antonio
Texeira, den rikaste jude i verlden näst Ruben Zevi. Der återtog hon med
qvinnodräkten äfven rang och namn. Småningom samlades kring henne
ett nytt hof, der Tysklands många småfurstar kommo att uppvakta henne.
Och åter, men nu på främmande mark, begynte en lång rad af ärebetygelser
15 och lustbarheter. Kristina var åter en drottning, men nu mera fri. Friheten
var hennes personliga vinst; alla öfriga skulle, bundna i sträng hofetikett,
erkänna henne såsom allenastyrande.

Huru de bugade djupt för denna rang utan makt! Ännu märktes ingen
förändring. Europas lärde, som hittills prisat dygderna på thronen, prisade
20 nu thronafsägelsen som en hjeltebragd utan like. Det var så Kristina ville
uppfattas. Men snillets drottning fordrade ännu sin tribut som regerande
drottning.

Den rike hamburgaren hade mottagit henne kungligt, och hon ville visa
honom sin erkänsla.

25 – Texeira, sade hon till honom, – lyckan har begåfvat eder med alla
förmåner, som de dödlige eftersträfva. Jag är för fattig att lägga något dertill;
men om ni ännu har en önskan ouppfylld, så säg mig den, och allt, som står
i min makt, skall göras för att gå denna önskan till möte.

– Jag hade en önskan, svarade juden i hofstil, – men denna är redan
30 uppfylld öfver all min förväntan och värdighet. Jag önskade att en gång
få vid eders majestäts fötter betyga den största drottning min vördnad,
och mig har vederfarits den oförlikneliga äran att få mottaga henne i mitt
ringa hus.

– Det fågnar mig, återtog drottningen, – om ni betraktar mitt besök
35 som ett aktningsbevis mot eder och edra trosförvandter. Ni känner min
fördomsfrihet. Judarne äro verldens äldsta adel; hvar och en af eder är af
furstlig börd; ni framför andra. Hvad kan jag göra för eder? Vore ni kristen,
funnes väl utväg. Men hvad säger ni, om jag skulle hos konungen af Spanien

utverka åt eder en ny titel? – Och hon slog småleende juden lätt på axeln med solfjädern. – Protektor öfver Jerusalem?

Teixeira teg ett ögonblick, förlägen och öfverraskad.

– Ursäkta, eders majestät; denna titel är icke alldeles ny. Kejsaren har för tjugu år sedan erbjudit samma värdighet åt Ruben Zevi i Regensburg, och han har afslagit den. 5

– Hvad? Ruben Zevi? Men detta hindrar ju intet mig att bereda samma utmärkelse åt en värdigare.

– Värdigas än en gång förlåta eders majestäts ringaste tjenare! Ingen har kunnat vara värdigare en sådan ära, än Ruben Zevi, som gifvit sitt lif och hela sin oerhörda förmögenhet för att återvinna Jerusalem. Det var ett dåraktigt företag; jag förutsåg dess utgång och afrådde min vän Zevi. Men eders majestäts vishet inser, att jag efter sådana tilldragelser, som uppskakat hela vår stam, icke kan mottaga titeln af protektor öfver Jerusalem. 10

Kristina hade upplefvat för mycket under dessa månader för att hinna egna någon uppmärksamhet åt så aflägsna händelser. Nu erfor hon genom Teixeira den nye Messias' uppträdande och hans farbroders fall. Hela det konstiga system af verldsherravälde, som Ruben Zevi uppbyggt på guldets allmakt, hade brustit med honom i spillror. Hans omätliga rikedomar hade inom mindre än ett år runnit bort som en uttappad sjö i gapet af denna allt uppslukande orientaliska kris, och judar och kristne hade som gamar slagit ned på återstoden af bytet. Teixeira förteg, att han sjelf just nu var i rastlös verksamhet natt och dag för att ärfva sin vän Zevi i två eller tre verldsdelar. 20

– Nej, anmärkte Kristina tankfull, – vi skola intet mera tänka på en protektor. Europa har tills vidare nog af en sådan i England. Skada på Ruben Zevi. Det var dock en stor tanke att vilja återupprätta sitt folk i dess stad Jerusalem. Jag hade velat låna honom min krigshär; det hade varit något för Wittenberg eller för Königsmark. Och jag skulle ha gjort Emporagrius till påfve der för att bli honom qvitt ... Jag vill minnas, att Zevi hade en dotterdotter, som blef odalisk hos sultanen. 25

– Hon blef hans första gemål. Mina trosförvandter prisa henne som en kraftfull och vis regentinna. Hon styrde Turkiet enväldigt i sex år, men lär nu blifvit störtad. 30

– Och förmodligen strypt?

– Sannolikt. Hennes öde är obekant. 35

– Det var lätt att förutse. Men min bästa Teixeira, hvad kan jag göra för en man, som nu blifvit den förste i Israel? Medborgarerätt i det fläskätande och öldrickande Sverige kan jag intet förskaffa eder. Det rinner mig något

i hågen. Ni blir kristen, min vän; tro som tro, kappa som kappa, katolik till exempel; det är den beqvämaste utvägen att få sina synder förlättna. Lyd ett godt råd! Jag smickrar mig att stå väl hos hans allrakristligaste majestät konungen af Spanien och är nästan förvissad om att kunna göra eder till
5 guvernör öfver Peru.

– Jag tackar eders majestät underdånigst. För närvarande är den största nåd, som kan vederfaras Hamburg och mig, att eders majestät tackes med sin höga närvaro hedra stadens ringa afskedsfest i morgon vid Wandsbeck med anledning af eders majestäts afresa.

10 Kristina skrattade.

– Tillstå, min käre bankir, att ni är lika hjälplöst förlorad, som ni är omätlig. Intet ens Perus grufvor kunna rädda er själ. Godt. Jag skall komma till festen. Och vill ni fortfarande vara min hofbankir, så uppodla eder talent att amusera det snåla rådet i Stockholm med mina underhållspenningar. Jag
15 försäkrar er, att ni der skall finna värdige trosförvandter.

Afskedsfesten vid Wandsbeck utanför Hamburg den 16 juli 1654 var den mest lysande, som den gamla Hansestaden firat i mannaminne, och den första försmak drottning Kristina fick af europeisk herrlighet utom sitt snöland. Allt fursteligt, adligt, högborgerligt, lärdt, ansedt och lysande,
20 som norra Tyskland då hade att framvisa, var der församladt till en praktfull bankett. Smickrande tal, symboler och äreportar omvexlade med dans, fyrverkeri och andra lustbarheter till klockan ett på natten. Drottningen var förtjusande, qvick, älskvärd, nedlåtande, glad. Sjelfva majestätet syntes förgätet i denna talrika, festklädda människoskara, under dessa fria, lumm-
25 iga löfgångar, i detta för ett nordiskt öga så ovana sommarmörker, som de brokiga lamporna ej lyckades fullt fördrifva från parkens skuggor. Men kungablicken fanns likväl alltid qvar i de stora, uttrycksfulla blå ögonen, alltid vaken, alltid sig sjelf midt under läpparnas löjen och tungans skämt. Öfverallt hvar hon visade sig, gaf man henne vördnadsfullt plats. Nu tycktes
30 hon icke göra anspråk derpå; hon hade föresatt sig att vinna sitt nya rike, verlden, vid denna sin första debut på utländsk botten. Om henne fanns endast ett omdöme, och det sjöng hennes lof. Snillet kände man, det hade tillräckligt blifvit beprisadt förut; men personligheten var obekant intill nu för de flesta. Och om henne hade man sagt ... ja, hvad allt ondt och
35 lastbart hade man ej ljugit om denna tjusande drottning, som tycktes i sin person förena de högsta kungliga dygder med den älskvärdaste borgerliga umgängeston! Kristina fann och förtjente många beundrare i Wandsbeck. Vågade förtalet höja en hviskning, smög det förläget i skuggan och hukade

sig ned bakom de täta löfven. Westfaliska fredens underhandlare voro tillstädes och prisade hennes fredskärlek; staden Bremen, hvilken hon nyss försvarat mot svenska rådet, tog sig talan å hela Tysklands vägnar och förklarade genom sina rådsherrar Kristina för den ädlaste telning af germanisk rot. Glömda voro krigets blod och utpressningar, alla halfläkta sår, all sköflad människolycka. *Hon* var fredsstiftarinnan, som återgifvit hoppet åt dignande folk; *hon* var tidehvarfvets fria tanke och lysande medelpunkt; *hon* var den enda dödliga, som nedstigit från en thron och dock förblef majestätet. Wandsbeck blef senare öfverglänst af större triumfer, men blef dock den första gästrolen och den första applåden under en lång kunglig förevisning på Europas skådebanor.

Bland de inbjudne gästerne var landtgreffen Fredrik af Hessen-Eschwege med sin gemål Eleonora Katarina, drottning Kristinas kusin och jemnåriga fostersyster, pfaltziska husets sorgebarn. Denna furstinnas första ungdoms felsteg var nu förgätet och öfverskyldt genom förbindelsen med en likaså ostadig furstlig gemål, men äktenskapet var långt ifrån lyckligt. Kristina hade gjort allt för att utplåna sin kusins vanrykte och gjorde det äfven nu. Hon gick den förlägna furstinnan till möte, tog henne förtroligt under armen och ledsagade henne till en berså, nog öppen för att låta dem ses, men nog afstängd för att tillåta ett ostördt samtal.

– Min vackra Nore har blifvit en vingklippt dufva, sedan vi sprungo tillsammans i Stegeborgs backar, började drottningen, såsom när man vill uppressa en till hälften afbruten ros. – Hvad säger din spegel? Tillåt honom ej inbilla dig, att du åldrats. Jag ber dig, haf intet för brådt; mins, att din ungdom äfven är min!

Furstinnan teg med nedslagna ögon och återhållna tårar.

– Är du ej lycklig, Nore?

Samma tystnad. Utom det fladdrande lynnet hos båda, voro dessa två hvarandra så olika, som det var möjligt för två fostersystrar.

– Är han dig otrogen, säg? Jag känner hustrur, som prisa sin man för att han intet slår dem.

Eleonora Katarina kände behovet att försvara sig sjelf genom att försvara sitt val.

– Min gemål är ridderlig, hviskade hon med ett försök att småle.

Kristina undertryckte ett elakt skämt; hon ville ej såra, hon ville upprätta.

– Det gläder mig, fortfor hon. – Man kan förlåta allt, utom låghet. Jag föredrager en lättsinnig ädling framför en dygdig skrymtare. Det är lyckligast att vara fri; men bär man en black om foten, skall man ställa så, att man har

armarna fria. Mins du gamle Wolfenbüttel, stallmästaren, som lärde oss rida på Rönö, den tiden vi ännu buro pudrad hårpung, puffärmar och långa perlband? ... »Styfva tyglar, lilla nåden, om han går durch; men klappa honom deremellan beskedligt på halsen!» ... Har du glömt ridkonsten, Nore?

5 – Jag har glömt allt, utom din godhet, Kristine. Det var en tid, när jag nästan tyckte mig vara din jemlike. Och nu har du icke din like i hela den vida världen! Du är mer än stor ... du är makalös ...

– Ja, utan gemål, utan min man Abraham, som Sara kallade herre! Deri är jag lyckligare än du. Men trösta dig, Nore; jag får ej, som du, en son
10 eller dotter, hvilken en gång skall blifva större än jag. Var nöjd med din lott att förädla ett litet tyskt furstehus med svenskt Vasablod. Det är bättre att lemna något stort efter sig, än att sjelf vara stor ... Makalös! Hvar fick du det ordet? Makalös i mitt jungfrustånd ... makalös i min frihet ... ja, hvarför icke makalös i hela världen? Det finns ju ej två skapade ting, som
15 äro hvarandra fullkomligt lika. Min vackra ros med de slokande bladen, om det gör dig en förnöjelse, så mins, att du funnit mitt rätta ord! Det skall blifva mitt valspråk ... Makalös, *makelos* ... man kan ju göra grekiska af 'et. Jag skall låta preglas det på en medalj; det skall blifva min fenix ...

Och hon tog vid bästa lynne sin fränkas arm för att återvända till festens
20 vimmel. Furstinnan Eleonora Katarina kände sig på samma gång upprättad och nedslagen. Makalös? Ja, så deltagande och så öfverlägsen; så upprättande andra och dock – sjelf så ensam allt!

Följande morgon var Hamburg åter i rörelse för att säga sin höga gäst ett rätt praktfullt sista farväl. Men i Texeiras hus förnams endast rassel af
25 flitiga pennor, som vid alla kontorets pulpeter utfärdade ordres att inhösta millioner från Ruben Zevis ruiner. Drottningen hade försvunnit vid första daggryningen, sjelf i karldrägt och åtföljd endast af manlige ledsagare.

Längre kunna vi icke följa denna lysande stjärna på hennes bågformiga fall; – icke till Brüssel, der hon inför pater Guèmes afsvor sina faders tro;
30 – icke till Innsbruck, der hon inför renegaten Lukas Holstenius offentligt besvor sin tro på skärselden, helgonen, påfvens ställföreträdande makt och den allena saliggörande katolska kyrkan, hvilken förklarar hennes fader för Antikrist; – icke till intåget i Rom, der hon blef Kristina Alexandra; – icke till intåget i Paris, der hon förvånade allt och sjelf förvånades öfver intet; – icke
35 till hennes berömda vetenskapsakademi i Rom; – icke till hennes olyckliga besök som gengångerska i Sverige eller hennes åtrå till dess och Polens kronor; – icke till hennes tvister med påfven, hennes svikna illusioner och ryktets trolöshet; – icke till den ensliga ålderdomen och bortvissnandet af all

jordisk herrlighet; – icke ens till de sista årens uppriktiga självbiografi, som hon tillagnade Gud, emedan på hela jorden ej fanns en dödlig, åt hvilken hon ville förtro sig helt eller som hon ansåg värdig att vara hennes jemlike, långt mindre hennes öfverman. Hon var nu, 1654, så helgjutet färdig, som en karakter kan vara i 28:de året af ett menniskolif, hvilket alltigenom kommer till möte med nya öfverraskningar, nya lärdomar. Grunden var lagd, öfverbyggnaden återstod. Hon var »den oförlikneliga», – »den tionde sånggudinnan», – »den svenska Minerva», – »gudarnes hjeltedotter», – »nordens Sibylla», – »konungarnes drottning», – »den himmelska hjeltinnan, den andra solen», – »*Christina coelestis heroïna, alter sol*». Hon var Fenix, som uppflog från bålet, och deröfver stod att läsa i grekisk inskrift *μάκελος*, makalös.

Grekiska ordet *μάκελος* betyder en inhägnad, och romarne gjorde deraf *maceria*, en trädgårdsmur, *macellum*, ett hökaretorg. Hvilken betydelse än den lärda drottningen månde ha tillerkänt dessa närgångna härledning, som ej kunde vara henne obekanta, visst är, att *inhägnaden* minst motsvarade hennes obundna frihet. Men inhägnaden kunde få en vackrare betydelse, om den tolkades som *beskydd*, och der fann Kristina sin lösning af sfinxens gåta. Beskyddarinna af allt stort och upphöjdt i handling och tänkesätt, beskyddarinna af konster och vetenskaper, beskyddarinna af den fria tanken och samtidens högsta kultur; detta var hennes *makelos*, hennes mål och ära. Erkännes Thorilds sats som berättigad: ett styckes förtjenst är dess mening, ett lifs högsta mål är dess sanning; då skall historien, som mäter bristerna, hellre behandla dem som teckningens skuggor och låta det stå i ljus, som består för efterverlden. Då skall Sverige minnas, att Gustaf Adolfs dotter satt kungligt hög på dess thron, sjelf krönt med en ny lager, i dess äras mest lysande tid. Då skall Finland icke förgäta, att det af henne, medan hon ännu var ett barn, men ett dertill värdigt barn, mottog sin första medborgar rätt i vetenskapernas verldsrepublik. »Mig hänger hon vid hjertat», sade om henne den alltid stortänkte Geijer. Och bättre än någon har denne häfdatecknare angifvit hennes ställning, när han säger: »Sjelf sväfvande mellan ytterligheter, var Kristina en bild af den farliga storhet, hvartill Sverige uppstigit.»

Höga, bländande hamn af mensklig storhet och mensklig svaghet, så hejdlöst beundrad, så skonslöst förtalad, du, på hvars graf två sekler snöat, utan att förmå utplåna dina spår eller återgifva fullt klart och fullt rättvist din bild, – vredgas ej, om en skattsökare i häfdens och hjertats lönkamrar frågat ditt tidevarfs stjernor om tydningen af din gåta och der funnit en begåfning

och en brist, som förklara allt! *Stellæ inclinant* ... Kalla stjernornas inflytande medfödda anlag, och vi stå på det nittonde seklets böljande grund.

Den Kristina, som världen beundrat och smädat, har tecknats så lekande lätt och så träffande likt af *Voltaire*, att ingen fotograf kunnat lyckligare fördela ljus och skugga^{*)}:

A sa jupe courte et légère;
 A son pourpoint, à son collet;
 Au chapeau, chargé d'une plume;
 Au roubain ponceau qui pendoit
 10 Et par devant et par derrière;
 A sa mine galante et fière
 D'amazone et d'avanturière;
 A ce nez de consul romain;
 A cette fierté d'héroïne;
 15 A ce grand oeil tendre et hautaine
 Soudain je reconnus Christine:
 Christine des arts le maintien,
 Christine qui ceda pour rien
 Et son royaume et son église,
 20 Qui connut tout et ne crut rien,
 Que le saint père canonise,
 Que damne le luthérien,
 Mais que la gloire immortalise.

Det är:

25 På hennes korta och lätta kjol; på hennes lifrock och halskrage; på den plym prydda hatten; på hennes röda band, som hängde framåt och bakåt; på hennes behagfulla, högburna uppsyn af amazon och äfventyrerska; på denna näsa af en romersk konsul; på denna en halfgudinnas stolthet; på denna känslofulla och högdragna blick igenkände jag genast Kristina, de fria
 30 konsternas stöd, Kristina, som afstod för intet sitt rike och sin kyrka; henne, som kände allt och trodde intet; henne, som den helige fadren förklarar för helgon, som lutheranen fördömer, men som ryktet bär till odödlig ära.

*) Lacrombe, Christine, sid. 241.

27. Ett nytt lif.

Jag var död, och se, jag lefver!

Dagarne före mikaeli 1655 uppträdde i Karis socken i Nyland fältpredikanten Petrus Luth.*) Han var en man af vid pass 40 år, lång, mager, blek, mycket lärd, men än mera brinnande i sin tro. Hans lärdom och stora gåfvor skulle tidigt ha fört honom till den finska kyrkans äreställen, om han ej föredragit att predika sin mästares bud för desse af hatet, hämden och plundringen förvildade krigare, som bäst behöfde honom. Han, som tio år förut så modigt trotsat slagfältens faror för att förbinda de sårade och trösta de döende, hade nu blifvit en afsvuren fiende till ryttaren på den röda hästen. Hvar han kom, predikade han kärlekens och fredens evangelium så, som hans tid ville höra det. Han var ej en af de gråtmilde, han hade styfnat i kampen om lif och död, men han bar en sötvattenskölla under ett kummel af klippblock. Hvarför skulle han lipa? Der var ingen brist på nöd och tårar honom förutan. Hårdhänt och oförfärad, såsom det slägte, till hvilket han talade, kastade han ned i stoftet allt, som icke stod fast rotadt på eviga klippor.

Denne väldige predikant var på genomresa till Ekenäs för att afgå med finska trupper till Reval, men dröjde några dagar i Karis, medan rotarne samlade sig. Vid denna tid var det korta fredslugnet åter förbi; Karl X Gustaf hade ryckt i fält mot Polen; ryssen väntades, allt var åter vapenslammer och krigslarm. Mäster Petrus predikade mikaelidagen i Karis kyrka om »den störste i himmelriket», men hade samtidigt att framställa Mikael's strid med draken. Draken var kriget, draken var ryttaren på den röda hästen. »Ve dig, plundrare, som ännu ej blifvit plundrad! Ve dig, röfvare, som ännu ej blifvit röfvad! När du slutat att plundra, skall du sjelf blifva plundrad; när du upphört att röfva, skall man röfva dig. Si, hjeltarne klaga derute, fredens sändebud gråta bitterligen. Stigarne stå öde, ingen fred är på vägarne. Landet sörjer och försmäktar. Libanon blyges och vissnar, Saron är likt en ljunghed, Basan och Karmel fälla löfven. Nu vill jag uppstå, säger Herren; nu vill jag uppresa mig, ja, nu vill jag uppresa mig. I gingen hafvande med hö; I skolen föda halm. Eder andedrägt skall blifva en eld, som förtär eder. Folken skola förbrännas som kalk, såsom afhuggna törnen skola de förbrinna i eld. Ho bland oss kan bo vid en evig brand? Herren skall döma hedningarne; han skall skipa rätt åt talrika folk, och de skola smida sina svärd till plogbillar

*) Ej att förblanda med lektorn i Skara af samma namn.

och sina spjut till vingårdsknifvar. Allt krig skall med storm och blodig klädnad i eld förbrändt varda.»

Icke nöjd med dessa Esaias' ljungeldar, kallade predikanten den talrikt församlade menigheten ännu till en bibelförklaring på eftermiddagen vid
 5 Nyby gård, som var den största i kustbygden. Folkskarorna strömmade dit och lägrade sig under bar himmel på den öppna sluttningen af en skogshöjd vid gården. Det var enkelt, som i de första kristnas tid. Ett klippblock på kullen var på samma gång predikstol och altare; der låg Gustaf II Adolfs stora bibel uppslagen. Den tidigt sjunkande höstsolen färgade med sitt
 10 röda sken de vissnande löfven, den groftimrade stugan och den ljudlöst lyssnande, spridda åhörarekretsen.

Aftonvinden fattade orden och bar dem ned utför sluttningen. Talaren grep Zofars ord i Jobs bok för att tukta tidens öfvermod. »Vet du ej, att det varit så från evig tid, från det menniskan sattes på jorden, att de ondas
 15 fröjd är ovaraktig och att den gudlöses glädje räcker endast för stunden? Om än hans höjd stege upp till himmelen och hans hufvud räckte upp till molnen, blifver han dock förstörd för evig tid. De, som sett honom, fråga: hvart gick han? Såsom en dröm förflyger han, man finner honom icke mer, och han jagas bort såsom nattens syn. Det öga, som sett honom, ser honom
 20 icke mer, och hans rum skådar honom ej mer. Om än hans ben fyllas med ungdomskraft, bäddas de dock med honom i mullen!»

Derefter öfvergick han med apostlarnes ord till kärleken såsom det första och yppersta budet; – detta bud, som sjelfviskheten förnekar och som kriget uppenbart hånar. Vet du icke, att »Gud är kärleken, och den, som blifver i
 25 kärleken, han blifver i Gud och Gud i honom?» Förstår du icke, att »om jag visste alla hemligheter och all kunskap och hade all tro, så att jag försatte berg, och hade icke kärleken, så vore jag intet? Om någon menar sig vara profet eller andeligen begåfvad, han besinne Herrens bud. Ty profetiorna skola försvinna och tungomålen upphöra, och kunskapen skall försvinna,
 30 men kärleken vänder aldrig åter.» I himmelen och på jorden är han det största, det enda, det eviga, som aldrig förgås.

Predikanten slutade med att framställa det ödmjuka, älskande barnet såsom den störste i himmelriket. Hans ord nedslogo i den sjelfviska, hårdhertade tiden såsom hagelskurar öfver tistelbevuxna fält, men på samma
 35 gång som vårregn öfver smältande is. I dessa ord låg något af den allt upprättande, allt förenande kraft, som i tider af hårda pröfningar förklarar hvarför icke ett folk går under.

Skuggorna blefvo längre, qvällsolen sjönk, skymningen inbröt, folkskar-

orna runno bort som rännilar utför sluttningen. Nyby var en ofta anlitad rastplats för vägfärande, och en vagn, eskorterad af några ryttare, hade anländt under bibelförklaringen. När denna var slutad, framträdde till predikanten en yngre qvinna, hvars sidenfodrade reskappa, som enligt nordtyska bruket drogs upp öfver hufvudet i en »huike», lät förmoda en medlem af ortens adel. 5

– Mäster Petrus Luth, sade qvinnan till honom, – jag tackar eder för ord af ande och lif. Ni har en gång frågat mig, om jag var ett Guds barn. Jag har aldrig varit det sedan min första barndom. Men nu kommer jag till eder som en förlorad spillra på världens haf och frågar eder, om ni vill visa mig vägen till den kärlek, som är förmer än all kunskap och som aldrig förgås. 10

Mäster Petrus var ej ovan vid sådana frågor.

– Är du, sade han med en själasörjares förtroliga tilltal, – är du den samaritiska qvinnan, som kommer att ösa vatten ur Jakobs brunn, så mins, att ej jag är din frälsare. Gå till honom, och du skall finna evigt lif.

– Det är så långt till Gud, suckade qvinnan, – och jag är så trött. Gif mig en droppe lefvande vatten! 15

– Ingen kan gifva hvad *han* gifver; men hvad jag har, vill jag gifva dig. Sätt dig här och förtro dig till mig!

De satte sig på stenar under en gulnande björk. Mörkret började inbryta och stjernorna tindra på himmelen. Mäster Petrus kunde ej urskilja den okändas drag, men kände i hennes närhet ett underligt tryck af någonting öfverlägset. Hon var icke som andra. De ödmjuka orden hade en främm- ande klang och motsades af en bestämdhet i tonen, som rörde mera vana att befalla än bedja. Han väntade frågor, men hon teg länge. Det kostade henne en synbar ansträngning att blotta sitt innersta. 20

– Nåväl, sade han slutligen, bemannande sig med sin starka tro, – du säger mig, att du är en sökande ande. Hvad är du mer? Hvem söker du? 25

– Hvad jag är? Hvem jag söker? upprepade qvinnan eftersinnande. – Jag är en, som förnekat allt, utom mig sjelf. Jag är en, som sökt ett fäste, så långt jag minnes tillbaka, och aldrig funnit det. Denna björken har rot, och denna stenen har grund att hvilas på, men jag är rotlös som hafvets skum, jag har intet fäste i himmelen eller på jorden. I långa år har jag sökt min själs grund inom mig och funnit böljande vågor; sökt fäste i verlden och stått på samma gungande plankor; sökt rot i alla den mensklige vishetens verk och blifvit lika bedragen. Tusen frågor och aldrig ett svar. I dag hörde jag Johannes och Paulus tala genom eder till mig, och det liknade ett svar, men jag är ej säker derpå. Jag har ju känt dessa orden länge. För mig ha de varit döda ljud, men i dag ha de fått lif och slå mig till jorden. Kan ni upprätta mig? 30 35

– Gud kan upprätta dig, han som är kärleken. Tror du på Gud?

– Jag har trott på en stjärna, och hon har besvikit mig. Jag har trott på mig själv och höll icke profvet. Slutligen har jag lärt mig att tro på kärleken, men det är icke eder kärlek, mästare; det är ett skönt barn ... icke Marias barn,
5 utan mitt barn ... och för detta barn har jag offrat allt, men icke fått frid.

– Nej, detta är icke en kristens kärlek. Den, som älskar fader eller moder eller syster eller broder eller barn mer än mig, säger Herren, han är mig icke värd. Älskar du Jesus Kristus, din frälsare?

Hon teg.

10 Nu hade han henne fången. Han grep en örninna i stolta vingar. Hon reste sig till flygt, hon kämpade för lifvet, men hon kom icke undan. Han slog henne med bevisen, att utan Guds kärlek är människors kärlek blott en naturdrift. Men Guds kärlek, som omfattar allt, betvingar på samma gång allt, så att i honom måste vi ock älska människorna. Denna kärlek
15 allena gifver lifvet ett innehåll och ett mål. Denna kärlek allena är den, som aldrig förgås.

Hon indrack hans ord såsom en, hvilken försmäktar af törst. Men hon gaf icke vika.

– Är det ej nog, sade hon, – att jag offrat allt för min kärlek?

20 – Nej, det är icke nog att offra allt för en afgud. Icke om du gånve ett konungarike.

– Jag har gifvit ett konungarike.

– Icke om du gånve din lekamen att brännas.

– Jag har gifvit min lekamen att brinna i invärtas eld.

25 – Men apostelen säger: det är dig intet nyttigt. Har du icke fått allt af lefvande Gud?

– Ja, jag har fått allt ... låt mig säga af stjernorna. Af mig själv är jag intet. Ingen mask i mulden har kommit till världen så eländigt hjälplös och fattig som jag. Och dock har jag fått en sund kropp, en fri ande, rika naturgånvor,
30 brinnande törst efter allt det högsta och största, som tanken fattar. Jag har fått ett okufligt mod, en stark vilja, en klar blick, människors kärlek, kunskap, makt, ära, riken och höghet. Endast *ett* har jag icke fått, det har vuxit ut ur mitt innersta ... min kärlek till detta barn.

– Tag intet undan! Du har fått allt af din Gud; åt honom måste du gifva
35 allt tillbaka.

– Mäster Petrus ... ni går mig på lifvet; låt oss förstå hvarandra! Det var en tid, när jag för en sådan fordran skulle ha skrattat åt eder eller spärrat eder in i ett dårhus. Men sedan jag förlorat mig själv, sedan jag gifvit mig åt en

annan, sedan jag känt alla fästen svigta, har jag lidit och lärt tillräckligt för att nu förstå eder. Välan, jag böjer mig. Tag allt hvad jag fått, jag gifver det allt tillbaka, kunskap, höghet, ära, jag kastar det bort, som hade det aldrig varit. Jag är beredd att åter blifva den utesägligt fattiga, ringa, betydelselösa atom, som jag var. Men begär ej min kärlek; den kan jag icke gifva eder, den är det enda, som återstår af min tillvaro, den är mitt lif. Jag kan ej slita hjertat ur mitt bröst och fortfara att lefva.

– Så dö, du syndens trälinna, dö bort från dig sjelf, och stå upp som en ny skapelse i din Herre och Frälsare! Vill du mäkla med Gud? Vill du säga till honom: så och så mycket gifver jag dig, men min syndiga jordiska kärlek vill jag behålla; den får du icke, den är mitt lif! Gå, mäkla med verlden; hon låter pruta med sig, men här gäller allt eller intet. Din Gud nöjes ej med ett halft hjerta, han vill hafva dig hel. Han kan icke mottaga dig, förrän du säger: *Kristus är mitt lif!*

Hon reste sig upp i häftig vrede.

– Och hvem är då ni, som talar till mig med Guds myndighet? Det är länge sedan jag vuxit ifrån den fromma inbillningen, att presten är Gud. Ni är lärd, mäster Petrus Luth; det är jag ock. Ni tolkar skriften; det gör jag ock. Ni söker, jag söker; ni tror eder ha funnit, medan jag famlar, och ni har funnit så litet, att ni icke ens vet, hvad kärlek är. Ty visste ni det, skulle ni ej vilja plundra en olycklig, fridlös medmänniska på sista återstoden af hennes jordiska tillvaro. Gud är barmhertigare än ni: om han velat fråntaga mig allt, skulle han ej låtit mig stadna ännu en tid på jordens yta. Ni har sett och lärt något i verlden; må vara; jag har sett och lärt mera än ni. Jag känner judar, muhamedaner och kristne af alla bekännelser; ni är icke visare än någon af dem. Juden säger till mig: uppfyll Guds lag, och Abraham öppnar för dig sitt sköte. Muhamedanen säger: lef redligt, gör godt, bed, fasta, strid för din tro, och du är viss om paradiset. Katoliken begär ej ens detta af mig. Läs ditt paternoster, säger han, anropa helgonen, bikta, gif allmosor, och Petrus skall för dig upplåta himmelens port. Men ni, en annan Petrus, säger till mig: utrota dig sjelf, Gud vill hafva dig död för att göra dig lefvande! Hvad skall jag tro om en sådan lära? Jag kan ju icke gå tillbaka till den halmkärffe, der jag är född, och födas på nytt! Der är min stjärna; se, huru kärleksfull hon strålar mot mig i den ändlösa rymden! Hellre går jag tillbaka till henne, min enda vän; hon har gifvit mycket och tagit mycket, men hon har dock unnat mig att behålla *ett*. Ni har ingenting gifvit och vill fråntaga mig allt. Så är det, mäster Petrus. Blif lycklig i eder tro, om ni kan; jag kan det icke. Farväl!

Hon gick några steg, men kom icke långt. Den förvånade predikanten

såg henne stadna, vackla, försöka gå vidare, men hejdas såsom af en osynlig makt. Hon darrade i alla leder, hon ansträngde hela sin starka vilja för att lösslita sig från detta oemotståndliga, som förlamade hennes fot, men förgäfves. Efter en kort, förtviflad strid sjönk hon, halft vanmäktig, ned vid
 5 klippan, der talaren stått ett par timmar förut. I detta ögonblick var hon, midt i qvällens skuggor, såsom genomstrålad af ljus. Hon sken i en oförklarlig glans, som belyste klippan, gräset, mossan och aftondaggen närmast omkring henne. Ögonen voro slutna, hennes svarta hår tycktes fosforescera, fällarne af hennes kappa lyste i mörkret, tre diamanter i ringen på hennes
 10 finger tindrade som Orions bälte på himlahalvvet.

Oviss hvad detta månde betyda, närmade sig mästern Petrus och utsträckte handen för att uppressa den vanmäktiga.

– Vänta! sade hon med låg röst. – Stjernan är inom mig ... Hon talar ...

Det varade kanske en minut, kanske ett sekel. Tiden fanns i detta ögonblick icke till. Plötsligt befunno sig båda åter i djupt mörker. Det hemlighetsfulla skenet hade försvunnit lika hastigt och oförklarligt, som det kom. Blott en svag ljusstrimma tycktes ila bort öfver den mörka natthimmelen och förlora sig bland stjernorna.

Den okända reste sig långsamt, drog djupt efter andan och sade:

20 – Undervisa mig! Jag är den eländigaste, den okunnigaste af alla skapade varelser.

Det var den bedjande rösten af ett hjälplöst barn. Den stränge predikanten kände sig rörd.

– Välan, sade han, – Herren kallar mig, och jag lyder. För mig återstå
 25 endast tre dagar på denna orten; dessa dagar tillhöra dig. Hvem skall jag efterfråga? Jag vet ju ej hvem eller hvad du på jorden är.

– Fråga i Nyby efter grefvinnan Götz. Ni känner mig sedan långt tillbaka.

De återvände till gården och möttes på vägen af tjenare, som utsändts med facklor. Grefvinnan hade anländt öfver Reval till Ekenäs och ville vidare
 30 fortsätta resan till Åbo och Sverige. Hon väntade nu en sömlös natt, men sof till sin öfverraskning så lugnt, som hon ej sofvit på många år.

Tidigt följande morgon kom mästern Petrus till Nyby och tillbragte alla tre dagarne före sin afresa hos den resande i gårdens rymliga gäststuga. Det var en lång, hård strid, der all hans lärdom kom ohjelpigt till korta. Lärjungens kände skriften och dess utläggningar bättre, än mästaren. Men denne kunde, hvad hon icke kunde, – bedja. Och denna brinnande bön blef rebellen öfvermäktig. Hon kunde icke motstå den makt, hvilken böjer människors själar som vattubäckar. Den slog henne till jorden och uppreste henne ny.

När mästern Petrus mot aftonen af den tredje dagen tog farväl, föreslog honom grefvinnan ett sista möte i Kaskas torp. Hon hade kommit för att uppsöka denna låga koja; hon hade der att godtgöra ett helt lifs skuld.

– Jag skall komma, svarade han, – för att bevittna ett barns nyfödelse, der det först såg dagen. Vår evangeliska kyrka sörjer sitt jordiska öfverhufvud, den store kung Gustafs dotter. Hon har gått från ljus till mörker. Nu skall vår kyrka förnimma, att en annan har gått från mörker till ljus.

– Nej, döm icke, mästern Petrus! Bed hellre för alla, som famla med ovissa steg mot evigt ljus! Gud allena vet huru mycket mörker ännu är kvar i själarnas botten. Jag vet endast, att jag var död, och se, jag lever! Jag var fången i stoftets trældom ... Min vän, min lärare, låt mig nu vara fri i sanningen! Edra kyrkor strida om bokstafven och glömma, att anden är en. Jag tillhör hvarken eder lutherska eller någon annan synlig kyrka; jag tillhör den osynliga, allmänneliga kyrkan, hvars herre och hufvud är Kristus allena. Nu kan jag gifva mig helt åt honom. Nu kan jag börja ett nytt lif.

Det fattiga, men icke mera bofälliga torpet hade, utom eldskenet från spiseln, bestått sig den ovana lyxen af ett talgljus, instucket i en urhålkad rofva på bordet, till heder för gårdagens predikant, mästern Petrus Luth, som infunnit sig för att sjunga en aftonpsalm med torpets fromme invånare. Golfvet var renskuradt, rya på sängen, barnen uppsnyggade. Der fanns nu, som förr, en talrik afkomma, Tommus barn, sedan sonen öfvertagit torpet efter sin fader och burit tidens bördor med samma tysta lugn, samma tålmodiga flit. I qväll sysslade han med att banda en så, hans hustru delade sin omsorg mellan barnen och aftonmåltiden; hans gifta syster Sigfrida satt med ett dibarn vid bröstet. Dordej, modren, var upptagen af en sträng ransakning i den yfviga luggen på en rödkindad pilt, som otåligt lutade sitt hufvud mot farmodrens knä.

– Han skall ha tack, mästern Petrus, för ett godt Guds ord i går, sade den språksamma gamla qvinnan, utan att upphöra med sin ransakning. – Blif hos oss! Hvad skall han bort till det stygga kriget?

– Der allt annat sköflas, finnas själarna kvar, genmälde presten.

– Ja, Gud nåde för kriget. Skulle intet vår Mannu med, han ock, innan han rätt fått skägg på hakan, och si, der blef han! Två har jag kvar i knekthopen; det sägs, att de lefva ännu, Gud vet hvar. Sigfridas man togo de ut i våras; därför är hon nu här med barnet sitt, stackare. Tacka Gud, att de lemnade

Tommu kvar. Det sägs, att moskoviten illfånas återigen; så skall väl Tommu ut med, kan tro, och då bli vi qvinnor och barn att sköta torpet. Åh, sitt still, Bennu! Alla långöron skola nu lystra, när det talas om krig.

– Låt dem komma, så många som träd i skogen! mumlade pojken
5 hotande, i det att han skubbade sig mot farmodrens knä.

– Håll truten! Skäms du intet för mästaren? Det är ingen skam i pojkarne nu för tiden; sådana äro de, Stålhandsken sitter i dem hvarenda en. Gud signe fröken Kjerstin, som gaf oss freden; han blef inte längre än goddag och adjö. Hvarför skulle hon löpa ifrån oss till påfven? Si, den stora lärdomen
10 är nu bara fåfänglighet; jag tror intet der fanns någon riktig botten i'na.

– Utan Guds kärlek, mor Dordej, är allting bottenlöst.

– Säg det! Jag har också känt en, som ville med all gewalt lära skriftens rätta förstånd, och hvad blef hon? Bortkollrader blef hon, så att hon till slut intet visste hvem som har skapat världen. Mästaren har kanske intet hört
15 den sannsagan? Det var två tattarebarn ...

– Ja, jag vet. Lydik Larsson lät mig en tid läsa med barnet Hagar, och henne såg jag sedan som en förnäm jungfru i kriget.

– Såg han 'na? Ja, hvad skulle intet hon gå i krig, hon, som var den förnämsta, näst fröken, i Sveriges rike! Må tro det blef högt till taket, när
20 Lydiken kom från Stockholm och förtäljde oss allting om Hagar. Lydiken är nu ock all verdens väg, och Betty hans fick fulla kistan med silfverdalararna. Samma väg ha de alla gått; – herr Åke, som tog pojken till sig, och herr Jöns, som tog flickan. Långt före dem gick mästare Sigfrid ur tiden, Gud fröjde själen! Här låg han i denna sängen. Vi ha sett lärdt folk förr, mästare Petrus.

– Skulle ni gerna återse barnet Hagar, mor Dordej? Jag vill minnas, att
25 ni höll henne kär.

– Höll jag? Tror nästan. Hennes make fanns intet, och ändå blef hon mitt sorgebarn. Gud förlåte mig, om jag suttit med släden full af barn och vargarne naggat hästen i hasorna, intet hade jag kastat den ungen först åt odjuren.

– Nej, mor skulle ha hoppat först ut sjelfver, anmärkte Sigfrida med ett
30 godt smålöje.

– Åh, tyst du; kanske jag kastat ut dig! Men aldrig i världen får jag se min allrakäraste ros och lilja mer. Hon skulle ju ut till folk; hvad skulle en silkeshöna rymmas här i en näfverrifva! Nej, den natten, när mor hennes
35 kom, går visst aldrig ur mig, så länge jag lever. Så stjärnklart derute och så träffeligt kallt! Och hon, fattiger, kullriden i snön! Här satt jag, der jag nu sitter; der satt Thomas; der låg Sigfrida i vaggan, der stod fatet med rofvorna, och der låg halmen i vrån bakom väfstolen. »Thomas», sad' jag,

»är der intet något på dörren?» »Hvad skulle det vara så här dags?», sad' Thomas. »Jo», sad' jag, »det är likasom skulle något trefva på dörren ... »

– Mor, der är något, som trefvar på dörren! inföll Sigfrida.

– Åh, hvad skulle det vara? upprepade Dordej sina egna ord och visste ej sjelf hvarför hon ofrivilligt spratt till. – Hör åt, om der är någon från Nyby!

Tommu öppnade dörren. En ung qvinna i främmande dräkt steg in och stadnade stum vid tröskeln.

Dordej stod upp, tog ljuset, gick mot den främmande och grep Tommu hårdt i armen. Hon svimmade ej, hon var ej af den sorten, men rösten svek henne. Hon kunde blott framstamma:

– Jesus i himmelen! Den döda!

– Hagar! utropade Sigfrida.

– Hagar! instämde Tommu.

Det var Hagar. Mer än femton år hade förgått, sedan de sist sågo henne resa barfota med Lydik Larsson till Åbo. Hon hade mycket förändrats; dragen hade hårdnat, blicken och hållningen hade en underlig höghet, men det var dock den länge förlorade, aldrig förgättna. Likheten med den döda modren hade trädt tydligare fram och skrämt Dordej nästan från vettet.

– Min andra moder, min trognaste vän på jorden! sade den förlorade dottern med böjdt hufvud och nedslagna ögon. – Jag är icke värd att kallas ert barn. Kan ni förlåta min långa otack?

Hon gret icke, men det var tårar i orden. Hade Dordej följt sin första ingifvelse, skulle hon ha flugit sorgebarnet om halsen. Der fanns ju icke en tanke på otack qvar i modershjertat, men der fanns en qvinlig instinkt, som höll henne tillbaka. Den långa gestalten var och var ej hennes kära lilla barn; det var främmande klang i orden, ett främmande något af »den förnämsta i Sveriges rike».

– Sigfrida, sade Dordej, ovanförlägen, – tag emot hennes nåds kapp!

Hagar kände sig sjelf som en sorgsen främling.

– Sigfrida, bed för mig! Bed, att mor förlåter sitt ovärdiga barn! Jag har varit så olycklig, så ensam, utan en vän på jorden ... en enda, utom er, men hon är långt borta nu. Jag har kommit mer än hundra mil för att bedja om mors förlåtelse. Låt mig icke gå ohörd!

Nej, detta stod modershjertat icke längre emot. Hvad frågade hon efter en okänd höghet! Hvad mindes hon mer sin långa längtan eller ett barns hårdhjertade glömska! I nästa ögonblick låg sorgebarnet i sin snyftande moders armar.

Isen var bruten; moder, barn och fostersyskon hade återfunnit hvarandra.

– Se, sade mästern Petrus Luth, som icke förblef en likgiltig åskådare,
 – Gud tog ifrån eder nattens barn och gaf eder åter ett ljusets barn!

Vid aftonmåltiden sutto de samlade kring torpets tarfliga hafregrot. Hvilket barndomsminne att utbyta palatsernas prakt mot en träskek, en
 5 hålkaka och mjölken af dessa kor, som Hagar Sultan en gång hade vallat! Åter blef hon förtrogen med de fattigas lif; det förgångna föll af henne som en fågels aflagda fjäderskrud. Hon bad att denna natt få sofva i sin barndoms halmbädd med kudden af rötofs. Endast denna natt; hon visste, att femton år af ett menniskolif ändock ej kunna utplånas mer.

10 Frågor omvexlade med tårar och löjen. Torpets historia var snart berättad. Samma hårda kamp för tillvaron, samma försakelser, samma förnöjsamhet, samma tro; gamla hade gått och nya tillkommit. Desto brokigare var historien om nattens barn. Allt kunde ej sägas, och dock hade trogna vänner rätt att begära ett svar. Hagar förtäljde om Bennu, som kunnat blifva
 15 så mycket, men aldrig blef mer än en tapper soldat, och huru han nu låg fallen ung i Jerusalems blodiga sand. Hon sjelf ...

– Mins du, Sigfrida, koltrasten, hvilken vi lärde säga: Tätti dum? Han slapp en gång lös ...

– Ja, och då tog katten honom.

20 – Tog hon? Jag har hört sägas, att han flög bort öfver hafvet och blef insatt i fröken Kjerstins gyllene bur. Der hade han allt godt och fick lära många dägeliga konster, så att Tätti ansågs vara allt annat än dum dåmera. Men han var född fri, trufdes ej länge i buren, bet sönder gallret och flög långt ut i verlden. Der såg han många länder och menniskor; de flesta voro
 25 goda mot honom, men Tätti var dum, han var ostadig och högmodig; han trodde sig vara skapad till en paradisfågel och ville flyga ända till himmelen. Så kom han långt härifrån till ett slott af perlor och guld och sjöng för en gosse, hvilken regerade halfva verlden ... Huru gammal är Tommus gosse?

– Bennu är tolf år.

30 – Tolf år! Så var ock Tättis gosse. Se här, du! Tag denna silfvernål till ett minne af den förste Bennu i Kaskas torp! Han bar den i alla strider ända till döden.

Torpets förvånade nye ättling gapade på den konstrika nålen och kände på sina kinder en brinnande kyss.

35 – Der funnos, fortfor Hagar, – många kattor, tigerkattor, i perleslottet. De lurade dag och natt på gossen för Tättis skull. Tätti hade de kunnat få, den skadan hade ej varit stor, men gossen skulle regera halfva verlden. Då flög Tätti en natt bort på masttoppen af ett skepp. Fienden tog skeppet med

allt dess gods, Tätti sattes i en jernbur och skulle visas som segertecken för folket i en stor stad, som hette Venedig. Men natten förut lyckades Tätti rymma, fattigare och mera vingbruten, än någon af eder. Kom så åter till goda menniskor, som kände honom, plockade fram sina gamla fjädrar, som han glömt der, och flög hit till Kaskas torp. På vägen mötte han en gammal bekant, som sade till honom vår förra lärdom: Tätti dum! Ja, Tätti lofvade att aldrig mer vara dum, och nu är han här. 5

– Men hör, sade Dordej otåligt, – hvad är detta för barnsagor? Du skulle förtälja huru du blef den förnämsta, näst fröken, i Sveriges rike.

– Den förnämsta i riket är Sveriges och Finlands tappra, trogna, redliga folk. Fröken Kjerstin är högtänt; hon vet detta nog, men om hon glömt det, så är det därför, att hon aldrig lärt älska någon af hela sitt hjerta. Hon har ju ej kunnat älska sin moder; därför har hon varit så ensam i verlden. 10

Följande dag bad Hagar en brinnande bön på sin moder Ruths ensliga graf. Vissnade och förvildade, prydde rosorna från det heliga landet ännu den inhägnade plats, der vinternattens okända, fallna vandrerska väntade på den eviga morgonen. Här ville dottern börja sitt nya lif. 15

Hon hade blott några få dagar att dröja. Årstiden påskyndade resan till Sverige. En morgon sadlades hästar och förspändes kärror på Nyby gård. Torpets invånare stodo der bland de nyfikne åskådarne. Dordejs moders-hjerta svälde på en gång af saknad, ömhet och den fäfangans svaghet, från hvilka icke ens de bästa bland mödrar äro fullkomligt fritagna. 20

– Nå, hvad latas ni der; se ni intet, att hennes nåd har brådt? Sigfrida, hjälp hennes nåd att knyta hufvan! Tommu, spring hem efter Blacken; intet kan hennes nåd rida på deras utkörda krakar ... Hvarför vill du så snart öfvergifva oss, guldhjertat mitt? fortfor hon till sorgebarnet, som blifvit ett glädjebarn. 25

Hagar Sultan öfverhöljde den fattiga torparenskan med kyssar och tårar.

– Vill Gud, skall jag återse eder. Min tredje moder väntar mig nu på Riseberga i Sverige. Jag är skyldig henne ett furstendöme; jag vill gifva henne en dotter. 30

– Och sedan ... hvart?

– Hvarthelst Guds kärlek kallar mig att tjena hans rike.

Först när grefvinnan Götz lemnat landet, blef det bekant, att Kaskas torp blifvit utlöst från Nyby gård till ett sjelfständigt skattehemman och alla dess skulder betalda. Från denna tid saknas tillförlitliga underrättelser om grefvinnans senare öden, utom en sägen, att hon upptagit och vårdat

5 Ruben Zevis utfattiga ättlingar, hennes broders barn. Desto mera bekanta äro drottning Kristinas skiftande öden på gamla dagar. Man tror sig veta, att drottningen under sin andra resa till Paris år 1657 besökt Vincent de Pauls berömda hospital *La Salpêtrière* och der igenkänt i en af de barmhertiga sysstrarna sin förra bokvårderska. Man har också trott sig igenkänna ett

10 gammalt illustrerad exemplar af *Vulgata* såsom den latinska bibel, hvilken drottning Kristina en gång, i nådens solsken, förärat sin då så högt gynnade *Doxa*. Men här förlora sig historiens trådar i samma ogenomträngliga dunkel, som läsaren en gång såg klarna på isen af Högbensjön. Det enda man vet, blott alltför visst, är, att ryttaren på den röda hästen ännu fortfar

15 att rida. Ännu går, tid efter annan, hans väg genom aska och blod. Ännu är det, ack så långt, så långt till tidernas ände!

KOMMENTARER

KOMMENTARER

Textkritisk redogörelse av Sebastian Köhler	547
Grundtext och kollationeringsexemplar	547
Textetablering	548
Typografisk normalisering	551
Manuskript av Carola Herberts och Sebastian Köhler	552
Varians	557
Redovisningsprinciper för kommentarerna	563
Noter	564
Utgivarnas ändringar gentemot grundtexten	565
Förkortningar i redaktionella texter	569
Kommentarer till enskilda textställen	570
Första delen. Nattens barn	570
Andra delen. De tre	595
Tredje delen. Makalös	612
Källor och litteratur	647

TEXTKRITISK REDOGÖRELSE

Denna utgåva av *Planeternas skyddslingar* är baserad på bokupplagan av romanen som utkom på Albert Bonniers förlag i Stockholm 1889. Den tredelade romanen hade gått som följetong samtidigt i både Finland och Sverige i tidningarna *Finland* respektive *Nya Dagligt Allehanda* (NDA) 1886, 1887 och 1888. Av dem båda gjordes särtryck i bokformat 1886–1888 (se avsnittet »Utgivningshistorien» i inledningen, s. LIV). Bonniers upplaga från 1889 var emellertid den första versionen av romanen som producerades uttryckligen som en bokupplaga och benämns därför i fortsättningen förstaupplagan eller originalupplagan. Topelius och Bonnier hänvisar till denna som »bokupplagan», »arbetet i bokform» eller »boken» i sin korrespondens,¹ och i kontraktet mellan författaren och förläggaren från mars 1889 stipuleras att Topelius överlåter »förlagsrätten till utgifvande af en (1:sta) upplaga i bokform» av romanen till Bonnier.² Inför bokutgivningen på Bonniers införde Topelius ändringar i romanen och korrekturläste den. Samtliga skillnader mellan följetongerna och originalupplagan framgår av variantvisningen i den digitala utgåvan på topelius.sls.fi.³ En sammanfattande redogörelse för variansen ingår nedan.

Två manuskript finns bevarade: ett ofullständigt manuskript och ett som har använts som sättningsmanuskript för originalupplagan (se avsnittet »Manuskript» nedan).

Grundtext och kollationeringsexemplar

Grundtext för utgåvan är ett exemplar i Topeliussamlingen i Svenska litteratursällskapet i Finlands bibliotek (signum F6996/F6997 och F6998), ursprungligen ägt av Hanna Rosberg och från 1923 av Paul Nyberg. Grundtextexemplaret är inbundet i två volymer med förlagsband: romanens två första delar i en volym och den tredje delen i en annan. Pärnarna är beklädda med turkosblå klot med präglad dekor i guld och svart; bortsett från ryggtexterna är omslagen identiska. Omslagsillustrationen (se s. 549) har av allt att döma gjorts av Jenny Nyström (1854–1946).⁴ På framsidorna skapar en inramning effekten av ett orientalistiskt fönster mot en mörkblå natthimmel. Överst står »PLANETERNAS / SKYDDSLINGAR», omgivet av stjärnor varav två är fallande. Nedanför stjärnorna står »Från Drottning Kristinas dagar» intill ett lodrätt svärd till vänster och ett porträtt av Kristina i en utsmyckad ram till höger. Ovanför ramen finns en krona och nedanför, tvärs över sidan, en bård med texten »ZACHARIAS TOPELIUS». På ryggarna, som är dekorerade med

ornament i guld och svart, står »PLANETERNAS / SKYDDSLINGAR / AF / Z.Topelius» och därunder »1.2.» respektive »3.». Baksidorna pryds av en blindpressad ram med markerade hörnpartier. Inlagorna mäter 18,8 × 12,1 cm. Romanens tre delar har separata titelblad på vars rectosidor står »PLANETERNAS SKYDDSLINGAR. / EN TIDS- OCH KARAKTERS-STUDIE / FRÅN DROTTNING KRISTINAS DAGAR / AF / ZACHARIAS TOPELIUS. / FÖRSTA [resp. ANDRA och TREDJE] DELEN.» Därunder finns Bonniers boktryckarmärke och texten »STOCKHOLM. / ALBERT BONNIERS FÖRLAG». På versosidorna står »Författarens rätt förbehålles. / STOCKHOLM. / ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1889.» Delarna är separat paginerade (192 + 224 + 256 sidor), och innehållsförteckningarna står sist på opaginerade sidor (s. [191], [223] respektive [256]). Under tredje delens innehållsförteckning står »Anmärkning. Läsaren bedes ursäktas de tryckfel och inkonsekvenser i stafningen, som förekomma till följd af författarens frånvaro från tryckningsorten.» Första delen kollationeras 8:o: 1–12⁸, andra delen 8:o: 1–14⁸ och den tredje 8:o: 1–16⁸.⁵

Första kollationeringen har utförts med hjälp av programvara mot ett exemplar i Topeliussamlingen i Svenska litteratursällskapet i Finlands bibliotek (signum F20324), inbundet i en volym med privatband. Andra kollationeringen har gjorts okulärt, manuellt, mot ett exemplar i Pia Forssells ägo, inbundet i två volymer med förlagets klotband i blått.

Tryckvariens har upptäckts på tre ställen, samtliga i andra delen:

[position i utgåvan: sida, rad | text i ZTS | **variant:** | varianttext]

253, 17 står **koll.ex. 1 & 2:** strå

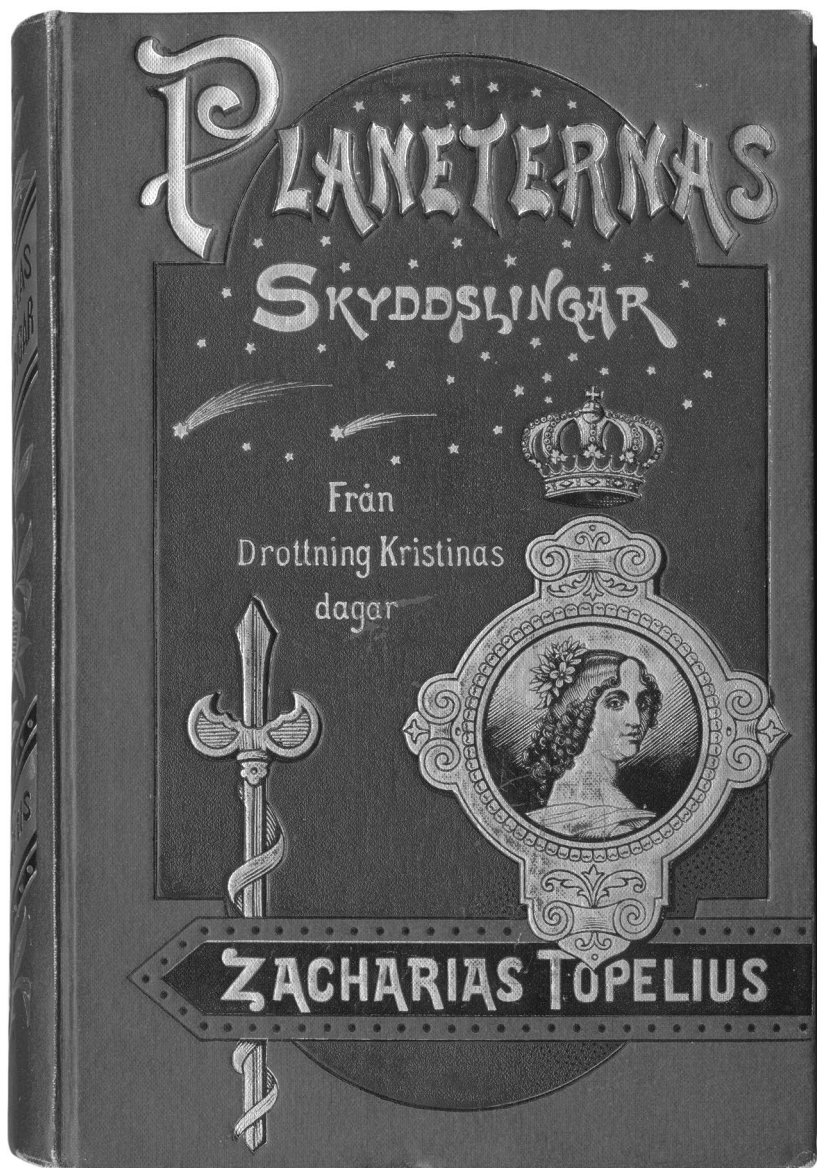
256, 33 åberopa **koll.ex. 1 & 2:** åkeropa

330, 3 medeltidsfäste. **grundtext:** medetidsfäste.

Textetablering

Den etablerade texten återger grundtexten. Uppenbara sättningsfel och tryckfel har korrigerats. Därtill har utgivarändringar gjorts med stöd av följetongerna i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (NDA).

Vid bearbetningen av verket inför utgivningen av förstaupplagan utgick Topelius från följetongen i den s.k. lilla upplagan av NDA, som är ombruten i bokformat (om upplagorna av tidningen, se »Utgivningshistorien», s. XLVIII f.). Den uppsättning av följetongen som han infogade ändringarna i har använts som sättningsmanuskript för förstaupplagan (NB Coll. 244.167, se beskrivningen nedan). I sättningsmanuskriptet har Topelius supplerat lakuner i uppsättningen av följetongen med motsvarande avsnitt ur av allt att döma

Omslaget till de med förlagsklotband inbundna exemplaren av *Planeternas skyddslingar* (1889) har gulddekor och förekommer i flera olika färger, åtminstone turkosblått, blått, grått, brunt och rött.

följetongen i *Finland*, gjort nya ändringar och infört textpartier som endast återfinns i förstaupplagan. Förstaupplagan framstår således som en hybrid: grunden utgörs av följetongen i NDA som har kompletterats med dels material som överensstämmer med följetongen i *Finland*, dels nyskrivet material.

Sättningsmanuskriptet har i synnerhet kunnat användas för att bekräfta att en del skillnader mellan följetongerna och förstaupplagan inte beror på sättningsfel utan på Topelius ändringar. Exempelvis stavas den böhmiska staden Nürschans tyska namn så i följetongen i NDA, men Niirschan i *Finland* och i förstaupplagan. Av sättningsmanuskriptet (del I, s. 188) framgår att Topelius uttryckligen har ändrat Nürschan till Niirschan. Därmed kvarstår lydelsen i den etablerade texten. Manuskriptet har även visat att några textfel som har introducerats i förstaupplagan kan tillskrivas antingen Topelius själv eller en renskrivare. Till exempel saknas följetongernas formulering »Karl Gustaf Wrangel; – den blifvande konungen, pfaltzgreffen» (s. 139, r. 9) i förstaupplagan. I sättningsmanuskriptet (del I, pag. 226 f.) är kapitlet med textstället skrivet av en annan hand än Topelius. Vid avskriften, förmodligen ur *Finland*, har personen fortsatt från fel »Karl Gustaf» och därmed hoppat över formuleringen. Med hjälp av följetongerna har denna haplografi kunnat återställas i texten.

Av de totalt 156 utgivarändringarna, som är rätt jämnt fördelade per del (55 + 55 + 46), utgör 56 procent rättelser av tryckfel och typiska sättningsfel. Till dem hör bl.a. rättelser av ord med utbytta, felplacerade, saknade eller överflödiga bokstäver (t.ex. s. 27, r. 21; 40, 33; 195, 26–27 och 457, 21) och kompletteringar av saknad punkt vid meningars slut (t.ex. s. 8, r. 6). Det sistnämnda är för övrigt den vanligaste typen av utgivarändring och står för drygt en fjärdedel av alla ändringar. Grundtexten har supplerats på 10 ställen, varav bara ett (s. 521, r. 6) utan stöd av följetongerna. Sex av suppleringsarna rör haplografer, där sättaren fortsatt på ett likalydande textställe och därmed hoppat över ord (t.ex. s. 5, r. 3; 162, 37 och 492, 25). De övriga ändringarna, som utgör 38 procent av det totala antalet, har så när som på två gjorts med stöd av följetongerna och omfattar främst ändringar i interpunktion (t.ex. s. 79, r. 23; 208, 6 och 517, 37), substantiella ändringar (t.ex. s. 72, r. 17; 211, 31 och 360, 33) och normaliseringar av inkonsekvent stavade namn på personer och orter (t.ex. s. 281, r. 31; 282, 23 och 497, 16).⁶ De två ändringarna som har gjorts utan stöd av andra textvittnen gäller båda stavning: Sikken → Sicken (s. 496, 21) och Gojim → gojim (s. 518, r. 3; stavat med gement g på alla andra textställen).

Utgivarnas ändringar gentemot grundtexten redovisas i förteckningen på s. 565–569 och i lästexten i den digitala utgåvan när visningsalternativet

Utgivarändringar är aktiverat. I den digitala utgåvan anges också vilka eventuella textvittnen som de mer substantiella ändringarna stöder sig på.

Typografisk normalisering

Uppmärskta ändringar

Nedanstående typografiska normaliseringar är markerade i den digitala utgåvan och visas i lästexten när visningsalternativet Konsekvensändringar/Normaliseringar är aktiverat. Typografiska normaliseringar upptas inte i förteckningen över utgivarändringar.

Citattecken före och efter blockcitat och strofer satta med indrag i originaltrycket återges inte. Den inbördes ordningen mellan citattecken, tankstreck och skiljetecken har normaliserats enligt nuvarande praxis. Detta gäller främst skiljetecken som har placerats innanför eller utanför avslutande citattecken i originalet.

Replik som inleds utan citattecken eller tankstreck har kompletterats med tankstreck. Tankstreck mellan replik och anföringssats har tagits bort om repliken slutar med ett skiljetecken. Överflödiga citattecken och tankstreck har tagits bort, inte bara i repliker utan överlag. Saknade citattecken och tankstreck, vanligen i repliker före eller efter inskjuten anföringssats, har kompletterats. Citattecken som replikmarkör har ersatts av tankstreck, förutom i ett textparti i tredje delen (s. 372 f.) där de av berättaren anförda replikerna har normaliserats med citattecken som markör. I grundtexten är dessa repliker delvis markerade med citattecken och delvis med tankstreck, men citattecken är mer motiverat från en berättarteknisk synpunkt.

I grundtexten markeras en del av romanpersonernas direkt återgivna tankar, som vanligen åtföljs av anföringssatsen »tänkte NN vid sig sjelf», med tankstreck, och en del saknar typografiska markörer. Detta har normaliserats så att inga tankar markeras typografiskt.

Tusental, förutom i fråga om årtal, har normaliserats: 1 000 i stället för 1000 eller 1,000. Kommatecken efter tusentalssiffran har avlägsnats i två årtal (s. 495, r. 4).

Stillatigande ändringar

Nedanstående typografiska normaliseringar har gjorts stillatigande.

Två punkter som signalerar paus eller avbrott har normaliserats till tre (...). Är punkterna fler än tre står de däremot kvar så som i originalet. Spärrad stil har ersatts med kursiv. På ett ställe har typografiska citattecken (“

ersatts med gåsögon ($\gg$), som är det allmänt förekommande citattecknet i grundtexten.

Fotnoternas hänvisningstecken har justerats så att de löper sidovis enligt den tryckta ZTS-utgåvans ombrytning. Som hänvisningstecken används de samma som i grundtexten: arabiska siffror och enkla samt dubbla asterisker med högerparentes. Tecknet *******) har dock ersatts med †).

Där bokstäverna å, ä och ö saknar diakritiska tecken i originalet, men avsikten uppenbarligen har varit att använda dem och inte a eller o, har bokstäverna korrigerats. Samma gäller felsvängda bokstäver.

Originallets förstaradsindrag efter rubrik eller vid nytt avsnitt återges inte (däremot nog förstaradsindrag vid nytt stycke efter blockcitat och strofer). Brev, biljetter o.d. återges för läsbarhetens skull som blockcitat även när de i originalet inte avviker från andra textstycken.

I klockslag med bråktal har blanksteg lagts till mellan bråket och heltalet (t.ex. s. 498, r. 11: kl. $\frac{1}{2}11 \rightarrow$ kl. $\frac{1}{2} 11$). I samband med normalisering av citattecken och skiljetecken har blanksteg lagts till eller tagits bort enligt behov. Där ord i grundtexten har avstavats utan bindestreck har ordleden sammanfogats.

Den gemena, kursiverade grekiska bokstaven kappa som i grundtexten och varianterna tryckts med typen κ återges med κ (s. 531, r. 12–13).⁷

Manuskript

Det finns två bevarade manuskript till *Planeternas skyddslingar*: ett ofullständigt manuskript och ett som har använts som sättningsmanuskript för Bonniers bokupplaga 1889. Båda finns i Zacharias Topelius arkiv på Nationalbiblioteket i Helsingfors, signum NB Coll. 244.101 respektive 244.167.

Manuskriptet NB Coll. 244.101

Manuskriptet består av ihopbundna lägg om 4, 8, 12 och 20 sidor, sammanlagt 456 sidor. Manuskriptet är ofullständigt: del I saknas i sin helhet, i del II saknas drygt fyra kapitel i början (i utgåvan s. 159, r. 1–s. 196, r. 7), och i del III drygt fyra kapitel i början (s. 339, r. 1–s. 367, r. 9) samt drygt tre kapitel före slutkapitlet (s. 514, r. 17–s. 532, r. 33).

Läggen består av gulnat konceptpapper med vattrat ruttmönster. De sista tio uppslagen har mörknat. Måtten på de flesta lägg är ca 37 × 23 cm, ett fåtal lägg är något mindre. Texten är skriven med svart bläck, liksom den egenhändiga pagineringen i övre ytterhörnen. Handstilen är relativt liten och tydlig. Kolumnerna täcker halva sidan mot innerkanten; de yttre marginalerna är lika breda som textraderna – förmodligen för att de är avsedda för

tillägg – och inre marginaler saknas. Papperet är fläckat och kanterna ställvis nötta och tejpade.

Det bevarade manuskriptet börjar med pag. 59., texten motsvarar stycket på s. 196, r. 8–9 i del II i utgåvan (mitten av kapitel 5). Pagineringen har justerats på några sidor i samband med strykningar: pag. 170. (struken text) följs av 169a., därefter 170., och några sidor senare 173., 174. (struken text), 173a., 174. Andra delen avslutas på pag. 264. och därefter följer ny sidnumrering. Det första bevarade lägget till del III har pagineringen 43., texten motsvarar stycket på s. 367, r. 9–14 (från *och jag vore din mor*; mitten av kapitel 5). Efter pag. 268. (s. 514, r. 17; *den larmande hopen, trampande under*) saknas 26 sidor (s. 514, r. 17–s. 532, r. 33, d.v.s. slutet på kap. 23 samt kap. 24–26). Efter pag. 268. följer pag. 295. med slutkapitlet »Ett nytt lif». Dubblerad paginering förekommer: 303., 304., 303a., 304. På manuskriptets sista sida, pag. 310., har texten strukits och en hänvisning införts till omarbetningen av slutet som återfinns på pag. 310a. (pag. ändrad till 304. med blyerts).

Första antecknade dateringen är 29/1 [1887] (pag. 59.) och den sista dateringen i del II är 17/6 87 (pag. 263.). Första dateringen i del III är 30/11 [1887] (pag. 43.) och den sista 23/10 88 (pag. 303a. och 307.).

ÄNDRINGAR

Manuskriptet har genomgående åtskilliga ändringar på varje uppslag, såväl strykningar av enstaka ord som hela stycken, samt tillägg över raden och i marginalen. Manuskriptet till del III har färre större strykningar (med vertikala streck över många rader) än del II.

När flera meningar eller textavsnitt har strukits har de i regel ersatts av omarbetningar som motsvarar det strukna. Exempel: det strukna parti på pag. 173. och 174. som beskriver reaktionerna när en förgiftad chokladask upptäckts (s. 271, r. 27–s. 272, r. 16) har omformulerats på de följande sidorna (pag. 173a., 174., således under skrivprocessen); händelseförloppet är dock väsentligen detsamma. Ibland innehåller tilläggen naturligt nog element som inte upptas i det strukna.

Tilläggen i marginalen ersätter oftast strukna partier, men de kan också utgöra kompletteringar. Några exempel: Efter Kristinas fråga *Hvem var din fader?* har följande marginaltillägg infogats (pag. 84.): *Åter teg Hagar. Der var åter lifsfrågan, der var stolthetens tysta, förtviflade kamp mot ett förödmjukande svar. – Nädig fröken har sjelf sagt – genmälde hon slutligen med låg, men fast röst, – att de, som Gud adlat, ej få förnedra sig.* (s. 210, r. 36–s. 211, r. 2). I del III, kapitel 9, återges i ett tillägg hur greve Magnus iakttar Kristina (pag. 99.):

Hon vexlade ofta uttryck, och grefven hade studerat dem alla, såsom en entomolog undersöker en fjärils vingar i mikroskopet, [...] hennes skenbara lugn. (s. 400, r. 34–s. 401, r. 3). I kapitel 21 får tjänarinnan Sabina en fyra meningar lång presentation i marginaltillägget (pag. 238.): *Sabina var en praktisk afkomling af det förståndiga Nerike. Hon hade vid sina 40 år nödtvungen fogat sig i sin underliga nya ställning [...] hennes tålmod.* (s. 496, r. 5–10). I nämnda exempel ger tilläggen en fylligare beskrivning och mer nyanserad gestaltning av karaktärerna.

I manuskriptet till del II, pag. 97., följs stycket som motsvarar s. 218, r. 33–37 i utgåvan ([...] *inkallades hon af ringklockan.*) av stycket som börjar på s. 219, r. 13 (*Hon kom, vid sitt inträde [...]*). De mellanliggande styckena, d.v.s. s. 218, r. 38–s. 219, r. 2, kapitelrubriken »De tre skyddslingarne» samt kapitlets två första stycken (s. 219, r. 6–12) är infogade i marginalen. Tillägget har av allt att döma gjorts under skrivprocessen eftersom efterföljande kapitelnumreringen är korrekt.

I ett par fall har innehållet i strukna avsnitt flyttats. I manuskriptet till del II är texten struken på pag. 170. (mellan r. 14 och 15 på s. 268 i utgåvan). En omarbetning av det första strukna stycket återfinns några sidor senare som inledning till följande kapitel (s. 274, r. 3–28). I del III har ett avsnitt av Kristinas dialog med Torstenson strukits (pag. 72.–73.) efter stycket som motsvarar s. 385, r. 7–10. Delar av Kristinas repliker i den strukna dialogen återges i stället några sidor senare i Kristinas samtal med Hagar (s. 388, r. 11 och framåt).

Några namn har ändrats i efterhand: *tjenaren Alström* har ersatts med *Johan Holm*, *theologen Eskil Pethrus* med *Martin Stodius* och stavningen *Liljehök* har ändrats till *Lilljehök*.

Åtskilliga enskilda strukna ord har ersatts av synonymer, i syfte att undvika upprepningar eller för att nyansera innebörden. Dylika ändringar kan ha gjorts under skrivprocessens gång eller senare. Några exempel: *smålöje* → *fint leende*, *hospital* → *sjukstuga*, *fjettrarna* → *handklovarna*, *menniskor* → *dödliga*, *Drottningen* → *Kristina*. Strykningar av överflödiga ord förekommer allmänt: *rykten, som voro i omlöpp om härens ställning; en ytterst oskattbar bundsförvant; gled så ljudlöst som möjligt ut; lilla ljusa eldskenet; fienden red öfver oss båda.*

SKILLNADER I FÖRHÅLLANDE TILL TRYCKEN

Följetongen i tidningen *Finland* följer i stort sett manuskriptet. Mindre skillnader i ordalydelser och formuleringar i förhållande finns, men de är relativt få. Några exempel (ms → *Finland*): *stumt gäspande* → *tyst gäspande* (s. 205, r. 10), *gula trädpermar* → *gamla träpermar* (s. 208, r. 1–2), *österländsk träl?* →

österländsk trälinna? (s. 209, r. 32), *Yttermera* → *Ytterligare* (s. 252, r. 9), *drömmers besynnerligt!* → *drömmer vidunderligt!* (s. 335, r. 20). Kapitelrubriken *Hos riksrådet Skytte* har i *Finland* ändrats till »Lärdom mot lärdom» (II, kap. 6).

Ibland är ordalydelsen i manuskriptet och *Finland* densamma medan ändringar har införts i *Nya Dagligt Allehanda* (NDA). Exempel (ms och *Finland* → NDA och originalupplagan): *skällsord* → *oqvädinsord* (s. 236, r. 20), *för tiden* → *för närvarande* (s. 241, r. 38), *Andra dag jul* → *Annandag jul* (s. 264, r. 6), *Predikanten slöt* → *Predikanten slutade* (s. 288, r. 34). Ändelsen i bestämd form plural är ofta -a i manuskriptet och *Finland*, medan den ibland ändrats till -e i NDA och originalupplagan: *tankarna* → *tankarne*, *daggmaskarna* → *daggmaskarne*. Manuskriptet och *Finland* har löpande kapitelnumrering till skillnad från NDA och originalupplagan.

Sättningsmanuskriptet NB Coll. 244.167

Manuskriptet består i huvudsak av tryckta och till en mindre del av interfolierade handskrivna blad inbundna i en bokpärm med marmorerat omslag i blått och gult samt svart läderrygg. Inlagans tryckta blad mäter ca 20–21 × 11,5 cm. De handskrivna bladen är något mindre, av varierande storlek och papper (17–19 × 10–11 cm). De tryckta delarna av manuskriptet utgörs av en uppsättning av följetongen i lilla upplagan av *Nya Dagligt Allehanda* som har klippts ut ur tidningen (se »Utgivningshistorien», s. XLIX). De handskrivna delarna består främst av kompletteringar till den tryckta texten, som saknar vissa partier, och därtill av nyskrivna tillägg. Stickprov visar att kompletteringarna förmodligen är avskrifter av följetongen i *Finland*. Handskrifterna är skrivna med svart bläck dels av Topelius, dels av två främmande händer (A och B). Textpartierna av Topelius hand är skrivna med relativt liten och tydlig handstil, medan partierna av annan hand är skrivna med stor och tydlig handstil och har karaktären av renskrift.

Manuskriptet omfattar sammanlagt 958 sidor: romanens första del 314 sidor paginerade [1]–309, andra delen 322 sidor paginerade [1]–257, och tredje delen 322 sidor paginerade [1]–292.

Manuskriptet till romanens första del består av tryckta sidor fram till mitten av stycket som motsvarar s. 131, r. 3–5 i utgåvan (slutet av kap. 18, »Äfventyr i Böhmen»; s. [1]–188 i ms), med undantag för ett tillägg om en sida av Topelius hand. Tillägget motsvarar s. 10, r. 27–38 i kap. 1, »Vinternatt», och är infogat på ett blad mellan s. 14 och 15. Det åtföljs av en anvisning om att texten skall ingå på markerat ställe på s. 14. Slutet av manuskriptet till första delen (från s. 131, r. 4 i utgåvan: »se sig tillbaka, men [...]») består av

handskrift av annan hand (A) på 62 infogade blad. De handskrivna sidorna är, liksom de tryckta, paginerade i mitten av övre kanten. Pagineringen löper 189–309; de tre sista sidorna är blanka.

Manuskriptet till andra delen består främst av tryckta sidor, men också sju kortare partier med handskrivna sidor. De fem första är skrivna av annan hand (A) och motsvarar texten från slutet av s. 171, r. 17 till slutet av s. 174, r. 8 i kap. 2 »I Kolmordens skog» (ett lägg om 14 sidor, pag. 21–24); från s. 177, r. 3 i kap. 2 till s. 182, r. 18 i kap. 3 »Spartanskor» (28 sidor, pag. 29–36, sista sidan blank); från början av s. 202, r. 9 till s. 208, r. 33 i kap. 6 »Lärdom mot lärdom» (14 sidor, pag. 65–68); från början av s. 210, r. 24 i kap. 7 »Doxa» till mitten av s. 213, r. 17 i kap. 8 »Segerbudskap» (14 sidor, pag. 77–80); och från s. 229, r. 35 till s. 232, r. 20 i kap. 10 »Den vandrande juden» (14 sidor, pag. 105–108, sista sidan blank). Varje sida är inte paginerad i dessa lägg, utan pagineringen är inlemmad i den löpande texten och markerar den tryckta textens sidindelning. Två handskrivna partier, bägge nya tillägg, är skrivna av Topelius: en sida på ett infogat blad mellan s. 116 och 117 som motsvarar utgåvans s. 238, r. 11–22 i kap. 11 »Slottsbranden», och drygt 1 ½ sida på ett blad mellan s. 244 och 245 som motsvarar s. 329, r. 37–s. 330, r. 13 i kap. 24 »Spörmål för lifvet» (sidorna är paginerade 1. och 2. i övre ytterhörnen). En anvisning på det förra bladet förklarar att texten skall ingå på markerat ställe på s. 117 och en på det senare bladet att texten skall ingå på s. 249.

I tredje delen finns två partier med handskrivna sidor infogade bland de tryckta sidorna. Det första omfattar ett nytt kapitel, 16 »Mor och dotter», skrivet av annan hand (B) på ett lägg om 20 sidor infogade mellan s. 168 och 169 i ms. Läggets första sida är opaginerad, de följande som bär text är paginerade 2.–15. i övre ytterhörnen. Läggets tre sista sidor är blanka. En anvisning förklarar att det nya kapitlet skall ingå före s. 168 där kap. 17 »Hotande förebud» börjar. Det andra handskrivna partiet omfattar texten från mitten av s. 492, r. 3 till slutet av s. 494, r. 24 i kap. 21 »Stambul Sarai» och är skrivet av Topelius på ett lägg om 14 sidor infogade mellan s. 216 och 221. Sidorna är paginerade 216., 216a., 217., 217a., 218., 218a., 219., 219a., 220. och 220a. i övre ytterhörnen. Läggets fyra sista sidor är blanka.

Manuskriptet har använts som sättningsmanuskript för den första bokupplagan av romanen som utkom på Bonniers 1889.⁸

ÄNDRINGAR

Såväl de tryckta som de handskrivna delarna av manuskriptet har ändringar av Topelius hand, de tryckta på så gott som varje sida. Ingreppen omfattar

närmast korrekturändringar och justeringar av stavning och interpunktion, och i mindre utsträckning strykningar av enstaka ord och meningar samt kortare tillägg över raden och i marginalen. De mer omfattande tilläggen och ändringarna ingår, som ovan nämnts, i separata, infogade lägg. Merparten av ändringarna finns i manuskriptets tryckta delar.

Eftersom manuskriptet i grunden består av följetongen i NDA (de tryckta delarna) och följetongen i *Finland* (de handskrivna delarna), och manuskriptet har använts som sättningsmanuskript för förstaupplagan, återspeglas de ändringar som Topelius har gjort i manuskriptet i skillnaderna mellan förstaupplagan och de båda följetongerna. Denna varians är närmare beskriven i avsnittet nedan. Gällande stavning kan man ändå notera att Topelius vanligen har ändrat i linje med stavningen i följetongen i *Finland*. Exempel på några av de mest frekventa stavningsändringarna i manuskriptet: knapt → knappt, siffror → ziffror, stanna → stadna, imellan → emellan, flere → flera, icke → intet, fogel → fågel, finnes → finns, längs → långs, tretio → trettio, order → ordres, fiendtlig → fientlig. Därtill har Topelius ofta ändrat ändelsen i bestämd form plural från -e till -a.

Varians

Följetongerna i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (1886–1888) har jämförts mot förstaupplagan av *Planeternas skyddslingar*. Skillnaderna har identifierats och kategoriserats med programvara och resultatet har därefter granskats manuellt och korrigerats vid behov. Varianterna som visas i den digitala utgåvan är indelade i fyra kategorier: skillnad i interpunktion, skillnad i stavning, substantiell skillnad (såsom tillägg, strykningar, ändringar i ordval) och sättnings- eller tryckfel. Skillnaderna mellan dels de två följetongerna, dels följetongerna och förstaupplagan karakteriseras och sammanfattas i de följande avsnitten. För studier på detaljnivå hänvisas till variantvisningen i fulltext i den digitala utgåvan.⁹

Skillnader mellan följetongerna

Fördelningen mellan varianter av olika slag i jämförelsen mellan följetongen i *Finland* och följetongen i *Nya Dagligt Allehanda* presenteras i tabell 2 (s. 559). Majoriteten av de knappt 6 100 varianterna utgörs av skillnader i stavning (ca 2 200), men skillnaderna i interpunktion är nästan lika många (ca 2 000). De substantiella skillnaderna är betydligt färre (ca 1 200), liksom skillnaderna som beror på tryck- eller sättningsfel (ca 700). Det är anmärkningsvärt att varianterna fördelar sig mycket olika på romanens tre delar: ca 2 500 och

788

Handwritten text in two columns with numerous marginal notes and corrections. The text appears to be a historical account or a set of instructions, possibly related to military or administrative matters. The handwriting is dense and includes many small annotations.

- 14 -

Tullhären, som delade hela sin samtids tro på stjernans ständande, hade på sin höjden en ny fråga om matens hemligheter, när **ett** **skott** **sort-af-hornad** **voter** **affend** **hans** **ny** **fläsk** **släden** **äste** **från** **sen** **egg** **till** **en** **smal** **vinterväg**, som snart mynnade ut i allmänna kustvägen genom Karls till Pojo och Ekenäs.

På denna senare, **en** **af** **drifvorna** **hopträngda** **väg** **hade** **uppsittit** **ett** **välidigt** **tumult**. Tolf ryttare, kommande från väster, hade mött ungdomar dubbelt så många slädar, kommande i en rad från öster, och ingen ville gifva väg för den andra. Ett otäligt, barskt kommando förmåns från ryttarnes led. Vård de svinen i drifvan, och stjepl kull deras slädar!

I bliken red en af de främste ryttarne kull den främsta slädens hästar, och lams fördömd följdes snabbt af de öfriga. En vild orolighet uppstod. Slädarnes öfverraskade folk var tre gånger så mansträkt som ryttarne, men fann sig snart öfverräddast i sin hästar, äkdon och menniskor öfver bvarandra. Skogen genljöd af rop och hotelser. Månen, som nyss uppgått och hängde sifferglänsande i grannens toppar, kastade sitt oriska eken öfver den hjälplösa viltvallen.

De sista slädarna i raden hade fullortid fått rådmun att vändas från öfver vägen och bilda en barrikad, som hindrade ryttarne att bryta igenom. Flyktingar, som sökte rädda sig ur tumultet, mötte tullhärens släde, hvilken nödvärngen höll stilla ett stycke bakom de stridande.

— Vänd om, Lydik, vänd om, det är ruff varel! — utropade den fredsölskande mästare Sigrifrid.

Tullhären, som rustade häst och kull åt kronan, kände sig mera utmattad **skulle** **—** **Hade** **jag** **Anders** **Hackspeit** **här**, **jag** **skulle** **lära** **af** **natteokarje** **mores** **—** **mumlade** **han**, **inom** **sig** **stolt** **att** **dock** **hafva** **uppsnappat** **(äter)**

skulle jag lärva alla na fiskejare

Söt. 14 rit 13

vil en kronning af vägen. Två andra slädar kommo i vild fart åkande mot dem. I den första handlastade släden sågs en enman, kort vuxen, Karl's polsk-skio mmögaf af alla krafter påka de bölstriga hästarna. I andra släden hade en gammal, ors, en skubskarl all möda att följa den första.

— Natva vägen för kronans tjänstemän! — ropade tullhärens myndiga i det all hans körfven med knapp nöd hann vika åt sidan, i drifvorna.

— Hol' dich der Teufel! — svarade Karl'en i usfönnigt frångående piffkast, och var inom få ögonblick försvunnen med sin följelagare.

— Häft'ig var! — mumlade Tullhären förvågad. — Jag vill återig falla en frömming, om icke den dyppel-fysker hade något otaligt med kronans **h** **och** **län** **sen**.

Han skulle snart få bekräfta ett fylligare keris på vägarne asidertid.

(Lamma rad)

Det bevarade manuskriptet från 1887-1888 (uppe) och sättningsmanuskriptet till bokupplagan 1889 (nere).

2 600 i första respektive andra delen, och bara ca 1 000 i den tredje. Följetongsversionerna av tredje delen är alltså förhållandevis lika varandra, i synnerhet med beaktande av att nästan en tredjedel av skillnaderna beror på tryck- eller sättningsfel.

Tabell 2. Översikt av antalet skillnader mellan följetongerna i *Finland* och *Nya Dagligt Allehanda* (1886–1888)¹⁰

	DEL I	DEL II	DEL III	SUMMA	ANDEL
Interpunktionsvarianter	720	1 065	212	1 997	32,8 %
Stavningsvarianter	911	927	334	2 172	35,7 %
Substantiella varianter	675	363	163	1 201	19,8 %
Tryck- och sättningsfel	166	234	309	709	11,7 %
Summa	2 472	2 589	1 018	6 079	100 %

En orsak till skillnaderna i interpunktion är att i *Finland* används kommatecken och tankstreck för att markera inskjutna satser, medan endast tankstreck vanligen används i NDA, t.ex. »Förvisso, – svarade mästern Sigfrid, – hafva [...]» respektive »Förvisso – svarade mästern Sigfrid – hafva [...]» (s. 16, r. 20). Dessutom verkar den finländska följetongen ha en mer rigorös tillämpning av den grammatiska kommateringsprincipen, som föreskriver att varje sats avskiljs med kommatecken.

Stavningsvarianterna beror av allt att döma i stor utsträckning på att följetongen i *Finland* inte är lika konsekvent stavad som den i NDA, och i vissa fall följer en annan stavningsprincip. Exempelvis förekommer stavning med både ä och e i ord som växa/vexa, substantiv i bestämd form pluralis slutar på både a och e i ord som hästarna/hästarne, och ord som knappt/knapt och föreställde/förestälde förekommer med både dubbel och enkel konsonant (se tabell 3, s. 560). Stavningsskillnaderna är påtagliga i första och andra delen, men i tredje delen är stavningen i de två versionerna mer lika. I första och andra delen i *Finland* dominerar t.ex. stavningen 'knappt', med endast ett fåtal förekomster av 'knap't'. I tredje delen är däremot 'knap't' klart vanligast. I NDA förekommer endast 'knap't'. Motsvarande gäller för t.ex. fågel/fogel, herrlig/härlig och stadna/stanna, där 'fågel', 'herrlig' och 'stadna' är de vanligaste stavningarna i första och andra delen i *Finland*, men 'fogel', 'härlig' och 'stanna' de vanligaste i tredje delen i *Finland* liksom överlag i NDA.

Tabell 3. Exempel på stavningsvarians i jämförda textvittnen, antal förekomster av respektive ord- och stavningsformer (divis anger att sammansättningar och avledningar inkluderas i antalen, asterisk att Topelius rättat stavningen till denna variant i sättningsmanuskriptet NB Coll. 244.167)

	FINLAND (VARAV I DEL III)	NDA	I UPPL.
hästarna	7 (1)	1	2
hästarne	27 (4)	33	33
växa/växer	11 (4)	16	17
vexa/vexer	6 (1)	1	0
öfre	8 (8)	12	4
öfra	7 (2)	2	12
nedre	0	8	1
nedra	9 (1)	1	10
-fågel-*	9 (0)	0	16
-fogel-	7 (7)	16	1
-härlig-	5 (4)	20	1
-herrlig-*	18 (2)	2	25
-stanna	19 (15)	41	1
-stadna*	23 (2)	0	41
-tron-	77 (73)	88	1
-thron-*	10 (0)	0	89
längs	1 (1)	6	1
längs*	7 (0)	1	6
order	10 (10)	40	0
ordres*	28 (5)	5	36
snabbt*	11 (1)	3	12
snabt	1 (1)	9	0
knappt*	41 (5)	0	62
knappt	24 (18)	64	1

De substantiella skillnaderna mellan följetongerna omfattar främst enskilda ord som bytts ut, nyanserats eller står i annan form eller böjning. Till exempel där *Finland* har 'sommaren', 'tuppsycklingen' och 'försaka' har NDA 'sensommaren', 'tuppsyckling' och 'förlora' (s. 20, r. 37; 78, 14 och 335, 19). Uttryck och satser kan också skilja sig från varandra: i stället för »alla rökar», »Stockholms stads fattiga» och »vilda blodtörst» i *Finland* står det »alla sina rökar»,

»Stockholms fattiga» och »blodtörst» i *Nya Dagligt Allehanda* (s. 25, r. 33; 257, 29–30 och 339, 18). Därtill finns det ett tjugotal mer omfattande skillnader där hela meningar eller satser saknas i endera följetongen, eller där de omformulerats, framför allt i första och tredje delen (bl.a. vid textställena s. 67, r. 28–s. 68, r. 15; s. 82, r. 26–28; 94, 20–21; 164, 6–7; 341, 31–38; 344, 12–13; 356, 9–13 och 360, 20–22). Bortfallen av text beror sannolikt till stor del på sättningsfel – många av dem är rätt uppenbara haplografer, som när »hennes medfödda art; vi kunna ej ändra, endast beklaga hennes öde» i NDA står som »hennes öde» i *Finland* (s. 443, r. 30–31) – men det finns även fall som visar på tydlig redigering, såsom en replik av Urban Niemand (Bennu) som i *Finland* lyder »De döpte mig till katolik [...]» och i NDA »Jo, goda voro de nog; de gjorde mig frisk, jag fick stekta äpplen, så mycket jag ville. Men så döpte de mig till katolik [...]» (s. 133, r. 37). På några ställen har den finländska följetongen militärhistoriska uppgifter som saknas eller har en något annan formulering i den svenska (s. 97, r. 28; 98, 35; 101, 7). De substantiella skillnaderna mellan följetongerna tyder på att Topelius antagligen gjorde ändringar i manuskript till *Finland* eller i korrektur för tidningen efter att han hade skickat manuskript till NDA.

Skillnader mellan följetongerna och förstaupplagan

I tabellerna 4 respektive 5 (s. 562) presenteras hur skillnaderna mellan dels följetongen i *Finland* och förstaupplagan, dels följetongen i *Nya Dagligt Allehanda* och förstaupplagan fördelar sig över variantkategorierna. Skillnaderna är färre mellan NDA och förstaupplagan än mellan *Finland* och förstaupplagan, oberoende av om man betraktar totalantalet eller fördelningen per del eller variantkategori. Resultatet är förväntat med tanke på att Topelius har använt följetongen i NDA som utgångspunkt för bearbetningen inför förstaupplagan (se avsnittet »Textetablering» ovan).

Tabell 4. Översikt av antalet skillnader mellan följetongen i *Finland* (1886–1888) och förstaupplagan (1889)

	DEL I	DEL II	DEL III	SUMMA	ANDEL
Interpunktionsvarianter	602	849	487	1 938	29,2 %
Stavningsvarianter	854	904	777	2 535	38,3 %
Substantiella varianter	734	567	390	1 691	25,5 %
Tryck- och sättningsfel	108	135	219	462	7,0 %
Summa	2 298	2 455	1 873	6 626	100 %

Tabell 5. Översikt av antalet skillnader mellan följetongen i *Nya Dagligt Allehanda* (1886–1888) och förstaupplagan (1889)

	DEL I	DEL II	DEL III	SUMMA	ANDEL
Interpunktionsvarianter	337	460	370	1167	27,2 %
Stavningsvarianter	628	593	643	1864	43,4 %
Substantiella varianter	310	286	252	848	19,8 %
Tryck- och sättningsfel	110	149	154	413	9,6 %
Summa	1385	1488	1419	4292	100 %

Överlag återspeglar variansen mellan följetongerna och förstaupplagan variansen mellan följetongerna.

Förstaupplagan är i de flesta fall lika konsekvent stavad som följetongen i NDA, men många ord stavas som i *Finland*, t.ex. 'fågel', 'thron' och 'ordres' i stället för 'fogel', 'tron' och 'order' (se tabell 3, s. 560), i enlighet med sättningsmanuskriptet. Överlag är dock stavningen i förstaupplagan närmare den svenska än den finländska följetongen (drygt 25 procent färre stavningsvarianter, jfr tabell 4 och 5). En del av stavningsvarianterna beror på att förstaupplagan skiljer sig från båda följetongerna, t.ex. anges tal med bokstäver i förstaupplagan och med siffror i följetongerna, och på ett flertal ställen där förstaupplagan har ordet 'intet' har följetongerna 'icke'. En anvisning av Topelius i ett brev till Bonnier kastar ytterligare ljus över stavningsvariansen:

Ännu vill jag tillägga, att min stafning ej är fullt konsekvent och kan rättas i tryckeriet efter Sv. Akademiens ordlista, med undantag blott af några högst få skrifsätt, som jag vill bibehålla: *thron, fågel, finns, fanns* o. s. v.¹¹

De substantiella skillnaderna mellan förstaupplagan och följetongerna är till stora delar de samma som mellan följetongerna, och på de flesta textställen där det finns substantiell varians är förstaupplagan identisk med NDA medan *Finland* har en annan lydelse (de substantiella varianterna är 50 procent färre mellan NDA och förstaupplagan än mellan *Finland* och den samma, jfr tabell 4 och 5). Detta beror förmodligen delvis på att Topelius inte har kommit ihåg att i sättningsmanuskriptet till förstaupplagan införa alla ändringar som han gjorde för följetongen i *Finland* efter att manuskript till NDA hade avgått.

Majoriteten av de textställen i förstaupplagan som skiljer sig substantiellt från tidningsversionerna utgörs av mindre redigeringsingrepp: Topelius har strukit meningar (t.ex. »Mest sörjde Slange att se sin unge skyddsling,

markgrefven, bland fångarnes antal.»), s. 108, r. 4), ersatt meningar (»Enkedrottningen Maria Eleonora besvor med tårar sin dotter att aflägsna denne gudlöse man.» → »Läkarne förklarade honom för en charlatan.»), s. 451, r. 23), och infogat nya meningar (s. 357, r. 19–23; 366, 15–20 m.fl.). Han har också infogat en ny fotnot (s. 448, r. 35–37) och ändrat ordföljden i meningar (t.ex. s. 396, 23). Därtill har Topelius modifierat titeln på andra delen från »Tredje skyddslingen» till »De tre», ändrat titeln på det tjugonde kapitlet i tredje delen från »Petri klippan» till »Det stora budet» och reviderat personbeskrivningar, bl.a. den av Ruben Zevi (s. 112, r. 22–23) och Gustav Horn (s. 185, r. 34–35).

Bland de mer omfattande strykningarna ur förstaupplagan finns ett textställe i *Finland* och NDA där Ruben Zevi ger sin dotterson Urban en talisman (s. 325, r. 14), och ett senare textställe där talismanen kommer till gagn för Urban (s. 327, r. 10–20).

I förstaupplagan finns det några nya längre textpartier: ett stycke om Stockholms slott och ett om Gripsholm i andra delen (s. 238, r. 11–22 och s. 329, r. 37–s. 330, r. 13), samt hela det sextonde kapitlet »Mor och dotter» i tredje delen. Samtliga exempel på substantiell varians mellan följetongerna och förstaupplagan här och i de två ovanstående styckena återgår på ändringar som Topelius har gjort i sättningsmanuskriptet.

För ytterligare exempel på varians, se kommentarerna till enskilda textställen.

Redovisningsprinciper för kommentarerna

Kommentarerna till enskilda textställen (punktkommentarerna, från s. 570) innehåller ordförklaringar, språkliga kommentarer, hänvisningar till Topelius källor, förklaringar till allusioner i texten, biografiska upplysningar och andra realkommentarer. Där uppseendeväckande och/eller större skillnader finns i förhållande till följetongerna får textställena en kommentar. I ordförklaringarna översätts ord och uttryck på främmande språk, och ålderdomliga ord förklaras. Ordens etymologi kommenteras inte. Ord som förekommer med samma betydelse som i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) kommenteras i allmänhet inte; undantagen gäller huvudsakligen ord som enligt ordbokens beteckningar är ålderdomliga eller förekommer inom ämnessfären historia. Ordförklaringar upprepas högst en gång per del. Av de 342 belägg ur *Planeternas skyddslingar* som finns i *Svenska Akademiens ordbok* (artiklarna *a–vävning*, 28/4 2020) kommenteras endast de som enligt ovanstående principer har ordförklaringar.¹²

Om historiska händelser och personer ges kortfattade upplysningar i kommentarerna i de fall där textsammanhanget kräver det och Topelius inte själv ger tillräckliga uppgifter. Upplysningar om samtliga identifierade historiska personer är tillgängliga i den digitala utgåvan när visningsalternativet Personupplysningar är aktiverat.

Ordförklaringar och kommentarer av allmän karaktär är vanligen baserade på ordböcker och uppslagsverk. Dessa uppges i allmänhet inte i de enskilda kommentarerna, men däremot i litteraturförteckningen. För ordförklaringar och översättningar har främst följande källor använts: *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) i digitalt format, *Nationalencyklopedin*, C. M. Ekbohrns *Förklaringar över 100,000 främmande ord och namn m.m. i svenska språket* (1936) och *Norstedts latinsk-svenska ordbok* (2 uppl., 11 tr., 2001). För realkommentarerna har på motsvarande sätt använts framför allt *Nationalencyklopedin*, *Nordisk familjebok* 1–2 upplagan och *Svenskt biografiskt lexikon* i digitalt format. Person- och militärhistoriska uppslagsverk och matriklar framgår också av litteraturförteckningen. Där mer specifika verk har anlitats uppges källan i kommentaren. För bibelcitat i kommentarerna har *Bibeln eller den Heliga Skrift, innehållande Gamla och Nya Testamentets canoniska böcker* (1847) använts. För kommentarer om bibliska anspelningar har Anna-Kaisa Inkalas avhandling *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus* (2012) varit till stor hjälp. Titlar på litterära verk som nämns i texten eller i kommentarerna har kontrollerats mot posterna på libris.kb.se ifall fysiska böcker eller digitala faksimil inte har varit tillgängliga.

Noter

- 1 Till exempel Bonnier–Topelius 20/10 1888 och 2/1 1889 samt Topelius–Bonnier 17/1 1889 (Topelius, *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, utg. Carola Herberts, ZTS XX:1; i fortsättningen hänvisas till brev i brevtgåvan enbart med avsändare–mottagare och datum).
- 2 »1889 Kontrakt till Planeternas skyddslingar», ZTS XX:1.
- 3 Den digitala utgåvans unika identifikator (URN) är URN:NBN:fi:sls-7530-1576482657.
- 4 Paul Nyberg hävdar att Carl Larsson tecknade omslaget (*Zachris Topelius* 1949, s. 527), men likheterna med omslagsbilden på den häftade bokupplagan tyder på att Jenny Nyström också stod för förlagsbandets omslagsillustration (jfr »Utgivningshistorien», s. LVIII f.).
- 5 Se förtydligandet av kollationeringsformeln i Topelius, *Hertiginnan af Finland och andra historiska noveller*, ZTS V, s. 327. Den kursiverade arksignaturen 1 innebär att det första lägget ingår i en följd av lägg, men saknar arksignatur till skillnad från de efterföljande läggen.
- 6 Vid normaliseringen av inkonsekvent stavade namn på personer och orter har vanligen den mest förekommande formen i grundtexten varit normgivande. Namnet

- Liljehöök/Lilljehöök/Lilliehöök har normaliserats endast i andra delen, där två förekomster av Lilljehöök har ändrats till Lilliehöök, som förekommer fem gånger i grundtexten. Den i första delen konsekvent förekommande formen Liljehöök (nio förekomster) har inte ändrats. Namnpartikeln »de» som förekommer med både gement och versalt d t.ex. i namnen de Werth och de Suys har inte normaliserats.
- 7 I teckenkodningssystemet Unicode har κ (gemena kappa) kodpositionen U+03BA och κ (kappa-symbolen) U+03F0.
  - 8 Se »Utgivningshistorien», s. LVII och Topelius–Bonnier 23/3, Bonnier–Topelius 2/4 samt Topelius–Bonnier 17/4 1889.
  - 9 I variantanalysen har följetongen i huvudupplagan av NDA använts eftersom det är den version som den digitala utgåvan återger som varianttext. Stickprov har inte uppvisat någon innehållslig skillnad mellan följetongen i huvudupplagan och lilla upplagan av tidningen.
  - 10 Talen har härletts ur variantkodningen, som utgår från skillnaderna mellan grundtexten och respektive varianttext, delvis med hjälp av ett skript utvecklat av Sebastian Köhler, delvis manuellt. Endast grundtexten är fullständigt kollationerad, vilket innebär att fel som eventuellt har uppstått vid den optiska teckenigenkänningen (OCR) av de andra textvittnena kan föranleda marginell missvisning i antalet varianter, både här och i tabellerna 4–5 (s. 561 f.). På grund av kvalitetsbrister i det exemplar av följetongen i huvudupplagan av NDA som har varit tillgängligt har ett tiotal ord variantkodats som tryckfel när de inte gått att tyda. Den missvisning i antalet varianter som detta föranleder här och i tabell 5 är dock likaså marginell.
  - 11 Topelius–Bonnier 17/4 1889.
  - 12 Samtliga belägg kan fås fram på saob.se genom fritextsökningar med »Topelius Planet.» och »Dens. Planet.» som söksträngar.

Utgivarnas ändringar gentemot grundtexten

[position i utgåvan: sida, rad | text i ZTS | ← | text i grundtexten]

FÖRSTA DELEN. NATTENS BARN

- 5, 3 rytterne, han på den röda, han på den grå ← rytterne, han på den grå
- 5, 10 *kriget*, ← *kriget*.
- 8, 6 räcker. ← räcker
- 16, 35 *Ben-Oni*, ← *Ben Oni*,
- 27, 15 Nahamani, ← Rahamani,
- 27, 21 kyrkoherden ← hyrkoherden
- 28, 6 borta ← borta,
- 29, 30 rik. ← rik
- 30, 22 qvastkäppen. ← qvastkäppen
- 30, 27 hjelp. ← hjelp
- 34, 26 tycktes ← tyckes
- 36, 11 Wendela ← Vendela
- 36, 38 Wendela ← Vendela
- 37, 12 ja. ← ja
- 40, 33 torn, ← tron,
- 41, 7 kastande ← kastade

- 41, 18 *neutrum.* ← *neutrum*
 43, 8 flera, ← flear,
 44, 9 Det ← det
 51, 28 Lavilas ← Lavilas,
 52, 1 slösare, ← slösare
 54, 37 kapris. ← kapris
 56, 31–32 grupper, de äldre i samtal, de yngre ← grupper, de yngre
 56, 34 Lemsjöholm; ← Lemsjöholm,
 61, 32–33 såg dem ömsom skrattande, ömsom gråtande ← såg dem ömsom gråtande
 65, 22 rang; ← rang:
 72, 17 kost. ← gods.
 79, 23 födelsestads, ← födelsestads
 83, 8 program ← progam
 85, 9 ståt ← stråt
 91, 4 parfymerade ← parfyrmerade
 91, 7 kostbara ← konstbara
 96, 20 von ← Von
 97, 15 Mercy. ← Mercy
 101, 1 den ← en
 103, 25 blinka. ← blinka
 107, 36 klykan!*) ← klykan!*)
 108, 27–28 fångenskapen. ← fångenskapen
 109, 26 och i det godmodiga, ← och det godmodiga,
 111, 22 fängelse. ← fängelse
 119, 35 öfverhofmarskalkens ← öfvermarskalkens
 121, 17 Öfverhofmarskalken ← Öfverhofmästaren
 124, 4 annullerar ← anullerar
 124, 5 annullerar ← anullerar
 128, 21 ur ← ut
 128, 24 åt sig och lade sig på ← åt sig på
 128, 26 och si, ← och och si,
 129, 26 flyende. ← flyende
 132, 23 Petrowitz' ← Petrowitz
 139, 8–9 fältmarskalken Karl Gustaf Wrangel; – den blifvande konungen, pfaltzgreffen
 Karl Gustaf, ← fältmarskalken Karl Gustaf,
 139, 14 och Lützens ← och och Lützens
 141, 17 fältmarskalken. ← fältmarskalken
 147, 31 förbi. ← förbi
 149, 38 med ← mcd
 150, 4 löjtnanter ← löjnanter

ANDRA DELEN. DE TRE

- 159, 28 sjömansyrket. ← sjömansyrket
 160, 18 sig ← sig,
 160, 19 vindstöt. ← vindstöt
 162, 37–38 vatten, än med en styrkande matbit, än med en handräckning, ← vatten, än
 med en handräckning,
 178, 21 måhända ← måhända

- 180, 15 befallningar, ← bafallningar,
 184, 16 Dorpat? ← Dorpt?
 187, 17 hvarandra. ← hvarandra
 192, 33 Apollonia, ← Appolonia,
 193, 25 Finspång ← Fingspång
 195, 26–27 regerande ← regrande
 195, 38 afslag. ← afslag
 196, 36 henne. ← henne
 201, 1 politiska ← polititiska
 201, 25 tassel ← trassel
 207, 17 hvinande ← hvinade
 208, 6 blick. ← blick:
 209, 32 Sara; ← Sara
 211, 31 stridsskrifter, ← tidskrifter,
 216, 11 möda. ← möda
 216, 37 Lilliehöök. ← Lilljehöök.
 219, 30 dess ← dessa
 221, 18 person ← perons
 223, 2–3 Lilliehöök, ← Lilljehöök,
 229, 10 förr. ← förr
 230, 8 underrättelse ← underättelse
 230, 13 tillreda ← tillredda
 230, 25 gamle. ← gamle
 233, 31 vakt. ← vakt
 234, 11 Eleonora Katarina ← Katarina Eleonora
 242, 18 tjänst. ← tjänst
 244, 22 meddelat ← medelat
 247, 33 frukter. ← fruker.
 249, 32 svenska ← svensk
 249, 35 Erikssons ← Eriksons
 250, 28 hvilken ← hvilket
 251, 16 vandrande ← vandrade
 251, 27 mig: ← mig.
 259, 14 sade han, ← sade, han
 267, 34 omlopp. ← omlopp
 269, 31–32 slagfältet. ← slagfältet
 281, 31 Kexholms ← Keksholms
 283, 23 Corfitz ← Corfiz
 286, 1 åtminstone ← åtminstode
 287, 34 botpredikanter, ← hofpredikanter,
 293, 34 modersmål, ← modernmål,
 299, 20 Wendela ← Vendela
 303, 4 öfverallt, ← äfverallt,
 305, 15 böcker: ← böcker;
 319, 35–36 suckande, ← suckande:
 320, 27 Almerias ← Almeiras
 321, 26 kriget. ← kriget
 326, 3 rymningslusta ← rymningslusta,

- 326, 25 Bartholomei ← Barhtolomei
 330, 3 medeltidsfäste. ← medetidsfäste.

TREDJE DELEN. MAKALÖS

- 360, 33 af ← om
 368, 15 snäckorna. ← snäckorna
 374, 7 Corfitz ← Korfitz
 379, 8 få ← så
 390, 9 inflytande. ← inflytande
 396, 32 titan, ← titan.
 397, 25 kinder. ← kinder
 399, 2 kaminen. ← kaminen
 402, 37 del ← del.
 414, 11 mig. ← dig.
 416, 23 hvilken ← hvilka
 422, 12 dag. ← dag
 424, 12 verkan. ← verkan
 434, 6 sjelf. ← sjelf
 438, 23 *falsarium* ← *falsariam*
 443, 20 riksrådet, ← rikrådet,
 444, 18 kär! ← här!
 457, 21 utträttat ← utträttat
 458, 9 räknekammaren, ← räntekammaren,
 465, 36 han ← kan
 474, 27 dumheter, ← dumheter.
 475, 4 konung. ← konung
 485, 28 ifrigt. ← ifrigt
 486, 10 romersk-katolska ← romerk-katolska
 492, 25 blifva mer än Alp Arslan, mer än Dschingis ← blifva mer än Dschingis
 492, 29 öar. ← öar,
 493, 12 ärenden. ← ärenden
 496, 21 Sicken ← Sikken
 497, 16 Cromwells ← Cromvells
 500, 18 kungsord. ← kungsord
 505, 12 slutande ← slutade
 510, 15 Oljoberget. ← Oljoberget,
 510, 19 graf. ← graf
 511, 28 obeskrifligt ← obeskrifligt
 517, 37 dårskap; ← dårskap:
 518, 3 gojim ← Gojim
 518, 9 Oljoberget ← oljoberget
 518, 26 omtalas.*) ← omtalas*)
 521, 6 – ... att tilldragelserna ← – att tilldragelserna
 528, 23 nedlåtande, ← nedlåtande
 530, 29 Guèmes ← Guèmes
 531, 13 *μάκελος* ← *μάκελος*,
 531, 23 lifs ← lif
 533, 10 han ← kan

- 533, 20 fält ← tält
 539, 2 möte i Kaskas torp. ← möte Kaskas torp.

Förkortningar i redaktionella texter

- d. död
 f. 1) följande sida, 2) född
 ff. de två följande sidorna
 HLS *Historiska och litteraturhistoriska studier*
 HT *Helsingfors Tidningar*
 kap. kapitel, kapitlet
 koll.ex. kollationeringsexemplar
 ms manuskript, -et
 NB Nationalbiblioteket (Helsingfors)
 NDA *Nya Dagligt Allehanda*
 orig. original, -et
 pag. pagina, -n, paginorna
 r. rad
 SAOB *Svenska Akademiens ordbok*
 SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
 SKST Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
 SLS Svenska litteratursällskapet i Finland
 SLSA Svenska litteratursällskapet i Finlands Historiska och litteraturhistoriska samling
 sp. spalt
 SS Samlade skrifter
 SSLS Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
 UB Universitetsbiblioteket (Helsingfors)
 WSOY Werner Söderström Osakeyhtiö
 ZTS Zacharias Topelius Skrifter
 övers. översatt av, översättning

Språk förkortas som i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) och bibelböcker på gängse sätt.

KOMMENTARER TILL ENSKILDA TEXTSTÄLLEN

PLANETERNAS SKYDDSLINGAR

FÖRSTA DELEN. NATTENS BARN

- 3, 2 *den lärda skolan* – den högre läroanstalten med syfte att leda fram till stud-entexamen.
- 3, 8 *plaggor* – stryk, smäll; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 3, 11 *afskuddat* – skakat bort; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 3, 11 *dam* – damm.
- 3, 20 *pretiösa* – dyrbara.
- 3, 23 *ett halft lispund* – drygt 4 kg; ett lispund motsvarar ca 8,5 kg.
- 3, 29–4, 3 *rättrogna romersk-katolska bibeln [...] versio vulgata [...] från år 400 efter Kristus* – Romersk-katolska kyrkans Versio vulgata (den allmänna översättningen) är en på 1590-talet godkänd reviderad version av kyrkofadern Hieronymus Vulgata från 400-talet.
- 4, 1 *churu* – fastän.
- 4, 2 *denna latin* – Alla genus användes om ordet 'latin'.
- 4, 3 *Ciceros* – Marcus Tullius Cicero (106–43 f.Kr.), romersk vältalare, författare och politiker.
- 4, 5 *ramla på* – fortsätta rabbla.
- 4, 17 *Gustave Doré* – (1832–1883), fransk konstnär, känd som illustratör, särskilt av Bibeln.
- 4, 24 *namn, de flesta slutande på us* – Anspelar på de latiniserade tillnamn som (blivande) präster började använda efter reformationen, ofta med anknytning till födelseorterna: Calamnius, Serlachius.
- 4, 25–26 *styfva ziffror* – klumpiga eller ograciösa siffror; SAOB har detta belägg på 'styv' av Topelius; stavningsvarianten 'ziffror' förekom hela 1800-talet.
- 4, 26–27 *en kunglig namnstämpel, ett krönt, sammanflätadt C. R.* – Kristinas monogram (Heribert Seitz, »Det karolinska monogrammet» 1937, s. 11); C. R. – Christina Regina: (lat.) drottning Kristina.
- 4, 33–34 *Goliath och David, hexan vid Endor, Makkabéernes strider* – Se 1 Sam. 17, 28 och 1–2 Mack.
- 4, 34–35 *Slagfältet med de kringströdda benen, [...] Hezekiel fingo kroppar och lif* – Se Hes. 37.
- 4, 35–37 *Uppenbarelsebokens glashaf med eldpelaren, [...] de sju inseglen och de sju basunerna* – Se Upp. 4–11.
- 5, 6–8 *Och der utgick en annan häst, [...] ett stort svärd.* – Upp. 6:4.
- 5, 9 *endels* – till en del.
- 5, 10–11 *kriget, [...] en straffdom* – Jfr Topelius föreläsning i historia 29/9 1870 (ZTS XV): »Folkens naturliga känsla har i alla tider ansett krigen såsom försynens straffdomar.»
- 5, 16 *strådöd* – naturlig död.
- 5, 19 *latinare* – elev som läste latin.

- 5, 22 *sofra domen* – döma med urskillning.
- 5, 30 *Kriget är Kain med klubban* – kriget är brodermord; Adams och Evas äldste son Kain dödade sin bror Abel för att Gud föredrog Abels offergåva framför hans (1 Mos. 4); jfr *Fältskärens berättelser*, ramfiktionen före andra berättelsen (ZTS VII, s. 77, r. 23–24).
- 6, 3–4 *som Herren antog äktenskapsskilnaden* – som Gud accepterade skilsmässan, d.v.s. motvilligt; jfr Mal. 2:14–16.
- 6, 4–8 *Kriget måste ju finnas, [...] ett faktum i världshistorien.* – Jfr *Fältskärens berättelser*, ramfiktionen före andra berättelsen (ZTS VII, s. 77, r. 26–28) och föreläsningen 29/9 1870 (ZTS XV).
- 6, 16–19 *profetens hänförande syn [...] »Herrens kunskap uppfyller allt land, såsom vatten betäcker hafvet»* – Jes. 11:6–9, citatet är en omformulering av vers 9.
- 6, 19 *Ande, som styr världen* – Enligt Topelius kristet-hegelianska historiefilosofi styrs den historiska utvecklingen av försynen, jfr Hegels uppfattning om Anden som världshistoriens drivande kraft.
- 6, 21–22 *barthuggande svärd, [...] paradiset stängda portar* – Efter att ha drivit ut Adam och Eva ur paradiset satte Gud keruberna och ett sådant svärd att bevaka vägen till livets träd (1 Mos. 3:24); *bart* – draget, utan slida.
- 6, 31 *sofva som Hunnen på hästryggen* – Hunnerna var ett asiatiskt nomadfolk som ca år 370 invaderade Europa och härjade kontinenten i hundra år. De hunniska männen sägs ha tillbringat största delen av sina liv på hästryggen, där de t.o.m. sov lutade över hästens hals (S. F. Hammarstrand, »Hunnen», *Nordisk familjebok* 7 1884).
- 6, 38 *frihet, jemlikhet, broderskap* – slagord som myntades 1793 under franska revolutionen, men som användes i större utsträckning först under andra (1848–1852) och tredje republiken (1870–1940).
- 7, 2 *halmågor* – bildligt om någonting hastigt uppblossande och snart övergående; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 7, 5 *væ victis!* – (lat.) ve de besegrade!
- 7, 7 *inberga* – skörda.
- 7, 26–28 *stridens båge sönderbrytes, allt krig med storm [...] lyfta svärd mot det andra* – Anspelar på Sak. 9:10, Jes. 9:5 respektive Jes. 2:4 (eller Mik. 4:3).
- 8, 8–9 *man kallat historien om det framfarna »ein rückwärts gekehrter Profet»* – Tänkespråket återfinns ursprungligen hos Friedrich Schlegel (1772–1829) i formen »Der Historiker ist ein rückwärts gekehrter Prophet»: (ty.) historikern är en profet som vänt sig bakåt (»Athenäums-Fragmente» nr 80 i Schlegel, *Charakteristiken und Kritiken* 1 (1796–1801) 1967, s. 176).
- 8, 23–26 *»Men när jag ser dina himlar, Herre, [...] vårda om honom?»* – Ps. 8:4–5.
- 8, 35 *besälladt* – översällat; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 9, 4–5 *Finlands förste vetenskapsman, [...] Sigfrid Forsius* – Polyhistorn Sigfrid Aronus Forsius (ca 1560–1624) ägnade sig åt psalmdiktning, poesi, översättning, astronomi och astrologi, naturfilosofi m.m. Han gjorde exakta astronomiska Ortsbestämningar i Torne lappmark 1601–1602 och innehade professuren i astronomi vid Uppsala universitet 1608–1610. Från 1621 var han kyrkoherde i Ekenäs. Han utgav almanackor för Stockholms och Åbo horisont 1616–1623. Forsius förekommer i flera av Topelius verk, t.ex. finns biografier i *Finland framställt i teckningar* (1845–1852; ZTS XII, s. 159 ff.) och *Boken om Vårt Land* (1875; ZTS XVII, s. 391 f.), dikten »Fin-

- lands öde» (1859; *Ljungblommor*, ZTS I, s. 249–253) handlar om honom och han förekommer också i följetongen »Ungdomsdrömmar» (1879).
- 9, 5–6 *tullnären i Helsingfors Lydik Larsson, hvars namn af en slump råkat kvarstå i tideböckerna* – Topelius syftar troligen på det kungabrev han nämner längre fram, se s. 31, r. 19–23 och kommentaren till textstället; *tullnären* – tulltjänstemannen; *tideböckerna* – krönikorna.
- 9, 10 *tarfliga* – torftiga.
- 9, 15 *nog* – helt visst; 'nog' signalerar tveklöshet i finländsk svenska.
- 9, 19 *efter* – eftersom.
- 9, 22 *lärfspackor* – linnetygspackar.
- 9, 23–24 *jag har kunglig majestäts bref på Thurholm* – kungen har tillförsäkrat mig (rusthållet) Turholm.
- 9, 24–25 *visat [...] hvar David köpte öl* – lärt veta hut.
- 9, 34 *håpnad* – bestörtning.
- 9, 37 *Rospiggs* – skämtsamt eller nedsättande om person från kust- och skärgårdsområdet Roslagen i Uppland.
- 10, 4–5 *Menniskan spår, [...] vänder det åter, som endels är.* – Fritt efter 1 Kor. 13:9–12.
- 10, 4 *endels* – bristfälligt.
- 10, 4 *mörkt tal* – svårbegripligt eller gåtfullt yttrande.
- 10, 5 *endels* – ofullkomligt.
- 10, 9 *ingenium* – (lat.) natur, skaplygne.
- 10, 12 *änskönt* – trots att.
- 10, 16 *tillförene* – förut.
- 10, 18 *stämndt* – bestämt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 10, 18–19 *Det likt är blifver i hans sken olikt* – det som är gott/dugligt blir i hans sken dåligt; SAOB har detta belägg på 'olikt' av Topelius.
- 10, 20 *kristmånaden* – julmånaden, december; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 10, 21 *godartade* – värlartade; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 10, 34 *Hol' dich der Teufel!* – (ty.) Fan ta dig!
- 10, 37 *äppeltysken* – nedsättande beteckning på tysk; ursprungligen folklig benämning på tyskar som drev handel på Sverige med äpplen och annan frukt.
- 11, 15 *rådrum* – tid.
- 11, 22 *mores* – skick och fason.
- 11, 24 *i färd med* – i strid med; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 11, 25–26 *för ett sådant regemente* – för ett sådant liv, ställer till ett sådant ståhej; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 11, 32 *tager till harpasset* – tar till harvärjan, flykten; förekommer i svenskan i Finland.
- 11, 32 *stigmän* – stråtrövare.
- 11, 37 *Sedan nio år ha vi fred från den sidan* – Stolbovafreden avslutade det rysk-svenska kriget 1609–1617.
- 12, 6 *må tro* – mäntro; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 12, 13–15 *dotterson till kung Erik, [...] Åke Tott* – Åke Henriksson Tott (1598–1640) var son till slotsloven Henrik Claesson Tott och Erik XIV:s dotter Sigrid Erikdotter Vasa.
- 12, 17–18 *Gustaf II Adolfs berömda »snöplog»* – Gustav II Adolf kallade Åke Tott »Snöplogen, som skulle rödja vägen för de andra» och nyttjade honom som

- sådan, säger Anders Fryxell i *Berättelser ur Svenska Historien* 6 (1833, s. 148), som Topelius använde som källa redan för *Fältskärens berättelser*.
- 12, 22 *kavaljerer* – riddersmän, adelsmän.
- 12, 25 *morska* – kraftiga.
- 12, 33 *hofmästare Antonius Pape* – Den historiska Antonius Pape (d. 1662) ska ha varit hovmästare hos Torsten Stålhandske, som förde det finska rytteriet under trettioåriga kriget (Jully Ramsay, *Frälseläkter i Finland intill stora ofreden 1909–1916*, s. 23); *hofmästare* – person som har överinseende över en förnäm persons hushållning, även över hov i fråga om furste.
- 12, 35 *stryk var behållna gåfvor* – skämtsamt uttryck för att misshandel inte kan göras ogjord; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 12, 37 *skamflat* – skamsen, förlägen.
- 12, 38 *efter tidens lägenhet* – i enlighet med tidens förhållanden.
- 13, 3 *på fältfot* – i det skick som ett truppförband är när det drar ut i fält.
- 13, 11 *pertbloss* – torrvedssticka eller lyssticka.
- 13, 13 *underbara* – märkvärdiga.
- 13, 15 *Advigila, Domine!* – (lat.) Herren bevara!
- 13, 15–16 *hade han, sig till minne, antecknad datum: [...] 1626* – Den historiske Forsius dog redan 1624, men anakronismen är av allt att döma oavsiktlig; i *Finland framställt i teckningar* (ZTS XII, s. 160), föreläsningarna (24/2 1855, 13/10 1855 och 11/10 1864; ZTS XV) och *En resa i Finland* (1872–1874; ZTS XIII, s. 41) uppger Topelius 1637 som Forsius dödsår. Längre fram i *Planeternas skyddslingar* uppger han 1627 (s. 19, r. 19 och 20, 20). Årtalet 1637 har Topelius möjligen hämtat ur Samuel Loenboms *Lefvernes Beskrifning, Öfver Professoren och Kyrko-Herden Sigfridus Aronus Forsius* (1772, s. 27). Det är förmodligen detta verk om Forsius som Topelius har antecknat att han lånade 1886 (»Diariet», NB Coll. 244.139).
- 13, 26 *ett af hans skriftskolebarn* – en av hans konfirmander.
- 14, 5 *uslingarna* – stackare.
- 14, 23 *värdinnan* – husmodern; förekommer i svenskan i Finland.
- 14, 33 *hvadan* – varifrån.
- 14, 35 *nödigt* – knappt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 15, 2 *vån* – hopp.
- 15, 8 *Evert Horns befäl emot moskoviten* – Evert Horn (1585–1615) blev en av Jakob De la Gardies fyra underbefälhavare när denne utnämndes till överbefälhavare i Finland 1608. Han utmärkte sig i rysk-svenska kriget 1609–1617 och blev ståthållare i Narva och fältmarskalk 1613.
- 15, 19 *blår* – blånor: en bi- eller restprodukt från linförädlingen, kunde användas som tätning eller som inslag i grovt tyg.
- 15, 33 *lifrock af sämsk* – tätt åtsittande rock av sämskskinn: tunt, mjukt, gulfärgat skinn.
- 16, 7–8 *kammarherre, hvilket en tid varit hans syssla* – Åke Tott blev Gustav II Adolfs kammarherre 1623, två år senare utnämndes han till överstelöjtnant för det finska kavalleriet.
- 16, 8–9 *finske ryttere, [...] »hackapeliter»* – Topelius bidrog starkt till att sprida denna benämning på den del av Gustav II Adolfs rytteri som var rekryterad i Finland: han tar upp hackapeliterna även i *Fältskärens berättelser* (första berättelsen 1851; ZTS VII, s. 59, se även kommentar s. 1496), *En resa i Finland* (ZTS XIII, s. 15) och *Boken om Vårt Land* (ZTS XVII, s. 403).

- 16, 15 *öförtydligt* – omisskännligt.
- 16, 16 *punctum* – (lat.) punkt.
- 16, 18 *undseende* – överseende.
- 16, 22 *elända* – eländiga, nödställda.
- 17, 1 *äst* – är; äldre böjningsform av 'vara' i andra person singularis.
- 17, 23 *bortkasta sitt som en trasa* – Metaforer där livet jämförs vid en trasa förekommer även i novellerna »Nya Contur-teckningar 2» (*Helsingfors Tidningar* 1843) och »Stjernen i molnet» (HT 1856; ZTS V, s. 254 f.) samt i *Fältskärens berättelser* (trettonde berättelsen 1865; ZTS VII, s. 1165). Topelius hade läst C. J. L. Almqvists »Orm och Ariman» som ung och antecknat den avslutande frasen, »Hvarföre är allt en trasa» (*Törnrosens bok*, imperiaalupplagan 1839, s. 58), i dagboken 15/8 1840 (ZTS XXI).
- 17, 29 *skyndade på* – bråskade; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 18, 1 *försporde* – erfor.
- 18, 2 *ansats* – plötslig känsla.
- 18, 5–6 *tatterska* – ursprungligen tatariska, använt nedsättande om kvinna av icke bofast befolkning, t.ex. romer.
- 18, 7 *trumfige* – korta och tjocka, eller trumpna; förekommer i dialekter i Finland (Herman Vendell, *Ordbok över de östsvenska dialekterna* 4 1907, s. 1039).
- 19, 15 *villa* – vilsna.
- 19, 22 *Advigilate, domini!* – (lat.) Håll vakt, herrar!
- 20, 9 *förträfflig* – ofantlig.
- 20, 16 *Gustaf II Adolfs nya vackra bibel* – Utgavs 1618, nytt i förhållande till Gustav Vasas bibel från 1540–1541 var versindelningen, kapitelsummarierna, registret och kopparstickbilderna.
- 20, 19–20 *mäster Sigfrid, [...]* 1627 gått bort – Egentligen 1624, se kommentar till 13, 15–16.
- 20, 27–28 *det stora kriget! De små kriget efter 1617* – Efter freden med Ryssland 1617 riktade Gustav II Adolf krigsinsatserna mot Polen-Litauen i Livland och Preussen (»de små kriget»). Sommaren 1630 landsteg han i Tyskland och drog in Sverige i trettioåriga kriget (»det stora kriget»).
- 20, 31–33 *Ryttaren på den röda hästen [...]* tömt [...] *frälsemannens stall* – Frälse (skattefrihet) kunde ges till jordägare som gjorde rusttjänst, d.v.s. var skyldiga att ställa upp ryttare och hästar för krigstjänst.
- 20, 32 *härskrud* – stridsrustning; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 20, 33 *prestens tionde* – den del av församlingsmedlemmarnas kyrkliga avgift som tillföll sockenprästen.
- 20, 34 *skattehemmanen* – hemmanen som ägarna betalade grundskatt för till kronan och hade ärtlig rätt att bebo.
- 20, 35 *der det mesta var frälse* – där de flesta hemman var frälsehemman, d.v.s. befriade från grundskatt till kronan.
- 20, 38 *rättare* – fjärdingsmän: i äldre tid ett slags polisbiträden på landsbygden.
- 21, 2 *trossen* – de vagnar som åtföljde en armé och transporterade packning, livsmedel, foder, samt övriga förnödenheter, dock inte ammunition.
- 21, 3 *hemfödd* – född och uppfödd på ägarens gård; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 21, 38 *argheten* – ilskan; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 22, 1 *fängkrut* – krut för att antända den egentliga laddningen.
- 23, 1 *flöjde* – hoppade.

- 23, 10 *bättre munderade* – försedda med bättre utrustade hästar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 23, 21 *pinkarrier* – ilfart.
- 23, 37 *kyller* – vanligen av älghud tillverkad rock som bars under rustningen eller utan rustning.
- 23, 38 *jag red vid Grebin* – Svenskarna anförda av Åke Tott besegrade en mångfalt starkare polsk styrka i slaget vid Grebin i Schlesvig-Holstein 1627.
- 24, 1–2 *Stålhandske red icke en bättre vid Breitenfeld*. – Torsten Stålhandske (1594–1644) anförde det finska rytteriet i slaget vid Breitenfeld 1631 (jfr *Fältskärens berättelser*, första berättelsen, kap. 1; ZTS VII, s. 16–26).
- 24, 7 *krabbsaltare* – krabat, byting.
- 24, 9 *sist* – senast.
- 24, 10 *Isolanis kroater* – rytteri bestående av kroater och andra öst- och sydeuropeiska soldater, anført av den österrikiska militären Johann Ludwig Hektor von Isolano (1586–1640) under trettioåriga kriget.
- 24, 12 *sadelmunderingarna* – utrustningen för ridhäst, d.v.s. sadel med tillbehör.
- 24, 16 *fan tog Wallenstein* – Den tyska fältherren Albrecht von Wallenstein (1583–1634) var överbefälhavare för en kejsarlig armé 1625–1630 och åter från 1632. Efter Gustav II Adolfs död förde han hemliga förhandlingar med fienden och eftersträvade en fred på villkor som skulle ha gett honom själv en stark maktsställning. Hans agerande ledde till ökad misstro mot honom, och Ferdinand II lät mörda honom 1634.
- 24, 38 *Marienburg* – slott i östra Livland som hade hört till Polen-Litauen från 1582 och intogs av svenskarna 1625.
- 25, 1 *dusten vid Wallhof* – Gustav II Adolf vann sitt första egentliga fältslag vid byn Wallhof 45 km sydost om Riga den 7 januari 1626.
- 25, 1 *stormhatten* – den öppna hjälmen.
- 25, 7 *bivuaken* – bivacken: det militära nattlägret.
- 25, 18 *indräktiga* – indräktiga: inbringande.
- 25, 24 *medtaget* – delvis förbrukat, reducerat.
- 25, 33 *rökar* – hushåll (äldre kameral enhet för beskattning).
- 26, 4–5 *läsförhöret* – husförhöret: förhöret på kristendomens huvudstycken som en präst utförde familjevis; de egentliga husförhören infördes med 1686 års kyrkolag.
- 26, 13 *lade oss till* – skaffade oss.
- 26, 14 *präntadt* – tryckt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 26, 16 *stafvarna* – bokstäverna.
- 26, 17 *pertstickorna* – torrvedsstickorna.
- 26, 30 *ormens svek i paradiset vid kunskapens träd* – Se 1 Mos. 3.
- 26, 38 *beskedlig* – snäll, god.
- 27, 7 *Israels folk* – israeliterna, judarna; patriarken Jakob, vars tolv söner blev stamfäder till de tolv judiska folkstammarna, fick namnet Israel efter sin brottning med Gud (1 Mos. 32:28).
- 27, 7 *klangår* – jubelår.
- 27, 13 *babyloniska fångenskapen* – benämning på landsförvisade judars vistelse i Babylonien på 500-talet f.Kr.
- 27, 24 *En kvinna skall vara Sara och icke Eva*. – Syftar på att en kvinna skall vara lydig som Abrahams hustru Sara (1 Pet. 3:6), inte ohörsam i likhet med

- Eva, som trotsade Guds befallning och åt av den förbjudna frukten på kuskapens träd (1 Mos. 3).
- 29, 3 *klack* – spratt till.
- 30, 12 *ulfvar* – skriker, gråter.
- 30, 16 *stormodigt* – överdådigt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 30, 27 *ferdingsväg* – fjärdedelen av en gammal svensk mil (ca 10,7 km), d.v.s. knappt 2,7 km.
- 30, 33 *hemtar* – för; förekommer i svenskan i Finland; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 31, 10–11 *Det nuvarande Helsingfors, som vid början af denna berättelse var en öde bergsudd* – Staden grundades 1550 vid mynningen av Vanda å och flyttades 1640 närmare havet till Estnässkatan. Det dröjde dock flera år innan byggandet av den nya staden kom i gång på allvar (se Eino E. Suolahti, »Den första stapelstaden på Estnässkatan» 1950, s. 272–279).
- 31, 18 *Erik XIV:s* – Gustav Vasas äldste son (1533–1577), regerade 1560–1568.
- 31, 19 *Karl XI:s reduktion* – den indragning till kronan av förlänade och donerade egendomar som verkställdes under Karl XI:s regering från 1680.
- 31, 19–23 *I Johan III:s tid tillhörde Turholm [...] Lars Mickelson och öfvergick [...] Lydik Larsson, mot rusttjenst till kronan.* – Lars Michelsson (d. 1612) var borgmästare i Helsingfors från 1580-talet till början av 1600-talet och innehade Turholm genom sitt gifte med Märta Persdotter Ruuth. Deras son Lydik Larsson, i vissa källor Didrik Larsson (d. 1639), var tullförvaltare i Helsingfors 1613–1617 och liksom fadern en av stadens mest förmögna köpmän. Enligt det kungabrev som Topelius nämner (riksregistraturet 20/5 1614) beviljades sonen samma skattefrihet mot rusttjänst som fadern på två egendomar: Kulla i Borgå socken och Turholm i Helsinges socken. I andra källor nämns Michelssons andra son Hans Larsson och dottern Märta Larsdotter, gift med borgmästaren Kasper Reiher, som arvtagare till Turholm (Petrus Nordman, *Bidrag till Helsingfors stads historia* V 1908, s. 170 ff.; July Ramsay, *Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden 1909–1916*, s. 457 f.; Eino E. Suolahti, »Helsingfors vid Vanda å» 1950, s. 177, 211 f., 235 f.; Seppo Aalto, *Krigsstaden* 2013, s. 309 f.); *rusttjenst* – krigstjänst till häst.
- 31, 26 *vår tid omkransa Finlands nya hufvudstad* – Helsingfors utsågs till storfurstendömet Finlands huvudstad 1812.
- 31, 29 *två och en half aln* – ca 1,5 m; en aln motsvarar knappt 60 cm.
- 32, 10 *landtställe Thurholm* – Omnämmandet av 'lantställe' ter sig något anakronistiskt, ordet uppträder i skrift först i slutet av 1700-talet. Att Turholm får en såpass stor roll i romanen sammanhänger med att Topelius umgängesvän och ingifta släkting kommerserådet Henric Borgström d.ä. arrenderade stället mellan 1837 och 1879 då han fick äganderätten till det.
- 32, 20 *tullinlagor* – tulldeklarationer; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 32, 23 *snedögde* – skelände, vindögda.
- 32, 25 *qvarka* – stavningsvariant av 'kvarka': smittsam sjukdom i de övre luftvägarna hos häst.
- 32, 26 *djeknen* – eleven i ett läroverk, prästkandidaten.
- 33, 4–5 *ensam långleds* – ha mycket långtråkigt ensam.
- 33, 15 *husvarm* – hemmastadd.
- 33, 38–34, 14 *en välbekant psalm: I himmelen, [...] För Herran Zebaoth.* – Stroferna 3–4 ur psalm 410 i 1695 års psalmbok; originalet av Laurentius Laurinus ingår

- i ett tryck från 1622 av Isaac Ericis likpredikan över Laurinus hustru i första gifftet. Psalmen har sedermera bearbetats flera gånger (*Den gamla psalmboken* 2001, s. 348). – *Zebaoth* – namn på israeliternas gud i Gamla Testamentet.
- 34, 20–21 *klippor, som sedan skulle bära det stolta namnet Sveaborg* – Sjöfästningen som är byggd på sex öar vid stora inloppet till Helsingfors började anläggas 1748.
- 34, 34–35 *Esaias säger, att Gud [...] kallar dem alla vid namn.* – Jes. 40:26.
- 35, 1 *Amos säger, att Gud bygger sina trappor i himmelen* – Am. 9:6. Här återger Topelius versen så som den har översatts på latin i *Vulgatan (ascensionem: trappsteg)*; i de svenska bibelöversättningarna lyder versen att Gud bygger »sin sal» i himlen.
- 35, 14 *olästa* – olästa.
- 36, 10–13 *riksråds dotter. Hon hette Wendela Skytte. [...] dog ung för åtta år sedan* – Johan Bengtsson Skyttes (1577–1645) dotter Wendela Skytte (1608–1629) fick en ovanligt grundlig bildning och behärskade latin, franska, tyska och i viss mån grekiska. Hon studerade även teologi, etik, historia, filologi och geografi. Det sägs att hon vid jesuitkollegiet i Braunsberg »inte tvekade att gå i polemik med flera av de lärda männen och att hon på flytande latin kunde bestrida den katolska lärans förnämsta sats» (Mattias Andersson, »Skytte, släkt», *Svenskt biografiskt lexikon*).
- 36, 25 *fader* – hedersam titel till bonde eller borgare.
- 36, 32 *platt* – fullständigt.
- 37, 1 *hug* – håg.
- 37, 1 *fuller* – fullt.
- 37, 7 *all hans egen latin* – alla hans argument.
- 37, 8 *oskärat* – besudlat, vanhelgat.
- 37, 10 *hakar* – svårigheter, »sidor»; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 37, 15 *Undskyll* – ursäkta.
- 37, 17 *rolig god natt* – uttryck som anger en tillönskan om lugn och god sömn.
- 37, 18 *en aflplankad skrub* – en skrub som avskiljts från ett rum med hjälp av en brädväg.
- 37, 19 *rötofs* – vippor av vass.
- 37, 36 *tullintrader* – tullintäkter.
- 38, 4–5 *quatuor species* – (lat.) de fyra räknesätten.
- 38, 5 *tabulan* – multiplikationstabellen.
- 38, 9 *regula de tribus* – (lat.) »regeln om tre»: räkneregeln som anger hur man från att känna tre av fyra tal bestämmer det fjärde om talen uppfyller $a/b = c/d$.
- 38, 14 *elementerna af geografin* – geografins grunder.
- 38, 25–26 *lejontand* – maskros.
- 38, 37 *lod* – kula.
- 39, 9 *barkade* – grova, väderbitna; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 39, 11 *vid Moskva under herr Jakob. Nej, vid Troitska* – Jakob De la Gardie (1583–1652) var överbefälhavare för den armé som efter det svensk-ryska alliansfördraget den 28 februari 1609 tågade till Moskva för att stöda Vasilij IV i maktkampen mot tronpretendenten »den andre falske Dmitrij» (Kari Tarkiainen, *Moskoviten* 2017, s. 109–112). Troitska avser klostret Troitsko-Sergijev (Troitse-Sergijeva, Treenighetsklostret), drygt 60 km från Moskva, där svenskarna under De la Gardie i januari 1610 bidrog till att en polsk

- styrka tvingades avbryta sin långvariga belägring (J. F. af Lundblad, *Svensk plutark. Andra delen* 1826, s. 197 f.).
- 39, 12 *stodo* [...] på utpost – stod utposterade.
- 39, 15 *Marie* – Marie bebådelsedag, den 25 mars.
- 39, 17 *Sapiehas* – Jan Piotr Sapieha (1569–1611), polsk adelsman som stödde den falske Dmitrij under »den stora oredan» i Ryssland i början av 1600-talet; belägrade klostret Troitse-Sergijeva (se kommentar ovan till 39, 11).
- 39, 26 *tassig* – tossig, tokig; förekommer i svenskan i Finland.
- 39, 33 *fuchsen* – eller foxen: hästen som har rödbrun färg.
- 39, 35–36 *ett af de många gods, som under Gustaf Vasa öfvergått från kyrkan till kronan* – Genom reduktionen som antogs av ständerna vid riksdagen i Västerås 1527 stärkte Gustav Vasa kronans ekonomiska och militära makt på kyrkans och biskoparnas bekostnad; efterhand drogs större delen av kyrkans jordegdomar in.
- 39, 36–38 *Vid tiden för denna berättelse egdes gården af två bröder, Henrik och Thomas Lydiksöner Jägerhorn, som allodialsäteri* – Topelius har av allt att döma förväxlat de nämnda bröderna, som levde på 1500-talet och var verksamma som fogdar, med den förre broderns barnbarn, bröderna Hans (d. ca 1635) och Krister Lydiksson Jägerhorn (d. 1672). Den förre ägde allodialsäteriet Båtsvik i Hertonäs by (se July Ramsay, *Frälseläkter i Finland intill stora ofreden* 1909–1916, s. 223 ff.). – *allodialsäteri* – arvegods med adlig ägare som åtnjöt skattefrihet för godset.
- 39, 38 *mantal* – ett mått på ett hemmans storlek ur beskattningsperspektiv.
- 40, 27–28 *paradigma* – (lat.) böjningsschema.
- 40, 28 *syntaxis* – (grek.) satslära.
- 40, 28 *prosodia* – (lat.) prosodi: betoning, rytm och kvantitet.
- 40, 29 *numeri* – (lat.) grammatiska kategorier för antal.
- 40, 33 *Babels torn* – Enligt 1 Mos. 11:1–9 talade alla människor samma språk innan människorna i Sinears land (Babylonien) började bygga ett torn som skulle sträcka sig till himlen. Gud stoppade bygget genom att förbistra deras språk så att de inte längre förstod varandra.
- 41, 6 *Ostiarie* – här: ordningsman, elev med uppgift att bistå läraren (efter lat. *ostiarius*, inom romersk-katolska kyrkan om den som vaktade kyrkporten; benämningen levde vidare i läroverken efter reformationen).
- 41, 6 *absentes* – frånvarande.
- 41, 7 *färila* – straffredskap i äldre tiders skolor.
- 41, 16–17 *Taceat mulier* – (lat.) må kvinnan tiga.
- 41, 17 *genera* – (lat.) kön (genus).
- 41, 18 *commune* – (lat.) gemensamt.
- 41, 18–19 *Scholaris och studens äro communis generis*. – *Scholaris* (den lärda) och *studens* (studenten, eleven) har gemensamt genus.
- 41, 22–23 *scientia, eruditio, doctrina, facultas, humanitas, litteræ* – (lat.) vetande, lärdom, kunskap, anlag, bildning, studier.
- 41, 23 *feminini generis* – (lat.) kvinnligt genus.
- 41, 37 *grammatika* – en lärobok i grammatik.
- 41, 37 *Eutropius? Cornelius Nepos?* – Den romerska historieskrivaren Eutropius författade på 300-talet ett sammandrag över Roms historia i tio delar, *Breviarium ab urbe condita*. Den romerska författaren Cornelius Nepos

- (ca 100–ca 25 f.Kr.) författade bl.a. biografier, men största delen av hans verk har gått förlorade.
- 42, 32 *långs* – långs.
- 43, 3 *oskaplig* – ful; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 43, 14 *tullspecialerna* – förteckningarna över tullräkenskaper.
- 43, 15 *skrymtaktige* – hycklande.
- 43, 22 *bekymmersam* – bekymrad; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 44, 37 *Sickingen* – minsann; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 44, 37 *sqvallertaskor* – skvallerbyttor.
- 45, 2 *Askunge* – Anspelningen på hjältinnan i folksagan om den av sin styvmor och sina styvsystrar hårt behandlade unga flickan som till slut genom skönhet och godhet vinner en prins kärlek är här något anakronistisk, sagan introducerades i Sverige först på 1700-talet (»Askungen», *Nationalencyklopedin*).
- 45, 2 *gyllenduk* – tyg med invävd guldtråd; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 45, 7 *städseln* – förskottsvederlaget som husbonden erlade till tjänstehjon när ett legoavtal hade ingåtts.
- 45, 30 *hick och behej* – slarv; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 45, 35–37 *Virgilius, [...] Æneas, han var en hjelte från det trojanska kriget* – Skalden Vergilius (70–19 f.Kr.) författade det romerska nationaleposet *Aeneiden* om den trojanske hjälten Aeneas, som efter Trojas fall ger upphov till det romerska riket.
- 46, 36 *notvarp* – plats som är lämplig för fiske med not.
- 46, 36–38 *Sillen, då ännu allmän i Östersjön, innan dess portar förknappades vid Bälten och Öresund* – Topelius antyder att sillens utbredning i Östersjön har påverkats av landhöjningen i de dansk-svenska sunden; *förknappades* – förminskades.
- 47, 8 *pålverk* – pålad grund; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 47, 21 *svalhöna* – 'höna' använt som smeknamn på kvinna.
- 47, 21 *smöröga* – smörklick i gröt (bildligt).
- 47, 22 *den lede fienden* – djävulen.
- 47, 23 *illgärdsfolket* – illgärningsmännen, missdådarna; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 47, 26 *träffeligt* – gravt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 47, 31 *jag lät lista dig från mig* – jag lät mig bli narrad så att du togs ifrån mig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 47, 37 *herrfolks* – herrskap, folk av högre samhällsklass; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 48, 1 *kraklamente* – skämtsam ombildning av 'krakel': högljutt gräl.
- 48, 18 *granna handen* – »vackra handen», d.v.s. högra handen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 49, 10 *sporde* – förnam.
- 49, 14 *fria* – improviserade; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 49, 23 *kardinalen i Frankrike och Europas jemmigt* – Armand-Jean du Plessis (1585–1642) blev kardinal 1622, ledare av det kungliga rådet 1624 och hertig av Richelieu 1631. I utrikespolitiken eftersträvade han att bekämpa det habsburgska husets, i synnerhet Spaniens, maktställning i Europa. Han drog in Frankrike i trettioåriga kriget 1635.
- 49, 26 *utskrifningar* – tvångsvisa rekryteringar.

- 49, 34–35 *Kriget [...] utkräft sin blodskatt nästan utan afbrott i mer än 70 år.* – Räknat från det nordiska sjuårskriget 1563–1570 som Sverige förde mot Danmark och Lübeck, understödda av Polen.
- 50, 8 *bondens barske beskyddare, nionde Karl* – Under maktkampen mellan Sigismund och hertig Karl (sedermera Karl IX) på 1590-talet underblåste Karl finska bönders missnöje över skyldigheten att underhålla och inkvartera trupper, vilket kulminerade i det s.k. klubbekriget 1596–1597.
- 50, 8–9 *Gustaf II Adolf, som ordnat riket* – Under Gustav II Adolfs regeringstid byggdes en ny förvaltningsapparat upp i Sverige, riksdagen fick lagstadgade former, skatteväsendet förenklades, rättsväsendet reformerades, arméns organisation förnyades, gymnasier upprättades, och näringslivet befrämjades bl.a. genom att ett dussintal orter fick stadsrättigheter.
- 50, 14 *Mönsterherren* – den högre officeren som utsetts att inskriva civilpersoner i militärtjänst och mönstra trupper.
- 50, 15 *dragoner* – kavallerister som stred till fots.
- 50, 28 *skurtvage* – stavningsvariant av 'skurtvaga': viska hopbunden av kvistar eller rötter avsedd att skura med.
- 50, 28 *Axel Oxenstiernas* – Som rikskansler från 1612 ledde Axel Oxenstierna (1583–1654) arbetet i riksrådet och var i praktiken regent under Kristinas förmyndarregering 1632–1644.
- 50, 29–30 *riksdrotts grefve Pehr Brahe, [...] 1637* – Per Brahe (1602–1680) blev riksdrots (titel för en av de fem höga riksämbetsmännen) först 1641.
- 50, 31–32 *Hans tid har fått ärenamnet »grefvens tid», såsom motsats till en annan, illa beryktad grefvetid under Gustaf Vasas regering.* – Syftar på den s.k. grevefejden 1534–1536, där Lübeck under ledning av greven (därav benämningen) Kristofer av Oldenburg slog vakt om ekonomiska intressen under förvärdning att återinsätta den avsatte Kristian II på Danmarks tron. Den nyvalde Kristian III ingick förbund med Gustav Vasa och de svensk-danska flottorna besegrade lybeckarna 1535. Danska bönder hade rest sig på Kristian II:s sida och upproret slogs våldsamt ner medan adelns makt befästes. Talesättet »i grevens tid» har därför i Danmark innebörden av hård, olycklig tid.
- 50, 37 *förläningsgods* – gods som tilldelas som belöning för krigstjänst; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 51, 19 *flöja bort* – löpa bort, fly; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 51, 32 *dukat* – mynt med hög guldhalt.
- 52, 10–11 *inristade Pehr Brahe i sina förfäders minnesvårdar på Visingsö: »rexit», han regerade* – Visingsö, den största ön i Vättern, var medelpunkten i Braheättens grevskap Visingsborg som 1562 hade tilldelats Per Brahe d.ä. (1520–1590). Dennes sonson Per Brahe d.y. (1602–1680) reste tio minnesstenar på ön mellan 1653 och 1680, fem av dem till minnet av grevarna till Visingsborg (Jes Wienberg, »Det hotade grevskapet – Per Brahe den yngres minnesmärken» 2008, s. 264–269).
- 52, 23 *täckvagnen* – vagnen med tak.
- 54, 20–21 *om drottning Karins krona [...] hyste den svenska högadeln vissa betänkligheter* – Karin Månsdotter (1550–1612), maka till Erik XIV, var dotter till en soldat av bondesläkt.
- 54, 31 *viktualielista* – livsmedelslista.

- 54, 34 *Drottningssoppan* – soppan som var den förnämsta i sitt slag; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 54, 35 *försatt* – uppblandat.
- 54, 37–55, 2 *champignoner* [...] *Hemvuxna musseroner och på tråd torkade murklor* – Det starka inslaget av svamp i festrätterna är anakronistiskt: bruket av svamp som livsmedel spred sig till Sverige och därifrån vidare till västra Finland genom franska influenser först på 1700- och 1800-talet.
- 55, 7–8 *Württemberg belägring år 1631, [...] kanonkula öfverhöljde konungen och grefve Brahe med grus* – Topelius nämner händelsen även i *Fältskärn berättelser* (första berättelsen 1851), där han väver in den i handlingen (se ZTS VII, s. 37 f.).
- 55, 9 *morianer* – mörkhyade personer.
- 55, 23–24 *slösat* [...] *som hans kunglige morfar med herr Eskils gemak, skattkammaren* – Eskil Mickelsson (f. troligen på 1470-talet, levde ännu 1547) tjänstgjorde i den kungliga finansförvaltningen under Gustav Vasas tid och hade titeln kamrer från 1530. Ett av rummen i slottet där kungens egna rikedomar och bl.a. det konfiskerade kyrksilvret förvarades kallades »Eskils gemak». Erik XIV var Åke Totts morfar.
- 55, 29 *hängbår* – sjukbår som bärs eller transporteras hängande i remmar.
- 55, 29–30 *den tid, då Johan Banér i sin hängbår gäckade alla kejsarens härar* – Fältmarskalken Johan Banér (1596–1641) insjuknade under återtagandet från Regensburg våren 1641 och lät »kringföra sig än i hängbår, än i vagn» medan den svenska armén var hårt trängd av de kejserliga (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 192 ff.).
- 56, 4–5 *Chargez! Poursuivez! Par force! Ici, Diana, ici!* – (fra.) Ladda! Sätt efter dem! Hetsa dem! Här, Diana, här! – Diana: jaktens gudinna i romersk mytologi, här av allt att döma namnet på en jakthund.
- 56, 6–7 »*Hakkaa päälle*», »*hugg in!*» – Kommando- och stridsropet som gett namn åt de finska ryttarna som deltog i trettioåriga kriget, hakkapeliterna.
- 56, 15 *räklar* – bjässar.
- 56, 31 *porsris* – porsbuske eller dess ovanjordiska risiga delar.
- 57, 8 *bergmästare* – tjänsteman som hade högsta tillsynen inom bergshanteringen.
- 57, 21 *slik* – sådan.
- 57, 32–33 *Salig kungen, [...] har lagt fundamentet med hofrätten, skolorna och fyra städer* – Under Gustav II Adolfs regeringstid inrättades Åbo hovrätt (1623), det första gymnasiet i Finland (Åbo 1630) och grundades städerna Nystad (1617), Gamlakarleby och Nykarleby (1620) samt Torneå (1621).
- 57, 35 *jugera* – bedöma.
- 57, 35 *aspecter* – utsikter.
- 58, 1 *dågse* – dugligt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 58, 4 *statueras* – genom vederbörligt stadgande inrättas; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 58, 20 *blodvite* – (så att han fick) blödande sår.
- 58, 23 *dessolik* – desso lik: liknande.
- 58, 26 *marodörerne* – här: lymlarna.
- 58, 28 *bestier* – vildar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 59, 6 *kråkskramla* – träskramla att skrämra kråkor med.

- 59, 20 *stormfåglarna* – bildligt om personer som trivs eller förekommer i stormande tider; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 59, 32 *Vare då* – än sen; ordagrann översättning av fi. *olkoon*.
- 59, 36 *General Hatzfeld* – Melchior von Hatzfeldt (1593–1658), tysk militär i kejsrerlig tjänst från 1625.
- 60, 1 *mössmat* – musäten säd; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 60, 8–9 *hafrelandet* – havreåkern.
- 60, 21 *kuperikeikka* – (fi., *kuperkeikka*) kullerbytta.
- 60, 26 *hårdvalls äng* – äng med gräsbärande mark som är torr och fast.
- 60, 30 *tuhatt tulimmaista* – (fi.) tusan också; även 'tusen djävlar' (Elias Lönnrot, *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja. Finskt-Svenskt lexikon* 1958 [1880]).
- 60, 31 *kipade* – variant av 'kiprade'; förekommer i svenskan i Finland; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 60, 34 *Kurfursten af Sachsen* – Johan Georg I (1585–1656), kurfurste från 1611.
- 60, 35 *Der Teuffel* – (ty.) djävulen.
- 60, 35–36 *Skotten Lesslie och Lennart Torstenson* – Fältmarskalken Alexander Leslie (ca 1580–1661), i svensk tjänst 1605–1638, och generalen av artilleriet Lennart Torstenson (1603–1651) var Johan Banérs närmaste befälhavare i slaget vid Wittstock 1636.
- 60, 36 *ordre de bataille* – (fra.) slagordningen.
- 60, 37 *Stålhandske och skotten King* – Generalmajorerna Torsten Stålhandske (1594–1644), befälhavare över det finska rytteriet, och James King (ca 1589–1651), i svensk tjänst från ca 1615.
- 61, 2 *eläköön* – (fi.) leve.
- 61, 10 *trädeså kern* – å kern som tillfälligt ligger obesådd.
- 61, 20 *nammade* – anammade: lade beslag på.
- 61, 24 *skrattade* – skrattade åt.
- 61, 34 *Victoria!* – (lat.) Seger! Victoria är segergudinna i romersk mytologi.
- 61, 35–37 *Wittstock den 24 september (4 okt.) 1636, [...] förlorade 11 000* – Jfr föreläsningen 23/2 1865 (ZTS XV) där Topelius uppger svenskarnas förluster i döda och sårade till 2 360 man och fiendens till 4 000–5 000 (plus lika många tillfångatagna eller dräpta i flykten). Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 148) och J. Mankell (»Öfversigt af svenska krigshistoriens viktigaste händelser sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 156) uppger de egna förlusterna till drygt 3 000, och fiendens till 4 000–5 000 respektive »större delen af fotfolket, som räknade 11,000 man». Datum för slaget uppges enligt den julianska respektive gregorianska kalendern, på 1600-talet skiljde de sig från varandra med tio dagar.
- 62, 1 *en af deras egna* – en av dem.
- 62, 22 *bon plaisir* – (fra.) höga nöje.
- 62, 36 *trycker sitt imprimatur på* – ger sitt godkännande åt.
- 62, 37–63, 1 *Henrik Lindelöf stupade sju år derefter [...] Sara Skytte blifvit hans maka* – Topelius uppger är oriktiga: paret hade gift sig 1625 och Lindelöf dog redan ett år efter händelserna i romanen, 1639 (se July Ramsay, *Frälseläkter i Finland intill stora ofreden* 1909–1916, s. 264 f., 267).
- 63, 33 *red som en kroat* – Jfr kommentar till 24, 10; de kroatiska kavalleritruppförbanden under trettioåriga kriget utmärkte sig genom duglighet, men också vildhet och råhet.

- 66, 1 *epilobium* – dunört.
- 66, 15 *morgontoilett* – morgonklädsel, -frisyr, m.m.
- 66, 31–32 *Erik Erikssons finska postilla, tryckt i Stockholm 1621; [...] i två volymer* – Första delen av Ericus Erici Sorolainens (ca 1546–1625) *Postilla* trycktes 1621, andra delen postumt 1625.
- 67, 8 *två uttryck* – två språk (svenska och finska).
- 67, 11 *tre tum* – ca 7,5 cm.
- 67, 12 *tio eller tolf tum* – ca 25 eller 30 cm.
- 67, 15–16 *rysta sina [...] vingar för att utflyga i världen* – variant av 'rista', här: gör sig färdiga att flyga ut i världen.
- 67, 25 *barfot* – bara fot; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 67, 30 *papistisk* – katolsk.
- 67, 34–35 *Olof Bures arithmetica instrumentalis, tryckt 1609* – Olof Engelbertsson Bure, *Arithmeticae instrumentalis abacus ratione nova ex geometricis fundamentis*, tryckt i Helmstedt 1609. Sten Lindroth karakteriserar räkneläran som speciell, »Bure presenterar i bild och text en räkneapparat, abacus, för aritmetiska operationer, bestående av en rektangulär skiva med linjer och skjutbar, graderad linjal med rörligt stift» (*Svensk lärdomshistoria. Medeltiden, Reformations tiden* 1997, s. 325 f.). Topelius kändedom om verket in-skränkte sig sannolikt till boktiteln som nämns i F.J. Rabbes artikel om Bure i *Finlands minnesvärde män* (band 1, häfte 1 1853, s. 160).
- 67, 35–36 *Marcus Helsingii compendium astronomicum, tryckt 1597* – Marcus Henrici Helsingius (ca 1565–1609) manuskript till en lärobok i astronomi från 1597, *Compendium Astronomicum*, trycktes inte och förstördes i Åbo brand 1827 (Simo Heininen, *Marcus Henrici Helsingius* 1974, s. 53–57).
- 68, 6 *augzburgiska bekännelsen* – de lutherska kyrkornas grundläggande bekännelseskrift från 1530 som antogs av den svenska kyrkan 1593.
- 68, 11–12 *bokstafvens lärdom, som dödar, det var icke andens lärdom, som gifver lif* – An-spelar på 2 Kor. 3:6.
- 68, 28 *ortodoxien* – renlärigheten: den efterreformatoriska lutherska teologin främst under 1600-talet. Den grundade sig på de lutherska bekännelse-skrifterna och ansåg att Bibeln var den enda utgångspunkten för tros läran.
- 69, 1 *Jungfru Marias nyckelpiga* – sjuprickig nyckelpiga.
- 70, 13 *kasta kronvägg* – spel som i sin enklaste form går ut på att ett mynt kastas mot en vägg, och vinnaren är den som har gissat rätt vilken sida av myntet som pekar uppåt.
- 70, 34 *Sicken* – äsch; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 71, 4 *betänkligt* – oroande, oroväckande.
- 71, 10–13 *Och kejsarens döttrar, de kommo från Rom, [...] Guldkåraste min!* – Verser ur en sånglek som förekommer i ett flertal varianter i den svenska folkmusik-traditionen i Finland (se *Finlands svenska folkdiktning V*, 3. *Sångelekar* 1967, s. 304–311). Topelius citerar sångleken även i novellen »Bruden» (HT 1846; ZTS IV, s. 154).
- 72, 24–25 *huld eller skyld* – vän eller släkting; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 74, 6–7 *Tobias' ledsagare? [...] En engel* – I den apokryfiska Tobits bok berättas om Tobits son Tobias som på en resa åtföljs av ängeln Rafael.
- 74, 16 *spånen* – parallellform till 'spånet'.
- 74, 31 *snörband* – snöre som löper runt ett spinnrockshjul; SAOB har detta be-lägg av Topelius.

- 75, 11 *lärf* – linnetyg.
- 75, 12 *kammarduk* – batist.
- 75, 13 *de nio Muserna* – sångens, musikens och poesins gudinnor i antik mytologi.
- 75, 14 *Sara kallade sin man Abraham herre* – Anspelar på 1 Pet. 3:6 där hustrur uppmanas att underordna sig sina män på samma sätt som Sara var lydiga mot Abraham.
- 75, 14 *aflopp* – variant av 'avlöpte'.
- 75, 16 *husesam* – huslig; förekom i svenskan i Finland.
- 75, 29 *prentadt* – omsorgsfullt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 76, 11 *underslef* – bedrägerier.
- 76, 26 *bofälligare* – mer förfallet.
- 76, 34 *prack* – besvär.
- 77, 2 *perlegull* – smeksam benämning på person som man tycker mycket om; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 77, 4 *träffeligt* – oerhört.
- 77, 14 *hugfålles* – är hågad att göra; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 77, 37 *dromedaren* – lunsen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 78, 24 *med afviga handen* – med utsidan av handen.
- 78, 30 *töfva* – dröja.
- 79, 14 *sextipunds-lass* – hästlass, mycket tungt lass (troligen avses 60 lispund, som motsvarar 510 kg).
- 81, 10 *schäsarnes och åbokärrornas* – två olika typer av lätta tvåhjuliga åkdon med fjädring.
- 81, 10 *legdes* – lejdes, hyrdes.
- 81, 12 *skjutslega* – avgift som erlades av resande till skjutsskyldig.
- 81, 13 *härintills trugat sig* – hittills tilltvingat sig.
- 82, 5–6 *Axel Oxenstjerna hade sagt om sitt besök i sydvästra Finland: der bo bestier!* – I riksrådets protokoll 25/8 1640, som Topelius citerar i föreläsningen 13/3 1865 (ZTS XV).
- 82, 8 *funderades* – grundades; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 82, 26–28 *Kyrkan har varit äggeblomman, [...] folkandens första vingar.* – Meningen ingår inte i följetongen i *Finland* (22/5 1886); *äggeblomman* – äggulan, här bildligt: första början.
- 82, 30–31 *ett gudeligt lefverne och skickliga seder* – gudfruktighet och ett anständigt levnadssätt.
- 82, 33 *stod theologen främst och dugde till allt, likasom i vår tid generalen* – Jfr samma yttrande i *Fältskärens berättelser* (trettonde berättelsen 1865), ZTS VII, s. 1172, r. 22–23.
- 82, 33–35 *1840 hotade tre andra fakulteter [...] första rangen* – Universitetens fakulteter hade av hävd rangordningen den teologiska, den juridiska, den medicinska och den filosofiska. Omkring 1840 rådde en situation där professorerna antingen saknade intresse för forskning eller primärt var filosofer och filologer som företrädesvis ägnade sig åt filosofisk spekulation eller filologisk exegetik, uppger universitetets historiograf Ivar A. Heikel (*Helsingfors universitet 1640–1940* 1940, s. 30, 414).
- 82, 35–36 *40 eller 50 år vidare framåt i tiden, när gudeligt lefverne icke mer anses nödvändigt för skickliga seder* – Topelius samtidskritiska kommentar bottnar i hans aversion både mot naturalismen i skönlitteraturen och mot sekulariseringen, se inledningen s. XVI, XXI f.

- 83, 6–7 *En af Åbo akademis förste professorer, den berömde Michael Wexionius, adlad Gyldenstolpe, har omständligt skildrat invigningsfesten.* – Michael Wexionius (ca 1608–1670), adlad 1650, var universitetets första professor i politik och historia och den filosofiska fakultetens första dekanus. I historiken *Natales Academiae Aboensis* (1648) beskriver han universitetets begynnelseked. Här och i de följande styckena återger Topelius Wexionius efter Jakob Grot, »Minnen af Alexanders-Universitetet», *Calender till minne af Kejsrerliga Alexanders-Universitetets andra secularfest* 1842, s. 10–15; jfr Topelius beskrivning av invigningen i *Finland framställt i teckningar* (ZTS XII, s. 91 ff.) och föreläsningen 13/3 1865 (ZTS XV).
- 83, 10–11 *lika många afdelningar som sånggudinnorna* – Sånggudinnorna eller muserna är nio till antalet i antik mytologi.
- 83, 13 *härpukor* – pukslagare med pukor av det slag som användes i militärmusiken.
- 83, 17 *veteran från Breitenfeld och från Lützen* – Slagen vid dessa orter ägde rum 1631 respektive 1632; vid Breitenfeld vann svenskarna en stor seger, vid Lützen vann svenskarna slaget men Gustav II Adolf stupade.
- 83, 20 *skedde musik* – framfördes musik; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 83, 23 *gratulation oratoria* – (lat.) gratulationstal, gratulationsharang.
- 84, 10–11 *krono- och skattehemmanen* – hemmanen där jorden ägdes av kronan respektive hemmanen där jorden ägdes av bönder; i båda fallen hade kronan rätt till avkastningen och uppbar (fastighets)skatt.
- 84, 13 *jordagods* – jordegendomar.
- 84, 17 *sekularverk* – verk som kommer att bestå i flera sekel; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 84, 21 *fjeska* – skynda, jakta.
- 85, 1–24 *Samma dag, [...] afsommade krigets väldige kämpe, den oförfärade Åke Henriksson Tott, [...] Rom. 14: 7–10.* – Efter »Kort berättelse om herr Achatii Totts Lefverne och Begrafning, ur en trovärdig Handskrift», *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 31/1 1771.
- 85, 13 *marskalken Melchior von Falkenberg* – landshövding i Åbo län och på Åland 1637–1642.
- 85, 13–14 *en i svart taft klädd stridshäst* – en stridshäst med schabrak av svart taft.
- 85, 14 *hufvudbaneret* – heraldisk vapensköld försedd med den dödes släktvapen som tillsammans med anvapen (jfr nedan: fäderne- och modernevapen) bars i liktåg som det här beskrivna.
- 85, 14 *Jöran Boije* – Göran Boije (d. 1660), adelsman och militär.
- 85, 18 *ataskors* – kors i atlastyg; atlas: ett slags sidentyg.
- 85, 21 *fruntimmer* – adelsdamer.
- 85, 22 *Utfärdspredikan* – predikan som på 1500- och 1600-talet brukade hållas innan liket fördes (från hemmet) till kyrkan.
- 85, 24 *likpredikan* – predikan som hölls från predikstolen vid jordfästningen och ofta innehöll personalia om den döda.
- 85, 26 *nyligen restaurerade Tottska grafkoret* – En kommitté »för återställandet af Åbo domkyrkas fornminnen» bildades 1865 och medverkade i restaureringen av bl.a. Tottska gravkoret. Topelius följde engagerat med arbetet. Arkitekten A. Nyström anser att restaureringen som genomfördes på 1860- och 1870-talet ofta verkställdes »i en för domkyrkan främmande, rik stil» (»Åbo domkyrka», *Nordisk familjebok* 33 1922).

- 85, 29–30 *Våra dagars jernväg är Mefistofeles med hans mantel* – I Goethes version av berättelsen om Faust (ty. orig. 1808) förflyttar sig titelfiguren och djävulsfiguren Mefistofeles från plats till plats med hjälp av dennes mantel: »Vi breda denna mantel ut, / Och strax man högre rymder gästar» (scenen i studerkammaren efter att avtalet ingåtts; Viktor Rydbergs översättning 1878, s. 100).
- 86, 15–16 *författningens sjunde bud* – det sjunde av de tio budorden: du skall inte stjäla.
- 86, 27 *86, 27 trojanska kriget och trojanska freden* – Syftar av allt att döma på Vergilius *Aeneiden*, se kommentar till 45, 35–37.
- 87, 15–16 *tisdagen, när trumpetaren på torget utbläste onsdagens fest* – Detaljerna om invigningen av universitetet i detta kapitel efter Jakov Grot, »Minnen af Alexanders-Universitetet» 1842, s. 10–15.
- 87, 19 *de förste studenternes antal steg ej högre än till 44* – Efter Jakov Grot, »Minnen af Alexanders-Universitetet» 1842, s. 19.
- 87, 34 *täcktes* – värdigades.
- 88, 2 *rappellerade* – påminde, återkallade till minnet.
- 88, 11 *derest* – ifall.
- 88, 20–21 *Karl Lindelöf, som stack ihjel Hans Jönsson i Borgå* – Dråpet ägde rum under ett dryckeslag 1638; båda var adelsmän och militärer, Carl Hansson Lindelöf (levde 1653) ryttmästare och Hans Jönsson Ållon knekthövisman.
- 88, 21–22 *Gustaf Stensson Tavast, som lät piska ihjel sin landbonde på Kurjala* – Ryttmästaren Gustaf Stensson Tavast flydde från Finland misstänkt för att ha dräpt en av sina arrendatorer, men återvände efter att Åbo hovrätt gett en skriftlig försäkran om fri lejd 1658.
- 88, 22 *gubernatorn i Viborg Karl Mörner* – Ämbetsmannen Karl Mörner (1605–1665) blev kammarråd 1639, landshövding i Viborgs län 1641 och generalguvernör över Ingermanland och Kexholms län 1645; *gubernator* – landsövding.
- 88, 22 *fastläsa* – läsa fast.
- 88, 31 *bardisanbärare* – bärare av en typ av stövapen som var i bruk främst under 1500- och 1600-talet.
- 88, 33 *Skapar han sig* – uppträder han; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 89, 23 *bandtler* – bantlär: axelrem.
- 89, 26 *stormhufva* – öppen hjälm med skydd för panna, nacke och kinder.
- 89, 27–28 *11 [...] 15 eller 18 fot* – 3,3 m, 4,5 m eller 5,4 m.
- 90, 1–5 *år 1640, [...] uppstälde Finland 17380 fältrustade krigare, [...] ordres att rycka ut* – Efter J. Mankell, *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria* 1 1870, s. 110 eller Mankell, »Uppgifter rörande svenska krigsmagten styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 250 f. Topelius ägde båda verken (Museiverkets förteckning över Topelius boksamling) och förefaller ha räknat med en befolkning i Finland på ca 300 000, om hälften antas ha varit män. Georg Zacharias Forsman (Yrjö Koskinen) uppskattar landets invånarantal till 400 000 (*Finlands historia från den äldsta tiden intill våra dagar* 1874, s. 235), M. G. Schybergson till högst 300 000 (*Finlands historia* 1 1887, s. 425). – *fältrustade* – utrustade för tjänst i krig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 90, 25–26 *öfra våningen [...] nedra våningen* – övre respektive nedre våningen, kongrensbojt efter 'våning' (fem.); SAOB 1947: 'nedre' hade ofta i äldre tid

- en mer eller mindre regelbundet genomförd kongruensböjning med ändelsen -e i maskulinum singularis och -a i övriga fall.
- 90, 37–38 *Georg Härtels mästerverk, hvilket staden Nürnberg förärade Gustaf Adolf och som kostade 9 750 gyllen* – I tysk litteratur uppges kabinettskåpet vara gjort av Melchior Baumgartner som likt sin samtida Johann Georg Härtel var en skicklig snickare i Augsburg (t.ex. *Allgemeines Künstlerlexikon* II:1 1806, s. 47; II:3 1808, s. 508 och Johann Heinrich Moritz Poppe, *Geschichte der Technologie* II 1810, s. 46). Även Olof Celcius nämner att Gustav II Adolf fick »kurirosakabinettet» i Augsburg, 1632 (*Uppsala universitetsbiblioteks historia* 1971, s. 292 f. [*Bibliothecæ Upsaliensis Historia* 1745, s. 141]). Topelius källa har inte gått att identifiera. – *gyllen* – benämning på olika slags guldmynt.
- 91, 2 *skriftyg* – skriv(bords)ställ.
- 91, 21 *föryttra* – avyttra, sälja.
- 91, 31 *Claude Ballin* – (1615–1678), framstående fransk guldsmed.
- 92, 7 *Barockt* – befängt, besynnerligt; ordvalet är här anakronistiskt, första belägget i SAOB är från slutet av 1700-talet.
- 92, 10–11 *tous les deux* – (fra.) både och.
- 92, 13 *Singuliert* – besynnerligt.
- 92, 18 *tåpig* – löjlig.
- 92, 19 *slamsiga* – löst hängande; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 92, 20 *lifstycke* – ärmlöst plagg för överkroppen.
- 92, 30 *dejan* – här: hushållerskan.
- 92, 37 *nedlåtenhet* – vänlighet i umgänge med personer i lägre social ställning.
- 93, 28 *förbemählte* – förut omnämnda.
- 93, 31 *Datum ut supra* – (lat.) givet som ovan (om ort och tid).
- 94, 1 *archivum* – (lat.) arkiv.
- 94, 3 *pretiosa* – dyrbarheter.
- 94, 16 *fasciner* – eller faskiner: hårt sammanbundna risknippen, användes bl.a. för att förstärka jordvallar vid befästningsarbeten.
- 94, 20–21 *Öfverste Gordon, ni tager befälet vid murarna*. – Följetongen i *Finland* (2/6 1886) avviker här från följetongen i *Nya Dagligt Allehanda* (NDA) och förstaupplagan: »Öfverste Birkenfeld, ledsaga hans durchlaucht markgrefven till bästa möjliga kvarter, och ställ vid porten en hedersvakt! Ni, öfverste Gordon, tager befälet vid murarna.»
- 95, 11–12 *andra gången det svenska och finska kavalleriets hästar drucko ur Donau* – Det är oklart vad Topelius syftar på med »andra gången»: Gustav II Adolf hade redan i april 1632 före den berömda övergången av Lech korsat Donau vid Donauwörth, och under ledning av hertig Bernhard av Sachsen-Weimar hade svenskarna i november 1633 erövrat Regensburg som ligger vid floden.
- 95, 14 *Königsmark* – Hans Christoff Königsmarck (1600–1663), tysk militär i svensk tjänst från 1631, generalmajor av kavalleriet 1640, senare riksråd och fältmarskalk.
- 95, 18 *arriergarde* – eftertrupp.
- 95, 19 *Erik Slange* – Erik Slang (d. 1642), militär av finsk adelsläkt.
- 95, 23 *stöt till mig i Cham* – bege dig snabbt iväg och förena dig med mig i Cham.
- 96, 10 *svältlägret* – lägret präglad av svält; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 96, 14 *fältslangor* – lättare artilleripjäser med liten kaliber och långt eldrör.

- 96, 17 *musköthålls* – räckvidden för ett muskötskott.
- 96, 18 *ströfpartier* – strövkårer, rekognoscerande trupperheter.
- 96, 20 *Mercys* – Franz von Mercy (d. 1645), tysk fältherre i kejserlig tjänst under trettioåriga kriget.
- 96, 20 *von Gerdtén* – möjligen Vilhelm von Gertten (d. 1668), tjänstgjorde i Alexander von Essens värvade infanteriregemente åtminstone 1634–1635, kapten 1638.
- 97, 13–14 *Kinnemund*, [...] *Taube* – troligen överstelöjtnanterna Tomas Kinninmond (adlad Kinnemond, d. 1657), skotskfödd militär i svensk tjänst, respektive Evert Taube (J. Mankell, »Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 258).
- 97, 16 *förtraf* – förtrupp under frammarsch.
- 97, 25 *erkehertig Leopold Wilhelm och Piccolomini* – Leopold Vilhelm (1614–1662), ärkehertig av Österrike och överbefälhavare för den kejserliga armén 1639–1643 samt 1645–1647, respektive Ottavio Piccolomini (1599–1656), italiensk fältherre i kejserlig tjänst.
- 97, 25–27 *kejserliga härens hufvudstyrka, omkring 20 000 man, [...] 10 000 man samman-smultna svenska hären* – Styrkorna förmodligen efter J. Mankell, »Öfversigt af svenska krigshistoriens viktigaste händelser sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 172.
- 97, 28 *kastat sig in i vestra Böhmen*. – Följetongen i *Finland* (3/6 1886) fortsätter med två meningar som inte ingår i de andra textvittnena: »De kejserlige anryckte med 7 regementen infanteri, 11 regementen kavalleri och starkt artilleri, inalles 20,000 man. Slanges styrka räknade nära 2,000 man kavalleri af spridda korpser under öfverstarne Birkenfeld, Herkhin, Kinsky och unge markgreffen af Baden Durlach, men endast 250 man infanteri, likaledes af spridda fördelningar.»
- 97, 38–98, 13 *Han framräckte högra armen [...] besvaras med en kula* – Jfr Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 183): »Slange genmälte, 'att han skulle försvara sig, så länge han hade högra armen kvar,' (den venstra hade han mistat i lägret vid Saalfeld) och han tillade, 'att nästa budbärare skulle till svar erhålla endast en kula genom hufvudet.' Erkehertigen sände dock en trumslagare med nya förslag; men Slange höll ord, och trumslagaren föll.» Se även s. 105, r. 26–36 nedan.
- 98, 7–8 *Leonidas [...] vid Thermopyle* – Spartanen Leonidas ledde det allierade grekiska försvaret mot perserna vid Thermopyle 480 f.Kr. och gav jämte 300 spartaner och 700 tespier sitt liv för att täcka den grekiska reträtten.
- 98, 19 *furage* – hästfoder.
- 98, 30 *dagkarl* – daglönare; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 98, 37 *Tillys* – Johann Tserclaes Tilly (1559–1632), tysk fältherre som var katolska ligans överbefälhavare från 1609 och från 1630 även den kejserliga arméns; sårades dödligt vid svenskarnas övergång av Lech.
- 100, 13 *brèche* – bräsch, öppning.
- 100, 27 *afbidade* – inväntade.
- 101, 7 *Sidoanfallen mot staden hade icke varit af någon betydighet*. – I följetongen i *Finland* (5/6 1886) föregås meningen av: »Neunburg är beläget på södra stranden af en liten flod, Schwartzach, ett af Donaus vidt utgrenade till-

- flöden. På norra sidan var således staden tryggad af floden. Lättare kunde den angripas från öster och söder, men här åsyftades endast en diversion.»
- 101, 11 *spoliera* – göra slut på.
- 101, 37 *liftjenare* – personliga tjänare.
- 102, 1–9 »*Kommen, låtom oss gå upp till Herrens berg, [...] vi skole vandra i Herrens vår Guds namn evinnerligen.*» – Mik. 4:2–5.
- 102, 6 *örliga* – kriga.
- 102, 17–18 *Oliver Cromwells* – (1599–1658), engelsk militär och statsman, sträng puritan.
- 102, 22–23 *hvarje folk må vandra i sin Guds namn* – Anspelar på Mik. 4:5.
- 102, 27 *samvetsfrid* – här liktydigt med samvetsfrihet: frihet för var och en att bekänna sig till valfritt kristet samfund.
- 103, 1 *bollverk* – formvariant av 'bålverk': förskansning, avspärning som fungerar som försvarsverk; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 103, 13 *krutlunta* – lunta: ett med brännbara ämnen impregnerat snöre eller rep som användes för att antända laddningar; konstruktionen 'krutlunta' förefaller Topelius egen.
- 103, 14 *tjugu alnar* – 12 m.
- 103, 21 *handpenning* – här: belöning, ersättning; egentligen penningssumma eller värdeföremål som utbetalas som tecken på att ett avtal slutits; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 103, 23 *Koschels* – Avser antagligen Andreas Koskull (d. 1676), överste vid Åbo läns infanteri från 1635 och landshövding i dels Dorpat, dels Viborgs län från 1642 (»Koskull, släkter», *Svenskt biografiskt lexikon*). Namnet, inklusive genitivformen, har Topelius förmodligen plockat ur J. Mankells »Uppgifter rörande svenska krigsmagts styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet» (1865), där stavningen varierar (se s. 258, jfr s. 244, 251 f., 257).
- 104, 8 *konung Davids 130 psalm* – Ps. 130.
- 104, 10–16 *Gustaf Adolfs krigspsalm, [...] Thy låt ej modet falla!* – Hymnen inleds med versen »*Verzage nicht, du Häuflein klein*» i den tyska ursprungstexten. Författarskapet är omtvistat: som tänkbara upphovsmän har Gustav II Adolf själv, hans hovpredikant Jakob Fabricius (1593–1654) och den tyska teologen Johann Michael Altenburg (1584–1640) föreslagits. Johan Olof Wallin översatte och bearbetade psalmen till 1819 års psalmbok (nr 378) (James Mearns, »Altenburg, Johann Michael», *A Dictionary of Hymnology* 1957; Bengt Hildebrand, »Jacob Fabricius», *Svenskt biografiskt lexikon*). Jfr *Fältskärens berättelser* (första berättelsen 1851), ZTS VII, s. 70.
- 104, 28 *frisedel* – intyg som anger att man får åtnjuta en förmån (här bildligt); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 104, 33–105, 1 *Gud med oss! [...] Den gamla segervana lösen* – »Gud med oss!» hade varit svenskarnas lösen bl.a. vid Breitenfeld 1631.
- 105, 13–14 *grefve de Suys* – Ernst Roland von Suys und Tourabel (d. 1645), tysk militär i kejsrerlig tjänst, generalfälttygmästare 1639.
- 106, 2 *fyrbollrar* – ihåliga träkulor eller lärftpåsar fyllda med en blandning av brännbara ämnen.
- 106, 10 *jägarekedja* – kedja av soldater som tillhör lätt och rörligt infanteri och framrycker i spridd formation.

- 106, 25 *öfverstarne Gayling, Gonzaga, Briganza och Kolbe* – Heinrich Christoph Gayling von Altheim (1604–1650), Annibale Gonzaga (1602–1668), Duarte de Bragança (1605–1649) och Andreas Kolb von Reindorf (d. 1666); samtliga befälhavare i kejsarlig tjänst under trettioåriga kriget.
- 106, 26 *jernhufvor* – enkla, åtsittande järnhjälmar utan brätten; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 107, 2 *behjertade* – modiga, tappra.
- 107, 3 *Kinsky* – Jaroslav Petr Kinsky (d. 1669), böhmisk militär i svensk tjänst.
- 107, 6 *båtade* – hjälpte, gagnade.
- 108, 2–4 *En samtida berättelse tillägger, att tre karosser med fruntimmer, [...] medföljde tåget.* – Uppgiften återfinns i *Theatrum Europaeum* IV 1643, s. 638. I följetongerna (NDA huvuduppl. 28/5 1886, *Finland* 9/6 1886) fortsätter stycket med: »Mest sörjde Slange att se sin unge skyddsling, markgrefven, bland fångarnes antal.» Topelius har strukit meningen i sättningsmanuskriptet till förstaupplagan (NB Coll. 244.167).
- 108, 33–34 »*den svenske Leonidas*» – tillnamn som Erik Slang har fått med anledning av försvaret av Neunburg (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 184); anspelar på den berömda spartanske kungen, se kommentar till 98, 7–8.
- 109, 13 *fransmannen Guebriant* – Jean Baptiste Budes de Guébriant (1602–1643), i tjänst hos Sveriges allierade hertig Bernhard av Sachsen-Weimar från 1635 till dennes död 1639, fick därefter hertigens trupper att övergå i fransk tjänst och tog befälet över dem 1640; marskalk av Frankrike 1642.
- 110, 5 *mellanhandlande* – mellanhänder; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 110, 15 *Judengasse* – (ty.) »Judarnas gränd».
- 110, 24 *mäktigt penningfurste, som huset Rothschild i våra dagar* – Den judiska finansfamiljen Rothschild hade under 1800-talet självständiga, men sinsemellan samarbetande, bankenheter i Frankfurt am Main, Wien, London, Neapel och Paris, och hade stort ekonomiskt samt politiskt inflytande i Europa.
- 110, 37–38 *oaktadt Mose lag, en verldsborgare, som värderade alla nationer och alla trosbekännelser lika* – Avser troligen stadganden i bl.a. 2 Mos. 23:23–24, 23:31–32 och 5 Mos. 23:3 om att judar inte får beblanda sig med icke-judar.
- 111, 4 *brandskattad* – i krig tvingad att erlægga pengar eller förnödenheter (till fienden) för att undgå plundring.
- 111, 15 *passah-fest* – pesach, judisk påskfest.
- 111, 36 »*Hans blod komme öfver oss och våra barn!*» – Matt. 27:25; folkets (judarnas) svar till Pilatus som frånsäger sig ansvaret för domen över Jesus efter att folket krävt att Jesus skall korsfästas, d.v.s. de och deras efterkommande tar på sig skulden om han är oskyldig.
- 112, 24 *sefardim* – (hebr.) sefarderna: ättlingarna till de judar som levde i Spanien och Portugal före fördrivningen 1492.
- 113, 7 *Öfverste Di Caretto* – Francesco Antonio del Carretto, italiensk befälhavare i kejsarlig tjänst.
- 113, 16 *billigt* – rimligen.
- 113, 23 *soldnären* – legosoldaten; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 113, 29 *Jehovas* – Jehova, liksom Jahve, är en tolkning av JHVH, namnet på israeliternas Gud och gudsnamnet framom andra i judendomen.
- 114, 6 *van Dyck* – Anthonis van Dyck (1599–1641), flamländsk målare, hovmålare i England från 1632.

- 114, 15 *samlande* – som sparar ihop; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 114, 30 *Talmud* – (hebr.) lära, judendomens främsta samling av muntligt traderad undervisning.
- 115, 8–9 *våra fäders Ruth* – I Ruts bok i Gamla Testamentet berättas hur änkan Rut blev stammoder till kung David.
- 115, 9–11 *Höga visan: Jag är en blomma från Saron, [...] blomstren uppgå på marken* – Höga v. 2:1 och 2:11–12; blomman från Saron, en fruktbar slätt i Palestina, är en symbol för oskuld och renhet.
- 115, 21–22 *Gör med dem, [...] Midjan, med Sisera, med Oreb, Zeeb [...] furstar!* – Midjan eller midjaniterna är ett i Gamla Testamentet omnämmt folk som förtryckte israeliterna. I Dom. 6–8 berättas hur israeliterna under Gideons ledning besegrade dem och dräpte hövdingarna Oreb och Seeb (7:25). Sisera var en kanaaneisk härförare som förtryckte israeliterna, led ett nederlag mot dem och därefter mördades av Jael i hennes tält (Dom. 4, 5:24–27). Formuleringen efter Ps. 83:10–12.
- 115, 22 *stofthvirvel* – tromb.
- 115, 35–116, 3 *Esaias ord: [...] jern för sten ...* – Jes. 60:1, 60:10 och 60:14–17.
- 115, 35 *Statt* – stå.
- 116, 36 *en Jehu, en Josua* – Jehu var kung i Israel 845–818 f.Kr. och lät enligt Gamla Testamentet döda den kanaaneiska guden Baals tjänare (2 Kon. 10). I Josuas bok berättas hur Moses efterträdare Josua ledde de israelitiska stammarnas erövring av Kanaan.
- 116, 38 *Gog och Magog* – här: judarnas fiender; egentligen fientliga folk från jordens fyra hörn (Upp. 20:7–10).
- 117, 16 *Galilei* – Galileo Galilei (1564–1642), italiensk naturforskare, känd inte minst för astronomiska upptäckter och konflikten med teologer och konservativa naturfilosofer om den heliocentriska världsbilden.
- 118, 1 *Paraplymakare* – här förmodligen med innebörden: en som skyller ifrån sig.
- 118, 1 *föraktlig* – föraktfull.
- 118, 3–4 *valplatserna* – stridsplatserna.
- 118, 5 *jägarnes patron, sankt Hubert* – Hubertus (ca 656–ca 727) är jägarnas skyddshelgon i den katolska kyrkan.
- 118, 32 *osömmade* – som saknar sömmar.
- 118, 36 *silfverflotta ankom från Peru* – De peruanska silverfyndigheterna upptäcktes i mitten av 1500-talet, vid samma tid som landet hade blivit spansk koloni. Det utvunna silvret transporterades med spanska fartyg till moderlandet.
- 118, 36 *principalen* – uppdrags- eller arbetsgivaren, chefen.
- 119, 3–4 *förskrifning på skeppsumgålderna* – skriftlig förbindelse att pantsätta sjöfartsavgifterna.
- 119, 8 *Ostindiska kompaniets* – East India Company, lukrativt brittiskt handelskompani grundat 1600.
- 119, 16 *janitscharerne* – soldaterna i turkiska sultanens elitgarde.
- 119, 21–23 *missnöjda partiet mot kardinal Richelieu. [...] hertigen af Orléans* – Hertig Gaston d'Orléans (1608–1660) motsatte sig sin brors, Ludvig XIII:s, och dennes förste minister kardinal Richelieus (Armand-Jean du Plessis) regering och deltog i upprepade sammansvärjningar och uppror mot den senare.

- 119, 29 *öfverhofmarskalken grefve Trautmannsdorff* – Maximilian von Trauttmansdorff (1584–1650), österrikisk diplomat och statsman, kejsarens ledande minister från 1634.
- 120, 10 *antagliga* – acceptabla.
- 121, 9 *Gyllene skinnets orden* – Ridderorden som Filip III av Burgund instiftade 1429 och vars stormästerskap övergick till huset Habsburg 1477. Ordens-tecknet är ett gyllene vädursskinn som hänger under en rödemaljerad eldsflamma med en flintsten i mitten.
- 121, 11–13 *äldre broders död och den mera energiske fadrens [...]* rikets gamla kejsar *thron* – Ferdinand III efterträdde sin far Ferdinand II som tysk-romersk kejsare 1637. Äldre brodern Johan Karl hade dött 1619.
- 121, 32–33 *lofva!* [...] *En annan fråga blir hvad man håller* – Tanken att en furste inte kan eller bör hålla vad han har lovat om löftet kan användas mot honom eller omständigheterna förändras finns i Machiavellis *Fursten* (kap. 18, ita. orig. 1532).
- 123, 2 *helst* – i synnerhet.
- 123, 3 *Moloch* – här: omättningsbara vidunder.
- 126, 8 *Aus Schweden* – (ty.) från Sverige.
- 126, 13 *rikslofliga* – mycket lofvärda.
- 126, 15–16 *mosaiske holländske bankirerne, som [...] stå under borgerlig lag* – Inställningen till judar var mer tolerant i Nederländerna, i synnerhet i Amsterdam, än i de flesta andra länder i Europa, och för judarna där gällde i stort sett samma lagar som för det kristna borgerskapet (se t.ex. avsnitt av Daniel M. Swetschinski i *The History of the Jews in the Netherlands* 2002, s. 70 f. och Shmuel Ettinger i *A History of the Jewish People* 1976, s. 758 f.).
- 126, 17–18 *inquisition* – katolsk kyrklig domstol som rannsokade och dömde icke-rättroende.
- 127, 13–20 *sinnrika pinomedel. [...] offren till bekännelse* – Troligen efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 51.
- 128, 22–29 »*Jakob drog ut från Beer Seba [...] bevara dig hvar du går.*» – 1 Mos. 28:10–15.
- 130, 35 *Niirschan* – Stadens tyska namn är Nürschan, se den textkritiska redogörelsen s. 550.
- 131, 10 *tvåtusen alnar* – 1,2 km.
- 131, 24 *ave* – Syftar på bönen Ave Maria.
- 133, 37 *namn efter påfven* – Urban VIII, egentligen Maffeo Barberini (1568–1644), påve från 1623.
- 134, 18 *konstigt* – konstrikt.
- 135, 14 *bevågen* – gunstig, välvillig.
- 135, 19 *eho* – vem än.
- 137, 12–13 *Två svenske fältherrar hafva segrat fotlöse i hängbår; en tredje, [...]* *Pultava*. – Den första som åsyftas är Johan Banér (se kommentar till 55, 29–30), den andra Lennart Torstenson vilket framgår nedan, den tredje Karl XII som hade sårats i foten före nederlaget vid Poltava 1709 och lämnat befälet till fältmarskalk Carl Gustaf Rehnskiöld; *fotlöse i hängbår* – liggande på sjukbår eftersom de har haft svårt att stå på benen; SAOB har detta belägg på 'fotlös' av Topelius.
- 137, 17 *hufvudlösa* – som saknar ledare; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 137, 23–26 *gikten kommenderade halt*. [...] *uppviglare smögo sig in i fältlägren* – Tro-
ligen efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 203 ff. eller Erik
Gustaf Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 362–365.
- 137, 32–33 *när Magdeburg förstördes, när Pasewalks invånare nedhöggos* – Båda städerna
plundrades och brändes av de kejsrerliga, Pasewalk 1630 och Magdeburg
1631. Under härjningen av Magdeburg massakrerades två tredjedelar av
stadens 30 000 invånare (Nils Erik Villstrand, *Sveriges historia 1600–1721*
2011, s. [104]).
- 137, 34–35 *memiskoslagtaren Götz, [...] mordbrännaren Holk* – Johann von Götz eller
Götzen (1599–1645), tysk befälhavare som först stred för de protestantiska
men övergick till de kejsrerliga 1626, respektive Henrik Holck (1599–1633),
dansk befälhavare som likaledes övergick i kejsrerlig tjänst (ca 1630). Holck
blev anförare för ett ryktbart kavalleriregemente 1632. Fryxell beskriver
honom som »en oförfärad och rask krigare, men utsväfvande, lastfull,
grym och plundringslysten. Holk och hans jägare voro föremål för hela
Tysklands fruktan och afsky» (*Berättelser ur Svenska Historien* 6 1833, s. 215).
- 138, 2–4 *Vid Lützen, säger Schiller, hade lifvet förlorat sitt värde, när den bäste och ädl-
aste icke mera fanns till*. – Efter *Geschichte des dreißigjährigen Kriegs* (1792,
s. 339). Topelius återgav Schillers syn på Gustaf Adolfs död redan i *Fält-
skärns berättelser* (första berättelsen 1851; ZTS VII, s. 71, r. 14–16).
- 138, 4 *stod lifvet så i vanpris* – värderades livet så lågt; SAOB har detta belägg på
'vanpris' av Topelius.
- 138, 13–14 *Gallas lyckades gång efter gång, [...] förstöra manstarka härar*. – Fältherren
Matthias Gallas (1584–1647) fick epitetet »härförstöraren» för den ringa
omsorg han visade sina trupper i fråga om inkvartering och materiellt
understöd (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 47).
- 138, 17 *egendomligt* – särpräglad.
- 139, 7 *det lilla kriget* – gerillakriget.
- 139, 28 *Paulinerkollegiet* – det tidigare dominikanerklostret i Leipzig som på
1540-talet hade övertagits av universitetet.
- 139, 32 *praktikabla* – framkomliga; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 140, 23–24 *19 000 man stark, 13 000 till häst och 6 000 till fots* – Topelius uppger här
samma styrka på den kejsrerliga hären som i föreläsningen 24/2 1865 (ZTS
XV), jfr J. Mankell: 18 000 man, varav 12 000 ryttare och 6 000 fotsoldater
(»Öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser sedan slutet af
femtonhundratalet» 1865, s. 180).
- 140, 33 *bivuakerat två nätter* – tillbringat två nätter under bar himmel.
- 141, 2 *dessein* – stavningsvariant av 'dessäng': plan.
- 141, 7 *replierat på* – dragit sig tillbaka till.
- 141, 22 *Dagen derpå, den 22 oktober*, – Följetongen i NDA (huvuduppl. 21/6 1886)
har här: »Mot förmodan rörde sig fienden icke den dagen. Man skärm-
ytslade vid förposterna. Först på tredje dagen efter rapporten, den 22 okt-
ober, [...]».
- 141, 30 *approcherna* – anfallsverken, skydden för belägrarna i form av löpgravar
och vallar.
- 141, 31 *förnaglade kanoner* – kanoner som tillfälligt gjorts obrukbara genom att
slå en spik i fänghålet, d.v.s. hålet i kanonen där laddningen antändes.
- 144, 2 *varaktig* – stridsduglig, vapenför, värdig att bära vapen.

- 145, 21 *Reveillen* – reveljen: väckningssignalen.
- 145, 33 *Svenska hären räknade 9 000 ryttare och 6 000 man fotfolk*. – Överensstämmer med J. Mankell, »Öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 180.
- 145, 34–146, 5 *Det var svenskar, finnar, [...] de kejserliges högra flygel*. – Beskrivningen av slagordningen förefaller i huvudsak efter Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 212), kompletterad med uppgifter ur J. Mankells *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria* (1870, s. 113) och *Theatrum Europaeum* IV (1643, s. 941 f. och efterföljande illustration över slagordningen).
- 146, 16–17 *lätta kanoner, »halfva kartauer»* – Kartaur (även kartov och kartog) är benämningen på kanoner med relativt korta eldrör som användes från 1500- till 1700-talet. Halvkartauner sköt kulor med en vikt på 24 skålpund (ca 10 kg).
- 146, 25–34 *I samma sekund förnams det egendomliga hvinandet af en kedjekula. [...] Luast fördes hopplös till fältskären vid reserven*. – Troligen efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 212. Att det var fråga om en kedjekula framgår av Carl Gustav Wrangels kortfattade redogörelse i ett brev som återges i Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 371. Sekreteraren Luast är av allt att döma en fiktiv gestalt; han förekommer inte alls hos Geijer, medan Fryxell meddelar att kulan »stannade slutligen i läret på en fältskrifvare». I föreläsningen 24/2 1865 (ZTS XV) uppger Topelius att statssekreteraren Lars Grubbe och dennes kanslist Márten Qvast blev dödade av kulan. – *kedjekula* – kanonprojektil bestående av två kulor eller halvklot som är fästa vid varandra med en liten järnkedja.
- 147, 11 *gratiösa* – graciösa.
- 148, 19 *karteschelden* – skjutningen av skrotfyllda artilleriprojektiler för verkan mot levande mål på nära håll.
- 148, 23–29 *Königsmark i andra linien såg faran [...] kastade sig Piccolomini förgäfvos mot denna punkt* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 212 f.
- 148, 32 *en Sandels vid Pardala* – Anspelar på Runebergs »Sandels» som börjar med verserna »Sandels han satt i Pardala by, / Åt frukost i allsköns ro» (*Fänrik Ståls sägner* 1848; SS V, s. [78]–86). Johan August Sandels var brigadchef under kriget 1808–1809.
- 148, 33 *aktionen* – striden; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 149, 4–5 *gå bröstgänges* – kämpa man mot man.
- 149, 5 »*furia*» – häftighet, våldsamhet.
- 149, 15–19 *Liljehöök såg de kejserliges venstra flygel vika [...] visat de sina vägen till seger*. – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 213.
- 149, 33–35 *De hade förlorat inemot 5 000 döde, 4 500 fångar, [...] ethundranittio fanor*. – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 213 f.
- 149, 36–37 *Bland fångarne sågos De Suys och Fernamond*. – Efter *Theatrum Europaeum* IV 1643, s. 940.
- 150, 2–6 *Regementet Madlot, som tagit till flykten [...] hvar tionde man och blef arkebuserad*. – Efter *Theatrum Europaeum* IV 1643, s. 952.
- 150, 7 *Svenska hären hade förlorat [...] 5 000 man döde* – I följetongen i NDA (huvuduppl. 25/6 1886) uppges antalet svenska döda vara 2 000, i följetongen i Finland (14/7 1886) 5 000. Det förra talet är det samma som hos Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 214), medan det senare

- ligger närmare J. Mankells »4 000 man i döde och sårade» («Öfversigt af svenska krigshistoriens viktigaste händelser sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 180).
- 152, 7 *vårdtecken* – här: minnesmärken.
- 153, 14–15 *Taavi, [...] berättelsen om Wittstock och »Kräcken»* – Se kap. 9 »Wittstocks minne», s. 59, r. 13–s. 62, r. 9.
- 154, 11–12 »*hvit kalf och rö, vill han ej lefva, får han dö*» – Variant av det både i Sverige och i Finland förekommande ordstäv »Kalven vit och röd – vill han ej leva, så får han dö» (*Finlands svenska folkdiktning III. Ordstäv*, utg. Väinö Solstrand, 1923, s. 130). Ordstävet förekommer även i *Fältskärnas berättelser* (tolfte berättelsen 1864; ZTS VII, s. 961).
- 154, 19 *spärridten* – dusten.
- 154, 26–27 *ändtligen* – slutligen.
- 154, 29–32 *Staden fick betala 130 000 riksdaler [...] Erik Slange begrofs [...] Nikolai-kyrkan.* – Efter *Theatrum Europaeum* IV 1643, s. 947.
- 154, 35 *Purra palt i dem om kriget* – här närmast: berätta skräror eller på skämt lögnaktiga historier om kriget för dem; *purra palt i* – egentligen lura, narra; uttrycket har förekommit i svenskan i Finland.

ANDRA DELEN. DE TRE

- 159, 1 1. *Vågornas lekboll.* – I följetongen i NDA (huvuduppl. 1/4 1887) föregås kapitlet av en sammanfattning av första delens innehåll för nya läsare: »Natten mot den 8 december 1626 föddes i Kaskas torp, Karis socken i Nyland, en gosse och en flicka, tvillingsbarn af okänd moder, en utblottad, vandrande ung kvinna, som dog i torpet. Vid deras dop tillkallades som faddrar fältmarskalken Åke Tott och presidenten Jöns Kurk, hvilka tillfälligtvis under en resa tagit nattläger i torpets närhet. Gossen, kallad Bennu eller Benjamin, upptogs som barn af herr Åke; flydde för ett vådaskott till Tyskland, tjenade under Erik Slange vid stormningen af Neunburg och i andra slaget vid Breitenfeld 1642, hvarefter han, sårad, fick åtfölja den kurir, som öfverbragte segerbudskapet till Stockholm. Flickan, Hagar benämd, uppväxte i torpet till sitt 14:de år, utmärkte sig genom en ovanlig vetgirighet, upptogs sedan af presidenten Kurk och åtföljde honom till Sverige. Sammanställningen med drottning Kristina förklarar af tidehvarfvets tro på stjernornas inflytande, enär dessa barn voro födda samma natt som hon och under samma himmelstecken.»
- 159, 5–7 *jernkanoner [...] kronans kommissarie herr Louis de Geer nyligen begynt tillverka* – Finans- och industrimannen Louis De Geer (1587–1652) från Liège gjorde stora investeringar i den svenska industrin från 1620-talet: han anlade manufakturer, arrenderade flera kronobruk och fick monopol på järnkanongjutningen. De Geer bidrog till skapandet av den svenska järnkanonexporten genom Finspångs styckebruk som han ägde från 1641, han blev naturaliserad samma år.
- 159, 18–19 *för styrbordshalsar* – med vinden från styrbord.
- 159, 19 *vallen* – kusten.
- 159, 27–160, 3 *Herman Fleming var son till den berömda riksamiralen Klas Fleming [...] reduktionsman och en af de mest inflytelserike stormän under Karl Gustafs regering* – Klas Larsson Fleming (1592–1644) blev riksråd 1625, amiralitets-

- råd och överståthållare i Stockholm 1634 samt amiral 1644. Sonen Herman Fleming (1619–1673) studerade skeppsbyggnadskonsten i Holland i början av 1640-talet och gick i holländsk örlogstjänst 1642. Senare hemkallad gjorde han karriär i amiralitetet och som inflytelserik ämbetsman med ett starkt intresse för reduktionen, d.v.s. indragningen till kronan av förlånade och donerade egendomar, under Kristina och Karl X Gustav.
- 160, 9–10 *Fäller du af* – fallar du av: styr du segelfartyget åt läsidan; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 160, 10 *Lova* – styr segelfartyget upp mot vinden.
- 160, 14 *becktröja* – skämtsam benämning på sjöman; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 160, 14 *håll strecket* – håll kursen.
- 160, 16 *preja* – tränger in på.
- 160, 35 *Ändtligen* – slutligen.
- 161, 12 *Tacitus* – (ca 55–117), romersk ämbetsman och historiker vars centrala verk är en flerdelad skildring av Roms historia under det första århundradet e.Kr.
- 161, 25–26 *äldsta dottern jungfru Barbro, som sades vara förlofvad med herr Gustaf Evertson Horn* – Den historiska Gustav Evertsson Horn (1614–1666), militär och blivande riksråd, var ännu vid denna tid (1642) gift med Maria Mörner (1619–1643). Han och Barbro Kurck (d. 1658) gifte sig 1644.
- 161, 33 *koff* – typ av mindre lastsegelfartyg med flat botten.
- 162, 5–6 »*Fängelse med möjlighet att drunkna*» [...] C. G. Ehrensvärd – pro C. A. (Carl August) Ehrensvärd (1745–1800), sjömilitär, konstteoretiker och tecknare; citatet har inte gått att identifiera.
- 162, 14 *fastläsas* – fastläsas.
- 162, 17 *underbara* – märkvärdiga.
- 162, 36 *de fotfallne tjänarne* – tjänarna som har svårt att stå på benen.
- 163, 10–11 »*Jag såg lifvets träd, och dess löf voro alla förvissnade, blott ett var grönt.*» – Citatet har inte gått att identifiera, jfr Topelius, *Evangelium för barnen* 1893, s. [129]: »En saga från gamla tider säger: Jag såg världens träd, och alla dess löf voro förvissnade, utom ett enda. Detta enda gröna löf hade Gud låtit växa på en förtorkad gren, för att det skulle blifva trädets nya rot, och för detta gröna löfs skull fick trädet lefva.»
- 163, 31 *essentia dulcis* – (lat.) ett slags universalmedicin innehållande bl.a. guld; läkaren Christian Friedrich Richter skapade receptet ca 1700 (Hörmann, »Richter, Christian Friedrich» 1889, s. 452 f.).
- 164, 21 *domestik* – här: tjänarinna.
- 165, 12 *kristning* – dop.
- 165, 17 *långs* – längs.
- 166, 12 *Lethes glömska* – Lethe är glömskans flod i grekisk mytologi.
- 168, 1–2 *Sök! Sök! Sök, och du skall finna till sist* – Alluderar på Matt. 7:7–8.
- 168, 16 *En avant!* – (fra.) Längre fram!
- 168, 22 *Adieu, mon plaisir!* – (fra.) Nu är det slut med det roliga!
- 169, 22 *töfvar* – dröjer.
- 169, 22 *vara så nedrig* – nedlåta sig.
- 169, 23 *nog* – helt visst (i finländsk svenska).
- 169, 24 *lärer fuller* – lär säkerligen.
- 169, 34 *te deum* – här appellativt i betydelsen lovsång; ursprungligen en fornkristen lovsång som inleds med orden *te deum laudamus*: (lat.) dig Gud lovar vi.

- 170, 2 *putset* – sprattet, upptåget.
- 170, 9 *stigmän* – stråtrövare.
- 170, 23 *munter* – rask; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 170, 28 *ledingens* – djävulens; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 170, 31 *causan* – orsaken.
- 170, 34 *efter* – eftersom.
- 170, 34 *skacklarna* – benen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 170, 36 *här är ramt* – här spökar det mycket (dialektalt); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 171, 6 *skogsriiddare* – stråtrövare; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 171, 17 *tarfliga* – torftiga.
- 171, 23 *dälder* – (mindre) dalar.
- 172, 8 *fängpannan* – urholkningen för krutet i eldvapnet (från 1600- och 1700-talet).
- 172, 23 *kjolsäck* – liten påse fastsydd vid kjolen eller hängande vid bältet.
- 173, 28 *kamelottsklädning* – kamlott: ett slags tjockt, glättat ylletyg eller ylle med blandning av gethår.
- 173, 29 *toilett* – klädsel, frisyr m.m.
- 174, 5 *afbidade* – inväntade.
- 174, 35–36 *Man har sagt om Kristina, att hon aldrig varit ett barn.* – Topelius källa har inte gått att identifiera.
- 175, 27–29 *Drottningen var den enda, som då hade rätt att kallas fröken, [...] adelns döttrar jungfrur.* – På 1500-talet var 'fröken' titel för en ogift furstedotter. Senare användes titeln även om grevedöttrar (de tidigaste beläggen på detta i SAOB är från 1600-talets första hälft). Under 1700-talet ersatte fröken jungfru-titeln inom adeln och inemot mitten av 1800-talet mamsell inom borgerskapet.
- 177, 8–14 *upptog boken och räckte henne [...] Det är Tacitus, [...] han är min* – SAOB anger i första hand reale och femininum som genus för 'bok', men även några belägg på maskulinum, bl.a. av Topelius ur *Läsning för barn 2* (1866). Här syftar 'han' dock på Tacitus, som metonymiskt står för såväl verket som exemplaret.
- 177, 37 *deshabillé* – vardagsklädsel, här: inte klädda för att ta emot besök.
- 178, 11 *officiösa* – ceremoniösa; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 178, 30 *det franska förbundet* – Sverige och Frankrike var i förbund under trettioåriga kriget: det första förbundet slöts 1631, det andra 1635 (stadfäst 1637).
- 178, 30–31 *Danmarks misstänkta hållning* – Kristian IV befarade att tyska landvinningar skulle ge Sverige tillfälle att anfälla Danmark i ryggen. Detta ville han förekomma genom att själv gå till anfall, men högadeln var obenägen till krig och riksrådet avslög hans återkommande begäran, bl.a. 1642, om medel att bygga upp den förfallna krigsmakten (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 219 f.).
- 179, 5 *fallne ur hakarne* – komna ur gängorna; förekom i svenskan i Finland; SAOB har detta belägg av Topelius. I följetongen i NDA (huvuduppl. 13/4 1887) står här »fallne från skyarne».
- 179, 9 *överhofmästarinna fru Beata Oxenstjerna, gift med Karl Bonde* – pro gift med Erik Ulfsparre (1577–1631); Topelius har förväxlat rikskanslern Axel Oxenstiernas syster och kusin som hade samma namn: systemen Beata Oxenstierna (1591–1621) var gift med Carl Bonde (1581–1652), medan kusinen

- Beata Oxenstierna (1591–1652) var gift med Erik Ulfsparré och tjänstgjorde som överhovmästarinna hos Kristina 1639–1647.
- 179, 13 *tillgången* – förloppet, tillvägagångssättet.
- 179, 37 *Hofläkaren* – livmedikusen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 181, 8 *jubilerande* – jublande.
- 181, 17 *profossen* – bödeln, befattningshavaren som verkställde kroppsstraff.
- 181, 23–24 *Man omtalar, just från 1642, att rikskanslern låtit straffa en tjänare, oakadt drottningens förbön.* – Topelius källa har inte gått att identifiera.
- 181, 27 *blyvatten* – vattenlösning av blyacetat som användes för att behandla kontusioner och hudinfektioner.
- 181, 37 *kindpustade* – örfilade.
- 182, 10 *Axel Oxenstjerna, konungen utan namnet* – Jfr Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 86: »Axel Oxenstjerna var under riksförmyndaretiden Sverges konung, icke till namnet, men till magten och gagnet.»
- 182, 13–14 »*den axel, kring hvilken världen (läs: samtiden) rörde sig*» – Så ska Frankrikes ambassadör i Stockholm Pierre Chanut (1604–1662) en gång ha sagt – på latin – och lagt handen på Axel Oxenstiernas axel (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 55).
- 182, 17–18 »*den store Gustafs dotter*» – Efter Axel Oxenstiernas sista ord 1654 (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 80 f.).
- 182, 31 *hugnelig* – glädjande, tillfredsställande.
- 183, 25–26 »*makalösa*», [...] *devisen på hennes ensliga storhet* – Devisen finns på en medalj som Kristina lät slå i Rom 1659. Medaljens åtsida visar hennes bröstbild och namn, framsidan fågeln Fenix på ett brinnande bål med MAKEΛΩΣ (»makelos») skrivet ovanför. Inskriften anspelar både på hennes ojämförliga egenskaper och på henne som ogift (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 282 f.; Bror Emil Hildebrand, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar* I 1874, s. 311).
- 183, 38 *täckes* – värdigas; uttryck för hövlig anmodan.
- 184, 18 *Stäket* – medeltidsborgen Almarästäket som raserades 1517.
- 184, 21 *en betänklig blick* – en blick som uttrycker farhågor; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 184, 25 *göra les honneurs* – agera värdfolk.
- 185, 12–13 *andra slaget vid Breitenfeld* – Se del I, kap. 21.
- 185, 22 *bivuaker* – bivacker: militära nattläger.
- 185, 27–28 *Det värsta i Ingolstadt var att icke få slåss för min unga drottning.* – Gustav Horn (1592–1657) var krigsfånge 1634–1642, längst i Ingolstadt.
- 186, 1–2 *hvars mod är tyst, [...] trotsar döden.* – Ur Runebergs »Den Femte Juli» (*Fänrik Ståls sägner* 1848; SS V, s. 48); Topelius har ändrat originalets »dess» till »hvars».
- 186, 4 *oskrymtad* – uppriktig.
- 186, 26 *morian* – mörkhyad person.
- 186, 30 *Salomo* – den israelitiska kungen på 900-talet f.Kr., känd för sin vishet.
- 186, 33 *lägenhet* – tillfälle.
- 187, 1 *tarfliga* – vanliga, folkliga.
- 187, 3 *Stjernhjelmen var nu 54 år* – Georg Stiernhielm föddes 1598, vilket egentligen gör honom till 44 år vid denna tid.
- 187, 4–5 *i antiqviteter* – om fornkunskap; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 187, 9–10 *borgerliga rättigheter* – de rättigheter som städernas borgerskap hade.
- 187, 22–23 *Gustaf Trolle* – (ca 1488–1535), ärkebiskop som riksföreståndaren Sten Sture d.y. belägrade på Almarestäket 1516–1517.
- 187, 23–30 *spiritus familiaris* [...] *beskyllning för hexeri* – Uppgifterna om Stiernhielms påstådda trollkonster återfinns t.ex. hos Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 14 1846, s. 83 f.; *spiritus familiaris* – (lat.) tjänande ande, behjälplig i svartkonsten.
- 187, 28 *nödigt* – knappast.
- 187, 33 *herr Lennart* – fältmarskalken och riksrådet Lennart Torstenson (1603–1651), överbefälhavare för den svenska armén i Tyskland från 1641.
- 189, 24 *nystfot* – nystvinda på fot.
- 189, 31 *sillfjerding* – silltunna som rymmer drygt 30 liter.
- 189, 36 *stickmörkt* – beckmörkt; förekommer i svenskan i Finland.
- 191, 34 *fjät* – steg.
- 193, 15 *kodrift* – boskapsflock som drivs.
- 193, 29 *collegium illustre* – (lat.) »det förnäma kollegiet»; namn på den av Johan Skytte grundade skolan för unga adelsmän som verkade i Stockholm 1626–1629.
- 194, 7 *med all gewalt* – till varje pris.
- 194, 10–11 *föraktligt* – föraktfullt.
- 194, 11 *de reformertes* – de som tillhör de reformerta kyrkorna, d.v.s. de riktningar inom protestantismen som härrör från de schweiziska reformatörerna Huldrych Zwingli (1484–1531) och Jean Calvins (1509–1564) verk.
- 194, 12–13 *Philippus Melancton* – Philipp Melancthon (1497–1560), Martin Luthers främsta medarbetare och författare till läroböcker och religiösa skrifter, bl.a. Augsburgska bekännelsen.
- 194, 15 *Calvin och hans anhang* – Se kommentar ovan till 194, 11.
- 194, 35–37 *kurfursten af Brandenburg vid denna tid* [...] *thronarfvinge Fredrik Wilhelm, den sedan så ryktbare »store kurfursten»* – Fredrik Vilhelm (1620–1688) hade efterträtt sin far som kurfurste 1640 och förhandlade vid denna tid själv om giftermål med Kristina. Genom politiska och militära framgångar lade han senare grunden till stormakten Brandenburg-Preussen.
- 194, 35 *formligen* – med iakttagande av alla formaliteter.
- 195, 26 *vån* – utsikt.
- 195, 28–29 *Konung Sigismunds tider voro då snarligen att förvänta*. – Alluderar på maktkampen om den svenska kronan mellan Sigismund, kung av Polen 1587–1632 och av Sverige 1592–1599, och hertig Karl, sedermera Karl IX, på 1590-talet.
- 195, 36 *Nädig fröken och kurprinsen äro syskonebarn* – Fredrik Vilhelm av Brandenburg var Kristinas kusin på modernet.
- 196, 12 *änskönt* – trots att.
- 196, 15–16 *räcka handen åt ett sitt syskonbarn, [...] två finnas* – Den andra som åsyftas vid sidan om Fredrik Vilhelm är Karl Gustav av Pfalz, sedermera Karl X Gustav, vars mor var Gustav II Adolfs halvsyster.
- 197, 9 *obeständig* – ombytlig, nyckfull.
- 197, 28–30 *Sara [...] kallade sin man Abraham herre* – Se kommentar till 75, 14.
- 198, 10–12 *Om jag gifter mig, [...] föder en Augustus [...] föda en Nero?* – Möjligen efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 68 eller Jacques Lacombe,

Drottning Christinas Historia 1765, s. 61; här ställs de romerska kejsarna Augustus (63 f.Kr.–14 e.Kr.) och Nero (37–68) mot varandra, den förra sinnebilden för en god och rättträdig härskare, den senare för en grym och utsvävande.

- 198, 19 *hugstor* – högsinnad, ädel.
- 198, 30 *Couche* – (fra.) plats!
- 198, 30 *osjälige* – som saknar själ.
- 198, 36 *ryggkarmar* – ryggstöd på stolar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 199, 18 *Deborahs* – den gammeltestamentliga »profetissan» och »domarinnan» Debora i Israel under domartiden, se Dom. 4–5.
- 199, 29 *undskyllan* – ursäkt.
- 201, 2 *matfriska* – glupska; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 201, 10 *tre väldiga Karlars tidehvarf* – Karl X Gustavs, Karl XI:s och Karl XII:s.
- 201, 19–23 *Danmark, som fått två korgar, [...] alla spekulerade på den nu lediga jungfruhand* – Om Kristinas friare, se Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 66 f., som Topelius förmodligen stöder sig på här.
- 202, 8–9 *yngre kusin, furstinnan Eleonora Katarina* – Eleonora Katarina av Pfalz (1626–1692) var liksom brodern Karl Gustav Kristinas kusin genom modern Katarina, Gustav II Adolfs halvsyster.
- 202, 34–203, 1 *Hillevi Kyle. [...] Wendela Skytte, gift med landshövdingen Kyle [...] oförliknelig moder* – Den historiska Hillevi Kyle (f. 1628), dotter till Wendela Skytte (se kommentar till 36, 10–13) och Hans Kyle (1605–1659), dog redan 1641, ca ett år innan hon här dyker upp i romanen. Eventuellt beror anakronismen på en förväxling av dödsår med Hans Kyles dotter Hillevi Margareta (1641–1682) i hans andra gifte med Elisabet Catharina von der Lühe.
- 203, 3 *Xenofon* – (ca 428–354 f.Kr.), athensk militär och författare.
- 203, 27–30 *riksrådet Skytte, [...] adlad sedan 1603* – Johan Skytte (1577–1645) adlades 1604.
- 204, 12 *Livius* – Titus Livius (59 f.Kr.–17 e.Kr.), romersk historieskrivare.
- 204, 15 *Quintilianus* – Marcus Fabius Quintilianus (ca 35–ca 100), romersk lärare i värtalighet.
- 204, 17–19 *Wendela Skytte har öfverträffat Alexander, [...] 21 år, när hon kallades bort, och hade, som han, eröfrat verlden* – Alexander den store (356–323 f.Kr.) var ca 30 år när hans rike var som störst, från Makedonien i väst till Indusfloden i öst.
- 205, 1 *ho, hä, to; [...] der, die, das* – Singularisformer av grekiskans (ὁ, ἡ, τό) respektive tyskans bestämda artiklar i maskulinum, femininum och neutrum.
- 205, 5 *pulla* – flicka (i smeksamt tilltal).
- 205, 10 *Hexefjell* – häcklefjäll.
- 205, 17–18 *Homerus: Ej mångvälde är godt, blott en skall råda i riket.* – Versen finns i *Iliaden*, andra sången.
- 205, 20 *hug* – håg.
- 205, 24 *krokota* – krokiga.
- 205, 31 *bottenlärå* – grundligt lärå; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 206, 8 *Besynnerligen* – särskilt.
- 206, 9 *slätt* – dåligt.
- 206, 18 *Drottning Elisabet* – (1533–1603), drottning av England från 1558.
- 206, 28 *tillförene* – förut.

- 207, 10–11 *Klockan 5 [...] arbetsdagen vanligen började klockan 4* – Jfr motsvarande hos Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 166.
- 207, 27 *reglera* – planlägga, här: stadsplanera.
- 208, 20 *pretiosa* – dyrbarheter.
- 208, 21 *karyatider* – skulpterade kvinnofigurer som fungerar som pelare.
- 208, 22 *sirater* – utsmyckningar, prydnader.
- 208, 23 *triton* – grekisk havsgud med mänsklig överkropp och fiskstjärt.
- 208, 24 *öfverspunnen vattenkaraff* – Troligen avses en karaff av filigranglas: ofärgat glas med insmälta färgade glastrådar som bildar mönster.
- 208, 25 *skrifttyg* – skriv(bords)stall.
- 208, 26 *bokvurm* – »bokmal».
- 209, 6 *vulgata* – den romersk-katolska kyrkans officiella latinska bibel; se kommentar till 3, 29–4, 3.
- 209, 7–13 *Mulier autem viri gloria est. [...] »Das Weib aber ist die Ehr des Mannes».* [...] »*qvinman är mannens ära*» – Bibelstället är det redan i förra kapitlet omtalade 1 Kor. 11:7.
- 209, 15 *ehvad* – vare sig.
- 209, 25 *Osökt* – flicka som ingen friat till; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 209, 38 *Symposion* – Platons dialog *Gästabudet* som behandlar kärleken.
- 210, 10 *Pelikan!* – här troligen med innebörden: du är naiv!
- 210, 10–12 *intet veta [...] om kärleken! [...] en strof af Ovidius eller Tibullus* – Av de romerska skalderna Tibullus och Ovidius har särskilt den senares dikter uppfattats som minst sagt frivola (*Amores, Ars amandi*). Topelius kontrasterar Kristinas brådmogna beläsenhet mot Hagars kyska begär efter kunskap, jfr »en lärd i bokvett, ett barn i verldsförfarenhet» nedan (s. 210, r. 23–24).
- 210, 35 *Minervas uggla* – Minerva är bl.a. vishetens och vetenskapens gudinna i romersk mytologi och ugglan hennes symbol.
- 211, 7 *Jupiter och Mars* – himmelsguden respektive krigets gud i romersk mytologi.
- 211, 20 *Tycho Brahe* – (1546–1601), dansk astronom.
- 211, 23 *fuller* – förvisso, utan tvivel.
- 212, 5 *harcelerar* – besvärar.
- 212, 6 *frälseköp* – benämning på adelns köp av kronans gods eller räntor.
- 212, 23 *victoria* – (lat.) seger.
- 212, 33 *trossen* – de vagnar som åtföljde en armé och transporterade packning, livsmedel, foder, samt övriga förnödenheter, dock inte ammunition.
- 212, 33 *oförtöfvadt* – ofördröjligen.
- 213, 13 *statsnyhet* – underrättelse som har med det politiska livet i staten att göra; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 213, 22 *bandrosor* – stora, runda rosetter av fina band.
- 214, 16 *skalken på läpparna* – humorn.
- 214, 22 *fnurrade* – muttrade.
- 215, 33 *hurtiga* – avsevärda; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 216, 2 *blesserad* – sårad.
- 216, 35 *Vår svenske Leonidas* – Se del I, kap. 14 »Den svenske Leonidas» och kommentar till 108, 33–34 samt 98, 7–8.
- 217, 7 *dragoner* – beridna infanterister.
- 217, 8 *sporre* – sting; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 217, 32 *furier* – hämndgudinnor.
- 218, 24 *fullsöfd* – fullt utsövd.
- 219, 1 *Tedeum* – tacksägelsegudstjänst i vilken lovsång ingår.
- 219, 33 *frejd* – anseende, rykte.
- 220, 8 *jugera* – bedöma.
- 220, 17 *souppçonen* – misstanken.
- 221, 1 *skalmask* – kryp; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 221, 35 *konung Herodes* – Herodes den store (ca 73–4 f.Kr.), romarnas lydkonung i Judeen från 37 f.Kr. som skoningslöst lät avrätta både verkliga och inbillade motståndare i sitt rike.
- 221, 38 *Herodias* – furstinnan som enligt Markus- och Matteusevangelierna låg bakom avrättningen av Johannes Döparen.
- 222, 19 *så framt* – om.
- 222, 33 *Slik* – sådan.
- 223, 7 *anamma* – gripa.
- 223, 10 *kom sams* – samsas, bli vän; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 223, 35 *bergades* – räddades.
- 224, 9 *saltomortale* – akrobatiskt språng.
- 224, 16 *vid pass tjugu famnar* – ca 35 m.
- 224, 29–31 *Beschon [...] sin gunst hos furstinnan Eleonora Katarina, som sedan fick ångra denna bevågenhet.* – Fryxell berättar att Beschon och Eleonora Katarina hade ett förhållande under furstinnans förlovningsstid med lantgreven Fredrik av Hessen-Eschwege (1617–1655), och att hon var tvungen att avslöja det en tid efter giftermålet 1646 eftersom hon var gravid (*Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 10).
- 224, 36 *De votre majesté le très humble serviteur!* – (fra.) Ers majestäts mest ödmjuka tjänare!
- 225, 3 *underpanten* – pant som blir kvar hos pantsättaren.
- 225, 37 *gick att i marken dö* – dog i fält; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 226, 5 *papister* – nedsättande benämning på katoliker.
- 226, 6 *Petri Ravenneli Bibliotheca sacra* – Pierre Ravanel's bibelkommentar *Bibliotheca sacra, seu, thesaurus scripturæ canonicæ amplissimus*, utgiven första gången 1650 i två volymer; omnämmandet här är något anakronistiskt.
- 226, 30 *liftröjan* – tröjan som bars ovanpå linne eller skjorta.
- 226, 31 *kyller* – vanligen av älghud tillverkad rock som bars under rustningen eller utan rustning.
- 226, 37 *fåvitske* – dåraktiga.
- 227, 7 *segertidning* – segernyhet.
- 227, 25 *courtoisien* – artigheten, egentligen ridderligheten.
- 227, 34 *fåle* – unghäst.
- 227, 35 *otamd* – otämjd.
- 228, 5–9 *Sagan om Ahasverus, [...] uppkommit i sextonde seklet [...] okänd författare, I. H. R., [...] Reval den 11 april 1604.* – Den äldsta kända uppteckningen av legenden är från 1200-talet. Den skrift som omnämns är en ursprungligen tysk version av legenden som trycktes i flera upplagor under tidigt 1600-tal. På 1700- och 1800-talet utkom flera svenska upplagor. Av signaturen och dateringen att döma är det en svensk upplaga Topelius hänvisar till, se P. O. Bäckström, *Svenska folkböcker* II 1848, s. 207 ff.

- 229, 3 *hälften bark i mjölet* – Anspelar på Runebergs dikt om bonden Paavo som uppmanar sin hustru att »blanda hälften bark i brödet». Dikten inleds med versen »Högt bland Saarijärvis moar bodde» och ingår i sviten »Idyll och epigram» i *Dikter* (1830; SS I, s. 117).
- 229, 4 *utpantat resterande spanmålskappar* – utmätt de spanmålskappar som återstod att leverera; kappe: måttenhet för torrvaror, motsvarar ca 4,6 liter.
- 230, 16–17 *jag lägger i natt ej ögonen till* – jag sover inte en blund i natt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 230, 20 *munrede* – talemått; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 230, 26 *Sarons blomster* – bibliskt uttryck (Höga v. 2:1), en symbol för oskuld och renhet; Saron är en fruktbar slätt i Palestina.
- 231, 4 *en Israels dotter* – en kvinnlig avkomling av patriarken Jakob, som fick namnet Israel (1 Mos. 32:28) och betraktas som stamfar för israeliterna, d.v.s. en judinna.
- 231, 9–10 *37:de psalmen: »den barmhertiges säd skall varda välsignad!»* – Efter Ps. 37:26.
- 231, 38 *gårdar* – skatter, pålagor.
- 232, 20–21 *Skriften säger, att Herren gifver födan åt korpens ungar* – Ps. 147:9.
- 232, 32 *Martin Stodius, mystikern* – Martin Stodius (1590–1676), professor i Åbo 1640–1660, först i de heliga språken, därefter i teologi, gjorde sig känd som utöware av ockultism.
- 232, 33–34 *Johan Terserus, den sedan så vidtberömde och vidtklandrade biskopen* – Johannes Terserus (1605–1678) var professor i teologi i Åbo 1640–1647 och biskop från 1658. Han var tvungen att avgå 1664 anklagad för bristande renlärighet.
- 232, 35 *Simon Kexlerus* – (1602–1669), professor i matematik i Åbo från 1640.
- 233, 3 *snabbfyndighet* – snabbtänkt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 233, 12 *sjumilastöflar* – stövlar med vilka man kan ta sju mil långa steg; ursprungligen i Charles Perraults saga om Tummeliten från 1697.
- 233, 17 *bokvårderskan* – bibliotekarien; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 233, 30 *buse* – plågoande, person som inger fruktan.
- 233, 34 *biläger* – bröllop (i fråga om furstliga personer).
- 233, 35–234, 3 *Kristina Magdalena, [...] Fredrik VI af Baden Durlach, [...] två svenska konungahus härstammat: det Holstein-Gottorpska och Oskar I:s gemål Josefina* – Adolf Fredrik, kung från 1751, grundlade den holstein-gottorpska kungäkten i Sverige och var barnbarnsbarn till Kristina Magdalena och Fredrik VI. Josefina, Sveriges och Norges drottning 1844–1859, var deras ättling i sjunde led.
- 234, 11 *beskickningar* – uppdrag, ärenden.
- 234, 17–18 *polterabend* – (ty.) fest kvällen före bröllop.
- 234, 21–22 *nedlåtande* – som inte håller sig för god för att samtala med personer i lägre social ställning.
- 235, 24 *Min dotter Ingeborg* – Ingeborg Kurck (ca 1618–1654) var Sofia De la Gardies (1615–1647) styvdotter.
- 236, 23–24 *corps de garde* – vakthus, vaktrum.
- 237, 4 *räknekammaren* – benämning på Kammarkollegium: det centrala ämbetsverket för rikets finansförvaltning; här själva lokalen för ämbetsverket.
- 238, 1 *landslöperska* – landstrykerska, lösdrivare; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 238, 11–22 *Stockholms slott var på Kristinas tid [...] rädda eller förlora*. – Stycket ingår inte i följetongversionerna av romanen.
- 238, 21 *arkliet* – förvaringsrummet för krigsmateriel.
- 238, 32 *bang* – rädd.
- 240, 14 *karret* – karet: större fyrkantig, sluten vagn.
- 240, 21 *borgareluckor* – bodluckor: luckor i salustånds framväggar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 242, 13 *floriner* – benämning på olika slags utländska mynt av varierande värde.
- 242, 22 *Konvenerar* – passar.
- 243, 29 *Croesus* – latinsk namnform av Kroisos (f. ca 595 f.Kr.), den siste kungen av Lydien, känd för sin rikedom.
- 244, 29 *egendomliga* – säregna.
- 245, 17 *undseende* – överseende.
- 247, 14 *värdskap* – ett slags maskerad där ett eller flera par föreställde värdfolk och de övriga deltagarna deras gäster.
- 247, 22 *chaconner* – chaconne: en dans i tretakt.
- 247, 34 *jungfru Ingeborg Kurk* – Den historiska Ingeborg Kurck (ca 1618–1654) hade gift sig 1634 med Johan Berendes (1603–1652).
- 248, 28–29 *Copernikus och Galilei* – Nicolaus Copernikus (1473–1543), och i hans efterföljd Galileo Galilei (1564–1642), förfäktade den heliocentriska världsbilden.
- 249, 36 *stafvarna* – bokstäverna.
- 250, 3 *quart* – ett bokformat där varje blad utgör fjärdedelen av ett ark.
- 250, 7 *Se on coco pyhä Ramattu Suomexi* – (fi.) Det är all den heliga skrift på finska; jfr titeln på Gustav Vasas och Gustav II Adolfs biblar.
- 250, 7 *präntätty* – (fi.) tryckt.
- 250, 13–14 »*Suuriwaldiale Förstinnalle ja Frökenille Fröken Christinnalle, Suuri Förstinnalle Suomes*» – (fi.) Till den stormäktiga furstinnan och drottningen fröken Kristina, Finlands storfurstinna.
- 250, 14–15 »*Jumalan armo ja rauha meiden Herran Jesuxen Christuxen kautta*.» – (fi.) Guds nåd och frid genom vår herre Jesus Kristus.
- 250, 18–19 *Förstinnalle och Frökenille. [...] Hagarille* – Ändelsen -lle betecknar finskans kasus allativ och översätts till svenska med prepositionerna till, på eller åt; här: till furstinnan o.s.v.
- 250, 27–28 *Hörnstenen, Hagar, hörnstenen, på hvilken allt skall uppbyggas*. – Alluderar på Ef. 2:20.
- 251, 5 *Kix, kax, kux* – Redan i *Fältskärens berättelser* (sjätte berättelsen 1855; ZTS VII, s. 369) låter Topelius en svensk person beskriva sitt intryck av det finska språket med detta uttryck; jfr 'finnkolix' (nedsättande benämning på finländare).
- 251, 8 *Förrän jag inspärras i Åbo hus, lären I intet detta få* – Anspelar på Erik XIV som efter avsättningen 1569 satt fängslad på Åbo slott mellan juli 1570 och augusti 1571.
- 251, 9 *Systerbäck* – å på Karelska näset som utgjorde gräns mellan Finland och Ryssland 1323–1617 och 1812–1940.
- 251, 35 *klumpfinger* – finger som genom missbildning blivit ovanligt kort och tjockt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 252, 9 *rättare* – arbetande förman.
- 252, 24 *resor* – gånger.

- 252, 27–28 *gamle marsken; hans son* – Jakob De la Gardie (1583–1652), riksmarsk från 1620, respektive Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686).
- 253, 6 *Hesiodus* – Hesiodos, grekisk skald verksam kring 700 f.Kr.
- 253, 25 *Vänd* – förvräng, vantolka; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 254, 24–28 *Julaftonen tillbragtes i stillhet inom familjen. [...] present från drottningen.* – Beskrivningen av julfirandet i familjen Kurcks hem återspeglar snarare 1800-talets än 1600-talets julkultur: julen var en kollektiv festperiod under 1600-talet och blev en familjefest först på 1800-talet; julgranen började förekomma hos välbärgade på 1700-talet men fick större spridning först på 1800-talet; egentliga julgävor blev heller inte vanliga förrän på 1800-talet – på 1700-talet förekom de som skämtgävor hos överklassen (Anne Bergman, »jul», *Uppslagsverket Finland*; se även Matti Klinge, *Krig, kvinnor, konst* 1997, s. 132–137).
- 255, 13 *bondgrannt* – präligt på ett vulgärt sätt.
- 256, 17–18 *Jakobs staf, [...] Orions bälte* – tre ljusa stjärnor som ligger nära varandra i rad i stjärnbilden Orions mitt; benämningen Jakobs stav hänförs sig till aposteln och martyren Jakob den äldre (d. ca 44 e.Kr.).
- 256, 18 *gojim, hedningarne* – Gojim eller goyim (hebr., pluralis av *goj* eller *goy*: folk) är ett judiskt begrepp som betecknar icke-judiska folk; återges vanligen med 'hedningar' i svenska bibelöversättningar.
- 256, 33 *skyldskap* – släktskap.
- 257, 1 *helst* – i synnerhet.
- 257, 17–18 *Salomos höga visa*: »*Min älskling, [...] finnes ingen fläck.*» – Höga v. 4:7.
- 257, 18 *dägelig* – dejlig: vacker, skön.
- 258, 3 *reklamerar icke barnen* – kräver inte att barnen återlämnas.
- 258, 27 *sportel* – belöning, lön.
- 259, 5 *håpnad* – bestörtning.
- 259, 37 *Gustaf gör Hagar sin cour* – Gustaf uppvaktar Hagar.
- 260, 9 *Découverte d'Amérique!* – (fra.) Upptäckten av Amerika!
- 261, 7–8 »*Hvit kalf och rö, vill han ej lefva, får han dö.*» – Se kommentar till 154, 11–12.
- 261, 29 *slät* – usel.
- 262, 10 *På qvällen inbars en julgran.* – Se kommentar ovan till 254, 24–28.
- 262, 15 *Tobias* – en av huvudpersonerna i apokryfiska Tobits bok.
- 262, 35 *Moabs snaror* – Anspelar på ett i Gamla Testamentet ofta omtalat folk som bodde öster om Döda havet.
- 263, 9 *härintills* – hittills.
- 264, 18 *item* – omständighet.
- 264, 35 *timar* – händer.
- 265, 5–6 *brouillera riket med en så mäktig man* – förstöra det goda förhållandet mellan riket och en så mäktig man.
- 265, 15 *halsstyf* – halsstarrig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 265, 36 *jag skall adla Jean Holm, om det gör er ett nöje* – Johan Holm (d. 1687) blev skraddare vid hovet 1642 och gjorde sig outhärlig. Han blev hovintendent och adlades med namnet Leijoncrona 1653.
- 267, 7–8 *Konung Uladislaus, som höll på sin arfsrätt till svenska kronan* – Vladislav IV (1595–1648), kung av Polen från 1632, var äldste son till Sigismund. Han erkändes som svensk tronarvinge vid riksdagen 1599 när Sigismund blev avsatt, men tillträdde aldrig.

- 267, 17–18 *Riksrådet Gyllenhjelm [...] Karlberg* – Riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm (1574–1650) lade på 1630-talet grunden till slottet Karlberg som är uppkallat efter honom.
- 268, 4 *hejdukar* – betjänter; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 268, 5 *durchlaucht* – (ty.) höghet; tysk furstlig titel.
- 268, 8 *gratie* – benämning på var och en av de tre behagens gudinnor i romersk mytologi som skänker yttre skönhet och inre harmoni.
- 268, 19 *fått tryne och klöfvar af denna Circe* – Circe (lat.) eller Kirke (grek.) är solguden Helios trollkunniga dotter i grekisk mytologi. I Homeros *Odysseen* förvandlar hon Odysseus följeslagare till svin.
- 268, 27 *libationer åt Bacchus* – dryckesoffer till den grekiske och romerske vinguden.
- 268, 29–30 *Hekate, Tisifone och Megära. [...] illa beryktade damer från underjorden* – Hekate är en mäktig mån- och nattgudinna i grekisk mytologi, förbunden med bl.a. trolldom och svartkonst, medan Tisifone och Megaira är hämndgudinnor (erinyer).
- 268, 34 *ulanernes* – lans- eller pikbeväpnade kavalleristerna.
- 269, 11 *cirklade* – ceremoniösa, med noggrannhet avpassade.
- 269, 17 *Ulysses* – latinsk namnform av Odysseus.
- 269, 20 *sist* – senast.
- 269, 36 *vigilant* – raskt.
- 270, 13 *skarn* – kräk, avskum.
- 270, 16 *soulagera* – blidka.
- 270, 20 *saker* – skyldig.
- 270, 24 *låta sig ned* – nedlåta sig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 271, 3 *égard* – (fra.) aktning.
- 271, 7 *rolig god natt* – uttryck som anger en tillönskan om lugn och god sömn.
- 271, 31 *bonbons* – karameller.
- 271, 38 *sekret* – hemlig.
- 272, 6 *aqua tofana* – ett italienskt, långsamt gift innehållande bl.a. arsenik och bly.
- 272, 10 *råttkakor* – kakor med råttgift; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 274, 25–26 *Hertig Karl Filips naturliga dotter, Elisabeth Gyllenhjelm, drottningens syskonbarn* – Elisabeth Gyllenhielms (1622–1682) och Kristinas fäder, hertig Karl Filip (1601–1622) respektive Gustav II Adolf, var bröder; *naturliga* – utom-äktenskapliga.
- 274, 35–36 *född [...] under hästhofvarne, om man får tro den finska legenden* – Se s. 14 f.
- 275, 2 *ma belle* – (fra.) min sköna.
- 275, 8 *hjerterklämna* – hjärtekrosserska.
- 275, 22–24 *en annan Elisabet? [...] En Leicester, en Essex* – Syftar på Elisabet I, drottning av England 1558–1603, och hennes gunstlingar Robert Dudley (ca 1532–1588), 1:e earl av Leicester från 1564, och Robert Devereux (1567–1601), 2:e earl av Essex från 1576.
- 276, 10–11 *Eskils gemak efter salig kung Gösta* – Se kommentar till 55, 23–24.
- 276, 11 *depensera* – slösa, kasta bort pengar.
- 276, 15–16 *Nils Tungel? [...] enkling om par och femtio år* – Den kungliga sekreteraren Nils Nilsson Tungel (1592–1665) var inte änkling vid denna tid utan gift med Catharina Carlsdotter Kuut eller Rosenstielke (d. 1651).
- 276, 16 *illslug* – bakslug, illistig.
- 276, 26 *Keplers Harmonice mundi* – Astronomen Johannes Kepler (1571–1630) blev en banbrytare för den heliocentriska världsbilden genom upptäckten

- att planeterna rör sig i elliptiska banor med solen i ena brännpunkten. I *Harmonices Mundi* (1619; »Världsharmonin») formulerar han den sista av sina tre fundamentala lagar för planeternas rörelser och söker samband mellan planetrörelserna och musikaliska harmonier.
- 278, 23 *Sibylla* – sierska.
- 280, 14 *som var stadd i bugningar för en lagsaga* – som sökte en lagmans ämbete och uppvaktade vederbörande för att bli ihågkommen; SAOB har detta belägg på 'buga' av Topelius.
- 280, 16 *karlavulen* – karlaktig.
- 280, 16 *prejad* – skinnad.
- 280, 19–20 *Det är länge sedan vi sett en holländare i våra farvatten, allt för den fördömda Öresundstullens skull.* – Den danska staten uppbar en tullavgift för passage genom Öresund 1429–1857. På 1630-talet höjde Kristian IV tulltaxorna kraftigt.
- 280, 38 *efterlåtenhet* – försummelse, vårdslöshet.
- 281, 1–2 *slår sig illa ut* – klarar sig illa.
- 281, 5 *åtelen* – lockbetet; egentligen del av död djurkropp som används i detta syfte.
- 281, 7 *insinuera* – vinna förtroende, ställa sig in.
- 281, 33 *beträdd* – ertappad.
- 281, 33 *lasteligt* – smädligt, kränkande.
- 281, 34–35 *Nyslott: landshöfdingen Mikael Jordan klagar öfver kammarfiskalen Samuel Cröll* – Anmärkningen är något anakronistisk: Mikael von Jordan d.y. (d. 1652) blev landshövding i Viborgs och Nyslotts län först 1645 och Samuel Cröll (ca 1600–1667) kammarfiskal där 1646. I tjänsten arbetade Cröll nitiskt för att avslöja de högre ämbetsmännens maktmissbruk i östra Finland. Han beskyllde bl.a. generalguvernören Carl Mörner för tagande av mutor och von Jordan för grova ämbetsförseelser. Anklagelserna behandlades i Åbo hovrätt men ärendet avgjordes aldrig. Crölls egen tjänstutövning var inte klanderfri; på 1630-talet hade han dömts för tagande av muta och förfalskning av handlingar i tjänsten som landssekreterare i länet (Ragnar Rosén, »Samuel Cröll», *Svenskt biografiskt lexikon*). Topelius nämner Cröll även i *Fältskärens berättelser* (fjärde berättelsen 1853; ZTS VII, s. 233, se kommentar s. 1515 f.).
- 282, 2 *orlof* – tjänstledighet.
- 282, 3 *expeditionen* – här: skrivelsen.
- 282, 10–11 *skånsk öfverlöpare* – Skånelandskapen var en del av det danska riket till 1658.
- 282, 13 *Han skal s'gu ikke være den mus, som lister sig ud av kattens öine* – (da.) han skall minsann inte vara den mus, som undflyr kattens ögon.
- 282, 25–29 *gamle Jakob De la Gardies ord: »Man skall först [...] med moskowiten.»* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 332 f.
- 282, 32 *nästföregående tvekamp* – Kalmarkriget 1611–1613.
- 283, 23 *Vil du tie?* – (da.) Tig!
- 283, 23–24 *Corfitz Ulfeld [...] kungens svärson* – Corfitz Ulfeldt (1606–1664), riksgreve från 1641, var gift med Kristian IV:s dotter Leonora Kristina. Som rikshovmästare 1643–1651 innehade han Danmarks förnämsta ämbete.
- 283, 25 *»Nye Reces»* – *Den Store Reces* (1643), dansk lagsamling.
- 283, 27–28 *knyta näfven i byxfickan* – inte våga visa sin vrede öppet; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 283, 29–30 *fullblodige* – som är av garanterat aristokratisk härkomst.

- 284, 3 *Fälle jag det tror* – det tror jag väl.
- 284, 12 *stöfvere* – spejare.
- 285, 19 *mönsterrullar* – mönsterrullor: vid mönstring använda förteckningar över manskap; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 285, 24 *limstången* – limbestruken stång som användes till att fånga fåglar, här i överförd betydelse.
- 285, 28 *Stickor heller* – så tusan heller; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 285, 28 *rafflar* – spelar tärning.
- 285, 29 *spanar ni ut* – upptäcker ni.
- 285, 34 *blamera sig* – kompromettera sig, göra sig löjlig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 285, 36 *conduit* – uppförande.
- 286, 5 *satisfaktion* – upprättelse, gottgörelse.
- 286, 11 *sottise* – dumhet.
- 287, 27 *landstjuf* – stortjuf; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 288, 2 *Tollstadius* – Eric Tolstadius (1693–1759), en av ledarna inom den svenska pietismen.
- 288, 10–12 *som några år senare professor Alanus i Åbo, förklara adelskap [...] utmärkta egenskaper* – Georg Alanus (1609–1664) var professor i fysik och botanik (1640–1648) samt teologi (1648–1664). Utsagan har inte kunnat lokaliseraras.
- 288, 17 *Marias lofsång* – Luk. 1:46–55.
- 288, 17–19 »*Alla dalar skola upphöjas [...] satt af sätet och uppsatt de ringa.*» – Jes. 40:4 och Luk. 1:52.
- 288, 23–25 *Aldrig hade David uppnått en så hög ära, [...] om han ej ätit aska för bröd och blandat sin dryck med tårar.* – Enligt Gamla Testamentet var David tvungen att fly Sauls hov efter att ha drabbats av den israelitiska kungens mistänksamhet och förföljelse. Efter Sauls död blev han kung över Juda och senare Israel, som han regerade över ca 1005–965 f.Kr. Textställets formulering återgår på Ps. 102:10.
- 289, 17–18 *Folkrättens berömde grundläggare, Hugo Grotius, Sveriges ambassadör i Paris* – Den nederländske humanisten Hugo Grotius (1583–1645) mest inflytelserika skrifter behandlar folkrätt och rättsfilosofi. Han var Sveriges ambassadör i Paris 1634–1644.
- 289, 35–36 *söknedagarna* – formvariant av 'söckendagarna': veckodagarna som inte är söndag eller helgdag.
- 290, 9 *Herrestyrelse* – aristokratisk styrelse; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 291, 1–7 *Hej, säj, så får du mej, [...] Si, så är jag fri från dej!* – En variant av sångleken »Hej säj! så får du mej!» (*Svenska folksånger. Tredje Delen*, utg. A. I. Arwidsson, 1842, s. 324 f.; faksimilutgåva 2015).
- 291, 8–9 *Kristina har berättat, att rådet erbjöd henne kronan redan i oktober 1643, ett år före tiden.* – Topelius stöder sig här troligen på Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 17.
- 291, 31 *folkprat* – löst prat; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 291, 31–32 *Gyllenhjelm, hvars förvandtskap med det kungliga huset* – Karl Karlsson Gyllenhielm var Gustav II Adolfs halvbror; *förvandtskap* – släktskap.
- 292, 10–13 *Det är de femtusen män, förutom kvinnor och barn, vid sjön Genesaret. [...] följa Mästarens föredöme och draga sig undan* – Anspelar på evangeliernas

- berättelser om hur Jesus bespisar fem tusen män med fem bröd och två fiskar (Matt. 14:15–21, Mark. 6:35–44, Luk. 9:12–17 och Joh. 6:1–15).
- 293, 23 *Tre kronor* – benämning på Stockholms slott fram till branden 1697.
- 293, 26 *skräckeligen* – förskräckligt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 293, 27 *på'na* – på henne.
- 294, 2 *husesam* – huslig; förekom i svenskan i Finland.
- 294, 10 *bucklan* – det pösiga vecket; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 295, 33–34 *det var till fattige fiskare, som Mästaren sade: Eder är gifvet att veta Guds rikes hemlighet* – Jesu ord till de tolv lärjungarna, av vilka de fyra som kallades först var fiskare till yrket (Petrus, Andreas, Jakob och Johannes), i Mark. 4:11 och Luk. 8:10.
- 297, 33 *pikku litet* – pyttelitet (fi. *pikku*: liten).
- 299, 14–15 *Hvad man är, skall man vara helt. En half menniska är ett oting.* – Jfr Henrik Ibsen, *Brand* 1866 (*Henrik Ibsens skrifter* 5, s. 215): »Det, som du er, vær fuldt og helt, og ikke stykkevis og delt.»
- 300, 6 *En läsare 236 år senare* – Topelius avser av allt att döma en läsare år 1889 när bokupplagan utkom, men eftersom året är 1643 i berättelsen borde här stå »246 år senare». I följetongerna (1887) står det »234 år senare».
- 301, 6 *fast hjertetrogen* – oföränderligt, orubbligt hjärtetrogen.
- 301, 18 *vanbörding* – person av ofrälse, icke adlig, härkomst.
- 301, 25 *nådebarn* – barn som av barmhärtighet upptagits i en familj; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 301, 31 *dependerar af* – beror på; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 301, 31–32 *sitta hårdt* – sitta hårt åt, vara svårt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 301, 37 *sotesäng* – dödsbädd.
- 302, 20 *säkerstälde sig* – vidtogs åtgärder för att kunna känna sig säker; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 303, 4 *uppnosa* – snoka reda på; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 303, 38 *sladdertaskor* – skvallerbyttor.
- 304, 1 *omtrent* – ungefär.
- 304, 6 *isbit* – känslolös person; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 304, 13 *smeköga* – nedsättande benämning på kunglig persons gunstling; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 304, 24 *tänkebok* – anteckningsbok, dagbok; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 305, 11–12 *fortdurande* – här: varaktig.
- 305, 25 *Cartesii Meditationes* – Verket *Meditationes de prima philosophia* (1641; »Betraktelser över den första filosofin») av den franska filosofen och matematikern René Descartes, latiniserat Renatus Cartesius (1596–1650).
- 307, 28 *taska* – opålitlig kvinna; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 307, 38 *insolent* – fräck, oförskämd.
- 308, 25 *Delawarefloden och nybygget Nya Sverige* – Den svenska kolonin etablerades vid den nordamerikanska floden 1638. Kolonisterna anlade en skans som fick namnet Fort Kristina efter drottningen. Stridigheter med den holländska kolonin Nya Nederländerna ledde till att kolonin gick förlorad 1655.
- 309, 20 *orlof* – avsked.
- 310, 2 *resa* – gång.
- 310, 5 *orlof* – tillåtelse.
- 310, 5 *dädan* – därifrån.

- 310, 24 *en garde* – (fra.) på vakt (fäktningsterm).
- 310, 30 *Pfaltzgreffinman, min faster* – Katarina (1584–1638), Gustav II Adolfs halvsyster, gift med pfaltzgreven Johan Kasimir, anförtroddes vårdnaden om Kristina 1636.
- 311, 33 *förblifver dig städse välbevågen* – förblir alltid välvilligt stämd mot dig (formelartat uttryck).
- 312, 4 *Den skandinaviska nordens* – på 1640-talet rikena Sverige och Danmark. Ryssland kunde ingå i begreppet Norden långt in på 1800-talet.
- 312, 4–5 *Kristian II och Gustaf Vasa* – Kristian II (1481–1559) var kung av Danmark-Norge 1513–1523 och av Sverige 1520–1523; Gustav Vasa (1496–1560) kröntes till svensk kung 1523.
- 312, 18 *freden i Knäröd* – Knäredsfreden avslutade Kalmarkriget 1611–1613.
- 312, 18 *ett nytt Nördlingen* – Nederlaget i slaget vid Nördlingen 1634 ledde till att Sverige förlorade greppet om södra Tyskland, bundsförvanterna Sachsen och Brandenburg slöt separatfredar med kejsaren och det s.k. Heilbrunnförbundet mellan Sverige och flera protestantiska sydtyska furstar bröts.
- 313, 4 *derest* – ifall.
- 313, 13–15 *»långa böner och korta komedier», som Sofia Magdalena i en senare tid beskref hofvet i Köpenhamn* – Citatet av Sofia Magdalena (1746–1813), dansk prinsessa gift med Gustav III, drottning från 1766, har inte gått att identifiera. Topelius använde citatet redan i novellen *»Drottning Sophia Magdalena»* (HT 1848).
- 313, 26 *sköldemärke* – adelsvapen.
- 314, 12 *gårdsvärdinna* – husmoder på en gård; förekommer i svenskan i Finland.
- 314, 14 *lärf* – linnetyg.
- 314, 23 *mention honorable* – (fra.) hedersomnämmande.
- 314, 30 *5 kannor* – 13 liter; en kanna motsvarar 2,6 liter.
- 314, 35 *klafvad* – bunden med halsring.
- 315, 34 *katkesen* – katekesen (vardaglig formvariant).
- 315, 34 *gått i skriftskolan* – fått konfirmationsundervisning.
- 316, 15 *samvetsfrihet* – frihet för var och en att bekänna sig till valfritt kristet samfund.
- 317, 6 *spisöl* – svagt öl.
- 317, 9 *efter nummer* – troligen: i ordningsföljd.
- 317, 10 *fyrskäft [...] dräll* – två typer av vävnader som görs med olika vävtekniker; SAOB har detta belägg på 'fyrskäft' av Topelius.
- 317, 14 *aftonsignelse* – aftonbön; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 319, 23 *fuchs, heter Jehu* – Fuxens namn anspelar på kungen av Israel som enligt Gamla Testamentet for fram med stridsvagn i vild fart (t.ex. 2 Kon. 9) och därav gett upphov till talesättet *»fara fram som ett jehu»*.
- 319, 24 *gick durck* – skenade.
- 319, 24 *kujonerade* – dresserade.
- 319, 25 *kyrasserer* – kyrassiärer: beridna soldater utrustade med kyrass (en typ av harnesk) och hjälm.
- 319, 25 *gallas* – kejsarlige fältherren Matthias Gallas (1584–1647).
- 319, 27 *Lebewol, vergis mei nit.* – (ty., *Lebewohl, vergiss mich nicht*) Farväl, glöm mig inte.
- 320, 22 *inquisitionens fruktade område* – Inkquisitionen, d.v.s. den katolska kyrkliga domstolen som rannsokade och dömde icke-rättsroende, verkade i Spanien

- direkt under kungamakten och förföljde inte bara kättare, utan även judar och muslimer.
- 320, 24–25 *det nyss från spanska oket befriade Portugal* – Portugal hade varit i union med Spanien 1580–1640.
- 321, 1 *föreskref andra tre veckors skymning* – ordinerade skymning i tre veckor till.
- 321, 4 *det i fullt uppror stadda Barcelona* – Den självstyrande spanska regionen Katalonien gjorde uppror mot den kastilianska centralmaktens krigspolitik och centraliseringsförsök 1640–1652.
- 321, 5 *det jäsande Neapel, som snart skulle resa sig* – Syftar på de folkliga upproren 1647–1648 i det under Spanien lydande kungariket.
- 321, 17 »Vi skola dia hedningarnes mjölk.» – Efter Jes. 60:16.
- 321, 36–37 *Min son Absalon, sade juden till honom med Davids vrede och Davids sorg* – Anspelar på historien om Absalom (ca 1000 f.Kr.), kung Davids son som gjorde ett misslyckat uppror mot fadern och dödades (2 Sam. 13–19, här 18:33).
- 322, 30 *Längledas* – ha det långtråkigt.
- 324, 5 *försporde* – erfor.
- 325, 12 *lekverk* – tidsfördriv.
- 325, 12 *svärdsigny* – vapenslammer; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 325, 29–30 *ett strängt benande i* – en sträng genomgång eller granskning av; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 326, 23 *furagering* – anskaffning av foder till militärhästar.
- 326, 25 *Sankt Bartholomei dag* – den 24 augusti.
- 326, 32 *n:o 18* – Indelt manskap bar ett nummer i skvadronen eller i kompaniet.
- 326, 32 *Saksan Pukki!* – finskt skällsord, ungefär: din tyska bock!
- 328, 5–6 *Midjan och Efa* – folket Midjan (midjaniterna) respektive en midjanitisk stam, omnämnda i Gamla Testamentet; se kommentar till 115, 21–22.
- 328, 18 *kondition* – förutsättning; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 328, 19–20 *Hon amuserar oss sakteligen* – hon sysselsätter oss säkerligen med falska förespeglningar; SAOB har detta belägg på 'sakteligen' av Topelius.
- 328, 25 *sport* – fått reda på, hört talas om.
- 329, 8 *undransvärd* – beundransvärd.
- 329, 10 *städsel* – förskottsvederlag som utbetalades när ett tjänstelegoavtal hade ingåtts.
- 329, 34 *skötevän* – förtrogen eller nära vän.
- 329, 34–36 *Eleonora Katarina, snart derefter landtgreffinna af Hessen, [...] Cecilia Wasas tider.* – Anspelar av allt att döma på furstinnans förhållande med hovmusikern Beschon medan hon var trolovad med lantgreven Fredrik av Hessen-Eschwege (se kommentar till 224, 29–31). Gustav Vasas dotter Cecilia (1540–1627) åstadkom en skandal tillsammans med svågern greve Johann av Ostfriesland (1538–1591) när deertappades i en intim situation 1559.
- 329, 37–330, 13 *Det historiska Sverige [...] borgens närmaste omgifningar.* – Stycket ingår inte i följetongsversionerna av romanen.
- 329, 38 *täckare* – vackrare och angenämare.
- 330, 4–6 *fyra torn: konung Eriks (Kyrkotornet), hertig Johans (Griptornet), hertig Magnus' (Wasatornet) och Göstaf Olofsons (fängelsetornet)* – Tornen har haft olika namn under olika tider. De genitivnamn som här uppges återfinns på en räkning över utfört arbete i slottet 1562 som Christoffer Eichhorn

- meddelar om i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* 1882 (»Gripsholms slotts konsthistoria under renässansen», s. 94). »Att afgöra, hvilka af dessa namn skola fästas vid de nuvarande tornen, är svårt, om ej omöjligt», konstaterar Eichhorn dock. Topelius har av allt att döma använt Eichhorns artikel som källa eftersom han noterat året och tornens namn bland sina anteckningar (»Planeternas Skyddslingar, Studier», NB Coll. 244.108). Tornen är uppkallade efter tre av Gustav Vasas söner och efter Gustaf Olsson Stenbock som var svåger till kungens andra hustru och far till hans tredje.
- 330, 9 *fönsterstycken* – tygbeklädnader i fönsternischer.
- 330, 9 *herreköket* – herrskapets kök (i motsats till tjänstefolkets kök).
- 330, 26 *Salvius* – Johan Adler Salvius (1590–1652), svensk diplomat och förhandlare under trettioåriga kriget.
- 331, 4 *morgonrodnad slask i hatt, säger ordspråket* – d.v.s. slaskväder följer på morgonrodnad; hela ordspråket lyder »Aftonrodnad vacker natt, morgonrodnad slaskig hatt» och är en variant på en väderspådöm i Bondepraktikan; SAOB har detta belägg på 'slask' och 'hatt' av Topelius.
- 331, 9 *flyta* – smälta.
- 331, 27 *Gå från mig, Sara!* – Abrahams hustru Sara som kvinnlig rollmodell förekommer två gånger i romanen. Kristinas lärare Johannes Matthiæ säger att Sara, en drottningss like, är sin man underdånig (s. 197, r. 28–30 – Sara betyder furstinna) och före det har kyrkoherden i Karis avspisat Dordej och lilla läshungriga Hagar med att kvinnan skall vara Sara och inte Eva (s. 27, r. 22–24, se även kommentaren till textstället).
- 332, 19 *mossbänk* – mossbeklädd jordvall eller avsats.
- 332, 25 *Vega* – den näst ljusaste stjärnan på norra stjärnhimlen, belägen i stjärnbilden Lyran.
- 333, 8 *brandenburgaren* – kurfursten Fredrik Vilhelm av Brandenburg, se s. 194, r. 35–37 och kommentaren till textstället.
- 333, 10 *hjulskenan* – järnskenan som nitats fast omkring hjulet av trä för att förstärka det och skydda det mot nötning.
- 333, 10 *knapperstenar* – klapperstenar.
- 333, 12 *kråskramlor* – träskramlor att skrämma kråkor med, här bildligt.
- 333, 13–14 *17 eller 71 år* – Ändrat från »18 eller 81 år» i följetongerna. Kristina var 17 och Maria Eufrosyne 18 år vid denna tid (sommaren 1643). Med ändringen kan Topelius ha infört en anspelning på sin egen ålder: han var 71 år när bokupplagan utkom 1889.
- 333, 23 *Rönö* – kungsgård nära Norrköping. Pfalzgreven Johan Kasimir erhöll Rönö som allodialdonation 1630.
- 335, 11–12 *Förlora dig själf, och du skall återfinna dig själf!* – Alluderar på Matt. 10:39.

TREDJE DELEN. MAKALÖS

- 339, 1 *1. Före striden.* – I följetongen i NDA (huvuduppl. 15/10 1888) föregås kapitlet av en vägledande anmärkning för nya läsare: »De förra delarna af denna berättelse omtala tre jemnåriga, som föddts samma natt och, enligt 17:de seklets tro, stodo under samma stjernors inflytande. Två af dem, en gosse och en flicka, tvillingssyskon, voro hittebarn af okänd börd, som efterhand uppdagas, och irrade rastlösa kring verlden under vexlande namn.

Den tredje var drottning Kristina. Alla buro, med stora gåfvor och handlingskraft, ett gemensamt drag af ärelystnad, självviskhet och ostadighet, som än förenade, än åtskilde dem och blef bestämmande för deras olika öden. Berättelsens andra del slutar vid drottningens 17:de år med hennes förhållande till pfalzgreffen Karl Gustaf. Tredje delens trådar fortlöpa från slaget vid Jankovitz 1645 till tronafsägelsen 1654, när de tre jemnårigas karakterer kunde anses fullt utbildade.»

- 339, 27 *rikta* – berika.
- 340, 3 *underbaraste* – märkvärdigaste.
- 340, 6 *trosspersonal* – personal som ingick i trossen, d.v.s. enheten som sörjde för arméns underhåll.
- 340, 7–8 *Wallenstein* – Albrecht von Wallenstein (1583–1634), kejsrerlig överbefälhavare 1625–1630 och åter från 1632, se kommentar till 24, 16.
- 340, 15 *artell* – organiserat matlag bildat av manskapet inom ett kompani; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 340, 25 *uppledsen* – utledsen.
- 340, 31 *Gallas och Hatzfeld* – Matthias Gallas (1584–1647) och Melchior von Hatzfeldt (1593–1658), tyska fältmarskalkar i kejsrerlig tjänst.
- 340, 33 *iltåg* – ilmarscher.
- 341, 7 *gamla stilen* – julianska kalendern, på 1600-talet tio dygn efter den gregorianska (nya stilen) som Sverige övergick till 1753.
- 341, 21–22 *3 tyska mil söder om staden Tabor och 5 mil (47 kilometer) sydsydost om Prag* – pro norr om staden Tabor. Den tyska milen (eller geografiska milen) som användes på 1800-talet utgjorde ca 7,4 km; i äldre tider varierade dock längden på en mil i olika delar av Tyskland. Här motsvarar en tysk mil enligt Topelius ca 9,4 km. Omräkningen till kilometer (också i NDA) berodde på att decimalsystemet hade införts i Sverige. I Finland rådde en övergångsperiod och i tidningen *Finland* anges sträckan enbart i mil.
- 341, 24 *I vester Jankowitz, i öster byn Wotitz* – pro i öster Jankowitz, i väster byn Wotitz; förväxlingen återgår på Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 3 f.
- 341, 28 *porsris* – porsbuske eller dess ovanjordiska risiga delar.
- 343, 1 *victoria* – (lat.) seger.
- 343, 12–14 *likasom för att rätt tydligt angifva [...] kallat sin svarta stridshäst Attila; [...]* *växte intet gräs mer* – Namnet anspelar på hunnerkungen vars välde sträckte sig över stora delar av Europa från slutet av 300-talet till mitten av 400-talet. Attila var det asiatiska nomadfolkets kung 434–453 och har tillskrivits yttrandet »Där mina hästar har gått fram, växer intet gräs mera».
- 343, 18–19 *Hans Götz, Pasewalks grymme bödel 1630, Sachsens mordbrännare 1632* – De kejsrerliga under Johann von Götz (1599–1645) återtog Pasewalk i Pommern från svenskarna i september 1630 och plundrade och brände därpå staden (Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 6 1833, s. 248–253). År 1632 härjades Sachsen av flera kejsrerliga härar.
- 343, 20 *fälthöfdingar* – fältherrar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 343, 20 *stormhatten* – den öppna hjälmen.
- 344, 10 *sankt Jakobs* – aposteln och martyren Jakob den äldre (d. ca 44 e.Kr.).
- 344, 10 *den helige Sebastians pilar* – Den kristna martyren Sebastian (d. ca 288) sägs ha varit en officer som sköts med pilar och sedan slogs ihjäl för sin tro.

- 344, 12 *skyltvakten* – eller skiltvakten: vakten som står på post.
- 344, 35 *gyllen* – benämning på guldmynt av olika slag.
- 345, 18 *afbidade* – inväntade.
- 345, 21 *paddorna* – långsamma människorna (här trupperna); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 345, 30 2. *Slaget vid Jankowitz*. – Topelius framställning av slaget vid Jankov i detta kapitel följer Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 3–7). Enskilda detaljer kan han ha inhämtat hos Geijer (*Svenska folkets historia* III 1836, s. 413–416) och ur *Theatrum Europaeum* V (1651, s. 672–686), som innehåller slagordningar och kartor. Den svenska arméns slagordning återfinns även hos J. Mankell (»Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammanställning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet» 1865, s. 281 f.).
- 346, 26 *eldgap* – kanonmynningar.
- 346, 32 *ordstäfvet*: »bära sig åt som Götz vid Jankowitz» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 4.
- 347, 9 *första treffen* – första stridslinjen.
- 347, 12 *Pappenheimarne vid Breitenfeld* – soldaterna i den bayerska fältmarskalken Gottfried Heinrich von Pappenheims (1594–1632) kyrassiärregemente (tung kavalleri) i slaget vid Breitenfeld 1631.
- 347, 15–16 *der var furie, som man den tiden så gerna uttryckte sig* – Jfr Lennart Torstensons redogörelse för slaget: »fienden oss i stor furie ansatte» (Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 414 f.); *furie* – raseri, vådsamhet.
- 347, 27–28 *Bajern, der De Werth snart [...] seger mot fransmännen* – De kejserliga under Franz von Mercy (ca 1595–1645) och Johann von Werth (1591–1652) besegrade en fransk här i närheten av Mergentheim några månader efter slaget vid Jankov.
- 347, 36 *Ändtligen* – slutligen.
- 348, 5 *kuirassier* – kyrassiärer: beridna soldater utrustade med kyrass (en typ av harnesk) och hjälm.
- 348, 24 *försvarade blå regementet sin gamla ära* – Blå brigaden var en värvad infant-eribrigad i den svenska hären under trettioåriga kriget. Namnet syftar på färgen på de i huvudsak tyska soldaternas rockar. Brigaden utmärkte sig i slagen vid Breitenfeld och Lützen 1631–1632 och deltog även i andra slaget vid Breitenfeld 1642.
- 349, 7–17 *Man antager, att de kejserlige förlorat 4 000 fallne, [...] segrarnes byte*. – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 7.
- 349, 22–23 *hotande nalkades fursten af Siebenbürgen* – Georg I Rákóczi (1593–1648), furste av Transsylvanien (Siebenbürgen) från 1630, förde krig mot Österrike 1644–1645 i förbund med Sverige.
- 349, 25 *Kurfursten af Sachsen* – Johan Georg I (1585–1656), kurfurste från 1611.
- 349, 26–27 *Turenne, [...] den store Condé* – Henri de la Tour d’Auvergne de Turenne (1611–1675) respektive Louis II de Bourbon, prins av Condé (1621–1686), franska fältherrar.
- 349, 33 *bivuakeldarne* – bivackeldarna.
- 350, 2 *tro* – lita på.
- 350, 10 *lifrockar* – tätt åtsittande rockar.
- 351, 2 *det skotska covenantet* – De presbyterianska skottarna slöt en rad förbund (eng. *covenant*) sinsemellan och med sina kungar på 1500- och 1600-talet

- för att försvara den skotska kyrkans presbyterianska grund mot dels mot-reformationen, dels strävanden att likforma kyrkan med den engelska. Här avses specifikt det förbund (*the National Covenant*) som ingicks 1638 efter ett försök av kungamakten att införa anglikansk liturgi i skotska kyrkan. Flertalet skottar anslöt sig till förbundet.
- 351, 3–4 *ett kapitel ur Domareboken om Gideons segrar* – I Dom. 6–8 berättas hur den förmonarkiska domaren Gideon ledde israeliterna till seger över midjaniterna som förtryckte dem.
- 351, 8–9 *Skotland och England kring Karl I:s fallande thron* – Konflikter mellan Karl I (1600–1649), kung av England och Skottland från 1625, och parlamentet ledde till inbördeskrig 1642. De kungliga trupperna led flera nederlag 1644–1645, och några år senare, 1649, dömdes Karl I till döden för högförräderi. England var republik 1649–1660.
- 351, 9 *besoldade* – värvade, lejda.
- 351, 12 *bivuakerade* – låg i bivack.
- 351, 16 *anslog* – gjorde intryck på, tilltalade.
- 351, 17 *anslog* – inledde; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 352, 11 *papisten* – katoliken (nedsättande benämning).
- 352, 30 *draken* – djävulen i skepnad av en drake.
- 352, 37 *Spike mig* – fan ta mig.
- 352, 37 *nog* – visst.
- 353, 29–30 *när allt kommer till boks, är det intet så helt med någon af oss* – när allt upp-tas i räkenskaperna är ingen av oss oklanderlig; SAOB har detta belägg på 'komma till boks' av Topelius.
- 353, 38 *vederfås* – tillfriskna.
- 354, 18 *Ave Maria, gratia plena, dominus tecum!* – (lat.) Var hälsad Maria, full av nåd, Herren är med dig! (De inledande orden i bönen »Ave Maria».)
- 354, 35 *Pater noster, qui es in caelis ... sanctificetur nomen tuum* – (lat.) Fader vår, som är i himmelen ... helgat varde ditt namn. (De inledande orden i bönen »Fader vår».)
- 355, 4 *Den af oss, som icke syndat, må kasta första stenen på denne syndare.* – Anspelar på Joh. 8:7.
- 355, 18 *helbregda* – här: oskadda.
- 355, 25–26 *sammanrotade sig* – sammangaddade sig.
- 356, 20 *blesserad* – sårad.
- 357, 28 *skyldskap* – släktskap.
- 358, 16 *Eders excellens täcktes* – kan eders excellens tänka sig att.
- 358, 18 *skyddsbrief* – officiell skrivelse som ger innehavaren rätt till någon form av skydd eller privilegium.
- 358, 23 *plånhäfte* – anteckningsbok i fickformat med sådana blad att skrift lätt kunde utplånas från dem; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 358, 24 *kyllern* – den vanligen av älghud tillverkade rocken som bars under rustningen eller utan rustning.
- 358, 30 *tarfliga* – torftiga.
- 359, 18 *falt* – till salu.
- 359, 21 *charpie* – upprispat linnetyg för förband.
- 361, 12 *rodocka* – person som blir behandlad som leksak.
- 361, 32 *Aufwiedersehen* – (ty.) på återseende.

- 361, 38–362, 1 *barberaregesäller* – Barberare var verksamma också som fältskärer.
- 362, 17 *mönsterrulle* – förteckning över manskapet vid en trupp, t.ex. ett regemente.
- 362, 19 *helbregda* – läkt.
- 362, 36 *en Simson i styrka* – Den gammeltestamentliga israelitiska domaren och ledaren Simson hade en ovanlig kroppsstyrka enligt Dom. 13–16.
- 364, 9 *herretjenare* – person i en hög herres tjänst; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 364, 10 *patroners* – gynnares, beskyddares.
- 364, 14 *Undskyll* – ursäkt.
- 364, 17 *kejsar Domitianus hade i flugefångande sin lust* – Domitianus ska i början av sin regering (som varade 81–96 e.Kr.) ha haft för vana att fångaflugor och döda dem med sitt skrivstift, en vass stylus (Alf Henrikson, *Antikens historier* II 1958, s. 268).
- 364, 17–18 *uppramlade Hagar ett barns slabbrande lexor* – rabblade Hagar upp ett barns pladdrande läxor.
- 364, 23 *nominativus mensa, genitivus mensæ, dativus mensæ* – böjningsformer av det latinska ordet som kan betyda 'mat', 'måltid' eller 'bord'.
- 364, 25 »*himmelens trappor*» – Se s. 35, r. 1–2 och r. 29–30.
- 364, 30 *biskop Erikssons postilla* – Biskopen i Åbo Ericus Erici Sorolainens *Postilla* trycktes i två delar 1621 och 1625.
- 364, 30 *gått i skriftskola* – fått konfirmationsundervisning.
- 364, 34 *efter* – eftersom.
- 365, 1 *de skotske kovenanterne* – de skotska presbyterianerna som ingått förbund, se kommentar till 351, 2.
- 365, 2 *Calvins läror! Reformerte* – Se kommentar till 194, 11.
- 366, 4 *janusansigte* – huvud med två ansikten vända från varandra, vilket symboliserar en dubbelnatur; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 366, 24 *konstigt* – konstfärdigt.
- 366, 29 *kavaljer* – hovman, riddersman.
- 367, 7 *rännarebanan* – platsen för torneringar eller rytтарыlekar.
- 367, 11–12 *sedan han stafvade Cornelius Nepos i Upsala* – sedan han med möda läste den romerske historikerns *De viris illustribus* («Om berömda män»), som användes i latinundervisningen; Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686) var 13 när han började studera i Uppsala.
- 367, 20 *en suckande Chloë* – Anspelar på herdinnor i antikens och senare tiders herdediktning där Chloë är ett vanligt namn.
- 367, 33–34 *stryker sin flagg* – halar ner sin flagga till tecken på kapitulation.
- 367, 34 *Enfin* – (fra.) nåväl.
- 368, 3 *stjelpa* – gropigt ställe där man lätt stjalper; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 368, 5–7 *Min farfars mor hette Lejonhufvud, [...] Mesallianser äro ärftliga i vår släkt.* – Syftar på tre gemåler som var riksrådsdöttrar – Karl IX:s mor, Gustav Vasas andra gemål Margareta Leijonhufvud (1516–1551), Gustav Vasas tredje gemål Katarina Stenbock (1535–1621) och Johan III:s andra gemål Gunilla Bielke (1568–1597) – och på Erik XIV:s gemål, Karin Månsdotter (1550–1612), som härstammade från en bondesläkt.
- 368, 8–9 *Apollo! [...] en gud, men dethroniserad* – Grekiska guden Apollon (lat. Apollo) är spådomskonstens, läkekonstens, musikens och diktningens

- gud. Att han är detroniserad syftar troligen på att han var den mest dyrkade guden i Rom fram till romerska rikets kristnande.
- 368, 10 *kothurner* – skodon med tjock sula som antikens tragediskådespelare använde för att se längre och mera imponerande ut.
- 368, 16–19 *grefve Magnus. [...] äldste son till en af rikets högst förtjente män och min faders ungdomskäresta* – Magnus Gabriel De la Gardies far Jakob De la Gardie (1583–1652) var riksråd, fältherre och riksmarsk. Modern Ebba Brahe (1596–1674) och Gustav II Adolf hade varit förälskade i tonåren och ämnade gifta sig, vilket motarbetades av änkedrottningen Kristina (av Holstein) som ville ha en kunglig svärdotter.
- 368, 24 *fränka* – kvinnliga släkting.
- 368, 24 *allt för nedrigt boren* – av alltför låg börd.
- 369, 21 *en botfärdig Magdalenas tårar* – Maria från Magdala (Maria Magdalena), en av Jesus kvinnliga lärjungar, identifierades tidigare med synderskan i Luk. 7:37–50 och har därför ofta uppfattats och framställts som botfärdig.
- 369, 21–23 *folkets röst [...] förlofvade mig med Erik Oxenstjerna* – Fryxell uppger att det var en allmän uppfattning att rikskanslern Axel Oxenstierna eftersträvade att få till stånd ett giftermål mellan sonen Erik (1624–1656) och Kristina (*Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 25).
- 369, 36 *såframt* – om.
- 370, 11 *herretjenst* – här: tjänst för en man.
- 371, 8 *tidning* – underrättelse.
- 371, 15 *jaloux* – svartsjuk.
- 371, 22 *sylta* – sumpmark.
- 372, 17–22 *danska [...] folksången: Kong Kristian stod ved höjen Mast [...] Femern var det, 1644 den 11 juli* – Topelius citerar här de fyra första verserna i en folksång som skildrar Kristian IV:s insats i sjöslaget vid Femern 1644 och sedermera har blivit den danska kungssången (Danmarks andra nationalsång). Texten, av Johannes Ewald, är från 1779. Sjöslaget stod den 1 juli enligt den då rådande julianska kalendern och den 11 juli enligt den senare gregorianska. Som källa för framställningen av slaget nedan har Topelius använt Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 273 f.
- 372, 19 *Damp* – (da.) krutrök.
- 372, 28 *stormskärm* – väggliknande skärm som användes som skydd för anfallare vid stormning (här bildligt); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 373, 13–15 »*Gråt icke, min son*», [...] *låt se, att du dör, som jag har dött!*» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 276.
- 373, 16–19 *kung Kristians ord, när han, året efter freden, bar sin lille sonson till dopet: [...] tyngt mina gamla armar!*» – Citatet har inte gått att identifiera. Sonsonen är sedermera kungen av Danmark-Norge Kristian V (1646–1699).
- 374, 11 *i stark prutmån* – tilltagna i överkant; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 374, 16–17 »*sådan Gud ville gifva den*» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 7 1838, s. 306.
- 374, 27 *Stjernhjel*m – ämbetsmannen och skalden Georg Stiernhielm (1598–1672), »den svenska skaldekunstens fader».
- 374, 30 *difficulteter* – besvärligheter, hinder.
- 374, 32 *continuera* – fortsätta.
- 374, 32 *hazard* – risk.

- 374, 32 *conditiones* – (lat.) villkor.
- 374, 33 *Efter Arkenholtz*. – Brevet är citerat ur den av Johan Arckenholtz utgivna *Drottning Christinas Arbeten och Märkvärdigheter* I 1760, s. 116 f. Den svenska utgåvan i två band är översatt och förkortad av Carl Christoffer Gjörwell. Arckenholtz franska original, *Mémoires concernant Christine reine de Suède*, utkom i fyra band 1751–1760.
- 375, 1 *afgå* – försvinna.
- 375, 1 *derhos* – därtill.
- 375, 2 *supportera den calumnien* – understöda det förtal.
- 375, 4 *imputera* – tillräkna.
- 375, 4 *ambition* – äregirighet.
- 375, 4–5 *den der sig på sjelfva orättvisan funderade* – som grundar sig på själva orättvisan.
- 375, 5 *finem* – (lat.) syfte.
- 375, 8–9 *arbitri belli & pacis* – (lat.) skiljemän som avgör mellan krig och fred.
- 375, 9 *jalousie* – avundsjuka.
- 375, 9 *oförmodeligt* – oväntat.
- 375, 9 *causera* – förorsaka.
- 375, 10 *practiseras* – företas.
- 375, 11 *contentera sin egen conscientie* – tillfredsställa sitt eget samvete.
- 375, 12–13 *man sig til alla skälige Fredsmedel accomoderadt hafver* – man har träffat en överenskommelse om alla skälige fredsvillkor.
- 375, 19–22 *biskopen i Vesterås Johannes Rudbeckius, [...] hvars skola [...] täflade med Upsala akademi* – Johannes Rudbeckius (1581–1646) grundade ett privatkollegium, som tillämpade nya pedagogiska metoder, 1610 medan han var professor i Uppsala. Som biskop från 1619 inrättade han Sveriges första gymnasium i Västerås 1623.
- 375, 34 *möjad* – majad, prydd; förekommer i svenskan i Finland.
- 376, 4 *du Herrens utkorade Deborah* – Anspelar på den gammeltestamentliga »profetissan» och »domarinnan» Debora i Israel, se Dom. 4–5.
- 376, 4–5 *lägg alla sanningens fiender dig till en fotapall* – Anspelar på Ps. 110:1; *fotapall* – fotpall, pall att stöda fötterna på.
- 376, 17 *förelysa* – vägleda.
- 376, 22 *kosteligt* – ljuvligt, vackert.
- 376, 29–30 *eloquentie lektor* – lektor i vältalighet.
- 376, 30 *Qvintilianus* – romersk lärare i vältalighet, levde under det första århundradet e.Kr.
- 377, 1 *scholaris* – elev.
- 377, 3 *Heus puer!* – (lat.) Hallå pojke!
- 377, 3 *storhufvud* – om person med storslagna tankar och idéer.
- 377, 3 *skrapa foten* – buga och i samband med det föra ena foten bakåt, så att den med ett skrapande ljud stryks mot golvet; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 377, 9 *Han är min Josef* – Anspelar på Josef, den näst yngste av Jakobs tolv söner, som blev såld som slav till Egypten och tydde Faraos drömmar (1 Mos. 37, 41).
- 377, 10 *ty der Gud så tackes* – ty om Gud finner för gott.
- 377, 14 *föresyn* – föredöme.

- 377, 15 *platt* – fullständigt.
- 377, 21 *förbistring* – oreda, förvirring; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 377, 23 *kammardukskragen* – kragen av batist.
- 377, 28 *läsförhöret* – husförhöret, se kommentar till 26, 4–5. Rudbeckius introducerade i sitt stift obligatoriska söndagsexamina i katekesen som hölls med byar eller rotar turvis (B. R. Hall, »Johannes Johannis Rudbeckius (d.ä.)», *Nordisk familjebok* 23 1916).
- 377, 33 *domherrarne* – domkapitlets ledamöter; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 377, 36–37 *Olof Rudbeck, [...] hvars Atlantica beherskade ett helt tidevarv – Atlantica* är den latinska parallelltiteln på Olof Rudbecks (1630–1702) *Atlant eller Manheim*. I det fyrdelade verket som utkom 1679–1702 försöker Rudbeck bevisa att Sverige är identiskt med det mytiska Atlantis. Hans åsikter om svensk forntida storhet bildade skola och motbevisades först på mitten av 1700-talet av Olof von Dalin.
- 377, 36–37 *anatomen* – Rudbeck upptäckte lymfkärllssystemet som ung student.
- 378, 1 *Der som* – ifall.
- 378, 4–5 *krankheten* – sjukdomen.
- 378, 8 *mina förbättrade kyrkoböcker* – Rudbeckius var den första svenska biskopen som tog initiativ till kyrkobokföring; längder över döpta, vigda och begravnade börjar tidigare i Västerås stift än i andra (Erland Sellberg, »Johannes Rudbeckius», *Svenskt biografiskt lexikon*).
- 378, 9 *skulle vara så nedrig* – skulle nedlåta sig, d.v.s. ta befattning med något som är under ens värdighet.
- 378, 16 *Förthy* – därför.
- 378, 17 *Augustinus* – (354–430), den mest betydande av kyrkofäderna.
- 378, 18 *Braskens tryckeri i Linköping* – Hans Brask (1464–1538), biskop i Linköping 1513–1527, drev enligt traditionen ett tryckeri i Söderköping under några år.
- 378, 27–32 *Mästaren, som är för oss alla en förebild, sade till Johannes' lärjungar, [...] dem fattigom varder predikadt evangelium* – Anspelar på Matt. 11:2–5 och Luk. 7:20–22; *dem fattigom varder predikadt* – för de fattiga predikas.
- 378, 36 *fuller* – helt.
- 379, 8 *örlog* – krig.
- 379, 14 *spörja* – erfara, förnimma.
- 379, 23 *polskt regemente* – Polen-Litauen hade blivit ett valkungadöme där kungen var underställd en adlig riksförsamling, sejmen, 1569.
- 379, 24 *herrestyrelse* – aristokratisk styrelse.
- 379, 33 *lägga der en bäck och en mur i vägen för honom* – Avser troligen Systerbäck på Karelska näset, gränssälva mellan Finland och Ryssland 1323–1617, samt Kexholm som blev svensk besittning 1617 efter att ha erövrats 1611.
- 380, 8 *auctoritas* – (lat.) auktoritet.
- 380, 11 *predikosjuka lantjunkare* – Syftar på militären och statsmannen Oliver Cromwell (1599–1658) som var en tämligen okänd lantjunkare (adlig godsägare) före det engelska inbördeskrigets utbrott 1642.
- 381, 5 *såsom Josefs [...] historia utvisar* – Se kommentar till 377, 9.
- 381, 32 *grant* – tydligt, nogsamt.
- 381, 34 *skickelse* – bestämmelse.
- 382, 3 *Håller* – äldre imperativform i andra person plural.

- 382, 22 *sjelfstyrelse* – envælde; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 383, 4–5 *Franska sändebudet Chanut, ett smidigt verktyg för Mazarins statskonst* – Diplomaten Pierre Chanut (1604–1662) var ambassadör i Sverige 1646–1653. Kardinalen och statsmannen Jules Mazarin (1602–1661) efterträdde kardinal Richelieu som fransk förste minister 1642 och fullföljde dennes utrikespolitik som eftersträvade att med alla medel bekämpa det habsburgska husets, framför allt Spaniens, maktställning i Europa.
- 383, 10–11 *härarnes ställning i Tyskland under Wrangel och Königsmark* – Carl Gustav Wrangel (1613–1676) hade utsetts till fältmarskalk över de svenska arméerna i Tyskland 1646 efter att Lennart Torstenson lämnat ifrån sig högsta befälet p.g.a. sjukdom. Hans Christoff Königsmarck (1605–1663) hade utnämnts till general samma år.
- 383, 15 *konjunktur* – omständighet, tillfälle.
- 383, 29 *har hakat sig fast vid* – hakat upp sig vid, fäst sig vid; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 384, 9 *skelat* – sneulat.
- 384, 10 *Polen, der adeln betydde allt, konung och folk intet* – Se kommentar till 379, 23.
- 384, 11–12 *England, der konungamakten nedsjunkit [...] republik, England skulle snart blifva det* – Se kommentar till 351, 8–9.
- 384, 19–21 *rikskansleren [...] mästra Johannes Mathiæ för hans Idea boni ordinis [...] presterskapet funnit något anstötligt i denna idean – Idea boni ordinis är det förslag till ny kyrkolag som Johannes Matthiæ (1593–1670) utgav när han tillträdde biskopsstolen i Strängnäs 1644. Förslaget byggde på de böhmiska brödernas ekumeniska kyrkoordning. Sven Göransson beskriver förslaget som ett program för »en ekumenisk lösning av Europas konfessionella fråga inför de konfessionspolitiskt viktiga westfaliska fredsförhandlingarna». Prästerskapet, understödda av Axel Oxenstierna, gick till angrepp mot detta i förslaget (»Idea boni ordinis», *Förvaltningshistorisk ordbok* och Sven Göransson, »Johan Matthiæ», *Svenskt biografiskt lexikon*).*
- 384, 27 *bispens* – biskopens.
- 385, 1 *huspredikant* – präst som anställts av en enskild person (i synnerhet adlig) för att tjänstgöra i dennes hem.
- 385, 23 *tima* – sker.
- 385, 24 *förvandtskap* – släktskap.
- 387, 1 *superintendent* – motsvarar biskop; titeln användes för stiftschefer i nyinrättade stift i Sverige under 1500-, 1600- och 1700-talet.
- 387, 12 *erkebiskop i survivance* – rätt att tillträda ärkebiskopstjänsten när den blir ledig.
- 387, 16 *sidvördig* – vanvördig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 387, 21 *alnen* – längdmåttet som motsvarar två fot (ca 60 cm).
- 387, 23 *spansk* – stolt och envis.
- 387, 38 *tillförene* – förut.
- 388, 32 *otrogen mot Mose lag* – Avser troligen förbud i Moseböckerna för judarna att beblanda sig med icke-judar, se kommentar till 110, 37–38.
- 388, 37 *derest* – ifall.
- 389, 34 *Cogito, ergo sum. [...] Cartesii nyss utgifna Principia philosophiæ* – Det latinska citatet, »jag tänker, alltså existerar jag», är resultatet av Descartes sökande efter en sats som är omöjlig att betvivla. Han formulerade satsen på

- franska redan i *Discours de la méthode* (»Avhandling om metoden») som utkom 1637. *Principia philosophiae* (»Filosofins principer») utkom 1644.
- 390, 22 *lam* – lamm.
- 390, 24 *lectrice* – föreläserska.
- 390, 26 *förblifver dig välbevågen* – förblir välvilligt stämd mot dig (formelartat uttryck).
- 390, 34 *högtänkt* – storsint.
- 391, 22–29 *Riksdrotset grefve Pehr Brahe [...] 1648. [...] öfverresa till Finland* – Per Brahes (1602–1680) andra period som generalguvernör i Finland sträckte sig från 1648 till 1654; *Riksdrotset* – titeln för en av de fem höga riksåmbetsmännen, presidenten i Svea hovrätt.
- 391, 34 *bestialiska* – vilda; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 392, 20 *hugneligt* – gott.
- 393, 15 *romanen* – kärlekshistorien, kärlekssagan.
- 393, 20 *sfinxen* – fabeljuret med bevingad lejonkropp och människoansikte som symboliserar det gåtfulla: sfinxen ställer gåtan men besvarar den inte; här bildligt om Kristina som framstår som gåtfull eller outgrundlig.
- 393, 24 *Atrappen* – asken, omslaget; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 393, 25 *furie* – hämndgudinna.
- 393, 38 *Lebewohl ... grausames Herz!* – (ty.) Farväl ... grymma hjärta!
- 394, 16 *avis* – underrättelse, vink.
- 394, 17–19 *emot, [...] Kristina senare sjelf bekräftat. Fryxell räknar fördelarna [...] tala för förbindelsen* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 39 f.
- 394, 37 *bedårande* – dåraktiga.
- 395, 16 *hårtills* – hittills.
- 395, 17 *slikt* – sådant.
- 395, 21 *Lucifer* – den onde.
- 395, 33–396, 3 *dioptrik. [...] nya, af Snellius år 1620 uppfunna läran om ljusets brytning, hvilken Cartesius 1639 sökt närmare utreda* – Den nederländske astronomen och matematikern Willebrord Snellius (1580–1626) formulerade lagen om ljusets brytning när det passerar gränssytan mellan två medier 1621, i ett icke-publicerat arbete. Descartes formulerade sin version av lagen i arbetet »La Dioptrique» som trycktes 1637.
- 396, 17–20 *italienare vid namn Toricelli har uppfunnit vacuum? [...] barometer* – Matematikern och fysikern Evangelista Torricelli (1608–1647), professor i Florens, betraktas som barometerns uppfinnare och den första som åstadkom vakuum.
- 396, 22 *införskrifva* – skicka efter, beställa.
- 396, 30–31 *De Geer har redan i tjugu år beherskat jordens inmandöme* – Se kommentar till 159, 5–7.
- 396, 35 *generalvikarien* – ställföreträdaren för en (ärke)biskop inom katolska kyrkan.
- 396, 36 *insinuera* – framföra.
- 396, 36 *grefve Trautmannsdorff* – Tysk-romerska kejsarens ledande minister Maximilian von Trautmannsdorff (1584–1650).
- 397, 5–6 *den helige Loyolas* – Ignatius av Loyola (1491–1556), spansk präst och jesuitordens grundare.
- 397, 17 *sankt Britas* – Heliga Birgitta (ca 1303–1373), helgonförklarad 1391.

- 397, 20 *cartesian* – anhängare av Descartes filosofi.
- 399, 13 *Bokrätta* – bokmal; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 399, 14 *bränderna* – de brinnande eller halvt förbrunna vedträna.
- 399, 20 *crux* – kråka, bock; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 399, 35 *oförmodligen* – oförmodat; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 400, 14–15 *snarstickna* – snarstickna; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 401, 15 *Formula concordiae* – (lat., »endräktsformeln») Konkordieformeln: tysk luthersk bekännelseskraft vars huvudförfattare är Jacob Andreae (1528–1590) och Martin Chemnitz (1522–1586). Skriften färdigställdes 1577 och eftersträvade att skapa enighet mellan de olika lutherska riktningarna som efter reformationen hade hamnat i konflikt om vissa trosfrågor.
- 401, 17 *ortodoxi* – renlärlighet; se kommentar till 68, 28.
- 401, 25–27 *kärleken [...] fördrager han allting, tror allting, hoppas allting, lider allting* – Anspelar på 1 Kor. 13:7.
- 401, 31 *den blinde gudens flaxande vingar* – Kärleksgudarna Eros och Amor i grekisk respektive romersk mytologi framställs som bevingade, beväpnade med pilar och båge, och ofta med en bindel för ögonen eftersom de sades skjuta sina pilar i blindo.
- 401, 34 *statt* – stå.
- 402, 24 *compliment* – artighetsbetygelse.
- 402, 33 *successor* – tronföljare.
- 402, 36–37 *Archenholtz' »Drottning Kristinas arbeten och märkvärdigheter», öfvers. af Gjörwell, del 2, sid. 40 o. ff.* – Avser den av Johan Arckenholtz utgivna utgåvan från 1760, s. 40–58.
- 403, 13 *consummation* – fullbordan.
- 403, 20 *consideration* – aktning, hänsyn.
- 403, 21 *égard till publicum bonum* – (fra., lat.) hänsyn till statens väl (eller det allmänna bästa).
- 403, 34 *satisfaktion* – upprättelse.
- 403, 37 *Mitt facit har intet annat varit* – jag har inte satt mitt hopp till annat.
- 403, 38 *betages mig* – tas ifrån mig.
- 404, 5 *fanfaronader* – inbilskt prat.
- 404, 5–6 *Chloë, [...] Damon* – vanliga namn i herdediktningen.
- 404, 8 *content* – nöjd, belåten.
- 404, 12 *desperera* – förtvivla, misströsta.
- 404, 23 *comportement* – uppförande.
- 404, 28 *dimittera* – entlediga.
- 404, 33 *Blif mig från halsen med* – förskona mig från; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 405, 1 *refuserar* – vägrar, avböjer.
- 405, 1–2 *discourser* – ord.
- 405, 2 *esperance* – (fra.) förhoppning.
- 405, 9 *trakterade* – bemötte.
- 405, 13 *göra en diversion* – avleda samtalet i annan riktning; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 405, 22–23 *particular affection* – särskild tillgivenhet.
- 405, 23 *moveras* – här: rubbas.
- 405, 23 *förtröstan* – försäkran, löftet; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 405, 30–32 *primo*: [...] *secundo*: [...] *tertio* – (lat.) för det första, andra respektive tredje.
- 406, 37–38 *kabrioler* – stavningsvariant av 'kaprioler': krumsprång.
- 407, 5 *träffelig* – förträfflig.
- 407, 14 *Pygmalion mejslade åt sig Galathea* – Myten om Pygmalion återges av Ovidius i *Metamorfoser* som en saga om kungen på Cypern som förälskar sig i en av honom snidad kvinnostaty, åt vilken Afrodite ger liv. Hennes namn är Galatea i många framställningar, dock inte i antika.
- 407, 33 *konkordat* – här: avtal; egentligen avtal mellan stat och kyrka, vanligen den romersk-katolska.
- 408, 8 *sjerrglas* – kikare, teleskop.
- 408, 24 *skrifstol* – skrivbordsstol.
- 408, 37 *språkrör* – tunt rör för överföring av muntliga meddelanden mellan lokaler; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 409, 30 *bevara dig för de filistéers trug* – beskydda dig för de otrognas (icke-judars) trugande; filistéerna var enligt Gamla Testamentet en mot israeliterna fientlig folkstam.
- 409, 34 *Israels* – judarnas.
- 410, 8 *borgarerätt* – de rättigheter som städernas borgerskap hade.
- 410, 23–24 *storveziren* – den högste ämbetsmannen och sultanens ställföreträdare i Osmanska riket.
- 410, 24 *paschas* – pascha: osmansk titel för militär eller civil ämbetsman med hög befattning.
- 410, 24 *kiaja* – osmansk titel för ställföreträdare eller närmaste man, även föreståndare.
- 410, 25 *eunuk* – eunuck.
- 410, 32 *Janitscharerne* – soldaterna i turkiska sultanens elitgarde.
- 410, 32 *spahis* – soldaterna i särskilda turkiska kavallerikårer.
- 410, 35 *renegat* – här: person som övergått från kristendomen till islam.
- 411, 2 *scudi* – italienskt guld- och silvermynt med växlande värde.
- 411, 13 *tiomannarådets* – ett av de styrande råden i republiken Venedig med uppgift och befogenheter att skydda statens säkerhet.
- 411, 29 *under Davids spira* – under judarnas välde. Anspelar på Israels andra kung som regerade ca 1005–965 f.Kr. Han betraktas som en idealgestalt i Israels historia.
- 411, 34 *de svenske moabiternes land* – Anspelar på ett i Gamla Testamentet ofta omtalat folk som bodde öster om Döda havet.
- 412, 14 *omotsagdt* – som man inte försöker bekämpa; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 412, 28 *föraktligt* – föraktfullt.
- 413, 6 *Ismaels barns* – muslimernas; Ismael, son till Abraham och hans bihustru Hagar enligt 1 Mos., är profet och stamfar till araberna i islamisk tradition.
- 413, 16 *helst* – i synnerhet.
- 413, 28 *sikel* – gammal orientalisk viktenhet.
- 413, 29–30 *den unge Texeira i Hamburg, sin faders son* – Portugisisk-judiske Diego Abraham Teixeira (1581–1666) och sonen Manoel Isaak Teixeira (1631–1705) drev ett framgångsrikt handelshus och var verksamma som bankirer i Hamburg från 1646. Texeira är en stavningsvariant av Teixeira.

- 414, 6–7 *utsända Isak till bränneoffer* – Anspelar på berättelsen i 1 Mos. 22 om Guds befallning till Abraham att offra sin son Isak.
- 414, 11 *huldhet* – vänlighet.
- 415, 37–38 *Moses' Gud sade: föröken eder och uppfyller jorden!* – 1 Mos. 1:28, även 1 Mos. 9:1 och 9:7.
- 416, 15–16 *korsarerna* – sjörövarna.
- 416, 20 *konstberidarna* – cirkusryttarna som framför akrobatisk ridkonst.
- 417, 10 *prejerier* – pungsländan.
- 417, 11 *gjaurnes* – gjaur eller giaour: hos turkarna en förolämpande benämning på icke-muslim, särskilt på kristen.
- 417, 11 *Gyllene hornet* – havsvik från Bosporen vid Konstantinopel, avgränsar i norr den triangulära halvön som den egentliga staden reser sig på.
- 417, 17–18 *grekernes Konstantinopel, numera osmanernes Stambul* – Turkarna kallade staden Istanbul eller Stambul, men det officiella namnet förblev Konstantinopel till 1926.
- 418, 5 *muselman* – muslim.
- 418, 19 *profetens utkorade kalif* – Kalif är en äldre titel för överhuvudet inom den islamiska världen. Denne betraktades som profeten Muhammeds (ca 570–632) efterträdare.
- 418, 25 *moslims* – muslimernas.
- 418, 36 *afpreja oss* – skinna oss på; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 419, 24 *dukater* – mynt med hög guldhalt.
- 419, 36 *fullmakt in blanco* – fullmakt som berättigar en person att å en annans vägnar handla i en sak efter eget gottfinnande.
- 419, 38 *den store sultan Suleimans död för 70 år sedan* – pro 80 år sedan; den osmaniske sultanen Süleyman I, »Süleyman den store«, dog 1566. Hans regeringstid, som började 1520, betraktas vanligen som osmanska imperiets höjdpunkt.
- 420, 1–3 *För 30 år sedan afsatte de sultanen Mustafa, tillsatte Osman II, [...] åter Mustafa och mördade honom året derpå.* – Mustafa I (1591–1639) avsattes första gången 1618 och andra gången 1623, båda gångerna efter bara ett års regering. Han mördades dock först 1639. Osman II (1604–1622) var sultan från 1618.
- 420, 3–5 *Mustafas förste son Murad [...] Andre sonen, Ibrahim, omgjordades med profetens sabel.* – Murad IV (1612–1640), som efterträdde Mustafa I 1623, och brodern Ibrahim I (1615–1648), som efterträdde Murad 1640, var Mustafas brorsöner, inte söner. – *Ibrahim, omgjordades med profetens sabel* – profetens sabel spändes på Ibrahim, d.v.s. han gjordes till sultan.
- 420, 8 *Validé* – validé-sultan: (turk.) sultanmoder, osmansk titel för den regerande sultanens moder.
- 420, 10 *ulemas* – medlemmar av en särskild kår av religions- och rättslärda inom islam.
- 420, 10 *sofis* – sufier: dervischer, medlemmar av de religiösa sufiordnarna inom islam.
- 420, 14 *piaster* – turkiska silvermynt.
- 420, 25 *asper* – turkiskt mynt av ringa värde.
- 421, 23 *Agan* – aga: osmansk titel för hovtjänsteman eller militär.
- 421, 27 *guldstickade* – guldbroderade.
- 422, 11 *Odaliskerna* – haremskvinnorna.

- 422, 28 *padischan* – padishah: en av titlarna för den osmanska sultanen.
- 423, 27 *toilettrum* – rum avsett för omklädnad och vård av utseende.
- 424, 18 *kiosk* – turkiskt lusthus med tälttak.
- 425, 34 *muftis* – mufti: i varje större islamisk stad anställd rättslärdd ämbetsman som på anhållan är skyldig att ge allmänheten utlåtanden i teologiska och rättsliga frågor.
- 427, 30 *oförskyldt* – oförtjänt.
- 428, 4 *i häpen förbidan* – och väntade förskräckt.
- 428, 15–18 *psalmen 57: – »Jag ligger med min själ bland lejon; [...] din ära öfver all verlden!»* – Ps. 57:5–7.
- 428, 20 *»Min fot hafver stapplat»* – Ps. 94:18.
- 428, 20–21 *»Förliten eder icke på furstar!»* – Ps. 146:3.
- 428, 21–22 *»Du, Herre, gör icke förbund med förderfvælsens thron»* – Möjligen efter Jer. 14:21.
- 429, 6–10 *hessiske öfverlöparen Melander [...] greve von Holzappel* – Fältherren Peter Melander (1585–1648) trädde 1633 i tjänst hos Vilhelm V av Hessen-Kassel som var svensk bundsförvant, men övergick i kejserlig tjänst 1640 och upphöjdes till riksgreve von Holzappel 1641. Han efterträdde Matthias Gallas som kejserlig överbefälhavare 1647.
- 429, 8 *17 städer, 30 slott och 300 stora byar uppgingo [...] i lågor* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 52.
- 429, 12 *Altringer* – Johann von Aldringen (1588–1634), kejserlig fältmarskalk.
- 429, 14–16 *år 1648 förenat bajerska hären med den kejserliga, [...] 33 000 krigare, [...] 127 000 lösdrifvare, qvinnor och barn* – Både Fryxell och Geijer uppger att soldaterna var 40 000 till antalet och det övriga folket 140 000 (*Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 52 respektive *Svenska folkets historia* III 1836, s. 423 f.). Geijer anger Lorenz von Westenrieders *Geschichte des dreissig-jährigen Kriegs* III (1806) som källa.
- 429, 22 *sylviorna* – här: sångfåglarna.
- 429, 25–29 *Gustaf Kurk, [...] i spetsen för 800 ryttare [...] Melander [...] genomborrades af en ny kula och föll* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 38.
- 429, 37–38 *Svenskarne [...] blef en buse för ostyriga barn* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 8 1838, s. 54; *buse* – uppdiktad väsen som man skrämde barn med.
- 430, 2 *Lilla sidan af Prag* – (tj. *Malá Strana*) stadsdel med många adelspalats på västra sidan av Prag.
- 430, 8 *Upsala universitet fick Codex argenteus* – (lat.) Silverbibeln (egentligen »silverboken») är en prakthandskrift från 500-talets början som innehåller fragment av de fyra evangelierna på gotiska. Den blev svenskt krigsbyte 1648 och skänktes till Kristina av Hans Christoff von Königsmarck. Drottningens bibliotekarie Isaac Vossius fick den som lön och förde den till Nederländerna 1655. Magnus Gabriel De la Gardie återköpte den och skänkte den till Uppsala universitetsbibliotek 1669.
- 431, 9–11 *Kurfursten Maximilian af Bajern, [...] ansåg gåfvan af ett helgons hufvudskål fullt uppväga [...] undergång.* – Jfr Fryxell om Maximilian I (1573–1651) och katolska relikier som återbördades: »Kurfursten af Bäjern, [...] fastade och gisslade sig ofta; [...]. Hufvudskålarna af några helgon fördes på samma

- tid till München, och syntes honom vara ersättning för otaliga förluster» (Berättelser ur Svenska Historien 8 1838, s. 59).
- 431, 27–29 *Historien om fredsunderhandlingarna [...]* fyller sex digra band – Avser Johann Gottfried von Meiern, *Acta Pacis Westphalicæ Publica. Oder: Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte I–VI 1734–1736*.
- 431, 34–35 *Westfaliska freden undertecknades den 10 oktober gamla stilen 1648* – Datumet har Topelius förmodligen av Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien 8 1838, s. 67*); t.ex. Geijer har det riktiga, den 14 oktober 1648 (*Svenska folkets historia III 1836, s. 434*).
- 431, 36 *samvetsfriheten* – friheten för var och en att bekänna sig till valfritt kristet samfund. I praktiken var undersåtarna hänvisade till samma konfession som statsöverhuvudet.
- 432, 27 *Finsteraarhorn* – den högsta toppen i Bernalperna i södra Schweiz.
- 433, 5 *gamle kung Göstas tid* – Gustav Vasa regerade 1523–1560.
- 433, 17 *utskrifning* – rekrytering tvångsvis.
- 433, 22 *litanian och fredsbönen efter tacksägelsen* – litanian: en rad böner om hjälp i andlig och lekamlig nöd; fredsbönen: bönen om fred för riket och dess invånare som i krigstid lästes vid den allmänna gudstjänsten, SAOB har detta belägg av Topelius; tacksägelsen: tacksamhetsbetygelse (ofta i kyrkolokal) i samband med meddelande om angelägenhet som rör riket.
- 433, 30–32 *Första ilbudet fick en guldkedja om 600 dukater, [...] en kupa af guld.* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien 8 1838, s. 79 f*.
- 433, 34 *Te deum* – fornkristen lovsång som inleddes med orden *te deum laudamus*: (lat.) dig Gud lovar vi.
- 434, 8 *bolagen Habsburg och Bourbon* – »Bolagen» är här två kungahus, det förra tyskt med en österrikisk och en spansk linje vid denna tid, det senare franskt.
- 434, 20 *uppsätter Oliver Cromwell på Englands thron* – Cromwell upplöste parlamentet med våld och blev statschef med titeln lordprotektor 1653.
- 434, 35 *agan* – chefen; osmansk titel, här för militär.
- 435, 24 *Sibylla* – sierska.
- 435, 25 *hyende* – kudde.
- 436, 4 *kamlottskappa* – kappa av ett slags tjockt, glättat ylletyg eller ylle med blandning av gethår.
- 436, 5 *bofällig* – skröplig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 436, 7 *mimerskälla* – kunskapskälla.
- 436, 10–11 *en Gud, som dock måste finnas, efter han skapat oändlighetstanken i ändliga väsenden* – Här refererar Topelius Descartes gudsbevis från den tredje betraktelsen i *Meditationes de prima philosophia* (1641; »Betraktelser över den första filosofin»), nämligen att Gud måste finnas eftersom ingen annan eller inget annat kan ha frambringt tanken om ett oändligt (fullkomligt) väsen i ett ändligt (begränsat, ofullkomligt) väsen som människan.
- 436, 12–13 *allt var tvifvel, allt, utom den egna tillvaron, som icke kunde betviflas* – Se kommentar till 389, 34.
- 436, 17 *morgonséance* – morgonseans, morgonsammankomst.
- 436, 26–27 *Sergel prydde Adolf Fredriks kyrka med hans vingade ande, [...] beslöjade jordklotet* – Gravmonumentet av Johan Tobias Sergel (1740–1814) till minne av Descartes restes 1770.

- 436, 28–29 *de tre ofrälse stånden* – de icke adliga stånden: prästerna, borgarna och bönderna.
- 436, 31–32 *tvåhundra år derefter Sveriges störste häfdatecknare råkade derom i häftig fejd* – Syftar på polemiken mellan Anders Fryxell och Erik Gustaf Geijer i mitten av 1840-talet om adelns historiska roll i Sverige. Debatten inleddes 1845 av den adelsvänlige Fryxell, som i skriften *Om aristokrat-fördömandet i svenska historien* kritiserade den aristokratfientliga inställningen i svensk historieskrivning sedan 1700-talet och ansåg att Geijer och flera tidigare historiker hade låtit ideologiska fördomar påverka sin forskning. Fryxell anklagades å sin sida för konservatism och brister i både källkritik och vetenskapssyn (Rolf Torstendahl, »Anders Fryxell», *Svenskt biografiskt lexikon*; Carl Arvid Hessler, »'Aristokratfördömandet'» 1943, s. 259 ff.; se även Bo Stråths och Torstendahls artiklar om Geijer respektive Fryxell i *Svenska historiker* 2009, s. 181, 199 f.). Topelius lyfte fram polemiken redan i *Fältskärens berättelser* där han intar en medlande ställning i tvisten, se Sebastian Köhlers avsnitt »En dialektisk historiesyn» i inledningen till ZTS VII, s. XXXV.
- 436, 36–37 »Nu», sade hon, »är tiden inne att afskaffa missbruken.» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 83.
- 437, 1–2 »Man bör så klappa det hvita barnet, att det svarta icke förgätes.» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 93.
- 437, 3 *Richelieus och Mazarins* – franske förste ministern kardinal Richelieu (Armand-Jean du Plessis) och dennes efterträdare kardinal Jules Mazarin.
- 437, 13–21 *högtidliga intåget från Jakobsdal [...]* *de storas gästabad* – Beskrivningen av kröningsfestligheterna här och i resten av kapitlet efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 94–99.
- 437, 14 *Jakobsdal* – äldre namn på Ulriksdals slott.
- 437, 18 *ofall* – olycklig händelse, olycka.
- 437, 24–30 *ett tatariskt-turkiskt gesandtskap [...]* *En samtida berättar om tatarerne, [...] prest, speleman och kock tillika.*» – Efter »Utdrag af 22 Bref till Öfversten Christopher Johansson Ekeblad, från dess Son Johan Ekeblad, rörande tilldragelser vid Drottning Christinas Hof», *Handlingar rörande Skandinavians Historia* 20 1835, s. 311 f.; det citerade brevet är daterat den 4 december 1650.
- 437, 24–25 *gesandtskap* – legation, beskickning.
- 437, 29 *tänkvärdig* – tänkvärd, intressant.
- 438, 9 *Stambuls Seralj* – sultanpalatset i Konstantinopel, beläget på den östligaste udden på halvön som den egentliga staden reser sig på.
- 438, 9 *Moharrem* – eller Muharram: första månaden i det islamiska månåret.
- 438, 9–10 *året efter Hedschra det tusen och sextionde* – motsvarar 1650 i kristen tideräkning; *Hedschra* – eller hedjra, hidjra, hijra: Muhammeds utvandring från Mekka till Medina 622 e.Kr., år 1 i islamisk tideräkning.
- 438, 25 *Träffeligen* – väldigt.
- 438, 26 *stor-muftis* – västerländsk benämning på Konstantinopels mufti (se kommentar till 425, 34) som var det Osmanska rikets högsta religiösa ledare.
- 439, 7 *prentade* – tryckta.
- 439, 12–13 *öfver Bosporen från Pera till Galata* – Förstäderna Pera och Galata i Konstantinopel ligger bägge på den europeiska sidan om Bosporen.

- 439, 18 *paulun* – himmelssång.
- 439, 24 *seraljen* – palatset och haretet för turkisk sultan.
- 439, 27 *betänkligt* – betänksamt.
- 440, 2 *blifver oss gramse* – blir förtörnad på oss.
- 440, 3 *förfång* – skada.
- 440, 17 *skickligare* – lämpligare.
- 440, 35 *ringrännningar* – ringridningar: ryttarlekar där ryttaren med vapen skall träffa eller fånga upp ett upphängt föremål, ofta en ring.
- 441, 2–4 *Stjernihjelmens ballett* [...] »*Den triumferande Parnassus*», [...] *uppfördes den 9 januari 1651* – »Parnassus Triumphans» förbereddes till Kristinas kröning sommaren 1650 men försenades betydligt p.g.a. de omfattande arrangemangen. Koreografin skapades sannolikt av balettmästaren Antoine de Beaulieu, som själv utförde en av rollerna. Baletten åtföljdes av dikter författade av Georg Stiernhielm, som i dem förhöll sig fritt till en anonym fransk förlaga. Dikterna trycktes med franska och tyska parallelltexter. Budskapet är att parnassen, här alla konster och vetenskaper, triumferar i Sverige under drottning Kristinas beskydd. Det grekiska berget Parnassos betraktades som musernas, de sköna konsternas, hemvist (Bernt Olssons kommentar i Stiernhielm, *Poetiska skrifter* II, SS I:2, s. 347, 384, 389).
- 441, 2 *divertissement* – kortare teaterstycke med sång- och dansinslag.
- 441, 5–8 *Det var icke lätt* [...] *detta styckes 30 lysande »inträden»*, [...] *beställa för Kristinas ära*. – Baletterna gick ut på att »i ett strängt och av den ackompanjerade musiken bundet rytmiskt och inte så litet ekvilibristiskt rörelseschema tvinga in en karakteristik av den roll som den dansande fått sig anförtrodd». Programtexterna består av en serie strofer, en för varje entré (Topelius: »inträden») och karakteriserar vanligen rollen i ord. Stiernhielmsh vershäfte till »Parnassus Triumphans» är en samling »lika fyndiga som humorfriska originaldikter» (Agne Beijer, »Christina och teatern» 1966, s. 55 f., 58).
- 441, 8–9 *Olympens gudar och gudinnor* – De grekiska gudarna bor på berget Olympus.
- 441, 9 *gratier* – eller gracer: behagens gudinnor i romersk mytologi, uppges ofta vara tre till antalet.
- 441, 32 *Mercurius* – gudarnas budbärare i romersk mytologi.
- 441, 33 *muserna* – sångens, musikens och poesins gudinnor i antik mytologi, uppges ofta vara nio till antalet.
- 442, 2 *Hundhufvud bär* – får bära skammen (Bernt Olssons kommentar till versen i Georg Stiernhielm, *Poetiska skrifter* II, SS I:2, s. 395).
- 442, 10 *fronden i Frankrike* – Benämning på den adliga oppositionen som motsatte sig kardinal Mazarins ekonomiska politik och stora inflytande under Ludvig XIV:s minderårighet 1648–1653; även benämning på perioden av oroligheter i sig.
- 442, 19–20 *Kurk* [...] *första gemål, den älskvärda Sofi De la Gardie* – Sofia De la Gardie (1615–1647) var Jöns Knutsson Kurcks (1590–1652) hustru i hans andra gifte, Märta Oxenstierna (d. 1631) i hans första; jfr s. 90, r. 27–28.
- 442, 30 *insolens* – fräckhet, oförsämndhet.
- 442, 33 *stora Mogul* – stormogul: titel för muslimsk härskare i Indien på 1500-, 1600- och 1700-talet.

- 442, 36 *Den triumf. Parnassen, andra akten, 9:de inträdet*. – Se Georg Stiernhielm, »Parnassus Triumphans», *Poetiska skrifter*, SS I:1, s. 112.
- 443, 7 *granneligt* – noga.
- 443, 12 *Greklands sju vise* – representanter för antikens grekiska levnadsvishet och statsmannainsikter; urvalet av de sju var varierande.
- 443, 37 *bemärkas* – synas, röjas.
- 444, 8–31 *Dygden värde alle världens änder, [...] Och fröjd' oss länge med Kristina*. – Se Georg Stiernhielm, »Parnassus triumphans», *Poetiska skrifter*, SS I:1, s. 118 ff.
- 444, 13 *enkanneligen* – enkom, enbart.
- 444, 13 *Aurora* – morgonrodnadens gudinna i romersk mytologi.
- 444, 20 *Flora* – blomstrens och blomningens gudinna i romersk mytologi.
- 444, 24 *Den* – den som.
- 444, 26 *Phæbi* – Foibos, Febus, Phoebus: binamn på Apollon, solens men också bl.a. spådomskonstens och skaldekonstens gud i grekisk mytologi.
- 445, 12 *räknekammaren* – ämbetsverket för rikets centrala finansförvaltning (Kammarkollegium); hade hand om bl.a. räknenskaperna över skatter och statens likvida medel.
- 445, 20 *tre konungars dag* – trettondag jul, den 6 januari.
- 445, 21 *sporde* – frågade.
- 445, 22 *bråd* – ivrig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 445, 36–37 *nybakar grefvar, friherrar och adelsmän, alldeles som bagaren gräddar skorpor* – I själva verket nyadlade Kristina inte fler än vad Karl XI och Karl XII gjorde (»Kristina», *Nationalencyklopedin*).
- 446, 38 *värdskap* – ett slags maskerad där ett eller flera par föreställde värdfolk och de övriga deltagarna deras gäster.
- 447, 2–3 *Jakob Kasimir De la Gardies tappra krigaredöd på Köpenhamns vallar 1657* – Jakob Kasimir De la Gardie (f. 1629), riksråd och general, stupade under belägringen av Köpenhamn 1658 under Karl X Gustavs danska krig 1658–1660.
- 447, 6 *Messeniernas blodiga schavott* – Rikshistoriografen Arnold Johan Messenius (f. 1608) och dennes son Arnold Messenius (f. troligen 1629) dömdes till döden för högförräderi och avrättades 1651 till följd av en anonym, rimmad skrift som sonen hade skickat till Karl Gustav. I skriften smädades Kristina medan Axel Oxenstierna och släkten De la Gardie utan grund beskyldes för en sammansvärjning med syftet att utesluta pfalzgreven från tronföljden. Därtill uppmanades Karl Gustav att göra militärkupp. Denne visade skriften för Kristina varpå Arnold Messenius häktades. Fadern indrogs i rättegången och dömdes som delaktig för att ha inspirerat sonen. – *schavott* – ställning där livdömda avrättades.
- 447, 8 *jesuitfjät* – jesuitsteg.
- 447, 15–16 *Berömdare bokvårdare [...] Vossius, Freinshemius, Salmasius* – Den nederländske lärde Isaac Vossius (1618–1689) var Kristinas bibliotekarie och lärare i grekiska 1648–1654. Tysken Johann Freinshemius (1608–1660) var drottningens bibliotekarie och svensk historiograf 1647–1651. Claudius Salmasius (1588–1653), fransk filolog och polyhistor, var inbjuden till Sverige 1650–1651.
- 447, 17 *berga sig* – rädda sig.

- 447, 17–18 *Bocclerus trugades på Uppsala, fick stut af studenterne* – Kristina kallade den tyske lärde Johan Henrik Boeclerus (1611–1672) till professor i värtalighet i Uppsala 1649, men han lämnade professuren redan 1650. Han kom i konflikt med studenterna för sitt bryska och högmodiga uppträdande, och enligt traditionen skall han ha fått stryk av en hop studenter efter en föreläsning där han hade förolämpat dem (historien återges av Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 58). Boeclerus lämnade Sverige 1652 trots att Kristina överhopade honom med gåvor och utnämnde honom till svensk rikshistoriograf 1651. – *stut* – stryk, särskilt i form av skolaga.
- 447, 18–19 *Salmasius sände Bourdelot, [...] störtades af Pimentelli* – Den franske läkaren Pierre Michon Bourdelot (1610–1685) kallades till Kristinas livmedikus 1652, förordad av Salmasius. Han gjorde stort intryck på drottningen och vann hennes förtroende och gunst genom att till skillnad från företrädarna lyckas förbättra hennes hälsa. Han lämnade Sverige sommaren 1653. Antonio Pimentel de Prado var spansk sändebud i Stockholm 1652–1653 och en av Kristinas förtrogna.
- 447, 33 *kareter* – större fyrkantiga, slutna vagnar.
- 447, 37 *stegel och hjul* – eller stegling: ett straff där en halshuggen brottslings kropp styckades efter avrättningen och kroppsdelarna placerades på hjul som blivit uppsatta horisontellt på pålar (stegel).
- 448, 13 *parvenyn* – uppkomlingen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 448, 19 *Dåningar* – svimningar.
- 448, 22 *sist* – senast.
- 448, 27 *Diana* – djurens och naturens beskyddare samt jaktens gudinna i romersk mytologi.
- 448, 29 *Hesperidernas äpplen* – i grekisk myt gyllene äpplen som skänkte evig ungdom; de växte i gudarnas trädgård som sköttes av tre nymfer, hesperiderna.
- 448, 32 *Kabbala* – här: mystisk, hemlig lära om de heliga skrifternas och världsordningens dolda sanningar.
- 448, 35–37 *Ännu åtta år [...] lika maktlös, som glömd.* – Fotnoten ingår inte i följetongsversionerna av romanen.
- 449, 3 *de vises sten* – ämne som troddes kunna omvandla oädla metaller till ädla, bota all sjukdom och förlänga livet; betecknar här konsten att tillverka ämnet.
- 449, 8 *bouqueten* – här: kvintessensen.
- 449, 14 *anslagit* – tilltalat.
- 449, 19 *besvär* – besvärjer.
- 449, 22 *Ravius, Bochart, Naudé, Meibom* – tyska och franska lärda som Kristina kallade till Sverige 1651–1652: orientalisten Christian Ravius (1613–1677), orientalisten och teologen Samuel Bochart (1599–1667), biblioteksmannen Gabriel Naudé (1600–1653) och filologen Marcus Meibom (1630–1711); Ravius, Naudé och Meibom verkade som drottningens bibliotekarier.
- 449, 38 *Den ryktbare herr Åkes* – fältmarskalken och riksrådet Åke Henriksson Tott (1598–1640).
- 450, 16 *perpetuum mobile* – (lat., *perpetuum mobile*) evighetsmaskinen, »någonting ständigt rörligt».
- 450, 28–451, 8 *Doktor Bourdelot önskade höra något om grekernes dans [...] Hvarför kastade ni ej honom ut genom fönstret?* – Episoden återfinns hos Fryxell, *Berättelser*

- ur *Svenska Historien* 9 1841, s. 166 f. Även kapitlets fortsatta uppgifter om Bourdelot förefaller Topelius ha inhämtat hos Fryxell, jfr *ibid.*, s. 169–173.
- 450, 33 *nära* – nära nog; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 451, 17 *cremor tartari* – (lat.) renad vinsten, användes som feberstillande och urin-drivande medel.
- 451, 23 *Läkarne förklarade honom för en charlatan.* – I följetongerna (NDA huvud-uppl. 21/11 1888, *Finland* 5/12 1888) står här: »Enkedrottningen Maria Eleonora besvor med tårar sin dotter att aflägsna denne gudlöse man.»
- 451, 35 *lycksriddare* – lycksökare.
- 452, 17–18 *Klas Tott gifvit Bourdelot ett käpprapp* – Händelsen nämns av Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 169), som inte heller går närmare in på omständigheterna.
- 452, 31 »*lika tungt lastad med guld som förbannelser*» – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 172, där yttrandet tillskrivs Vossius.
- 453, 1 *16. Mor och dotter.* – Kapitlet ingår inte i följetongsversionerna.
- 453, 8 *exsistens* – existens; denna förekommande stavning återfinns i sättningsmanuskriptet (NB Coll. 244.167) där kapitlet är skrivet av annan hand på infogade blad.
- 453, 37 *zefirgarn* – eller sefirgarn: finare yllegarn för broderier.
- 454, 24–26 *i Storkyrkan hört Emporagrius [...] stränge botpredikanten* – Eric Emporagrius (1606–1674), professor i teologi i Uppsala 1641–1664, överhovpredikant 1645 och kyrkoherde i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm 1650–1665, var strängt ortodox.
- 455, 5 *spårväg* – väg med djupa spår, här bildligt om fårad kind; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 455, 5 *lärfstlinning* – linning av linnetyg.
- 455, 11 *romersk näsa* – örnnäsa.
- 455, 11 *utbildad* – utvecklad.
- 455, 17–20 *En eftermiddag i mars 1653 [...] ett möte mellan mor och dotter* – Topelius har förmodligen utgått från Fryxell vid beskrivningen av mötet mellan Maria Eleonora och Kristina i resten av detta kapitel, jfr *Berättelser ur Svenska Historien* 6 1833, s. 492 f. och del 9 1841, s. 169.
- 456, 35 *eftertänkligt* – tänkvårt.
- 457, 17 *undseende* – överseende.
- 457, 20 *förevita* – förebrå.
- 457, 23 *valet* – stavningsvariant av 'valete': farväl.
- 458, 6 *blodviten* – blödande sår.
- 458, 8 *moder* – moden.
- 458, 30 *Danaidernas säll* – Danaiderna, i grekisk myt kung Danaos 50 döttrar, dödade sina kusiner, kung Aigyptos 50 söner, på bröllopsnatten efter att ha tvingats gifta sig med dem. Som straff öser de i dödsriket oupphörligt vatten i ett kärl med genomborrad botten.
- 458, 30 *läka* – läcka; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 458, 33–34 *Den 1 januari 1646 uppgick statsbristen till 980 000 daler* – Följetongsversionerna och sättningsmanuskriptet (NB Coll. 244.167) har året 1645; jfr Fryxell: »Vid hennes [Kristinas] antråde till regeringen i slutet af år 1644 utgjorde Sverges skuld utöfver tillgångarna 979,625 daler silfvermynt» (*Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 163, se även tabell s. 164). – *statsbristen* – statsunderskottet.

- 459, 16 *varnagel* – varnande exempel.
- 459, 20 *hofhållningen* – sammanfattande om personerna som tjänstgör vid ett hov.
- 459, 24 *bon plaisir* – (fra.) höga nöje.
- 460, 15–16 *anförarne för bondeupproret i Nerike [...] spira slåpad i smutsen* – Om »upproret» i Närke 1653 berättar Fryxell att »många hundrade bönder samlades och under vapengny, hotelser och våldsamerheter började tåga omkring». De valde en egen kung, som »lät bära morgonstjernen [en typ av stridsklubba] såsom spira framför sig i tåget», och ämnade utrota landshövdingarna, riksrådet och adeln. Upproret kvästes i ett tidigt skede och »den så kallade konungen och hans kansler skickades till Stockholm, hvarest de blefvo rådbräkade, halshuggna och steglade» (*Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 174 f.). Senare forskning har visat att det egentligen rörde sig om ett upplopp där inte mer än ett tiotal torpare var inblandade (se Johan Holm, »Upproren som blev till upplopp» 2016, s. 185–194).
- 460, 23 *slå ihjäl adeln!* – Troligen efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 174; se även Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 479.
- 460, 38 *Bismarcks rikshund* – *Reichshund*, ty. rikshund: benämning på var och en av den tyske rikskanslern Otto von Bismarcks (1815–1898) hundar.
- 461, 9–10 »*konungen utan namnet*» – rikskanslern Axel Oxenstierna, se kommentar till 182, 10.
- 461, 23 *Danviks dårhus* – Danviks hospital, ett sjukhus i Stockholm med särskild inrättning för vård av mentalt sjuka.
- 461, 24 *afvisare* – uppstående sten eller dylikt föremål använt som väghinder; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 461, 25 *håpnad* – bestörtning.
- 462, 18–20 *han, som talade i lustgården [...] kunskapens träd; I skolen vara som Gud!* – Anspelar på berättelsen om ormen i paradiset som lockade Eva och Adam att äta av den förbjudna frukten på kunskapens träd, se 1 Mos. 3.
- 462, 20–21 *han en gång sade på berget: fall ned och tillbed mig, så skall jag gifva dig hela världen!* – Anspelar på berättelsen om hur djävulen frestade Jesus i öknen, se Matt. 4:8–9.
- 463, 3 *Drottning Jesabel* – Anspelar på feniciska Isebel, gemål till Israels kung Ahav i mitten av 800-talet f.Kr. Enligt Gamla Testamentet förledde hon sin man att dyrka Baal (hennes hemstads gud Melkart) och gynnade Baalkulten i riket, se kommentaren nedan.
- 463, 7 *Baals prester* – här närmast: djävulens präster; anspelar på den västsemitiska, främst kanaaneiska fruktbarhetsguden som fanns i flera lokala former och framträder i Gamla Testamentet som den israelitiska gudens, Jahves, ärkefiende.
- 463, 17 *Drottning af Laodicea* – Anspelar på församlingen i den antika staden Laodikeia vid Lykos som i Upp. 3:14–22 förebrås för att ha blivit ljum i sin kristendom och förvärldsligats till följd av rikedom.
- 463, 18–21 *du säger: jag är rik och hafver nog [...] hvita kläder ...* – Efter Upp. 3:17–18.
- 463, 30 *i tidens krönika omtalas hon som en Sibylla* – Jfr Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 173: »En halft vansinnig qvinna gick våren 1653 omkring på Stockholms gator och predikade högt och häftigt mot hovets oordentliga och ogudaktiga lefverne samt mot den riksförderfliga styrelsen; [...] Snart blef hon insatt på dårhuset; [...]» Jfr även liknande

- gestalter i andra verk av Topelius, t.ex. i *Hertiginnan af Finland* (ZTS V, s. 93 ff.) och *Fältskärens berättelser* (ZTS VII, s. 321–341, 574 ff.).
- 463, 31 *Ragnarök* – universums undergång i fornnordisk mytologi.
- 464, 1 18. *Karl Gustaf på Öland*. – I detta kapitel stöder sig Topelius på ett kapitel med samma rubrik hos Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 70–74.
- 464, 15 *sårabot* – kompensation för tillfogade sår (här bildligt); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 464, 16 *litet fylkesrike* – fylke: fornnordisk administrativ och judiciell enhet; här: struntrike, jfr fylkeskonung: småkonung.
- 464, 27–33 A. A. Afzelius har upptecknat *Ölandsvisan om Svanen och Svana-lilla*: [...] *Drar jag mig åt Öland*. – Visan återfinns i Arvid August Afzelius *Svenska Folkets Sago-Häfder* 9. *Karla-Sagan* 1:1 1859, s. 20 f., och uppges äsyfta Karl Gustav och hans öländska älskarinna. Topelius citerar den första strofen.
- 465, 28 *spegeltelegraf* – optisk telegraf som sände meddelanden med hjälp av speglar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 465, 29 *Kalmare-unionens åldriga vagga* – Unionen mellan Danmark, Norge och Sverige slöts i Kalmar 1397 och bestod, med vissa avbrott, till 1523.
- 465, 36 *Cæsars historia om galliska kriget* – *Commentarii de bello Gallico*, den romerske fältherrens och statsmannens skildring av fälttågen i Gallien och Britannien 58–52 f.Kr.
- 466, 5 *tidningar* – nyheter.
- 466, 7–8 *Messenjernes dåraktiga pojkestreck*, [...] *förrådiska brevet till drottningen* – Se kommentar till 447, 6.
- 466, 30 *micklar* – tölpar; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 466, 34 *Wurst und Wuth!* – (ty.) icke-idiomatiskt kraftuttryck, förmodligen med innebörden: »Det ger jag fan i!» Jfr *das ist mir Wurst*: det gör mig det-samma.
- 466, 38 *Hole der Teufel Wind und Post*. – (ty.) Förbannade vind och post.
- 466, 38 *Der krabblar det degtråget ännu* – där makar sig det klumpiga fartyget ännu fram; SAOB har detta belägg på 'degtråg' av Topelius.
- 467, 1–2 *Här är fångelseluft. Borholm duger lika godt som Örbyhus att förgifta Vasablod*. – Anspelar på Erik XIV:s fångenskap på Örbyhus slott 1574–1577.
- 467, 21–22 *slog trissa* – slå trissa: lek där en skiva eller ring sätts i snurrning eller rullning.
- 467, 34 *Lorentz von der Linde* – (1610–1670), Karl Gustavs förtroliga vän och Kristinas gunstling, krigsråd 1651 och riksråd 1653, senare fältmarskalk.
- 468, 5–17 *Brevet är fyra veckor gammalt. Min käre Munthelius [...] som lifvet deruppå hängde*. – Efter brev från livläkaren Johan Munkthelius till Karl Gustav 19/2, 26/2 och 12/3 1653 i *Drottning Christinas Arbeten och Märkvärdigheter* II, utg. Johan Arckenholtz, 1760, s. 81–93.
- 468, 10 *min bror hertigen* – Adolf Johan (1629–1689), pfalzgreve vid Rhen och hertig av Stegeborg.
- 468, 12 *mig nu comporterar* – här: nu känner mig.
- 468, 12 *med all gewalt* – till varje pris.
- 468, 13 *krankar* – sjuk.
- 468, 18 *på rymden* – på rymmarstråt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 468, 19 *kuranta* – här: aktuella.

- 468, 23 *Ulfeld och Radjeovski* – Både danske Corfitz Ulfeldt (1606–1664) och polske Hieronim Radziejowski (1612–1667) innehade höga ämbeten, men kom i konflikt med sina regeringar, sökte skydd i Sverige och vann Kristinas gunst.
- 468, 26–27 *Gilius**)* skriver! Bankett i Jakobsdal och ballett i slottet till ära för Don Pimentelli – Efter brev från Gilius Giliusson till Karl Gustav 30/6 1653 i *Drottning Christinas Arbeten och Märkvärdigheter II*, utg. Johan Arckenholtz, 1760, s. 73.
- 468, 28 *konselj* – rådsläpning, sammanträde.
- 468, 31 *à tout prix* – (fra.) till varje pris.
- 468, 31–32 *insinuera oss hos denne Pimentelli* – vinna denne Pimentellis gunst.
- 468, 32 *Perus guld* – Peru var berömt för silvergruvorna som hade upptäckts i mitten av 1500-talet när landet blev spansk koloni.
- 468, 33 *Filip III:s* – pro Filip IV (1605–1665), kung av Kastilien och Aragonien från 1621, som Filip III kung av Portugal 1621–1640.
- 469, 1–2 *Sverige nu röstar för Ferdinand III:s son vid thronföljarevalet i Regensburg* – Kristina beordrade oväntat Sveriges ombud vid riksdagen i Regensburg 1653 att stöda valet av tysk-romerske kejsaren Ferdinand III:s (1608–1657) son Ferdinand IV (1633–1654) till romersk kung och kejsarlig tronföljare.
- 469, 13 *kredensa* – skänka i och smaka av.
- 469, 29 *vefvan* – härvan; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 470, 7 *jag måste lovera* – jag måste gå försiktigt till väga, »kryssa mig fram mellan svårigheter»; jfr Fryxell som uppger att Karl Gustav vid denna tid ofta sade att han »måste lovera för att komma fram» (*Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 74).
- 470, 19 *gick till hvila i Jakobsdal* – En lapsus av Topelius, jfr promenaden i vagn ovan och s. 471, r. 23–25 samt r. 27 där drottningens sovrum i slottet Tre kronor beskrivs med utsikt mot Kastellholmen och Djurgården.
- 470, 28 *Louis XIV, barnkonungen* – Ludvig XIV (1638–1715) blev kung av Frankrike som femåring och övertog regeringen 1661.
- 471, 12 *natthufvan* – nattmössan; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 471, 27 *Mais si, majesté* – (fra.) javisst, ers majestät.
- 472, 3 *naturlif* – liv som fysisk varelse.
- 472, 35 *Lethes dödliga sömn* – Lethe är glömskans flod i grekisk mytologi.
- 473, 15–16 *hon på åttonde året vid sin faders begrafning i Riddarholmkyrkan* – Gustav II Adolf begravdes i Stockholm 1634 drygt ett och ett halvt år efter att han hade stupat vid Lützen i november 1632.
- 473, 22–23 *Hvarför älskade hon ej sin moder? Hvarför höll hon så mycket mer af sin faster?* – Kristina skildes som liten från modern som ansågs mentalt instabil. Hennes fostran anförtrodde fastern, pfalzgrevinnan Katarina (1584–1638).
- 473, 24 *en lustig fabel af Esopus* – Aisopos, enligt traditionen en grekisk fabeldiktare.
- 474, 6 *Molière* – egentligen Jean Baptiste Poquelin (1622–1673), fransk teaterman som skrev många samtidsatiriska pjäser och förnyade komedin.
- 475, 1–2 *edra bönder och småborgare i Nykarleby* – Klas Åkesson Tott (1630–1674) upphöjdes till greve 1652 med Nykarleby stad och Lappo socken i Österbotten till grevskap.
- 475, 6–8 *När Klas Fleming ville skicka dem knektar [...] Nykarleby är min faders verk.* – Bondeupproret i Österbotten, Tavastland och Savolax vintern 1596–1597,

- det s.k. klubbekriget, var en reaktion på skärpta ståndsmotsättningar och tunga skyldigheter samt skatter. Bönderna motsatte sig i synnerhet borglägren, d.v.s. tvånget att underhålla och inkvartera ståthållaren över Finland Klas Flemings (ca 1535–1597) trupper, trots att kriget mot Ryssland hade avslutats 1595 och bönderna i södra Österbotten hade beviljats dispens av Johan III (d. 1592). Upproret underblåstes av hertig Karl (senare Karl IX) som utnyttjade det i maktkampen mot den dåvarande kungen Sigismund. Vasa grundades med namnet Mustasaari av Karl IX 1606 och fick sitt nuvarande namn 1611. Staden Nykarleby grundades av Gustav II Adolf 1620.
- 475, 15 *knoga på* – knusslar med; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 475, 34 *lättfotadt* – lättsinnigt.
- 476, 5–6 *ränta, [...] indrifva den enligt Mose lag* – Möjligen avses med repliken att Tott är beredd att erlägga ränta när han lånar pengar, men anser det under sin värdighet att kräva ränta ifall han lånar ut. Jfr 5 Mos. 23:20: »På den främmande må du ockra, men icke på din broder».
- 476, 26 *principal* – uppdrags- eller arbetsgivare, chef.
- 476, 28 *billiga* – rimliga.
- 476, 32 *profryttarekonster* – handelsresandes konster.
- 476, 37 *Au revoir* – (fra.) på återseende.
- 478, 4 *Magernes* – de österländska prästernas.
- 478, 13 *de gamle kaldéers* – Kaldéerna, ett fornsemitiskt folk som härskade i Babylonien och etablerade det kaldeiska riket där 625–539 f.Kr., betraktades som framstående kännare av magi, spådomskonst, astrologi och astronomi, i synnerhet i den grekisk-romerska världen.
- 478, 18 *Pardieu* – (fra.) vid Gud.
- 478, 27 *Wendes drottning* – vundernas drottning; formeln »Vendes konung» ingick i den svenska kungatiteln ca 1540–1973.
- 479, 12–13 *intet timar, som är till döds* – inget sker, som leder till döden.
- 479, 17 *Stambul Sarai* – sultanpalatset i Konstantinopel.
- 479, 17 *Redscheb* – rajab: den islamiska kalenderns sjunde månad.
- 480, 13–14 »*Sveriges historia är dess konungars*» – Efter Geijer, *Svenska folkets historia* II 1834, s. 392: »Och då jag skrifver Svenska Folkets Historia känner jag bättre än någon, att det är dess Konungars.»
- 480, 17–19 *En samtida skrifver från maj 1653: »Hennes majestät synes mycket melan- kolisk [...] någre få.»* – Efter »Utdrag af bref till Öfversten Christopher Ekeblad, från dess Son Johan Ekeblad», *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* 22 1837, s. 303.
- 481, 11 *pastor primarius i Stockholm* – (lat., »den främste kyrkoherden») titel för kyrkoherden i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm.
- 481, 20–21 *introduktören* – personen som ledsagar en annan person då denne tas emot i audiens hos en regent.
- 481, 27 *kanariesekt* – sött vin från Kanarieöarna.
- 481, 27 *claret* – ett slags sött och kryddat vin som har klarats (filtrerats), eller rött franskt vin.
- 482, 18 *styft* – ytterst; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 482, 20–21 *Johannes Mathiæ blef afsatt från embetet och Emporagrius utnämnd till biskop i hans ställe* – Emporagrius medverkade till att Matthiæ avskedades från biskopsämbetet i Strängnäs vid riksdagen 1664 efter att Karl XI:s

- förmyndarregering låtit granska den synkretistiske biskopens författarskap. »Ekumenik var nu inte längre politiskt gångbar i Sverige» konstaterar Sven Göransson (»Johan Matthiæ», *Svenskt biografiskt lexikon*).
- 483, 2 *änskönt* – trots att.
- 483, 2–3 *skriftens andeliga liknelse om fikonaträdet. När det löfvas, veta vi, att sommaren är när* – Matt. 24:32–33, Mark. 13:28–29 och Luk. 21:29–31. Liknelsen är förknippad med Jesu förutsägelse om sin återkomst till världen vid tidens slut.
- 483, 5 *gömmes i skäppan* – döljs; skäppa: kärl som rymmer denna mängd torra varor, vanligen drygt 20 liter till storleken.
- 483, 8 *cum grano salis* – (lat., »med ett korn salt») med en nypa salt, med en smula omdöme, d.v.s. icke ordagrant.
- 484, 1–2 *den gamla visan: du är min, och jag är din; [...] »så länge leken varar»* – En textvariant av sångleken »Ungersven uti dansen går» (*Finlands svenska folkdiktning* V, 3. *Sånglekar* 1967, s. 402).
- 484, 30 *vår tro är död utan gerningar* – Anspelar på Jak. 2:17, 2:26.
- 484, 31 *vår Mästares ord om summan af lagen* – Avser det tudelade kärleksbudet som Jesus fastställer i Matt. 22:36–40: älska Gud över allt annat och din nästa som dig själv; jfr Rom. 13:8–10.
- 484, 32 *han tvädde sina lärjungars fötter* – Se Joh. 13:1–17.
- 484, 35 *båtar* – hjälper, gagnar.
- 485, 31 *tasslare* – personer som för viskande hemlighetsfulla samtal.
- 485, 32 *Jean Holm, som de nu kalla Lejoncrona* – Se kommentar till 265, 36.
- 486, 7–10 *företrädarens omvändelseverk, desse jesuiter* – Macedo, Malines, Cassati, von Franken, [...] *inkallade af drottningen sjelf* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 9 1841, s. 233–237. Fryxell uppger att Kristina fattade beslutet att konvertera till katolicismen sommaren 1651 efter hemliga samtal med jesuiten Antonius Macedo som uppträdde som den portugisiska beskickningens skrivare och tolk. Kristina skickade i hemlighet Macedo till Rom med underrättelse om hennes planer och önskemål om kontakt med katolska lärda att diskutera med. Jesuiterna Malines och Cassati kom inkognito till Stockholm i februari 1652. Något tidigare hade den holländske jesuiten Gottfried Francken rest till Sverige med syftet att omvända Kristina. Även han blev väl mottagen och förde hemliga samtal med drottningen.
- 486, 14 *Hon ensam var Petri klippa* – Anspelar på Matt. 16:18 där Jesus till aposteln Simon säger »du är Petrus», den klippa som kyrkan skall byggas på.
- 486, 30–31 *Ni har bränt Huss, Savonarola, Giordano Bruno, ni har marterat Galilei* – En central fråga för den naturvetenskapligt intresserade Kristina i diskussionerna med jesuiterna om hennes konversion var hur de nya idéerna av bl.a. Galileo Galilei gick att förena med den katolska tron (Peter Englund, *Silvermasken* 2006, s. 42–46). De här nämnda Jan Hus (ca 1371–1415), tjeckisk teolog och reformator, Girolamo Savonarola (1452–1498), italiensk reformator, och Giordano Bruno (1548–1600), italiensk filosof, dömdes till döden på bålet för kätteri. Galileo Galilei (1564–1642) dömdes till livstids fängelse, nedsatt till husarrest, för att ha förfäktat den heliocentriska världsbilden.
- 486, 37 *förspordes* – uppfattades, märktes.
- 486, 38–487, 1 *Eder påfve Alexander VI:s gerningar ha varit ett föredöme för prelater och furstar.* – Repliken är antingen ironisk – Alexander VI (egentligen Rodrigo

- Borgia, 1431–1503), som innehade påvestolen från 1492, överträdde kyrkans moraliska regler och är ökad för libertinism och nepotism – eller så avser Topelius egentligen Innocentius X (1574–1655), påve från 1644. Den eventuella förväxlingen kan bero på att Innocentius X efterträddes av Alexander VII (1599–1667), som mottog Kristina i Rom 1655 efter att hon abdikerat och konverterat till katolicismen.
- 487, 35 *österrikiska husets* – den habsburgska dynastins.
- 488, 16 *rolig god natt* – uttryck som anger en tillönskan om lugn och god sömn.
- 488, 20 *rara avis* – (lat., »sällsynt fågel») något sällan förekommande.
- 488, 27 *Ovidii Metamorfoser* – Publius Ovidius Nasos (43 f.Kr.–17/18 e.Kr.) omfattande hexameterverk *Metamorfoser* är en samling mytologiska berättelser med förvandling som centralt motiv.
- 489, 5 *Lycksalighetsporten* – port som för till den innersta gården i sultanpalatset i Konstantinopel.
- 489, 12 *Osman IV* – pro Osman II; jfr s. 420, r. 1–2.
- 489, 19 *chaseki* – osmansk titel för första sultaninnan, sultanens favoritgemål.
- 489, 30 *Ginnistans* – hemorten för djinnerna, de arabiska andeväsendena.
- 490, 1–3 *en född grekinna vid namn Mahpeiker, [...] binamnet Kösem, månggestalten* – Både Mahpeyker och Kösem, som sultaninnan (d. 1651) är känd som, är binamn: det förra betyder bokstavligen 'månansikte' och idiomatiskt 'vacker', det senare lär vara avlett av ett ord som betyder 'härlös', med en anspelning på hennes skönhet och släta hy, men har också innebörden 'ledare' (Gabriel Piterberg, »Ahmed I» 2009, s. 48 och M. Cavid Baysun, »Kösem Walide» 1986, s. 272).
- 490, 12 *divanen* – riksrådet i Osmanska riket.
- 490, 19 *hittills* – än så länge.
- 491, 1–2 *höra imanen förrätta ezan, aftonbönen* – Imam är titel för en präst som leder bönen i moskén. Ezan eller adhan är egentligen den islamiska kallelsen till bön som tillkännages från moskéns tak.
- 491, 4 *juderabbinen Samuel Adorbi* – Syftar troligen anakronistiskt på rabbinen Isaac Ben Samuel Adarbi (d. ca 1584), verksam i Thessaloniki (Leah Bornstein-Makovetsky, »Adarbi, Isaac» 2010, s. 73).
- 491, 4–5 *hofastronomen Hussein Effendi, häfdatecknarne Asif, Weschidi, Hadschi Khafa, Minarfade* – Av dessa lärda är endast den osmanske polyhistorn Kâtip Çelebi (1609–1657), även kallad Hadji Khalfa, identifierad; *Effendi* – efendi: osmansk äretitel för ståndspersoner, civila ämbetsmän och lärda.
- 491, 6 *samtidens snillrikaste resebeskrivare Ewlia* – Evliya Çelebi (1611–ca 1685), osmansk forskningsresande och författare till *Seyahatname* (»Resebok»), en omfattande geografisk och kulturhistorisk beskrivning av Osmanska riket och angränsande länder på 1600-talet (Robert Dankoff, »Evliya Çelebi» 2016, s. 95 ff.).
- 491, 11 *Muezzin* – benämning på den som utropar bönekallelsen.
- 491, 18 *tuniquen* – tunikan.
- 491, 18 *shavl* – sjal.
- 491, 26 *Osmans stam* – den turkiska stam som bosatte sig i nordvästra Mindre Asien och uppkallades efter Osman I (ca 1258–1326).
- 491, 37 *kislar-agas* – osmansk titel för överuppsyningsman över harem, eunuckernas chef.

- 492, 8 *härintills* – hittills.
- 492, 23 *kalifen Muhamed, som tog Stambul* – Mehmet II (1432–1481), »Mehmed Erövraren», osmansk sultan 1444–1446 och åter från 1451, intog Konstantinopel 1453. Mehmet och Mehmed är turkiska former av det arabiska namnet Muhammad eller Muhammed.
- 492, 24–25 *Sulejman, som vidgade rikets gränser till Tigris i öster och Wiens portar i vester* – Under Süleyman I:s styrelse 1520–1566 expanderade riket till bl.a. Ungern, Nordafrika och Jemen; Wien belägrades utan framgång 1529 och Bagdad erövrades 1534.
- 492, 25–26 *Alp Arslan, [...] Dschingis Khan, [...] Timur Lenk* – berömda asiatiska härskare och erövrare: seljuqturken Adud ad-Dawla (ca 1030–ca 1073), kallad Alp-Arslan (»modigt lejon»), ärvde seljuqernas rike i Iran och erövrade Georgien, Armenien och stora delar av Mindre Asien; mongolen Djingis khan (ca 1160–1227), enade mongolstammarna och expanderade riket till norra Kina i öst och Kaspiska havet i väst; den centralasiatiska turken Timur Lenk (1336–1405) erövrade Afganistan och östra Iran från Samarkand och ledde fälttåg mot Ryssland, Nordindien, Osmanska riket och Kina.
- 492, 27–28 *damascerade sabelklinga* – sabelklinga tillverkad av olika stålsorter och försedd med etsat mönster.
- 492, 29 *Iskander* – eller Iskender: det arabiska namnet på Alexander den store.
- 492, 29–30 *de otrogne i England [...] dräpt sin sultan* – Karl I avrättades 1649.
- 492, 32–33 *Bagdads store kalif af Abassidernes stam, Harun al Raschid* – Harun al-Rashid (ca 766–806), regent från 786, var den femte kalifen av abbasiddynastin, som härstammade från profeten Muhammeds farbror al-Abbas och styrde kalifatet från Bagdad 749–1258.
- 492, 34–35 *Cordovas frejdade kalif Abdurrahman* – Abd ar-Rahman III (891–961), emir av Córdoba i Spanien från 912, utropade sig till kalif 929. Stadens glansperiod inföll under hans regeringstid.
- 493, 2–4 *Vår ärorike profet var af Abrahams säd, [...] nästefter profeten sjelf.* – Ismael (arab. Ismail), son till patriarken Abraham (arab. Ibrahim), räknas i islamisk tradition som stamfar till araberna. Liksom Jesus betraktas de båda som tidigare profeter, medan Muhammed är den siste profeten.
- 493, 33 *Reis effendi* – (arab.) »skrivarnas chef», osmanskt ämbete, senare officiell benämning på utrikesministern.
- 494, 1 *stämplingar* – komplotter, konspirationer.
- 494, 13–14 *Scheheradzades sköna saga* – Sheherazade är berätterskan i den arabiska sagosamlingen *Tusen och en natt*.
- 495, 1 *ferman* – order, fullmakt, privilegiebrev.
- 495, 3–4 *den 14 Veadar, purimshögtiden* – Den judiska glädjehögtiden purim firas den 14 och 15 i månaden Adar, som motsvaras av februari/mars. Veadar är den judiska skottmånaden som vid skottår läggs till efter Adar.
- 495, 4 *lagens år 5413* – Den judiska tideräkningen börjar vid »världens skapelse» som enligt traditionen inträffade år 3761 f.Kr.
- 495, 5 *jubel- och klangår* – tautologiskt uttryck.
- 495, 20 *Zion* – Sion, här benämning på Jerusalem; egentligen ett bergfäste i staden.
- 496, 9 *väl liden* – omtyckt.
- 496, 30 *fotfallen* – redlöst drucken.
- 496, 34 *vån* – möjlighet.

- 497, 7 *handlös* – hjälplös; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 497, 15–29 *Maj månad 1654 begynte dermed, att drottning Kristina, [...] Whitelocke såsom hans Valentine, [...] majestäts stora insigt i hushållningen.* – Efter *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654* 1777, s. 604 f. och 611 ff. (dagboksanteckningar för den 29 april respektive 1 maj 1654), i översättning av Uno von Troil. Whitelocke uppger den 20 februari 1654 att Kristina hade haft godheten att bli hans »Valentine». Översättaren förklarar i en fotnot: »Valentine kallas i *England* en make för man eller kvinna, som är den förste man möter af annat kön den 24 [pro 14] Februarii, och kallas dess käraste hela året igenom» (ibid., s. 401). Valentindagen 14 februari har rötter i antiken och var en bemärkelsedag i *England*, *Skottland* och norra *Frankrike* redan under medeltiden.
- 497, 20 *la belle comtesse* – (fra.) den sköna grevinnan.
- 497, 22 *bakelserna bons chretiens* – (fra. *bon-chrétien*, »god kristen») egentligen en päronsart.
- 497, 30 *bortdansade en brud sin krona* – dansade en brud så att hon tappade sin krona; SAOB har detta belägg på 'bortdansa' av Topelius.
- 497, 31–33 »*Äfven kronan är en vacker flicka*», *sade drottning Kristina, [...] efterträda henne på thronen.* – Geijer anför »kärleken brinner ej nödvändigt för en enda: en krona är en vacker flicka» som Kristinas svar till riksrådet på en förmodan att Karl Gustav inte skulle gifta sig alls om han inte skulle få Kristina till gemål (*Svenska folkets historia* III 1836, s. 467). Yttrandet återfinns även hos Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 11 1843, s. 55).
- 498, 29–30 *Whitelocke, hvilken efterverlden har att tacka för denna bröllopskildring* – Skildringen finns på s. 628–640, 665–668 i den 1777 utkomna *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654*. Bröllopet mellan Krister Horn och Görvel Sparre firades den 10–11 maj 1654.
- 499, 6–8 *den 50-årige Whitelocke, [...] samtyckt att hugga hufvudet af en konung* – *Bulstrode Whitelocke* (1605–1675) invaldes i parlamentet 1640 och stod på dess sida under inbördeskriget mot Karl I, som parlamentet lät avrätta 1649.
- 499, 18 *supér* – supé.
- 499, 29 *de fem höge riksembetsmännen* – mellan 1634 och 1680 cheferna för fem ämbetsverk: riksdrotsen för Svea hovrätt, riksmarsken för Krigskollegium, riksamiralen för Amiralitetskollegium, rikskanslern för Kanslikollegium och riksskattmästaren för Kammarkollegium.
- 499, 38–500, 7 *Om man får tro Whitelocke, inträdde [...] och slutligen drottningen med sin talrika hofstat.* – Redogörelsen för riksmötet efter *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654* 1777, s. 640–665; om inträdesceremonin på s. 649 ff.
- 500, 1 *fordom i hierarkiens dagar* – *fordom* i prästvåldets dagar, d.v.s. när prästerna hade stor makt i landet före Gustav Vasas tid.
- 500, 35–501, 8 *Ack, min Gud, hvad tänker eders majestät göra? [...] torkade sina rinnande tårar* – Talet av bondeståndets talman återfinns mer eller mindre likalydande i *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654* 1777, s. 656 ff. och Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 194 f.

- 501, 37–502, 14 *Samma ceremonier, samma hof, samma brudpar [...] andra ringdansar* – Även fortsättningen på bröllopsskildringen följer Whitelockes beskrivning (1777, s. 665–668); [*ring*]dansar – formvariant av 'danser'; ordformen användes dialektalt i Nykarlebytrakten.
- 502, 30–32 »Kunna de ej vara nöjda med bröd och sill?» [...] »Den bonde, som sjelf drager sin plog, är den bästa bonden.» – Topelius källa har inte gått att identifiera. I manuskriptet till föreläsningen 20/3 1865 (ZTS XV) om Kristinas slöseri och folkets missnöje har Topelius antecknat »Sill och bröd».
- 502, 35 *bättre än sitt rykte* – Jfr Geijer, *Svenska folkets historia* III 1836, s. 481 f.: »[Kristinas] förakt för qvinnliga dygder har hämnat sig på hennes ryckte. Dock var hon bättre än sitt ryckte.»
- 503, 15 *stormodiga* – högdragna, övermodiga.
- 503, 19 *behaga* – hålla till godo med; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 503, 28 *Axel Oxenstjerna »hade lefvat en dag för länge»* – Citatet har inte gått att identifiera.
- 503, 37 *Berättelsen är införd i Loenboms »Historiska Märkvärdigheter»* – Syftar på »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654» i den av Samuel Loenbom utgivna *Historiska Märkvärdigheter* I (första upplagan 1767; andra upplagan, som har varit tillgänglig för utgivaren, 1768, s. 8–21). Loenbom tillskriver redogörelsen en professor i Uppsala som själv varit närvarande. Det är möjligt att Topelius har bekantat sig med redogörelsen i *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654* (1777) där översättaren har infört den i en fotnot på s. 640–648.
- 504, 8–9 *Shering Rosenhane uppläste afsägelsebrevet* – Riksrådet och överståthållaren i Stockholm Schering Rosenhane (1609–1663) fungerade som Axel Oxenstierna ställföreträdare vid tronavsägelsen, se s. 500, r. 24–27.
- 504, 16–17 *Pehr Brahe, [...] Lars Kagg [...] Herman Fleming* – Alla var riksråd, Brahe (1602–1680) riksdrots, Kagg (1595–1661) fältmarskalk och Fleming (1619–1673) amiralitetsråd samt president i Kammarkollegium.
- 504, 26–29 »Och var det till att förundra, [...] med sorgelig stämma.» – Ur »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654» 1768, s. 13.
- 504, 27 *uttryckte* – framkallade; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 504, 28 *ehuruväl* – fastän.
- 505, 5 *fadren, farfadren, och stamfadren* – Gustav II Adolf, Karl IX och Gustav Vasa.
- 505, 12 »denna ohörliga förändringen» – Ur »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654» 1768, s. 14; *ohörliga* – oerhörda eller ovanliga.
- 505, 34 *riksdagsfruarna och hustrurna* – pro -hustrurna; makorna till riksdagsmännen; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 505, 38 *kröningskjortel* – kröningsmantel; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 505, 38 *Linköpings biskop* – Andreas Johannis Prytz (1590–1655), biskop från 1647.
- 506, 3 *Adolfs källare* – värdshus i Uppsala.
- 506, 6–7 *psalmen [...] »Gud gifve vårom konung ett lyckosamt regemente»* – Psalmen ingår i Petrus Johannis Rudbeckius psalmbok *Enchiridion* från 1620-talet och är nummer 311 i 1695 års psalmbok.
- 506, 15–17 »alle väl trakterade». [...] »så att intet lemnades åt sluntarne» – Ur »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654» 1768, s. 18; *sluntarne* – gloparna (nedsättande om de lägre betjänterna).

- 506, 16 *kosteliga* – läckra.
- 506, 16 *armkläde* – näsduk (som ursprungligen bars om armen); SAOB har detta belägg av Topelius.
- 506, 18–23 *Men, säger berättaren, – »när vi uti convivio [...] lustige och glade.»* – Ur »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654» 1768, s. 20; *convivio* – (lat.) bordssällskapet.
- 506, 20 *Odhelius* – Erik Odhelius (1620–1666), professor i teologi i Uppsala från 1652.
- 507, 20–21 *Schabbathai, född år 1625* – Sabbatai Zevi (andra stavningar inbegriper bl.a. Shabbetai Tzevi och Zvi) föddes egentligen 1626.
- 507, 22 *Talmud* – (hebr.) lära, judendomens främsta samling av muntligt traderad undervisning.
- 507, 23 *Kabbala* – judisk mystik.
- 507, 29 *återställa judendomen till dess ursprungliga renhet enligt Mose lag* – I Moseböckerna, t.ex. 2 Mos. 23:23–24, stadgas att judar inte får beblanda sig med icke-judar.
- 508, 4–6 *trosvärvandt Uriel Akosta i Hamburg, [...] själens odödlighet icke mer fann någon plats* – Den portugisiska filosofen och fritänkaren Uriel Acosta (ursprungligen Gabriel da Costa, 1585–1640) kom från en aristokratisk familj av marraner, d.v.s. spanska eller portugisiska judar som i slutet av medeltiden tvingades konvertera till kristendomen. Acosta flydde inkvisitionen och övergick till judendomen i Amsterdam. Efter att ha utmanat församlingen med kritik, krav på reformer och förnekande av själens odödlighet blev han exkommunicerad. I självbiografin *Exemplar Humanae Vitae* förespråkar han en tro som baserar sig på naturrätt och förnuft. I Topelius samtid hade Acosta uppmärksammats som huvudperson i Karl Gutzkows novell *Der Sadducäer von Amsterdam* (1834) och tragedin *Uriel Acosta* (1846). Gutzkow (1811–1878) räknas till den liberala litterära gruppen Junges Deutschland.
- 508, 7 *fågelfri* – fredlös.
- 508, 16 *nazir* – (hebr.) nasir: person som enligt Gamla Testamentet är helgad åt Gud och därför iakttar särskilda levnadsregler för att inte ädra sig orenhet.
- 509, 28 *Egyptens köttgrytor* – Anspelar på 2 Mos. 16:3.
- 509, 29 *Ammons barn* – Anspelar på ammoniterna, ett till israelisterna fientligt folk bosatt öster om Jordan.
- 509, 38 *Herodes'* – Herodes den store (ca 73–4 f.Kr.), judisk kung över Judeen, intog Jerusalem 37 f.Kr.
- 510, 3 *Haram* – (arab.) plats som är avskild eller helgad för religiöst bruk, här Tempelplatsen i Jerusalem.
- 510, 3–4 *kejsar Hadrianus [...] sitt Jupiterstempel* – Hadrianus, romersk kejsare från 117 e.Kr., gjorde Jerusalem som varit nästan öde sedan 70 e.Kr. till koloni år 130. Han förbjöd alla omskurna tillträde till staden och lät uppföra ett Jupiterstempel på Tempelberget.
- 510, 5 *Omars moské* – vanlig men oriktig benämning på Klippdomen, som uppfördes 687–691 av araberna (H. Almkvist, »Jerusalem», *Nordisk familjebok* 7 1884).
- 510, 10–11 *lik Bethsaida, varit upphöjd ända till himmelen och nu låg nedstörtad ända till dödsriket* – Alluderar på Matt. 11:20–23 där det berättas om Jesus för-

- dömmande av bl.a. Betsaida vid sjön Gennesaret. Trots att han hade utfört många under där gjorde invånarna ändå inte bättring.
- 510, 26 *Getsemane* – platsen där Jesus kämpade i bön före sitt lidande.
- 510, 29 *posta* – stå på vakt.
- 510, 29–30 *det berg, som David helgat med sina tårar öfver den förlorade sonen* – Davids son Absalom gjorde ett misslyckat upprorsförsök mot fadern och dödades (2 Sam. 15–19).
- 510, 32 *oskära* – vanhelga.
- 510, 34 *Zebaoth* – namn på israeliternas gud i Gamla Testamentet.
- 510, 35–36 *genom din tjenare Moses lofvat Kanaans land åt Abrahams säd till evig tid* – Se 1 Mos. 17:7–8.
- 511, 1–2 *dina tjenare Esaias och Zacharias* – profeterna Jesaja och Sakarja.
- 511, 18 *förelägger* – planerar, bestämmer.
- 511, 19 *Har då du hört hans röst, som säger till dig: stå upp, Samuel.* – Anspelar på 1 Sam. 16:12 där Gud befäller profeten Samuel att smörja David till konung.
- 511, 19–20 *Ännu är Mose förbannelse icke borttagen.* – Anspelar på 5 Mos. 11:26 där Mose ställer israeliterna inför välsignelse om de lyder Guds bud och förbannelse om de inte lyder och i stället följer andra gudar.
- 511, 20–21 *Ännu är hedningarnes fullhet icke inkommen i Guds kyrka.* – Anspelar på Paulus ord om Israels slutliga räddning i Rom. 11:25.
- 511, 21–22 *Ännu hänger täckelset för dina ögon, så att du icke ser Getsemane* – Anspelar på 2 Kor. 3:12–16 där Paulus säger att Mose hängde ett täckelse för sitt ansikte och att täckelset hänger över judarnas hjärtan tills de accepterar Kristus som Messias.
- 511, 22–23 *»Hans blod komme öfver oss och våra barn!«* – Matt. 27:25; se kommentar till III, 36.
- 511, 30 *Moses profetia* – Syftar på förutsägelsen om en ny profet lik Mose i 5 Mos. 18:15.
- 512, 19 *upplåtas* – öppnas.
- 513, 29 *klumpfinger* – finger som genom missbildning blivit ovanligt kort och tjockt.
- 514, 32 *strök tillbaka* – ryggade; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 515, 14 *underkläder* – byxor.
- 515, 20 *Hosianna* – kristet hyllningsrop som Jesus enligt evangelierna hyllades med vid intåget i Jerusalem.
- 515, 20–21 *Davids kröningspsalm* – Syftningen är oklar, i Psaltaren finns både »kungapsalmer», vilka handlar om Israels kung och hans tronbestigning (psalm 2, 110), och »tronbestigningspsalmer», vilka beskriver Israels Gud som alltets kung (47, 93, 95–99).
- 515, 22 *leviter* – lägre präster eller tempeltjänare.
- 516, 28 *yataganer* – blankvapen med breda klingor och inåtböjda egg.
- 517, 16–18 *Johannes Döparens budskap: – Är du den, som komma skall, eller skole vi förbida en annan?* – Luk. 7:19, Matt. 11:3; *förbida* – stilla invänta.
- 517, 19–20 *Jag är den jag är, [...] de mystiska ord, som sägas innefatta det högsta väsendets namn* – »Jag är den jag är» är den innebörd som Israels gud, JHVH (Jahve, återgivet med 'Herren' i svenska bibelöversättningar), antydningssvis ger sitt bibliska namn i 2 Mos. 3:13–15.
- 517, 25 *profeterna* – Neviim, andra delen i den judiska bibelkanon.
- 517, 25 *Midraschim* – ett slags judiska bibelförklaringar.

- 517, 25 *Masora* – benämning på en samling textkritiska och förklarande anmärkningar till den hebreiska bibeltexten.
- 517, 36–37 *jag ödmjukar mig, jag bekänner min dårskap; men du förhåfver dig* – Alluderar på Matt. 23:12.
- 518, 1 *först skall Elias uppstå och bereda väg för Herrens utkorade* – Enligt Mal. 4:5 skall den israelitiska profeten Elia återkomma som förelöpare till Messias.
- 518, 27–36 *Läsaren skall lätt kunna afskala [...] ond ande antagit hans gestalt.* – I följetongsversionerna fortsätter noten med ytterligare två meningar som avslöjar anakronismer: »Intåget i Jerusalem skedde 1665. Det var i Smyrna synagogan stormades och alla motståndare nedhöggos.»
- 518, 31–34 *Muhamed IV sade till honom: »Välän, jag skall afskjuta [...] omvänt 300 judar till Islam* – Efter I. M. Jost, *Geschichte der Israeliten* 8 1828, s. 112 f.
- 518, 34 *förspordes* – märktes, erfors.
- 520, 38 *fetwa* – eller fatwa: juridiskt utlåtande av en mufti i en islamisk rättsfråga.
- 521, 23 *Bairamfesten* – Küçük bayram: det turkiska namnet på den islamiska högtiden Id al-fitr, som firas när fastan bryts.
- 521, 29 *bevärade* – för strid utrustade.
- 521, 31 *Kapudan pascha* – titel för Osmanska rikets storamiral.
- 522, 11 *anmärkte* – lade märke till.
- 522, 15 *Skönskrifningen* – kalligrafin.
- 522, 32–33 *namnteckning, tugra* – egentligen den regerande sultanens namnchiffer på mynt, över portar till offentliga byggnader, överst på officiella handlingar m.m.
- 523, 37 *hour* – eller huri: inom islam benämning på himmelsk jungfru som förlyjuvar livet i paradiset för rättrogna män.
- 524, 8 *ezan* – här: aftonbön.
- 524, 29 *hat-i-sherif* – (arab.) »helig skrift», förordning utfärdad av sultanen.
- 524, 37 *belägrade Wien, men led der ett nederlag* – år 1683.
- 525, 5–6 *hennes resa liknat en flykt, [...] med ett glädjehop sprungit öfver gränsebäcken* – Jfr Geijer: »Då hon kom till en liten bäck, som den tiden var Sveriges och Danmarks gräns, steg hon ur sin vagn, hoppade öfver bäcken och utropade: 'Ändteligen är jag fri och utom Sverige, dit jag hoppas aldrig återvända'» (*Svenska folkets historia* III 1836, s. 481; jfr även Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 212).
- 525, 14 *inmyra sig* – gräva ned sig; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 526, 3–8 *Man sade, att hon rest i karlkläder inkognito genom Danmark. [...] karlperuk* – Efter Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 212 f.
- 526, 10–11 *bankiren Antonio Texeira* – Diego Abraham Teixeira, se kommentar till 413, 29–30; namnet Antonio har Topelius inhämtat hos Fryxell (*Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 214).
- 527, 18 *konstiga* – sinnrika, komplicerade.
- 528, 14 *amusera* – sysselsätta.
- 528, 23 *nedlåtande* – höll sig inte för god för att umgås med personer av lägre social rang.
- 529, 2–3 *staden Bremen, hvilken hon nyss försvarat mot svenska rådet* – Anknyter möjligen till tvisten mellan svenskarna och bremarna om stadens ställning efter westfaliska freden, se Fryxell, *Berättelser ur Svenska Historien* 10 1842, s. 103–111.

- 529, 13–14 *Eleonora Katarina, [...] pfaltziska husets sorgebarn* – Se kommentar till 224, 29–31.
- 530, 2 *hårpung* – liten tygpåse som nackhåret samlades i, varefter påsen omknöts med rosett eller dylikt.
- 530, 3 *går durch* – skenar.
- 530, 8 *min man Abraham, som Sara kallade herre* – Se kommentarer till 75, 14 och 331, 27.
- 530, 16–18 *Det skall blifva mitt valspråk ... Makalös, [...] det skall blifva min fenix* – Se kommentar till 183, 25–26; *fenix* – mytisk fågel som förbränner sig själv och återuppstår ur askan, en symbol för pånyttfödelse.
- 530, 22 *allt* – allttjämt; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 530, 30 *renegaten Lukas Holstenius* – (1596–1661), tysk humanist verksam som påvlig bibliotekarie i Rom från 1627, året då han konverterade.
- 530, 35–37 *hennes olyckliga besök som gengångerska i Sverige eller hennes åtrå till dess och Polens kronor* – Kristina återvände till Sverige efter Karl X Gustavs död 1660 bl.a. för att förbehålla sig arvsanspråken på Sveriges krona för den händelse att den unge Karl XI skulle dö. Utspelet väckte anstöt och hon lämnade Sverige 1661. Några år senare, 1667–1668, försökte hon vinna den polska kronan efter Johan II Kasimirs abdikation.
- 531, 1–2 *de sista årens uppriktiga sjelfbiografi, som hon tillegnade Gud* – Kristinas självbiografi »La Vie de la Reine Christine faite par Elle-Même; dediée à Dieu» (»Drottning Kristinas leverne uppsatt av henne själv, tillägnad Gud») sträcker sig endast till 1636 och ingår i den av Johan Arckenholtz utgivna *Memoires concernant Christine reine de Suede III* (1759). Två fortsättningar finns också hos Arckenholtz. Carl Christoffer Gjörwell har översatt självbiografien i Arckenholtz svenska utgåva *Drottning Christinas Arbeten och Märkvärdigheter I* (1760).
- 531, 7–10 *Hon var »den oförlikeliga», [...] coelestis heroïna, alter sol»*. – Ärenamnen som Europas lärda gav Kristina återfinns i en not i den av Johan Arckenholtz utgivna *Memoires concernant Christine reine de Suede I* 1751, s. 220 f.; *coelestis heroïna, alter sol* – (lat.) den himmelska hjältinnan, den andra solen.
- 531, 10–12 *Hon var Fenix, [...] grekisk inskrift μάκαλος, makalös*. – Se kommentar till 183, 25–26.
- 531, 22–23 *Thorilds sats [...] ett styckes förtjenst är dess mening, ett lifs högsta mål är dess sanning* – Det förra uttrycket är efter Thomas Thorilds *En kritik öfver critiker* (1791): »et styckes merit är des mening» (SS III, s. 22); det senare möjligen efter *Om det allmänna förståndets frihet* (1786): »det, som är alla Förståndiga Varelser Lag, det mål där de hvila, deras gudomliga Högsta, Sanningen» (SS III, s. 274).
- 531, 27–29 *Finland [...] af henne, [...] mottog sin första medborgar rätt i vetenskapernas verldsrepublik* – Topelius syftar på akademien i Åbo som grundades under Kristinas förmyndarregering 1640 (universitetet var in på 1900-talet det enda i Finland).
- 531, 29–30 »*Mig hänger hon vid hjertat», sade [...] Geijer*. – E. G. Geijer, *Om vår tids inre samhällsförhållanden* 1845, s. 63.
- 531, 32–33 »*Sjelf sväfvande mellan ytterligheter, [...] Sverige uppstigit.*» – Geijer, *Svenska folkets historia III* 1836, s. 405.

- 531, 35 *skonslöst* – skoningslöst.
- 532, 1 *Stella inclinant* – (lat.) stjärnorna influerar.
- 532, 33 *Lacrombe, Christine, sid. 241* – Av sidhänvisningen att döma syftar Topelius på Erik Ekholms översättning *Drottning Christinas Historia* (1765) av Jacques Lacombe original *Histoire de Christine, reine de Suede* (1762); Voltaire's dikt (på franska) i not på s. 241 f. i översättningen, på s. 379 i originalet.
- 533, 3 *mikaeli* – S:t Mikael's dag firades den 29 september fram till 1772, då den flyttades till närmast efterföljande söndag.
- 533, 12 *stynat* – förlorat sin känslomhet; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 533, 18 *rotarne* – underavdelningarna av truppförband.
- 533, 22–23 *Mikael's strid med draken* – Ärkeängeln Mikael besegrar djävulen som uppträder i skepnad av en drake i Upp. 12:7–9.
- 533, 23–534, 2 »*Ve dig, plundrare, som ännu ej blifvit plundrad! [...] blodig klädnad i eld förbrändt värda.*» – Repliken är sammansatt av flera bibelställen hos Jesaja: 33:1, 33:7–12, 33:14, 2:4 och 9:5.
- 533, 28–29 *Saron [...] Basan och Karmel* – Saron och Bashan är fruktbara landområden, Karmel ett bergmassiv.
- 533, 32 *Ho* – vem.
- 534, 8–9 *Gustaf II Adolfs stora bibel* – Bibelöversättningen utgavs 1618, se kommentar till 20, 16.
- 534, 13–21 *Zofars ord i Jobs bok [...] »Vet du ej, att det varit så från evig tid, [...] med honom i mullen!»* – Job. 20:4–9, 20:11.
- 534, 24–25 »*Gud är kärleken, [...] han blifver i Gud och Gud i honom?»* – 1 Joh. 4:16.
- 534, 25–30 »*om jag visste alla hemligheter [...] men kärleken vänder aldrig åter.*» – 1 Kor. 13:2, 13:8.
- 534, 32–33 *det ödmjuka, älskande barnet såsom den störste i himmelriket* – Jfr Matt. 18:1–5, Luk. 9:46–48, Mark. 9:34–37.
- 535, 5 »*huike*» – hätta, huva.
- 535, 12–16 *den samaritiska kvinnan, som kommer att ösa vatten ur Jakobs brunn, [...] lefvande vatten* – Anspelar på Joh. 4:5–42.
- 536, 6–8 *Den, som älskar fader eller moder [...] mig icke värd.* – Efter Luk. 10:27.
- 536, 25 *apostelen säger: det är dig intet nyttigt* – Syftar förmodligen på 1 Kor. 6:12 och 10:23.
- 537, 9 *mäkla* – köpslå.
- 537, 21 *fridlös* – som inte har frid med sig själv, rolös.
- 537, 29–30 *Petrus skall för dig upplåta himmelens port* – Anspelar på Matt. 16:19 där Jesus säger att han skall ge Petrus nycklarna till himmelriket.
- 538, 10 *Orions bälte* – tre ljusa stjärnor som ligger nära varandra i rad i stjärnbilden Orions mitt.
- 539, 13–14 *jag tillhör den osynliga, allmänneliga kyrkan* – I novellen »Pastorsvalet i Aulango» (*Åbo Underrättelser* 1867) använder Topelius samma uttryck när han låter den unge prästen Erland Stjernkors kritisera statskyrkan.
- 539, 16 *bofälliga* – förfallna.
- 539, 23 *banda en så* – omge en så med band av trä eller metall för att förstärka den; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 539, 34 *togo de ut* – rekryterade de tvångsvis till krigstjänst.
- 540, 1 *illfånas* – bråkar, väsnas; SAOB har detta belägg av Topelius.

- 540, 3 *långöron* – ett skällsord; SAOB har detta belägg av Topelius.
- 540, 7 *Stålhandsken* – Torsten Stålhandske (1594–1644), det finska rytteriets chef i trettioåriga kriget, general 1642.
- 540, 10 *i'na* – i henne.
- 542, 5 *hålkaka* – brödkaka med hål i mitten (för att kunna förvaras på brödspett).
- 542, 8 *rötofs* – vippor av vass.
- 542, 22 *dägeliga* – dejliga: vackra, sköna.
- 544, 2 *skattehemman* – hemman som ägaren betalade grundskatt för till kronan och hade ärftlig rätt att bebo.
- 544, 7–9 *Paris år 1657 besökt Vincent de Pauls berömda hospital La Salpêtrière [...]*
barmhertiga systrarna – Den katolska prästen Vincent de Paul (1581–1660) grundade tillsammans med Louise de Marillac (1591–1660) en kvinnlig kongregation för vård av fattiga och sjuka 1633 (»Barmhärtiga systrar»). Fattighuset och mentalsjukhuset La Salpêtrière inrättades 1656 av den franska staten på de Pauls förslag.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Förkortningar, se s. 569.

Arkivkällor

Helsingfors

Nationalbiblioteket

- Zacharias Topelius arkiv (Topeliussamlingen), NB Coll. 244
 244.39 Brev Agathon Meurman–Zacharias Topelius
 244.41 Brev *Nya Dagligt Allehanda*–Zacharias Topelius
 244.70 Brev Zacharias Topelius–Wilhelm Bergstrand
 244.77 Brev Zacharias Topelius–Carl Gustaf von Essen (avskrifter)
 244.85 Brev Zacharias Topelius–Agathon Meurman (avskrifter)
 244.85 Brev Zacharias Topelius–Elsa [Aina Elisabeth] Nyberg (avskrifter)
 244.85 Brev Zacharias Topelius–*Nya Dagligt Allehanda*
 244.97 Brev Zacharias Topelius–*Nya Dagligt Allehanda*
 244.101 Ofullständigt manuskript till *Planeternas skyddslingar*
 244.106 Manuskript till *Blad ur min tänkebok 1887–1895*
 244.108 »Planeternas Skyddslingar, Studier»
 244.113 Förlagskontrakt med Alb. Bonnier 1861–1896
 244.139 »Diarier»
 244.145 »Anteckningar ur och om Den Heliga Skrift»
 244.167 Sättningsmanuskript till *Planeternas skyddslingar* (1889)
 Schalinska samlingen, NB Coll. 309
 309.6 Brev Zacharias Topelius–Johanna Sofia Schalin

Riksarkivet

Avskrift av riksregistratoret jan–maj 1614

Svenska litteratursällskapet i Finland, Historiska och litteraturhistoriska samlingen

- Familjen Zachris Topelius arkiv, SLSA 801
 801.4 »Dispositioner och råd för efterlevande»
 Toini Topelius arkiv, SLSA 814
 814.1 Brev Zacharias Topelius–Toini Topelius

Svenska litteratursällskapet i Finland, Topeliusredaktionen

Utskrift av Museiverkets förteckning över Topelius boksamling

Stockholm

Bonniers förlagsarkiv hos Centrum för Näringslivshistoria

- Kontrakt till *Planeternas skyddslingar* (1889)
 Jenny Nyströms omslagsbild till den häftade bokupplagan av *Planeternas skyddslingar* (1889)

Kungl. biblioteket

- Autografsamlingen, Finland
 Brev Zacharias Topelius–*Nya Dagligt Allehanda*

Elektroniska resurser

- BibleGateway, <https://www.biblegateway.com>
Biografiskt lexikon för Finland, SLS 2014, <http://www.blf.fi>
Das Jüdische Hamburg. Ein historisches Nachschlagewerk,
<https://www.dasjuedischehamburg.de>
Den Store Danske, <https://denstoredanske.lex.dk>
Der Dreißigjährige Krieg in Selbstzeugnissen, Chroniken und Berichten,
<http://www.30jaehrigerkrieg.de>
Deutsche Biographie, <https://www.deutsche-biographie.de>
Digitale Sammlungen der Universitätsbibliothek Augsburg,
http://digital.bib-bvb.de/R?local_base=UBA
Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com>
Finlands nationalbibliografi Fennica, <https://kansalliskirjasto.finna.fi>
Förvaltningshistorisk ordbok, SLS 2016, <http://fho.sls.fi>
Henrik Ibsens skrifter, <https://www.ibsen.uio.no>
Internet Archive, <https://archive.org>
Kansallisbiografia-verkkojulkaisu, <https://www.kansallisbiografia.fi>
LIBRIS, <http://libris.kb.se>
Litteraturbanken, <https://litteraturbanken.se>
Nationalbibliotekets digitala samlingar, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>
Nationalencyklopedin, <https://www.ne.se>
Ordbog over det danske Sprog, <https://ordnet.dk/ods>
Ordbok över Finlands svenska folkmål, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:kotus-201330>
Project Runeberg, <http://runeberg.org>
Publikationsarkivtjänsten Doria, <http://www.doria.fi>
Riddarhusets stamtavlor på cd-skiva, 2002
Samla – Riksantikvarieämbetets öppna arkiv, <http://samla.raa.se/xmlui/>
Språkbanken, Göteborgs universitet, <https://spraakbanken.gu.se>
Svenska Akademiens ordbok, <https://www.saob.se>
Svenska Akademiens ordböcker, <https://svenska.se>
Svenska Dagstidningar, Kungl. biblioteket, <http://tidningar.kb.se>
Svenskt biografiskt lexikon, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/>
Sveriges periodiska litteratur, Kungl. biblioteket,
<http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/>
Uppslagsverket Finland, <https://www.uppslagsverket.fi>
Wolfenbütteler Digitale Bibliothek (WDB), Herzog August Bibliothek,
<http://www.hab.de/de/home/bibliothek/digitale-bibliothek-wdb.html>
Zacharias Topelius Skrifter, <http://topelius.sls.fi>

Webbartiklar

- »Askungen», *Nationalencyklopedin*, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/askungen> (hämtad 12/2 2019)
Bergman, Anne, »jul», *Uppslagsverket Finland*, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Jul> (hämtad 29/1 2019)
Engman, Max, »arbetarrörelsen», *Uppslagsverket Finland*, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Arbetareroerelsen> (hämtad 13/12 2019)

- Hatfield, Gary, »René Descartes», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/> (hämtad 30/1 2019)
- »Idea boni ordinis», *Förvaltningshistorisk ordbok*, SLS 2016, <http://fho.sls.fi/uppslagsord/6991/idea-boni-ordinis/> (hämtad 10/3 2020)
- »Kristina», *Nationalencyklopedin*, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kristina> (hämtad 28/8 2020)

Litteratur

- A History of the Jewish People*, ed. H. H. Ben-Sasson, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1976
- Aalto, Seppo, *Krigsstaden. Helsingfors gammelstads historia 1550–1639*, övers. Sofia Gustafsson, [Helsingfors:] Otava 2013
- Aftonbladet* 24/3 1886; 5/6, 30/11, 5/12, 18/12 1889
- Aftonbladet*, »Konst och Litteratur» 28/6 1889
- Aftonbladet*, »Z. Topelius» 14/3 1889
- Afzelius, Arv[id.]. Aug[ust.], *Svenska Folkets Sago-Häfder, eller Fäderneslandets Historia, sådan den lefvat och ännu till en del lefver i Sägner, Folksånger och andra Minnesmärken. Nionde Delen. Karla-Sagan. Första Delen. Första häftet*, Stockholm: J. L. Brudin 1859
- Ahokas, Jaakko, *A History of Finnish Literature*, Indiana University publications, Uralic and Altaic series 72, Bloomington: Indiana University 1973
- Alanen, Yrjö J. E., *Kansamme tien viitoittajia*, Porvoo: WSOY 1944
- Alenius, Marianne, »Kvinnor är inte människor. Den europeiska debatten om de lärda kvinnorna under 1500- och 1600-talen», *Nordisk kvinmolitteraturhistoria 1. I Guds namn. 1000–1800*, huvudred. Elisabeth Møller Jensen, [Höganäs:] Wiken 1993, s. 204–216
- Alenius, Marianne, »Om alla slags berömvärda kvinnopersoner. Gynaecium – en kvinnohistoria», *Nordisk kvinmolitteraturhistoria 1. I Guds namn. 1000–1800*, huvudred. Elisabeth Møller Jensen, [Höganäs:] Wiken 1993, s. 217–232
- Allgemeines Künstlerlexikon, oder: Kurze Nachricht von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgießer, Stahlschneider c. c. Zweyter Theil. Erster Abschnitt*, Zürich: Orell, Füssli und Compagnie 1806
- Allgemeines Künstlerlexikon, oder: Kurze Nachricht von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgießer, Stahlschneider c. c. Zweyter Theil. Dritter Abschnitt*, Zürich: Orell, Füssli und Compagnie 1808
- [Almqvist, Herman] H. A., »Jerusalem», *Nordisk familjebok* 7, Stockholm 1884, sp. 1181–1191
- [Almqvist, C. J. L.], *Törnrosens bok eller fria fantasier, berättade på jagtslottet hos herr Hugo Löwenstjerna*, Imperial Octav Upplaga, Stockholm: S. J. Laseron 1839
- Andersson, Mattias, »Skytte, släkt», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:6030 (hämtad 11/2 2019)
- Attorps, Gösta, *Ungdomsskeppen*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 1944
- Barometern*, »Litteratur» 30/10 1889
- Baysun, M. Cavid, »Kösem Walide», *The Encyclopaedia of Islam V*, New edition, Leiden: E. J. Brill 1986, p. 272
- Beijer, Agne, »Christina och teatern», *Christina, drottning av Sverige – en europeisk kulturpersonlighet*, Nationalmusei utställningskatalog 305, Stockholm: Nationalmuseum 1966, s. 54–60

- Bergroth, Hugo, *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, Andra, reviderade och tillökade upplagan, Helsingfors 1928
- Bibeln eller den Heliga Skrift, innehållande Gamla och Nya Testamentets canoniska böcker*, London: Brittiska och utländska Bibel-sällskapet 1847
- Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*, editio electronica, plurimis consultis editionibus diligenter præparata a Michaele Tvvedale, Londini 2005, <http://vulsearch.sourceforge.net> (hämtad 18/3 2019)
- Biblia / Thet är / All then Helgha Scrifft / på Swensko* [Gustav Vasas bibel], Uppsala 1541; digitalt faksimil: <https://litteraturbanken.se/forfattare/Anonym/titlar/BibliaGV/>
- Biblia, Thet är All then Heliga Skrift På Swensko* [Karl XII:s bibel], Stockholm 1703; digitalt faksimil: <https://litteraturbanken.se/forfattare/Anonym/titlar/Biblia/>
- Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden*, huvudred. Henrik Knif, SSLS 710:1, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2008
- Blomqvist, Karin & Nikolaos Domazakis, *Grekiska för nybörjare*, Studia Paedagogica Graeca et Latina Lundensia 1, 2015
- Bonnier, Karl Otto, *Bonniers. En bokhandlarefamilj. Anteckningar ur gamla papper och ur minnet IV. Albert Bonnier. Mannen och förlagsfirman under 1880-talet och 1890-talet*, Stockholm: Bonniers 1931
- Bornstein-Makovetsky, Leah, »Adarbi, Isaac», *Encyclopedia of Jews in the Islamic World I*, Leiden & Boston: Brill 2010, p. 73
- Bäckström, P[er]. O[lof], *Svenska folkböcker. Sagor, legender och äfventyr, efter äldre upplagor och andra källor utgifne, jemte öfversigt af svensk folkläkning från äldre till närvarande tid. Sednare bandet*, Stockholm: A. Bohlin 1848
- Calmet, Augustin, *Dictionnaire Historique, Critique, Chronologique, Géographique et Littéral de la Bible 6*, nouvelle édition, corrigée et augmentée, Toulouse: Sens & Nismes: Gaude 1783
- Carlsson, Ingemar, »Arckenholtz, Johan», *Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden*, huvudred. Henrik Knif, SSLS 710:1, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2008, s. 35–37; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-5487-1416928958093>
- Celsius, Olof, *Uppsala Universitetsbiblioteks historia*, övers. Sten Hedberg, kommentarer Gert Hornwall, Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis XVII, Uppsala 1971; faksimilutgåva med latinsk-svensk parallelltext av Olavo O. Celso, *Bibliothecæ Upsaliensis Historia* 1745
- Dagens Nyheter* 31/5, 3/6, 5/6, 31/7 1889
- Dalin, A[nders]. F[redrik]., *Ordbok öfver svenska språket I–II*, Stockholm 1850, 1853; även elektroniskt: <https://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/dalin>
- Dalpilen*, »Zachris Topelius» 15/3 1898
- Dankoff, Robert, »Evlıya Çelebi», *The Encyclopaedia of Islam 1369*, Leiden & Boston: Brill 2016:1, pp. 95–99
- Dash, Mike, »Aqua Tofana», *Toxicology in the Middle Ages and Renaissance*, ed. Philip Wexler, London: Academic Press 2017, pp. [63]–70
- Den gamla psalmboken. Ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker*, under redaktion av Håkan Möller och med inledning av Gunnel Vallquist, Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien, Stockholm: Svenska Akademien i samverkan med Atlantis 2001
- Drottning Christinas Arbeten och Märkvärdigheter I–II*, utg. Johan Arckenholtz, övers. Carl Christoffer Gjörwell, Stockholm: Nyström och Stolpe 1760

- Eichhorn, C[hristoffer]., »Gripsholms slotts konsthistoria under renässansen. Kort öfversigt», *Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Femte bandet. Första häftet*, Stockholm 1882, s. [88]–101; digitalt faksimil: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/8819>
- Ekbohrn, C[arl]. M[agnus]., *Förklaringar över 100,000 främmande ord och namn m. m. i svenska språket*, Ny, omarbetad och tillökad upplaga, Stockholm: Bonniers 1936
- Ekelund, Erik, »Sakari Topelius», suom. Simo Konsala, *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*, toim. Lauri Viljanen, Helsinki: SKS ja Otava 1964, s. 290–320
- Ekelund, Erik, *Finlands svenska litteratur 2. Från Åbo brand till sekelskiftet*, Helsingfors: Söderströms 1969
- Englund, Peter, *Silvermasken. En kort biografi över drottning Kristina*, Stockholm: Bonniers 2006
- Estlander, B[ernhard]., »Topelius som historiker. Studier och reflexioner», *Zacharias Topelius hundraårsminne. Festskrift den 14 januari 1918*, SSSL 137, Helsingfors 1918, s. [115]–147
- Finland* 17/3–1/4, 7/4, 15/7 1886; 1/1, 19/4 1887; 30/12 1888; 14/1, 11–12/6, 17/9 1889
- Finland*, »Literatur- och konstnotiser» 1/7, 3/7, 31/7 1889
- Finlands minnesvärde män. Samling af lefnadsteckningar. Första Bandet. Häft. I*, Helsingfors: J. C. Frenckell & Son 1853
- Finlands svenska folkdiktning III. Ordstäv*, utg. Väinö Solstrand, SSSL 172, Helsingfors 1923
- Finlands svenska folkdiktning V*, 3. *Sånglekar*, utg. Otto Andersson, SSSL 423, Åbo 1967
- Finsk Tidskrift*, »Julliteratur», tom XXVII, häfte 6, 1889, s. 468–479
- Forsgård, Nils Erik, *I det femte inseglets tecken. En studie i den äldrande Zacharias Topelius livs- och historiefilosofi*, diss., SSSL 616, Helsingfors 1998
- Forsgård, Nils Erik, »Topelius, Orienten och islam», HLS 73, utg. John Strömberg, SSSL 614, Helsingfors 1998, s. [143]–156
- Forsgård, Nils Erik, »Utopisten Topelius», *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, utg. Johan Wrede, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 1999, s. 331–336
- Forsgård, Nils Erik, »Zacharias Topelius», *Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto*, toim. Rainer Knapas & Nils Erik Forsgård, Helsinki: Tammi 2002, s. 465–470
- Forssell, Pia, »Inledning», Zacharias Topelius, *Noveller*, utg. Pia Forssell, ZTS IV, SSSL 770, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2012; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6602-1508156409>
- Forssell, Pia & Matti Klinge, »Inledning», Zacharias Topelius, *Hertiginnan af Finland och andra historiska noveller*, utg. Pia Forssell under medverkan av Matti Klinge och Anna Movall, ZTS V, SSSL 782, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2013; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6603-1508156419>
- Forssell, Pia & Sebastian Köhler, »Inledning», Zacharias Topelius, *Fältskärens berättelser*, utg. Sebastian Köhler och Anna Movall under medverkan av Pia Forssell, ZTS VII, SSSL 826, Helsingfors 2018; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6616-1525325813>
- Fredrikshamns Tidning* 4/12 1889
- Fryxell, And[ers]., *Berättelser ur Svenska Historien* 1–46, 1823–1872
- 6 *Gustaf II Adolf*, Stockholm: L. J. Hjerta 1833
  - 7 *Drottning Kristinas förmyndare. Första afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1838
  - 8 *Drottning Kristinas förmyndare. Andra afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1838
  - 9 *Drottning Kristina. Första afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1841
  - 10 *Drottning Kristian. Andra afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1842
  - 11 *Konung Karl den tionde Gustaf. Första afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1843
  - 14 *Konung Karl den elftes förmyndare. Sednare afdelningen*, Stockholm: L. J. Hjerta 1846

- Geijer, Erik Gustaf, *Svenska folkets historia. Andra delen. Till Gustaf II Adolf*, Örebro: N. M. Lindh 1834
- Geijer, Erik Gustaf, *Svenska folkets historia. Tredje delen. Till K. Carl X Gustaf*, Örebro: N. M. Lindh 1836
- Geijer, Erik Gustaf, *Om vår tids inre samhällsförhållanden i synnerhet med afseende på fäderneslandet. Tre Föreläsningar ur den hösten 1844 i Upsala föredragna historiska kurs*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner 1845
- [von] Goethe, [Johann Wolfgang], *Faust. Sorgespel*, övers. Viktor Rydberg, Andra genomredda upplagan, Stockholm: Bonniers 1878
- Grandell, Jens, »Inledning», Zacharias Topelius, *Föreläsningar i geografi och historia*, utg. Jens Grandell, ZTS XV, SLS 843, Helsingfors 2017, 2020,
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6282-1508152246>
- [Grot, Jakob] J. G., »Minnen af Alexanders-Universitetet», *Calender till minne af Kejsersliga Alexanders-Universitetets andra secularfest*, utg. J. Grot, Helsingfors: J. Simelii enka 1842, s. 1–131
- Gruber, J. G., *Handlexicon i gamla klassiska mytologien, jemte ett Bihang, innehållande R. Nyerups Ordbok i Skandinaviska Mytologien*, övers. A. A. Bäckström, Stockholm: Zacharias Haeggström 1834
- Gunner, Göran, *När tiden tar slut. Motivförskjutningar i frikyrklig apokalyptisk tolkning av det judiska folket och staten Israel*, diss., Studia Theologica Holmiensis 1, Studia Missionalia Upsaliensia LXIV, Uppsala universitet 1996
- Göransson, Sven, »Johan Matthiæ», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:12107 (hämtad 10/3 2020)
- Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, »Litteratur och konst» 27/7 1889
- Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 30/7 1889
- Göteborgs-Posten* 26/3 1886; 10/8 1889
- Göteborgs-Posten*, »Litteratur» 21/9 1889
- [Hall, B. R.] B. H-ll, »Johannes Johannes Rudbeckius (d.ä.)», *Nordisk familjebok* 23, Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga, Stockholm 1916, sp. 1100–1104
- Hammarsten, Karl Erik, *Från Adolfs källare till Bäverns gränd. Posten i Uppsala genom 350 år*, Uppsala postregion 1986
- [Hammarstrand, Sven F.] S. F. H., »Hunner», *Nordisk familjebok* 7, Stockholm 1884, sp. 80–83
- Harrison, Dick & Bo Eriksson, *Sveriges historia 1350–1600*, Stockholm: Norstedts 2010
- Hedvall, Ruth, *Finlands svenska litteratur*, Skrifter utgivna av Åbo akademikommitté 5, Helsingfors: Schildts 1917
- Hedvall, Ruth, »Idealgestalten i Topelius' diktning», *Julkatalog*, Helsingfors: Schildts 1918, s. [13]–24
- Hedvall, Ruth, »'Emma Irene' i diktens ljus», *Hufvudstadsbladet* 27/7 1942
- Heikel, Ivar A., *Helsingfors universitet 1640–1940*, Helsingfors 1940
- Heininen, Simo, *Marcus Henrici Helsingius. Humanisti ja teologi varhaisortodoksin Suomessa*, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 92, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 1974
- Heininen, Simo & Markku Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria*, Helsinki: Edita 1996
- Hellquist, Elof, *Svensk etymologisk ordbok*, Lund: Gleerups 1922
- Helsingfors Dagblad* 31/3 1886
- Henrikson, Alf, *Antikens historier II*, Stockholm: Bonniers 1958

- Herberts, Carola, »Inledning», Zacharias Topelius, *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, utg. Carola Herberts, ZTS XX:1, SLS 835:1, Helsingfors 2013, 2015, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6604-1508156429>
- Herberts, Carola, »Inledning», Zacharias Topelius, *Nya blad och Ljung*, utg. Carola Herberts, ZTS II, SLS 838, Helsingfors 2019; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7245-1565781303>
- Hessler, Carl Arvid, »'Aristokratfördomandet'. En riktning i svensk historieskrivning», *Scandia* 15, 1943:2, s. [209]–266
- Hildebrand, Bengt, »Jacob Fabricius», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:15589 (hämtad 11/3 2019)
- Hildebrand, Bror Emil, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar praktmynt och belöningsmedaljer. Första delen*, Stockholm: Kongl. vitterhets historie och antiquitetens akademis förlag 1874
- Hildén, Henrik, »Stjärnornas kungabarn och landsvägens», *Västsvart med morgontåget*, Helsingfors: Söderströms 1930, s. 25–47
- Holm, Johan, »Upproren som blev till upplopp», Mats Hallenberg & Johan Holm, *Man ur huse. Hur krig, upplopp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning under tidig-modern tid*, [Lund:] Nordic Academic Press 2016, s. 159–198
- Holm, Pelle, *Bevingade ord och andra stående uttryck och benämningar*, 5 uppl., Stockholm: Bonniers 1955
- Hufvudstadsbladet* 12/6, 15/12 1889
- Hämeen Sanomat* 19/3 1886
- Härnösandsposten* 7/12 1889
- Hörmann, »Richter, Christian Friedrich», *Allgemeine Deutsche Biographie* 28, Leipzig: Duncker & Humblot 1889, S. 452–453
- [Ibsen, Henrik], *Henrik Ibsens skrifter 5. Episk Brand, Brand, Peer Gynt*, red. Vigdis Ystad, Oslo: Aschehoug 2007
- Inkala, Anna-Kaisa, *Uskonnot, aatteet ja Jumalan rakkaus. Zacharias Topeliuksen romaani Tähtien turvatit ja sen kontekstit*, diss., Helsinki 2012; även digitalt: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8296-2>
- Inkala, Anna-Kaisa, »Juutalaisia kasvoja. Tähtien turvattien kristillinen filosofia», *Ennen kuulemattomat Välskärin kertomukset*, toim. Leena Kirstinä & Laura Finne-Elonen, Topelius-seuran julkaisuja 6, Topelius-seura [2015], s. 86–108
- Inkala, Anna-Kaisa, »Itsekasvatuksen teema Topeliuksen Tähtien turvateissa», *Myötätunto ja viisais Topeliuksen ajattelussa*, [toim.] Timo Jantunen, Helsinki: Basam Books 2019, s. 63–71
- Jantunen, Timo, »Tähtien turvatit – satu sodasta ja rakkaudesta», *Myötätunto ja viisais Topeliuksen ajattelussa*, [toim.] Timo Jantunen, Helsinki: Basam Books 2019, s. 53–61
- Johannisson, Karin, *Den sårade divan. Om psykets estetik (och om Agnes von K, Sigrid H och Nelly S)*, Stockholm: Bonniers 2015
- Jossas, Esko, *Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliittikko 1863–1899*, diss., Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 152, Helsinki 1990
- Jost, I[saak]. M[arkus]., *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Maccabäer bis auf unsere Tage* 8, Berlin 1828
- Jutikkala, Eino, *Bonden i Finland genom tiderna*, övers. Göran Selén, Helsingfors: Schildts 1963

- Juva, Mikko, *Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty*, [Suomen Kirkko-historiallisen Seuran Toimituksia 57], Porvoo & Helsinki: WSOY 1956
- Juva, Mikko, *Valtiokirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentä-luvun haasteeseen*, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 61, Helsinki 1960
- Jämtlandsposten*, »Korta anmälningar» 10/7, 4/10 1889
- Järvinen, Irma, »Sienien käytön historiaa», *Sienestäjän tietokirja*, Helsinki: Valitut Palat 1993, s. 14
- Kaljundi, Linda, Eneken Laanes & Ilona Pikkanen, »Introduction. Historical Fiction, Cultural Memory and Nation Building in Finland and Estonia», *Novels, Histories, Novel Nations. Historical Fiction and Cultural Memory in Finland and Estonia*, eds. Linda Kaljundi, Eneken Laanes & Ilona Pikkanen, *Studia Fennica Historica* 19, Helsinki: Finnish Literature Society SKS 2015, pp. 26–76; även digitalt: <http://dx.doi.org/10.21435/sfh.19>
- Kalmar*, »Litteratur» 31/7, 11/12 1889
- Kindstedt, Ola, *Strindbergs Kristina: Historiegestaltning och kärleksstrategier. Studier i dramats skapelseprocess*, diss., Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 24, Stockholm: Almqvist & Wiksell International 1988
- Klinge, Matti, »Naisia kirjastossa. Mitä merkitsee doxa?», *Album amicorum. Kirja- ja kulttuurihistoriallisia tutkielmia Eeva Mäkelä-Henrikssonille* 29.7.1986, Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 50, Helsinki 1986, s. 100–104
- Klinge, Matti, »Landets hjärta – fosterlandets hopp», Matti Klinge, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg, *Helsingfors universitet 1640–1990 2. Kejsarliga Alexanders universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava 1989, s. [483]–602
- Klinge, Matti, »Traditionalism och radikalism», Matti Klinge, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg, *Helsingfors universitet 1640–1990 2. Kejsarliga Alexanders universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava 1989, s. [603]–671
- Klinge, Matti, *Krig, kvinnor, konst*, [Esbo:] Schildts 1997
- Klinge, Matti, *Idyll och hot. Zacharias Topelius – hans politik och idéer*, övers. Nils Erik Forsgård, Stockholm: Atlantis och Helsingfors: Söderströms 2000
- Koponen, Jari, *Topelius ja tulevaisuus. Simeon Levis resa i Finland*, Helsinki: Yliopistopaino 1998
- Koskinen, Yrjö, *Finlands historia från den äldsta tiden intill våra dagar*, övers. Rafael Hertzberg, Helsingfors: K. E. Holm 1874
- »Koskull, släkter», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:11728 (hämtad 11/3 2019)
- [Krook, Axel] A. K., »Litteratur», *Göteborgs-Posten* 8/6 1889
- Lacombe, [Jacques], *Histoire de Christine, reine de Suede*, Stockholm & Paris 1762
- Lacombe, [Jacques], *Drottning Christinas Historia*, [övers. Erik Ekholm], Stockholm: Nyström och Stolpe 1765
- Laitila, Teuvo, *Uskonto, isänmaa ja antisemitismi. Kiistely juutalaisista suomalaisessa julkisuudessa ennen talvisotaa*, [Helsinki:] Arator 2014
- Laitinen, Kai, *Finlands litteratur*, övers. Kerstin Lindqvist & Thomas Warburton, [Helsingfors:] Söderströms 1988
- Landgren, Lars, »Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889», *Suomen lehdistön historia* 1. *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, Kuopio: Kustannuskiila 1988, s. 267–420
- [Landgren, Lars] LL, »Finland», *Suomen lehdistön historia* 5. *Hakuteos Aamulehti–Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985*, toim. Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas, Kuopio: Kustannuskiila 1988, s. 76–77

- Lappalainen, Päivi, *Koti, kansa ja maailman tahtava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*, SKST 789, Helsinki 2000
- [Larsson, Hans Emil] –pt–, »Zakarias Topelius», *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 14/3 1898 (morgonnummer)
- Leffler, Yvonne, »Förord», *Det moderna genombrottets prosa*, red. Yvonne Leffler, Lund: Studentlitteratur 2005, s. 5–8
- Lehtonen, Maija, »'Ajan olemus on ikuinen nuoruus'. Ajan kuvioita Topeliuksen kertomuksissa», *Parnasso* 1984:3, s. 167–175
- Lehtonen, Maija, »Mammonan valta. Eräs Topeliuksen teema», *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 38, toim. Anna Makkonen, [Helsinki:] SKS 1985, s. [89]–107
- Lehtonen, Maija, »'Tidens rätta väsende är evig ungdom.' Om tiden i Topelius' berättelser», *Humanismen som salt & styrka. Bilder & betraktelser tillägnade Harry Järv*, red. Louise Asklöf et al., Stockholm: Atlantis 1987, s. 365–375
- Lehtonen, Maija, »Intertextualitet i Topelius' berättelser», HLS 65, SSSL 560, Helsingfors 1990, s. [49]–79
- Lehtonen, Maija, »Den topelianska världsbildens mörka sida. Topelius och skräckromantiken», HLS 70, utg. Helena Solstrand-Pipping, SSSL 590, Helsingfors 1995, s. [7]–27
- Lehtonen, Maija, »Brasaftnar i vindskammaren. Fältskärns gestalt och ramberättelsen i Fältskärns berättelser», HLS 72, utg. John Strömberg & Henrik Svahn, SSSL 608, Helsingfors 1997, s. [87]–114
- Lehtonen, Maija, »Synkkenevä menneisyys. Välskärin kertomuksista Tähtien turvatteihin», *Parnasso* 1997:4, s. 394–405
- Lehtonen, Maija, »Mammons makt. Ett tema hos Zachris Topelius», *Résonances de la recherche. Festskrift till Sigbrit Swahn*, utg. Kerstin Jonasson et al., Studia Romanica Upsaliensia 59, Uppsala: [Acta Universitatis Upsaliensis] 1999, s. [257]–263
- Lehtonen, Maija, »Topelius ja kauhuromantiikka», *Parnasso* 1999:2, s. 180–191
- Lehtonen, Maija, *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita. Näkökulmia Topeliukseen*, Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti 2002
- Lehtonen, Maija, »Cirkusprinsessans förvandlingar. Topelius novell 'Lindanserskan'», HLS 78, red. Pia Forssell & John Strömberg, SSSL 650, Helsingfors 2003, s. 41–71
- Lerski, George J., *Historical Dictionary of Poland, 966–1945*, Westport, Connecticut & London: Greenwood Press 1996
- Lindahl, P[er]. W[iktor]., *Källflöden. Historiska anteckningar om upprinnelsen och utvecklingen av Fria Missionsförbundets verksamhet till 50-års jubileet som organisation*, Ekenäs: Fria Missionsförbundets förlag 1939
- [Lindkvist, Alfred] Lkt., »Zachris Topelius», *Stockholms-Tidningen* 14/3 1898
- Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria. Medeltiden, reformationstiden*, Stockholm: Norstedts 1997
- Loenbom, Samuel, *Lefvernes Beskrifning, Öfver Professoren och Kyrko-Herden Sigfridus Aronus Forsius*, Stockholm 1772
- af Lundblad, J[ohan]. F[redrik]. *Svensk plutark. Andra delen*, Stockholm 1826
- Lundstedt, Bernhard, *Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi. II. Stockholm 1813–1894*, Stockholm 1896; även elektroniskt: <http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/>
- Lundstedt, Bernhard, *Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi. III. Landsorten 1813–99*, Stockholm 1902; även elektroniskt: <http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/>
- Lunelund-Grönroos, Birgit, *Zachris Topelius' tryckta skrifter. Bibliografisk förteckning*, SSSL 342, Helsingfors 1954
- Lybyer, Albert Howe, *The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*, Harvard Historical Studies XVIII, Cambridge: Harvard University Press 1913

- Lönnqvist, Bo, *De andra och det annorlunda. Etnologiska texter*, Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans Vänner III:12, Helsingfors 1996
- Lönnrot, Elias, *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja. Finskt-Svenskt lexikon. N-Ö*, Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos, Porvoo & Helsinki: WSOY 1958 [1880]
- Maijala, Minna, *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*, diss., SKST 1169, Helsinki 2008
- Mankell, J[ulius], »Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundralet», *Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundralet jemte öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser under samma tid*, Stockholm: C. M. Thimgren 1865, s. [1]–505
- Mankell, J[ulius], »Öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser sedan slutet af femtonhundralet», *Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundralet jemte öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser under samma tid*, Stockholm: C. M. Thimgren 1865, s. [1]–602
- Mankell, J[ulius], *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria. Särskildt med afseende på krigen emellan Sverige och Ryssland åren 1788–1790 samt 1808–1809. Första delen*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner 1870
- [Mearns, James] J. M., »Altenburg, Johann Michael», *A Dictionary of Hymnology. Setting forth the Origin and History of Christian Hymns of all Ages and Nations*, ed. John Julian, New York: Dover Publications 1957, pp. 54–55
- Melberg, Arne, »Tidiga romanformer», *Den Svenska Litteraturen* [2]. *Genombrottstiden 1830–1920*, red. Lars Lönnroth & Sven Delblanc, Bonniers 1999, s. 54–56
- Memoires concernant Christine reine de Suede I–IV*, [éd. Johan Arckenholtz], Amsterdam & Leipzig: Schreuder & Mortier 1751–1760
- Meyer, Ernst, »Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien», *Samlaren* 5 1884, Stockholm 1885, s. 65–114
- Murtorinne, Eino, *Finlands kyrkohistoria 3. Autonomins tidevarv 1809–1899*, övers. Bill Widén, [Skellefteå:] Artos 2000
- Nerikes Allehanda* 24/3 1886
- Niemi, Juhani, *Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen*, diss., SKST 364, Joensuu korkeakoulun julkaisuja sarja A 17, Helsinki 1980
- Niemi, Juhani, *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*, Tietolipas 122, Helsinki: SKS 1991
- Nokkala, Armo, *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*, diss., Helsinki: Tammi 1958
- Nokkala, Immo, *Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910*, diss., Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 137, Helsinki 1986
- [Nordensvan, Georg] G–g N., »Två historiska berättelser», *Aftonbladet* 16/10 1890
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi 1–20*, Stockholm: Expeditionen af Nordisk familjebok 1876–1899
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi 1–38*, Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga, Stockholm: Nordisk familjeboks förlagsaktiebolag 1904–1926
- Nordman, P[etrus], *Bidrag till Helsingfors stads historia V. Gamla Helsingfors 1550–1640*, SLS 86, Helsingfors 1908

- Noro, Mauri, *Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa*, diss., Helsinki 1968
- Norrköpings Tidningar* 26/3 1886
- Ny Illustrerad Tidning*, »Nya böcker» 29/6 1889
- Nya Dagligt Allehanda* [huvudtidningen, »stora upplagan»] 22/3–1/4, 12/4, 1/10 1886; 5/6, 30/7 1889
- Nya Dagligt Allehanda*, »Breflåda» 23/3, 13/10 1887
- Nya Pressen* 14/6 1889
- Nya Pressen*, »En ’literär’ tullfråga» 25/7 1889
- Nya Pressen*, »Literatur och konst» 31/7 1889
- Nya Wexiö-Bladet*, »Literatur» 23/7 1889
- Nyberg, Paul, *Zachris Topelius. En biografisk skildring*, Helsingfors: Söderströms 1949
- [Nyström, A.] A. N–m., »Åbo domkyrka», *Nordisk familjebok* 33, Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga, Stockholm 1922, sp. 920–925
- Olsson, Bernt & Ingemar Algulin, *Litteraturens historia i Sverige*, Stockholm: Norstedts 1987
- Olsson, Bernt & Ingemar Algulin m.fl., *Litteraturens historia i Sverige*, Sjätte upplagan, Lund: Studentlitteratur 2013
- Orman, Eljas, *De archivis. Arkistoista – Om arkiv – On archives*, toim. Pekka Henttonen, Tampere: Tampereen yliopisto 2019; även digitalt: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1063-9>
- Parente-Čapková, Viola, »A Domestic Other. The Role of the Roma Literary Characters in the Process of Constructing Finnishness», *Multiethnica* nr 33, 2011, pp. 8–21
- Pettersson, Bo, »Den drivne banbrytaren. Topelius tre *Hertiginnor* och den historiska romanens tradition», *Joutsen / Svanen* 2015, s. 82–100, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121825016>
- Piterberg, Gabriel, »Ahmed I», *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden & Boston: Brill 2009:3, pp. 47–49
- Poppe, Johann Heinrich Moritz, *Geschichte der Technologie seit der Wiederherstellung der Wissenschaften bis an das Ende des achtzehnten Jahrhunderts II*, Göttingen: Johann Friedrich Röwer 1810
- Ramsay, Jully, *Frälselätker i Finland intill stora ofreden*, Helsingfors: Söderströms 1909–1916
- Rancken, Gunnar E., *Zachris Topeliuksen kuvakielestä ja faabeleista*, Acta Universitatis Tampereensis, ser. A vol. 5, Tampere: Tampereen yliopisto 1968
- »Relation, om Renunciations och Krönings-Acten i Upsala, år 1654», *Historiska Märkwärldigheter, Til Uplysning Af Swenska Häfder. Första Delen. Tilökt och Förbättrad*, [utg. Samuel Loenbom], Stockholm 1768, s. 8–21
- Riikonen, H[annu]. K[alevi], »Fältskärns berättelser i förhållande till 1800-talets historiska roman», *Författaren Topelius – med historien mot strömmen*, red. Pia Forssell & Carola Herberts, SLS 828, Helsingfors: SLS och Stockholm: Appell Förlag 2019, s. [43]–70
- Rosén, Ragnar, »Samuel Cröell», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:15733 (hämtad 20/5 2019)
- Rossi, Riikka, *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*, Palmenia 64, Helsinki: Gaudeamus 2009
- [Runeberg, J. L.], *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg I–XX*, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVI, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland och Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1933–2005
- I *Dikter I–III*, utg. Sven Rinman, SLS 234, Stockholm 1933

- V *Fänrik Ståls sägner*, utg. Kerstin Nyqvist, Lars Oljelund, Helena Solstrand & Johan Wrede, SLS 459, Helsingfors 1974
- [Runström, J. A.] J. A. R.–m., »Nya böcker», *Ny Illustrerad Tidning* 7/12 1889
- Schiller, Friedrich, *Geschichte des dreißigjährigen Kriegs*, Frankfurt und Leipzig 1792
- Schlegel, Friedrich, *Charakteristiken und Kritiken 1 (1796–1801)*, herausgegeben und eingeleitet von Hans Eichner, Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe, 1. Abt., 2. Bd, herausgegeben von Ernst Behler unter Mitwirkung von Jean-Jacques Anstett und Hans Eichner, Paderborn: Schöningh 1967
- Schoolfield, George C., »National Romanticism – A Golden Age?», *A History of Finland's Literature*, ed. George C. Schoolfield, *Histories of Scandinavian Literature* 4, Lincoln & London: University of Nebraska Press and The American-Scandinavian Foundation 1998, pp. 298–353
- Schulthess, Ferdinand, *Fransk-svensk ordbok*, Stockholm: Norstedts 1891/1898; digitalt faksimil: <http://runeberg.org/frsv1891/>
- Schybergson, M[agnus]. G[ottfrid]., *Finlands historia. Förra delen*, Helsingfors: G. W. Edlund 1887
- Seitz, Heribert, »Det karolinska monogrammet», *Fataburen. Nordiska museets och skansens årsbok 1937*, Stockholm 1937, s. 7–26
- Sellberg, Erland, »Johannes Rudbeckius», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:6999 (hämtad 29/4 2020)
- Sentzke, Geert, *Die Theologie Johann Tobias Becks und ihr Einfluss in Finnland II. Der Einfluss Johann Tobias Becks in Finnland*, Schriften der Luther-Agricola Gesellschaft [A] 9, Helsinki 1957
- Shaw, Harry E., *The Forms of Historical Fiction. Sir Walter Scott and His Successors*, Ithaca & London: Cornell University Press 1983
- Stiernhielm, Georg, *Poetiska skrifter* [Första bandet], utg. Johan Nordström & Bernt Olsson, Samlade skrifter I, Lund 1973; digitalt faksimil: <https://litteraturbanken.se/forfattare/StiernhielmG/titlar/SamladeSkrifter1/>
- Stiernhielm, Georg, *Poetiska skrifter. Andra bandet. Kommentar*, utg. Johan Nordström & Bernt Olsson, Samlade skrifter I, Lund 1976; digitalt faksimil: https://litteraturbanken.se/forfattare/StiernhielmG/titlar/SamladeSkrifter1_2/
- Stockholms Dagblad* 5/6, 7–8/6, 29/7 1889
- Stråth, Bo, »Erik Gustaf Geijer», *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, red. Ragnar Björk & Alf W. Johansson, Stockholm: Norstedts 2009, s. [171]–182
- Strömberg, John, »Studentantalet i tillväxt 1870–1917», Matti Klinge, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg, *Helsingfors universitet 1640–1990 2. Kejsarliga Alexanders universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava 1989, s. [766]–800
- Suolahti, Eino E., »Helsingfors vid Vanda å», *Helsingfors stads historia I*, Helsingfors 1950, s. [109]–267
- Suolahti, Eino E., »Den första stapelstaden på Estnässkatan», *Helsingfors stads historia I*, Helsingfors 1950, s. [269]–427
- Svea. Folk-kalender för 1890. Fyrtiosjette Årgången*, Stockholm: Bonniers 1889
- Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*, Stockholm 2009; även elektroniskt: <https://svenska.se>
- Svenska Dagbladet* 1/6, 7/6, 9–10/12 1889
- Svenska fornsånger. Tredje Delen*, utg. Adolf Iwar Arwidsson, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner 1842; faksimilutgåva SLS 795, Uppsala & Helsingfors 2015

- Svenska kyrkans bekännelseskriterier*, 5 uppl., utgiven av Samfundet pro fide et christianismo, [Stockholm:] Verbum 1985
- Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 29/7 1889 (aftonnummer)
- Syväoja, Hannu, »Suomen tulevaisuuden näen». *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*, diss., SKST 694, Helsinki 1998
- Syväoja, Hannu, »Suomalaisuus Sakari Topeliuksen historiallisissa romaaneissa», *Nordiska vindar*, red. Antti J. Pitkänen, *Nordistica Tamperensia A2*, Tammerfors: Tammerfors universitet 1999, s. [53]–68
- Söderhamns Tidning*, »Nya böcker» 28/9 1889
- Tammerfors Aftonblad* 14/6, 6/8 1889
- Tarkiainen, Kari, *Moskoviten. Sverige och Ryssland 1478–1721*, SLS 818, Helsingfors 2017
- The History of the Jews in the Netherlands*, eds. J. C. M. Blom, R. G. Fuks-Mansfeld & I. Schöffer, transl. Arnold J. Pomerans & Erica Pomerans, Oxford & Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization 2002
- The Jewish Encyclopedia* XII, New York and London: Funk and Wagnalls Company 1906
- Theatrum Europaeum* IV [1638–1643], Franckfurt am Mayn: Meriani 1643
- Theatrum Europaeum* V [1643–1647], Franckfurt am Mayn: Meriani 1651
- Thomas, J[oseph]., *The Universal Dictionary of Biography and Mythology*, vol. I, [part 2], New Edition, London: J. S. Virtue & co. [1887]
- [Thorild, Thomas], *Prosaskrifter 1791–1793. Odaterade prosaskrifter på svenska*, utg. Stellan Arvidson, Samlade skrifter av Thomas Thorild III, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XV, Stockholm: Bonniers 1944
- Tideström, Gunnar, »Runeberg och den finlandssvenska litteraturen», *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* III. *Romantiken. Liberalismen*, red. E. N. Tigerstedt, Stockholm: Natur och kultur 1956, s. 432–489
- Tideström, Gunnar, »Runeberg och den finlandssvenska litteraturen», *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* III. *Romantiken. Liberalismen*, red. E. N. Tigerstedt, 2 bearb. uppl., 1967, s. 441–497
- Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo*, »Kort berättelse om herr Achatii Totts Lefverne och Befragning, ur en trovärdig Handskrift» 31/1 1771
- Tigerstedt, E[ugène]. N[apoleon]., *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur*, diss., SLS 272, Helsingfors 1939
- Tigerstedt, E[ugène]. N[apoleon]., *Svensk litteraturhistoria*, Stockholm: Natur och kultur 1948
- Tigerstedt, E[ugène]. N[apoleon]., *Svensk litteraturhistoria*, 3 rev. uppl., Stockholm: Natur och kultur 1960
- Tiitta, Allan, »Zacharias Topelius», *Kansalligalleria. Suuret Suomalaiset* [2.] *Demokratisoituva Suomi (1850–1920)*, [Espoo:] Weilin + Göös 1996, s. 62–69
- [Topelius, Zacharias], »Literatur», *Helsingfors Tidningar* 7/10 1848
- Topelius, Z[acharias]., *Vinterqvällar. Andra cykeln. Första delen*, Helsingfors: G. W. Edlunds 1881
- Topelius, Z[acharias]., *Vinterqvällar. Andra cykeln. Andra delen*, Helsingfors: G. W. Edlunds 1882
- [Topelius, Zacharias], »Protest», *Morgonbladet* 3/5 1884
- Topelius, Zacharias, »Planeternas skyddslingar», *Finland* 1886–1888
- Topelius, Zacharias, »Planeternas skyddslingar», *Nya Dagligt Allehanda* 1886–1888
- Topelius, Zacharias, *Planeternas skyddslingar*, Helsingfors: Weilin & Göös 1886–1888

- Topelius, Zacharias, *Planeternas skyddslingar*, Stockholm: Nya Dagligt Allehanda 1886–1888
- Topelius, Zacharias, *Planeternas skyddslingar. En tids- och karaktärsstudie från drottning Kristinas dagar*, Stockholm: Bonniers 1889
- Topelius, Zacharias, *Evangelium för Barnen. Korta förklaringar öfver årets evangelietexter*, Helsingfors: G. W. Edlunds 1893
- Topelius, Zacharias, *Blad ur min tänkebok*, Helsingfors: Söderströms 1898
- Topelius, Zacharias, *Självbiografiska anteckningar*, utg. Paul Nyberg, Helsingfors: Schildts 1922
- Topelius, Zacharias, *Finlands krönika. 1860–1878*, utg. Rainer Knapas, SLS 660, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2004
- [Topelius, Zacharias], *Zacharias Topelius Skrifter I–XXI*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2010–
- I *Ljungblommor*, utg. Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus, SLS 742, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2010; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6601-1508156399>
  - II *Nya blad och Ljung*, utg. Carola Herberts, SLS 838, Helsingfors 2019; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7245-1565781303>
  - IV *Noveller*, utg. Pia Forssell, SLS 770, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2012; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6602-1508156409>
  - V *Hertiginnan af Finland och andra historiska noveller*, utg. Pia Forssell under medverkan av Matti Klinge och Anna Movall, SLS 782, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2013; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6603-1508156419>
  - VII *Fältskärens berättelser*, utg. Sebastian Köhler och Anna Movall under medverkan av Pia Forssell, SLS 826, Helsingfors 2018; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6616-1525325813>
  - XII *Finland framställt i teckningar*, utg. Jens Grandell & Rainer Knapas, SLS 747, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 2011; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7228-1552035302>
  - XIII *En resa i Finland*, utg. Katarina Pihlflyckt, SLS 775, Helsingfors 2013; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7229-1552035312>
  - XV *Föreläsningar i geografi och historia*, utg. Jens Grandell, SLS 843, Helsingfors 2017, 2020, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6282-1508152246>
  - XVI *Academica*, utg. Katarina Pihlflyckt under medverkan av Jens Grandell, SLS 844, Helsingfors 2020, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7797-1586150555>
  - XVII *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, utg. Magnus Nylund under medverkan av Håkan Andersson, Pia Forssell och Henrik Knif, SLS 816, Helsingfors 2017; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6597-1508156359>
  - XX:1 *Brev. Zacharias Topelius korrespondens med förlag och översättare*, utg. Carola Herberts, SLS 835:1, Helsingfors 2013, 2015, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6604-1508156429>
  - XXI *Dagböcker*, utg. Pia Asp under medverkan av Eliel Kilpelä, SLS 823, Helsingfors 2018; även digitalt: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7059-1525330243>
- Torbacke, Jarl, *Allehanda skepnader. (Nya) Dagligt Allehanda 1767–1944*, Sylwan 15 Den svenska pressens historia, Göteborg: NORDICOM-Sverige, Göteborgs universitet 2005
- Torstendahl, Rolf, »Anders Fryxell», *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, red. Ragnar Björk & Alf W. Johansson, Stockholm: Norstedts 2009, s. [192]–200
- Torstendahl, Rolf, »Anders Fryxell», *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:14527 (hämtad 11/6 2019)
- Tysk-svensk ordbok*, Svenska Bokförlagets ordböcker, Svenska Bokförlaget & Norstedts 1965

- »Utdrag af 22 Bref till Öfversten Christopher Johansson Ekeblad, från dess Son Johan Ekeblad, rörande tilldragelser vid Drottning Christinas Hof», *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* 20 1835, s. 309–324
- »Utdrag af bref till Öfversten Christopher Ekeblad, från dess Son Johan Ekeblad. (Fortsättn. fr. 20:de Delen)», *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* 22 1837, s. 299–310

Vasenius, Valfrid, *Zacharias Topelius. Hans lif och skaldegärning* I–VI, Helsingfors: Edlunds I–III 1912–1918, Schildts IV–VI 1924–1930 och Stockholm: Bonniers I–V 1913–1927

Vendell, Herman, *Ordbok över de östsvenska dialekterna* 1–4, SLS 69, 71, 75, 79, Helsingfors 1904–1907

Vest, Eliel, *Zachris Topelius. En biografisk studie*, Helsingfors: Söderströms 1905

Villstrand, Nils Erik, *Sveriges historia 1600–1721*, Stockholm: Norstedts 2011

Vulgata, se *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam* 2005

Wasabladet 27–31/3 1886, 4/12 1889

Wasabladet, »Litteratur- och konstnotiser» 3/8 1889

Wasabladet, »Zacharias Topelius» 15/3 1898

Wasa Tidning 9/6 1889

Wasa Tidning, »Z. Topelius. Åttio år» 14/1 1898

Westra Finland, »Litteratur» 3/8 1889

[Whitelocke, Bulstrode], *Bulstr. Whitelockes Dag-bok Öfver Dess Ambassade til Sverige åren 1653 och 1654*, [övers. Uno von Troil], Upsala: Johan Edman 1777

Wiborgsbladet 28/11 1889

Wienberg, Jes, »Det hotade grevskapet – Per Brahe den yngres minnesmärken», *Fornvännen* 103, 2008:4, s. [260]–278; digitalt faksimil:

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2008_260

Witt-Brattström, Ebba, »Det stora könskriget. Feminismdebatt i Europa», *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* 3. *Vida Världen. 1900–1960*, huvudred. Elisabeth Möller Jensen, [Högånäs:] Bra Böcker 1996, s. 55–59

Wrede, Johan, »Zacharias Topelius – Kansallishistorioitsija», suom. Rauno Ekholm, *Suomen kirjallisuushistoria* 1. *Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*, toim. Yrjö Varpio & Liisa Huhtala, SKST 724:1, Helsinki 1999, s. 253–264

Wrede, Johan, »Zachris Topelius – barnatro och fosterland», *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, utg. Johan Wrede, Helsingfors: SLS och Stockholm: Atlantis 1999, s. 317–330

Åbo Tidning 12/6 1889

Åbo Underrättelser 20/3, 22–23/3 1886; 12/6 1889

Östra Finland 20/3, 22–23/3 1886; 12/6 1889

Bildkällor

- s. LIX, Bonniers förlagsarkiv hos Centrum för Näringslivshistoria, Stockholm
- s. 549, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
- s. 558, Nationalbiblioteket, Helsingfors (NB Coll. 244.101 respektive 244.167)

